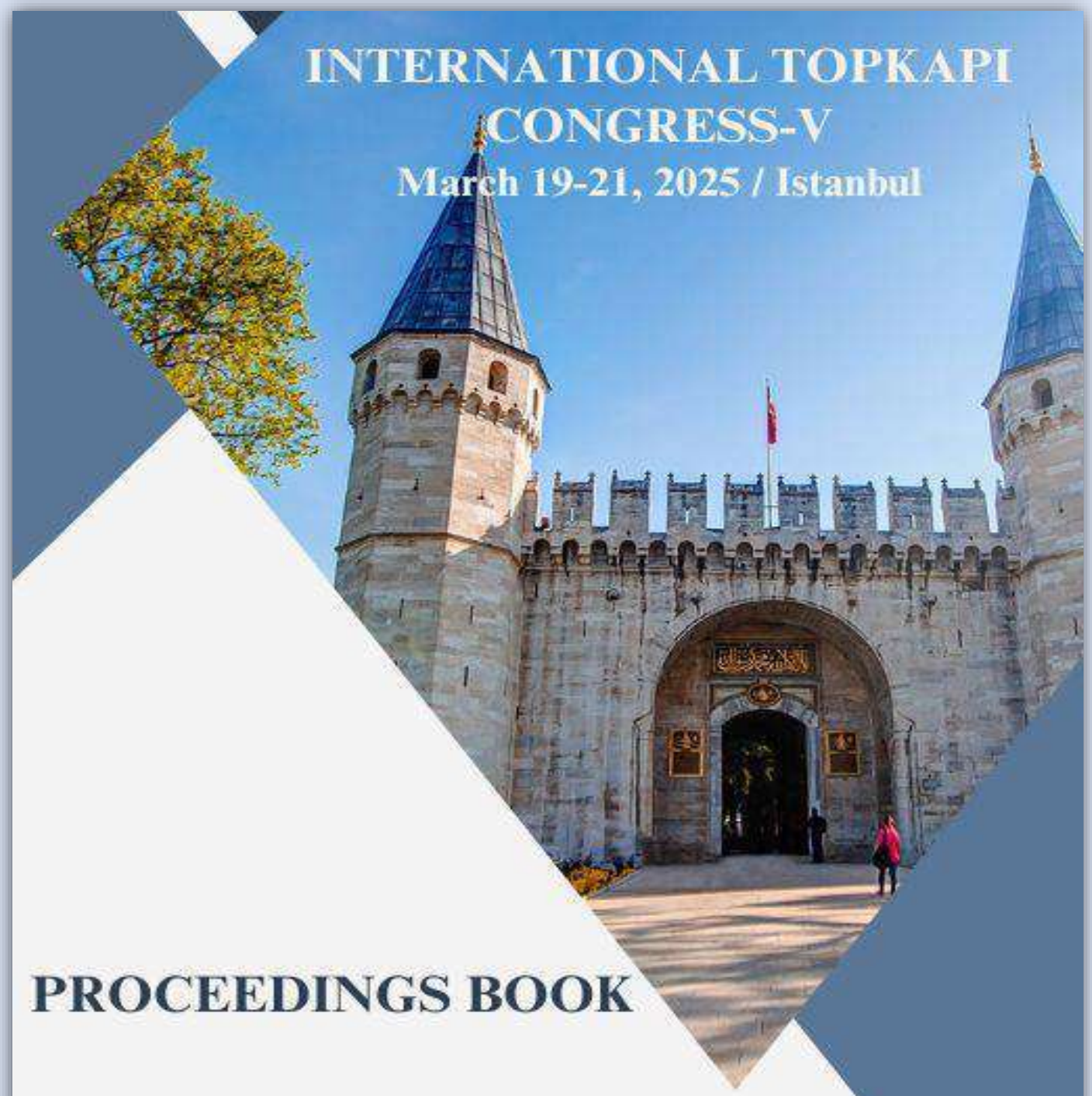

INTERNATIONAL TOPKAPI CONGRESS-V

March 19-21, 2025 / Istanbul

PROCEEDINGS BOOK

EDITORS

Dr. German Martínez Prats

Dr. William Baldemar López Rodríguez

Maximiliano Martínez Ortíz

Verónica Vázquez Vidal

ISBN: 979-8-89695-051-6

INTERNATIONAL TOPKAPI CONGRESS V

PROCEEDINGS BOOK

EDITORS
Dr. German Martínez Prats
Dr. William Baldemar López Rodríguez
Maximiliano Martínez Ortíz
Verónica Vázquez Vidal

By Liberty Publishing House
Water Street Corridor New York, NY 10038
www.libertyacademicbooks.com
+1 (314) 597-0372
ALL RIGHTS RESERVED NO PART OF THIS BOOK MAY BE REPRODUCED IN ANY FORM, BY PHOTOCOPYING OR BY ANY ELECTRONIC OR MECHANICAL MEANS, INCLUDING INFORMATION STORAGE OR RETRIEVAL SYSTEMS, WITHOUT PERMISSION IN WRITING FROM BOTH THE COPYRIGHT OWNER AND THE PUBLISHER OF THIS BOOK.
© Liberty Academic Publishers 2025
The digital PDF version of this title is available Open Access and distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-Non-Commercial 4.0 license (http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) which permits adaptation, alteration, reproduction and distribution for noncommercial use, without further permission provided the original work is attributed. The derivative works do not need to be licensed on the same terms.
adopted by Mariam Rasulan

www.izdas.org/topkapi

Issued: 27.03.2025
ISBN: 979-8-89695-051-6

CONGRESS ID

INTERNATIONAL TOPKAPI CONGRESS V

DATE AND PLACE

March 19-21, 2025 / Istanbul

PRESENTATION

Oral Presentation/ Virtual

ORGANIZING COMMITTEE

Dr. Bülent BAYRAKTAR - Bayburt University
Dr. Froilan Mobo - Philippine Merchant Marine Academy
Dr. Ethem İlhan ŞAHİN - Adana Alparslan Türkeş Science and Technology University
Dr. Violla MAKHZOUM - Islamic University of Lebanon
Dr. Terane NAGIYEVA - Azerbaijan State Pedagogical University
Dr. Mehmet Kadri AKYÜZ - Dicle University

COORDINATOR
Gulnaz GAFUROVA

PARTICIPANT COUNTRIES:

Turkiye, Azerbaijan, India, Romania, Canada, Republic of Belarus, Mexico, Pakistan, Iran, Morocco, Bangladesh, Nıgerıa, Kyrgyzstan, Albania, Algeria, Sultanate of Oman, Serbia, Portugal

TOTAL NUMBER OF PAPERS
139

THE NUMBER OF PAPERS FROM TÜRKİYE
67

OTHER COUNTRIES
72

EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process

SCIENTIFIC & REVIEW COMMITTEE

Assoc. Prof. Dr. Gulbaxar TAVALDIEVA - Tashkent Institute of Chemical Technology

Assoc. Prof. Dr. Rabihan YÜKSEL ARABACI - Bursa Uludag University

Assoc. Prof. Dr. Bülent BAYRAKTAR - Bayburt University

Assoc. Prof. Dr. Huseyin CIHAN- Bursa Uludag University

Assoc. Prof. Dr. Nuray DEMİR, Atatürk University

Assoc. Prof. Dr. İryna DRYGA - National Academy of Sciences

Assoc. Prof. Dr. Cavit POLAT - Kahramanmaraş Sütçü İmam University

Assoc. Prof. Dr. Hüseyin ERİŞ- Harran University

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Emin KALGI - Ardahan University

Dr. Esma DEMİREZEN -İstanbul University -Cerrahpaşa

Dr. Violla MAKHZOUM - Islamic University of Lebanon

Dr. Terane NAGIYEVA - Azerbaijan State Pedagogical University

Dr. Damejan SADYKOVA - Kazakh State Women's Pedagogical University

Dr. Mariam S. OLSSON - Lebanese University

Dr. Burcu TEMEL - Adıyaman University

Dr. Elvan CAFAROV- Azerbaijan State Pedagogy University

Dr. Fatih GÜRBÜZ - Bayburt University

Dr. Filiz AYGÜN ERTÜRK - Bayburt University

Dr. Nuray DEMİR, Atatürk University

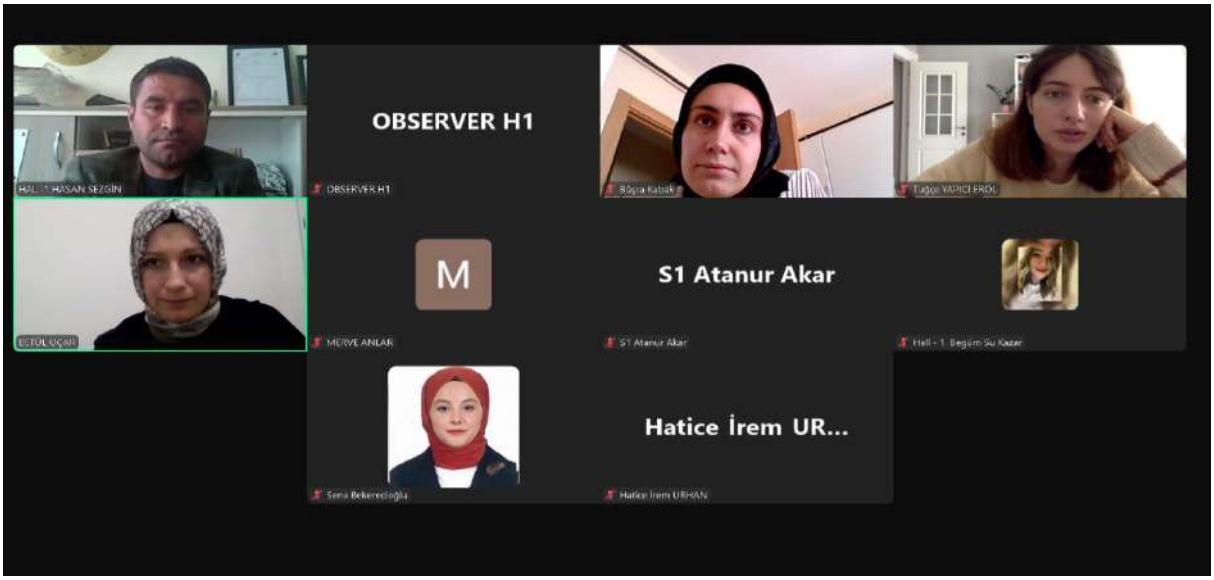
Dr. Murat GENÇ - Atatürk University

Dr. Seda KIZIL - Bayburt University

Dr. Vecihi AKSAKAL - Bayburt University

Dr. Zila Özlem KIRBAŞ - Bayburt University

PHOTO GALLERY

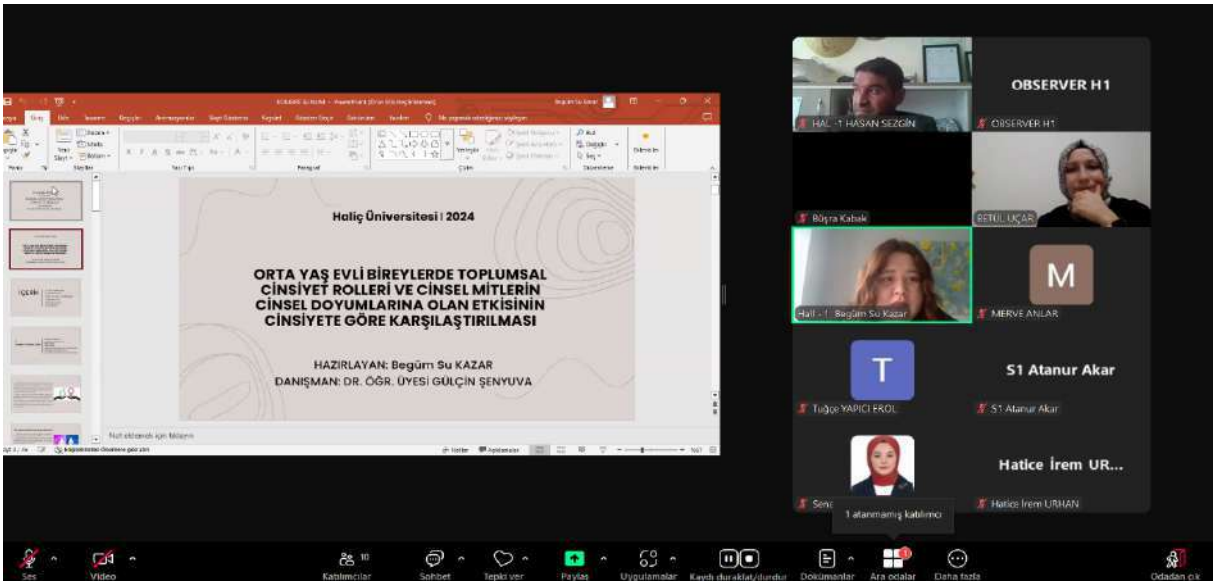
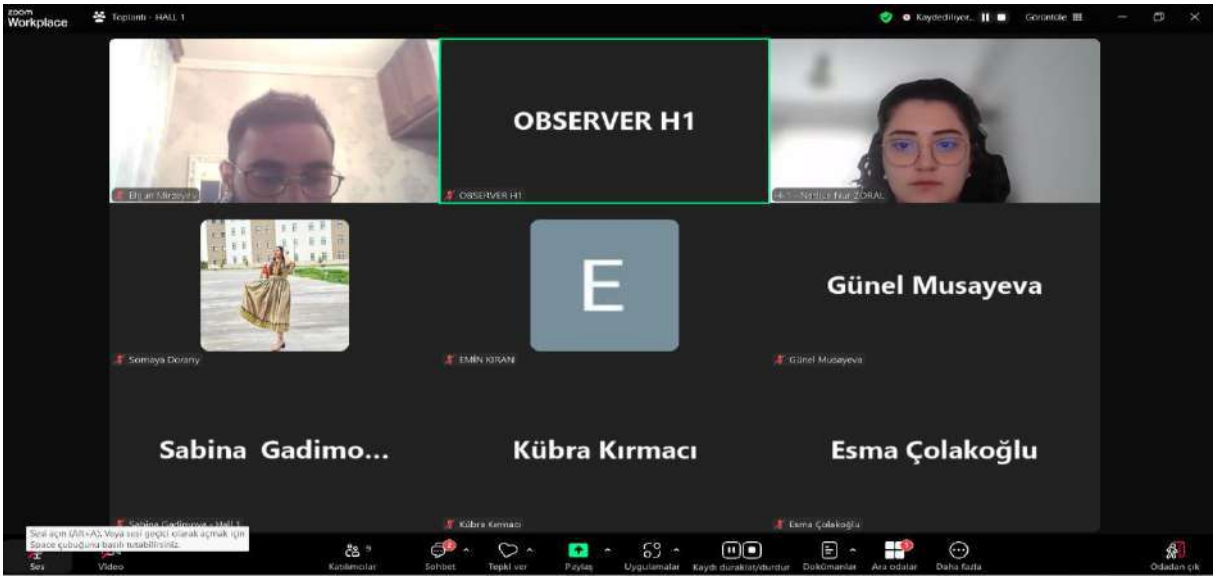

PHOTO GALLERY

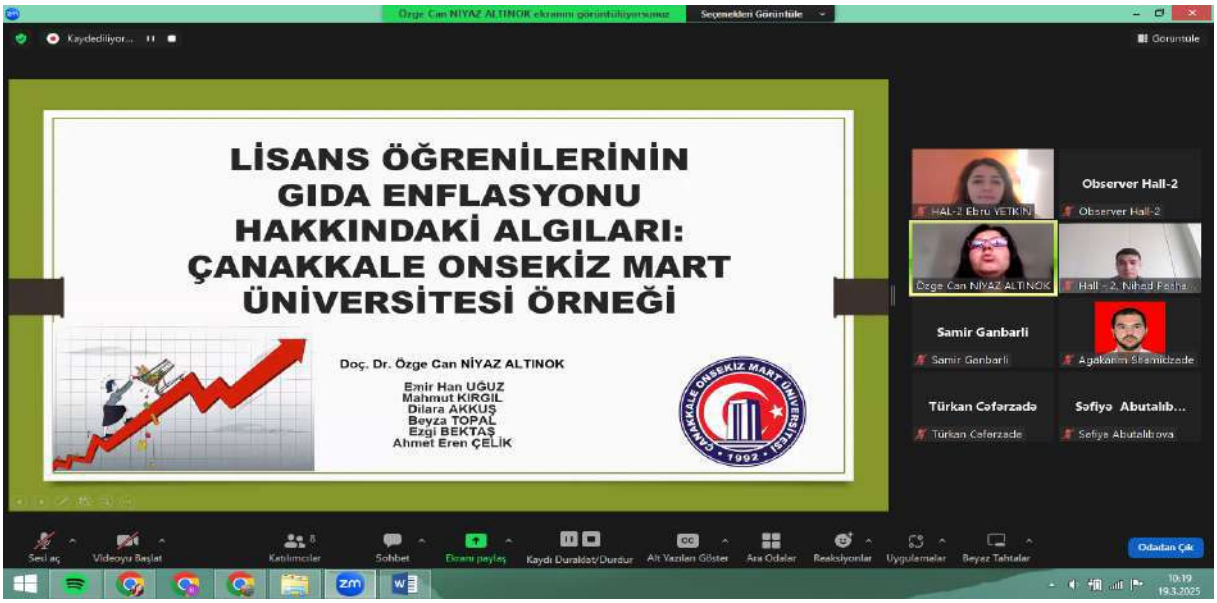

PHOTO GALLERY

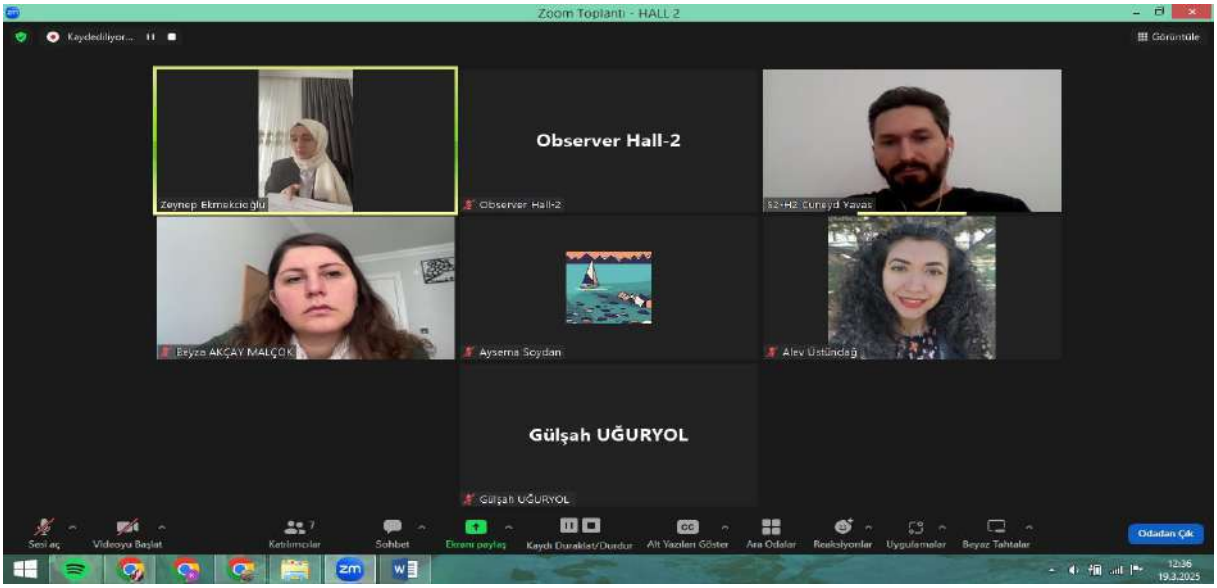
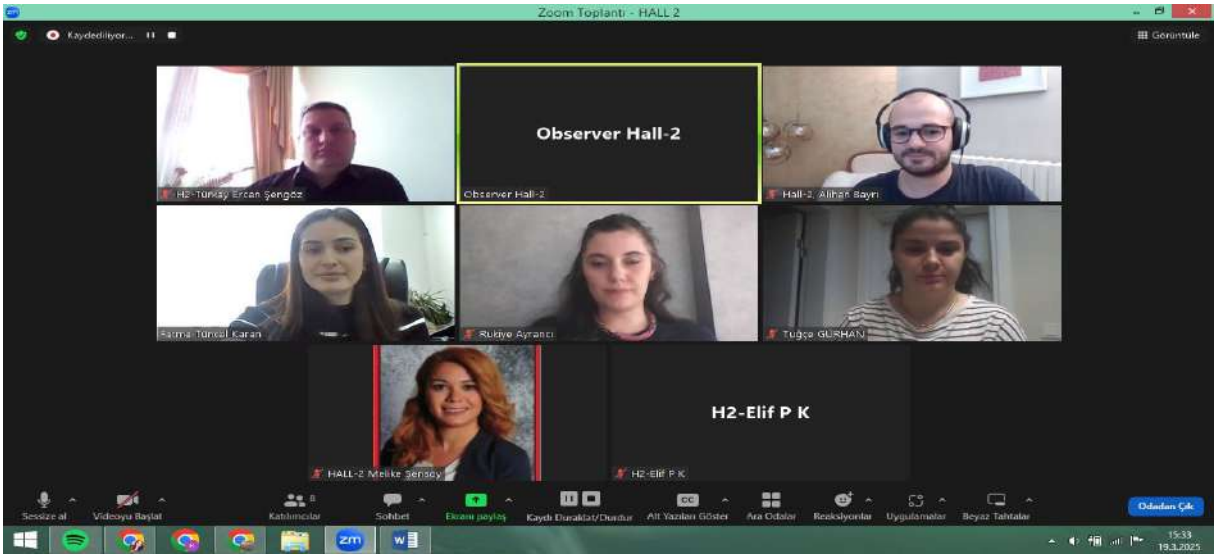

PHOTO GALLERY

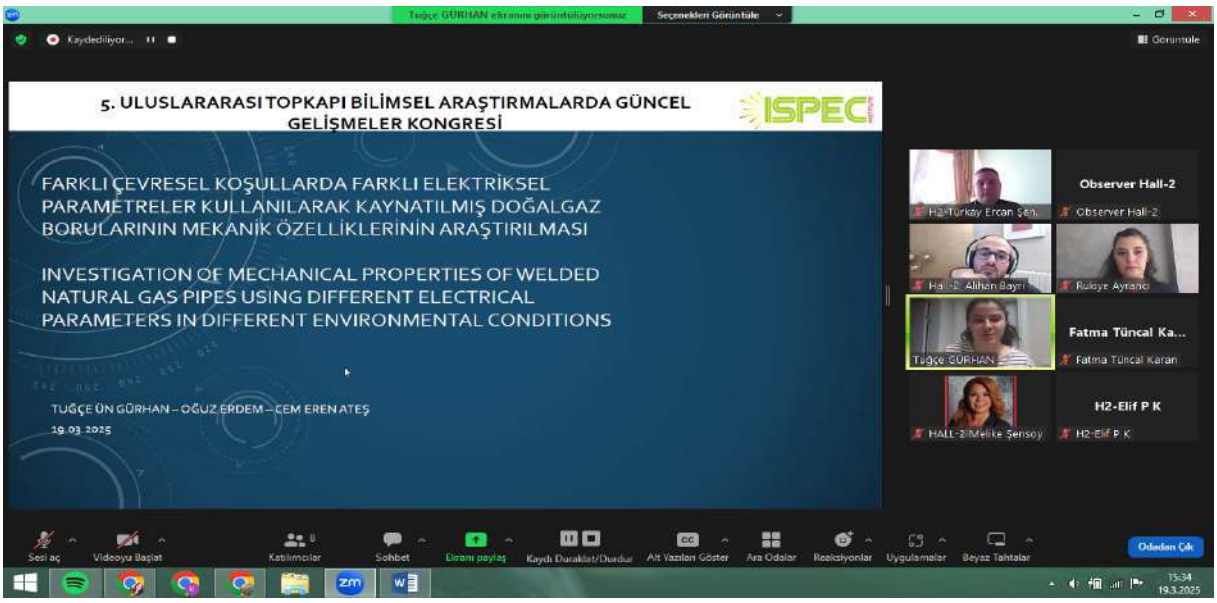
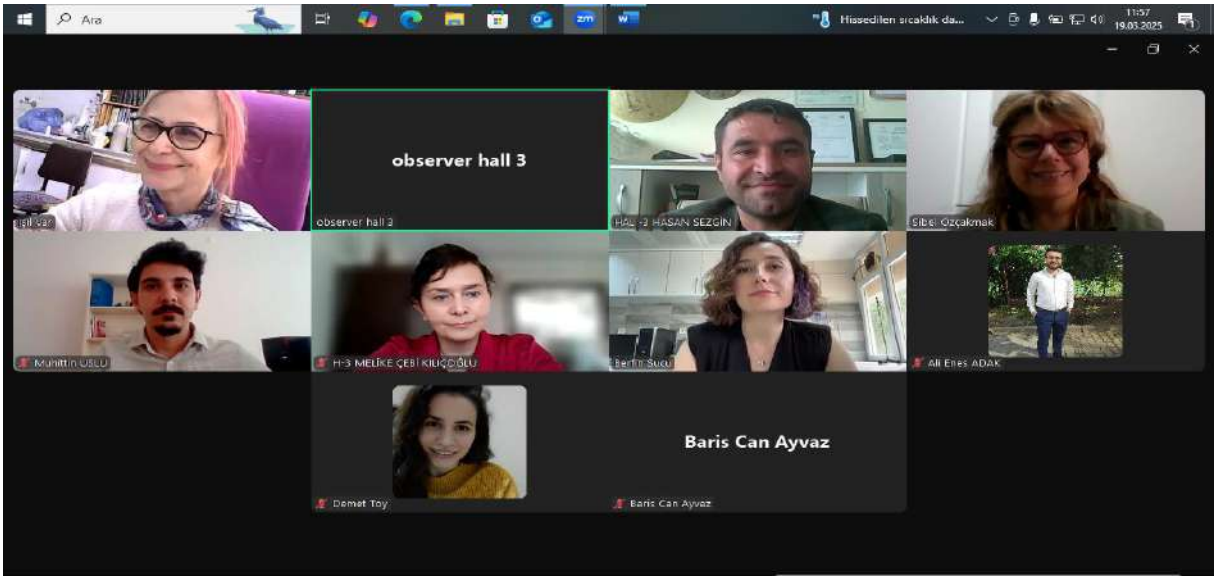

PHOTO GALLERY

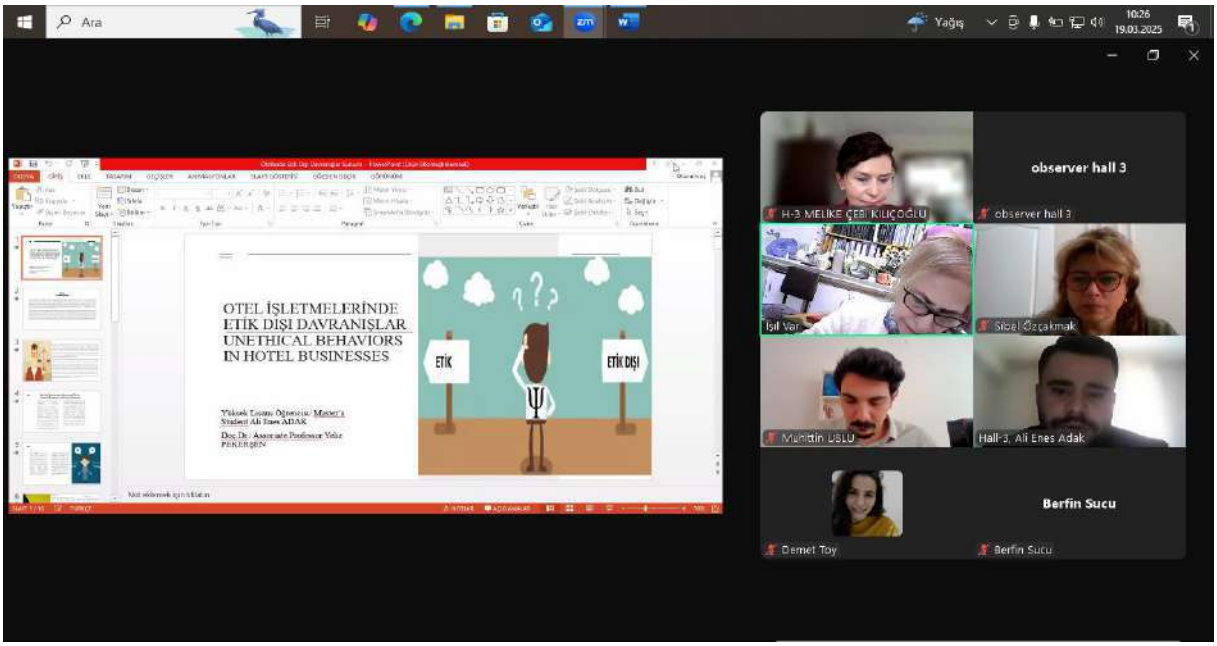

PHOTO GALLERY

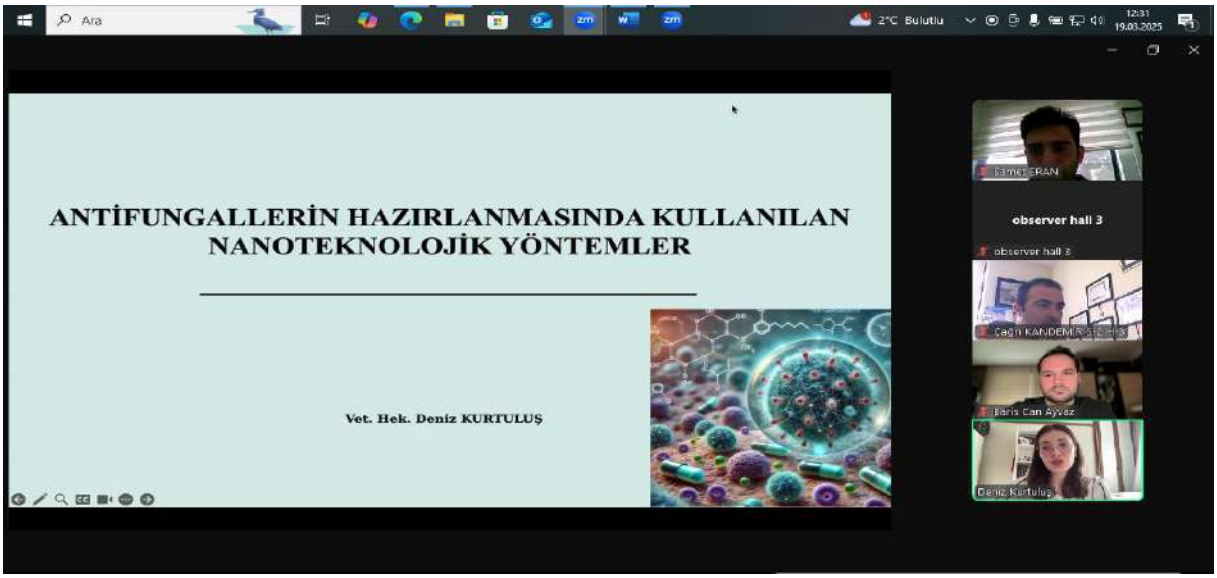

PHOTO GALLERY

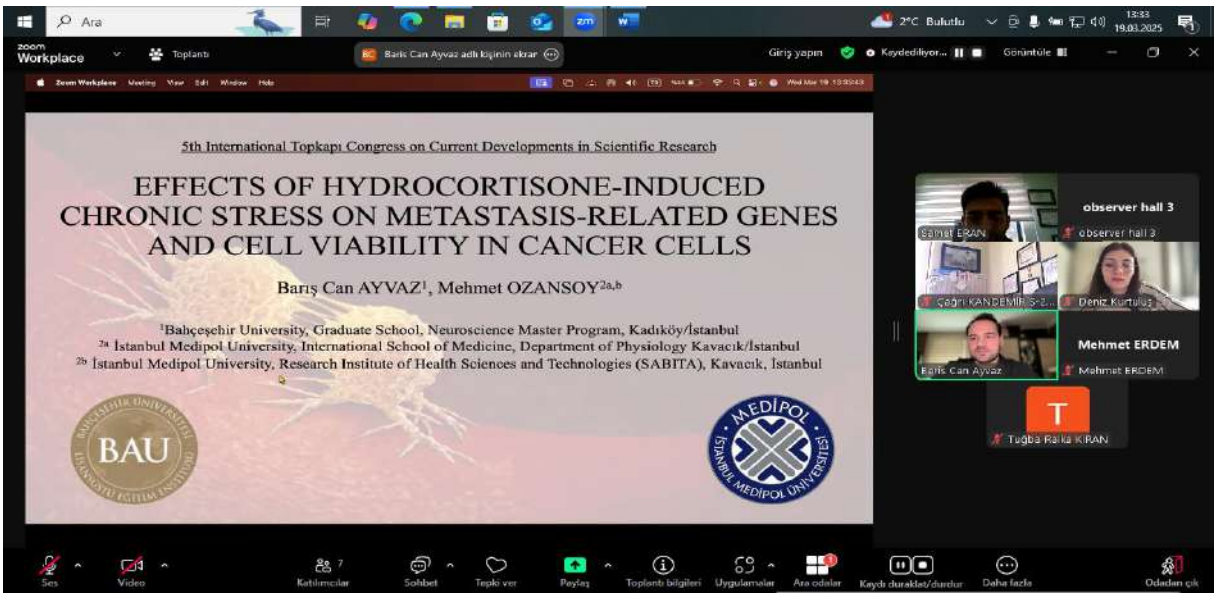
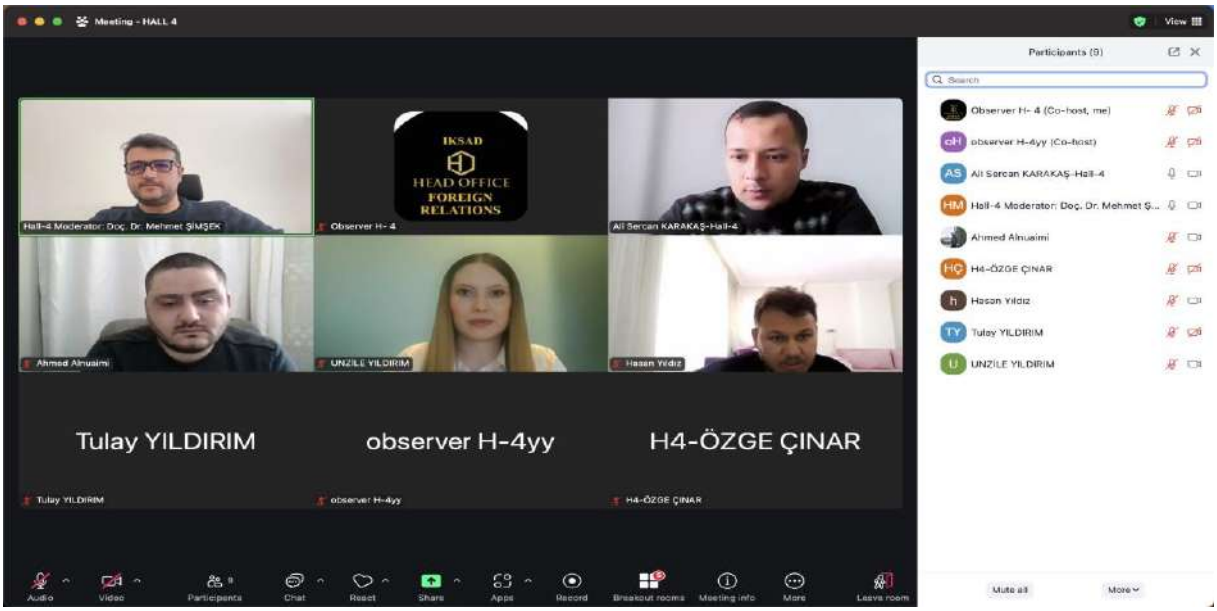

PHOTO GALLERY

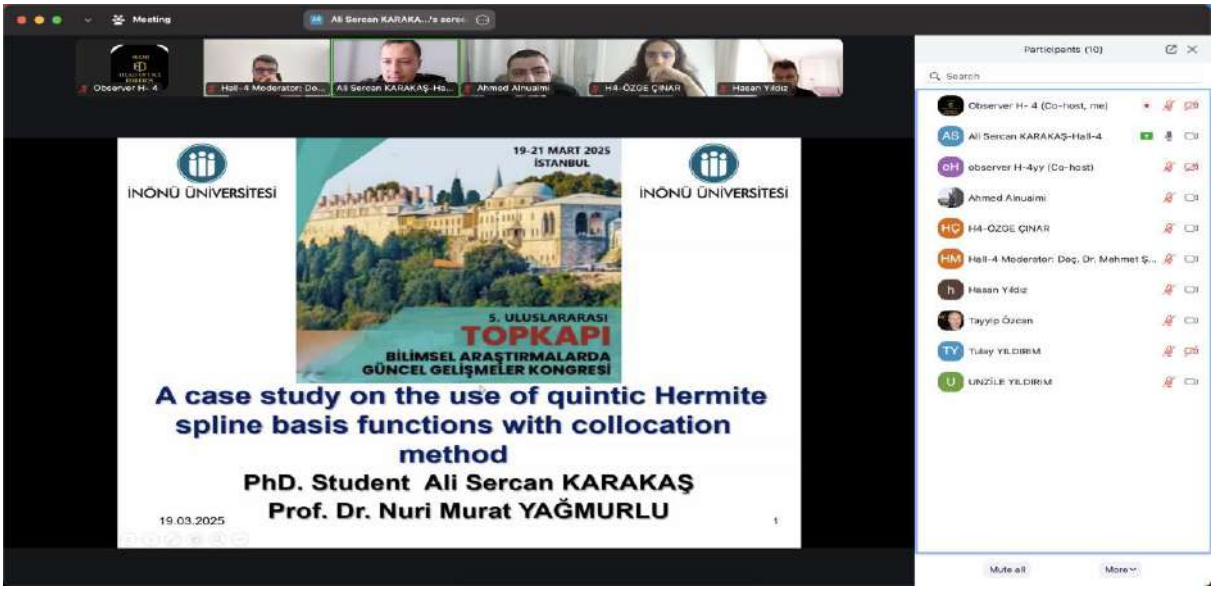

PHOTO GALLERY

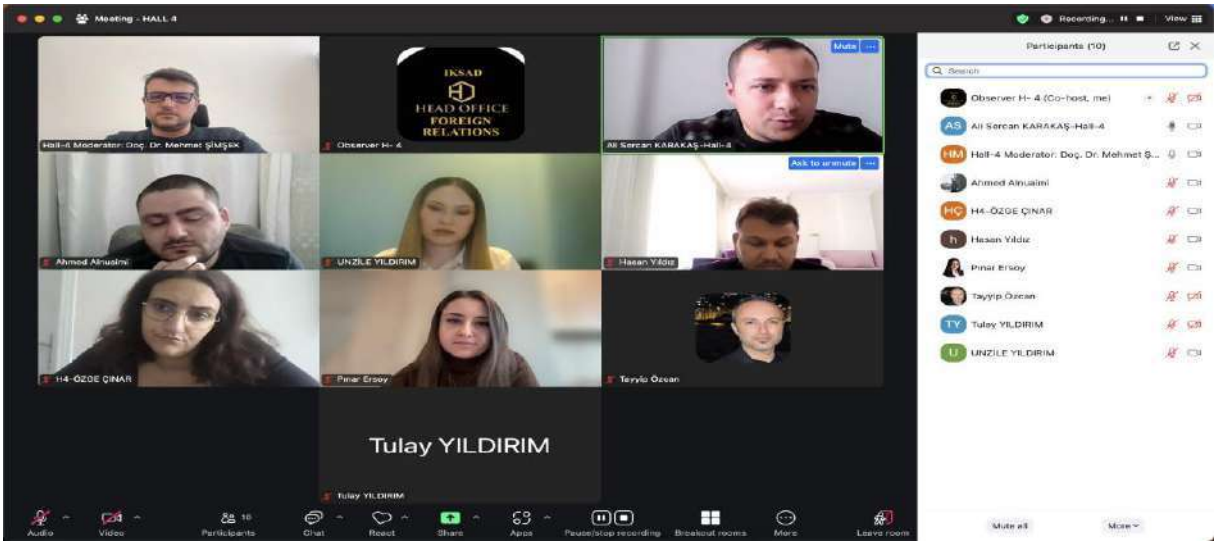
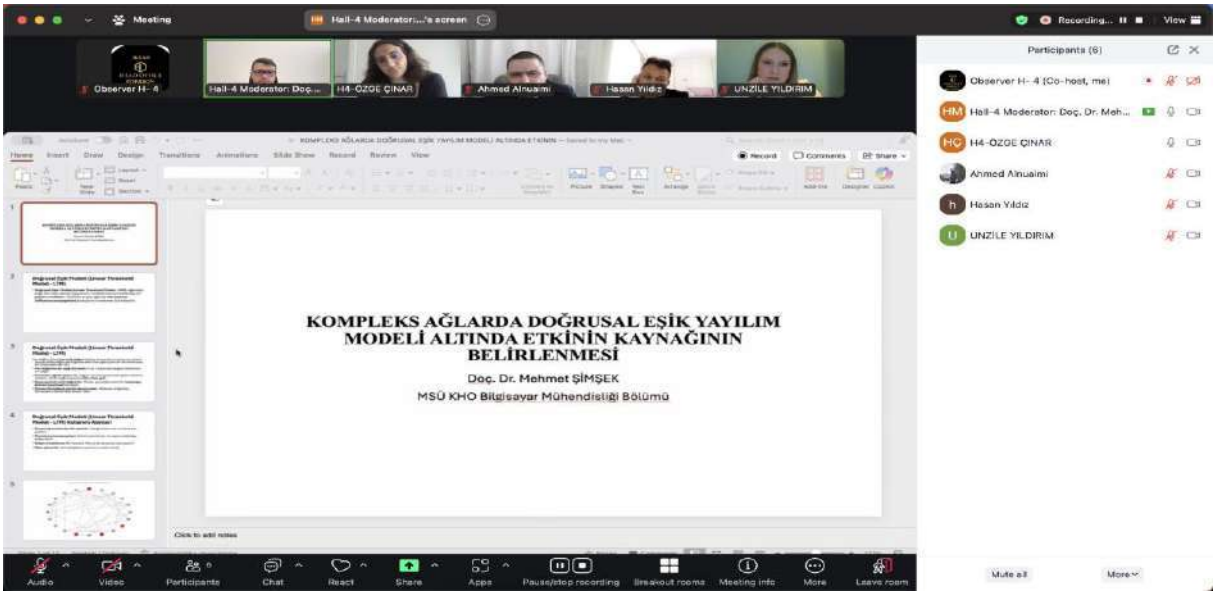

PHOTO GALLERY

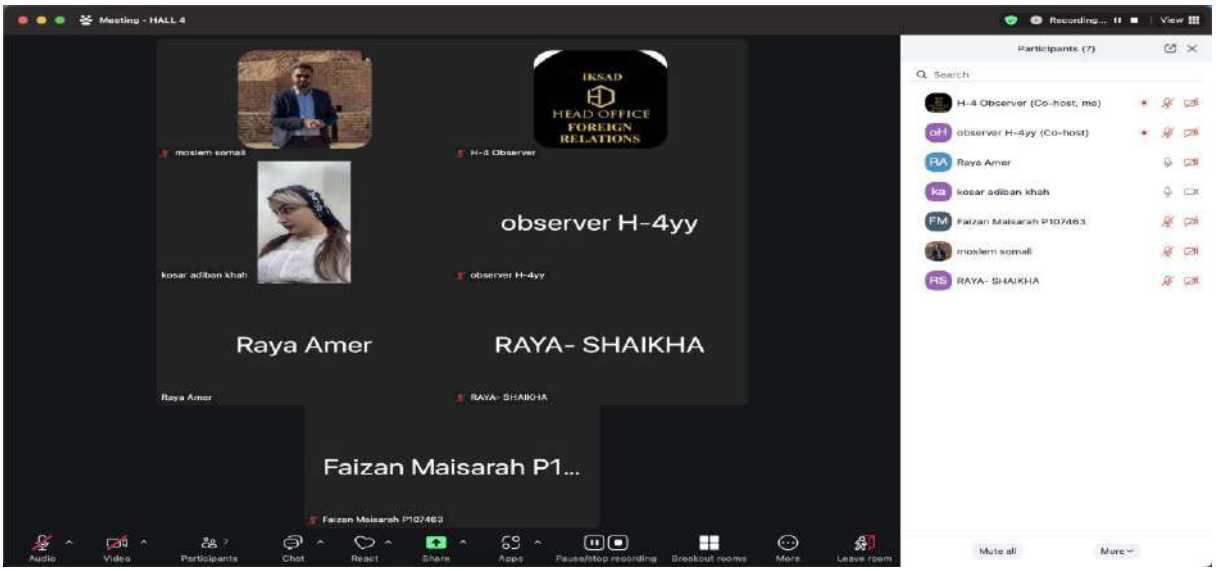

PHOTO GALLERY

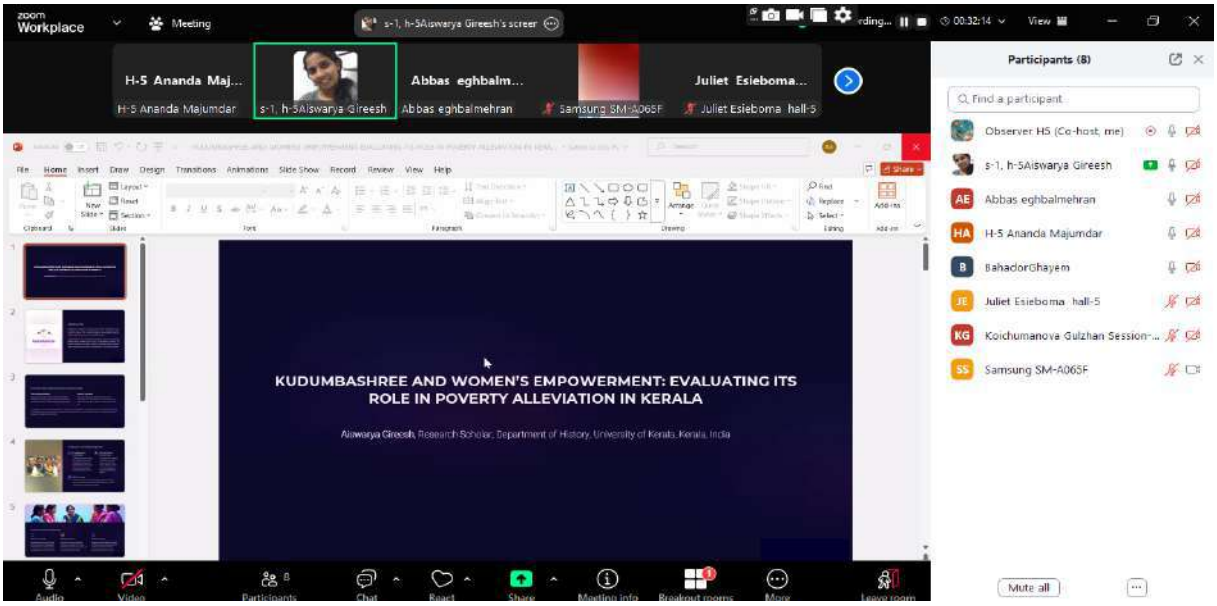

PHOTO GALLERY

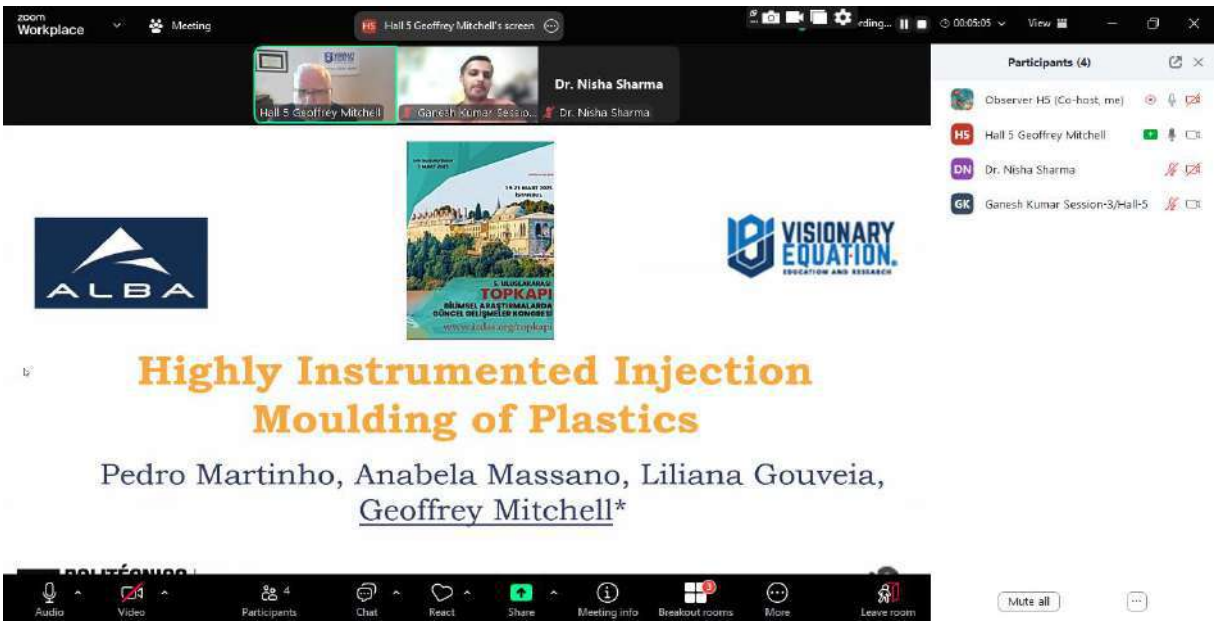

PHOTO GALLERY

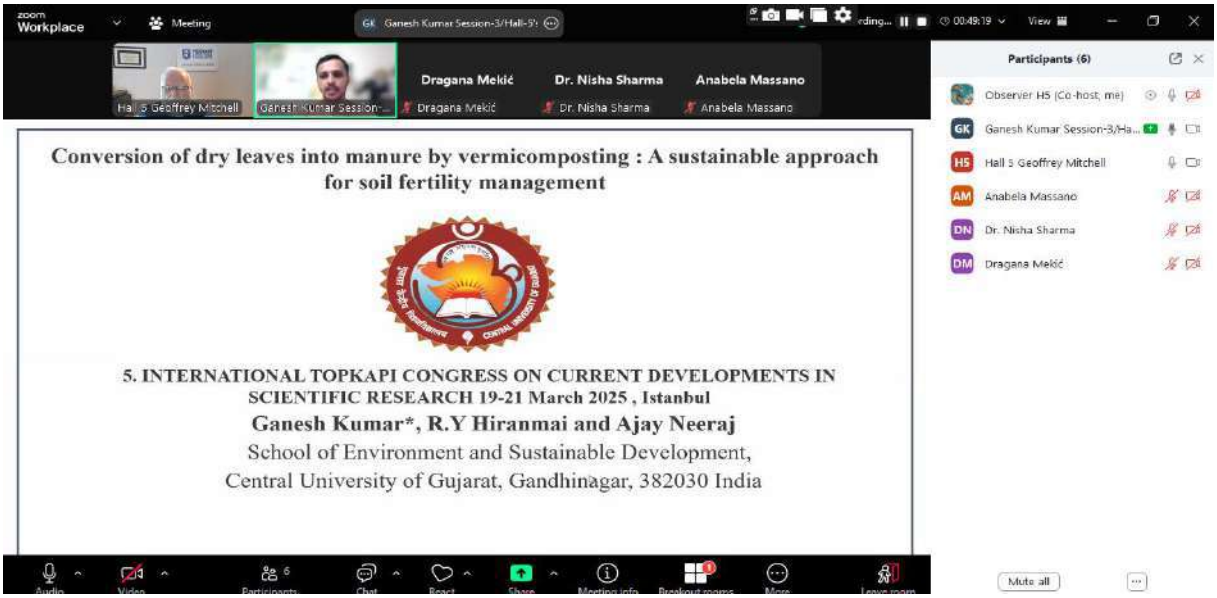
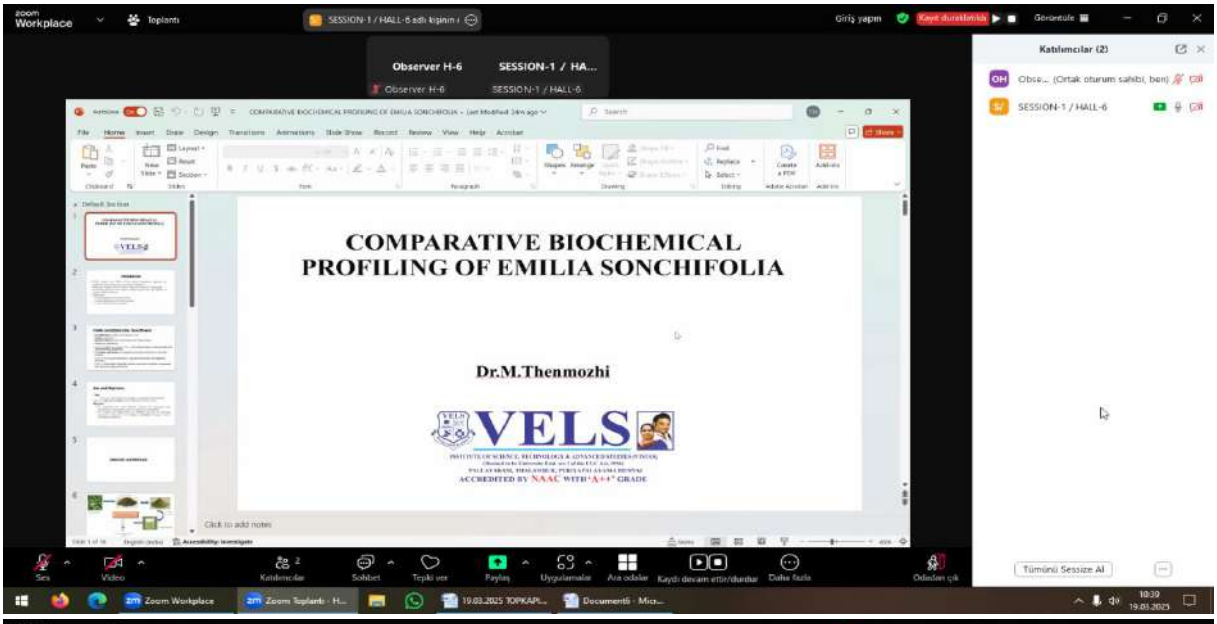

PHOTO GALLERY

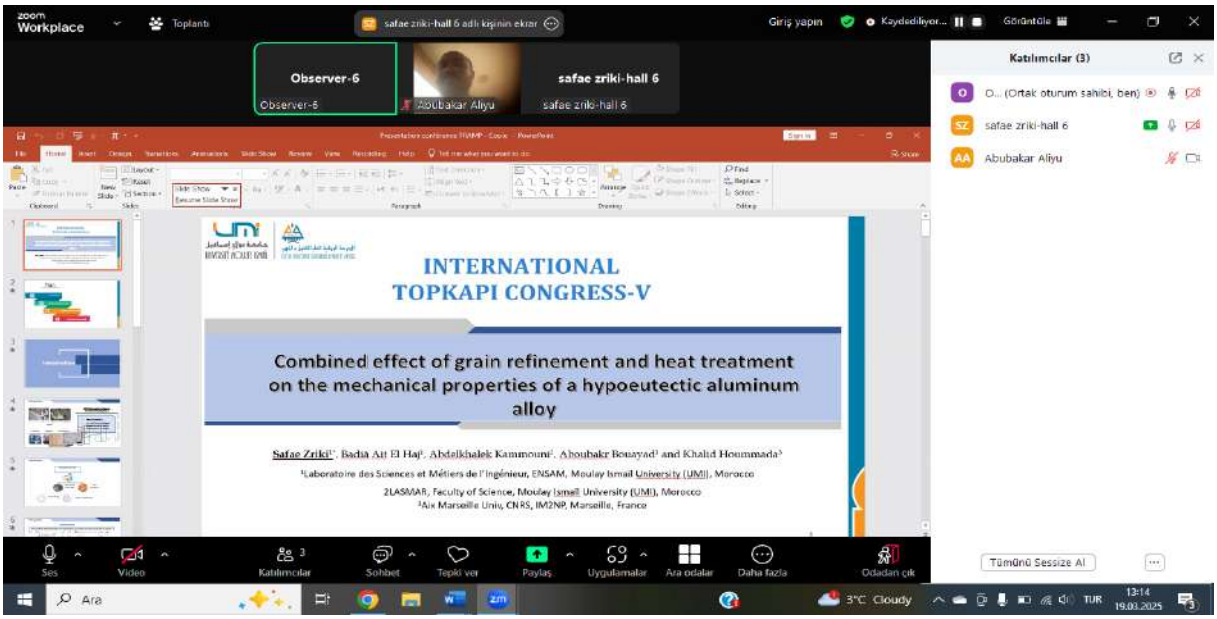
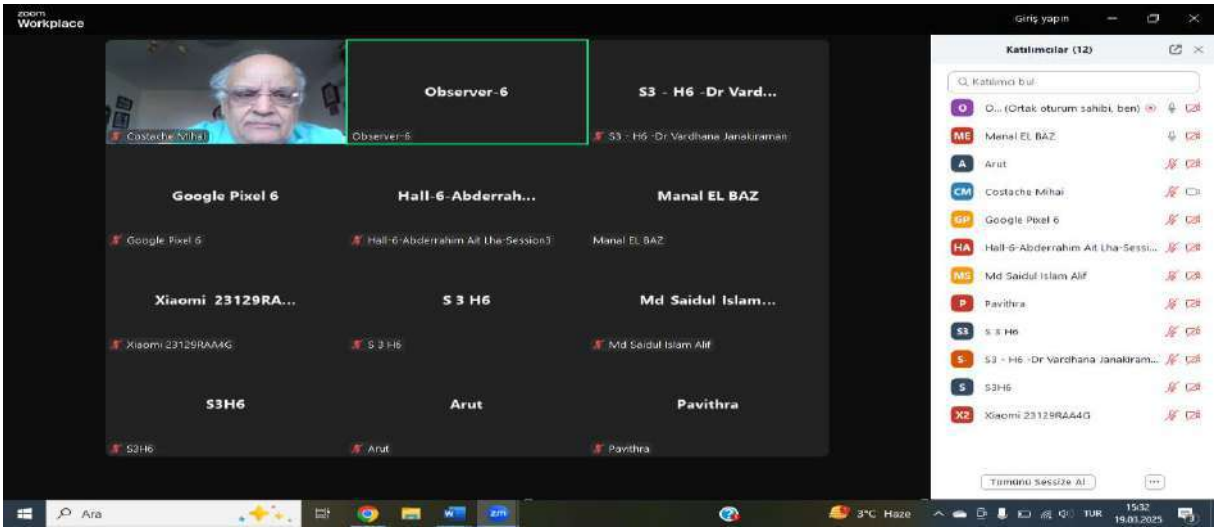
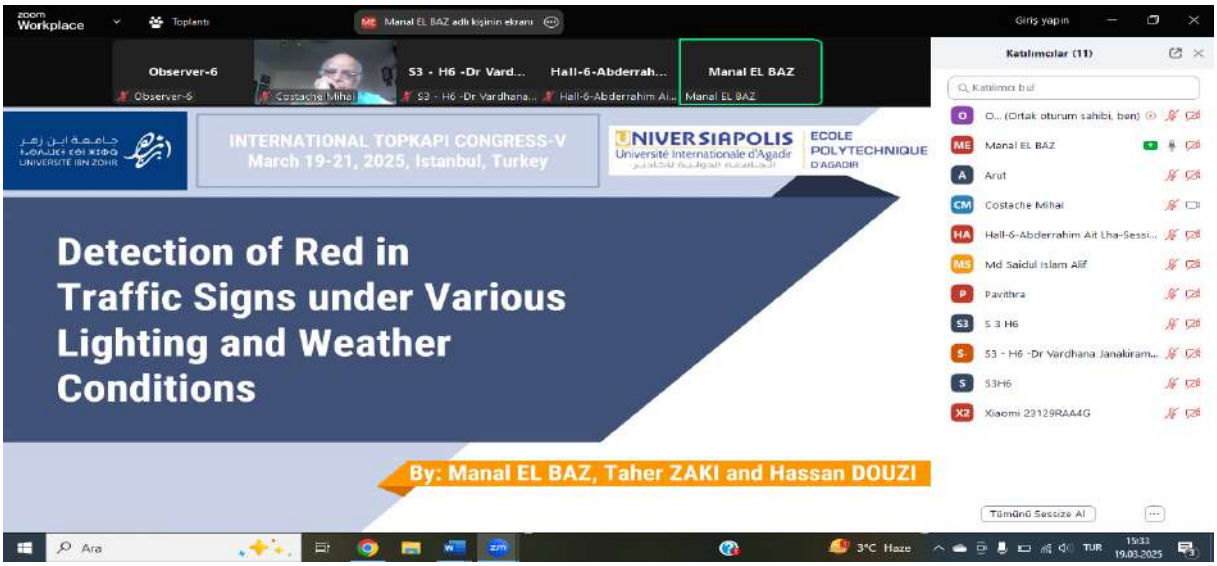

PHOTO GALLERY

INTERNATIONAL TOPKAPI CONGRESS-V

CONGRESS PROGRAM

March 19-21, 2025 / Istanbul

Zoom Meeting ID: 833 1287 1999
Zoom Passcode: 191919

https://us02web.zoom.us/j/83312871999?pwd=l1ktYFIOujICYt7DBSGVHWhgZoK1pa.1

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to attend a meeting online, login via **https://zoom.us/join** site, enter ID "Meeting ID or Personal Link Name" and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- The participant must be connected to the session 5 minutes before the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

Points to Take into Consideration - TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Requests such as change of place and time will not be taken into consideration in the congress program.

PARTICIPANT COUNTRIES:

Turkiye, Azerbaijan, India, Romania, Canada, Republic of Belarus, Mexico, Pakistan, Iran, Morocco, Bangladesh, Nıgerıa, Kyrgyzstan, Albania, Algeria, Sultanate of Oman, Serbia, Portugal

SESSION-1 / HALL-1
19.03.2025 /10:00-12:00 (Türkiye Time)

Moderator:

Zoom Meeting ID: 833 1287 1999 / Zoom Passcode: 191919

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Büşra KABAK Assoc. Prof. Dr. Dr. İbrahim TANRIKULU	*Gaziantep University*	ADAPTATION OF THE RELATIONAL AGRESSION AND RELATIONAL VICTIMIZATION SCALES INTO TURKISH: A VALIDITY AND RELIABILITY STUDY
Tuğçe YAPICI EROL Assoc. Prof. Dr. Dr. İbrahim TANRIKULU	*Gaziantep University*	THE INVESTIGATION OF PEER BULLYING IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH PLAY
Asst. Prof. Dr. Atanur AKAR	*Nuh Naci Yazgan University*	THE AFTERNOON OF LIFE: MIDDLE AND OLDER ADULTHOOD
Merve ANLAR Assoc. Prof. Dr. Alime SELÇUK TOSUN	*Selçuk University*	REVIEW OF NURSING INTERVENTION PROGRAMS IN PROTECTING AND PROMOTING HEALTH IN ELDERLY INDIVIDUALS
Assoc. Prof. Dr. Alime SELÇUK TOSUN Betül UÇAR	*Selçuk University*	GERİ DÖNÜŞÜME YÖNELİK UYGULANAN TOPLUM TEMELLİ MÜDAHALE PROGRAMLARININ İNCELENMESİ
Begüm Su KAZAR Asst. Prof. Dr. Gülçin ŞENYUVA	*Halich University*	THE IMPACT OF GENDER ROLES AND SEXUAL MYTHS ON SEXUAL SATISFACTION IN MARRIED MIDDLE AGE ADULTS WITH A COMPARISON BASED ON GENDER
Hatice İrem URHAN Furkan DURUM Lec. Dr. Yavuz SÜMER	*Pamukkale University* *Gazi University*	FACILITATING URBAN SPORTS ENGAGEMENT THROUGH MOBILE TECHNOLOGY: THE CASE OF BASKETBALL COURTS
Res. Asst. Sena BEKERECİOĞLU Sevdenur KABAKÇI Elif KURT Büşranur KÖK Senanur GÜÇ	*Hasan Kalyoncu University*	EXAMINATION OF CHRONOTYPE, MEDITERRANEAN DIET ADAPTISEMENT AND ACADEMIC SUCCESS STATUS OF ADOLESCENT INDIVIDUALS BETWEEN THE AGES OF 14-18 AFFECTED BY THE EARTHQUAKES CENTERED IN KAHRAMANMARAŞ ON 6 FEBRUARY: THE GAZİANTEP EXAMPLE

SESSION-1 / HALL-2
19.03.2025 /10:00-12:00 (Türkiye Time)

Moderator:

Zoom Meeting ID: 833 1287 1999 / Zoom Passcode: 191919

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Nihad PAŞAZADE	*Azerbaijan Tourism and Management University*	AZERBAYCAN ŞİRKETLERİNİN UYGULAMASINDA KURUMSAL LİKİDİTE VE FİNANSAL İSTİKRARIN ANALİZİ
Assoc. Prof. Dr. Özge Can NİYAZ ALTINOK Emir Han UĞUZ Mahmut KIRGIL Dilara AKKUŞ Beyza TOPAL Ezgi BEKTAŞ Ahmet Eren ÇELİK	*Çanakkale Onsekiz Mart University*	UNIVERSITY STUDENTS' PERCEPTIONS ON FOOD INFLATION
Dadaşova Günel Elçin	*Azerbaijan State University of Economics*	WORLD EXPERIENCE AND REGIONAL DEVELOPMENT MODELS ON CREATING REGIONAL DEVELOPMENT BALANCE
Cəfərzadə Türkan Mobil	*Azerbaijan State University of Economics*	EXAMPLES OF APPLICATION OF INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL STANDARDS
Famil HAYRULLAYEV	*Azerbaijan State University of Economics*	THE IMPACT OF ECONOMIC INDICATORS ON CREDIT RISK
Samir Ganbarli	*Azerbaijan State University of Economics*	THE IMPACT OF EXCHANGE RATE ON THE DYNAMICS OF ECONOMIC DEVELOPMENT
Abutalıbova Səfiyə Vüqar	*Azerbaijan State University of Economics*	STRATEGIES AND PROSPECTIVE DIRECTIONS FOR THE DEVELOPMENT OF GREEN ENERGY IN AZERBAIJAN
Shamidzade Aga Karim Abulfaz oglu Professor Vasyl Myronovych Budzyak	*Kyiv State University of Trade and Economics*	COMPETITIVENESS OF AZERBAIJANI TOURISM ENTERPRISES IN THE EU MARKET: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES
Ebru YETKİN Prof. Dr. Serdar BOZKURT	*Yıldız Technical University*	A MODEL PROPOSAL FOR THE ROLE OF MENTAL WELL-BEING IN THE RELATIONSHIP BETWEEN WORK-FAMILY LIFE CONFLICT AND INTENTION TO LEAVE

SESSION-1 / HALL-3
19.03.2025 /10:00-12:00 (Türkiye Time)

Moderator: Prof.Dr. Işıl VAR

Zoom Meeting ID: 833 1287 1999 / Zoom Passcode: 191919

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Assoc. Prof. Mehmet Settar ÜNAL Hasan SEZGİN	*Şırnak University* *Midyat Agriculture and Forest District Directorate*	INVESTIGATION OF CAPNODIS (Capnodis spp.) DAMAGE IN THE VINEYARDS OF MIDYAT/MARDIN REGION
Asst. Prof. Dr. Luay Burhan Mustafa Prof. Dr. İbrahim Özkoç Assoc. Prof. Dr. Melike Çebi Kılıçoğlu Assoc. Prof. Dr. Dr. ARDA ACEMİ	*Tikrit University* *Ondokuz Mayıs University* *Kocaeli University*	CALLUS PRODUCTION FROM ARONIA MELANOCARPA LEAVES AND EVALUATION OF THE ANTIMICROBIAL ACTIVITY OF ITS METHANOLIC EXTRACT AGAINST CERTAIN BACTERIA AND FUNGI
Assoc. Prof. Mehmet Settar ÜNAL Hasan SEZGİN	*Şırnak University* *Midyat Agriculture and Forest District Directorate*	BERBERIS (Berberis vulgaris L.) GROWING
Ali Enes ADAK Assoc. Prof. Dr. Yeliz PEKERŞEN	*Necmettin Erbakan University*	UNETHICAL BEHAVIORS IN HOTEL BUSINESSES
Prof.Dr. Işıl VAR Assoc. Prof. Sibel ÖZÇAKMAK Demet TOY	*Cukurova University* *Atakum District Directorate of Agriculture and Forestry*	EVALUATION OF THE CODEX COMPLIANCE OF LABEL INFORMATION ON TRADITIONAL TURKISH DELIGHT, MOLASSES, BAKLAVA, AND CEZERYE SOLD IN THE MARKET
Lec. Dr. Muhittin Uslu Prof. Dr. Enver Yazar	*Yozgat Bozok University* *Selcuk University*	SIDE EFFECTS OF ENERGY DRINKS
Lec. Dr. Muhittin Uslu Uğur Süer Prof. Dr. Enver Yazar	*Yozgat Bozok University* *Selcuk University*	PROTEIN POWDER IN SPORTS: HELPFUL OR HARMFUL?
Prof.Dr. Işıl VAR Berfin Sucu Dr. Işılay LAVKOR	*Cukurova University* *Biological Control Research İnstitute*	IDENTIFICATION OF AFLATOXIN BIOSYNTHESIS GENES OF ASPERGILLUS FLAVUS FROM FOOD SOURCES

SESSION-1 / HALL-4
19.03.2025 /10:00-12:00 (Türkiye Time)

Moderator: **Prof. Dr. Osman MUTLUEL**

Zoom Meeting ID: 833 1287 1999 / Zoom Passcode: 191919

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Assoc. Prof. Dr. Vesile ŞEMŞEK	*Kırşehir Ahi Evran University*	GANJA KHANATE AND ITS PLACE IN TURKISH ISLAMIC HISTORY
Assoc. Prof. Dr. Vesile ŞEMŞEK	*Kırşehir Ahi Evran University*	NAGORNO-KARABAKH REGION IN THE PROCESS OF HISTORY
Prof. Dr. Osman MUTLUEL	*Pamukkale University*	SADI SHIRAZI AND HIS THOUGHTS ON POLITICAL PHILOSOPHY
Asst. Prof. Dr. Haluk SARUHAN	---	TORRENS SYSTEM IS ONE OF THE SYSTEMS THAT PROVIDE CLARITY IN REAL STATES
Res. Asst. Burcu TURAN	*Karatay University*	THE OBLIGATION OF THE ADMINISTRATION TO PROVIDE A CLEAN ENVIRONMENT WITHIN THE SCOPE OF ENVIRONMENTAL AND CULTURAL RIGHTS
Ayşe Nurefşan SARIKAYA	*Sakarya University*	EVALUATION OF FOREIGN EXCHANGE TRANSACTIONS IN TERMS OF ISLAMIC LAW

SESSION-1 / HALL-5
19.03.2025 /10:00-12:00 (Türkiye Time)

Moderator: **Professor Mohammad Reza Alam**

Zoom Meeting ID: 833 1287 1999 / Zoom Passcode: 191919

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Dr. (Mrs) Juliet Ohenokobosare Esieboma	*Western Delta University*	THE DEVASTATING IMPACT OF BANDITRY AND INSECURITY ON WOMEN'S LIVELIHOODS IN EDO STATE, NIGERIA
Ananda Majumdar	*University of Alberta*	THE ROBIN HOOD PRINCIPLE: REDISTRIBUTIVE JUSTICE AND ITS MODERN RELEVANCE
Associate Professor Bahador Ghayem	*Shahid Chamran University of Ahvaz*	POLITICAL AND CIVILIZATIONAL DEVELOPMENTS IN ANDALUSIA DURING THE ERA OF ABD AL-RAHMAN III (350-300 AH)
Aiswarya Gireesh	*University of Kerala*	KUDUMBASHREE AND WOMEN'S EMPOWERMENT: EVALUATING ITS ROLE IN POVERTY ALLEVIATION IN KERALA
Professor Mohammad Reza Alam Abbas Eghbal Mehran	*Shahid Chamran University of Ahvaz*	THE ROLE OF HISTORICAL DOCUMENTS IN NEW RESEARCH WITH EMPHASIS ON THE ARCHIVES OF THE IRANIAN MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS
Mr. Satish Kumar Singh Dr. Madan Mohan Shahi Ms. Pallavi Lakhera	*Central University of Punjab* *K.N.I.P.S.S* *University of Allahabad*	THE IMPACT OF CLIMATE CHANGE ON THE HEALTH AND WELL-BEING OF WOMEN AND CHILDREN IN VULNERABLE COMMUNITIES IN DEVELOPING COUNTRIES: LEGAL PERSPECTIVES AND IMPLICATIONS
Koichumanova Gulzhan Kadyrovna	*Osh State University*	THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF PHILOSOPHICAL LYRICISM IN KYRGYZ POETRY
Aminu Ibrahim Dr. Abdullahi Umar Muslim Yusuf	*Umar Musa Yar'adua University Of Katsina*	SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND ENVIRONMENTAL CONSERVATION: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN THE 21ST CENTURY

SESSION-1 / HALL-6
19.03.2025 /10:00-12:00 (Türkiye Time)

Moderator: **Major Gheorghe GIURGIU**

Zoom Meeting ID: 833 1287 1999 / Zoom Passcode: 191919

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Saloni Sharma Suhani Sharma	*Manav Rachna International Institute of Research Studies, (Deemed to be University)* *Jamia Hamdard University (Deemed to be University)*	PUBLIC HEALTH CHALLENGES IN THE POST-PANDEMIC WORLD
Major Gheorghe GIURGIU Prof dr med Manole COJOCARU	*Deniplant-Aide Sante Medical Center* *Academy of Romanian Scientists* *Titu Maiorescu University*	THE INFLUENCE OF GUT MICROBIOTA ON NEUROGENESIS IN STROKE: IMPACT OF NEUROPOLEN
NADEZHDA ZUBRITSKAYA VICTOR KAZAKEVICH	*Belarusian State University*	INVESTIGATING THE ASSOCIATION OF INSUFFICIENT SLEEP AND CARDIOVASCULAR INDICES IN YOUNG ADULTS
M. Thenmozhi	*Vels Institute of Science, Technology and Advanced Studies (VISTAS)*	COMPARATIVE BIOCHEMICAL PROFILING OF EMILIA SONCHIFOLIA
Tasawar Iqbal Sidra Altaf Ali Ahmad Nadeem Ahmed	*University of Agriculture*	PHYTOCHEMICAL AND PHARMACOLOGICAL PERSPECTIVES ON LAMB'S QUARTERS (CHENOPODIUM ALBUM) WEED

SESSION-1 / HALL-7
19.03.2025 /10:00-12:00 (Türkiye Time)

Moderator: Germán Martínez Prats

Zoom Meeting ID: 833 1287 1999 / Zoom Passcode: 191919

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Ana Marina López Hernández Francisca Silva Hernandez Gladys Hernandez Romero Germán Martínez Prats	*UJAT*	FOREIGN EXCHANGE RISK IN THE FINANCIAL MARKET AND ITS RELATIONSHIP TO OPERATIONS
L.C.P. Camilo León Pérez Aransazú Ávalos Díaz Dra. Fabiola Itzel Ortiz Martínez Dr. Abraham Gerardo Pérez Sandoval	*UJAT*	PROCEDURE REQUIRED BY AN AUDITOR TO CARRY OUT AN INTERNAL AUDIT ENGAGEMENT
Cristell Micaela Gutiérrez Pérez Dr. German Martínez Prats Dra. Candelaria Guzmán Fernández Dr. Tomás Francisco Morales Cárdenas	*UJAT*	FACTORS RELATED TO THE INFORMAL ECONOMY IN MEXICO
Darwin Vázquez Balboa Dr. Carlos Mauricio Tosca Vidal Dra. Mariela Adriana Rodríguez Ocaña Dra. Aransazú Avalos Diaz	*Universidad Juárez Autónoma de Tabasco*	MOST USED CURRENCIES IN THE WORLD
Itzel Dallan Vázquez García Dra. Candelaria Guzmán Fernández Dr. Tomás Francisco Morales Cárdenas Dr. Germán Martínez Prats	*UJAT*	THE NEW GEOGRAPHY OF CAPITAL: ANALYSIS OF EMBLEMATIC CASES OF GEOPOLITICAL FRAGMENTATION IN GLOBAL FINANCIAL FLOWS
Liliana Medina Medina Dra. Candelaria Vázquez Ramos Dra. Elizabeth García Moreno Dra. Aransazú Avalos Díaz	*Universidad Juárez Autónoma de Tabasco*	NEARSHORING AND THE INDUSTRIAL REAL ESTATE SECTOR IN MEXICO
Lucerito Arias De los santos Dr. Tomas francisco Morales Guzmán Dr. German Martínez Prats Dra. Candelaria Guzmán Fernández	*UJAT*	INNOVATION IN INTERNAL AUDIT
Ana Marina López Hernández Francisca Silva Hernandez Gladys Hernandez Romero Germán Martínez Prats	*UJAT*	EXCHANGE RATE RISK IN THE FINANCIAL MARKET AND ITS RELATIONSHIP TO OPERATIONS
Dr. William Baldemar López Rodríguez Dr. Cesar Enrique Barrera Ovando Dr. Otniel Vázquez Peralta	*Universidad Juárez Autónoma de Tabasco*	INNOVATION AND MARKETING IN TABASCO'S MANUFACTURING SMES: KEYS TO REGIONAL COMPETITIVENESS

SESSION-2 / HALL-1
19.03.2025 /12:30-14:30 (Türkiye Time)

Moderator: Prof. Dr. Esra LÜLE

Zoom Meeting ID: 833 1287 1999 / Zoom Passcode: 191919

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Biket KAÇAR Prof. Dr. Fatma ŞAHİN	*Igdir Inonu Secondary School* *Marmara University*	INVESTIGATION of THE EFFECT of COOPERATIVE LEARNING-BASED ACTIVITIES on THE CONCEPTUAL UNDERSTANDING, EXPERIMENTAL PROCESS SKILLS and SOCIAL SKILLS of 7TH GRADE STUDENTS
Prof. Dr. Esra LÜLE	*İnonu University*	CRITICAL THINKING IN SECONDARY SCHOOL 5TH GRADE TURKISH TEXTBOOKS
Prof. Dr. Esra LÜLE	*İnonu University*	STRATEGIES USED IN 5TH GRADE TURKISH TEXTBOOKS IN MIDDLE SCHOOL
Asst. Prof. Dr. Yağmur Suzan SÖNMEZ	*Girne American University*	TEACHING BIOLOGY WITH WEB 2.0 TOOLS
Neslihan SARIYILDIZ Prof. Dr. Fatma ŞAHİN Mehmet SARIYILDIZ	*Umraniye TOKI Esenkent Secondary School* *Marmara University*	DEVELOPMENT OF HAND HYGIENE KNOWLEDGE, SKILLS AND ETHICAL UNDERSTANDING SURVEY FOR SECONDARY SCHOOL STUDENTS
Neslihan SARIYILDIZ Prof. Dr. Fatma ŞAHİN	*Umraniye TOKI Esenkent Secondary School* *Marmara University*	INVESTIGATION OF THE EFFECT OF PROBLEM-BASED LEARNING APPROACH ON THE KNOWLEDGE, SKILLS AND ETHICAL UNDERSTANDINGS OF 5TH GRADE SECONDARY SCHOOL STUDENTS ON HAND HYGIENE
Nalan TETİK	*Burdur Mehmet Akif University*	A STUDY ON NUMBERS AND THEIR MEANINGS IN THE MUHITI DIVAN
Assoc. Prof. Gülşah TURA Ahmet TAYFUR	*Kocaeli University*	FACTORS AFFECTING TEACHERS' INDIVIDUAL INNOVATIVENESS LEVELS
Vahid KHAİYATİ Asst. Prof. Dr. Server Sevil AKYÜREK	*İstanbul Nisantasi University*	THE MEDIATING EFFECT OF ORGANIZATIONAL TRUST IN THE EXAMINATION OF THE ROLE OF SAFETY-FOCUSED LEADERSHIP COMPONENTS IN IMPROVING EMPLOYEE BEHAVIORS: A CASE STUDY OF THE IRANIAN FOOD INDUSTRY

SESSION-2 / HALL-2
19.03.2025 /12:30-14:30 (Türkiye Time)
Moderator: Asst. Prof. Dr. Cüneyd YAVAŞ

Zoom Meeting ID: 833 1287 1999 / Zoom Passcode: 191919

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Zeynep EKMEKCİOĞLU Assoc. Prof. Dr. Alev ÜSTÜNDAĞ	*İstanbul Okan University* *University of Health Sciences*	THE IMPACT OF EDUCATIONAL AND PLAY PROGRAMMES ON THE LANGUAGE DEVELOPMENT OF REFUGEE CHILDREN
Asst. Prof. Dr. Sabriye UÇAN YAMAÇ Asst. Prof. Dr. Endam ÇETİNKAYA AK Aysema SOYDAN Gülşah UĞURYOL	*Burdur Mehmet Akif Ersoy University*	MEDICINE USE BY PREGNANT PEOPLE WITHOUT CONSULTATION AND THE REASONS
Asst. Prof. Dr. Endam ÇETİNKAYA AK Asst. Prof. Dr. Sabriye UÇAN YAMAÇ Aysema SOYDAN Gülşah UĞURYOL	*Burdur Mehmet Akif Ersoy University*	EVALUATION OF THE EFFECT OF VACCINATION EDUCATION GIVEN TO PRIMARY PREGNANT WOMEN IN THE FIRST TRIMESTER ON PREGNANCY, POSTPARTUM AND CHILDHOOD VACCINATION PRACTICES
Lec. Dr. Beyza AKÇAY MALÇOK	*Kırklareli University*	A CONCEPTUAL OVERVIEW OF SEX EDUCATION IN EARLY CHILDHOOD
Asst. Prof. Dr. Cüneyd YAVAŞ	*Biruni University*	THE IMPACT OF KIPERIN® 5X MULTI MAGNESIUM COMPLEX ON FIBROBLAST WOUND HEALING AND CELL MIGRATION

SESSION-2 / HALL-3
19.03.2025 /12:30-14:30 (Türkiye Time)

Moderator:

Zoom Meeting ID: 833 1287 1999 / Zoom Passcode: 191919

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Deniz KURTULUŞ Assoc. Prof. Dr. Özgür KUZUKIRAN Prof. Dr. Ayhan FİLAZİ	*Ankara University* *Cankırı Karatekin University*	MECHANISMS OF ANTIFUNGAL ACTION OF NANOMATERIALS
Prof. Dr. Turgay TAŞKIN Assoc. Prof. Dr. Çağrı KANDEMİR Prof. Dr. Sait ENGİNDENİZ	*Ege University*	LIVESTOCK PRODUCTION SYSTEMS AND THEIR FUTURE DURING CLIMATE CHANGE: THE CASE OF CONTINENTAL AFRICA
Assoc. Prof. Dr. Çağrı KANDEMİR Prof. Dr. Turgay TAŞKIN Prof. Dr. Sait ENGİNDENİZ	*Ege University*	A NEW PERSPECTIVE ON GOAT MEAT PRODUCTS: GOAT SAUSAGE
Deniz KURTULUŞ Assoc. Prof. Dr. Özgür KUZUKIRAN Prof. Dr. Ayhan FİLAZİ	*Ankara University* *Cankırı Karatekin University*	NANOTECHNOLOGICAL METHODS USED IN THE PREPARATION OF ANTIFUNGALS
Samet ERAN Res. Asst. Dr. Mehmet ERDEM Assoc. Prof. Dr. Tuğba Raika KIRAN	*Malatya Turgut Özal University*	FERROPTOSIS AND CANCER: MOLECULAR MECHANISMS, THERAPEUTIC TARGETS, AND IMMUNE SYSTEM INTERACTIONS
Barış Can AYVAZ Assist. Prof. Mehmet OZANSOY	*Bahçeşehir University* *İstanbul Medipol University*	EFFECTS OF HYDROCORTISONE-INDUCED CHRONIC STRESS ON METASTASIS-RELATED GENES AND CELL VIABILITY IN CANCER CELLS

SESSION-2 / HALL-4
19.03.2025 /12:30-14:30 (Türkiye Time)

Moderator: Assoc. Prof. Dr. Mehmet ŞİMŞEK

Zoom Meeting ID: 833 1287 1999 / Zoom Passcode: 191919

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Pınar ERSOY Mustafa ERSAHIN	*Dataroid*	SHAPING CONVERSATIONS WITH AI: PRACTICAL INSIGHTS INTO PROMPT ENGINEERING
Asst. Prof. Dr. Tayyip ÖZCAN Unzile Yıldırım	*Erciyes University*	CLASSIFICATON OF DAMAGED/UNDAMAGED GLASS IMAGES USING DEEP LEARNING METHODS
Hasan YILDIZ Assoc. Prof. Dr. Tülay YILDIRIM TURAN	*Karabuk University*	SKEW CYCLIC CODES OVER SOME FINITE RINGS
Özge ÇINAR	*Igdır University*	DYNAMICS OF RATIONAL FUNCTIONS
Ali Sercan KARAKAŞ Nuri Murat YAĞMURLU	*Inonu University*	A CASE STUDY ON THE USE OF QUINTIC HERMITE SPLINE BASIS FUNCTIONS WITH COLLOCATION METHOD
Assoc. Prof. Dr. Mehmet ŞİMŞEK	*National Defense University*	DETERMINATON OF THE SOURCE OF INFLUENCE UNDER THE LINEAR THRESHOLD DIFFUSION MODEL IN COMPLEX NETWORKS
Assoc. Prof. Dr. Mehmet ŞİMŞEK	*National Defense University*	INTERACTION-BASED COMMUNITY DETECTION AND INFLUENCER ANALYSIS: A STUDY ON REDDITHYPERLINK NETWORK
Ahmed Amer Hamdi Alnuaimi Asst. Prof. Dr. İlker ÖZÇELİK Assoc. Prof. Dr. Uğur Hasırcı	*Düzce University* *Eskişehir Osmangazi University*	FIDO2 vs. OPENID CONNECT: A PERFORMANCE BENCHMARKING STUDY FOR MODERN AUTHENTICATION

SESSION-2 / HALL-5
19.03.2025 /12:30-14:30 (Türkiye Time)

Moderator: **Lec. Sultan Ece ALTINOK ÇALIŞKAN**

Zoom Meeting ID: 833 1287 1999 / Zoom Passcode: 191919

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Ph.D. Mammazadeh Tunzala Adishirin Huseynova Kamila Alekber	*Azerbaijan State University of Economics*	COMMON ROOTS AND DIFFERENT DEVELOPMENT PATHS OF AZERBAIJANI AND TURKISH CLOTHING CULTURE
Seda KARAARSLAN Seda KIZIL Banu NERGİS	*CGS Cetinkaya Giyim A. S.* *Istanbul Technical University*	DESIGN OF PRODUCTS TO DELAY CROTCH WEAR IN PLUS-SIZE BOTTOMWEAR PRODUCTS
Eda Çatı M. Arife Alıcı Rengin Akyüz	*AY-TİM Design Department* *AY-TİM Fabric R&D Department*	DESIGNING A FUNCTIONAL CLOTHING SET FOR DISASTER SURVIVORS
Asst. Prof. Dr. Emel UZUNER	*Bandırma Onyedi Eylül University*	MIGRATION PHENOMENON AND GRAPHIC ARTS
Res. Asst. İbrahim Batuhan DOĞAN Lec. Sultan Ece ALTINOK ÇALIŞKAN Çağla AKTAŞ	*Bilecik Şeyh Edebali University*	A CASE OF REFUNCTIONALIZATION OF CARAVANSERAIS IN TURKEY: İNEGÖL ORTAKÖY CARAVANSERAI
Res. Asst. Şule KOÇ Lec. Sultan Ece ALTINOK ÇALIŞKAN Şeyma ŞİMŞEK	*Bilecik Şeyh Edebali University*	THE BOUTIQUE HOTEL APPROACH IN INTERIOR DESIGN: A CASE STUDY OF DENIZLI ANIM HOTEL
Assistant Professor Farhana Naz	*Lahore college for Women University*	REIMAGINING HOME: THE SHIFT FROM TRADITIONAL TO CONTEMPORARY HOUSE DESIGNS IN LAHORE

SESSION-2 / HALL-6
19.03.2025 /12:30-14:30 (Türkiye Time)

Moderator: **Dr. Padmalosani Dayalan**

Zoom Meeting ID: 833 1287 1999 / Zoom Passcode: 191919

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Abubakar Aliyu Raihanatu Muhammad Abdulhakeem Yusuf	*Federal Univerity of Technology*	NUMERICAL ASSESSMENT OF A REFORMULATED RUNGE-KUTTA TYPE METHOD AND RUNGE-KUTTA METHODS FOR SOLVING FIRST – ORDER INITIAL VALUE PROBLEMS
Saloni Sharma Suhani Sharma	*Manav Rachna International Institute of Research Studies, (Deemed to be University)* *Jamia Hamdard University (Deemed to be University)*	CYBERSECURITY IN THE AGE OF QUANTUM COMPUTING
I. Abhiram K. Tarak MR. M. Suresh Ms. Shreerupa Biswas	*Bharat Institute of Engineering and Technology*	FACIAL EMOTION-BASED SONG RECOMMENDER SYSTEM
LAWAL, A. O. JIMOH, O. R. YUSUF, S. I.	*Federal University of Technology*	MODELLING THERMAL RADIATION EFFECTS ON TEMPERATURE AND CONCENTRATION ON MAGNETOHYDRODYNAMIC FLOW IN THE PRESENCE OF CHEMICAL REACTION IN A POROUS MEDIUM
Dr. Padmalosani Dayalan Dr. Balaji Sundaramurthy	*University of Technology and Applied Sciences* *Al Zahra College for Women*	ARTIFICIAL INTELLIGENCE AT WORK: TRANSFORMING BUSINESS & SOFTWARE ENGINEERING

SESSION-2 / HALL-7
19.03.2025 /12:30-14:30 (Türkiye Time)

Moderator: German Martínez Prats

Zoom Meeting ID: 833 1287 1999 / Zoom Passcode: 191919

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Alfredo Guatemala Mariano German Martínez Prats Maximiliano Martínez Ortíz Verónica Vázquez Vidal	*Universidad Olmeca de Tabasco* *Universidad Juárez Autónoma de Tabasco* *Universidad Interamericana de Desarrollo*	PRICE ELASTICITY OF DEMAND FOR STEEL AND ALUMINUM: IMPACT OF 25% TARIFFS ON INDUSTRY AND GLOBAL TRADE
Alfredo Guatemala Mariano German Martínez Prats Maximiliano Martínez Ortíz Verónica Vázquez Vidal	*Universidad Olmeca de Tabasco* *Universidad Juárez Autónoma de Tabasco* *Universidad Interamericana de Desarrollo*	ECONOMIC STRATEGIES TO MITIGATE A RECESSION IN MEXICO IN 2025
Alfredo Guatemala Mariano Arturo Martínez de Escobar Fernández Fabiola Mapén-Franco	*Universidad Olmeca de Tabasco* *Universidad Juárez Autónoma de Tabasco*	HISTORY AND ANALYSIS OF RECESSIONS IN MEXICO SINCE 2000
Alfredo Guatemala Mariano Arturo Martínez de Escobar Fernández Candelaria Guzmán Fernández	*Universidad Olmeca de Tabasco* *Universidad Juárez Autónoma de Tabasco*	SOCIAL POLICIES AND WELFARE DEPENDENCY IN THE FIRST WORLD: BENEFITS AND RISKS OF UNIVERSAL ASSISTANCE
Ricardo Arturo Soberano Gutiérrez Dra. Aransazú Avalos Díaz Dr. Andrés Guzmán Sala Dra. Candelaria Vázquez Ramos	*Universidad Juárez Autónoma de Tabasco*	FOREIGN DIRECT AND INDIRECT INVESTMENT IN INVESTMENT PROJECTS AND INTERNATIONAL FINANCING: MECHANISMS, IMPACTS, AND CONSIDERATIONS
Ana Marina López Hernández Francisca Silva Hernandez Gladys Hernandez Romero Germán Martínez Prats	*UJAT*	ENTREPRENEURSHIP AND ECONOMIC GROWTH
Dr. William Baldemar López Rodríguez Dra. Deisy María Jerónimo Jiménez Dra. María del Carmen Ancona Alcocer	*Universidad Juárez Autónoma de Tabasco*	LEARNING CULTURE IN TABASCO HOTELS: A PILLAR FOR INNOVATION AND BUSINESS DEVELOPMENT
Dr. Alejandro Mustieles Ocaña Dr. William Baldemar López Rodríguez Dr. Cesar Enrique Barrera Ovando	*Universidad Juárez Autónoma de Tabasco*	SOCIAL RESPONSIBILITY AND SUSTAINABILITY IN THE MARRIOTT HOTEL BUSINESS MODEL
Dr. Alejandro Mustieles Ocaña Dr. William Baldemar López Rodríguez Dra. Patricia Selván García	*Universidad Juárez Autónoma de Tabasco*	CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY: A CHALLENGE FOR WALMART GROUP'S SUSTAINABILITY

SESSION-3 / HALL-1
19.03.2025 /15:00-17:00 (Türkiye Time)

Moderator:

Zoom Meeting ID: 833 1287 1999 / Zoom Passcode: 191919

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Gadimova Sabina Shohret	*Azerbaijan State University of Economics*	FUNDAMENTALS OF FINANCIAL CONTROL IN INTERNATIONAL AND NATIONAL PRACTICE
Mirzəyev Elgün Elşən	*Azerbaijan State University of Economics*	ANALYSIS OF BUSINESS ETHICS IN INTERNATIONAL MARKETS
Prof. Dr. Şükran GÜNGÖR TANÇ Somaya DORANY	*Nevşehir Hacı Bektaş Veli University* *Anadolu University*	A STUDY ON BANKS' GREEN FINANCE AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS
Sadıqova Fidan Afiq	*Azerbaijan State University of Economics*	ORGANIZATIONAL AND LEGAL MODELS IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF DIFFERENT COUNTRIES AND THEIR APPLICABILITY TO THE KARABAKH ECONOMIC REGION
Musayeva Günel Turan	*Azerbaijan State University of Economics*	MECHANISMS OF IMPLEMENTING THE STRATEGY ON HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT
Nadiye Nur ZORAL Prof. Dr. Tuğba SARAÇ	*Eskişehir Osmangazi University*	STRATEGIC SUPPLY CHAIN MANAGEMENT: A MATHEMATICAL MODEL FOR MAKE OR BUY DECISION
Emin KIRAN Berat KEVEN Esma ÇOLAKOĞLU Kübra KIRMACI Asst. Prof. Dr. Gökhan ÇOBANOĞULLARI	*Erciyes University*	A RESEARCH ON RENEWABLE ENERGY USE IN KAYSERİ ORGANIZED INDUSTRIAL ZONE

SESSION-3 / HALL-2
19.03.2025 /15:00-17:00 (Türkiye Time)

Moderator:

Zoom Meeting ID: 833 1287 1999 / Zoom Passcode: 191919

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Prof. Dr. Hakan KARAAĞAÇ Elif Peksu KARAAĞAÇ Melike ŞENSOY	*İstanbul Technical University*	CHARACTERIZATION OF $CuZnSnSe_4$ (CZTSe) THIN FILMS DEPOSITED BY THERMAL EVAPORATION
Fatma TÜNCAL KARAN Prof. Dr. A. Engin ÖZÇELİK	*Selcuk University*	INVESTIGATION OF STATIC AND DYNAMIC MOBILE VENDING MACHINE SALES SYSTEMS
Tuğçe ÜN GÜRHAN Asst. Prof. Dr. Oğuz ERDEM Cem Eren ATEŞ	*Kırıkkale University*	INVESTIGATION OF MECHANICAL PROPERTIES OF WELDED NATURAL GAS PIPES USING DIFFERENT ELECTRICAL PARAMETERS IN DIFFERENT ENVIRONMENTAL CONDITIONS
Prof. Dr. Hakan KARAAĞAÇ Dr. Elif PEKSU Zeki Alihan BAYRI	*İstanbul Technical University*	CHARACTERIZATION OF $Cu_2ZnSnSe_4$ (CZTSe) THIN FILMS AS ABSORBER LAYERS IN SOLAR CELLS
Rukiye Ayrancı Metin Ak	*Kütahya Dumlupınar University* *Pamukkale University*	DESIGN AND SYNTHESIS OF SELECTIVELY FUNCTIONALIZED CONDUCTING POLYMERS TO METAL IONS
Türkay Ercan ŞENGÖZ Prof. Dr. Yahya BOZKURT	*Marmara University*	THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN GEOSCIENCES STUDIES AND APPLICATION EXAMPLES IN ENGINEERING PROJECTS

SESSION-3 / HALL-3
19.03.2025 /15:00-17:00 (Türkiye Time)

Moderator: **Dr. Mehmet DEMİRHAN**

Zoom Meeting ID: 833 1287 1999 / Zoom Passcode: 191919

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
VAFA ZAKİR ISMAYİLOVA	*Baku State University*	ANALYSIS OF THE U.S. POLITICAL STRATEGY IN EFFORTS TO REMOVE THE REGION FROM RUSSIA'S SPHERE OF INFLUENCE IN SOUTH CAUCASUS
Şadgün Məmmədova	*Azerbaijan State University of Culture and Arts*	AZERBAIJAN STATE SOUND RECORDING ARCHIVE
Vəlizadə Nihad İlham	*Azerbaijan State University of Economics*	DIGITAL TRANSFORMATION IN HUMAN RESOURCES MANAGEMENT
Dr. Mehmet DEMİRHAN	*Ministry of Education*	CLASSROOM TEACHERS' VIEWS ON THE NEW EDUCATION MODEL

SESSION-3 / HALL-4
19.03.2025 /15:00-17:00 (Türkiye Time)

Moderator:

Zoom Meeting ID: 833 1287 1999 / Zoom Passcode: 191919

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Malvina Hysa Dori Risilia	*Logos University College* *Agricultural University of Tirana*	DECISION-MAKING EFFICIENCY IN COMMERCIAL COMPANIES
Dr. Edukondala Rao Jetti Raya Aamir Al Rahabiya Shaikha Ali Al Jafari	*University of Technology and Applied Sciences – Ibra*	IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON EMPLOYER BRANDING IN OMAN'S RETAIL SECTOR
Faizan Maisarah Abu Bakar Aznira Zainal	*Politeknik Tuanku Sultanah Bahiyah*	INTENTION TO PRACTICE HALAL MARKETING AMONG POLYTECHNIC STUDENTS IN MALAYSIA
Moslem Somali	*Shahid Chamran University of Ahvaz*	STUDY OF TRADE AND ECONOMIC EXCHANGES BETWEEN IRAN AND THE OTTOMAN EMPIRE AND ITS IMPACT ON THE LOCAL AND REGIONAL ECONOMY
Assoc. Prof. Fariba Sharifian	*Research centre of cultural heritage and tourism*	THE ROLE OF COINAGE IN THE SASANIAN ECONOMY
Kosar Adibankhah Abbas Eghbal Mehran	*Payam Noor University of South Tehran* *Shahid Chamran University of Ahvaz*	SPORTS DIPLOMACY AND ITS ROLE IN EXCHANGES BETWEEN COUNTRIES WITH AN EMPHASIS ON WORLD PEACE
Younes Yassine Miloud Chakit Mohamed Belkhaoud Yahya Doufi El Mahjoub Aouane	*Ibn Tofail University* *Scientific Research and Educational Innovation Laboratory* *Mohamed V University*	ACADEMIC BURNOUT AMONG MOROCCAN ADOLESCENTS

SESSION-3 / HALL-5
19.03.2025 /15:00-17:00 (Türkiye Time)

Moderator: **Dr. Akbar Ali**

Zoom Meeting ID: 833 1287 1999 / Zoom Passcode: 191919

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Dr. Akbar Ali Kainat Zohra Muhammad Zia ul Mustafa	*Government College University Faisalabad*	POLYMORPHS OF 1-NAPHTHALDEHYDE BASED CHALCONE: SYNTHESIS, SINGLE-CRYSTAL, HIRSHFELD SURFACE, THEORETICAL, AND BIOLOGICAL POTENTIAL INVESTIGATIONS
Fedwa BEGHDADI El-Hadj DRICHE	*Hassiba Benbouali University of Chlef*	PHYSIOLOGICAL AND BIOCHEMICAL CHARACTERIZATION OF SOME STRAINS OF ACTENOBACTERIA ISOLATED FROM AN ALGERIAN SAHARAN SOIL WITH A POTENTIAL FOR INHIBITION OF CERTAIN FUNGI AND PHYTHOPATHOGENIC BACTERIA
Dragana Mekić Đenđi Vaštag Gorana Mrđan Borko Matijević Suzana Apostolov	*University of Novi Sad*	EXPLORING LIPOPHILICITY AND PHARMACOKINETIC PROFILES OF CARBOHYDRAZONES
Pedro G. Martinho Anabela P. Massano Liliana Gouveia Geoffrey Robert Mitchell	*Polytechnic of Leiria*	HIGHLY INSTRUMENTED INJECTION MOULDING OF PLASTICS
Ganesh Kumar R.Y Hiranmai Ajay Neeraj	*Central University of Gujarat*	CONVERSION OF DRY LEAVES INTO MANURE BY VERMICOMPOSTING: A SUSTAINABLE APPROACH FOR SOIL FERTILITY MANAGEMENT
Nisha Sharma Bikram Singh Raghbir C. Gupta	*Sri Guru Granth Sahib World University* *N.P.P. Division, I.H.B.T. (CSIR)* *Punjabi University*	INTRASPECIFIC VARIATION IN THE VOLATILE OIL COMPOSITION OF OCIMUM SANCTUM L. FROM PUNJAB-A NORTH INDIAN REGION

SESSION-3 / HALL-6
19.03.2025 /15:00-17:00 (Türkiye Time)

Moderator:

Zoom Meeting ID: 833 1287 1999 / Zoom Passcode: 191919

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Mihai COSTACHE	*Alexandru Ioan Cuza University*	ARTIFICIAL MEMORY ACTIVATED BY NEURAL NETWORK INFRARED TRANSMISSION – AN ELECTRONIC MODEL
Abderrahim Ait Lhaj Brahim Ouazik Mohamed El Hasnaoui Hassan Chaib	*Ibn Tofail University* *Ibnou Zohr University*	FIRST-PRINCIPLES STUDY OF THE STRUCTURAL, ELECTRONIC, AND OPTICAL PROPERTIES OF RUTILE SnO_2 SINGLE CRYSTALS USING DFT+U
Safae Zriki Badiâ Ait El Haj Aboubakr Bouayad Abdelkhalek Kammouni Khalid Hoummada	*Moulay Ismaïl University (UMI)*	COMBINED EFFECT OF GRAIN REFINEMENT AND HEAT TREATMENT ON THE MECHANICAL PROPERTIES OF A HYPOEUTECTIC ALUMINUM ALLOY
Mohammed OUALI Dr. Mahfoud TOUHARI	*Khemis Miliana University*	TIME HISTORY ANALYSIS OF RC BUILDINGS: INFLUENCE OF PLAN ASPECT RATIO ON SEISMIC PERFORMANCE
Israt Jahan Diti Dr. Md. Khairul Islam Bhowmik Shimu Md. Saidul Islam	*University of Rajshahi*	EFFECT OF ETHYLE-ALCOHOL AND SOIL PROPERTIES ON THE PHYSICOCHEMICAL CONSTITUENTS OF THE POST-HERVEST MANGO (Mangifera indica L.)
Vardhana Janakiraman. N. Rithika., N. Pavithra. Pratip Mandal. S. Arut Selvam N. K. Udaya Prakash	*Vels Institute of Science, Technology and Advanced Studies (VISTAS)*	MYCODIVERSITY OF SOILS OF PINE FOREST IN KODAIKANAL, TAMIL NADU, INDIA
Manal El Baz Taher Zaki Hassan Douzi	*International University of Agadir* *Ibn Zohr University*	DETECTION OF RED IN TRAFFIC SIGNS UNDER VARIOUS LIGHTING AND WEATHER CONDITIONS

CONTENTS

AUTHOR	TITLE	No
Abderrahim Ait Lhaj Brahim Ouazik Mohamed El Hasnaoui Hassan Chaib	FIRST-PRINCIPLES STUDY OF THE STRUCTURAL, ELECTRONIC, AND OPTICAL PROPERTIES OF RUTILE SnO2 SINGLE CRYSTALS USING DFT+U	1
Abubakar Aliyu Raihanatu Muhammad Abdulhakeem Yusuf	NUMERICAL ASSESSMENT OF A REFORMULATED RUNGE-KUTTA TYPE METHOD AND RUNGE-KUTTA METHODS FOR SOLVING FIRST - ORDER INITIAL VALUE PROBLEMS	2
Abutalıbova Səfiyə Vüqar	STRATEGIES AND PROSPECTIVE DIRECTIONS FOR THE DEVELOPMENT OF GREEN ENERGY IN AZERBAIJAN	3
Ahmed Amer Hamdi Alnuaimi İlker ÖZÇELİK Uğur Hasırcı	FIDO2 vs. OPENID CONNECT: A PERFORMANCE BENCHMARKING STUDY FOR MODERN AUTHENTICATION	8
Aiswarya Gireesh	KUDUMBASHREE AND WOMEN'S EMPOWERMENT: EVALUATING ITS ROLE IN POVERTY ALLEVIATION IN KERALA	18
Akbar Ali1 Kainat Zohra Muhammad Zia ul Mustafa	POLYMORPHS OF 1-NAPHTHALDEHYDE BASED CHALCONE: SYNTHESIS, SINGLE-CRYSTAL, HIRSHFELD SURFACE, THEORETICAL, AND BIOLOGICAL POTENTIAL INVESTIGATIONS	22
Alejandro Mustieles Ocaña William Baldemar López Rodríguez Cesar Enrique Barrera Ovando	SOCIAL RESPONSIBILITY AND SUSTAINABILITY IN THE MARRIOTT HOTEL BUSINESS MODEL	23
Alejandro Mustieles Ocaña William Baldemar López Rodríguez Patricia Selván García	CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY: A CHALLENGE FOR WALMART GROUP'S SUSTAINABILITY	24
Alfredo Guatemala Mariano German Martínez Prats Maximiliano Martínez Ortíz Verónica Vázquez Vidal	ECONOMIC STRATEGIES TO MITIGATE A RECESSION IN MEXICO IN 2025	25
Alfredo Guatemala Mariano Arturo Martínez de Escobar Fernández Fabiola Mapén-Franco	HISTORY AND ANALYSIS OF RECESSIONS IN MEXICO SINCE 2000	26
Alfredo Guatemala Mariano Arturo Martínez de Escobar Fernández Candelaria Guzmán Fernández	SOCIAL POLICIES AND WELFARE DEPENDENCY IN THE FIRST WORLD: BENEFITS AND RISKS OF UNIVERSAL ASSISTANCE	27
Alfredo Guatemala Mariano German Martínez Prats Maximiliano Martínez Ortíz Verónica Vázquez Vidal	PRICE ELASTICITY OF DEMAND FOR STEEL AND ALUMINUM: IMPACT OF 25% TARIFFS ON INDUSTRY AND GLOBAL TRADE	28
Ali Enes ADAK Yeliz PEKERŞEN	UNETHICAL BEHAVIORS IN HOTEL BUSINESSES	30
Ali Sercan KARAKAŞ Nuri Murat YAĞMURLU	A CASE STUDY ON THE USE OF QUINTIC HERMITE SPLINE BASIS FUNCTIONS WITH COLLOCATION METHOD	39
Aminu Ibrahim Abdullahi Umar Muslim Yusuf	SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND ENVIRONMENTAL CONSERVATION: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN THE 21ST CENTURY"	47

Ana Marina López Hernández Francisca Silva Hernandez Gladys Hernandez Romero Germán Martínez Prats	ENTREPRENEURSHIP AND ECONOMIC GROWTH	48
Ana Marina López Hernández Francisca Silva Hernandez Gladys Hernandez Romero Germán Martínez Prats	EXCHANGE RATE RISK IN THE FINANCIAL MARKET AND ITS RELATIONSHIP TO OPERATIONS	49
Ana Marina López Hernández Francisca Silva Hernandez Gladys Hernandez Romero Germán Martínez Prats	FOREIGN EXCHANGE RISK IN THE FINANCIAL MARKET AND ITS RELATIONSHIP TO OPERATIONS	50
Ananda Majumdar	THE ROBIN HOOD PRINCIPLE: REDISTRIBUTIVE JUSTICE AND ITS MODERN RELEVANCE	51
Atanur AKAR	THE AFTERNOON OF LIFE: MIDDLE AND OLDER ADULTHOOD	62
Ayşe Nurefşan SARIKAYA	EVALUATION OF FOREIGN EXCHANGE TRANSACTIONS IN TERMS OF ISLAMIC LAW	64
Bahador Ghayem	POLITICAL AND CIVILIZATIONAL DEVELOPMENTS IN ANDALUSIA DURING THE ERA OF ABD AL-RAHMAN III (350-300AH)	72
Barış Can AYVAZ Mehmet OZANSOY	EFFECTS OF HYDROCORTISONE-INDUCED CHRONIC STRESS ON METASTASIS-RELATED GENES AND CELL VIABILITY IN CANCER CELLS	73
Alime SELÇUK TOSUN Betül UÇAR	A REVIEW OF COMMUNITY-BASED INTERVENTION PROGRAMS FOR RECYCLING	83
Beyza AKÇAY MALÇOK	A CONCEPTUAL OVERVIEW OF SEX EDUCATION IN EARLY CHILDHOOD	88
Biket KAÇAR Fatma ŞAHİN	İŞ BİRLİKLİ ÖĞRENMENİN 7. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN KAVRAMSAL ANLAMALARINA, DENEYSEL SÜREÇ BECERİLERİNE VE SOSYAL BECERİLERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ	99
Burcu TURAN	THE OBLIGATION OF THE ADMINISTRATION TO PROVIDE A CLEAN ENVIRONMENT WITHIN THE SCOPE OF ENVIRONMENTAL AND CULTURAL RIGHTS	121
Büşra KABAK İbrahim TANRIKULU	ADAPTATION OF THE RELATIONAL AGRESSION AND RELATIONAL VICTIMIZATION SCALES INTO TURKISH : A VALIDITY AND RELIABILITY STUDY	123
Camilo León Pérez Aransazú Ávalos Díaz Fabiola Itzel Ortiz Martínez Abraham Gerardo Pérez Sandoval	PROCEDURE REQUIRED BY AN AUDITOR TO CARRY OUT AN INTERNAL AUDIT ENGAGEMENT	125
Cəfərzadə Türkan Mobil	EXAMPLES OF APPLICATION OF INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL STANDARDS	126
Cristell Micaela Gutiérrez Pérez German Martínez Prats Candelaria Guzmán Fernández Tomás Francisco Morales Cárdenas	FACTORS RELATED TO THE INFORMAL ECONOMY IN MEXICO	134
Cüneyd YAVAŞ	EFFECT OF KİPERİN® 5X MULTI MAGNESIUM COMPLEX ON FIBROBLAST WOUND HEALING AND CELL MIGRATION	135
Çağrı KANDEMİR Turgay TAŞKIN Sait ENGİNDENİZ	A NEW PERSPECTIVE ON GOAT MEAT PRODUCTS: GOAT SAUSAGE	140

Dadaşova Günel Elçin	WORLD EXPERIENCE AND REGIONAL DEVELOPMENT MODELS ON CREATING REGIONAL DEVELOPMENT BALANCE	153
Darwin Vázquez Balboa Carlos Mauricio Tosca Vidal Mariela Adriana Rodríguez Ocaña Aransazú Avalos Diaz	MOST USED CURRENCIES IN THE WORLD	154
Deniz KURTULUŞ Özgür KUZUKIRAN Ayhan FİLAZİ	NANOTECHNOLOGICAL METHODS USED IN THE PREPARATION OF ANTIFUNGALS	155
Dragana Mekić Đenđi Vaštag Gorana Mrđan Borko Matijević Suzana Apostolov	EXPLORING LIPOPHILICITY AND PHARMACOKINETIC PROFILES OF CARBOHYDRAZONES	162
Eda Çatı M. Arife Alıcı Rengin Akyüz	DESIGNING A FUNCTIONAL CLOTHING SET FOR DISASTER SURVIVORS	163
Edukondala Rao Jetti Raya Aamir Al Rahabiya Shaikha Ali Al Jafari	IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON EMPLOYER BRANDING IN OMAN'S RETAIL SECTOR	165
Emel UZUNER	MIGRATION PHENOMENON AND GRAPHIC ARTS	166
Emin KIRAN Berat KEVEN Esma ÇOLAKOĞLU Kübra KIRMACI Gökhan ÇOBANOĞULLARI	A RESEARCH ON RENEWABLE ENERGY USE IN KAYSERİ ORGANIZED INDUSTRIAL ZONE	168
Endam ÇETİNKAYA AK Sabriye UÇAN YAMAÇ Aysema SOYDAN Gülşah UĞURYOL	EVALUATION OF THE EFFECT OF VACCINATION EDUCATION GIVEN TO PRIMARY PREGNANT WOMEN IN THE FIRST TRIMESTER ON PREGNANCY, POSTPARTUM AND CHILDHOOD VACCINATION PRACTICES	170
Esra LÜLE	CRITICAL THINKING IN SECONDARY SCHOOL 5TH GRADE TURKISH TEXTBOOKS	180
Esra LÜLE	STRATEGIES USED IN 5TH GRADE TURKISH TEXTBOOKS IN MIDDLE SCHOOL	192
Faizan Maisarah Abu Bakar Aznira Zainal	INTENTION TO PRACTICE HALAL MARKETING AMONG POLYTECHNIC STUDENTS IN MALAYSIA	206
Famil HAYRULLAYEV	THE IMPACT OF ECONOMIC INDICATORS ON CREDIT RISK	207
Farhana Naz	REIMAGINING HOME: THE SHIFT FROM TRADITIONAL TO CONTEMPORARY HOUSE DESIGNS IN LAHORE	216
Fatma TÜNCAL KARAN A. Engin ÖZÇELİK	INVESTIGATION OF STATIC AND DYNAMIC MOBILE VENDING MACHINE SALES SYSTEMS	217
Fedwa BEGHDADI El-Hadj DRICHE	PHYSIOLOGICAL AND BIOCHEMICAL CHARACTERIZATION OF SOME STRAINS OF ACTENOBACTERIA ISOLATED FROM AN ALGERIAN SAHARAN SOIL WITH A POTENTIAL FOR INHIBITION OF CERTAIN FUNGI AND PHYTHOPATHOGENIC BACTERIA	230
Ganesh Kumar R.Y Hiranmai Ajay Neeraj	CONVERSION OF DRY LEAVES INTO MANURE BY VERMICOMPOSTING: A SUSTAINABLE APPROACH FOR SOIL FERTILITY MANAGEMENT	231

Gülçin ŞENYUVA Begüm Su KAZAR	ORTA YETİŞKİN EVLİ BİREYLERDE TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNİN VE CİNSEL MİTLERİN CİNSEL DOYUMLARINA OLAN ETKİSİNİN CİNSİYETE GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI	232
Gülşah TURA Ahmet TAYFUR	FACTORS AFFECTING TEACHERS' INDIVIDUAL INNOVATIVENESS LEVELS	261
Hakan KARAAĞAÇ Elif Peksu KARAAĞAÇ Melike ŞENSOY	CHARACTERIZATION OF $CuZnSnSe_4$ (CZTSe) THIN FILMS DEPOSITED BY THERMAL EVAPORATION	274
Hakan KARAAĞAÇ Elif PEKSU Zeki Alihan BAYRI	CHARACTERIZATION OF $Cu_2ZnSnSe_4$ (CZTSE) THIN FILMS AS ABSORBER LAYERS IN SOLAR CELLS	276
Haluk SARUHAN	TORRENS SYSTEM IS ONE OF THE SYSTEMS THAT PROVIDE CLARITY IN REAL STATES	278
Hatice İrem URHAN Furkan DURUM Yavuz SÜMER	FACILITATING URBAN SPORTS ENGAGEMENT THROUGH MOBILE TECHNOLOGY: THE CASE OF BASKETBALL COURTS	280
I.Abhiram K.Tarak M.Suresh Shreerupa Biswas	FACIAL EMOTION-BASED SONG RECOMMENDER SYSTEM	282
İbrahim Batuhan DOĞAN Sultan Ece ALTINOK ÇALIŞKAN Çağla AKTAŞ	A CASE OF REFUNCTIONALIZATION OF CARAVANSERAIS IN TURKEY: İNEGÖL ORTAKÖY CARAVANSERAI	283
Israt Jahan Diti Khairul Islam Bhowmik Shimu Saidul Islam	EFFECT OF ETHYLE-ALCOHOL AND SOIL PROPERTIES ON THE PHYSICOCHEMICAL CONSTITUENTS OF THE POST-HERVEST MANGO (Mangifera indica L.)	293
Işıl VAR Sibel ÖZÇAKMAK Demet TOY	PİYASADA SATIŞA SUNULAN GELENEKSEL LOKUM, PEKMEZ, BAKLAVA VE CEZERYE ETİKET BİLGİLERİNİN KODEKSE UYGUNLUĞUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ	294
Işıl VAR Berfin Sucu	IDENTIFICATION OF AFLATOXIN BIOSYNTHESIS GENES OF *ASPERGILLUS FLAVUS* FROM FOOD SOURCES	304
Itzel Dallan Vázquez García Candelaria Guzmán Fernández Tomás Francisco Morales Cárdenas Germán Martínez Prats	THE NEW GEOGRAPHY OF CAPITAL: ANALYSIS OF EMBLEMATIC CASES OF GEOPOLITICAL FRAGMENTATION IN GLOBAL FINANCIAL FLOWS	313
Koichumanova Gulzhan Kadyrovna	THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF PHILOSOPHICAL LYRICISM IN KYRGYZ POETRY	314
Kosar Adibankhah Abbas Eghbal Mehran	SPORTS DIPLOMACY AND ITS ROLE IN EXCHANGES BETWEEN COUNTRIES WITH AN EMPHASIS ON WORLD PEACE	322
LAWAL, A. O. JIMOH, O. R. YUSUF, S. I.	MODELLING THERMAL RADIATION EFFECTS ON TEMPERATURE AND CONCENTRATION ON MAGNETOHYDRODYNAMIC FLOW IN THE PRESENCE OF CHEMICAL REACTION IN A POROUS MEDIUM	326
Liliana Medina Medina Candelaria Vázquez Ramos Elizabeth García Moreno Aransazú Avalos Díaz	NEARSHORING AND THE INDUSTRIAL REAL ESTATE SECTOR IN MEXICO	327

Luay Burhan Mustafa İbrahim Özkoç Melike Çebi Kılıçoğlu ARDA ACEMİ	CALLUS PRODUCTION FROM *ARONIA MELANOCARPA* LEAVES AND EVALUATION OF THE ANTIMICROBIAL ACTIVITY OF ITS METHANOLIC EXTRACT AGAINST CERTAIN BACTERIA AND FUNGI	328
Lucerito Arias De los santos Tomas francisco Morales Guzmán German Martínez Prats Candelaria Guzmán Fernández	INNOVATION IN INTERNAL AUDIT	335
M. Thenmozhi	COMPARATIVE BIOCHEMICAL PROFILING OF *EMILIA SONCHIFOLIA*	336
Gheorghe GIURGIU Manole COJOCARU	THE INFLUENCE OF GUT MICROBIOTA ON NEUROGENESIS IN STROKE: IMPACT OF NEUROPOLEN	343
Malvina Hysa Dori Risilia	DECISION-MAKING EFFICIENCY IN COMMERCIAL COMPANIES	344
Manal El Baz Taher Zaki Hassan Douzi	DETECTION OF RED IN TRAFFIC SIGNS UNDER VARIOUS LIGHTING AND WEATHER CONDITIONS	348
Mehmet DEMİRHAN	CLASSROOM TEACHERS' VIEWS ON THE NEW EDUCATION MODEL	349
Mehmet Settar ÜNAL Hasan SEZGİN	INVESTIGATION OF CAPNODIS (CAPNODIS SPP.) DAMAGE IN THE VINEYARDS OF MIDYAT/MARDIN REGION	351
Mehmet Settar ÜNAL Hasan SEZGİN	BERBERIS (*Berberis vulgaris* L.) GROWING	355
Mehmet ŞİMŞEK	DETERMINATON OF THE SOURCE OF INFLUENCE UNDER THE LINEAR THRESHOLD DIFFUSION MODEL IN COMPLEX NETWORKS	360
Mehmet ŞİMŞEK	INTERACTION-BASED COMMUNITY DETECTION AND INFLUENCER ANALYSIS: A STUDY ON REDDIT HYPERLINK NETWORK	362
Merve ANLAR Alime SELÇUK TOSUN	REVIEW OF NURSING INTERVENTION PROGRAMS IN PROTECTING AND PROMOTING HEALTH IN ELDERLY INDIVIDUALS	364
Mihai COSTACHE	ARTIFICIAL MEMORY ACTIVATED BY NEURAL NETWORK INFRARED TRANSMISSION – AN ELECTRONIC MODEL	369
Mirzəyev Elgün Elşən	ANALYSIS OF BUSINESS ETHICS IN INTERNATIONAL MARKETS	370
Mohammad Reza Alam Abbas Eghbal Mehran	THE ROLE OF HISTORICAL DOCUMENTS IN NEW RESEARCH WITH EMPHASIS ON THE ARCHIVES OF THE IRANIAN MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS	377
Mohammed OUALI Mahfoud TOUHARI	TIME HISTORY ANALYSIS OF RC BUILDINGS: INFLUENCE OF PLAN ASPECT RATIO ON SEISMIC PERFORMANCE	381
Moslem Somali	STUDY OF TRADE AND ECONOMIC EXCHANGES BETWEEN IRAN AND THE OTTOMAN EMPIRE AND ITS IMPACT ON THE LOCAL AND REGIONAL ECONOMY	382
Muhittin Uslu Enver Yazar	SIDE EFFECTS OF ENERGY DRINKS	386
Muhittin Uslu Uğur Süer Enver Yazar	PROTEIN POWDER IN SPORTS: HELPFUL OR HARMFUL?	391

Musayeva Günel Turan	MECHANISMS OF IMPLEMENTING THE STRATEGY ON HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT	396
NADEZHDA ZUBRITSKAYA VICTOR KAZAKEVICH	INVESTIGATING THE ASSOCIATION OF INSUFFICIENT SLEEP AND CARDIOVASCULAR INDICES IN YOUNG ADULTS	398
Nalan TETİK	A STUDY ON NUMBERS AND THEIR MEANINGS IN THE MUHÎTÎ DIVAN	399
Neslihan SARIYILDIZ Fatma ŞAHİN	INVESTIGATION OF THE EFFECT OF PROBLEM-BASED LEARNING APPROACH ON THE KNOWLEDGE, SKILLS AND ETHICAL UNDERSTANDINGS OF 5TH GRADE SECONDARY SCHOOL STUDENTS ON HAND HYGIENE	411
Neslihan SARIYILDIZ Fatma ŞAHİN Mehmet SARIYILDIZ	DEVELOPMENT OF HAND HYGIENE KNOWLEDGE, SKILLS AND ETHICAL UNDERSTANDING SURVEY FOR SECONDARY SCHOOL STUDENTS	423
Nihad PASHAZADE	ANALYSIS OF CORPORATE LIQUIDITY AND FINANCIAL STABILITY IN THE PRACTICE OF AZERBAIJAN COMPANIES	439
Nisha Sharmaa Bikram Singh Raghbir C. Gupta	INTRASPECIFIC VARIATION IN THE VOLATILE OIL COMPOSITION OF *OCIMUM SANCTUM* L. FROM PUNJAB-A NORTH INDIAN REGION	446
Osman MUTLUEL	SADI SHIRAZI AND HIS THOUGHTS ON POLITICAL PHILOSOPHY	447
Özge ÇINAR	DYNAMICS OF RATIONAL FUNCTIONS	454
Padmalosani Dayalan Balaji Sundaramurthy	ARTIFICIAL INTELLIGENCE AT WORK: TRANSFORMING BUSINESS & SOFTWARE ENGINEERING	456
Pedro G. Martinho Anabela.P.Massano Liliana Gouveia Geoffrey Robert Mitchell	HIGHLY INSTRUMENTED INJECTION MOULDING OF PLASTICS	457
Qədimova Səbinə Şöhrət Gadimova Sabina Shohret	FUNDAMENTALS OF FINANCIAL CONTROL IN INTERNATIONAL AND NATIONAL PRACTICE	467
Ricardo Arturo Soberano Gutiérrez Aransazú Avalos Díaz Andrés Guzmán Sala Candelaria Vázquez Ramos	FOREIGN DIRECT AND INDIRECT INVESTMENT IN INVESTMENT PROJECTS AND INTERNATIONAL FINANCING: MECHANISMS, IMPACTS, AND CONSIDERATIONS	476
Rukiye Ayrancı Metin Ak	DESIGN AND SYNTHESIS OF SELECTIVELY FUNCTIONALIZED CONDUCTING POLYMERS TO METAL IONS	477
Sabriye UÇAN YAMAÇ Endam ÇETİNKAYA AK Aysema SOYDAN Gülşah UĞURYOL	MEDICINE USE BY PREGNANT PEOPLE WITHOUT CONSULTATION AND THE REASONS	482
Sadıqova Fidan Afiq	ORGANIZATIONAL AND LEGAL MODELS IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF DIFFERENT COUNTRIES AND THEIR APPLICABILITY TO THE KARABAKH ECONOMIC REGION	493
Safae Zriki Badiâ Ait El Haj Aboubakr Bouayad Abdelkhalek Kammouni Khalid Hoummada	COMBINED EFFECT OF GRAIN REFINEMENT AND HEAT TREATMENT ON THE MECHANICAL PROPERTIES OF A HYPOEUTECTIC ALUMINUM ALLOY	495
Saloni Sharma Suhani Sharma	CYBERSECURITY IN THE AGE OF QUANTUM COMPUTING	496

Saloni Sharma Suhani Sharma	PUBLIC HEALTH CHALLENGES IN THE POST-PANDEMIC WORLD	503
Samet ERAN Mehmet ERDEM Tuğba Raika KIRAN	FERROPTOSIS AND CANCER: MOLECULAR MECHANISMS, THERAPEUTIC TARGETS, AND IMMUNE SYSTEM INTERACTIONS	512
Samir Ganbarli	THE IMPACT OF EXCHANGE RATE ON THE DYNAMICS OF ECONOMIC DEVELOPMENT	524
Satish Kumar Singh Pallavi Lakhera	THE IMPACT OF CLIMATE CHANGE ON THE HEALTH AND WELL-BEING OF WOMEN AND CHILDREN IN VULNERABLE COMMUNITIES IN DEVELOPING COUNTRIES: LEGAL PERSPECTIVES AND IMPLICATIONS	525
Sena BEKERECİOĞLU Sevdenur KABAKÇI Elif KURT Büşranur KÖK Senanur GÜÇ	EXAMINATION OF CHRONOTYPE, MEDITERRANEAN DIET ADAPTISEMENT AND ACADEMIC SUCCESS STATUS OF ADOLESCENT INDIVIDUALS BETWEEN THE AGES OF 14-18 AFFECTED BY THE EARTHQUAKES CENTERED IN KAHRAMANMARAŞ ON 6 FEBRUARY: THE GAZİANTEP EXAMPLE	526
Shamidzade Aga Karim Abulfaz oglu Vasyl Myronovych Budzyak	COMPARATIVE ANALYSIS OF TOURISM COMPETITIVENESS IN AZERBAIJAN AND THE EU: STRATEGIC APPROACHES	528
Şadgün Araz qızı Məmmədova	AZƏRBAYCAN DÖVLƏT SƏS YAZILARI ARXİVİ	530
Şule KOÇ Sultan Ece ALTINOK ÇALIŞKAN Şeyma ŞİMŞEK	THE BOUTIQUE HOTEL APPROACH IN INTERIOR DESIGN: A CASE STUDY OF DENIZLI ANIM HOTEL	535
Şükran GÜNGÖR TANÇ Somaya DORANY	A STUDY ON BANKS' GREEN FINANCE AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS	551
Tasawar Iqbal Sidra Altaf Ali Ahmad Nadeem Ahmed	PHYTOCHEMICAL AND PHARMACOLOGICAL PERSPECTIVES ON LAMB'S QUARTERS (*CHENOPODIUM ALBUM*) WEED	553
Tayyip ÖZCAN Unzile Yıldırım	CLASSIFICATION OF DAMAGED/UNDAMAGED GLASS IMAGES USING DEEP LEARNING METHODS	554
Tuğçe ÜN GÜRHAN Oğuz ERDEM Cem Eren ATEŞ	INVESTIGATION OF MECHANICAL PROPERTIES OF WELDED NATURAL GAS PIPES USING DIFFERENT ELECTRICAL PARAMETERS IN DIFFERENT ENVIRONMENTAL CONDITIONS	564
Tuğçe YAPICI EROL İbrahim TANRIKULU	THE INVESTIGATION OF PEER BULLYING IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH PLAY	580
Tunzala Adışirin Mamedzade Kamila Alekper Hüseynova	COMMON ROOTS AND DIFFERENT DEVELOPMENT PATHS OF AZERBAIJANI AND TURKISH CLOTHING CULTURE	582
Turgay TAŞKIN Çağrı KANDEMİR Sait ENGİNDENİZ	LIVESTOCK PRODUCTION SYSTEMS AND THEIR FUTURE DURING CLIMATE CHANGE: THE CASE OF CONTINENTAL AFRICA	587
VAFA ZAKİR ISMAYİLOVA	ANALYSIS OF THE U.S. POLITICAL STRATEGY IN EFFORTS TO REMOVE THE REGION FROM RUSSIA'S SPHERE OF INFLUENCE IN SOUTH CAUCASUS	598
Vahid KHAİYATİ Server Sevil AKYÜREK	ÇALIŞAN DAVRANIŞLARINI İYİLEŞTİRMEDE GÜVENLİK ODAKLI LİDERLİK BİLEŞENLERİNİN ROLÜNÜN İNCELENMESİNDE ÖRGÜTSEL GÜVENİN ARACILIK ETKİSİ: İRAN GIDA ENDÜSTRİSİ ÖRNEĞİ	611

Vardhana Janakiraman N. Rithika N. Pavithra Pratip Mandal S. Arut Selvam N. K. Udaya Prakash	MYCODIVERSITY OF SOILS OF PINE FOREST IN KODAIKANAL, TAMIL NADU, INDIA	617
Vəlizadə Nihad İlham	DIGITAL TRANSFORMATION IN HUMAN RESOURCES MANAGEMENT	618
Vesile ŞEMŞEK	GANJA KHANATE AND ITS PLACE IN TURKISH ISLAMIC HISTORY	625
Vesile ŞEMŞEK	NAGORNO-KARABAKH REGION IN THE PROCESS OF HISTORY	627
William Baldemar López Rodríguez Deisy María Jerónimo Jiménez María del Carmen Ancona Alcocer	LEARNING CULTURE IN TABASCO HOTELS: A PILLAR FOR INNOVATION AND BUSINESS DEVELOPMENT	629
William Baldemar López Rodríguez Cesar Enrique Barrera Ovando Otniel Vázquez Peralta	INNOVATION AND MARKETING IN TABASCO'S MANUFACTURING SMES: KEYS TO REGIONAL COMPETITIVENESS	630
Yağmur Suzan SÖNMEZ	TEACHING BIOLOGY WITH WEB 2.0 TOOLS	631
Younes Yassine Miloud Chakit Mohamed Belkhaoud Yahya Doufi El Mahjoub Aouane	ACADEMIC BURNOUT AMONG MOROCCAN ADOLESCENTS	632
Zeynep EKMEKCİOĞLU Alev ÜSTÜNDAĞ	THE IMPACT OF EDUCATIONAL AND PLAY PROGRAMMES ON THE LANGUAGE DEVELOPMENT OF REFUGEE CHILDREN	633
Deniz KURTULUŞ Özgür KUZUKIRAN Ayhan FİLAZİ	MECHANISMS OF ANTIFUNGAL ACTION OF NANOMATERIALS	635
Ebru YETKİN Serdar BOZKURT	THE RELATIONSHIP BETWEEN WORK AND FAMILY LIFE CONFLICT AND INTENTION TO QUIT: A MODEL PROPOSAL FOR THE ROLE OF MENTAL WELL-BEING	641
FARIBA SHARIFIAN	THE ROLE OF COINAGE IN THE SASANIAN ECONOMY	648
Juliet Ohenokobosare Esieboma	THE DEVASTATING IMPACT OF BANDITRY AND INSECURITY ON WOMEN'S LIVELIHOODS IN EDO STATE, NIGERIA	649
Nadiye Nur ZORAL Tuğba SARAÇ	STRATEGIC SUPPLY CHAIN MANAGEMENT: A MATHEMATICAL MODEL FOR MAKE OR BUY DECISION	657
Özge Can NİYAZ ALTINOK Emir Han UĞUZ Mahmut KIRGIL Dilara AKKUŞ Beyza TOPAL Ezgi BEKTAŞ Ahmet Eren ÇELİK	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİN GIDA ENFLASYONU HAKINDA ALGILARI	666
Pınar ERSOY Mustafa ERSAHIN	SHAPING CONVERSATIONS WITH AI: PRACTICAL INSIGHTS INTO PROMPT ENGINEERING	688
Seda KARAARSLAN Seda KIZIL Banu NERGİS	PRODUCT DESIGN TO DELAY CROTCH WEAR IN PLUS-SIZE BOTTOM GARMENTS	695

Hasan YILDIZ Tülay YILDIRIM TURAN	SKEW CYCLIC CODES OVER SOME FINITE RINGS	702
Türkay Ercan ŞENGÖZ Yahya BOZKURT	THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN GEOSCIENCE STUDIES AND APPLICATION EXAMPLES IN ENGINEERING PROJECTS	704

FIRST-PRINCIPLES STUDY OF THE STRUCTURAL, ELECTRONIC, AND OPTICAL PROPERTIES OF RUTILE SnO_2 SINGLE CRYSTALS USING DFT+U

Abderrahim Ait Lhaj[1*], Brahim Ouazik[1], Mohamed El Hasnaoui[1], Hassan Chaib[2]
[1] Materials and Subatomic Physics, Faculty of Sciences, Ibn Tofail University, Morocco.
[2] Materials and Energy Research Group, Polydisciplinary Faculty of Ouarzazate, Ibnou Zohr University, Morocco.

Abstract
Tin dioxide (SnO_2) is a wide-band-gap semiconductor that crystallizes in a rutile structure and finds applications in transparent electrodes, gas detectors, far-infrared detectors, and solar cells. In this work, we investigate the structural, electronic, and optical properties of rutile-type SnO_2 using plane-wave pseudopotential density functional theory (DFT) within the generalized gradient approximation (GGA). The calculations are conducted self-consistently using the PWSCF code of Quantum ESPRESSO, leveraging ultra-soft pseudopotentials to ensure computational efficiency and accuracy.
The optimized structural parameters obtained from GGA show excellent agreement with experimental data. The electronic properties, including band structure, total density of states (DOS), and partial DOS, were thoroughly examined. The initial DFT calculations underestimated the energy gap, a common limitation of standard DFT methods. To address this, a Hubbard correction (DFT+U) was applied to the O-2p and Sn-5p orbitals, yielding improved electronic properties and a more accurate band gap.
The optical properties, including the real and imaginary parts of the dielectric function, were analyzed and found to exhibit qualitatively similar trends across the different computational approaches. The results demonstrate the effectiveness of DFT combined with Hubbard corrections for accurately modeling the structural and electronic properties of SnO_2, providing valuable insights for its various technological applications.
Keywords: DFT; DFT+U; Gap; SnO_2

NUMERICAL ASSESSMENT OF A REFORMULATED RUNGE-KUTTA TYPE METHOD AND RUNGE-KUTTA METHODS FOR SOLVING FIRST - ORDER INITIAL VALUE PROBLEMS

[1]Abubakar Aliyu, [2]Raihanatu Muhammad, [3]Abdulhakeem Yusuf
[1, 2 & 3] Federal Unıverıty of Technology, School of Physıcal Scıence, Department of Mathematıcs, Mınna, Nıgerıa.

Abstract
Problems arising from the fields of sciences and technologies are modelled in form of differential equations. These problems require numerical methods for their efficient solution. This paper examines the analysis together with evaluation of an adopted Runge - Kutta type method (RKTM) from Aliyu *et al*., (2025) to solve first-order ordinary differential equations (ODEs). The study aims to evaluate the efficiency of the developed method through determination of order and error constant and convergence examination while implementing it to real life problems. A performance evaluation of the RKTM is validated through comparison to the RK4 method to determine accuracy levels and computational efficiency of the RKTM. The numerical results show that the reformulated method produces a results closer to the exact solution than the RK4 method for IVP solutions and thus represents a practical solution method for these types of problems.
Keywords: Convergence analysis, Error constant, Initial value problems, Ordinary differential equations, Reformulated Runge - Kutta type method, Runge - Kutta method.

AZƏRBAYCANDA YAŞIL ENERGETİKANIN İNKİŞAFI ÜZRƏ STRATEGİYALAR VƏ PERSPEKTİV İSTİQAMƏTLƏR

STRATEGIES AND PROSPECTIVE DIRECTIONS FOR THE DEVELOPMENT OF GREEN ENERGY IN AZERBAIJAN

Abutalıbova Səfiyə Vüqar
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, "İqtisadi və texnoloji elmlər" fakültəsi
"İqtisadiyyatın tənzimlənməsi" ixtisası, Bakı şəhəri

XÜLASƏ

Məqalədə ölkəmizdə alternativ enerji mənbələrinin inkişafını təmin edəcək strategiyaları və onların gələcək perspektivlərini araşdırılmışdır. Qlobal iqlim dəyişikliyi və enerji təhlükəsizliyinin təmin olunması bərpa olunan enerji mənbələrinin inkişafını prioritet məsələyə çevirir. Azərbaycan da bu istiqamətdə mühüm addımlar ataraq neft və qaz asılılığını azaltmaq və enerji sektorunda dayanıqlı inkişafı təmin etmək məqsədilə yaşıl enerji sahəsinə investisiyalar yatırır.

Məqalədə Azərbaycanın mövcud enerji sektoru və yaşıl energetikanın ölkə iqtisadiyyatındakı rolu dəyərləndirilir. Eyni zamanda günəş, külək, hidro və bioenerji potensialının artırılması üçün həyata keçirilən layihələr, dövlətin qəbul etdiyi hüquqi-normativ çərçivələr və beynəlxalq əməkdaşlıq imkanları nəzərdən keçirilir. Bu zaman qeyd etmək olar ki, yaşıl energetikanın inkişafı üçün əsas maneələrdən biri texnoloji infrastrukturun yetərsizliyi və maliyyə resurslarının məhdudluğudur.

Buna baxmayaraq, Azərbaycan dövləti Alternativ və Bərpa Olunan Enerji Mənbələri üzrə Dövlət Agentliyi vasitəsilə bu sahədə bir sıra islahatlar aparır. Yaşıl enerji istehsalının artırılması üçün vergi güzəştləri, dövlət-özəl tərəfdaşlıq modelləri və beynəlxalq maliyyə institutlarından investisiyaların cəlb edilməsi kimi strategiyalar təklif olunur. Bundan əlavə yaşıl texnologiyaların inkişaf etdirilməsi, elmi tədqiqatların stimullaşdırılması və əhali arasında maarifləndirmə kampaniyalarının aparılması xüsusi vurğulanır. Məqalənin nəticəsində göstərilir ki, Azərbaycanın 2050-ci ilə qədər karbon neytrallığına nail olmaq hədəfi yaşıl energetikanın sürətli inkişafından asılıdır. Davamlı inkişafın təmin edilməsi üçün dövlətin və özəl sektorun birgə fəaliyyəti vacibdir. Yaşıl enerji sahəsində innovativ texnologiyaların tətbiqi, beynəlxalq əməkdaşlığın gücləndirilməsi və enerji istehlakında səmərəliliyin artırılması Azərbaycanın enerji sektorunda dayanıqlılığa nail olmasını təmin edə bilər.

Açar sözlər: yaşıl enerji, bərpa olunan enerji, enerji sektoru, davamlı inkişaf, innovativ texnologiyalar

SUMMARY

This paper explores strategies for the development of alternative energy sources in Azerbaijan and their future prospects. Global climate change and energy security concerns have made the advancement of renewable energy sources a priority. Azerbaijan has also taken significant steps in this direction by investing in the green energy sector to reduce its dependence on oil and gas and ensure sustainable development in the energy sector.

The paper evaluates Azerbaijan's current energy sector and the role of green energy in the country's economy. It also examines projects implemented to increase the potential of solar, wind, hydro, and bioenergy sources, as well as the legal and regulatory frameworks adopted by the state and opportunities for international cooperation. It is important to note that one of the

main obstacles to the development of green energy is the lack of technological infrastructure and limited financial resources.
Nevertheless, the Azerbaijani government is implementing a series of reforms in this area through the State Agency for Renewable Energy Sources. Strategies such as tax incentives, public-private partnership models, and attracting investments from international financial institutions are proposed to increase green energy production. Furthermore, the paper highlights the importance of developing green technologies, promoting scientific research, and conducting public awareness campaigns.
The findings of the paper indicate that Azerbaijan's goal of achieving carbon neutrality by 2050 depends on the rapid development of green energy. Ensuring sustainable development requires the joint efforts of the government and the private sector. The application of innovative technologies in the green energy sector, strengthening international cooperation, and improving energy efficiency can help Azerbaijan achieve sustainability in its energy sector.
Keywords: green energy, renewable energy, energy sector, sustainable development, innovative technologies

Giriş

Azərbaycanda yaşıl enerjinin inkişafı qlobal iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə, ətraf mühitin qorunmasında və enerji istehsalında dayanıqlı modellərin tətbiqində mühüm rol oynayır. Son illərdə dünya ölkələri, əsasən də neft və qazla zəngin olan ölkələr enerji istehsalında daha təmiz və ekoloji cəhətdən davamlı alternativlərə yönəlməyə başlamışdırlar. Bu məqsədlə yaşıl enerji bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə edərək təmiz və dayanıqlı enerji istehsalını təmin edir. Günəş, külək, hidroenerji və biokütlə kimi təbii enerji mənbələrindən istifadə həm enerji təhlükəsizliyinin artırılmasına, həm də karbon emissiyalarının azaldılmasına kömək edir.
Azərbaycan enerji ehtiyatları ilə zəngin olmasına baxmayaraq, həm daxili enerji tələbatını ödəmək, həm də ətraf mühitin qorunmasını təmin etmək məqsədilə yaşıl enerji sektorunu inkişaf etdirməkdə maraqlıdır. Ölkənin neft və qaz sektoru iqtisadiyyatının əsasını təşkil etsə də, son illərdə dövlət bu sahədə alternativ enerji mənbələrini inkişaf etdirmək və yaşıl enerji sahəsinə yönələn investisiyaları cəlb etmək üçün müxtəlif strategiyalar və proqramlar həyata keçirir. Eyni zamanda bu proqramlar Azərbaycanın enerji istehsalının diversifikasiyasını təmin etməyi və dayanıqlı enerji istehsalına keçidi sürətləndirməyi hədəfləyir.
Yaşıl enerji sektoru həm də iqtisadiyyatda, sosial sahələrdə və ətraf mühitdə müsbət dəyişiklikləri təmin edir. Azərbaycanın günəş və külək enerjisi potensialı bu sahədə mühüm addımlar atılmasına imkan yaradır. Bu baxımdan seçilmiş mövzu Azərbaycanın yaşıl enerji sektorunun inkişafı üçün tətbiq edilən strategiyaların təhlilinə, bu sahədə mövcud vəziyyətin qiymətləndirilməsinə və gələcəkdə atılmalı olan addımlara yönəlmişdir. Tədqiqatın məqsədi Azərbaycanda yaşıl enerji sektorunun inkişafı üçün strateji yanaşmaların və perspektiv istiqamətlərin müəyyənləşdirilməsidir.

Yaşıl enerjinin Azərbaycan iqtisadiyyatına və ətraf mühitə təsiri

Yaşıl enerjinin Azərbaycanda iqtisadiyyatına və ətraf mühitə təsiri böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu təsirlər həm iqtisadi, həm də ekologiya baxımından çoxşaxəlidir. İlk növbədə yaşıl enerjinin iqtisadiyyata müsbət təsiri ondan ibarətdir. Bu isə xarici enerji mənbələrinə olan asılılığı azaldır və enerji təhlükəsizliyini artırır. Azərbaycanın enerji istehsalında əsasən neft və qazdan asılılıq mövcuddur. Lakin yaşıl enerji mənbələri, xüsusən günəş və külək enerjisi yerli resurslardan istifadə edərək xarici idxalı azaldır, bu da iqtisadiyyatın daha dayanıqlı olmasına gətirib çıxarır. Yaşıl enerjinin inkişafı ölkədə yeni investisiyaların cəlb edilməsinə və iş yerlərinin yaradılmasına da səbəb olur. Bu sahə həm yerli, həm də beynəlxalq investisiya şirkətlərini cəlb edir və yeni iş imkanları yaradır, xüsusilə də enerji sektorunda və əlaqəli sahələrdə. Bu,

Azərbaycanın işsizlik problemini azaltmağa və iqtisadi inkişafını stimullaşdırmağa kömək edir [4, s. 54].

Yaşıl enerjinin iqtisadi təsirlərindən əlavə ətraf mühitə də müsbət təsir göstərir. Yaşıl enerji mənbələri karbon qazı və digər zəhərli qazların atmosferə buraxılmasını azaldır. Bu, Azərbaycanın iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə və ətraf mühitin qorunmasında mühüm rol oynayır. Fosil yanacaqlarından istifadə edildikdə, atmosferə karbon qazı buraxılır, bu da qlobal istiləşməyə səbəb olur. Yaşıl enerji isə bu zərərli təsirləri aradan qaldırır və ekosistemləri qorumağa kömək edir. Eləcə də hidroenerji və biokütlə kimi yaşıl enerji mənbələri su ehtiyatlarının və təbii sərvətlərin qorunmasına imkan verir. Bu enerji növləri düzgün idarə olunduqda su ehtiyatlarının mühafizəsi və təbii mühitin qorunması sahəsində də əhəmiyyətli töhfələr verir.

Yaşıl enerji mənbələrinin tətbiqi hava keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına da kömək edir. Fosil yanacaqlarla işləyən elektrik stansiyalarının əksəriyyəti hava çirkliliyinə səbəb olur, bu da insanların sağlamlığını pisləşdirir. Yaşıl enerji isə bu problemi həll edərək təmiz hava və sağlam ətraf mühit təmin edir. Bu həm də cəmiyyətin sağlamlıq səviyyəsini yüksəldir və xəstəliklərin qarşısını alır [5, s. 9].

O cümlədən yaşıl enerjinin sosial təsirləri də vacibdir. Yaşıl enerji layihələrinin inkişafı əhalinin ekologiya və enerji səmərəliliyi barədə məlumatlılığını artırır və cəmiyyətin ətraf mühitə olan marağını artırır. İnsanlar təmiz enerji istehsalına yönələn layihələrə dəstək verərək ekologiyanı qorumaq üçün aktiv iştirak edirlər. Bu sahə ekoturizmin inkişafına da şərait yaradır. Belə ki, təmiz enerji və yaşıl texnologiyaların tətbiqi Azərbaycanın təbii gözəlliklərini qoruyaraq turizm sektorunun artmasına gətirib çıxara bilər.

Dövlətin yaşıl enerji sektoruna dəstək proqramları

Azərbaycanın yaşıl enerji sektoruna dəstək verən dövlət proqramları ölkənin enerji istehsalını diversifikasiya etməyə və ekoloji cəhətdən davamlı inkişafı təmin etməyə yönəlmişdir.

Azərbaycan hökuməti enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məqsədilə 2014-cü ildən etibarən "Milli Enerji Təhlükəsizliyi və Dayanıqlılıq Proqramı"nı həyata keçirməyə başlamışdır. Bu proqram çərçivəsində dövlətin əsas məqsədi, yenilənə bilən enerji mənbələrinin (günəş və külək enerjisi) istifadəsini artırmaqdır. Məsələn, Azərbaycanın cənub bölgələrində külək enerjisi potensialının inkişafı məqsədilə 2021-ci ildə "Sovetski" külək parkının qurulmasına başlanılmışdır [6]. Dövlət yaşıl enerji layihələrinə investisiyalar cəlb etmək məqsədilə müxtəlif maliyyə dəstəyi və stimul proqramları təqdim edir. Məsələn, 2019-cu ildə Azərbaycanın enerji sektorunda "Yaşıl Enerji İnvestisiya Təşviqi" proqramı işə salınmışdır. Bu proqram çərçivəsində külək və günəş enerjisi layihələrinə yatırımlar üçün dövlət tərəfindən vergi güzəştləri, aşağı faizlə kreditlər və digər maliyyə imkanları təqdim edilir. Bunun nəticəsində yerli və xarici investorlar Azərbaycanın günəş və külək enerjisi sahəsindəki layihələrə maraq göstərmişlər. Beləliklə, 2020-ci ildə "Absheron" günəş enerjisi parkının qurulması ilə bağlı ciddi addımlar atılmışdır [7].

2018-ci ildən etibarən Azərbaycan hökuməti enerji səmərəliliyinin artırılması və ətraf mühitin qorunması məqsədilə geniş bir dövlət proqramı həyata keçirir. Bu proqram çərçivəsində sənaye və yaşayış binalarında enerji səmərəliliyi tədbirlərinin görülməsi təklif edilir. Məsələn, Bakı şəhərindəki "Yaşıl bina" layihəsi çərçivəsində dövlət, bina tikintisi sahəsində enerji səmərəliliyini artırmağa yönəlik təşviqlər təqdim edib. Bu proqram həm ətraf mühitə olan təsirləri azaldır, həm də yerli iqtisadiyyatı stimullaşdırır.

Dövlətin yaşıl enerjinin texnologiyalarını inkişaf etdirmək məqsədilə təşkil etdiyi təlim və innovasiya proqramları da mövcuddur. 2020-ci ildən etibarən Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti ilə əməkdaşlıq çərçivəsində "Yaşıl Enerji Texnologiyalarının İnkişafı" üzrə təlimlər və seminarlar keçirilir. Bu proqramın məqsədi yerli mütəxəssislərin yaşıl enerji texnologiyalarında təcrübə qazanmalarıdır. Həmçinin Azərbaycan hökuməti, yerli şirkətlərə

yaşıl enerji texnologiyalarının tətbiqini təşviq edərək bu sahədə yeni innovativ həllərin inkişafına dəstək verir.
Azərbaycan beynəlxalq maliyyə və inkişaf təşkilatları ilə əməkdaşlıq edərək yaşıl enerji layihələrinə maliyyə dəstəyi təmin edir. Məsələn, 2020-ci ildə Azərbaycan hökuməti Dünya Bankı ilə birgə əməkdaşlıq çərçivəsində "Yaşıl enerji investisiyalarının cəlb edilməsi" layihəsini başlatmışdır. Bu layihə beynəlxalq təcrübəni Azərbaycana gətirərək, ölkədə yaşıl enerji sektorunun inkişafını sürətləndirmək məqsədini güdür. Layihə üzrə külək və günəş enerjisi layihələrinə beynəlxalq maliyyə və texnoloji dəstək verilmişdir [8].
Azərbaycan dövlətinin yaşıl enerji sahəsində tətbiq etdiyi vergi güzəştləri və subsidiyalar yaşıl enerji layihələrinin həyata keçirilməsini asanlaşdırır. 2021-ci ildə Azərbaycan hökuməti yaşıl enerji mənbələrindən istifadə edən şirkətlər üçün 5 illik vergi güzəştləri təqdim etməyə başlamışdır. Bu güzəştlər külək və günəş enerjisi istehsalçılarını bu sahəyə investisiya qoymağa təşviq edir [3]. Enerji istehsalında təmiz texnologiyalar tətbiq edən müəssisələrə dövlət tərəfindən maliyyə yardım proqramları təqdim edilir.
Dövlət yaşıl enerji sahəsində həyata keçirilən layihələrin sürətli və şəffaf şəkildə təsdiq edilməsini təmin etmək üçün müvafiq lisenziyalaşdırma və təsdiq prosedurlarını sadələşdirib. Məsələn, 2020-ci ildə Azərbaycan hökuməti külək və günəş enerjisi layihələri üçün lisenziyalaşdırma prosesini sürətləndirmişdir. Bu, yaşıl enerji sahəsindəki layihələrin daha sürətli şəkildə həyata keçirilməsinə və investorların cəlb edilməsinə kömək edir. Bu proqramlar Azərbaycanda yaşıl enerjinin inkişafını sürətləndirərək, ölkənin enerji istehsalında daha dayanıqlı və ekoloji təmiz texnologiyaların tətbiqini təmin edir.

Nəticə

Azərbaycanda yaşıl enerjinin inkişafı ölkənin enerji sektorunda dayanıqlı və ekoloji cəhətdən təmiz alternativlərin tətbiqini təşviq edən mühüm bir addımdır. Ölkə öz neft və qaz ehtiyatları ilə zəngin olsa da, enerji istehsalında diversifikasiyanı həyata keçirərək yaşıl enerji sahəsində mühüm irəliləyişlər əldə edə bilər. Bu istiqamət həm iqtisadiyyatın inkişafını təmin edər, həm də ətraf mühitin qorunmasını dəstəkləyər.
Yaşıl enerjinin inkişafı üzrə strategiyalar ölkənin iqtisadiyyatına müsbət təsir edərək, enerji təhlükəsizliyini artırmağa, yerli resurslardan daha effektiv istifadə etməyə və xarici enerji asılılığını azaldmağa imkan verər. Günəş və külək enerjisi kimi təbii enerji mənbələrinin istifadəsi Azərbaycanın potensialını nəzərə alaraq, həm daxili enerji tələbatını ödəyər, həm də enerji ixracını artırmaq üçün imkanlar yaradar. Bununla yanaşı, yaşıl enerjinin inkişafı yalnız enerji istehsalı ilə məhdudlaşmır. Bu sahə yeni iş yerlərinin yaradılması, iqtisadiyyatın daha da diversifikasiyası və xarici investisiyaların cəlb edilməsi kimi sosial və iqtisadi faydalar da təmin edir. Dövlətin yaşıl enerji sektoruna dəstək proqramları, vergi güzəştləri və maliyyə dəstəyi bu sahənin sürətlə inkişaf etməsi üçün vacib addımlardır. Beynəlxalq əməkdaşlıq və texnoloji transferlər, yaşıl enerji sahəsində inkişafı daha da sürətləndirə bilər.
Perspektiv istiqamətlərdə Azərbaycan daha çox günəş və külək enerjisinin inkişafına, eləcə də biokütlə və hidroenerji resurslarının daha səmərəli istifadəsinə diqqət yetirməlidir. Bununla yanaşı, enerji səmərəliliyi və az karbonlu texnologiyaların tətbiqi ətraf mühitin qorunması və müasir enerji infrastrukturunun qurulması ilə bağlı tədbirlərin davam etdirilməsi vacibdir.
Son olaraq, yaşıl enerji sektoru Azərbaycanın gələcək inkişafı üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu sahədə atılacaq addımlar ölkənin ekoloji məsuliyyətini artırmaqla yanaşı, həm də iqtisadiyyatın dayanıqlılığını təmin edəcəkdir. Yaşıl enerji sektoru, eləcə dəAzərbaycanı beynəlxalq enerji bazarlarında daha rəqabətli hala gətirə və qlobal enerji keçidində aktiv iştirakçı olmağa imkan yarada bilər.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı

1. "Azərbaycan Respublikasında alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə olunması üzrə Dövlət Proqramı"nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2004-cü il 21 oktyabr tarixli 462 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir.
2. Alparslan U. Orta Asya ve Kafkaslar için yeşil enerji koridorları. EMBER. 2024. s. 9
3. Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 2 fevral tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir.
4. https://minenergy.gov.az/az/enerji-semereliliyi/azerbaycan-respublikasinin-enerji-semereliliyi-siyaseti_517
5. https://modern.az/aktual/338232/azerbaycanin-enerji-siyasetinin-yeni-ufuqler
6. https://www.geostrategiya.az/news.php?id=169
7. Hüseynli B. Azərbaycanın enerji strategiyasının təhlili: müstəqillikdən gələcəyə analitik bir yanaşma. Bir əsrin iqtisadi portreti. UNEC. 2023. s. 51-71
8. Şahbazov P. 2020-ci il Azərbaycanda bərpa olunan enerji sektorunun inkişafında yeni mərhələnin başlanğıcı olacaq. Xalq qəzeti. 2020. s. 9

FIDO2 vs. OPENID CONNECT: A PERFORMANCE BENCHMARKING STUDY FOR MODERN AUTHENTICATION

Ahmed Amer Hamdi Alnuaimi
Yüksek Lisans Öğrencisi, Düzce Üniversitesi,lisansüstü eğitim enstitüsü, Elektrik ve Bilgisayar Mühendisliği Anabilim Dalı
İlker ÖZÇELİK
Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Yazılım Mühendisliği Bölümü
Uğur Hasırcı
Doç. Dr., Düzce Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Elektrik-Elektronik Mühendisliği Bölümü

Abstract
In recent years, the demand for robust, efficient, and secure authentication protocols has intensified with the rise of digital services and online identity management. This work compares two leading authentication frameworks, FIDO2 and OpenID Connect, through performance testing using JMeter. The motivation stems from a growing need to assess real-world performance metrics under varying loads, which is critical for user experience and large-scale deployments. The core problem tackled is the limited practical analysis of these protocols' performance under standardized conditions, leaving a gap in understanding their real-world limitations and trade-offs. This study presents a detailed benchmarking analysis, highlighting latency, throughput, success rate, and data handling differences between FIDO2 and OpenID Connect authentication flows. The methodology emphasizes consistent testing environments using containerized setups, JMeter scripting, and rigorous statistical validation. The experimental setup involves deploying FIDO2 and OpenID Connect servers on a virtual machine, simulating user loads, and evaluating their response to varying levels of authentication requests. Results indicate that FIDO2 achieves faster response times under certain conditions, leveraging its passwordless and cryptographic-based authentication, while OpenID Connect offers broader flexibility for federated identity cases but sometimes at the cost of higher response times under heavy loads. These findings provide a critical reference point for enterprises seeking high-performing, standards-compliant authentication solutions, guiding them in choosing the best approach based on their performance needs.
Keywords: FIDO2, OpenID Connect, JMeter, Performance Testing, Authentication Protocol

Introduction
In today’s digital world, the need for secure, efficient, and scalable authentication mechanisms is more pressing than ever. Two Distinguished frameworks, OpenID and FIDO2, offer distinct approaches to authentication, each with unique strengths and weaknesses. Understanding their performance differences is crucial for security practitioners, developers, and organizations seeking to make educated decisions regarding their identity management systems. OpenID, a decentralized authentication protocol, allows users to authenticate across multiple platforms using a single set of credentials. It has been widely adopted for web and mobile applications due to its simplicity, scalability, and familiarity with end users. OpenID relies heavily on redirecting users to an identity provider (IDP) for authentication, which in turn returns the user's information to a relying party (RP). This mechanism provides a smooth user experience, as it minimizes the need for creating and managing multiple passwords across services. On the other hand, FIDO2 (Fast Identity Online) represents the next generation of passwordless, cryptographic-based authentication. FIDO2 enables users to authenticate using biometrics,

hardware keys, or platform authenticators, significantly reducing reliance on traditional passwords and enhancing both security and user convenience. By using public-key cryptography, FIDO2 offers a strong defense against phishing, credential stuffing, and other cyber threats.

The necessity to compare the performance of OpenID and FIDO2 stems from the distinct architectural differences that form the basis of each protocol. OpenID's reliance on centralized identity providers differs from FIDO2's decentralized, user-centric model. While OpenID offers a familiar and convenient user experience, its dependence on passwords and centralized authentication introduces potential vulnerabilities, such as the risk of breaches at identity providers and exposure to phishing attacks. On the other hand, FIDO2's decentralized model emphasizes security and user control but faces challenges in adoption due to the need for hardware support and infrastructure compatibility. As such, comparing the two in terms of performance metrics—such as user authentication time, response time, throughput, error rate, latency, resource utilization, and resource usage—becomes critical for organizations seeking optimal security solutions. These performance comparison points are latency, throughput, and sent/received KB. OpenID is a well-known and established standard, but its reliance on passwords may not be enough to protect against more advanced attacks. FIDO2 uses strong cryptography to tackle this problem, but it might be harder for users to adopt due to the need to manage secure devices and compatibility issues with current systems. As a result, organizations need to consider their specific needs—such as their tolerance for security risks and ease of implementation—when choosing the best authentication framework. The contribution of this analysis lies in providing a clearer understanding of when and how to utilize OpenID and FIDO2 based on performance considerations. By examining key metrics such as throughput, data handling, and latency, this comparison aims to guide Developers toward better decision-making for their authentication needs.

Related Works

Authentication protocols have evolved significantly to balance security, usability, and performance. Various studies have assessed their effectiveness, providing insights into the strengths and limitations of FIDO2 and OpenID Connect in different contexts.[(4)] A usability study by Lyastani et al. (2020) explored user acceptance of FIDO2 passwordless authentication through a large-scale lab experiment. Their findings suggest that users appreciate the security and convenience of security keys, yet concerns about device loss, physical form factors, and recovery mechanisms hinder widespread adoption. While FIDO2 effectively eliminates password-related vulnerabilities, addressing usability challenges is key to broader acceptance. Similarly, Blázquez et al. (2015) evaluated the impact of OpenID Connect on an IoT Information Marketplace. Their study found that integrating OpenID authentication introduces performance overhead due to network delays and reliance on remote authentication servers. To mitigate these issues, the authors suggest optimizations such as local authentication servers. While OpenID Connect enables seamless cross- platform authentication, its performance under heavy loads remains a challenge. These studies highlight the trade-offs between security and performance in authentication protocols. FIDO2 enhances security by eliminating passwords and reducing phishing risks but faces adoption barriers due to usability concerns and infrastructure compatibility. Meanwhile, OpenID Connect supports federated identity management and broad compatibility but suffers from increased latency and resource consumption under heavy authentication loads. Organizations must weigh these factors when selecting an authentication protocol that aligns with their performance needs and security priorities.

Background

Fido2 and OpenID-connect have their respective strengths and are designed to address different needs in the digital ecosystem. While FIDO2 focuses on modern, passwordless security

solutions, OpenID Connect offers a robust framework for integrating identity services across multiple platforms. The growing adoption of both standards signifies their relevance in contemporary authentication strategies, though the differences in how they function can influence their performance in various use cases. Understanding these differences is key to determining which solution is best suited for a given environment, especially in the context of performance comparisons.

FIDO2, which stands for "Fast Identity Online," is an open standard for passwordless authentication that focuses on using cryptographic methods to secure user identities. The FIDO Alliance, which developed this standard, set out to solve one of the major weaknesses in modern authentication systems: the reliance on passwords. Passwords are vulnerable to phishing, credential stuffing, and other attack vectors, and they also require users to manage and remember a multitude of login credentials. FIDO2 is designed to replace passwords entirely by utilizing public-key cryptography, where a user's identity is verified through a private key stored securely on a device—such as a smartphone, hardware token, or biometric authenticator. The corresponding public key is stored on the server, allowing for secure authentication without exposing sensitive information. This approach not only enhances security by eliminating password-related vulnerabilities but also simplifies the user experience by enabling smooth authentication methods such as fingerprint scans, facial recognition, and USB security keys. Furthermore, FIDO2 is designed to be Compatible across a wide range of platforms and devices, promoting flexibility in its deployment.

Figure 1 illustrates the authentication flow between the user, FIDO client (browser), FIDO authenticator, and relying party (FIDO server): the process starts with an initiation action (1), followed by a challenge sent from the relying party to the FIDO client (2-3), which is then passed to the authenticator (4); the user interacts with the authenticator to verify their identity (5), and the authenticator generates a signature (6) that is sent back to the relying party via the FIDO client (7) for validation, completing the authentication process.

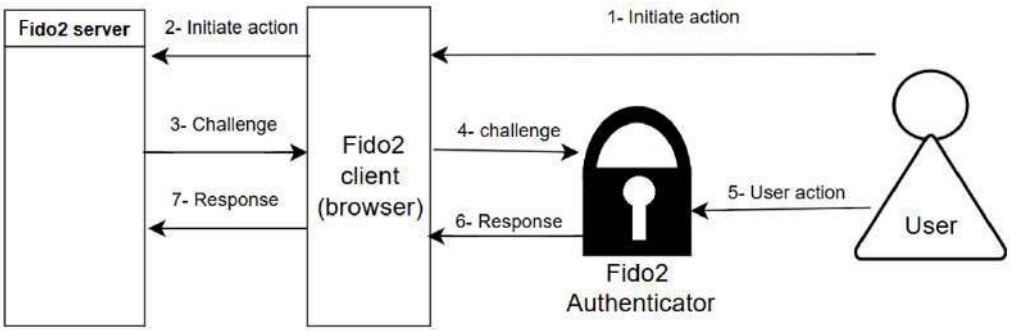

Figure 1 Fido2 flow diagram

OpenID Connect (OIDC) is an authentication layer built on top of the OAuth 2.0 authorization framework, which has become a widely adopted standard for user authentication. Unlike FIDO2, which focuses on passwordless and decentralized authentication, OpenID Connect relies on a centralized identity provider (IDP) to authenticate users and provide identity information to relying parties (RPs). In the OIDC flow, users authenticate with an IDP, which issues an ID token containing essential user data that can be passed to an RP for authorization. OIDC's reliance on a centralized system makes it relatively simple to implement and widely compatible with existing identity management infrastructure. The protocol provides robust support for a wide range of applications, including single sign-on (SSO) scenarios, where users can authenticate once with an IDP and gain access to multiple services without having to re-enter their credentials. The key advantage of OIDC is its flexibility and scalability, as it allows organizations to integrate authentication across various platforms and services without

managing their own authentication infrastructure. However, because OIDC is still largely dependent on passwords and centralized authentication systems, it is susceptible to some of the same vulnerabilities that FIDO2 aims to eliminate.

Figure 2 illustrates the OpenID-Connect (OIDC) authorization code flow: the client initiates the process by sending an authorization request with (response_type=code) and (scope=openid) to the authorization endpoint (1-2); the user authenticates, and the server returns an authorization code (3); the client then exchanges this code for an ID token and access token at the token endpoint (4). This flow ensures secure user authentication and token issuance.

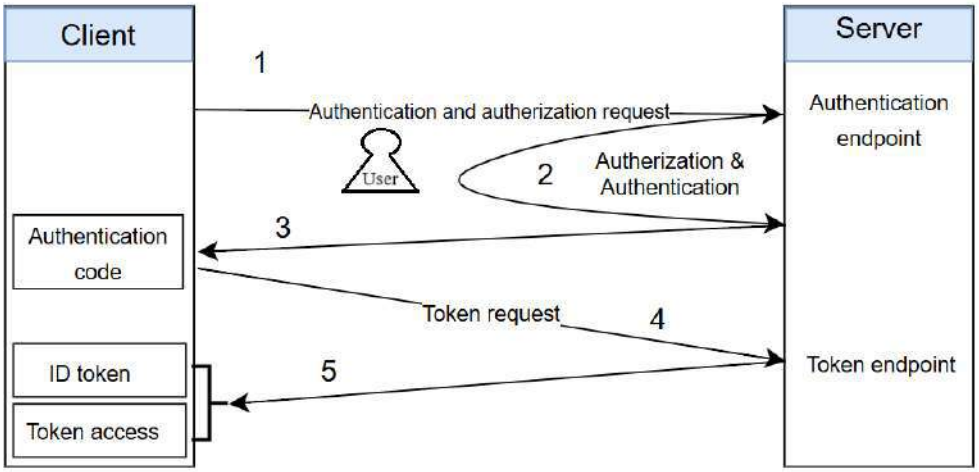

Figure 2 OpenID flow diagram

Experiment

To evaluate the performance of FIDO2 and OpenID Connect authentication mechanisms, we conducted a series of benchmarking tests under controlled conditions. The testing environment was configured to simulate real-world authentication scenarios while ensuring consistency across all experiments. The experiments were conducted using a virtualized testbed running on Oracle VM VirtualBox, with an Ubuntu 24.04.1 LTS virtual machine. The VM was allocated 6 GB of RAM, 3 virtual CPUs, and a 25 GB virtual hard disk. A bridged network configuration was used to allow external access to the authentication servers, ensuring realistic network conditions. For the authentication servers, Keycloak was deployed for OpenID Connect authentication, while a FIDO2 server was configured for passwordless authentication. Both servers were containerized using Docker, ensuring consistency and reproducibility across test runs.

Performance testing was carried out using Apache JMeter, a widely used tool for load testing and performance evaluation. The benchmarking process involved simulating multiple authentication requests under different load conditions, measuring key performance indicators such as:

1. Latency (response time for authentication requests)
2. Throughput (number of successful authentications per second)
3. Data Transfer (sent and received data per request)

The tests were conducted in multiple stages, with increasing levels of concurrent authentication requests to assess scalability and performance bottlenecks. To ensure a fair comparison, four distinct scenarios were tested:

1. Baseline (low user load): Minimal authentication requests to establish baseline performance.

2. Moderate Load (medium user load): Simulating a medium-sized user base with concurrent authentication requests.
3. High Load (high user load): Stress-testing the servers with a large number of simultaneous authentication attempts.

The collected data was analyzed based on average response times, success rates, and resource utilization. The impact of authentication overhead on system performance was also assessed, comparing OpenID Connect's reliance on external identity providers with FIDO2's cryptographic processing. Each component was configured to ensure consistency across test runs, with authentication requests executed through JMeter scripts to measure response times and system throughput.

Results

To assess the performance differences between FIDO2 and OpenID Connect, we conducted a series of benchmarking tests across varying user loads. This section presents our findings in terms of latency, throughput, and data handling efficiency. The results indicate that FIDO2 generally achieves higher throughput and data rates, while OpenID maintains more stable response times, particularly under medium to high user loads. The following subsections provide a detailed breakdown of these results, supported by visual representations.

Low User Load (1-100 Users)

Figure (3) below illustrates the comparison of average response times between FIDO2 and OpenID at different user loads. FIDO2's response times fluctuate slightly but remain competitive, while OpenID maintains a steady performance curve. While, in Figures 4 & 5 FIDO2 exhibits superior throughput and data handling efficiency, processing more authentication requests per second than OpenID. OpenID, on the other hand, demonstrates a lower throughput.

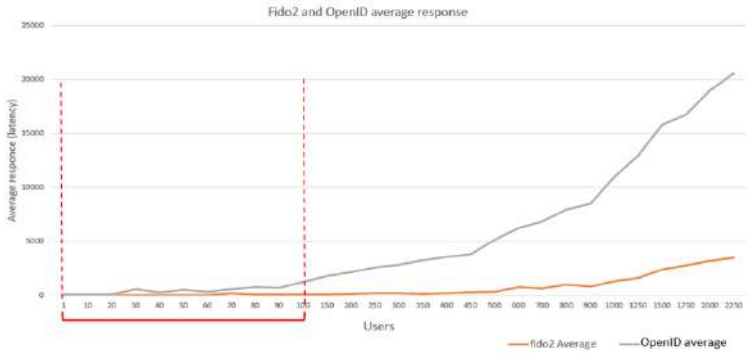

Figure 3 Fido2 & OpenID average response (latency)

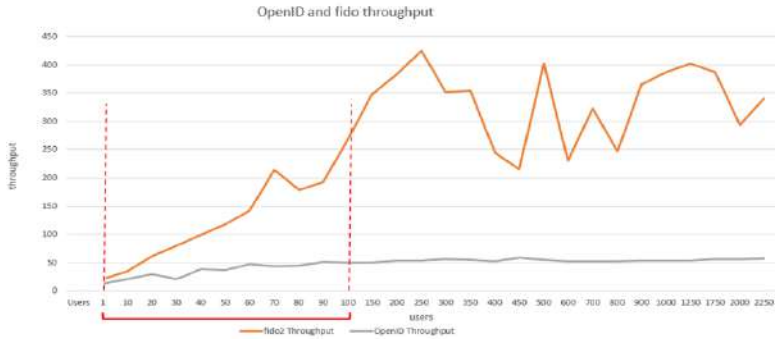

Figure 5 Fido2 and OpenID throughput

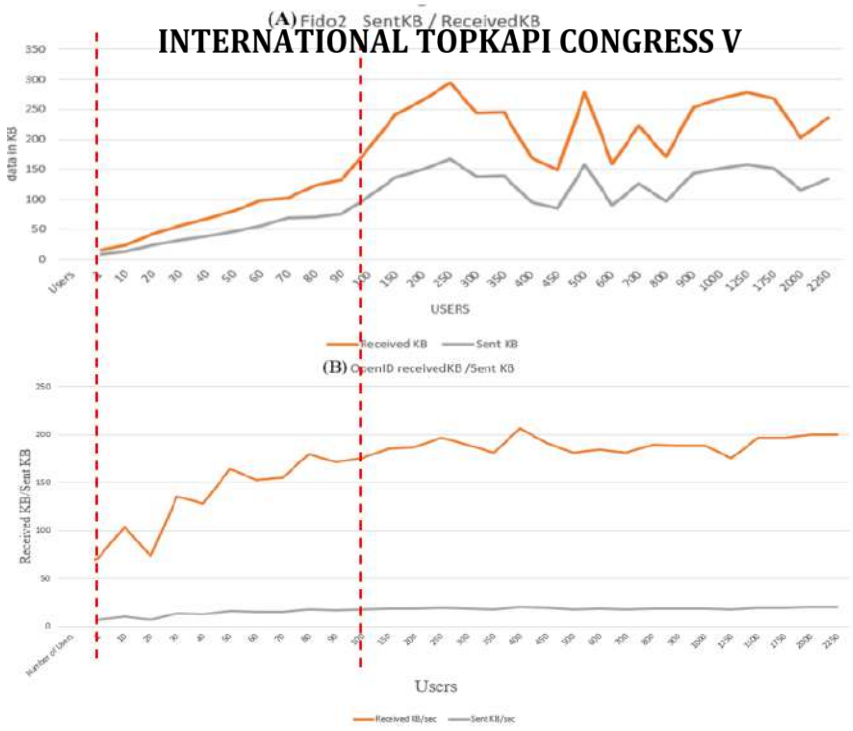

Figure 6 Fido2 and OpenID data handling

Medium User Load (100-1000 Users)

With an increased load, FIDO2 continues to outperform OpenID in throughput and data handling. Figure 6 shows the throughput performance of both authentication protocols, FIDO2 demonstrates a higher number of successful authentications per second. However, its average response time begins to show greater variability as shown in Figure 7. In contrast, OpenID maintains a relatively stable performance across all metrics. Furthermore, Figure 8 highlights differences in data handling efficiency. FIDO2 exhibits a fluctuating but generally increasing trend in received and sent data rates, with received data often exceeding sent data. This behavior suggests a more dynamic and responsive authentication mechanism. On the other hand, OpenID maintains a relatively consistent received-to-sent data ratio, indicating a more predictable and controlled data exchange pattern

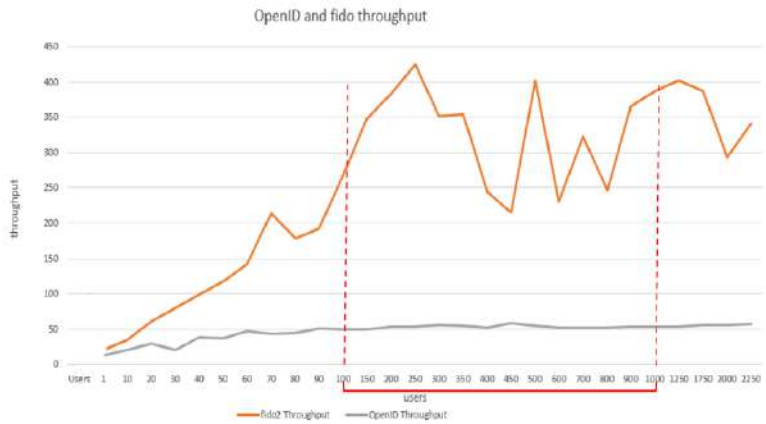

Figure 7 Fido2 and OpenID throughput

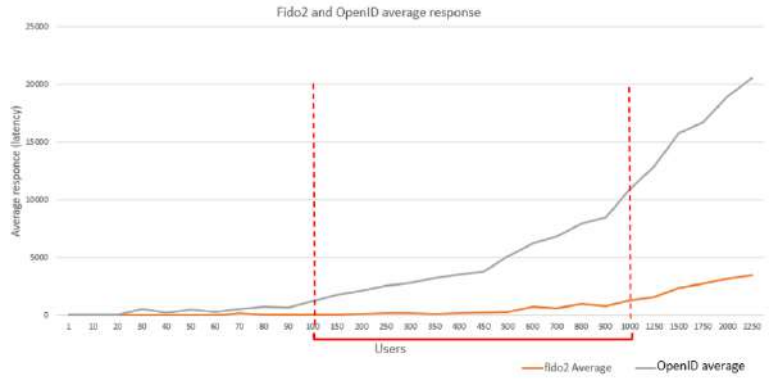

Figure 8 Fido 2 and OpenID average response

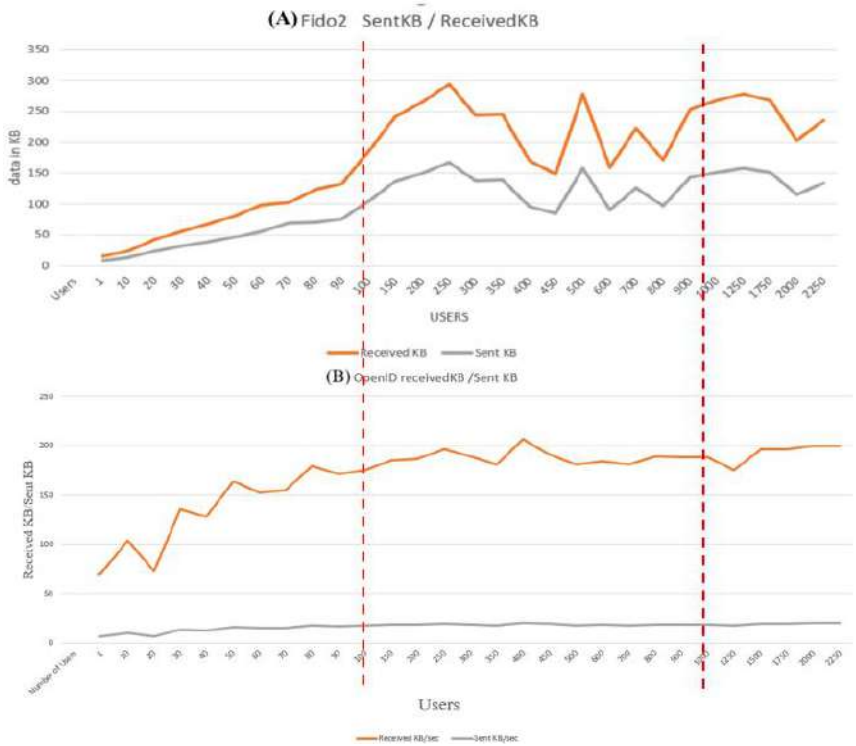

Figure 9 Fido2 and OpenID data handling

High User Load (1000+ Users)

Under heavy user loads, FIDO2's response times and throughput oscillate significantly, indicating performance instability, as shown in Figures 9 and 10. In contrast, OpenID maintains stable performance until it reaches a critical load threshold, at which point response times spike dramatically, and throughput drops sharply. Additionally, Figure 11 provides insight into data handling efficiency. FIDO2 demonstrates a higher capacity for processing sent and received data, whereas OpenID maintains a more controlled and consistent data exchange pattern under similar conditions.

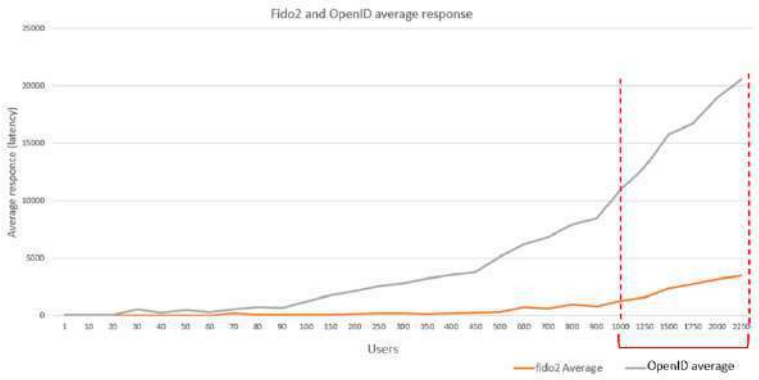

Figure 10 Fido2 and OpenID average response

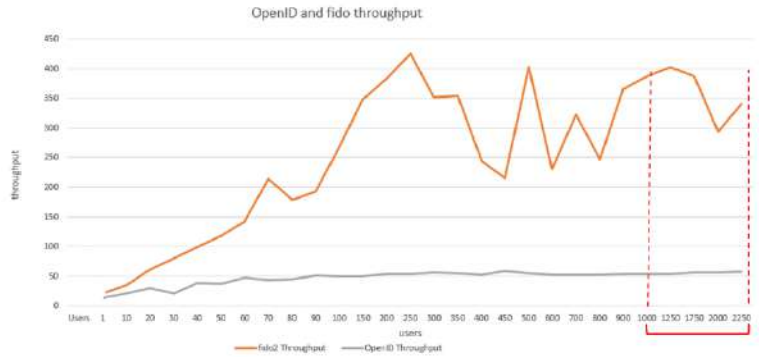

Figure 11 Fido2 and OpenID throughput

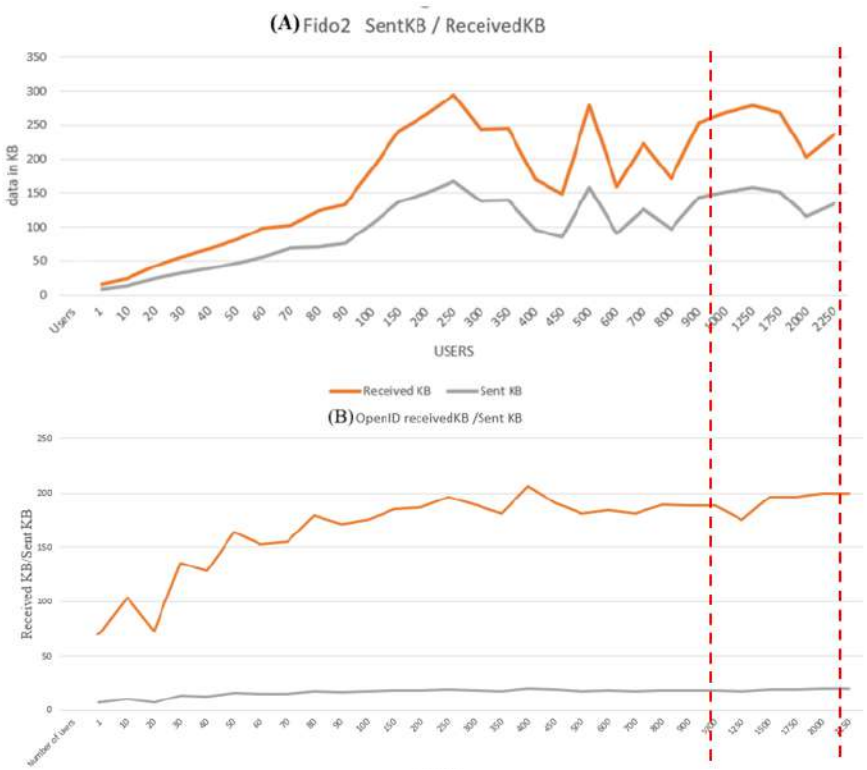

Figure 12 Fido2 and OpenID data handling

These findings suggest that FIDO2 is better suited for environments requiring high throughput and low latency under moderate loads. In contrast, OpenID remains a more stable choice for scenarios where predictable response times are critical, despite its eventual performance decline under extreme loads.

Discussion and Conclusion

Based on the results presented, FIDO2 performs best at low to medium user loads, achieving high throughput and data rates. In contrast, OpenID is more effective at medium to high user loads, maintaining stable response times and throughput. FIDO2's efficiency stems from its independent authentication mechanism, which processes challenge-response authentication internally without relying on external services. This autonomy minimizes delays, allowing for higher throughput, particularly in environments with robust server capacity. In contrast, OpenID depends on third-party authentication services, introducing additional latency due to external token generation and validation. While OpenID maintains stable performance at moderate user loads, it becomes less efficient under high-load conditions due to these dependencies. Overall, FIDO2 is well-suited for environments prioritizing low latency and high throughput, whereas OpenID remains a strong choice for systems that benefit from third-party integration, despite its performance trade-offs.

References

Recordon, D., & Fitzpatrick, B. (2006). OpenID Authentication 1.1. OpenID Authentication 1.1. Retrieved from https://openid.net/specs/openid-authentication-1_1.html.

Microsoft Security. (n.d.). What is FIDO2? Retrieved February 20, 2024, from https://www.microsoft.com/en-us/security/business/security-101/what-is-fido2.

Kim, D., & Kim, Y. (2024). Introduction to the FIDO2 client SDK Open Source. LY Corporation Tech Blog. Retrieved January 21, 2025, from https://techblog.lycorp.co.jp/en/introducing-fido2-client-sdk-open-source.

Ghorbani Lyastani, S., Schilling, M., Neumayr, M., Backes, M., & Bugiel, S. (2020). Is FIDO2 the Kingslayer of User Authentication? A Comparative Usability Study of FIDO2 Passwordless Authentication. 2020 IEEE Symposium on Security and Privacy (SP), 268–285. https://doi.org/10.1109/SP40000.2020.00047.

Blazquez, A., Tsiatsis, V., & Vandikas, K. (2015). Performance Evaluation of OpenID Connect for an IoT Information Marketplace. 2015 IEEE 81st Vehicular Technology Conference (VTC Spring), 1–6. https://doi.org/10.1109/VTCSpring.2015.7146004.

Leeuw, E. de. (2010). Policies and research in Identity Management: SECOND IFIP WG 11.6 Working Conference, idman 2010, Oslo, Norway, November 18-19, 2010. Proceedings. Berlin, Heidelberg: IFIP International Federation for Information Processing.

Ping Identity. (n.d.). OpenID Connect (OIDC). Retrieved January 6, 2025, from https://www.pingidentity.com/en/openid-connect.html.

Hideez. (2024). What is FIDO2 and how does it work? Passwordless Authentication Advantages & Disadvantages. Retrieved January 6, 2025, from https://hideez.com/en-int/blogs/news/fido2-explained?srsltid=AfmBOooJyupiIZ2TXEkCn355RSbgwBJMcx4kOQxC-7WbyPkdhXGdtj0Z.

ResearchGate. (n.d.). Fast IDentity Online with Anonymous Credentials (FIDO-AC) - Scientific Figure. Retrieved February 6, 2025, from https://www.researchgate.net/figure/FIDO2-parties-and-simplified-authentication-flow_fig1_371124334.

Kawasaki, T. (2017). Diagrams of all the OpenID Connect flows. Medium. Retrieved February 6, 2025, from https://darutk.medium.com/diagrams-of-all-the-openid-connect-flows-6968e3990660.

Line. (n.d.). line-fido2-server: FIDO2 (WebAuthn) server officially certified by FIDO Alliance and Relying Party examples. Retrieved from [GitHub repository link].

ISS-Auth. (n.d.). oidc-oauth2: Springboot ve keycloak ile oidc ve oauth2 kimlik doğrulama ve yetkilendirme. Retrieved from [GitHub repository link].

Liboshuai01. (n.d.). jmeter. Retrieved from https://github.com/liboshuai01/jmeter.

KUDUMBASHREE AND WOMEN'S EMPOWERMENT: EVALUATING ITS ROLE IN POVERTY ALLEVIATION IN KERALA

Aiswarya Gireesh
Research Scholar, Department of History, University of Kerala, Kerala, India

ABSTRACT
The Government of Kerala initiated the Kudumbashree program in 1998, and it is currently considered to be one of the most extensive community-based poverty eradication projects in India that is focused on women. This research investigates the effects that Kudumbashree has had on the empowerment of women and the reduction of poverty in the state of Kerala. Kudumbashree has been instrumental in improving the socio-economic position of women primarily through the establishment of self-help groups (SHGs) and the implementation of microfinance schemes. The research investigates the efficacy of the program in terms of enhancing women's ability to make decisions, achieve financial independence, and participate in socioeconomic activities. According to the findings, Kudumbashree has made a substantial contribution to the alleviation of poverty, the promotion of entrepreneurial endeavors, and the expansion of the role that women play in the development of communities.

KEYWORDS
Kudumbashree, Women Empowerment, Poverty Alleviation, Self-Help Groups, Microfinance

INTRODUCTION
Throughout India, notably in Kerala, the empowerment of women and the reduction of poverty have been major elements in the development agenda that has been implemented. Kudumbashree, which literally translates to "prosperity of the family," was initiated in the year 1998 by the Government of Kerala as a program for the purpose of lifting women out of poverty and empowering them. Neighbourhood Groups (NHGs), Area Development Societies (ADS), and Community Development Societies (CDS) are the three different types of community-based organizations that are incorporated into the program's structure. The fundamental objective of this organization is to empower women by giving them access to possibilities for self-employment, training, and microfinance.

Because of its high literacy rate and solid social indicators, Kerala has been a pioneer in the movement to promote social justice and equality between the sexes. Kudumbashree makes use of these various characteristics in order to establish a model that is both sustainable and effective in empowering women and reducing poverty. The purpose of this study is to assess the impact that Kudumbashree has had on the socio-economic position of women in Kerala, with a particular emphasis on the organization's achievements in boosting financial inclusion, chances for entrepreneurial endeavors, and decision-making capabilities.

FINDINGS AND ANALYSIS
Economic Impact
Women have been given the opportunity to have access to microfinance through Kudumbashree, which has enabled them to launch and grow new small-scale businesses. Across a wide range of industries, including agriculture, handicrafts, food processing, tailoring, and retail, women have founded their own businesses. In the microfinance approach, women come together to create self-help groups (SHGs) and pool their money in order to gain access to loans. This concept is based on the principle of collective responsibility.
The participation of women in Kudumbashree has resulted in a considerable rise in household

income. This is due to the fact that women have made significant contributions to the financial support of their families, the education of their children, and the provision of medical care. With the help of Kudumbashree, women have been able to reduce their dependence on debt by switching from borrowing money from moneylenders at high interest rates to using loans with low interest rates. This has resulted in an improvement in their financial security. The Kudumbashree program has resulted in the establishment of more than 50,000 micro-enterprises, which have resulted in the employment of thousands of women and have contributed to the growth of the local economy.

Kudumbashree has emerged as an important generating of employment opportunities, particularly for women living in rural areas. Women's groups have been able to successfully engage in communal farming, which involves these groups leasing land and cultivating cash crops and food grains collectively. Involvement in the Service Sector Kudumbashree has been instrumental in facilitating the participation of women in service sectors such as catering, tailoring, tourism, and event management. Training & Development of Skills Kudumbashree offers vocational training in a variety of disciplines, including garment making, information technology services, food processing, and handicrafts, which ultimately leads to increased employability.

The success of Kudumbashree can be attributed in large part to the promotion of financial inclusion. Gaining Access to Bank Loans and Credit Kudumbashree Self-Help Groups have been able to acquire affordable credit by establishing connections with nationalized and cooperative banks. This has resulted in a reduction in their dependency on informal money lenders.Women who are members of SHGs have developed the practice of saving money on a consistent basis, which has helped them achieve financial independence and become more financially secure. Kudumbashree has made it easier for women to participate in government-sponsored insurance and pension schemes, which has resulted in significantly improved social security.

Social Impact

Women's participation in decision-making at the family and community level has been strengthened as a result of Kudumbashree. Women who have participated in Kudumbashree have reported having enhanced decision-making authority in family affairs, such as financial planning, the education of their children, and health care. Kudumbashree's three-tier structure promotes women to participate in local governance, which is a political manifestation of the organization's mission. A significant number of women who have held leadership positions in Kudumbashree have been able to effectively compete for and win seats in the Panchayats, which are the local self-governments. Conflict Resolution: Kudumbashree organizations have served as forums for the resolution of community disagreements and the addressing of societal concerns such as dowry harassment and domestic abuse.

Through the implementation of education and awareness programs, Kudumbashree has beeable to enable social empowerment. Kudumbashree has been in the forefront of promoting adult literacy and financial literacy programs, which have enabled women to better manage their finances and the operations of their businesses. Sanitation and maternal health outcomes in rural regions have improved as a result of health awareness programs. As a result of Kudumbashree's emphasis on women's participation in community development, patriarchal conventions have been challenged, and gender equality has been enhanced at the grassroots level.

The communal approach that Kudumbashree has implemented has improved the social cohesiveness and community resilience of the community. The network of NHGs has established a support system for women, which offers both emotional and financial assistance in times of financial and emotional crisis. Kudumbashree has been instrumental in the development of infrastructure by providing financial assistance for the construction of community assets such as drinking water facilities, sanitation units, and roadways. Members of

Kudumbashree have been very engaged in disaster management and relief activities, particularly after the floods that occurred in Kerala in 2018 and 2019.

Political Impact

The political representation of women in local administration has increased as a result of Kudumbashree's efforts. A significant number of Kudumbashree members have been elected to serve in local self-government bodies, such as Panchayats and municipal councils. Women leaders who were trained under Kudumbashree have been able to influence local development policies and guarantee that women's issues are prioritized in governance.Democracy at the grassroots level and participatory government have both been fostered by Kudumbashree's decentralized organizational structure.

Through their involvement in Grama Sabhas, also known as village assemblies, Kudumbashree members have been able to play an active role in the planning and decision-making processes that take place at the village level. Kudumbashree has made social auditing an institutionalized practice, which enables women to monitor and evaluate the implementation of government initiatives at the local level.

Limitations and Obstacles to Overcome

Micro-enterprises, despite their early success, continue to face difficulties when it comes to maintaining their existence over the long term. Kudumbashree businesses are unable to expand because they have restricted access to broader markets and face competition from corporations that have already established themselves. Scalability and profitability are both hindered when there is a lack of technological integration in corporate operations. This is because new technology and digital platforms not being utilized. Some Kudumbashree units are experiencing problems that are associated with inadequate management and a lack of business training respectively.

Attitudes that are patriarchal and opposition to women taking leadership roles continue to exist in certain regions.Women continue to encounter prejudice during the process of gaining access to resources and leadership positions. The strain of family chores continues to have a significant impact on the extent to which women are able to participate in Kudumbashree activities. Kudumbashree units have reported delays in the release of government funding, which has an impact on the efficiency of their operations. The lack of trained personnel is a barrier to the professional development of Kudumbashree businesses. This is because there are not enough skilled trainers and business advisors available.Among the several forms of self-help groups in India, Kudumbashree stands out due to the following characteristics:

In contrast to centralized microfinance institutions, Kudumbashree's three-tiered structure ensures that grassroots participation and decision-making are carried out.

Support from the Government Kudumbashree is able to reap the benefits of strong policy support and financial assistance from the state government. While many types of self-help groups (SHGs) concentrate primarily on economic empowerment, Kudumbashree incorporates not only economic empowerment but also social and political empowerment.

The achievements of Kudumbashree have captured the attention of multinational organizations and decision-makers throughout the world. Kudumbashree has been chosen as an example for community-based poverty reduction by the United Nations, which has acknowledged the organization's efforts. Countries in South Asia and Africa have indicated interest in having the Kudumbashree model for women's empowerment replicated in their own countries.

CONCLUSION

A potent instrument for the empowerment of women and the eradication of poverty in Kerala, Kudumbashree has emerged as a promising initiative. Its success can be attributed to the

incorporation of microfinance, skill development, and collective action, which has made t possible for women to achieve both financial independence and social empowerment. However, in order to improve Kudumbashree's long-term impact, it is essential to address issues pertaining to market access, difficulties to sustainability, and social hurdles. Further improvement of the program's reach and efficacy can be achieved through the strengthening of partnerships with government agencies, commercial sectors, and civil society organizations. Kudumbashree is a model for grassroots development, exhibiting the transforming power of empowering women at the community level. Kudumbashree is a model for grassroots development.

References

1. Government of Kerala. (1998). *Kudumbashree: State Poverty Eradication Mission* – Available at
2. Nair, J. (2013). *Empowering Women through Microfinance: The Kudumbashree Experience*. Journal of Rural Development, 29(3), 45-56.
3. Mathew, A. (2015). *Women's Self-Help Groups and Economic Empowerment in Kerala: A Study on Kudumbashree's Impact*. Economic and Political Weekly, 50(10), 67-75.
4. John, P. (2017). *Microfinance and Women's Empowerment: Case Study of Kudumbashree in Kerala*. Indian Journal of Social Work, 78(4), 210-225.

POLYMORPHS OF 1-NAPHTHALDEHYDE BASED CHALCONE: SYNTHESIS, SINGLE-CRYSTAL, HIRSHFELD SURFACE, THEORETICAL, AND BIOLOGICAL POTENTIAL INVESTIGATIONS

Dr. Akbar Ali[1], Kainat Zohra1, Muhammad Zia ul Mustafa[1]
Department of Chemistry, Government College University Faisalabad, Pakistan[1]

Polymorphism is the exciting feature of compounds existing in different crystalline forms. The present research is focused on the two polymorphic forms of (*E*)-1-(3-hydroxyphenyl)-3-(naphthalen-1-yl)prop-2-en-1-one obtained by the Claisen-Schmidt condensation reaction of 1-(3-hydroxyphenyl)ethan-1-one and 1-naphthaldehyde. Both polymorphic forms obtained were characterized by single-crystal X-ray diffraction (SC-XRD) analysis. The supramolecular assemblies of both polymorphic forms were found to be stabilized by various intermolecular interactions as was revealed by the Hirshfeld surface analysis. The interaction energy calculations were carried out at B3LYP/6-31G(d,p) level to further investigate the supramolecular assembly of these polymorphs. Moreover, antifungal, antibacterial, and antioxidant activities of these polymorphs were investigated, showing reasonable and a slight different potential of both polymorphs in these areas. Also, density functional theory (DFT) study of both compounds was performed, with analysis of their Natural Bond Orbital (NBO) charges, frontier molecular orbitals (FMOs), molecular electrostatic potentials (MEP), and global reactivity parameters (GRPs). The DFT results showed that both compounds should be thermodynamically stable and would act as noticeably strong electrophilic agents, thus supporting the antioxidant activity studies.

Keywords: Chalcones, polymorphism, SC-XRD, density functional theory, biological potential

SOCIAL RESPONSIBILITY AND SUSTAINABILITY IN THE MARRIOTT HOTEL BUSINESS MODEL

Dr. Alejandro Mustieles Ocaña
Universidad Juárez Autónoma De Tabasco
Orcid: 0000-0001-7204-9530
Dr. William Baldemar López Rodríguez
Universidad Juárez Autónoma De Tabasco
Orcid: 0000-0003-4095-0193
Dr. Cesar Enrique Barrera Ovando
Universidad Juárez Autónoma De Tabasco
Orcid: 0000-0003-1591-801X

Abstract
The Marriott Hotel has integrated social responsibility and sustainability strategies into its business model with the aim of generating a positive impact on the communities where it operates. Through partnerships with non-profit organizations, it promotes diversity, inclusion, and sustainable economic development. It also promotes education and training programs to improve the quality of life of the local population, integrating these practices into its operational management to foster a sustainable environment.
The objective of this research is to analyze the sustainability and social responsibility strategies implemented by the hotel and their impact on business management. The methodology used is qualitative, based on a review of literature, institutional documents, websites, and scientific journals.
The results show that Marriott Hotel's initiatives, such as optimizing energy and water consumption, have significantly contributed to the conservation of natural resources. Furthermore, these actions have strengthened relationships with suppliers and service providers, resulting in an improved corporate image among its stakeholders. In conclusion, integrating sustainable practices into hotel operations not only generates environmental and social benefits but also strengthens a hotel's competitiveness in the hotel industry, consolidating its commitment to sustainability.
Keywords Social responsibility, sustainability, business strategy, hotel management, stakeholders.

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY: A CHALLENGE FOR WALMART GROUP'S SUSTAINABILITY

Dr. Alejandro Mustieles Ocaña
Universidad Juárez Autónoma De Tabasco
Orcid: 0000-0001-7204-9530
Dr. William Baldemar López Rodríguez
Universidad Juárez Autónoma De Tabasco
Orcid: 0000-0003-4095-0193
Dra. Patricia Selván García
Universidad Juárez Autónoma De Tabasco
Orcid: 9-0009-0450-9406

Abstract
Corporate Social Responsibility (CSR) involves the active and voluntary participation of companies in social, economic, and environmental development, strengthening their competitiveness, reputation, and value creation. The Walmart Group not only stands out in the commercial arena but has also been recognized for its sustainable management initiatives and commitment to business ethics.
The objective of this research is to analyze the CSR strategies implemented by the Walmart Group in the country and their impact on key social structures, including customers, employees, the community, and sustainable development. A qualitative, documentary, and descriptive methodology was used, based on a review of bibliographic sources, websites, books, and specialized journals.
The findings reveal that the company develops concrete actions in three key areas: combating climate change, the circular economy, and natural capital management. These strategies include reducing emissions, adopting sustainable business practices, and conserving natural resources. Consequently, in addition to mitigating environmental impacts, these initiatives have strengthened Walmart's corporate image and attracted consumers committed to sustainability and corporate social responsibility.
Keywords: Sustainability, corporate social responsibility, Walmart Group, environmental impact, circular economy.

ESTRATEGIAS ECONÓMICAS PARA MITIGAR UNA RECESIÓN EN MÉXICO EN 2025

ECONOMIC STRATEGIES TO MITIGATE A RECESSION IN MEXICO IN 2025

Alfredo Guatemala Mariano[1.]
[1]Universidad Olmeca de Tabasco, Villahermosa, México.
[1]ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9513-5148
German Martínez Prats[2]
[2]Universidad Juárez Autónoma de Tabasco, División Académica de Ciencias Económico Administrativas, Villahermosa, México.
[2]ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6371-448X
Maximiliano Martínez Ortíz[3]
[3]Universidad Olmeca de Tabasco, Villahermosa, México.
[3]ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2950-2309
Verónica Vázquez Vidal[4]
[4]Universidad Interamericana de Desarrollo, Tabasco, México.
[4]ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0672-6158

Resumen
Este estudio analiza los riesgos de una recesión económica en México en 2025 y propone estrategias económicas para mitigar su impacto. Se examinan indicadores macroeconómicos como el PIB, la inflación y la inversión extranjera directa, utilizando un análisis estadístico con datos secundarios y una revisión de literatura sistemática sobre recesiones y políticas anticíclicas. Los hallazgos sugieren que una combinación de políticas fiscales expansivas, inversión en infraestructura y estímulos al consumo interno pueden reducir los efectos adversos de la crisis. Asimismo, el análisis de recesiones previas indica que la estabilidad del sistema financiero y una política monetaria flexible son claves para la recuperación. Se concluye que, ante una posible contracción económica, el gobierno debe adoptar un enfoque integral que combine incentivos para la inversión, apoyo a sectores estratégicos y medidas para fortalecer el mercado laboral.
Palabras clave: Recesión, políticas económicas, PIB, inflación, inversión.

Abstract
This study analyzes the risks of an economic recession in Mexico in 2025 and proposes economic strategies to mitigate its impact. Macroeconomic indicators such as GDP, inflation, and foreign direct investment are examined using statistical analysis with secondary data and a systematic literature review on recessions and countercyclical policies. Findings suggest that a combination of expansionary fiscal policies, infrastructure investment, and consumer stimulus can reduce the adverse effects of the crisis. Additionally, the analysis of past recessions indicates that financial system stability and flexible monetary policy are key to recovery. The study concludes that, in the face of a potential economic downturn, the government must adopt a comprehensive approach that combines investment incentives, support for strategic sectors, and measures to strengthen the labor market.
Keywords: Recession, economic policies, GDP, inflation, investment

HISTORIA Y ANÁLISIS DE LAS RECESIONES EN MÉXICO DESDE EL AÑO 2000

HISTORY AND ANALYSIS OF RECESSIONS IN MEXICO SINCE 2000

Alfredo Guatemala Mariano[1.]
[1]Universidad Olmeca de Tabasco, Villahermosa, México.
[1]ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9513-5148
Arturo Martínez de Escobar Fernández[2]
[2]Universidad Juárez Autónoma de Tabasco, División Académica de Ciencias Económico Administrativas, Villahermosa, México.
[2]ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-5249-5824
Fabiola Mapén-Franco[3]
Universidad Juárez Autónoma de Tabasco, División Académica de Ciencias Sociales y Humanidades, México.
[3]ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8436-4615

Resumen
Este estudio examina las recesiones que ha experimentado México desde el año 2000, analizando sus causas, impacto y las políticas adoptadas para su recuperación. Se emplea un análisis de archivos y una revisión de literatura sistemática para evaluar los efectos de las crisis de 2001, 2008-2009 y 2020 en indicadores clave como el empleo, el crecimiento económico y la inversión. Los resultados indican que, aunque las recesiones han sido provocadas por factores externos como crisis financieras y pandemias, las respuestas del gobierno han variado en su efectividad. Se concluye que un aprendizaje clave de estas recesiones es la importancia de políticas fiscales y monetarias coordinadas para minimizar el impacto de futuras crisis.
Palabras: Recesiones, crisis económica, historia económica, políticas de recuperación.

Abstract
This study examines the recessions that Mexico has experienced since 2000, analyzing their causes, impact, and the policies adopted for recovery. An archival analysis and systematic literature review are used to assess the effects of the 2001, 2008-2009, and 2020 crises on key indicators such as employment, economic growth, and investment. The findings indicate that while these recessions have been driven by external factors such as financial crises and pandemics, government responses have varied in effectiveness. The study concludes that a key lesson from these recessions is the importance of coordinated fiscal and monetary policies to minimize the impact of future crises.
Keywords: Recessions, economic crisis, economic history, recovery policies.

POLÍTICAS SOCIALES Y ASISTENCIALISMO EN EL PRIMER MUNDO: BENEFICIOS Y RIESGOS DE LA ASISTENCIA UNIVERSAL

SOCIAL POLICIES AND WELFARE DEPENDENCY IN THE FIRST WORLD: BENEFITS AND RISKS OF UNIVERSAL ASSISTANCE

Alfredo Guatemala Mariano[1.]
[1]Universidad Olmeca de Tabasco, Villahermosa, México.
[1]ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9513-5148
Arturo Martínez de Escobar Fernández[2]
[2]Universidad Juárez Autónoma de Tabasco, División Académica de Ciencias Económico Administrativas, Villahermosa, México.
[2]ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-5249-5824
Candelaria Guzmán Fernández[3]
[3]Universidad Juárez Autónoma de Tabasco, División Académica de Ciencias Económico Administrativas, Villahermosa, México.
[3]ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6144-7397

Resumen
Este estudio analiza el concepto de asistencialismo en el primer mundo y su relación con las políticas de asistencia social universal. A través de una revisión de literatura sistemática y un análisis de archivos de políticas públicas en países como Estados Unidos, Reino Unido y los países nórdicos, se identifican los principales beneficios y riesgos de estos programas. Los hallazgos sugieren que, si bien estas políticas pueden reducir la desigualdad y mejorar la calidad de vida, también pueden generar dependencia económica y afectar la productividad laboral. Se concluye que el éxito de estas iniciativas depende de un diseño equilibrado que combine asistencia social con incentivos para la autosuficiencia económica.
Palabras clave: Políticas sociales, asistencialismo, asistencia universal, desigualdad, productividad.

Abstract
This study analyzes the concept of welfare dependency in the First World and its relationship with universal social assistance policies. Through a systematic literature review and archival analysis of public policies in countries such as the United States, the United Kingdom, and the Nordic countries, the main benefits and risks of these programs are identified. Findings suggest that while these policies can reduce inequality and improve quality of life, they may also create economic dependency and affect labor productivity. The study concludes that the success of these initiatives depends on a balanced design that combines social assistance with incentives for economic self-sufficiency.
Keywords: Social policies, welfare dependency, universal assistance, inequality, productivity.

ELASTICIDAD PRECIO DE LA DEMANDA DE ACERO Y ALUMINIO: IMPACTO DE LOS IMPUESTOS DEL 25% EN LA INDUSTRIA Y EL COMERCIO INTERNACIONAL

PRICE ELASTICITY OF DEMAND FOR STEEL AND ALUMINUM: IMPACT OF 25% TARIFFS ON INDUSTRY AND GLOBAL TRADE

Alfredo Guatemala Mariano[1.]
[1]Universidad Olmeca de Tabasco, Villahermosa, México.
[1]ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9513-5148
German Martínez Prats[2]
[2]Universidad Juárez Autónoma de Tabasco, División Académica de Ciencias Económico Administrativas, Villahermosa, México.
[2]ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6371-448X
Maximiliano Martínez Ortíz[3]
[3]Universidad Olmeca de Tabasco, Villahermosa, México.
[3]ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2950-2309
Verónica Vázquez Vidal[4]
[4]Universidad Interamericana de Desarrollo, Tabasco, México.
[4]ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0672-6158

Resumen
Este estudio analiza la elasticidad precio de la demanda de acero y aluminio en el contexto de los aranceles del 25% impuestos por Estados Unidos. Se examina cómo esta medida afecta la oferta, la demanda y los precios en sectores clave como la construcción y la industria automotriz. Se emplea una metodología basada en el análisis estadístico con datos secundarios y la revisión de literatura sistemática sobre elasticidad y políticas comerciales. Los resultados indican que la demanda de estos metales es relativamente inelástica en el corto plazo debido a la falta de sustitutos inmediatos. Sin embargo, a mediano y largo plazo, las empresas pueden recurrir a nuevos proveedores o materiales alternativos, modificando la sensibilidad de la demanda ante los cambios de precio. Además, se observa un impacto en la estructura de costos de industrias dependientes del acero y el aluminio, lo que genera efectos inflacionarios y distorsiones en el comercio global. El estudio concluye que, aunque la política arancelaria busca fortalecer la industria local, puede provocar represalias comerciales y afectar la competitividad de sectores manufactureros que dependen de estos insumos. Se recomienda una revisión de políticas de diversificación de proveedores y estrategias de mitigación para minimizar impactos adversos en la industria global.
Palabras clave: Elasticidad precio, acero, aranceles, competitividad, comercio internacional.

Abstract
This study analyzes the price elasticity of demand for steel and aluminum in the context of the 25% tariffs imposed by the United States. It examines how this policy affects supply, demand, and prices in key industries such as construction and automotive manufacturing. The methodology is based on statistical analysis using secondary data and a systematic literature review on elasticity and trade policies. The results indicate that demand for these metals is relatively inelastic in the short term due to the lack of immediate substitutes. However, in the medium and long term, companies may seek new suppliers or alternative materials, altering the sensitivity of demand to price changes. Additionally, the cost structure of industries dependent

on steel and aluminum is affected, leading to inflationary effects and distortions in global trade. The study concludes that while the tariff policy aims to strengthen local industry, it may provoke trade retaliation and harm the competitiveness of manufacturing sectors reliant on these inputs. Policy recommendations include diversification of suppliers and mitigation strategies to minimize adverse effects on global industry.
Keywords: Price elasticity, steel, tariffs, competitiveness, international trade.

OTEL İŞLETMELERİNDE ETİK DIŞI DAVRANIŞLAR
UNETHICAL BEHAVIORS IN HOTEL BUSINESSES

Ali Enes ADAK
Yüksek Lisans Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Ana Bilim Dalı, Konya, Türkiye-
0009-0002-7090-9060
Doç. Dr. Yeliz PEKERŞEN
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, Konya, Türkiye-
0000-0003-4769-7717

ÖZET
İşletmelerde etik dışı davranışlar sergilemenin birçok zararı bulunmaktadır. Bu zararlar büyük sorunları da beraberinde getirmektedir. Ardından işletmeler küçülmeye, kapanmaya gidebilmektedir. İşletmeler de, bu sorunlardan fazlasıyla etkilenmektedirler. İşletme çalışanları etik davranışlarda bulunmak için çaba göstermelidir çünkü işletmelerde etik ortamın oluşması, hem bireysel hem de işletmenin genel işleyişini pozitif yönde etkilemektedir. İşletmelerde etik dışı davranışlar, işletmelerin çalışmalarına ve gelişmelerine engel olmaktadır. Aynı zamanda, bu tarz olumsuz durumlar ile karşılaşmamak için uygulanması gereken etik davranışlar bulunmaktadır. Bu davranışlar sergilendiği takdirde, işletmelerde pozitif çalışma ortamı oluşacaktır.
Bu çalışmanın amacı, turizm sektörünün önemli bir bileşeni olan otellerde, çalışanlara yönelik etik dışı davranış ve tutumları ele almaktadır. Ayrıca bu tür olumsuz durumların önlenmesi için uygulanması gereken etik davranışlardan bahsedilmektedir. Turizm sektörünün büyük bir alanını kapsayan ve konaklama denildiğinde insanların aklına gelen otellerde de etik dışı davranışlar ile karşılaşılabilmektedir. Gerek müşteriler tarafından yapılan gerekse personellerin kendi arasında yaptığı etik dışı davranışlar sektörün geriye gitmesine sebep olmaktadır. Genel kuralların bilinmesi fakat uygulamada sorunlar yaşanması da insan gücüne dayalı olan bu sektörü sekteye uğratmaktadır. Ortaya konulan bu çalışmada, işletmeler de yapılmaması gereken etik dışı davranışlardan ve uygulanması gereken etik davranışlardan bahsedilmektedir. Otel işletmelerinde etik dışı davranışlar bulunduğu takdirde çalışanların iş motivasyonunun düşeceği ve verimin azalacağı düşünülmektedir. Bu tarz olumsuzluklar ile karşılaşmamak için otel çalışanları etik tutum ve davranışları benimsemelidir. Otellerde personellere uygulanan etik dışı davranışların ortadan kalkması durumunda sektörün sürdürülebilirliğinin artacağı tahmin edilmektedir.
Anahtar kelimeler: Etik, Otel işletmelerinde etik dışı davranışlar, İşletme, Turizm

ABSTRACT
Unethical behaviors in businesses have many detrimental effects, and these harms often lead to significant problems. As a result, businesses may face downsizing or even closure. These issues affect businesses extensively. Employees in businesses should strive to engage in ethical behaviors because the establishment of an ethical environment positively impacts both individual and overall business operations. Unethical behaviors in businesses hinder their progress and development. Additionally, there are ethical behaviors that must be implemented to avoid such negative situations. When these behaviors are demonstrated, a positive working environment will emerge in the businesses.
The aim of this study is to address unethical behaviors and attitudes towards employees in hotels, an important component of the tourism sector. It also discusses the ethical behaviors that

must be applied to prevent such negative situations. Unethical behaviors can be encountered in hotels, which constitute a large part of the tourism sector and come to mind when thinking of accommodation. Both unethical behaviors by customers and between employees within the business cause the sector to regress. Although general rules are known, problems in their application disrupt this labor-intensive sector. This study highlights the unethical behaviors that should be avoided in businesses and the ethical behaviors that should be implemented.
It is believed that unethical behaviors in hotel businesses will lead to a decrease in employees' work motivation and productivity. To avoid such negativity, hotel employees should adopt ethical attitudes and behaviors. If unethical behaviors towards employees in hotels are eliminated, it is anticipated that the sustainability of the sector will increase.
Keywords: Ethics, Unethical behaviors in hotel businesses, Business, Tourism

1.GİRİŞ

Etik, insan emeğinin ve bilimin olduğu her alanda bulunmaktadır. Bireylerin ve toplumların temelinde bulunan değer ve yargıları (iyi-kötü, doğru-yanlış) inceleyen felsefi bir disiplindir (Kaplan, 2009: 343-344). Etik tutumlar ile iyi ve kötü birbirlerinden ayrılabilir. Bu ayrımlar yapılırken farklı kültürler göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. (Özlem, 1997: 336). Etik herkes tarafından kabul gören belirli kuralları içermektedir. İnsanların sosyal yaşantılarının belirli bir düzene girmesine yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda insanlar tarafından genel bir onay almıştır ve rehber niteliğindedir (Hünkaroğlu, 2022: 27-28). Etik, insanların olaylara ve olgulara olan bakış açılarını göz önünde bulundurarak, insanların doğru ve yanlış davranışlarını belirler. Doğru ve yanlış kavramı zaman içerisinde değişime ve gelişime uğramıştır (Pehlivan Aydın, 2001: 9). İnsanlar evrensel etik kurallara göre davranışlarını belirlemelidir (Ward, 2024: 7).

İşletmeler belirli hedefleri gerçekleştirmek amacıyla ortaya çıkmış sosyal topluluklar bütünü olarak ifade edilmektedir. Öyle ki işletmeler, 20. yüzyıl da tarihsel süreç içerisindeki en yüksek noktalarından birisine ulaşmıştır. İşletmelerin sayılarının artmasındaki başlıca sebep sanayi devrimidir. İnsanlar yaşamları boyunca, gözlerini ilk açtıkları an ile kapattıkları ana kadar işletmelerin içerisinde bulunur. İşletmelerin insan hayatının her anında bulunduğu bu çağda, eğitim kurumları, işyerleri, vakıflar, dernekler, spor kulübü gibi topluluklara yaşamlarının belirli dönemlerinde temas etmektedir (Dinçer ve Fidan, 1995: 17-19). İşletmelere olan bağlılık arttıkça, işletmenin amacına ulaşma ihtimali de artmaktadır. Bu bağlılığı sağlamak için işletmede yer alan çalışanlarının tatmin olması gerekmektedir (Mowday vd., 1979: 226). İşletmelerde etik dışı davranışlardan kaçınılması gereklidir, işletme çalışanları veya yöneticileri yaptığı etik dışı davranışlar sonucunda işletmeden hizmet alan insanlar o işletmelerden uzaklaştırabilmektedir. Bu tarz davranışlar sürekli olarak tekrarlanırsa işletmelerde süreklilik sağlanamaz ve bu durum karşısında işgücü devir hızı artar bu da işletmelerin gelişmesinden ziyade geriye gitmesine neden olmaktadır (Tiyek ve Peker, 2015: 131).

Ahlak kavramı ve etik kavramının arasında farklar bulunmaktadır. Ahlak bir olgu, etik ise bilgilendirici bir niteliğe sahiptir. Ahlak, insanın toplumsal yönüyle yakından ilişkilidir, toplumdan ayrılamaz bir parçadır. Ahlak ve etiğin farklılığının ana unsurunun olgu olduğu unutulmamalıdır (İyi ve Tepe, 2011: 7-14). Bu iki kavramın sürekli karıştırılıyor olmasının temel nedeni, yazarların tarih boyunca ahlak ve etik kavramını birlikte ele almasından kaynaklanmaktadır (Pehlivan Aydın, 2001: 6). Ahlak bireysel olarak uygulandığı takdirde geneli de olumlu bir şekilde etkilemektedir (Haşlak, 2006: 191).

2.ETİK DIŞI DAVRANIŞLAR VE DAVRANIŞ TÜRLERİ

Etik dışı davranışlar, genel manasıyla; işletme içinde ortaya çıkan ve istenmeyen davranışları tanımlamaktadır. İşletmelerde etik kuralların çiğnenmesi büyük bir sorundur (De Cremer ve Vandekerckhove, 2017: 437). Bu tür davranışlar, çalışanların ve müşterilerin memnuniyetsizliklerine sebep olmakla beraber; ayrıca çalışanların saldırganlaşması, psikolojik

ve fiziksel sorunlarla karşılaşması, düşük performans sergilemesine sebep olmaktadır. Dolayısıyla, bu olumsuz etkiler iş yaşam kalitesinin düşmesine yol açarak müşteri memnuniyetsizliğini ortaya çıkarmaktadır (Gül, 2006: 76). Davranışlarımız yaşamımızı ve bizi temsil etmektedir. İşletmelerde de bu durum farksızdır. İşletme çalışanlarının davranışları işletmenin ileriye veya geriye gitmesindeki başlıca etkenlerden birisidir (Başaran, 1991: 34).

Etik davranışlar ile ilgili bir farklı yaklaşım ise ödül ve cezadır. Etik kurallara uyan kişiler yönetim veya üst kurul tarafından ödüllendirilip, etik davranışlara uymayan kişiler ise cezalandırılırsa etik kuralların öneminin daha fazla artacağı düşünülmektedir (Schwepker Jr, 2001: 41). Etik genel manasıyla işletme içerisinde hangi davranışın doğru, hangi davranışın yanlış olduğunu bildirir ve doğru olanın yapılmasını hedeflemektedir. İşletmelerin sürdürülebilir bir hal alması için büyük önem arz etmektedir (Doğan, 2009: 198).

İşletmenin davranış biçimi yeni olgunlaşmış bir alandır. Bilim olarak ne kadar yeni olsa da çalışanların davranışlarıyla ilgili bilgilerin büyük çoğunluğu eskiye uzanmaktadır (Başaran, 1991: 13). İşletmeler performansı ve başarıyı arttırmak amacıyla etik davranışların devamlılığını istemektedir. Bununla birlikte, etik dışı davranışlar çeşitli olumsuzluklara yol açmaktadır. Bu davranışlar sonucunda oluşacak bazı durumlar ise; işletmenin performansının düşmesi, finansal kayıplar, itibar zedelenmesi, işletme mensupları arası güvensizlikler ve hedef kitle ile bağın kopması gibi durumları ile karşılaşabilmektedir. Bu tarz olumsuzluklar işletmenin genel başarısını kötü yönde etkilemektedir (Askew vd., 2015: 107). Bu olumsuz etkilerin azaltılması adına işletme içi iletişim oldukça önemlidir ve bu iletişim koptukça işletme zarar görmeye başlamaktadır, gruplaşmalar meydana gelebilmektedir, işletme personelinin bağlı olduğu işletmeye duyduğu aidiyet duygusu azalmaktadır, personel arası güven duygusu azalmaktadır (Özdevecioğlu ve Aksoy, 2005: 105). Etik dışı davranış türlerinden bazıları ise şöyledir;

Kayırma

Kayırma işletmelerde profesyonel çalışma ortamını ortadan kaldırmaktadır. İşletmeleri etik kodlardan uzaklaştırarak olumsuzluklara neden olmaktadır. Bu davranışlar liyakatsizliği beraberinde getireceği için işleyişlerde aksamalar gözlenebilmektedir (Hatipoğlu, 2019: 284). İşletme çalışanlarının duygusal davranıp akraba, eş, dost veya yakınlarına kendi imkanlarının el verdiği kadarıyla ayrıcalık yapılması durumudur (Pehlivan Aydın, 2001: 86).

Ayrımcılık

Ön yargı ile yaklaşım sonrası ortaya çıkan ayrımcılık olumsuz bir davranış türüdür. Eğitim verilerek ve yasal düzenlemeler ile bu davranış bozukluğuna çözüm üretilebilir (Gül, 2006: 69). Ayrımcılığın her türlüsü zararlıdır. İnsanların kendi seçimleri dışındaki unsurlar (köken, cinsiyet, doğuştan gelen fiziki özellikler vb.) ile ayrımcılığa tabi tutulması oldukça kötü bir durumdur (Doğan, 2009: 187-192). Ayrımcılık bazı durumlarda olumlu karşılanabilmektedir (çocuklara, yoksullara, engelli bireylere, dezavantajlı gruplara vb.). Bu durumlara pozitif ayrımcılık denilmektedir (İyi ve Tepe, 2011: 125).

Yolsuzluk

Yolsuzluk, yetkileri olan kişilerin, yetkilerini kendi istek ve çıkarları doğrultusunda kullanmaları durumunu göstermektedir. Bu konu hakkında yasalar nezdinde cezalar bulunmaktadır (Berkman, 1983: 10-11). Yetkisi olan kişilerin kendi çıkarları doğrultusunda; maddi-manevi, bireysel veya bir grup için hali hazırda bulunan yönetmelikleri ve kanunları çiğnemesi bunların dışına çıkıp işlemler yapması veya yapmaması durumudur (Gül, 2006: 69).

Rüşvet

Rüşvet, maddesel kazanç karşılığında (mal, para, hediye vb.) bir tarafın maddi çıkarları diğer tarafın ise istenilen işin çözümlenmesi ile oluşan etik dışı davranış biçimidir (Berkman, 1983: 69). İşletmelerin ve genel olarak güç sahibi kişilerin hediyeler alması ve kişisel ihtiyaçlarını karşılaması rüşvet olarak nitelendirilmektedir (Tiyek ve Peker, 2015: 119). Yöneticiler veya görevliler bulundukları toplumun kültürel durumlarına göre hediye kabul etmektedir. Belirli

toplumlarda hediye kötü karşılanmamaktadır, ancak bu hediyeler verilirken hangi amaç veya hangi niyetle verildikleri önemlidir. Kötü bir durumla karşılaşmamak için en etkili yöntem; kamu görevlileri, yöneticiler ve işletme çalışanları gelen misafirlerinden hediye almamaya önem göstermelidirler (Pehlivan Aydın, 2001: 86).

Yaranma ve Menfaat

Genellikle ast-üst durumlarında yaranmak için samimiyet iyi bir durum gibi görünse de aslında diğer çalışma arkadaşları açısından oldukça istenilmeyen bir durumdur (Gül, 2006: 69). İnsanlar bu davranışları genelde üstlerine yapmaktadırlar, bu davranışlar işletmelerde yükselmenin şartı gibi görülmektedir fakat böyle bir şey tümüyle yanlış bir düşünce biçimidir. Bu tarz davranışlar işletme mensuplarının ikili ilişkilerini de olumsuz etkilemektedir (Pehlivan Aydın, 2001: 89).

Yobazlık – Bağnazlık

Bağnaz işletme mensupları, istedikleri davranışları karşılarındakini düşünmeden sergileyebilmektedirler, fakat diğer işletme mensuplarına aynı özgürlüğü ve fırsatı vermezler (Bronner, 2018: 94). Yöneticilerin bağnaz davranışları, işletme çalışanlarının olumlu yönde ilerlemesine engel olmaktadır (Pehlivan Aydın, 2001: 69).

Bencillik

Bencil kişiler bulundukları işletmenin ve işletme personelinin yararına çalışmalar yapmazlar tam tersine kendi benliklerini düşünerek sadece kendileri için faydalı çalışmalar yaparlar bu durumda hem işletmeye hem de işletme üyelerine zarar vermektedirler (Başaran, 1991: 137). Bencillik yapılarak elde edilecek tek sonuç kendini tatmin etme ve kısmi başarıdır çünkü işletmelerde başarının temel sırrı paylaşım ve yardımlaşmadır. Bunları yapmayan kişilerin gelişimleri de sınırlıdır, tek başına belirli bir yere gelebilirler fakat sonrası için birlik ve beraberlik ile çalışmalar yapılmalıdır (Gül, 2006: 70).

Şiddet

Şiddet çaresizlik, acizlik, dolup taşma, son raddeye gelme olarak bilinmektedir. Toplumlar tarafından olumsuz karşılanan bir davranıştır (Gül, 2006: 71). Şiddet fiziksel ve psikolojik olarak, iki başlıkta da incelenmektedir. Son dönemlerde bu tarz davranışlar oldukça artmış durumdadır. Engellenmesi için adaletli bir yönetim ve uygulanabilir yasalar gerekmektedir. Şiddet engellenemez ise işletme üyelerinin işletmeye olan bağlılıkları azalır ve istenilen verim alınamaz (Tonus ve Oruç, 2012: 159).

İşkence

İşkence, fiziksel veya psikolojik olarak uygulanabilmektedir. İşkence bireysel veya belirli gruplar tarafından gerçekleştirilebilir, işletme çalışanlarına karşıt görüşlü insanlar tarafından uygulanabilmektedir (Köknel, 1996: 217-218). İşletmelerde birlikte çalışmak, işleri kolaylaştırarak hızlı sonuçlar almaya yardımcı olur. Ayrı düşünceler içerisinde olmak da yapılacak işin doğruluk oranını arttırmaktadır. Bu iki durumda da önemli olan unsur zıtlık çıktığında karşıt görüşe sahip kişilerin bu durumu içselleştirmeden, olumsuz davranışlarda bulunamadan çözmeleridir. Bu tür davranışların yapılması durumunda işletme içerisinde birlik bozulur ve istenilen hedefe ulaşılamaz (Gül, 2006: 70-71).

Taciz

Taciz; yaş, cinsiyet fark etmeksizin göz ile rahatsız etmekten, laf atmaya hatta tecavüz gibi kavramların tümünü ifade etmektedir (Gül, 2006: 71). Bu durum bir şiddet türüdür, kalıcı hasar ve yaralara yol açabilmektedir. Genelde güçsüz ve baskılanabilen kişiler tacize uğramaktadır (Gözütok, 1993: 101-104).

Dedikodu

Dedikodu, ufak olayları bile büyük boyutlara taşıyabilmektedir. İşletme çalışanları birbirlerine karşı söyleyemedikleri şeyleri üçüncü kişilere taraflı olarak aktarır ve bu durum belirli bir süre sonra ortaya çıktığı takdirde, çözümlenemeyecek sorunlar ortaya çıkabilmektedir. İşletme mensuplarının bu tür davranışlarda bulunması birbirlerine olan güveni kırmakta, bunun yanında

işlerin aksaması, huzursuzluk ve iletişim kopukluğu meydana gelebilmektedir (Pehlivan Aydın, 2001: 68).

Dogmatik Davranma

Dogmatik davranışlar işletme çalışanlarının gelenek ve göreneklere daha fazla bağlı, yeniliklere ve gelişimlere de bir o kadar kapalı olması durumudur. İşletmelerin her geçen gün kendilerini geliştirmesi gereklidir, dogmatik davranışa sahip olunması durumunda bu gelişimler sağlanamaz (Gül, 2006: 71). Dogmatik davranışlar genelde yöneticilerde gözlemlenmektedir. Öncesinde doğru olan bir kavram zaman içerisinde doğruluğunu kaybetse dahi bu kişiler kendi davranışlarından vazgeçmemektedir. Dogmatik düşünceyi benimseyen kişiler, yeniliklere karşı olumsuz düşünceye sahiptir. Bu düşünceyi barındıran işletmelerde; iç çatışmalar, hizmet ettikleri alanda diğer işletmelere karşı geride kalmalarına ve hatta yok olmalarına sebep olabilmektedir (Demirtaş, 2022: 171).

Zimmet

Zimmet ile rüşvet birbirlerine benzeseler de aralarında farklılıklar bulunmaktadır. Rüşvet olayında bir alıcı bir verici bulunmaktadır, zimmette ise bir veren bulunmamaktadır sadece alıcı pozisyonun da işletme üyesi bulunur (Pehlivan Aydın, 2001: 68). Zimmet aslında işletme çalışanlarına verilen korunması, işletme için kullanması gereken materyallerdir. Bu materyalleri şahsi malımız gibi görmemeli veya almamalıyız. Etik dışı davranışın yanında yasal olarak da bir suçtur (Özer, 2012: 161).

3.ETİK DAVRANIŞ VE TÜRLERİ

Etik bireysel veya toplumsal olaylarda doğru, yanlış değerlendirmesi konusunda kullanılan ölçütlerdendir (Pehlivan Aydın, 2001: 6). Bu sebepten dolayı etik dışı davranışlar işletmeler tarafından fazlasıyla önemlidir. İşletmeler bu sorunlar ile mücadele etmeye çalışsa bile işletme çalışanları buradaki birinci unsurdur (Gül, 2006: 68-69). Etik dışı davranışlar sadece işletmeler için değil toplumun refahı ve güveni için yapılmaması gereken davranışlardır (Altun vd., 2013). Kişilerin geleneksel kuralları sorgulamasına yardımcı olmaktadır. İyi eylemlere ulaşmayı amaçlamakta ve bireylerin düşünmesini sağlamaktadır (Usta, 2011: 41). Etik davranış türlerinden bazıları şu şekildedir;

Adalet

İşletme üyeleri bulundukları işletmeye hizmet etmektedirler, bunun karşılığında belirli beklentileri olmaktadır. Bu beklentilerin başında adalet gelmektedir, adalet sağlandığı takdirde kişilerin işletmeye olan bağlılıkları artmakta ve daha verimli bir çalışma ortamı ortaya çıkmaktadır. Adalet duygusu akabinde güveni de meydana getirmektedir (Yeniçeri vd., 2009: 95-96).

Eşitlik

Dil, din, ırk, cinsiyet, yaş, vb. durumlar farklılık gösterebilir fakat temelde işletme üyelerinin hepsinin değeri aynı olmalıdır. Olumlu, olumsuz hangi türde bir cevap alırsa alsınlar bunların dozu ve karşılaşabilecekleri tepkiler aynı olmalıdır aksi takdirde işletme içi çatışmalara sebebiyet verilebilir (Ayhan, 2009: 45-46).

Güven

Güven, işletme üyelerinin işletmeye olan bağlılığını ve inancını arttırmaktadır. İşletmelerde güven duygusunun aşılanması ile sosyal sistemin korunması da amaçlanmaktadır (Özdaşlı ve Yücel, 2010: 69). İşletmeye ve işletme çalışanlarına güven duygusunun oluşması, bireysel performansın yükselmesine ve işletmenin de performansının artmasına yardımcı olmaktadır (Büte, 2011a: 188).

Dürüstlük ve Doğruluk

Dürüstlük, doğruluk gibi davranışlar işletme bünyesindeki insanları motive etmektedir (Gül, 2006: 72). İşletme yöneticilerinin davranışlarını işletme mensupları benimser ve kendi davranışlarını yöneticilerine göre tasarlar (Chung vd., 2010: 4). Dürüst ve doğru olarak birçok etik dışı davranışı da egale edebilmektedirler. Dürüstlük ve doğruluğun olmadığı işletmelerde;

yalan, iftira, yanlış yönlendirmek, gereksiz yüceltmek, başarısızlıkların üzerini örtmek, vb. etik dışı davranışlar meydana gelmektedir (Büte, 2011b: 119).

Tarafsızlık

Tarafsızlık, bağımsızlık anlamına da gelmektedir. Tarafsız kalabilmek; gelebilecek baskılardan etkilenmemek, karar alma ve karar verme esnasında taraf tutmamak, gerçekçi olmayı temsil etmektedir (Pehlivan Aydın, 2001: 67-68). Tarafsızlık bağımsız kişiler tarafından uygulanabilmektedir, taraf tutularak yapılan işlemlerin işletmeye yararı değil birçok zararı bulunmaktadır (Demir ve Çiftci, 2016: 89-91).

Sorumluluk

Sorumluluk, belirli bir konuda verilen emirlerin, görevlerin eksiksiz istenilen şekilde nitel ve nicel yönden tamamlanıp teslim edilmesidir. Sadece işletmelerde değil insanlar yaşamları boyunca sürekli olarak sorumluluk sahibidirler (Pehlivan Aydın, 2001: 68-69). İşletme üyelerinin sorumluluklarını yerine getirmesinin dışında, işletme yöneticilerinin de sorumluluklarını tam ve eksiksiz bir şekilde yerine getirmesi gereklidir (Gül, 2006: 66).

İnsan İlişkileri

İşletme üyelerinin ikili ilişkileri ne kadar iyi olursa iş tatmini de o kadar yüksek olmaktadır, tam tersi olarak ikili ilişkiler zayıf olursa iş tatmini azalmakta ve işletmelerin zayıflamasına sebep olmaktadır (Karcıoğlu vd., 2009: 73).

Açıklık

Açıklık, işletmelerde oluşan sorunların dile getirilmesi konusunda çok önemlidir, açıklık olmadığı takdirde problemler artar. Yöneticiler, işletme üyelerine açıklık konusunda güven vermelidir, bu güven sayesinde oluşan veya oluşabilecek problemlerin önüne hızlıca geçilebilir (Tuna, 2009: 91).

Emek

Emek veren kişi, verdiği emeğin karşılığında bir beklenti içerisine girmektedir. Emek verenler verdikleri emek karşılığında; sosyal, maddi ve manevi haklarını almak için beklentiye girerler ve bu beklentilerin tümünün karşılanması istenmektedir (Güneş, 2015: 8-9).

4. OTEL İŞLETMELERİNDE ETİK DIŞI DAVRANIŞLAR

Gelişmekte olan ülkelerde turizm büyük bir maddi kaynaktır. Geniş istihdam gücüne sahip olan turizm alanında insani ilişkiler oldukça fazladır. Emek yoğun bir sektör olması sebebiyle belirli etik kurallarının olması ve uygulanması gerekmektedir (Akova ve Çalık, 2008: 4). Konaklama sektöründe etik davranışlar büyük önem taşımaktadır. İnsanlar ile yüz yüze iletişim düzeyinin fazla olmasından dolayı etik kavramının önemi de artmaktadır (Knani, 2014: 1). Turizm endüstrisinde çalışanlar, sektörün en önemli unsurlarıdır ve o kişilere etik kurallar çerçevesinde davranılması gerekmektedir aksi bir durumda işletmenin asli hedefi olan maddi kazanç elde edilemeyebilir (Aslan ve Kozak, 2006: 52). Otel müşterileri de çalışanlara karşı etik dışı davranışlarda bulunabilmektedirler, bunun sonucunda çalışanlarda motivasyon düşüklüğü meydana gelebilmektedir (Güler vd., 2017: 632). Otellerde çalışan personeller emeklerinin karşılığını almak istemektedirler, bunun karşılanmadığı düşünüldüğü durumlarda otel personelleri emeklerinin karşılığını alabilmek için etik dışı davranışlarda (hırsızlık, rüşvet, zimmet vb.) bulunmaktadırlar (Gürlek, 2020: 56). Çalışan hırsızlığı otel işletmelerinde yaygın olarak görülen etik dışı davranışlardan birisidir, bu durum sonucunda bağlı olunan işletme kayıplar vermektedir (Yılmaz vd., 2021: 133). Otel personellerinin sıklıkla karşılaştığı durumlardan bir tanesi de tacizdir. Çalışanlara karşı gereksiz ilgi gösterilmesi, iltifatlar edilmesi rahatsız edici durumlardır (Unur ve Şanlı, 2018: 158). Etik dışı davranışları çözüme kavuşturabilmek için, nesnel bir bakış açısı ile yaklaşılmalıdır. Etik ilkeler ve kurallar, otel işletmelerine olumlu yönde yardımcı olabilmektedir. Yöneticiler de bu tür olumsuzluklara örnek olmamak adına dikkat etmeli bunun sonucunda iş tatmini yükselecektir ve motivasyon artışları yaşanacaktır (Sökmen ve Ekmekçioğlu, 2013: 98).

SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsanlar tarih boyunca etik dışı davranışlar ile karşılaşmıştır ve zamanla bu davranışların bazıları yasalar ile yasaklanmıştır. Toplumlar da bu tarz davranışların yanlış olduğunu bilmekte ve kabul etmektedir ancak uygulama konusunda eksiklikler yaşanmaktadır. Çobanoğlu (2004) etik dışı davranışlar ile karşılaşılmaması için gerekli kurumlarca işletmelerin denetlenmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Bu durum sonucunda kötü eylemlerin azalacağı düşünülmektedir. Bazı anlarda basit bir hareket olarak düşündüğümüz şeyler karşımızdakine sandığımızdan daha fazla acı verebilmektedir, bu sebeple attığımız adımdan, yaptığımız ve yapacağımız hareketlerde bilinçli davranmalıyız. İşletmelerde bu davranışlardan etkilenmektedir ve bu etkilenme tek bir kişiyi değil (kurumu, kuruluşu, işletmeler, vb.) hizmet ettikleri işletmeleri etkilemektedir. İşletmelerin etik dışı davranışlardan etkilenmesi sonucunda büyük, küçük birçok sorun çıkmaktadır. Bu sorunlar işletme içi anlaşmazlıklar, işletmenin yeni gelişmelerden geri kalması, işletmenin geriye gitmesi hatta işletmenin yok olması gibi birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Yıldırım (2023) işletmelerde yapılan etik dışı davranışların işletme çalışanlarının motivasyonunu olumsuz yönde etkilediğinden bahsetmektedir. Etik dışı davranışlardan uzak durmanın yanında, etik davranışların tam ve eksiksiz bir şekilde yerine getirilmesi gerekmektedir. Turizm sektörünün bir unsuru olan otel işletmeleri de bu konudan oldukça fazla etkilenen işletme türlerinden bir tanesidir. Emek yoğun bir alan olan otelcilik sektöründe insani ilişkiler ve iletişim oldukça önemlidir. İletişim sadece personel arası değil aynı zamanda müşteri personel arasında da gerçekleşebilmektedir. Sorunun çözümlenebilmesi için otellerin yönetim kısmında bulunan personellerin kurallara uyması ve diğer personellere bu kuralları uygulatabilmesi gerekmektedir. Toplum olarak ise hizmet sektöründe çalışan personellerin turistlerin hizmetçisi olmadığını anlamalı ve bu konuda hassas davranmalıdır, yanlış anlaşılmalara mahal vermemek için ellerinden geldiğince temkinli davranmalıdırlar. Herkes bu davranışlara dikkat ederse, ortada etik dışı bir davranışta kalmayacaktır. Kaplan (2009) çalışmasında etik dışı davranışlar ile karşılaşıldığı takdirde başvurabilecekleri kurumların olması gerektiğini dile getirmiştir ve insanlara etik davranışlar konusunda eğitim verilmesi gerektiğinden de bahsedilmektedir.

Otel işletmelerinde etik dışı davranışların azalabilmesi için işe alınacak personellere etik ile ilgili eğitim verilmelidir. Eğitim kurumlarında 'etik' konusu ele alınmalı ve bir ilke haline gelmelidir. İşletmeler için bu durum gelecekte olumlu etki yaratacaktır. Verilen eğitimler sertifika ile belgelenmeli ve insanların bu eğitimi alması teşvik edilmelidir. Eğitimlerin süreklilik haline getirilmesi de sektöre büyük katkı verecektir. İnsanlar kendilerine yapılmasını istemediği şeyleri başkalarına yapmamalı ve bu konuda hassas davranmalıdırlar. Bu tarz durumlar ile karşılaşmamak için insanlar hayatlarının hiçbir evresinde etik dışı davranışlarda bulunmamalıdır.

KAYNAKÇA

Akova, O. ve Çalık, İ. (2008). Turizm eğitimi alan öğrencilerin etik algılamaları üzerine bir araştırma. *Sosyal Bilimler Dergisi, (1).* 1-13.

Altun, M. Sayer, A. ve Barutçu, A. (2013). Kamu görevlileri etik kurulu kararları ışığında kamuda görülen etik dışı davranışlar ve yolsuzluklar. *Sayıştay Dergisi, (91),* 33-55.

Askew, O. A. Beisler, J. M. & Keel, J. (2015). Current trends of unethical behavior within organizations. *International Journal of Management and Information Systems (Online),* 19(3), 107-114.

Aslan, A. ve Kozak, M. (2006). Turizmde gelişme ve etik sorunları: üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Ege Academic Review, 6(1),* 49-61.

Ayhan, A. (2009). Eşitlik ilkesi ve tarihçesi. *Hukuk Gündemi, 3,* 45-51.

Başaran, İ. E. (1991). *Örgütsel davranış insanın üretim gücü.* Ankara: Gül Yayınevi Yayınları.

Berkman, Ü. (1983). Azgelişmiş ülkelerde kamu yönetiminde yolsuzluk ve rüşvet, *Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.*
Bronner, S. E. (2018). Foundations of authoritarianism. J. Morelock (Ed.), *Critical theory and authoritarian populism* (s. 83-85). University of Westminster Press.
Büte, M. (2011a). Etik iklim, örgütsel güven ve bireysel performans arasındaki ilişki. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *25*(1), 171-192.
Büte, M. (2011b). Algılanan örgüt ikliminin etik olmayan davranışlar üzerindeki etkilerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 25*(2), 103-122.
Chung, J.Y. Chan S. J. Kyle, G. T. & Petrick, J. F. (2010). Servant leadership and procedural justice in the U.S. National Park Service: The Antecedents if Job Satisfaction. *Journal of Park and Recreation Administration,* 28(3), 1-15.
Çobanoğlu, N. (2004). Bilim politikalarının yayın etiğine yansımaları. *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık-2004 Sempozyum Kitabı,* (s. 61-69). Tübitak Matbaası, Ankara.
De Cremer, D. & Vandekerckhove, W. (2017). Managing unethical behavior in organizations: The need for a behavioral business ethics approach. *Journal of Management & Organization, 23*(3), 437-455.
Demir, E. ve Çiftci, Y. (2016). Denetçi bağımsızlığının etik ilkeler çerçevesinde incelenmesi: Bir denetim firması uygulaması. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmaları Dergisi 18(31),* 88-97.
Demirtaş, H. (2022). *Öğretmen eğitiminde etik ve ahlak*. Ankara: Anı Yayıncılık.
Dinçer, Ö. ve Fidan, Y. (1995). *İşletme yönetimine giriş*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
Doğan, N. (2009). İş etiği ve işletmelerde etik çöküş. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 8*(16), 179-200.
Gözütok, F. D. (1993). *Okulda dayak. A*nkara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Yayınları.
Gül, H. (2006). Etik dışı davranışlar ve ussallaştırılması: Devlet hastanelerinde bir uygulama. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (1), 65-79.
Güler, O. Dalgıç, A. ve Tor Kadıoğlu, C. (2017). Gayri ahlaki müşteri davranışı ve başa çıkma taktikleri: Restoran ve otel çalışanları üzerine bir araştırma. K. Birdir (Ed.), *In The First Internatıonal Congress on Future of Tourısm: Innovation, Entrepreneurship and Sustainability*, (s. 632-645). Proceedıng Book .
Güneş, F. (2015). Toplumsal yeniden üretim ve karşılığı ödenmeyen emek. *Türkiye Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, 15*(57), 2-9.
Gürlek, M. (2020). Aşırı iş yükü etik dışı davranışları nasıl etkiler? Ücret tatminsizliğinin aracılık rolü. *İş Ahlakı Dergisi, 13*(1), 53-67.
Haşlak, İ. (2006). Etik kongresinin ardından. *Akademik İncelemeler Dergisi, 1*, 185-192.
Hatipoğlu, O. (2019). Kamu yönetiminde liyakat dışı uygulamalar: Kamu etiği kurumlarına göre bir değerlendirme. *Akademik Hassasiyetler, 6*(12), 269-290.
Hünkaroğlu, M. (2022). *Etik kodlar ihtilaf teorisi.* İstanbul: Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık.
İyi, S. ve Tepe, H. (2011). *Etik,* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
Kaplan, Ç. (2009). Kamu yönetiminde etik ve kamu çalışanlarının etik kavramını algılayışları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14*(3), 343-355.
Karcıoğlu, F. Timuroğlu, K. ve Çınar, O. (2009). Örgütsel iletişim ve iş tatmini ilişkisi–bir uygulama. *İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi-Yönetim, 20(63),* 59-*76*.
Knani, M. (2014). Ethics in the hospitality industry: Review and research agenda. *International Journal of Business and Management, 9(3),* 1-8 http://doi.org/10.5539/ijbm.v9n3p1.
Köknel, Ö. (1996). *Bireysel ve toplumsal şiddet*. İstanbul: Altın Kitaplar.

Mowday, R. T. Steers, R. M. & Porter, L. W. (1979). *The measurement of organizational commitment. Journal of Vocational Behavior, 14*(2), 224-247.
Özdaşlı, K. ve Yücel, S. (2010). Yöneticiye bağlılıkta yöneticiye güvenin etkisi: Yapısal eşitlik modeli ile bir analiz. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2), 67-83.
Özdevecioğlu, M. ve Aksoy, M. S. (2005). Organizasyonlarda sabotaj: Türleri, amaçları, hedefleri ve yönetimi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 6(1),* 95-108.
Özer, M. A. (2012). Yerel yönetimlerde etik dışı davranışlar. *Kent Akademisi, 5*(12), 152-173.
Özlem, D. (1997). *Günümüzde felsefe disiplinleri*. İstanbul: İnkılap Kitapevi Yayınları.
Pehlivan Aydın, İ. (2001). *Yönetsel Mesleki ve Örgütsel Etik*, Ankara: Pegem Yayıncılık.
Schwepker Jr, C. H. (2001). Ethical climate's relationship to job satisfaction, organizational commitment and turnover intention in the salesforce. *Journal of Business Research, 54*(1), 39-52.
Sökmen, A. ve Ekmekçioğlu, E.B. (2013). Yönetici etik davranışlarının sınır birim çalışanlarının motivasyon ve iş tatmini üzerindeki etkisi: Adana'da bir araştırma. *Journal of Business Research-Turk / İşletme Araştırmaları Dergisi* 5(4), 87-104.
Tiyek, R. ve Peker, K. (2015). Örgütsel etik davranışlar: Bir araştırma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *6*(1), 113-136.
Tonus, H. Z. ve Oruç, İ. (2012). İnsan kaynakları yönetiminde etik dışı davranışlar ve yönetimi: bir işletmenin personel yönetmeliği içerik analizi. *İş Ahlakı Dergisi*, *5*(10), 149-181.
Tuna, Y. (2009). Örgütsel iletişim sürecinde yöneticilerin duygularını yönetebilme yeterlilikleri. *Selçuk İletişim Dergisi, 5(4),* 83-94.
Usta, A. (2011). Kuramdan uygulamaya kamu yönetiminde etik ve ahlak. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(2),* 39-50.
Unur, K. ve Şanlı, S. C. (2018). Staj yapan öğrencilere yönelik cinsel taciz: otel işletmeleri örneği. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, *15*(1), 149-161.
Ward, S. W. (2024). What the golden rule teaches us about ethics. *Philosophy And Phenomenological Research*. 1-25 http://doi.org/10.1111/phpr.13104.
Yeniçeri, Ö. Demirel, Y. ve Seçkin, Z. (2009). Örgütsel adalet ile duygusal tükenmişlik arasındaki ilişki: İmalat sanayi çalışanları üzerine bir araştırma. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *16(1),* 83-99.
Yıldırım, Ş. M. (2023). Etik kavramı temelinde whistleblowing (bilgi ifşası). *ENTIS-Sosyal Bilimler Dergisi, 1*(1), 12-22.
Yılmaz, Ö. D. Özgen, I. ve Hazarhun, E. (2021). Otellerde Konuk ve Çalışan Hırsızlığı: Nitel Bir Araştırma. *Turizm Akademik Dergisi*, *8*(1), 133-149.

KUİNTİK HERMİTE SPLİNE BAZ FONKSİYONLARININ KOLLOKASYON YÖNTEMİ İLE KULLANIMI ÜZERİNE BİR İNCELEME ÇALIŞMASI
A CASE STUDY ON THE USE OF QUINTIC HERMITE SPLINE BASIS FUNCTIONS WITH COLLOCATION METHOD

Ali Sercan KARAKAŞ*
Inonu University, Mathematics Department, Malatya
ORCID: 0000-0001-8622-1127
Nuri Murat YAĞMURLU
Inonu University, Mathematics Department, Malatya
ORCID: 0000-0003-1593-0254

ÖZET
Geçmişten günümüze teknolojideki ilerlemeler, her bilim dalı alanında kullanılan yöntemleri etkileyerek çeşitlenmesini ve gelişimini sağlamıştır. Özellikle 20. yüzyılın son çeyrek dilimi ile 21. yüzyılın ilk çeyreğinde bilimde muazzam bir ilerleme kaydedilmiştir. Bu ilerleme ve gelişmelerden ilgilenilen birkaç alandan örnek verecek olursak; tarımsal alanda zararlı tespit ve yok edilmesi biyoteknolojik alana, kimyevi kompozit bileşiklerden savunma sanayisine kadar birçok alanda yeni yöntemler, yeni tekniklerin üretilmesi ve uygulaması gerçekleşmektedir. Tarımda ürüne zarar veren zararlı tespitinde, askeri veya sivil kullanımdaki hava araçlarının nesne tespitinde özellikle sonlu elemanlar yönteminin kullanımı oldukça yaygındır. Sonlu elemanlar yöntemi incelendiğinde, matematiğin çeşitli alanlarında, özelliklede uygulamalı matematik bilim dalında kullanımında önemli ilerlemeler olmuştur. Bilgisayarların kapasite ve hızlarındaki artışın bu ilerlemede büyük bir rolü olmuştur. Bu ilerlemeler incelendiğinde nümerik yöntemlerin ve özellikle sonlu elemanlar yönteminin metodunun uygulanması, matematik bilim dalının yanında fizik ve mühendislik gibi farklı disiplinlerde incelenen çok karmaşık problemleri çözmek için oldukça çok yaygın olarak kullanılmaktadır. Yöntem özellikle adi, kısmi, kesirli mertebeden diferansiyel denklemlerin çözümünde kullanılagelmiştir. Bu çalışmada, kuintik Hermite spline baz fonksiyonları ile kollokasyon metodunun bir kombini kullanılarak sonlu elemanlar yönteminin uygulanması ve bununla birlikte elde edilen sonuçların doğruluğu ve etkinliği bir diferansiyel denklemde uygulaması yapılacaktır. Yöntemin uygulanmasıyla elde edilen çözülebilir bir cebirsel denklem sisteminin şeması, uygun bir bilgisayar programlama dili yardımıyla kodu yazılarak aralığın seçilen uygun bölüntü sayılarında simüle edilecektir. Elde edilen veriler ışığında sonuçlar tablolar ve grafikler yardımıyla çalışma içerisinde sunulacaktır.
Anahtar Kelimeler: Kuintik Hermite spline, Kollokasyon Methodu, Diferansiyel denklem

ABSTRACT
From the past to the present, advances in technology have influenced the methods used in every branch of science and ensured its development and variations. Especially in the last quarter of the 20th century and the first quarter of the 21st century, tremendous progress has been made in science. If we give examples from a few areas of interest from these advances and developments; new methods, new techniques are being produced and applied in many fields from pest detection and destruction in the agricultural field to the biotechnological field, from chemical composite compounds to the defense industry. The use of the finite element method is quite common in the detection of pests that damage crops in agriculture, and in the object detection of aircrafts in military or civilian use. When the finite element method is examined, there have been significant advances in its use in various fields of mathematics, especially in

applied mathematics. The increase in the capacity and speed of computers has played a major role in this progress. When these advances are examined, the application of numerical methods and especially the finite element method is widely used to solve very complex problems studied in different disciplines such as physics and engineering as well as mathematics. The method has been used especially for solving ordinary, partial and fractional order differential equations. In this study, the application of the finite element method using a combination of quintic Hermite spline basis functions and collocation method and the accuracy and efficiency of the results obtained will be applied to a differential equation.
Keywords: Quintic Hermite spline, Collocation Method, Differential equation.

INTRODUCTION

The phrase Finite Element Method (FEM) was (Clough, 1960) first coined by Clough in 1960. Thanks to the rapid development of faster and more capable digital computers, the following years witnesses the widespread usage of the finite element method in many engineering and application fields. Due to this development in science and technology, researchers have seen many advances in the use of FEMs to find approximate solutions to complex mathematical and engineering problems in various fields of science. Scientists, engineers and especially mathematicians have utilized digital computers to solve differential equations using analytical methods. The main advantage of the application of the finite element method is its ability to transform the problem of solving the considered differential equation problem into the problem of solving algebraic equations corresponding to the original problem. Besides this, the finite element method gives approximate functions on each element instead of approximate values at mesh points. In FEMs, the solution domain of the considered initial/boundary value problem is generally divided into several 1D or more dimesional geometric domains widely known as shape elements. The regions at which those geometric shapes overlap are known as nodal or mesh points. The discretization process tries to find the numerical solution on each element instead of finding the solution on the whole solution domain of the considered problem at one step. Thus, firstly, by applying the existing method, element equations are obtained on typical elements over the solution domain and then those equations are combined to obtain a solution over the whole solution domain (Logan, 2007).

LITERATURE

There have been several studies in the literature about the presented method and used basis functions. Among others, Arora et al. (2020) have solved Burger equation numerically by using quintic Hermite spline base collocation finite element method. A study based on a powerful technique on a nonlinear problem using cubic Hermite splines is presented by Ayebire et al. (2024). Article for the singularity of cubic Hermite B-spline basis functions is written by Amat et al. (2023). Ganaie and Kukreja have dealth with the numerical solutions of the Burgers equation on a test problem with the collocation FEM based on cubic Hermite basis functions (Ganaie, Kukreja, 2014). They have also shown that their scheme is unconditionally stable in temporal direction. Kumar (Kumar, 2024) has presented an application of cubic Hermite collocation technique on a differential equation. The author has presented the numerical results in tabular and graphical forms. An approximation analysis of the one dimesional heat conduction equation by means of cubic Hermite basis functions is investigated by (Kutluay, Yağmurlu & Karakaş, 2022). The authors have shown that their newly obtained results are reliable and accurate by means of the calculated error norms and finally proposed that their method may also be utilized ina successful manner in order to find out the numerical solutions of various nonlinear problems encountered generally in several branches of scientific fields.

THE DERIVATION OF THE HERMITE BASES

In the present work, quintic Hermite basis functions are going to be used in the solution process. First of all, a brief description of the method and the derivation of the basis functions will be

given. As it is widely known, after the determination the order of the differential equation, the selection of approximation functions starts by choosing a polynomial of the order of the differential equation or higher.
To start with, a polynomial in the following form

$$P(x) = \boldsymbol{a}x^5 + \boldsymbol{b}x^4 + \boldsymbol{c}x^3 + \boldsymbol{d}x^2 + \boldsymbol{e}x + \boldsymbol{f} \qquad (\mathbf{4})$$

on the closed unit interval [0,1] is considered. As it is seen clearly, this polynomial contains six unknown coefficients, that is $\boldsymbol{a}, \boldsymbol{b}, \boldsymbol{c}, \boldsymbol{d}, \boldsymbol{e}$ and **f**. The main purpose is to be able to state these unknown coefficients in terms of the values of the polynomial itself, its first and also its second order derivatives at the end points of the unit interval [0,1]

$$P(0), P'(0), P''(0), P(1), P'(1), P''(1).$$

In other words, when the polynomial $P(x)$ is stated in terms of itself and its first and second order derivatives at the end points $x = 0$ and $x = 1$, the unknown coefficients are found as follows

$\boldsymbol{a} = -\mathbf{6}P(0) + 6\,P(1) - 3P'(0) - 3P'(1) - \frac{P''(0)}{2} + \frac{P''(1)}{2},$	$\mathbf{d} = \frac{P''(0)}{2}$
$\boldsymbol{b} = \mathbf{15}P(0) - 15\,P(1) - 8P'(0) + 7P'(1) - \frac{3P''(0)}{2} - P''(1),$	$\mathbf{e} = P'(0)$
$\boldsymbol{c} = -\mathbf{10}P(0) + 10\,P(1) + 10P'(0) - 4P'(1) - P''(0) + \frac{P''(1)}{2},$	$\mathbf{f} = P(0)$

Due to the fact that those values must also satisfy the equation itself, when the basic mathematical operations are used by substituting them in Equation $(\mathbf{4})$, one easily obtains the following equality

$$\begin{aligned} \mathrm{P}(x) = P(0)[-6x^5 + 15x^4 - 10x^3 + 1] + P'(0)[-3x^5 + 8x^4 - 6x^3 + x] + \\ P''(0)[-x^5/2 + 3x^4/2 - 3x^3/2 + x^2/2] + P''(1)[1/2x^5 - x^4 + 1/2x^3] + \\ P(1)[6x^5 - 15x^4 + 10x^3] + P'(1)[-3x^5 + 7x^4 - 4x^3] \end{aligned}$$

The terms inside the square brackets stand for quintic Hermite basis functions, namely H_1, H_2, H_3, H_4, H_5 and H_6, respectively.

Table 1. The quintic Hermite spline basis functions and their first and second order derivatives.

z	H_z	H_z'	H_z''
1	$1 - 10x^3 + 15x^4 - 6x^5$	$-30x^2 + 60x^3 - 30x^4$	$-60x + 180x^2 - 120x^3$
2	$x - 6x^3 + 8x^4 - 3x^5$	$1 - 18x^2 + 32x^3 - 15x^4$	$-36x + 96x^2 - 60x^3$

3	$0.5x^2 - 1.5x^3 + 1.5x^4 - 0.5x^5$	$x - 4.5x^2 + 6x^3 - 2.5x^4$	$1 - 9x + 18x^2 - 10x^3$
4	$0.5x^3 - x^4 + 0.5x^5$	$1.5x^2 - 4x^3 + 2.5x^4$	$3x - 12x^2 + 10x^3$
5	$10x^3 - 15x^4 + 6x^5$	$30x^2 - 60x^3 + 30x^4$	$60x - 180x^2 + 120x^3$
6	$-4x^3 + 7x^4 - 3x^5$	$-12x^2 + 28x^3 - 15x^4$	$-24x + 84x^2 - 60x^3$

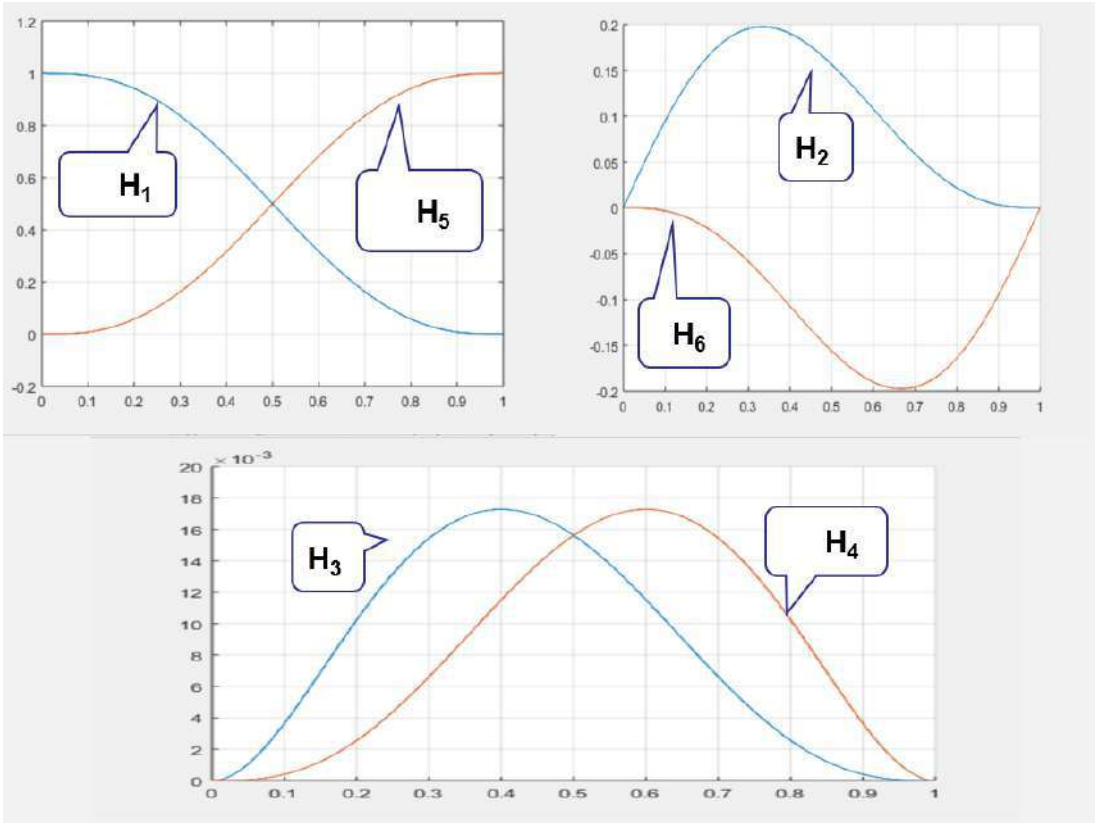

Figure 2 The Quintic Hermite basis functions

In a more explicit way, the approximation itself, its first order and second derivative are given as

$$u_M(x) = a_{4k-3}H_1 + a_{4k-2}H_2 + a_{4k-1}H_3 + a_{4k}H_4 + a_{4k+1}H_5 + a_{4k+2}H_6$$
$$hu_M{}'(x) = a_{4k-3}\mathrm{H}'_1 + a_{4k-2}\mathrm{H}'_2 + a_{4k-1}\mathrm{H}'_3 + a_{4k}\mathrm{H}'_4 + a_{4k+1}\mathrm{H}'_5 + a_{4k+2}\mathrm{H}'_6$$
$$h^2u_M{}''(x) = a_{4k-3}\mathrm{H}''_1 + a_{4k-2}\mathrm{H}''_2 + a_{4k-1}\mathrm{H}''_3 + a_{4k}\mathrm{H}''_4 + a_{4k+1}\mathrm{H}''_5 + a_{4k+2}\mathrm{H}''_6$$

For more detailed information on quintic Hermite basis functions, the following references should be consulted (Arora et al. 2020, Kutluay et al., 2024).

SHIFTED LEGENDRE VE CHEBYSHEV POLYNOMIAL ROOTS

The most important feature of using Hermite basis functions in collocation FEM is the usage of internal collocation points rather than the usual nodal points. In the present study, since Quintic Hermite base functions are selected for the solution procedure, four internal collocation points are going to be used. For those internal collocation points, the shifted roots of Legendre and Chebyshev polynomials will be used in place of those four internal collocation points. The following shifted Legendre roots

$$\xi_1^L = 0.069431844202974, \qquad \xi_2^L = 0.330009478207572$$
$$\xi_3^L = 0.669990521792428, \qquad \xi_4^L = 0.930568155797026$$

and shifted Chebyshev roots

$$\xi_1^C = 0.038060233744357, \qquad \xi_2^C = 0.308658283817455$$
$$\xi_3^C = 0.691341716182545, \qquad \xi_4^C = 0.961939766255643.$$

have been used in the solution process (Kutluay et al., 2024). Throughout the paper, the calculations will be given in the tables for both of those roots, and using the notations L for Legendre roots and C for Chebyshev roots.

Application of Quintic Hermite Collocation Method and The Problem Introduce

In this study, collocation finite element method based on Quintic Hermite basis functions will be used in order to find out the numerical solution of a prototype problem.

For the implementation of the present method, the following equation is first used

$$\frac{d^2U}{dx^2} + U - x^2 = 0$$

with the Dirichlet type homogeneous boundary conditions given as below

$$U(0) = 0, \qquad U(1) = 0$$

Under these homogeneous boundary conditions, the exact solution of the present problem is given as

$$U(x) = 2cosx + \frac{1 - 2cos1}{sin1} sinx + x^2 - 2$$

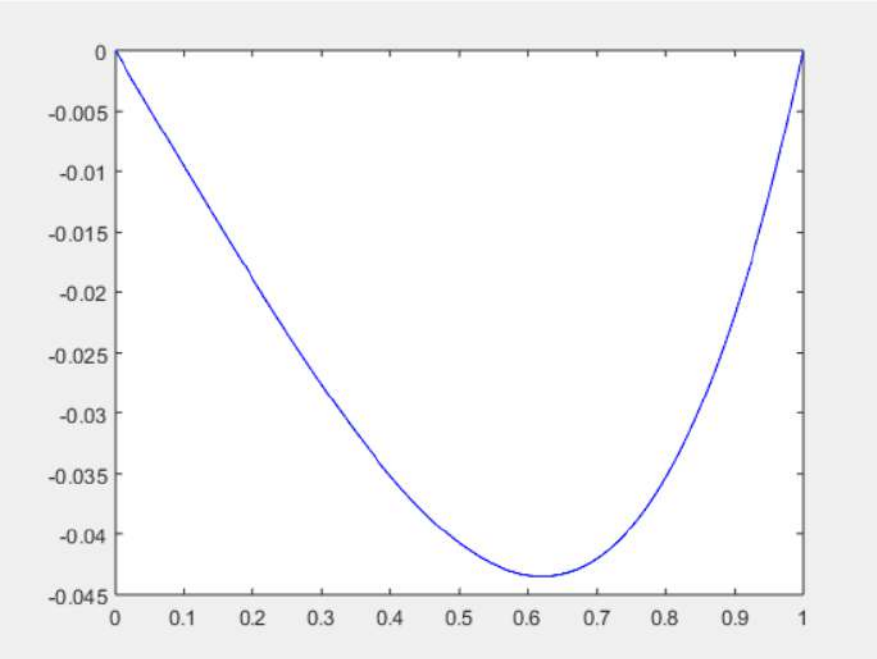

Figure 1. The analytical solution of the boundary value problem on solution domain

Since quintic Hermite basis functions are going to be used, in the present study the numerical approximation is taken in the following form

$$u_M = \sum_{j=1}^{6} a_{j+4k-4} \mathrm{H}_{ji}$$

Here a_{j+4k-4}'s are the unknowns to be determined by the presented method and the boundary conditions, k is the element number, $i = 1,2,3,4$ is the inner collocation point index, and $\mathrm{H}_{ji} =$

$H_j(\xi_i)$'s stand for quintic Hermite basis functions. As a requirement of the FEM, when the following local coordinate conversion is used on the kth element

$$\xi = \frac{x - x_k}{h}$$

the global closed internal $[x_k, x_{k+1}]$ is converted to into closed unit interval $[0,1]$ in the local coordinate system. In terms of this newly obtained local coordinate variable ξ, the quintic Hermite base functions

$$H_1(\xi) = 1 - 10\xi^3 + 15\xi^4 - 6\xi^5, \qquad H_2(\xi) = (\xi - 6\xi^3 + 8\xi^4 - 3\xi^5)h$$
$$H_3(\xi) = (0.5\xi^2 - 1.5\xi^3 + 1.5\xi^4 - 0.5\xi^5)h^2, \quad H_4(\xi) = (0.5\xi^3 - \xi^4 + 0.5\xi^5)h^2$$
$$H_5(\xi) = 10\xi^3 - 15\xi^4 + 6\xi^5, \qquad H_6(\xi) = (-4\xi^3 + 7\xi^4 - 3\xi^5)h$$

and their second order derivatives

$$H''_1(\xi) = -60\xi + 180\xi^2 - 120\xi^3 \qquad H''_2(\xi) = (-36\xi + 96\xi^2 - 60\xi^3)h$$
$$H''_3(\xi) = (1 - 9\xi + 18\xi^2 - 10\xi^3)(h^2) \qquad H''_4(\xi) = (3\xi - 12\xi^2 + 10\xi^3)(h^2)$$
$$H''_5(\xi) = 60\xi - 180\xi^2 + 120\xi^3 \qquad H''_6(\xi) = (-24\xi + 84\xi^2 - 60\xi^3)h$$

are rewritten as stated above, respectively. The values of U_i and its second order derivative values U''_i at the used inner collocation points are used as follows, respectively.

$$U_i = a_{4k-3}H_{1i} + a_{4k-2}H_{2i} + a_{4k-1}H_{3i} + a_{4k}H_{4i} + a_{4k+1}H_{5i} + a_{4k+2}H_{6i}$$

$$h^2U''_i = a_{4k-3}H''_{1i} + a_{4k-2}H''_{2i} + a_{4k-1}H''_{3i} + a_{4k}H''_{4i} + a_{4k+1}H''_{5i} + a_{4k+2}H''_{6i}$$

and when they are put in their places in the governing equation, the following linear system of algebraic equations is obtained

$[a_{4k-3}H''_{1i} + a_{4k-2}H''_{2i} + a_{4k-1}H''_{3i} + a_{4k}H''_{4i} + a_{4k+1}H''_{5i} + a_{4k+2}H''_{6i}]/h^2 +$
$[a_{4k-3}H_{1i} + a_{4k-2}H_{2i} + a_{4k-1}H_{3i} + a_{4k}H_{4i} + a_{4k+1}H_{5i} + a_{4k+2}H_{6i}] - (h\xi + x_k)(h\xi + x_k) = 0.$

Now this newly obtained system of algebraic equations can not be solved uniquely. The boundary conditions are applied and a uniquely solvable system yields. After this simple and necessary step is applied, one obviously come to the conclusion that

$$a_1 = 0 \ \ and \ a_{4M+1} = 0.$$

Now, one has a uniquely solvable and consistent system of algebraic equations given as follows

$$La = R$$

where both of the Left hand and Right hand matrices are of $(4M \times 4M)$ and $(4M \times 1)$ type matrices. After solving this sytem of algebraic equations, one can easily obtain the unknown coefficients and this means that the approximate piecewise functions are also found out. Thus, it is now easy to code and run the algorithm of the scheme for different values of spatial partition number M by meand of any symbolic programming language. In this study Matlab R2021a is used as means of software. The error norms L_2 and L_∞ given below are used to test and control the efficiency and accuracy of the newly presented scheme

$$L_2 = \sqrt{\left(h\sum_{i=1}^{M} |U_i - (U_M)_i|^2\right)}$$
$$L_\infty = \underbrace{max}_{1 \le i \le M} |U_i - (U_M)_i|.$$

TABLE 1	L_2		L_∞	
N	L	C	L	C
4	5.6719e-10	2.6514e-08	4.1919e-10	1.9691e-08
8	8.8462e-12	1.7615e-09	6.5952e-12	1.2358e-09
16	1.3810e-13	1.1177e-10	1.0338e-13	7.7303e-11
32	2.1041e-15	7.0134e-12	1.6281e-15	4.8411e-12
64	1.9392e-15	4.3571e-13	1.7208e-15	3.0059e-13
128	3.4979e-15	1.6499e-14	2.8935e-15	1.1532e-14
256	1.6194e-14	7.6721e-15	1.4468e-14	5.4193e-15
512	1.8524e-13	5.4857e-14	1.2994e-13	3.9781e-14
1024	6.3612e-13	1.5859e-13	4.5497e-13	1.2303e-13
2048	2.4402e-12	3.4935e-12	1.7182e-12	2.7124e-12

When the values of the error norms L_2 and L_∞ for increasing values of spatial partition number M are investigated in Table 1, one can obviously see that the approximate solutions found out by means of Legendre roots are clearly better than those found out by means of Chebyshev ones. Again one can conclude that increasing the values of spatial partition number M after a critical point, the approximate results deteriorate. We, as authors, think that this is due to round-off errors in the computational process of the computer.

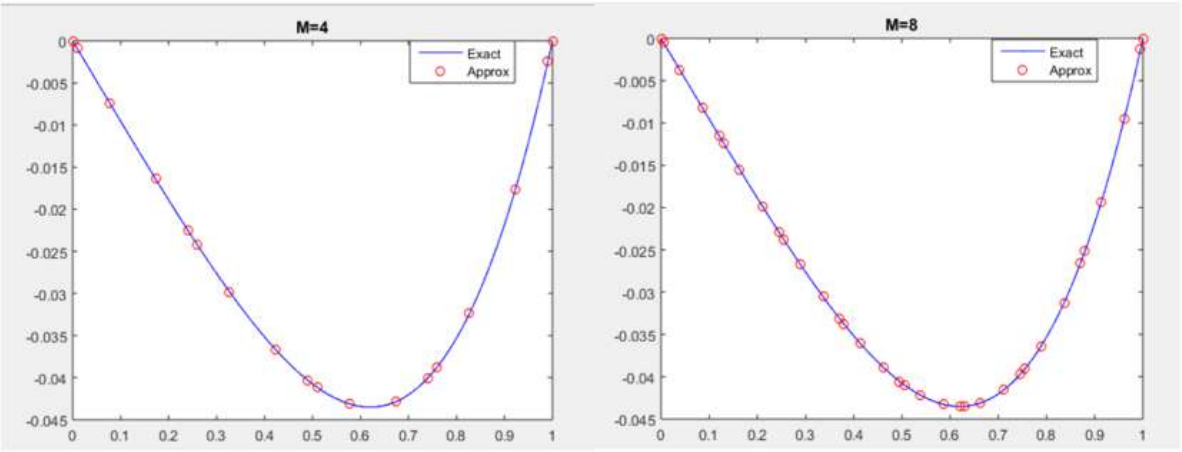

Figure 12 *Graphical representation of both the analytical and approximate solutions for M=4 and 8.*

CONCLUSION

The main aim of the present study is to clearly illustrate the application of the collocation FEM based on quintic Hermite B-spline basis functions to a prototype model problem. For this purpose, first of all, the following layout is followed throughout the paper: definition of Quintic Hermite basis functions and their characteristics, collocation Finite Element Method, the basic

steps of the application of finite element method, the properties of shifted Legendre and Chebyshev roots, inner collocation points, a brief literature review, and the application of the presented method to a model problem. If one evaluates the newly obtained results for the model problem given in tabular and graphical format, the one sees that the usage of Hermite basis functions yield much better approximations compared to other basis of the same order, such as classical and trigonometric ones. Thanks to this better approximation results, Hermite basis functions have gained importance recently among researchers. Since the presented method is good at approximating the numerical solutions, this method based on quintic Hermite basis can be used to obtain approximate solutions of other linear and nonlinear problems commonly used in science.

REFERENCES

Arora, S., Kaur, I. & Tilahun, W. (2020) An exploration of quintic Hermite splines to solve Burgers' equation, Arabian Journal of Mathematics, 9 19-36. https://doi.org/10.1007/s40065-019-0237-9

Amat S., Li Z., Alvarez J.R., Solano C., Trillo J.C. (2023) Adapting Cubic Hermite Splines to the Presence of Singularities Through Correction Terms, Journal of Scientific Computing, https://doi.org/10.1007/s10915-023-02191-9

Ayebire A.M., Kaur I., Alemar D.A., Manshahia M.S., Arora S., (2024) A robust technique of cubic Hermite splines to study the non-linear reaction-diffusion equation with variable coefficients, AIMS Mathematics, 9(4) 8192–8213.

Clough, R. (1960). The Finite Element Method in Plane Stress Analysis, Proceedings of American Society of Civil Engineers, 2nd Conference on Electronic Computation, Pittsburgh, PA,Sept., 23, 345–378.

Logan, D.L. (2007). A first course in the finite element method, Thomson, Toronto, Canada, 4. sürüm.

Ganaie I.A., Kukreja V.K. (2014). Numerical solution of Burgers' equation by cubic Hermite collocation method, Applied Mathematics and Computation 237 571–581. http://dx.doi.org/10.1016/j.amc.2014.03.102

Kumar H. (2024) Numerical Study of Differential Equations Via Cubic Hermite Collocation Technique, NATURALISTA CAMPANO, 28(1)

Kutluay S., Yağmurlu N.M., Karakaş A.S. (2022) An Effective Numerical Approach Based on Cubic Hermite B-spline Collocation Method for Solving the 1D Heat Conduction Equation, 10(4), 20-31. http://dx.doi.org/10.20852/ntmsci.2022.485

SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND ENVIRONMENTAL CONSERVATION: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN THE 21ST CENTURY"

Aminu Ibrahim, Dr. Abdullahi Umar, and Muslim Yusuf
Department of Geography, Faculty of Earth and Environmental Science
Umar Musa Yar'adua University of Katsina P.M.B 2218 Kastina States

ABSTRACT

The 21st century has brought unprecedented challenges to environmental conservation and sustainable development. Climate change, biodiversity loss, and pollution threaten the very foundations of our planet's ecosystems. Meanwhile, the global population continues to grow, placing increasing pressure on natural resources.This conference brings together scholars, policymakers, and practitioners from around the world to explore the complex relationships between sustainable development and environmental conservation. We will examine the latest research and innovations in areas such as renewable energy, sustainable agriculture, and eco-friendly technologies.Through keynote addresses, panel discussions, and networking opportunities, participants will share knowledge, ideas, and best practices for addressing the environmental challenges of our time. We will also explore the social and economic dimensions of sustainable development, including issues of justice, equity, and human rights.Ultimately, this conference aims to contribute to a deeper understanding of the complex interconnections between human well-being and environmental sustainability. By fostering dialogue and collaboration across disciplines and borders, we hope to inspire new solutions and strategies for creating a more just and sustainable world.

Keywords: Sustainability, Development, Environment, Conservation, Challenges, Opportunities, 21st Century.

ENTREPRENEURSHIP AND ECONOMIC GROWTH

Ana Marina López Hernández, UJAT
Francisca Silva Hernandez, UJAT
Gladys Hernandez Romero, UJAT
Germán Martínez Prats, UJAT

Abstract
In economics, entrepreneurship is the act of initiating the search for value creation through the creation of an economic activity by exploiting innovative products, processes, or markets. Entrepreneurs aim to find an innovative business opportunity and thereby develop a business, which translates into the creation of new jobs and economic growth, and also contributes to the development of new markets.
Economic growth not only translates into an increase in GDP but also into improvements in key indicators such as job creation, income distribution, and social well-being. New businesses increase aggregate productivity resulting from the combination of production factors and cause significant structural change. The introduction of new products and services promotes dynamism in industries, thus paving the way for market competitiveness.
According to studies by the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), sustained economic growth has a positive impact on poverty reduction and promoting a better standard of living (OECD, 2019).
Keywords: economic growth, jobs, innovation.

EXCHANGE RATE RISK IN THE FINANCIAL MARKET AND ITS RELATIONSHIP TO OPERATIONS

Ana Marina López Hernández, UJAT
Francisca Silva Hernandez, UJAT
Gladys Hernandez Romero, UJAT
Germán Martínez Prats, UJAT

ABSTRACT

Currencies are a fundamental component of the global financial system because they facilitate international trade, influence asset prices, and reflect a country's economic health. Therefore, understanding the factors that affect the value of currencies is essential for making informed financial and business decisions.

Currency exposure refers to the potential risk that traders and investors face when trading currencies. It is the level of exposure to a trader's portfolio due to fluctuations in exchange rates. Therefore, understanding currency exposure is important for successfully operating in the global foreign exchange market.

Managing currency exposure is an essential aspect of risk management in the foreign exchange market. Traders and investors need to employ strategies to mitigate potential losses or maximize profits resulting from exposure to foreign exchange rates. In all national and international financial markets, there are different types of risks to which individuals are exposed. In the foreign exchange market, there are essentially four types of risks: credit risk, financial risk, operational risk, and other risks. Financial risks are also related to potential losses in financial markets, such as movements in financial variables, such as interest rates, inflation, and exchange rates, among others.

Keywords: financial risk, foreign exchange market, currencies.

FOREIGN EXCHANGE RISK IN THE FINANCIAL MARKET AND ITS RELATIONSHIP TO OPERATIONS

Ana Marina López Hernández
Francisca Silva Hernandez
Gladys Hernandez Romero
Germán Martínez Prats

UJAT

Summary
Currencies are a fundamental component of the global financial system because they facilitate international trade, influence asset prices and reflect the economic health of a country, so it is essential to understand the factors that affect the value of currencies in order to make informed decisions in the financial and commercial sphere.
Currency exposure refers to the contingency possibility that traders and investors risk when handling them. It is the level at which a trader's portfolio is exposed to changes in exchange rates, so it is important to understand currency exposure to function successfully in the global foreign exchange market.
Managing currency exposure is an essential aspect of risk management in the forex market. Traders and investors need to employ strategies to mitigate potential losses or maximize gains resulting from exposure to currency exchange rates. In all national and international financial markets there are different types of risk to which one is exposed, in the foreign exchange market, fundamentally, four types of risks are distinguished: credit risk, financial risk, operational risk, other risks, also financial risks are related to possible losses in the financial markets such as: movements in financial variables, which can be interest rates, inflation and exchange rates, among others.
Keywords: financial risk, foreign exchange market, currencies.

THE ROBIN HOOD PRINCIPLE: REDISTRIBUTIVE JUSTICE AND ITS MODERN RELEVANCE

Ananda Majumdar

(0000-0003-3045-0056) – ORCID | Connecting Research and Researchers

Ananda Majumdar | University of Alberta – Academia.edu

https://www.researchgate.net/profile/Ananda-Majumdar

*Harvard Graduate School of Education (Professional Education as a Child Development Educator, Certificate in Early Education Leadership (CEEL-Series 1,2,3), online) 2017-present

*Norquest College, Alberta Routes Program

My academic journey, which includes a Doctor of Philosophy (Honorary) in Generic Education from Abide University and Institute and a Doctor of Divinity from North Central Theological Seminary, has been significantly influenced by the Arthurian legend. With its rich cultural and historical significance, this legend has been a key focus of my cross-cultural communication exploration. It provides a unique lens to understand the interplay of myth, culture, and science, and it also serves as a foundation for my exploration of the Robin Hood principle and its modern relevance.

Doctor of Divinity, North Central Theological Seminary, Minneapolis, United States, 2023

The University of Alberta (Bachelor of Education after Degree Elementary, Faculty of Education, Community Service-Learning Certificate and Certificate in International Learning, CIL) – 2012-2022

My international exposure has significantly enriched my academic viewpoint, particularly in understanding how the Arthurian legend resonates across cultures with its universal themes of heroism and noble ideals. This exposure has also deepened my understanding of global issues, connecting me to a larger educational community and inviting you to explore our shared cultural heritage through the lens of the Arthurian legend. Importantly, this exposure has also allowed me to witness and understand different forms of systemic injustice, which is crucial in exploring the Robin Hood principle and its modern relevance.

Public Affairs, August 1-15, 2022, Online

Intern at the Digital Museum and Diaspora, Migration, GRFDT, New Delhi, India (April 2021-March 2022, Online)

During my tenure as a Book Pecker Fellow at Peace X, India, I was honoured to be recognized as the best fellow in the social science department. In this role, I researched the cultural significance of the Arthurian legend, which inspired me to further my academic pursuits. This research deepened my understanding of the legend and sparked my interest in its implications for modern redistributive justice. I also obtained a computer literacy Certificate in Migration Studies from GRFDT, New Delhi, India, which has been instrumental in my research on the global implications of the Robin Hood principle.

science department and computer literacy Certificate in Migration Studies, GRFDT, New Delhi, India (September 2020-March 2021, Online)

Grant MacEwan University (Diploma in HR Management), 2008-2012

Jadavpur University (Master of Arts in International Relations)

Sikkim Manipal University (Master of Business Administration in HR and Marketing Management)

MBB College, Tripura University (Bachelor of Arts in Political Science)

Antarctic Institute of Canada (Researcher and Writer), Servicing Community Internship Program (SciP) Funded by the Government of Alberta Member of Student Panel, Cambridge University Press,

Academic Member of the Association of Political Theory (ATP) University of Massachusetts

Student Member of ESA (European Studies Association), Columbia University, US.

Academic Member of the Memory Studies Association, School of Memory Studies, Indian Institution Technology (IIT) Madras, Tamil Nādu, India

Early Childhood Educator, Brander Garden After School Parents Association Researcher, Project-based Articles, Antarctic Institute of Canada under Riipen

Professor of Practice in Social Sc. QAHE & Kennedy University of Saint Lucia

Proposed Associate Professor (Social. Sc.) Logos University

Abstract: The story of Robin Hood, a man who steals from the rich to help the poor, is a powerful narrative that raises important questions about morality and justice. Although Robin Hood is fictional, his story likely stems from a real Sherwood Forest outlaw, reflecting ongoing societal struggles. At the heart of Robin Hood's story, the idea of corrective justice looks at fixing unfair systems rather than just individual cases of unfairness. Robin Hood's actions aim to challenge deep-rooted injustice, making him a symbol of resistance against oppression and a voice for the marginalized. I call this the "Robin Hood principle of justice." It asserts that unfair outcomes from systemic injustice are wrong and must be addressed urgently, underlining the importance of the topic. This paper will investigate why Robin Hood acted as he did and how his story is a potent symbol in the fight against economic inequality. His tale inspires us, reminding us of the power of collective action in challenging injustice in any form, and it is a responsibility that we all share, empowering and inspiring us to act.

Keywords: Redistributive Justice, Economic Inequality, Systemic Injustice, Robin Hood Principle, Resistance, Corrective Justice, Fiction, Unjust System, Middle-Ages and the Law, Comparative Politics, Contemporary Politics, Redistributive Policies, Fairness, Unfairness, American Social Justice, Colonialism, Slavery, Racism, Oppression of Women, Poor Versus Rich, Societal Imbalance, Economic Imbalance, Ordinary People as a Celebrity, Historical Misrepresentation, Misleading, Contemporary World Order and Disclination, Nations State, Historical Context, King Henry 2nd, Outlaw, Code of Honour, Violent.

Introduction: [1]Robin Hood and his group of outlaws took money from the rich to help the poor. However, why did they do this? Were they right to do it? Should we do the same today? (Platz,2016) While Robin Hood may be a [2]fictional character, the story raises important questions about justice that are still relevant. The reason Robin Hood's actions are justified is not based on shared ideas about fairness, like equality or utility. Instead, Robin Hood's actions represent a form of [3]corrective justice. His actions are not only about fixing wrongs or resisting unfair systems. They address the unequal results caused by

[1] Robin Hood Justice: Why Robin Hood Took from the Rich and Gave to the Poor. Introduction. Paragraph 1st.
[2] Robin Hood Justice: Why Robin Hood Took from the Rich and Gave to the Poor. Introduction. Paragraph 1st.
[3] Robin Hood Justice: Why Robin Hood Took from the Rich and Gave to the Poor. Introduction. Paragraph 2nd.

[4]systemic injustices. This idea should be called [5]"the Robin Hood principle of justice" (Platz,2016). It argues that the unfair outcomes of systemic injustices are wrong and must be fixed. This principle applies to today's political debates on whether societies should adopt [6]redistributive policies. These discussions often stem from different views on fairness. [7]A key feature of the Robin Hood principle is that it supports redistributive policies regardless of these differing views. [8]The US has faced many systemic injustices, such as colonialism, slavery, racism, and the oppression of women. Many current inequalities in wealth and opportunities arise from these past injustices. [9]According to the Robin Hood principle, these inequalities are unfair and should be corrected by taking from the rich to give to the poor.

Questions about justice can be divided into two main types. [10]The first type asks what things should be like focusing on systems, actions, distributions, and more. [11]The second type looks at what we should do when things are not as they should be. This second set of questions falls under corrective justice (Platz,2016). [12]Corrective justice has two parts. [13]The first part, first-order corrective justice, deals with how we should respond to specific unjust actions. It focuses on individual cases, like theft, violence, or breaches of contract, and suggests ways to repair harm,

[4] Robin Hood Justice: Why Robin Hood Took from the Rich and Gave to the Poor. Introduction. Paragraph 2nd.

[5] Robin Hood Justice: Why Robin Hood Took from the Rich and Gave to the Poor. Introduction. Paragraph 2nd.

[6] Robin Hood Justice: Why Robin Hood Took from the Rich and Gave to the Poor. Introduction. Paragraph 3rd.

[7] Robin Hood Justice: Why Robin Hood Took from the Rich and Gave to the Poor. Introduction. Paragraph 3rd.

[8] Robin Hood Justice: Why Robin Hood Took from the Rich and Gave to the Poor. Introduction. Paragraph 4th.

[9] Robin Hood Justice: Why Robin Hood Took from the Rich and Gave to the Poor. Introduction. Paragraph 4th.

[10] Robin Hood Justice: Why Robin Hood Took from the Rich and Gave to the Poor. Robin Hood Justice: Subject and Principle. Paragraph 2nd.

[11] Robin Hood Justice: Why Robin Hood Took from the Rich and Gave to the Poor. Robin Hood Justice: Subject and Principle. Paragraph 2nd.

[12] Robin Hood Justice: Why Robin Hood Took from the Rich and Gave to the Poor. Robin Hood Justice: Subject and Principle. Paragraph 2nd.

[13] Robin Hood Justice: Why Robin Hood Took from the Rich and Gave to the Poor. Robin Hood Justice: Subject and Principle. Paragraph 2nd.

compensate victims, and punish wrongdoers. This is where we find [14]Tort law and the penal system.

However, Robin Hood's stories do not just focus on fixing individual wrongs (Platz,2016). Instead, Robin Hood aims to address the unfair effects caused by a [15]Flawed system. This is called [16]Second-order corrective justice. This aspect of justice includes questions about how we can [17]Change unjust systems. It connects to theories about political disobedience, rebellion, and resistance. While Robin Hood does try to change the system, the type of justice he represents is about correcting the unfair distribution of resources caused by systemic injustices. These injustices come from the systems we have in place rather than just from individual wrongful acts. An unjust system comprises institutions, rules, and roles that unfairly distribute rights and opportunities (Platz,2016). For example, systems that limit access to goods or [18]Rights based on race, gender, or religion create unjust situations.

Systemic injustices impact entire groups of people. [19]For instance, if a group cannot own property, the issue is not just about individual acts of oppression but the more extensive system that systematically discriminates against that group. [20]This discrimination prevents them from participating equally in society. These injustices have long-term effects, harming the group

[14] Robin Hood Justice: Why Robin Hood Took from the Rich and Gave to the Poor. Robin Hood Justice: Subject and Principle. Paragraph 2nd.
[15] Robin Hood Justice: Why Robin Hood Took from the Rich and Gave to the Poor. Robin Hood Justice: Subject and Principle. Paragraph 2nd.
[16] Robin Hood Justice: Why Robin Hood Took from the Rich and Gave to the Poor. Robin Hood Justice: Subject and Principle. Paragraph 2nd.
[17] Robin Hood Justice: Why Robin Hood Took from the Rich and Gave to the Poor. Robin Hood Justice: Subject and Principle. Paragraph 2nd.
[18] Robin Hood Justice: Why Robin Hood Took from the Rich and Gave to the Poor. Robin Hood Justice: Subject and Principle. Paragraph 4th.
[19] Robin Hood Justice: Why Robin Hood Took from the Rich and Gave to the Poor. Robin Hood Justice: Subject and Principle. Paragraph 5th.
[20] Robin Hood Justice: Why Robin Hood Took from the Rich and Gave to the Poor. Robin Hood Justice: Subject and Principle. Paragraph 5th.

directly affected and eventually impacting their descendants and others. This is where Robin Hood justice comes in (Platz,2016). [21]It argues that the unfair effects of past injustices need to be corrected, often through redistributive actions. We see these unjust effects in the histories of discrimination against Native Americans, Black people, and women. These groups still face disadvantages today because of past systemic injustices (Platz,2016), and this connection gives us a reason to address their current disadvantages through redistributive measures.

Literature Review: The story of Robin Hood—taking from the rich to help the poor—has been a potent symbol in discussions about justice and morality in society. This review examines the idea behind the Robin Hood principle, its meaning for fair resource distribution, and its importance in today's social and political conversations. Redistributive justice refers to the moral tenets around sharing resources and opportunities in society. Philosopher John Rawls (1971) argued that justice happens when society is arranged to help the least advantaged. He supported a difference principle, which pushes for equal chances and outcomes.

On the other hand, Robert Nozick (1974) criticized such redistributive policies, emphasizing the importance of individual property rights. Despite this, other scholars defended redistributive justice to fix systemic inequalities. For instance, Ronald Dworkin (1981) argued that fairness means actively working to create equal chances for everyone. Robin Hood represents the fight against economic inequality and injustice. Scholars point out that his actions show a strong response to oppressive systems. Cloward and Piven (1979) highlighted the need for collective action to challenge social unfairness, like Robin Hood's fight against robust systems. The tale suggests moral actions sometimes require breaking traditional rules to build a fairer society. The Robin Hood principle is relevant today in conversations about economic inequality, racism, and social justice movements. Thomas Piketty (2014) studied the growing income gap in capitalist societies, reflecting Robin Hood's

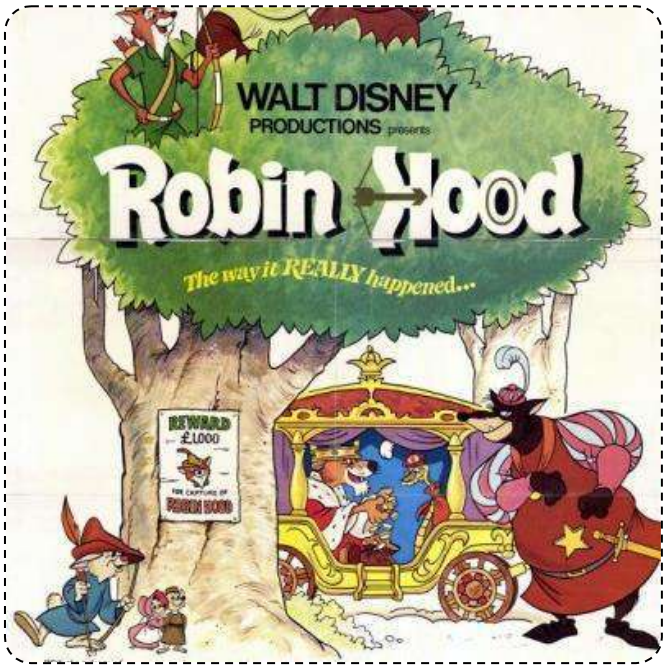
[21] Robin Hood Justice: Why Robin Hood Took from the Rich and Gave to the Poor. Robin Hood Justice: Subject and Principle. Paragraph 5th.

themes. Researchers like David Harvey (2014) have shown how neoliberal policies worsen marginalization, stressing the need for corrective justice, much like Robin Hood's story. Calls for collective action against systemic injustices have inspired movements for racial equality, women's rights, and poverty reduction (Williams, 2016). While the Robin Hood principle motivates calls for justice, it faces criticism. Some believe it glorifies theft and undermines legal ways to create change, which might justify wrongdoing (Thompson, 2003). Others argue that the legend encourages society to think critically about the structures that create inequality and to consider more transformative solutions (Zinn, 2005). The Robin Hood principle represents the ongoing fight for redistributive justice and reflects the complexities of today's social issues. It invites us to explore the moral foundations of justice and support systems that tackle systemic injustices. As economic inequality and oppression continue worldwide, the lessons from Robin Hood's story remain relevant. This literature review summarizes key texts and discussions about the Robin Hood principle and its critiques, highlighting the need to keep exploring justice in today's world.

Methodology: This study uses a qualitative research approach to explore the Robin Hood principle and its impact on redistributive justice today. It reviews existing literature on the Arthurian legend and the Robin Hood story, including academic articles, historical texts, and modern analyses that discuss justice, morality, and economic inequality. This review seeks to create a theoretical framework for the study and find gaps in current research. I examined selected case studies to show how the Robin Hood principle can be applied in modern situations. These examples include historical social movements and current grassroots initiatives to tackle systemic injustice. The case studies highlight the principle's relevance in various cultures and economic conditions. I also performed a content analysis of how the media represents the Robin Hood narrative. This involved examining films, literature, and other media depicting Robin Hood. The goal is to understand how these stories shape public views on justice and economic inequality. I organized discussions with community members and stakeholders involved in social justice initiatives to

explore their thoughts and experiences on systemic injustice and how the Robin Hood principle inspires action. I synthesized the data from the literature review, case studies, interviews, content analysis, and discussions to conclude the modern relevance of the Robin Hood principle. I aim to understand how this concept can inform current debates about redistributive justice. This methodology analyzes the Robin Hood principle academically while engaging with real-life experiences and practical applications of justice, contributing to a deeper understanding of the connection between myth and social change.

Discussion: [22]The Robin Hood legends are part of a collection of stories about outlaws from the time of King John (Ibeji,2011). Two other vital outlaws, Fulk fitzWarin and Eustace the Monk (Iibeji,2011), were real people who lived during this time. However, Robin Hood is a more complex figure. These stories are striking because they show that even when people respected the law as the basis for good governance, those who broke it became popular heroes. This is very different from how the public viewed [23]outlaws at the start of King Henry II's reign, indicating that people saw the ruling power as [24]tyrannical. Tyranny is the abuse of the law. If the existing system was based on the unfair decisions of evil people who used the law for their benefit, then outlaws sought justice

[22] Robin Hood and his Historical Context. Paragraph 1st.
[23] Robin Hood and his Historical Context. Paragraph 2nd.
[24] Robin Hood and his Historical Context. Paragraph 2nd.

through other means. In a violent time, these means were often violent. [25]Robin Hood and his peers were clever, ruthless, and sometimes brutal—like when Much the Miller's Son kills a monk's page to keep him from revealing their location. However, by the standards of their time, they also followed a code of honour (Ibeji,2011). The forest plays a significant role in these stories. [26]During the Middle Ages, the forest included extensive farmland, woodlands, and unused land. These areas belonged to the king and his officers and were protected by strict forest laws. People could not challenge these laws, not even in church courts. [27]Forest law was unpopular among all social classes, but it kept large stretches of wild land for the king and his court to hunt (Ibeji,2011). The wildness of the land also provided a great hiding place for fugitives, which is why places like [28]Sherwood Forest and Barnsdale are important in tales of outlaws.

Robin Hood's approach of taking from the rich and giving to the poor exemplifies compassion and a commitment to justice. His actions highlight a [29]crucial response to an unjust system that historically denies many their rights. For instance, certain groups, such as [30]Black people and Jews in America, faced restrictions that barred them from owning property, securing good jobs, or accessing education—benefits that were available to white individuals. This inequitable system has perpetuated poverty for many, affecting the fair distribution of essential resources. Robin Hood's principle is a meaningful framework for [31]promoting a fair distribution of resources and addressing inequalities brought about by systemic injustices (Lehnerer, 2022). Rather than framing his actions as compensation owed from the rich to the poor, his focus was on ensuring justice in resource distribution. [32]Today's distribution of wealth and opportunities is shaped by a history of unfair practices,

[25] Robin Hood and his Historical Context. Paragraph 3rd.
[26] Robin Hood and his Historical Context. Forest Legend. Paragraph 1st.
[27] Robin Hood and his Historical Context. Forest Legend. Paragraph 2nd.
[28] Robin Hood and his Historical Context. Forest Legend. Paragraph 2nd.
[29] Robinhood argument on Justice and Compassion. Paragraph 1st.
[30] Robinhood argument on Justice and Compassion. Paragraph 1st.
[31] Robinhood argument on Justice and Compassion. Paragraph 1st.
[32] Robinhood argument on Justice and Compassion. Paragraph 2nd.

where access to education and resources has not been equitably shared. [33]For example, African Americans, Native Americans, and women have encountered significant barriers to obtaining affordable goods and services. The actions taken by Robin Hood[34] illustrate that current inequalities are rooted in past injustices that need rectifying. We can draw upon his ideas in our existing legal and political frameworks. [35]One effective strategy is implementing a progressive tax system, where wealthier individuals contribute more of their income and assets to support those in need. This mirrors the essence of Robin Hood's principle. [36]In America, ongoing challenges of racism and gender inequality indicate that we have more work to do, as efforts to address these issues have not yet produced significant results. [37]Discrimination continues to create barriers to equal opportunity based on race, and recognizing this persistence helps us understand the need for change. While we have seen some improvements over time, it is essential to actively seek solutions to remedy the injustices faced by Black Americans, Native Americans, and those impacted by slavery, ensuring equal access to resources for all. [38]In this light, Robin Hood's principle emerges as a valuable approach to achieving a fair distribution of resources and addressing the needs of historically marginalized groups. [39]Challenging unjust systems and advocating for change can alleviate suffering and create a more equitable society. The issues we face today are not merely a reflection of individual circumstances; they stem from systemic injustices, including slavery and discrimination. By addressing these past wrongs, we can foster a future where equality thrives, reducing the likelihood of blame for persistent poverty. [40]Hence, adopting Robin Hood's principle of taking from the rich to support the poor can be a constructive means to correct systemic injustices and build a fairer society.

[33] Robinhood argument on Justice and Compassion. Paragraph 2nd.
[34] Robinhood argument on Justice and Compassion. Paragraph 2nd.
[35] Robinhood argument on Justice and Compassion. Paragraph 2nd.
[36] Robinhood argument on Justice and Compassion. Paragraph 3rd.
[37] Robinhood argument on Justice and Compassion. Paragraph 3rd.
[38] Robinhood argument on Justice and Compassion. Paragraph 3rd.
[39] Robinhood argument on Justice and Compassion. Paragraph 4th.
[40] Robinhood argument on Justice and Compassion. Paragraph 4th.

Conclusion: Exploring the Robin Hood principle is relevant today, especially regarding redistributive justice. The story of Robin Hood goes beyond folklore; it highlights a fight against the unfairness that still exists in our world. Robin Hood represents resistance to oppression and our shared responsibility to tackle economic inequalities that affect disadvantaged communities. This principle suggests that we must respond to injustices caused by systemic issues, reminding us that each person has a role in creating fairness. Given current global economic challenges, Robin Hood's legacy urges us to act. It empowers individuals and communities to recognize their ability to make changes, emphasizing that advocating for redistributive justice should involve everyone. This analysis also shows how cultural stories shape our understanding of justice. The Arthurian legend shows how History, myth, and cultural values come together to create ways to criticize and act. This viewpoint enhances our understanding of global issues, stressing the importance of education and cultural exchange in inspiring social justice movements. In a time of growing economic inequality, the Robin Hood principle asks us to rethink how our society works and question the fairness of wealth accumulation that harms the vulnerable. It challenges us to face brutal truths about privilege and the barriers that keep people impoverished.

By grounding our ideas on justice in stories that resonate with many cultures, we can have a more inclusive discussion about solutions to these urgent issues. The Robin Hood principle inspires us to build a community that values solidarity and compassion during tough times. It encourages us to think about individual acts of kindness and the systemic changes that promote fairness and equity. As we face the complexities of redistributive justice, let us embrace the spirit of Robin Hood, learn from History, and work toward a world where justice is a right for everyone, not just a privilege for a few.

References:

Jeppe von Platz. (2016). *Robin Hood Justice: Why Robin Hood Took from the Rich and Gave to the Poor (and We Should Too)*. Philarchive.org. https://philarchive.org/rec/VONRHJ

Ibeji, M. (2011). *BBC - History - British History in depth: Robin Hood and his Historical Context*. Bbc.co.uk. https://www.bbc.co.uk/history/british/middle_ages/robin_01.shtml

(2023, November 9). *Robin Hood's Argument on Justice and Compassion: Correcting Past* [Review of *Robin Hood's Argument on Justice and Compassion: Correcting Past*]. Course Sidekick. https://www.coursesidekick.com/

Seal, G.' The Robin Hood Principle: History, Myth and the Social Bandit.' Journal of Folklore Research, 46:1 2009.

Cloward, R. A., & Piven, F. F. (1979). Poor People's Movements: Why They Succeed, How They Fail. Vintage Books.

Dworkin, R. (1981). What is Equality? Part 1: Equality of Welfare. Philosophy & Public Affairs, 10(3), 185–246.

Harvey, D. (2014). Seventeen Contradictions and the End of Capitalism. Profile Books.

Nozick, R. (1974). Anarchy, State, and Utopia. Basic Books.

Piketty, T. (2014). Capital in the Twenty-First Century. Harvard University Press.

Rawls, J. (1971). A Theory of Justice. Harvard University Press.

Thompson, E. P. (2003). Customs in Common: Studies in Traditional Popular Culture. The New Press.

Williams, P. (2016). Race and Racialization: Essential Reading. Canadian Scholars' Press.

Zinn, H. (2005). A People's History of the United States. HarperCollins.

YAŞAMIN ÖĞLEDEN SONRASI: ORTA VE İLERİ YETİŞKİNLİK
THE AFTERNOON OF LIFE: MIDDLE AND OLDER ADULTHOOD

Atanur AKAR
Dr. Öğr. Üyesi, Nuh Naci Yazgan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü

ÖZET
Orta ve ileri yetişkinlik, bireylerin biyolojik, psikolojik ve sosyal açıdan önemli değişimler yaşadığı, yaşam deneyimlerinin ve kimlik algılarının şekillendiği bir dönemdir. Bu süreç, bireyin kariyer, aile, sosyal çevre ve kişisel gelişim gibi alanlarda önemli dönüşümler yaşadığı, aynı zamanda yaşlanmaya bağlı fiziksel ve bilişsel değişimlerin başladığı bir evredir. Bu derlemenin amacı, orta ve ileri yetişkinlik dönemini gelişimsel bir perspektiften ele alarak, yaşlanma sürecinin bireyin psikososyal uyumu üzerindeki etkilerini incelemektir. Orta yetişkinlik, genellikle 40-65 yaş aralığını kapsar ve bireylerin üretkenlik, ebeveynlik, kariyer doyumu ve kişisel gelişim gibi konulara odaklandıkları bir dönemdir. Bu süreçte, bireyler yaşlanmanın ilk belirtilerini deneyimlerken, kimliklerini yeniden değerlendirme, geçmiş yaşantılarından anlam çıkarma ve geleceğe yönelik planlar yapma eğiliminde olabilirler. Erikson'un psikososyal gelişim teorisine göre, orta yetişkinlik dönemi üretkenlik ile durgunluk arasındaki çatışmayı içerir. Bu dönemde bireyler, topluma katkı sağlama ve anlamlı işler üretme ihtiyacı hissederler. İleri yetişkinlik (65 yaş ve üzeri) ise, fiziksel ve bilişsel işlevlerdeki değişikliklerin belirginleştiği, emeklilik ve sosyal rollerin dönüşüme uğradığı bir süreçtir. Bireyler, sosyal destek mekanizmalarına olan ihtiyaçlarının arttığı bu dönemde, kimlik bütünlüğü ve yaşamdan anlam çıkarma üzerine yoğunlaşmaktadır. Yaşam doyumu, sosyal ilişkiler, bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlık, ileri yetişkinlikte iyi oluşun temel belirleyicileri arasında yer almaktadır. Sonuç olarak, orta ve ileri yetişkinlik dönemi, bireyin fiziksel ve psikososyal uyum süreçleri açısından önemli bir evredir. Bu dönemlerde destekleyici sosyal çevreler, sağlıklı yaşam alışkanlıkları ve aktif katılım, bireylerin yaşlanma sürecini daha sağlıklı ve tatmin edici bir şekilde deneyimlemelerine yardımcı olmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Orta Yetişkinlik, İleri Yetişkinlik, Gelişim Psikolojisi

ABSTRACT
Middle and older adulthood is a period of biological, psychological and social changes in which life experiences and identity perceptions are shaped. This is a stage when individuals experience significant changes such as career, family, social environment and personal development, as well as the physical and cognitive changes associated with aging. The aim of this review is to examine the effects of the aging process on the psychosocial adjustment of the individual by addressing the middle and older adulthood period from a developmental perspective. Middle adulthood generally covers the age range of 40-65 and focuses on issues such as productivity, parenting, career satisfaction and personal development. In this process, while individuals experience the first signs of aging, they may tend to reevaluate their identities, find the meaning of their past experiences and create plans for the future. According to Erikson's theory of psychosocial development, middle adulthood involves a conflict between productivity and stagnation. In this period, individuals feel the need to contribute to society and produce meaningful work. Older adulthood (65 years and older) is a period in which changes in physical and cognitive functions become evident, and

retirement and social roles are transformed. Individuals focus on identity integrity and making meaning out of life in this period when their need for social support mechanisms increases. Life satisfaction, social relationships, cognitive flexibility and psychological resilience are among the main determinants of well-being in older adulthood. In conclusion, middle and older adulthood is an important stage in terms of physical and psychosocial adaptation processes. During these periods, supportive social environments, healthy living habits and active participation help individuals to experience the aging process in a healthier and more satisfying way.
Keywords: Middle Adulthood, Older Adulthood, Developmental Psychology

İSLAM HUKUKU AÇISINDAN DÖVİZ İŞLEMLERİNİN DEĞERLENDİRMESİ

EVALUATION OF FOREIGN EXCHANGE TRANSACTIONS IN TERMS OF ISLAMIC LAW

Ayşe Nurefşan SARIKAYA
Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, Serdivan, Sakarya.
https://orcid.org/0000-0001-8409-8321

ÖZET
Bu çalışma, İslam hukukunun temel ilkeleri doğrultusunda döviz işlemlerinin (özellikle spot, forward, futures, swap ve opsiyon sözleşmeleri) fıkhî değerlendirmesini konu edinmektedir. Para ve döviz kavramları klasik fıkıh literatürü ışığında incelenmiş, ardından vadesiz (spot) ve vadeli (türev) işlemler ayrı ayrı ele alınarak fıkhî uygunluk kriterleri belirlenmiştir. Vadeli işlemlerin çoğunlukla bey‘u’l-ma‘dûm, ribâ, garar ve meysir yasağıyla ilişkili sorunlar taşıdığı vurgulanmış; buna karşılık, fıkhî açıdan daha uygun olan vadesiz işlemlerin geçerlilik şartları detaylandırılmıştır. Son bölümde, vadeli işlemlere alternatif olabilecek selem, istisna, şart muhayyerliği gibi klasik akit modelleri incelenmiş; katılım bankaları ve İslami finans kurumlarının uygulamaları fıkhî açıdan değerlendirilmiştir.
Anahtar Kelimeler: İslam hukuku, döviz işlemleri, sarf akdi, vadeli satış, türev ürünler.

ABSTRACT
This study focuses on the Islamic legal evaluation of foreign exchange transactions—including spot, forward, futures, swap, and option contracts—within the framework of Islamic jurisprudence. The concepts of money and currency are first examined in light of classical fiqh, followed by a detailed analysis of both spot (non-deferred) and forward (deferred) currency transactions, emphasizing their compliance with Islamic legal principles. The study finds that forward-type transactions are mostly problematic due to the prohibitions of selling non-existent goods (bey‘u’l-ma‘dûm), riba (usury), excessive uncertainty (gharar), and speculation (maysir). In contrast, spot transactions may be valid under specific shariah conditions. In its final section, the study explores alternative Islamic contract models such as salam, istisna, and khiyar al-shart, and critically evaluates the practices of participation banks and Islamic financial institutions.
Keywords: Islamic law, foreign exchange, sarf contract, forward sale, derivative instruments.

GİRİŞ
İslam hukukunda mal ve para kavramları, meşruiyetin sınırlarını tayin eden temel prensipler etrafında şekillenmiştir. Özellikle ribevî mallar arasında yer alan para birimlerinin mübadelesi, klasik fıkıhta "sarf" akdi çerçevesinde düzenlenmiş; bu akit türüne ilişkin getirilen teslim, meclis birliği ve peşinlik gibi kayıtlar, işlemlerin fıkhî geçerliliğini doğrudan etkileyen unsurlar olarak değerlendirilmiştir. Tarihsel süreçte altın ve gümüş esasına dayanan para sistemleri, zamanla yerini itibari paralara (fiat money) ve çoklu döviz sistemlerine bırakmış; bu dönüşüm, hem muamelelerin mahiyetini hem de fıkhî değerlendirmeleri önemli ölçüde etkilemiştir.
Modern ekonomik sistemde, özellikle döviz piyasalarında işlem gören para birimleri üzerinden gerçekleştirilen spot ve vadeli işlemler, İslam hukuku açısından birçok tartışmayı beraberinde getirmiştir. Bu işlemlerden bazıları anlık (spot) olarak gerçekleştirilirken, bir kısmı da ileri tarihlerde gerçekleşmesi planlanan vadeli sözleşmelere (forward, futures, swap, opsiyon vb.)

dayanmaktadır. Bu işlemlerin niteliği, tarafların kabz durumu, meclis birlikteliği, vade ve amaç gibi fıkhî ilkeler açısından ele alındığında, klasik sarf akdi ile doğrudan uyum göstermedikleri dikkat çekmektedir. Bu da, döviz işlemlerinin, özellikle vadeli olanların, İslam hukukunda ne derece meşru kabul edilebileceği sorusunu gündeme getirmektedir.

Bu çalışmada, döviz piyasalarında gerçekleştirilen işlemler, İslam hukukunun klasik literatürü ve çağdaş fıkıh kurulları tarafından ortaya konan ölçütler çerçevesinde incelenecektir. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, spot döviz işlemleri klasik sarf akdi bağlamında ele alınarak, bu işlemlerin günümüz bankacılık sistemiyle olan ilişkisi ve fıkhî geçerliliği tartışılacaktır. İkinci bölümde ise forward, futures, swap ve opsiyon gibi vadeli döviz işlemleri açıklanacak, bu işlemlerin yapısal unsurları ile İslam hukukuna uygunlukları değerlendirilecektir. Son bölümde ise, çağdaş fıkıhçılar ve kurumsal yapılar tarafından önerilen fıkhî çözüm modelleri ayrıntılı biçimde ele alınarak, vadeli döviz işlemleri için şer'î meşruiyet sınırlarında önerilebilecek yapılandırmalar tartışılacaktır.

Araştırmanın temel amacı, klasik fıkıh doktrini ile günümüz para piyasası uygulamalarını karşılaştırmalı olarak ele alarak, döviz işlemlerinin hangi şartlar altında İslam hukukuna uygun biçimde yapılandırılabileceğini ortaya koymaktır. Bu kapsamda, yalnızca teoriyle sınırlı kalmayıp, katılım finansı uygulamalarında karşılaşılan örnekler üzerinden pratik önerilere de yer verilecektir.

Döviz İşlemleri ve Vadesiz (Spot) Döviz İşlemlerinin Fıkhî Değerlendirilmesi

İslam hukukunda döviz, iki farklı cinsten ribevî malın karşılıklı olarak mübadelesini ifade eder.[1] Altın ve gümüş gibi para vasfı taşıyan mallar arasında gerçekleştirilen akitlerde, eş zamanlı teslim ve tesellüm (kabz) şart koşulmuştur. Bu şartların varlığı, akdin sıhhati açısından elzem görülmüş; bu çerçevede, günümüzde gerçekleşen döviz işlemleri, klasik anlamda sarf akdi kapsamında değerlendirilmiştir[2] (el-Kâsânî, 1997; Serahsî, 1989). Günümüzde döviz işlemleri, çoğunlukla bankacılık sistemleri ve dijital platformlar aracılığıyla yapılmakta olup, fiziki teslimden ziyade hükmî teslim gerçekleşmektedir. Bu durum, klasik fıkıh literatüründe yer alan meclis, icap-kabul ve kabz gibi unsurların, çağdaş uygulamalar ışığında yeniden ele alınmasını zorunlu kılmaktadır (AAOIFI, 2017). [3]

Döviz işlemleri, spot ve vadeli olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir. Spot döviz işlemleri, iki farklı para biriminin taraflar arasında ödeme ve teslimin aynı gün veya çok kısa bir süre içerisinde tamamlandığı işlemlerdir (Hayat, 2021; Durmuş, 2018). Bu işlemlerde döviz kuru, işlem anında belirlenmekte ve tarafların hesaplarına karşılıklı olarak yansıtılmaktadır (Hayat, 2021). Modern piyasa koşullarında dijital ortamda da gerçekleştirilebilmekte ve taraflar arasında fizikî para değişimi olmaktadır. (Durmuş, 2018, ,; AAOIFI, 2017). Bu bağlamda, klasik fıkıhtaki meclis anlayışının, günümüz dijital işlem platformlarıyla ne ölçüde örtüştüğü konusu, çağdaş fıkıhçılar arasında halen tartışma konusudur (AAOIFI, 2017; İslam Fıkıh Akademisi, 1999). Sarf akdinin geçerlilik şartları arasında, bedellerin aynı mecliste ve eş zamanlı olarak teslim edilmesi ilkesi bulunmaktadır (el-Kâsânî, 1997). Spot işlemler, bu şartları asgari düzeyde yerine getirme potansiyeline sahip olmakla birlikte, uygulamadaki gecikmeler bu hükmün sıhhatine gölge düşürebilmektedir (Hayat, 2021). Nitekim bazı fıkıhçılar, işlemlerin saatler veya iş günü sonrasına sarkmasını meclis bütünlüğüne aykırı bulmakta ve bu durumun ribâ-i nesîe kapsamına girebileceği kanaatindedir (Devabe, 2022).[4] Dolayısıyla, spot işlemlerin fıkhî geçerliliği, taraflar arasında kabzın eş zamanlı ve açık iradeyle gerçekleşip

[1] Farklı cins ribevî malların takası sarf akdi olarak adlandırılır ve bu akitte kabz, meclis ve cins farkı gibi hükümler önem arz eder. Bkz. el-Kâsânî, V, 195

[2] Spot döviz işlemleri, eş zamanlı kabz gerçekleştiği sürece sarf akdine kıyasla değerlendirilir. Bkz. AAOIFI, No: 2, s. 25.

[3] Fıkıhta icap ve kabulün aynı mecliste gerçekleşmesi ve peşin ödeme şartı, sarf akdinin geçerliliği için esastır. Bkz. Nevevî, IX, 407.

[4] Spot işlemde birkaç saatlik gecikme dahi ribâ-i nesîeye sebebiyet verebilir. Bkz. Devabe, 2022, s. 210

gerçekleşmediğine bağlıdır (AAOIFI, 2017). Bu noktada kabzın fiilî mi yoksa hükmî mi olması gerektiği hususu, fıkıh literatüründe önemli bir tartışmalıdır. [5]Klasik fukaha, özellikle sarf akdinde kabzın fiilî olması gerektiğini savunurken, çağdaş fıkıhçılardan bazıları dijital bankacılık sistemlerinde gerçekleşen hesap yansımalarını hükmî kabz olarak kabul etmektedir (İslam Fıkıh Akademisi, 1999). Ancak bu kabulün geçerliliği, işlemin taraflarca rızayla tamamlanması ve sistemin şeffaflık ilkesine uygunluğu ile doğrudan ilişkilidir (Durmuş, 2018). Spot döviz işlemlerinin fıkhî açıdan geçerliliği, öncelikle sarf akdine dair temel ilkelerinden olan aynı mecliste icap ve kabul, eş zamanlı kabz ve tarafların açık irade beyanına dayanmaktadır (el-Kâsânî, 1997; Serahsî, 1989). Bu şartların eksikliği durumunda, klasik kaynaklar akdin bâtıl veya fasid olacağını belirtmiştir (İbn Kudâme, 1994).[6] Modern uygulamalarda ise bu şartlar çoğunlukla hükmî yollarla yerine getirilmektedir (AAOIFI, 2017). Bu nedenle, fıkıh otoriteleri arasında spot işlemlerin sıhhati konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bir kesim, işlemin anında gerçekleşmesi hâlinde hükmî kabzı yeterli görürken (Nevevî, 1997; İslam Fıkıh Akademisi, 1999), bir diğer kesim ise bu hükmün ancak işlemin geri dönülemez şekilde tamamlanması ve taraflar arasında tam rıza bulunması hâlinde geçerli olacağını ifade etmektedir (Durmuş, 2018). AAOIFI standartlarında ise, aynı gün içerisinde teslimin gerçekleşmesi kaydıyla spot işlemler caiz görülmektedir (AAOIFI, 2017). Ne var ki teslimin gecikmesi durumunda, özellikle işlem merkezlerinin veya aracı kurumların etkisiyle meydana gelebilecek aksamalar, ribâ-i nesîe şüphesi doğurmaktadır (Devabe, 2022). Buna ek olarak, bazı spot işlemlerin kazanç elde etme amacıyla gerçekleştirilmesi, taraflar arasında güç dengesizliği doğurmakta ve meysir yasağına yaklaşan bir yapıya bürünebilmektedir (Karaman, 2006). Bu çerçevede, işlemlerin meşru ticaret gayesiyle mi yoksa spekülatif kazanç beklentisiyle mi yapıldığı, fıkhî hükmü tayin etmede belirleyici bir kriter olarak karşımıza çıkmaktadır (Usmani, 2002). Netice itibarıyla, spot döviz işlemleri mutlak surette değil; ancak belirli fıkhî ilkeler çerçevesinde, meclisin birliği, kabzın eş zamanlılığı, işlem amacının ticaret olması ve tarafların bilinçli iradesi sağlandığı takdirde caiz kabul edilebilir (AAOIFI, 2017; İslam Fıkıh Akademisi, 1999).

Vadeli Döviz İşlemleri Ve Fıkhî Değerlendirmesi

Vadeli döviz işlemleri, taraflar arasında belirli bir döviz cinsinin, üzerinde mutabakata varılmış bir kur üzerinden ve ileri bir tarihte teslim edilmek üzere alınıp satılmasına dayanan sözleşmelerdir. Bu işlemler, klasik fıkıh literatüründe "sarf" akdinin şartlarına muhalefet etmesi nedeniyle tartışmalı kabul edilmiştir. Zira sarf akdi, ribevî mallar arasında gerçekleştiğinde her

[5] Klasik fıkıhçılardan büyük çoğunluk, özellikle altın-gümüş takasında kabzın bizzat fiziken gerçekleşmesi gerektiğini savunmuştur:İmam Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik, sarf akdinde malın fiilî teslimini şart koşar. Kabz, malın el ile alınması, nakledilmesi ya da fizikî olarak kontrol altına alınmasıyla mümkündür (Serahsî, 1989, c. 12, s. 20). Şâfiî ve Hanbelîler de aynı mecliste kabzın şart olduğunu, kabzın gecikmesi durumunda akdin fasid olacağını belirtirler (Nevevî, 1997, c. 9, s. 407).Bu anlayışa göre, banka hesaplarına geçme veya dijital kayıtlara yansıma kifayet etmez. Fizikî zilyetlik şarttır.Günümüz İslam hukukçularının çoğu, hükmî kabzın da yeterli olabileceği kanaatindedir:

AAOIFI (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions), sarf akdinde hükmî kabzı, "taraflardan birinin mal üzerinde tasarruf yetkisini fiilen elde etmesi" olarak tanımlar ve bunu geçerli kabz olarak kabul eder (AAOIFI, 2017, No: 2, s. 26).İslam Fıkıh Akademisi 1999 yılında aldığı kararda, "bankacılık sisteminde para başka bir hesaba geçirildiğinde, bu işlem kabz olarak kabul edilir" hükmünü vermiştir (İslam Fıkıh Akademisi, 1999, Karar No: 70).Bu görüşe göre, hesaplara anlık yansıyan transferler, banka sisteminde gerçekleştiği sürece kabz sayılır ve fiilî teslim yerine geçer.Bazı çağdaş fıkıhçılar, kabzın hükmî gerçekleşmesini şartlı olarak kabul eder: Taqi Usmani, "banka transferi veya hesap yansımalarının kabz olarak kabul edilebileceğini" ancak bu işlemin kesin, geri çevrilemez ve tarafların iradesiyle sonuçlanmış olması gerektiğini vurgular (Usmani, 2002, s. 92–94). Ahmed El-Gamî, "sadece bilançoya yansıması yetmez, karşı tarafın bu meblağ üzerinde mutlak tasarruf hakkı olması gerekir" diyerek teknik detaylara işaret eder (El-Gamî, 2019, s. 121–123).

[6] Sarf akdinde kabz eksikse akit geçersizdir. Bkz. İbn Kudâme, IV, 45.

iki tarafın da bedelleri aynı mecliste ve eş zamanlı olarak teslim etmesini zorunlu kılar (el-Kâsânî, 1997; Serahsî, 1989). Vadeli işlemlerde ise hem ödeme hem de teslim ileri bir tarihe bırakılmakta, bu da sarf akdinin temel yapısını ihlâl etmektedir. Bu yapı, klasik literatürde ribâ-i nesîe olarak adlandırılan yasağı ihlal edebileceği için vadeli döviz işlemleri birçok fıkıhçı tarafından ihtiyatla değerlendirilmiştir (Usmani, 2002; Nevevî, 1997).

Modern finansal uygulamalarda bu işlemler, forward, futures ve swap işlemleri şeklindedir. Forward işlemleri, genellikle fiziki teslim hedeflenmeden yapılan sözleşmelerdir (Durmuş, 2018). Futures işlemleri ise organize piyasalarda işlem görür ve standartlaştırılmış sözleşmelerdir; bu işlemlerde kar-zarar farkı gün sonunda uzlaştırılır ve çoğunlukla spekülatif amaç taşır (Özpolat, 2023). Swap anlaşmaları, farklı para birimlerinin faiz veya anaparalarının belirli süreyle değiş tokuşuna dayanır ve çoğunlukla faiz içerdiği için fıkhî açıdan en sakıncalı olan yapı olarak görülür (AAOIFI, 2017).

Bu işlemlerin fıkhî yönüne bakıldığında, birçok açıdan tartışma söz konusudur. Bunlardan ilki, mevcut olmayan bir malın satımı anlamına gelen bey‘u’l-mâdûm meselesidir.[7] Vadeli işlemlerde konu olan para ya da emtia henüz mevcut değildir veya tarafların fiilî zilyetliği yoktur. Bu durum, klasik fıkıhta caiz görülmemiştir ve ciddi garar (belirsizlik) içermektedir (Akdemir, 2023; Zuhayli, 2003). İkincisi, vadeli işlemlerde iki borcun karşılıklı olarak mübadele edilmesi yasağının ihlali söz konusudur. [8]Hanefî mezhebi bu yasağı bazı kayıtlarla esnetse de, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri bu tür işlemleri mutlak olarak geçersiz saymaktadır (Nevevî, 1997; İbn Kudâme, 1994). Üçüncü önemli fıkhî mesele ise, işlemin arkasındaki maksatla ilgilidir. Vadeli döviz işlemlerinde çoğu zaman amaç tarafların kur farkından kar elde etmesidir. Bu yapı, fıkhî akit teorisinde meşru bir alışveriş niyetiyle yapılması gereken işlemi, spekülasyona dayalı kazanç beklentisine dönüştürür ki bu da kumar (meysir) yasağına yaklaşır (Karaman, 2006).[9] Dolayısıyla işlem, akit maksadı ve tarafların niyeti açısından da problem teşkil eder.Çağdaş fıkıh çevrelerinde bu işlemlere ilişkin iki temel yaklaşım öne çıkmaktadır. Birinci yaklaşım, vadeli döviz işlemlerini doğrudan haram görerek hiçbir şartla meşru saymaz. Bu görüş, AAOIFI’nin şeriat standartlarında ve İslam Fıkıh Akademisi’nin kararlarında açıkça dile getirilmiştir (AAOIFI, 2017; İslam Fıkıh Akademisi, 1999, Karar No: 63). İkinci yaklaşım ise, bu işlemlerin bazı şartlar altında selem veya istisna akdine benzetilerek yapılandırılabileceğini savunur. Bu görüşte olanlar, özellikle ticaretin korunması ve kur riskine karşı tedbir alınması gibi gayeleri öne çıkararak, bu işlemlerin riskten korunma (hedging) amaçlı yapılması hâlinde câiz olabileceğini ifade etmektedir (Durmuş, 2018; Özpolat, 2023).

Sonuç itibarıyla vadeli döviz işlemleri, klasik sarf akdinin esaslarına aykırılığı, zaman farkı ve teslim eksikliği gibi nedenlerle doğrudan kabul edilememektedir. Ancak bu işlemlerin ticari maksatla, ribâ ve garar içermeyecek şekilde, alternatif fıkhî akitler çerçevesinde yapılandırılması durumunda fıkhî cevazı tartışmaya açılabilir. Bu nedenle, vadeli işlemler için özel fıkhî çözümler ve alternatif modeller geliştirilmesi, fıkıh usûlüne uygun bir çıkış yolu olabilir.

Klasik Akit Modellerinin Vadeli Döviz İşlemlerine Uygulanabilirliği

Vadeli döviz işlemleri günümüzde finansal ihtiyaçlara cevap vermek amacıyla geliştirilen uygulamalardır; ancak bu işlemlerin fıkhî meşruiyeti, İslam hukukunun klasik akit yapıları içerisinde değerlendirilerek ortaya konabilir. Bu bağlamda, özellikle sarf, selem, istisna ve bazı mezheplerde yer bulan bey‘u’l-âcili bi’l-âcil gibi modeller, vadeli işlemlere fıkhî zemin oluşturabilecek nitelikte görülmüştür (el-Kâsânî, 1997; İbn Kudâme, 1994).

[7] Klasik fıkıhta mevcut olmayan malın satımı caiz görülmemiştir. Bu tür akitler, garar barındırmaları nedeniyle geçersiz sayılmıştır. Bkz. Akdemir, 2023, s. 61; Zuhayli, II, 841.

[8] Fıkıhta borcun borçla satımı çoğu mezhep tarafından bâtıl kabul edilir. Bkz. Nevevî, IX, 412; İbn Kudâme, IV, 48.

[9] Tarafların fiyat farkı kazancı niyetiyle yaptıkları işlemler, meysir (şansa dayalı kazanç) yasağına yaklaşabilir. Bkz. Karaman, 2006, s. 133.

İlk olarak sarf akdi, ribevî malların (altın, gümüş ve hükmen para) karşılıklı olarak peşin şekilde mübadelesini konu alır. Bu akit türünde bedellerin eş zamanlı teslimi şart olduğundan, vadeli işlemlerle doğrudan bağdaşmaz (Serahsî, 1989). Bu nedenle vadeli döviz işlemleri klasik anlamda sarf akdi kapsamında değerlendirilemez. Ancak fıkıh literatüründe vadeli akitler içerisinde özellikle selem akdi, gelecekte teslim edilecek malın bedelinin peşin ödenmesi şartıyla caiz görülmüş istisnaî bir akittir. Bu yapı, döviz işlemlerine doğrudan uygulanabilir olmamakla birlikte, bazı çağdaş fıkıhçılar tarafından forward işlemlerine alternatif olarak önerilmiştir (Usmani, 2002; Durmuş, 2018). Selem akdinde malın miktarı, cinsi, niteliği ve teslim tarihi açıkça belirlenmelidir; aksi takdirde işlem garar ve ribâ kapsamına girebilir (Zuhayli, 2003).

İkinci olarak istisna akdi, özel olarak üretilecek bir malın satımını konu alır. Döviz işlemlerinde her ne kadar fiziki üretim söz konusu olmasa da, bazı yapılar bu akit üzerinden modellenmiştir. Özellikle döviz karşılığı bir hizmet veya emtia temelli finansal ürün geliştirme amacıyla yapılan sözleşmeler, istisna akdine benzetilerek yapılandırılmaya çalışılmıştır (Özpolat, 2023). Bazı Hanefî ve Mâlikî kaynaklarında yer bulan bey‘u’l-âcili bi’l-âcil (peşin mal karşılığı vadeli bedel veya tersi) ise tartışmalı bir yapı olarak değerlendirilmiştir. Hanefîler, şartlı olmaması ve ribâya yol açmaması hâlinde sınırlı bir meşruiyet tanırken, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri bu tür işlemleri genellikle geçersiz saymışlardır (Nevevî, 1997; el-Kâsânî, 1997). Bu akit yapıları esas alındığında, vadeli döviz işlemleri ancak bazı şartlar altında ve akdin niteliği açık biçimde belirlenmek suretiyle İslami çerçevede yapılandırılabilir. Ancak unutulmamalıdır ki bu klasik akitler, fıkıh usûlünün birer ürünü olup her biri kendi bağlamında anlam kazanır. Bu nedenle vadeli döviz işlemleriyle birebir örtüşen bir model bulunmamakta, ancak benzerlikler ve kıyas yoluyla bazı yapılar önerilmektedir (AAOIFI, 2017).

Katılım Finans Uygulamalarında Kullanılan Fıkhî Modeller

İslami finans sistemine bağlı faaliyet yürüten katılım bankaları ve finans kuruluşları, vadeli döviz işlemlerini doğrudan sarf akdi üzerinden gerçekleştirmek yerine, fıkhî geçerliliği kabul görmüş alternatif modeller üzerinden yapılandırmayı tercih etmektedir. Bu yapılandırmalarda genellikle vekalet, murabaha, selem, istisna ve yer yer takas (muqāṣa) yöntemlerine dayalı sözleşmeler öne çıkmaktadır (AAOIFI, 2017; Durmuş, 2018).

Spot işlemlerde en yaygın kullanılan yapı, vekâlet akdi üzerine bina edilen ve taraflardan birinin diğerine döviz alımı için yetki verdiği sistemdir. Bu işlemde katılım bankası, müşteri adına işlem yapar ve işlem sonunda alınan dövizi müşterinin hesabına aktarır. Böylece doğrudan alım-satım değil, temsil ilişkisi kurulmuş olur. Bu yöntem sayesinde hem sarf akdinin eş zamanlılık şartına dikkat edilir hem de işlem spekülatif niyet taşımaksızın ticaret çerçevesinde kalır (Usmani, 2002).

Murabaha yöntemiyle döviz işlemi ise, bankanın piyasadan dövizi peşin olarak satın alıp müşteriye vadeli ve kâr eklenmiş bir fiyatla satması şeklinde uygulanır. Bu yapıda müşteri, dövizi doğrudan piyasadan almak yerine, İslami kurallara göre işlem yapan finans kurumundan, murabaha yoluyla tedarik eder. Fakat murabaha uygulamasının fıkhî meşruiyeti, malın (burada dövizin) gerçekten temellük edilmesi, kabzın gerçekleşmesi ve akdin gerçek bir satış ilişkisi üzerine kurulmasına bağlıdır (Hayat, 2021).

Selem ve istisna modelleri, vadeli alım-satım işlemlerinin alternatif olarak değerlendirildiği yapılar arasında yer alır. Ancak döviz işlemlerine doğrudan uygulanması tartışmalıdır. Selem akdi, bedelin peşin ödendiği ve malın daha sonra teslim edildiği bir sistemdir; bu yapı, döviz alımında sadece tek taraflı peşinlik sağladığı için sınırlı alanlarda kullanılabilmektedir (Özpolat, 2023, s. 162). Selem uygulamasının dövizde geçerli sayılabilmesi için para gibi ribevî mallarda aynı cinsin değişimi söz konusu olmamalı, işlem ticari bir ürün veya hizmet temelli olmalıdır (AAOIFI, 2017).

Swap işlemleri ise katılım bankaları tarafından çoğu zaman kullanılmaz. Bunun sebebi, klasik fıkhî şartlara göre faiz içeren ödeme değişimlerinin İslam hukukuna açıkça aykırı görülmesidir.

Bununla birlikte bazı ülkelerde faizsiz swap modelleri geliştirilmiş, bu işlemler vekâlet, murabaha ve muqāṣa unsurlarıyla yapılandırılarak uygulanmaya çalışılmıştır (İslam Fıkıh Akademisi, 1999, Karar No: 63). Örneğin, Malezya'da bazı kurumlar, aynı cinsten olmayan para birimlerinin eş zamanlı değişimini içeren ve kabz şartına dikkat edilen swap uygulamaları geliştirmiştir (Bälz, 2008).

Katılım finans kurumlarının önemsediği bir diğer husus, riskten korunma (hedging) amacıyla yapılan forward benzeri işlemlerdir. Bu işlemler doğrudan ticaret niyeti taşımakla birlikte, spekülatif değil koruyucu nitelikte oldukları zaman bazı fıkıh kurullarınca sınırlı şekilde câiz görülmüştür (AAOIFI, 2017; Devabe, 2022).

Sonuç olarak katılım bankacılığı uygulamaları, klasik fıkıh mirasını ihlal etmeden, ribâ, garar ve meysirden uzak durarak döviz işlemlerini gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Ancak her yapının meşruiyeti, fıkhî şartlara ne ölçüde bağlı kalındığına ve işlemin niyetine göre değişiklik arz etmektedir.

Fıkhî Açıdan Önerilen Alternatif Sözleşme Modelleri

Vadeli döviz işlemlerinin doğrudan sarf akdi kapsamında değerlendirilmesi mümkün olmadığından, çağdaş fıkıh çevreleri bu işlemler için alternatif sözleşme modelleri geliştirmeye yönelmiştir. (AAOIFI, 2017; Durmuş, 2018).

En çok önerilen yapılardan biri, vadeli döviz işlemlerini selem akdi çerçevesinde yapılandırmaktır. Selem, bedelin peşin olarak ödendiği ve malın (veya para cinsinden bir kıymetin) belirli bir vadede teslim edildiği bir satış türüdür. Özellikle ihracat veya ithalat gibi işlemlerde riskten korunmak amacıyla kullanılabileceği düşünülmektedir. Ancak selem'in geçerliliği, konu olan malın borçlandırılabilir ve tarif edilebilir bir nitelikte olması ile birlikte, cins, miktar ve vadenin açık şekilde belirlenmesine bağlıdır (Zuhayli, 2003; Usmani, 2002). Bu şartların ihlali, işlemi garar kapsamına sokabilir.

İkinci önemli öneri ise istisna akdine dayalı vadeli yapılandırmalardır. Özellikle dövize endeksli üretim veya hizmet sözleşmeleri, istisna çerçevesinde kurgulanarak vadelendirme sağlanabilir. Katılım bankaları tarafından zaman zaman yapılandırılan bu model, "önceden belirli şartlarla yapılacak üretim karşılığı bedelin vadeye yayılması" fikrine dayanır (Özpolat, 2023). Ancak burada da dikkat edilmesi gereken husus, akdin üretim değil döviz değişimi şeklinde tasarlanması durumunda istisna'nın kapsamı dışında kalma riskidir.

Bazı çağdaş fıkıh kurulları, forward işlemlerinin fıkhî bir zemine oturtulabilmesi için ikili akit sistemi önermiştir. Bu yapı, "bağımsız iki ayrı murabaha sözleşmesi" veya "önce vekâlet, sonra satın alma" şeklinde kurgulanarak forward benzeri bir yapı oluşturur. Bu sistemde işlem iki ayrı hukuki akit olarak değerlendirilir; arada doğrudan vadeli döviz takası yerine tarafların birbirinden farklı zamanda işlem yapması sağlanır (AAOIFI, 2017).

Opsiyon işlemleri açısından da bazı öneriler geliştirilmiştir. Klasik fıkıhta opsiyon sözleşmeleri, belirsizlik ve karşılıksız kazanç ihtimali sebebiyle câiz görülmemiştir (Nevevî, 1997). Ancak çağdaş yorumlarda, opsiyonların fıkhî açıdan kabul edilebilir hâle gelmesi için ya "hediye şartlı ön alım sözleşmesi" ya da "istisna akdine bağlı taahhüt" şeklinde yapılandırılması gerektiği savunulmuştur. Bu tür yapılar, tek taraflı irade beyanına dayandığı için tam anlamıyla alım-satım akdi sayılmayabilir ve bu sebeple garar riski minimize edilebilir (Durmuş, 2018; Devabe, 2022).

Bunun dışında, İslam Fıkıh Akademisi ve AAOIFI gibi kurumsal yapılar tarafından geliştirilen modellerde, forward ve swap işlemleri için fıkhî kabul görmüş birtakım "şartlı caiz" yaklaşımlar da mevcuttur. Örneğin, forward işlemi ancak bir mal alışverişine bağlanırsa, yani "alım-satım değil, fiyat sabitleyici yan sözleşme" olarak düzenlenirse, fıkhî açıdan kabul edilebilir bulunmuştur (AAOIFI, 2017,; İslam Fıkıh Akademisi, 1999).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Vadeli döviz işlemleri, çağdaş finansal sistemin önemli bir bileşenini teşkil etmesine rağmen, İslam hukukunun temel akit ve muamele esasları açısından oldukça yoğun tartışmalara konu

olmaktadır. Özellikle sarf akdine dair klasik fıkhî ilkelerle günümüzde uygulanan forward, futures ve opsiyon işlemleri arasında ciddi bir yapısal farklılık söz konusudur. Bu fark, işlemlerin meşruiyetinin doğrudan reddine veya kayıtlı cevazına sebep olan temel noktaları ortaya çıkarmaktadır.

Klasik fıkıhta sarf akdi, ribevî malların takasında aynı mecliste ve eş zamanlı teslim şartlarını zorunlu kılar. Forward ve futures işlemleri bu şartı ihlal ettikleri için ribâ-i nesîe tehlikesi doğurmaktadır. Opsiyon sözleşmeleri ise, tek taraflı irade ile işlem hakkı doğurduğundan garar ve meysir kapsamında değerlendirilebilecek riskler içermektedir. Aynı şekilde, kabz ve meclis ilkeleri açısından da bu işlemler geleneksel fıkıh ölçütleriyle uyumlu değildir. Bu çerçevede, İslam hukukuna uygun vadeli işlem modelleri geliştirme çabaları önem kazanmaktadır. Selem, istisna ve murabaha gibi klasik akit türleri, bazı kayıt ve şartlar dâhilinde bu amaca hizmet edebilecek potansiyel taşımaktadır. Nitekim katılım bankacılığı uygulamalarında bu modeller, döviz işlemlerinin alternatif yapılandırılması için kullanılmaktadır. Özellikle ikili murabaha ve vekâlet temelli spot işlemler, hem şer‘î uygunluğu hem de piyasa uygulamasını aynı anda gözetebilecek örneklerdir.

Ancak bu modellerin her biri kendi içinde ayrı bir fıkhî değerlendirmeyi gerektirmektedir. Örneğin, murabaha modelinde bankanın malı fiilen temellük edip müşteriye ayrı bir akitle satması gerekirken; selem modelinde teslim tarihinin, malın miktar ve niteliklerinin açıkça belirlenmesi zorunludur. Bu gibi teknik ayrıntılar göz ardı edildiğinde, işlem her ne kadar şeklen meşru görünse de, ribâ ve garar gibi yasaklara fiilen kapı aralayabilir.

Ayrıca değerlendirme yapılırken, sadece akit metinleri değil, uygulama biçimleri ve tarafların niyetleri de dikkate alınmalıdır. Meşruiyet yalnızca hukuken değil, maksat ve uygulama itibarıyla da sağlanmalıdır. Bu sebeple, işlemde amaç sadece kur farkı kazancı değil, gerçek bir mal veya döviz ihtiyacının karşılanması olmalıdır. Aksi hâlde, şeklen meşru gibi görünen birçok yapı, İslam hukukunun ruhuna aykırı düşebilir.

Bundan sonraki çalışmalarda, vadeli döviz işlemlerine dair hem teorik modellemelerin hem de uygulama örneklerinin ayrıntılı şekilde incelenmesi büyük önem taşımaktadır.

Netice itibarıyla, vadeli döviz işlemlerinin fıkhî hükmü, kullanılan yönteme, işleme konu olan malın vasfına, tarafların niyetine ve işlemin detayına göre değişkenlik gösterebilir. Bu nedenle, tek bir genel hükümden ziyade, işlemlerin türüne ve bağlamına göre özel fıkhî değerlendirmeler yapılması daha isabetli bir yaklaşım olacaktır.

Kaynakça

Abidin, İ. (1997). Reddü’l-Muhtâr alâ Dürri’l-Muhtâr. Beyrut: Dârü’l-Fikr.

Akdemir, C. (2023). İslam Hukukunda Bey‘u’l-Ma‘dûm. İstanbul: İFAV Yayınları.

Ali, S. S. (2008). Financial Contracting in Islam. Jeddah: Islamic Development Bank.

Aydın, A. (2020). Tarımsal Vadeli İşlemler ve İslam Hukuku. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

AAOIFI. (2017). Shari’a Standards. Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions.

Bälz, K. (2008). Islamic Finance for European Muslims: The Diversity Management of Shariah-Compliant Financial Products in Germany. Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, 68(2), 345–366.

Bälz, K. (2007). Sharia and Islamic Finance in Germany. In M. Feener & R. E. Hefner (Eds.), Islam and the State in Indonesia. Leiden: Brill.

Bashir, A.-H. M. (2001). Assessing the Performance of Islamic Banks: Some Evidence from the Middle East. Topics in Middle Eastern and African Economies, 3(1), 31–45.

Chapra, M. U. (2000). The Future of Economics: An Islamic Perspective. Leicester: Islamic Foundation.

Cizakça, M. (2011). Islamic Capitalism and Finance: Origins, Evolution and the Future. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
Devabe, E. (2022). İslam Hukuku Açısından Opsiyon Sözleşmeleri. İstanbul: İFAV Yayınları.
Durmuş, A. (2018). Forex Döviz Satım İşlemleri ve Fıkhî Değerlendirmesi. İstanbul: İFAV Yayınları.
Dusuki, A. W. (2008). Understanding the Objectives of Islamic Banking: A Survey of Stakeholders' Perspectives. International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management, 1(2), 132–148.
El-Gamal, M. A. (2006). Islamic Finance: Law, Economics, and Practice. Cambridge: Cambridge University Press.
El-Kâsânî, A. (1997). Bedâi'u's-Sanâi' fî Tertîbi'ş-Şerâi'. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
Farooq, M. O. (2006). The Riba-Interest Equation and Islam: Reexamination of the Traditional Arguments. Global Journal of Finance and Economics, 6(2), 55–79.
Ghuddah, A. S. (2010). Al-Muʿāmalāt al-Māliyya al-Muʿāṣira. Dammam: Dar Ibn Hazm.
Hayat, E. (2021). Spot İşlemlerin Fıkhî Açıdan Değerlendirilmesi. İstanbul: İFAV.
Hasan, M. K. (2002). Risk, Return and Volatility of Islamic and Conventional Stock Market Indexes. International Journal of Islamic Financial Services, 3(4), 1–25.
Iqbal, M., & Llewellyn, D. T. (2002). Islamic Banking and Finance: New Perspectives on Profit-Sharing and Risk. Cheltenham: Edward Elgar.
Iqbal, Z., & Mirakhor, A. (2011). An Introduction to Islamic Finance: Theory and Practice. Singapore: Wiley Finance.
İbn Kudâme. (1994). el-Muğnî. Beyrut: Dârü'l-Fikr.
İbn Rüşd. (1992). Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid. Beyrut: Dârü'l-Fikr.
İslam Fıkıh Akademisi. (1999). Kararlar Mecmuası. Karar No: 70 (7/12).
Karaman, H. (2006). Günümüz Meselelerine Fetvalar. İstanbul: İz Yayıncılık.
Kuran, T. (2004). Islam and Mammon: The Economic Predicaments of Islamism. Princeton: Princeton University Press.
Lewis, M. K. (2008). In What Ways Does Islamic Banking Differ from Conventional Finance?. Journal of Islamic Economics, Banking and Finance, 5(2), 9–24.
Nevevî, Y. (1997). el-Mecmûʿ Şerhu'l-Muhezzeb. Beyrut: Dârü'l-Fikr.
Nomani, F. (2006). Islamic Economic Systems. London: Zed Books.
Özpolat, İ. (2023). İslam Hukuku Açısından Emtia Türev Sözleşmeleri. İstanbul: İFAV Yayınları.
Özsoy, İ. (2012). Fıkıh Doktrininde Para ve Faiz. Konya: Çizgi Kitabevi.
Serahsî, Ş. (1989). el-Mebsût. Beyrut: Dârü'l-Maʿrife.
Usayrî, A. (2016). el-ʿUḳūdü'l-Mâliyye el-Muʿâṣıra. Riyad.
Usmani, M. T. (2002). An Introduction to Islamic Finance. Karachi: Idaratul Ma'arif.
Zuhayli, W. (2003). Financial Transactions in Islamic Jurisprudence (2 cilt). Damascus: Dar al-Fikr.

POLITICAL AND CIVILIZATIONAL DEVELOPMENTS IN ANDALUSIA DURING THE ERA OF ABD AL-RAHMAN III (350-300AH)

Bahador Ghayem
Associate Professor, Department of History, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran.

Abstract
The land of Andalusia in the Iberian Peninsula in southwestern Europe is considered the last ring of Muslim conquests in the western part of the Islamic Caliphate. The conquest of Andalusia occurred in 92AH / 711AD by Tariq ibn Ziyad the Berber and during the reign of Walid ibn Abdul Malik the Umayyad (96-85AH). After the establishment of the Abbasid Caliphate in 132AH / 750AD, Andalusia was separated from the geographical territory of the Abbasid Islamic state and an independent political system was formed in Andalusia, which became known as the "Umayyad State of Andalusia". The Umayyads did not initially claim the caliphate and took the title of "emir" for themselves. After the Fatimid Ismaili Shiite state in Tunisia was established under the name of the "Fatimid Caliphate", the Emir of Andalusia, Abd al-Rahman III, assumed the title of "Caliph" in 316AH/ 927AD, leading to the formation of three caliphate institutions in the Islamic world: the Abbasid Caliphate, the Fatimid Caliphate of Egypt, and the Umayyad Caliphate of Andalusia. The proclamation of the caliphate by Abd al-Rahman III in Andalusia was one of the most important political developments in Andalusian Muslims. Abd al-Rahman III was given the title of "Al-Nasir al-Din Allah". This action led to political, social, and religious unity around the caliphate and, of course, increased the power and authority of the Umayyads of Andalusia. This action thwarted the threat of the Egyptian Fatimids' plan to seize Andalusia. During this period, we witness the establishment of the strongest naval fleet in Andalusia. With the help of this fleet, Andalusia neutralized the naval movements of the Europeans and the Fatimids in the Mediterranean. The establishment of the city of Al-Mariyah as the most important commercial and military port was one of the important actions of Abd al-Rahman Nasser in the field of civilizational activities, with the help of which the maritime trade of Andalusia flourished. The establishment of the Al-Zahra Palace, which became known as "Madinat al-Zahra", was one of the most important architectural masterpieces of Andalusia during the reign of Abd al-Rahman Nasser and the most prominent component of Andalusian civilization, whose name is the same as Abd al-Rahman Nasser. Cordoba, the capital of the Umayyad state of Andalusia, developed during the reign of Abd al-Rahman Nasser and became the most important cultural and civilizational center of the Islamic world. Abd al-Rahman Nasser's development and civilizational activities in Cordoba, such as the construction of roads and the famous Cordoba Bridge, in addition to the construction of several baths, shops, mosques, and the development of housing space and government institutions, led Cordoba to be nicknamed the "Mother of Cities". The political and civilizational transformation of Andalusia during the fifty-year reign and caliphate of Abd al-Rahman Nasser is considered one of the most important historical periods in the history of Muslims in Andalusia.
Keywords: Andalusia, political developments, civilizational developments, Abd al-Rahman III, caliphate, Cordoba

EFFECTS OF HYDROCORTISONE-INDUCED CHRONIC STRESS ON METASTASIS-RELATED GENES AND CELL VIABILITY IN CANCER CELLS

HIDROKORTIZON İNDÜKLÜ KRONIK STRESIN KANSER HÜCRELERINDE METASTAZLA İLIŞKILI GENLERIN VE HÜCRE CANLILIĞININ ÜZERINDEKI ETKILERI

Barış Can AYVAZ, MSc
Bahçeşehir University, Graduate School
Department of Neuroscience, Kadıköy, İstanbul.
Assist. Prof. Mehmet OZANSOY
İstanbul Medipol University, International School of Medicine
Department of Physiology, Kavacık, İstanbul.
İstanbul Medipol University, Research Institute of Health Sciences and Technologies (SABITA), Kavacık, İstanbul.

ABSTRACT

Chronic stress is a significant factor in cancer progression, affecting both tumor growth and metastasis. While most studies focus on adrenergic receptor-mediated effects, the role of glucocorticoids in this process remains underexplored. This study investigates the impact of chronic stress-induced glucocorticoids on colorectal (HCT116) and lung cancer (A549) cell lines, with a particular emphasis on metastasis-related genes such as MMP-2 and MMP-9. Cells were treated with 50 μM hydrocortisone for seven days to mimic chronic stress in vitro. MTT assays revealed a significant increase in cell viability in both A549 and HCT116 cancer cells ($p \leq 0.0001$, $p \leq 0.01$, respectively), while no significant changes were observed in HUVEC physiological cells. qRT-PCR analysis confirmed glucocorticoid receptor (GR) upregulation in all cell lines, with a particularly strong increase in cancer cells. Additionally, FKBP51, a glucocorticoid response gene linked to epithelial-to-mesenchymal transition (EMT) in colorectal cancer, was also upregulated in cancer cells but not in HUVEC. MMP-9 expression increased significantly in A549 and HCT116 cells, whereas MMP-2 expression remained unchanged in tumor cells but was downregulated in HUVEC cells. These findings suggest that glucocorticoid-driven pathways contribute to metastasis by upregulating MMP-9 and altering FKBP51 expression in cancer cells. Further studies are needed to explore therapeutic targets that could counteract the pro-metastatic effects of chronic stress, potentially improving patient outcomes.

Keywords: Chronic Stress, Glucocorticoids, Metastasis, MMP-2, MMP-9, FKBP51, Colorectal Cancer, Lung Cancer

ÖZET

Kronik stres, tümör büyümesi ve metastazı etkileyen önemli bir faktördür. Çoğu çalışma adrenerjik reseptör aracılı etkiler üzerine yoğunlaşırken, glukokortikoidlerin bu süreçteki rolü yeterince araştırılmamıştır. Bu çalışma, kronik stres kaynaklı glukokortikoidlerin, kolorektal (HCT116) ve akciğer kanseri (A549) hücre serilerinde MMP-2 ve MMP-9 gibi metastazla ilişkili genler üzerindeki etkisini incelemektedir. Kronik stres modeli oluşturmak için hücrelere yedi gün boyunca, her uygulama arasında 1 gün bırakılacak şekilde,50 μM hidrokortizon uygulandı. MTT testinde, A549 ve HCT116 kanser hücreleri, hücre canlılığında önemli bir artış gösterdi ($p \leq 0.0001$, $p \leq 0.01$), ancak fizyolojik HUVEC hattında anlamlı bir değişiklik gözlenmedi. qRT-PCR analizi, tüm hücre gruplarında glukokortikoid reseptörünün (GR) ekspresyonunun artışını göstermiştir. Özellikle kanser hücrelerinde belirgin bir artış

görülmüştür. Ayrıca, kolorektal kanserde epitel-mezenkimal geçiş (EMT) ile ilişkili bir glukokortikoid yanıt geni olan FKBP51, kanser hücrelerinde artarken, HUVEC hücrelerinde değişiklik göstermedi. MMP-9 ekspresyonu, A549 ve HCT116 hücrelerinde anlamlı şekilde artarken, MMP-2 ekspresyonu kanser hücrelerinde değişmedi, ancak HUVEC hücrelerinde azaldı. Bu bulgular, glukokortikoid aracılı yolların metastaza katkıda bulunarak MMP-9'un yukarı regülasyonuna ve FKBP51 ekspresyonundaki değişikliklere neden olabileceğini göstermektedir. Kronik stresin metastaz üzerindeki etkisini azaltabilecek terapötik hedeflerin belirlenmesi amacıyla daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır.
Anahtar kelimeler: Kronik Stres, Glukokortikoidler, Metastaz, MMP-2, MMP-9, FKBP51, Kolorektal Kanser, Akciğer Kanseri

INTRODUCTION

In the rush of daily life, stress can manifest in various forms, including work-related pressure, physical strain, or emotional distress caused by challenging life events. At first, stress can be beneficial to human body as it is programmed to cope with environmental and internal stressors. However, if the stress persists without resolution, prolonged exposure can lead to a wear-and-tear effect on the body. The hypothalamic-pituitary-adrenal (HPA) axis and the autonomic nervous system (ANS) are two key systems that regulate the body's response to stress (LeBouef, Yaker, & Whited, 2025).

Autonomic nervous system consists of two pathways; sympathethic and parasympathetic nervous system. These two pathways utilizes catecholamines to exert their functions on targeted organs. These catecholamines are epinephrine and norepinephrine, used by sympathetic nervous system and acetylcholine which is used by parasympathetic nervosus system. The autonomic nervous system is primarily activated during the fight-or-flight response when the body encounters danger. The activation of this system helps regulate physiological functions, enabling the body to adapt to both the environment and the perceived threat. These catecholamines bind to specific receptors to mediate the functions of the sympathetic and parasympathetic endings of the ANS. Activation of these receptors triggers a variety of physiological responses, such as increased heart rate, bronchodilation, and vasoconstriction. In contrast, the parasympathetic nervous system primarily uses acetylcholine as its neurotransmitter. The activation of SNS promotes the "rest and digest" responses, including lowering heart rate, promoting digestion, and conserving energy. These receptor-ligand interactions allow the ANS to precisely regulate physiological processes, maintaining the balance between the sympathetic and parasympathetic systems in response to various stimuli. As much as initiating this response is important, terminating is also required. If the stressor is not properly resolved, or if the mechanisms responsible for deactivating the stress response are impaired, it can lead to prolonged stress, potentially evolving into chronic stress, resulting in physical and mental wear and tear on the body (LeBouef et al., 2025). The failure to efficiently resolve acute stress can contribute to the development of pathological conditions, including cardiovascular diseases, immune dysfunction, and mental health disorders such as anxiety and depression. It may also play a role in tumorigenesis and cognitive decline. Moreover, prolonged stress has been reported to alter the structure of the hippocampus, prefrontal cortex (PFC), and amygdala. Therefore, while acute stress has a protective function, its proper resolution is essential to prevent the harmful effects of prolonged stress exposure (von Ziegler et al., 2022).

The HPA axis is a major neuroendocrine system that not only controls stress but also influences stress-related immune responses, mood, emotions, and energy regulation. It consists of the hypothalamus, anterior pituitary, and adrenal cortex (Sheng et al., 2020). Glucocorticoids exert their functions on the body in response to stress. When exposed to a stressor stimulus, neurons in the paraventricular nucleus (PVN) of the hypothalamus are activated, leading to the release of corticotropin-releasing hormone (CRH). CRH stimulates the anterior pituitary gland, which

subsequently releases adrenocorticotropic hormone (ACTH). ACTH then reaches the adrenal cortex, triggering the release of glucocorticoids into the bloodstream. These glucocorticoids bind to their specific receptors, known as glucocorticoid receptors, to mediate their physiological effects (Herman et al., 2016).

Glucocorticoids regulate metabolism by increasing glucose production through gluconeogenesis and glycogenolysis, promoting lipolysis, and inducing muscle catabolism while inhibiting insulin to ensure energy availability during stress. Immunologically, they exert anti-inflammatory and immunosuppressive effects by increasing circulating neutrophils through inhibited migration and apoptosis, while inducing eosinophil apoptosis. By suppressing interleukin-2 (IL-2) and NF-kB, glucocorticoids inhibit T-cell proliferation, reduce cytokine production, and impair macrophage antigen recognition, leading to lymphoid tissue atrophy. These effects, while beneficial for treating inflammatory conditions, also increase infection susceptibility. The hypothalamic-pituitary-adrenal (HPA) axis regulates endogenous glucocorticoid levels, preventing these drastic effects; however, chronic exogenous glucocorticoid use disrupts this balance, leading to severe metabolic and immune dysfunctions (Chourpiliadis & Aeddula, 2025).

Chronic stress, similar to prolonged use of exogenous glucocorticoid use, disrupts the normal function of the HPA axis by interfering with its feedback mechanisms, leading to increased cortisol levels. This imbalance contributes to various health issues, including heart disease, hormonal disorders, weakened immunity, and inflammation-related illnesses. Prolonged activation of the HPA axis first causes a spike in cortisol (hypercortisolism), followed by a two-phase inflammatory response that remains unusually persistent due to continued high cortisol levels. Other factors, such as ongoing stress, metabolic imbalances, and sleep deprivation, further complicate this regulation (Guilliams & Edwards, 2010; Rohleder, 2019). A study by Cohen et al. suggests that chronic stress leads to glucocorticoid receptor resistance (GCR) by impairing receptor function and expression. Under prolonged stress, immune cells become less responsive to glucocorticoids, weakening their ability to regulate inflammation. This resistance stems from changes in glucocorticoid receptor gene expression, reducing their role in controlling immune responses. As a result, inflammation persists, increasing the risk of cardiovascular disease, diabetes, and infections like the common cold. The study highlights that repeated stress not only alters receptor function but also decreases receptor levels, further disrupting immune regulation (Cohen et al., 2012). A detailed study on stress-induced changes in the brain shows that chronic mild stress (CMS) significantly affects glucocorticoid receptor (GR) function and expression, particularly in the ventral hippocampus and prefrontal cortex. CMS was found to increase FKBP51 mRNA and protein levels in both the ventral and dorsal hippocampus as well as the prefrontal cortex, indicating a rise in regulatory proteins that influence GR sensitivity and localization. Interestingly, while GR mRNA levels remained unchanged, GR protein levels increased in the ventral hippocampus and prefrontal cortex, suggesting that stress alters GR through post-transcriptional mechanisms rather than gene expression changes (Guidotti et al., 2013).

Recent research highlights chronic stress as a key factor in cancer development, alongside genetic predisposition and epigenetic interactions. Prolonged psychological or physiological stress activates the sympathetic nervous system (adrenaline/noradrenaline pathways) and the HPA axis (glucocorticoid pathways), leading to long-term effects. While the exact mechanisms remain unclear, chronic stress is known to negatively impact cancer progression and treatment outcomes (Dai et al., 2020). Tumor invasion and spread involve multiple steps, with various molecules playing a role, especially matrix metalloproteinases (MMPs). These zinc-dependent enzymes help cancer grow by breaking down the basement membrane and extracellular matrix (ECM), allowing tumor cells to move and spread. While the ECM and basement membrane provide structure and nutrients for tumors, they also act as barriers against invasion. MMPs

weaken these barriers, making it easier for cancer cells to invade other tissues. They also affect inflammation, blood vessel formation (angiogenesis), and cell movement by breaking down key proteins on cell surfaces. Among them, MMP-2 and MMP-9 are closely linked to cancer metastasis (Song et al., 2021).

He et al.'s study demonstrated that chronic stress enhances lung metastasis from disseminated cancer cells in mice. It also alters the lung microenvironment by promoting fibronectin accumulation, reducing T cell infiltration, and increasing neutrophil infiltration. Their findings indicate that glucocorticoids, under chronic stress conditions, induce NET formation, thereby creating a microenvironment that supports metastasis (X.-Y. He et al., 2024). In a mouse model subjected to repeated social defeat stress for 10 days, followed by the inoculation of Lewis lung carcinoma cells, the stress exposure significantly enhanced the weight and volume of the primary tumor, as well as the number of metastatic lung nodules. This tumor-promoting effect was associated with elevated serum VEGF levels, increased VEGFR-2 mRNA expression, and upregulated MMP-2 and MMP-9 protein expression compared to the non-stressed group (Wu et al., 2015). In colorectal cancer (CRC), certain MMPs, such as MMP-2, MMP-7, and MMP-9, are often overproduced, aiding cancer cells in invading surrounding tissues and spreading to other parts of the body. Elevated levels of these MMPs have been linked to more aggressive tumor behavior and poorer outcomes in CRC patients (Heslin et al., 2001). In in vivo models of breast and colorectal cancer metastasis, chronic stress exposure was found to enhance the metastatic potential of tumor cells in both cancer types. In colorectal cancer, this increase in metastasis was linked to elevated glucocorticoid levels, which led to the suppression of Bifidobacterium, highlighting the influence of chronic stress on gut microbiota. Bifidobacterium plays a crucial role in gut health by breaking down oleic acid, a compound that can promote tumor metastasis. This finding further supports the connection between chronic stress, gut microbiota imbalance, and colorectal cancer progression (Z. He et al., 2024). In the literature it is a known fact that chronic stress upregulates metastasis ability colorectral cancer lines however a direct relationship with glucocorticoids and MMP's are still yet to be investigated thoroughly.

METHODS

Culturing of A549, HCT116 and HUVEC Cells

Commercially available HUVEC (ATCC: CRL-1730), A549 (ATCC: CCL-185), and HCT116 (ATCC: CCL-247) cell lines were maintained in DMEM High Glucose (4.5 g/L) with L-Glutamine (Capricorn Scientific, Cat. No: DMEM-HA (500 mL)), supplemented with 10% Fetal Bovine Serum (FBS, Certified - Gibco, Cat. No: 16000044) and 1% Penicillin-Streptomycin (10,000 U/mL, Gibco, Cat. No: 15140122). Cells were passaged upon reaching approximately 70% confluency.

For subculturing, the cells were first washed with PBS (pH 7.4, 1X) (Gibco, Cat. No: 10010023). Following this, they were detached using Trypsin-EDTA (0.25%) (Gibco, Cat. No: 25-200-056). Trypsin activity was neutralized by adding complete DMEM containing 10% FBS and 1% Pen-Strep. The cell suspension was then centrifuged at 1500 RPM at 4°C, and the resulting pellet was resuspended in fresh complete DMEM. Cells were incubated at 37°C with 5% CO_2, and the subculturing process was repeated whenever they reached 70% confluency.

Chronic Stress Treatment with Hydrocortisone

Hydrocortisone (H0888) was obtained from Sigma Aldrich. To prepare a 55 mM stock solution, 19.94 mg of hydrocortisone was dissolved in 100% dimethyl sulfoxide (DMSO). The stock solution was then stored at -20°C until use.

To simulate chronic stress in vitro, cells were exposed to 50 μM hydrocortisone for 7 days, with treatments administered every other day, totaling four treatments throughout the experiment.

MTT Assay

Assessment of cell viability of tumor cells under chronic stress was achieved through MTT assay. MTT solution was prepared with Thiazolyl Blue Tetrazolium Bromide (MTT) (Biomatik, Cat. Number: A3338) and 1X PBS. Briefly using a ratio of 5mg/mL, MTT is dissolved in 1X PBS and filtered through 0.22um filter to prevent undissolved particles from interfering with experiment results. 400mL MTT solvent solution was made with; 0.1% Triton 100X (400µL), 4mM HCl (130µL) and isopropanol (390.470mL).

Following hydrocortisone treatment to simulate chronic stress, the culture medium was removed, and 20 µL of MTT solution (5 mg/mL, dissolved in 1X PBS) was added to each well. The plates were then incubated in the dark at 37°C for 3 hours. After incubation, 150 µL of MTT solvent solution was added to each well, and the plates were placed on an orbital shaker at 150 RPM for 15 minutes. Finally, the absorbance of formazan crystals was measured using the Varioskan LUX multimode microplate reader at a wavelength of 570 nm. Cell viability was determined based on the absorbance readings.

RNA Isolation, cDNA Synthesis and qRT-PCR

Gene expression analysis of the glucocorticoid receptor (GR), FKBP51, MMP-2, and MMP-9 was conducted using qRT-PCR. Validation of chronic stress was confirmed through GR and FKBP51 expression levels, while the tumor invasion potential of the cells was evaluated based on MMP-2 and MMP-9 expression.

All protocols were performed according to the respective kit instructions. RNA isolation was carried out using the Nucleogene Total RNA Extraction Kit (Cat. No: NG044). cDNA synthesis was performed with the NucleoGene cDNA Synthesis Kit (5X) (Cat. No: NGMM019), and qPCR experiments were conducted using the qPCRBIO SyGreen Blue Mix Separate-ROX (Cat. No: PB20.17).

Table 1. List of mRNA-specific primers from Sentebiolab for tumor and HUVEC cells

Gene	Forward and Reverse Primer Sequence
GAPDH	5'-GGTCGGAGTCAACGGATTTGG-3' 5'-AAGCTTCCCGTTCTCAGCCA-3'
Glucocorticoid Receptor(GR)	5'-CCTCCTGCTCCTTCTGCGTT-3' 5'-CCATCAGTGAATATCAACTCTGGCA-3'
FKBP51	5'-GGCGTCCCAGAGGGGGAAA-3' 5'-TGTCTCTGTCTGGCTTCCGC-3'
MMP2	5'-AACAACTTTTGGACACATCTGGGC-3' 5'-AGGTGTTCAGGTATTGCTAGACGC-3'
MMP9	5'-ATCCAGTTTGGTGTCGCGGA-3' 5'-ACCGAGTTGGAACCACGACG-3'

FINDINGS

Cell Viability of Tumor and HUVEC cells after Chronic Stress Treatment

As shown in Figure 1, chronic stress stimulation led to an increase in cell viability in both A549 and HCT116 tumor cell lines. In contrast, in the physiological HUVEC cell line, cell viability decreased in the vehicle group (DMSO). However, no significant changes were observed in the chronic stress-treated group.

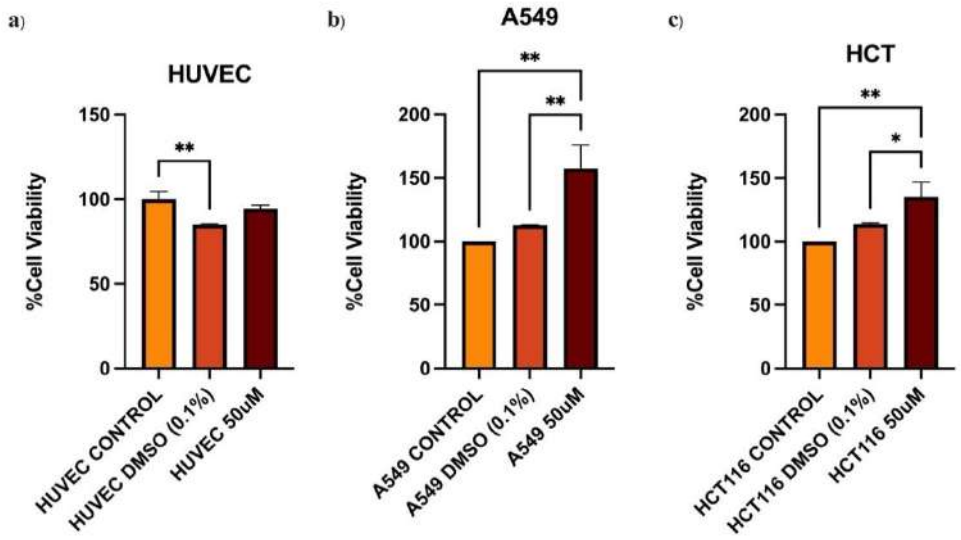

Figure 1. Cell viability of HUVEC, A549 and HCT116 cell lines are shown in percentage. One-way ANOVA analysis was performed to compare the each mean of their own control group and Tukey's multiple comparison test was applied. HCT116 cell line was abbreviated as HCT. (ns) $p>0.05$, (*) $p \leq 0.05$, (**) $p \leq 0.01$, (***) $p \leq 0.001$, (****) $p \leq 0.0001$.

Gene Expressions of GR, FKBP51, MMP-2 and MMP-9 After Chronic Stress Treatment

Gene expression analysis using qRT-PCR showed a significant upregulation of the glucocorticoid receptor gene in all cell lines. FKBP51 expression was also elevated in the A549 and HCT116 tumor cell lines, but no significant changes were observed in the HUVEC physiological cell line. MMP9 expression was increased in tumor cell lines compared to the control group, whereas HUVEC cells showed no significant changes. In contrast, MMP2 expression was significantly decreased in HUVEC cells but remained unchanged in A549 and HCT116 tumor cells.

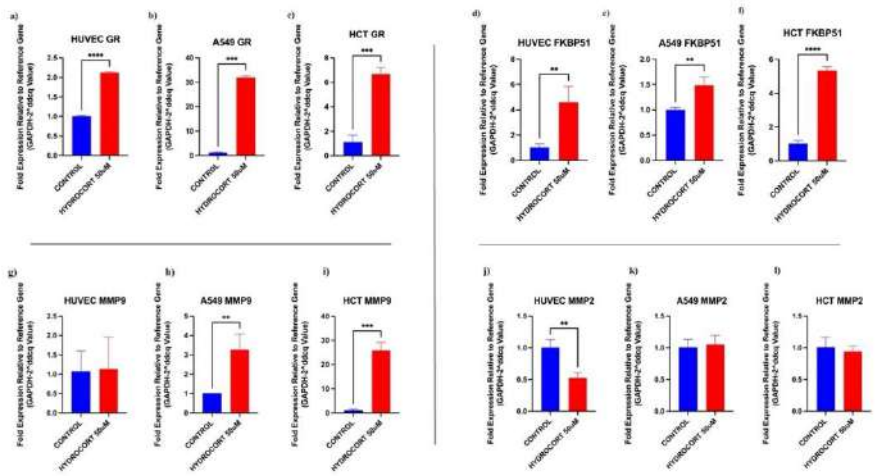

Figure 2. Detection of mRNA levels of glucocorticoid receptor (GR), FKBP51, MMP9 and MMP2. Unpaired t-test analysis was performed with normality tests. (ns) $p>0.05$, (*) $p \leq 0.05$, (**) $p \leq 0.01$, (***) $p \leq 0.001$, (****) $p \leq 0.0001$.

DISCUSSION AND CONCLUSION

Existing literature primarily emphasizes adrenergic receptor-driven effects, whereas our study focused on glucocorticoid-mediated mechanisms. Modeling chronic stress in vitro presents a challenge since, in biological systems, it typically results from prolonged psychological distress or chronic diseases—conditions that cannot be fully replicated in cell culture. Although stress hormones can activate pathways related to inflammation, tumor progression, or suppression, in vitro studies often lack a systematic approach to mimic these complex interactions. Additionally, defining "chronic" stress in vitro is inherently subjective, as there is no universally accepted standard for treatment duration or frequency in cell-based models (Bassil, De Nijs, Rutten, Van Den Hove, & Kenis, 2022). After an extensive literature review, hydrocortisone were chosen to induce chronic stress since it is not potent as dexamethasone and similar to natural cortisol found in humans (Cantrill, Waltman, Palmberg, Zink, & Becker, 1975). The MTT assay demonstrated that treatment with 50 µM hydrocortisone for seven days led to a significant increase in cell viability in A549 and HCT116 cancer cell lines as shown in Figure 1. In contrast, the HUVEC physiological cell line showed no significant changes in viability. These findings support the role of chronic stress hormones in promoting cancer cell growth and proliferation.

Since these cells are cultured in isolation, without interactions with other cell types as they would in the human body, environmental influences can be ruled out. The observed increase in cancer cell viability is more likely due to their direct utilization of glucocorticoids, leading to the activation of anti-apoptotic pathways stimulated by glucocorticoid signaling. This aligns with findings from a study by Gündisch et al., which combined in vitro and in vivo experiments and demonstrated that glucocorticoids enhance cell proliferation in solid tumor cell lines (Gündisch et al., 2012).

To even investigate chronic stress impact on these cells, gene expression study was conducted with targeting GR and FKBP51 genes to validate chronic stress and understand molecular pathways. Additionally, MMP2 and MMP9 was targeted for metastases and migration. Gene expression study for GR in Figure 2. showed that chronic stress induced HUVEC, A549 and HCT116 cells showed significant upregulation of glucocorticoid receptor. Particularly, cancer cell lines A549 and HCT116 showed almost 20-times and 3-times doubling rate when compared

to HUVEC which showed 2-times rate. This explains how cancer cells utilize glucocorticoid receptors with glucocorticoids and also how chronic stress initially upregulates glucocorticoid receptor signaling whether if a cell is physiological or a cancerous one. Figure 2. illustrates changes in FKBP51 gene expression, a co-chaperone that plays a key role in regulating glucocorticoid receptor (GR) sensitivity. Increased FKBP51 expression is known to reduce GR translocation to the nucleus, thereby weakening GR-mediated transcription (Fries, Gassen, & Rein, 2017). However, similar to glucocorticoids themselves, FKBP51 can have dual effects, depending on the cellular context. In HUVEC cells, FKBP51 upregulation without corresponding increases in proliferation or migration may serve as an indicator of chronic stress adaptation rather than an oncogenic driver. In contrast, cancer cells often exploit FKBP51 for their own survival and progression. In colorectal carcinoma, FKBP51 expression has been linked to the epithelial-to-mesenchymal transition (EMT) phenotype, a key process in cancer metastasis (Rotoli et al., 2016). However, in lung cancer, a study suggested that FKBP51 functions as a pro-apoptotic gene, acting as a negative regulator of Akt in a p53-dependent manner and enhancing drug sensitivity, as confirmed by a dual-luciferase reporter assay (Chen et al., 2020). Although their findings contrast with our observed increase in A549 cell proliferation, it is important to note that no chemotherapy drugs were used in our study. The proliferative effects observed in A549 cells are likely driven by alternative anti-apoptotic pathways, independent of FKBP51's drug-sensitizing role in lung cancer.

MMP-2 and MMP-9 mRNA gene expression was also studied. Chronic stress induced significant increase in mRNA expression of MMP-9 which is known to contribute to metastasis of cancers, confirming chronic stress contribution to metastasis. However no changes were observed in MMP2 besides HUVEC cells decreased MMP2 mRNA expression. A study by suggested that basal glucocorticoid levels inhibited tube formation by HUVEC cells. Additionally, in their study, glucocorticoid treatment increased the expression of thrombospondin-1 which plays a anti-angiogenic protein and inhibits TLS formation therefore inhibiting tube formation (Logie et al., 2010). Since tissue inhibitors of metalloproteinases (TIMPs) play a significant role in angiogenesis and their upregulation limits MMP production, further research is needed to find out if chronic stress directly on HUVEC cells but not interactions with HUVEC cells with cancer cells are inhibitory on HUVEC line (Chai et al., 2020).

Based on these findings, the elevation of glucocorticoids due to chronic stress and their impact on metastasis-related proteins necessitate further investigation. Understanding how glucocorticoids influence these pathways could help identify potential therapeutic targets to inhibit cancer metastasis and improve patient prognosis. Future studies should focus on the molecular mechanisms underlying these effects, which may lead to the development of targeted interventions aimed at mitigating the pro-metastatic influence of chronic stress in cancer progression.

REFERENCES

Bassil, K., De Nijs, L., Rutten, B. P. F., Van Den Hove, D. L. A., & Kenis, G. (2022). In vitro modeling of glucocorticoid mechanisms in stress-related mental disorders: Current challenges and future perspectives. *Frontiers in Cell and Developmental Biology*, *10*, 1046357. https://doi.org/10.3389/fcell.2022.1046357

Cantrill, H. L., Waltman, S. R., Palmberg, P. F., Zink, H. A., & Becker, B. (1975). In Vitro Determination of Relative Corticosteroid Potency. *The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism*, *40*(6), 1073–1077. https://doi.org/10.1210/jcem-40-6-1073

Chai, M., Gu, C., Shen, Q., Liu, J., Zhou, Y., Jin, Z., … Tan, W. (2020). Hypoxia alleviates dexamethasone-induced inhibition of angiogenesis in cocultures of HUVECs and rBMSCs via HIF-1α. *Stem Cell Research & Therapy*, *11*(1), 343. https://doi.org/10.1186/s13287-020-01853-x

Chen, Y., Liu, Z., Wang, Y., Zhuang, J., Peng, Y., Mo, X., … Wu, X. (2020). FKBP51 induces p53-dependent apoptosis and enhances drug sensitivity of human non-small-cell lung cancer cells. *Experimental and Therapeutic Medicine*. https://doi.org/10.3892/etm.2020.8450

Chourpiliadis, C., & Aeddula, N. R. (2025). *Physiology, Glucocorticoids*.

Cohen, S., Janicki-Deverts, D., Doyle, W. J., Miller, G. E., Frank, E., Rabin, B. S., & Turner, R. B. (2012). Chronic stress, glucocorticoid receptor resistance, inflammation, and disease risk. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, *109*(16), 5995–5999. https://doi.org/10.1073/pnas.1118355109

Dai, S., Mo, Y., Wang, Y., Xiang, B., Liao, Q., Zhou, M., … Zeng, Z. (2020). Chronic Stress Promotes Cancer Development. *Frontiers in Oncology*, *10*, 1492. https://doi.org/10.3389/fonc.2020.01492

Fries, G., Gassen, N., & Rein, T. (2017). The FKBP51 Glucocorticoid Receptor Co-Chaperone: Regulation, Function, and Implications in Health and Disease. *International Journal of Molecular Sciences*, *18*(12), 2614. https://doi.org/10.3390/ijms18122614

Guidotti, G., Calabrese, F., Anacker, C., Racagni, G., Pariante, C. M., & Riva, M. A. (2013). Glucocorticoid receptor and fkbp5 expression is altered following exposure to chronic stress: Modulation by antidepressant treatment. *Neuropsychopharmacology*, *38*(4), 616–627. https://doi.org/10.1038/npp.2012.225

Guilliams, T. G., & Edwards, L. (2010). *The Stress Response System Chronic Stress and the HPA Axis: Clinical Assessment and Therapeutic Considerations*.

GÜNDISCH, S., BOECKELER, E. V. A., BEHRENDS, U. T. A., AMTMANN, E., EHRHARDT, H., & JEREMIAS, I. (2012). Glucocorticoids Augment Survival and Proliferation of Tumor Cells. *Anticancer Research*, *32*(10), 4251. Retrieved from http://ar.iiarjournals.org/content/32/10/4251.abstract

He, X.-Y., Gao, Y., Ng, D., Michalopoulou, E., George, S., Adrover, J. M., … Egeblad, M. (2024). Chronic stress increases metastasis via neutrophil-mediated changes to the microenvironment. *Cancer Cell*, *42*(3), 474-486.e12. https://doi.org/10.1016/j.ccell.2024.01.013

He, Z., Liu, C., Gong, J., Yu, J., Liang, D., Lai, P., … Lan, P. (2024). Chronic stress promotes cancer metastasis through glucocorticoid-driven bifidobacterium depletion and oleic acid accumulation. *Basic Gastroenterology*, A152.2-A152. BMJ Publishing Group Ltd and British Society of Gastroenterology. https://doi.org/10.1136/gutjnl-2024-IDDF.94

Herman, J. P., McKlveen, J. M., Ghosal, S., Kopp, B., Wulsin, A., Makinson, R., … Myers, B. (2016). Regulation of the hypothalamic-pituitary- adrenocortical stress response. *Comprehensive Physiology*, *6*(2), 603–621. https://doi.org/10.1002/cphy.c150015

Heslin, M. J., Yan, J., Johnson, M. R., Weiss, H., Diasio, R. B., & Urist, M. M. (2001). Role of Matrix Metalloproteinases in Colorectal Carcinogenesis. *Annals of Surgery*, *233*(6), 786–792. https://doi.org/10.1097/00000658-200106000-00008

LeBouef, T., Yaker, Z., & Whited, L. (2025). *Physiology, Autonomic Nervous System*.

Logie, J. J., Ali, S., Marshall, K. M., Heck, M. M. S., Walker, B. R., & Hadoke, P. W. F. (2010). Glucocorticoid-Mediated Inhibition of Angiogenic Changes in Human Endothelial Cells Is Not Caused by Reductions in Cell Proliferation or Migration. *PLoS ONE*, *5*(12), e14476. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0014476

Rohleder, N. (2019, July 1). Stress and inflammation – The need to address the gap in the transition between acute and chronic stress effects. *Psychoneuroendocrinology*, Vol. 105, pp. 164–171. Elsevier Ltd. https://doi.org/10.1016/j.psyneuen.2019.02.021

Rotoli, D., Morales, M., Del Carmen Maeso, M., Del Pino García, M., Morales, A., Ávila, J., & Martín-Vasallo, P. (2016). Expression and localization of the immunophilin FKBP51 in colorectal carcinomas and primary metastases, and alterations following oxaliplatin-based chemotherapy. *Oncology Letters*, *12*(2), 1315–1322. https://doi.org/10.3892/ol.2016.4772

Sheng, J. A., Bales, N. J., Myers, S. A., Bautista, A. I., Roueinfar, M., Hale, T. M., & Handa, R. J. (2020). The Hypothalamic-Pituitary-Adrenal Axis: Development, Programming Actions of Hormones, and Maternal-Fetal Interactions. *Frontiers in Behavioral Neuroscience*, *14*, 601939. https://doi.org/10.3389/fnbeh.2020.601939

Song, Z., Wang, J., Su, Q., Luan, M., Chen, X., & Xu, X. (2021). The role of MMP-2 and MMP-9 in the metastasis and development of hypopharyngeal carcinoma. *Brazilian Journal of Otorhinolaryngology*, *87*(5), 521–528. https://doi.org/10.1016/j.bjorl.2019.10.009

von Ziegler, L. M., Floriou-Servou, A., Waag, R., Das Gupta, R. R., Sturman, O., Gapp, K., … Bohacek, J. (2022). Multiomic profiling of the acute stress response in the mouse hippocampus. *Nature Communications*, *13*(1), 1824. https://doi.org/10.1038/s41467-022-29367-5

Wu, X., Liu, B. J., Ji, S., Wu, J. F., Xu, C. Q., Du, Y. J., … Dong, J. C. (2015). Social defeat stress promotes tumor growth and angiogenesis by upregulating vascular endothelial growth factor/extracellular signal-regulated kinase/matrix metalloproteinase signaling in a mouse model of lung carcinoma. *Molecular Medicine Reports*, *12*(1), 1405–1412. https://doi.org/10.3892/mmr.2015.3559

A REVIEW OF COMMUNITY-BASED INTERVENTION PROGRAMS FOR RECYCLING

Doç. Dr. Alime SELÇUK TOSUN
https://orcid.org/0000-0002-4851-0910
Selcuk University, Faculty of Nursing, Department of Public Health Nursing
Doktora Öğrencisi, Betül UÇAR
https://orcid.org/0000-0002-0155-0034
Selçuk University, Institute of Health Sciences, Department of Public Health Nursing

ABSTRACT
This review study was conducted to evaluate community-based intervention programs implemented for recycling and to examine their importance in terms of public health nursing. The literature search was conducted in Google Scholar, PubMEd, Academic Search Complete (EBSCOHOST) and Web of Sciences databases using the keywords 'waste management, recycling, community-based approach, household' and 'waste management, recycling, community-based approach, household'. English and Turkish articles published between 2020 and 2025 and for which full text was available were examined. Studies show that education and awareness-raising interventions positively affect waste separation and recycling behavior at the household level. Informational materials, provision of waste bins and development of incentive policies by local governments have been found to be critical for sustainable waste management. Additionally, studies have revealed that individuals; attitudes and perceptions about recycling directly affect their recycling intention. This shows that increasing awareness based on information can be an important tool for change. Multifaceted and community-based interventions appear to be effective in increasing waste management and recycling behaviors. It is recommended to consider multidimensional approaches such as education, factors that encourage behavior, and understanding the socio-demographic characteristics and motivations of individuals in developing sustainable and effective waste management policies.
Keywords: Community-Based Approach, Household, Recycling, Waste Management

INTRODUCTION
It is reported that waste generation worldwide has increased significantly in recent years and continues to increase. The increase in unsorted solid waste poses a threat to environmental health (Abbasi et al 2020). Improper recycling practices have been recognized and proven to be the primary cause of air pollution and environmental degradation leading to serious health problems (Andeobu et al 2022). Estimates show that by 2050, the world will generate 3.88 billion tons of solid waste per year, a 73% increase from 2020 (Ling et al 2023). According to the World Health Organization, about 23% of all deaths worldwide are environment-related (about 13.7 million deaths per year), and this can be prevented by creating a healthier environment. In addition, a healthier environment could prevent about a quarter of the world's diseases (Moeini et al 2023). Waste poses a threat to public health and the environment if it is not managed safely through separation, collection, transfer, treatment, recycling and reuse. The World Health Organization (WHO) emphasizes that inadequate disposal of solid waste results in soil, water and air pollution and health risks for populations surrounding the areas concerned (WHO 2015). Waste generation and poor waste management are rapidly increasing on our planet, polluting the planet at unsustainable rates (Barnett et al 2024). The main problem of waste generation is that it has many negative impacts on the quality of life of all organisms and

creates environmental hazards such as air, water, soil pollution and greenhouse gas emissions (Moeini et al 2023). In Vietnam, for example, about 85% of the waste generated is buried in landfills without treatment, and 80% of this is unhygienic and polluting. Pakistan generates about 49.6 million tons of solid waste every year, increasing by more than 2.4% every year, causing serious environmental problems (Yandri et al 2023). Increasing environmental waste is a critical global challenge for ecological and public health, requiring focused solutions to reduce environmental pollution (Singh and Walker 2024). Recycling reduces energy consumption and emissions and protects air, water and soil by reducing the need for raw materials (Khanday et al 2024). Recycling, which means separating everyday garbage and collecting waste materials that can be transformed into new materials, is a critical measure to conserve natural resources and reduce waste pollution (Ling et al 2023). In fact, high levels of recycling, such as reduced use, reuse and repair or refurbishment, enable a product to perform at a given level of service with less material input than required. Therefore, recycling can reduce the energy and materials used per unit of output, resulting in increased eco-efficiency (Soomro et al 2022). Many developing countries are transitioning to integrated solid waste management systems that include material recovery through recycling to reduce the burden on landfills and make their systems sustainable (Lawrence et al 2020). Today, high-income countries still recycle 36% of the waste generated, with Germany taking the number one spot, recycling 66.1% in 2015, followed by Wales (63.8%) and Singapore (61%) (Chandrappa and Das 2024). Another example is Taiwan and its established recycling measures known as “Four-in-One Recycling” and “Keep Trash Off the Ground”, which aim to reduce municipal solid waste, increase recycling and improve the efficiency of the recycling sector. Under these policies, the recycling rate in Taiwan increased from 2% in 1999 to 17% in 2014 (Ceschi et al 2021). Approximately 21 million people were trained on recycling in Turkey. Our recycling rate, which was 13% in 2017, increased to 27.2% in 2021, 30.13% in 2022 and 34.92% in 2023. It is aimed to increase our recycling rate to 60% in 2035 (CYGM 2024). In the United States, 37.5 percent of total waste is generated in construction, while in Turkey, the share of construction is 0 percent, and the largest share belongs to households with 26.5 percent (Euronews 2023). Waste reuse, recycling and recovery, if well planned and managed, can reduce the amount of waste to be disposed of by up to 65% of the total waste generated. This will help protect public health and the environment (Kihila et al 2021).

Solid waste management is a serious global concern. Its importance stems from increases in the quantity and complexity of waste generated with economic development, which together pose a serious threat to human health and ecosystem sustainability (Trushna et al 2024). However, individuals continue to show low levels of recycling behavior, as evidenced by a global recycling rate of 14% (Ling et al 2023). Source separation of waste is an effective way to achieve high recovery rates and reduce environmental risks in urban areas (Zhang et al 2022). It also promotes the use of solid waste as a resource while reducing health and environmental risks (Almasi et al 2019). For these reasons, it is of great importance to develop effective policies in waste management and implement strategies to raise awareness of individuals in order to increase recycling rates. In many countries, encouraging waste segregation behavior is recommended as an important strategy to facilitate recycling and reduce environmental pollution (Abbasi et al. 2020). This review study was conducted to evaluate community-based intervention programs for recycling and to examine their importance in terms of public health nursing.

METHOD

Literature search was conducted in Google Scholar, PubMEd, Academic Search Complete (EBSCOHOST) and Web of Sciences databases using the keywords 'waste management, recycling, community based approach, household' and 'waste management, recycling,

community based approach, household'. English and Turkish articles published between 2020-2025 and whose full text was accessed were analyzed.

RESULTS

In a systematic analysis, it was reported that intervention practices and individual theories are an effective method for waste separation behavior according to many research results (Moeini et al. 2023). Another systematic review examined interventions aimed at promoting waste segregation at the household level around the world. Only 34 of the 82 included interventions conducted formative research to identify opportunities and barriers to household waste segregation in the local context and reported on these determinants before designing and implementing their strategies. Most of these researchers (n = 21) developed their interventions based on findings from literature reviews of relevant studies conducted in their study areas or quantitative data from local authorities. A few studies (n = 6) have used stakeholder perspectives obtained through interviews or surveys to guide intervention development and implementation. The studies included a variety of interventions such as education programs, incentives and policy changes. Most interventions positively affected household waste segregation behaviors (Trushna et al 2024).

In a randomized controlled trial in Bharatpur, Nepal, information on waste management was provided to individuals through leaflets, posters and workshops. Waste bins were placed on the streets for people to use. The study group consisted of 499 control households and 494 experimental households, totaling 993 households. The intervention resulted in improved neighborhood cleanliness and motivated intervention households to properly dispose of their waste through waste collectors (Nepal et al 2023). A randomized controlled trial was conducted in Sri Lanka to examine the impact of interventions in improving households' waste management practices. This study used the theory of planned behavior developed by Ajzen (1991) to design policy interventions for solid waste management to be implemented at the household level. The theory emphasizes that an individual's readiness to perform a particular behavior (intention) is shaped by attitudes; individuals' positive or negative perceptions of performing a behavior, subjective norms; individuals' perceptions of social pressure to decide whether to perform a behavior and that individual's perceived behavioral control; and individuals' perceptions of their ability to perform a behavior. The intervention group was trained or offered specific incentives on waste management. Information brochures were sent through registered mail. Households were also provided with three waste bins with informative labels for sorting waste at home. Households in the intervention group were found to show a significant increase in positive waste management behaviors such as waste sorting and recycling compared to the control group. Education and incentives were observed to increase households' awareness and participation in waste management (Pallegedara et al 2024).

Socio-demographic factors, perceptions and attitudes affecting household waste management practices in Chitungwiza district, Zimbabwe were examined. The study of 314 respondents found that women take a more active role in household waste management and are more willing to pay for waste collection services. 55.7% of the 25-44 age group reported taking more responsibility for household waste management. Environmental planners need to consider socio-demographic status when formulating strategies to improve waste management practices in the context of developing countries. This study reported that local governments should encourage active community participation as a driver for behavioral change towards sustainable solid waste disposal practices in urban areas (Chikowore 2021). In a study conducted by Soomro et al. in Saudi Arabia, they aimed to identify the motivational factors considered important by consumers to recycle their waste. As a result of the research, it was found that individuals' positive attitudes towards recycling solid waste will arouse the intention to recycle. The results of this study provided detailed information on solid waste recycling activities that contribute positively to the environment and the economy (Soomro et al 2022). Khila et al

(2021) examined waste segregation, reuse and recycling practices in a Tanzanian city. The findings show that waste segregation and recycling are inadequate, but have great potential. Furthermore, this study emphasized that factors such as lack of economic incentives, lack of awareness, and inadequate policy implementation limit the effectiveness of waste sorting, reuse and recycling (Khila et al 2021). Castellini et al (2023) conducted a study examining the link between health-related attitudes and environmentally friendly behaviors in a large sample representing the Italian population. According to the results of this research, age was significantly associated with sustainable food consumption, recycling and energy saving. Older respondents (age > 54 years) scored higher than younger respondents (age < 35 years). They noted that this finding contradicts previous studies which suggest that young people are the most environmentally conscious and therefore the most committed to environmentally friendly behaviors. They suggested that the socio-demographic profile of the different participants in the studies probably plays an important role in explaining this difference in results (Castellini et al. 2023).

In a study conducted in Turkey, the level of awareness of individuals on recycling of solid wastes and their awareness were examined. The study was conducted with 415 participants from three major cities of Turkey, Istanbul, Ankara and Izmir. According to the results of the study, more than one third of the individuals (40.2%) reported that they knew where the recycling bins for glass, paper and plastic wastes were located, and almost half (48.4%) reported that they knew where the clothes bins were located for old clothes and shoes. According to the results of the research, it was determined that individuals have a high level of awareness and consciousness about recycling. However, it was suggested that individuals face some obstacles in front of recycling and solutions should be found for these (Yılmaz et al 2021).

CONCLUSION

In conclusion, studies on recycling have reported that recycling programs reduce negative health and environmental impacts, conserve resources and increase the livability of cities. It has been stated that community-based interventions will help individuals to change their behaviors related to recycling by increasing their awareness. It is seen that there are insufficient studies specific to this issue in the field of health in Turkey. It is recommended to conduct more research on this subject. In this direction, it is recommended to develop environmental health policies that encourage individuals to adopt recycling behaviors.

SOURCE

Abbasi, A., Araban, M., Heidari, Z., Alidosti, M., & Zamani-Alavijeh, F. 2020. Comparing the impact of educational messages based on an extended parallel process model on solid waste separation behaviors in female students: A four-group randomized trial. Waste Management, 117, 1-8.

Almasi, A., Mohammadi, M., Azizi, A., Berizi, Z., Shamsi, K., Shahbazi, A., Mosavi, S. A. 2019. Assessing The Knowledge, Attitude And Practice Of The Kermanshahi Women Towards Reducing, Recycling And Reusing Of Municipal Solid Waste. Resources, Conservation And Recycling, 141, 329-338.

Barnett, M. J., Hancock, P. I., Klotz, L. E., Attari, S. Z. 2023. Recycling Bias And Reduction Neglect. Nature Sustainability, 6(11), 1418-1425.

Ceschi, A., Sartori, R., Dickert, S., Scalco, A., Tur, E. M., Tommasi, F., Delfini, K. 2021. Testing A Norm-Based Policy For Waste Management: An Agent-Based Modeling Simulation On Nudging Recycling Behavior. Journal Of Environmental Management, 294, 112938.

Chandrappa, R., Das, D. B. 2024. Solid Waste Management: Principles And Practice. Springer Nature.

Chikowore, N. 2021. Factors influencing household waste management practices in Zimbabwe. Journal of Material Cycles and Waste Management, 23(1), 386-393.

Lawrence, K., Cooper, V., Kissoon, P. 2020. Sustaining Voluntary Recycling Programmes İn A Country Transitioning To An İntegrated Solid Waste Management System. Journal Of Environmental Management, 257, 109966.
Ling, M., Xu, L. Ve Chu, X. 2023. Evsel Geri Dönüşümde Diğerlerine Yönelik Müdahalelerin Heterojen Etkileri: Bir Saha Deneysel Çalışması. Çevre Yönetimi Dergisi , 329 , 117102.
Khanday, A. A., Rather, G. M., Kumar, M. A., Lone, A. H. 2024. Environmental Sustainability And Its Impact On Public Health İn Ladakh-India. In Sustainability And Health Informatics: A Systems Approach To Address The Climate Action Induced Global Challenge (Pp. 183-198). Singapore: Springer Nature Singapore.
Kihila, J. M., Wernsted, K., Kaseva, M. 2021. Waste Segregation And Potential For Recycling-A Case Study İn Dar Es Salaam City, Tanzania. Sustainable Environment, 7(1), 1935532.
Pallegedara, A., Kumara, A. S., Jayasena, D. M., Soysa, R. N. K. 2024. Can interventions improve waste management by the households? lessons from a randomized experiment in Sri Lanka. Waste Management Bulletin, 2(1), 289-298.
Singh, N., Walker, T. R. 2024. Plastic Recycling: A Panacea Or Environmental Pollution Problem. Npj Materials Sustainability, 2(1), 17.
Soomro, Y. A., Hameed, I., Bhutto, M. Y., Waris, I., Baeshen, Y., Al Batati, B. 2022. What İnfluences Consumers To Recycle Solid Waste? An Application Of The Extended Theory Of Planned Behavior İn The Kingdom Of Saudi Arabia. Sustainability, 14(2), 998.
Moeini, B., Ayubi, E., Barati, M., Bashirian, S., Tapak, L., Ezzati-Rastgar, K., Hashemian, M. (2023). Effect of household interventions on promoting waste segregation behavior at source: a systematic review. Sustainability, 15
Nepal, M., Karki Nepal, A., Khadayat, M. S., Rai, R. K., Shyamsundar, P., Somanathan, E. (2023). Low-cost strategies to improve municipal solid waste management in developing countries: experimental evidence from Nepal. Environmental and Resource Economics, 84(3), 729-752. (24), 16546.
Trushna, T., Krishnan, K., Soni, R., Singh, S., Kalyanasundaram, M., Annerstedt, K. S., ... Diwan, V. (2024). Interventions to promote household waste segregation: A systematic review. Heliyon, 10(2).
Yandri, P., Budi, S., Putri, I. A. P. 2023. Waste Sadaqah: A New Community-Based Waste-Management Practice İn Java, Indonesia. Sustainability: Science, Practice And Policy, 19(1), 2212510.
Yılmaz, A. M., Niyaz, Ö., Tomar, O. 2021. Türkiye'deki Tüketicilerin Katı Atıkların Geri Dönüşümü Konusundaki Bilinç Düzeylerinin ve Farkındalıklarının Belirlenmesi. ÇOMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi, 9(2), 379-392.
Zhang, Y., Wang, G., Zhang, Q., Ji, Y., Xu, H. 2022. What Determines Urban Household İntention And Behavior Of Solid Waste Separation? A Case Study İn China. Environmental Impact Assessment Review, 93, 106728.
World Health Organization. 2015. Waste And Human Health: Evidence And Needs: WHO Meeting Report 5–6 November 2015: Bonn, Germany (No. WHO/EURO: 2015-5441-45206-64594). World Health Organization. Regional Office For Europe.

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE CİNSEL EĞİTİME KAVRAMSAL BİR BAKIŞ
A CONCEPTUAL OVERVIEW OF SEX EDUCATION IN EARLY CHILDHOOD

Öğr. Gör. Dr. Beyza AKÇAY MALÇOK
Kırklareli Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu,
Çocuk Gelişimi Programı, Merkez, Kırklareli.
0000-0001-9576-3219

ÖZET
Çocuğun ana rahmine düşmesiyle birlikte süregelen gelişim sürecinin bir boyutu olan cinsel gelişim biyolojik olgunlaşma başta olmak üzere psikolojik, çevresel ve kültürel faktörlerden etkilenen ve gebelikten başlayıp yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Dolaysısıyla bu çok yönlü sürecin gelişim açısından önemli etkilere sahip olduğu görülmektedir. Özellikle erken yıllardan itibaren cinsel gelişim çocukların sosyal-duygusal gelişim alanı gibi farklı gelişim alanları üzerinde etkili olan ve aynı zamanda diğer gelişim alanlarından da etkilenen bir gelişim alanıdır. Bu etkiden hareketle, bireyin gelişiminde büyük bir etkiye sahip olan cinsel gelişim alanının, diğer tüm gelişim alanlarıyla aynı ölçüde önemsenmesi ve ihtiyaç duyulan eğitimin verilmesi büyük önem arz etmektedir. Çünkü cinsel eğitim bireylerin fiziksel, sosyo-duygusal, zihinsel ve cinsel gelişimlerinin yanı sıra cinsiyet özelliklerini ve rollerini de anlamalarına yardımcı olan bir süreç olarak tanımlanır. Dolayısıyla cinsel eğitimin tanımlanması ve buna yönelik süreçlerin değerlendirilmesi oldukça önemlidir. Her ne kadar aynı şeyler olmasa da cinsel eğitim ve cinsellik eğitiminin sıklıkla aynı anlama geldiği düşünülmekte ve zaman zaman birbirleri yerine kullanıldıkları görülmektedir. Dolayısıyla cinsel eğitim ile cinsellik eğitimi arasındaki önemli farkın vurgulanması, mevcut kavram karmaşasını ortadan kaldırmak ve çocukların cinsel gelişimlerini olumlu şekilde desteklemek açısından oldukça önemlidir. Cinsel eğitim sayesinde çocuk, cinsel gelişimle ilgili doğru bilgileri edinirken aynı zamanda mahremiyet ve istismar gibi konularda da gerekli öğrenmeleri gerçekleştirmiş olmaktadır. Bu sayede çocukların olumlu benlik algısı kazanması, cinsiyet rolleri ve ilişkilerini anlaması, sağlık konularında bilinçlenmesi ve yetişkinliğe yönelik olumlu tutumlar geliştirmesi sağlanabilir. Bu olumlu kazanımların gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla bu çalışma ile, cinsel eğitimle ilgili temel kavramsal bilgiler ve gereklilikler sunularak olumlu bir cinsel eğitim algısı ve buna yönelik olumlu tutum geliştirilmesi için kavramsal bir çerçeve çizilmesi amaçlanmıştır. Bu amaca ulaşmak için cinsel eğitimin tanımı, amacı, önemi, eğitimin ne zaman, kimler tarafından ve nelere dikkat edilerek verilmesi gerektiği, içeriği ve boyutları açıklanacaktır.
Anahtar kelimeler: Cinsel gelişim, cinsiyet, rol, olumlu tutum, mahremiyet.

ABSTRACT
Especially in early years, Sexual development is an area of development that influences and is influenced by other areas of development, such as social-emotional development. So, it is important to give importance sexual development as other developmental areas and to provide the necessary education about sexual development. Sex education helps children to understand their physical, socio-emotional, and sexual development, as well as gender roles and characteristics. Thus, it is crucial to define sex education. Although sex education and sexuality education don’t mean the same thing, they often used interchangeably. However, they are different terms. Therefore, it is very important to emphasize the important difference between sex education and sexuality education to eliminate the existing confusion and to positively support children's sexual development. Children learn accurate information about

sexual development, privacy and abuse prevention through sex education. So, this education enables children to develop a positive self-image, understand gender roles and relationships, become more health-conscious, and have positive attitudes toward adulthood. This study aims to provide a positive framework about sex education and a positive attitude towards sex education by introducing basic conceptual information and requirements related to sex education. To reach this aim, the definition, purpose, importance, when, by whom and what should be paid attention to, content and dimensions of sexual education will be explained.
Keywords: Sexual development, gender, role, positive attitudes, privacy

GİRİŞ

Cinsel gelişim biyolojik olgunlaşma başta olmak üzere psikolojik, çevresel ve kültürel faktörlerden etkilenen ve gebelikten başlayıp yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Dolaysısıyla bu çok yönlü süreç gelişim açısından önemli etkilere sahiptir (Miklósi, Luczay ve Pászthy, 2022). Ayrıca bu süreç çocukların cinsel kimlik ve rollerini öğrendikleri, olumlu benlik ve kişilik gelişimini de etkileyen önemli bir süreçtir. Bu süreçte olumlu cinsel gelişim ve çocukların bu süreci anlayabilmeleri için cinsel eğitimin verilmesi gerekmektedir (Goldman, 2003). Bu eğitim ile çocuklar cinsel gelişimle ilgili temel bilgileri alır, haklarını öğrenir ve sağlıklı gelişimlerinin de desteklenmesi ile eşitlikçi ve olumlu sonuçlara ulaşırlar (Şekil 1). Böylece çocuklar cinsel gelişim ile ilgili doğru bilgileri alarak farkındalıklarını geliştirir ve cinsel gelişime yönelik olumsuz kalıp yargılardan uzaklaşmış olurlar. Dolayısıyla özellikle erken yıllarda verilen cinsel eğitimin içeriği çocukların gelişimleri ve yaş özellikleri dikkate alınarak hazırlanmalıdır (Robinson ve Davies, 2017). Cinsel eğitim ile çocukların bütüncül gelişimi desteklenirken hem de çocukların yaşına uygun şekilde cinsel gelişim ile ilgili temel bilgileri en basit şekli ile öğrenmeleri beklenmektedir. Ayrıca mahremiyete saygı da programın içeriğine eklenerek çocukların kendi sınırlarını çizebilmeleri için farkındalık ve ön bilgilerin yaratılması gerekmektedir. Böylece çocuklar hem kendi bedenlerini tanırken hem de süreçte benlik ve kişilik gelişimini destekleyecek deneyimler edinirler.

CİNSEL EĞİTİM

Erken yıllarda cinsel gelişim ve bu gelişime bağlı olarak cinsel eğitim çocukların gelişimlerinde önemli bir yere sahiptir. Özellikle erken yıllardan itibaren cinsel gelişim çocukların sosyal-duygusal gelişim alanı gibi farklı gelişim alanları üzerinde etkili olan ve aynı zamanda diğer gelişim alanlarından da etkilenen bir gelişim alanıdır (Alkan Ersoy, 2014; Beyazıt ve Bütün Ayhan, 2019; Güzelyurt ve arkadaşları, 2019; Kaya Balkan, 2011; MEB, 2015; Yılmaz, 2008). Bu nedenle cinsel gelişim bilinmesi gereken, aileler ve eğitimciler için önemininin vurgulanması gereken önemli bir gelişim alanıdır. Bu bağlamda cinsel gelişim ile ilgili kuramlar geliştirmiş ya da mevcut gelişim kuramlarında bu alana da yer vermişlerdir (Alkan Ersoy, 2014; Artan, 2005; Beyazıt ve Bütün Ayhan, 2019; Kakavoulis, 1998; Yılmaz, 2008). Cinsel gelişim sürecinin çocukların hayatının önemli bir parçası olmasından hareketle aslında nasıl diğer gelişim alanlarına yönelik çalışmalar yapılıyorsa cinsel gelişim alanında da eğitimlere önem verilmesi gerekmektedir. Bu noktada aslında öncelikle cinsel eğitimi tanımlamak gerekmektedir. Çünkü cinsel eğitim ile cinsellik eğitimi arasında fark vardır ve bu iki durumun karıştırılması çok görünen bir kavram karmaşasıdır.

Birçok alanda olduğu gibi cinsel eğitimle alakalı farklı tanımlamalar yapılmıştır. Bu alanda çalışan birçok bilim insanı ve kuruluş cinsel eğitimi tanımlamışlardır (Artan, 2005; Beyazıt ve Bütün Ayhan, 2019; Beyazıt ve Bütün Ayhan, 2020; Çalışandemir, Bencik ve Artan; 2010; Güzelyurt ve arkadaşları, 2019; Tuğrul ve Artan, 2001). Tüm bu tanımlamalardan yola çıkarak cinsel eğitim "bireylerin fiziksel, sosyo-duygusal, zihinsel ve cinsel gelişimini anlaması, cinsiyet özelliklerini, rollerini anlamasına yardımcı olacak bilgilerin sunulması ve olumlu bir kişilik kavramı geliştirilmesini desteklemek için sunulan bilgilendirme ve farkındalık yaratma süreci" olarak tanımlanabilir (Artan, 2005; Çalışandemir, Bencik ve

Artan; 2010; Gürsoy ve Gençalp, 2010). Öte yandan cinsel eğitim bu tanımla da kısıtlanmış değildir. Çünkü cinsel eğitimin barındırdığı bazı özellikler vardır. Cinsel Eğitim;

- Bireylerin fiziksel, sosyal-duygusal, zihinsel ve cinsel gelişimini anlaması,
- Cinsiyet özelliklerini, rollerini anlamasına yardımcı olacak bilgilerin sunulması,
- Olumlu bir kişilik kavramı ve saygılı bir bakış açısı/davranış geliştirilmesini desteklemek için sunulan bilgilendirme ve farkındalık yaratma süreci,
- Roller, ilişkileri, benlik algısı ve sağlık konularını içeren kapsayıcı bir süreci,
- Çocukların erken yıllarda cinsel konular ile ilgili sordukları sorulara verilen doğru cevaplar,
- İleriki yaşlardaki merakı giderme ve yetişkinlikteki cinsel konulara karşı tutumun temellerinin atıldığı bir süreç olma özelliklerine sahiptir (Alkan Ersoy, 2014; Artan, 2005; Beyazıt ve Bütün Ayhan, 2019; Beyazıt ve Bütün Ayhan, 2020; Çalışandemir, Bencik ve Artan, 2010; Günçe, 1978; Güzelyurt ve arkadaşları, 2019).

Cinsel Eğitimin Amacı ve Önemi

Cinsel eğitimin tanımında bahsedildiği gibi erken çocuklukta cinsel eğitim cinsellik eğitiminden çok farklı bir süreçtir. Bu süreçte cinsellik ve fizyolojik süreçlerden değil, cinsiyetleri ve bedensel farklılıkları merak etmeye başladıklarında gerekli ve doğru bilgiyi anlatmak temeldedir. Dolayısıyla cinsel eğitimin kendine özgü amaçları bulunmaktadır. Özellikle erken yıllardaki cinsel eğitim süreci gerek kişilik gelişiminde gerek benlik algısında büyük bir yere sahip olduğundan amaçları da aslında çocukların sağlıklı gelişimi açısından oldukça önemlidir. Bu bakıştan hareketle cinsel eğitimin amacı aşağıdaki başlıklarla açıklanabilir. Cinsel eğitimin amacı; (Artan, 2005; Alkan Ersoy, 2014; Yılmaz, 2008)

- Gerekli ve merak edilen bilgileri açıklamak,
- Çocuklara cinsellik ile ilgili olumlu duygular kazandırmak,
- Çocuğa bedenini tanıtmak,
- Bedenlerine karşı olumlu bakış açısı geliştirmek,
- Mahremiyet duygusunu kazandırmak,
- İstismara karşı kendilerini korumalarını sağlamak,
- Cinselliğe karşı olumlu tutum geliştirmelerini sağlamaktır.

Erken yıllardaki cinsel eğitim bireylerin tüm hayatını şekillendirir niteliktedir. Çünkü erken yaşlarda alınan sağlıklı bir cinsel eğitim çocukların yetişkinlik hayatlarında cinselliğe karşı tutum ve bakış açılarını olumlu etkiler (MEB, 2015). Eğer ki çocuk erken yıllarda cinsel gelişimle ilgili doğru bilgilere ulaşamazsa istenmedik durumlar meydana gelecektir. Erken çocuklukta çocukta bilgi eksikliği ya da yanlış bilgiler çocukların cinsellikle ilgili konular kötü ve utanılması gereken bir konu olduğunu düşünmelerine ve suçluluk duygusu hissetmelerine neden olabilir (Yavuzer, 1992). Genel olarak baktığımızda erken çocuklukta doğru ve kapsayıcı bir cinsel eğitim çocukların olumlu benlik algısına, olumlu kişilik gelişimine, kendine ve başkalarına saygı duymasına, bireylerin kendi bedenleri ile ilgili haklara sahip olduğunun farkına varmasına neden olacak gerekli bir süreçtir (Öksüz, 2020). Bu nedenle cinsel gelişim diğer tüm gelişim alanlarında olduğu gibi çocukların bütüncül gelişiminde büyük bir öneme sahiptir. Eğer çocuklar gerekli cinsel eğitimden mahrum bırakılarsa, merak ettikleri soruları doğru olmayan bir şekilde medyadan ve çevrelerinden öğrenmeye çalışacaklardır. Bu durum ise yanlış bilgilere ve yanlış beklentilere neden olacaktır. Öte yandan erken yaşlarda verilecek doğru ve kapsayıcı cinsel eğitimin çocuklar için tüm hayatlarını etkileyecek birçok faydası olacaktır. Cinsel eğitimin özetlenmiş faydaları aşağıdaki gibidir (Alkan Ersoy, 2014; Çalışandemir, Bencik ve Artan; 2010).

- Doğru bilgi yanlış bilgilerden uzak durmayı kolaylaştırır.
- Çocuklar kendilerini ve bedenlerini tanıdıklarında mahremiyet, bağımsızlık, özgüven ve kişilik gelişimlerinde olumlu gelişimler meydana gelir.

- Çocuklar kendi bedenlerini tanıyıp bedenlerine saygı duyduklarında diğer insanlarında bedenlerine saygı duyulması gerektiğini öğrenirler.
- Doğru ve yaşa uygun cinsel eğitim çocukların gelecekteki ilişkilerini olumlu etkiler.
- Hem kendi bedenine ve ihtiyaçlarına hem de diğer bireylerin ihtiyaç ve sorumluluklarına saygı duymayı öğrenir.
- Cinsiyet farklılıklarına karşı olumlu ve hoşgörülü bir tutum geliştirerek toplumda cinsellikle ilgili farklılıklara saygı duyulmasını sağlar.
- Cinsellikle ilgili karşısına çıkan durumlarda destek almak konusunda bilinçlidir ve nereden destek alacağını bilir.
- Mahremiyet duygusunu kazanırlar. Ayrıca mahremiyet eğitimi sonrasında istismardan kaçınma ile ilgili verilen bilgiler cinsel istismar ve şiddeti engellemede zemin oluşturur.

Cinsel Eğitimin Uygulanması

Cinsel eğitimle ilgili kaynaklar incelendiğinde cinsel eğitimin ne zaman ve kim tarafından verilmesi gerektiği ile ilgili soruların sıklıkla karşılaşılan sorular olduğu görülmektedir. Bu bağlamda aslında cinsel eğitim ailenin bir bebekleri olacağını öğrendikleri andan itibaren başlayan bir süreçtir (Artan, 2005; Kakavoulis, 1998; Tuğrul ve Artan, 2001). Çünkü bir bebeği beklemek, cinsiyetini öğrenmek, cinsiyete yönelik hazırlık yapmak ve çocuğun cinsiyetine göre tutum ve davranışlar sergilemek cinsel eğitimin başladığını göstermektedir. Bu nedenle fark edilmese dahi cinsel eğitim doğum öncesi ile başlar ve hayat boyu devam eder (MEB, 2015).

Öte yandan ailelerin ve eğitmenlerin bilinçli olarak cinsel eğitimi hayatlarına dahil etmeleri gerekecektir. Bu durumda da yine kesin bir başlama yaşı söylenemez. Çocukların 3 yaş civarında cinsiyet farklılıklarını fark ettiklerini göz önünde bulundurarak bu yaşlarda soru sormalarını bekleriz (Bulut, 1998; Üstün, 2017). Bu nedenle çocukların cinsel süreçlerle ilgili soru sormaya başladıkları zamanlar her çocuk özelinde cinsel eğitimin başlangıcı olarak kabul edebiliriz (Günçe, 1978).

Cinsel eğitimin verilmesinin gerekliliği fark edildiğinde ise aile ve okul arasında cinsel eğitimin kim tarafından verilmesi gerektiği ve hangi bilgileri barındırması gerektiği de önemli sorular olarak karşımıza çıkmaktadır. Cinsel eğitimin başlangıcı ile ilgili bilgilerden yola çıkarak anne ve babanın birincil bilgi kaynağı olduğunu söyleyebiliriz (MEB, 2015). Çocuk doğduğu andan itibaren anne ve baba çocuğun fiziksel ve duygusal ihtiyaçları ile ilgilenirler. Bu bağlamda aslında cinsel eğitimi de farkında olmadan da olsa verirler. Böylece cinsel eğitim önce ailede başlar ve anne-baba tarafından verilmelidir (Üstün, 2017). Sonrasında ise çocuğun okula başlaması ve akranları ile birlikte olmasıyla beraber öğretmenler ve uzmanlar da sürece dahil olmaktadırlar. Böylece ailede başlayan cinsel eğitim yine aile-öğretmen işbirliğini de barındırarak okulda da devam etmektedir. Öte yandan cinsel eğitimin çocuğun güvendiği bir yetişkin tarafından verilmesi gerektiği de bu süreçte önemli bir noktadır (Gürsoy ve Gençalp, 2010).

Son olarak çocuklar özellikle 3 yaşla birlikte cinsellik ve cinsiyet ile ilgili birçok zorular sorarlar. Bu sorular çocukların bedenlerini keşfetmeleri ve merak duygularıyla ortaya çıkar ve doğru bilgileri almaları oldukça önemlidir. Bu noktada cinsel eğitimin boyutları yol gösterici bir süreç olaraktır. Cinsel eğitim planlı ya da plansız dahi olsa cinsel eğitimi veren kişinin bu boyutları bilmesi ve uygulaması oldukça önemlidir. Genel olarak bakıldığında hangi bilgilerin verilmesi gerektiği ise çocuğun sorduğunu kadarını cevaplamaktan geçmektedir. Örneğin çocuklar doğumla ilgili bir soru sorabilir, burada yaşına uygun olarak tüm detayları vermemek önemli bir noktadır (Beyazıt ve Bütün Ayhan, 2019). Bu süreç ise cinsel eğitimin boyutlarını bilmek ve uygulamaktan geçmektedir. Bununla birlikte çocukların sıklıkla sordukları bazı sorular vardır. Bu soruları cevaplamak için ise kaynaklarda birçok bilgiye yer verilmiştir. Çocukların sıklıkla sordukları sorular aşağıdaki gibidir (Beyazıt ve Bütün Ayhan, 2019; Beyazıt ve Bütün Ayhan, 2020; MEB,2015; Yavuzer, 1992).

- Bu nedir? (Cinsel organını göstererek)
- Ben nasıl doğdum?
- Erkeklerin bebekleri olur mu?
- Babaların neden memeleri yok?
- Bebekler anne karnında nasıl nefes alır?
- Bebekler anne karnından nasıl çıkar?
- Bebek annenin karnına nasıl girer?
- Benim neden penisim yok?
- Benim de bebeğim olacak mı?

Çocukların sordukları soruları cevaplamak ise hem doğru bilgiyi hemde bu doğru bilginin ne kadarının nasıl verilmesi gerektiği ile alakalıdır. Dolayısıyla çocuklara cinsel eğitim verilirken yetişkinlerin dikkat etmesi gereken birçok adım bulunmaktadır. Bunlar aşağıda verilmiştir (Alkan Ersoy, 2014; Bulut Pedük, 2016; Günçe, 1978; MEB,2015; Sungur, 1998; Yılmaz, 2008).

- Cinsel eğitim süreçte aşamalı olarak verilmelidir.
- Çocukla konuşan kişi normal konuşma hızı ve ses tonu ile konuşmalıdır.
- Konuşurken sessiz ve rahat bir ortam seçilmelidir.
- Çocuklarla cinsel konular konuşulurken göz teması kurmak önemlidir.
- Cinsel konuları konuşurken uygun yüz ifadesinde olmaya dikkat edilmelidir. Şaşırmış, utanmış ve hoşnutsuz olmak çocukların kendilerini rahatsız hissetmelerine neden olacaktır.
- Cinsel konulardaki sorulara yalın ve doğru cevaplar verilmelidir.
- Cinsellikle ilgili konuşmalar çocuk ve yetişkin arasında kalmalı, çocuğun güveni süreç başkalarına anlatılarak sarsılmamalıdır.
- Çocuğa mastürbasyon konusunda baskı yapılmamalı, dikkatini çekecek başka durumlar yaratılmalıdır.
- Çocuklara doğru bilgileri doğru tutum ile vermek için gerekli kaynaklara başvurulmalıdır.
- Cinsel eğitim ile ilgili konuşmalarda yüreklendirici olunmalı, çocuklara soru sordukları için kızılmamalı ve anlayışlı bir şekilde yaklaşılmalıdır.

Cinsel Eğitimin Boyutları

Çocuklara uygun ve yeterli bilgileri doğru bir tutumla vermek çocukların gelişimlerini olumlu bir şekilde etkileyecektir. Öte yandan cinsel eğitim ile ilgili bir program hazırlanırken de takip edilmesi gereken bazı boyutlar bulunmaktadır (Alkan Ersoy, 2014; Gürsoy ve Gençalp, 2010; Sungur, 1998; Tuğrul ve Artan, 2001). Bu nedenle cinsel eğitimin boyutları Doğru Bilgi ve Materyaller, Tutum ve Davranış, Olumlu Beden İmajı, Olumlu Kişilik, Mahremiyete Saygı ve Zaman başlıkları altında detaylı bir şekilde incelecektir.

1.Doğru Bilgi ve Materyaller

Bir cinsel eğitim programında çocuklara sürecin doğru bilgileri ve materyalleri kullanılarak verilmesi birinci önceliktir. Özellikle hazırlanan programda ilgili yaş grubunun yaş özellikleri dahil edilerek bu eğitimi veren yetişkinlerin çocukların mevcut durumdaki gelişimsel özelliklerini ve bilgilerini anlamaları sağlanmalıdır (Beyazıt ve Bütün Ayhan, 2019; Güzelyurt ve arkadaşları, 2019). Öte yandan bu bilgiler ışığında her bir yaş grubu için yaş grubuna uygun olarak dahil edilebilecek bilgiler ve kavramlarda verilmelidir. Bu bilgileri uygun materyaller ile de desteklenmesi verilecek cinsel eğitimin bir bütün olarak sunulmasına olanak sağlayacaktır (National Guidelines Task Force, 2004; Schroeder, Goldfarb ve Gelperin, 2015; UNESCO, 2018;) Tüm bu bilgiler ışığında cinsel eğitim programlarında doğru bilgi ve materyaller boyutunu iki genel başlık altında inceleyebiliriz. Bunlar 1) Yaşa ve Gelişime Uygun Bilgi, 2) Yaşa ve Gelişime Uygun Materyaller başlıklarıdır.

1.1. Yaşa ve Gelişime Uygun Bilgi

Bu adımın en temelinde cinsel eğitimin çocuğun yaşına ve gelişimine uygun olarak planlanmasıdır. Çünkü gelişime uygun olmayan bilgiler çocukların yanlış düşüncelere kapılmalarına ya da detaylarda kaybolmalarına neden olabilir. Bu nedenle önemli olan çocuklara ihtiyaçları kadar bilgiyi sağlamaktır (Yavuzer, 1992). Erken yıllarda çocuklar cinsel organlarını merak ettiklerinde bu organı tüm detayları ile anlatmak yerine organların adı ve hangi cinsiyetteki çocuklarda görüldüğü söylenebilir. Örneğin erkeklerin penisi vardır gibi. Öte yandan bu konuyu destekleyen en önemli nokta ise çocuğun ihtiyacını duyduğu bilgileri dürüst ve bilimsel bir şekilde verilmesidir (Güzelyurt ve arkadaşları, 2019). Bilgiler ve tanımlamalar anatomik kelime bilgisi ile anlatılmalı, lakap ya da imalardan uzak durulmalıdır. Çocuklara seni hastaneden aldık demek ya da penis/vulva adlarını kullanmaktan kaçınarak farklı lakaplar takmak yanlış bilgileri çocuklara sunmak olacaktır. Çocukların cinsel süreçlerle ilgili sorularına verilecek cevaplar bilgi düzeylerini arttırırken aynı zamanda onların duygusal gelişimlerinde de etkiye sahip olacaktır. Çünkü yanlış bilgileri yetişkinlerden duymak ve bunların doğrularını sonra öğrenmek güvensizlik yaratacaktır. Bu nedenle cinsel eğitim ile ilgili doğru bilgiyi yaşa uygun bir şekilde vermek için çocukların cinsel gelişimlerini bilmek ve yaşa göre hareket etmek yardımcı olacaktır. Bu doğrultuda çocuklara 2 yaşında iken sadece cinsel organlarının isimlerini söylemek yeterli iken 3 yaşında basit işlevinden bahsetmek 5 yaşlarında ise nereden geldim sorularına basit ve doğru cevaplar vermek uygun olacaktır (Bulut, 1998; Kaya Balkan, 2011; Yavuzer, 1996).

1.2. Yaşa ve Gelişime Uygun Materyaller

Çocuklara cinsel eğitim verilirken birçok materyalden yararlanılabilir. Bu eğitim sürecinde resimler, kitaplar, oyun kartları ve videolar gibi görseller ve uygun oyuncaklar, kuklalar da kullanılabilir (MEB, 2015). Materyaller konusunda en önemli noktaların başında materyallerin çocukların yaşına ve gelişimine uygun olmasıdır. Bir çocuk gerçek bir yetişkin fotoğrafını barındıran kaynaklardan cinsel gelişim ile bilgileri öğrenmemelidir. Çünkü yetişkin vücudu çocuklar için oldukça yabancıdır ve erken cinsel eğitimde amaç yetişkinlikteki cinselliği öğretmek değil mevcut durumdaki meraklarını doğru bilgiler ile gidermektir (Güzelyurt, 2020). Özellikle çocukların kontrolsüz bir şekilde medya araçları ile tanışması cinsellikle ilgili yanlış ya da pornografik bilgiler edinmelerine neden olabilir. Bu nedenle erken cinsel eğitimde materyaller konusunun üzerinde titizlikle durulması gerekmektedir. Çocuklar için hazırlanan görsel materyallerde çizimler yuvarlak hatlı olmalı ya da grafikler kullanılmalıdır. Ayrıca eğitim sırasında oyuncaklar kullanılırsa oyuncaklarda da tamamen yetişkin bedenini en ince ayrıntısına kadar gösteren oyuncaklar kullanılmamalıdır (MEB, 2015). Burada çocukların daha çok kendi bedenlerine benzer ve az detaylı materyallerle karşılaşması önceliktir. Öte yandan görsellerin yanında içerik ile ilgili bilgiler için de yaşa ve gelişime uygun bilgiler başlığındaki bilgileri takip etmek gerekmektedir.

2. Tutum ve Davranış

Cinsel eğitim sürecinde tutum ve davranış en önemli boyut olarak karşımıza çıkmaktadır. Olumlu bir tutum ve davranış hem çocukların duygusal gelişimlerini destekleyecek hem de çocukların suçluluk duygusundan uzak kalmalarını sağlayacaktır. Tutum ve davranış boyutunda; Açık ve Dürüst Olma, Model Olma, Önyargılardan Uzak Durma ve Merakı Giderme önemli ilkelerdir. Bu ilkeleri olumlu bir bakış açısıyla takip etmek çocuğun cinselliğe karşı olumlu tutum ve davranış geliştirmesine olanak sağlayacaktır (Bulut, 1998). Cinsel eğitim sırasında çocuğa karşı açık, basit ve dürüst bir tutum sergilemek çocuğunda tutumunu bu yönde şekillendirecektir. Çocuklar cinsel organlarını keşfettiklerinde çocuklara kızmak ya da bu konuyu konuşmaktan kaçınmak yerine aileler doğru bilgi ve tutum ile çocuklara örnek olmalıdırlar. Çünkü cinsel gelişim çocukların korkması ya da utanması gereken bir durum değildir. Bu nedenle ailelerin baskıcı tutumları çocuklarda olumsuz davranış ve tutumlara yol açar (Kaya Balkan, 2011; Yavuzer, 1996).

Çocuklar için cinsel eğitim cinsel yaşamı anlatmak değil merakı gidermektir. Cinsel eğitimde merak duygusu aynı diğer konularda olduğu gibi gelişimin bir parçasıdır, bu nedenle çocukların cinsel organlarını merak etmeleri ya da cinsel organları ile ilgilenmeleri yetişkin cinselliğinden ayrı tutulmalıdır. Çünkü çocukların ilgileri haz için değil meraktan ortaya çıkar (Beyazıt ve Bütün Ayhan, 2019). Bu nedenle çocuklarla cinsel eğitim sürecinde çocukların sorularını yetişkin sorularından ayırmak ve olumlu bir tutumla yaklaşmak büyük öneme sahiptir. Çocukların sorularına uygun cevaplar verilmek için özen gösterilecektir (Beyazıt ve Bütün Ayhan, 2020). Çünkü çocukların merak ettikleri konuyu görmezden gelmek ya da ayıplamak sürecin yönetilmesini zorlaştıracaktır. Ailenin bu olumsuz tutumu çocukların merak ettiklerini yanlış yerlerden öğrenmelerine ve kendilerine karşı olumsuz algı oluşturmalarına neden olacaktır.

Cinsel eğitim verilirken özenle takip edilmesi gereken tutum ve davranışlar karşımıza çıkmaktadır. Çocuklara soruları istenmeyen sorularmış gibi davranılmamalıdır. Bu süreçte sakin bir ortamda konuşulması ve soruların geçiştirilmemesi önemlidir. Cinsel bilgiler çocuğa verileceği zaman ailelerin günlük normal ses tonu ile, yargılamadan, kızmadan sakince konuşmaları gerekmektedir (MEB, 2015). Ayrıca ses tonu ile bunu yaparken beden dili ile de sakinlik korunmalıdır. Şaşırmış, kızgın ya da rahatsız olmuş yüz ifadesi takınılmamalı, göz seviyesinde ve göz teması kurulmalıdır. Sorunun cevabı bilinmiyorsa yanlış bilgi yerine rahat bir tutumla öğrenmeye çalışılmalıdır (Yavuzer, 1996). Böylece çocuklara cinsel gelişim ile ilgili olumlu duygular ve mesajlar verilerek bu durumun hayatın normal bir süreci olduğu düşüncesi desteklenmiş olacaktır.

Bu boyutta son olarak bahsedilecek en önemli noktalardan biri ise ailelerin cinsel eğitim ile ilgili tutumlarıdır. Bu bağlamda baskılayıcı-yasaklayıcı tutum, cezalandırıcı tutum, hoşgörülü-bilgilendirici tutum ve pekiştirici tutum olmak üzere dört farklı aile tutumu karşımıza çıkmaktadır (Öksüz, 2020; Yılmaz, 2008). Baskılayıcı-yasaklayıcı tutumunda aileler cinsel gelişim ile ilgili konuşulmasını hoş karşılanmazlar. Bu tip ebeveynler çocukların cinsellikle ilgili sorularını yanıtlamaz, baskılar. Özellikle mastürbasyona çok sert tepkiler gösterirler ve yasaklarlar. Cezalandırıcı tutumda aileler cinsellikle ilgili konuşulmasını engellemenin yanı sıra bu tarz durumlar cezalandırılır. Yine mastürbasyona karşı sert tepkinin yanı sıra ceza verirler (Yavuzer, 1992; Yılmaz, 2008). Bu iki tip tutum sergileyen ebeveynlere sahip çocuklar cinsellikten korkma, kaçınma ve cinselliğe karşı suçluluk duyma gibi davranışlar gösterebilirler. Hoşgörülü-bilgilendirici tutum gösteren aileler cinsel gelişim ile ilgili sorulara yaşa ve gelişime uygun şekilde cevap veririler. Yasaklama ya da ceza yoktur, hoşgörü vardır. Aşırıya kaçan cinsellikle ilgili davranışlarda dikkati başka yöne çekmeye çalışırlar. Pekiştirici tutumda ise aileler cinsel gelişim ile ilgili sorulara yaşa ve gelişime uygun olmayan şekilde cevap veririler. Çocuğa mahremiyet duygusu yerine çıplaklık ve rahatlık aşılanır. Çocukların fazla ve yoğun bilgiye maruz kalmaları çocukların kafasını karıştırabilir (Öksüz, 2020; Yılmaz, 2008).

3.Olumlu Beden İmajı

Cinsel eğitimin boyutlarından biri de olumlu beden imajıdır. Beden imajı kişinin bedeni hakkında düşünceleri, duyguları ve algıları olarak tanımlanabilir (Oktan ve Şahin, 2010). Bu doğrultuda bireylerin bedenlerinden memnun ve barışık olması olumlu beden imajına sahip olduklarını göstermektedir. Ayrıca beden imajı oluşurken çevrenin etkisi büyük önem arz ettiğinden özellikle cinsel eğitimle ilgili çevreden (erken yıllarda özellikle ailelerden) gördüğümüz tutumlar beden imajının olumlu/olumsuz gelişmesini etkileyecektir (Öksüz, 2020). Bu nedenle erken yıllarda verilen cinsel eğitimi beden imajının olumlu ya da olumsuz olması konusunda önemli bir yere sahiptir. Bir çocuk cinsel organlarını utanması gereken bölgeler olduğunu düşünürse olumsuz beden imajı gelişecek ve çocuk cinselliğe de olumsuz bir bakış açısı geliştirecektir (Alkan Ersoy, 2014). Özellikle ailelerin çocukların cinsel organlarını kötü adlandırmaları, sorularına cevap vermemeleri ya da kızmaları çocukların

bedenlerinin bir parçasısdan utanmalarına neden olacaktır. Bu nedenle de bedenleri ile ilgili olumsuz duygulara kapılacaklardır. Erken yıllarda olumlu beden imajı geliştirmek için cinsel eğitim ile ilgili süreçlerde çocuklara bedenlerinin güzel olduğu, bedenlerini sevmeleri, değer vermeleri ve övmeleri gerektiği öğretilmeli böylece olumlu beden imajı desteklenmelidir. Öte yandan beden imajı çocukların öz güvenleri ile de ilişkilidir. Olumlu beden imajına sahip olan çocukların kendilerine güvenen bireyler olması beklenir (Atı, 2008).

4. Olumlu Kişilik

Kişilik gelişimi bireyin genlerden gelen özelliklerinin yanı sıra çevre ile olan etkileşiminden de etkilenmektedir. Bu noktada çocuğun cinsel gelişimle ilgili sorularına aldıkları tepkiler çocuğun çevresinden gelmektedir. Çocukların kendileri ile ilgili meraklarını giderirken olumlu tepkiler almaları kendileri ile ilgili olumlu düşünceler ve ifadeler geliştirmesini sağlayacaktır. Böylece çocukların olumlu kişilik gelişimleri desteklenmiş olacaktır (Artan, 2020). Cinsel eğitim ile verilen doğru bilgiler ve desteklenen olumlu beden imajı çocukların özgüvenlerini arttıracak böylece de çocukların olumlu kişilik gelişimi desteklenmiş olacaktır (Öksüz, 2020). Ailelerin cinsel eğitime yönelik tutumları da çocukların kişilik gelişimini yakından ilgilendirmektedir. Hoşgörülü-bilgilendirici tutum dışındaki baskılayıcı-yasaklayıcı, cezalandırıcı ve pekiştirici tutumlar sergileyen ailelerin çocukları olumsuz bir kişilik kavramı geliştirme eğiliminde olacaklardır (Yılmaz, 2008). Bu nedenledir ki ailelerin cinsel eğitim ve çocukların cinsellikle ilgili sorularına karşı tutumları çocukların olumlu/olumsuz kişilik gelişimlerinde büyük etkiye sahiptir. Çocukların olumlu kişilik geliştirmelerini desteklemek için çocuklara uygun tutum ile cinsel eğitim verilmeli ve çocukların sürecin normalliğini görmesini sağlamak önemlidir (Öksüz, 2020; Yavuzer, 1992; Yılmaz, 2008).

5. Mahremiyete Saygı

Cinsel eğitim programlarında yer alması gereken en önemli konuların başında mahremiyete saygı boyutu gelmektedir. Çünkü çocuklara mahremiyet duygusunun kazandırılması sadece cinsel gelişim açısından değil istismarın önlenmesinde de büyük öneme sahip bir konudur. Bu doğrultuda cinsel eğitimin boyutlarından mahremiyete saygı boyutu kendine saygı ve dolayısıyla istismarı önleme başlıkları ile de yakından ilgilidir. Mahremiyetine saygı duyulan çocuk bedeninin sadece ona ait olduğunu bilir. Böylece bir istismar durumunda tepki vererek bu tip istenmeyen durumların önüne geçebilir (Alkan Ersoy, 2014). Çocuklara mahremiyet konusu ile ilgili bilgiler verilirken öncelikle bedenlerinin kendilerine ait olduğu ve istemediği taktirde kimsenin ona dokunamayacağı öğretilmelidir. Ayrıca özel bölgeleri öğreterek bu bölgelerin sadece kendilerine ait olduğu vurgulanmalıdır (MEB, 2015). Bu noktada önemli olan çocukların mahremiyet kavramını benimsemeleri için yasak, ayıp gibi olumsuz duygular yaratabilecek sözcükler yerine mahrem kelimesi kullanılması gerekmektedir. Böylece çevreden gelen olumlu davranışlar ile olumsuz beden imajı oluşmasının önüne geçilebilecektir (Oktan ve Şahin, 2010). Ayrıca mahremiyet ile ilgili çocuklara bilgi verilirken sadece kendi bedenine değil aynı zamanda başkalarının bedenine de saygı, sevgi ve değer vermeleri öğretilir.

Öte yandan mahremiyete saygı cinsel eğitimin her boyutunda olduğu gibi doğumdan itibaren fark etmeden de olsa üzerinde durulan bir konudur. Ama özellikle çocuklar cinsiyet farklılıklarını fark ettikleri üç yaş civarında çocuklara özel bölgeleri ve bu bölgelerin kendilerine ait oldukları gerek model olarak gerekse sözel olarak söylenerek öğretilmelidir (Özaslan ve Gültekin Akduman, 2018). Bu noktada ailenin de çocuğun özel bölgelerine dokunurken hassas davranmaları ve izin istemeleri gerekmektedir. Böylece aileler çocukların kişisel alan ve beden mahremiyetlerine saygı göstererek model olmalıdır. Çocukların çıplak gezmemeleri ve giyinme-mahremiyet ilişkisi uygun dille anlatılmalıdır. Ayrıca çocuklar ebeveynlerini çıplak görmemeli ve sevgi ya da şaka amacıyla bile çocukların mahrem bölgelerine dokunulmamalıdır (Güneş, 2019). Çünkü mahremiyet bilinci ve özel alan oluşturma istisnai durumlar ile ihlal edilirse çocuklarda bu bilincin yerleşmesini

zedeleyecektir. Eğitimin her boyutunda olduğu gibi tutarlı olmak mahremiyete saygı açısından da oldukça önemlidir. Ayrıca erken yaşlarda mahremiyete saygının çocuklara öğretilmesi hem mahremiyet eğitimine hem de istismarı önlemede önemli bir adım olacaktır.

6. Zaman

Cinsel eğitimin başlama yaşı ile ilgili kesin bir yaş yoktur çünkü cinsel eğitim doğumdan itibaren başlamaktadır. Fakat bilinçli cinsel eğitim çocuğun soruları ile başlar. Aslında aileler çocuklara cinsel eğitim verdiklerini ya da vermeleri gerektiğini çocukları sorular sormaya başladıklarında fark ederler. Çocuklar genellikle 3 yaş civarında cinsiyet farklılıklarını fark ederek sorular sorarlar (MEB, 2015). Bu noktada çocukların soru sormaya başladıkları zaman çocukların merak ettiği bilgilere cevap vermek için en doğru zamandır. Öte yandan bilgilerin ne zaman daha detaylı olacağı ise çocukların yaş ve gelişimleri ile ilgilidir. Erken yıllarda çocuklar 2-3 yaşlarında kendi cinsiyetlerinden emindirler, kız veya erkek olduklarını fark eder. 3-4 yaşlarında cinsel kimliklerine göre farklı davranmaya ve bu davranışları kabul etmeye başlarlar. Cinsel organlarının isimlerini ve işlevlerini öğrenirler. 4-5 yaşlarında cinselliği oyunlar aracılığıyla anlamak isterler (Doktorculuk, evcilik). 5-6 yaşlarında ise cinsiyetin değişmez olduğunu anlarlar, bebeklerin nasıl doğduğunu merak ederler ve açık-seçik ve müstehcen kelimeleri duyduklarında taklit ederler (Yavuzer, 1992). Bu bilgiler ışığında aslında çocukların hangi gelişim evresinde hangi bilgileri merak edebileceği bilindiğinde çocuklara bilginin hangi yaşta verilmesi gerektiğini de karar verilebilir. Çocukların merak ettikleri bilgilerden daha çok ve erken verilen cinsellikle ilgili bilgiler çocukların olumsuz deneyimler yaşamalarına neden olabilir (Beyazıt ve Bütün Ayhan, 2019). Örneğin çocukların vücutlarındaki değişim ile ilgili bilgilerin ergenlik çağından önce verilmesi çocukların olumsuz duygular ve beklentiler yaşamasına neden olabilir. Zamanından önce öğrenilen bilgiler hem kafa karışıklığı yaratabilir hem de gelişimlerini olumsuz etkileyebilecek deneyimler yaşamalarına neden olabilir (Beyazıt ve Bütün Ayhan, 2020).

SONUÇ

Cinsel gelişim ile birlikte cinsel eğitim de çocukların gelişimleri için önemli bir gereklilik olarak düşünülmektedir. Çünkü çocukların bütüncül gelişimi için tüm gelişim alanlarına yönelik eğitimlerin verilmesi gerekmektedir. Çocuklar cinsel eğitim ile cinsel gelişim, mahremiyet konullarında doğru bilgileri öğrenirken aynı zamanda olumlu benlik imajı ve kişilik gelişimi desteklenmiş olur. Fakat bu noktada cinsel gelişim için verilen eğitimin içeriği büyük bir öneme sahiptir. Bu nedenle cinsel eğitimin içeriğinde cinsel gelişim için doğru bilgi ve materyaller, tutum ve davranış, olumlu beden imajı, olumlu kişilik, mahremiyete saygı ve zaman başlıklarının olması ve bu başlıklardaki bilgilerin çocuğun yaşı ve gelişimine uygun hazırlanmış olması gerekmektedir. Yaşa ve gelişime uygun şekilde verilen cinsel eğitim ile çocukların olumlu tutum ve gelişime sahip olması sağlanacaktır. Bu noktada erken yıllarda cinsel eğitime daha fazla önem verilerek çocukların eğitimine dahil edilmesi oldukça önemlidir.

KAYNAKLAR

Alkan Ersoy, Ö. (2014). Cinsel Gelişimle İlgili Temel Kavramlar ve Okul Öncesi Dönemde Cinsel Eğitim. İsmihan Artan (Edt.) *Cinsel Gelişim ve Eğitim* (ss: 281-301). Ankara: Hedef Yayıncılı.k

Artan, İ. (2005). Cinsel Gelişim ve Eğitim. *Kebikeç-İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, 19, 211-223.

Artan, İ. (2020). Cinsel Gelişim ve Eğitim. Nilgün Baysal Metin (Edt.) *Doğum öncesinden ergenliği çocuk gelişimi*. (ss: 227-262). Ankara: Pegem Akademi.

Atı, D. (2008). İdeal Beden İmgesini Oluşturan Sosyal ve Kurumsal Faktörler ve Bu İdealin Bireyler Üzerindeki Etkileri. *Journal of Faculty of Letters/Edebiyat Fakultesi Dergisi*, 25(1).

Beyazıt, U. ve Bütün Ayhan, A. (2019). Cinsel Gelişim. Aysel Köksal Akyol (Ed.) *Erken çocukluk döneminde gelişim I (0-36 Ay).* (ss: 366-385). Ankara: Anı Yayıncılık.

Beyazıt, U. Ve Bütün Ayhan, A. (2020). Cinsel Gelişim. Aysel Köksal Akyol (Ed.) *Erken çocukluk döneminde gelişim II (36-72 Ay)*. (ss: 245-265). Ankara: Anı Yayıncılık.

Bulut, A. (1998). Çocuklukta cinsel eğitim. *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*, 2(2), 53-57.

Bulut Pedük, Ş. (2016). Cinsel eğitimde aileye-öğretmene düşen görevler ve sık karşılaşılan sorular ile olası cevap önerileri. S. Yağan Güder(Ed.) *Erken Çocuklukta Cinsel Eğitim ve Toplumsal Cinsiyet,* (ss. 17-39). Ankara: Hedef Yayıncılık

Çalışandemir, F., Bencik, S., & Artan, İ. (2010). Çocukların cinsel eğitimi: geçmişten günümüze bir bakış. *Eğitim ve Bilim*, 33(150).

Goldman, J. D. (2003). Sexuality education for children and pre-schoolers in the information age. *Children Australia, 28*(1), 17-23.

Günçe, G. (1978). Cinsel Eğitim. *Eğitim ve Bilim*, 3(15).

Güneş. A. (2019). *Adım Adım Çocuklarda Cinsel Eğitim*. İstanbul: Timaş Yayınları

Gürsoy, E. ve Gençalp, N. S. (2010). Cinsel sağlık eğitiminin önemi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 23(23), 29-36.

Güzelyurt, T. (2020). Okul Öncesi Dönemde Cinsel Eğitim ve İstismar: Çocuk Kitaplarına Yönelik Bir İnceleme. *Uluslararası Çocuk Edebiyatı ve Eğitim Araştırmaları Dergisi (ÇEDAR)*, 4(1), 54-69.

Güzelyurt, T., Yalçınkaya, Ö., Saluci, Ü., Öglü, H. ve Ürüm, R. (2019). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Cinsel Eğitime İlişkin Görüşleri. *Çocuk Edebiyat ve Dil Eğitimi Dergisi*, *2*(2), 110-122.

İşler, S. ve Gürşimşek, A.I. (2018). 3-6 yaş çocuklarının cinsel eğitiminin gerekliliği ile ilgili ebeveyn görüşlerinin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38 (3), 845-867.

Kakavoulis, A. (1998). Early childhood sexual development and sex education: A survey of attitudes of nursery school teachers. *European Early Childhood Education Research Journal*, 6(2), 55-70.

Kaya Balkan, İ. (2011). Okul Öncesi Çocuk ve Cinsel Gelişim. Mecella Ormanlıoğlu Uluğ ve Gülçin Karadeniz . *Okulöncesi Çocuk ve … (*ss. 57-67). Ankara: Nobel Yayıncılık

MEB. (2015). Çocuk Gelişimi ve Eğitimi (0-72 Ay Cinsel ve Ahlak Gelişimi), Ankara.

Miklósi, M., Luczay, A., & Pászthy, B. (2022). Sexual development in childhood and adolescence. *Psychiatria Hungarica: A Magyar Pszichiatriai Tarsasag Tudomanyos Folyoirata, 37*(4), 319-350.

National Guidelines Task Force. (2004). Guidelines for comprehensive sexuality education: Kindergarten-12th grade. SIECUS.

Oktan, V. ve Şahin, M. (2010). Kız ergenlerde beden imajı ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(2), 543-556.

Öksüz, Y. (2020). Cinsel Eğitim. Kurtman Ersanlı ve Hatice Kumcağız (Eds.) *Cinsel Sağlık Eğitimi*. (ss: 13-48). Ankara: Pegem Akademi.

Özaslan, H., ve Gültekin Akduman, G. (2018, Kasım). Ailelerin mahremiyet eğitimine ilişkin görüşlerinin incelenmesi. SETSCI Conference Indexing System, 3, 1363-1369.

Robinson, K. H., & Davies, C. (2017). Sexuality education in early childhood. *The Palgrave handbook of sexuality education*, 217-242.

Schroeder, E., Goldfarb, E. ve Gelperin, N. (2015). *Rights, Respect, Responsibility A K-12 Sexuality Education Curriculum Teacher's Guide.* Advocates for Youth.

Sungur, M. Z. (1998). Cinsel eğitim. *Klinik Psikiyatri, 2*, 103-108.

Tuğrul, B. ve Artan, İ. (2001). Çocukların cinsel eğitimi ile ilgili anne görüşlerinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(20).

UNESCO. (2018). *International technical guidance on sexuality education: an evidence-informed approach*. UNESCO Publishing.

Üstün, M. (2017). Okul Öncesi Dönemde Mahremiyet Eğitimi. http://www.tedeskisehirpdr.com/okul-oncesi-donemde-mahremiyet-egitimi/

Yavuzer, H. (1996). *Çocuk Psikolojisi* (13. Baskı). İstanbul: Remzi Kitapevi.

Yavuzer, H. (1992). *Anne-baba ve çocuk* (5. Baskı). İstanbul: Remzi Kitapevi.

Yılmaz, M. T. (2008). Cinsel Gelişim. Mehmet Engin Deniz (Ed.) *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim* (ss: 307-338). Ankara: Maya Akademi.

İŞ BİRLİKLİ ÖĞRENMENİN 7. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN KAVRAMSAL ANLAMALARINA, DENEYSEL SÜREÇ BECERİLERİNE VE SOSYAL BECERİLERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Biket KAÇAR
İnönü Ortaokulu, Iğdır
ORCID: 0009-0009-1796-4782
Prof. Dr. Fatma ŞAHİN
Marmara Üniversitesi, AEF
ORCID: 0000-0002-6291-0013

ÖZET

Bu çalışmada, iş birlikli öğrenmenin 7.sınıf öğrencilerinin kavramsal anlamalarına, deneysel süreç becerilerine ve sosyal becerilerine etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın örneklemini bir ortaokulun iki farklı yedinci sınıfında bulunan ve aynı fen bilimleri öğretmeni tarafından öğrenim gören 67 öğrenci oluşturmaktadır. Toplam 7 hafta süren uygulamada, sınıflar deney ve kontrol grubu olarak rastgele atanmıştır. Kontrol grubunda dersler mevcut öğretim programına göre işlenirken deney grubunda aynı konu ve kazanımlar iş birlikli öğrenme yöntemine göre işlenmiştir. Kavramsal Anlama Testi, Bilimsel Süreç Becerileri Testi ve Sosyal Beceri Ölçeği deney ve kontrol gruplarına ön ve son test olarak uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda Kavramsal Anlama Testi ve Bilimsel Süreç Becerileri Testinin uygulama sonrası puanlarında deney grubunun daha iyi performans gösterdiği ve puanlar arasında deney grubu lehine anlamlı bir farklılık oluştuğu tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, iş birlikli öğrenme yönteminin geleneksel öğrenme yöntemine göre öğrencilerin kavramsal anlamalarını ve deneysel süreç becerilerini artırmada daha etkili olduğu görülmüştür. Bu çalışmada, iş birlikli öğrenme yöntemi, sosyal beceriler üzerinde istatistiksel olarak daha üstün bir yöntem olmasa da geleneksel öğrenme yöntemi ile karşılaştırıldığında tercih edilebilir bir öğrenme yöntemidir.

Anahtar Kelimeler: İş Birlikli Öğrenme, Kavramsal Anlama, Deneysel Süreç Becerileri, Sosyal Beceri

ABSTRACT

This study aimed to examine the effects of cooperative learning on the conceptual understanding, experimental process skills and social skills of 7th grade students.

The sample of the study consists of 67 students in two different seventh grades of a secondary school and taught by the same science teacher. In the 7-week application, classes were randomly assigned as experimental and control groups. While the courses in the control group were taught according to the current curriculum, the same subjects and achievements were taught according to the cooperative learning method in the experimental group. Conceptual Understanding Test, Scientific Process Skills Test and Social Skills Scale were applied to the experimental and control groups as pre- and post-tests. As a result of the research, it was determined that the experimental group performed better in the post-implementation scores of the Conceptual Understanding Test and the Scientific Process Skills Test, and that there was a significant difference between the scores in favor of the experimental group.

As a result, it was seen that the cooperative learning method was more effective in increasing students' conceptual understanding and experimental process skills compared to the traditional learning method. In this study, although the cooperative learning method is not a statistically

superior method on social skills, it is a preferable learning method compared to the traditional learning method.
Keywords: Cooperative Learning, Conceptual Understanding, Experimental Process Skills, Social Skills

1. GİRİŞ

Günümüz, bilim ve teknoloji çağıdır. Bilim, gözlem ve deneyler yoluyla doğa hakkında bilgi edinmenin sistematik bir sürecidir (Johnson ve Lawson, 1998). Bilim eğitimi, bilim içeriğinin, bilimsel süreç becerilerinin (BSB) ve bilimin doğasının öğretilmesi, öğrenilmesi ve değerlendirilmesidir (McComas, 2014). Amerikan Bilimsel İlerleme Birliği Derneği'ne (AAAS) (1993) göre, bilim eğitiminin önemli bir hedefi bilimsel okuryazar bir toplum oluşturmaktır. Bilimsel okuryazar bir toplum, bilimin doğası anlayışına ve bilimsel süreç becerilerine sahip bir toplumdur (Lederman, 2009). Bilimsel okuryazarlık birçok bilim eğitimcisi tarafından 21. yüzyılın birçok ekonomik, sosyal ve çevresel zorluğuna yönelik eğitim çözümü olarak görülmektedir (Eisenhart ve diğerleri, 1996). Zeidan ve Jayosi (2015)'ye göre bilimsel okuryazarlık; bilimsel içerikteki temel kavramları anlamaktan ziyade BSB'nin edinilmesidir. Günümüzde eğitimin önemli hedeflerinden biri öğrencilere hem bilimsel düşünme hem de bilimsel süreç becerilerini öğretmektir.

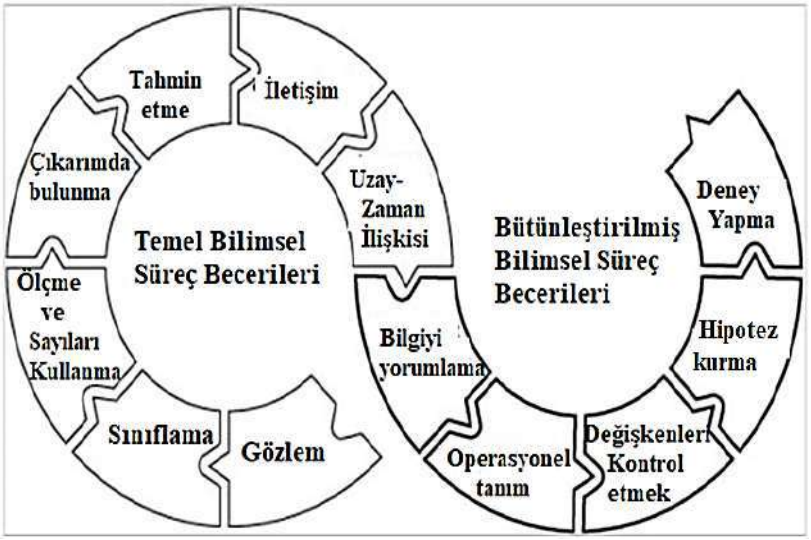
Son yıllarda birçok ülke, ilkokuldan üniversiteye kadar bilim öğrenme müfredatlarında bilimsel düşünme ve bilimsel süreç becerilerini vurgulamıştır. Genel olarak bilim, (1) bilimsel tutumlar, (2) bilimsel süreçler ve (3) bilimsel ürünler olmak üzere üç bileşeni içermektedir. Bilimsel süreç becerileri yaratıcı ve düşünme becerilerini etkili bir şekilde kullanmayı teşvik eden ilk adımdır. Bu nedenle eğitimde öğrencilerin bilimsel süreç becerileri geliştirilmeli ve değerlendirilmelidir (Houtz, 2010). Aynı zamanda bilimsel süreç becerileri bilgiye ulaşma yoludur. Bu beceriler yalnızca bilgiye erişmede değil aynı zamanda bilgiyi anlamaya da yardımcı olmaktadır. Bu nedenle, BSB öğrenimi birçok ülkede bilim müfredatının önemli bir bileşeni haline gelmiştir (Bati vd., 2009). Fen eğitiminin bir amacı, BSB'lerin edinilmesini ve geliştirilmesini sağlamak; nesneleri ve olayları tanımlama, soru sorma, açıklamalar oluşturma, bu açıklamaları güncel bilimsel bilgiyle test etme ve fikirlerini başkalarına iletme becerisi kazandırmaktır (Opara, 2011). Çepni vd., (1997)'e göre, bilimsel süreç becerileri bilimsel öğrenmeyi kolaylaştırır, öğrencilerin daha aktif olmasını sağlar, öğrenme sorumluluğu duygusunu geliştirir ve öğrenmenin kalıcılığını sağlar. Bilimsel süreç becerileri, bilim insanlarının ürün, tutum, süreç ve uygulama boyutları gibi bilim hakkında kapsamlı bilgi üretmede kullandıkları yöntemlerin bir yansımasıdır (Setyawarno vd., 2020). Bilimsel öğrenmenin ürünleri, öğrenmede süreç becerilerinin sınıfta veya laboratuvarda uygulanması yoluyla üretilir. Öğrencilerin bilim öğreniminde ve bilim insanlarının problem çözmede daha sık kullandıkları ve vurguladıkları süreç becerilerine bilimde süreç becerileri denir. Bilimsel tutumların bileşenleri, sorumluluk, merak, dürüstlük, açıklık, objektiflik, yaratıcılık, hoşgörü, iş doğruluğu, özgüven vb. dahil olmak üzere bilimsel tutumlarla ilgili süreç becerisi-bilim tabanlı öğrenmede yetiştirilir. Öğrenmede öğretilen bileşen, bilim insanlarının bilim alanında araştırma ve deney yaparken kullandıkları bilimsel yöntemdir. Dahası, Pratt ve Hackett, "bilimsel süreç becerilerinin bilimsel sorgulamaya dayandığını ve sorgulama yoluyla bilim öğretiminin öğrencilere bilim süreci becerileri, eleştirel düşünme, bilim insanları tarafından kullanılan bilimsel akıl yürütme becerilerini öğretmeyi içerdiğini" belirtmiştir (Pratt ve Hackett, 1998). Bu beceriler, bilim öğrenimini kolaylaştıran, öğrenme kalitesini artıran, öğrenci katılımını sağlayan, öğrencilerin sorumluluk duygusu geliştirmesini ve araştırma yöntemleri edinmesini gerektiren becerilerdir. Ayrıca bu beceriler, bir bilim insanı gibi düşünmeyi ve tutuma sahip olmayı sağlarlar. Bilim öğrenimi yalnızca kavramlara hâkim olmayı değil, aynı zamanda keşif sürecine de yol açar (Radinsky, 2016).

Bilimsel süreç becerileri, bilimsel araştırmanın yöntem ve prosedürlerinin anlaşılması olarak tanımlanır. Bunlar, bilişsel ve araştırma becerileriyle ilişkilidir. Bilim insanları bu beceriler aracılığıyla bilgi toplar, deneyleri bir araya getirir, verileri analiz eder ve sonuçları formüle eder. Bilimsel süreç becerileri anlamlı öğrenme için çok önemlidir; çünkü öğrenme yaşam boyunca devam eder ve bireylerin karşılaştıkları farklı koşullar altında kanıtları bulmaları, yorumlamaları ve yargılamaları gerekir. Bu nedenle, öğrencilerin geleceği için eğitim kurumlarında bilimsel süreç becerilerinin sağlanması esastır (Harlen, 1999). Bu beceriler yeterince geliştirilmezse, öğrenciler bilgiyi yorumlayamazlar. Örneğin, ilgili kanıtlar toplanmazsa, toplanan kavramlar öğrencilerin ne olduğunu anlamalarına yardımcı olmaz (Tobin., Kahle ve Fraser, 1990). Bu nedenle, bilim derslerindeki temel hedef, öğrencilere uygun bilgiyi aktarmaktan ziyade bilgiye nasıl ulaşacaklarını öğretmek olmalıdır. Literatürdeki çeşitli çalışmalar, bilim sınıfının öğrencilerin uygulamalı etkinliklerde deneyim kazanmaları için en uygun ortam olduğunu göstermektedir. Bazı araştırmacılar, bilimsel süreç becerilerinin edinilmesinin sürekli eğitim gerektirdiğini belirtmiştir (Arena, 1996). Uygulamalı etkinlikler aracılığıyla öğrenciler, bilim derslerinde farklı duyuları kullanırlar; dokunarak, hissederek, hareket ederek, gözlemleyerek, dinleyerek, koklayarak ve bazen materyalleri kontrollü bir şekilde test ederek. Bu, öğrencilerin somut düşünme seviyelerinden daha karmaşık düşünme seviyelerine ilerlemelerine yardımcı olur (Jones ve diğerleri, 2003). Öğretim ve öğrenmede uygulamalı etkinliklerin etkileri kabul edilmiş olsa da bunların neden ve nasıl etkili olduğu hala tartışılmaktadır. Yapılandırmacı teoriye göre, öğrenciler bilginin pasif alıcıları değildir; öğrenme etkinliklerine aktif olarak katılarak ve bilişsel süreçleri kullanarak bilgi oluştururlar. Bu nedenle, uygulamalı etkinlikler öğretmen veya video aracılığıyla gösterilirse, öğrenciler pasif öğrenen rolünü üstlenir ve bu, grup dinamiklerindeki uygulamalı öğrenme etkinliklerine aktif olarak katılmaları kadar etkili olmaz (Shapley ve Luttrell, 1993). İş birlikli öğrenme yaklaşımı, öğrencilerin materyali tartıştıkları, fikirlerini paylaştıkları, diğerlerinin fikirlerini dinledikleri ve değerlendirdikleri ve birbirleriyle sözlü etkileşim boyunca düşüncelerini netleştirdikleri bir öğrenme ortamı sağlar (Lonning, 1993). Bir sınıftaki sosyal koşullar öğretmen ve öğrenciler tarafından aktif olarak oluşturulmaktadır. Sınıfta oluşturulan öğrenme ortamı, aktivitelerde etkileşimli diyalog, tartışma ve iş birliğini desteklemelidir. Fen laboratuvarları, tutumların ve bilişsel seviyelerin olumlu bir şekilde gelişmesini sağlayan ve öğrencileri küçük gruplar halinde bilimsel gerçekleri ve kavramları keşfetmeye yönlendiren ve aktiviteler aracılığıyla sosyal ilişkilerin gelişmesini sağlayan en önemli öğrenme ortamlarıdır. Bu nedenlerden dolayı, fen bilimlerinde laboratuvar aktivitelerine daha fazla önem verilmelidir (Newman, vd., 2004).

Bilimsel süreç becerileri, prosedürel beceriler, deneysel ve araştırmacı zihin alışkanlıkları, bilimsel araştırma yetenekleri ve araştırma süreci becerileri olarak da bilinmektedir (Harlen, 1999; Chakraborty ve Gillian, 2021). Başlangıçta, AAAS (1967) Science-A Process Approach projesinde on iki beceriyi BSB olarak tanımlamıştır. Daha sonra 1993'te bu kuruluş tarafından BSB'ler; gözlemleme, ölçme, sınıflandırma, iletişim kurma, tahmin etme, çıkarım yapma, sayıları kullanma, uzay/zaman ilişkisini kullanma, sorgulama, değişkenleri kontrol etme, hipotez kurma, operasyonel olarak tanımlama, modeller formüle etme, deneyler tasarlama ve verileri yorumlama gibi 15 beceri olarak belirlenmiştir (AAAS, 1967). Öğrencilerin teorik ve uygulamalı bilimsel aktivitelerde başarılı olabilmeleri için bilimsel süreç becerilerinin geliştirilmesi gerekmektedir (Ngoh, 2009). Bu beceriler fen derslerinde sıklıkla kullanılan bilimsel sorgulamanın temelini ve yöntemini oluşturmaktadır. Bilimsel süreç becerileri temel süreç ve bütünleşik süreç becerileri olmak üzere iki kategoride ele alınır. Temel bilimsel süreç becerileri, gözlemleme, sınıflandırma, ölçme, çıkarım yapma, tahmin etme ve iletişim kurmayı içerir (Bentley vd., 2007; Martin, 2009). Bütünleşik bilimsel süreç becerileri ise değişkenleri tanımlamayı ve kontrol etmeyi, hipotezleri formüle etmeyi ve test etmeyi, verileri yorumlamayı, operasyonel olarak tanımlamayı, deney yapmayı ve modeller oluşturmayı

içermektedir (Martin, 2009; Sheeba, 2013). Temel beceriler, bilimsel kavram oluşumunu sağlarken, bütünleşik beceriler bilimsel problemleri çözmeyi sağlamaktadır (Akinbobola ve Afolabi, 2010). Bu iki grup beceri, Şekil 1'de sunulmuştur.

BSB'leri iyi gelişmiş öğrencilerin 21. yüzyıl yaşamının taleplerini karşılamada daha başarılı oldukları ileri sürülmüştür (Osman ve Vebrianto, 2013). Ergül ve ark. (2011) de BSB'leri geliştirilmiş öğrencilerin problemleri daha iyi çözebildiklerini, eleştirel düşünebildiklerini, kararlar alabildiklerini, cevaplar bulabildiklerini ve endişelerini giderebildiklerini ileri sürmüşlerdir.

Şekil 1. Temel ve Bütünleşik Bilimsel Süreç Becerileri

Temel süreç becerileri, bütünleşik süreç becerilerinin ön koşuludur. Bütünleşik bilimsel süreç becerilerini kullanma becerisi, deneysel-tümevarımsal akıl yürütme ve Piaget'in somut operasyonel akıl yürütme becerisine atfedilmektedir (Germann & Aram, 1996). Harlen (2014) sorgulamaya dayalı bilim eğitimi için dört grup BSB'nin ele alınmasını önermiştir. Bunlar: (a) soruşturmaları kurmak için sorular sorma, tahmin etme ve soruşturmaları planlama; (b) veri toplama ile ilgili bilgi kaynaklarını gözlemleyerek ve kullanarak kanıt toplama; (c) sonuçlara varabilmek için analiz etme, yorumlama ve açıklama ve (d) fikirleri iletme, tartışma, yansıtma ve değerlendirme. TIMSS 2019 Bilim Çerçevesi (Mullis ve Martin, 2017) ise bilimsel sorgulama için beş BSB ortaya koymuştur. (i) gözlemlere dayalı sorular sormak, (ii) kanıt üretmek, (iii) verilerle çalışmak, (iv) araştırma sorusunu cevaplamak ve (v) kanıtlardan bir argüman oluşturmak. Benzer şekilde, bilimsel yeterliliğin değerlendirilmesi için PISA çerçevesi (OECD, 2019b) ve prosedürel bilgi adı altında, gözlem, değişkenlerin yönetimi ve kontrolü, ölçüm, tekrarlana bilirlik, verilerin soyutlanması ve temsili ve araştırma için verilen bir soru bağlamında deneysel tasarım gibi BSB'lerine atıfta bulunmuştur.

Genç öğrencilerin temel süreç becerilerini edinmesi üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Birçok araştırmacı, fen eğitiminde SPS ile ilgili çalışmalar yürütmüşlerdir. Araştırmaların en yaygın olanları; öğrenci ve öğretmenlerin BSB düzeylerinin analizi (Downing ve Gifford, 1996; Beaumont-Walters ve Soyibo, 2001; Aydoğdu vd., 2014); BSB ile öğrencilerin akademik başarıları arasındaki ilişkiler (Koray vd., 2007; Aktamis ve Ergin, 2008; Aktamis ve Yenice, 2010; Raj ve Devi, 2014; Zeidan ve Jayosi, 2015; Suman, 2020); çeşitli öğretim yöntemleri kullanılarak öğrenciler arasında BSB'nin geliştirilmesi (Lazarowitz ve Huppert, 1993; Huppert vd., 2002; Harrell ve Bailer, 2004; Saat, 2004; Wilke ve Straits, 2005; Bilgin, 2006; Colley, 2006; Metin ve Bilisci, 2014); ders kitapları ve laboratuvar uygulamalarında BSB'lerin temsilinin analizi (Zeitoun ve Hajo, 2015; Karadan ve Hameed, 2016; Yumusak, 2016; Antrakusuma vd., 2017) ve değerlendirmeye BSB'lerinin entegrasyonu (Ongowo ve Indoshi, 2013; Elmas vd., 2018) olmuştur. Aynı zamanda BSB'ler öğrencilerde olumlu bilim tutumlarının ve değerlerin gelişmesi için itici bir güç görevi görmektedir (Zeidan ve Jayosi

(2015). Çeşitli çalışmalarda BSB'lerin öğrencilerde bilim öğrenmeye yönelik ilgi ve motivasyonu artırdığı belirtilmiştir. Anderson (2002), BSB'lerin bilimsel araştırmanın ayrılmaz bir parçası olduğunu ve bilimsel araştırmaları gerçekleştirmek için gerekli olduğunu savunmuştur. BSB'nin zihinsel ve entelektüel becerilerin gelişiminin teşviki için hayati bir rolü olduğu Karamustafaoğlu (2011) tarafından bildirilmiştir. Dahası, BSB'ler, problem çözme süreçlerine yönelik yansıtıcı, yaratıcı ve eleştirel düşünme ile yenilikçiliği teşvik ederek toplumdaki küresel rekabeti teşvik etmektedir (Turiman vd., 2012). Bu çalışmaların çoğu gelişmekte olan ülkeler yerine gelişmiş ülkelerde yürütülmüştür (Mushani, 2021).

Literatürde, öğretmen ve öğretmen adaylarının BSB'lerinin gelişimi ile ilgili çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bunların çoğu sorgulamaya dayalı bilim eğitimi bağlamında yürütülmüştür (Abell vd., 2006; García-Carmona vd., 2017; Newman vd., 2004). Bu çalışmalarda değişkenleri belirleme ve kontrol etme (Aydoğdu vd., 2014; Criado vd., 2019; Montero-Pau vd., 2017; Rintayati vd., 2020), araştırılabilir problemler formüle etme (Cruz-Guzmán vd., 2017), bilimsel hipotezler ortaya koyma (García-Carmona, 2020a) ve bunları test etme (García-Carmona vd., 2017) ile ilgilidir. Ayrıca öğretmen adaylarının bilimsel sorgulama bağlamında ölçüm yapma (García-Carmona, 2019) ve çıkarım yapma (Aydoğdu vd., 2014; Chabalengula vd., 2012) konusundaki durumlarını ortaya koymuştur. Yapılan çalışmaların bir kısmı da bilimsel süreç becerilerinin değerlendirilmesi konusunda yapılmıştır. Çalışmalarda öğrencilerin BSB'leri sıklıkla sınıf ve saha gözlemleri, kişisel görüşme ve gözlem gibi nitel bir yaklaşım kullanılarak değerlendirdiği görülmüştür (Cruz-Guzmán vd., 2017; García-Carmona, 2019, 2020a; Oh, 2010; Oh, 2010; Abd Rauf vd., 2013; Elkeey, 2017).

Çalışmaların bir kısmı da farklı öğretim yaklaşımları kullanılarak öğrencilerin BSB'lerini iyileştirmeye yönelik yapılan çalışmalardır. Bunlardan bazıları; Mikrobilgisayar tabanlı laboratuvarlarla işbirlikçi öğrenme teknikleri (O'Brien ve Peters, 1994); İşbirlikçi öğrenme yaklaşımını içeren uygulamalı etkinlikler (Bilgin, 2006), Senaryo tabanlı çalışma kağıtlarıyla laboratuvar uygulamaları (Aydoğdu vd., 2013), Betta-canlı bilim laboratuvarı (Jeenthong vd., 2014), Mobil Bilimsel Araştırma (Ekici ve Erdem, 2020), Sorgulamaya Dayalı Öğrenme (Panjaitan ve Siagian, 2020), Proje Tabanlı Bilim Eğitimi (Colley, 2006), Sınıf dışı etkinlikler (Wahyuni vd., 2017), Gerçek bir değerlendirmeye dayalı deney, proje gibi uygulama yoluyla öğrenme (Duda ve Susilo, 2018; Cakiroglu vd., 2020; Hernawati vd., 2018)), Web tabanlı öğrenme (Saat, 2004), Çoklu temsiller ve iş birlikçi öğrenme yaklaşımı (Guevara (2015), Sorgulama tabanlı yaklaşım (Athuman, 2017; Mulyeni vd., 2019; Yakar ve Baykara, 2014), İş birlikçi öğretim stratejileri (Stephen ve Daikwo, 2021; Sa-ngiamjit, 2016), 5E Öğretim Modeli (Choirunnisa vd., 2018), Çoklu medya öğretimi, (Vebrianto ve Osman, 2011)'dir. Bilimsel süreç becerileri, bilişsel, entelektüel, manuel ve sosyal becerileri içermektedir. Öğrencilerin öğretim ve öğrenme etkinliklerini gerçekleştirirken birbirleriyle etkileşime girmeleri gerekmektedir. Örneğin temel bilimsel süreçlerden olan gözlemleri tartışmak gibi. Süreç becerileri, stratejik bir öğrenme yaklaşımıdır. Aynı anda öğrencilerin öz sosyalleşmesini artırmaktadır. Bilimsel süreç becerileri, öğrencilerin bilimi doğru bir şekilde anlamalarını sağlar. İş birlikli çalışmalar sırasında öğrenciler aktif oldukları için kendilerini mutlu hissederler (Tawil, 2022).

Günümüzde öğrencilerin öğrenme sürecine aktif olarak katılmasına, kendi öğrenmesinden sorumlu olmasına, araştırıp-sorgulamasına ve bilgiyi başka alanlarda kullanmasına dayalı öğrenme stratejisinin esas alındığı görülmektedir. Öğrencileri öğrenme – öğretme sürecinde daha aktif kılan öğrenme ortamlarının düzenlenmesi gerekmektedir. Bu ortamların oluşturulabilmesi için kullanılabilecek en önemli yaklaşımlardan biri iş birlikli öğrenme ortamıdır. İş birlikli öğrenme modeli, günümüzde en çok ilgi gören ve kullanılan yöntemlerden biridir. Doymuş ve ark.(2004)'a göre iş birlikli öğrenme; "öğrencilerin sınıf ortamında küçük heterojen gruplar oluşturularak ortak bir amaç doğrultusunda akademik bir konuda birbirlerinin öğrenmelerine yardımcı oldukları, özgüvenlerini artırdıkları, iletişim, problem çözme ve

eleştirel düşünme becerilerini geliştirdikleri, öğrenme-öğretme sürecine aktif olarak katıldıkları bir öğrenme yaklaşımıdır." İş birlikli öğrenmenin, öğrenme – öğretme sürecinde öğrenciyi aktif kılması, öğrencilerin iletişim, problem çözme ve eleştirel düşünme gibi becerilerini geliştirmesi ve öğrencilerin birbirlerinin öğrenmesinden sorumlu olması öğrenme- öğretme sürecinde tercih edilmesini sağlamaktadır. Bu çalışmada da öğrencilerin deneysel süreç becerilerini geliştirmek için iş birlikli öğrenme tercih edilmiştir.

Araştırmanın problemini "İş birlikli öğrenmenin 7. sınıf öğrencilerinin kavramsal anlamalarına, deneysel süreç becerilerine ve sosyal becerilerine etkisi var mıdır?" sorusu oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıda belirtilen alt problemlere yanıt aranmıştır:

1. İş birlikli öğrenmenin 7. sınıf öğrencilerinin kavramsal anlamlarına etkisi var mıdır?
2. İş birlikli öğrenmenin 7. sınıf öğrencilerinin deneysel süreç becerilerine etkisi var mıdır?
3. İş birlikli öğrenmenin 7. sınıf öğrencilerinin sosyal becerilerine etkisi var mıdır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Bu araştırmada iş birlikli öğrenmenin 7. sınıf öğrencilerinin kavramsal anlamaları ile sosyal ve deneysel süreç becerilerine etkisini incelemek amacıyla nicel ve nitel yöntemlerden birlikte faydalanılan karma araştırma yaklaşımı kullanılmıştır. Bu araştırmanın deseni, karma araştırma yaklaşımlarından birleştirme desenidir. Birleştirme deseni, nicel ve nitel verilerin analizlerinden elde edilen bulguların bir araya getirilmesidir. Nicel ve nitel bulguların bütünleştirilmesi, yöntemlerin farklı ve güçlü yönlerinden faydalanılmasını sağlar (Creswell, 2021). Araştırmanın nicel boyutunda, deney- kontrol gruplu ön test-son test yarı deneysel desen kullanılmıştır. Bu kapsamda, incelenmek istenen değişkenler açısından eşdeğer olduğu belirlenen iki adet 7. sınıftan biri rastgele olacak şekilde kontrol grubu, diğeri de deney grubu olarak belirlenmiştir. Kontrol grubunda mevcut öğretim programına göre planlanan dersler işlenirken, deney grubunda araştırmacı tarafından tasarlanan iş birliğine dayalı öğretim uygulanmıştır. Araştırmanın nitel boyutunda ise iş birlikli öğrenme gruplarının çalışma kağıtlarından elde edilen veriler içerik analizi ile incelenmiştir. Nitel boyuttan elde edilen bulgular, nicel boyuttaki bulgular ile bütünleştirilerek sonuç kısmında birlikte yorumlanmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu, 2023-2024 Eğitim-Öğretim yılında bir devlet okulunda okuyan, Fen Bilimleri dersi alan ve toplamda 67 öğrenciden oluşan iki adet 7. sınıf oluşturmaktadır. Araştırmada yer alan deney grubunda 33, kontrol grubunda ise 34 öğrenci bulunmaktadır. Deney grubu 14 erkek, 19 kız, toplamda 33 öğrenciden; kontrol grubu ise 20 erkek, 14 kız, toplamda 34 öğrenciden oluşmaktadır. Toplam 34 erkek öğrencinin 14'ü deney grubunda, 20'si kontrol grubunda; toplam 33 kız öğrencinin 19'u deney grubunda, 14'ü kontrol grubunda bulunmaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada nicel veri toplama araçları kullanılarak elde edilen veriler, nitel verilerle desteklenerek yorumlanmıştır. Bu nedenle nicel ve nitel veri toplama araçları ayrı ayrı ele alınmıştır. Çalışma kapsamında belirlenen alt problemlerin araştırılması için kullanılan nicel veri toplama araçları; Kavramsal Anlama Testi, Bilimsel Süreç Becerileri Testi, Sosyal Beceri Ölçeğidir. Nitel veriler ise; iş birlikli öğrenme gruplarının çalışma kağıtlarının değerlendirmesinden oluşmaktadır.

2.3.1. Kavramsal Anlama Testi (KAT)

Kavramsal Anlama Testi, iki aşamalı çoktan seçmeli 16 sorudan oluşmaktadır. Testteki soruların geçerlilik ve güvenirliğini tespit etmek amacıyla Iğdır ili merkez ilçesinde bulunan bir devlet okulunun 8. sınıf düzeyindeki bir şubesi ile pilot uygulama yapılmıştır. Seçilen 8. sınıf düzeyindeki 35 öğrenciye Fen Bilimleri Kavramsal Anlama Testi uygulanıp testlerin geçerlilik ve güvenirliği tespit edilmiştir. Pilot uygulamaya göre KAT için KR-21 =0,74 olarak

hesaplanmıştır. Bu değere bakarak KAT başarı testinin öğrencilerin başarı düzeylerini ölçme konusunda başarılı ve tutarlı bir ölçme aracı olduğu ifade edilebilir (Karakoç, 2014). Testte her bir madde için madde güçlüğü değerleri hesaplanmıştır. Tabloya bakıldığında 2 sorunun zor, 6 sorunun orta güçlükte, 6 sorunun kolay ve 2 sorunun da çok kolay olduğu görülmektedir. Testin ortalama güçlüğü 0,50 olarak hesaplanmıştır. Madde ayırt edicilik indeksleri 0,20-0,29 arasında olan maddelerin ifadeleri ve çeldiricileri gözden geçirilerek düzenlenmiştir.

2.3.2. Bilimsel Süreç Becerileri Testi (BSBT)

Uygulanan BSBT; Burns, Okey ve Wise tarafından 1982 yılında geliştirilmiştir. Test, çoktan seçmeli 36 sorudan oluşmaktadır. Bu test ile değişkenleri tanımlama ve kontrol etme, hipotez kurma, işlemsel tanımlama yapma, problemin çözümü için araştırmanın tasarlanması, grafik çizme ve verileri yorumlama gibi bilimsel süreç becerilerinin ölçülmesi amaçlanmaktadır. Testin Türkçe' ye çeviri ve uyarlaması Geban vd. (1992) tarafından yapılmıştır. Testin Türkçesi ile yapılan çalışma sonucunda güvenirliği 0,81 olarak bulunmuştur.

2.3.3. Sosyal Beceri Ölçeği (SBÖ)

Sosyal beceriyi ölçmek amacıyla Kocayörük (2000) tarafından hazırlanan, ilköğretim öğrencilerinin temel bazı sosyal becerilerdeki gelişimlerini ölçen, 20 maddelik 4'lü likert tipi ölçek kullanılmıştır. Ölçeğin 20 maddelik son formu 160 öğrenciye uygulanmış, elde edilen puanlar üzerinden iç tutarlık yöntemiyle Cronbach - Alfa katsayısı 0,75 olarak bulunmuştur. Ölçeğin son hali kapsam geçerliliği için 5 uzman kişiye verilmiş ve ölçek maddelerinin ölçülmek istenen sosyal beceri davranışlarını ne düzeyde ölçüp ölçmediği 5'li puan sistemine göre değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucu ortalama puan 4,5 olarak elde edilmiştir. Bu değerlendirmenin sonucunda ölçeğin kapsam geçerliliğine sahip olduğu kabul edilmiştir (Kocayörük, 2000).

2.4. Araştırmanın Uygulanması

Araştırmanın uygulaması, Iğdır ili merkezinde bulunan bir devlet ortaokulunda yapılmıştır. Deney ve kontrol grubuna ön test ve son test olarak "Kuvvet, İş ve Enerji İlişkisi" ve "Enerji Dönüşümleri" konulu Kavramsal Anlama Testi, Bilimsel Süreç Becerileri Testi ve Sosyal Beceri Ölçeği uygulanmıştır. Uygulama sürecinde kontrol grubuna mevcut MEB programı uygulanırken, deney grubuna "Kuvvet, İş ve Enerji İlişkisi" ve "Enerji Dönüşümleri" konusunda iş birlikli öğrenmeye dayalı etkinlikler yapılmıştır. Deney grubunda iş birlikli öğrenme yönteminin "birlikte öğrenme tekniği" kullanılmıştır. Birlikte öğrenme tekniğinin en önemli özelliği grup amacının olması, düşünce ve malzemelerin paylaşılması, iş bölümü ve grup ödülüdür. Birlikte öğrenme tekniği, iş birlikli öğrenme yönteminin genel özelliklerini taşıması nedeniyle tercih edilmiştir.

Deney Grubunda Uygulama Süreci

Deney grubunda iş birlikli öğrenme grupları 4 hafta boyunca haftada iki ders saati birlikte çalışmıştır. Araştırmaya katılan öğrenciler beşer kişilik 6 gruba ayrılmıştır. Her etkinliğin başlangıcında gruplara öğrenci çalışma kağıtları dağıtılmıştır. Öğrenci çalışma kâğıtlarının başlangıç kısmında konuyla ilgili problem metni yer almaktadır.

Örnek Problem Metni; *"7/B Sınıfına Davetliyiz" etkinliğinde, sınıfça pikniğe giden 7/B sınıfından Ali'nin kafasına, elma ağacının altında otururken iki kere elma düşüyor. İkinci elma Ali'nin canını daha çok acıtıyor. Ali, bu elmanın daha büyük bir elma olabileceğini düşünüyor. Ancak Fen Bilimleri öğretmeni elmanın daha yüksekten düşmüş olabilme ihtimalini de belirtiyor. Ali'nin başına düşen elmanın canını acıtmasının sebebi büyük olması mı yoksa yüksekten düşmesi midir?*

Öğrenciler önce iş birlikli öğrenme gruplarında birlikte tartışarak metindeki problemi belirleyip daha sonra hipotez kurma, değişkenleri belirleme, deney tasarımlarını çizme, deney yapma, veri toplama, verileri tablo ve grafik şeklinde kaydetme ve verileri yorumlama gibi deneysel süreç basamaklarına yönlendirilmiştir. Etkinlikler sırasında öğrenciler araştırmacı tarafından hazırlanan çalışma kağıtları üzerinde çalışmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

2.5.1. Kavramsal Anlama Testi (KAT)

Kavramsal Anlama Testi, "Kuvvet, İş ve Enerji İlişkisi" ve "Enerji Dönüşümleri" konularını içeren, iki aşamalı toplam 16 sorudan oluşan bir başarı testidir. Testte her bir sorunun cevabını ve bu cevabı açıklayan nedeni doğru belirlemek "1" puan olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca cevap veya cevabın nedeninin herhangi birinin yanlış olması ve boş bırakılan sorular "0" puan olarak değerlendirilmiştir. Buna göre testten en az "0" puan, en fazla "16" puan alınabilmektedir. Araştırma kapsamında uygulama öncesi ön test ve uygulama sonrası son test olarak uygulanan Kavramsal Anlama Testi (16 soru) için öğrencilere 40 dakika (1 ders saati) süre verilmiştir.

2.5.2. Bilimsel Süreç Becerileri Testi (BSBT)

Bilimsel Süreç Becerileri Testi kapsamında, değişkenleri tanımlama, işlevsel açıklamalar yapma, hipotez kurma ve tanımlama, grafik çizme ve verileri yorumlama, araştırma tasarlama gibi becerilerin ölçüldüğü, çoktan seçmeli 26 sorudan oluşmaktadır. Bilimsel Süreç Becerileri Testinde her bir madde için doğru cevap "1" puan, yanlış cevap "0" puan olarak puanlanmaktadır. Bu şekilde testten en düşük "0" puan, en yüksek "26" puan alınabilmektedir.

2.5.3. Sosyal Beceri Ölçeği (SBÖ)

İlköğretim öğrencilerinin temel bazı sosyal becerilerdeki gelişimlerini ölçen Sosyal Beceri Ölçeği, 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin yanıtlama biçimi hiç, bazen, genelde ve tamamen ifadeleri ile eşleşen 4'lü likert tipidir. Hiç, bazen, genelde ve tamamen sıralamasına paralel olacak şekilde 1'den 4'e kadar puanlar verilmiştir. Bu şekilde ölçekten en düşük 20 puan, en yüksek 80 puan alınabilmektedir. Ancak uygulama yapmak için Iğdır İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden izin alma sürecinde Sosyal Beceri Ölçeğine ait 4. maddede yer alan "Hoşlandığım insanlarla yakınlık kurarım." ifadesi, öğrenciler için uygun bulunmadığından bu madde kullanılmamış ve değerlendirmeye alınmamıştır. Bu değişiklikle birlikte ölçekten en düşük 19 puan, en yüksek 76 puan alınabilmektedir.

2.5.4. İş Birlikli Öğrenme Gruplarının Çalışma Kağıtlarını Değerlendirme Rubriği (İÖGÇKDR)

İş Birlikli Öğrenme Gruplarının Çalışma Kağıtlarını Değerlendirme Rubriği, deney grubu öğrencileri ile yapılan çalışmada, iş birlikli öğrenme gruplarına ait çalışma kağıtlarını değerlendirmek amacıyla oluşturulmuştur. Rubrik, çalışma kağıtlarında yer alan problemi belirleme, hipotez kurma, hipotezdeki değişkenleri belirleme, deney tasarlama, deney yapma, verileri kaydetme, verileri yorumlama, sonuç-değerlendirme gibi deneysel süreç basamaklarını değerlendirmek için kullanılmıştır. Rubrikteki her bir kriter için en düşük puan "0", en yüksek puan "3" olarak belirlenmiştir. Bu şekilde gruplar değerlendirme rubriğinden en düşük "0", en yüksek "24" puan alabilmektedir.

3. BULGULAR

3.1. Kavramsal Anlama Testine Ait Bulgular

Bu bölümde iş birlikli öğrenme uygulamalarının öğrencilerin Fen Bilimleri dersindeki kavramsal öğrenme düzeyleri üzerine etkisinin incelendiği birinci alt problemi kapsamında KAT ile elde edilen deney ve kontrol grubu öğrencilerine ait ön test ve son test puanları karşılaştırılmıştır.

3.1.1. Deney ve Kontrol Grubu Ön ve Son Testlerine Ait Bulgular

Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin "Kuvvet, İş ve Enerji İlişkisi" ve "Enerji Dönüşümleri" konularına ait Kavramsal Anlama Testinin ön ve son testinden almış oldukları puanlar arasında fark olup olmadığını belirlemek amacıyla Wilcoxon İşaret Testi yapılmış ve sonuçları Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Deney ve Kontrol Gruplarının Kavramsal Anlama Testine Ait Puanları

Grup	Test	N	X̄	SS	p
Deney	**Ön Test**	33	4,09	2,88	0,01
	Son Test	33	12,00	2,85	
Kontrol	**Ön Test**	34	4,00	2,90	0,01
	Son Test	34	8,68	3,25	

Tablo 1 incelendiğinde deney ve kontrol gruplarının KAT ön testinden almış oldukları puanlar arasında fark olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumda deney ve kontrol gruplarının "Kuvvet, İş ve Enerji İlişkisi" ve "Enerji Dönüşümleri" konularında bilgi düzeylerinin benzer olduğu ve bu açıdan eşdeğer kabul edilebileceği söylenebilir (p=0,47, p>0,05). Deney grubunun KAT'e ait ön test ve son test puanları incelendiğinde puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark olduğu görülmektedir. Bu fark, iş birlikli öğrenmenin öğrencilerin kavramsal anlamaları üzerine pozitif etkisi olduğunu göstermektedir (p=0,01, p<0,05). Kontrol grubunun da KAT'e ait ön test ve son test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Bu fark, mevcut programın kavramsal anlama üzerine olumlu etki yaptığını göstermektedir (p=0,01, p<0,05). Deney ve kontrol gruplarının kavramsal anlama son testlerinin ortalama puanları karşılaştırıldığında kontrol grubunun ortalama puanının 8,68; deney grubunun 12,00 olduğu görülmektedir. Buradan hareketle kavramsal anlamada iş birlikli etkinliklerin mevcut program etkinliklerine göre daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

3.1.2. Bilimsel Süreç Becerileri Testine Ait Bulgular

Bu bölümde iş birlikli öğrenme uygulamalarının 7. sınıf öğrencilerinin deneysel süreç becerileri üzerine etkisinin incelendiği ikinci alt problemi kapsamında Bilimsel Süreç Becerileri Testi ile elde edilen deney ve kontrol grubu öğrencilerine ait ön test ve son test puanları karşılaştırılmıştır.

Deney ve Kontrol Grubu Ön ve Son Test Bulguları

Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin Bilimsel Süreç Becerileri Testinin ön ve son testinden almış oldukları puanlar arasında fark olup olmadığını belirlemek amacıyla Wilcoxon İşaret Testi yapılmış ve sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Deney ve Kontrol Gruplarının BSB Testine Ait Puanları

Grup	Test	N	X̄	SS	p
Deney	**Ön Test**	33	11,79	4,29	0,01
	Son Test	33	18,55	3,56	
Kontrol	**Ön Test**	34	11,41	5,48	0,03
	Son Test	34	14,59	5,03	

Tablo 2'de deney grubu (X:11,79) ve kontrol grubu (X:11,41) ön testleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuç öğrencilerin uygulama öncesinde deneysel süreç becerileri bakımından denk oldukları anlamına gelmektedir. Son testlerde hem

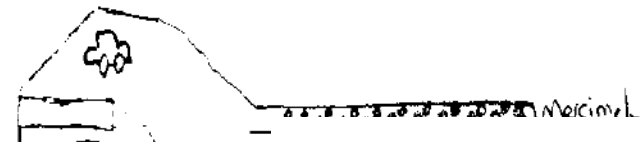
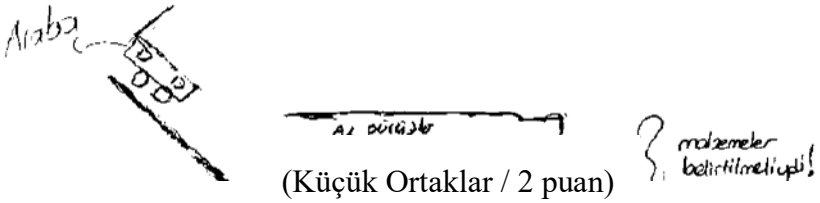
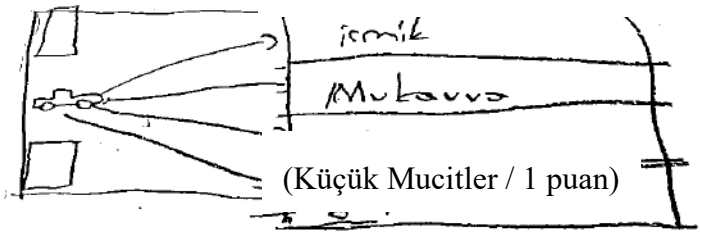
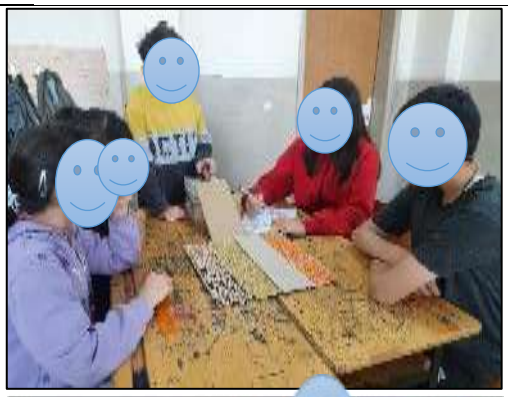
kontrol (X:14,59) hem de deney grubu (X:18,55) öğrencilerinin deneysel süreç becerilerinin geliştiği görülmektedir. Buna göre hem mevcut program etkinliklerinin hem de iş birlikli etkinliklerin deneysel süreç becerileri üzerine olumlu katkısı olduğu söylenebilir. Ancak deney ve kontrol gruplarının son testleri karşılaştırıldığında deney grubunun X:18,55 olurken kontrol grubunun X:14,59 olduğu görülmektedir. Bu sonuç, iş birlikli öğrenmenin deneysel süreç becerileri üzerinde mevcut program etkinliklerine göre daha etkili olduğu şeklinde yorumlanabilir.

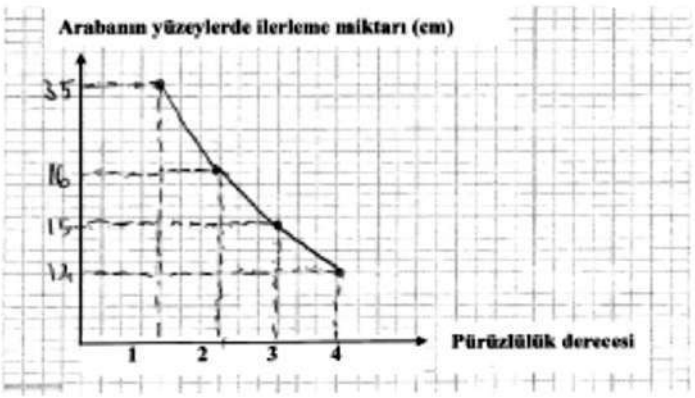
3.1.3. Deneysel Süreç Becerilerinin Nitel Analizi

Öğrencilerin deneysel süreç becerilerinin gelişimini değerlendirmede nicel verileri desteklemek için nitel analiz yapılmıştır (Tablo 3).

Tablo 3. Deney Grubu Öğrencilerinin Etkinliklerinin Nitel Analizi

<table>
<tr><th>DENEYSEL SÜREÇ BECERİ BASAMAĞI</th><th>GRUPLARIN CEVAPLARINDAN ÖRNEKLER</th></tr>
<tr><td>PROBLEMİ BELİRLEME</td><td>“Berk, farklı yüzeylerde arabanın hızının değişmesinin nedenini merak ediyor.” (Önde Gidenler / 3 puan)
“Pürüzsüz zeminde araba kolay hareket ederken halının üzerinde zor hareket ediyor. Berk, bunun nedenini annesine soruyor.” (Küçük Mucitler / 3 puan)
“Berk, arabasını halı olmayan zeminde kolay ancak halıda zor hareket ettiriyor. Bunun nedenini annesine soruyor.” (Son Deney Bükücüler/3 puan)
“Zeynep Hanım’ın oğlunun arabasını parkede rahat hareket ettirebilmesi ama halı üzerinde sürmekte zorlanması.” (Deney Makineleri / 3 puan)</td></tr>
<tr><td>HİPOTEZ KURMA</td><td>“Sürati aynı olan arabanın farklı yüzeylerde ilerleme miktarı farklıdır.” (Önde Gidenler / 3 puan)
“Araç pürüzlü yolda pürüzsüz yola göre daha az yol alır.” Bilginler /3 puan)
“Arabayı rampadan farklı yüzeylere bıraktığımızda pürüzsüz olan yüzeyde araba daha çok yol alır.” (Deney Makineleri / 3 puan)
“Pürüzlü olan yüzeylerde araba daha az yol alır.” (Küçük Ortaklar/3 puan)
“Zeminin pürüzlülüğü değiştikçe arabanın zeminde aldığı mesafe de değişir.” (Son Deney Bükücüler / 3 puan)</td></tr>
<tr><td>DEĞİŞKENLERİ BELİRLEME</td><td>(Küçük Ortaklar / 3 puan)
<table><tr><th>Bağımlı Değişken</th><th>Bağımsız Değişken</th><th>Kontrol Değişkenleri</th></tr><tr><td>Arabanın ilerleme miktarı</td><td>Zeminin pürüzsüzlük derecesi</td><td>Sürat ve Yükseklik</td></tr></table>(Son Deney Bükücüler / 3 puan)
<table><tr><th>Bağımlı Değişken</th><th>Bağımsız Değişken</th><th>Kontrol Değişkenleri</th></tr><tr><td>Arabanın aldığı yol</td><td>Zeminin pürüzsüzlüğü</td><td>Arabanın kütlesi, yükseklik</td></tr></table></td></tr>
</table>

TASARLANAN DENEYİN ÇİZİMİ	 (Önde Gidenler / 3 puan) (Küçük Ortaklar / 2 puan) (Küçük Mucitler / 1 puan)
DENEYİN YAPILIŞI	 (Önde Gidenler / 3 puan) (Küçük Mucitler / 3 puan)

<table>
<tr><td>VERİLERİ KAYDETME</td><td>
<table>
<tr><th>YÜZEYLER</th><th>Yüzeylerin pürüzlülük derecesi (en az pürüzlü olana 1 vererek 4'e kadar derecelendiriniz.)</th><th>Arabanın yüzeylerdeki ilerleme miktarı (cm)</th></tr>
<tr><td>Folet kağıdı</td><td>4</td><td>16,30 cm</td></tr>
<tr><td>Ara zemin</td><td>2</td><td>22,10</td></tr>
<tr><td>Alüminyum</td><td>3</td><td>18,10</td></tr>
<tr><td>yağlı kağıt</td><td>1</td><td>25</td></tr>
</table>
(Son Deney Bükücüler / 3 puan)
</td></tr>
<tr><td>VERİLERİN YORUMLANMASI</td><td>

</td></tr>
<tr><td>SONUÇ-DEĞERLENDİRME</td><td>“Hipotezimizde araç pürüzlü yolda pürüzsüz yola göre daha az yol kat eder yazmıştık ve yaptığımız deneyde hipotezimizi test etmek için aracı farklı yüzeylerde sürdük. Makarna kaplı yüzey en fazla pürüzlülüğe sahip olduğu için araba bu yüzeyde en az miktarda yol aldı. Böylece hipotezimizi doğrulamış olduk.” (Bilginler / 3 puan)
“1adet oyuncak arabayı aynı yükseklikten, farklı pürüzlülüğe sahip malzemelerle kaplı mukavva yollara bıraktık ve arabanın bu yollardaki ilerleme mesafesini cetvelle ölçtük. Ölçümlerimiz sonucunda hipotezimiz doğrulanmış oldu.” (Son Deney Bükücüler / 2 puan)
“Hipotezimizi test ettik. Yüzeydeki pürüz arttıkça arabanın aldığı yol azaldı.” (Küçük Mucitler / 1 puan)</td></tr>
</table>

3.1.4. Sosyal Beceri Ölçeğine Ait Bulgular

Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin Sosyal Beceri Ölçeğinin ön ve son testinden almış oldukları puanlar arasında fark olup olmadığını belirlemek amacıyla Wilcoxon İşaret Testi yapılmış ve sonuçları Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Deney ve Kontrol Gruplarının Sosyal Beceri Ölçeğine Ait Puanları

Grup	Test	N	$\bar{X}$	SS	p
Deney	**Ön Test**	33	56,85	5,68	0,07
	Son Test	33	60,58	5,62	
Kontrol	**Ön Test**	34	58,18	6,65	0,58
	Son Test	34	58,74	7,03	

Tablo 4 incelendiğinde deney ve kontrol grubu öğrencilerinin SBÖ ön test ortalama puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. Bu sonuç, öğrencilerin uygulama öncesinde sosyal beceriler bakımından denk oldukları anlamına gelmektedir. Deney grubunda Sosyal Beceri Ölçeğine ait son test puanlarının ön test puanına göre daha yüksek olmasına rağmen istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir (p=0,07, p>0,05). Kontrol grubunda da Sosyal Beceri Ölçeğine ait son test puanlarının ön test puanına göre daha yüksek olmasına rağmen istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir (p=0,58, p>0,05). Ancak deney ve kontrol gruplarının son test puanları karşılaştırıldığında deney grubunun ortalama puanının 60,58; kontrol grubunun 58,74 olduğu görülmektedir. Bu sonuca bağlı olarak iş birlikli öğrenmenin sosyal beceriler üzerinde mevcut programa göre daha etkili olduğu söylenebilir.

3.1.5. Kavramsal Anlama, Deneysel Süreç Becerileri ve Sosyal Becerilerin Karşılaştırılması

Deney ve kontrol grubunun Kavramsal Anlama Testi, Bilimsel Süreç Becerileri Testi ve Sosyal Beceri Ölçeğinde ortaya koyduğu değişimlerin gruplar arasındaki karşılaştırılması Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Deney ve Kontrol Gruplarının Kavramsal Anlama, Deneysel Süreç Becerileri ve Sosyal Becerilerinin Karşılaştırılması

	Grup				
	Kontrol		Deney		
	$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS	p
KAT Değişim	4,68	1,79	7,91	1,55	0,01
BSB Değişim	3,18	1,45	6,76	2,12	0,01
SBÖ Değişim	0,56	2,35	3,73	4,32	0,01

Deney ve kontrol gruplarında Kavramsal Anlama Testinin ön ve son test puanları karşılaştırılmış ve her iki grupta da son testlerde ön testlere göre anlamlı bir değişim görülmüştür. Tablo 5'te bu değişimin deney grubunda kontrol grubuna göre anlamlı şekilde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (p=0,01, p<0,05). Deney ve kontrol gruplarında Bilimsel Süreç Becerileri Testinin ön ve son test puanları karşılaştırılmış ve her iki grupta da son testlerde ön testlere göre anlamlı bir değişim görülmüştür. Tablo 5'te bu değişimin deney grubunda kontrol grubuna göre anlamlı şekilde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (p=0,01, p<0,05). Deney ve kontrol gruplarında Sosyal Beceri Ölçeğinin ön ve son test puanları karşılaştırılmış ve her iki grupta da son testlerde ön testlere göre anlamlı bir değişim görülmemiştir. Fakat Tablo 5'te deney grubundaki değişimin kontrol grubuna göre anlamlı şekilde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (p=0,01, p<0,05).

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

İş birlikli öğrenmeye dayalı etkinliklerin 7. sınıf öğrencilerinin kavramsal anlamalarına etkisini tespit etmek amacıyla deney ve kontrol grubuna uygulama öncesi ve sonrasında "Kavramsal Anlama Testi" uygulanmıştır. Uygulama öncesinde deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ön test sonuçlarından bilgi düzeylerinin benzer olduğu tespit edilmiş; uygulama sonrasında ise deney ve kontrol grubu öğrencilerinin "Kavramsal Anlama Testi" son test puanlarının farklı düzeyde olduğu ve puanlar arasında deney grubu lehine anlamlı bir fark oluştuğu tespit edilmiştir. Ayrıca hem deney hem de kontrol gruplarının kendi grupları içerisinde ön test ve son test puanları karşılaştırıldığında her iki grupta da puanlar arasında anlamlı bir fark oluştuğu bulgusuna ulaşılmıştır. Fakat deney grubunun puanları arasındaki değişimin kontrol grubuna

göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Kontrol grubunda puanların değişimine ait ortalama 4,68 iken deney grubunda 7,91'dir. Araştırmacı her iki grubun da Fen Bilimleri öğretmeni olduğu için grupları detaylı gözlemleme şansına sahip olmuştur. Kontrol grubunda deney grubuna göre daha fazla sayıda öğrencinin okul dışı etüt merkezlerine gittiği bilinmektedir. Ayrıca kontrol grubu öğrencileriyle asıl uygulama yapılmamasına rağmen "Kavramsal Anlama Testinin" ön testinden sonra bu gruptaki öğrencilerin soruların cevaplarını bulmaya dair derste oldukça meraklı oldukları gözlemlenmiştir. Bu durumlara bakıldığında, iş birlikli öğrenme uygulamalarının kontrol grubunda uygulanan tüm yöntemlere göre kavramsal anlama üzerinde daha etkili olduğu sonucuna ulaşılabilir. Uygulamada kullanılan Kavramsal Anlama Testi, öğrencilerin akademik başarılarındaki değişimi daha detaylı görmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle literatürden akademik başarı ile ilgili ilişkilendirmeler de yapılmıştır.

Okumuş ve Doymuş (2017), 121 kişi ile gerçekleştirdikleri çalışmada iş birlikli öğrenme ve modellerinin yedi ilkeyle birlikte uygulanmasının kavramsal anlama üzerine etkisini araştırmıştır. Çalışmanın sonucunda hem şehir merkezinde hem de kırsal kesimde modelin uygulandığı gruplarda kavramsal anlama düzeylerinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Literatür incelendiğinde iş birlikli öğrenme ile ilgili yapılan çalışmaların bazılarında da benzer sonuçlar elde edilmiştir (Akar, 2012; Arısoy ve Tarım, 2013; Avcı, 2018; Çalışkan, 2018; Doymuş vd., 2004; Genç,2017; Kasap, 1996; Küçükilhan, 2013; Yapıcı vd., 2009).

Öte yandan Kuzucuoğlu ve Varank (2007), 5. sınıf öğrencileri ile iş birlikli öğrenme yöntemi ve geleneksel yöntemin Matematik dersinde başarı üzerine etkisini inceledikleri çalışmalarında, araştırmanın sonucunda başarı açısından gruplar arasında anlamlı bir farklılık oluşmadığı sonucuna ulaşmıştır. Literatür incelendiğinde bu sonucu destekleyen benzer çalışmalar da bulunmaktadır (Atıcı ve Gürol, 2002; Bilgin ve Akbayır, 2002; Öcal, 1996). Bu çalışmalarda sonucu etkileyen birçok farklı sebep olabilir. Bunlardan ilki uygulamaları yürüten öğretmenin iş birlikli öğrenme yöntemi hakkında yeterli bilgiye veya deneyime sahip olmaması olabilir. İş birlikli öğrenme uygulamalarında öğretmenin sosyal etkileşim için uygun ortamı hazırlaması, öğrencilere dönüt vermesi, grubu sorularla yönlendirmesi ve motive etmesi, etkinlikleri ve ölçme-değerlendirme çalışmalarını çeşitlendirmesi, düşünmeyi özendirmesi ve grup içi öğrenci aktivitelerini takip etmesi gibi becerileri sınıfın başarısı üzerinde önemli rol oynamaktadır (Açıkgöz, 1992). İkinci görüş ise grupların öğretmen tarafından oluşturulması sonucu birbiriyle anlaşamayan öğrencilerin aynı grupta bir araya gelmesi olabilir. Çünkü bu öğrencilerin aralarında yaşanan anlaşmazlık ve tartışmaların grup motivasyonunu ve başarısını düşürme ihtimali vardır. İş birlikli öğrenme gruplarının başarısına en önemli katkıyı, öğrenciler arasındaki etkileşimin yaptığı belirtilmektedir (Şimşek, 1994).

İş birlikli öğrenmeye dayalı etkinliklerin 7. sınıf öğrencilerinin deneysel süreç becerilerine etkisini tespit etmek amacıyla deney ve kontrol grubuna uygulama öncesi ve sonrasında "Bilimsel Süreç Becerileri Testi" uygulanmıştır. Uygulama öncesinde deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ön test sonuçlarından deneysel süreç beceri düzeylerinin benzer olduğu tespit edilmiş; uygulama sonrasında ise deney ve kontrol grubu öğrencilerinin "Bilimsel Süreç Becerileri Testi" son test puanlarının farklı düzeyde olduğu ve puanlar arasında deney grubu lehine anlamlı bir fark oluştuğu tespit edilmiştir. Ayrıca hem deney hem de kontrol gruplarının kendi grupları içerisinde ön test ve son test puanları karşılaştırıldığında her iki grupta da puanlar arasında anlamlı bir fark oluştuğu bulgusuna ulaşılmıştır. Fakat deney grubunun puanları arasındaki değişimin kontrol grubuna göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Kontrol grubunda puanların değişimine ait ortalama 3,18 iken deney grubunda 6,76'dır. Literatür incelendiğinde bu sonucu destekleyen çalışmaların yer aldığı görülmektedir (Şahbaz ve Hamurcu, 2012; Özmen Ülük, 2019).

İş birlikli öğrenmeye dayalı etkinliklerin 7.sınıf öğrencilerinin deneysel süreç becerilerine etkisine ait nitel bulgular, deney grubunda iş birlikli öğrenme gruplarının çalışma kağıtları incelenerek elde edilmiştir. Uygulama hakkında daha önce bilgilendirme yapılmasına rağmen

deney grubundaki öğrencilerin ilk etkinlikte zorlandıkları gözlemlenmiştir. Bu etkinlikte araştırmacı, sık sık gruplar arasında dolaşarak öğrencilerin sorularını cevaplamış ve onları motive etmeye çalışmıştır. Daha sonraki etkinliklerde öğrenciler onlardan beklenen becerilerin tam olarak ne olduğunu anladıkları için etkinliğe başlamaları ve beceri basamaklarında ilerlemeleri daha kolay olmuştur. Bu nedenle araştırmacının sonraki etkinliklerde öğrencileri yönlendirmeleri de azalmıştır. Öğrencilerin iş birlikli öğrenme uygulamaları devam ettikçe derste daha çok aktif olmaya başladıkları, derse daha motive olarak geldikleri gözlemlenmiştir. İş birlikli öğrenme uygulamalarının ilk zamanlarında daha önceden aralarında kişisel problem bulunan bazı öğrencilerin anlaşmazlıklar yaşadığı gözlemlenmiştir. Ancak sonraki etkinliklerde bu anlaşmazlıklar yerini birbirini dinleyen, birbirine saygı duyan ve fikirlerini paylaşan öğrencilerin bulunduğu iş birlikli öğrenme ortamına bırakmıştır. Gruplarda bu sosyal ortamın oluşmasıyla birlikte öğrencilerin, deneysel süreç basamaklarındaki becerilerinin de olumlu yönde geliştiği görülmüştür. Literatür incelendiğinde bu sonucu destekleyen farklı çalışmalar yer almaktadır (Azar, 2008; Bilgin, 2006; Şahbaz ve Hamurcu, 2012; Taşdemir, Demirbaş ve Bozdoğan, 2005).

Bilgin (2006), çalışmasında iş birlikli öğrenme yaklaşımını içeren uygulamalı etkinliklerin sekizinci sınıf öğrencilerinin bilimsel süreç becerileri ve fen bilimlerine yönelik tutumlarına etkisini araştırmıştır. Araştırmanın örneklemini bir ilkokulun iki farklı sekizinci sınıfında bulunan ve aynı fen bilgisi öğretmeni tarafından öğrenim gören 55 öğrenci oluşturmaktadır. Sınıflar kontrol grubu ve deney grubu olarak rastgele atanmıştır. Deney grubunda iş birlikli öğrenme yaklaşımının yanı sıra uygulamalı etkinlikler kullanılmış; kontrol grubunda ise aynı etkinlikler öğretmen gösterimi yaklaşımı kullanılarak uygulanmıştır. Bilimsel Süreç Becerileri Testi ve Bilime Yönelik Tutum Ölçeği kontrol ve deney gruplarına ön ve son test olarak uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda deney grubundaki öğrencilerin Bilimsel Süreç Becerileri Testi ve Bilime Yönelik Tutum Ölçeği'nin uygulama sonrası puanlarında daha iyi performans sergilediği tespit edilmiştir.

İş birlikli öğrenmeye dayalı etkinliklerin 7. sınıf öğrencilerinin sosyal becerilerine etkisini tespit etmek amacıyla deney ve kontrol grubuna uygulama öncesi ve sonrasında "Sosyal Beceri Ölçeği" uygulanmıştır. Uygulama öncesinde deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ön test sonuçlarından sosyal beceri düzeylerinin benzer olduğu tespit edilmiştir. Uygulama sonrasında ise deney ve kontrol grubu öğrencilerinin "Sosyal Beceri Ölçeği" son test puanlarında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Fakat her iki grupta ön ve son testler arasında değişim düzeylerinin incelenmesi sonucunda, deney grubunun puanları arasındaki değişimin kontrol grubuna göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Kontrol grubunda puanların değişimine ait ortalama 0,56 iken deney grubunda 3,73'tür. Grup üyelerinin öğretmen tarafından seçilmesi, grup içerisinde birbiriyle iyi anlaşamayan, kişisel problemi olan öğrencileri bir araya getirebilmektedir (Bahar, 2002). Bu araştırmada da grup üyelerinin öğretmen tarafından seçilmiş olması, iş birlikli öğrenme yönteminin sosyal beceriler üzerinde değişiklik oluşturmamasının bir nedeni olarak gösterilebilir. Ayrıca iş birlikli öğrenme uygulamalarının dört hafta sürmesinin de sosyal becerilerin değişimi için yeterli bir süre olmadığı düşünülmektedir. Bu araştırmada iş birlikli öğrenme yöntemi, sosyal beceriler üzerinde istatistiksel sonuçlar açısından daha üstün bir yöntem olmasa da geleneksel öğrenme yöntemi ile karşılaştırıldığında tercih edilebilir bir öğrenme yöntemi olarak düşünülebilir. Literatürde iş birlikli öğrenme yönteminin geleneksel öğrenme yönteminden üstün olduğunu gösteren birçok çalışma yer almaktadır (Arısoy, 2011; Tunçel, 2006; Arslan ve Zengin, 2016; Yılar ve Şimşek, 2016; Koç, 2015; Yıldız, Şimşek ve Ağdaş, 2017).

Sonuç olarak; iş birlikli öğrenmeye dayalı etkinlikler, öğrencilerin kavramsal anlama ve deneysel süreç becerileri üzerine olumlu yönde etki etmektedir.

KAYNAKÇA

AAAS. (1967). Science–A process approach. Washington, DC: American Association for the Advancement of Science.

AAAS. (1993). Benchmarks for science literacy. American Association for the Advancement of Science. New York, NY: Oxford University Press.

Abd Rauf, R.A., Rasul, M.S., Mansor, A.N., Othman, Z., & Lyndon, N. (2013). Inculcation of science process skills in a science classroom. Asian Social Science, 9(8), 47-57.

Abell, S. K., Smith, D. C., & Volkmann, M. J. (2006). Inquiry in science teacher education. In L. B. Flick, & N. G. Lederman (Eds.), Scientific inquiry and nature of science (pp. 173–199). Springer.

Açıkgöz, K. Ü. (1992). İşbirlikli Öğrenme: Kuram, Araştırma, Uygulama. Malatya: Uğurel. Şimşek, 1994).

Akar, M.S. (2012). Fen ve Teknoloji Öğretmenlerinin İşbirlikli Öğrenme Modeli Hakkında Bilgilendirilmesi, Bu Modeli Sınıfta Uygulamaları ve Elde Edilen Sonuçların Değerlendirilmesi: Kars il örneği. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Akinbobola, A. O., & Afolabi, F. (2010). Analysis of science process skills in West African senior secondary school certificate physics practical examinations in Nigeria. American-Eurasian Journal of Scientific Research, 5(4), 234–240.

Aktamis, H. & Ergin, O. 2008. The effect of scientific process skills education on students' scientific creativity, science attitudes and academic achievements. Asia Pacific Forum on Science Learning and Teaching 9 (1): 1-21.

Aktamis, H., & Yenice, N. (2010). Determination of the science process skills and critical thinking skill levels. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 2(2), 3282-3288.

Anderson, R. D. (2002). Reforming science teaching: What research says about inquiry. Journal of Science Teacher Education, 13(1), 1-12. DOI: https://doi.org/10.1023/ A:1015171124982

Antrakusuma, B., Masykuri, M., & Ulfa, M. (2017). Analysis science process skills content in chemistry textbooks grade XI at solubility and solubility product concept. International Journal of Science and Applied Science: Conference Series, 2(1), 72-78.

Arena, Paul (1996). The role of relevance in the acquisition of science process skills. Australian Science Teachers Journal, 42, 34-39.

Arısoy, B. ve Tarım, K. (2013). İşbirlikli Öğrenme Yönteminin Öğrencilerin Akademik Başarı, Kalıcılık ve Sosyal Beceri Düzeylerine Etkisi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 28 (28-3), 1-14.

Arslan, A. ve Zengin, R. (2016). "İşbirlikli Öğrenme Yönteminin Bilimsel ve Sosyal Beceriler Üzerindeki Etkisi". Adıyaman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 6 (1), 23-45.

Athuman, J. J. (2017). Comparing the effectiveness of an inquiry-based approach to that of conventional style of teaching in the development of students' science process skills. International Journal of Environmental and Science Education, 12(8), 1797-1816. Retrieved from http://www.ijese.net/makale/1943

Atıcı, B. ve Gürol, M. (2002). Bilgisayar Destekli Asenkron İşbirlikli Öğrenme Yönteminin Öğrenci Başarısına Etkisi. Eğitim ve Bilim Dergisi, 27 (124), 3-12.

Avcı, M. (2018). 6.Sınıf Fen Bilimleri Dersi Vücudumuzda Sistemler Ünitesinin İşbirlikli Öğrenme Modeliyle Öğretiminin Öğrenci Başarısına Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.

Aydogdu, B., Buldur, S., & Kartal, S. (2013). The effect of open-ended science experiments based on scenarios on the science process skills of the pre-service teachers. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 93, 1162-1168.

Aydogdu, B., Mehmet, E., & Nuran, E. (2014). The investigation of science process skills of elementary school teachers in terms of some variables: Perspectives from Turkey. Asia-Pacific Forum on Science Learning and Teaching, 15(1), 3-28.
Azar, N. (2008). "Fen ve Teknoloji Dersinde Öğrenme Stillerinin İşbirlikçi Grup Atamalarında Kullanılmasının Öğrencilerin Akademik Başarı, Tutum, Bilimsel Süreç Becerileri ve Öğrenmenin Kalıcılık Düzeylerine Etkisi" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
Bahar, M. (2002). İşbirlikli Öğrenme: Eleştirel Bir Analiz. Abant İzzet Baysal Üniversitesi SBE Dergisi, 1 (4), 18-26.
Bati, K., Erturk, G., & Kaptan, F. (2009). The awareness level of pre-school education teachers regarding science process skill. Procedia Social and Behavioral Sciences 2 (2010), 1993-1999.
Beaumont-Walters, Y., & Soyibo, K. (2001). An analysis of high school students' performance on five integrated science process skills. Research in Science and Technological Education, 19(2), 133–145. https://doi.org/10.1080/02635140120087687
Bentley, M. L., Ebert II, E. S., & Ebert, C. (2007). Teaching Constructivist Science, K-8:Nurturing Natural Investigators in the Standards-Based Classroom. Thousand Oaks,California: Corwin Press
Bilgin, I. (2006). The effects of hands-on activities incorporating a cooperative learning approach on eight grade students' science process skills and attitudes toward science. Journal of Baltic Science Education, 1(9), 27-37.
Bilgin, T. ve Akbayır, K. (2002). İşbirlikli Öğrenmenin Dizi ve Serilerin Öğretimindeki Etkililiği. Bu makale V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Sempozyumu'nda sunulmuştur. Ankara.
Burns, J.C., Okey, J.R., & Wise, K.C. (1985). Development of an integrated process skill test: TIPS II. Journal of Research in Science Teaching, 22(2), 169-177.
Cakiroglu, U., Guven, O., & Saylan, E. (2020). Flipping the experimentation process: Influences on science process skills. Education Technology Research Development, 68(6), 3425-3448.
Chabalengula, V. M., Mumba, F., & Mbewe, S. (2012). How pre-service teachers understand and perform science process skills. Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education, 8(3), 167–176. https://doi.org/10.12973/eurasia.2012.832a
Chakraborty, D., & Gillian, K. (2021). Inquiry process skills in primary science textbooks: Authors and publishers' intentions. Research in Science Education, 52, 1419-1433.
Choirunnisa, N.L., Prabowo, P., & Suryanti, S. (2018). Improving science process skills for primary school students through 5E instructional model-based learning. Journal of Physics Conference Series, 947, 012021.
Colley, K.E. (2006). Understanding ecology content knowledge and acquiring science process skills through project-based science instruction. Science Activities, 43(1), 26-33.
Creswell, J. W. (2021). Karma yöntem araştırmalarına giriş (3. b.). (M. Sözbilir, Çev.) Ankara: Pegem Akademi.
Criado, A. M., Illescas-Navarro, M., & Muñoz, G. (2019). Diagnosis of difficulties in of handing variables and drawing conclusions by means of the reports of an initial experimental activity. In Proceedings of Educating the Educator III (pp. 101–102). Freiburg, Germany. https://icse. eu/wp-content/uploads/2019/10/Conference-Book-ETE-III_Final.pdf
Cruz-Guzmán, M., García-Carmona, A., & Criado, A. M. (2017). An analysis of the questions proposed by elementary pre-service teachers when designing experimental activities as inquiry. International Journal of Science Education, 39(13), 1755–1774. https://doi.org/10.1080/09500693.2017.1351649

Çalışkan, H.İ. (2018). İşbirlikli Öğrenme Yönteminin Dokuzuncu Sınıf Öğrencilerinin Fonksiyon Konusundaki Başarısına Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
Çepni S., Ayas A., Johnson D. & Turgut M, 1997. Physics teaching: National education development project. Pre-Service Teacher Training, Ankara: 31-44.
Doymuş, K., Şimşek, Ü. & Bayrakçeken, S. (2004). The effect of cooperative learning on attitude and academic achievement in science lessons. Journal of Turkish Science Education, 2 (2), 103-113.
Downing, J.E., & Gifford, V. (1996). An investigation of pre-service teachers' science process skills and questioning strategies used during a demonstration science discovery lesson. Journal of Elementary Science Education, 8(1), 64-75.
Duda, H.J., & Susilo, H. (2018). Science process skill development: Potential of practicum through problems based learning and authentic assessment. Anatolian Journal of Education, 3(1), 51-60.
Eisenhart, M., Finkel, E., & Marion, S.F. (1996). Creating conditions for scientific literacy: A re-examination. American Educational Research Journal, 33, 261-295.
Ekici, M., & Erdem, M. (2020). Developing science process skills through mobile scientific inquiry. Thinking Skills and Creativity, 36, 1-12.
Elkeey, S.S. (2017). Developing science process skills and some of accompanying skills through observation of life cycle of silkworm by kindergarten child. The Online Journal of New Horizons in Education, 7(1), 53-63.
Elmas, R., Bodner, G.M., Aydogdu, B., & Saban, Y. (2018). The inclusion of science process skills in multiple choice questions: Are we getting any better? European Journal of Science and Mathematics Education, 6(1), 13-23.
Ergul, R., Sımsekli, Y., Calis, S., Ozdilek, Z., Gocmencelebi, S., & Sanli, M. (2011). The effects of inquiry-based science teaching on elementary school students' science process skills and science attitudes. Bulgarian Journal of Science and Education Policy, 5(1), 48-68.
García-Carmona, A., & Acevedo-Díaz, J. A. (2017). Understanding the nature of science through a critical and reflective analysis of the controversy between Pasteur and Liebig on fermentation. Science & Education, 26(1–2), 65–91. https://doi.org/10.1007/s11191-017-9876-4
García-Carmona, A. (2019). Pre-service primary science teachers' abilities for solving a measurement problem through inquiry. International Journal of Science and Mathematics Education, 17 (1), 1–21. https://doi.org/10.1007/s10763-017-9858-7
García-Carmona, A. (2020). From inquiry-based science education to the approach based on scientific practices. Science & Education, 29(2), 443–463. https://doi.org/10.1007/s11191-020-00108-8
Geban, Ö., Aşkar, P., & Özkan, İ. (1992). Effects of computer simulations and problem-solving approaches on high school students. The Journal of Educational Research, 86(1), 5-10.
Genç, M. (2007). İşbirlikli Öğrenmenin Problem Çözmeye ve Başarıya Etkisi. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
Germann, P. J. & Aram, R. J. (1996). Student performances on the science processes of recording data, analyzing data, drawing conclusions, and providing evidence. Journal Of Research in Science Teaching: The Official Journal Of The National Association For Research İn Science Teaching, 33(7),773–798.
Guevara, C. A. (2015). Science process skills development through innovations in science teaching. Research Journal of Educational Sciences, 3(2), 6-10.
Harlen, W. (2014). Helping children's development of inquiry skills. Inquiry in Primary Science Education, 1(1), 5–19. https://ipsejournal.files.wordpress.com/2015/03/3-ipse-volume-1-no-1-wynne harlen-p-5-19.pdf

Harlen, W., 1999. Purposes and procedures for assessing science process skills. Assessment in Education 6(1): 129–140.
Harrell, P.E., & Bailer, J. (2004). Pass the mealworms, please: Using mealworms to develop science process skills. Science Activities, 41(2), 33-36.
Hernawati, D., Amin, M., Irawati, M., Indriwati, S., & Aziz, M. (2018).Integration of project activity to enhance the scientific process skill and self-efficacy in zoology of vertebrate teaching and learning. EURASIA Journal of Mathematics, Science and Technology Education, 14(6), 2475-2485.
Houtz, B. (2010). Teaching science today. Corinne Burton
Huppert, J., Lomask, S. M. & Lazarowitz, R. (2002). Computer simulations in the high school:students' cognitive stages, science process skills and academic achievement in microbiology. International Journal Of Science Education, 24(8), 803–821
Jeenthong, T., Ruenwongsa, P., & Sriwattanarothai, N. (2014). Promoting integrated science process skills through betta-live science laboratory. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 116, 3292-3296.
Johnson, M.A., & Lawson, A.E. (1998). What are the relative effects of reasoning ability and prior knowledge on biology achievement in expository and inquiry classes? Journal of Research in Science Teaching, 35(1), 89-103.
Jones, C. , Reichard, C. & Mokhtari, K. (2003). Are Students' Learning Styles Discipline Specific?, Community College Journal of Research and Practic, Sayı 27, ss.363–375.
Karadan, M., & Hameed, A. (2016). Curricular representation of science process skills in chemistry. IOSR Journal of Humanities and Social Science, 21(8), 1-5.
Karamustafaoglu, S. (2011). Improving the science process skills ability of science student teachers using I diagrams. Eurasian Journal of Physics and Chemistry Education, 3(1), 26-38.
Kasap, H. (1996). İşbirlikli Öğrenme, Fen Başarısı, Hatırda Tutma, Öğrenci Yüklemeleri ve İşbirlikli Öğrenme Gruplarındaki Etkileşim (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
Kocayörük, A. (2000). İlköğretim Öğrencilerinin Sosyal Becerilerini Geliştirmede Dramanın Etkisi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
Koç, B. (2015). İşbirlikli Öğrenme Yönteminin Matematik Dersindeki Erişiye, Kalıcılığa ve Sosyal Beceriye Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
Koray, O., Koksal, M.S., Ozdemir, M., & Presley, A.I. (2007). The effect of creative and critical thinking based laboratory applications on academic achievement and science process skills. Elementary Education Online, 6(3), 377-389.
Küçükilhan, S. (2013). Öğrenci Takımları- Başarı Bölümleri (ÖTBB) Tekniğinin Sosyal Bilgiler Dersindeki Akademik Başarıya ve Kalıcılığa Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
Lazarowitz, R., & Huppert, J. (1993). Science process skills of 10th-grade biology students in a computer-assisted learning setting. Journal of Research on Computing in Education, 25(3), 367-382.
Lederman, J.S. (2009). Teaching Scientific Inquiry: Exploration, Directed, Guided, and Opened ended Levels. National Geographic Science: Best Practices and Research Base. California: Hampton-Brown Publishers, pp. 8-20.
Lonning, R.A.(1993). Effect of cooperative learning strategies on student verbal interactions and achievement during conceptual change instruction in 10th grade general science. JRST, 30(9), 1087-1101
Martin, D. J. (2009). Elementary Science Methods: A Constructivist Approach (5th ed.).Belmont, CA: Wadsworth, Cengage Learning.

McComas, W.F. (2014). The Language of Science Education: An Expanded Glossary of Key Terms and Concepts in Science Teaching and Learning. Boston: Sense Publishers.
Metin, M., & Birisci, S. (2009). Effects of formative assessment on preservice teachers' developing science process skills and their opinions about assessment. Journal of Cagdas Education, 34(370), 31-39.
Montero-Pau, J., & Tuzón, P. (2017). Inquiry-based science education in primary school in Spain: Teachers'practices. Enseñanza de las ciencias: revista de investigación y experiencias didácticas, (Extra), 2237-2242.
Mullis, I.V.S., Martin, M.O., Foy, P., Kelly, D.L., & Fishbein, B. (2020). TIMSS 2019 International Results in Mathematics and Science. Chestnut Hill, MA: TIMSS & PIRLS International Study Center.
Mulyeni, T., Jamaris, M., & Supriyati, Y. (2019). Improving basic science process skills through inquiry-based approach in learning science for early elementary students. Journal of Turkish Science Education, 16(2), 187-201
Mushani, M. (2021). Science process skills in science education of developed and developing countries: Literature review. Unnes Science Education Journal, 10(1), 12-17.
Newman, William & Abell, Sandra & Hubbard, Paula & McDonald, James & Otaala, Justine & Martini, Mariana. (2004). Dilemmas of Teaching Inquiry in Elementary Science Methods. Journal of Science Teacher Education. 15. 257-279. 10.1023/B:JSTE.0000048330.07586.d6.
Ngoh, T. (2009). Mastery of the science process skills.
O'Brien, G., & Peters, J. (1994). Effect of four instructional strategies on integrated science process skill achievement of preservice elementary teachers having different cognitive development levels. Journal of Elementary Science Education, 6(1), 30-45.
Okumuş, S. ve Doymuş, K. (2017), İşbirlikli Öğrenme Vemodellerin Yedi İlkeyle Birlikte Uygulanmasının Kavramsal Anlamaya Etkisi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,14,431-457
Organization for Economic Co-Operation and Development (OECD). (2019b). PISA 2018 assessment and analytical framework. OECD Publishing.
Oh, P. S. (2010). How can teachers help students formulate scientific hypotheses? Some strategies found in abductive inquiry activities of earth science. International Journal of Science Education, 32(4), 541–560. https://doi.org/10.1080/09500690903104457
Ongowo, R.O., & Indoshi, F.C. (2013). Science process skills in the Kenya certificate of secondary education biology practical examinations. Creative Education, 4(11), 713-717.
Opara, J.A. (2011). Some considerations in achieving effective teaching and learning in science education. In Journal of Educational and Social Research, 1 (4).
Osman, K., & Vebrianto, R. (2013). Fostering science process skills and improving achievement through the use of multiple media. In Journal of Baltic Science Education, 12(2), 191–204
Öcal, M. G. (1996). Akademik Çelişki Tekniğinin Tarih Derslerindeki Başarı ile Güdü Üzerindeki Etkileri ve Öğrencilerin Değerlendirmeleri (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
Özmen Ülük, S. (2019). Öğrenme Kutuları İle İşbirlikli Öğrenme Yaklaşımının 10. Sınıf Öğrencilerinin Biyoloji Dersine Yönelik Tutum ve Bilimsel Süreç Becerilerine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.
Panjaitan, M.B., & Siagian, A. (2020). The effectiveness of inquiry based learning model to improve science process skills and scientific creativity of junior high school students. Journal of Education and E-Learning Research, 7(4), 380-386.
Pratt, H., & Hackett, J. (1998). Teaching Science: The Inquiry Approach. Principal, 78(2), 2–20.
Raj, R.G., & Devi, S.N. (2014). Science process skills and achievement in science among high school students. Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies, 2(15), 2435-2443.

Radinsky, J. (2016). Constructions of the self as learner: Perspective-Taking and Positioning in Matthematics, History, and scence Learning. Journal of the Learning Science,25(3), 331–334.https://doi.org/10.1080/10508406.2016.1203621
Rintayati, P., Syawaludin, A., & Kamsiyati, S. (2020). Enhancing elementary teachers' science process skills through participatory scientific approach training. Journal of Physics: Conference Series, 1511. https://doi.org/10.1088/1742-6596/1511/1/012109
Saat, R.M. (2004). The acquisition of integrated science process skills in a web-based learning environment. Research in Science and Technological Education, 22(1), 23-40.
Sa-ngiamjit, M. (2016). The development of science process skills and academic achievement in chemistry of Matthayom Sueksa five students at Ramkhamhaeng University demonstration school using the peer assisted technique. European Journal of Sustainable Development, 5(4), 167-176.
Setyawarno, D., Widodo, E., & Setyaningsih, W. (2020). Asesmen pembelajaran sains. UNY Press
Shapley, K.S., & luttrell, H.D. (1993). Effectiveness of a teacher training model on the implementation of hands-on science. Paper presented at the Association for the Education of Teachers in Science International Conference.
Sheeba, M. N. (2013). An Anatomy of Science Process Skills In The Light Of The Challenges to Realize Science Instruction Leading To Global Excellence in Education.Educationia Confab.
Stephen, O.I., & Daikwo, S. (2021). The role of cooperative instructional strategies on integrated science process skills. International Journal of Advanced Research, 9(5), 400-405.
Suman, S. (2020). Relationship between science process skills and achievement in science of secondary school students. International Journal of Creative Research Thoughts, 8(10), 2320-2882.
Şahbaz, Ö. ve Hamurcu, H. (2012). Probleme Dayalı Öğrenme ve İşbirlikli Öğrenme Yöntemlerinin Öğrencilerin Bilimsel Süreç Becerileri ve Öğrenme Çıktıları Üzerindeki Etkileri. Education Sciences, 7 (2), 734-754.
Taşdemir, A., Demirbaş, M. ve Bozdoğan, A. E. (2005). Fen Bilgisi Öğretiminde İşbirlikli Öğrenme Yönteminin Öğrencilerin Grafik Yorumlama Becerilerini Geliştirmeye Yönelik Etkisi. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 6 (2), 81-91.
Tawil, M., Tampa, A., Said, M. A., & Suryansari, K. (2022). Exploration the skills of teachers: Implementation technological pedagogic alcontent knowledge. Cypriot Journal of Educational Science.17(12), 4713-4733. https://doi.org/10.18844/cjes.v17i12.8593
Tobin , K. , Kahle , J.B. and Fraser , B.J. , eds. 1990 . Windows into Science Classrooms: problems associated with higher-level cognitive learning , London : Falmer Press .
Tunçel, Z. (2006). İşbirlikli Öğrenmenin Beden Eğitimi Başarısı, Bilişsel Süreçler ve Sosyal Davranışlar Üzerindeki Etkileri. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
Turiman, P., Omar, J., Daud, A.M., & Osman, K. (2012). Fostering the 21st century skills through scientific literacy and science process skills. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 59, 110-116.
Wahyuni, S., Indrawati, I., Sudarti, S., & Suana, W. (2017). Developing science process skills and problem-solving abilities based on outdoor learning in junior high school. Journal Pendidikan IPA Indonesia, 6(1), 165-169.

Wilke, R.R., & Straits, W.J. (2005). Practical advice for teaching ınquiry based science process skills in the biological sciences. The American Biology Teacher, 67(9), 534-540.
Varank, İ. ve Kuzucuoğlu, G. (2007). İşbirlikçi öğrenmede birlikte öğrenme tekniğinin öğrencilerin matematik başarılarına ve işbirliği içinde çalışma becerilerine etkisi. İlköğretim Online, 6(3), 323-332.

Vebrianto, Rian & Osman, Kamisah. (2011). The effect of multiple media instruction in improving students' science process skill and achievement. Procedia - Social and Behavioral Sciences. 15. 346-350. 10.1016/j.sbspro.2011.03.099.
Yakar, Z., & Baykara, H. (2014). Inquiry-based laboratory practices in a science teacher training program. Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education, 10(2), 173-178.
Yapıcı, Ġ. Ü., Hevedanlı, M. ve Oral B.(2009). "İşbirlikli Öğrenme ve Geleneksel Öğretim Yöntemlerinin Tohumlu Bitkiler Sistematiği Laboratuarı Dersine Yönelik Tutum ve Başarıya Etkisi", Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 26, 63-69.
Yılar, B. ve Şimşek, U. (2016). Sosyal Bilgiler Dersinde Farklı İşbirlikli Öğrenme Uygulamalarının Sosyal Beceriler Üzerindeki Etkileri. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 17 (3), 835-854.
Yıldız, E., Şimşek, Ü. ve Ağdaş, H. (2017). Eğitsel Oyun Entegre Edilmiş İşbirlikli Öğrenme Modelinin Öğrencilerin Fen Öğrenimi Motivasyonları ve Sosyal Becerileri Üzerine Etkisi. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 18 (2), 37-54.
Yumusak, G.K. (2016). Science process skills in science curricula applied in Turkey. Journal of Education and Practice, 7(20), 94-98.
Zeidan, A.H., & Jayosi, M.R. (2015). Science process skills and attitudes toward science among Palestinian secondary school students. World Journal of Education, 5(1), 13-24.
Zeitoun, S., & Hajo, Z. (2015). Investigating the science process skills in cycle 3 national science textbooks in Lebanon. American Journal of Educational Research, 3(3), 268-275.

ÇEVRE HAKKI VE KÜLTÜREL HAK KAPSAMINDA İDARENİN TEMİZ ÇEVRE SAĞLAMA YÜKÜMLÜLÜĞÜ

THE OBLIGATION OF THE ADMINISTRATION TO PROVIDE A CLEAN ENVIRONMENT WITHIN THE SCOPE OF ENVIRONMENTAL AND CULTURAL RIGHTS

Burcu TURAN
Araştırma Görevlisi, Karatay Üniversitesi Kamu Hukuku Anabilim Dalı

ÖZET

Değişen ve gelişen bir çevrede canlı -cansız varlıkların kamu düzeni içinde yaşamaları devlet için bir yükümlülük olduğu kadar bireyler için de bir insan hakkı olan çevre hakkının konusunu oluşturur. Karel Vasak tarafından yapılan uluslararası hakları sınıflandırmasında 'dayanışma hakları' yani 3. kuşak haklar arasında gösterilen çevre hakkı, Anayasa'nın 56. maddesinde, başta sağlık hakkı ile ilişkilendirilmiş; daha sonra çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevrenin kirlenmesini önlemek konusunda devlet ve vatandaşa eşit bir yükümlülük getirmiştir. Fakat kamu gücünün insan gücünden üstün olması, çevre hakkını koruma görevinin kamu düzeni içinde, kolluk faaliyetinin bir konusu olarak mevzuatta düzenlenmesini sağlamıştır. Dirlik ve esenliğin sağlanması toplum hayatının maddi düzensizlik ve rahatsızlıktan korunması insanların dayanışmasını ve birey faaliyetini aşan, kolluk etkisini gerektirmektedir. Bu nedenle her ne kadar anayasal anlamda çevrenin korunması vatandaş ve devlete eşit birer yükümlülük gibi düzenlenmişse de kanaatimizce devletin bu konudaki ödevi önceliklidir.

Kapalı bir müze ortamında bulunmayan anıt, antik şehir gibi eski kalıntı niteliğindeki kültürel miraslarda oluşan çevre kirliliği aynı zamanda ikinci kuşak haklardan sayılan kültürel hakların korunması konusunu ilgilendirmektedir. Bu alanlarda oluşan çevre kirliliği ise hem bağlı bulundukları yerel yönetimlerin ve kolluk kuvvetlerinin sorumluluğunda hem de Kültür Bakanlığının sorumluluğundadır. Temiz olmayan kültürel alan, hem çevre hakkının ihlalidir hem de milli manevi değer olan kültürel alana zarar vermek niteliğindeki eylemdir. Kültürel hakkın ve çevre hakkının ihlali halinde temiz çevrenin sağlanması için yapılması gereken eylemler hakkında vatandaşların bu makamlara yapacakları başvurular, İdari Yargılama Usul Kanunu'nun 10. maddesi gereğince idari makamların sükutuna veya eylemsizliğine neden olursa düzenlenen süreler sonunda idari davaya konu olabilecektir. Aynı zamanda görevini yerine getirmeyen kamu görevlisi bakımından bu eylemsizlik, 'görevi ihmal suçuna' konu teşkil edecektir. Tazminat ödemek zorunda kalan idare daha sonra kirliliği meydana getiren kişilere rücu edebilir. Bu kişilerin de aynı zamanda cezai sorumluluğu bulunmaktadır. Neticede idarenin temiz çevreyi sağlamak konusunda pozitif edim yükümlülüğü bulunmaktadır. Kamu gücünü içeren kolluk kuvvetleri, vatandaşın bu konudaki ödevinden öncelikli ve üstün görevlere sahiptir.

Anahtar Kelimler: Temiz çevre hakkı, kültürel haklar, kolluk kuvvetleri, pozitif edimler.

ABSTRACT

In a changing and developing environment, the coexistence of living and non-living entities within public order is both an obligation for the state and the subject of the environmental right, which is a human right for individuals. The right to a clean environment, categorized as a "solidarity right" or a third-generation right in the international rights classification made by Karel Vasak, was initially associated with the right to health in Article 56 of the Constitution. Later, it brought an equal obligation to the state and citizens to develop the environment, protect

environmental health and prevent environmental pollution. However, the fact that public power is superior to human power ensured that the duty to protect the right to the environment is regulated in the legislation as a subject of law enforcement activity within the public order. Ensuring order and well-being and protecting public life from material disorder and disturbance requires the solidarity of people and law enforcement action that goes beyond the activity of the individual. Therefore, although the protection of the environment is regulated as an equal obligation for citizens and the state in the constitution, we believe that the state's duty in this regard is paramount.

Environmental pollution of cultural heritage sites such as monuments, ancient cities, etc., which are not in a closed museum environment, also concerns the protection of cultural rights, which are considered second generation rights. The environmental pollution in these areas is the responsibility of both the local authorities and law enforcement and the Ministry of Culture. An unclean cultural area is both a violation of the right to a clean environment and is an act that damages the cultural area, which holds national and spiritual significance. In the event of a violation of the cultural and environmental rights, citizens' applications to these authorities regarding the actions to be taken to ensure a clean environment may be subject to an administrative lawsuit at the end of the regulated periods if they cause the administrative authorities' silence or inaction in accordance with Article 10 of the Administrative Procedure Law. For the public officials who fail to fulfill their duty, this inaction constitutes the subject of the crime of "neglect of duty." The administration that has to pay compensation may then have recourse to the persons who caused the pollution. These individuals also bear criminal responsibility. As a result, the administration has a positive obligation to provide a clean environment. Law enforcement, which includes public power, has primary and superior responsibilities in this regard compared to individual citizens.

Keywords: Right to a clean environment, cultural rights, law enforcement, positive actions.

İLİŞKİSEL SALDIRGANLIK VE İLİŞKİSEL MAĞDURİYET ÖLÇEKLERİNİN TÜRKÇEYE UYARLANMASI: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI *

ADAPTATION OF THE RELATIONAL AGRESSION AND RELATIONAL VICTIMIZATION SCALES INTO TURKISH : A VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

Büşra KABAK
Yüksek Lisans Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı
Doç. Dr. İbrahim TANRIKULU
Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı

ÖZET

Bu çalışmada, ortaokul döneminde ilişkisel saldırganlık ve ilişkisel mağduriyet durumlarının çok boyutlu ölçülmesini sağlayacak "*İlişkisel Saldırganlık Ölçeği'nin*" ve "*İlişkisel Mağduriyet Ölçeği'nin*"geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılarak Türkçeye uyarlanması amaçlanmaktadır. Ölçeğin orijinali geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmış, ilişkisel saldırganlığın reaktif- proaktif fonksiyonlarını ve doğrudan –dolaylı formlarını kapsayan 30 maddeden oluşmaktadır. Bu 30 maddenin İlişkisel mağduriyet formatı Türkçe ve İngilizce alanlarından uzmanların desteğiyle cümlelerin edilgen şekle getirilmesiyle oluşturulmuştur. Elde edilen 2 formun dil eş değerlik çalışmaları ve geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılarak Türkçeye kazandırılması sağlanmıştır.

Mevcut çalışmada, basit seçkisiz ve uygun örnekleme yöntemi kullanılmış ve devlet ortaokuluna devam eden çocuklar arasından uygun katılımcılar seçilmiştir. Dil eşdeğerlik çalışması yapılıp uyarlanan "*İlişkisel Saldırganlık Ölçeği*" ve "*İlişkisel Mağduriyet Ölçeği*" her sınıf düzeyinden bir sınıf olmak üzere ortaokul düzeyindeki 4 sınıfa uygulanarak pilot uygulama yapılmıştır. İlişkisel saldırganlık ve ilişkisel mağduriyet maddeleri için ayrı ayrı yapılan AFA sonucunda ölçekler tek faktörlü yapıda ve faktör yük değeri 0.31 ve üzeri olan 30 maddeden oluşmaktadır. DFA çalışma grubu Gaziantep'te beş, altı, yedi ve sekizinci sınıflarda öğrenim gören 588 ortaokul öğrencisinden oluşmaktadır. AFA sonucunda elde edilen tek faktörlü yapı ilişkisel saldırganlık ve ilişkisel mağduriyet maddeleri için ayrı ayrı DFA ile test edilmiştir. Doğrulayıcı Faktör Analizi sonucunda ilişkisel saldırganlık ve ilişkisel mağduriyet maddeleri için hesaplanan uyum indeksleri kabul edilebilir değer aralıklarında bulunmuştur. Güvenirlik çalışmaları kapsamında ilişkisel saldırganlık ve ilişkisel mağduriyet maddelerinin iç tutarlık kat sayıları ve test tekrar test güvenirliği hesaplanmıştır. DFA grubu için ilişkisel saldırganlık ölçeğinin iç tutarlık katsayısının 0.89, ilişkisel mağduriyet iç tutarlık katsayısının 0.93 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca 4 hafta arayla uygulanan ilişkisel saldırganlık ve ilişkisel mağduriyet ölçeğinin($p<0.05$) yüksek düzeyde test tekrar test güvenirliğine sahip olduğu saptanmıştır. Elde edilen bulgular uyarlanması yapılan İlişkisel Saldırganlık ve İlişkisel Mağduriyet Ölçeklerinin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: İlişkisel Saldırganlık, İlişkisel Mağduriyet, Ortaokul Dönemi

* *Doç. Dr. İbrahim TANRIKULU danışmanlığında yürütülen İlişkisel Saldırganlık ve İlişkisel Mağduriyet Ölçeklerinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.*

ABSTRACT

In this study, the objective is to adapt the Relational Aggression Scale and the Relational Victimization Scale into Turkish through comprehensive validity and reliability analyses, thereby enabling the multidimensional assessment of relational aggression and victimization during the middle school period. The original scale—previously subjected to validity and reliability studies—comprises 30 items that encompass both the reactive-proactive functions and the direct-indirect forms of relational aggression. The format for relational victimization was developed by converting the sentences of these 30 items into the passive voice in both Turkish and English with expert support. Subsequently, linguistic equivalence, validity, and reliability studies were conducted to adapt the two forms into Turkish.

A simple random sampling method was employed in the present study, and appropriate participants were selected from children attending public middle schools. The linguistically adapted Relational Aggression Scale and Relational Victimization Scale were pilot-tested across four middle school classes, with one class representing each grade level. Separate Exploratory Factor Analyses (EFA) conducted for the relational aggression and victimization items revealed that the scales have a unidimensional structure, consisting of 30 items with factor loadings of 0.31 or above. The sample for the Confirmatory Factor Analysis (CFA) comprised 588 middle school students from the 5th, 6th, 7th, and 8th grades in Gaziantep. The unidimensional structure obtained from the EFA was then tested with separate CFAs for the relational aggression and relational victimization items, and the resulting fit indices were found to be within acceptable ranges.

Regarding reliability, the internal consistency coefficients and test–retest reliabilities of the items were calculated. For the CFA group, the internal consistency coefficient was determined to be 0.89 for the Relational Aggression Scale and 0.93 for the Relational Victimization Scale. Furthermore, the scales demonstrated high test–retest reliability over a 4-week interval ($p < 0.05$). Overall, the findings indicate that the adapted Relational Aggression and Relational Victimization Scales are valid and reliable measurement instruments.

Keywords: Relational Aggression, Relational Victimization, Middle School Period

PROCEDURE REQUIRED BY AN AUDITOR TO CARRY OUT AN INTERNAL AUDIT ENGAGEMENT

L.C.P. Camilo León Pérez, UJAT
https://orcid.org/0009-0003-6353-1335;
Aransazú Ávalos Díaz, UJAT
https://orcid.org/0000-0002-9397-6074;
Dra. Fabiola Itzel Ortiz Martínez, UJAT
https://orcid.org/0000-0002-7997-9770;
Dr. Abraham Gerardo Pérez Sandoval, UJAT
https://orcid.org/0000-0003-0657-3021;

SUMMARY
The objective of this research work is to collect sufficient and accurate information to capture in this study the procedure that an auditor should use when performing an internal audit of an organization. Based on standards, laws and regulations that this professional must use as tools for the performance of their work. The auditor must rely on a series of important elements such as: organizing the audit, taking into account the technical aspect of the audit, the people who will be in charge of carrying out the audit work, the budget required for such work, the time frame in which the audit work will be developed, the information that will be requested from the organization, prices for professional services, audit planning, preliminary work, administration of questionnaires, review of the audited segments and determination of the scope of the audit, in addition to the application of analytical and summary schedules, checking internal control, preparing analysis schedules, issuing audit opinions and pertinent recommendations. This paper was based on a qualitative method, with a systematic literature review. This information was taken from academic articles, digital journals, blogs, and websites. Experts in the field of auditing expressed their perspectives. They agreed that auditing requires ongoing training and the use of standards, laws, and regulations.
Keywords: Auditor, Audit Standards, Internal Control, Reports.

BEYNƏLXALQ EKOLOJİ STANDARTLARIN TƏTBİQİ NÜMUNƏLƏRİ
EXAMPLES OF APPLICATION OF INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL STANDARDS

Cəfərzadə Türkan Mobil
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, "BMDM" fakültəsi
"Menecment" ixtisası, Bakı şəhəri

XÜLASƏ
Beynəlxalq ekoloji standartların tətbiqi müəssisələrin fəaliyyətində ətraf mühitin qorunması və davamlı inkişafın təmin edilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bu standartlar xüsusilə ISO 14001, EMAS və digər beynəlxalq sistemlər, müəssisələrə ekoloji risklərin idarə olunması, resursların səmərəli istifadəsi və tullantıların azaldılması sahəsində kompleks həll yolları təqdim edir. Dünya miqyasında xüsusilə Toyota, Siemens, Unilever və Apple kimi şirkətlər beynəlxalq ekoloji standartları uğurla tətbiq edərək ətraf mühitə mənfi təsirlərini minimuma endirmiş və iqtisadi baxımdan mühüm nailiyyətlər əldə etmişlər. Bu standartlar sayəsində karbon emissiyalarının azaldılması, tullantısız istehsal proseslərinin həyata keçirilməsi və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə geniş vüsət almışdır. Bu yanaşmalar müəssisələrə yalnız ekoloji fayda qazandırmır, həm də onların bazarda rəqabət gücünü artırır və müştərilər arasında etibarını möhkəmləndirir.
Azərbaycanda da bir sıra yerli müəssisələr beynəlxalq ekoloji standartlara uyğun sertifikatlar əldə edərək fəaliyyətlərini davamlı inkişaf prinsiplərinə uyğunlaşdırmışdır. SOCAR, Azərsun Holdinq, Azərişıq və Azərikimya kimi şirkətlər ISO 14001 standartını tətbiq edərək tullantıların idarə edilməsi, resursların qənaətlə istifadəsi və ətraf mühitə təsirin azaldılması sahəsində əhəmiyyətli irəliləyişlərə nail olmuşdur.
Beynəlxalq ekoloji standartların tətbiqi müəssisələrin iqtisadi inkişafını ətraf mühitin qorunması ilə uyğunlaşdırmaq üçün effektiv vasitədir. Bu standartların geniş tətbiqi həm qlobal, həm də yerli səviyyədə davamlı inkişafın təşviqinə və ekoloji problemlərin həllinə mühüm töhfə verir. Bu istiqamətdə yerli və beynəlxalq əməkdaşlıq imkanlarının artırılması bu prosesin uğurla davam etdirilməsinə şərait yaradır.
Açar sözlər: ekoloji standartlar, ətraf mühitin mühafizəsi, ekoloji risklər, təbii resurslar

SUMMARY
The application of international environmental standards is of great importance in terms of environmental protection and sustainable development in the activities of enterprises. These standards, especially ISO 14001, EMAS and other international systems, provide enterprises with comprehensive solutions in the field of environmental risk management, efficient use of resources and waste reduction. Worldwide, companies such as Toyota, Siemens, Unilever and Apple have successfully implemented international environmental standards, minimizing their negative impacts on the environment and achieving significant economic achievements. Thanks to these standards, reducing carbon emissions, implementing waste-free production processes and using renewable energy sources have become widespread. These approaches not only bring environmental benefits to enterprises, but also increase their competitiveness in the market and strengthen their trust among customers.
In Azerbaijan, a number of local enterprises have also obtained certificates in accordance with international environmental standards and have aligned their activities with the principles of sustainable development. Companies such as SOCAR, Azersun Holding, Azerishig and

Azerikimya have achieved significant progress in waste management, efficient use of resources and reduction of environmental impact by implementing the ISO 14001 standard.
The application of international environmental standards is an effective tool for harmonizing the economic development of enterprises with environmental protection. The widespread application of these standards makes a significant contribution to promoting sustainable development and solving environmental problems at both the global and local levels. Increasing local and international cooperation opportunities in this direction creates conditions for the successful continuation of this process.
Keywords: environmental standards, environmental protection, environmental risks, natural resources

Giriş

Beynəlxalq ekoloji standartların tətbiqi müasir dövrdə müəssisələrin idarə olunmasında mühüm yer tutur. Qloballaşma və sənaye inkişafının ətraf mühitə mənfi təsirləri artdıqca, müəssisələrdən ekoloji məsuliyyətə əməl etmək və davamlı inkişaf prinsiplərini təmin etmək tələb olunur. Bu tələblərə cavab olaraq beynəlxalq səviyyədə ekoloji idarəetmə standartları, xüsusilə ISO 14001, EMAS və digər oxşar sistemlər hazırlanmışdır. Bu standartlar müəssisələrin ekoloji risklərini effektiv idarə etməsi, resurslardan daha səmərəli istifadə etməsi və ətraf mühitə təsirlərini minimuma endirməsi üçün çərçivə təqdim edir. Onların tətbiqi yalnız ətraf mühitin qorunmasına deyil, həm də müəssisələrin iqtisadi səmərəliliyinin artırılmasına, beynəlxalq bazarlarda rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsinə və müştərilər arasında etibarın gücləndirilməsinə imkan yaradır. Beynəlxalq ekoloji standartların uğurla tətbiq edildiyi nümunələr bu yanaşmanın həm qlobal miqyasda, həm də lokal səviyyədə nə qədər əhəmiyyətli olduğunu göstərir. Belə nümunələr müəssisələr üçün davamlı inkişafın təmin olunmasında yol xəritəsi kimi çıxış edir və onların iqtisadi fəaliyyətləri ilə ekoloji məsuliyyət arasında balans yaratmağa kömək edir.

Beynəlxalq ekoloji standartların əsas məqsədləri

Beynəlxalq ekoloji standartların əsas məqsədləri ətraf mühitin qorunması, davamlı inkişafın təmin edilməsi və müəssisələrin ekoloji məsuliyyətlərinin artırılması istiqamətində geniş spektri əhatə edir. Bu standartlar həm təbii resurslardan səmərəli istifadəni təşviq edir, həm də müəssisələrin ətraf mühitə mənfi təsirlərini minimuma endirməyi hədəfləyir. Əsas məqsədləri aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar:

- Beynəlxalq ekoloji standartlar ətraf mühitin mühafizəsini əsas prioritet kimi müəyyən edir. Bu məqsədlə, müəssisələr təbii resurslardan səmərəli istifadə etməyə və ekosistemlərin balansını qorumağa təşviq edilir. Bununla, resursların gələcək nəsillər üçün saxlanılması təmin olunur.
- Standartlar, müəssisələrin fəaliyyətindən yaranan tullantıların düzgün idarə edilməsini və istixana qazı emissiyalarının azaldılmasını tələb edir. Bu, qlobal istiləşmə və iqlim dəyişikliyi kimi problemlərin həllində mühüm rol oynayır.
- Ekoloji standartlar, iqtisadi fəaliyyətlə ekoloji məsuliyyət arasında balansın yaradılmasını təşviq edir. Müəssisələrə ətraf mühitə zərər vermədən fəaliyyət göstərməyin yollarını göstərərək, dayanıqlı iqtisadi inkişafı dəstəkləyir.
- Standartlar müəssisələrə öz ekoloji idarəetmə sistemlərini formalaşdırmaq və bu sistemlər vasitəsilə ətraf mühitlə əlaqədar fəaliyyətləri nəzarətdə saxlamaq imkanı yaradır. Bu, həmçinin müəssisələrə hüquqi tələblərə uyğun fəaliyyət göstərməyə də kömək edir.
- Standartlar müəssisələrin ekoloji məsuliyyətlərini artıraraq cəmiyyət arasında etibar qazanmasını təmin edir. Bu yanaşma, müəssisələrin sosial məsuliyyət prinsiplərinə uyğun fəaliyyət göstərməsini və müştərilər, tərəfdaşlar və yerli icmalarla müsbət əlaqələrin qurulmasını asanlaşdırır [4].

Ümumiyyətlə, beynəlxalq ekoloji standartlar ətraf mühitin qorunması ilə yanaşı, müəssisələrin iqtisadi səmərəliliyini və cəmiyyətin rifahını artırmaq məqsədini daşıyır. Bu standartlar, qlobal ekoloji problemlərin həllində vacib vasitə olmaqla yanaşı, müasir idarəetmədə də əsas istiqamətlərin müəyyənləşdirilməsinə yardım edir.

Tətbiq edilən standartların təsirləri

Tətbiq edilən beynəlxalq ekoloji standartlar müəssisələrin fəaliyyətinə bir çox müsbət təsir göstərmişdir. Bu təsirlər bir çox aspektlərdə özünü göstərir və davamlı inkişaf prinsiplərinin həyata keçirilməsinə mühüm töhfə verir.

Sxem 1. Beynəlxalq ekoloji standartların tətbiqindən baş verən təsirin aspektləri

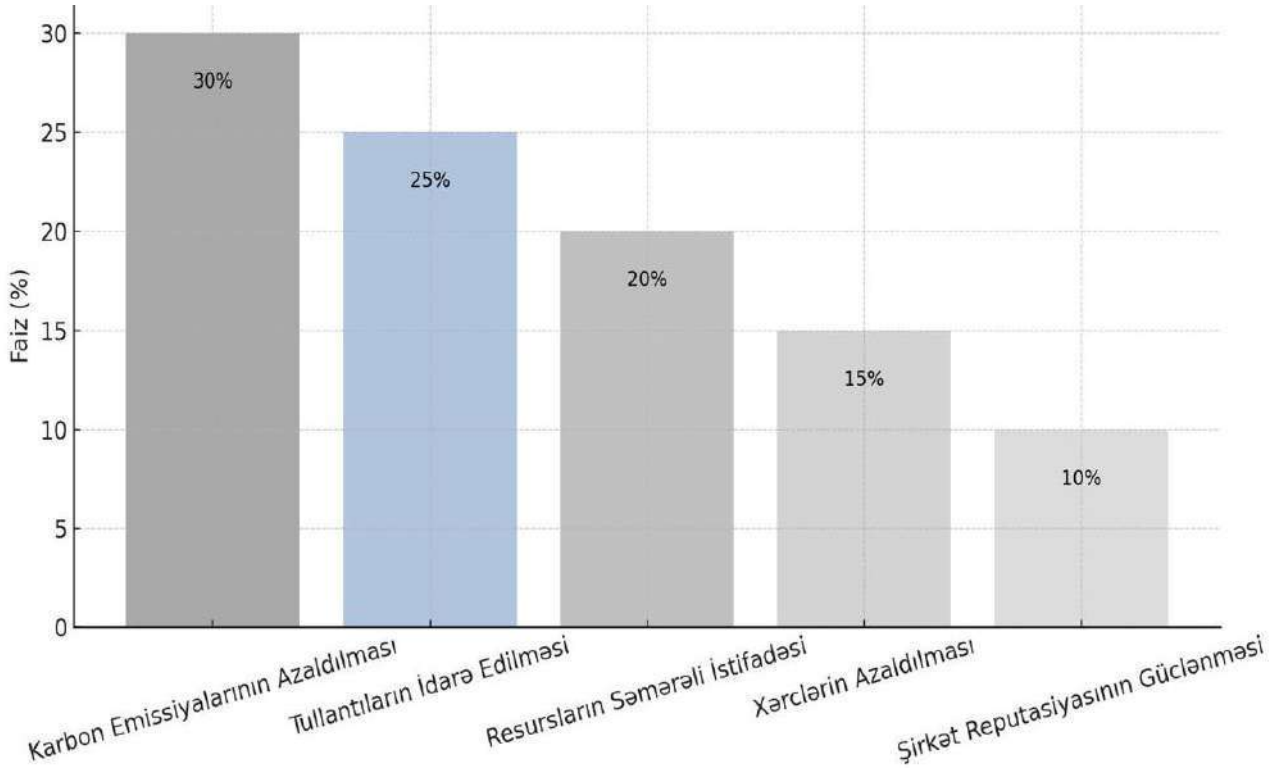
Mənbə: müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Beynəlxalq ekoloji standartların tətbiqi müəssisələrin ətraf mühitə olan mənfi təsirlərini əhəmiyyətli dərəcədə azaldır. Standartlara əsaslanan idarəetmə sistemləri tullantıların azaldılması, karbon emissiyalarının minimuma endirilməsi və resurslardan səmərəli istifadəyə yönəlmişdir. Məsələn, bir çox şirkət tullantısız istehsal sistemlərinə keçərək təkrar emal texnologiyalarını tətbiq edir. Bu yanaşmalar qlobal miqyasda ətraf mühitin qorunmasına, su və hava keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına və biomüxtəlifliyin qorunmasına müsbət təsir göstərir [2].

Ekoloji standartların tətbiqi müəssisələrə uzunmüddətli iqtisadi faydalar gətirir. Resurslardan səmərəli istifadə və tullantıların azaldılması istehsal xərclərini optimallaşdırır. Bu standartlar müəssisələrin beynəlxalq bazarlara çıxışını asanlaşdırır, çünki sertifikatlaşdırılmış məhsullar və xidmətlər beynəlxalq alıcılar tərəfindən daha çox etibar qazanır. Həmçinin, enerji və su resurslarının qənaətlə istifadə edilməsi ilə xərclər azalır və müəssisələr dayanıqlı fəaliyyət göstərir.

Beynəlxalq ekoloji standartların tətbiqi müəssisələrin sosial məsuliyyətlərini artırır. Standartların tətbiqi işçilərin və cəmiyyətin sağlamlığına müsbət təsir göstərir, çünki təhlükəli tullantıların və çirklənmənin azaldılması həyat keyfiyyətini artırır [12]. Sertifikatlaşdırılmış müəssisələr daha çox sosial dəstək qazanır və cəmiyyətin ekoloji maarifləndirilməsində fəal iştirak edir.

Qrafik 1. Beynəlxalq ekoloji standartların təsirləri, faizlə

Mənbə:
https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2021.773749/full

Eyni zamanda standartların tətbiqi müəssisələrin ictimai imicini və etibarını artırır. Beynəlxalq ekoloji standartlara uyğun sertifikatları olan müəssisələr müştərilər, tərəfdaşlar və investorlar arasında daha çox etimad qazanır. Bu, onların bazar mövqelərini gücləndirir və daha geniş əməkdaşlıq imkanları yaradır.

Beynəlxalq ekoloji standartların uğurlu tətbiqi

Beynəlxalq ekoloji standartların uğurlu tətbiqi qlobal miqyasda bir çox şirkət tərəfindən ətraf mühitin qorunması və davamlı inkişafın təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilmişdir. Bu standartların tətbiqi müəssisələrin ekoloji məsuliyyətlərini artıraraq onların fəaliyyətində iqtisadi və sosial üstünlüklər əldə etməsinə səbəb olmuşdur. Məsələn, müxtəlif sənaye sahələrində fəaliyyət göstərən beynəlxalq şirkətlər, xüsusilə ISO 14001 standartına uyğun olaraq, istehsal proseslərində karbon emissiyalarını azaltmaq, resurslardan səmərəli istifadə etmək və tullantıları idarə etmək sahəsində mühüm nailiyyətlər əldə etmişdirlər [6].

Bəzi şirkətlər tullantısız istehsal strategiyalarını tətbiq edərək tullantıların təkrar emalına üstünlük verir və "yaşıl texnologiyalar"ı inkişaf etdirir. Digərləri isə enerji və su resurslarının daha səmərəli idarə edilməsinə diqqət yetirir, bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadəni artırır və suyun təkrar istifadəsi texnologiyalarını tətbiq edir. Bu yanaşmalar yalnız ətraf mühitə zərəri azaltmaqla kifayətlənmir, eyni zamanda şirkətlərin reputasiyasını gücləndirir və onların rəqabət qabiliyyətini artırır. Beynəlxalq ekoloji standartların uğurlu tətbiqi göstərir ki, davamlı inkişaf prinsiplərinə əməl etmək yalnız ekoloji baxımdan deyil, həm də iqtisadi və sosial aspektlərdən müəssisələr üçün böyük faydalar təmin edir.

Böyük beynəlxalq şirkətlərin ekoloji standartları tətbiq etməklə əldə etdiyi nailiyyətlər

Böyük beynəlxalq şirkətlər beynəlxalq ekoloji standartları tətbiq etməklə həm ətraf mühitin qorunması, həm də iqtisadi və sosial mövqelərinin gücləndirilməsinə nail olmuşlar. Bu standartlar müəssisələrin ekoloji məsuliyyətlərini artıraraq, fəaliyyətlərini davamlı inkişaf prinsiplərinə uyğunlaşdırmalarına şərait yaratmışdır. Toyota şirkəti bu sahədə liderlərdən biri olaraq ISO 14001 standartına əsaslanaraq hər bir istehsal müəssisəsində ekoloji idarəetmə sistemləri qurmuşdur. Şirkət karbon izinin azaldılması, tullantıların idarə edilməsi və yaşıl texnologiyaların tətbiqi sahəsində mühüm nailiyyətlər əldə etmişdir. Məsələn, Toyota istehsal prosesində karbon emissiyalarını əhəmiyyətli dərəcədə azaldaraq, 2050-ci ilə qədər karbon neytrallığı hədəfləyir. Hibrid avtomobillərin, xüsusən də Prius modelinin yaradılması isə ekoloji nəqliyyat həllərində şirkətin liderliyini təsdiqləyir [13].

Siemens şirkəti də ekoloji idarəetmənin tətbiqində nümunəvi nəticələr göstərmişdir. Şirkət istehsal proseslərində enerji səmərəliliyini artırmaqla yanaşı, müştərilər üçün enerji dostu məhsullar təqdim edir. Siemens şirkətinin yaşıl portfeli ətraf mühit dostu texnologiyalara əsaslanır ki, bu da qlobal miqyasda karbon emissiyalarının azalmasına töhfə verir. Unilever isə istehlak malları sahəsində fəaliyyət göstərən beynəlxalq şirkət olaraq tullantıların sıfıra endirilməsi və su resurslarının qorunması istiqamətində mühüm uğurlara imza atmışdır. Şirkət istehsal proseslərində tullantıların heç birinin zibilliklərə göndərilmədiyi "sıfır tullantı" hədəfinə çatmış, su istehlakını əhəmiyyətli dərəcədə azaldaraq təkrar su texnologiyalarını tətbiq etmişdir [14].

Texnologiya sahəsində Apple ekoloji standartların tətbiqi ilə öz məhsul və istehsal proseslərini davamlı inkişaf prinsiplərinə uyğunlaşdırmışdır. Şirkətin bütün istehsal müəssisələri 100 % bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə edir, zəhərli materiallardan istifadəni tamamilə dayandırıb və təkrar materiallardan istifadəyə geniş yer verir. Bu şirkətlərin nailiyyətləri göstərir ki, beynəlxalq ekoloji standartların tətbiqi təkcə ətraf mühitin qorunmasına deyil, həm də müəssisələrin rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına və bazar mövqelərinin güclənməsinə xidmət edir. Bu təcrübələr digər müəssisələr üçün nümunə olmaqla yanaşı, qlobal ekoloji problemlərin həllində mühüm rol oynayır.

Beynəlxalq ekoloji standartların tətbiqində problemlər

Beynəlxalq ekoloji standartların tətbiqi müəssisələr üçün əhəmiyyətli faydalar təmin etsə də, bu proses bir sıra problemlərlə müşayiət olunur. Bu problemlər əsasən maliyyə, texniki biliklər, insan resursları, təşkilati müqavimət və hüquqi tənzimləmələrlə bağlıdır.

– Beynəlxalq ekoloji standartların tətbiqi yüksək maliyyə xərcləri tələb edir. İdarəetmə sistemlərinin qurulması, sertifikatlaşdırma proseslərinin həyata keçirilməsi və müasir texnologiyaların tətbiqi kiçik və orta müəssisələr üçün ciddi maliyyə yükü yarada bilər. İstehsal proseslərinin ekoloji baxımdan uyğunlaşdırılması üçün tələb olunan avadanlıqlar və infrastruktur dəyişiklikləri böyük ilkin investisiya tələb edir.

– Beynəlxalq ekoloji standartların tətbiqi üçün ixtisaslı kadrların olması zəruridir. Lakin bəzi müəssisələrdə ekoloji idarəetmə üzrə bilikli və təcrübəli işçilərin çatışmazlığı prosesi çətinləşdirir. İşçilərin yeni standartlar və ekoloji idarəetmə sistemləri ilə tanış olmaması bu sahədə geniş təlim proqramlarının həyata keçirilməsini zəruri edir ki, bu da əlavə zaman və resurs tələb edir.

– Köhnəlmiş texnologiyalardan istifadə edən müəssisələr üçün beynəlxalq standartlara uyğunlaşmaq böyük çətinliklər yaradır. Ekoloji standartlara uyğun texnologiyaların əldə edilməsi və tətbiqi bəzi müəssisələr üçün baha başa gəlir. Xüsusilə, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə texnoloji yeniliklərə çıxış imkanları məhdud olduğu üçün standartların tətbiqi daha da çətinləşir.

– Müəssisə daxilində dəyişikliklərə qarşı müqavimət beynəlxalq standartların tətbiqində əngəllər yaradır. Bu müqavimət xüsusilə idarəetmə səviyyəsində ekoloji standartların faydalarına dair məlumatın yetərsizliyindən qaynaqlanır. Eyni zamanda bəzi müəssisələrdə ekoloji idarəetmə sistemlərinə investisiya qoymağın iqtisadi faydaları ilə bağlı şübhələr mövcuddur.
– Beynəlxalq ekoloji standartların tətbiqi prosesində hüquqi və normativ tələblərə uyğunluğun təmin edilməsi bəzi hallarda müəssisələr üçün çətinlik yaradır. Yerli qanunvericiliyin beynəlxalq standartlarla tam uyğun gəlməməsi prosesin ləngiməsinə və əlavə xərclərə səbəb ola bilər. Bu vəziyyət, xüsusilə inkişaf etməkdə olan ölkələrdə daha çox müşahidə edilir.
– Ekoloji standartların tətbiqi ilə yanaşı, onların davamlı olaraq yerinə yetirilməsi üçün effektiv monitorinq sistemləri tələb olunur. Lakin bəzi müəssisələrdə bu sahədə infrastruktur və texnoloji resursların yetərsiz olması ekoloji idarəetmə sistemlərinin effektivliyini azalda bilər.
– Beynəlxalq ekoloji standartlara keçid zamanı müəssisələr beynəlxalq bazarların müxtəlif tələbləri ilə üzləşirlər. Bu tələblər arasında fərqlər müəssisələrin fəaliyyətlərini birləşdirməkdə çətinliklər yaradır və əlavə uyğunlaşma prosesləri tələb edir [11].

Yerli müəssisələrin beynəlxalq sertifikatları qazanması

Yerli müəssisələrin beynəlxalq ekoloji sertifikatları qazanması onların qlobal bazarlarda rəqabət qabiliyyətini artırmaqla yanaşı, ətraf mühitin qorunması istiqamətində də mühüm addım hesab olunur. Beynəlxalq sertifikatlar xüsusilə ISO 14001 və digər ekoloji standartlar müəssisələrə öz fəaliyyətlərini davamlı inkişaf prinsiplərinə uyğunlaşdırmağa və ekoloji məsuliyyətlərini artırmağa imkan verir [7].

Azərbaycanda bir sıra yerli müəssisələr beynəlxalq ekoloji standartlara uyğunluq göstərərək bu sertifikatları əldə etmişdir. Bu müəssisələr öz istehsal proseslərini daha ekoloji cəhətdən davamlı hala gətirmiş, tullantıların idarə edilməsi, enerji səmərəliliyi və resurslardan optimal istifadə sahəsində əhəmiyyətli irəliləyişlərə nail olmuşdur. Belə müəssisələr beynəlxalq sertifikatlar vasitəsilə həm daxili bazarda etibar qazanır, həm də xarici bazarlara çıxış imkanlarını genişləndirir. Beynəlxalq sertifikatların qazanılması yerli müəssisələrin beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığını da gücləndirir. Bu, müəssisələrə qlobal təcrübəni mənimsəmək, qabaqcıl texnologiyalar tətbiq etmək və beynəlxalq tələblərə cavab verən məhsul və xidmətlər təklif etmək imkanı yaradır. Yerli müəssisələr üçün beynəlxalq sertifikatların əldə edilməsi həmçinin onların sosial məsuliyyətlərini nümayiş etdirməsinə və daha geniş tərəfdaşlıq imkanları əldə etməsinə şərait yaradır. Bu yanaşma həm müəssisələrin inkişafına, həm də ölkə səviyyəsində ekoloji strategiyaların gücləndirilməsinə mühüm töhfə verir. Beynəlxalq sertifikatlara malik şirkətlər arasında bir sıra müəssisələri qeyd etmək olar:

Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti SOCAR ISO 14001 ekoloji idarəetmə sertifikatını əldə edərək ekoloji idarəetmə sahəsində beynəlxalq standartlara uyğun fəaliyyət göstərir. Şirkət neft və qaz sənayesində tullantıların idarə edilməsi, istixana qazı emissiyalarının azaldılması və ətraf mühitin qorunması üzrə genişmiqyaslı layihələr həyata keçirmişdir. Məsələn, SOCAR-ın Ekoloji İdarəetmə Mərkəzi bu istiqamətdə qabaqcıl texnologiyalar tətbiq edir [9].

Qida sənayesində fəaliyyət göstərən “Azərsun Holdinq” ISO 14001 sertifikatını qazanmış ilk yerli müəssisələrdən biridir. Şirkət istehsal proseslərində tullantıların təkrar emalı, su və enerjiyə qənaət strategiyalarını tətbiq edərək ətraf mühitin qorunması istiqamətində mühüm nailiyyətlər əldə etmişdir. Eyni zamanda, “yaşıl istehsal” yanaşması ilə həm daxili, həm də beynəlxalq bazarda rəqabət gücünü artırmışdır.

Enerji təchizatı sahəsində fəaliyyət göstərən “Azərişıq” ASC beynəlxalq ekoloji standartlara uyğunlaşaraq ISO 14001 sertifikatını əldə etmişdir. Şirkət enerji istehsalında ətraf mühitə

mənfi təsirlərin azaldılması, bərpa olunan enerji mənbələrinin təşviqi və tullantıların idarə olunması üzrə layihələr həyata keçirmişdir.
SOCAR-ın bir hissəsi olan "Azərikimya" İB ISO 14001 sertifikatını əldə etmişdir. Şirkət kimya sənayesində tullantıların azaldılması, istehsalda təkrar emal texnologiyalarının tətbiqi və ekoloji standartların qorunması istiqamətində ciddi addımlar atmışdır. Bu yanaşma həm də beynəlxalq tərəfdaşlıqların inkişafına təkan vermişdir.
"MKT İstehsalat Kommersiya MMC" kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı və istehsalı ilə məşğul olur və beynəlxalq ekoloji standartlara uyğunluq göstərərək ISO 14001 sertifikatını əldə etmişdir. Şirkət istehsal proseslərində su resurslarının qənaətlə istifadə olunması və tullantıların idarə edilməsi üzrə innovativ həllər tətbiq edir [9].

Nəticə

Beynəlxalq ekoloji standartların tətbiqi müəssisələr üçün ətraf mühitin qorunması və davamlı inkişafın təmin edilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu standartlar müəssisələrdə ekoloji idarəetmə sistemlərinin qurulmasına, təbii resurslardan səmərəli istifadəyə və ətraf mühitə zərərin azaldılmasına şərait yaradır. Xüsusilə ISO 14001 və EMAS kimi beynəlxalq standartlar müəssisələrdə ekoloji davranışın normaya çevrilməsinə töhfə verir. Dünya miqyasında uğurlu tətbiq nümunələri göstərir ki, bu standartlar müəssisələrə yalnız ekoloji deyil, həm də iqtisadi üstünlüklər qazandırır. Məsələn, Toyota və Siemens kimi iri şirkətlər beynəlxalq ekoloji standartları tətbiq etməklə tullantıların azaldılması və enerjidən səmərəli istifadə sahəsində böyük uğurlar əldə etmişdir. Bu yanaşma təkcə ətraf mühitə fayda vermir, eyni zamanda müəssisələrin xərclərinin optimallaşdırılmasına və müştərilər arasında etibarın artırılmasına kömək edir. Yerli müəssisələrin də beynəlxalq ekoloji standartlara uyğun fəaliyyət göstərməsi onların rəqabət qabiliyyətini artırır və beynəlxalq bazarlarda mövqelərini möhkəmləndirir.
Eyni zamanda beynəlxalq ekoloji standartların tətbiqi müəssisələrin sosial məsuliyyətini artırır. Bu, təkcə iqtisadi fəaliyyət deyil, həm də cəmiyyət və ətraf mühitlə əlaqələrin balanslaşdırılması məqsədinə xidmət edir. Belə yanaşmalar davamlı inkişaf prinsiplərinin həyata keçirilməsini sürətləndirir və gələcək nəsillərə daha sağlam ekosistemin ötürülməsinə imkan yaradır. Yekun olaraq:

- Beynəlxalq ekoloji standartların müəssisələrin idarəetməsinə inteqrasiyası ətraf mühitin qorunmasına, müəssisələrin iqtisadi səmərəliliyinə və sosial məsuliyyətinə xidmət edir.
- Bu standartların tətbiqindəki çətinliklərə baxmayaraq, davamlı inkişaf və beynəlxalq bazarlarda rəqabətlilik baxımından onların mənimsənilməsi zəruridir.
- Ekoloji standartların geniş tətbiqi uzunmüddətli perspektivdə həm müəssisələr, həm də cəmiyyət üçün mühüm faydalar təmin edəcək. Ümumiyyətlə, beynəlxalq ekoloji standartların tətbiqi həm ekoloji, həm iqtisadi, həm də sosial baxımdan uzunmüddətli faydalar təmin edir.

İstifadə edilən ədəbiyyat siyahısı

1. Aliyev V. (2019). Analysis of the Efficiency and Profitability of Agricultural Enterprises. Journal of Agricultural Economics, 65(2), p. 132
2. Allahyarov T. Bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində müəssisələrdə ekoloji menecment və ekoloji audit. Bakı. 2020. s. 43
3. Bansal P., DesJardine M. R. (2014). Business Sustainability: It is about Time. Strategic Management Journal, 35(1), p. 72
4. Ekoloji təhlükəsizlik haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı şəhəri, 8 iyun 1999-cu il.
5. Eminov F. B. Ekoloji fəaliyyətin idarə olunması: ekoloji menecment: dərs vəsaiti. Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti. Bakı: Elm və təhsil, 2021. s. 137

6. Ələkbərov U. Davamlı inkişaf və ekoloji sivilizasiyanın idarə edilməsinin əsasları: dərslik. Bakı: Təhsil, 2017. s. 49
7. Əmirli G. Təsərrüfat sahələrində ekoloji menecment. Audit və pasportlaşdırma. Bakı. 2022. s. 4-5
8. Gutterman A. Sustainability and Corporate Governance. Sustainable Entrepreneurship Project. 2021. p. 17
9. Hüseynov A. (2020). Azərbaycan müəssisələrində ekoloji standartların tətbiqi və idarəetmə sistemləri. Bakı: İqtisad Universiteti Nəşriyyatı. s. 32
10. Kohl H. (2020). Standards for Management Systems: A comprehensive guide to content, implementation tools, and certification schemes. p. 74
11. Paşa N. Ətraf mühitin idarə olunması (Ekoloji menecment). Mühazirə konspektləri. Bakı. 2024. s. 25, 42
12. Van der Ploeg J. D. (2018). The New Peasantries: Struggles for Autonomy and Sustainability in an Era of Empire and Globalization. Earthscan. p. 18
13. Абакумова О.А. Международные стандарты экологического менеджмента как инструмент правового регулирования бизнеса. Тюменский государственный университет. с. 153
14. dergipark.org.tr/tr/download/article-file/798549
15. https://invest.smb.gov.az/ru/news/single/2443/vaznost-primeneniya-principov-ekologiceskogo-socialnogo-i-korporativnogo-upravleniya-dlya-biznesa
16. https://www.iso.org/iso-14001-environmental-management.html

FACTORS RELATED TO THE INFORMAL ECONOMY IN MEXICO.

Cristell Micaela Gutiérrez Pérez, UJAT
https://orcid.org/0009-0006-7963-2191
Dr. German Martínez Prats, UJAT,
https://orcid.org/0000-0001-6371-448X
Dra. Candelaria Guzmán Fernández, UJAT
https://orcid.org/0000-0002-6144-7397
Dr. Tomás Francisco Morales Cárdenas, UJAT
http://orcid.org/0000-0002-5934-2748

Abstract
The informal sector in Mexico represents one of the greatest challenges for the country. There are currently several factors that influence this phenomenon, including economic, social and public policy aspects. The main objective is a general analysis of the factors related to informality in Mexico based on information compiled in reliable articles and databases, in order to understand the causes and effects that are key to this type of activity. Informality is a problem that is present throughout the country due to the lack of well-paid job opportunities and benefits under the law, especially when there is a lack of basic education and training, so the population resorts to this type of informal activities as an alternative livelihood. On the other hand, the presence of the informal sector represents a great loss in tax collection, which has a negative impact on the country's development. In conclusion, the informal economy is the result of a combination of various factors, and it is therefore necessary to adapt strategies that guarantee greater job opportunities and better conditions for business development.
Keywords: Informal economy, informal employment and self employment.

EFFECT OF KİPERİN® 5X MULTI MAGNESIUM COMPLEX ON FIBROBLAST WOUND HEALING AND CELL MIGRATION
KİPERİN® 5X MULTİ MAGNEZYUM KOMPLEKSİNİN FİBROBLAST YARA İYİLEŞMESİ VE HÜCRE GÖÇÜ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Cüneyd YAVAŞ
Biruni Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi,
Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü, İstanbul, Türkiye

ÖZET
Magnezyum (Mg), hücresel enerji üretimi, protein sentezi, sinir iletimi ve kas kasılması yanında DNA replikasyonu, transkripsiyonu ve onarımı dahil olmak üzere çok sayıda biyolojik süreç için temel bir kofaktördür. Genomik stabilite ve hücre proliferasyonu için hayati önem taşıyan DNA polimerazların katalitik aktivitesinde önemli bir rol oynar. Ayrıca magnezyum, hücre iskeleti dinamiklerini ve sinyal yollarını modüle ederek hücre göçüne ve yara iyileşmesine katkıda bulunur. Bilinen fizyolojik önemine rağmen, magnezyum formülasyonlarının fibroblast aracılı yara iyileşmesi üzerindeki spesifik etkileri tam olarak aydınlatılamamıştır. Bu çalışma, Kiperin® 5X Multi Magnezyum Kompleksinin (Taurat, Bisglisinat, Malat, Sitrat, L-Treonat) HFF-1 fibroblast hücre hattında yara iyileşmesi ve hücre göçü üzerindeki etkisini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.
HFF-1 fibroblast hücreleri magnezyum solüsyonlarına maruz bırakılmadan önce 24 saat boyunca kültürlenmiştir. Magnezyum çözeltisi 8 mg toz formülasyonun (Taurat, Bisglisinat, Malat, Sitrat, L-Treonat) 40 mL PBS içinde çözülmesiyle hazırlanmıştır. Deney gruplarına 1 µL, 1,5 µL, 2 µL, 2,5 µL ve 3 µL çözelti uygulanırken, kontrol grubuna herhangi bir uygulama yapılmamıştır. Yara iyileşmesi ve migrasyon deneyleri, tedaviden 0, 6 ve 24 saat sonra görüntüler çekilerek gerçekleştirilmiştir.
Yara kapanma oranlarının kantitatif analizi, fibroblast göçünü ve yara iyileşmesini teşvik etmek için en etkili konsantrasyonun 3 µL olduğunu göstermiştir. Daha düşük konsantrasyonlara ve kontrol grubuna kıyasla, bu doz yara kapanmasını önemli ölçüde hızlandırarak hücresel proliferasyon ve göçün arttığını göstermiştir.
Bulgularımız, Kiperin® 5X Multi Magnezyum Kompleksinin optimum konsantrasyonda fibroblast göçünü ve yara iyileşmesini desteklediğini göstermektedir. Magnezyumun DNA polimeraz aktivitesi de dahil olmak üzere enzimatik süreçlerdeki rolü göz önüne alındığında, takviyesi doku rejenerasyonu ve yara onarımında terapötik potansiyele sahip olabilir. Fibroblast fonksiyonu ve göçü üzerindeki etkilerinin altında yatan moleküler mekanizmaları aydınlatmak için daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır.
Anahtar Kelimeler: Magnezyum takviyesi, Yara kapanma, Migrasyon, HFF-1 fibroblast hücreleri, Doza bağımlı etki, Kiperin® 5X Çoklu Magnezyum Kompleksi

ABSTRACT
Magnesium (Mg) is an essential cofactor for numerous biological processes, including cellular energy production, protein synthesis, nerve conduction and muscle contraction, as well as DNA replication, transcription and repair. It plays an important role in the catalytic activity of DNA polymerases, which are vital for genomic stability and cell proliferation. Furthermore, magnesium contributes to cell migration and wound healing by modulating cytoskeletal dynamics and signalling pathways. Despite its known physiological importance, the specific effects of magnesium formulations on fibroblast-mediated wound healing have not been fully elucidated. This study aims to evaluate the effect of Kiperin® 5X Multi Magnesium Complex (Taurate, Bisglycinate, Malate, Citrate, L-Threonate) on wound healing and cell migration in HFF-1 fibroblast cell line.

HFF-1 fibroblast cells were cultured for 24 hours before exposure to magnesium solutions. Magnesium solution was prepared by dissolving 8 mg of powder formulation (Taurate, Bisglycinate, Malate, Citrate, L-Threonate) in 40 mL PBS. The experimental groups were treated with 1 µL, 1.5 µL, 2 µL, 2.5 µL and 3 µL solution, while the control group was not treated. Wound healing and migration experiments were performed by taking images at 0, 6 and 24 hours after treatment.
Quantitative analysis of wound closure rates showed that the most effective concentration for promoting fibroblast migration and wound healing was 3 µL. Compared to lower concentrations and the control group, this dose significantly accelerated wound closure, demonstrating increased cellular proliferation and migration.
Our findings suggest that Kiperin® 5X Multi Magnesium Complex at optimum concentration promotes fibroblast migration and wound healing. Given the role of magnesium in enzymatic processes, including DNA polymerase activity, its supplementation may have therapeutic potential in tissue regeneration and wound repair. Further studies are needed to elucidate the molecular mechanisms underlying its effects on fibroblast function and migration.
Keywords: Magnesium supplementation, Wound closure, Migration, HFF-1 fibroblast cells, Dose-dependent effect, Kiperin® 5X Multiple Magnesium Complex

INTRODUCTION

Magnesium (Mg) is one of the essential minerals in the organism and plays vital roles in many biological processes. In addition to basic physiological functions such as cellular energy production, protein synthesis, nerve conduction and muscle contraction, it also acts as a critical cofactor in DNA replication, transcription and repair [1,2]. It also plays an important role in maintaining genomic stability, cell proliferation and differentiation. Magnesium contributes to DNA synthesis and repair processes by supporting the catalytic activity of DNA polymerase enzymes. However, it also participates in cell migration and wound healing by modulating cytoskeleton dynamics and signalling pathways [3].
Wound healing is a biological process in which the body repairs damaged tissues and involves a series of events such as cell proliferation, migration and ECM (extracellular matrix) reorganisation. Fibroblasts are the main actors of wound healing and contribute to tissue regeneration by synthesising collagen and other matrix proteins. The specific effects of magnesium formulations on fibroblast-mediated wound healing have not been fully elucidated.
Epidemiological research suggests that adequate magnesium intake may help lower the risk of cardiovascular diseases [4]. Magnesium contributes to cardiovascular health by supporting normal blood pressure, enhancing vascular tone, and reducing arterial stiffness. Furthermore, it plays a key role in calcium homeostasis and endothelial function, both of which are critical for vascular integrity and the prevention of atherosclerosis. A long-term study involving 14,221 participants who were monitored for 15 years found that low serum magnesium levels were associated with an increased risk of ischemic stroke [5]. Table 1 provides an overview of the key roles of essential elements in the body, the health problems that may arise due to their deficiencies, and the recommended daily intake for a 70 kg individual.

Table 1. Functions, Deficiency-Related Disorders, and Daily Recommended Intake of Essential Elements

Element	Symbol	Primary Functions in the Body	Conditions Associated with Deficiency	Recommended Daily Intake for a 70 kg Individual	Reference
Magnesium	Mg	ATP production, protein synthesis, nerve transmission, muscle contraction, bone health	Muscle cramps, insulin resistance, cardiovascular	400-420 mg (men), 310-320 mg (women)	[6]

			disease risk, fatigue		
Calcium	Ca	Bone and dental health, muscle contraction, nerve transmission, blood clotting	Osteoporosis, muscle cramps, nerve transmission disorders	1000-1200 mg	[6]
Iron	Fe	Hemoglobin synthesis, oxygen transport, energy production	Anemia, fatigue, cognitive function disorders	8 mg (men), 18 mg (women)	[7]
Zinc	Zn	Immune function, wound healing, DNA synthesis, cell growth	Weakened immunity, skin disorders, growth retardation	11 mg (men), 8 mg (women)	[8]
Potassium	K	Cellular signaling, fluid balance, muscle function, heart rhythm	Muscle weakness, heart rhythm disorders, high blood pressure	3400 mg (men), 2600 mg (women)	[9]

This study aims to evaluate the effects of Kiperin® 5X Multi Magnesium Complex (Taurate, Bisglycinate, Malate, Citrate, L-Threonate) on wound healing and cell migration in HFF-1 fibroblast cell line.

MATERIAL AND METHODS

HFF-1 fibroblast cells were incubated and cultured at 37°C and 5% CO_2 for 24 hours. During the experiments, cells were exposed to magnesium solution obtained by dissolving 8 mg Kiperin® 5X Multi Magnesium Complex powder formulation in 40 mL PBS. Experimental groups were formed by treating with different doses of magnesium solution: 1 µL, 1.5 µL, 2 µL, 2.5 µL and 3 µL. The control group was not treated.

Cellular migration and wound healing experiments were performed by microscopic imaging before (0 h) and after (6 and 24 h) treatment. Wound closure rates were quantitatively analysed and the effects of different doses of magnesium on fibroblast migration and proliferation were statistically evaluated.

Ethical Approval

This study was approved by the Non-Interventional Ethics Committee of Biruni University on January 20, 2025, with approval number 2024-BİAEK/06-47. No human or animal subjects were used in this study, and all experimental procedures adhered to ethical research standards.

DISCUSSION AND CONCLUSION

Analyses revealed that Kiperin® 5X Multi Magnesium Complex application showed a dose-dependent effect on fibroblast migration and wound healing. The highest wound closure rate was observed in the group treated with 3 µL magnesium solution. This dose significantly increased fibroblast proliferation and migration compared to the control group and low dose groups.

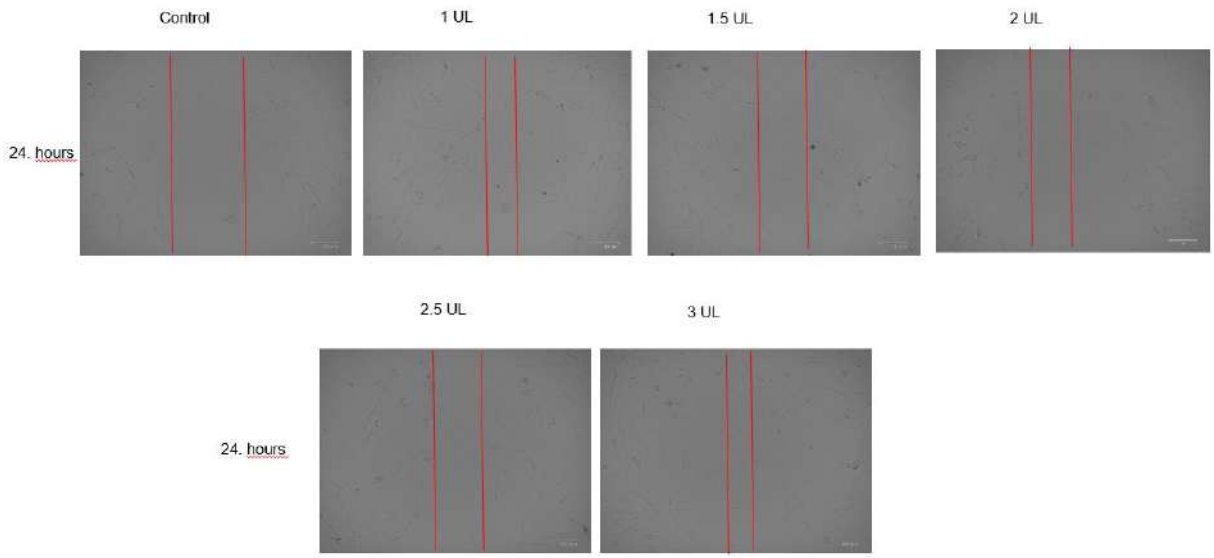

Figure 1. Effects of Magnesium Treatment on HFF-1 Cell Line at 24 Hours and Concentration

This study demonstrates that Kiperin® 5X Multi Magnesium Complex provides positive effects on fibroblast migration and wound healing. As magnesium plays a critical role in various enzymatic processes, including DNA polymerase activity, it may offer therapeutic potential in tissue regeneration and wound repair. Further genetic and proteomic analyses are required to better understand the molecular mechanisms of the effects on fibroblast function and migration. In particular, it was determined that the 3 µL dose was the concentration that stimulated fibroblast growth the most. Lower concentrations provided a moderate increase in cell viability. This indicates that magnesium supplementation has a positive effect on fibroblast cell health, but the effect of excessive doses has not been fully elucidated.

Considering the biological roles of magnesium, it is known to support cellular metabolism and energy production at appropriate concentrations. Various studies have shown that magnesium, which is an important mineral in ATP production, ion transport, signal transduction and cellular homeostasis processes, supports cell growth when taken at adequate levels, but may cause toxic effects in overdose. This study shows that high magnesium doses may cause cytotoxicity in fibroblast cells [10].

In this context, the fact that Kiperin 5X Multiple Magnesium Complex contains magnesium in different forms provides an important advantage in terms of bioavailability. However, it can be said that the 3 µL dose determined to optimise the effects of magnesium on fibroblasts is the most appropriate concentration. Magnesium overload may lead to cell death by triggering cellular stress mechanisms. Therefore, magnesium supplementation should be used in the optimal dose range. The recommended daily intake of magnesium is 400-420 mg for adult men and 310-320 mg for women [6]. This shows that the doses determined in cell culture media are too low for clinical applications and that these results cannot be directly adapted for the human body. Considering the systemic bioavailability, absorption processes, tissue distribution and metabolism of magnesium, it is necessary to test the doses determined in vitro under in vivo conditions and to determine doses suitable for human biology [11,12].

In conclusion, this study emphasises the positive effects of magnesium supplementation on fibroblast cell health and highlights the importance of determining the appropriate dose. However, these results should be tested in in vivo models and more comprehensive mechanistic studies on magnesium metabolism should be performed. Further research is needed to better understand the effects of magnesium on fibroblast functions in the long term.

References

1. Black, D. D., & Gupta, S. (2017). Obesity, Metabolism and Nutrition Section. Cellular And Molecular Gastroenterology And Hepatology, 3(3), 295-296.
2. Gröber, U., Schmidt, J., & Kisters, K. (2015). Magnesium in Prevention and Therapy. Nutrients, 7(9), 8199-8226. https://doi.org/10.3390/nu7095388
3. Arancibia-Hernández, Y. L., Hernández-Cruz, E. Y., & Pedraza-Chaverri, J. (2023). Magnesium (Mg2+) deficiency, not well-recognized non-infectious pandemic: origin and consequence of chronic inflammatory and oxidative stress-associated diseases. Cell Physiol Biochem, 57(S1), 1-23.
4. Altura BT, Brust M, Bloom S, Barbour RL, Stempak JG, Altura BM. Magnesium dietary intake modulates blood lipid levels and atherogenesis, Proc Natl Acad Sci USA 1990;87(5):1840-1844.
5. Yang Y, Li Q, Ahmad F, Shuaib A. Survival and histological evaluation of therapecitic window of postischemic treatment with inagresium salgate in embolic stroke model of rat. Neurosci Lett 2000;285(2):119- 122.
6. Moore-Schiltz, L., Albert, J. M., Singer, M. E., Swain, J., & Nock, N. L. (2015). Dietary intake of calcium and magnesium and the metabolic syndrome in the National Health and Nutrition Examination (NHANES) 2001–2010 data. British Journal of Nutrition, 114(6), 924-935.
7. Deli, C. K., Fatouros, I. G., Koutedakis, Y., & Jamurtas, A. Z. (2013). Iron supplementation and physical performance. In Current Issues in Sports and Exercise Medicine. IntechOpen.
8. Maxfield, L., Shukla, S., & Crane, J. S. (2018). Zinc deficiency.
9. Esgin, M. İ., & Sarı, H. (2024). Beslenmenin Uzay Görevlerindeki Yeri ve Önemi: Geleneksel Derleme. Beslenme ve Diyet Dergisi, 52(3), 97-109.
10. da Cruz, I. B. M., de Afonso Bonotto, N. C., Turra, B. O., Teixeira, C. F., Azzolin, V. F., Ribeiro, E. A. M., ... & Barbisan, F. (2023). Rotenone-exposure as cytofunctional aging model of human dermal fibroblast prior replicative senescence. Toxicology in Vitro, 91, 105637.
11. Killilea, DW ve Ames, BN (2008). Magnezyum eksikliği kültürlenmiş insan fibroblastlarında hücresel yaşlanmayı hızlandırır. Ulusal Bilimler Akademisi Bildirileri , 105 (15), 5768-5773.
12. Amberg, R., Elad, A., Rothamel, D., Fienitz, T., Szakacs, G., Heilmann, S. ve Witte, F. (2018). Biyolojik olarak parçalanabilir magnezyum yüzeylerdeki insan dişeti fibroblastları için bir göç testi tasarımı. Acta biomaterialia , 79 , 158-167.

A NEW PERSPECTIVE ON GOAT MEAT PRODUCTS: GOAT SAUSAGE

Çağrı KANDEMİR[1*] Turgay TAŞKIN[2] Sait ENGİNDENİZ[3]
[1] Assoc. Prof. Dr. Ege University Faculty of Agriculture Department of Animal Science, Bornova-Izmir/Türkiye, ORCID ID: 0000-0001-7378-6962
[2] Prof. Dr. Ege University Faculty of Agriculture, Department of Animal Science, Bornova-Izmir/Türkiye, ORCID ID: 0000-0001-8528-9760
[3] Prof. Dr. Ege University Faculty of Agriculture, Department of Agricultural Economics, Bornova-Izmir/Türkiye, ORCID NO: 0000-0002-7371-3330

ABSTRACT
Goat meat is characterized by relatively low fat, low calories, and low cholesterol compared to other meats. In addition, goat meat is known to be a relatively acceptable meat with few cultural and religious restrictions, therefore it has a high potential to be widely consumed in various cultures. Especially goat meat attracts attention as a suitable meat for health-conscious consumers as it is a high-protein food that provides a rich source of essential amino acids and various micronutrients such as iron, zinc, and vitamins. However, goat meat has a high content of unsaturated fatty acids. This makes it more susceptible to deterioration when exposed to oxygen, heat, or light. Meat products are susceptible to protein degradation and lipid oxidation due to microbial contamination caused by certain factors such as high fat and moisture content and heat treatment during processing. The destruction of secondary and tertiary structures of proteins caused by various factors such as heat, oxygen, and pH causes the protein structure to deteriorate and thus the quality to be negatively affected. In addition, fat produces hydroperoxides through oxygen and heat, which then decompose into secondary byproducts such as aldehydes and ketones, significantly reducing the shelf life of meat products. Therefore, the different chemical composition and fatty acid profile of meat specific to species can cause differences in shelf life. Recently, the food industry has increasingly presented challenges for the development of products and technologies aimed at increasing the production and consumption of goat-derived products. Therefore, with the expected increase in the consumption of meat products as well as alternative livestock products such as sheep and goat meat, there is a need to develop measures to facilitate their adoption and consumption. Research is actively carried out on various products produced using goat meat, such as sausages, meatballs, nuggets, fermented sausages and mortadella, which will contribute to the specified need. In this study, the characteristics of goat meat, market structure and goat meat products were emphasized, and the characteristics of goat sausage, which is thought to help people close the protein gap caused by red meat, and the added value it can create were discussed. The main material of the study consists of information and data obtained from previous studies on the subject.
Keywords: Goat meat, processed goat meat, goat sausage, meat products, dried and salted meats

Introduction
Goats are ruminant animals that live in small or large herds in different parts of the world, except in extremely cold regions. According to Devendra (2010), there are 1156 different goat breeds in the world. The total number of goats in the world is over 1,000 billion, and approximately 95% of them are raised in Africa and Asia primarily for meat production (De Silva et al. 2024). In contrast, in Europe, especially in Mediterranean countries, goats are kept primarily for milk production. Since the 2000s, the global number of goats has increased by

30%, while goat meat production has increased by almost 50%. In many countries bordering the Mediterranean, goats are kept for milk (Teixeria et al. 2019). Although goat meat consumption is not limited by religious restrictions and cultural habits, goat meat consumption is lower than beef. However, goat meat is one of the main sources of red meat in developing countries. In Mediterranean countries, kid goat meat is consumed with pleasure and is used in the preparation of various traditional dishes, while the meat of older animals is less preferred (Teixeria et al. 2017). However, the meat of such animals has been used for centuries in the production of salted and dried meat products, e.g., cecina de cabra. Some recent studies show that goat meat, including goat meat that is obligatory for slaughter, can be used in the production of some well-known industrial meat products such as mortadella, frankfurter, etc. (Haseth et al. 2014, 2015). In general, numerous studies show that goat meat is used in the production of traditional products, as well as in the production of industrially processed heat-treated and untreated meat products, and in the production of meat products with nutritional properties in all groups (Nassu et al. 2003; Morales et al. 2019).

Goat meat is characterised by relatively low fat, calories, and cholesterol compared to other meats (Lalhriatpuii and Singh, 2021). In addition, it is another fact that goat meat is a relatively acceptable meat with few cultural and religious restrictions. For the reasons mentioned, it has a high potential for widespread consumption in various cultures (Sujarwanta et al. 2024). In particular, goat meat attracts attention as a suitable meat for health-conscious consumers as it is a high-protein food that provides a rich source of essential amino acids and various micronutrients such as iron, zinc, and vitamins (Cordeiro et al., 2022). However, goat meat has a high content of unsaturated fatty acids, which makes it more susceptible to deterioration when exposed to oxygen, heat, or light (Forte et al., 2024). Meat products are susceptible to protein degradation and lipid oxidation due to microbial contamination resulting from factors such as high fat and moisture content, inadequate heat treatment during processing (Boeira et al., 2020). Disruption of secondary and tertiary structures of proteins resulting from various factors such as heat, oxygen and pH can lead to protein denaturation and thus deteriorate food quality (Barbhuiya et al., 2021). Fat produces hydroperoxides through oxygen and heat, which then decompose into secondary by-products such as aldehydes and ketones, significantly reducing the shelf life of meat products (Ahmad et al., 2023). Therefore, different chemical compositions and fatty acid profiles of meat specific to species may result in differences in shelf life (Dave and Ghaly, 2011). Although goat meat is not the most consumed meat in the world, there was a significant increase in sheep and goat production, 75% and 42%, respectively, in the decade from 1994 to 2004, and this trend continued until 2018 (FAOSTAT, 2021). Countries with a long tradition of consuming sheep and goat meat also consume many products such as ham, sausages and pates or other processed products. Most of these products correspond to ancient methods of preserving meat at a time when there were no other preservation methods other than salt curing, air drying or smoking. Smoking, drying and salting are the oldest ways of preserving meat, and some of them, in particular, are now recognized as protected designations of origin or geographically protected indicator marks, as Teixeira et al. (2011) pointed out. These meat varieties are associated with the specific consumption traditions of some countries. For example, in Northern Europe, especially in the Scandinavian countries, there are typical and traditional dry-cured sheep and goat meat products such as Fenalår and Pinnekjøtt in Norway or Hangikjøt and Skerpikjøt in Iceland and the Faroe Islands (Texitera et al. 2020).

Recently, the food industry has increasingly presented challenges for the development of products and technologies aimed at increasing the production and consumption of goat-derived products (Guerra et al. 2011). Therefore, with the expected increase in the consumption of alternative livestock products such as sheep and goat meat, as well as meat products, there is a need to develop measures to facilitate their adoption and consumption (Mazhangara et al. 2019). Accordingly, research is actively being conducted on various products produced using goat

meat, such as sausages (Park et al. 2020), meatballs (Khan et al. 2020), nuggets (Banerjee et al. 2020), fermented sausages (Ko et al. 2021), and mortadella (Guerra et al. 2011).
In this article, after revealing the current status of goat meat production in the world, it is aimed to introduce an alternative product that is thought to help people close the protein gap originating from red meat and to inform people about this subject.

2. CHARACTERISTICS OF GOAT MEAT

Goat meat is also consumed in the form of kid meat or just goat. Kid meat is the more preferred meat (Dubeuf, 2011). Therefore, kids raised in Mediterranean EU countries are recognized as local genetic resources and protected brands with geographical indications (Skapetas and Bampidis, 2016). However, the meat of older and non-breeding goats is less juicy and tender. Kid meat tends to be less preferred because it has a characteristically different smell and taste compared to goat meat (Ivanovic et al. 2016). On the other hand, goat meat usually has a high protein content (up to 29%) and is a good source of minerals (iron and potassium), vitamin B complex and essential amino acids such as lysine, threonine and tryptophan (Madruga and Bressan, 2011). Goat meat is generally low in fat and has a more desirable ratio of unsaturated/saturated fatty acids compared to beef and pork (Mahgoub et al. 2012; Malekian et al. 2014). As a result, goat meat is no worse than other types of meat in terms of nutritional and biological value (Table 1). In terms of technological properties, goat meat can be successfully used in different types of meat products. Dry fermented sausages and dry-cured meat can be produced using goat meat without adversely affecting the technological properties of the products (Paulos et al. 2015; Pisinov et al. 2021). Due to the similar content of salt-soluble proteins compared to beef, goat meat can be used in the formulation of emulsified meat products. The negative effect of goat meat on meat product properties is mainly associated with the use of goat adipose tissue. Goat adipose tissue reduces emulsion stability and reduces the palatability of meat products. In this case, the use of goat fat tissue in dry fermented sausages reduces the taste acceptability (Paleari et al. 2008). This undesirable effect of goat fat tissue can be eliminated by using fat tissues and/or non-meat components of other animals with better technological properties in the production process. The nutrient contents of goat meat compared to the meat of some other species are given in Table 1.

Table 1. Differences between goat meat and the meat of some species

	Goat	Beef	Chicken	Turkey
Calories	108	196	141	146
Protein	20.44	19.20	17.24	19.44
Fat	2.29	12.59	8.00	7.57
Saturated Fat	0.7	5.28	2.27	2.0
Cholesterol	57	61	85	68
Iron	2.81	1.97	0.81	1.08
Potassium	382	286	516	234
Zinc	3.97	4.50	1.45	2.32

Source:https://billydoemeats.com/pages/why-goat

3. GOAT MEAT MARKET OVERVIEW

The goat meat market is witnessing significant growth driven by the increasing consumer preference for lean and healthy protein sources (Martin, 2021). Analysts highlight that goat meat, known for its low fat and cholesterol levels, has become a preferred choice among health-conscious consumers globally. The market is experiencing expansion due to the increasing

demand in regions with significant goat meat consumption, such as the Middle East, Africa, and parts of Asia (De Silva et al. 2024). The market is benefiting from the increasing popularity of ethnic cuisines featuring goat meat along with increasing urbanization and disposable income. However, challenges such as limited supply chain infrastructure and high production costs may impact market growth. Overall, the Goat Meat Market is projected to continue its upward trend, supported by health trends and evolving dietary preferences. Asia Pacific, which accounts for 40% of the total revenue in 2023, dominated the goat meat market. 20% came from North America, 15% from Europe, 10% from Latin America and 15% from the Middle East and Africa. The Middle East and Africa were the fastest-growing regions with a significant annual growth rate (FAOSTAT, 2021). Frozen goat meat contributed 40% of the total revenue, while fresh goat meat accounted for 60% of the market. The fastest-growing sub-segment is frozen goat meat, reflecting consumer preferences for easily accessible products. Due to demand from restaurants and volunteer services, the commercial sector will have dominated the market by 2023, accounting for 55% of the total revenue (Hamad et al. 2024). Due to increasing trends in home consumption, the household category is expected to grow at the fastest rate during the forecast period. The market has expanded overall due to increasing demand in both established and emerging economies and increasing knowledge about the nutritional advantages of goat meat. Innovations or new products are driven by consumer preferences for locally sourced and organic goat meat products, especially in the Asia Pacific and Europe. The goat meat market is expected to grow steadily, and long-term growth is supported by higher investments in processing technology and supply chain improvements (MLA, 2020; Hamad et al., 2024). In 2022, sheep and goat meat was the 395th most traded product in the world (out of 1,218 products). The largest exporters of sheep and goat meat in 2022 were Australia ($3.54 billion), New Zealand ($2.79 billion), the United Kingdom ($630 million), Ireland ($443 million), and France ($330 million) (Fig 1 and Fig 2). The largest importers of mutton and goat meat in 2022 were China ($1.73 billion), the United States ($1.53 billion), France ($821 million), Germany ($580 million), and the United Arab Emirates ($417 million) (FAOSTAT, 2021). Between 2021 and 2022, Sheep and Goat Meat exports increased fastest in Australia ($265 million), Ireland ($55.1 million), the Netherlands ($45.9 million), Turkey ($41.4 million) and Tanzania ($39.8 million). The fastest-growing importers of sheep and goat meat between 2021 and 2022 were the United States ($123 million), South Korea ($95.6 million), Malaysia ($77.7 million), the Netherlands ($65.1 million) and Kuwait ($63.9 million) (FAOSTAT, 2021).

Figure 1. Countries exporting sheep and goat meat (2022)

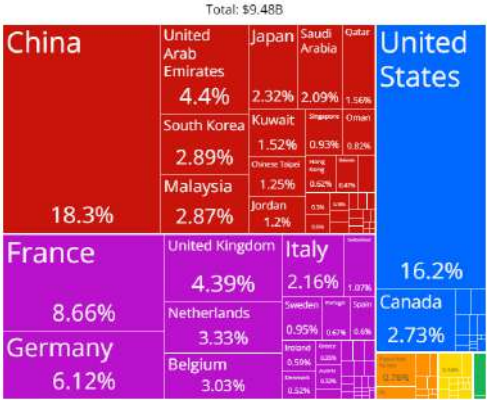

Figure 2. Countries importing sheep and goat meat (2022)

Source:https://oec.world/en/profile/hs/sheep-and-goat-meat

4. PRODUCTS OBTAINED FROM GOAT MEAT

4.1. Dry and salted goat meat products are prepared from salted/cured, sometimes smoked and air-dried whole meat parts (with or without bones) or from ground meat and fatty tissue (sausages).

a. Dried and salted meats: Dry-cured meats have been traditionally prepared for centuries by salting (or curing) different parts of animal carcasses. Many are considered national products and are protected as quality brands. Cecina de cabra and Cecina de castron are dried and salted meat products made from goat feet, traditionally produced in Spain; they are also called goat ham (Hierro et al. 2004). The whole process (3-8 months) is carried out in six stages; shaping, salting with coarse salt (0.3-0.6 days/g at 2-5 °C and 80-90% RH), washing with warm water, post-salting (30-45 days at 3-5 °C and 85-90% RH), smoking and maturation. Violino di capra, also called "goat prosciutto" and also a dry-cured meat, is produced from the legs of female goats from dairy farming in the Alpine valleys of Northern Italy and is flavoured with garlic and various herbs (Paulos et al. 2015). The whole production process takes several months, and the final product has a violin-like shape, hence its name. This "goat ham" is characterised by particular sensory properties and is rich in mono- and polyunsaturated fatty acids, with a very favourable n-6/n-3 ratio of 1.7 (Paleari et al. 2008).

b. Dry fermented sausages: Fermented sausages are meat products that have been produced for centuries and are highly valued for their sensory properties. Almost every region of the world is known for a typical type of sausage classified into this group. Among them, sucuk is one of the most popular fermented sausages prepared without pork. Sucuk formulas vary regionally, but in general, mostly beef and beef fat and/or sheep tail fat are used. In the study conducted by Stajić et al. (2013), the use of goat meat was investigated and compared with sausages made entirely from beef and sheep. The effect of adding commercial starter cultures under production conditions similar to traditional production was investigated (Ivanovic et al. 2016). The technological characteristics are quite similar between the processes made from different meats. The use of starter cultures can shorten the production process and increase safety. However, all goat sausages received lower marks in terms of taste and texture sensory evaluation, which can be explained by the special properties of goat fat. The researchers suggested recipe changes and the use of beef fat to overcome this negative effect of goat fat. Regarding the application of goat meat in the formulation of salami-type products, the combination of 25% goat meat and 75% pork meat can provide products with the desired characteristics. In addition, fermented products using 80% goat meat and 20% pork meat have been very well accepted by consumers.

4.2. Non-heat-treated goat meat products

Minced meat products, such as burgers, patties, and fresh sausages, are non-heat-treated products intended to be heat-treated before consumption (Mazhangara et al. 2019). In burgers prepared with goat meat, an off-flavor was noted in comparison to beef burgers, which could be eliminated by using 25% beef/pork after molding to improve flavor and color or by using liquid smoke. Goat meat has been successfully used as the sole meat source in the patty formulation (Das et al. 2009). However, unlike chicken fat and vegetable oil used in other processes, the distribution of goat fat globules was not uniform in the patties. Moreover, patties containing goat fat had significantly lower sensory scores in terms of palatability and overall acceptability, which the researchers attributed to the cloudy and oily mouth-coating sensation felt by the panelists when evaluating patties containing goat fat tissue. Patties containing chicken fat and vegetable oil received the highest scores in terms of all sensory attributes examined. Fresh sausages were produced using culled goat meat, and although they were described as harder and more fibrous compared to sausages made from sheep meat, they were

generally very well accepted by consumers (Paulos et al. 2015). Leite et al. (2015) reported good acceptability of fresh sausages prepared with culled goat meat and 30% pork fat.

Heat-treated goat meat products: Among heat-treated meat products, emulsion-type sausages are popular and enjoyed worldwide. As mentioned above, goat meat has a similar salt-soluble protein content to beef and can be used in the formulation of emulsion-type sausages. However, goat fat tissue should be avoided due to its poor emulsion properties and negative effect on taste and texture. In the study conducted by Stajić et al. (2020), trimmed goat meat was used to partially and completely replace beef in all beef sausages. Cooking loss, storage cleaning loss, basic chemical composition and instrumental texture parameters were not affected by the amount of goat meat used in the sausage formulation, while pH values gradually increased with the increase in the amount of goat meat but remained within the values for emulsion-type sausages. A gradual decrease in the saturated fatty acid content and a gradual increase in polyunsaturated fatty acids, especially long-chain, were observed with the increase in the content of cut goat meat in the Frankfurter formulation. This led to a more favorable n-6/n-3 ratio in sausages containing a larger amount of culled goat meat, reaching 6.63 in sausages containing 100% goat meat. On the other hand, the main effect was observed regarding instrumental color parameters - with increasing culled goat meat content (and decreasing beef content), sausages were lighter and less red, which led to higher total color difference values (Pisinov et al. 2021).

Since the color of meat products is of great importance for consumer preferences, it is expected that these observed differences will be noticed by consumers (Tomasevic et al. 2021). The mark-all-applicable-dots (CATA) analysis confirmed this hypothesis since the frequency of consumers who marked the light surface and light pink surface as present increased progressively in goat sausages. However, this was not perceived as negative since more than 80% of consumers marked the pleasant color as present in both beef and goat sausages. Panelists also perceived goat sausages as lighter than beef sausages, indicating that sausages containing 50% beef and 50% trimmed goat meat were the most preferred. Guerra et al. (2011) used goat meat obtained from trimmed animals to produce mortadella with different levels of lard (10–30%). All treatments showed good emulsion stability and water retention capacity; Mortadella containing 30% lard showed the highest values in these parameters (Stajic and Pisinov, 2021).

FERMENTED GOAT SAUSAGE AS AN EXAMPLE OF INCREASING THE ADDED VALUE OF GOAT MEAT

Goat meat represents a significant part of food consumption and is one of the main ingredients of many traditional dishes in the Mediterranean diet (Webb, 2014). Historically, goat production in Argentina has been associated with a subsistence economy and has been carried out by small farmers. This is the case of Santiago del Estero, located entirely in the semiarid Chaco region, where goats are kept as livestock, a very important resource often associated with resource-poor farmers (FAO, 2018). Generally, the more tender and juicy young animals, called ‘cabrito’ (kid goats), are offered for direct consumption, while the adult or discarded animals are not consumed; they are considered less tender and are associated with a more intense, undesirable taste and odor (Bratcher et al. 2011). Consequently, better utilization of these meat sources is a major challenge in the development of value-added goat meat products. The use of processes such as salting, smoking and air drying was the oldest way to preserve raw materials; however, their importance as a way to transform and diversify meat products has increased recently (Mahgoub et al. 2012).

To improve the hygienic and sensory properties of fermented sausages, starter cultures are often applied in industrial-scale processing. However, many artisanal products strongly identified with a provenance and tradition do not apply starter cultures in their production. Traditional dry sausages are based on natural contamination by environmental microbiota, a process that occurs during slaughter and increases during production. Each processing unit has a specific “house

microbiota" consisting of beneficial microorganisms for fermentation and flavor development, but spoilage and pathogenic microorganisms are also present (Webb et al. 2005). The safety of these artisanal products is guaranteed in some way by the addition of NaCl, nitrites/nitrates, the reduction of water activity during maturation, and the acidification produced by lactic acid bacteria (LAB), which constitute natural barriers against the development of pathogenic and/or contaminant microbiota (Madruga et al. 2012). Different LAB species and Gram-positive, coagulase-negative cocci (GCC) are the microorganisms primarily responsible for sausage fermentation (Leite et al. 2015). LAB, especially lactobacilli, contribute to the hygienic and sensory quality of fermented meat products, mainly through carbohydrate and protein catabolism, which leads to sugar depletion, pH decrease, production of antimicrobial agents and formation of flavor compounds (Guerra et al. 2011).

Accordingly, an efficient starter culture should consist of carefully selected strains with complementary technological properties and known safety characteristics to guarantee uniformity in production and to improve the overall quality and safety of the final product. The appropriate selection of the starter culture involves a detailed study of the metabolic activity and technological properties of the strains in question. Nowadays, another important challenge is to preserve the typical sensory quality of traditional sausages. Therefore, the development of a specific starter culture based on indigenous bacteria could be a technological alternative, as these strains are better adapted to this environment and are better able to compete with the native microbiota (Teixeria et al. 2011). On this basis, the objectives of this study were to: (i) produce handmade goat meat fermented sausages, (ii) evaluate their quality and safety, and (iii) isolate, identify and characterize autochthonous Lactobacillus strains from the obtained fermented products. The hygienic and technological properties of the isolates were evaluated to design a native starter culture that could increase safety while preserving the typical sensory characteristics of traditional goat meat sausages produced in Santiago del Estero (northwest of Argentina).

CHEMICAL COMPOSITION OF GOAT SAUSAGE

A sample study of comparative chemical composition of goat sausage is given in Table 1. In the study, the content of stabilized rice bran, goat meat and hot sauce seasoning was compared. The approximate analysis percentages for rice bran were similar to those found in the literature (Malekian et al. 2000), but the percentages for goat meat analysis were different from those obtained by Devendra (2010). Moisture and protein percentages of goat meat were lower than those reported by Devendra, while fat percentage was higher, and ash percentage was similar. According to Devendra, the fat content of goat meat in this study was lower than the fat content because, in their study, the tissue was found to be more concentrated in the internal organs rather than the muscle.

Table 2. Proximate composition of stabilized rice bran, goat meat and hot sauce seasoning (Mean ± standard error).

Proximate analysis	Stabilized rice bran	Goat meat	Chili seasoning
	(% by weight)		
Moisture	18.4 ± 0.08	70.8 ± 0.20	4.3 ± 0.50
Fat	15.6 ± 0.10	10.9 ± 0.46	5.2 ± 0.01
Ash	9.6 ± 0.03	0.9 ± 0.01	13.1 ± 0.04
Protein	11.5 ± 0.18	14.6 ± 0.78	10.0 ± 0.08
Carbohydrates	45.1 ± 0.03	2.8 ± 0.15	66.3 ± 0.50

Source: Malekian ve ark. 2014.

Attributes of Processed Meat Products

The set of attributes normally used to characterize the quality of a meat product is related to physical and chemical properties, our sensory sensations, and our perception that it is safe to eat. The quality of the physicochemical, microbiological, safety, and sensory attributes of sheep and goat processed products will be discussed in the following sections.

3.1. Physicochemical Quality

The physicochemical properties of most products made from goat meat have been studied in the last 10 to 15 years (Tixeria et al. 2019). Most of the studied products show high protein content, balanced fat and fatty acid profiles, low cholesterol content and resistance to lipid oxidation. Colour parameters in different meat processing technologies show some pigment oxidation as a result of preservation methods (Morales et al. 2019). Colour parameters H* and C* were affected by salting and air drying, and meat-based products became darker. Globally, processing methods improve preservation quality when water activity is reduced. Some studies in some of these new processed products have shown interesting results to improve physicochemical quality. Some studies point to the importance of using meat obtained from culled sheep and goats to obtain processed products that provide added value to animals with very low commercial values and consumer acceptability (Leita et al. 2015). One of the disadvantages of processed meat products is the oxidation of lipid fraction and proteins. Several studies have been conducted to reduce this effect (Nassu et al. 2003). Using fermented goat sausages, it was observed that preparations containing 0.05% rosemary showed better oxidative stability with lower thiobarbituric acid reactive substance (TBARS) values than those containing only 0.025% rosemary. The antioxidant potentials of kinnow peel, pomegranate peel and seed powder extracts were evaluated in cooked meat patties (Khan et al. 2020). The antioxidant potential of broccoli extract in goat meat nuggets was evaluated and confirmed. In cured, restructured goat meat products, some natural antioxidants were observed to have relevant antioxidant activities. For example, sodium ascorbate and alphatocopherol acetate reduced lipid oxidation and free fatty acid values, improving color and lipid stability. The use of antioxidant activity of hop powder and hop infusion in lamb patties was also referenced (EFSA, 2020), the inclusion of thyme extract in the production of cooked sausages showed lower lipid and protein autoxidation, and the antioxidant activities attributed to the flower of Chrysanthemum morifolium in goat meat patties were also referenced.

Microbiological Quality and Safety

Food safety is one of the main concerns for the food industry, government food safety regulatory authorities, and consumers due to the significant increase in foodborne illnesses and outbreaks reported worldwide in the 20th and 21st centuries (Teixeria et al. 2017). Microbiological, chemical, and physical risks are the main risk groups for food safety in the food industry. Microbiological hazards include foodborne pathogens; chemical hazards are related to antibiotic, pesticide, and herbicide issues; and physical hazards are related to strange objects in foods that may cause injury or illness to consumers. Recent studies on fermented meat products have confirmed the presence of a large source of microorganisms with probiotic properties in these products (Marco et al. 2017), ensuring hygienic and safe quality. By studying the effects of ripening and fermentation on the meat microflora of various species (cattle, horse, wild boar, goat and deer), an inhibitory effect of aw, pH and lactic acid bacteria (LAB) on pathogenic bacteria was found during the fermentation process (Paleari et al. 2008). In raw materials, the same authors, working with raw meat products, observed the presence of typical flora such as Staphylococcus aureus and coliforms in all samples and no Salmonella or L. monocytogenes in any of them. However, an increase in LAB was observed at the end of the fermentation process. This increase has an opposite effect on the contaminant flora. Salting has been used as a food preservative for thousands of years.

The pH and aw numbers suggest that processing can play an important role in controlling meat spoilage, improving the safety and shelf-life stability of products exposed to microbiological growth. 5–10% NaCl was recorded for Norwegian Fenalår. Skerpikjøt, with an aw value of 0.90, has no added salt (Haseth et al. 2014), which is directly related to botulism cases (Stojkovic et al. 2015). A final content of 4.5% NaCl (or lower) in sheep ham was challenging considering the growth of undesirable bacteria but may be preferable considering health recommendations. The salt content depends on production practices; 7.96% NaCl and 0.88 aw were taken as reference for Spanish lamb ham, 3.8% NaCl and 0.83 aw for dry-cured goat legs, and 4.7% and 0.87 for sheep after salting and air-drying. Nitrite salt was used in the production of pâtés, and processed goat hams were dry-salted with nitrite salt. Nitrites may be associated with cancer and other health problems (Sebranek and Bacus, 2007). However, the nitrite content in pâtés and cured hams is lower than the maximum value recommended by the FAO, and the European Union has authorized their inclusion as food additives (EFSA, 2020). The microbiological safety effects in salt-reduced Fenalår are significant, especially when nitrite is not added, because the growth potential of L. monocytogenes is significantly increased. A study on the effects of natural antioxidants on the quality of chilled reconstituted goat meat products indicated the effects of sodium ascorbate and alpha-tocopherol acetate on microbiological properties. No significant effect was found on microbial counts, but coliforms and Staphylococcus aureus were occasionally detected during the chilled storage period. Microbial counts decreased with the addition of extracts from grape and olive pulp, indicating the possibility of using them as sodium ascorbate replacement in lamb products (Sanudo et al. 2015; Andreas et al. 2017).

Sensory Quality

Nutritional and physicochemical properties play an important role in food production. However, organoleptic properties and consumer acceptance will secure their market. Sensory analysis allowed us to define and predict consumer acceptance of food products. A review of sheep and goat processed products was conducted, citing several studies on the sensory quality of new sheep and goat products (de Valle et al. 2019). Some different treatments or processes were tested and compared. Differences were found between sheep and goat products (Paulos et al. 2015). Globally, sheep products were juicier, and goat products were harder, with a more intense taste and more acidic and stale flavors. More curing time led to a higher gloss. Differences in processing methods in different locations resulted in differences in the sensory properties of sheep ham. The effect of tumbling and processing time after dry salting on sensory properties of dry-cured lamb legs, except for doughiness, was not significant between short and long tumbling; doughiness should not be considered as an eating quality defect, as it was not that important. Storage time and packaging may affect the quality of lamb pate prepared with “varied meat” (Amaral et al. 2015), and a decrease in sensory texture and overall impression may reduce shelf life. The use of red pepper affected sensory properties such as persistence and intensity of flavor, bitterness and bad odor in sheep and goat meat sausages (Tolentino et al. 2017).

When investigating the possibility of using goat meat in traditional sausage production, no significant difference was observed between goat and beef sausages in terms of cut appearance, color and odor. To moderate the goat flavor and make the product more acceptable to consumers, the authors suggested replacing goat fat with beef fat. The sensory quality of the extracted goat meat sausages showed very similar ratings between goat and beef (CON) sausages (Stajic et al. 2019), and no significant difference was observed in terms of odor, taste, firmness and juiciness. Color was the only property that was significantly different in the sausage formulations. Goat sausages were lighter in color than beef, and the higher the goat content, the lighter the color of the sausages. When the sensory properties of fermented cured sausages produced with beef, pork and mutton were evaluated, mutton sausages were

mentioned as an untapped market opportunity (Lu et al. 2014). This was due to the lack of commercial samples and the fact that no significant difference in texture was observed after anaerobic fermentation between the species. Only minor color differences were detected. However, even without testing, it is claimed that consumers may find a texture difference due to the distinct fat melting points being the highest for mutton. A sensory analysis was completed to determine the possibility of removing the coating or even the peculiar mutton flavor to satisfy consumers unfamiliar with this product (Sanudo et al. 2015). When researchers added sodium nitrite and garlic/rosemary flavor as variables, the mutton flavor caused a significant decrease in overall average liking.

SUGGESTIONS

Many processed sheep and goat meat products confirm the importance of these species in consumer cultures worldwide, and many of them are in great demand and highly appreciated in many countries and regions, such as Northern Europe, the Mediterranean region, the Middle East, North Africa and Central Asia. In countries where there is no tradition of goat or sheep consumption, they are often found in delicatessens or ethnic markets. Processed products such as sausages, pâtés or frankfurters can add additional value to less appreciated goat meat from culled animals by blending different animal or vegetable fat sources. By using some natural antioxidant by-products of meat processing, sheep and goat products can be used as functional health-promoting foods and can also improve shelf life and product color and reduce lipid and protein autooxidation. The reinvention of new generation goat and sheep meat products as functional foods and eating quality is an exciting area of food research that responds to the continuous innovation needs of the meat industry. There are several possibilities for processing sheep and goat meat to make them more diverse and attractive to the market. The use of starter cultures, spices, essential oils and other additives can provide nutritional and sensory advantages to dry fermented sheep and goat sausages. Cured and smoked goat and sheep legs have great commercial potential as a highly acceptable consumer product. Traditional goat and sheep meat products are part of the culture of their countries, and many of them need to be better studied and characterized to be preserved in terms of certification of their origin. In-depth knowledge of formulations, optimization of processing methods, improvement of progressive packaging and storage procedures and organization of distribution and marketing chains are actions that should be prioritized. Everything related to the increasing importance of food safety and traceability is detailed information for consumers and will continue to be a constant concern and should be taken into account in the future.

REFERENCES

Ahmad A, Mahmood N, Hussain M, Aiman U, Al-Mijalli SH, Raza MA, Al Jbawi E. 2023. Improvement in oxidative stability and quality characteristics of functional chicken meat product supplemented with aqueous coriander extract. Int. J. Food Prop. 26:855-865.

Amaral, D.; Silva, F.; Bezerra, T.; Arcanjo, N.; Guerra, I.; Dalmás, P.; Madruga, M. Effect of storage time and packaging on the quality of lamb pâté prepared with 'variety meat'. Food Packag. Shelf Life **2015**, 3, 39–46.

Banerjee DK, Das AK, Banerjee R, Pateiro M, Nanda PK, Gadekar YP, Biswas S, McClements 420 DJ, Lorenzo JM. 2020. Application of enoki mushroom (*Flammulina Velutipes*) stem wastes 421 as functional ingredients in goat meat nuggets. Foods 9:432

Barbhuiya RI, Singha P, Singh SK. 2021. A comprehensive review on impact of non-thermal 423 processing on the structural changes of food components. Food Res. Int. 149:110647

Boeira CP, Piovesan N, Flores DCB, Soquetta MB, Lucas BN, Heck RT, Alves JDS, Campagnol PCB, Santos DD, Flores EMM, Rosa CSD, Terra NN. 2020. Phytochemical characterization and antimicrobial activity of *Cymbopogon citratus* extract for application as natural antioxidant in fresh sausage. Food Chem. 319:126553.

Bratcher C L, Dawkins N L, Solaiman S, Kerth C R and Bartlett J R 2011 Texture and acceptability of goat meat frankfurters processed with 3 different sources of fat *J. Anim. Sci.* **89** 1429−33
Cordeiro Arrda, Bezerra TKA, Madruga MS. 2022. Valuation of goat and sheep by-products: 447 Challenges and opportunities for their use. Animals 12:3277
Das A K, Anjaneyulu A S R, Rajendran T and Kondaiah N 2009 Effect of different fats on the quality of goat meat patties incorporated with full-fat soy paste *J. Muscle Foods* **20** 37−53
Dave D., Ghaly AE. 2011. Meat spoilage mechanisms and preservation techniques: a critical 449 review. Am. J. Agric. Biol. Sci. 6:486-510
De Silva, N., Whittaker, W., Chidmi, B. 2024. Goat Meat Consumption in Oklahoma: A Quantitative Assessment of Potential Consumer Demand. Journal of Food Distribution Research Volume 55, Issue 1, pp. 1–14
del Valle, M.M.; Ibarra, J.T.; Hörmann, P.A.; Hernández, R.; Riveros, F.; Luis, J. Local Knowledge for Addressing Food Insecurity: The Use of a Goat Meat Drying Technique in a Rural Famine Context in Southern Africa. Animals **2019**, 9, 808.
Devatkal, S.K.; Narsaiah, K.; Borah, A. Anti-oxidant effect of extracts of kinnow rind, pomegranate rind and seed powders in cooked goat meat patties. Meat Sci. **2010**, 85, 155–159.
Devendra C. 2010. Concluding synthesis and the future for sustainable goat production *Small Rumi. Res.* **89** 125−30
Dubeuf J.P. 2011. The social and environmental challenges faced by goat and small livestock local activities:
Present contribution of research – development and stakes for the future. Small Ruminant Research., 98, 3-8.
EFSA. EFSA Confirms Safe Levels for Nitrites and Nitrates Added to Food. 2017. Available online: https://www.efsa.europa.eu/en/press/news/170615 (accessed on 11 July 2020).
Food and Agriculture Organization of the United Nations. Countries by Commodity 2018 Available from: https://faostat3.fao.org/ browse/Q/QC/E.
Forte L, De Palo P, Natrella G, Aloia A, Maggiolino A. 2024. Effects of dry and wet ageing on culled goat meat quality. Ital J Anim Sci. 23:693-706.
FAOSTAT, 2021. FAOSTAT, Production, Crops, and livestock products. In: FAO. Rome. Cited December 2022. https://www.fao.org/faostat/en/#data/QCL, Accessed 28 July 2023.
Guerra I C D, Félex S S S, Meireles B R L M, Dalmás P S, Moreira R T, Honório V G, Morgano M A, Milani R F, Benevides S D, Queiroga R C R E, and Madruga M S 2011 Evaluation of goat mortadella prepared with different levels of fat and goat meat from discarded animals *Small Rumin. Res.* **98** 59−63
Hamad, B., Hadef, L., Bellabidi , M., Aggad, H. 2024. Factors influencing consumer preferences for goat meat. South African Journal of Animal Science 2024, VOL 54.
Håseth, T.T.; Thorkelsson, G.; Puolanne, E.; Sidhu, M.S. 2014. Nordic Products. In Handbook of Fermented Meat and Poultry, 2nd ed.; Toldrá, F., Ed.;Wiley-Blackwell: Chichester, UK, 2014; pp. 371–376.
Håseth, T.T.; Thorkelsson, G.; Sidhu, M. 2015. North European Products. In Handbook of Fermented Meat and Poultry;
Toldrá, J., Ed.;Wiley-Blackwell: Chichester, UK, pp. 407–413.
Hierro E, de la Hoz L and Ordóñez J A 2004 Headspace volatile compounds from salted and occasionally smoked dried meats (cecinas) as affected by animal species *Food Chem.* **85** 649−57
Ivanovic S, Nesic K, Pisinov B and Pavlovic I 2016. The impact of diet on the quality of fresh meat and smoked ham in goat Small Rumin. Res. 138 53−9

Khan, I.A.; Xu, W.; Wang, D.; Yun, A.; Khan, A.; Zongshuai, Z.; Ijaz, M.U.; Yiqun, C.; Hussain, M.; Huang, M. Antioxidant potential of chrysanthemum morifolium flower extract on lipid and protein oxidation in goat meat patties during refrigerated storage. J. Food Sci. **2020**, 85, 618–627.
Ko JH, Seo JK, Lee JG, Yang HS. 2021. Physicochemical properties, volatile compounds and 504 sensory attributes of dry-fermented Sausage manufactured with goat meat. J. Agric. Life Sci. 505 55:97-107.
Lalhriatpuii M, Singh AK. 2021. Goat meat: No less source of protein in comparison to other 507 meat for human consumption. Goat Sci. Environ., Health Econ. IntechOpen, 1-33.
Leite A, Rodrigues S, Pereira E, Paulos K, Oliveira A F, Lorenzo J M and Teixeire A 2015 Physicochemical properties, fatty acid profile and sensory characteristics of sheep and goat
Lu, Y.; Young, O.A.; Brooks, J.D. 2014. Physicochemical and sensory characteristics of fermented sheepmeat sausage. Food Sci. Nutr. 2: 669–675.
Madruga M S., Bressan M C 2011. Goat meats: Description, rational use, certification, processing and technological developments *Small Rumin. Res.* **98** 39−45
Mahgoub O, Kadiml I T., Lu C D 2012. Overview of the global goat meat sector. In: Mahgoub O, Kadim I and Webb E, editors. Goat meat production and quality: CABI Publishing pp 1−14
Malekian, F., Khachaturyan, M., Gebrelul, S., Henson, J.F. 2014.Composition and Fatty Acid Profile of Goat Meat Sausages with Added Rice Bran International Journal of Food Science, Volume 2014, Article ID 686298, 8 pages, http://dx.doi.org/10.1155/2014/686298
Marco, M.L.; Heeney, D.; Binda, S.; Cifelli, C.J.; Cotter, P.; Foligne, B.; Gänzle, M.G.; Kort, R.; Pasin, G.; Pihlanto, A.; et al. Health benefits of fermented foods: Microbiota and beyond. Curr. Opin. Biotechnol. **2017**, 44, 94–102.
Martin, E.M. 2021. "Is There Room in the United States Diet for Goat Meat? Analysis of the 2019 National Goat Meat Survey." Master's thesis, Missouri State University.
Mazhangara I R, Chivandi E, Mupangwa J F and Muchenje V 2019 The Potential of Goat Meat in the Red Meat Industry *Sustainability* **11** 3671
MLA, 2020. Global snapshot: goat meat, Meat & Livestock Australia, Sydney, NSW, Australia.
Morales, P.; Silva, D.; Costa, P.; Abrunhosa, L.; Venâncio, A.; Teixeira, A. 2019. Mycobiota and mycotoxins in Portuguese pork, goat and sheep dry-cured hams. Mycotoxin Res. 35: 405–412.
Nassu, R.T.; Gonçalves, L.A.G.; Da Silva, M.A.A.P.; Beserra, F.J. 2003. Oxidative stability of fermented goat meat sausage with different levels of natural antioxidant. Meat Sci. 63: 43–49.
Paleari M A, Moretti V M, Beretta G and Caprino F 2008 Chemical parameters, fatty acids and volatile compounds of salted and ripened goat thigh *Small Rumin. Res.* **74** 140−8
Park JY, Lee SY, Choi YS, Nam KC. 2020. Quality Characteristics of Low-fat Black Goat 535 Sausage Using Loquat Leaf. J. Agric. Life Sci. 54:59–65.
Paulos K, Rodrigues S, Oliveira A F, Leite A, Pereira E and Teixeira A 2015 Sensory Characterization and Consumer Preference Mapping of Fresh Sausages Manufactured with Goat and Sheep Meat *J. Food Sci.* **80** S1568−S73
Pisinov B, Ivanović S, Živković D, Vranić D and Stajić S 2021 Profile of volatile compounds in frankfurters from culled goat meat during cold storage *J. Food Process. Preserv.* **45** e15410

Sañudo, C.; Monteiro, A.L.G.; Valero, M.V.; Fugita, C.A.; Monge, P.; Guerrero, A.; Campo, M.M. Cross-Cultural Study of Dry-Cured Sheep Meat Acceptability by Native and Immigrant Consumers in Spain. J. Sens. Stud. **2015**, 31, 12–21.
Sebranek, J.G.; Bacus, J.N. Cured meat products without direct addition of nitrate or nitrite: What are the issues? Meat Sci. **2007**, 77, 136–147.
Skapetas, B., Bampidis, V. 2016. Goat production in the World: present situation and trends. Livestock Research for Rural Development 28, (11) 2016
Stajić S, Perunović M, Stanišić N, Žujović M and Živković D 2013 Sucuk (turkish-style dry-fermented sausage) quality as an influence of recipe formulation and inoculation of starter cultures *J. Food Process. Preserv.* **37** 870−80
Stajić S, Pisinov B, Tomasevic I, Djekic I, Čolović D, Ivanović S and Živković D 2020. Use of culled goat meat in frankfurter production – Effect on sensory quality and technological properties *Int. J. Food Sci. Technol.* **55** 1032−45
Stajic, S., B Pisinov, B. 2021. Goat meat products 61st International Meat Industry Conference IOP Conf. Series: Earth and Environmental Science 854 (2021) 012092
Stajic´, S.; Pisinov, B.; Tomasevic, I.; Djekic, I.; C˘ olovic´, D.; Ivanovic´, S.; Živkovic´, D. Use of culled goat meat in frankfurter production—effect on sensory quality and technological properties. Int. J. Food Sci. Technol. **2019**, 55, 1032–1045.
Stojkovi´c, S.; Grabež, V.; Bjelanovic, M.; Mandi´c, S.; Vucic, G.; Martinovic, A.; Håseth, T.T.; Velemir, A.; Egelandsdal, B. Production process and quality of two di_erent dry-cured sheep hams from Western Balkan countries. LWT **2015**, 64, 1217–1224.
Sujarwanta RO, Afidah U, Suryanto E, Rusman, Triyannanto E, Hoffman LC. 2024. Goat and 549 Sheep Meat Production in Indonesia. Sustainability 16:4448
Teixeira A, Pereira E and Rodrigues E S 2011 Goat meat quality. Effects of salting, air-drying and ageing processes *Small Rumin. Res.* **98** 55−8
Teixeira A, Silva S, Guedes C, Rodrigues S. 2020. Sheep and goat meat processed products 551 quality: A review. Foods, 9:960
Teixeira, A.; Rodrigues, S.; Dias, T.; Estevinho, L. 2017. Sheep and goat fermented meat products-health aspects. In Fermented Meat Products: Health Aspects; Zdolec, N., Ed.; CRC Press: Boca Raton, FL, USA, pp. 78–94.
Teixeira, A.; Silva, S.; Rodrigues, S. 2019. Advances in Sheep and Goat Meat Products Research. Adv. Food Nutr. Res. 87: 305–370.
Tolentino, G.S.; Estevinho, L.M.; Pascoal, A.; Rodrigues, S.S.; Teixeira, A. Microbiological quality and sensory evaluation of new cured products obtained from sheep and goat meat. Anim. Prod. Sci. **2017**, 57, 391.
Tomasevic I, Djekic I, Font-i-Furnols M, Terjung N and Lorenzo J M 2021 Recent advances in meat color research *Curr. Opin. Food Sci.* **41** 81−7
Webb, E.C. 2014. Goat meat production, composition, and quality *Anim. Front.* **4** 33−7
Webb, E.C., Casey, N.H., Simela L. 2005. Goat meat quality *Small Rumin. Res.* **60** 153−66

REGİONAL İNKİŞAF TARAZLIĞININ YARADILMASI ÜZRƏ DÜNYA TƏCRÜBƏSİ VƏ REGİONAL İNKİŞAF MODELLƏRİ
WORLD EXPERIENCE AND REGIONAL DEVELOPMENT MODELS ON CREATING REGIONAL DEVELOPMENT BALANCE

Dadaşova Günel Elçin
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, "BMDM" fakültəsi
"İqtisadiyyatın hüquqi tənzimlənməsi" ixtisası, Bakı şəhəri, Azərbaycan

XÜLASƏ
Regional inkişaf modelləri dünya miqyasında regional bərabərsizliyin aradan qaldırılması və hər bir bölgənin öz potensialından istifadə etməsi məqsədilə müxtəlif yanaşmaları əhatə edir. Bu modellər ölkələrin coğrafi, sosial və iqtisadi xüsusiyyətlərinə uyğun şəkildə tətbiq olunur. Mərkəzləşdirilmiş modeldə dövlətin mərkəzi idarəetməsi altında regional inkişaf təşviq edilir, lakin bu yanaşma bəzən yalnız mərkəzi bölgələrin inkişafına səbəb ola bilər, beləliklə, bölgələr arasındakı fərqləri artırır. Müstəqil inkişaf modelində isə hər bir region öz potensialı və resursları ilə inkişaf etməyə çalışır. Bu model yerli idarəetmənin güclənməsini tələb edir, amma yerli resursların məhdudluğu və idarəetmənin zəifliyi səmərəliliyi azalda bilər. Əlaqələndirilmiş inkişaf modeli isə mərkəzi və yerli hakimiyyətlər arasında əməkdaşlıq və koordinasiyanı əsas alır və bu yanaşma daha balanslı regional inkişafı təmin edir. Yerli iqtisadiyyatların gücləndirilməsi məqsədilə yerli resurslardan və kiçik bizneslərdən istifadə edərək, sosial-iqtisadi problemlərin həllinə yönəlmiş strategiyalar həyata keçirilir. Bu modellər arasında dünya ölkələrinin inkişaf səviyyələri və yerli xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq müxtəlif yanaşmalar seçilir. Nəticə etibarilə, regional inkişafın müxtəlif modelləri iqtisadi tarazlığın təmin edilməsində və sosial inkişafın dəstəklənməsində vacib rol oynayır, hər bir model öz ölkəsinin və bölgəsinin spesifik ehtiyaclarına uyğun tətbiq olunur.
Açar sözlər: inkişaf modelləri, səmərəlilik, potensialdan istifadə, regional bərabərsizlik, davamlı inkişaf

SUMMARY
Regional development models encompass various approaches aimed at eliminating regional disparities and ensuring that each region utilizes its full potential. These models are applied according to the geographical, social, and economic characteristics of the countries. In the centralized model, regional development is promoted under the central government's control, but this approach can sometimes lead to the development of only central regions, thereby increasing disparities between regions. In the independent development model, each region attempts to develop based on its own potential and resources. This model requires strengthening local governance, but the limited local resources and weak governance can reduce efficiency. The coordinated development model, on the other hand, emphasizes cooperation and coordination between central and local governments, ensuring more balanced regional development. Strategies aimed at strengthening local economies through the utilization of local resources and small businesses are implemented to address socio-economic issues. Among these models, different approaches are chosen based on the development levels and local characteristics of the countries. Ultimately, various regional development models play a crucial role in ensuring economic balance and supporting social development, with each model being applied according to the specific needs of its country or region.
Keywords: development models, efficiency, potential utilization, regional inequality, sustainable development

MOST USED CURRENCIES IN THE WORLD

Darwin Vázquez Balboa
Universidad Juárez Autónoma de Tabasco. Estudiante en Maestría en Contaduría.
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-8429-2678
Dr. Carlos Mauricio Tosca Vidal
Universidad Juárez Autónoma de Tabasco
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1546-8832
Dra. Mariela Adriana Rodríguez Ocaña
Universidad Juárez Autónoma de Tabasco
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3110-7439
Dra. Aransazú Avalos Diaz
Universidad Juárez Autónoma de Tabasco
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9397-6074

Summary
Currency is any currency other than the currency of the local country in question. These currencies are issued and regulated by governments. Currency has an important achievement in the global economy, which provides advantages in international trade transactions, various investments and the importance of global economic stability of each country. In this study, the focus of this research will focus on the study of the most used currencies in the world, their importance in the markets and the role of global movements and transactions, as well as knowing how the previous currencies were strengthened in the commercial world. Given the nature of the study, it was decided to conduct a theoretical and analytical investigation of the 5 currencies with the largest circulation in the world and the impact they create for the economy of another country. The result of our study determined that the 5 most important currencies with the highest circulation in the world are: the United States dollar (USD), the euro in Europe (€), the Japanese jen, the British pound sterling (£), the franc (₣) and the Chinese yuan (¥). Although most of these currencies have gained a place in international transactions, as well as their trading, stability and international reserves in recent years, the currency that continues to be the most widely used in the world is the U.S. dollar. In the results it can be mentioned that the most important qualities related to the use of these currencies around the world are related to the strength of each state institution, its legal empire and federal reserves.
Keywords: **Currency, Economy, Reserves, Institutions and Regulations.**

ANTİFUNGALLERİN HAZIRLANMASINDA KULLANILAN NANOTEKNOLOJİK YÖNTEMLER

NANOTECHNOLOGICAL METHODS USED IN THE PREPARATION OF ANTIFUNGALS

Deniz KURTULUŞ
Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Veterinerlik Farmakoloji ve Toksikolojisi Anabilim Dalı
Özgür KUZUKIRAN
Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Şabanözü Meslek Yüksekokulu
Ayhan FİLAZİ
Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Farmakoloji ve Toksikoloji Anabilim Dalı

ÖZET

Nanomateryaller, boyutları 1 ila 100 nm arasında değişen fiziksel ve kimyasal özellikleri bakımından çeşitlilik gösteren yapılardır. Farklı sınıflandırma yöntemleri bulunmakla birlikte genellikle metalik, karbon, fosfolipid, polimerik ve lipid bazlı nanopartiküller olarak gruplandırılmaktadır. Metalik nanopartiküller; gümüş, altın, bakır, çinko oksit, titanyum dioksit ve demir oksit gibi maddeler olup antimikrobiyal aktiviteleri dolayısıyla enfeksiyon tedavisinde kullanılabilmektedir. Karbon bazlı nanopartiküller arasında karbon kuantum noktaları, karbon nanotüpler ve grafen gibi yapılar bulunur ve yüksek iletkenlikleri ve biyouyumlulukları nedeniyle biyomedikal uygulamalara uygundurlar. Fosfolipid bazlı veziküllerin içerisinde lipozomlar, transferzomlar, etozomlar ve transetozomlar gibi alt gruplar bulunmakta fosfolipid bazlı olmayanlar arasında ise niyozomlar ve spanlastikler karşımıza çıkmaktadır. Polimerik nanopartiküller, biyobozunur yapıları ve kontrollü salınım özellikleri ile dikkat çekerken katı lipid nanopartiküller ve nanoemülsiyonlar stabil yapı ve yüksek biyoyararlanım sunmaları nedeniyle tercih edilebilmektedir. Dendrimerler ise çok dallı üç boyutlu yapılarıyla bilinen ve gen terapisinde de kullanılabilen nanopartiküllerdir.

Nanomateryallerin sınıflandırılması, özellikleri ve biyomedikal uygulamalarındaki geniş kullanım alanlarına bakıldığında bu yapıların enfeksiyon tedavisinde ve ilaç dağıtım sistemlerinde devrim niteliğinde yenilikler sunduğu aynı zamanda antifungal dirençle mücadele için önem arz ettikleri görülmektedir. Ancak toksik ve çevresel etkilerinin daha kapsamlı değerlendirilmesi için daha çok çalışmaya ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nanopartikül, Antifungal direnç, Biyoyararlanım, Antimikrobiyal aktivite

ABSTRACT

Nanomaterials are structures ranging in size from 1 to 100 nm and varying in physical and chemical properties. Although there are different classification methods, they are generally grouped as metallic, carbon-based, phospholipid-based, polymeric and lipid-based nanoparticles. Metallic nanoparticles are substances such as silver, gold, copper, zinc oxide, titanium dioxide and iron oxide and can be easily used in the treatment of infection due to their antimicrobial activity. Carbon-based nanoparticles include structures such as carbon quantum dots, carbon nanotubes and graphene and can be used in biomedical applications due to their high conductivity and biocompatibility. Phospholipid-based vesicles include subgroups such as liposomes, transferosomes, ethosomes and transethosomes, while non-phospholipid-based ones include niosomes and spanlastics. Polymeric nanoparticles attract attention with their biodegradable structure and controlled release properties, while solid lipid nanoparticles and nanoemulsions may be preferred due to their stable structure and high bioavailability.

Dendrimers are nanoparticles known for their multi-branched three-dimensional structures and can also be used in gene therapy.
Considering the classification and properties of nanomaterials and their wide range of applications in biomedical applications, these structures offer revolutionary innovations in the treatment of infection and drug delivery systems, and are important for combating antifungal resistance. However, more studies are needed to evaluate their toxic and environmental effects more comprehensively.
Keywords: Nanoparticles, Antifungal resistance, Bioavailability, Antimicrobial activity

GİRİŞ

Nanopartikül bazlı tedaviler, özellikle çoklu ilaca dirençli *Candida auris*'e karşı antifungal dirençle mücadelede umut vaat etmektedir. Bu tedaviler, potansiyel olarak tedavi etkinliğini artıran ve geleneksel antifungal ajanlarla ilişkili direnç sınırlamalarının üstesinden gelmek için yeni etki mekanizmaları sunan çeşitli malzemeler kullanmaktadır (Izadi vd., 2024). Çinko oksit (ZnO) ve demir sülfür (FeS_2) kullanılarak yapılan bir çalışmada bu nanopartiküllerin geniş spektrumlu antifungal özellikler sergilediğini ve net inhibisyon bölgeleri oluşturma yetenekleri, antifungal direncin üstesinden gelme potansiyeline işaret ederek yeni enfeksiyon yönetimi stratejilerinin önünü açtığı vurgulanmıştır (Goswami vd. 2024). Yapılan başka bir çalışmada gümüş (Ag) nanopartiküllerinin mantar büyümesini etkili bir şekilde baskıladığı ve geleneksel antifungal ajanlara umut verici bir alternatif sunduğu ve ilaca dirençli mantar patojenleriyle mücadeleye katkı sağlayabileceği belirlenmiştir (Pirbalouti vd., 2024).
Biyolojik olarak sentezlenen ZnO nanopartikülleriyle yapılan başka bir çalışmada, özellikle flukonazol ile kombine edildiğinde, ilaca dirençli suşlara karşı antifungal etkinliği artırdığını, potansiyel olarak direncin üstesinden geldiğini ve dirençli mantar patojenlerinin neden olduğu enfeksiyonlar için tedavi sonuçlarını iyileştirdiğini vurgulanmaktadır (Yassin vd., 2023).

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Kaynak taramasında Web of Science ve Pubmed veri tabanlarından yararlanıldı. Araştırma yapılırken ‘’Fosfolipid Bazlı Nanopartiküller’’, ‘’Lipozomlar’’, ‘’Etozomlar’’, ‘’Transferosomlar’’, ‘’Transetozomlar’’, ‘’Metalik Nanopartiküller’’, ‘’Gümüş Nanopartiküller’’, ‘’Altın Nanopartiküller’’, ‘’Bakır Nanopartiküller’’, ‘’Çinko Oksit Nanopartiküller’’, ‘’Titanyum Dioksit Nanopartiküller’’, ‘’Demir Oksit Nanopartiküller’’, ‘’Selenyum Nanopartiküller’’, ‘’Geçiş Metali Dikalkojenid Nanoparçacıkları’’, ‘’Karbon Bazlı Nanopartiküller’’, ‘’Karbon kuantum noktaları’’, ‘’Karbon nanotüpler’’, ‘’Grafen’’, ‘’Polimerik Nanomateryaller’’, ‘’Polimerik nanopartiküller’’, ‘’Polimerik miseller’’,‘’Polimerik veziküller’’, ‘’Dendrimerler’’, ‘’Fosfolipid Olmayan Veziküller’’, ‘’Niyozomlar’’, ‘’Spanlastikler’’, ‘’Nanoküreler’’, ‘’Nanokapsüller’’, ‘’Katı Lipid Nanopartiküller’’, ‘’Nanoyapılı Lipid Taşıyıcılar’’ ve ‘’Nanoemülsiyonlar’’ anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Literatür taraması sadece son 5 yılı kapsamış ve daha eski kaynaklar kullanılmamıştır. Böylece okuyucuya daha yeni bilgilerin verilmesi amaçlanmıştır.

SONUÇ

Nanopartiküller genellikle 1 ila 100 nm arasında değişen nano ölçek düzeyinde boyuta sahip çok çeşitli partiküllerden oluşmaktadır. Bu partiküller silindirik, küresel, tübüler, konik veya spiral gibi farklı şekil ve yapılarda olabilmektedir (León-Buitimea vd., 2021). Şekil, boyut ve kimyasal ve fiziksel özellikleri göz önüne alındığında, nanopartiküller çeşitli şekillerde kategorize edilebilmektedir. Görünüşlerine göre dendrimerler, nanoküreler, nanokapsüller, lipozomlar, miseller, polimerozomlar, fullerenler ve nanotüpler olarak ayrılabilmektedir. Ancak bazı çalışmalar organik ve organik olmayan gruplar olarak sınıflandırmaktadır. Organik gruplarda organik moleküller nanopartiküllerin ana bileşenlerini oluştururken mineral

kategorisinde ise metaller ve diğer mineral elementler nanopartiküllerin yapısında önemli bir rol oynamaktadır. Lipozomlar, dendrimerler, karbon nano tüpler, katı lipit nanopartiküller ve polimerler organik parçacık kategorisine ait olmaktadır (Nami vd., 2021).
Anlatımı kolaylaştırmak için bunlar metalik nanopartiküller, karbon bazlı nanopartiküller, fosfolipid bazlı ve fosfolipid bazlı olmayan nanopartiküller, polimerik nanopartiküller, katı lipid nanopartiküller ve nanoyapılı lipid taşıyıcılar, nanoemülsiyonlar ve dendrimerler başlıkları altında incelenecektir.

1.Metalik Nanopartiküller (MNP):
Metalik nanopartiküllerin oldukça farklı çeşitleri bulunmakta olup çeşitleri, etkili oldukları mantar türleri ve etki yerleri Tablo 1'de verilmiştir (Kazemi vd., 2020; Nami vd., 2021; Marangoz ve Yavuz., 2022; Huang vd., 2023).

Tablo 1. Metalik nanopartiküller, etkiledikleri mantarlar ve özellikleri

Metalik Nanopartikül	**Etkili olduğu mantar**	**Özellikleri**
Gümüş (AgNP)	*Aspergillus brasiliensis, A. fumigatus, A. oryzae, Candida albicans, C. auris*	Mikrobiyal hücre zarı ve DNA replikasyonu
Altın (AuNP)	*C. albicans, Puccinia graminis tritici, A. flavus, A. niger, A. terreus, Fusarium oxysporum, Microphyton gypseum, Trichophyton rubrum*	Biyouyumlu, düşük toksisite ve stabil
Bakır (CuNP)	*Alternaria alternate, A. flavus, A. niger, C. albicans, C. tropicalis, Corticium salmonicolor, Curvularia lunata, Fusarium equiseti, F. oxysporum, F. culmorum, Phoma destructive, Stachybotrys chartarum*	Umut verici olsa da in vivo testler yetersizdir.
Çinko Oksit (ZnO NP)	*A. alternata, A. solani, A. aculeatus, A. brasiliensis, A. flavus, Aspergillus fumigatus, A. niger, A. nidulans, Botrytis cinereal, C. albicans, Erythricium salmonicolor, F. oxysporum, F. graminearum, Microsporum canis, Mucor plumbeus, Fusarium spp., Penicillium expansum, Pythium debaryanum, Rhizopus stolonifer, Sclerotium rolfsii, Trichoderma harzianum, Trichophyton mentagrophytes*	Antifungal ilacın dozunu azalttığı kanıtlanmıştır.
Titanyum Dioksit (TiO2 NP)	*Candida albicans, Fusarium oxysporum*	Düşük toksisite
Demir Oksit (IONP)	Mantarlara karşı deneme aşamasında	Düşük toksisite, biyoyumluluğa sahip
Selenyum (SeNP)	*Aspergillus flavus, Aspergillus fumigatus, Aspergillus niger, Candida albicans, Candida glabrata, Candida krusei, Candida tropicalis, Trichophyton rubrum*	Biyoyararlanım yüksek, düşük toksisite
Geçiş Metali Dikalkojenit (TMDC NP)	Mantarlara karşı henüz araştırma yok	Antibakteriyel aktivite yüksek

2. Karbon Bazlı Nanopartiküller
Karbon nanomalzemeler, biyotıp, enerji ve algılama gibi çeşitli alanlarda geniş bir araştırma konusu olmasına rağmen, antifungal etkileri üzerine yapılan çalışmalar sınırlı olduğu bilinmektedir. Bu nanomalzemelerin, *Fusarium graminearum*, *Fusarium poae* ve *Botrytis cinerea* gibi patojenlere karşı antifungal aktivite gösterdiği rapor edilmiştir (Huang vd., 2023).
Karbon Kuantum Noktaları (CDot), Boyutları 10 nm'den küçük olan floresan karbon noktalar, iyi biyouyumluluk, düşük sitotoksisite, yüksek kuantum verimi, vücuttan hızlı atılması ve düşük maliyet gibi avantajlarıyla öne çıkarak nano tıpta önem arz etmektedir (Shukla, 2020).
Karbon Nanotüpleri (CNT), geniş yüzey alanları, kararlı yapıları ve benzersiz optik özellikleri

gibi karakteristik özelliklere sahiptir. Bu özellikler ilaç taşıma, tümör görüntüleme ve fiziksel ablasyon gibi çeşitli biyomedikal uygulamalar için uygun bir taşıyıcı yapısı haline getirmektedir (Shukla, 2020). Karbon nanotüpleri, yüzey özellikleri ve boyutları nedeniyle ilaç enkapsülasyonu için oldukça uygun olmaktadır (Mazayen vd., 2022). Grafen ise karbon allotropları arasında "harika malzeme" olarak adlandırılmakta ve üstün mekanik mukavemeti, geniş spesifik yüzey alanı ve biyolojik bozunabilirlik özellikleri nedeniyle geniş bir araştırma alanı bulunmaktadır. Özellikle grafen bazlı nanomalzemeler, patojenik mantar enfeksiyonlarının önlenmesinde umut vadeden özellikler sergilemektedir. *İn vivo* ve *in vitro* çalışmalar, grafen yüklü nanokompozitlerin bu alandaki potansiyelini ortaya koymaktadır (Gungordu vd., 2023).

3. Fosfolipid Bazlı Veziküller

3.1 Lipozomlar: Genellikle hidrofobik bir çift katmanlı yapı ve hidrofilik bir iç çekirdekten oluşan ve 1960'larda bulunan ilk fosfolipid vezikül sistemleri olup boyutları 20 nm'den 1 μm'a kadar değişebilmektedir (Tarannum vd., 2024). Lipozomların ilginç özellikleri arasında biyouyumluluk, minimal toksisite, yüksek ilaç yükleme kapasitesi, gelişmiş ilaç biyoyararlanımı ve stabilitesi, sürekli ilaç salınımı ve ilaç yan etkilerinin en aza indirilmesi yer almaktadır (Mahapatra vd., 2025).

3.2. Transferozomlar: Transferozomlar, hidrofilik, lipofilik ve amfifilik ilaçları kapsülleyici bir potansiyele sahip ultra deforme olabilen lipozomlar olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca lipozomların aksine, gelişmiş penetrasyon ve emilimi sağlayabilmek için antifungal ajanların biyolojik bariyerler boyunca daha derin hücreler arası taşınmasına izin veren lipofilik esnek bir yapıya sahip olduğu bilinmektedir (Chamel vd., 2024). Bu nedenle, transferozomlar topikal ve transdermal uygulama için kullanılabilmektedir (Mosallam vd., 2022).

3.3. Etozomlar: Etozomlar, esas olarak fosfolipidler, su ve yüksek miktarlarda etanolden oluşan ultra deforme olabilen veziküller olarak bilinmektedir (Gupta vd., 2024). Farklı ilaç türlerini cilt bariyeri boyunca daha verimli bir şekilde taşıyabilme özelliklerinden dolayı etozomlar çoğunlukla topikal olarak kullanılmaktadır (Mosallam vd., 2022). Etozomların bir diğer avantajı da etanol içeriğine bağlı olarak boyutlarının kontrol edilebilmesine ayrıca etanol varlığı nedeniyle daha iyi kolloidal stabiliteye sahip olmasına olanak sağlamaktadır (Mahapatra vd., 2025).

3.4. Transetozomlar: Transetozomlar, deforme olabilen lipozomlar ve etozomların avantajlarını kapsayacak şekilde hazırlanmış veziküler taşıyıcılar olarak bilinmektedir. Transetozomlar nispeten yeni ilaç taşıyıcıları olduklarından, antifungal ilaç dağıtımı için kullanıldıklarını bildiren çok az çalışma bulunmaktadır (Mahapatra vd., 2025).

4. Fosfolipid Olmayan Veziküller:

Bunlar arasında niyozomlar ve spanlastikler bulunmaktadır. Niyozomlar, lipozomlara benzer bir yapıya sahip olmakla birlikte, çift katmanları fosfolipidler yerine tek alkil zincirli iyonik olmayan yüzey aktif maddelerden oluşmaktadır. Yüksek ilaç yükleme kapasitesine sahip olan niyozomların özellikleri, bileşimlerinin ve üretim yöntemlerinin dikkatli bir şekilde seçilmesiyle kişiselleştirilebilir. Böylece oral, topikal ve parenteral gibi farklı uygulama yollarıyla ilaç dağıtım sistemlerinde etkili bir seçenek sunarlar (Mahapatra vd., 2025). Spanlastikler, biyolojik membranlar üzerinden geçirgenliğini artırmak amacıyla niyozomlara, kenar aktivatörlerinin eklenerek yeni bir deforme olabilen nanoveziküler taşıyıcı sınıf geliştirilmesiyle oluşan maddelerdir (Mahapatra vd., 2025). Kenar aktivatörlerinin sağladığı yüksek esneklik, spanlastikleri ilacın biyoyararlanımını artıran etkili bir sistem haline getirmekte ve özellikle antifungal ilaçların taşınmasında umut vadeden bir seçenek olarak öne çıkarmaktadır (Mosallam vd., 2022).

5. Polimerik Nanopartiküller:

Farmasötik taşıyıcılar olarak hem biyolojik olarak parçalanabilir hem de parçalanamaz polimerlerden oluşmaktadır (Nami vd., 2021). Proteinler, DNA ve antifungal ilaçlar gibi çeşitli

terapötik molekülleri hücrelere ve belirli hedef organlara etkin bir şekilde taşıyabilme kapasitesine sahiptir ve bu özellikleri güvenlik profillerini artırmaktadır. Nanometrik boyutları sayesinde hücresel membranlardan etkin bir geçiş sağlar ve kan dolaşımında uzun süreli stabilite gösterirler (Sousa vd., 2020).

Nanoküreler, ilacın matris içinde çözündüğü veya hapsedildiği ya da yüzeye adsorbe edildiği kolloidal matris tipi katı nanopartiküllerdir (Mahapatra vd., 2025). Nanoküreler ve nanokapsüllerin fosfolipid veziküllere göre daha kararlı olduğu, kolay hazırlanıp saklanabildiği ve ucuz olduğu bilinmektedir. Birçok çalışma, antifungal ilaçların nanoküreciklere ve nanokapsüllere dahil edilmesinin salınımlarını sürdürdüğünü, antifungal etkinliklerini artırdığını ve toksisitelerini azalttığını göstermiştir (Mahapatra vd., 2025).

Polimerik misellerin ise ilaç dağıtım sistemlerinde tercih edilme nedeni, hidrofobik çekirdeklerinin suda çözünürlüğü düşük ilaçları kapsülleyerek çözünürlüğü artırmasıdır. Polimerik misellerin diğer avantajları arasında boyut ve şeklin hassas kontrolü, biyolojik olarak parçalanabilirlik ve biyouyumluluk özellikleri yer almaktadır. Ayrıca, misel koronasına hedefleyici moleküller veya floresan etiketler eklenerek ilaçların hedef dokuya yönlendirilmesi sağlanabilmektedir (Mahapatra vd., 2025).

6. Katı Lipid Nanopartiküller ve Nanoyapılı Lipid Taşıyıcılar:

Katı lipid nanopartiküllerin boyutları ve biyolojik olarak parçalanabilirliği dolayısıyla retiküloendotelyal sistem (RES) hücrelerinin içine girememeleri, onların dalak ve karaciğer üzerindeki toksisitelerini oldukça düşürmektedir (Marangoz ve Yavuz., 2022). Bir diğer ilaç dağıtım sistemi olan nanoyapılı lipid taşıyıcılar, çekirdek matris olarak hem katı hem de sıvı lipitlerden oluşabilmektedir. Bu NP'lerin antifungaller ile kullanılması çözünürlüğün artmasını sağlamaktadır. NLC'ler geçirgenliği ve biyoyararlanımı iyileştirmekte ve depolama stabilitesinin artmasına ayrıca yarılanma ömrünün uzamasına yol açmaktadır (Nami vd., 2021).

7. Nanoemülsiyonlar (NE):

Nanoemülsiyonların düşük çözünürlüğe sahip yüksek miktardaki ilaçları çözme kapasiteleri, biyouyumlu yapıları, ilaçları enzimatik degradasyon ve hidrolizden koruma yetenekleri ile deri altındaki daha derin katmanlara etkili şekilde nüfuz edebilme özellikleri, onları ideal ilaç taşıyıcı sistemler haline getirmektedir (Sousa vd., 2020). Küçük partikül boyutları, iyi kinetik stabiliteleri, yüksek ilaç çözündürme kapasiteleri ve deri yoluyla gelişmiş penetrasyon gibi özellikleri sayesinde antifungal ilaç dağıtımı için etkili bir platform sunarlar (Mahapatra vd., 2025).

8. Dendrimerler

Yapısal çeşitlilik, çok değerlilik ve düşük polidispersite gibi benzersiz özellikleri sayesinde antifungal ilaç taşıma için büyük bir potansiyele sahiptir (Abd-El-Aziz, 2024). Dendrimerler, dermal, intravenöz, oral, rektal ve vajinal yollarla uygulanabilmektedir. Dermal uygulamalarda, ilaçların deri üzerinde kalıcılığını artırarak sistemik dolaşıma girişini engellerken, oral uygulamalarda mide asidik ortamının ilaç üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmaktadır (Marangoz ve Yavuz., 2022).

KAYNAKÇA

Abd-El-Aziz, A., Fouda, M. M., Sharaby, C. M., Xiao, O., Zhang, X., Alzahrany, Y. A., ... & Abd-El-Aziz, A. S. (2024). Recent Developments in Antimicrobial and Antiviral Agents Based on Natural/Synthetic Polymers and Dendrimers: Design and Therapeutic Applications. Macromolecular Chemistry and Physics, 225(17), 2400123.

Aftab, Z. E. H., Mirza, F. S., Anjum, T., Rizwana, H., Akram, W., Aftab, M., ... & Li, G. (2025). Antifungal Potential of Biogenic Zinc Oxide Nanoparticles for Controlling Cercospora Leaf Spot in Mung Bean. Nanomaterials, 15(2), 143.

Chamel, S., Mishra, A., & Gull, A. (2024). Transferosomes as innovative drug delivery systems for enhanced antifungal therapy: A comprehensive review. Journal of Drug Delivery Science and Technology, 105545.
Goswami, Y. C., Goswami, R., & Chirova, T. K. (2024). Highly Effective Antifungal and Antibacterial Properties of ZnO, ZnS, Fe 2 S 3 and SnO Nanoparticles Against Various Fungal and Bacterial Isolates. Oriental Journal of Chemistry, 40(2).
Gungordu Er, S., Edirisinghe, M., & Tabish, T. A. (2023). Graphene-Based Nanocomposites as Antibacterial, Antiviral and Antifungal Agents. Advanced Healthcare Materials, 12(6), 2201523.
Gupta, S., Kumar, D., Aziz, A., AE AbdelRahman, M., Mustafa, A. R. A., Scopa, A., ... & Moursy, A. R. (2024). Nanoecology: Exploring Engineered Nanoparticles' Impact on Soil Ecosystem Health and Biodiversity. Egyptian Journal of Soil Science, 64(4), 1637-1655.
Huang, T., Li, X., Maier, M., O'Brien-Simpson, N. M., Heath, D. E., & O'Connor, A. J. (2023). Using inorganic nanoparticles to fight fungal infections in the antimicrobial resistant era. Acta Biomaterialia, 158, 56-79.
Izadi, A., Paknia, F., Roostaee, M., Mousavi, S. A. A., & Barani, M. (2024). Advancements in nanoparticle-based therapies for multidrug-resistant candidiasis infections: a comprehensive review. Nanotechnology, 35(33), 332001.
Kazemi, M., Akbari, A., Zarrinfar, H., Soleimanpour, S., Sabouri, Z., Khatami, M., & Darroudi, M. (2020). Evaluation of antifungal and photocatalytic activities of gelatin-stabilized selenium oxide nanoparticles. Journal of Inorganic and Organometallic Polymers and Materials, 30, 3036-3044.
León-Buitimea, A., Garza-Cervantes, J. A., Gallegos-Alvarado, D. Y., Osorio-Concepción, M., & Morones-Ramírez, J. R. (2021). Nanomaterial-based antifungal therapies to combat fungal diseases aspergillosis, Coccidioidomycosis, Mucormycosis, and candidiasis. Pathogens, 10(10), 1303.
Mahapatra, M., Mohapatra, S., & Jena, G. K. (2025). Nanostructured Lipid Carriers: A Revolutionary Approach in Antifungal Drug Delivery. Biomedical Materials & Devices, 1-17.
Marangoz, Ö., & Yavuz, O. (2022). Nano-İlaç Taşıyıcı Sistemler. Turkiye Klinikleri Veterinary Sciences-Pharmacology and Toxicology-Special Topics, 8(1), 11-20.
Mosallam, S., Albash, R., & Abdelbari, M. A. (2022). Advanced vesicular systems for antifungal drug delivery. AAPS PharmSciTech, 23(6), 206.
Mazayen, Z. M., Ghoneim, A. M., Elbatanony, R. S., Basalious, E. B., & Bendas, E. R. (2022). Pharmaceutical nanotechnology: from the bench to the market. Future journal of pharmaceutical sciences, 8(1), 12.
Nami, S., Aghebati-Maleki, A., & Aghebati-Maleki, L. (2021). Current applications and prospects of nanoparticles for antifungal drug delivery. EXCLI journal, 20, 562.
Pirbalouti, M. M. A., Shahbazi, S., Shahraki, S. S., Reiisi, S., & Mokhtari, A. (2024). Study the antifungal effects of green synthesized silver nanoparticles on the Aspergillus niger, Microsporum canis, and Candida albicans. Journal of Microbiota, 1(3).
Shukla, A. K. (2020). Nanoparticles in Medicine. A. K. Shukla içinde, *Nanoparticles in Medicine* (s. 32-35). Uttar Pradesh, India: Springer.
Shukla, R. K., Badiye, A., Vajpayee, K., & Kapoor, N. (2021). Genotoxic potential of nanoparticles: structural and functional modifications in DNA. *Frontiers in Genetics*, *12*, 728250.
Sim, S., & Wong, N. K. (2021). Nanotechnology and its use in imaging and drug delivery. Biomedical reports, 14(5), 42.
Slavin, Y. N., & Bach, H. (2022). Mechanisms of antifungal properties of metal nanoparticles. *Nanomaterials*, *12*(24), 4470.

Sousa, F., Ferreira, D., Reis, S., & Costa, P. (2020). Current insights on antifungal therapy: Novel nanotechnology approaches for drug delivery systems and new drugs from natural sources. Pharmaceuticals, 13(9), 248.
Tarannum, N., Pooja, K., Jakhar, S., & Mavi, A. (2024). Nanoparticles assisted intra and transdermic delivery of antifungal ointment: an updated review. Discover Nano, 19(1), 11.
Yassin, M. T., Elgorban, A. M., Al-Askar, A. A., Sholkamy, E. N., Ameen, F., & Maniah, K. (2023). Synergistic anticandidal activities of greenly synthesized ZnO nanomaterials with commercial antifungal agents against candidal infections. Micromachines, 14(1), 209.

EXPLORING LIPOPHILICITY AND PHARMACOKINETIC PROFILES OF CARBOHYDRAZONES

Dragana Mekić[1], Đenđi Vaštag[1], Gorana Mrđan[1], Borko Matijević[1], Suzana Apostolov[1]
[1]University of Novi Sad, Faculty of Sciences, Department of Chemistry, Biochemistry and Environmental Protection, Trg Dositeja Obradovića 3, 21000, Novi Sad, Serbia

Designing new bioactive molecules requires consideration of their lipophilicity as it significantly affects absorption, distribution, metabolism, excretion, and toxicity (ADMET). Lipophilicity is a key factor in quantitative structure-activity relationships (QSAR), in which it is used to predict the pharmacokinetics and biological activity of compounds. In this study, the lipophilicity of newly synthesized carbohydrazone derivatives was determined experimentally by using reversed-phase thin-layer chromatography, as well as computationally, by using appropriate software packages. The relationships between chromatographic parameters (R_M^0 and m), software-derived partition coefficient as a standard measure of lipophilicity, and selected pharmacokinetic predictors were investigated by using linear regression analysis. The obtained results confirmed the valid application of chromatographic parameters of the studied carbohydrazones for describing lipophilicity and pharmacokinetics, as well as their use as indicators of the biological activity of the studied carbohydrazone derivatives.

Key words: *carbohydrazones; TLC; ADMET; lipophilicity; pharmacokinetics*

AFETZEDELER İÇİN FONKSİYONEL GİYSİ SETİ TASARIMI
DESIGNING A FUNCTIONAL CLOTHING SET FOR DISASTER SURVIVORS

Eda Çatı
AY-TİM Tasarım Bölümü
M. Arife Alıcı
AY-TİM Tasarım Bölümü
Rengin Akyüz
AY-TİM Kumaş Arge Bölümü

ÖZET
Çeşitli akademik çalışmalar ve gözlemler, doğal ve insan kaynaklı afetlerin zaman içinde artış gösterdiğini belirtmektedir. Kırsal alanlardan şehirlere düzensiz ve kontrolsüz gerçekleşen göçler, deprem ve diğer doğal afetlere daha az dayanıklı nüfus yoğunluklarını ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca, sağlam konutların eksikliği ve plansız yapılaşma, riskleri artırmaktadır. Dolayısıyla farklı afetlere karşı kurumsal olduğu kadar bireysel önlemler de büyük önem arz etmektedir.
Özellikle depremler sonrasında, insani yardım mekanizmaları devreye girene kadar, afetzedelerin giyim ihtiyaçlarından ve deneyimlerinden yola çıkarak hazırlaanmış ve kişilerin bireysel kullanımına uygun hale getirilmiş, bir acil durum koruyucu giysi seti öncül bir çözüm olarak düşünülebilir. Bu tip bir tasarım; insan merkezli/fonksiyonel giysi tasarımının kapsamına girer ve ürün geliştirme için "fonksiyonel, ifade edici ve estetik (FEA- functional, expressive, & aesthetic)" tüketici ihtiyaçları modelini kullanarak kimselerin özel ihtiyaçlarını karşılamak üzere sürece odaklanır. Uyum, konfor ve hareketlilik gibi işlevsel değerler; statü, roller ve özgüven gibi ifade edici ihtiyaçlar ve tasarım öğeleriyle ilgili estetik özellikler bu manada dikkate alınır. Çok işlevli-modüler ürün tasarım sürecinde yaratıcı düşünme, kullanıcı odaklılık, malzeme seçimi ve üretim süreçlerinin dikkatle planlanması gibi faktörler de gözetilir ve bu manada kullanıcı bakış açısı ile belirlenen bazı ihtiyaçlar literatürde tartışılmıştır.
Bu çalışmada; deprem gibi doğal afetler sonrası afetzedelerin giyim ihtiyaçlarından ve yaşam deneyimlerinden yola çıkarak, yaşam kalitesini artıran koruyucu bir deprem giysi seti (yelek ve panço) tasarım çözümü oluşturulması amaçlanmıştır. Bu giysi setinin bir parçası olan panço, aynı zamanda bir çantaya dönüştürülebilmekte ve yelek bu çantanın içine yerleştirilebilmektedir. Panço, yanlarından tamamen açıldığında battaniye şeklinde kullanılabilmekte, birden fazla panço birleştirilerek mini bir çadıra da dönüştürülebilmektedir. Giysi setini oluşturan her iki parça da (yelek ve panço) kişilerin doğa yürüyüşü gibi sıradan aktivitelerinde de kullanabileceği şekilde, çok işlevli giysiler olarak tasarlanmıştır. Giysi setinde, aşınmaya karşı dirençli, su ve rüzgar geçirmeyen, termal yalıtımı yüksek tekstil malzemeleri kullanılmış ve bu malzemelerin seçimi ilgili tekstil kalite standartlarına göre elde edilen kalite performans sonuçları dikkatinde yapılmıştır.
Anahtar Kelimeler: doğal efet, deprem, fonksiyonel giysi, afetzede, koruyucu tekstiller.

ABSTRACT
Various academic studies and observations indicate that natural and man-made disasters have increased over time. Irregular and uncontrolled migrations from rural areas to cities create population densities that are less resistant to earthquakes and other natural disasters. In addition, the lack of solid housing and unplanned construction increase risks. Therefore, institutional as well as individual precautions against various types of disasters are of great importance. In that

respect, an emergency protective clothing set designed for individuals, which can also be transformed into a bag, can be considered as a preliminary solution in times of natural disasters until humanitarian aid mechanisms are fully activated.

Human-centered clothing design falls within the scope of functional clothing design and focuses on the design of clothing to meet the special needs of individuals using the functional, expressive, & aesthetic (FEA) consumer needs model for product development. Functional values such as fit, comfort, and mobility; expressive needs such as status, roles, and self-confidence; and aesthetic features related to design elements are taken into consideration in this sense. Furthermore, in the multifunctional-modular product design process, factors such as creative thinking, material selection and careful planning of production processes are taken into consideration and these have been discussed in the literature. Accordingly, the study developed an innovative and multi-functional set of emergency protective clothing for the survivors. In doing so, survivors' clothing needs during the relief phase of a natural disaster was thoroughly investigated via private interviews as well as the literature. Weight, size, universal design, high visibility, and multi-seasonality are some of the main concerns from the wearers' point of view. The two-piece protective clothing set, composed of a vest and a pancho-like relatively long wind breaker, was proposed in the light of these concerns. The quality performance of the selected materials for the set was evaluated in accordance with the relevant textile standards. The poncho, which is a part of this clothing set, was designed such that it can also be transformed into a bag in which the vest can be placed. The poncho can be used as a blanket when opened completely from the sides, and moreover it can also be transformed into a mini tent by combining completely opened up multiple ponchos. Both parts of the clothing set (vest and poncho) are designed as multifunctional clothes that people can use them for ordinary activities such as tracking.

Keywords: natural disaster, earthquake, functional clothing, survivor, protective textiles.

IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON EMPLOYER BRANDING IN OMAN'S RETAIL SECTOR

Dr. Edukondala Rao Jetti [1]
[1]University of Technology and Applied Sciences – Ibra, College of Economics and Business Administration, Department of Business Studies, Ibra, Sultanate of Oman.
[1]ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7891-211X
Raya Aamir Al Rahabiya[2]
[2]University of Technology and Applied Sciences – Ibra, College of Economics and Business Administration, Department of Business Studies, Ibra, Sultanate of Oman.
Shaikha Ali Al Jafari[3]
[3]University of Technology and Applied Sciences – Ibra, College of Economics and Business Administration, Department of Business Studies, Ibra, Sultanate of Oman.

Abstract
Employer branding is creating an attractive employer uniqueness both for acquiring and retaining talent by an organization. It reflects the employer's culture, value system and reputation by using different channels of communication including the social media. Social media has a huge effect on the communication of employer branding as it allows organizations to communicate with potential and existing employees, customers, and the community in ways that have not been possible before. Many past studies are inclined on studying the role of social media in attracting prospective employees. But the focus on using social media for retaining existing employees and encouraging employee advocacy is very little. The existing literature is more inclined on the industries like education, Information Technology, construction, insurance, airlines, etc. and the emphasis on retail industry is very little. The retail sector in Oman is growing and this makes retaining employees difficult as they have an option to switch to another company. This study is an attempt to explore how social media like Linkedin, Instagram, facebook, etc. can be used for improving employee engagement, retention and advocacy. The research deploys a quantitative research methodology. The respondents of the study include the retail employees working across a diverse range of retail stores at Mall of Oman, Muscat. Stratified sampling which is a probability sampling method is used to choose the sample of respondents from different retail categories like Fashion, Sport & Leisure, Home & Electronics, Beauty & Wellness, Jewelry & Watches, Hypermarket, etc. each representing a different stratum. Through administering a survey for data collection from the employees of the selected retail outlets in Oman and analyzing the collected data using SPSS, the study sheds light on actionable insights to improve the country's retail sector while also providing recommendations for enhancing retail employees' job satisfaction, retention intentions, and advocacy.
Keywords: employer branding, social media, talent acquisition, talent retention, employee advocacy, etc.

GÖÇ OLGUSU VE GRAFİK SANATLAR
MIGRATION PHENOMENON AND GRAPHIC ARTS

Emel UZUNER
Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Grafik Tasarımı Bölümü
0000-0001-8850-7663

ÖZET
Tarih boyunca bireyler çeşitli nedenlerle yer değiştirmek zorunda kalmıştır. Küresel göç olgusu hem insanlar hem de mekân üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Sanatçılar, bu olguyu bizzat yaşayarak ya da medya ve iletişim kanalları aracılığıyla bu olgudan etkilenerek eserlerinde betimlemektedir. Grafik sanatlarda ise tasarımın unsurları zorlu yolculukları gözler önüne sermek ve drama tanıklık etmek için önemli bir yoldur.
Siyasi, sosyal, ekonomik ve güvenlik dahil olmak üzere çok sayıda faktör hem ülkeler içinde hem de ülkeler arasında göçü etkilemektedir. Dünya çapında bir sorun olarak görülen göçün önemi son yıllarda artmış ve artık siyaset, ekonomi ve sanat da dahil olmak üzere çok çeşitli disiplinlerde incelenmektedir.
Bu çalışmada, grafik tasarım üzerinden görsel iletişimle göçün yol açtığı sorunlar nasıl etkili bir şekilde izleyiciye veya kitlelere aktarılır. Göç sorunu ile ilgili izleyicide empati ve farkındalık yaratmak için grafik tasarım güçlü ve etkili bir tekniktir. Bu çalışma, sanat etkinlikleri bağlamında görsel ifade stratejilerini ve afiş tasarımlarını incelemektedir. Göç üzerine çalışan sanatçılar, içinde yaşadıkları zamanı yakalayarak eleştirel bakış açıları yaratmaya ve toplumsal belleğe katkıda bulunmaya yardımcı olmaya çalışmaktadırlar. Sanatın bilinç yaratmaya ve hafızayı korumaya nasıl yardımcı olduğu göz önüne alındığında, grafik sanatlar hem estetik hem de sosyal görevi olan bir alan olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda, göçün sanat üzerindeki etkisi literatür çalışmaları, görseller, illüstrasyonlar ve çeşitli teknikerlerle yapılan afiş tasarımları incelenmiş ve grafik sanatının güncel bilgileri ışığında değerlendirilmiştir.
Göç temalı afiş tasarımlarda göçün zorluklarını, insanların özlemlerini ve isteklerini aktarmak için genellikle güçlü imgeler ve anlatılar kullanılmaktadır. Böylece izleyiciler göçmenlerin sorunlarına karşı daha duyarlı hale gelir ve izleyicilerin toplumsal ve kişisel farkındalıkları önemli ölçüde değişir.
Anahtar Kelimeler: Sanat, İletişim, Göç Olgusu, Grafik Tasarım, Afiş Tasarım.

ABSTRACT
Throughout history, individuals have had to relocate for various reasons. The phenomenon of global migration has a significant impact on both people and space. Artists depict this phenomenon in their works by experiencing it personally or being influenced by it through media and communication channels. In graphic arts, the elements of design are an important way to reveal difficult journeys and witness the drama.
In this study, how to effectively convey the problems caused by migration to the audience or masses through visual communication through graphic design. Graphic design is a powerful and effective technique to create empathy and awareness in the audience about the migration problem. This study analyses visual expression strategies and poster designs in the context of art activities. Artists working on migration try to create critical perspectives and help

contribute to social memory by capturing the time they live in. Considering how art helps to create consciousness and preserve memory, graphic arts can be considered as a field with both aesthetic and social tasks. In this context, the impact of migration on art has been analysed through literature studies, visuals, illustrations and poster designs made with various technicians and evaluated in the light of current knowledge of graphic arts.

In migration-themed poster designs, strong images and narratives are generally used to convey the difficulties of migration, people's longings and aspirations. Thus, viewers become more sensitive to the problems of migrants and their social and personal awareness changes significantly.

Numerous factors, including political, social, economic and security, influence migration both within and between countries. The importance of migration, which is seen as a worldwide problem, has increased in recent years and is now analysed in a wide range of disciplines, including politics, economics and art.

In this study, how to effectively convey the problems caused by migration to the audience or masses through visual communication through graphic design. Graphic design is a powerful and effective technique to create empathy and awareness in the audience about the migration problem. This study analyses visual expression strategies and poster designs in the context of art activities. Artists working on migration try to create critical perspectives and help contribute to social memory by capturing the time they live in. Considering how art helps to create consciousness and preserve memory, graphic arts can be considered as a field with both aesthetic and social tasks. In this context, the impact of migration on art has been analysed through literature studies, visuals, illustrations and poster designs made with various technicians and evaluated in the light of current knowledge of graphic arts.

Migration-themed poster designs often use powerful images and narratives to convey the difficulties of migration, people's aspirations and aspirations. Thus, viewers become more sensitive to the problems of migrants and their social and personal awareness changes significantly.

Keywords: Art, Communication, Migration Phenomenon, Graphic Design, Poster Design.

KAYSERİ OSB'DE YENİLENEBİLİR ENERJİ KULLANIMI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA[1]
A RESEARCH ON RENEWABLE ENERGY USE IN KAYSERİ ORGANIZED INDUSTRIAL ZONE

Emin KIRAN
Lisans Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü,
ORCID: 0009-0007-2621-3855
Berat KEVEN
Lisans Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü,
ORCID: 0009-0006-6168-3994
Esma ÇOLAKOĞLU
Lisans Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü,
ORCID: 0009-0001-8294-9062
Kübra KIRMACI
Lisans Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü,
ORCID: 0009-0005-3534-449X
Gökhan ÇOBANOĞULLARI
Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü,
ORCID: 0000-0001-6634-1375

ÖZET
Günümüzde küresel enerji tüketimi hızla artarken, fosil yakıtların çevresel etkileri ve sürdürülebilir enerjiye olan ihtiyaç giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynakları, bu bağlamda çevresel ve ekonomik sürdürülebilirliği destekleyen önemli bir alternatif olarak öne çıkmaktadır. Türkiye'nin sanayi açısından önemli merkezlerinden biri olan Kayseri Organize Sanayi Bölgesi (OSB), yenilenebilir enerjiye olan yatırımları ile dikkat çekmektedir. Bu çalışmada, Kayseri OSB'de faaliyet gösteren firmaların yenilenebilir enerji kullanımına yönelik farkındalıkları ve eğilimleri araştırılmıştır.

Çalışmanın temel amacı, Kayseri OSB'de faaliyet gösteren firmaların yenilenebilir enerji konusundaki bilgi düzeylerini ölçmek, bu alandaki mevcut durumu tespit etmek ve potansiyel iyileştirme alanlarını belirlemektir. Araştırma kapsamında, 300 firma ile anket çalışması yapılmış ve firmaların yenilenebilir enerjiye yönelik farkındalıkları, kullanım oranları ve bu alandaki temel engeller analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, firmaların %80,2'sinin halen yenilenebilir enerji kullanmadığını, ancak bu konuya yönelik farkındalığın yüksek olduğunu göstermektedir. Firmaların büyük bir kısmı güneş enerjisini en uygun yenilenebilir enerji kaynağı olarak görmektedir. Bununla birlikte firmalar yenilenebilir enerjiye geçişte en büyük engellerin yatırım maliyetleri, devlet teşviklerinin yetersizliği ve bilgi eksikliğinin olduğunu belirtmektedirler. Bunu bir göstergesi olarak da firmaların %88,1'i yenilenebilir enerji tüketimini artırmaya yönelik teşviklerin artırılması gerektiğini düşünmektedir. Sonuç olarak, firmaların büyük bir kısmı yenilenebilir enerjiye olumlu baktığı ve ilerleyen süreçte devlet teşviklerin artması ile birlikte yenilenebilir enerjiye geçiş için adımların atılacağını ifade etmişlerdir. Genel olarak, Yenilenebilir enerji kullanımının artırılması, sadece çevresel etkileri minimize etmekle kalmayıp, uzun vadede ekonomik faydalar da sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yenilenebilir Enerji, Kayseri OSB, Sürdürülebilirlik, Güneş Enerjisi, Temiz Enerji

[1] Bu bildiri, Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ÇOBANOĞULLARI'nın danışmanlığında yürütülen ve TUBİTAK 2209/A projeleri kapsamında kabul edilen "Organize Sanayi Bölgelerinde Kullanılan Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Kullanımı ve Durumu: Kayseri OSB" başlıklı projeden üretilmiştir. (Proje no: 1919B012317327)

ABSTRACT

As global energy consumption rapidly increases, the environmental impacts of fossil fuels and the need for sustainable energy become increasingly important. Renewable energy sources are an important alternative supporting environmental and economic sustainability in this context. One of Turkey's important industrial centers, the Kayseri Organized Industrial Zone (OSB), stands out with its investments in renewable energy. This study investigates awareness of and trends regarding the use of renewable energy among firms operating in the Kayseri Organized Industrial Zone (OSB).

The main objective of the study is to measure the level of knowledge of firms operating in the Kayseri Organized Industrial Zone regarding renewable energy, to identify the current situation in this field, and to determine potential areas for improvement. As part of the research, a survey was conducted with 300 companies, and the companies' awareness of renewable energy, usage rates, and the main barriers in this field were analyzed. The results obtained indicate that 80.2% of the firms still do not use renewable energy, but there is a high level of awareness regarding this issue. A large portion of the firms view solar energy as the most suitable renewable energy source. However, companies state that the biggest obstacles to transitioning to renewable energy are investment costs, insufficient government incentives, and lack of information. As an indication of this, 88.1% of the firms believe that incentives to increase renewable energy consumption should be enhanced. As a result, a large portion of the firms view renewable energy positively and have stated that steps will be taken towards transitioning to renewable energy with the increase of government incentives in the future.

Overall, increasing the use of renewable energy will not only minimize environmental impacts but also provide economic benefits in the long run.

Keywords: Renewable Energy, Kayseri OSB, Sustainability, Solar Energy, Clean Energy

İLK TRİMESTERDA PRİMİPAR GEBELERE VERİLEN AŞI EĞİTİMİNİN GEBELİK DÖNEMİ, DOĞUM SONU VE ÇOCUKLUK ÇAĞI AŞI UYGULAMALARINA ETKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF THE EFFECT OF VACCINATION EDUCATION GIVEN TO PRIMARY PREGNANT WOMEN IN THE FIRST TRIMESTER ON PREGNANCY, POSTPARTUM AND CHILDHOOD VACCINATION PRACTICES

Dr. Öğr. Üyesi Endam ÇETİNKAYA AK
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak Sağlık Yüksekokulu Ebelik Bölümü, Burdur, Bucak
0000-0003-2667-2633
Dr. Öğr. Üyesi Sabriye UÇAN YAMAÇ
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak Sağlık Yüksekokulu Ebelik Bölümü, Burdur, Bucak
0000-0002-3932-8017
Aysema SOYDAN
Lisans Öğrencisi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak Sağlık Yüksekokulu, Ebelik Bölümü, Burdur, Bucak
0009-0001-7612-4486
Gülşah UĞURYOL
Lisans Öğrencisi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak Sağlık Yüksekokulu, Ebelik Bölümü, Burdur, Bucak
0009-0009-3771-8546

ÖZET

Amaç: Çalışma ilk trimesterda primipar gebelere verilen aşı eğitiminin gebelik dönemi, doğum sonu ve çocukluk çağı aşı uygulamalarına etkisinin değerlendirilmesi amacıyla nicel bir araştırma olarak planlanmıştır.

Yöntem: Araştırmanın evrenini bir ilçede yaşayan ve 12 Şubat 2024-2 Haziran 2024 tarihleri arasında ulaşılabilen 1-13. gebelik haftasındaki tüm gebeler oluşturmuştur. Araştırmaya katılmayı kabul eden 312 gebe araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Araştırma verilerinin toplanmasında, literatür taranarak hazırlanan 'Bireysel Tanılama Formu' ile 'Aşı Eğitiminin Değerlendirilmesi Formu' kullanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS (23.0) paket programı kullanılmıştır. Verilerinin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistiksel metotlardan sayı/yüzde/ortalama/standart sapma kullanılmıştır.

Bulgular: Çalışmaya katılan gebelerin yaş ortalamaları 27.87±4.79, gebelik haftası ortalamaları ise 9.34±2.05'tir. Gebelerin %96.2'sinin evli olduğu; %57.4'ünün lise mezunu, %33.3'ünün ise lisans ve lisans üstü mezunu olduğu; %53.2'sinin gelir getiren bir işte çalıştığı; %50.3'ünün gelir durumunun gider durumuna denk olduğu; hiçbirinin herhangi bir kronik hastalığa sahip olmadığı; %80.8'inin herhangi bir gebe bilgilendirme sınıfından eğitim almadığı; %94.2'sinin kendisine veya yakınlarına daha önce aşı yaptırdığı saptanmıştır. Gebelerin 'Aşı Eğitimini Değerlendirilmesi Formu'na verdikleri cevaplara Tablo 1'de yer verilmiştir.

Sonuç: Araştırma verilerinden elde edilen sonuçlara göre aşıya karşı pozitif yönde olan sorulara verilen 'evet' cevapları %50'inin üzerinde iken, diğer taraftan aşıya karşı negatif yönde olan sorulara verilen 'hayır' cevapları %50'inin üstündedir. Sonuç olarak verilen aşı eğitimiyle birlikte araştırmaya dahil edilen popülasyonun yapılan aşı uygulamalarına karşı negatif bir bakış açısına sahip olmadığı ve bu yönde yapılacak başka eğitimlerin de aşı

karşıtlığı görüşüne sahip kişilerin bakış açılarını pozitif yönde değiştirebileceği düşünülmektedir.
Anahtar Kelimeler: Primipar, Gebe, Aşı, Aşı Karşıtlığı, Eğitim

ABSTRACT
Objective: The study was planned as a quantitative research to evaluate the effect of vaccination education given to primiparous pregnant women in the first trimester on pregnancy, postpartum and childhood vaccination practices.
Methods: The universe of the study consisted of all pregnant women in the 1st-13th weeks of pregnancy who lived in a district and could be reached between February 12, 2024 and June 2, 2024. The sample of the study consisted of 312 pregnant women who agreed to participate in the study. The 'Individual Diagnosis Form' and the 'Vaccination Education Evaluation Form' prepared by scanning the literature were used to collect the research data. SPSS (23.0) package program was used to analyze the data. Descriptive statistical methods such as number/percentage/mean/standard deviation were used to evaluate the data.
Results: The mean age of the pregnant women participating in the study was 27.87±4.79, and the mean gestational week was 9.34±2.05. It was determined that 96.2% of the pregnant women were married; 57.4% were high school graduates, 33.3% had undergraduate and postgraduate degrees; 53.2% had an income-generating job; 50.3% had an income-related situation; none of them had any chronic disease; 80.8% did not receive any pregnancy information classes; and 94.2% had previously vaccinated themselves or their relatives. The responses of the pregnant women to the 'Vaccination Education Evaluation Form' are given in Table 1.
Conclusion: According to the results obtained from the research data, while the 'yes' answers given to the questions that are positive towards the vaccine are over 50%, the 'no' answers given to the questions that are negative towards the vaccine are over 50%. As a result, it is thought that with the vaccination education given, the population included in the research does not have a negative perspective towards the vaccination practices and that other educations to be given in this direction may positively change the perspectives of those who are against vaccination.
Keywords: Primiparous, Pregnant, Vaccine, Anti-Vaccine, Education

GİRİŞ

Aşılar, enfeksiyon hastalıklarına karşı bağışıklık oluşturan ürünler olarak tanımlanmaktadır. Bağışık yanıt oluşturan etkileri dolayısıyla hastalıklara karşı toplumu koruyarak enfeksiyon hastalıklarının yükünü azaltırlar. Gebelerin ve bebeklerin aşılanması ise sağlıklı bir başlangıç yapmak ve toplumun genel sağlığını güçlendirmek adına kritik bir rol oynar (Kader, 2019; Çıklar & Güner, 2020).

Gebelik dönemi, anne ve bebeğin sağlığı açısından kritik bir süreçtir çünkü anne adayları enfeksiyonlara karşı daha duyarlı hale gelir. Gebelerin aşılanması, anne adayının ve bebeğin enfeksiyonlara karşı korunmasını ve bebeğin anne karnında daha güvenli bir ortamda gelişimini sağlamak amacıyla uygulanır. Bu nedenle, gebelerin aşı takvimine uygun olarak aşılanmaları önemlidir (Olson, Berry & Kumar, 2020; Cimilli Şenocak, 2019; Gülcü & Arslan, 2018). Gebelerin kızamık, kabakulak, kızamıkçık aşısı ve tetanoz-difteri-boğmaca aşısı gibi diğer rutin aşıları da yaptırmaları gerekmektedir. Bu aşılar hem anne adayını hem de doğacak bebeklerini enfeksiyonlardan korur (Bolatkale, Kutlu & Eryılmaz, 2019; Kara, Çiftçi, Tezer & Somer, 2021).

Yenidoğan döneminde bebekler, bağışıklık sistemleri tam olarak gelişmemiş olduğundan enfeksiyonlara karşı daha savunmasızdır. Doğumdan sonraki ilk aylarda bebeklerin aşı takvimine uygun şekilde aşılanması büyük bir önem taşır (Bolatkale, Kutlu & Eryılmaz, 2019;

Kara ve ark., 2021; Yüksel & Kara Uzun, 2021). Hepatit B, difteri, tetanoz, boğmaca, polio, pnömokok, rotavirüs gibi hastalıklara karşı yapılan yenidoğan aşıları, bebekleri enfeksiyonlardan korur, savunma sistemlerini güçlendirir ve ciddi hastalıkların önlenmesine yardımcı olur (Gülcü & Arslan, 2018; Kara ve ark., 2021; Yüksel & Kara Uzun, 2021).
Gebelerin ve yenidoğan bebeklerin aşılanması, sağlıklı bir toplum oluşturmak ve bireylerin bağışıklık sistemlerinin güçlenmesine ve enfeksiyonlara karşı korunması açısından önemlidir (Kara ve ark., 2021). Yeterli düzeyde aşılanma sağlandığında hastalıkların yayılma riski azalır, salgınlar kontrol altına alınır ve önlenebilir hastalıklardan kaynaklanan komplikasyonların sayısı azalır (Kara ve ark., 2021; Yüksel & Kara Uzun, 2021).
Gebelerin aşılarla ilgili bilgi düzeylerini artırmak ve bilinçlendirmek, bireylerin sağlığını korumak ve toplumda salgın hastalıkların yayılmasını önlemek, düzenli olarak aşı takvimine uygun şekilde aşılanmasını sağlamak ve sağlıklı bir toplum oluşturmak için gebelerin ve bebeklerin aşılanması teşvik edilmelidir (Güngör, Ersoy & Pala, 2021; Doğan, Aksucu & Güney, 2023). Bu doğrultuda, bu araştırma da ilk trimesterda primipar gebelere verilen aşı eğitiminin gebelik dönemi, doğum sonu ve çocukluk çağı aşı uygulamalarına etkisinin değerlendirilmesi amacıyla planlanmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini bir ilçede yaşayan ve 12 Şubat - 2 Haziran 2024 tarihleri arasında ulaşılabilen 1-13. gebelik haftasındaki tüm gebeler oluşturmuştur. Veri toplama tarihleri arasında ulaşılabilen ve araştırmaya katılmaya gönüllü olan 312 gebe ise araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Araştırmaya katılmaya gönüllü olan gebelere araştırmacı tarafından düzenlenen anket formu uygulanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırma verilerinin toplanmasında, yazarlar tarafından literatür taranarak hazırlanan ‘Bireysel Tanılama Formu’ ile ‘Aşı Eğitiminin Değerlendirilmesi Formu’ kullanılmıştır.
Bireysel tanılama formu: Bu formda bireylerin sosyodemografik özelliklerini belirlemek üzere oluşturulan 11 soru yer almaktadır.
Aşı eğitiminin değerlendirilmesi formu: Verilen aşı eğitiminin gebeler üzerinde yarattığı etkileri belirlemek için hazırlanmış 11 soruluk bir formdur.

Veri Toplama Araçlarının Uygulanması

Çalışmanın amacı ve içeriği hakkında katılımcılara detaylı bilgi sunulmuş ve gönüllülük esasına dayalı olarak araştırmaya katılmayı kabul eden gebelere araştırmacılar tarafından hazırlanan aşı eğitimi verildikten sonra gerekli veri toplama araçları verilmiştir. Verilerin toplanması sürecinde katılımcılar, ilgili anket formlarını ya kendi başlarına doldurmuş ya da araştırmacı tarafından yönlendirilerek yanıtlamıştır. Katılımcıların, birbirlerinden etkilenmeden ve gizlilik haklarına özen göstererek, anketleri bireysel olarak doldurmaları sağlanmıştır.
Gebelik süreci boyunca danışmadan ilaç kullanımı ile ilgili verilerin toplanmasında kullanılan Bireysel Tanılama Formu ve Aşı Eğitiminin Değerlendirilmesi Formu araştırmacılar tarafından katılımcılara açıklanmış ve nasıl doldurulacağı konusunda net bilgiler verilmiştir. Her bir ölçme aracının amacı, kullanımı ve doldurulma şekli hakkında katılımcılara kapsamlı bilgi sunulmuştur.

Etik Açıklamalar

Araştırma için gerekli etik izinler alınmıştır. Araştırmanın yürütülebilmesi için bir üniversitenin girişimsel olmayan klinik araştırmalar etik kurulundan gerekli onay alınmıştır. Araştırmada yer alan katılımcılara çalışmanın amacı ve önemi anlatıldıktan sonra katılımcıların yazılı ve sözlü onamları alınmıştır. Çalışma Helsinki Bildirgesi’ne ve menşe ülkenin etik standartlarına uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde SPSS (23.0) istatistik paket programı kullanılmıştır. Araştırma verileri tanımlayıcı istatistiksel metotlardan sayı, yüzde, ortalama ve standart sapma testleri ile değerlendirilmiştir.

BULGULAR

Katılımcıların yaş ortalamaları 27.87±4.79, gebelik haftası ortalamaları ise 9.34±2.05'tir. Gebelerin %96.2'sinin evli olduğu; %57.4'ünün lise mezunu, %33.3'ünün ise lisans ve lisans üstü mezunu olduğu; %53.2'sinin gelir getiren bir işte çalıştığı; %50.3'ünün gelir durumunun gider durumuna denk olduğu; hiçbirinin herhangi bir kronik hastalığa sahip olmadığı; %80.8'inin herhangi bir gebe bilgilendirme sınıfından eğitim almadığı; %94.2'sinin kendisine veya yakınlarına daha önce aşı yaptırdığı saptanmıştır. Gebelerin tüm sosyodemografik özelliklerine Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. Gebelerin Sosyodemografik Özellikleri

Değişken	**Kategori**	**n**	**%**
Eğitim durumu	Okur yazar	8	2.6
	İlkokul	5	1.6
	Ortaokul	16	5.1
	Lise	179	57.4
	Üniversite ve üstü	104	33.3
Medeni durum	Evli	300	96.2
	Bekar	12	3.8
Çalışma durumu	Evet	166	53.2
	Hayır	146	46.8
Gelir düzeyi	Gelir giderden yüksek	93	29.8
	Gelir gidere denk	157	50.3
	Gelir giderden az	62	19.9
Kronik hastalık	Hayır	312	100.0
Herhangi bir gebe bilgilendirme sınıfından eğitim aldınız mı?	Evet	60	19.2
	Hayır	252	80.8
Kendinize veya yakınlarınıza daha önce hiç aşı yaptırdınız mı?	Evet	294	94.2
	Hayır	18	5.8
TOPLAM		**312**	**100.0**
Yaş	Minimum	-	19.00
	Maksimum	-	39.00
	Ortalama	-	27.87
	Standart sapma	-	4.786
Gebelik haftası	Minimum	-	5.00
	Maksimum	-	12.00
	Ortalama	-	9.34
	Standart sapma	-	2.052

Gebelere araştırmacılar tarafından hazırlanan aşı eğitimi verildikten sonra gebelerin 'Aşı Eğitiminin Değerlendirilmesi Formu'na verdikleri cevapların dağılımına bakıldığında; aşıya karşı pozitif yönde olan sorulara verilen 'evet' cevaplarının %50'inin üzerinde olduğu, diğer taraftan aşıya karşı negatif yönde olan sorulara verilen 'hayır' cevaplarının da %50'inin üzerinde olduğu görülmüştür. Gebelerin 'Aşı Eğitiminin Değerlendirilmesi Formu'na verdikleri cevapların detaylı dağılımına Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2. Aşı Eğitiminin Değerlendirilmesi Formu'na Verilen Cevapların Dağılımı

Sorular	**Evet**		**Hayır**	
	n	**%**	**n**	**%**
Aşı sağlığı korumak için etkili bir yöntem midir?	185	59.3	127	40.7
Aşı salgın hastalıklara karşı önlem midir?	174	55.8	138	44.2

Aşı otizme neden olur mu?	138	44.2	174	55.8
Bağışıklık kazanmak için aşıyı yaptırmaktansa hastalığı geçirmeyi mi tercih edersiniz?	144	46.2	168	53.8
Aşı sizce zorunlu mu olmalıdır?	163	52.2	149	47.8
Aşılar sizce kalıcı hastalık yapar mı?	145	46.5	167	53.5
Alternatif tıp yöntemleri aşıdan daha mı iyi korur?	138	44.2	174	55.8
Aşı güvenilir mi?	176	56.4	136	43.6
Aşıdan daha etkili bir yöntem var mıdır?	138	44.2	174	55.8
Gebelikte yapılan aşılar bebeğe geçer mi?	154	49.4	158	50.6
Aşı her sağlık kurumlarında yapılır mı?	144	46.2	168	53.8

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada, ilk trimesterda primipar gebelere verilen aşı eğitiminin gebelik dönemi, doğum sonrası ve çocukluk çağı aşı uygulamalarına etkisi değerlendirilmiştir. Bulgular, katılımcıların aşı uygulamalarına yüksek bir olumlu tutum sergilediğini göstermektedir. Aşıların bireysel ve toplumsal sağlık açısından kritik bir role sahip olduğu daha önceki araştırmalarla da desteklenmektedir (Kader, 2019; Kara, Çiftçi, Tezer & Somer, 2021).

Gebelik döneminde annelerin aşıya olan bakış açılarının olumlu yönde değişmesi hem anne hem de bebek sağlığının korunması için büyük önem taşımaktadır (Cimilli Şenocak, 2019). Araştırmamızda, katılımcıların %94.2'sinin kendilerine veya yakınlarına daha önce aşı yaptırdığı belirlenmiştir. Bu bulgu, diğer çalışmalarla uyumludur ve aşı kabulü konusunda olumlu bir eğilimin varlığını göstermektedir (Olson, Berry & Kumar, 2020; Gülcü & Arslan, 2018).

Ancak, aşı eğitimine rağmen katılımcıların %44.2'sinin "aşı otizme neden olur mu?" sorusuna "evet" yanıtı vermesi, toplumda hala bazı aşı mitlerinin etkili olduğunu göstermektedir. Aşı tereddütü ile ilgili yapılan çalışmalar, bu gibi yanlış inançların eğitim ve doğru bilgi ile ortadan kaldırılabileceğini ortaya koymaktadır (Doğan, Aksucu & Günay, 2023). Dolayısıyla, toplumda yaygın olan yanlış inançların düzeltilmesi için daha kapsamlı ve uzun vadeli eğitim programlarına ihtiyaç duyulduğu düşünülmektedir.

Bu çalışma, ilk trimesterda primipar gebelere verilen aşı eğitiminin aşı uygulamalarına dair tutumları pozitif yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Araştırmaya katılan gebeler, aşıların bireysel ve toplumsal faydaları konusunda daha bilinçli hale gelmiş, aşıların koruyucu etkisi hakkında olumlu düşünceler geliştirmiştir. Ancak, aşıya dair bazı yanlış inançların halen devam ettiği görülmüştür. Bu nedenle, uzun vadede toplumun aşı kararsızlığını azaltmaya yönelik daha yaygın ve sistematik eğitim programları gerekmektedir. Ayrıca, gelecekte yapılacak araştırmaların daha geniş örneklem grupları ile farklı demografik gruplara yönelik olarak gerçekleştirilmesi, eğitim programlarının etkinliğini daha ayrıntılı bir şekilde değerlendirmeye yardımcı olacaktır.

KAYNAKLAR

Kader, Ç. (2019). Aşı karşıtlığı: Aşı karasızlığı ve aşı reddi. ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi, 4(3), 377-388.

Çıklar, S., & Güner, P. D. (2020). Annelerin çocukluk çağı aşıları hakkındaki bilgi, davranış ve tutumları ve aşı reddi nedenleri: Nitel ve nicel bir araştırma. Ankara Medical Journal, 20(1), 180-195.

Olson, O., Berry, C., & Kumar, N. (2020). Amerika Birleşik Devletleri'nde çocukluk çağı aşılarına yönelik ebeveynlerin aşı tereddütünü ele almak: İletişim müdahaleleri ve stratejilerine ilişkin sistematik bir literatür taraması. Aşılar, 8(4), 590.

Cimilli Şenocak, G. N. (2019). Gebelik ve immunizasyon. Medical Sciences (NWSAMS), 14(1), 55-69. https://doi.org/10.12739/NWSA.2019.14.1.1B0066

Gülcü, S., & Arslan, S. (2018). Çocuklarda aşı uygulamaları: Güncel bir gözden geçirme. Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 8(1), 34-43.

Bolatkale, M. K., Kutlu, R., & Eryılmaz, M. A. (2019). Aile hekimliği polikliniğine başvuran bireylerin erişkin aşıları hakkındaki bilgileri ve aşılanma durumları. Konuralp Medical Journal, 11(3), 362-368.

Kara, A., Çiftçi, E., Tezer, H., & Somer, A. (2021). Aşı ve bağışıklama. Selen Yayıncılık.

Yüksel, F., & Kara Uzun, A. (2021). Ebeveynlerin çocukluk çağı aşıları hakkındaki bilgi, davranış ve tutumları. Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi, 15(1), 35-42.

Güngör, G., Ersoy, S., & Pala, E. (2021). 0-24 ay arası çocuğu olan ebeveynlerin bağışıklama ile ilgili bilgi düzeylerinin değerlendirilmesi. Fırat Tıp Dergisi, 26(4).

Doğan, M. B., Aksucu, G., & Güney, H. (2023). Çocuk aşıları karşıtlığı ve tereddüdünün dünyadaki aşı politikaları ve Türkiye'deki mevzuat bağlamında değerlendirilmesi: Geleneksel derleme. Turkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics-Law & History, 31(2).

EVALUATION OF THE EFFECT OF VACCINATION EDUCATION GIVEN TO PRIMARY PREGNANT WOMEN IN THE FIRST TRIMESTER ON PREGNANCY, POSTPARTUM AND CHILDHOOD VACCINATION PRACTICES

INTRODUCTION

Vaccines are defined as products that create immunity against infectious diseases. They reduce the burden of infectious diseases by protecting the society against diseases due to their immune response-generating effects. Vaccination of pregnant women and babies plays a critical role in making a healthy start and strengthening the general health of the society (Kader, 2019; Çıklar & Güner, 2020).

The pregnancy period is a critical period in terms of the health of the mother and the baby because expectant mothers become more susceptible to infections. Vaccination of pregnant women is applied to protect the expectant mother and the baby against infections and to ensure the development of the baby in a safer environment in the womb. Therefore, it is important for pregnant women to be vaccinated in accordance with the vaccination schedule (Olson, Berry & Kumar, 2020; Cimilli Şenocak, 2019; Gülcü & Arslan, 2018). Pregnant women should also have other routine vaccines such as measles, mumps, rubella vaccine and tetanus-diphtheria-whooping cough vaccine. These vaccines protect both the expectant mother and her unborn baby from infections (Bolatkale, Kutlu & Eryılmaz, 2019; Kara, Çiftçi, Tezer & Somer, 2021).

During the neonatal period, babies are more vulnerable to infections because their immune systems are not fully developed. It is of great importance that babies are vaccinated in accordance with the vaccination schedule in the first months after birth (Bolatkale, Kutlu & Eryılmaz, 2019; Kara et al., 2021; Yüksel & Kara Uzun, 2021). Newborn vaccines against diseases such as hepatitis B, diphtheria, tetanus, pertussis, polio, pneumococcus, and rotavirus protect babies from infections, strengthen their immune systems, and help prevent serious diseases (Gülcü & Arslan, 2018; Kara et al., 2021; Yüksel & Kara Uzun, 2021).

Vaccination of pregnant women and newborn babies is important for creating a healthy society and strengthening the immune systems of individuals and protecting them against infections (Kara et al., 2021). When adequate vaccination is provided, the risk of spreading diseases decreases, epidemics are controlled and the number of complications resulting from preventable diseases decreases (Kara et al., 2021; Yüksel & Kara Uzun, 2021). Vaccination of pregnant women and babies should be encouraged in order to increase the knowledge level of pregnant women about vaccines and to raise awareness, to protect the health of individuals and to prevent the spread of epidemic diseases in society, to ensure that they are regularly

vaccinated in accordance with the vaccination calendar and to create a healthy society (Güngör, Ersoy & Pala, 2021; Doğan, Aksucu & Güney, 2023). In this context, this study was planned to evaluate the effect of vaccination education given to primiparous pregnant women in the first trimester on pregnancy, postpartum and childhood vaccination practices.

MATERIAL AND METHODS

Universe and Sample

The universe of the study consisted of all pregnant women in the 1st-13th weeks of pregnancy who lived in a district and could be reached between February 12 and June 2, 2024. The sample of the study consisted of 312 pregnant women who could be reached between the data collection dates and volunteered to participate in the study. A questionnaire form prepared by the researcher was applied to the pregnant women who volunteered to participate in the study.

Data Collection Tools

In collecting the research data, the 'Individual Diagnosis Form' and the 'Vaccination Education Evaluation Form' prepared by the authors by scanning the literature were used.

Individual diagnosis form: This form contains 11 questions created to determine the sociodemographic characteristics of individuals.

Vaccination education evaluation form: It is an 11-question form prepared to determine the effects of the given vaccination education on pregnant women.

Application of Data Collection Tools

Participants were provided with detailed information about the purpose and content of the study, and pregnant women who volunteered to participate in the study were provided with the necessary data collection tools after receiving vaccination training prepared by the researchers. During the data collection process, participants either filled out the relevant questionnaire forms on their own or answered them after being guided by the researcher. Participants were allowed to fill out the questionnaires individually, without being influenced by each other and paying attention to their privacy rights.

The Individual Diagnosis Form and the Vaccine Education Evaluation Form used in collecting data on medication use without consultation throughout the pregnancy were explained to the participants by the researchers and clear information was provided on how to fill them out. Participants were provided with comprehensive information about the purpose, use and filling method of each measurement tool.

Ethical Disclosures

Necessary ethical permissions were obtained for the study. Necessary approval was obtained from the non-invasive clinical research ethics committee of a university in order to conduct the study. After the purpose and importance of the study were explained to the participants in the study, written and verbal consents of the participants were obtained. The study was conducted in accordance with the Declaration of Helsinki and the ethical standards of the country of origin.

Data Analysis

SPSS (23.0) statistical package program was used in the analysis of the research data. The research data were evaluated with descriptive statistical methods such as number, percentage, mean and standard deviation tests.

RESULTS

The mean age of the participants was 27.87±4.79, and the mean gestational week was 9.34±2.05. 96.2% of the pregnant women were married; 57.4% were high school graduates, 33.3% had undergraduate and graduate degrees; 53.2% worked in a job that generated income; 50.3% had an income status equal to their expenses; It was determined that none of them had any chronic disease; 80.8% did not receive any training from any pregnancy information class; 94.2% had previously vaccinated themselves or their relatives. All sociodemographic characteristics of the pregnant women are given in Table 1.

Table 1. Sociodemographic Characteristics of Pregnant Women

Variable	**Category**	**n**	**%**
Education status	Literate	8	2.6
	Primary School	5	1.6
	Middle School	16	5.1
	High School	179	57.4
	University and above	104	33.3
Marital status	Married	300	96.2
	Single	12	3.8
Working status	Yes	166	53.2
	No	146	46.8
Income level	Income is higher than expenses	93	29.8
	Income is equal to expenses	157	50.3
	Income is less than expenses	62	19.9
Chronic disease	No	312	100.0
Have you received training from any pregnancy information classes?	Yes	60	19.2
	No	252	80.8
Have you ever had yourself or your loved ones vaccinated before?	Yes	294	94.2
	No	18	5.8
TOTAL		**312**	**100.0**
Age	Minimum	-	19.00
	Maximum	-	39.00
	Average	-	27.87
	Standard deviation	-	4.786
Pregnancy week	Minimum	-	5.00
	Maximum	-	12.00
	Average	-	9.34
	Standard deviation	-	2.052

When the distribution of the answers given by the pregnant women to the 'Vaccination Education Evaluation Form' after the vaccination education prepared by the researchers was examined, it was seen that the 'yes' answers given to the questions about the vaccine were over 50%, while the 'no' answers given to the questions about the vaccine were over 50%. The detailed distribution of the answers given by the pregnant women to the 'Vaccination Education Evaluation Form' is given in Table 2.

Table 2. Distribution of Responses to the Vaccine Education Evaluation Form

Questions	**Yes**		**No**	
	n	**%**	**n**	**%**
Is vaccination an effective method to protect health?	185	59.3	127	40.7
Is vaccination a measure against epidemic diseases?	174	55.8	138	44.2
Does vaccination cause autism?	138	44.2	174	55.8
Would you prefer contracting the disease over getting vaccinated for immunity?	144	46.2	168	53.8
Do you think vaccination should be mandatory?	163	52.2	149	47.8
Do vaccines cause permanent illnesses?	145	46.5	167	53.5
Are alternative medicine methods better than vaccination?	138	44.2	174	55.8
Are vaccines reliable?	176	56.4	136	43.6
Is there a more effective method than vaccination?	138	44.2	174	55.8
Do vaccines administered during pregnancy transfer to the baby?	154	49.4	158	50.6
Are vaccines available at every healthcare facility?	144	46.2	168	53.8

DISCUSSION AND CONCLUSION

In this study, the effect of vaccination education given to primiparous pregnant women in the first trimester on pregnancy, postpartum and childhood vaccination practices was evaluated. The findings show that the participants had a highly positive attitude towards vaccination practices. Previous studies also support that vaccinations have a critical role in terms of individual and social health (Kader, 2019; Kara, Çiftçi, Tezer & Somer, 2021).

A positive change in mothers' perspectives on vaccination during pregnancy is of great importance for the protection of both maternal and infant health (Cimilli Şenocak, 2019). In our study, it was determined that 94.2% of the participants had previously vaccinated themselves or their relatives. This finding is consistent with other studies and shows the existence of a positive tendency towards vaccine acceptance (Olson, Berry & Kumar, 2020; Gülcü & Arslan, 2018).

However, despite the vaccination education, 44.2% of the participants did not answer the question "do vaccinations cause autism?" The answer "yes" to the question indicates that some vaccine myths are still effective in society. Studies on vaccine hesitancy reveal that such false beliefs can be eliminated with education and accurate information (Doğan, Aksucu & Günay, 2023). Therefore, it is thought that more comprehensive and long-term education programs are needed to correct widespread false beliefs in society. This study revealed that vaccine education given to primiparous pregnant women in the first trimester positively affected attitudes towards vaccination practices. Pregnant women who participated in the study became more conscious of the individual and social benefits of vaccines and developed positive thoughts about the protective effects of vaccines. However, it was observed that some false beliefs about vaccination still persist. Therefore, more widespread and systematic education programs are needed to reduce vaccine hesitancy in the society in the long term. In addition, conducting future studies with larger sample groups and targeting different demographic groups will help to evaluate the effectiveness of education programs in more detail.

REFERENCES

Kader, Ç. (2019). Vaccine opposition: Vaccine hesitancy and vaccine refusal. ESTUDAM Public Health Journal, 4(3), 377-388.

Çıklar, S., & Güner, P. D. (2020). Mothers' knowledge, behaviors, and attitudes about childhood vaccines and reasons for vaccine refusal: A qualitative and quantitative study. Ankara Medical Journal, 20(1), 180-195.

Olson, O., Berry, C., & Kumar, N. (2020). Addressing parental vaccine hesitancy towards childhood vaccines in the United States: A systematic literature review of communication interventions and strategies. Vaccines, 8(4), 590.

Cimilli Şenocak, G. N. (2019). Pregnancy and immunization. Medical Sciences (NWSAMS), 14(1), 55-69. https://doi.org/10.12739/NWSA.2019.14.1.1B0066

Gülcü, S., & Arslan, S. (2018). Vaccination practices in children: A current review. Düzce University Health Sciences Institute Journal, 8(1), 34-43.

Bolatkale, M. K., Kutlu, R., & Eryılmaz, M. A. (2019). Knowledge and vaccination status of individuals applying to family medicine polyclinics about adult vaccines. Konuralp Medical Journal, 11(3), 362-368.

Kara, A., Çiftçi, E., Tezer, H., & Somer, A. (2021). Vaccination and immunization. Selen Publishing.

Yüksel, F., & Kara Uzun, A. (2021). Knowledge, behavior and attitudes of parents about childhood vaccines. Turkish Journal of Pediatric Diseases, 15(1), 35-42.

Güngör, G., Ersoy, S., & Pala, E. (2021). Evaluation of the knowledge levels of parents of children aged 0-24 months regarding immunization. Fırat Medical Journal, 26(4).

Doğan, M. B., Aksucu, G., & Güney, H. (2023). Evaluation of opposition and hesitancy towards childhood vaccinations in the context of vaccination policies in the world and legislation in Turkey: A traditional review. Turkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics-Law & History, 31(2).

ORTAOKUL 5. SINIF TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA ELEŞTİREL DÜŞÜNME[1]
CRITICAL THINKING IN SECONDARY SCHOOL 5TH GRADE TURKISH TEXTBOOKS

Prof. Dr. Esra LÜLE
İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi,
Türkçe Öğretmenliği Bölümü, Malatya, Türkiye.
https://orcid.org/0000-0003-1650-6033

ÖZET
Eski tarihlerden günümüze insanlığın yeryüzündeki mücadelesi eleştirel düşünme yetisinin kişiye kazandırdığı farkındalıkla devam edegelmiştir. Bu eleştirel yaklaşım hayatın her anında kendini göstermiş ve her yüzyılın kendine has özelliklerine göre kendini yenilemiştir. Bu yetinin ilk kullanımı kendini aile ve okul ortamında gösterir. Bu çevrelerden hareketle desteklenerek geliştirilir. Böylece bireyin toplumsal şartlara uyumu ve toplumdaki yeri belirlenir. Toplumun küçük bir yansıması olan okul ortamının eleştirel yaklaşıma katkısı hakkında Paul(1993) öğrencilerin ilgi, tutum ve inanç değerleri gibi düşünsel ve duyuşsal özelliklerini arkadaşlarıyla ve öğretmenleriyle tartışarak bir sonuca ulaştıklarından bahseder. Kalıp düşüncelerden uzak özgün düşüncelere ulaşmanın ve bu düşüncelerin toplumda rahatça ifade edilmesinin sistematiğini bu biçimde öğrenmiş olurlar. Lipman (1987) eleştirel düşünmenin üç tipik özelliğinin olması gerektiğini söyler. Sistemli düşünmenin kazanımını elde eden birey, çevresiyle birlikte düşünmenin yollarını da bulacak ve birlikte akıl yürütme ile sonuca ulaşacaktır. Öncelikle kendini keşfeden birey dış dünyayı da sağlıklı bir keşfe başlayacaktır. MEB(2024) Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programlarının Temel Yaklaşımı'nda ise bireyin zihinsel, duygusal, bedensel, sosyal ve manevi gelişim yönleriyle bütüncül olarak ele alındığı, bireyin kendini tanımasına ve keşfetmesine olanak sağlanarak ilgi ve kabiliyetleri ölçüsünde yaygınlaştırılmış esnek ve özgür öğrenme ortamlarının hedef noktasında olduğu vurgulanmıştır. Esnek ve özgür öğrenme ortamlarında yetişen bireylerin özgüven ve arkasından gelen sorumluluk özellikleri gelişim gösterecek böylece birey de öğrenme noktasında güdülenmiş olacaktır. Eleştirel düşünme becerisiyle kendindeki değişimin farkına varan birey bu süreci kontrol edecek ve beceri odaklı gelişimine devam etmek isteyecektir. Bu araştırmada Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli 'ne göre hazırlanmış 5. Sınıf Türkçe ders kitabında yer alan etkinliklerinin eleştirel düşünme ölçütlerini ne kadar aktarabildiği ve bu çerçevede hangi eleştirel düşünme ölçütlerinin kullanıldığının belirlenmesi amaçlanmıştır.
Anahtar Sözcükler: Ortaokul Türkçe 5. Sınıf Ders Kitapları, eleştirel düşünme, etkinlik.

ABSTRACT
The struggle of humanity on Earth from ancient times to the present day has continued with the awareness gained through critical thinking skills. This critical approach has manifested itself in every moment of life and has renewed itself according to the unique characteristics of each century. The initial use of this skill is demonstrated in family and school environments. It is developed with support from these surroundings. In this way, an individual's adaptation to social conditions and their place in society are determined. Regarding the contribution of the school environment, which is a small reflection of society, Paul (1993) mentions that students reach a

[1] [1] BU ARAŞTIRMA İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ BİLİMSEL ARAŞTIRMA PROJELERİ KOORDİNASYON BİRİMİNCE DESTEKLENMİŞTİR. PROJE ID: 3517

conclusion by discussing cognitive and affective characteristics such as interests, attitudes, and values with their peers and teachers. They learn systematically how to achieve original thoughts away from conventional thinking patterns and how to express these thoughts freely in society. Lipman (1987) states that critical thinking should have three typical characteristics. An individual who gains systematic thinking will also find ways to think alongside their environment and will reach conclusions through collaborative reasoning. First, an individual who discovers themselves will also begin a healthy exploration of the external world. The 'Fundamental Approach' in Turkey's Century Education Model as outlined by MEB (2024) emphasizes that individuals are addressed holistically concerning their mental, emotional, physical, social, and spiritual development; opportunities are provided for individuals to know themselves better while creating flexible and free learning environments tailored to their interests and abilities as a target outcome.
Individuals raised in flexible and free learning environments will develop self-confidence along with subsequent responsibility traits; thus they will be motivated towards learning as well. Individuals who recognize changes within themselves through critical thinking skills will be able to control this process and continue developing skill-focused competencies.
This study aims to determine how well the activities included in the 5th Grade Turkish textbook prepared according to Turkey's Century Education Model convey critical thinking criteria; it also seeks to identify which specific critical thinking criteria are used within this framework.
Keywords: 5th Grade Turkish Textbooks in Middle School, Critical Thinking, Activity.

GİRİŞ

Eleştirel düşünme, bireyin karşılaştığı bilgileri sorgulama, analiz etme ve mantıklı çıkarımlarda bulunarak değerlendirme becerisidir. Günümüz eğitim sistemlerinde, öğrencilerin yalnızca bilgiyi ezberlemesi değil, aynı zamanda bilgiyi eleştirel bir süzgeçten geçirerek anlamlandırması büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, ders kitapları, öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmede kilit bir rol oynamaktadır. Özellikle dil eğitimi kapsamında hazırlanan Türkçe ders kitaplarının, öğrencilere eleştirel bakış açısı kazandıracak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.

Ortaokul 5. sınıf düzeyi, öğrencilerin bilişsel gelişim süreçlerinde önemli bir dönemeçtir. Bu süreçte öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini kazanması, onların akademik başarılarını artırmanın yanı sıra, günlük yaşamlarında da bilinçli ve sorgulayıcı bireyler olmalarına katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla, Türkçe ders kitaplarının içerdiği metinler, etkinlikler ve yönlendirmeler, eleştirel düşünme sürecini destekleyecek şekilde tasarlanmalıdır.

Bu çalışmada, ortaokul 5. sınıf Türkçe ders kitaplarında eleştirel düşünme becerilerini destekleyen unsurlar incelenecek ve bu unsurların öğrenciler üzerindeki etkileri değerlendirilecektir. Araştırma kapsamında, ders kitaplarında yer alan metinlerin ve etkinliklerin eleştirel düşünmeyi ne ölçüde teşvik ettiği analiz edilecektir. Çalışmanın bulgularının, eğitim materyallerinin geliştirilmesine katkı sağlaması ve öğretmenlere rehberlik etmesi beklenmektedir.

Lipman (1987) eleştirel düşünmenin üç tipik özelliğinin olması gerektiğini söyler. Buna göre;

1. Eleştirel düşünme kişinin kendi düşüncesini düzenlemedir.
2. Eleştirel düşünme kriterlerle birlikte düşünmedir.
3. Eleştirel düşünme bağlamı dikkate alarak düşünmedir.

MEB(2024) Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programlarının Temel Yaklaşımı'nda ise bireyin zihinsel, duygusal, bedensel, sosyal ve manevi gelişim yönleriyle bütüncül olarak ele alındığı, bireyin kendini tanımasına ve keşfetmesine olanak sağlanarak ilgi ve kabiliyetleri ölçüsünde yaygınlaştırılmış esnek ve özgür öğrenme ortamlarının hedef noktasında olduğu vurgulanmıştır. Esnek ve özgür öğrenme ortamlarında yetişen bireylerin özgüven ve arkasından gelen sorumluluk özellikleri gelişim gösterecek böylece birey de öğrenme noktasında

güdülenmiş olacaktır. Eleştirel düşünme becerisiyle kendindeki değişimin farkına varan birey bu süreci kontrol edecek ve beceri odaklı gelişimine devam etmek isteyecektir. Eleştirel okuma becerisinin gelişimi de buradan hareketle ortaya çıkacaktır.

Bir etkinlik, bireyleri sorgulamaya, analiz yapmaya, kanıtlarla desteklenmiş sonuçlar çıkarmaya ve açık bir biçimde iletişim kurmaya teşvik ettiğinde eleştirel düşünceyi destekler. Bu tür etkinlikler, bireylerin hem bireysel hem de grup içinde daha bilinçli, mantıklı ve yaratıcı düşünmelerini sağlar.

Üst sınıflara geçildikçe üst düzey düşünme becerilerini gerektiren etkinlik ve soruların oranı artırılır(MEB, 2024: 7). MEB(2024) eleştirel düşünen, problem çözen, karar veren, mesuliyet ve ülkü sahibi; yalnızca medeniyete uyum sağlamakla yetinmeyip etkin olarak medeniyet kurucusu ve geliştiricisi nesiller yetiştirmenin en önemli amaçları arasında olduğunu vurgulamıştır.

AMAÇ

Bu araştırmada 5. Sınıf Türkçe ders kitabında yer alan etkinliklerin eleştirel düşünme becerisini destekler nitelikte olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır.

PROBLEM TÜMCESİ

Bu araştırmanın problem tümcesi: 5. Sınıf Türkçe ders kitabında yer alan etkinliklerin eleştirel düşünme becerisini desteklemekte midir?

Alt Problemler

1. Beşinci sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerinde Problem Çözme ve Analitik Yaklaşım Gerektirmesi başlığına uygun örnekler var mıdır?
2. Beşinci sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerinde Çeşitli Perspektifleri İnceleme Olanağı Vermesi başlığına uygun örnekler var mıdır?
3. Beşinci sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerinde Kanıtlara Dayalı Değerlendirme Yapma başlığına uygun örnekler var mıdır?
4. Beşinci sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerinde Varsayımları ve Önyargıları Sorgulamaya Teşvik Etmesi başlığına uygun örnekler var mıdır?
5. Beşinci sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerinde Karmaşık Konuları Parçalara Ayırma ve Yapılandırma başlığına uygun örnekler var mıdır?
6. Beşinci sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerinde Yaratıcı Çözümler Bulma Olanağı Tanıması başlığına uygun örnekler var mıdır?
7. Beşinci sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerinde Karar Verme Sürecini Değerlendirme başlığına uygun örnekler var mıdır?

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni

Ortaokul 5. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki etkinlerini eleştirel düşünme bağlamında değerlendirmek amacıyla yapılan çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman incelemesi gibi nitel bilgi toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların, durumların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir (Yıldırım & Şimşek 2018).

Veri Toplama Aracı

Araştırma kapsamında 2024-2025 eğitim öğretim yılında ortaokul 5. sınıfta kullanılan MEB yayınlarına ait Türkçe ders kitabı incelenmiştir. Etkinlikleri araştırma dokümanları olarak değerlendirilmiştir. Ders kitabından elde edilen veriler doküman incelemesi yöntemiyle toplanmıştır. Doküman incelemesi hem basılı hem de elektronik materyalleri incelemek ya da değerlendirmek için sistematik bir işlemdir (Bowen, 2009).

Verilerin Analizi

Araştırmada doküman incelemesi yoluyla elde edilen veriler betimsel analizle çözümlenmiştir. Betimsel analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 224). Türkçe ders kitabı iki farklı kitaptan oluştuğu için birinci kitap 5TDK1 ve ikinci kitap 5TDK2 olarak kodlanmıştır. 5. Sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan etkinlikler alanyazındaki veriler doğrultusunda kodlanmıştır. Seçeneklerin (kategorilerin) ve alt seçeneklerin oluşturulması alanyazın taraması sonucunda aşağıdaki başlıklarda sıralanmıştır (Çiftçi 2006; İpek & Sadioğlu 2010; Lipman 1987; Özdemir 1995; Paul 1993; Paul & Elder 2006; Facione 1990; Halpern 1990; Tiwari, Chan, Sullivan, Dixon & Tang 1999; Khun 1999; Ennis 1987; Brookfield 1987; Gelder 2005):

1. Problem Çözme ve Analitik Yaklaşım Gerektirmesi

Etkinlik, bir sorunu çözmek için farklı yaklaşımları değerlendirme, neden-sonuç ilişkileri kurma ve mantıklı çıkarımlar yapma becerilerini teşvik edebilir. Örneğin: Bir vaka çalışması üzerinde çalışırken katılımcılar, eldeki verilerle en mantıklı çözüm yolunu tartışır ve oluştururlar.

2. Çeşitli Perspektifleri İnceleme Olanağı Vermesi

Eleştirel düşünce, tek bir bakış açısına bağlı kalmamak, farklı perspektifleri anlamak ve bunları adil bir biçimde değerlendirmek anlamına gelir. Örneğin: Bir münazara etkinliğinde hem kendi tarafını hem de karşı tarafın argümanlarını analiz etmek gerekir.

3. Kanıtlara Dayalı Değerlendirme Yapma

Bir etkinlik, katılımcılardan bir iddiayı desteklemek için kanıt toplamalarını ve bu kanıtları değerlendirmelerini istediğinde eleştirel düşünceyi destekler. Örneğin: Bilimsel bir araştırmayı inceleyip, metodolojiyi eleştirerek sonuca varmak.

4. Varsayımları ve Önyargıları Sorgulamaya Teşvik Etmesi

Eleştirel düşüncenin temelinde varsayımları sorgulama yer alır. Etkinlik, katılımcıların kendi önyargılarını fark etmelerini ve doğruluklarını sorgulamalarını sağladığında eleştirel düşünce gelişir. Örneğin: Toplumsal bir konu hakkında grup tartışması sırasında farklı kültürel değerler üzerine konuşmak.

5. Karmaşık Konuları Parçalara Ayırma ve Yapılandırma

Etkinlik, katılımcıların karmaşık bir problemi daha küçük, yönetilebilir parçalara ayırmalarını ve bu parçaları sistematik bir biçimde analiz etmelerini gerektiriyorsa eleştirel düşünceyi teşvik eder. Örneğin: Proje yönetimi sırasında bir görevin aşamalarını detaylı planlamak.

6. Yaratıcı Çözümler Bulma Olanağı Tanıması

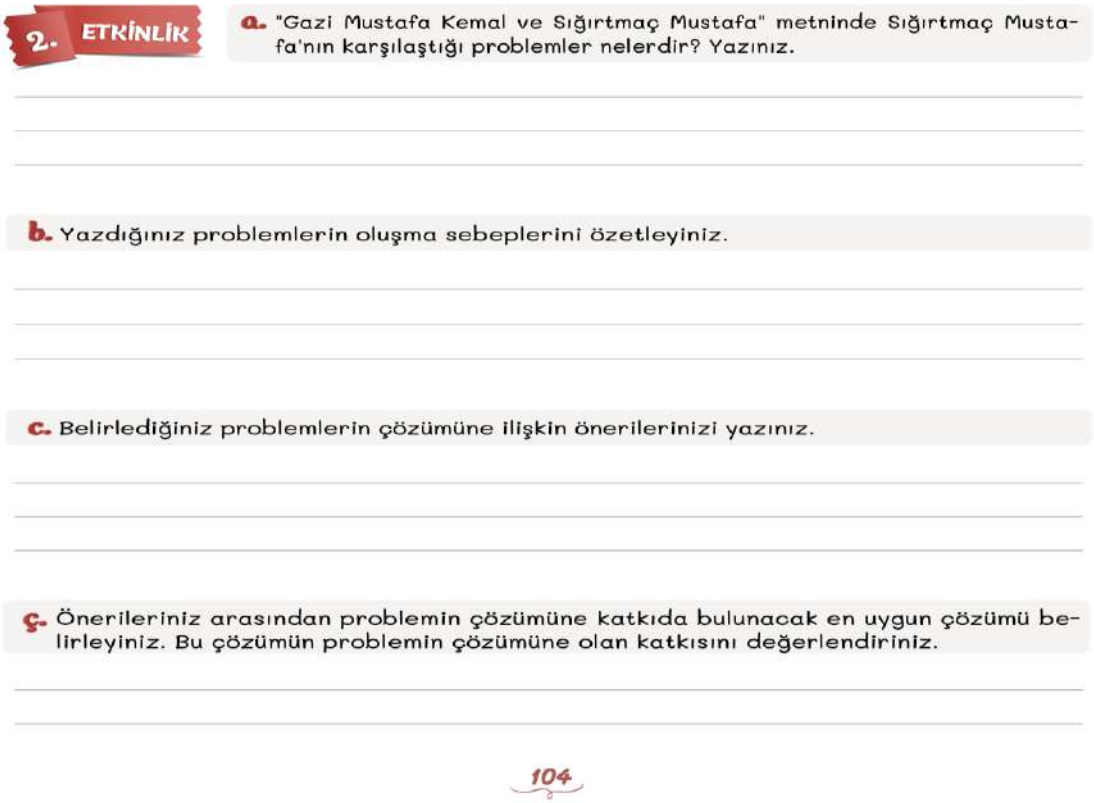
Eleştirel düşünce, yaratıcı düşünceler üretmeyi ve bu düşüncelerin uygulanabilirliğini değerlendirmeyi de içerir. Örneğin: Bir oyun tasarımı etkinliği, yaratıcı çözümler bulmayı gerektirir.

7. Karar Verme Sürecini Değerlendirme

Etkinlik, katılımcılardan seçenekleri değerlendirmelerini ve en uygun kararı vermelerini isterse, bu süreçte eleştirel düşünce kullanılır. Örneğin: Etik bir ikilem üzerine yapılan bir grup çalışmasında farklı kararların sonuçlarını tartışmak.

BULGULAR

Birinci Alt Problem: Beşinci sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerinde Problem Çözme ve Analitik Yaklaşım Gerektirmesi başlığına uygun örnekler var mıdır?

2. ETKİNLİK

a. "Gazi Mustafa Kemal ve Sığırtmaç Mustafa" metninde Sığırtmaç Mustafa'nın karşılaştığı problemler nelerdir? Yazınız.

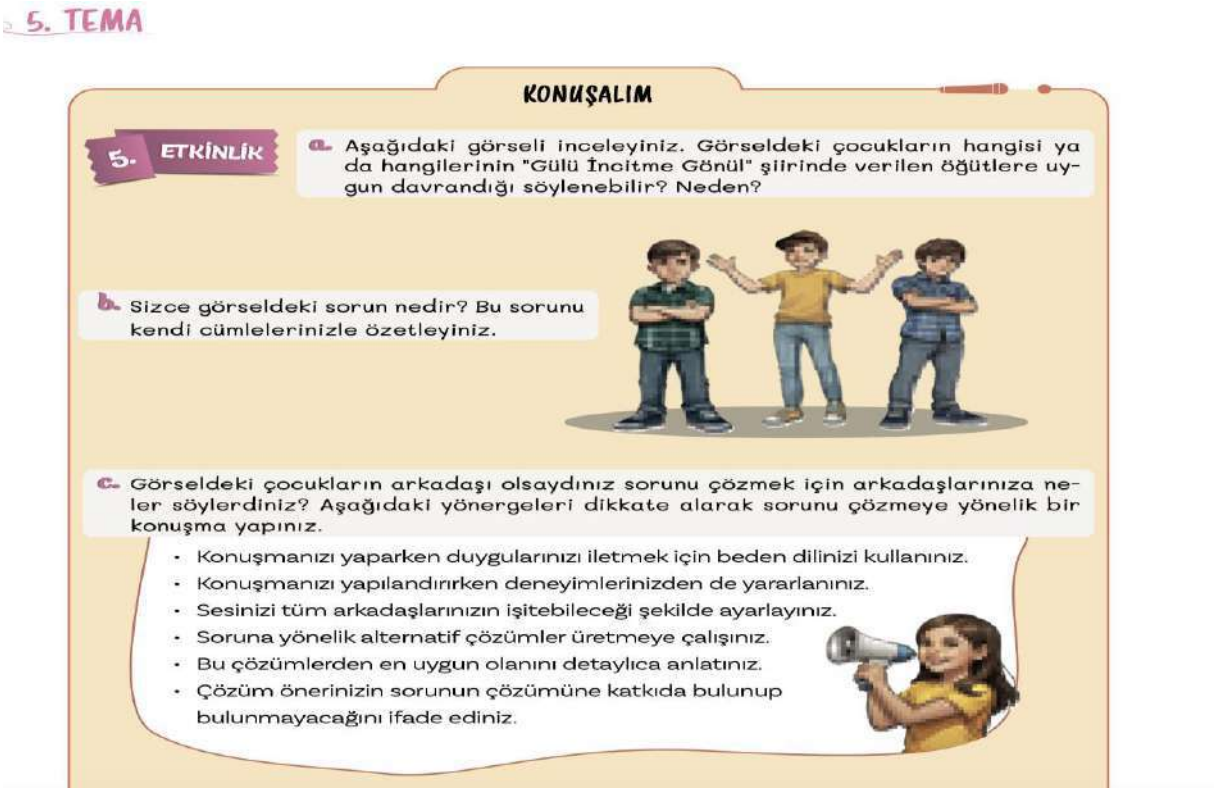
b. Yazdığınız problemlerin oluşma sebeplerini özetleyiniz.

c. Belirlediğiniz problemlerin çözümüne ilişkin önerilerinizi yazınız.

ç. Önerileriniz arasından problemin çözümüne katkıda bulunacak en uygun çözümü belirleyiniz. Bu çözümün problemin çözümüne olan katkısını değerlendiriniz.

104

Şekil 1. 5TDK1 (MEB, 2024: 104)

5. TEMA

KONUŞALIM

5. ETKİNLİK

a. Aşağıdaki görseli inceleyiniz. Görseldeki çocukların hangisi ya da hangilerinin "Gülü İncitme Gönül" şiirinde verilen öğütlere uygun davrandığı söylenebilir? Neden?

b. Sizce görseldeki sorun nedir? Bu sorunu kendi cümlelerinizle özetleyiniz.

c. Görseldeki çocukların arkadaşı olsaydınız sorunu çözmek için arkadaşlarınıza neler söylerdiniz? Aşağıdaki yönergeleri dikkate alarak sorunu çözmeye yönelik bir konuşma yapınız.

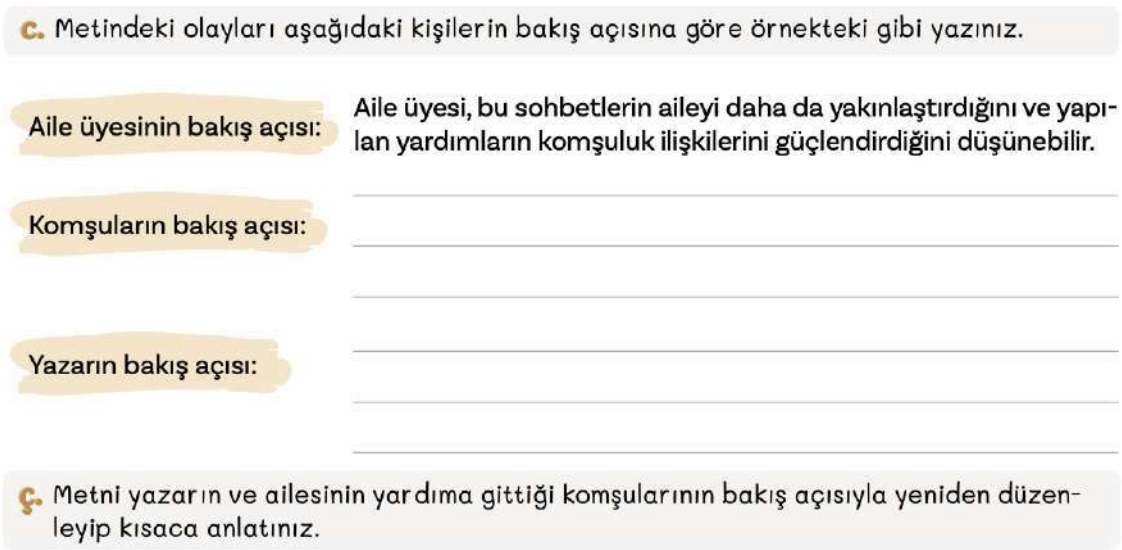
- Konuşmanızı yaparken duygularınızı iletmek için beden dilinizi kullanınız.
- Konuşmanızı yapılandırırken deneyimlerinizden de yararlanınız.
- Sesinizi tüm arkadaşlarınızın işitebileceği şekilde ayarlayınız.
- Soruna yönelik alternatif çözümler üretmeye çalışınız.
- Bu çözümlerden en uygun olanını detaylıca anlatınız.
- Çözüm önerinizin sorunun çözümüne katkıda bulunup bulunmayacağını ifade ediniz.

Şekil 2. 5TDK2 (MEB, 2024: 90)

İkinci Alt Problem: Beşinci sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerinde Çeşitli Perspektifleri İnceleme Olanağı Vermesi başlığına uygun örnekler var mıdır?

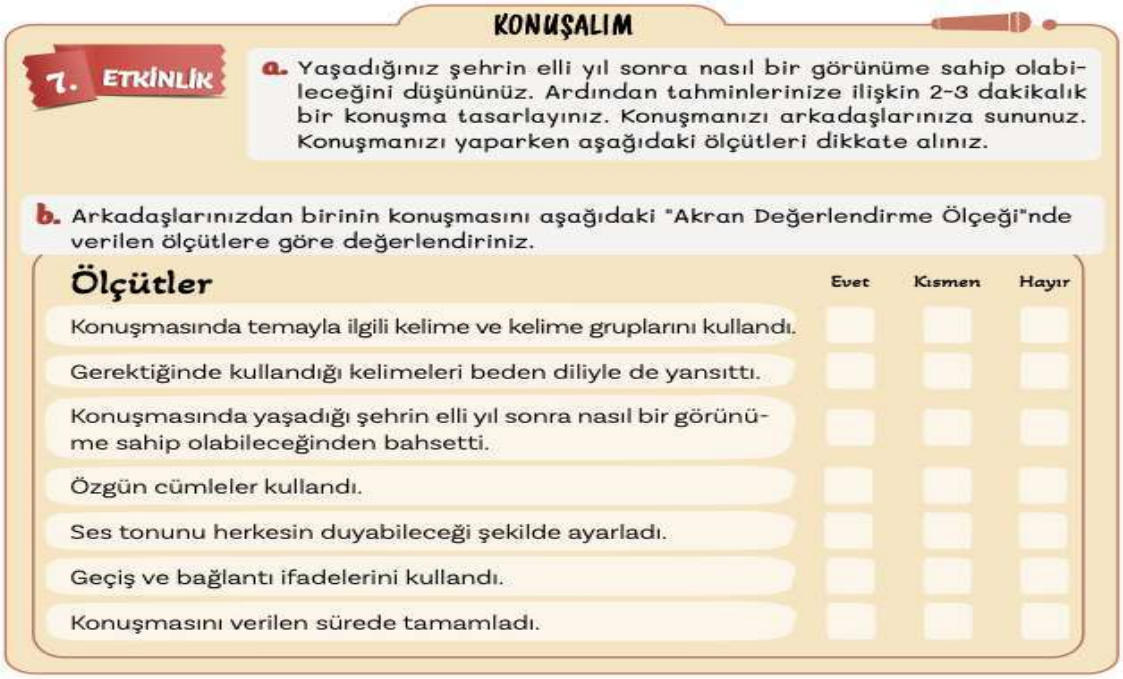

Şekil 3. 5TDK1 (MEB, 2024: 46)

Şekil 4. 5TDK2 (MEB, 2024: 36)

Üçüncü Alt Problem: Beşinci sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerinde Kanıtlara Dayalı Değerlendirme Yapma başlığına uygun örnekler var mıdır?

KONUŞALIM

7. ETKİNLİK

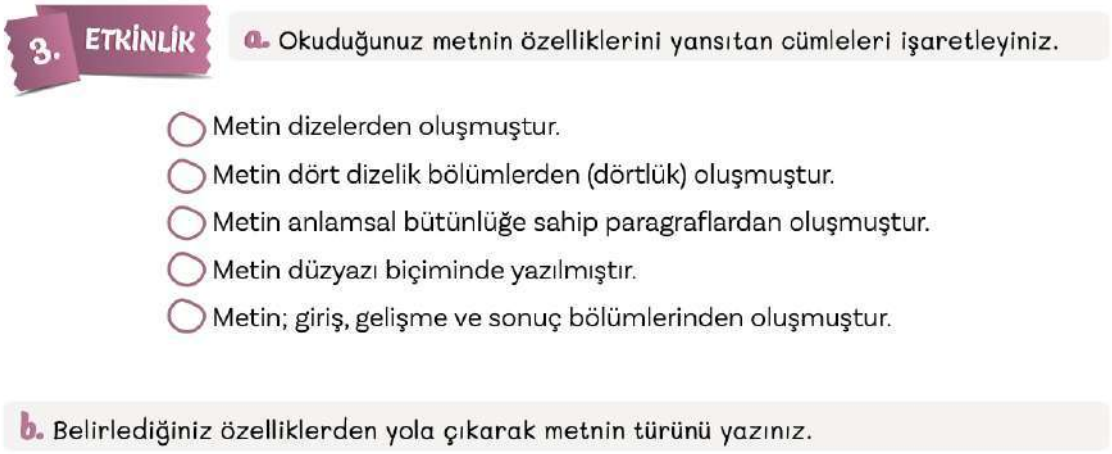
a. Yaşadığınız şehrin elli yıl sonra nasıl bir görünüme sahip olabileceğini düşününüz. Ardından tahminlerinize ilişkin 2-3 dakikalık bir konuşma tasarlayınız. Konuşmanızı arkadaşlarınıza sununuz. Konuşmanızı yaparken aşağıdaki ölçütleri dikkate alınız.

b. Arkadaşlarınızdan birinin konuşmasını aşağıdaki "Akran Değerlendirme Ölçeği"nde verilen ölçütlere göre değerlendiriniz.

Ölçütler	Evet	Kısmen	Hayır
Konuşmasında temayla ilgili kelime ve kelime gruplarını kullandı.			
Gerektiğinde kullandığı kelimeleri beden diliyle de yansıttı.			
Konuşmasında yaşadığı şehrin elli yıl sonra nasıl bir görünüme sahip olabileceğinden bahsetti.			
Özgün cümleler kullandı.			
Ses tonunu herkesin duyabileceği şekilde ayarladı.			
Geçiş ve bağlantı ifadelerini kullandı.			
Konuşmasını verilen sürede tamamladı.			

125

Şekil 5. 5TDK1 (MEB, 2024: 125)

3. ETKİNLİK

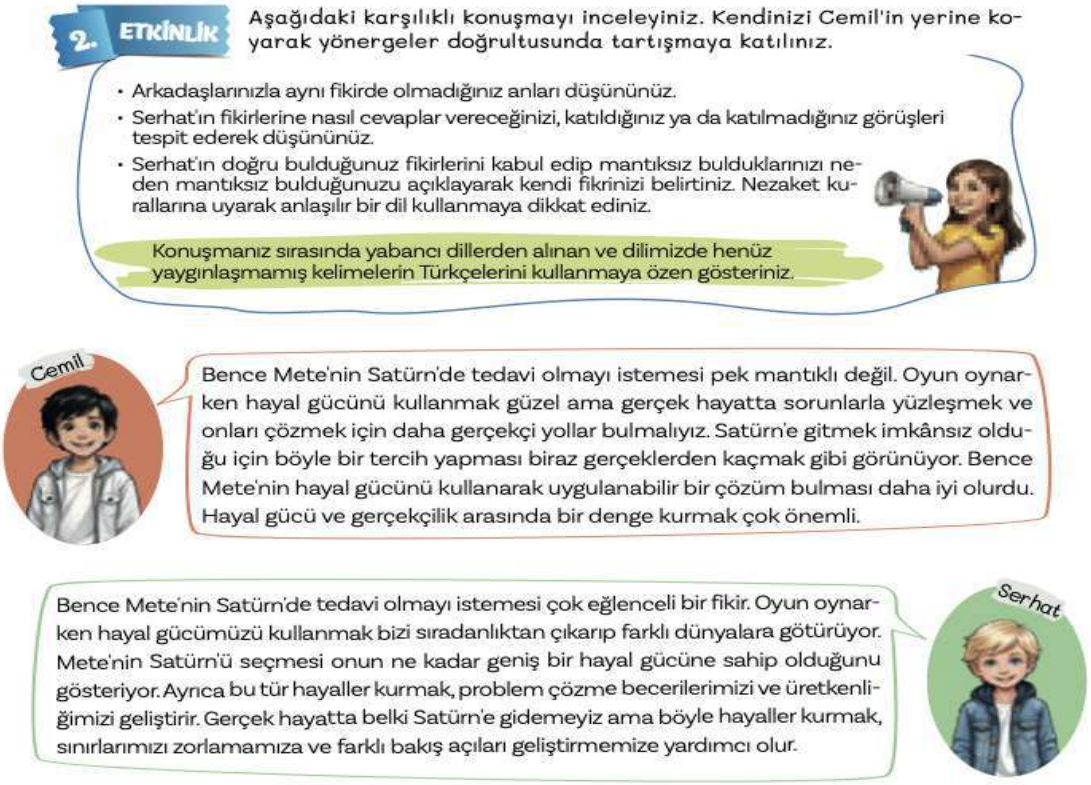
a. Okuduğunuz metnin özelliklerini yansıtan cümleleri işaretleyiniz.

- ◯ Metin dizelerden oluşmuştur.
- ◯ Metin dört dizelik bölümlerden (dörtlük) oluşmuştur.
- ◯ Metin anlamsal bütünlüğe sahip paragraflardan oluşmuştur.
- ◯ Metin düzyazı biçiminde yazılmıştır.
- ◯ Metin; giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinden oluşmuştur.

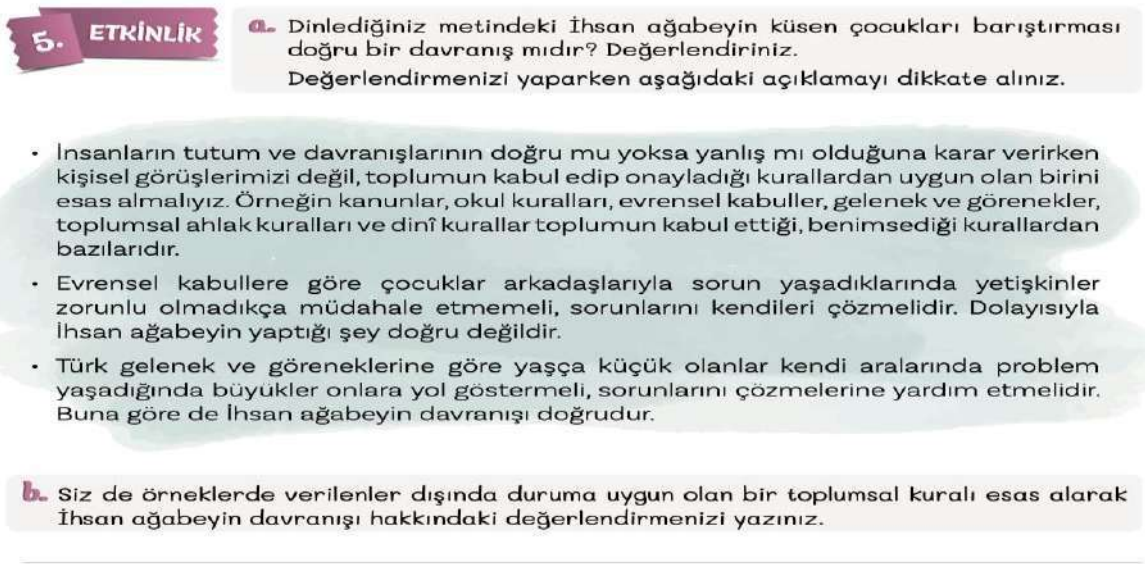
b. Belirlediğiniz özelliklerden yola çıkarak metnin türünü yazınız.

Şekil 6. 5TDK2 (MEB, 2024: 88)

Dördüncü Alt Problem: Beşinci sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerinde Varsayımları ve Önyargıları Sorgulamaya Teşvik Etmesi başlığına uygun örnekler var mıdır?

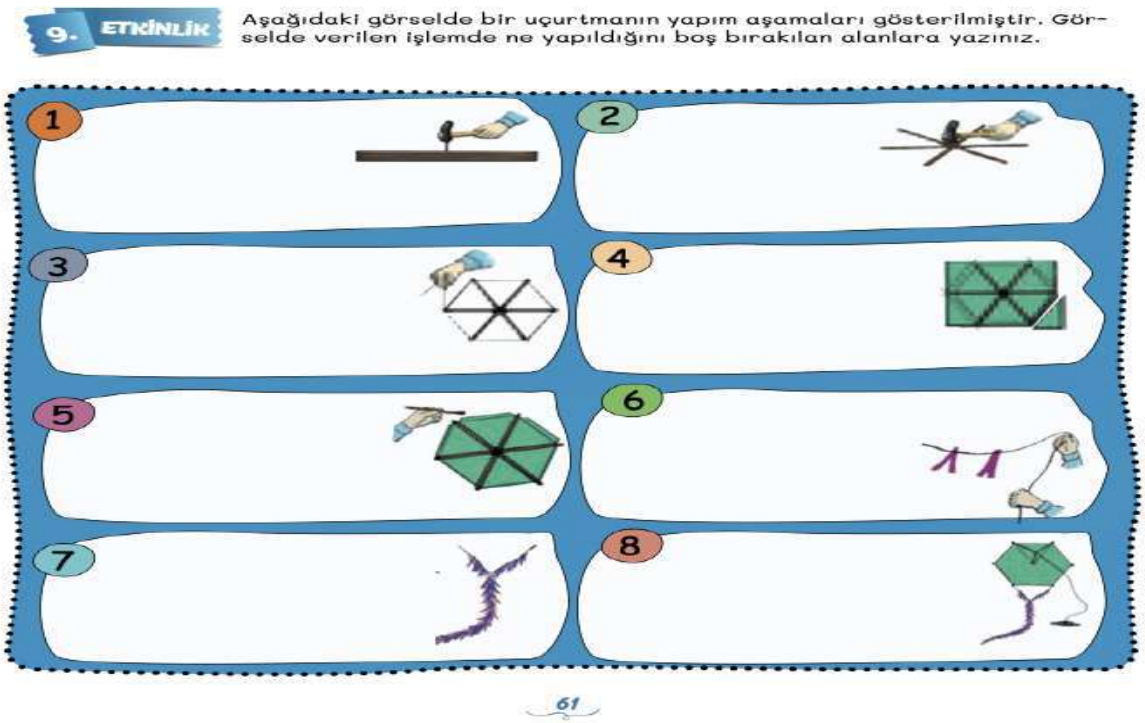

Şekil 7. 5TDK1 (MEB, 2024: 30)

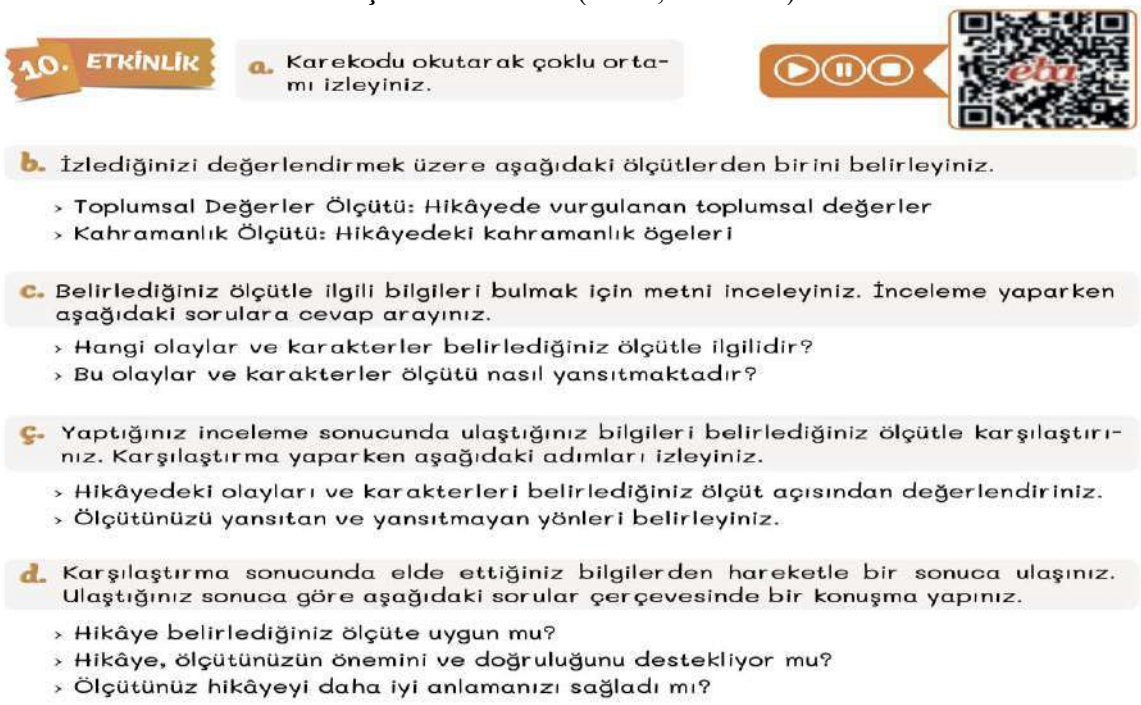

Şekil 8. 5TDK2 (MEB, 2024: 96)

Beşinci Alt Problem: Beşinci sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerinde Karmaşık Konuları Parçalara Ayırma ve Yapılandırma başlığına uygun örnekler var mıdır?

Şekil 9. 5TDK1 (MEB, 2024: 61)

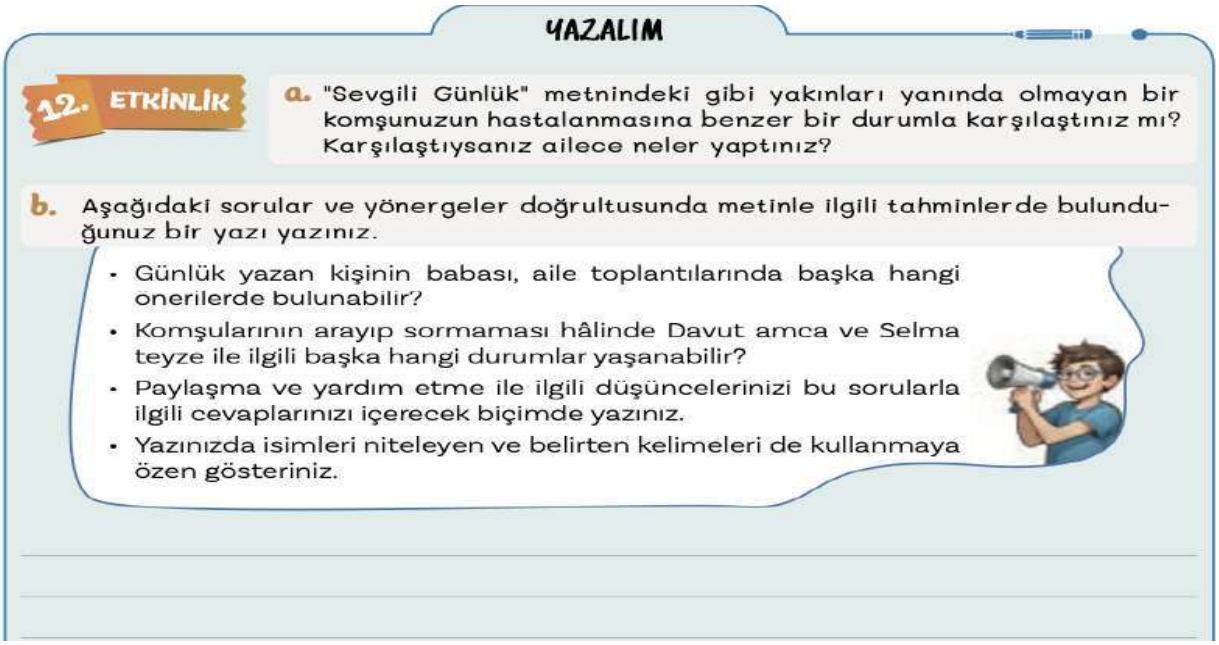

Şekil 10. 5TDK2 (MEB, 2024: 20)

Altıncı Alt Problem: Beşinci sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerinde Yaratıcı Çözümler Bulma OlanağıTanıması başlığına uygun örnekler var mıdır?

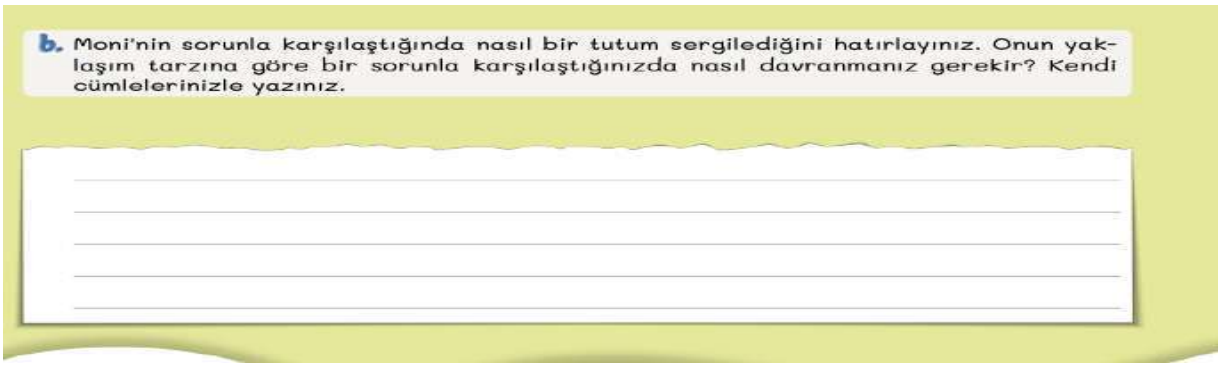

Şekil 11. 5TDK1 (MEB, 2024: 61)

Şekil 12. 5TDK2 (MEB, 2024: 37 b etkinliği)

Yedinci Alt Problem: Beşinci sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerinde Karar Verme Sürecini Değerlendirme başlığına uygun örnekler var mıdır?

Şekil 13. 5TDK1 (MEB, 2024: 32)

SONUÇ

Bu çalışma, ortaokul 5. sınıf Türkçe ders kitaplarında eleştirel düşünme becerilerini destekleyen ögeleri analiz etmiştir. Elde edilen bulgular, ders kitaplarında eleştirel düşünme becerilerini teşvik eden etkinliklerin yer aldığını, ancak bu ögelerin daha etkili hale getirilmesi gerektiğini göstermektedir. Araştırma sonuçları, ders kitaplarında eleştirel düşünme süreçlerini daha fazla destekleyen metinlerin, açık uçlu soruların ve problem çözme temelli etkinliklerin artırılması gerektiğini ortaya koyar. Öğrencilerin yalnızca bilgiye ulaşmakla kalmayıp, bu bilgiyi değerlendirme, yorumlama ve sorgulama yeteneklerini geliştirebilmeleri için öğretim materyallerinin daha fazla eleştirel düşünme odaklı olması gerekmektedir.Sonuç olarak, Türkçe ders kitaplarının içeriği, öğrencilerin analitik düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik olarak sürekli gözden geçirilmeli ve güncellenmelidir. Bu kapsamda, öğretmenlerin de eleştirel düşünme becerilerini destekleyen öğretim stratejilerini kullanmaları teşvik edilmelidir.

ELEŞTİREL DÜŞÜNME	1.KİTAP	2.KİTAP	TOPLAM
PROBLEM ÇÖZME VE ANALİTİK YAKLAŞIM GEREKTİRMESİ	3	8	11
ÇEŞİTLİ PERSPEKTİFLERİ İNCELEME FIRSATI VERMESİ	6	9	15
KANITLARA DAYALI DEĞERLENDİRME YAPMA	8	4	12
VARSAYIMLARI VE ÖNYARGILARI SORGULAMAYA TEŞVİK ETMESİ	1	1	2
KARMAŞIK KONULARI PARÇALARA AYIRMA VE YAPILANDIRMA	7	11	18
YARATICI ÇÖZÜMLER BULMA İMKANI TANIMASI	3	2	5
KARAR VERME SÜRECİNİ DEĞERLENDİRME	3	0	3
TOPLAM	31	35	66

Çizelge 1. 5. Sınıf Türkçe ders kitaplarında eleştirel düşünme becerilerini destekleyen stratejilerin kullanım sıklığı

Çizelge 1'de, iki kitabın eleştirel düşünme becerilerine olan katkısı karşılaştırılır. Toplam puan açısından 2. kitap (35 puan) daha fazla katkı sağlıyor gibi görünse de, iki kitap da eleştirel düşünme becerilerini geliştirme açısından önemli rol oynar.

Problem Çözme ve Analitik Yaklaşım Gerektirmesi: 1.kitap (3), 2. kitap (8). 2.kitap, analitik düşünme ve problem çözme becerilerini geliştirme konusunda çok daha güçlü bir katkı sunuyor.

Çeşitli Perspektifleri İnceleme Fırsatı Vermesi: 1.kitap (6), 2. kitap (9). 2.kitap, olayları farklı açılardan değerlendirme imkânı sunmada daha başarılı.

Kanıtlara Dayalı Değerlendirme Yapma: 1.kitap (8), 2. kitap (4). Burada ilginç bir durum var; 1. kitap, kanıt temelli düşünmeye teşvik etme açısından daha güçlü görünüyor.

Varsayımları ve Önyargıları Sorgulamaya Teşvik Etmesi: 1.kitap (1), 2. kitap (1). Her iki kitap da bu konuda zayıf kalıyor. Önyargıları sorgulama ve eleştirel yaklaşımı artırma açısından daha fazla katkı sağlamaları gerekebilir.

Karmaşık Konuları Parçalama ve Yapılandırma: 1.kitap (7), 2. kitap (11). 2.kitap, karmaşık meseleleri analiz etme ve daha anlaşılır hale getirme konusunda daha etkili görünüyor.

Yaratıcı Çözümler Bulma İmkânı Tanıması: 1.kitap (3), 2. kitap (2). 1.kitap, yaratıcı düşünme konusunda bir adım önde. Ancak iki kitap da bu alanda sınırlı katkı sağlıyor.

Karar Verme Sürecini Değerlendirme: 1.kitap (3), 2. kitap (0). 2.kitap, karar verme süreçlerinin değerlendirilmesine katkı sağlamıyor.

1.kitap, kanıtlara dayalı düşünme ve yaratıcı çözüm bulma konusunda daha etkiliyken, 2.kitap, analitik düşünme, farklı perspektifleri inceleme ve karmaşık konuları yapılandırma konusunda daha güçlü bir görünümdedir. Kanıtlara dayalı değerlendirme ve yaratıcı çözümler stratejilerinde 1. kitap kullanılabilir. Analitik düşünme ve problem çözme stratejilerinde ise 2. kitap daha güçlüdür.

KAYNAKLAR

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. Qualitative Research Journal, 9(2), 27-40. doi: 10.3316/QRJ0902027.

Brookfield, S. D. (1987). *Developing critical thinkers: Challenging adults to explore alternative ways of thinking and acting.* Jossey-Bass.

Çifci, M. (2006). Eleştirel okuma. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 54 (2006/1), 55-80.

Ennis, R. H. (1987). A taxonomy of critical thinking dispositions and abilities. In J. B. Baron & R. J. Sternberg (Eds.), *Teaching thinking skills: Theory and practice* (pp. 9–26). W H Freeman/Times Books/ Henry Holt & Co.

Facione, P. A. (1990). Critical Thinking: A Statement of Expert Consensus for Purposes of Educational Assessment and Instruction (The Delphi Report). The Complete American Philosophical Association Delphi Research Reportis available as ERIC Doc. No.: ED 315 423.

Gelder, T. van. (2005). Teaching Critical Thinking: Some Lessons From Cognitive Science. College Teaching, 53(1), 41–48. https://doi.org/10.3200/CTCH.53.1.41-48.

Halpern, D. F. (1999). *Teaching for Critical Thinking: Helping College Students Develop the Skills and Dispositions of a Critical Thinker.* New Directions for Teaching and Learning, Issue 80.

İpek, N., ve Sadioğlu, Ö. (2010). İlköğretim Türkçe programında yer alan kazanımların ve Türkçe ders kitaplarındaki etkinliklerin eleştirel okuma becerisi açısından değerlendirilmesi. L. Subaşı Uzun, L. ve Bozkurt, Ü. (Ed.), Türkçe öğretiminde güncel tartışmalar içinde (s. 26-28). Ankara: TÖMER

Karasar, N. (2012). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Bilim Kitap Kırtasiye Yayınevi.

Kuhn, D. (1999). *A Developmental Model of Critical Thinking. Educational Researcher*, v28 n2 p16-26.

Lipman, M. (1987). Critical thinking: What can it be? Analytic Teaching, 8(1), 5-12.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2024) Türkçe Öğretim Programı. Ankara: MEB.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2024) Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli. Ankara: MEB.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2024). Türkçe ders kitabı (1. ve 2.kitap) Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

Özdemir, E. (1995). Eleştirel okuma (1.baskı). Ankara: Ümit yayıncılık.

Paul, R. W. (1993). The logic of creative and critical thinking. American Behavioral Science, 37(1), 21-39.

Paul, R., & Elder, L. (2006). *The Miniature Guide to Critical Thinking Concepts and Tools. The Foundation for Critical Thinking.*

Tiwari, A., Chan, S., Sullivan, P.L., Dixon, A.S.,& Tang, C. (1999) Enhancing students' critical thinking through problem-based learning. In J. Marsh (Ed.)Implementingproblem based learning project: proceedings of the first asia pacific conference on problem based learning (pp.75-86). Hong Kong: The University Grants Committee of Hong Kong, Teaching Development Project.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Seçkin Yayıncılık.

ORTAOKUL TÜRKÇE 5. SINIF DERS KİTAPLARINDA KULLANILAN STRATEJİLER[1]

STRATEGIES USED IN 5TH GRADE TURKISH TEXTBOOKS IN MIDDLE SCHOOL

Prof. Dr. Esra LÜLE
İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi,
Türkçe Öğretmenliği Bölümü, Malatya, Türkiye.
https://orcid.org/0000-0003-1650-6033

ÖZET

Üstbiliş, bireyin kendi bilişsel süreçlerini tanıma, bu süreçleri düzenleme ve öğrenme sürecini bilinçli bir şekilde kontrol etme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram, bireylerin öğrenme süreçlerini daha verimli hâle getirmek için bilişsel farkındalıklarını artırmayı hedefler. Garner (1987), üstbilişi bireyin kendi anlaması ve algılaması üzerine düşünmesi olarak tanımlamaktadır. Alanyazında, üstbilişsel düzenlemenin bireyin öğrenme performansını geliştirdiği ve stratejik okuma becerilerini desteklediği ortaya konulmuştur. Benzer şekilde birçok araştırma üstbilişsel strateji eğitiminin öğrencilerin okuma başarılarını artırdığını göstermektedir. Üstbilişsel stratejiler, ilgili faaliyetin istenen şekilde gerçekleşip gerçekleşmediğini anlık olarak takip etmeyi, süreçte bir sorun olduğunda müdahale etmeyi (örneğin strateji değiştirme, materyali düzenleme) ve süreç sonunda başarıya ulaşılıp ulaşılmadığını değerlendirmeyi içerir. Üstbilişsel stratejiler, öğrencilerin okuma süreçlerini planlama, izleme ve değerlendirme aşamalarıyla kontrol etmelerine yardımcı olan zihinsel yaklaşımlardır. Bu çalışmada, ortaokul 5. sınıf Türkçe ders kitapları üstbilişsel stratejileri açısından incelenmiştir. Araştırma süresince ders kitabındaki metinler, etkinlikler ve diğer bölümler detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Elde edilen bulgulara göre, Türkçe ders kitabındaki üstbilişsel okuma stratejilerinin kullanımı genel olarak etkileyici görünmesine rağmen; daha kapsamlı, yaratıcı ve analitik etkinliklerle desteklenmesi durumunda öğrencilerin bilişsel ve üstbilişsel yeteneklerinin daha da gelişebileceği ortaya çıkmıştır. Araştırmanın sonuçları, ders kitaplarının geliştirilmesi sürecinde bu tür stratejilerin yaygın bir şekilde kullanılmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu bulguların eğitim materyalleri tasarlayanlar ile öğretmenlere yol göstermesi beklenmektedir; böylece öğrencilerin öğrenme süreçlerini destekleyen içerikler geliştirme yönünde teşvik edici adımlar atılabilir. Eğitim programlarının temel hedeflerinden biri olan bağımsız düşündüren, eleştirel ve yaratıcı bireyler yetiştirme amacı daha güçlü bir biçimde desteklenebilir. Ayrıca öğretim materyallerinin öğrencilerin okuma süreçlerine katkı sağlayacak şekilde yapılandırılması ise onların üstbilişsel farkındalıklarını artırmak için kritik bir adım olacaktır.

Anahtar Sözcükler: Ortaokul Türkçe 5. Sınıf Ders Kitapları, strateji, etkinlik.

ABSTRACT

Metacognition is defined as an individual's ability to recognize their own cognitive processes, regulate these processes, and consciously control the learning process. This concept aims to enhance individuals' cognitive awareness to make their learning processes more efficient. Garner (1987) defines metacognition as thinking about one's own understanding and perception. In the literature, it has been revealed that metacognitive regulation improves

[1] BU ARAŞTIRMA İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ BİLİMSEL ARAŞTIRMA PROJELERİ KOORDİNASYON BİRİMİNCE DESTEKLENMİŞTİR. PROJE ID: 3517

individuals' learning performance and supports strategic reading skills. Similarly, many studies show that metacognitive strategy training increases students' reading achievements. Metacognitive strategies involve instant monitoring of whether the activity is progressing as intended, intervening when there is a problem in the process (e.g., changing strategies, organizing material), and evaluating whether success has been achieved at the end of the process.

Metacognitive strategies are mental approaches that help students control their reading processes through planning, monitoring, and evaluation phases. This study examined 5th-grade middle school Turkish textbooks in terms of metacognitive strategies. During the research, the texts, activities, and other sections of the textbooks were analyzed in detail. According to the findings, while the use of metacognitive reading strategies in Turkish textbooks generally appears to be impressive, it was revealed that students' cognitive and metacognitive skills could be further developed with more comprehensive, creative, and analytical activities. The results of the study emphasize the necessity of widely using such strategies in the process of developing textbooks. These findings are expected to guide educational material designers and teachers, encouraging steps toward developing content that supports students' learning processes. The aim of training independent, critical, and creative individuals—one of the fundamental goals of educational programs—can be more strongly supported. Moreover, structuring teaching materials to contribute to students' reading processes is a critical step in enhancing their metacognitive awareness.

Keywords: 5th Grade Turkish Textbooks in Middle School, Strategy, Activity.

GİRİŞ

Eğitim, bireylerin bilgi, beceri ve tutumlarını geliştiren dinamik bir süreçtir. Bu sürecin temel taşlarından biri olan ders kitapları, öğrencilerin akademik gelişiminde önemli bir rol oynar. Özellikle dil eğitimi açısından, kullanılan stratejiler öğrencilerin okuma, yazma, dinleme ve konuşma becerilerini doğrudan etkiler. Anadili eğitimi, öğrencilerin anlama ve anlatma becerilerini geliştiren, düşünme yapılarını destekleyen ve dilin inceliklerini kavramalarına yardımcı olan bir süreçtir. Bu nedenle, ders kitaplarında kullanılan öğretim stratejileri, öğrencilerin dil gelişimine katkı sağlaması açısından titizlikle seçilmelidir. 5. sınıf öğrencileri de ilkokuldan ortaokula geçiş sürecinde oldukları için, öğretim yöntemleri ve stratejileri akademik başarıda önemli bir yere sahiptir.

Bu çalışmada, ortaokul 5. sınıf Türkçe ders kitaplarında kullanılan öğretim stratejileri incelenerek, bu stratejilerin öğrencilerin dil becerileri üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında, ders kitaplarındaki metinler, etkinlikler ve yönlendirmeler analiz edilerek hangi stratejilere ağırlık verildiği belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, etkili bir dil eğitimi için öneriler sunulmuştur.

Bu bağlamda, çalışmanın amacı, Türkçe ders kitaplarında kullanılan öğretim stratejilerini belirlemek ve bu stratejilerin öğrenci başarısına olan katkısını ortaya koymaktır. Araştırma bulgularının, dil eğitimi alanında yapılacak yeni düzenlemelere katkı sağlaması beklenmektedir.

Strateji ve yöntem öğretimi uygulama esasları Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda şöyle sunulur: Öğrencinin dinleme/izleme, okuma ve yazma sürecinde bağımsız olarak kullanması beklenen bilişsel ve üst bilişsel stratejiler bulunmaktadır.

Bilişsel stratejiler; okuma, dinleme ya da yazma sürecinin başarıyla tamamlanması için bireyin işe koşacağı zihinsel süreçleri ve buna dayalı uygulamaları kapsar. Üst bilişsel stratejiler ise ilgili etkinliğin istenen biçimde gerçekleşip gerçekleşmediğini anlık olarak takip etmeyi, bir sorun olduğu düşünüldüğünde sürece müdahale etmeyi (strateji değiştirme, materyali

düzenleme vb.) ve süreç sonunda başarıya ulaşılıp ulaşılmadığına dair bir değerlendirme yapmayı içerir.
Programda yer alan tüm bilişsel stratejiler gerektirdikleri bilişsel yük göz önünde bulundurularak uygun sırayla ve doğrudan öğretimle (Kademeli Sorumluluk Devri Modeli esas alınarak) öğretilmelidir. Üst bilişsel stratejiler ise ilk derslerden itibaren uygun bağlamlarda dolaylı öğretimle (öğretmenin sadece model olması yoluyla) öğretilmeli, kullanımları sürekli teşvik edilmelidir.
Dinleme/izleme ve okuma becerilerinde öğretilecek bilişsel stratejiler ortaktır ve kaynaklarda anlama stratejileri olarak da adlandırılmaktadır. Bu stratejiler, tema içindeki sırası dikkate alınarak ya okuma ya da dinleme/izleme becerisinde öğretilecektir. Daha sonra diğer beceride öğrencilerin söz konusu stratejiyi bağımsız olarak kullanıp kullanamadıkları kontrol edilecektir. Eğer öğrenciler diğer beceride stratejiyi kullanırken sorun yaşarsa öğretmen tarafından o beceride de Kademeli Sorumluluk Devri Modeli ile öğretim planlanıp uygulanacaktır. Öğrencilerin stratejiyi sorunsuz bir şekilde kullandıkları görülürse tekrar öğretim yapılmayacaktır. Yazma becerisinde ise bilişsel stratejiler beceriye özgü olup her biri ilgili beceriye yönelik çalışmalar sırasında öğretilecektir. Okuma, dinleme/izleme ve yazma becerilerinde yöntem ve teknikler ilgili öğrenme çıktılarında verilen açıklamalar uyarınca öğretilecek ve kullanılacaktır.
Konuşma becerisine yönelik yöntem ve tekniklerin kullanımı ise konuşma şekline (sözlü üretim-sözlü etkileşim) ve konuşmanın hazırlıklı ya da hazırlıksız olma durumuna göre özelleşebileceği için konuşma yöntem ve teknikleri, öğrenme çıktıları dâhilinde verilen açıklamalara uygun olarak kullanılacaktır.
Eğitim araç ve gereçleri hazırlanırken strateji ve yöntemlerin öğretimi göz önünde bulundurulmalıdır. Bu doğrultuda araç ve gereçler hazırlanırken Kademeli Sorumluluk Devri Modeli ile yapılacak ilk öğretim uygulamalarının ders işlenişine yansıtılması sağlanır. İhtiyaç durumunda yapılacak ek öğretim uygulamaları ise eğitim araç ve gereçlerine yansıtılmaz, öğretmen tarafından planlanıp uygulanır.
Bilişsel Stratejiler:
Öğrencinin dinlerken/izlerken, okurken ya da yazarken kullanması beklenen ilk strateji grubu bilişsel stratejilerdir. Öğrencinin üzerinde çalıştığı zor görevleri başarıyla tamamlaması ve hedeflerine ulaşması için bir ya da birkaç bilişsel stratejiyi başkalarına bağımlı olmadan kullanması gerekir. Bu kapsamda öğrenci çalışma öncesinde hedeflerini belirler, bu hedeflere ulaşmak için en uygun stratejiyi seçer ve bir başkasının yönlendirmesine gerek kalmadan kullanır.
Dinlem-e/izleme ve okuma sürecinin farklı safhalarında öğrenci tarafından süreci daha verimli hâle getirmek, anlamın yapılandırılmasını kolaylaştırmak, elde edilen bilgiyi zihinde daha iyi organize edip daha uzun süre hafızada tutmak için kullanılabilecek bilişsel stratejiler şunlardır:

- Ön Bilgileri Harekete Geçirme ve Kullanma
- Tahmin Etme
- Görselleştirme
- Metin Yapılarını Analiz Etme
- Bilgileri Organize Etme
- Soru Sorma
- Çıkarım Yapma
- Özetleme

Üst Bilişsel Stratejiler:
Öğrencinin belirli hedefler belirlemesi, bu hedeflere ulaşmak için uygun stratejiler seçmesi, sürecin hedefler doğrultusunda ilerleyip ilerlemediğini izlemesi ve süreç sonunda elde ettiği sonuçları değerlendirmesi beklenir. Bilişsel stratejiler öğrencinin hedeflerine ulaşmasını ve süreci ilerletmesini, diğer bir ifadeyle bir konuyu öğrenmesini ya da bir görevi yerine

getirmesini; üst bilişsel stratejiler ise süreci planlamasını, izlemesini ve değerlendirmesini sağlar.
Üst bilişsel stratejiler programda "izleme" ve "kontrol" olmak üzere iki ana başlık altında ele alınmaktadır ve bu stratejiler; bilişsel stratejilere yer verilen dinleme/izleme, okuma ve yazma becerilerinde kullanılmaktadır.
a) Üst Bilişsel İzleme
Dinleme/izleme ya da okuma süreci boyunca ve bu sürecin sonunda, hedefler doğrultusunda oluşturulan ölçütlerin kullanılarak sürecin hedefler doğrultusunda ilerleyip ilerlemediğinin, öğrenmenin gerçekleşmesinde (dinleme/izleme ya da okumada anlamın yapılandırılması) bir sorun olup olmadığının sorgulanmasını kapsayan bir stratejidir. Başka bir ifadeyle izleme sadece anlamın yapılandırılması sürecini değil, aynı zamanda dinleme/izleme ya da okuma öncesinde belirlenmiş olan diğer özel hedeflere ulaşılıp ulaşılmadığını da kontrol etmeyi içerir. Strateji öğretilirken öğrencilerin dinleme/izleme ya da okuma sırasında belirli aralıklarla durup dinlediği/izlediği ya da okuduğu kısmı anlayıp anlamadığını kontrol etmesi, ilgili kısımdan ne anladığını kısa bir şekilde not alması sağlanır. Öğretmen bu konuda model olur. Bu uygulama, düzenli aralıklarla tekrarlanır. Öğrencinin zaman içinde izlemeyi otomatikleştirmesi beklenir. Yazma becerisinde de benzer şekilde metnin istenen nitelikleri taşıyacak şekilde oluşturulup oluşturulmadığı düzenli olarak
kontrol edilir ve öğrencinin bu kontrolü otomatikleştirmesi beklenir.
Üst bilişsel izleme stratejisi, üst bilişsel kontrol stratejilerinin kullanımında hareket noktasıdır. Üst bilişsel kontrol stratejilerinden biri olan değerlendirme, süreç sonunda izleme ile toplanan verileri de kullanarak tüm sürecin değerlendirilmesini sağlar. İzlemede sorun belirlenmesi durumunda kontrol stratejilerinden strateji seçimi yeniden gündeme gelir ve süreç başında yapılan seçim güncellenir. Daha sonra yeni yapılan seçimin sorunu ortadan kaldırıp kaldırmadığı ve hedefe ulaşmaya katkı sağlayıp sağlamadığı yine izlemeyle kontrol edilir.
b) Üst Bilişsel Kontrol
Üst bilişsel kontrol, yapılan izleme ile elde edilen bilgiler doğrultusunda harekete geçme sürecidir. Öğrenci, anlamada ya da çalışma öncesi belirlediği hedeflere ulaşmada sorun yaşadığını fark ettiğinde sorunun kaynağına yönelik müdahalede bulunur. Örneğin sorun seçilen stratejiden kaynaklanıyorsa stratejinin, materyalden kaynaklanıyorsa materyalin değiştirilmesi sağlanır. Strateji, aynı zamanda öğrencinin gerçekleştireceği görevleri planlaması ve yönetmesinde kritik bir rol üstlenir. "Amaç belirleme", "bilişsel strateji seçimi" ve "öz değerlendirme", Türkçe dersi kapsamında kullanılabilecek üst bilişsel kontrol stratejilerindendir.
b.1) Amaç Belirleme
Amaç, yapılan bir faaliyetin ya da bir öğrenme etkinliğinin sonunda elde edilmesi beklenen net sonuçtur. Amaç belirleme ise işin sonunda ulaşılacak net sonucun ne olduğuna bireyin karar vermesidir. En kısa ifadesiyle bireyin başarmaya çalıştığı şeyin ne olduğunu belirlemesi olarak tanımlanabilir. Amaç, çoğu zaman eğitim faaliyetlerinde öğretmen tarafından görevle beraber veriliyor olsa da öğrencinin buna yönelik farkındalık oluşturması ve zihninde netleştirmesi gerekmektedir. Ayrıca kimi çalışmalarda öğrencinin amacını belirlemesi de mümkündür. Her iki durumda da üst bilişsel kontrol stratejilerinin etkili bir şekilde kullanılması için bireyin amaca yönelik farkındalığının olması gerekmektedir.
b.2) Bilişsel Strateji Seçimi
Öğrenme çıktılarına ulaşmak için uygun bilişsel stratejinin seçilmesini içeren bir stratejidir. Planlama sırasında öğrenciden kendi güçlü ve gelişmeye açık yönlerini değerlendirmesi, zaman ve diğer faktörleri de göz önünde bulundurarak amaca ulaşmak için en uygun stratejiyi seçmesi beklenir. Bir üst bilişsel kontrol stratejisi olarak bilişsel strateji seçimi, amaca ulaşma sürecini doğrudan etkilediği için önemlidir. Öğrenciden, daha önceki benzer görevlerde kullandığı stratejiyi ve elde ettiği sonuçları -bu bazen gözlemlenen modellerin sonuçlarından hareketle de

yapılabilmektedir- değerlendirip en doğru seçimi yapması beklenir. Daha sonraki süreçte de öğrenci üst bilişsel izlemeyle seçiminin doğruluğunu kontrol eder ve gerekirse seçtiği stratejiyi değiştirmek üzere yeni bir seçim yapar.

b.3) Öz Değerlendirme

Süreç sonunda yapılan öz değerlendirme, daha sonra gerçekleştirilecek dinleme/izleme, okuma ya da yazma etkinlikleri için öğrencinin kendini hazırlamasını sağlar. Bu değerlendirme, öğrencinin çeşitli değişkenler bakımından (motivasyon yapıları, strateji bilgisi, farklı metin türleri ya da öğrenme materyallerinin özelliklerine göre strateji, çevre ve materyal ile ilgili yapılacak uyarlamalar vb.) kendini yeni durumlara hazır hale getirmesine yardımcı olur.

AMAÇ

Bu çalışmanın temel amacı, ortaokul 5. sınıf Türkçe ders kitaplarında strateji eğitiminin kullanım durumlarını ortaya koymaktır. Bu kapsamda öğrencilere sunulan kitaptaki etkinlikler incelenmiş kullanılan üst bilişsel stratejiler örneklenmiştir. Alt amaç soruları şöyledir:

1. 5. Sınıf Türkçe ders kitaplarında kullanılan etkinliklerde kendi öğrenme sürecini izleme başlığına uygun olanlar hangileridir?
2. 5. Sınıf Türkçe ders kitaplarında kullanılan etkinliklerde hedef belirleme ve planlama başlığına uygun olanlar hangileridir?
3. 5. Sınıf Türkçe ders kitaplarında kullanılan etkinliklerde düşünme hatalarını tespit etme başlığına uygun olanlar hangileridir?
4. 5. Sınıf Türkçe ders kitaplarında kullanılan etkinliklerde strateji kullanımı ve değerlendirme başlığına uygun olanlar hangileridir?
5. 5. Sınıf Türkçe ders kitaplarında kullanılan etkinliklerde farkındalık ve yansıtma başlığına uygun olanlar hangileridir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Ortaokul 5. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki etkinlerin üstbilişsel stratejiler bağlamında değerlendirilmesi amacıyla yapılan çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman incelemesi gibi nitel bilgi toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların, durumların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir (Yıldırım & Şimşek 2018).

Veri Toplama Aracı

Araştırma kapsamında 2024-2025 eğitim öğretim yılında ortaokul 5. sınıfta kullanılan MEB yayınlarına ait Türkçe ders kitabı incelenmiştir. Kitaplarda yer alan etkinlikler araştırma dokümanları olarak değerlendirilmiştir. Ders kitabından elde edilen veriler doküman incelemesi yöntemiyle toplanmıştır. Doküman incelemesi hem basılı hem de elektronik materyalleri incelemek ya da değerlendirmek için sistematik bir işlemdir (Bowen, 2009).

Verilerin Analizi

Araştırmada doküman incelemesi yoluyla elde edilen veriler betimsel analizle çözümlenmiştir. Betimsel analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Türkçe ders kitabı iki farklı kitaptan oluştuğu için birinci kitap 5TDK1 ve ikinci kitap 5TDK2 olarak kodlanmıştır.

Bir etkinlik, belirli koşullar altında üstbilişsel strateji olarak kabul edilebilir çünkü üstbiliş, kişinin kendi düşünme süreçlerini fark etmesi, değerlendirmesi ve gerektiğinde yönlendirmesi anlamına gelir. Etkinlikler, bu tür becerileri geliştirebilir ya da kullanmayı teşvik edebilir. 5. Sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan etkinlikler alanyazındaki veriler doğrultusunda kodlanmıştır. Seçeneklerin (kategorilerin) ve alt seçeneklerin oluşturulması alanyazın taraması sonucunda aşağıdaki başlıklarda sıralanmıştır (Oxford 1990; Pookcharoen 2009; Flavell 1979;

Schunk,, Zimmerman 1998; wilson, Jan 1993; Browm 1980; Flawell 1981; Gourgey 2001; Hartman & Sternberg 1993; Hartman 2002; Jacobs & Paris1987 ; Schraw & Dennison 1994; Schraw & Moshman 1995; Schraw 2002; Schraw, Olafson, Meibel & Sewing, 2012; Schraw & Gutierrez 2015; Zhang & Seepho 2013):

1. Kendi Öğrenme Sürecini İzleme: Etkinlik, bireyin öğrenme sürecini değerlendirmesini ve izlemesini gerektiriyorsa, bu bir üstbilişsel strateji haline gelebilir. Örneğin:

- Bir öğrencinin bir problemi çözerken hangi adımlarda hata yaptığını fark etmesi.
- Bir kişinin öğrenme hedeflerini belirleyip buna ulaşma stratejilerini değerlendirmesi.

2. Hedef Belirleme ve Planlama: Etkinlik, bir hedefe ulaşmak için adımlar oluşturmayı ve bu adımları gözden geçirmeyi içeriyorsa, üstbiliş devreye girer. Örneğin:

- Yazılı bir proje hazırlarken önce taslak oluşturma, ardından düzenleme gibi süreçlerin planlanması.

3. Düşünme Hatalarını Tespit Etme: Bir etkinlik, bireyin düşünme süreçlerini eleştirel bir şekilde analiz etmesini ve hataları düzeltmesini gerektiriyorsa, bu durum üstbilişsel bir süreçtir. Örneğin:

- Kendi yazdığı bir metni değerlendirip zayıf noktaları düzeltmek.
- Çeşitli çözümleri karşılaştırarak en uygun olanını seçmek.

4. Strateji Kullanımı ve Değerlendirme: Etkinlik, bireyin farklı stratejileri denemesini ve bu stratejilerin etkinliğini değerlendirmesini gerektiriyorsa, bu da üstbilişsel bir stratejidir. Örneğin:

- Yeni bir öğrenme yöntemi denemek ve hangi yöntemin daha etkili olduğunu analiz etmek.

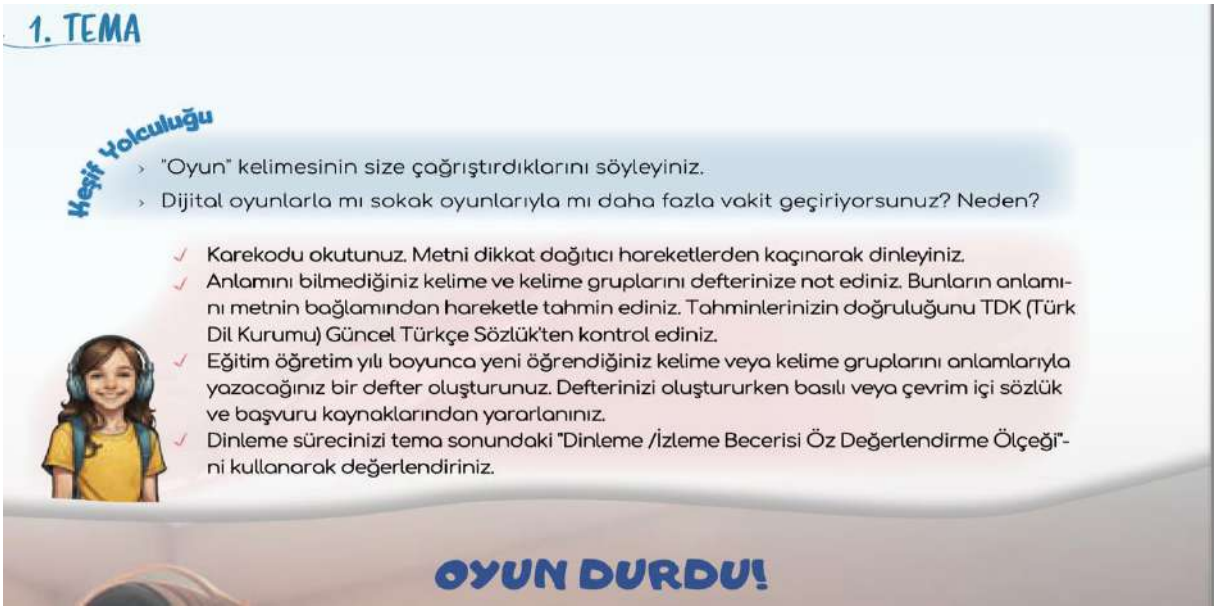
5. Farkındalık ve Yansıtma: Etkinlik, bireyin kendi düşüncelerini ve duygularını gözlemlemesini içeriyorsa, üstbilişi teşvik eder. Örneğin:

- Günlük tutarak bir olay hakkındaki düşüncelerini yazmak.
- Bir tartışmadan sonra hangi argümanların daha güçlü olduğunu yansıtmak.

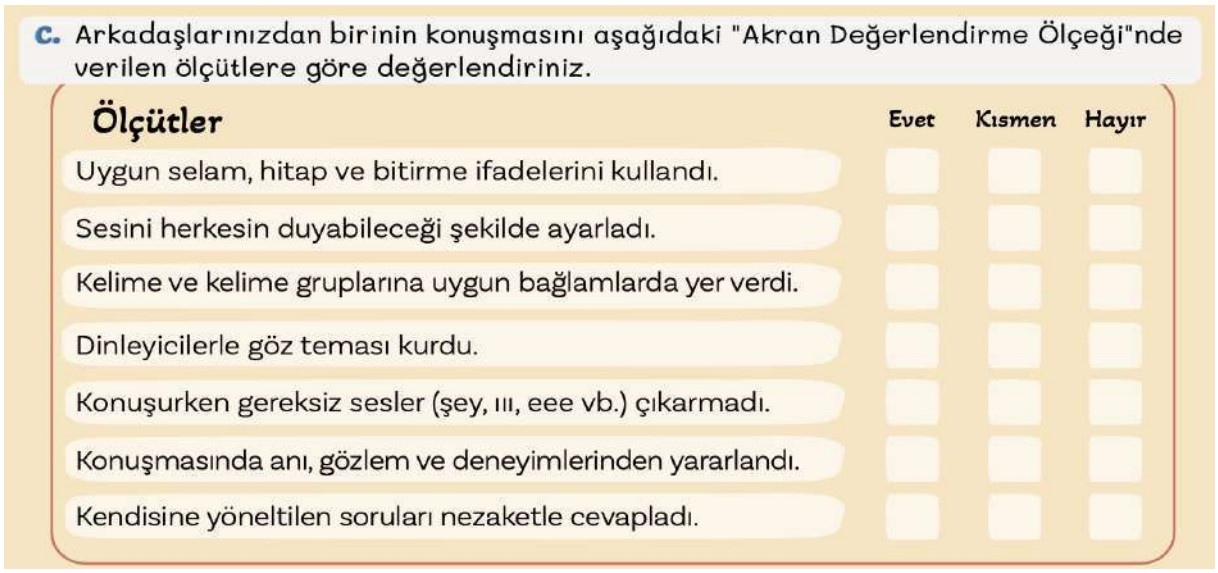
Bir etkinlik, bireyin düşünme, planlama, değerlendirme ve düzenleme gibi becerilerini geliştirmesine olanak sağlıyorsa, üstbilişsel bir strateji olabilir. Bu tür etkinlikler, bireylerin kendi öğrenme ve düşünme süreçlerini daha etkili bir şekilde kontrol etmelerine yardımcı olur.

BULGULAR

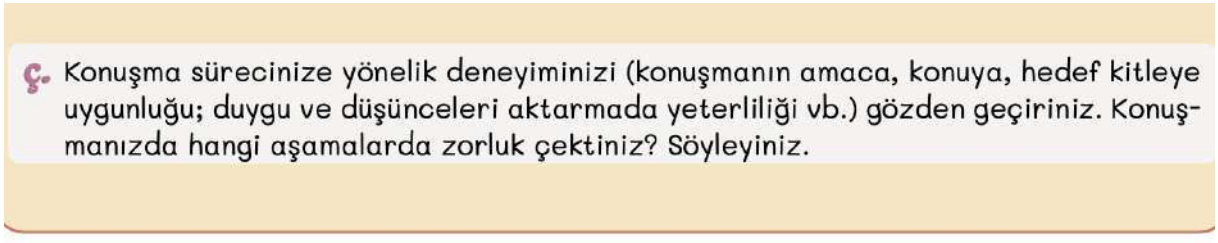
Birinci Alt Problem: 5. Sınıf Türkçe ders kitaplarında kullanılan etkinliklerde kendi öğrenme sürecini izleme başlığına uygun olanlar hangileridir?

Şekil 1. 5TDK1 (MEB, 2024: 12)

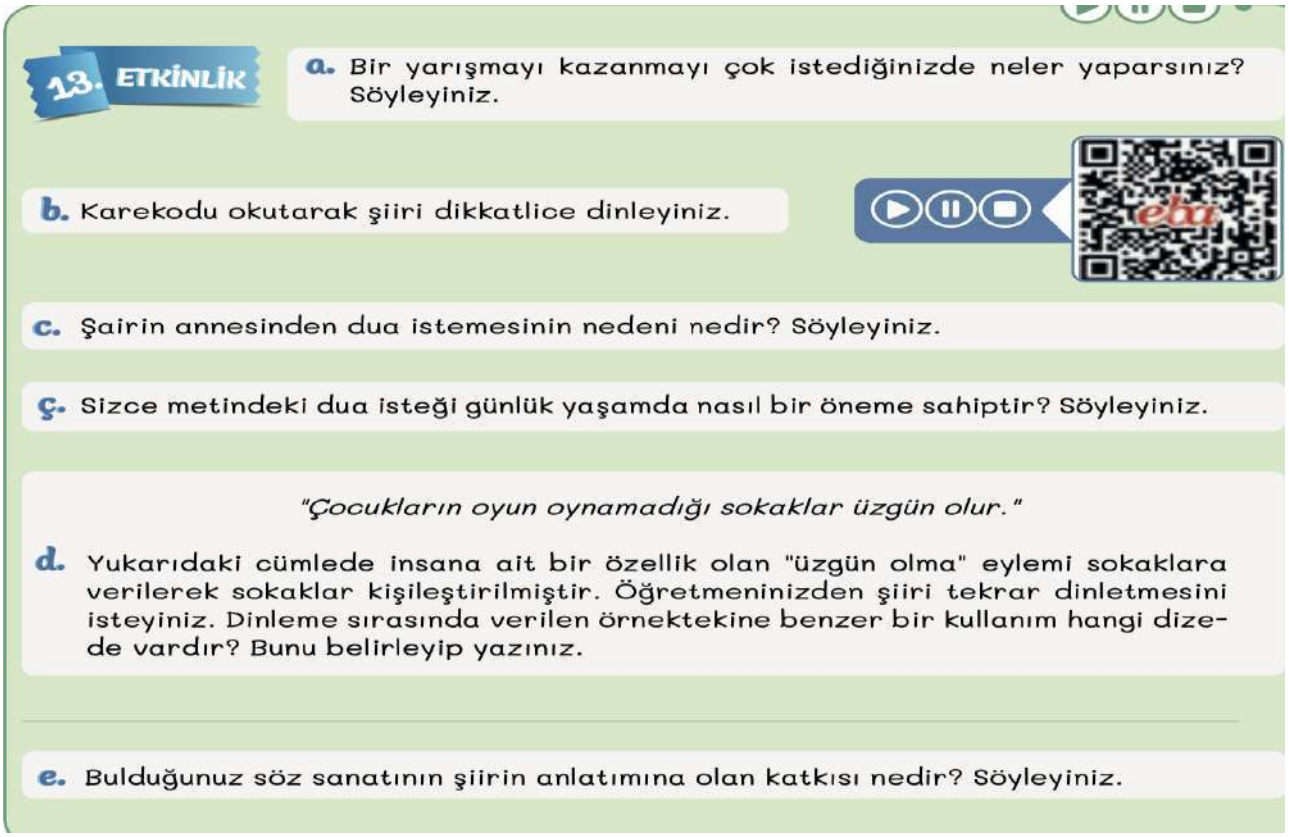

Şekil 2. 5TDK1 (MEB, 2024: 71)

Şekil 3. 5TDK2 (MEB, 2024: 101)

İkinci Alt Problem: 5. Sınıf Türkçe ders kitaplarında kullanılan etkinliklerde hedef belirleme ve planlama başlığına uygun olanlar hangileridir?

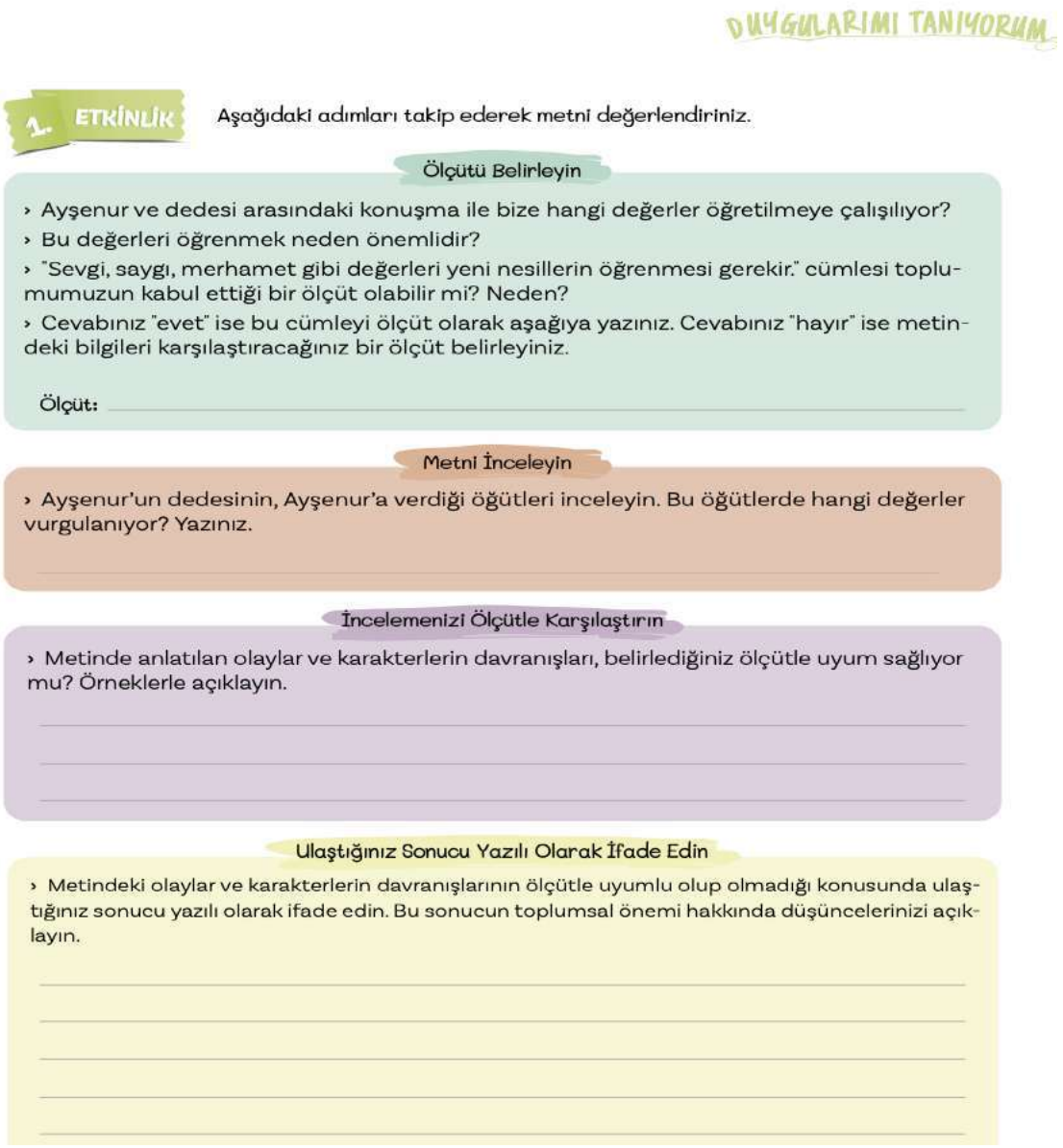

Şekil 4. 5TDK1 (MEB, 2024: 37)

Şekil 5. 5TDK2 (MEB, 2024: 121)

Üçüncü Alt Problem: 5. Sınıf Türkçe ders kitaplarında kullanılan etkinliklerde düşünme hatalarını tespit etme başlığına uygun olanlar hangileridir?

DUYGULARIMI TANIYORUM

1. ETKİNLİK Aşağıdaki adımları takip ederek metni değerlendiriniz.

Ölçütü Belirleyin

› Ayşenur ve dedesi arasındaki konuşma ile bize hangi değerler öğretilmeye çalışılıyor?
› Bu değerleri öğrenmek neden önemlidir?
› "Sevgi, saygı, merhamet gibi değerleri yeni nesillerin öğrenmesi gerekir." cümlesi toplumumuzun kabul ettiği bir ölçüt olabilir mi? Neden?
› Cevabınız "evet" ise bu cümleyi ölçüt olarak aşağıya yazınız. Cevabınız "hayır" ise metindeki bilgileri karşılaştıracağınız bir ölçüt belirleyiniz.

Ölçüt: _____

Metni İnceleyin

› Ayşenur'un dedesinin, Ayşenur'a verdiği öğütleri inceleyin. Bu öğütlerde hangi değerler vurgulanıyor? Yazınız.

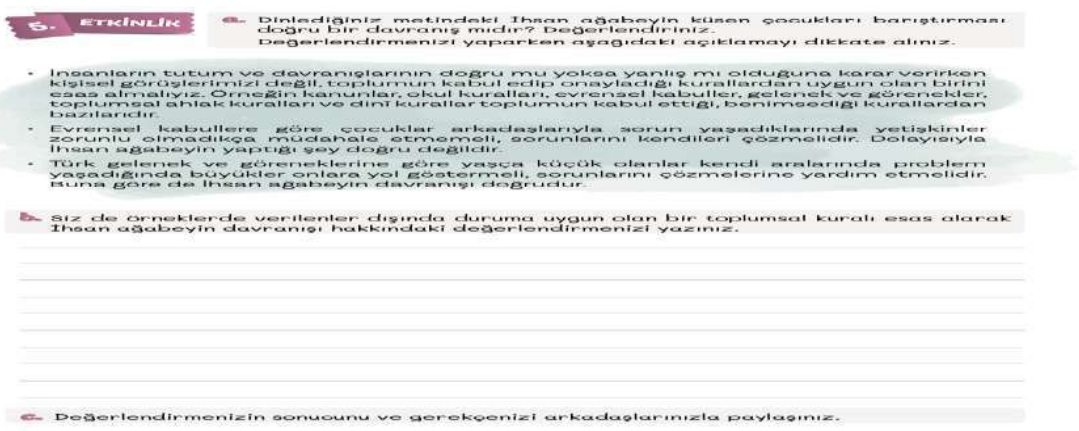
İncelemenizi Ölçütle Karşılaştırın

› Metinde anlatılan olaylar ve karakterlerin davranışları, belirlediğiniz ölçütle uyum sağlıyor mu? Örneklerle açıklayın.

Ulaştığınız Sonucu Yazılı Olarak İfade Edin

› Metindeki olaylar ve karakterlerin davranışlarının ölçütle uyumlu olup olmadığı konusunda ulaştığınız sonucu yazılı olarak ifade edin. Bu sonucun toplumsal önemi hakkında düşüncelerinizi açıklayın.

Şekil 6. 5TDK1 (MEB, 2024: 153)

5. ETKİNLİK

a. Dinlediğiniz metindeki İhsan ağabeyin küsen çocukları barıştırması doğru bir davranış mıdır? Değerlendiriniz.
Değerlendirmenizi yaparken aşağıdaki açıklamayı dikkate alınız.

- İnsanların tutum ve davranışlarının doğru mu yoksa yanlış mı olduğuna karar verirken kişisel görüşlerimizi değil, toplumun kabul edip onayladığı kurallardan uygun olan birini esas almalıyız. Örneğin kanunlar, okul kuralları, evrensel kabuller, gelenek ve görenekler, toplumsal ahlak kuralları ve dinî kurallar toplumun kabul ettiği, benimsediği kurallardan bazılarıdır.
- Evrensel kabullere göre çocuklar arkadaşlarıyla sorun yaşadıklarında yetişkinler zorunlu olmadıkça müdahale etmemeli, sorunlarını kendileri çözmelidir. Dolayısıyla İhsan ağabeyin yaptığı şey doğru değildir.
- Türk gelenek ve göreneklerine göre yaşça küçük olanlar kendi aralarında problem yaşadığında büyükler onlara yol göstermeli, sorunlarını çözmelerine yardım etmelidir. Buna göre de İhsan ağabeyin davranışı doğrudur.

b. Siz de örneklerde verilenler dışında duruma uygun olan bir toplumsal kuralı esas alarak İhsan ağabeyin davranışı hakkındaki değerlendirmenizi yazınız.

c. Değerlendirmenizin sonucunu ve gerekçenizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

96

Şekil 7. 5TDK2 (MEB, 2024: 96)

Dördüncü Alt Problem: 5. Sınıf Türkçe ders kitaplarında kullanılan etkinliklerde strateji kullanımı ve değerlendirme başlığına uygun olanlar hangileridir?

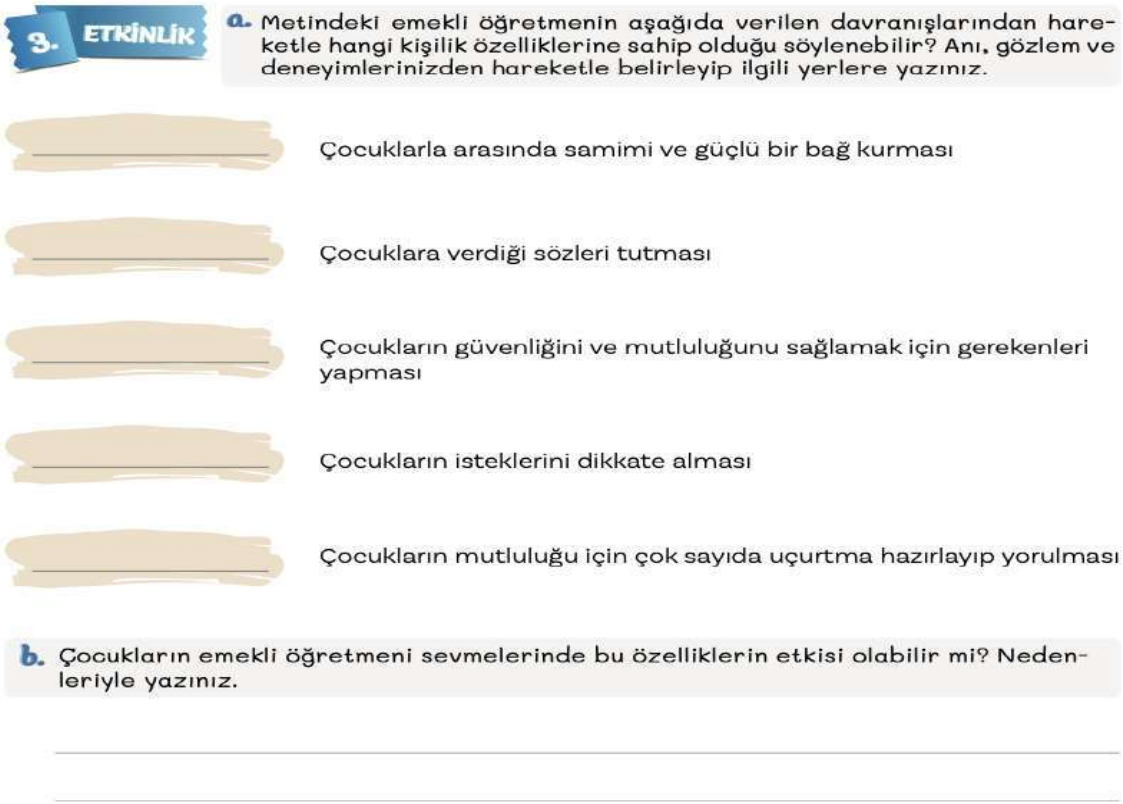

Şekil 8. 5TDK1 (MEB, 2024: 108)

Şekil 9. 5TDK2 (MEB, 2024: 110)

Beşinci Alt Problem: 5. Sınıf Türkçe ders kitaplarında kullanılan etkinliklerde farkındalık ve yansıtma başlığına uygun olanlar hangileridir?

3. ETKİNLİK

a. Metindeki emekli öğretmenin aşağıda verilen davranışlarından hareketle hangi kişilik özelliklerine sahip olduğu söylenebilir? Anı, gözlem ve deneyimlerinizden hareketle belirleyip ilgili yerlere yazınız.

Çocuklarla arasında samimi ve güçlü bir bağ kurması

Çocuklara verdiği sözleri tutması

Çocukların güvenliğini ve mutluluğunu sağlamak için gerekenleri yapması

Çocukların isteklerini dikkate alması

Çocukların mutluluğu için çok sayıda uçurtma hazırlayıp yorulması

b. Çocukların emekli öğretmeni sevmelerinde bu özelliklerin etkisi olabilir mi? Nedenleriyle yazınız.

Şekil 10. 5TDK1 (MEB, 2024: 57)

10. ETKİNLİK

a. Okuduğunuz metinden karşılaştırılabilir bir unsur belirleyiniz.

b. Belirlediğiniz unsura göre metindeki benzerlik ve farklılıkları aşağıdaki tablolara listeleyiniz.

Benzerlikler	Farklılıklar

51

Şekil 11. 5TDK2 (MEB, 2024: 51)

SONUÇ

Bu çalışma, ortaokul 5. sınıf Türkçe ders kitaplarında kullanılan öğretim stratejilerini incelemiştir. İncelenen kitapta ön bilgileri harekete geçirme, tahmin etme, metin yapılarının analizi, bilgileri organize etme ve özetleme gibi üstbilişsel okuma stratejilerinin kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bu stratejiler, metinlere bağlı olarak doğrudan ya da dolaylı yönergelerle,

çeşitli uygulamalarla desteklenmiştir. Özellikle "Keşif Yolculuğu"**,** "Bu Görev Bizim" **ve** "Okuma Becerisi Öz Değerlendirme Ölçeği" gibi bölümler, öğrencilere üstbilişsel stratejileri öğretme ve uygulama olanağı sunmaktadır. Kitaptaki etkinlikler planlama, izleme ve değerlendirme aşamalarını kapsamaktadır.

ÜSTBİLİŞSEL STRATEJİLER	1. KİTAP	2. KİTAP	TOPLAM
KENDİ ÖĞRENME SÜRECİNİ İZLEME	19	18	37
HEDEF BELİRLEME VE PLANLAMA	13	25	38
DÜŞÜNME HATALARINI TESPİT ETME	5	7	12
STRATEJİ KULLANIMI VE DEĞERLENDİRME	20	28	48
FARKINDALIK VE YANSITMA	12	20	32
TOPLAM	69	98	167

Çizelge 1. 5. Sınıf Türkçe ders kitaplarında kullanılan üstbilişsel stratejilerin kullanım sıklığı

Üstbiliş, bireyin kendi öğrenme sürecini fark etmesi, izlemesi ve yönetmesi ile ilgilidir. Bu beceriler, bireyin düşünme süreçlerini kontrol etmesini, hatalarını tespit edip düzeltmesini ve öğrenme stratejileri geliştirmesini sağlar. Çizelgede, iki kitap üstbilişsel stratejiler açısından karşılaştırıyor. Verilere göre 2. kitap (98 puan), 1. kitaba (69 puan) kıyasla üstbilişsel stratejileri geliştirme konusunda daha güçlü bir katkı sağlıyor.

Kendi Öğrenme Sürecini İzleme: 1.kitap (19), 2. kitap (18). İki kitap da benzer seviyede katkı sağlıyor. Öğrenme sürecini izleme ve değerlendirme konusunda dengeli bir yaklaşım sunuyorlar.

Hedef Belirleme ve Planlama: 1.kitap (13), 2. kitap (25). 2. kitap, hedef belirleme ve planlama becerilerini geliştirme konusunda çok daha etkili. Kişinin amaçlarını netleştirmesine ve bunlara ulaşmak için plan yapmasına daha fazla katkı sağlıyor.

Düşünme Hatalarını Tespit Etme: 1.kitap (5), 2. kitap (7). Her iki kitap da bu konuda sınırlı katkı sağlıyor, ancak 2. kitap biraz daha iyi. Kişinin bilişsel önyargılarını ve hatalarını fark etmesine yardımcı olma açısından geliştirilmesi gereken bir alan olabilir.

Strateji Kullanımı ve Değerlendirme: 1.kitap (20), 2. kitap (28). 2. kitap, strateji kullanımı ve bunların etkinliğini değerlendirme konusunda daha iyi. Bireyin öğrenme süreçlerinde farklı stratejileri nasıl kullanabileceğini ve değerlendirebileceğini daha iyi öğretiyor.

Farkındalık ve Yansıtma: 1.kitap (12), 2. kitap (20). 2. kitap, bireyin kendi düşüncelerini ve öğrenme süreçlerini analiz etme konusunda daha fazla katkı sağlıyor. Kendi gelişimini değerlendirme ve düşünme sürecine dair farkındalık kazanma açısından daha güçlü.

2. kitap, üstbilişsel stratejiler açısından daha fazla katkı sağlar. Özellikle hedef belirleme ve planlama, strateji kullanımı ve farkındalık/yansıtma gibi alanlarda 1. kitaptan daha üstündür. 1. kitap, öğrenme sürecini izleme konusunda 2. kitaba yakın bir katkı sunuyor; ancak genel olarak daha zayıf kalıyor. Öğrencinin kendi öğrenme süreçlerini daha iyi yönetmesini, strateji geliştirmesini ve planlama becerilerini güçlendirmesini, 2. kitap 1. kitaba oranla daha çok destekler.

Araştırma sonuçları, Türkçe ders kitaplarının pedagojik açıdan geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Daha çeşitli öğretim tekniklerinin kullanılması, öğrencilerin aktif katılımını artırabilir ve dil becerilerinin daha kapsamlı gelişmesini sağlayabilir. Ayrıca, öğrenci merkezli öğretim yöntemlerine daha fazla yer verilmesi, bireysel öğrenme farklılıklarına uygun materyallerin geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır. Sonuç olarak, ders kitaplarında kullanılan stratejilerin etkili bir dil eğitimi için belirleyici olduğu görülmektedir. Bu nedenle, gelecekte yapılacak çalışmalarla ders kitaplarının içeriği daha detaylı analiz edilmeli ve eğitimciler için stratejik öneriler sunulmalıdır. Eğitim politikaları, öğrenci başarısını artırmaya yönelik yenilikçi stratejilerle desteklenmeli ve ders kitaplarının güncellenmesine yönelik düzenli çalışmalar yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

Brown, A. L. (1980). Metacognitive development and reading. In R. J. Spiro, B. C. Bruce, & W. F. Brewer (Eds.), Theoretical issues in reading comprehension (pp.453- 481). Routledge.

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. Qualitative Research Journal, 9(2), 27-40. doi: 10.3316/QRJ0902027.

Flavell, John H. 1979. Metacognition and cognitive monitoring: a new era of cognitive-developmental inquiry. American Psychologist, 34, 906- 911.

Flavell, J. H. (1981). Monitoring social cognitive enterprises: Something else that may develop in the area of social cognition. In J. H. Flavell, & L. Ross (Eds.), Social cognitive development: Frontiers and possible futures (pp. 272-287). Cambridge University Press.

Gourgey, A. F. (2001). Metacognition in basic skills instruction. In H. J. Hartman (Ed.), Metacognition in learning and instruction (pp. 17-32). Springer.

Hartman, H., & Sternberg, R. J. (1993). A broad BACEIS for improving thinking. Instructional Science, (21)5, 401-425.

Hartman, H. J. (2002). Developing students' metacognitive knowledge and skills. In H. J. Hartman (Ed.), Metacognition in learning and instruction (pp. 33-68). Springer.

Jacobs, J. E., & Paris, S. G. (1987). Children's metacognition about reading: Issues in definition, measurement, and instruction. Educational Psychologist, 22, 255-278.

Karasar, N. (2012). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Bilim Kitap Kırtasiye Yayınevi.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2024) Türkçe Öğretim Programı. Ankara: MEB.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2024) Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli. Ankara: MEB.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2024). Türkçe ders kitabı (1. ve 2.kitap) Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

Oxford, R.L., (1990). Language learning strategies: What every teacher should know. Boston: Heinle & Heinle Publishers.

Pookcharoen, S. (2009). Metacognitive online reading strategies among Thai EFL university students (Unpublished doctoral thesis). Department of Literacy, Culture and Language Education, Indiana University, Indiana.

Schraw, G., & Dennison, R. S. (1994). Assessing metacognitive awareness. Contemporary Educational Psychology, 19, 460-475.

Schraw, G., & Moshman, D. (1995). Metacognitive theories. Educational Psychology, 7(4), 351-371. Schraw, G. (1998). Promoting general metacognitive awareness. Instructional Science, 26, 113-125.

Schraw, G. (2002). Promoting general metacognitive awareness. In H. J. Hartman, (Ed.), Metacognition in learning and instruction (pp. 3-16). Springer.

Schraw, G., Olafson, L., Meibel, M., & Sewing, D. (2012). Metacognitive knowledge and field-based science learning in an outdoor environmental education program. In A. Zohar, & Y.J. Dori (Eds.), Metacognition in science education: Trends in current research (pp. 57-77). Springer.

Schraw, G., & Gutierrez, A. P. (2015). Metacognitive strategy instruction that highlights the role of monitoring and control processes. In A. Peña-Ayala (Ed.), Metacognition: Fundaments, applications, and trends (pp. 3-16). Springer.

Schunk, D. H., Zimmerman, B. J. 1998. Self- regulated learning from teaching to self reflective practice. New York: Guilford Press.

Wilson J., Jan, L. W 1993. Thinking for themselves; developing strategies for reflective thinking. Australia: Eleanor Curtain Publishing.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Seçkin Yayıncılık.

Zhang, L., & Seepho, S. (2013). Metacognitive strategy use and academic reading achievement: insights from a Chinese context. *Electronic Journal of Foreign Language Teaching*, *10*(1), 24-69.

INTENTION TO PRACTICE HALAL MARKETING AMONG POLYTECHNIC STUDENTS IN MALAYSIA

Faizan Maisarah Abu Bakar[1]
Aznira Zainal[2]
Politeknik Tuanku Sultanah Bahiyah

Abstract
This study examines the factors influencing Malaysian polytechnic students' intention to practice halal marketing, focusing on religious commitment, perceived usefulness, perceived ease of use, subjective norms, and perceived behavioural control. Using the Technology Acceptance Model (TAM) and the Theory of Planned Behaviour (TPB) as theoretical frameworks, the study employed Structural Equation Modelling (SEM) to analyse survey data collected from 350 business and marketing students. The findings indicate that religious commitment and subjective norms significantly drive students' intention to engage in halal marketing, highlighting the role of faith and social influence. Additionally, technological factors such as perceived ease of use and perceived usefulness contribute to students' acceptance of digital tools in halal marketing, reinforcing the need for technological readiness. The study suggests that enhancing digital literacy, fostering international collaborations, integrating global halal marketing practices in education, and encouraging private-sector involvement can further strengthen Malaysia's position as a global leader in the halal industry. These insights provide valuable implications for educators, policymakers, and businesses aiming to advance halal marketing strategies.
Keywords: Halal marketing, Technology Acceptance Model (TAM), Theory of Planned Behaviour (TPB), Structural Equation Modelling (SEM).

EKONOMİK GÖSTERGELERİN KREDİ RİSKİNE ETKİSİ
THE IMPACT OF ECONOMIC INDICATORS ON CREDIT RISK

Famil HAYRULLAYEV
Yüksek Lisans Öğrencisi, Azerbaycan Devlet Ekonomi Üniversitesi, Finans ve Bankacılık Bölümü

ÖZET
Günümüz bankacılık teorisinin temeli olan dijitalleşme, insanların bank ürünlerine erişimini ve işlemlerini oldukça kolaylaştırmıştır. Ancak, Dijital Bankacılık koşullarında kredi risklerine kontrol etmek ve bunlara etki edebilecek göstergelerin analiz edilmesi karmaşık hale gelmiştir. Bu nedenle, kredi portföyünün kalitesinin artırılması için kredi riskine doğrudan ve dolaylı olarak etki edebilecek her bir faktörün incelenmesi ve yönetim tarafından gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir. Şu anda teknolojinin yüksek hızla gelişmesi, API sistemlerinin geliştirilmesi, yapay zekanın çevrimiçi bankacılıkta uygulanmasının deneyimlenmesi gibi birkaç ilerleme, dış tehditlerin kredi riski üzerindeki etkisini azaltmaktadır. Bununla birlikte, kredi portföyünün hangi yönde geliştirileceğini belirleyebilmek için kredi riskine olan etkilerin ne derece önemli olduğu istatistiksel olarak değerlendirilmelidir. Bankalar, kendi strateji ve hedeflerini belirleyebilmek için mevcut durumu göz önünde bulundurarak kredi faiz oranlarını ve verilmesi gereken maksimum kredi tutarını belirlemelidir. Bu mevcut durum, bankanın etkileyemeyeceği ekonomik faktörlere bağlıdır.
Bu makale, Azerbaycan bankalarının kredi portföy kalitesine etki eden faktörleri incelemektedir. Araştırmanın amacı, Merkez Bankası'nın tekrar faiz oranı, enflasyon oranı, İnsan Gelişimi Endeksi ve GSYİH büyüme hızının kredi riskine etkisini değerlendirmektir. Araştırmada çok değişkenli regresyon modeli kullanılmıştır. Araştırma, Azerbaycan'ın ticari bankası olan Kapital Bank'ın 2016-2024 yılları arasındaki çeyrek verilerine dayanmaktadır. Elde edilen sonuçlar, GSYİH büyüme hızının ve enflasyonun kredi riskinin artmasına, İnsan Gelişimi Endeksi ve Tekrar Faiz Oranı'nın ise azalmasına neden olduğunu göstermektedir.
Bu sonuçlar, Azerbaycan'da dijital bankacılık ortamında kredi portföyünün kalitesinin artırılması ve optimal kredi portföy yapısının oluşturulması için faydalı olabileceğini gösteriyor.
Anahtar kelimeler: Tekrar Faiz Oranı, Enflasyon, İnsan Gelişimi Endeksi, Dijital Bankacılık, Kredi Riski, GSYİH Büyümesi

ABSTRACT
The foundation of modern banking theory, digitalization, has significantly facilitated people's access to banking products and transactions. However, under digital banking conditions, controlling credit risks and analyzing the indicators that may affect them has become increasingly complex. Therefore, to improve the quality of the credit portfolio, it is essential to examine every factor that directly or indirectly influences credit risk and for management to take necessary measures.
Currently, rapid technological advancements, the development of API systems, and the implementation of artificial intelligence in online banking are some key innovations that help mitigate the impact of external threats on credit risk. Nevertheless, to determine the direction in which the credit portfolio should be developed, the significance of credit risk factors must be statistically evaluated. Banks should set their interest rates and maximum loan amounts by considering the existing economic conditions, which are beyond their control.

This study examines the factors affecting the credit portfolio quality of Azerbaijani banks. The research aims to assess the impact of the Central Bank's refinancing rate, inflation rate, Human Development Index (HDI), and GDP growth rate on credit risk. A multivariate regression model was used in the study. The research is based on the quarterly data of Kapital Bank, a commercial bank in Azerbaijan, for the years 2016-2024.
The findings indicate that GDP growth and inflation contribute to an increase in credit risk, while the Human Development Index and the refinancing rate help reduce it. These results suggest that in Azerbaijan's digital banking environment, improving the quality of the credit portfolio and establishing an optimal credit portfolio structure could be beneficial.
Keywords: Central Bank Interest Rate, Inflation, Human Development Index, Digital Banking, Credit Risk, GDP Growth Rate

GİRİŞ

Modern bankacılık teorisinin temelini oluşturan dijitalleşme, insanların bankacılık ürünlerine ulaşmasını ve işlem yapmasını oldukça kolaylaştırdı. Ancak Dijital Bankacılık bağlamında kredi risklerinin kontrol altına alınması ve bunları etkileyebilecek göstergelerin analiz edilmesi daha karmaşık bir hal almıştır. Bu nedenle, kredi portföyünün kalitesinin iyileştirilmesi amacıyla, kredi riskini doğrudan veya dolaylı olarak etkileyebilecek her türlü faktörün incelenmesi ve yönetim tarafından gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir. Günümüzde teknolojinin hızla gelişmesi, API sistemlerinin iyileştirilmesi, yapay zekanın internet bankacılığında pilot uygulamaya alınması ve bunun gibi birçok gelişme, dış tehditlerin kredi riskine olan etkisini azaltmaktadır. Ancak kredi portföyünün hangi yönde geliştirilmesi gerektiğinin belirlenebilmesi için kredi riski üzerindeki etkilerin anlamlılığının istatistiksel olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. (Mammadov S., 2021) Bu çalışmada, banka iskonto oranı, enflasyon oranı, İnsani Gelişme Endeksi ve GSYH büyümesi gibi temel faktörlerin kredi riskini nasıl etkilediği çok değişkenli regresyon yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Çalışmanın amacı, söz konusu ekonomik göstergelerin kredi riskini nasıl etkilediğini ortaya koymak ve bankaların kredi riskini önceden tahmin edebilmektir. Bankaların strateji ve hedeflerini belirleyebilmeleri için, kredi faiz oranlarını ve verilebilecek azami kredi tutarını gerçek durumu dikkate alarak belirlemeleri gerekmektedir. Bu fiili durum bankanın etki edemeyeceği ekonomik faktörlere bağlıdır. Çalışmada banka açısından en önemli sayılabilecek iki temel faktör dikkate alındı: Merkez Bankası'nın yıllık para politikası raporuna göre belirlenen iskonto oranı ve enflasyon oranı. Bankaların günümüzde karşı karşıya kaldığı en büyük sorunlardan biri, enflasyon ve iskonto oranı değiştiğinde nasıl hareket edeceklerini belirleyememeleridir. Elbette, gerçekleşen değişikliklere uygun olarak Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası Yönetim Kurulu da "Bankalarda Kredi Risklerinin Yönetimine İlişkin Kurallar"da uygun değişiklikleri yapıyor ve bankaların kredi risklerini hangi kurallar çerçevesinde değerlendireceklerini ve gerekli düzenleyici göstergeleri belirliyor. Ancak bankaların iç kurallarının güncel duruma göre ayarlanması gerekiyor. Burada, standartlaştırılmış veriler kullanılarak çok değişkenli bir regresyon denklemi oluşturulmakta ve makalenin sonuçları bankacılık sektöründe kredi portföyünün kalitesinin iyileştirilmesine yönelik stratejik öneriler sunmaktadır. (Mammadov S., 2022)

ARAŞTIRMA

Merkez Bankası Repo Faiz Oranı

Merkez Bankası iskonto oranı, ticari bankaların ve diğer finansal kuruluşların Merkez Bankası'ndan kullandıkları kısa vadeli krediler için ödedikleri faiz oranıdır. Bu oran, ülkede para politikasını düzenlemede kullanılan temel araçlardan biri olup, ekonomi üzerinde önemli etkiye sahiptir. Bu gösterge, para arzının düzenlenmesi, enflasyonun yönetilmesi ve ulusal paranın istikrarının sağlanması açısından oldukça önemli kabul ediliyor. İskonto oranı artarsa kredi ile finansman maliyeti artıyor, tüketim ve yatırımlar azalıyor, artarsa bu göstergeler

artıyor. İthalata bağımlılık ve yüksek enflasyon dönemlerinde hükümet iskonto oranını artırma stratejisini kullanabilir. Ayrıca iskonto oranı ticari bankaların kredi faiz oranlarını da etkiliyor. Bu da nüfusun ve işletmelerin borçlanma koşullarını belirliyor. Önceki çalışmaların çoğu iskonto oranı ile kredi riski arasında doğru orantılı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Yapılan araştırmalar, faiz oranlarındaki beklenmedik artışların kredi temerrüt notlarında keskin bir artışa yol açtığını gösteriyor. Aynı zamanda bu durum bankaların aktif-pasif dengelerinde değişimlere ve bankaların ekonomik değerinin azalmasına yol açmıştır. Sermaye yeterlilik oranlarındaki değişiklikler ticari bankaların Merkez Bankası'na olan yükümlülüklerini yerine getirmesini zorlaştırdı. Bu sonuçlar para politikası, kurumsal finansal istikrar ve bankacılık sektörü sağlığı arasındaki karşılıklı ilişkiyi vurgulamaktadır. (Palazzo, B. Yamarthy, R., 2022). Araştırmanın Avrupa ülkelerinde yapılması araştırmanın Azerbaycan'da yapılmasını gerekli kılmıştır. Dolayısıyla şu hipotezi kurabiliriz:

H1: Merkez Bankası iskonto oranı ile kredi riski arasında pozitif bir ilişki vardır

Enflasyon

Azerbaycan ekonomisi ithalata dayalı olduğundan enflasyonun nedenlerinden biri de dövizle ilgilidir. Merkez Bankası, faiz oranları ve para arzı düzenlemesi gibi araçları kullanarak enflasyonu kontrol etmeye çalışır. Arz maliyetlerinin yüksek olduğu dönemlerde hükümet, sübvansiyonlar ve sosyal programlar aracılığıyla etkileri azaltmaya çalışmaktadır.

Enflasyon kontrol altında tutulduğunda ekonomik kalkınmaya olumlu etki ediyor, kontrol dışına çıktığında ise olumsuz etki ediyor. Bu göstergenin kredi riskini tam olarak nasıl etkilediğini söylemek mümkün değildir; ancak geçmişteki araştırma sonuçlarının çoğu yüksek enflasyonun kredi riskini artırdığını göstermektedir. (Boyd, John H. & Levine, Ross & Smith, Bruce D., 2000), (Bofondi, M. Ropele, T., 2011), (Beck, T. Büyükkarabacak, B. Rioja, F. Neven, V., 2012) Yapılan araştırmalara göre enflasyonun Azerbaycan dijital bankacılığı üzerindeki etkisine ilişkin olarak aşağıdaki hipotez oluşturulabilir:

H2: Enflasyon ile kredi riski arasında pozitif bir ilişki vardır.

GSYİH büyümesi

GSYH büyümesinin kredi riski üzerindeki etkisi, genellikle gecikmiş krediler ve genel finansal istikrar üzerindeki etkisi açısından analiz edilir. Genel olarak, GSYİH büyümesi kredi riskiyle ters orantılıdır: Ekonomik büyüme iyileştikçe, borçlular genellikle borç yükümlülüklerini yerine getirmede daha iyi bir konuma gelirler, bu da temerrüt oranlarını ve kredi risklerini azaltır. Buna karşılık, GSYH büyümesindeki yavaşlama, borçlunun geri ödeme kabiliyetinin zayıflaması nedeniyle temerrütlerde artışa ve kredi riskinde artışa yol açabilir. GSYH büyüme oranının kredi riskini nasıl etkilediği ülkenin ekonomik durumuna göre değişebilmekle birlikte çoğu çalışma negatif bir ilişki olduğunu desteklemektedir. Nitekim David Aikman ve arkadaşları tarafından 2019 yılında yayımlanan bir makaleye göre, GSYİH büyümesinin kredi riskini azalttığı deneysel sonuçlarla kanıtlanmıştır. Çalışmada, GSYİH değişimlerinin kredi riski üzerindeki etkisini azaltmak için banka sermayesinin korunmasının önemi vurgulanıyor. (Aikman, D. Bridges, J. Hacıoğlu, S.H. O'Neill, C. Raja, A., 2019). Aynı sonucun dijital bankacılık ortamında da elde edilebilmesi için şu hipotez oluşturulabilir:

H3: GSYH büyümesi ile kredi riski arasında negatif ilişki vardır.

İnsani Gelişme Endeksi

Kredi riski açısından bakıldığında ise araştırmacılar için daha tartışmalı bir konu İnsani Gelişme Endeksi'dir. Kişilerin refah düzeyinin ekonomik bir göstergesi olarak değerlendirilebilecek bu faktör, eğitim, sağlık ve gelir düzeyine bağlı olarak finansal istikrarı ve kredileri geri ödeme yeteneğini etkilemektedir.

Bazı araştırmalar, daha iyi eğitim, sağlık hizmeti ve daha yüksek ortalama aylık ücretler gibi İGE'deki iyileşmelerin finansal katılımın artmasıyla ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu da borçluların kredileri geri ödeme kabiliyetlerini iyileştirerek kredi riskini azaltır. Çalışmada,

yüksek GSYİH'nin genellikle daha güçlü ekonomik istikrar ve daha düşük temerrüt oranlarıyla ilişkili olduğu vurgulanıyor. (Pandey, T.D., 2023)
H4: İnsani Gelişme Endeksi ile kredi riski arasında negatif ilişki vardır.

Tablo 1. Değişkenler

Kısaltma	Değişkenler	Açıklama
GSYHB	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Büyümesi	Önceki GSYH'ye göre yüzdelik değişim (%)
E	Enflasyon	Enflasyon oranı (%) üç aylık rapora göre
İGE	İnsani Gelişme Endeksi	Dünya Bankası'nın aylık GSYİH göstergelerine göre sunduğu rapora göre;
İR	Merkez Bankası Repo Oranı (İnterest Rate)	MB muhasebe faizi aylık rapora göre hazırlanmıştır
CRD	Kredi Riski	Karşılanmayan kredilerin kredi portföyüne oranı

Öncelikle analizin güvenilir sonuçlar verebilmesi için verilerin standardize edilmiş olması, yani istatistiksel olarak regresyon analizi için gerekli şartları taşıması gerekmektedir.
Göstergelerin istatistiksel analizine bakıldığında, enflasyon göstergesinin son 35 çeyrekteki sonuçlarının merkez trendinden daha fazla sapma gösterdiği, bu durumun analizlerinde güvenilirlik düzeyinin nispeten düşük olmasına yol açabileceği görülmektedir. Tüm veriler çarpıklık ve basıklık normallik testlerinden geçti. Dolayısıyla çarpıklık değeri (-1; 1) aralığında ve basıklık değeri (-2; 2) aralığında ise örneklem popülasyonunun normal dağıldığı kabul edilir. Örneklem büyüklüğünün tüm popülasyonu tam olarak kapsayabilecek düzeyde olduğu düşünülmektedir.
Ayrıca verilerin dağılımının normalliği Kolmogorov Simirnov testi ile kontrol edilmiş olup, elde edilen sonuçlara göre 8 yıllık dönemde tüm değişkenlerin çeyreklik göstergelerinin normal dağıldığı, yani verilerin analiz için geçerli olduğu görülmüştür. (Tablo 5. Kolmogorov Simirnov Normallik Testi Sonuçları)
Bankaların finansal tablolarına ilişkin bilgiye ulaşılabilen dönemden itibaren ana kitle dikkate alınmıştır. Bu, Kapital Bank'ın faaliyet dönemindeki toplam raporlarının, yani alınan üç aylık göstergelerin yaklaşık %50'sini kapsamaktadır. Bu aynı zamanda analizde temsil yanlılığının etkisini de azaltır.
Pearson Korelasyon matrisinde elde edilen göstergeler, beklentilerin aksine enflasyonun kredi riskini etkilemediğini, GSYH büyümesi ve GSYH göstergeleri arasında ise sırasıyla çok zayıf pozitif ve negatif ilişki bulunduğunu göstermektedir. F değerinin 0,05'ten küçük olması elde edilen sonuçların anlamlı kabul edildiğini göstermektedir. (Şekil 1. Pearson Korelasyonu) İskonto oranı kredi riski ile ters orantılıdır. Bu değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkileri ve bağımlılıkları oldukça zayıftır, bu durum bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken olan kredi riski üzerindeki ortak etkisinin doğru bir şekilde analiz edilmesine yardımcı olacaktır.

Şekil 1. Pearson Korelasyon

Pearson Correlation

Model	Repo Oranı	Enflasyon	GSYHB	İGE	Kredi Riski
Repo Oranı	1				
Enflasyon	0.36119	1			
GSYHB	-0.05194	-0.0280	1		
İGE	-0.56984	-0.2991	0.3510	1	
Kredi Riski	-0.35265	0.0202	0.1596	0.1277	1

a. Predictors (Constant), Repo Oranı, Enflasyon, GSYHB, İGE

b. Dependent Variable: Kredi Riski

Autokorelyasiya Durbin Watson testi ilə yoxlanılmışdır ve 1.5 - lə 2.5 arasında olması (DW = 1.85) autokorelyasinin olmaması, bu da o deməkdir ki, bunlar arasında ciddi əlaqə mövcud deyil, yəni xətalar təsadüfi paylanmışdır.(Cədvəl 4. Durbin – Watson Testi (Autokorrelyasiya – xətaların təsadüfiliyi testi)). Xətaların variasiyası sərbəst əlamətlərin dəyişməsindən bölgede olmayaraq sabitdir, belə ki, xətaların Homojenliyi Park Testi ilə yoxlanılmış ve datanın t dəyərinin təhəmiyyətli dəyəri (kritik değer) -dən kiçik olduğu məlum olmuşdur. Multikollinearlıq baxımından Varyans Enflasyon Faktörü (VİF) en çok 1 ve 2 arasında değişen bir değere sahiptir, ancak bu durum ciddi bir durumla karşı karşıyadır. Bundan dolayı verilerin anlaşılması için Case Wise Diagnostic Test'in kullanılmış ve standart olarak analiz edilmesi gerekmektedir. Sərbəst əlamətlərin bağlı olan dəyişənlə qarşılıqlı əlaqəsinin xətti olması R kare dəyəri ilə müəyyən edilmişdir. Belki de, gerekli olan tüm ödemelerin %85'lik bir izahı vardır. Bu da gerekli analiz üçün etibarlı göstərici olarak değerlendirilir. ANOVA testi ilə F dəyərinin əhəmiyyətli olması yoxlanılmışdır, götürülmüştür 95% əhəmiyyətlilik səviyyəsində dəyər 0.05 gün kiçikdir, bu da o deməkdir ki, tədqiqatın analizində ne kadar anlamlı olursa olsun, dikkate alınır. (sig: 0.0165<0.05) Reqressiya nəticələri aşağıdakı kimidir:

Şekil 2. ANOVA

ANOVA

Model	df	SS	MS	F	Significance F
Regression	4	0.003584342	0.000896086	1.746041938	0.016598855
Residual	30	0.015396289	0.00051321		
Total	34	0.018980631			

a. Predictors (Constant), Repo Oranı, Enflasyon, GSYHB, İGE

b. Dependent Variable: Kredi Riski

Her bir bağımsız değişkene ait p değerlerinin 0,05'ten küçük olması, sonuçların kredi riski üzerindeki etkilerinin anlamlı kabul edildiğini göstermektedir. İskonto oranının ve İnsani Gelişme Endeksinin artması kredi riskinin azalmasına, GSYH büyüme oranının ve enflasyonun artması ise çok zayıf da olsa kredi riskinin artmasına neden olmaktadır. GSYH büyüme oranında standart hata oranlarının nispeten daha yüksek olması, elde edilen göstergenin kredi riskine ilişkin olarak nispeten daha zayıf olmasına neden olmaktadır.

Şekil 3. Coefficients

Coefficients

Model	Coefficients	Standard Error	t Stat	P-value	Lower 95%	Upper 95%	VİF
Intercept	0.190	0.083	2.284	0.030	0.020	0.360	1.564
Repo Oranı	-1.550	0.230	-2.394	0.023	-1.019	-0.081	1.625
Enflasyon	0.068	0.079	0.856	0.040	-0.094	0.230	1.169
GSYHB	0.832	0.117	1.129	0.027	-0.107	0.372	1.186
İGE	-2.088	0.104	-0.838	0.041	-0.301	0.126	1.778

a. Predictors (Constant), Repo Oranı, Enflasyon, GSYHB, İGE

Kredi riski için genel olarak aşağıdaki regresyon modeli elde edildi:

$$CRD = -1.55 * \text{İ}R + 0.07 * E + 0.83 * GSYHB - 2.09 * \text{İ}GE$$

İskonto oranındaki bir birimlik artış veya azalış, Kapital Bank'ta kredi riskinin 1,5 kat artmasına veya azalmasına neden oluyor. İstatistikler, 2023-24 döneminde Ana Faiz Oranı'nın %1,25 azaldığını, buna bağlı olarak Kapital Bank'ın karşılıksız kredi tutarlarının toplam kredi portföyü içindeki payının %1,54 arttığını gösteriyor. Son yıllarda enflasyon göstergelerinin çeyreklik bazda daha oynak olduğu değerlendirildiğinden kredi riski üzerinde çok az etkisi bulunmaktadır. Son 8 yılda enflasyonda yüzde 9'luk düşüşe rağmen kredi riski sadece yüzde 3 azaldı. Son dönemde GSYH büyüme hızı artmaya devam ederken, Kapital Bank'ın risk yönetimi birimi portföydeki karşılıksız kredi tutarlarının payını artırıyor. İnsani Gelişme Endeksi 4. çeyrekte daha da artarken, buna bağlı olarak Kapital Bank'a olan kredi gecikmelerinde bu dönemlerde daha az vaka görüldü, bu da karşılık ayrılmayan kredi tutarlarının daha da azalmasına yol açtı.

BULGULAR

Merkez Bankası'nın uyguladığı iskonto oranının, Kapital Bank'ın kredi strateji planının hazırlanması açısından önemli olduğu değerlendiriliyor. Bu durum enflasyonun düzenlenmesinde de önemli rol oynuyor. İskonto oranının artması, Kapital Bank'ın Merkez Bankası'na olan sorumluluğunu da artırdığından, bankanın kredi faiz oranı ve buna bağlı kredi tutarları da artmaktadır. Hipotez 1'e göre varsayılan sonuç, Kapital Bank örneğinde haklı çıkmamaktadır; çünkü kredi portföyü, karşılık ayrılmayan kredi tutarlarından daha fazla artmıştır. Dolayısıyla iskonto oranının bankalar açısından hem olumlu hem de olumsuz etkileri bulunmaktadır. Ancak bu bankanın kendine özgü kredi stratejisi nedeniyle iskonto oranının bankaların kredi riskini nasıl etkilediğini tam olarak belirlemek mümkün değildir. İşte en önemli sorunlardan biri bu. GSYH büyüme oranı yıldan yıla değişmekte olup, bu da GSYH'nin genel olarak yıllık bazda artabileceği anlamına gelmektedir ancak bu, GSYH büyüme oranının arttığı anlamına gelmemektedir. Birçok çalışma, GSYH'deki çeyreklik artışların kredi riskini azalttığını göstermiştir. Dolayısıyla GSYH büyüme oranının nasıl etkileneceği başlıca tartışma konularından biri olarak değerlendiriliyor. Yatırım teşviki ve ihracat artışı nedeniyle GSYH büyüme hızındaki artış doğal olarak kredi riskinin azalmasına yol açıyor ve birçok gelişmiş ülkede yapılan araştırma sonuçları bunu kanıtlıyor. Ancak son yıllarda Azerbaycan'da GSYH büyüme oranındaki artışlar tüketici harcamalarındaki artıştan kaynaklanmaktadır. Bu negatif büyüme Kapital Bank'ın kredi politikasını da olumsuz etkiledi. İnsani Gelişme Endeksi, insanların eğitim düzeyinin, sağlıklı yaşamlarının ve sosyal refah düzeylerinin önemli bir göstergesi olarak hizmet vermektedir. Dolayısıyla bu endeksin artması, insanların asgari ihtiyaçlarını daha iyi karşılayabildikleri anlamına geliyor. Kredilerini zamanında geri ödeyebilmeleri bu 3 göstergeye bağlı olabilir. Kapital Bank'ın bireylere yönelik tüketici kredilerinin, kredi portföyünde en yüksek kredi riskine maruz kalan kredi türü olarak değerlendirilmesi tesadüf değildir. Bu nedenle kredi risklerinin analizinde insanların refah

düzeyinin belirlenmesi önem taşımaktadır. Burada enflasyon her göstergeyi etkilediğinden, bu değişkenin diğerleriyle etkileşime girerek kredi riskini etkilemesi mümkün değildir. Bu, sonuca da yansıyor.

SONUÇ

Çalışmanın sonuçları, kredi riskinin iskonto oranı ve İnsani Gelişme Endeksi ile ters orantılı, GSYH büyüme hızı ve enflasyon ile ise doğru orantılı olduğunu göstermektedir. Böylece H2 ve H4 hipotezleri doğrulanmıştır. Diğer hipotezler ise deneysel sonuçlarla çürütülmüştür. Bu göstergelere dayalı bir regresyon modeli kullanılarak geleceğe yönelik kredi riski tahmin edilebilir. Merkez bankası faiz oranının para politikasında önemli bir faktör olarak değerlendirilmesi ve yıllık planın yılbaşından önce belirlenmesi nedeniyle Kapital Bank, bu model yardımıyla kredi risklerini rahatlıkla belirleyebiliyor. Bu çalışmada ekonomik faktörlerin sadece Kapital Bank açısından değil, diğer bankalar açısından da ne kadar önemli olduğu ve bu faktörlere nasıl yaklaşılması gerektiği anlatılmaktadır. Bu değişkenlerin ve geleceğe yönelik projeksiyonların doğru bir şekilde analiz edilmesi, banka çalışanlarının karşılıksız kredi hacmini doğru bir şekilde belirlemesine yardımcı olabilir. Ayrıca dijital bankacılıkta bu model sayesinde tüketici, ticari ve konut kredileri için kredi limitlerinin ve orantılı rezerv oluşturulan kredi hacimlerinin hesaplanması da mümkün oluyor. Bunun sonucunda bankalar, mevcut ekonomik duruma paralel olarak kredi risklerini azaltmış olacak, bu da bankaların likidite ve karlılık gibi sorunlarının ortadan kalkması sonucunu doğuracaktır.

Bu çalışma, dijital bankacılık bağlamında bu ve diğer ekonomik göstergelerin İslami bankacılığı nasıl etkilediğinin incelenmesiyle genişletilebilir. Ayrıca, gelecekteki çalışmalarda, birkaç Azerbaycan bankası genelinde gözlemler yapılarak ekonomik ve banka içi göstergelerin ortak kredi riski üzerindeki etkisi incelenebilir.

Kaynakça

1. Aikman, D. Bridges, J. Hacioglu, S.H. O'Neill, C. Raja, A. (2019). Credit, capital and crises: a GDP-at-Risk approach. *Bank of England, 64*(824), 41-42.
2. *Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi*. (2024). Retrieved from 2016-2024-cü illər ərzində ölkənin iqtisadi və sosial inkişafının makroiqtisadi göstəriciləri: https://stat.gov.az/news/macroeconomy.php?lang=az&page=2
3. *Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı*. (2024). Retrieved from Mərkəzi Bankın Uçot Faiz Dərəcəsi Haqqında aylıq datası: https://www.cbar.az/
4. Beck, T. Büyükkarabacak, B. Rioja, F. Neven, V. (2012). Who Gets the Credit? And Does It Matter? Household vs. Firm Lending Across Countries. *The B.E. Journal of Macroeconomics, 37*(1), 19-20.
5. Bofondi, M. Ropele, T. (2011). Macroeconomic Determinants of Bad Loans. *Elsevier, 40*(89), 18-21.
6. Boyd, John H. & Levine, Ross & Smith, Bruce D. (2000). The impact of inflation on financial sector performance. *Journal of Monetary Economics, Elsevier, 25*(1), 17-18.
7. Məmmədov S. (2021). *Rəqəmsal Keçid və Elmi Texnoloji İnkişafın Sürətləndirilməsi zəruriliyi.* Baku: Ecoprint, 408p.
8. Məmmədov S. (2022). *Rəqəmsal Maliyyə.* Gəncə: ResearchGate.
9. Palazzo, B. Yamarthy, R. (2022). Credit risk and the transmission of interest rate shocks. *Elsevier, 68*(1), 28-31.
10. Pandey, T.D. (2023). Impact of Financial Inclusion on Human Development Index: Special Reference to BRICS Countries. *BRİCS Journal of Economics, 4*(2), 210,221.
11. *Trading Economics*. (2024). Retrieved from Azerbaijan Inflation Rate Report: https://tradingeconomics.com/azerbaijan/inflation-cpi

12. *World Bank Group*. (2024). Retrieved from World Development Indicators (Human development index): https://databank.worldbank.org/Human-development-index/id/363d401b

EKLER

Tablo 2. Sapmle Size

Confidence İnterval	95%
Margin of Error	16.23 %
Population proportion	50 %
Population Size	70
Sample Size	37

Şekil 4. Park Test (Homoscedasticity test)

Park Test

T Observed Value	T Critical Value	Intercept	Log(residuals^2)
0.09604	2.03452	-1.04825	0.00172

a. Predictors (Constant) : Log (Residuals Square)
b. Dependent Variable : Log(Kredi Riski)
Result : Data is Homoscedasticity

Tablo 3. Durbin – Watson Testi (Autokorrelyasyon)

Model Summary

Model	R	R Squared	Adjusted R Square	Std Error of the Estimate	Durbin Watson
1	0.812	0.754	0.75	5.745678	1.7546

a. Predictors (Constant) : Repo Oranı, Enflasyon, GSYHB, İGE

Şekil 5. Kolmogorov Simirnov Normallik Testi Sonuçları

Değişkenler	Sayısal ortalama	Standart Sapma	Maksimum	Critical Value
Muhasebe Faiz Oranı	8.42%	0.0216	0.1823	0.2242
GSYHB	1.35%	0.0361	0.1079	0.2242
Enflasyon	7.37%	0.0530	0.1762	0.2242
İnsan Gelişim Endeksi	68.07%	0.0496	0.1266	0.2242
Kredi Riski	9.09%	0.0236	0.1722	0.2242

a. Not: CV > Max – sa Veriler normal dağılım göstermektedir.
b. 5% anlamlılık düzeyinde*

Şekil 6. Descriptive Statistics

Değişkenler	Standart Sapma	Sayısal Ortalama	N	df	Skewness	Kurtosis	Variance
Repo Faiz Oranı	0.02157	0.08421	35.00000	34.00000	1.88021	3.91050	0.00047
Enflasyon	0.05298	0.07374	35.00000	34.00000	0.23525	-1.68143	0.00281
GSYHB	0.03609	0.01346	35.00000	34.00000	-0.19605	0.08557	0.00130
İGE	0.04959	0.68069	35.00000	34.00000	-0.54503	0.47985	0.00246
Kredi Riski	0.02363	0.09089	35.00000	34.00000	0.85567	1.04115	0.00056

Şekil 7. 2016-2024 değişkenlerinin çeyreklik fiyatları

Tarix	Repo Faiz Oranı	Enflasyon	GSYHB	İGE	Kredi Riski
31.03.2016	5.00%	13.61%	-3.70%	0.656	11.78%
30.06.2016	7.00%	9.64%	-3.20%	0.625	9.93%
30.09.2016	7.00%	11.43%	-3.00%	0.648	8.21%
31.12.2016	9.50%	15.70%	-2.70%	0.659	7.73%
31.03.2017	15.00%	11.90%	-0.40%	0.594	8.63%
30.06.2017	15.00%	14.50%	0.10%	0.565	7.12%
30.09.2017	13.00%	14.60%	0.20%	0.648	8.11%
31.12.2017	11.00%	12.40%	0.40%	0.569	8.84%
31.03.2018	9.75%	5.50%	1.30%	0.698	6.64%
30.06.2018	9.25%	2.10%	1.30%	0.701	6.40%
30.09.2018	9.00%	1.50%	1.40%	0.596	7.99%
31.12.2018	8.75%	0.80%	1.90%	0.694	8.66%
31.03.2019	8.50%	1.70%	3.50%	0.658	10.25%
30.06.2019	8.25%	3.10%	2.40%	0.675	9.80%
30.09.2019	8.00%	3.60%	2.80%	0.684	6.00%
31.12.2019	7.50%	2.70%	1.60%	0.702	7.00%
31.03.2020	7.25%	2.70%	1.80%	0.711	4.32%
30.06.2020	7.25%	3.00%	-3.20%	0.709	16.00%
30.09.2020	7.25%	2.70%	-6.70%	0.689	8.04%
31.12.2020	6.75%	2.30%	-6.10%	0.685	8.04%
31.03.2021	6.50%	3.30%	-1.10%	0.658	12.84%
30.06.2021	6.25%	4.30%	4.10%	0.741	12.75%
30.09.2021	7.00%	6.00%	8.50%	0.702	12.50%
31.12.2021	7.25%	10.00%	8.40%	0.724	12.60%
31.03.2022	7.50%	12.50%	6.50%	0.697	12.00%
30.06.2022	7.75%	13.00%	6.40%	0.706	11.00%
30.09.2022	8.00%	13.70%	3.90%	0.714	9.00%
31.12.2022	8.25%	15.60%	3.30%	0.712	8.00%
31.03.2023	8.50%	13.60%	0.60%	0.71	7.29%
30.06.2023	8.75%	12.80%	0.90%	0.689	8.00%
30.09.2023	8.50%	9.40%	1.70%	0.659	8.31%
31.12.2023	8.00%	3.90%	1.10%	0.78	8.82%
31.03.2024	7.75%	1.70%	4.00%	0.745	8.30%
30.06.2024	7.50%	0.10%	4.50%	0.654	8.39%
30.09.2024	7.25%	2.70%	4.60%	0.767	8.83%

REIMAGINING HOME: THE SHIFT FROM TRADITIONAL TO CONTEMPORARY HOUSE DESIGNS IN LAHORE

Farhana Naz
Assistant Professor, Lahore college for Women University, Faculty of Arts and Social Sciences, Interior Design Department, Lahore, Pakistan.

Abstract
Lahore's residential architecture has undergone a profound transformation, shifting from traditional to modern designs due to evolving socio-economic dynamics, globalization, and changing lifestyles. This study explores the key modifications in house designs over the past five decades, examining how cultural identity, architectural heritage, and spatial planning have adapted to contemporary needs.
Using a comparative case study approach, the research investigates traditional houses in Model Town and modern residences in DHA Lahore, analyzing their spatial layouts, façade treatments, material choices, and environmental responsiveness. The findings highlight those traditional houses prioritized open courtyards, natural ventilation, and thick brick walls, fostering communal living and climate adaptability. In contrast, modern houses emphasize privacy, compact layouts, and mechanical ventilation systems, often sacrificing sustainability and vernacular architectural elements for aesthetic modernity.
The study underscores the growing influence of Western architectural trends, leading to a decline in locally rooted designs. However, it also identifies opportunities for hybrid models that integrate traditional elements such as courtyards, passive cooling techniques, and indigenous materials within modern frameworks. The research advocates for a balanced architectural approach, preserving Lahore's cultural identity while embracing contemporary advancements in residential design. The findings offer valuable insights for architects, urban planners, and policymakers striving to create sustainable and contextually relevant housing solutions.
Keywords: Lahore, residential architecture, traditional houses, modern houses, spatial transformation, vernacular design, sustainability, globalization.

INVESTIGATION OF STATIC AND DYNAMIC MOBILE VENDING MACHINE SALES SYSTEMS

Fatma TÜNCAL KARAN
Selcuk University, Institute of Science, Department of Mechanical Engineering, Selçuklu, Konya ORCID ID: 0000-0002-7238-9276
A. Engin ÖZÇELİK
Selcuk University, Faculty of Technology, Department of Mechanical Engineering, Selçuklu, Konya. ORCID ID: 0000-0002-8646-0950

ABSTRACT
Vending machines are machines that sell food and beverage, hygiene products and tobacco products in daily life examples, saving time and using human energy effectively. In technical terms, it is a machine that is completely automatic, that is, it can perform a scenario that needs to operate independently of humans, sequentially or cyclically. Heron, who is known as the Greek mathematician hero of Alexandria, made history by inventing a machine that distributed holy water in Egypt.
The vending industry is an area where service to people never stops. Therefore, it needs to be brought to a more attractive position mechanically and methodically. For this purpose, a wide variety of vending machines have been developed around the world. These vending machines offer the sale of water, beverages, food, tobacco products and personal boxed products. As technology continues to move daily life forward, so does automating our personal needs. This automation process combines various control systems to create a machine system.
In this study, both static and dynamic models of vending machines are presented. The histories of vending machine mechanisms, academic reviews, types of vending machines and their features are also indicated. Vending machine types, which are more functional, low-cost, easy and innovative, and at the same time offer the opportunity to sell and variety products that are in danger of breakage and crushing, and offer a delivery adventure in more ergonomic ways, are explained.
Keywords: Automatic, Static, Dynamic, Machine design

1. INTRODUCTION
In the daily life sample, they are machines that sell food and beverage, hygiene products and tobacco products by saving time and using human energy effectively. In everyday life, time and accessibility are of paramount importance. Regardless of these conditions, conditions and time, getting a service creates a huge comfort zone. Providing this with smart devices that are more advanced than the systems used today, suitable for today's technology, and provide ease of use will provide a more user-oriented approach. Considering that you are buying food or drink from a point of sale in the consumer world, you can obtain this process with a minimum waiting time of about 20 minutes.
The working principles of vending machines need to keep up with technology and develop ergonomically. For this reason, in this study, you can see vending machine designs that have developed their technological aspects, support their basic requirements, and increase the preference due to use.
The aim of this study; It is to look at the automaton eco-system with the aforementioned features from a new window.
As the study objective; Looking at the vending machine industry through newly opened windows contributes to an industry that supports human ergonomics. The focus is on high-tech vending machines. They are typical representatives of such means of distribution. In fact,

vending machines have been installed in almost every country in the world. In many countries and societies, the development of this lifestyle, which stands out with its accepted functionality, will have a positive impact on human life and time. The importance and unique value of this research can be described as the types of automatons that are technologically advanced and carry themselves forward in systemic improvements.

2. HISTORY OF VENDING MACHINE

Vending machines are machines that sell food and beverage, hygiene products and tobacco products by saving time and using human energy effectively.

Technically speaking, it is a machine that is fully automated, that is, it can perform sequential or cyclic operations in a scenario that needs to be processed independently of a human.

As can be seen in Figure 1, Heron, who is known as the Greek mathematician hero of Alexandria, wrote his name in the historical lines by inventing a machine that distributes holy water in Egypt [1].

a:Hero of Alexandria b:The first water dispensing vending machine c:Advanced water dispensing vending machine

Figure 1. The first automaton in history [1]

In order to emphasize the importance of vending machines in our lives; Food, beverages, and cigarettes are the most convenient products sold in their vending machines. The introduction of vending machines was first introduced to America in 1888 by the Thomas Adams Gum Company, his company. Vending machines were set up on subway platforms in New York City and sold Tutti-Fruiti gum. In response to the ensuing demand, round, sugar-coated gumball and gumball vending machines were introduced in 1907 [2].

Vending machines are used to make our daily lives easier and automate our personal processes, and they work according to the basics of electromechanical systems. The purpose of the emergence of vending machines is one of the automatic machines that provide people with products such as food, beverages, cigarettes, toys, public transport tickets, jewelry, technological equipment, etc.

Vending machines offer more effective solutions than other sales methods in terms of usage preference, as they do not need manpower, save time and minimize labor costs and have a positive effect on profitability. In other words, it has reduced human intervention. For this reason, it is widely used around the world.

Another important point in the use of vending machines is; customer habits and expectations. For example; Working systems can be developed with cash, credit card, mobile payment, NFC payment methods as payment methods. Due to the habit of buying products, customers buy by touching to choose their products, but it creates a point of attraction for customers whose preferability is not preferred by other customer groups, that is, for customers who do not want to buy products with infectious diseases and low hygiene.

As a result of the Covid-19 epidemic experienced around the world, it is thought that 134.4 billion dollars of the 2020 global market was obtained by using vending machines. According to the CAGR report, this rate will reach $146.6 billion from 2020 to 2027 [3].

3. VENDING MACHINE DESIGN PROCESS

In this study, information will be given about the method followed in vending machines working in the market, R&D processes are carried out, ergonomic design samples, creation of feasibility reports, moving systems with dynamic systems using Solidworks Ansys Analysis method. With the help of scientific research techniques, we will talk about the needs/problems of the automaton. The dependent arguments found in advanced vending machines are.

We can determine the independent variables determined in this section as the working principle of the system. The dependent variable is the applicability, cost and efficiency of the moving system to be studied. Within the scope of meeting these conditions, the types of automatons that provide ease of use by using ergonomic, technologically advanced and mobile systems, which are the purpose of this study, will be examined. Table 1 shows the main working principle of the machines [4].

Table 1. Morphological card of the product vending machine [4]

SOLUTION	Ç
POWER	Electrical Energy
CONTROL	Manual Control/ Computer Control
PRODUCT IDENTIFICATION	Object Identification
ORDER ROUTING	Electric
ALERT EFFECT	LIGHTED
MATERIAL	Stainless/CCRS/Galvanized Sheet/ Plastic

Bu çalışma yürütülürken, fonksiyonlar, Şekil 2'de gözüktüğü gibi alt fonksiyonlarına bölünerek yürütülür.

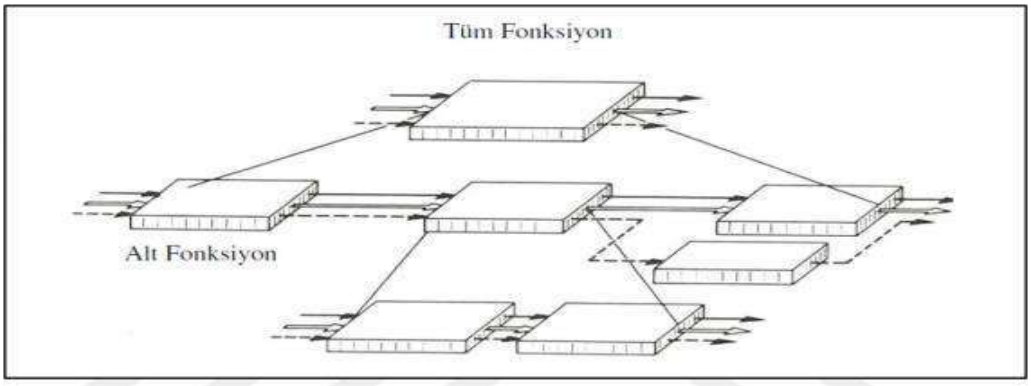

Figure 2. Dividing the entire function scheme into subfunctions [5].

The progress of the working process of vending machines will be as follows.

PROCESS: Place an Order- Process- Make Payment
SIGNAL: Send Signal

Table 2 gives us information about the processes/stages of the products we see in the market or whose R&D processes are ongoing.

Table 2. Checklist for Drafting Design Specifications [6].

Main Topic	Examples
Geometry	Size, height, width, number
Kinematic	Direction of motion, number of revolutions, acceleration
Power	Force direction, magnitude, frequency, deformation
Energy	Pressure, temperature, heating, cooling, capacity
Material	Physical and chemical properties, auxiliary materials
Signal	Input, output, control instruments and devices
Security	Direct safety, environmental safety
Ergonomics	Height adjustment, lighting, format
Production	Maximum part size, convenient manufacturing method, tolerance
Quality Control	Test and measurement facilities, compliance with standards
Assemblage	Installing, deploying, foundation preparation
Transport	Area, mode of transport, environment and natural conditions
Operation	Sound level, wear, working environment
Recycling	Reuse, storage
Cost	Acceptable manufacturing cost, investment and depreciation
Business Plan	End date, planning and control, delivery date
Maintenance	Service intervals, inspection, replacement, repairs

4. LITERATURE REVIEW

With the integration of artificial intelligence and smart learning, vending machines have reached the competencies of data collection, sales reporting, learning customer requests and habits to make the operation more efficient. In this way, it is important to identify the disadvantages in the encounter and development of existing systems [7]. Examples of vending machine varieties are shown in Figure 3.

Figure 3. Example of vending machine types [8].

Over the past few years, the popularity of out-of-store retailing formats has emerged as a cost-effective alternative to traditional forms of retail, providing greater consumer convenience. It has been the subject of many researches due to its positive impact on human life and the high market area in the market. According to the CAGR report, the growth rate in the market is expected to be 4.4% between 2023 and 2032. Figure 4 shows the estimated graph [9].

Figure 4. Example of vending machine variants [9].

(Ch. Ravi et al, 2023) The design and construction of the multi-beverage vending machine is the primary goal of this small project. The function of this machine is to provide people with a wide variety of products, including water, beverage, coffee, tea, etc. Different products are manufactured more like an automated process, without the need for manpower. It is a form of use that we usually see in busy cities. These systems are now accessible in some of the best restaurants and hotels in the world. There are strict requirements for interactive tools; It is used in public settings, including user-friendly interfaces [10].

(Vennan Sibanda et al, 2020) Imagine paying and ordering at a food store, but waiting an extra twenty to thirty minutes to receive the ordered items. This is the current situation in different food outlets and stores. What if we could save 75% to 83% of our time and get our order in five minutes or less? This can be achieved entirely through the design and development of a high-tech vending machine. Current vending machine owners face challenges from hacking and vandalism. The purpose of this article is to design a high-tech vending machine that can dispense a variety of products. This machine, which can buy products at the same time, the machine uses fingerprint sensors and other high-tech features for security and ease of use. A machine design that can safely sell a certain amount of product in a sturdy cabinet should be aimed at [11].

(A.Hajdučík et al, 2019) Currently, the process of producing goods and then distributing them to consumers customer is constantly optimized, accelerated and automated. The focus is on designing and optimizing automated storage. Both static and dynamic models of the mechanisms should be presented, as well as the given configuration and principle of operation should be described. Mechanisms must be designed, for example, to reliably transport boxes. Subsequently, the functionality of some mechanisms was confirmed by analyses. They can be used in food dispensers, vending machines in libraries, and pharmacies [12, 13].

(Nilani Ratnasri, 2021) Vending machines are automatic machines that dispense snacks, drinks, sales products such as lotteries. It is vital to save time and reduce human energy. These vending machines are divided into non-IoT-based and IoT-based methods. These non-IoT-based machines are not smart and are not suitable for vending machines that work with real-time data

and function when issuing cash or cards. It is controlled by a microcontroller and distributes the inputs given. IoT-based machines are. It has computerized, cashless payment facilities, the possibility of ordering before going to the vending machine, can place an order, and the location of the machines can be determined by the customer. These IoT-based machines have helped suppliers to determine the availability of stocks. It is used for simulation software and prototyping [14].

(A. Zafer ŞENALP et al, 2010) Machine design should be considered as a whole. With the completion of the design process, first of all, the 3D model of the designed machine should be created in the Solidworks environment. After the preparation of the solid model, pieces of metal, a network of finite elements should be formed. Generated networks of finite elements must be presented. A detailed analysis should take place in accordance with this work flow chart. These analyzes are necessary in order to reach the efficient operating range of the designed product. In line with the analyzes made, design revisions are carried out and the process is advanced in order to obtain an industrially suitable product [15].

(Hassan Sadeghi Naeini et al, 2015) Today, industrial designers believe that their products are not only designed to meet the needs of customers, but also to create a new experience in users. Since the physical performance of the products is solved technologically, it is necessary to investigate the developments, ensure customer satisfaction and meet the demands and requirements of the customers in the long term. Designing and manufacturing products on the basis of futures can lead to an increase in the loyalty and success of companies. Regarding these issues, in this article, User satisfaction and vending machine usage experience were measured by satisfaction survey (QUIS). A measurement tool designed to assess a computer user's subjective satisfaction with the human-computer interface. 32 students (19-35 years old) from Tehran universities (Tehran Polytechnic, Iranian University of Science and Technology, Iranian University of Tehran) participated in this study. The results of the survey were analyzed with SPSS. Finally, the results of this analysis are defined as criteria that can be used to design the spaces of the future in a way that creates a pleasant feeling in the users [16].

(Yoshihiro Higuchi, 2007)Vending machines sell a wide variety of products. Products should cover a large area with food and beverage vending machines, ticket vending machines, luggage, money exchange machines and restaurant vending machines on the street, which are located in all areas of modern life. The categories of the machines are as follows; About 97% of all vending machines are operational, beverage vending machines account for 48%, tobacco vending machines account for 10%, other vending machines account for 16%, and vending machines account for 23%. The main goal is to lead and progress in this sector, which is expected to increase gradually [17].

(Ashwag Alrehily et al, 2015) Vending machines are electronic devices that are used. It is designed to receive payments and provide services. Depending on the product, the efficiency of the vending machine depends on its design. The efficiency of vending machines directly affects the number of cases used. In this article, the focus is on efficient design. These vending machine designs should be implemented using different simulators so that their functionality can be concluded. Pre-feasibility studies and literature reviews should be carried out in order to measure efficiency [18].

(Adrielly Nahomee, Ramos Alvarez et al, 2022) Mobility, which is a fundamental element in the dynamics of any city, is vital for its transformation into Smart Cities, which strengthens development and is a factor of resilience. However, solutions are difficult to realize due to the large number of elements that interact with each other in urban mobility. In big cities, the crowd-sourcing service process needs to be shortened as much as possible. Moreover, there are a large number of people who interact with the machine, such as maintenance, surveillance, and cash collectors. Based on the information collected and the steps of the user-centered design methodology, it is necessary to design a design proposal to improve interaction [19].

(Vijey Thayananthan et al, 2015)Automata theory and design are core areas of most fields. Many problems related to vending machines used in all sectors, including academic sectors, have been examined and determined by software developments that increase efficiency. In this research, increasing efficiency and reducing complexity in vending machine design is taken into account. It should go in a direction that will provide design requirements, but not reduce efficiency, on the contrary, it increases it. In this direction, the analysis of the advancing design is carried out. To confirm our results, we tested our design with different loads. As a result, we simulated the final design with the selected features. In this way, theory and practice integrate and confirm each other [20].
As can be seen in the literature researches, it is an area that needs to be researched and developed in many ways. To give an example of the products of the first types, in Figure 5 we see the old type, the Spiral cell type.

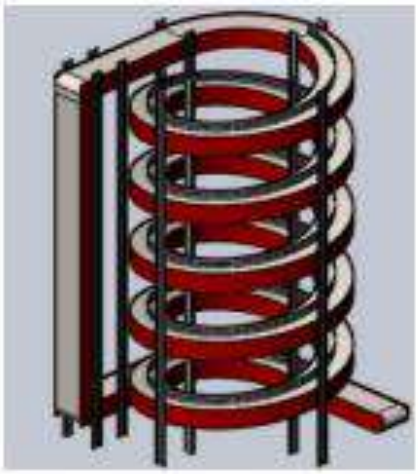

Figure 5. The old type used, the Spiral cell type [21].

5. VENDING MACHINE TYPES
5.1 HYGIENE VENDING MACHINES

It is a vending machine that offers many product options with payment systems, stock control and automatic delivery. The hygiene vending machine shown in Figure 6 aims to ensure that medical products, which the public has difficulty in shopping, especially in the Anatolian geography, are purchased as self-service at the sinks of the stations. It works by pushing/dropping with the opening and closing mechanism, that is, the working gear, motor system or conveyor belt system.

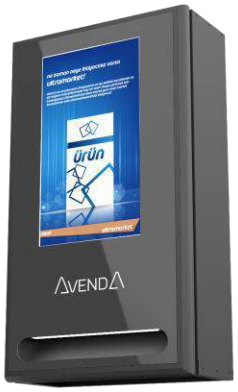

Figure 6. Hygiene vending machine [22]

5.2 CIGARETTE VENDING MACHINES

The cigarette vending machine provides a safe sales organization with its shelf system and automatic cell structure. It performs crisis management that may occur in the field with its advanced security system. It works by pushing/dropping with the opening and closing mechanism, that is, the working gear, motor system or conveyor belt system. Figure 7 shows an example of a cigarette vending machine.

Figure 7. Cigarette vending machine [22].

5.3 COFFEE VENDING MACHINES

They are machines that offer the taste of freshly shot coffee. These machines, which can make many milky and chocolate coffees, offer a fully automatic sales service. It provides many advantages with its optional product alternative, user-friendly interface and touch screen options. The vending machine cedi, which serves to be used with freshly shot coffee systems, liquid lines, screen design, is shown in Figure 8.

Figure 8. Coffee vending machine [22].

5.4 MEDICAL VENDING MACHINES

They are vending machines produced for drugs that can be sold without a prescription. pharmaceuticals, cosmetics, etc. It is aimed to provide ease of access to products. It works with product disposal or elevator receiving systems. Figure 9 shows an example medical vending machine.

Figure 9. Medical vending machine [23].

5.5 PRODUCT VENDING MACHINES

These are machines that provide easy and ergonomic product delivery and sell cold food and beverage products with product throwing or elevator delivery systems. Figure 10 shows an automaton operating on these operating principles.

Figure 10. Product vending machine [22]

5.6 HOT FOOD VENDING MACHINES

These are machines that sell hot, heated food and beverage products that provide easy and ergonomic product delivery. There are shocked products inside, there are elevator-pusher systems that receive the product. These systems deliver to the heating section and after heating, the product delivery takes place with an automatic and manual on-off system. An example of this system is the hot food vending machine in Figure 11.

Figure 11. Hot Food Vending Machine [24].

5.7 FRESH JUICE VENDING MACHINE

It is a type of automatic vending machine that provides fully automatic squeezing and service of fresh fruit juice. Figure 12 shows an example of a fresh juice vending machine.

Figure 12. Fresh Fruit Juice Vending Machine [25]

6. STATIC-DYNAMIC VENDING MACHINES

6.1. What is a static system?

It is the name given to objects and situations that are not given static energy and are in a motionless state. Static systems are systems that are stationary and do not react to the effects of the environment. As an example of a static system, there is an example of an automaton chassis designed by us in Figure 13. The static system is designed in vending machines, especially during the design phase of the vending machines, taking into account their light weight and strength, functionality and low cost.

Figure 13. Product Vending Machine Chassis Render 1

Static vending machines are chassis groups designed to operate a moving system on chassis groups and to carry loads at the same time. Chassis groups are static systems. It can be designed from materials such as profile, sheet metal, etc. Generally, the realization of the design made of sheet metal will be lower in terms of cost, but the material to be used in the design of the chassis group may differ according to the system to be designed.

6.2 What is a dynamical system?

Dynamic is the definition used to express the change in movements due to the effect of various forces. A dynamical system can be briefly defined as a moving system. The automaton with dynamic system (moving system) designed for our study is shown in Figure 14.

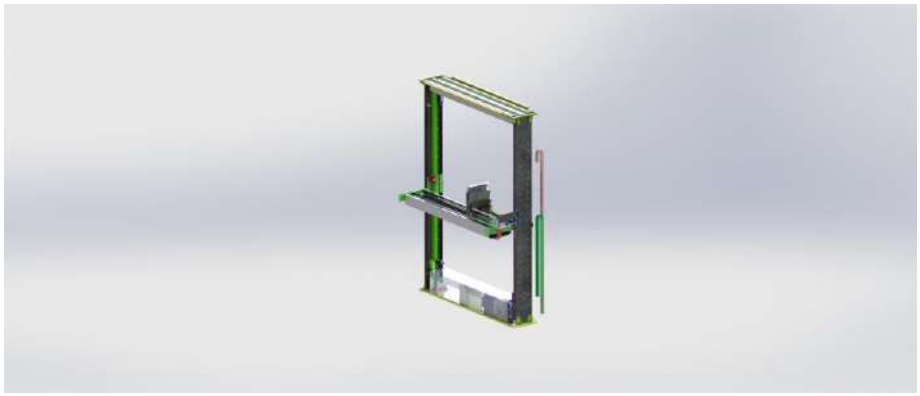

Figure 14. Product Vending Machine Moving System Rendering

Dynamic vending machines are vending machines that operate mobile systems on static chassis groups. It can be designed from materials such as profile, sheet metal, etc. Machining products are designs that require ready-made products (motor, linear trolley and rails, etc.) in their design. Generally, dynamic systems are higher in cost than static systems. However, the function of the system to be designed may differ due to factors such as its size.

7. CONCLUSION

Vending machines are used to make our daily lives easier and automate our personal processes, and they work according to the basics of electromechanical systems. The purpose of the emergence of vending machines is one of the automatic machines that provide people with products such as food, beverages, cigarettes, toys, public transport tickets, jewelry,

technological equipment, etc.
In the daily life sample, they are machines that sell food and beverage, hygiene products and tobacco products by saving time and using human energy effectively. In everyday life, time and accessibility are of paramount importance. Regardless of these conditions, conditions and time, getting a service creates a huge comfort zone. Providing this with smart devices that are more advanced than the systems used today, suitable for today's technology, and provide ease of use will provide a more user-oriented approach. Considering that you are buying food or drink from a point of sale in the consumer world, you can obtain this process with a minimum waiting time of about 20 minutes.
The advantages of vending machines are that their prices are relatively more affordable than human labor. It saves time. Consumers can see the commodities directly. As for the disadvantages, careful handling requires business responsibility.
Vending systems, which have been added to our lives since history, have developed and come to the present day. For this reason, vending machine designs that have developed their technological aspects, support their basic requirements, and increase the preference for use have been integrated into our lives. In the coming period, especially in Turkey, the vending machine market, which is open, will continue to integrate the advancing technology into vending machines, and the number of vending machines per capita will increase.

7. KAYNAKÇA

[1] Research Machines plc. (2004). The Hutchinson dictionary of scientific biography. Abingdon, Oxon: Helicon Publishing. s. 546
[2] "Chewing Gum Has Stuck Around For A Long Time". 24 Nisan 1988. Erişim tarihi 2010-12-14.“Adams ve 19. yüzyılın diğer sakız devleri Dr. Edward E Beeman ve Jonathan Primley, American Chicle'ı 1899'da kurdular ...”
[3] Adıgüzel, M. (2020). “Covid-19 Pandemisinin Türkiye Ekonomisine Etkilerinin Makroekonomik Analizi”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı, Yıl:19 Sayı:37 Bahar (Özel Ek), ss.191-221.
[4] Bozdemir, M., Üniversitesi, P., Fakültesi, T. E., Bölümü, E., Denizli, K. /, Üniversitesi,G., & Ankara, T. /. (2001). Mekanik Sistemlerin Kavramsal Tasarımına Sistematik Bir Yaklaşım.
[5] Pahl, G., & Beitz, W. (1984). A systematic approach engineering design Pahl, G., & Beitz, W. (1984). A systematic approach engineering design.
[6] Şekercioğlu, T. (2019). Kavramsal Tasarım Aşamalarında Bakımın Yeri ve Önemi.
[7] Goodfellow, I., Bengio, Y., & Courville, A (2016). Deep learning. MIT press.
[8] Pershan, Caleb. “ Otomatik Kinoa Dükkanı Eatsa Artık Starbucks'la Evli Bir Teknoloji Şirketi .” *Eater SF* , Eater SF, 23 Temmuz 2019.
[9] https://www.researchandmarkets.com/reports/5946931
[10] Ravi, C., Kiran, P. S., Kumar, V. G., Ajay, G., Vamsi, V. R., & Bhagavan, O. Design and Fabrication of Mutli Drink Vending Machine. International Journal for Research in Applied Science & Engineering Technology (IJRASET) Volume 11 Issue III Mar 2023
[11] Sibanda, V.(2020)., Department of Industrial Engineering, Tshwane University of Technology, Pretoria 0001, South Afric., Design Of a High-Tech Vending Machine.
[12] Hajdučík A 2018 Koncepčný návrh výdajneho mechanizmu pre automat na lieky, Žilinská univerzita v Žiline, Slovakia, Engineer Thesis.
[13] Hajducik, A., (2019)., Designing and optimizing extractors for automated dispensers.
[14] Ratnasri, N., (2022). Vending Machine Techonologies: A Review Article.
[15] Şenalp A., (2010)., Önden Yüklemeli Otomatik Çamaşır Makinesi Tamburunun Dinamik Modellenmesi ve Sonlu Elemanlar Yöntemi ile Analizi.
[16] Sadeghi H., (2015)., Using QUIS as a Measurement Tool for User Satisfaction Evaluation

(Case Study: Vending Machine).
[17] Yoshihiro Higuchi, "Japonya'da İçecek Otomatı Teknolojisinin Gelişiminin Tarihi", Ulusal Doğa ve Bilim Müzesi: Teknolojilerin Sistemleştirilmesine İlişkin Araştırma Raporları, s. 1-69, Cilt 7, Mart 2007.
[18] Alrehily, A., Fallatah, R., & Thayananthan, V. (2015). Design of vending machine using finite state machine and visual automata simulator. International Journal of Computer Applications, 115(18).
[19] Alvarez, A. N. R., Flores-De-la-Mota, I., & Anguiano, F. I. S. (2024). Smart Rainwater Harvesting Service Design. Procedia Computer Science, 232, 465-472.
[20] Vijey Thayananthan, Ashwag Alrehily and Ruqiah Fallatah, "Automata Design with Time Complexity for Intelligent Vending Machine based on Visual Automata Simulator". IEEE 17th International Conference on Computer Modelling and Simulation, UK 2015, University of Cambridge, pages 159-164.
[21] Sibanda, V.(2020)., Department of Industrial Engineering, Tshwane University of Technology, Pretoria 0001, South Afric., Design Of a High-Tech Vending Machine.
[22] https://www.avenda.com.tr/ Erişim Tarihi: 15.01.2025
[23] https://www.hospitalstore.com/vendlife-pharmacy-medicine-vending-machine-tr/ Erişim Tarihi: 05.01.2025
[24] https://www.tcnvend.com/tr/pizza-vending-machine-hours-511.html Erişim Tarihi: 10.02.2025
[25] https://turkish.juice-vendingmachine.com/sale-36977484-metal-automatic-fresh-squeezed-orange-juice-machine-extractor-android-system.html Erişim Tarihi: 06.03.2025

PHYSIOLOGICAL AND BIOCHEMICAL CHARACTERIZATION OF SOME STRAINS OF ACTENOBACTERIA ISOLATED FROM AN ALGERIAN SAHARAN SOIL WITH A POTENTIAL FOR INHIBITION OF CERTAIN FUNGI AND PHYTHOPATHOGENIC BACTERIA.

Fedwa BEGHDADI* 1 and El-Hadj DRICHE1
Laboratory of Molecular Biology, Genomics and Bioinformatics (LBMGB), Faculty of Natural Sciences and Life (SNV), Hassiba Benbouali University of Chlef, Hay Salem, 02000 Chlef, Algeria.

Abstract:
Algerian Saharan soil is an ecological product widely explored as a niche for microorganisms that produce biologically active natural compounds. Among the microorganisms of biotechnological interest, actinomycetes or actinobacteria.
The importance of actinobacteria has been highlighted in various fields: industrial, medical and veterinary, as well as in the field of agriculture and agri-food. Actinobacteria, especially those with a mycelial structure, are known for the production of antibiotics, especially the genus Streptomyces.
Other bioactive molecules are also secreted by actinobacteria such as, enzymes, vitamins, immunosuppressants, insecticides and herbicides, and Streptomyces are the best candidates for the production of biologically active secondary metabolites. Indeed, this bacterial genus is responsible for about 70% of the antibiotic molecules used in medicine and 60% of the antifungals used in agriculture.
The different physiological tests consist of inoculating the isolates on ISP2 medium in the presence of different NaCl concentrations, at different pH and temperature according to the method of Athalye et al, (1985). Different moderate concentrations of NaCl (3, 5, 7%) are added. For pH, the ISP2 medium is adjusted to pH values (5, 9). Growth is visually assessed after 8 days of incubation at 30°C.
And to determine the biochemical characteristics of our isolates from the tests carried out such as: use of carbohydrate compounds, assimilation of amino acids, degradation of gelatin, production of melanoid pigments...
The results of the study of the enzymatic activities of actinomycetes showed that the genera Streptomyces, Micromonospora, Nocardia and Streptosporangiums possess significant enzymatic activity **(Okpukpara and George-okafor, 2016).**
Keywords: Actinobacteria, characterization, Bioactive molecules, Inhibation.

CONVERSION OF DRY LEAVES INTO MANURE BY VERMICOMPOSTING: A SUSTAINABLE APPROACH FOR SOIL FERTILITY MANAGEMENT

Ganesh Kumar*, R.Y Hiranmai and Ajay Neeraj
School of Environment and Sustainable Development
Central University of Gujarat,Gandhinagar India (382030).

Abstract
In present scenario proper solid waste management became a serious problem. Various methods are adopted for the disposal and treatment of solid waste such as vermicomposting, composting,landfilling, gasification,pyrolysis,recycling, biological and mechanical treatment.Dry leaves waste act as a key component in solid waste generation and a significant resource that can be used for the production of vermicompost . Fallen leaves becomes a good substrate material for vermicompost offers ecofriendly approach for soil fertility management. Vermicompost preparation is a sustainable strategy for the management of waste and it produces valuable organic amendment.Continuous application of organic fertilizers replenishes essential nutrients in agricultural soil.The present study explored the role of dry leaves in vermicompost production process, discusses their process of decomposition for soil fertility management and their ability to increase efficacy of vermicomposting process. The higher ratio of carbon in leaves combined with organic manure in bioreactor will enhance the decomposition process and makes this process more effective.Carbon to nitrogen ratio,moisture content and temperature were analysed in regular intervals to check their impact on decomposition process. Recycling of leaves waste reduces air pollution problem mainly through burning of leaves waste. Applicability of vermicompost prepared from dry leaves waste enhances soil texture, water holding capacity,structure, aeration, reduces leaching of nutrients,increases organic matter content,microbial activity and prevents soil erosion. Preparation of best quality vermicompost without toxic elements is important for its application in agricultural soil. Findings of this study highlights the utilization of dry leaves in vermicomposting is a sustainable practice for soil fertility,agricultural productivity and conservation of environment from harmful contaminants.
Keywords :dry leaves, vermicomposting, soil fertility

ORTA YETİŞKİN EVLİ BİREYLERDE TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNİN VE CİNSEL MİTLERİN CİNSEL DOYUMLARINA OLAN ETKİSİNİN CİNSİYETE GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI

Danışman: Dr. Öğrt. Üyesi Gülçin ŞENYUVA
Begüm Su KAZAR

Haliç Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Psikoloji Anabilim Dalı

ÖZET
Bu araştırmada Türkiye'de yaşayan orta yetişkin evli bireylerde toplumsal cinsiyet rollerinin ve cinsel mitlerin kadın ve erkeklerin ayrı ayrı cinsel doyumlarına olan etkisinin cinsiyete göre karşılaştırılması incelenmiştir. Araştırmanın evreni Türkiye'de yaşayan ve evli olan orta yaştaki yetişkinlerden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise basit rastgele ve kartopu örnekleme yöntemi ile seçilmiş olan 40-60 yaş aralığındaki 80 evli bireyden oluşmaktadır. Araştırmada 6 farklı sorudan oluşan Demografik Bilgi Formu, "Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeği", "Cinsel Mitler Ölçeği", "Golombok-Rust Cinsel Doyum Ölçeği (GRCDÖ)" kullanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde SPSS 22 programı kullanılmıştır. Demografik değişkenlere göre farklılaşma durumunu değerlendirmek için bağımsız gruplar T testi kullanılmıştır. Ölçek ve alt boyutlardaki bağımsız ve bağımlı değişkenler arasındaki etkiyi tespit edebilmek için regresyon analizi yapılmıştır. Ayrıca cinsiyete göre farklılaşmayı tespit etmek için Kovaryans Analizi yapılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçekler ve onların alt boyutları arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi için korelasyon analizi uygulanmıştır. Cinsel mitlerin cinsel doyuma etkisinde cinsiyete göre farklılaşma cinsel doyumun sıklık, kaçınma ve dokunma alt boyutlarında gözlemlenmiştir. Elde edilen sonuçlardan yola çıkılarak araştırma konusuna uygun farklı önerilerde bulunulmuştur.
Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet Rolleri, Cinsel Mitler, Cinsel Doyum.

ABSTRACT
In this resarch, it examines, based on gender) the impact of gender roles and sexual myths on sexual satisfaction, comparing the effects for men and women separately, among middle-aged married individuals who living in Turkey. The population of the study consists of middle-aged married adults who living in Turkey. On the other hand, the sample of the study consists of 80 married individuals aged 40-60, selected through simple random and snowball sampling methods. In the study, a Demographic Information Form consisting of 6 questions, the "Gender Roles Attitude Scale," the "Sexual Myths Scale," and the "Golombok-Rust Sexual Satisfaction Scale (GRSSS)" were used. SPSS 22 software was utilized for data analysis. To assess the differences based on demographic variables, an independent samples T-test was used. Regression analysis was utilized to identify the impact between independent and dependent variables in the scales and subscales. Additionally, Analysis of Covariance (ANCOVA) was utilized to identify differences based on gender. Correlation analysis was applied to evaluate the relationships between the scales and their subdimensions used in the study. Gender differences in the impact of sexual myths on sexual satisfaction were observed in the subdimensions of frequency, avoidance, and touch. Based on the findings, various recommendations were made in alignment with the research subject.
Keywords: Gender Roles, Sexual Myths, Sexual Satisfaction.

GİRİŞ

Çeşitli araştırmalar, kültür, din ve etnik köken gibi çeşitli faktörlerin toplumsal cinsiyet mitlerinin ve bireysel toplumsal cinsiyet rollerinin gelişiminde etkili olduğunu göstermektedir (Leiblum, Wiegel ve Brickle, 2003). Cinsel mitler, sadece belirli bir ülkeye ait olarak değil, diğer ülkelerde de benzer, abartılı ve yanlış cinsel inançlar olduğu görülmektedir. Şahbaz'ın (2017) 150 kişilik bir örneklem üzerinde yaptığı bir araştırmasında, eğitim düzeyinin mitlere inanç düzeyini etkilemediğini ortaya koyan bir sonuç elde etmiştir. Mitlere inanç düzeyi, devlet halkına göre ilçe sakinlerinde daha yüksek bulunmuştur ve seks mitlerine inanç düzeyi 30 yaş üstü kişilerde 18-25 yaş arası kişilere göre daha yüksek çıkmıştır. Ziya'nın (2015) araştırması, 'cinsel bilgi arttıkça cinsel tatminin de arttığını belirtmektedir. Ayrıca, en çok inanılan seks mitinin "seksi erkekle tanışma" olduğu belirtilmiştir (Ziya, 2015). Başka bir araştırma, düzenli seks yapanların %53'ünün seks mitlerine inandığını, buna karşılık olarak düzenli seks hayatı olmayanların %65'inin inandığını ortaya koymuştur (Yaşan ve Gürgen, 2004).

Cinsel tatmin üzerine yapılan araştırmalara bakıldığında, literatürde cinsel tatmin teriminin çeşitli tanımlamalarının bulunduğu açığa çıkmaktadır. Bütünsel olarak incelendiğinde, cinsel tatmin, herhangi bir bireyde ilişkilerinin cinsel açıdan tatmin olma ya da tatmin olma derecesi olarak tanımlanabilmektedir (Anlatıcı, 2002). Byers, Demonns ve Lawrence (1998) tarafınca yapılan diğer bir tanıma göre, cinsel tatmin, bir bireyin cinsel ilişkileriyle alakalı olumlu ya da olumsuz yönlerin kendi kişisel değerlendirmelerinden doğan 'duygusal' bir yanıt olarak tanımlanmıştır. Stephenson ve Meston (2011), cinsel doyumu, ilişki doyumu faktörleriyle ilintili olarak bireysel iyilik halini belirleyen parametrelerden bir tanesi olarak tanımlamaktadır. Cinsel doyumu etkileyen faktörleri anlamak için yapılan araştırmalar, cinsel doyumun değişken parametrelerle (biyolojik, psikolojik, sosyolojik, kültürel ve dini inançlar gibi) biçimlenen bir terim olarak göstermektedir (Bozdemir ve Özcan, 2011). Dolayısıyla bireylerin cinsel doyumlarının yaşam deneyimlerinden etkilenmesi kaçınılmazdır. Cinsel doyumu etkileyen sosyo-demografik değişkenler, kişinin cinsiyeti, yaşı, dini inançları, kültürel değerleri ve gelenekleri gibi faktörleri de kapsamaktadır (Tuğut, 2016). Cinselliğin üç yönünün cinsel doyum ve doyum algılarını belirlediği bulunmuştur: fizyolojik ve psikolojik etkileri, tutumları ve rolleri, ilişki dinamikleri ve sosyokültürel faktörler (Karaoğlu, 2019).

Bir ilişki içerisinde cinsel aktiviteyi taze ve aktif tutmak birçok kadın ve erkek için önemlidir, fakat çiftlerin cinsel doyumları uzun süreli olarak sürdürmeleri zor olabilmektedir (Christopher, Scott ve Sprecher, 2000). Çiftler, cinsel yaşamlarında kesintiye uğramamak için çeşitli stratejiler kullanmaktadırlar. Bu stratejiler, partnerinizle arzularınızı paylaşmayı, yeni cinsel pozisyonları ve uygulamaları denemeyi ve cinsel-kişisel gelişim dergilerine, kitaplarına ve videolarına başvurmayı da içermektedir. Bu tür stratejilerin ilişkilerinde daha fazla tutku ve cinsel tatmin sağlamadaki etkinliği hakkında çok az şey bilinmektedir. Cinsel mitler açısından cinsel doyumu arttıran etmenlere ve davranışlara bakıldığında, bunların engellendiği yadsınamaz bir gerçek olarak ortaya çıkmaktadır. Cinsel aktiviteye ek olarak, cinsel doyumun ilişki doyumu ile de ilişkili olduğu bilinmektedir (Sprecher, 2002). Yapılan araştırmalar, cinsel doyum ve ilişki doyumu kavramlarında birbirleriyle güçlü bir bağa sahip olduğunu ortaya koymuştur (Byers, 2005).

Toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsellik araştırmaları incelendiğinde, araştırmanın amacı toplumsal cinsiyet kavramının toplum tarafından kadın ve erkeğe yüklenen sorumluluk ve rolleri temsil ettiğini açıklamaktır. Bireyin cinsel aktiviteden aldığı zevke dair öznel değerlendirmesine 'cinsel tatmin' denir. Goffman'ın rol teorisine göre cinsiyet rolü teorisi, cinsiyete uygun davranışların doğuştan olmadığını, sosyal çevrede öğrenilen rollerden kaynaklandığını varsaymaktadır. İnsan davranışları toplumsal beklentilere göre şekillenmekte ve böylece toplumsal roller oluşmaktadır (Kaçan, 2018). Toplumun kadın ve erkekten beklediği davranışlar, kadın ve erkeğin sahip olduğu ve sahip olması gereken haklar kültürden kültüre farklılık gösterse de ortak noktalar bulunmaktadır (Yılmaz, 2014). Cinsiyet kalıp yargılarına

bakıldığında, erkeklik kavramı atılganlık, bağımsızlık ve üstünlük gibi özelliklerle açıklanırken, kadınlık kavramı önemsemek, yardım etmek ve duyarlılık gibi niteliklerle ilişkilendirilir (Yılmaz, 2014).

Bu çalışmanın amacı, toplumsal cinsiyet rolleri ile cinsel mitlerin, belirli tutumlar arasındaki ilişkilerinin orta yaş evli bireylerde cinsel doyumlarına nasıl etki ettiğini cinsiyetlerine göre karşılaştırmaktır.

Cinsiyet kavramı, biyolojik ve anatomik olarak, kadın ve erkek arasında ki farklılıkları anlamlandırır (Özkazanç, 2010).

Biyolojik farklılıklara bakıldığında Arıkan (2011), çocukluktan itibaren erkeklerde ve kadınlarda beynin farklı yapısal gelişimleri, erkekler ve kadınlar arasında farklı davranışları belirleme de etken sonuçlar vermiştir. Ayrıca bu farklı davranış biçimlerinin tüm kültürlerde aynı olduğu görülmüştür. Yapılan araştırmada, erkekler ve kadınların duyu organlarındaki farklılıklardan bahsedilmiştir. Bunlar; kadınların yüz okumada, ince sesleri duyma, tat ve koku duygularının erkeklere oranla daha iyi olduğu tespit edilmiştir (Arıkan, 2011). Biyolojik farklılıklarda hormonların, kadın ve erkek arasında ki farkı açıklamada önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Östrojen ve testesteron hormonlarının yoğunluğu cinsiyeti belirlemede önem arz eder. Kadınlarda daha yüksek oranda östrojen hormonu varken erkeklerde testesteron hormonu daha yüksektir. Erkeklerde östrojenin yükselmesi daha kadınsı davranışlara yol açabilirken, kadınlarda testesteron hormonunun yükselmesi erkeksi davranışlara yol açabilmektedir (Çakır, 2018).

Anatomik farklılıklarda kadınların ve erkeklerin 12 yaş sonrasında östrojen veya testesteron hormonlarının gelişimin hızlanmasıyla ortaya çıkmaktadır. Kadınların kemik kortejleri erkeklere oranla daha incedir. Kadınlar geniş bir pelvis gelişimi varken erkeklerin pelvisleri kadınlara oranla daha incedir (Yüksel, 2015). Tüm bu farklılıklar cinsiyet kavramının kadın ve erkek arasındaki değişkenliklerini açıklamaya yardımcı olmaktadır.

Cinsellik, fetal dönemde başlayıp canlılık devam ettiği sürece devam eden bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Kişilerin duyguları, inanışları, değerleri, kendi kişilikleri, sevip sevmedikleri şeyler, davranışları, tutumları, dış görünüşleri ve bulundukları toplumun normlarına göre şekil alan bir kavramdır (Bozdemir ve Özcan, 2011). Cinsellik, sadece cinsel organları değil, bütün olarak beden ve aklı da içermektedir.

Gülsün, Ak, ve Bozkurt, (2009) yılında yayımlamış oldukları bir makalede ‘Cinsellik, cinsel tatmin ve iki bireyin uyumlu ilişkileri, toplumsal normlar, etik değerler ve yasaklarla birlikte, biyolojik, psikolojik ve sosyal boyutları olan özel bir deneyim’’ olarak ifade etmiştir. Bu tanımlamalardan yola çıkarak cinselliğin; toplumsal, bireysel ve ekonomik birçok boyutu olan karmaşık bir bütün olduğunu söylemek mümkündür. Literatüre baktığımızda cinselliğin birçok tanımı mevcuttur. Genel olarak toparlayacak olursak Rosen (2000) söylediğine göre cinsellik, bireylerin duyumsadıklarını paylaşarak karşılıklı haz aldıkları, iyilik olma hallerini ve yaşamdan memnun olma halini olumlu etkileyen bir paylaşım hali ortaya çıkmaktadır; yani cinsellik, kişinin cinsel olarak uyarılmasını, çoğalmasını karşıladığı gibi kişinin cinsel benliğini fark etmesini, fiziksel hazzın dışında ruhani haz almasını da sağlamaktadır (Karakurt, 2021).

Kişilerin erkek veya kadın cinsiyetine sahip olması kapsamında belli başlı rolleri mevcuttur. Kişinin yaşantısındaki cinsiyeti doğrultusunda verilen roller toplumun cinsiyet rolleri belirtmektedir (Seçgin & Tural, 2011). Bireyin birlikte yaşadığı toplumla şekillenen cinsiyet belirleyicileri klasik cinsiyet kimlikleri olarak görülmektedir (Turan ve ark., 2011). Klasik – geleneksel cinsiyet rolleri, erkek ve kadının yaşam içindeki kimlikleri bakımından keskin ayrımlar yaratmıştır (Bakioğlu ve Türküm, 2019).

Cinsiyet değişmez iken, toplumsal cinsiyet kültürel, çevresel veya yaşantısal durumlarda değişim gösterebilir. Yani cinsiyet doğal bir seçki iken, toplumsal cinsiyet kavramı kişilerin oluşturduğu bir düşünce biçimidir. Toplumsal cinsiyet, erkekler veya kadınlar arasındaki değişkenliklerin toplumsal boyutta kurulan yönlerine dikkati toplamaktadır (Saraç, 2013).

Farklı bir söyleyiş ile toplumsal cinsiyet rollerine bakacak olursak; erkek ve kadın cinsiyetiyle dünyaya gelir, fakat yetiştirilirken sosyalleşme döneminde toplumsal cinsiyetline özgü olarak beklenilen roller açısından erkek veya kız çocuk olmayı empoze edilmiş şekilde büyürler (Saraç, 2013).

Toplumsal cinsiyet rolleri bakımından erkek ve kadının rollerini eşitlikçi ve geleneksel roller olarak sınıflandırılabiliriz. Geleneksel rollere bakıldığında kadına verilen roller iş hayatındaki veriminden çok ev işlerindeki performansının daha iyi olması gibi eşitlikçi düşünülmeyen, sorumlulukları ve eylemleri ön plana çıkartılırken; erkeklerde bu durum evi geçindirmek ve evde son sözü söyleyen kişi olmak gibi roller ile ortaya çıkmaktadır. Buna karşın eşitlikçi roller ise mesleki, sosyal, ailesel, çevresel, evlilik ve eğitim yaşamında erkek ve kadının sorumlulukları eşit olarak yaşayıp paylaşmalarıdır (Esen ve ark., 2017).

Tüm bu tanımları toparlayacak olur isek, toplumsal cinsiyet rolleri, kültürün getirdiği bakış açısıyla birlikte bu kültürün getirdiği bütün değerler ve gerekliliklerden etki görmektedir. Toplum doğrultusunda kadın ve erkeğe empoze edilen davranışlar, bunun yanı sıra kalıplaşmış olgular bulunmaktadır. Günümüz ülkemizde kadın ve erkek adı altında daha dünyaya gelmeden birden farklı geleneksel kalıplaşmış olgular dayatılmaktadır (Balkır 2012: 71). Doğumdan önce ise, kız çocuklarına pembe veya erkek çocuklarına mavi renginin uygun görülmesiyle başlatılan bu yetiştirilme tarzı kadınların ve erkeklerin yapması gerekli görülen görevlerin, evlilikte ise partnerler arasında belirlenen görev dağılımı gibi hususlarda da yapılan ayrıştırmanın toplumun cinsiyetçiliğinin bir sonucu olarak görmekteyiz. Bu durum toplumsal hayatta erkek ile kadın arasında birlikte yaşama çerçevesinde değişkenlikler meydana getirmektedir. Kadın cinsiyeti daha çok ev ile ilgili işlerde görevli gibi bir noktada dururken, erkek cinsiyeti ise ev işi harici her türlü resmi işte bulunduğunu görmekteyiz. Kamusal ve kurumsal hayatta yani iş dünyası, siyasi hayat hatta sivil toplum hareketleri olmak üzere her iki cinsiyet gurubundaki sayı ve görünüş farkı bu cinsiyetçi eşitsizliğin bir sonucudur (Aydın ve ark., 2016).

İncelenen literatür araştırmasından sonrasında toplumsal cinsiyetin nasıl geliştiğini de ele almakla başlanabilmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerimiz toplumun oluşturduğu kültürden, aile bireylerinin çocuklarına yaklaşımından ve hatta siyasetle ekonomik durum tarafından belirlenmektedir. Bu söz konusu durumu günümüzde birçok genç insanlarımız kabul etmese de, halen daha toplumumuzda ve somut kayıtlarımızda mevcut olan bir durumdur.

Toplumsal cinsiyet rollerinin çok eski zamanlarda, insanların yerleşik hayata geçmesiyle belirlenmeye başlandığını kesin olarak söyleyemesek bile, kesinlikle önemli bir yeri olduğunu söylemek mümkündür. Buna bir örnek verirsek eğer; madenlerin keşfedilmesiyle ve fiziksel bir güç kullanılması gereken bir alan olduğunun farkına varılmasıyla bütün iş yükü erkek toplumuna verilmiştir. Bir diğer örneğimize eski dönemlerimizde olan savaşlardan örneklendirme yapabiliriz. Savaşlara erkeklerin gönderilmesi ve kadınların bölgeye yiyecek-giyecek hazırlayıp göndermesi de cinsiyet rollerinde önemi olmuştur. Yerleşik hayat ve savaş döneminden sonra geçilen kentleşme düzeni ise kadınları ev veya el işleri yapmaya yönelttiği görülmüştür. Bu durum öncesinde tarlalarda çalışan kadınlar gelişen teknoloji ve düzen sebebiyle yavaş yavaş iş hayatından uzaklaştırılmıştır.

Kadın rolüne verebileceğimiz bir diğer örneğimiz ise kadınların kendi aile bireyleri veya akranları tarafından evlendirilmesi olabilir. Özellikle eski zamanlarımızda genç kızlarımız ergenlik dönemlerine girdikleri zaman aile bireyleri veya akranları tarafında, kişinin yaşından oldukça büyük biri bulunuyordu ve bu kadın bireyler istekleri dışında evlendiriliyordu. Kendileri büyüdükleri zaman kendilerini geliştirmez etrafı görmeye tamamen kendisini kapatır ise kadının doğuracağı çocukları da aynı düşünceye sahip olması daha muhtemel bir seçenek olmaktaydı. Bu durum da yıllar boyu devam eden bir sirkülasyon haline geliyordu. Kız çocuklarının belli bir yaşa kadar okutulması veya hiç okutulmaması, kişinin bakış açısını oldukça daraltacak bir yöndeydi. Bu şekilde bir yol izlendiği zaman, kadınların evlendirildiği eşleri onları bir insandan daha çok eşya veya hizmetçi gibi görmesine sebep olacaktır. Bu

şekilde kadının rolü tekrar ev işi yapmak ve kocasının ihtiyaçlarını karşılamak olacaktır. Bu sirkülasyonun kırılması için kendi atalarına baş kaldırmaları gerekeceği ise kaçınılmazdır.
Yukarıda bahsettiğimiz kentleşme durumu bir yandan olumlu bir gelişme iken bir diğer yönden toplumsal cinsiyet rolleri için olumsuz bir sonuç oluşturmaktadır. İnsanlar birbirleri üzerinde ve doğa üzerinde üstünlük kurma çabasına girebilmektedir. Bu çaba sonucunda ise bedensel güç ortaya çıkmış olup, kadınlar güçsüz görülüp ikinci plana gerilediği görülmüştür. Bu şekilde günümüzde kadınların iş hayatından uzaklaştırılmasına sebebiyet verildiği saptanmıştır. Kentleşme aşaması ve iş bölümlerinin gelişmesiyle erkek kendisine bir statü kazanmıştır. Kadının evde yaptığı temizlik, yemek yapma veya çocuklara bakma işleri ise basit görülmüştür. Bu şekilde de kadının değeri azaldığı diğer pek çok araştırmada da görülebilmektedir.
Toplumsal cinsiyet rollerinin bu şekilde evrilmesinde dinlerinde etkisi yadsınamaz bir gerçek haline gelmiştir. Tek tanrılı dinlerde kadının iyi bir eş ve anne olarak adlandırılması da kadının rolünde belirleyen etken olmuştur. Bunun yanı sıra kadına yüklenen namus kavramı da bulunmaktadır. Bu namus kavramının yüklenmesiyle kadına aynı zamanda cinsellik açısından bir tabu oluşturulmuştur. Bu inanışa göre bir aileyi veya evlilik hayatını bozabilecek bir kavram haline gelebildiği görülmüştür.
Toplumsal cinsiyet rollerini psiko-analitik kurama göre de yapılan çalışmalarca incelemek mümkündür. Psiko-analitik kurama göre kişinin cinsiyet rolü çocukluğundan itibaren başlamaktadır. Birey henüz daha çocukken psiko-seksüel dönemden geçer ve bu döneme bağlı olarak rolleri şekillenmeye başlar. Birey çocukken bu dönemi ne kadar sağlıklı geçirirse yetişkinlik döneminde de sağlıklı bir birey haline gelir. Eğer ki birey bu dönemini sağlıklı geçirmez ise yetişkinlik zamanlarında sağlıklı bir birey olamamakla birlikte bir takım ruhsal durumlarda yaşayabilir. Bu durum toplumsal cinsiyet rolünde çatışmaya sebep olabilmektedir (Erzeybek, 2015). Bu yaşanan dönemin sonunda ise; çocuklar özdeş ebeveynlerinden erkek ve kadın davranışlarını öğrenmeye başlarlar. Bu bağlamlar doğrultusunda bakacak olduğumuzda aile bireylerinin kişinin toplumsal cinsiyet rolünde önemli bir yeri olduğunu görmekteyiz. Aile bireylerinin çocuklarına karşı olan tutumu çocukların ileride karşı cinslerine ve hemcinslerine olan davranışlarını belirlemektedir. Babasından sözlü veya fiziksel şiddet, cinsel istismar gören kız çocukları, yetişkinlik dönemlerinde erkek cinsiyetine karşı güvensiz ve nefret dolu olabilmektedir. Bunları yanı sıra erkek cinsiyetine karşı korku duygusu da gösterebilmektedir.
Bireylerin toplumsal cinsiyet rollerinde gözle görülür bir şekilde ayrımcılık yapıldığında, kız çocukları erkek olabilmeyi düşünmeye başlayabilir ve cinsiyet değiştirme düşünceleri bireyde yer alabilir. Aynı zamanda cinsiyetlerde ayrımcılık yapmak ve erkek cinsiyeti üstte tutulduğu takdirde, kız çocuklarını kendini değersiz görme, yalnız hissetmek ve yalnızlığın giderilmesi adına yapabileceği kötü sonuçlar doğurabilecek eylemlerde göz önünde bulundurulmalıdır.
Toplumsal cinsiyet rollerinin gelişmesinde ailenin büyük bir payı bulunurken, aynı zamanda çevresel faktörlerinde etkisi oldukça büyüktür. Çocukların küçük yaşlarından itibaren teknolojiyle iç içe olması, merak ettikleri her şeyi internette bulabilmeleri hem toplumsal cinsiyet rollerinde hem de ruhsal sağlıklarında iyi ya da kötü etkileri bulunmaktadır. Günümüzde birçok yetişkin birey, kendi çocukluklarından kalma bu etkilerle yaşamaktadır. Kimisi uzman desteği alarak bu etkileri azaltmaya çalışırken, kimisi ise yukarıda bahsettiğimiz etkileri yaşamayı sürdürmektedir ve uzman yardımı almaya sıcak bakmamaktadır. Yaptığımız araştırmalardan yola çıkarak görüyoruz ki; toplumsal cinsiyet rolleri dediğimiz kavram bizim çocukluğumuzdan gelip genç, yetişkin ve ileri yaşlarımızda ki yaşam kalitesini de etkilemektedir.
Cinsel mitler; bilimsel bir araştırmaya tabi tutulmayan, belli bir zaman önce büyüklerimizden duyduğumuz kulaktan kulağa söylenen hikayelerdir. Mit kelimesinin anlamına da bakacak olursak; kelimenin anlamıyla gerçekliği olmayan söylenmiş bir hurafe anlamına gelmektedir. Teknolojinin gelişmesi ve her bir bireyin internete ulaşıp bilgi aktarımı yapabilmesi ile cinsel mitler daha fazla kişilere ulaşabilmektedir. Bu cinsel mitler olduğundan fazla gibi anlatılmış

olup farklı toplumların görüşleri ve bakış açılarına göre de değişebilmektedir (Karabulutlu, 2018).

Kılcı ve Özsoy' un (2019) da yaptıkları araştırmada cinsel mitler ile ilgili birden fazla araştırma ve anketler yapılmıştır. Bu araştırmalar ve anketler esasında bireyin hangi kültüre ait olduğu, yaşı ve eğitim seviyesine göre değişkenlikler gösterdiği sonucuna varılmıştır. Bu yapılan anketlerin bazılarında 'emin değilim veya fikrim yok' seçeneği de bulunurken, bazı anketlerde kesin ve net bir sonuç almak adına bu seçenekler bulunmamaktadır. CETAD'ın 2006 yılında gerçekleştirdiği ankette ise şunu görmekteyiz; cinsel mitler gereğinden fazla yayılmasının ve bireyleri etkilemesinin en büyük sebepleri dergiler, cinsellik konulu filmler ya da belgeseller, bireyin çevresinden duyduğu konuşmalar olup her bir kaynakta yanlış bilgilerin yer edinmesidir.

Cinsel mitlerin sebep olduğu problemlerden biri ise cinsel işlev bozukluğu olmuştur. Cinsel işlev bozukluğu ise çiftlerin ilişkilerini boşanma eylemine kadar götürebilen, olumsuz yönde etkileyen bir durumdur. Esasında bu cinsel mitler bireylere yanlış bilgiler vermekte olup, kişinin birlikte olduğu diğer kişiden büyük beklentiler halinde olmasına ve beklentilerinin karşılanmaması durumunda ise karşındakini yetersiz görme haline veya partnerinin yetersiz hissetme duygusuna sebebiyet vermektedir (Özmen, 1999). Bu yanılgıların değişmesinde ve aslında cinselliğin doğru bir şekilde aktarılması adına ileride birer ebeveyn olmak isteyen bireylerin eğitim düzeylerinin iyi duruma getirilmesi, aile hekimliğinde veya sağlık hizmeti veren kuruluşlarda bilgilendirme hizmeti sağlanmalı ve bu olgunun eğitimini almış, bilgili sağlık personellerinin bu eğitimlerin verilebileceği alanların kurulması gerekmektedir (Özmen, 1999).

Cinsel mitler bütün sosyal çevremizde, özellikle de en yakınımız olan ailemizden de bize aktarılmaktadır. Buna verebileceğimiz bir örnek ise; ülkemizin bazı yörelerinde gördüğümüz ve duyduğumuz bir bulgu olan, yeni evlenen ve gerdeğe girecek olan bir kadına cinsel birlikteliğin nasıl gerçekleştiğine ve nasıl hissettirdiğine dair kadının yengesi tarafından anlatılmasıdır. Bu anlatılanlar arasında kadının ne kadar canının yandığı veya ilerleyen günlerde de canının acımaya devam edeceğine dair söylemler vardır. Bu söylemlerde aslında birçok kişi fark etmese bile kadınlarda cinsel işlevsel bozukluğuna sebebiyet verebilme oranını arttırabilmektedir. Cinsel birliktelik hakkında bilgi sahibi olmayan veya araştırmamış olan bir kadına bu tarz söylemlerde bulunmak karşımızdaki kişide olumsuzluk yaratabilirken, evlendiği eşinden de uzak durmasına ve uzunca bir süre cinsel birliktelikten de kaçınmasına sebebiyet verebilmektedir. Yapılan bir araştırmada bu konu hakkında kadınlara belli başlı kırk sekiz tane cinsel mit söyleniyor ve hangilerinin doğru hangilerinin yanlış olduğunun söylenmesini istiyorlar. Kadınlar ise kırk sekiz cinsel mitlerden 25'ini doğru olarak savunuyor ki bu %50'den daha fazla bir oran yapmaktadır. Bu oran ise kadınların çevrelerinde var olan mitlere inandığını göstermektedir (Erbil, 2019).

Cinsel doyum, her iki partnerinde birbirinden memnun olması ve hissedilen duygunun veya zevkin düzeyi olarak tanımlanabilmektedir (Rodoplu, 2019). Cinsel doyum partnerlerin arasında ki iletişimi, saygıyı ve anlayışı da etkileyen bir faktördür. Aynı zamanda cinsel doyum seviyesi olması gereken boyutta olan partnerlerin, birbirlerine duydukları saygıyı arttırmakla birlikte anlaşmazlık seviyesini azaltıp boşanma oranlarını da düşüren bir olgudur (Erdinç, 2018). Cinsel doyum kişiden kişiye göre değişebilmektedir. Kişinin büyüdüğü ortam, yaşı, toplumsal bakış açısı, kültürel bakış açıları, hayatı boyunca edindiği cinsel tecrübeler veya izlenen cinsel içerikli filmler doğrultusuna göre de partnerlerin beklentileri artabilir veya olması gerekenden daha az bir seviyede de kalabilir (Erdinç, 2018). Cinsel hayatları yeterli olmayan partnerler arasında daha fazla huzursuzluk olabilmesini ve birbirine karşı duyulan anlayış ile saygının yetersiz seviyeye gelebildiğini görmekteyiz (Erdinç, 2018). Bu yargıları değerlendirdiğimizde ise görüyoruz ki; partnerler arasındaki cinsel doyum kişilerin arasında ki bağları yüksek ölçüde güçlendirmektedir. Cinsel doyum ile ilgili yapılan bir diğer

araştırmalarda ise; evli çiftlerin ilk 2 yılına odaklanılmış olup elde edilen cevaplara göre evliliğin sağlıklı yürütülmesi amacıyla cinsel doyumun bir katkısı olmadığı öne sürülmüştür (Erdinç, 2018). Fakat ardından cinsel doyumun büyük bir önemi olduğunu savunan bir grup araştırmacı 2 yıl gibi bir sürenin az olduğunu, evliliğin üzerinden belli bir zamanın geçmesi gerektiğini öne sürmüştür (Erdinç, 2018). Evlilik arasında yaşanan huzursuzlukları veya cinsel işlev bozukluğunun etkilediği ilişkiyi inceleyen Rust ve arkadaşları şu sonucu ortaya çıkarmıştır; ilişkide kadınlara göre erkeklerin hissettiği mutluluğun veya cinsel ilişkinin boyutu çok daha yüksek bir orandadır (Erdinç, 2018)/ Gülsün, Ak ve Bozkurt, 2009). Cinsel doyum olarak adlandırdığımız kavram kendi içinde de boyutlara ayrılmaktadır. Bunları; tekrarlanma sıklığı, doyum, dokunma, iletişim, kaçınma, vajinismus, orgazm bozukluğu-erken boşalma olarak sıralayabiliriz (Rodoplu, 2019). Sıklık boyutunda McCabe'ye göre; erkeklerin evlilikte cinsel ilişkinin sık olmasına önem verip cinselliği daha fazla isteyebilirken, kadınlar için ise bu istek daha azdır (Rodoplu, 2019/ McCabe, 1999). İletişim boyutunda ise partnerlerin birbirleriyle açık iletişim halinde olması ve açık iletişim sayesinde ortak bir zaman geçirebilmelerinden bahsedilmektedir (Rodoplu, 2019). Doyum boyutunda ise; bireylerdeki östrojen ve testesteron hormonlarının azalmasıyla birlikte cinsel ilişkiye karşı duyulan isteğin azalmasına dikkat çekilmektedir (Rodoplu, 2019). Kaçınma boyutunda; bireyin cinsel ilişkiden rahatsız olmasına veya tiksinmesine değinilmektedir. Dokunma boyutu; partnerlerin birbirlerini öpmesine sarılmasına dokunarak yaptığı faaliyetlere dikkat çekmektedir. Vajinismus boyutu ise; kadınların cinsel ilişkiye karşı bir korku duyması ve kontrolü dışında kasılmasıdır. Orgazm bozukluğu-erken boşalma boyutunda da; orgazmın geç gerçekleşmesi veya hiç olmama durumu olup günümüzde kadınlarda sık görülen bir olgu haline gelmiştir. Boyutun bir diğer kavramı olan erken boşalma ise kişinin kendini kontrol edememesi ile ilgilidir (Rodoplu, 2019). İncelenen tüm bu boyutlar cinsel doyum kavramını etkilemektedir.

Cinsellik, insanlar için önemli bir ihtiyaçtır. Kişilerin hayat kalitesini, sağlıklı bir yaşam sürebilmesini ve hayata gelişerek devam etmeleri için önemli bir işleve sahiptir. Beklentileri karşılayan bir cinsellik, kişinin mutluluğunun, mental ve fiziksel sağlığının önemli bir parçasıdır. Yaşanan ilişki; mental ve fiziksel sağlığımız için önemli bir etkendir (Bridges ve ark., 2004). Pozitif etkiler bırakan verimli bir cinsellik, yetişkinlerde doyuma ulaşabilmek için önemli bir geliştirici görevdir. Hem gelişkin hem de anlaşmalı ilişkiler yaşayabilmek, sağlıklı ve verimli bir cinsel deneyim geliştirmede önemlidir (Haffner (1995), akt: Okci, 2017). Cinsel doyum, önceki deneyimlerle, güncel beklentiler ve gelecekteki niyetlerimizle de bağlantılıdır. İlgili literatürde cinsel doyumun en önemli tahin edicileri; kişilerin genel ilişkiden elde edilen doyum tatmini (Sprecher, 2004), aralarındaki sadakat, kararlılık (Perrone ve Worthington., 2001), evliliklerinin niteliği (Denny ve ark., 2000), ortak paylaşım ve iletişim faktörleridir (Bridges ve ark., 2004).

Bugüne kadar yapılan birçok araştırmada eşlerin, birbirleri ile yaşamış oldukları cinsel birliktelikten duydukları haz ve memnuniyetleri ne kadar yüksek ise cinsel doyumları ile evlilik uyumları da o kadar yüksek olacaktır. Aynı şekilde doyum eksikliği yaşayan kişilerin ilişkileri de aynı oranda olumsuz etkileneceği için evlilik içerisinde hali hazırda olumlu duyguları da tüketebilme eğiliminde olduğu gerçeği ve bundan dolayı eşleri farklı arayışlara yönlendirdiği konusu da birçok çalışmada değerlendirilmiştir (akt. Endirlik, 2021).

İlgili literatürde yapılan bir araştırmada Okci (2017) cinsel doyum için şöyle söylemiştir: '' hem kadın ve erkek bireylerde vücut imgesi ile cinsel doyum kavramları içerisindeki ilişkiyi araştıran çalışmaların sayısı oldukça azdır. Beden bir varlık olarak geniş yönlü bir sistemdir ve bireyin fiziksel görünüşüyle ilgili fikirleri, duyguları, aynı zamanda davranışları ile açıklanmaktadır (Gill, 2007). Gelişmiş toplumlarda bedenler, kişileri temsil eder ve dış görünüş, bireylere yaşlı veya genç, çirkin veya güzel gibi toplumsal anlamlar yüklemektedir. Kişinin beden algısı, kendi bedeni ve dış çevresiyle olan etkileşimi aracılığıyla ömür boyunca devam eden bir sürekliliktir (Haavio, Mannila ve Purhonen, 2001). Vücut algısı kavramı toplumların

oluşturduğu bir kavram olup, değer yargıları ve normları çerçevesinde şekillenmektedir. Medya, yetişkin ve genç bireyleri dış görünüşlerindeki ideal normlara dayandırarak biçimlendirmekte ve genç bireyleri cinsel doyuma ulaşma yolunun harika bir vücudu olması gerektiğine inandırmaya çalışmaktadır. Olumsuz olan beden imgesi bireyin kendini ve öz değerlendirmesini tam anlamı ile etkilemektedir. Yapılan araştırmaların birçoğu gösteriyor ki vücut memnuniyetsizliği ile benlik anlayışı arasında olumsuz bir bağ mevcuttur (Tiggeman ve Williamson, 2000). Bedeninden memnuniyet duyan bireylerin, diğer bireylere göre daha fazla cinsel birliktelik yaşadıklarını, yoğun arzu duyduklarını, aynı zamanda daha minimal düzeyde cinsel problem yaşadıkları'' belirtilmektedir (Weaver ve Byers, 2006).

Cinsel doyuma etkileyen bir diğer unsur ise yaştır. Bireylerde yaş ilerledikçe, mental ve fiziki yönden değişiklikler yaşanır ve bu değişiklikler cinsel doyumu etkilemektedir. Erkek bireylerde yaş ilerledikçe testesteron hormonu düşüş göstermektedir. Çoğu erkek 60 ile 65 yaşlarından itibaren cinsel hareketlerinde olan değişiklikleri fark etmektedir. Yaş aldıkça penisin ereksiyon olma süresi uzayabilir ve hatta ereksiyon olunmayabilir. Bu yaşlarda bazı ilaçlardan yardım alınabilir, bu ilaçlar, cinsel aktiviteyi sürdürebilecek bir ereksiyon elde etmeyi ve devamlılığı kolaylaştırabilir (İnci ve Ergen, 2009).

Yaşlanmanın getirmiş olduğu olumlu – olumsuz değişimler yalnızca erkekler için geçerli sayılmaz. Kadınlarda menopozun başlamasıyla östrojen kayıpları başlar. Östrojenin kaybı; vajinada kuruluğa ve yavaş cinsel uyarılmaya neden olabilir durumdadır. Bu yaşlarda kadınlarda duygusal açıdan değişiklikler de gözlenmektedir. Bazı kadınlarda gebe kalma endişesi olmadan cinsellik yaşanırken, bazıları menopoz kaynaklı doğal olarak değişen beden şekillerinden ve ölçülerinden kaynaklı daha az cinsel istek duyarak daha düşük cinsel doyum yaşamaktadır (CETAD, 2008).

YÖNTEM

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışmanın evreni Türkiye'de yaşayan halen evli olan, orta yaş aralığında (40-60) olan yetişkinlerden oluşmaktadır. Yapılan araştırmalarda en az 73 evli çift olması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada bu kişi sayılarının olmasının nedeni her bir bağımlı ve bağımsız değişkenin literatür taraması sonucunda da ayrı ayrı incelenmiş olup ortalama olarak bu sayıların belirlenmiş olmasıdır. Mevcut hesaplama için ilgili formüle bakıldığı zaman ilk aşama da Türkiye'deki evli çift sayısına bakılmaktadır. En son 2022 yılında 574 bin 358 kişi iken, bu kişi sayısının %84' ü alınabilmektedir. 482.460,72 olarak sonuç çıkmaktadır. Çıkan rakam 10.000'den büyük olduğu için sınırsız evren olarak isimlendirilmektedir. Formül kullanmak istemesek dahi sınırlı evrende $p<0,05$ için en fazla 384 kişi dahil edilmesi gerekmektedir. Buna göre ise sınırsız evrende de $p<0,05$ için en az 385 kişi dahil olması gerekmektedir. Formülü ele alırken dikkat edilmesi gereken 2 kriter vardır. Biri evrendeki eleman sayısını bildiğimizde kullanacağımız formül, diğeri ise bilmediğimizde kullanacağımız formüldür. Her ikisinde de hesapladığımızda 72,9 çift olarak çıkmaktadır. Yani evli çiftlerle yapılan bu araştırmada en az 73x2 kişiye ihtiyaç olduğu sonucuna varmaktayız. Bu kapsamda 160 kişiye ulaşılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Demografik Bilgi Formu: Yapılan araştırma için katılımcılarla ilgili yaş, cinsiyet ve eğitim durumuna dair sosyo-demografik bilgileri edinebilmek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanmış 6 maddelik anket kullanılmıştır.

Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeği: 15 maddelik ve 5'li likert tipi olan Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeği'nin geçerlilik ve güvenilirlilik çalışması Bakioğlu ve Türküm (2019) tarafından yerine getirilmiştir. Ölçek, kişilerin cinsiyet rollerine dair eşitlikçi tutumunu belirlemeyi amaçlamaktadır. Ölçek, tek boyutlu 5'li Likert tipi (1 = Hiç katılmıyorum - 5 = Tamamen katılıyorum) derecelendirmesini içerir. Ölçeğin baştaki 2 maddesi doğrudan

kodlama, son 13 maddesi ters kodlama ile oluşmakta ve toplam puan, tüm maddelerden alınan puanların toplamı ile elde edilmektedir. Bu ölçekten elde edilecek puan dağılımı 20-100 puan arasındadır. Ölçek puanları yorumlandığında, toplam puanın yüksek olması, toplumsal cinsiyet rollerine dair eşitlikçi tutumun yüksek olmasını ifade etmektedir. Bu ölçek için açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre, tek faktörlü bir yapı ortaya çıkmış olup, faktör yükleri .45 ile .98 arasında değişmektedir. Ayriyeten, ölçeğin toplamı, toplam varyansın %67,5'ini açıklamaktadır. Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .99, olarak saptanmıştır.

Cinsel Mitler Ölçeği: 28 maddelik ve 5'li likert tipi olan Cinsel Mitler Ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Gölbaşı, Evcili, Eroğlu ve Bircan (2016) tarafından yapılmıştır. Ölçek, 8 adet alt boyuttan oluşan 5'li Likert tipi (1 = Hiç katılmıyorum - 5 = Tamamen katılıyorum) derecelendirmesine sahiptir. Ölçekte, '' 1, 2, 3, 4, 5, ve 6'' olmak üzere 6 madde toplumsal cinsiyet, ''7, 8, 9, 10, ve 11'' maddelerinin 5 tanesi cinsel yönelim, '' 12, 13, 14 ve 15'' olmak üzere 4 madde yaş ve cinsellik, '' 16, 17 ve 18'' olmak üzere 3 madde cinsel davranış, '' 19 ve 20'' olmak üzere 2 madde mastürbasyon, '' 21, 22, 23 ve 24'' olmak üzere 4 madde cinsel şiddet, '' 25 ve 26'' olmak üzere 2 madde cinsel ilişki, '' 27 ve 28'' olmak üzere 2 madde cinsel doyum ölçeğin 8 alt boyutu olarak belirlenmiştir. Cinsel Mitler Ölçeği için, açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi sonucunda, faktör analizinde toplam değişkenlik %65, test-tekrar test güvenirlik katsayısı 0,814, ve Cronbach Alfa katsayısı 0,91 olarak saptanmıştır.

Golombok-Rust Cinsel Doyum Ölçeği (GRCDÖ): 1986 yılında Golombok ve Rust tarafından kadınlarda ve erkelerde cinsel fonksiyonu değerlendirmek amacıyla geliştirilmiş bir ölçektir. Geçerlilik ve güvenirlilik çalışması Tuğrul, Öztan ve Kabakçı (1993) gerçekleştirmiştir. Ölçek 28 sorudan oluşmaktadır ve kadın-erkek formları ayrı ayrı bulunmaktadır. Kadın ve erkek formlarının 5 tanesi ortaklaşa olmak üzere toplamda 7 boyut vardır. Her iki formda da kaçınma, dokunma, iletişim, doyum ve ilişki sıklığı alt boyutları ortaktır. Kadın formu için ayrıca vajinismus ve anorgazmi, erkek formu için ise empotans ve erken boşalma alt boyutları vardır. İletişim ve ilişki sıklığı alt boyutları iki maddede, kalanlar ise dört maddede sorgulanmaktadır. Alt boyutlar haricinde kalan fakat cinsel ilişkinin niteliğine dair dört madde daha bulunmaktadır. Maddeler sınıflandırılırken 5'li Likert tipi (hiçbir zaman, nadiren, bazen, çoğunlukla, her zaman) derecelendirilmesine sahiptir. Değerlendirilirken toplam ve alt boyutlardan elde edilen skorlar kullanılabilmektedir. Yüksek skorlar cinsel işlevlerdeki bozulmaya işaret etmektedir. Ulaşılan ham skorlar, sonrasında 1 ile 9 arasındaki standart skorlara dönüştürülebilir. Kadınlar ve erkekler için ayrı ayrı ya da çiftler için ortak bir puan grafiği oluşturulabilmektedir.

Kadında GRCDÖ sorularına göre alt boyutlar incelenecek olursa; sıklık alt boyutunu 3. ve 15. sorular, iletişim alt boyutunu 2. ve 16. sorular, kaçınma alt boyutunu 7. 13. 20. ve 23. sorular, dokunma alt boyutunu 9. 12. 19. ve 25. sorular, doyum alt boyutunu 5. 10. 18. ve 22. sorular, vajinismus alt boyutunu 6. 11. 17. ve 24. sorular, anorgazmi alt boyutunu 8. 14. 21. ve 28. sorular, nitelik alt boyutunu 1. 4. 26. ve 27. sorular cevaplamaktadır.

Erkekte GRCDÖ sorularına göre alt boyutlar incelenecek olursa; sıklık alt boyutunu 1. Ve 17. sorular, iletişim alt boyutunu 2. ve 19. sorular, kaçınma alt boyutunu 7. 14. 22. ve 28. sorular, dokunma alt boyutunu 6. 12. 20. ve 25. sorular, doyum alt boyutunu 5. 11. 15. Ve 21. sorular, empotans alt boyutunu 3. 10. 16. ve 23. sorular, erken boşalma boyutunu 4. 13. 24. ve 27. sorular, nitelik boyutunu 8. 18. 19. ve 26. sorular cevaplamaktadır.

Veri Toplama Yöntemi

Araştırma verileri çevrimiçi yöntemlerden olan Google Forms üzerinden anket aracılığıyla toplanmıştır. Veriler toplanırken basit rastgele ve kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) for Windows 25.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verileri değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel

metotlar (sayı, yüzde, ortalama, standart sapma) kullanılmıştır. Katılımcıların cinsiyetlerine göre homojenliğini test etmek için ki kare analizi uygulanmıştır.
Kullanılan verilerin normal dağılıma uygunluğu test edilmiştir. Normal dağılıma uygunluğu çarpıklık ve basıklık katsayılarıyla test edilmiş olup verilerin normal dağılıma uygun olduğu gözlemlenmiştir. Bu yüzden hipotez testleri analiz edilirken parametrik analiz yöntemlerinden yararlanılmıştır.

BULGULAR

Tablo1. Katılımcıların kategorik demografik özelliklerine ilişkin betimleyici analizler

Değişkenler	Kategorileri	Sayı	Yüzde
Yaş	40 -60	159	99,4
	Diğer	1	0,6
Cinsiyet	Kadın	80	50
	Erkek	80	50
Eğitim Düzeyi	İlkokul	6	3,8
	Ortaokul	6	3,8
	Lise	33	20,6
	Önlisans	25	15,6
	Lisans	65	40,6
	Lisansüstü	25	15,6
Düzenli Aktif Cinsel Yaşam Olma Durumu	Hayır	29	18,1
	Evet	131	81,9
Evliliğinin Kaçıncı Evliliği Olduğu	İlk	123	76,9
	İki ve üstü	37	23,1
Tanısı Konmuş Cinsel Probleminin Olma Durumu	Hayır	152	95,0
	Evet	8	5,0

Yukarıdaki tablo katılımcıların demografik özelliklerinin dağılımını göstermektedir. Araştırmaya toplam 160 kişi katılım göstermiştir. Katılımcıların %99.4'ü 40-60 yaş aralığında olduğunu beyan ederken %0.6'sı diğer yaş aralığında olduğunu beyan etmiştir. Katılımcıların %50'si kadın olduğunu beyan ederken %50'si de erkek olduğunu beyan etmiştir. Katılımcıların %.3.8'i ilkokul, %3.8'i ortaokul, %20.6'sı lise, %15.6'sı önlisans, %40.6'sı lisans mezunu olduklarını beyan ederken %15.6'sı da yüksek lisans/doktora düzeyindeki eğitim seviyesinden mezun olduğunu beyan etmiştir. Katılımcıların %18.1'i düzenli, aktif bir cinsel yaşamlarının olmadığını beyan ederken %81.9'u düzenli, aktif bir cinsel yaşamlarının olduğunu beyan etmiştir. Katılımcıların %76.9'u şu anki evliliklerinin ilk evliliği olduğunu beyan ederken %23.1'i de şu anki evliliklerin 2. veya sonraki evlilikleri olduğunu beyan etmiştir. Katılımcıların %95'i tanısı konmuş herhangi bir cinsel probleminin olmadığını beyan ederken %5'i tanısı konmuş herhangi bir cinsel probleminin olduğunu beyan etmiştir.

Tablo 1. Ölçek ve ölçek alt boyutlarının geçerlilik ve güvenirlik analizlerine ilişkin analizler

Ölçekler	Faktör Sayısı	KMO Katsayısı	Barlett Küresellik Katsayısı (Ki Kare Cinsinden)	Anlamlılık	Faktör İsimleri	Madde Sayısı	Cronbach Alfa
Toplumsal Cinsiyet Rolleri (15)	1	0,86	1040,37	0,00	-	15	0,87
Cinsel Mitler (28)	8	0,92	4047,62	0,00		28	0,96
					ToplumsalCins	6	0,91
					CinselYönelim	5	0,89
					Yaş-Cinsellik	4	0,89
					CinselYönelim	3	0,93
					Mastürbasyon	2	0,87
					CinselŞiddet	4	0,81
					CinselİlişkiCinselDoyum	2	0,81
						2	0,66
Cinsel Doyum Kadın (28)	8	0,85	1554,03	0,00		28	0,30
					Sıklık	2	-2,34
					İletişim	2	0,83

					Kaçınma	4	0,83
					Dokunma	4	-0,25
					Doyum	4	0,20
					Vajinismus	4	-0,69
					Anorgazmi	4	0,02
					Nitelik	4	-0,13
Cinsel Doyum Erkek (28)	8	0,81	1961,58	0,00		28	0,35
					Sıklık	2	-2,35
					İletişim	2	0,45
					Kaçınma	4	0,90
					Dokunma	4	0,17
					Doyum	4	-0,89
					Empotans	4	-0,00
					ErkenBoşalma	4	-0,06
					Nitelik	4	-0,69

Yukarıdaki tablo ölçeklere ilişkin geçerlilik ve güvenirlik analizlerine ilişkin sonuçları göstermektedir. Araştırmanın örneklem grubu orta yaş (40-60) ve evli bireylerden oluştuğu için ölçeklere ilişkin geçerlilik analizi yapısal geçerlilik türlerinden olan Faktör Analizi yapılarak test edilmiştir. Keşfedici Faktör Analizi yapmak için gerekli örneklem sayısı, yapısal eşitlik modellemesine göre oluşan gözlem sayısı x 50 formülü ile hesaplanmaktadır. Buna göre bu araştırmada ölçeklere ilişkin keşfedici faktör analizi yapmak için gerekli olan en az örneklem sayısı (1+8+8+8)x50=1250 olduğu için bu araştırmanın örneklem sayısı yetersiz olduğundan ölçeklere ilişkin faktör analizi, doğrulayıcı faktör analizi yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Buna göre 15 maddeden oluşan Toplumsal Cinsiyet Rolleri ölçeğinin altboyutu yoktur. KMO kat sayısı 0.86 ve Barlett küresellik katsayısı kikare cinsinden 1040.37 olarak hesaplanmış olup sonuç anlamlı olarak bulunmuştur. Buna göre ölçeğin bu araştırma kapsamında geçerli olduğu söylenebilmektedir. 28 maddeden oluşan ve 8 faktörü bulunan Cinsel Mitler Ölçeği'nin KMO katsayısı 0.92 ve Barlett küresellik katsayısı kikare cinsinden 4047.62 olarak hesaplanmış olup sonuç anlamlı olarak bulunmuştur. Buna göre ölçeğin bu araştırma kapsamında geçerli olduğu söylenebilmektedir. 28 maddeden oluşan ve 8 faktörü bulunan kadınlara uygulanan Cinsel Doyum Ölçeği'nin KMO katsayısı 0.85 ve Barlett küresellik katsayısı kikare cinsinden 1554.03 olarak hesaplanmış olup sonuç anlamlı olarak bulunmuştur. 28 maddeden oluşan ve 8 faktörü bulunan erkeklere uygulanan Cinsel Doyum Ölçeği'nin KMO katsayısı 0.81 ve Barlett küresellik katsayısı kikare cinsinden 1961.58 olarak hesaplanmış olup sonuç anlamlı olarak bulunmuştur. Buna göre ölçeğin bu araştırma kapsamında geçerli olduğu söylenebilmektedir.
Ölçeklere ilişkin güvenirlik analizi yapılırken de ölçek ve ölçek altboyutlarına ilişkin Cronbach alpha katsayısı hesaplanmıştır.
15 maddelik toplumsal cinsiyet rolleri tutum ölçeğinin Cronbach alpha katsayısı 0.87 olarak hesaplanmış olup buna göre bu araştırma kapsamında ölçeğe verilen yanıtların güvenilir olduğu söylenebilir.
28 maddeden oluşan Cinsel Mitler Ölçeği'nin genel güvenirlik katsayısı Cronbach alpha cinsinden 0.96 olarak hesaplanırken, 6 maddeden oluşan toplumsal cinsiyet altboyutunun güvenirlik katsayısı 0.91, 5 maddeden oluşan cinsel yönelim altboyutunun güvenirlik katsayısı 0.89, 4 maddeden oluşan yaş-cinsellik altboyutunun güvenirlik katsayısı 0.89, 3 maddeden oluşan cinsel yönelim altboyutunun güvenirlik katsayısı 0.93, 2 maddeden oluşan mastürbasyon altboyutunun güvenirlik katsayısı 0.87, 4 maddeden oluşan cinsel şiddet altboyutunun güvenirlik katsayısı 0.81, 2 maddeden oluşan cinsel ilişki altboyutunun güvenirlik katsayısı 0.81 ve 2 maddeden oluşan cinsel doyum altboyutunun güvenirlik katsayısı 0.66 olarak hesaplanmıştır. Buna göre bu araştırma kapsamında ölçeğe verilen yanıtların güvenilir olduğu söylenebilir.
28 maddeden oluşan ve kadınlara uygulanan Cinsel Doyum Ölçeği'nin genel güvenirlik katsayısı Cronbach alpha cinsinden 0.30 olarak hesaplanırken, 2 maddeden oluşan sıklık altboyutunun güvenirlik katsayısı -2.34, 2 maddeden oluşan iletişim altboyutunun güvenirlik

katsayısı 0.83, 4 maddeden oluşan kaçınma altboyutunun güvenirlik katsayısı 0.83, 4 maddeden oluşan dokunma altboyutunun güvenirlik katsayısı -0.25, 4 maddeden oluşan doyum altboyutunun güvenirlik katsayısı 0.20, 4 maddeden oluşan vajinismus altboyutunun güvenirlik katsayısı -0.69, 4 maddeden oluşan anorgazmi altboyutunun güvenirlik katsayısı 0.02 ve 4 maddeden oluşan nitelik altboyutunun güvenirlik katsayısı -0.13 olarak hesaplanmıştır. Buna göre bu araştırma kapsamında ölçeğe verilen yanıtların genel olarak sınırda güvenilir olduğu söylenebilir.

28 maddeden oluşan ve erkeklere uygulanan Cinsel Doyum Ölçeği'nin genel güvenirlik katsayısı Cronbach alpha cinsinden 0.35 olarak hesaplanırken, 2 maddeden oluşan sıklık altboyutunun güvenirlik katsayısı -2.35, 2 maddeden oluşan iletişim altboyutunun güvenirlik katsayısı 0.45, 4 maddeden oluşan kaçınma altboyutunun güvenirlik katsayısı 0.90, 4 maddeden oluşan dokunma altboyutunun güvenirlik katsayısı 0.17, 4 maddeden oluşan doyum altboyutunun güvenirlik katsayısı -0.89, 4 maddeden oluşan empotans altboyutunun güvenirlik katsayısı -0.00, 4 maddeden oluşan erken boşalma altboyutunun güvenirlik katsayısı -0.06 ve 4 maddeden oluşan nitelik altboyutunun güvenirlik katsayısı -0.69 olarak hesaplanmıştır. Buna göre bu araştırma kapsamında ölçeğe verilen yanıtların genel olarak sınırda güvenilir olduğu söylenebilir.

Tablo 2. Ölçek ve ölçek alt boyutlarından katılımcıların aldıkları puanların ortalamasına göre verilerin normal dağılıma uyup uymadığını gösteren analizler

Ölçekler	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık		Basıklık	
					Katsayı	Standart Hata	Katsayı	Standart Hata
Toplumsal Cinsiyet Rolleri	1,53	5,00	3,41	0,79	-0,18	0,19	-0,53	0,38
Cinsel Mitler								
- ToplumsalCinsiyet	1,00	5,00	2,74	1,16	0,36	0,19	-0,89	0,38
- CinselYönelim	1,00	5,00	2,04	1,04	1,03	0,19	0,26	0,38
- Yaş-Cinsellik	1,00	5,00	2,02	1,01	1,20	0,19	1,03	0,38
- CinselYönelim	1,00	5,00	2,15	1,26	0,92	0,19	-0,41	0,38
- Mastürbasyon	1,00	5,00	1,93	1,05	1,10	0,19	0,67	0,38
- CinselŞiddet	1,00	5,00	1,73	0,91	1,84	0,19	3,53	0,38
- CinselİlişkiCinselİlişki	1,00	5,00	2,92	1,24	0,03	0,19	-1,03	0,38
- CinselDoyum	1,00	5,00	2,93	1,11	0,08	0,19	-0,59	0,38
Cinsel Doyum Kadın								
- Sıklık	1,00	3,50	2,92	0,48	-0,95	0,26	1,70	0,52
- İletişim	1,00	5,00	3,74	1,08	-0,78	0,26	0,00	0,51
- Kaçınma	1,00	4,00	1,94	0,75	0,65	0,26	-0,34	0,51
- Dokunma	2,00	5,00	3,62	0,44	-0,57	0,26	1,59	0,51
- Doyum	1,50	4,25	3,19	0,53	-0,80	0,26	0,93	0,52
- Vajinismus	1,25	4,25	2,67	0,45	0,11	0,26	1,60	0,51
- Anorgazmi	1,75	4,25	3,26	0,51	-0,62	0,26	0,33	0,51
- Nitelik	2,50	4,25	3,57	0,42	-0,72	0,26	-0,11	0,52
Cinsel Doyum Erkek								
- Sıklık	2,00	5,00	2,90	0,48	0,74	0,25	3,07	0,49
- İletişim	1,00	5,00	3,96	0,78	-1,50	0,25	3,35	0,49
- Kaçınma	1,00	5,00	1,56	0,79	2,02	0,25	4,41	0,50
- Dokunma	2,00	5,00	3,71	0,48	-1,14	0,25	3,10	0,49
- Doyum	2,00	4,50	2,91	0,39	0,61	0,25	2,57	0,49
- Empotans	2,00	4,00	2,93	0,45	0,29	0,25	0,08	0,49
- ErkenBoşalma	1,00	4,00	2,65	0,48	-0,36	0,25	1,62	0,49
- Nitelik	1,75	4,00	3,17	0,39	-0,45	0,25	1,42	0,50

Sürekli bir değişkenden elde edilen puanların normal dağılım özelliğinde kullanılan çarpıklık ve basıklık kat sayısının -1.5 ile +1.5 sınırları içinde kalması puanların normal dağılımdan sapma göstermediği şeklinde yorumlanmaktadır (Büyüköztürk, 2011). Yukarıdaki tablo da görüldüğü gibi ölçeklerden alınan puanların çarpıklık katsayıları büyük oranda -1.5 ile +1.5 aralığında değişiklik gösterirken, basıklık katsayıları erkeklere uygulanan cinsel doyum ölçeğinin altboyutlarında büyük oranda -1.5 ile +1.5 aralığının dışında çıkmıştır. Ancak toplumsal cinsiyet rolleri, cinsel mitler ölçeğinin altboyutları ve kadınlara uygulanan cinsel

doyum ölçeğinin altboyutlarında büyük oranda -1.5 ile +1.5 aralığında değişiklik göstermektedir. Genel anlamda veriler normal dağılıma uyduğundan hipotez testleri test edilirken parametrik analiz yöntemlerinden faydalanılmıştır.

Çalışmanın demografik değişkenler ile ilgili verileri değerlendirilirken örneklem grubunu tanımlamak için betimsel istatistiki methodlar (frekans, yüzde, ortalama ve standart sapma) kullanılmıştır. Araştırma kapsamında sosyodemografik verilerden cinsiyet haricinde araştırmanın sonuçlarını nasıl etkilediğine ilişkin inceleme yapılmamıştır. Yani cinsiyet dışındaki demografik değişkenler biçimlendirici ya da kontrol değişkeni olarak alınıp araştırmanın sonuçlarına ve modeline etkisi incelenmemiştir. Özetle cinsiyet dışındaki demografik değişkenler yalnızca örneklemi tanımlayıcı değişkenler olarak kullanılmıştır.

Hipotezler test edilirken nicel veri analizi yapılmıştır. Kadınların ve erkeklerin toplumsal cinsiyet rollerinin ve cinsel mitlerinin cinsel doyumlarına olan etkisi Basit Korelasyon yöntemiyle incelenmiş olup korelasyon katsayısı parametrik analiz yöntemi kullanıldığından Pearson Korelasyon katsayısı cinsinden hesaplanmıştır

Toplumsal cinsiyet rollerinin ve cinsel mitlerin cinsiyet değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin hipotez testi de test edilirken parametrik analiz yöntemi kullanılmış olup ilişkisiz örneklemler için T-testi yapılmıştır.

Toplumsal cinsiyet rollerinin ve cinsel mitlerin cinsel doyuma etkisinin cinsiyete göre farklılaşması regresyon analizi ile T-test/ANOVA' yı aynı zeminde buluşturan kovaryans analizi ile test edilmiştir.

Tablo 3. Toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsel mitler ile cinsel doyum arasındaki ilişkiye ilişkin korelasyon analizi

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
1. Toplumsal Cinsiyet Rolleri	1	-,789**	-,801**	-,489**	-,783**	-,405**	-,546**	-,615**	-,568**	-,142	,244**	-,346**	,077	,322**	,128	,245**	,329**
2. Cinsel Mitler Toplumsal Cinsiyet	-,789**	1	,749**	,468**	,760**	,411**	,607**	,646**	,618**	,160*	-,273**	,401**	-,159*	-,268**	,006	-,248**	-,371**
3. Cinsel Mitler Cinsel Yönelim	-,801**	,749**	1	,422**	,817**	,400**	,649**	,634**	,623**	,208**	-,267**	,327**	-,131	-,309**	-,034	-,238**	-,336**
4. Cinsel Mitler Cinsellik-Yaş	-,489**	,468**	,422**	1	,495**	,699**	,667**	,473**	,412**	-,145	-,358**	,240**	-,410**	,068	,187*	-,020	-,108
5. Cinsel Mitler Cinsel Davranış	-,783**	,760**	,817**	,495**	1	,454**	,715**	,630**	,648**	,051	-,344**	,343**	-,245**	-,236**	-,008	-,296**	-,271**
6. Cinsel Mitler Mastürbasyon	-,405**	,411**	,400**	,699**	,454**	1	,681**	,452**	,363**	-,169*	-,412**	,262**	-,428**	,021	,205**	-,028	-,099
7. Cinsel Mitler Cinsel Şiddet	-,546**	,607**	,649**	,667**	,715**	,681**	1	,580**	,542**	-,078	-,408**	,337**	-,409**	-,058	,212**	-,163*	-,179*
8. Cinsel Mitler Cinsel İlişki	-,615**	,646**	,634**	,473**	,630**	,452**	,580**	1	,774**	-,027	-,316**	,164*	-,270**	-,143	,117	-,125	-,187*
9. Cinsel Mitler Cinsel Doyum	-,568**	,618**	,623**	,412**	,648**	,363**	,542**	,774**	1	-,024	-,379**	,155	-,242**	-,142	,048	-,107	-,170*
10. Cinsel Doyum Sıklık	-,142	,160*	,208**	-,145	,051	-,169*	-,078	-,027	-,024	1	,446**	,407**	,603**	-,615**	-,552**	-,223**	-,472**
11. Cinsel Doyum İletişim	,244**	-,273**	-,267**	-,358**	-,344**	-,412**	-,408**	-,316**	-,379**	,446**	1	-,152	,606**	-,050	-,269**	,231**	,029
12. Cinsel Doyum Kaçınma	-,346**	,401**	,327**	,240**	,343**	,262**	,337**	,164*	,155	,407**	-,152	1	,171*	-,562**	-,323**	-,467**	-,630**
13. Cinsel Doyum Dokunma	,077	-,159*	-,131	-,410**	-,245**	-,428**	-,409**	-,270**	-,242**	,603**	,606**	,171*	1	-,397**	-,618**	-,124	-,341**
14. Cinsel Doyum Doyum	,322**	-,268**	-,309**	,068	-,236**	,021	-,058	-,143	-,142	-,615**	-,050	-,562**	-,397**	1	,627**	,596**	,680**
15. Cinsel Doyum Vajinismus/Empotans	,128	,006	-,034	,187*	-,008	,205**	,212**	,117	,048	-,552**	-,269**	-,323**	-,618**	,627**	1	,320**	,441**
16. Cinsel Doyum Anorgazmi/Erken Boşalma	,245**	-,248**	-,238**	-,020	-,296**	-,028	-,163*	-,125	-,107	-,223**	,231**	-,467**	-,124	,596**	,320**	1	,634**
17. Cinsel Doyum Nitelik	,329**	-,371**	-,336**	-,108	-,271**	-,099	-,179*	-,187*	-,170*	-,472**	,029	-,630**	-,341**	,680**	,441**	,634**	1
** Anlamlılık düzeyi çift yönlü olarak 0,01'in altında																	
* Anlamlılık düzeyi çift yönlü olarak 0,05'in altında																	

Toplumsal Cinsiyet Rolleri ile İlişkiler:

Cinsel İlişki Sıklığı ve Doyum: Toplumsal cinsiyet rolleri ile cinsel ilişki sıklığı arasında negatif ve düşük düzeyde, anlamlı olmayan bir ilişki bulunmuştur ($r = -0.14$, $p > 0.05$).

İletişim Doyumu: Cinsel ilişki esnasında iletişimle ilgili doyumda ise pozitif bir ilişki gözlemlenmiştir ($r = 0.24$, $p < 0.01$).

Cinsel İlişkiden Kaçınma ve Doyum: Cinsel ilişkiden kaçınmadan alınan doyumda negatif ve orta düzeyde bir ilişki bulunmuştur ($r = -0.34$, $p < 0.01$).

Dokunma ve Doyum: Toplumsal cinsiyet rolleri ile cinsel ilişki sırasında dokunma eylemlerinden alınan doyum arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($r = 0.07$, $p > 0.05$).

Cinsel Mitler ile Doyum İlişkisi:

Toplumsal Cinsiyetle İlişkili Cinsel Mitler: Birçok cinsel mit, cinsel ilişkinin sıklığı, iletişimi ve niteliğiyle ilişkili olarak negatif bir etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Özellikle Orta Düzeyde Negatif İlişkiler: Cinsel mitler ile cinsel ilişkinin niteliğinden alınan doyumda anlamlı negatif bir ilişki gözlemlenmiştir ($r = -0.37$, $p < 0.01$).

Doyumun Düşük Düzeyde Olması: Genelde cinsel mitlerle ilişkili doyum düzeyleri daha düşük kalmıştır. Örneğin, mastürbasyonla ilgili mitler ile cinsel ilişki sıklığından alınan doyumda anlamlı negatif bir ilişki bulunmuştur ($r = -0.16$, $p < 0.05$).

Yaş, Cinsellik ve Doyum:
Yaşla İlgili Cinsel Mitler: Cinsellikte yaşla ilgili cinsel mitler ile cinsel ilişkinin niteliği ve iletişimi üzerinde belirli anlamlı ilişkiler gözlemlenmiştir. Örneğin, yaşla ilgili mitlerin cinsel iletişim üzerine olumsuz etkileri olduğu gösterilmiştir ($r = -0.35$, $p < 0.01$).
Cinsel Şiddetle İlgili Cinsel Mitler:
İletişim Doyumu Üzerindeki Etkiler: Cinsel şiddetle ilgili cinsel mitlerin cinsel ilişki esnasındaki iletişime olumsuz etkisi olduğu bulunmuştur ($r = -0.40$, $p < 0.01$).
Kaçınmadan Doyum: Aynı şekilde, cinsel şiddetle ilgili mitler, cinsel ilişkiden kaçınmadan alınan doyumu olumsuz etkilemiştir ($r = 0.33$, $p < 0.01$).
Bu bulgular, toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsel mitlerin, bireylerin cinsel yaşamı ve cinsel doyumları üzerindeki önemli etkilerini göstermektedir. Genel olarak, daha az iletişim ve daha fazla mitin bulunduğu durumlar, cinsel doyum üzerinde olumsuz etkiler yaratmakta, buna karşın pozitif ve anlamlı ilişkiler ise daha çok iletişim ve kaçınmadan alınan doyum arasında gözlemlenmiştir.

Tablo 4. Kadınların toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsel mitleri ile cinsel doyumları arasındaki ilişkiye ilişkin korelasyon analizi

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
1. Toplumsal Cinsiyet Rolleri	1	-,757**	-,781**	-,668**	-,756**	-,553**	-,624**	-,639**	-,517**	,195	,335**	-,244*	,339**	,179	-,029	,095	,015
2. Cinsel Mitler Toplumsal Cinsiyet	-,757**	1	,705**	,587**	,739**	,536**	,645**	,639**	,551**	-,148	-,385**	,361**	-,433**	-,198	,119	-,215	-,120
3. Cinsel Mitler Cinsel Yönelim	-,781**	,705**	1	,595**	,653**	,559**	,655**	,562**	,429**	,019	-,374**	,184	-,382**	-,295**	,102	-,152	-,079
4. Cinsel Mitler Cinsellik-Yaş	-,668**	,587**	,595**	1	,690**	,684**	,706**	,544**	,496**	-,165	-,418**	,400**	-,445**	-,240*	-,048	-,161	-,137
5. Cinsel Mitler Cinsel Davranış	-,756**	,739**	,653**	,690**	1	,636**	,712**	,570**	,565**	-,332**	-,461**	,362**	-,520**	-,252*	-,005	-,362**	-,089
6. Cinsel Mitler Mastürbasyon	-,553**	,536**	,559**	,684**	,636**	1	,751**	,449**	,484**	-,076	-,431**	,453**	-,325**	-,387**	-,169	-,196	-,233*
7. Cinsel Mitler Cinsel Şiddet	-,624**	,645**	,655**	,706**	,712**	,751**	1	,576**	,526**	-,256*	-,464**	,453**	-,466**	-,383**	,047	-,284*	-,270*
8. Cinsel Mitler Cinsel İlişki	-,639**	,639**	,562**	,544**	,570**	,449**	,576**	1	,738**	-,180	-,305**	,116	-,269*	-,217	,132	-,182	-,069
9. Cinsel Mitler Cinsel Doyum	-,517**	,551**	,429**	,496**	,565**	,484**	,526**	,738**	1	-,155	-,417**	,126	-,224*	-,179	,055	-,164	-,123
10. Cinsel Doyum Kadın Sıklık	,195	-,148	,019	-,165	-,332**	-,076	-,256*	-,180	-,155	1	,239*	-,133	,165	-,044	,055	,043	,054
11. Cinsel Doyum Kadın İletişim	,335**	-,385**	-,374**	-,418**	-,461**	-,431**	-,464**	-,305**	-,417**	,239*	1	-,490**	,591**	,408**	,042	,524**	,406**
12. Cinsel Doyum Kadın Kaçınma	-,244*	,361**	,184	,400**	,362**	,453**	,453**	,116	,126	-,133	-,490**	1	-,489**	-,462**	,038	-,413**	-,487**
13. Cinsel Doyum Kadın Dokunma	,339**	-,433**	-,382**	-,445**	-,520**	-,325**	-,466**	-,269*	-,224*	,165	,591**	-,489**	1	,461**	-,106	,470**	,393**
14. Cinsel Doyum Kadın Doyum	,179	-,198	-,295**	-,240*	-,252*	-,387**	-,383**	-,217	-,179	-,044	,408**	-,462**	,461**	1	-,155	,538**	,412**
15. Cinsel Doyum Kadın Vajinismus	-,029	,119	,102	-,048	-,005	-,169	,047	,132	,055	,055	,042	,038	-,106	-,155	1	-,062	-,118
16. Cinsel Doyum Kadın Anorgazmi	,095	-,215	-,152	-,161	-,362**	-,196	-,284*	-,182	-,164	,043	,524**	-,413**	,470**	,538**	-,062	1	,458**
17. Cinsel Doyum Kadın Nitelik	,015	-,120	-,079	-,137	-,089	-,233*	-,270*	-,069	-,123	,054	,406**	-,487**	,393**	,412**	-,118	,458**	1
** Anlamlılık düzeyi çift yönlü olarak 0,01'in altında																	
* Anlamlılık düzeyi çift yönlü olarak 0,05'in altında																	

Toplumsal Cinsiyet Rolleri ve Cinsel Mitler:
Kadınların cinsel doyumları üzerinde toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsel mitler önemli bir etkiye sahip. Bu, kadınların cinsellikle ilgili toplumdan öğrendikleri inançlar ve beklentiler yüzünden cinsel doyumda sınırlamalar yaşadıklarını gösteriyor. Kadınlar, toplumsal normlar nedeniyle cinsellikte baskılar hissedebilir ve bu da onların doyum seviyelerini etkileyebilir.
Yaş ve Cinsel Doyum:
Yaşın, cinsel doyum üzerindeki etkisi karmaşık. Çalışmanızda, yaşın cinsel doyumu belirlemede önemli bir faktör olmadığı görülüyor. Bu, cinsel doyumun yalnızca yaşa bağlı olmadığını, başka psikolojik, toplumsal ve bireysel faktörlerin de etkili olduğunu göstermektedir.
Cinsel İletişim ve Güven:
Cinsel doyumu etkileyen bir başka önemli faktör de cinsel iletişim ve partnerle güven ilişkisi. Kadınlar, partnerleriyle açık ve sağlıklı bir iletişim kurabildiklerinde daha yüksek bir cinsel doyum yaşıyorlar. Güvensizlik, çatışmalar ya da cinsel şiddet gibi faktörler ise cinsel doyumu olumsuz etkiliyor.
Vajinismus ve Orgazm:
Vajinismus, orgazm gibi sorunlar, kadınların cinsel doyumunu engelleyen faktörler arasında yer alıyor. Bu durumlar, kadınların cinsel deneyimlerinin psikolojik yönlerinin önemini gösteriyor.

Özellikle geçmişte yaşanan travmalar veya cinsel şiddetle ilgili inançlar, cinsel doyumu olumsuz yönde etkileyebiliyor.

Özetle, kadınların cinsel doyumlarının sadece biyolojik değil, toplumsal ve psikolojik faktörlerden de etkilendiğini ortaya koyuyor. Toplumun dayattığı cinsel mitler, yaş, cinsel iletişim ve güven gibi faktörler, kadınların cinsellikten aldıkları tatmini önemli ölçüde belirlediği görülmektedir.

Tablo 5. Erkeklerin toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsel mitleri ile cinsel doyumları arasındaki ilişkiye ilişkin korelasyon analizi

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
1. Toplumsal Cinsiyet Rolleri	1	-,745**	-,771**	-,310**	-,752**	-,247*	-,393**	-,526**	-,564**	,163	,363**	,154	,300**	-,083	-,217	-,011	-,027
2. Cinsel Mitler Toplumsal Cinsiyet	-,745**	1	,692**	,353**	,704**	,298**	,511**	,603**	,627**	-,110	-,369**	-,033	-,376**	,175	,394**	,099	-,080
3. Cinsel Mitler Cinsel Yönelim	-,771**	,692**	1	,295**	,866**	,300**	,596**	,658**	,729**	-,177	-,453**	-,100	-,411**	,214	,387**	,110	,160
4. Cinsel Mitler Cinsellik-Yaş	-,310**	,353**	,295**	1	,338**	,704**	,628**	,390**	,316**	-,372**	-,389**	-,086	-,561**	,541**	,518**	,288**	,098
5. Cinsel Mitler Cinsel Davranış	-,752**	,704**	,866**	,338**	1	,311**	,673**	,632**	,674**	-,206	-,441**	-,156	-,443**	,231*	,388**	,082	,119
6. Cinsel Mitler Mastürbasyon	-,247*	,298**	,300**	,704**	,311**	1	,631**	,438**	,237*	-,420**	-,465**	-,048	-,637**	,507**	,600**	,274*	,121
7. Cinsel Mitler Cinsel Şiddet	-,393**	,511**	,596**	,628**	,673**	,631**	1	,538**	,507**	-,350**	-,511**	-,071	-,656**	,555**	,649**	,204	,267*
8. Cinsel Mitler Cinsel İlişki	-,526**	,603**	,658**	,390**	,632**	,438**	,538**	1	,784**	-,248*	-,465**	-,107	-,503**	,237*	,401**	,184	,004
9. Cinsel Mitler Cinsel Doyum	-,564**	,627**	,729**	,316**	,674**	,237*	,507**	,784**	1	-,246*	-,470**	-,148	-,471**	,185	,300**	,194	,098
10. Cinsel Doyum Erkek Sıklık	,163	-,110	-,177	-,372**	-,206	-,420**	-,350**	-,248*	-,246*	1	,729**	,311**	,599**	-,461**	-,477**	,199	,107
11. Cinsel Doyum Erkek İletişim	,363**	-,369**	-,453**	-,389**	-,441**	-,465**	-,511**	-,465**	-,470**	,729**	1	,299**	,717**	-,340**	-,524**	,034	,058
12. Cinsel Doyum Erkek Kaçınma	,154	-,033	-,100	-,086	-,156	-,048	-,071	-,107	-,148	,311**	,299**	1	,372**	,104	-,038	,216	,058
13. Cinsel Doyum Erkek Dokunma	,300**	-,376**	-,411**	-,561**	-,443**	-,637**	-,656**	-,503**	-,471**	,599**	,717**	,372**	1	-,507**	-,685**	-,189	-,216
14. Cinsel Doyum Erkek Doyum	-,083	,175	,214	,541**	,231*	,507**	,555**	,237*	,185	-,461**	-,340**	,104	-,507**	1	,737**	,289**	,189
15. Cinsel Doyum Erkek Empotans	-,217	,394**	,387**	,518**	,388**	,600**	,649**	,401**	,300**	-,477**	-,524**	-,038	-,685**	,737**	1	,200	,119
16. Cinsel Doyum Erkek Erken Boşalma	-,011	,099	,110	,288**	,082	,274*	,204	,184	,194	,199	,034	,216	-,189	,289**	,200	1	,502**
17. Cinsel Doyum Erkek Nitelik	-,027	-,080	,160	,098	,119	,121	,267*	,004	,098	,107	,058	,058	-,216	,189	,119	,502**	1

** Anlamlılık düzeyi çift yönlü olarak 0,01'in altında

* Anlamlılık düzeyi çift yönlü olarak 0,05'in altında

Toplumsal Cinsiyet Rolleri ve Cinsel İletişim: Toplumsal cinsiyet rolleri ile erkeklerin cinsel ilişki esnasındaki iletişimlerinden aldıkları doyum düzeyi arasında orta düzeyde, pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r=0.36$, $p<0.01$). Bu bulgu, erkeklerin toplumsal cinsiyet rollerinin, cinsel iletişimlerinde daha yüksek doyum almalarını etkileyebileceğini gösteriyor. Yani, daha geleneksel ya da belirgin cinsiyetçi davranışlar, iletişim becerilerini geliştiren ve daha tatmin edici bir deneyim sağlayan bir ortam oluşturabilir.

Cinsel Mitler ve Cinsel İletişim: Cinsel mitler, özellikle toplumsal cinsiyetle ve cinsel davranışla ilgili olanlar, erkeklerin cinsel ilişki esnasındaki iletişimlerinden aldıkları doyum düzeyini olumsuz yönde etkileyebilir. Örneğin, toplumsal cinsiyetle ilgili cinsel mitler ile erkeklerin cinsel ilişki esnasındaki iletişimlerinden aldıkları doyum düzeyi arasında negatif yönde, orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r=-0.36$, $p<0.01$). Benzer şekilde, cinsel davranışla ilgili cinsel mitler ile de iletişim doyumu arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki gözlemlenmiştir ($r=-0.44$, $p<0.01$).

Cinsellikte Yaşla İlgili Cinsel Mitler ve Cinsel Doyum: Cinsellikte yaşla ilgili cinsel mitler, erkeklerin cinsel doyum düzeyini etkileyebilir. Örneğin, yaşa dayalı mitler ile erkeklerin cinsel ilişki esnasındaki dokunma eylemlerinden aldıkları doyum düzeyi arasında negatif yönde, orta düzeyde anlamlı bir ilişki vardır ($r=-0.56$, $p<0.01$). Ancak aynı mitler, bazı durumlarda pozitif yönde de ilişkiler kurmuş, örneğin erkeklerin cinsel ilişkiden aldıkları doyumla ilgili olarak pozitif yönde anlamlı bir ilişki gösterilmiştir ($r=0.54$, $p<0.01$).

Cinsel Şiddetle İlgili Cinsel Mitler ve Cinsel Doyum: Cinsel şiddetle ilgili cinsel mitler, erkeklerin cinsel ilişki deneyimlerinden aldıkları doyum düzeyini etkileyebilir. Örneğin, bu mitler ile erkeklerin cinsel ilişki esnasındaki dokunma eylemlerinden aldıkları doyum düzeyi arasında negatif yönde, orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r=-0.65$, $p<0.01$). Ancak, bu mitler ile erkeklerin cinsel ilişkiden aldıkları doyum düzeyi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki de gözlemlenmiştir ($r=0.55$, $p<0.01$).

Tablo 6. Toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsel mitlerin cinsiyete göre farklılaşmasına ilişkin t-testi

Değişkenler	Cinsiyet	S	Ortalama	Standart Sapma		t	p
TCRToplam	Kadın	80	3,7525	,77472	Equal variances assumed	5,840	,000
	Erkek	80	3,0867	,66315	Equal variances not assumed	5,840	,000
CMToplumsalCinsiyet	Kadın	80	2,2708	1,02170	Equal variances assumed	-5,542	,000
	Erkek	80	3,2104	1,12062	Equal variances not assumed	-5,542	,000
CMCinselYönelim	Kadın	80	1,5550	,76438	Equal variances assumed	-6,650	,000
	Erkek	80	2,5300	1,06550	Equal variances not assumed	-6,650	,000
CMYaşveCinsellik	Kadın	80	1,8750	,90007	Equal variances assumed	-1,841	,068
	Erkek	80	2,1688	1,10792	Equal variances not assumed	-1,841	,068
CMCinselDavranış	Kadın	80	1,6833	1,06854	Equal variances assumed	-5,046	,000
	Erkek	80	2,6250	1,28211	Equal variances not assumed	-5,046	,000
CMMastürbasyon	Kadın	80	1,8250	,99397	Equal variances assumed	-1,349	,179
	Erkek	80	2,0500	1,11264	Equal variances not assumed	-1,349	,179
CMCinselŞiddet	Kadın	80	1,5000	,78857	Equal variances assumed	-3,425	,001
	Erkek	80	1,9781	,96800	Equal variances not assumed	-3,425	,001
CMCinselİlişki	Kadın	80	2,6375	1,21169	Equal variances assumed	-3,034	,003
	Erkek	80	3,2188	1,21135	Equal variances not assumed	-3,034	,003
CMCinselDoyum	Kadın	80	2,6875	1,05655	Equal variances assumed	-2,872	,005
	Erkek	80	3,1813	1,11731	Equal variances not assumed	-2,872	,005
CDSıklık	Kadın	78	2,9103	,48177	Equal variances assumed	-10,033	,000
	Erkek	80	3,9563	,78834	Equal variances not assumed	-10,091	,000
CDİletişim	Kadın	78	3,7949	1,07943	Equal variances assumed	-1,959	,052
	Erkek	79	4,0823	,72691	Equal variances not assumed	-1,954	,053
CDKaçınma	Kadın	78	1,9295	,73292	Equal variances assumed	-9,444	,000
	Erkek	79	2,7816	,32366	Equal variances not assumed	-9,403	,000
CDDokunma	Kadın	78	3,6410	,44792	Equal variances assumed	-5,775	,000
	Erkek	78	4,1891	,70847	Equal variances not assumed	-5,775	,000
CDDoyum	Kadın	77	3,2338	,52930	Equal variances assumed	12,210	,000
	Erkek	79	2,1044	,62096	Equal variances not assumed	12,235	,000
CDVajinismusEmpotans	Kadın	78	2,6699	,46026	Equal variances assumed	8,128	,000
	Erkek	80	1,9250	,66964	Equal variances not assumed	8,166	,000
CDAnorgazmiErkenBoşalma	Kadın	78	3,2788	,51595	Equal variances assumed	6,978	,000
	Erkek	80	2,7719	,39013	Equal variances not assumed	6,954	,000
CDNitelik	Kadın	77	3,5779	,42391	Equal variances assumed	16,136	,000
	Erkek	78	2,4744	,42752	Equal variances not assumed	16,137	,000

Toplumsal Cinsiyet Rolleri: Kadınların toplumsal cinsiyet rolleri ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması 3,75, erkeklerin ise 3,08 olarak hesaplanmıştır ve bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır (t=5,84, p=0,00). Bu, kadınların toplumsal cinsiyet rollerini daha yüksek bir düzeyde benimsediklerini, erkeklerin ise bu roller konusunda daha düşük bir kabul gösterdiğini göstermektedir. Bu bulgu, toplumsal cinsiyetin farklı cinsiyetler üzerindeki etkisinin farklı şekilde şekillendiğini ve kadınların toplumsal normlara daha uyumlu olma eğiliminde olduklarını ortaya koymaktadır.

Cinsel Mitler: Kadınlar ile erkekler arasında cinsel mitlere ilişkin farklar da belirgindir. Kadınlar toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim, yaş, cinsel davranışlar, mastürbasyon, cinsellikte şiddet gibi konularda daha düşük puanlar alırken, erkekler bu konularda daha yüksek puanlar almıştır. Örneğin, kadınların toplumsal cinsiyet ile ilgili cinsel mitlerden aldıkları puan ortalaması 2,27, erkeklerin ise 3,21'dir (t=5,54, p=0,00). Benzer şekilde, cinsel yönelim ile ilgili cinsel mitler açısından da kadınlar 1,55, erkekler ise 2,53 gibi farklı puanlar almışlardır (t=6,65, p=0,00). Bu bulgular, erkeklerin geleneksel cinsiyet ve cinsel mitlere daha fazla inanma eğiliminde olduğunu, kadınların ise bu mitlere daha az eğilim gösterdiğini göstermektedir. Bu durum, toplumsal cinsiyetin cinsellik ve cinsel mitler üzerindeki etkisini, kadınların toplumsal baskılar nedeniyle bu mitleri daha fazla reddedebildiklerini ve erkeklerin bu mitlere daha fazla itibar edebildiklerini düşündürmektedir.

Cinsel Doyum ve Cinsellikten Doyum: Cinsel doyumla ilgili puanlarda da belirgin farklar görülmektedir. Kadınlar, cinsel ilişkiden genel olarak daha düşük doyum puanları alırken, erkekler genellikle daha yüksek puanlar almıştır. Örneğin, kadınların cinsel ilişkiden aldıkları doyum puanları ortalaması 3,23, erkeklerin ise 2,10'dur (t=12,21, p=0,00). Bu durum, kadınların cinsellikten duyduğu doyumun erkeklere göre daha düşük olduğunu, kadınların cinsellikten alınan doyumu etkileyen faktörlerin daha karmaşık ve çok yönlü olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, kadınların cinsel ilişkinin niteliğinden aldıkları doyum puanları 3,57 iken erkeklerin 2,47'dir (t=16,13, p=0,00), bu da kadınların cinsel ilişkinin kalitesine daha fazla değer verdiğini göstermektedir.

Cinsellik ve Cinsiyetle İlgili Davranışlar: Cinsellik ile ilgili tutumlar ve davranışlarda da önemli farklar bulunmaktadır. Kadınlar, cinsellikten kaçınma eğilimindeyken, erkekler cinselliğe daha fazla katılım gösterme eğilimindedir. Örneğin, kadınların cinsellikten kaçınmadan aldıkları doyum puanları ortalaması 1,92 iken, erkeklerin bu puanları 2,78'dir (t=9,44, p=0,00). Bu bulgular, toplumsal baskıların kadınların cinsel davranışlarını daha fazla sınırladığını, erkeklerin ise toplumsal olarak daha fazla cinsel özgürlük tanındığını göstermektedir.

Bu bulgular, kadınlar ve erkekler arasında toplumsal cinsiyet, cinsel mitler, cinsel davranışlar ve doyumla ilgili önemli farklar olduğunu ortaya koymaktadır. Kadınlar, toplumsal normlara daha uyumlu olmakla birlikte, cinsellik ve cinsel mitler konusunda daha çekingen bir yaklaşım sergiledikleri söylenebilir. Erkekler ise bu mitlere daha fazla inanma eğilimindedir ve toplumsal cinsiyet bakımından cinsellikten daha fazla doyum aldıkları söylenebilmektedir. Bu farklılıklar, toplumsal cinsiyet rollerinin ve kültürel normların bireylerin cinsellik algılarını ve davranışlarını nasıl şekillendirdiğine dair referanslar bulunmuştur. Ayrıca, bu tür farklılıkların cinsellik ve toplumsal cinsiyet politikaları açısından dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

Tablo 7. Toplumsal cinsiyet rollerinin cinsel doyuma etkisinin cinsiyete göre farklılaşmasına ilişkin kovaryans analizi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	r	p	ΔR2	F	p	Cinsiyet	Ortalama	StandartSapma	ΔR2	F	p
Toplumsal Cinsiyet Roller	Sıklık	-0,14	>0,05	Anlamsız olduğu için açıklayıcılık bakılmadı			Kadın	Anlamsız olduğu için regresyon ve fark testinin birlikte yapılmasını sağlayan kovaryans analizi yapılmadı				
							Erkek					
	İletişim	0,24	0,00	0,05	9,78	0,00	Kadın	3,64	0,1	0,12	0,12	0,72
							Erkek	4,21	0,1			
	Kaçınma	-0,34	0,00	0,11	21,11	0,00	Kadın	2	0,06	0,38	6,02	**0,01**
							Erkek	2,8	0,07			
	Dokunma	0,07	>0,05	Anlamsız olduğu için açıklayıcılık bakılmadı			Kadın	Anlamsız olduğu için regresyon ve fark testinin birlikte yapılmasını sağlayan kovaryans analizi yapılmadı				
							Erkek					
	Doyum	0,32	0,00	0,09	17,80	0,00	Kadın	3,19	0,07	0,49	2,36	0,12
							Erkek	2,07	0,07			
	Vaj-Emp	0,12	>0,05	Anlamsız olduğu için açıklayıcılık bakılmadı			Kadın	Anlamsız olduğu için regresyon ve fark testinin birlikte yapılmasını sağlayan kovaryans analizi yapılmadı				
							Erkek					
	Anorg-ErkBoş	0,24	0,00	0,05	9,97	0,00	Kadın	3,25	0,05	0,22	0,45	0,50
							Erkek	2,77	0,05			
	Nitelik	0,32	0,00	0,10	18,53	0,00	Kadın	3,57	0,05	0,62	0,07	0,79
							Erkek	2,46	0,05			

Bu bulgular, toplumsal cinsiyet rollerinin, bireylerin cinsel doyumları üzerinde çeşitli düzeylerde etkiler yarattığını göstermektedir. Özellikle toplumsal cinsiyet rollerinin cinsellikten kaçınmadan alınan doyum (r=-0,34) ve cinsellikten alınan doyum (r=0,32) ile anlamlı ilişkilere sahip olduğu, ancak bu etkilerin sınırlı düzeyde olduğu gözlemlenmiştir.

Cinsellikten kaçınma ve cinsellikten alınan doyum arasındaki negatif ilişki, toplumsal cinsiyet rollerinin bu tür doyumları azalttığını ima ederken, cinsel doyumla pozitif yönde bir ilişki de toplumsal cinsiyet rollerinin bu alanda belirli bir etkisi olduğunu göstermektedir. Ayrıca, toplumsal cinsiyet rollerinin cinsel ilişki esnasındaki iletişim (r=0,24) ve anorgazmi-erken

boşalma gibi cinsel işlevlerle ilgili doyum üzerinde de pozitif yönde anlamlı etkiler gösterdiği saptanmıştır.
Bununla birlikte, toplumsal cinsiyet rollerinin, cinsel ilişki esnasındaki dokunmadan alınan doyum ve vajinismus-empotans gibi cinsel sorunlarla alınan doyum üzerindeki etkisi anlamlı bulunmamıştır. Sonuç olarak, toplumsal cinsiyet rollerinin cinsel yaşam üzerindeki etkileri karmaşık olmakla birlikte, belirli alanlarda önemli açıklayıcı güce sahipken, bazı durumlarda etkisiz kalmaktadır. Cinsiyet farkının bu ilişkilerde belirgin bir rol oynamadığı görülmüştür.

Tablo 9.Toplumsal Cinsiyetle İlgili Cinsel Mitlerin Cinsel Doyuma Etkisinin Cinsiyete Göre Farklılaşmasına İlişkin Kovaryans Analizi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	r	p	ΔR2	F	p	Cinsiyet	Ortalama	StandartSapma	ΔR2	F	p
nsal Cinsiyetle İlgili Cinsel	Sıklık	0,16	0,05	0,01	4,09	0,04	Kadın	2,87	0,08	0,38	0,00	0,93
							Erkek	3,99	0,07			
	İletişim	-0,27	0,00	0,06	12,49	0,00	Kadın	3,6	0,1	0,14	1,73	0,19
							Erkek	4,19	0,1			
	Kaçınma	0,4	0,00	0,15	29,67	0,00	Kadın	2,05	0,06	0,42	10,91	**0,00**
							Erkek	2,78	0,06			
	Dokunma	-0,15	0,05	0,01	3,97	0,04	Kadın	3,55	0,06	0,29	0,31	0,57
							Erkek	4,29	0,06			
	Doyum	-0,26	0,00	0,06	11,89	0,00	Kadın	3,18	0,07	0,50	5,33	**0,02**
							Erkek	2,06	0,06			
	Vaj-Emp	0,006	>0,05	Anlamsız olduğu için açıklayıcılık bakılmadı			Kadın	Anlamsız olduğu için regresyon ve fark testinin birlikte yapılmasını sağlayan kovaryans analizi yapılmadı				
							Erkek					
	Anorg-ErkBoş	-0,24	0,00	0,05	10,19	0,00	Kadın	3,22	0,05	0,24	4,44	**0,03**
							Erkek	2,75	0,05			
	Nitelik	-0,37	0,00	0,13	24,39	0,00	Kadın	3,55	0,05	0,62	0,09	0,76
							Erkek	2,48	0,05			

Bulgular, toplumsal cinsiyetle ilgili cinsel mitlerin cinsellikle ilgili doyum üzerinde düşük düzeyde anlamlı etkiler yarattığını göstermektedir. Özellikle, cinselliğin sıklığından alınan doyum ve iletişimden alınan doyum ile negatif, cinsellikten kaçınmadan alınan doyum ile ise pozitif yönde ilişkiler bulunmuştur. Toplumsal cinsiyet mitleri, cinsellikten kaçınmadan alınan doyumu %15 oranında açıklarken, iletişimden alınan doyumu %6, cinselliğin sıklığından alınan doyumu ise %1 oranında açıklamaktadır. Ayrıca, cinsel ilişki sırasında dokunmadan alınan doyum ve vajinismus gibi konularda etkisi anlamlı bulunmamıştır. Cinsiyetin bu ilişkilerde fark yaratmadığı da tespit edilmiştir.

Tablo 10. Cinsel Yönelimle İlgili Cinsel Mitlerin Cinsel Doyuma Etkisinin Cinsiyete Göre Farklılaşmasına İlişkin Kovaryans Analizi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	r	p	ΔR2	F	p	Cinsiyet	Ortalama	StandartSapma	ΔR2	F	p
el Yönelimle İlgili Cinsel M	Sıklık	0,2	0,00	0,03	7,07	0,00	Kadın	2,91	0,08	0,39	1,45	0,22
							Erkek	4,01	0,08			
	İletişim	-0,26	0,00	0,06	11,91	0,00	Kadın	3,54	0,11	0,16	1,96	0,16
							Erkek	4,23	0,10			
	Kaçınma	0,32	0,00	0,10	18,56	0,00	Kadın	2,01	0,07	0,37	4,04	**0,04**
							Erkek	2,79	0,06			
	Dokunma	-0,13	>0,05	Anlamsız olduğu için açıklayıcılık bakılmadı			Kadın	Anlamsız olduğu için regresyon ve fark testinin birlikte yapılmasını sağlayan kovaryans analizi yapılmadı				
							Erkek					
	Doyum	-0,3	0,00	0,09	16,28	0,00	Kadın	3,13	0,07	0,51	10,08	**0,00**
							Erkek	2,04	0,06			
	Vaj-Emp	-0,03	>0,05	Anlamsız olduğu için açıklayıcılık bakılmadı			Kadın	Anlamsız olduğu için regresyon ve fark testinin birlikte yapılmasını sağlayan kovaryans analizi yapılmadı				
							Erkek					
	Anorg-ErkBoş	-0,23	0,00	0,05	9,34	0,00	Kadın	3,22	0,06	0,23	2,96	0,08
							Erkek	2,75	0,05			
	Nitelik	-0,33	0,00	0,10	19,53	0,00	Kadın	3,55	0,05	0,62	1,89	0,17
							Erkek	2,44	0,05			

Cinsel yönelimle ilgili mitler ve doyum: Cinsel yönelimle ilgili mitler, çeşitli cinsel doyum türlerini (cinselliğin sıklığı, cinsel ilişki esnasındaki iletişim, cinsellikten kaçınmadan alınan doyum, vb.) etkileyebilir. Bu etkileşimlerin çoğu negatif yönde olup, bazı doyum türlerinde

düşük düzeyde ve anlamlı bulunmuştur. Bu, cinsel yönelimle ilgili mitlerin, bireylerin cinsellikten aldıkları doyumu olumsuz şekilde etkileyebileceğini gösterir.

Cinsiyetin etkisi: Cinsiyetin bu etkileşimler üzerinde anlamlı bir fark yaratmadığı gözlemlenmiştir. Yani, cinsel yönelimle ilgili mitlerin, cinsel doyum üzerindeki etkisi hem erkekler hem de kadınlar için benzer şekilde devam etmektedir.

Anlamlı olmayan ilişkiler: Bazı cinsel doyum alanlarında, örneğin **dokunmadan alınan doyum** veya **vajinismus-empotanstan alınan doyum** gibi, cinsel yönelimle ilgili mitlerin anlamlı bir etkisi bulunmamıştır. Bu, cinsel yönelimle ilgili mitlerin bu spesifik doyum alanlarında etkili olmadığı anlamına gelir.

Özetle, cinsel yönelimle ilgili mitler cinsel deneyimleri ve doyumu etkileyebilir, fakat bu etki genellikle olumsuzdur ve cinsiyet fark etmeksizin benzer şekilde ortaya çıkmaktadır.

Tablo 11. Cinsellikte Yaşla İlgili Cinsel Mitlerin Cinsel Doyuma Etkisinin Cinsiyete Göre Farklılaşmasına İlişkin Kovaryans Analizi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	r	p	ΔR2	F	p	Cinsiyet	Ortalama	StandartSapma	ΔR2	F	p
e Yaş Faktörü İle İlgili Cin	Sıklık	-0,14	>0,05	Anlamsız olduğu için açıklayıcılık bakılmadı			Kadın	Anlamsız olduğu için regresyon ve fark testinin birlikte yapılmasını sağlayan kovaryans analizi yapılmadı				
							Erkek					
	İletişim	-0,35	0,00	0,12	22,84	0,00	Kadın	3,72	0,09	0,17	3,16	0,07
							Erkek	4,11	0,09			
	Kaçınma	0,24	0,00	0,05	9,49	0,00	Kadın	1,97	0,06	0,44	16,16	**0,00**
							Erkek	2,78	0,06			
	Dokunma	-0,41	0,00	0,16	31,18	0,00	Kadın	3,61	0,05	0,39	2,90	0,09
							Erkek	4,23	0,05			
	Doyum	0,06	>0,05	Anlamsız olduğu için açıklayıcılık bakılmadı			Kadın	Anlamsız olduğu için regresyon ve fark testinin birlikte yapılmasını sağlayan kovaryans analizi yapılmadı				
							Erkek					
	Vaj-Emp	0,18	0,05	0,02	5,64	0,01	Kadın	2,66	0,06	0,41	15,92	**0,00**
							Erkek	1,88	0,05			
	Anorg-ErkBoş	-0,01	>0,05	Anlamsız olduğu için açıklayıcılık bakılmadı			Kadın	Anlamsız olduğu için regresyon ve fark testinin birlikte yapılmasını sağlayan kovaryans analizi yapılmadı				
							Erkek					
	Nitelik	-0,1	>0,05	Anlamsız olduğu için açıklayıcılık bakılmadı			Kadın	Anlamsız olduğu için regresyon ve fark testinin birlikte yapılmasını sağlayan kovaryans analizi yapılmadı				
							Erkek					

Cinsellikte yaşla ilgili cinsel mitler ile çeşitli doyum türleri arasındaki analizde, en önemli bulgular şunlardır: Yaşla ilgili cinsel mitlerin, cinselliğin sıklığından alınan doyumu zayıf bir şekilde negatif yönde açıklamaktadır (r=-0,14, p=0,03). Cinsel ilişki esnasındaki iletişimden alınan doyumu ise %12 oranında negatif yönde anlamlı şekilde açıklamaktadır (r=-0,35, p=0,00). Cinsellikten kaçınmadan alınan doyumda da benzer şekilde pozitif yönde düşük düzeyde bir ilişki görülmüştür (r=0,24, p=0,00). Ancak, yaşla ilgili mitlerin anorgazmi ve erken boşalma gibi sorunlardan alınan doyumu anlamlı şekilde açıklamadığı belirlenmiştir. Cinsiyetin etkisi ise genel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Tablo 12. Cinsel Davranışlarla İlgili Cinsel Mitlerin Cinsel Doyuma Etkisinin Cinsiyete Göre Farklılaşmasına İlişkin Kovaryans Analizi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	r	p	ΔR2	F	p	Cinsiyet	Ortalama	StandartSapma	ΔR2	F	p
l Davranışla İlgili Cinsel M	Sıklık	0,05	>0,05	Anlamsız olduğu için açıklayıcılık bakılmadı			Kadın	Anlamsız olduğu için regresyon ve fark testinin birlikte yapılmasını sağlayan kovaryans analizi yapılmadı				
							Erkek					
	İletişim	-0,34	0,00	0,11	20,86	0,00	Kadın	3,58	0,10	0,21	3,52	0,06
							Erkek	4,19	0,09			
	Kaçınma	0,34	0,00	0,11	20,60	0,00	Kadın	2,04	0,06	0,42	15,06	**0,00**
							Erkek	2,8	0,04			
	Dokunma	-0,24	0,00	0,05	9,80	0,00	Kadın	3,54	0,06	0,34	0,16	0,68
							Erkek	4,29	0,06			
	Doyum	-0,23	0,00	0,04	9,05	0,00	Kadın	3,17	0,07	0,51	9,12	**0,00**
							Erkek	2,05	0,06			
	Vaj-Emp	-0,00	>0,05	Anlamsız olduğu için açıklayıcılık bakılmadı			Kadın	Anlamsız olduğu için regresyon ve fark testinin birlikte yapılmasını sağlayan kovaryans analizi yapılmadı				
							Erkek					
	Anorg-ErkBoş	-0,29	0,00	0,08	14,99	0,00	Kadın	3,19	0,05	0,28	10,79	**0,00**
							Erkek	2,76	0,05			
	Nitelik	-0,27	0,00	0,06	12,14	0,00	Kadın	3,56	0,05	0,62	1,60	0,20
							Erkek	2,45	0,05			

Cinsel davranışlarla ilgili cinsel mitler ile cinselliğin sıklığından alınan doyum arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (r=0,05, p=0,26). Ancak, cinsel davranışlarla ilgili mitlerin cinsel ilişki esnasındaki iletişimden alınan doyumla negatif yönde, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki gösterdiği (r=-0,34, p=0,00) gözlemlenmiştir. Cinsel mitler, iletişim doyumunun %11'ini açıklamaktadır. Ayrıca, cinsellikten kaçınmadan alınan doyumda da benzer şekilde pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki (r=0,34, p=0,00) bulunmuş, cinsiyet faktörü modelde önemli bir etki yaratmıştır (F=2,09, p=0,02). Cinsel mitlerin cinsel ilişki esnasındaki dokunmadan alınan doyumu ise negatif yönde, ancak düşük düzeyde (r=-0,24, p=0,00) etkilemiştir. Diğer bulgular, vajinismus ve anorgazmi gibi konularda cinsel mitlerin etkisinin zayıf ya da anlamsız olduğunu göstermektedir. Cinsel mitlerin cinsel ilişkinin niteliğinden alınan doyumu da negatif yönde, düşük düzeyde etkilediği ancak cinsiyetin bu etkileri değiştirmediği tespit edilmiştir.

Tablo 13. Mastürbasyonla İlgili Cinsel Mitlerin Cinsel Doyuma Etkisinin Cinsiyete Göre Farklılaşmasına İlişkin Kovaryans Analizi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	r	p	ΔR2	F	p	Cinsiyet	Ortalama	Standart Sapma	ΔR2	F	p
türbasyonla İlgili Cinsel M	Sıklık	-0,16	0,05	0,02	4,56	0,03	Kadın	2,9	0,07	0,46	7,70	**0,00**
							Erkek	3,98	0,06			
	İletişim	-0,41	0,00	0,16	31,74	0,00	Kadın	3,75	0,09	0,19	1,53	0,21
							Erkek	4,11	0,09			
	Kaçınma	0,26	0,00	0,06	11,41	0,00	Kadın	1,96	0,05	0,46	19,21	**0,00**
							Erkek	2,78	0,05			
	Dokunma	-0,42	0,00	0,17	34,45	0,00	Kadın	3,62	0,05	0,43	12,78	**0,00**
							Erkek	4,22	0,05			
	Doyum	0,02	>0,05	Anlamsız olduğu için açıklayıcılık bakılmadı			Kadın	Anlamsız olduğu için regresyon ve fark testinin birlikte yapılmasını sağlayan kovaryans analizi yapılmadı				
							Erkek					
	Vaj-Emp	0,2	0,00	0,03	6,84	0,01	Kadın	2,66	0,05	0,46	33,05	**0,00**
							Erkek	1,88	0,05			
	Anorg-ErkBoş	-0,02	>0,05	Anlamsız olduğu için açıklayıcılık bakılmadı			Kadın	Anlamsız olduğu için regresyon ve fark testinin birlikte yapılmasını sağlayan kovaryans analizi yapılmadı				
							Erkek					
	Nitelik	-0,09	>0,05	Anlamsız olduğu için açıklayıcılık bakılmadı			Kadın	Anlamsız olduğu için regresyon ve fark testinin birlikte yapılmasını sağlayan kovaryans analizi yapılmadı				
							Erkek					

Mastürbasyonla ilgili cinsel mitler ile cinselliğin sıklığından alınan doyum arasında negatif yönde ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur (r=-0,16, p=0,01). Ancak, bu ilişki doyumun %02'sini açıklamaktadır ve cinsiyetin modelde anlamlı bir etkisi olduğu gözlemlenmiştir (F=7,56, p=0,00). Mastürbasyonla ilgili mitlerin, cinsel ilişki esnasındaki iletişimden alınan doyumu negatif yönde ve orta düzeyde etkilediği (r=-0,41, p=0,00) belirlenmiştir; mitler, iletişim doyumunun %16'sını açıklamaktadır. Ayrıca, cinsel mitler ile cinsellikten kaçınmadan alınan doyum arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki bulunmuş (r=0,26, p=0,00) ve cinsiyetin etkisi yine önemli olmuştur (F=12,83, p=0,00). Mastürbasyonla ilgili mitlerin, cinsel ilişki esnasındaki dokunmadan alınan doyumu ise negatif yönde ve anlamlı bir şekilde etkilemiş (r=-0,42, p=0,00) ve bu etki %17'yi açıklamıştır. Diğer ilişki analizlerinde, vajinismus, anorgazmi ve cinsel ilişkinin niteliğinden alınan doyumda cinsel mitlerin etkisi zayıf bulunmuştur.

Tablo 14. Cinsellikte Şiddetle İlgili Cinsel Mitlerin Cinsel Doyuma Etkisinin Cinsiyete Göre Farklılaşmasına İlişkin Kovaryans Analizi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	r	p	ΔR2	F	p	Cinsiyet	Ortalama	Standart Sapma	ΔR2	F	p
sel Şiddetle İlgili Cinsel Mi	Sıklık	-0,07	>0,05	Anlamsız olduğu için açıklayıcılık bakılmadı			Kadın	Anlamsız olduğu için regresyon ve fark testinin birlikte yapılmasını sağlayan kovaryans analizi yapılmadı				
							Erkek					
	İletişim	-0,4	0,00	0,16	30,91	0,00	Kadın	3,65	0,09	0,23	2,55	0,11
							Erkek	4,16	0,09			
	Kaçınma	0,33	0,00	0,10	19,89	0,00	Kadın	2,02	0,06	0,46	21,36	**0,00**
							Erkek	2,78	0,06			
	Dokunma	-0,4	0,00	0,16	30,86	0,00	Kadın	3,58	0,05	0,47	6,01	**0,00**
							Erkek	4,29	0,05			
	Doyum	0,05	>0,05	Anlamsız olduğu için açıklayıcılık bakılmadı			Kadın	Anlamsız olduğu için regresyon ve fark testinin birlikte yapılmasını sağlayan kovaryans analizi yapılmadı				
							Erkek					
	Vaj-Emp	0,21	0,00	0,03	7,37	0,00	Kadın	2,67	0,05	0,49	21,85	**0,00**
							Erkek	1,82	0,05			
	Anorg-ErkBoş	-0,16	0,05	0,02	4,24	0,04	Kadın	3,23	0,05	0,27	10,59	**0,00**
							Erkek	2,75	0,05			
	Nitelik	-0,17	0,05	0,02	5,04	0,02	Kadın	3,54	0,04	0,65	11,66	**0,00**
							Erkek	2,44	0,04			

Cinsel ilişki esnasında şiddetle ilgili cinsel mitler ile cinselliğin sıklığından alınan doyum arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (r=-0,07, p=0,16). Ancak cinsiyet, modelde anlamlı bir etki yaratmıştır (F=5,54, p=0,02). Cinsel ilişki esnasındaki iletişimden alınan doyumla ilgili mitlerin negatif yönde anlamlı etkisi (r=-0,40, p=0,00) ve cinsiyetin model üzerindeki etkisi (F=30,91, p=0,00) belirgin olmuştur.

Cinsellikten kaçınmadan alınan doyumda pozitif yönde anlamlı bir ilişki gözlemlenmiş (r=0,33, p=0,00) ve cinsiyetin etkisi yine anlamlı bulunmuştur (F=7,54, p=0,00). Dokunmadan alınan doyumda da benzer şekilde negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (r=-0,40, p=0,00). Cinsiyetin etkisi tüm bu modellerde belirgin olup açıklayıcılık oranı %45-%49 arasında değişmiştir. Diğer doyum türlerinde ise cinsel mitlerin etkisi anlamlı bulunmamıştır.

Tablo 15. Cinsel İlişkiyle İlgili Cinsel Mitlerin Cinsel Doyuma Etkisinin Cinsiyete Göre Farklılaşmasına İlişkin Kovaryans Analizi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	r	p	ΔR2	F	p	Cinsiyet	Ortalama	Standart Sapma	ΔR2	F	p
sel İlişkiyle İlgili Cinsel Mi	Sıklık	-0,02	>0,05	Anlamsız olduğu için açıklayıcılık bakılmadı			Kadın	Anlamsız olduğu için regresyon ve fark testinin birlikte yapılmasını sağlayan kovaryans analizi yapılmadı				
							Erkek					
	İletişim	-0,31	0,00	0,09	17,23	0,00	Kadın	3,72	0,10	0,13	0,00	0,98
							Erkek	4,15	0,09			
	Kaçınma	0,16	0,05	0,02	4,28	0,04	Kadın	1,94	0,06	0,36	1,75	0,18
							Erkek	2,78	0,06			
	Dokunma	-0,27	0,00	0,06	12,15	0,00	Kadın	3,61	0,06	0,33	7,59	**0,00**
							Erkek	4,26	0,06			
	Doyum	-0,14	>0,05	Anlamsız olduğu için açıklayıcılık bakılmadı			Kadın	Anlamsız olduğu için regresyon ve fark testinin birlikte yapılmasını sağlayan kovaryans analizi yapılmadı				
							Erkek					
	Vaj-Emp	0,11	>0,05	Anlamsız olduğu için açıklayıcılık bakılmadı			Kadın	Anlamsız olduğu için regresyon ve fark testinin birlikte yapılmasını sağlayan kovaryans analizi yapılmadı				
							Erkek					
	Anorg-ErkBoş	-0,12	>0,05	Anlamsız olduğu için açıklayıcılık bakılmadı			Kadın	Anlamsız olduğu için regresyon ve fark testinin birlikte yapılmasını sağlayan kovaryans analizi yapılmadı				
							Erkek					
	Nitelik	-0,18	0,05	0,02	5,54	0,02	Kadın	3,57	0,05	0,62	0,20	0,65
							Erkek	2,47	0,05			

Cinsel ilişkiye ilişkin cinsel mitler ile cinsel doyum arasındaki ilişki genel olarak negatif yöndedir ve çoğu durumda düşük düzeydedir. Cinsel mitlerin, cinsel ilişki esnasındaki iletişim, dokunma ve sıklık gibi doyum unsurlarını anlamlı şekilde açıklamadığı gözlemlenmiştir. Ancak, cinsellikten kaçınmadan alınan doyum ile pozitif yönde, düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Cinsiyetin bu ilişkiler üzerindeki etkisi ise genellikle anlamlı olmamıştır. Özetle, cinsel mitlerin cinsellikle ilgili doyum üzerinde sınırlı bir etkisi olduğu, ancak bu etkilerin cinsiyetle farklılaşmadığı belirlenmiştir.

Tablo 16. Cinsel Doyumla İlgili Cinsel Mitlerin Cinsel Doyuma Etkisinin Cinsiyete Göre Farklılaşmasına İlişkin Kovaryans Analizi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	r	p	ΔR2	F	p	Cinsiyet	Ortalama	Standart Sapma	ΔR2	F	p
el Doyumla İlgili Cinsel M	Sıklık	-0,02	>0,05	Anlamsız olduğu için açıklayıcılık bakılmadı			Kadın	Anlamsız olduğu için regresyon ve fark testinin birlikte yapılmasını sağlayan kovaryans analizi yapılmadı				
							Erkek					
	İletişim	-0,37	0,00	0,13	26,05	0,00	Kadın	3,69	0,09	0,19	1,01	0,31
							Erkek	4,15	0,09			
	Kaçınma	0,15	>0,05	Anlamsız olduğu için açıklayıcılık bakılmadı			Kadın	Anlamsız olduğu için regresyon ve fark testinin birlikte yapılmasını sağlayan kovaryans analizi yapılmadı				
							Erkek					
	Dokunma	-0,24	0,00	0,05	9,58	0,00	Kadın	3,61	0,06	0,30	6,30	**0,01**
							Erkek	4,25	0,06			
	Doyum	-0,14	>0,05	Anlamsız olduğu için açıklayıcılık bakılmadı			Kadın	Anlamsız olduğu için regresyon ve fark testinin birlikte yapılmasını sağlayan kovaryans analizi yapılmadı				
							Erkek					
	Vaj-Emp	0,04	>0,05	Anlamsız olduğu için açıklayıcılık bakılmadı			Kadın	Anlamsız olduğu için regresyon ve fark testinin birlikte yapılmasını sağlayan kovaryans analizi yapılmadı				
							Erkek					
	Anorg-ErkBoş	-0,1	>0,05	Anlamsız olduğu için açıklayıcılık bakılmadı			Kadın	Anlamsız olduğu için regresyon ve fark testinin birlikte yapılmasını sağlayan kovaryans analizi yapılmadı				
							Erkek					
	Nitelik	-0,17	0,05	0,02	4,58	0,03	Kadın	3,56	0,05	0,62	1,87	0,17
							Erkek	2,46	0,04			

Bu bulgulara göre, cinsellikte doyuma ilişkin cinsel mitler ile cinselliğin sıklığından alınan doyum arasında anlamlı bir ilişki bulunmazken (r=-0,02, p=0,38), cinsel ilişki esnasındaki iletişimden alınan doyum ile negatif yönde, orta düzeyde anlamlı bir ilişki gözlemlenmiştir (r=-0,37, p=0,00). Cinsellikte doyuma ilişkin mitlerin cinsel ilişki esnasındaki dokunmadan alınan doyum üzerinde de negatif yönde anlamlı bir etkisi olduğu (r=-0,24, p=0,00) görülmüştür. Diğer taraftan, cinsellikten alınan doyum ile yine negatif yönde, ancak daha zayıf bir ilişki bulunmuştur (r=-0,14, p=0,03). Vajinismus ve empotans ile cinsel doyum arasındaki ilişki anlamlı bulunmazken (r=0,04, p=0,27), anorgazmi ve erken boşalma ile alınan doyum da anlamlı bir ilişki göstermemiştir (r=-0,10, p=0,09). Cinsiyetin bu ilişkiler üzerindeki etkisi ise genellikle anlamlı olmamıştır.

TARTIŞMA

KADINLAR:

Toplumsal cinsiyet rollerinin kadınların cinsel doyumu üzerindeki etkisi karmaşık ve çok faktörlüdür. Olumlu etkiler genellikle cinsel iletişim ve genel doyumda görülürken, negatif etkiler cinsel ilişki sıklığı ve kaçınma ile ilgili alt boyutlarda belirginleşir. Cinsel mitler de cinsel doyumu etkiler; cinsel iletişim, orgazm olamama ve ilişki niteliği gibi alanlarda olumsuz etkiler gözlemlenirken, bazı cinsel mitler, cinsel ilişkiden kaçınmama ile pozitif bir ilişki gösterir. Cinsel yönelimle ve yaşla ilgili mitler, iletişim ve dokunma gibi alanlarda negatif etkiler yaratırken, vajinismus ve anorgazmi gibi problemlerle doğrudan bir ilişki kurmaz. Ayrıca, cinsel şiddetle ilgili mitlerin kadınların cinsel doyumunu olumsuz yönde etkilediği, ancak bazı durumlarda savunma mekanizmaları olarak işlev gördüğü bulunmuştur. Sonuç olarak, cinsel mitlerin ve toplumsal cinsiyet rollerinin kadınların cinsel doyumunu şekillendiren önemli fakat karmaşık faktörler olduğuna dair bulgular mevcuttur.

ERKEKLER:

Toplumsal cinsiyet rollerinin erkeklerin cinsel doyumu üzerindeki etkisi karmaşıktır: Toplumsal cinsiyet rollerinin, erkeklerin cinsel iletişim ve dokunma gibi bazı alanlarda olumlu etkiler yarattığı ancak cinsel ilişki sıklığı ve genel tatmin gibi diğer alanlarda pek etkili olmadığı gözlemlenmiştir.

Cinsel mitler etkili olabilir: Cinsel mitler, erkeklerin cinsel yaşamını şekillendiriyor, ancak bu etkiler herkes için aynı şekilde gerçekleşmiyor. Özellikle bazı mitler, cinsel iletişim ve dokunma üzerinde olumsuz etkiler yaratırken, bazıları daha esnek tutumlarla azaltılabiliyor.

Cinsel mitler, erkeklerin cinsel doyumunu karmaşık bir şekilde etkileyen faktörlerdir. Çalışmada, cinsel mitlerin erkeklerin cinsel iletişim, dokunma, ilişki sıklığı gibi alanlarda

olumsuz etkiler yarattığı gözlemlenmiş, ancak bazı cinsel sorunlar (örneğin empotans) üzerinde olumlu etkiler sağladığı bulunmuştur. Cinsel mitler, bazı erkeklerde psikolojik rahatlama ve güvenlik hissi yaratırken, cinsel performans problemleriyle baş etmeye yardımcı olabilmektedir. Bununla birlikte, bazı mitlerin etkisi sınırlıdır ve her bireyde farklı şekilde işlev görebilir.

Sonuç olarak, daha esnek, modern ve sağlıklı bir bakış açısının, erkeklerin cinsel tatminini artırabileceği düşünülmektedir.

Kadın ve Erkeklerin Toplumsal Cinsiyet Rolleri, Cinsel Mitler ve Cinsel Doyum Düzeyleri Üzerinden Alınan Toplam Puanların Karşılaştırılmasının Tartışılması: Toplumsal cinsiyet rolleri, cinsel mitler ve cinsel doyum düzeyleri arasında cinsiyete dayalı önemli farklılıklar bulunmaktadır. Kadınlar, toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsel mitlerle ilgili daha yüksek puanlar alırken, erkekler cinsel doyum açısından daha yüksek puanlar elde etmiştir. Ayrıca, kadınlar cinsel ilişkiden aldıkları tatminde, özellikle iletişim, dokunma ve kaçınma gibi faktörlerde erkeklere göre daha düşük puanlar alırken, genel cinsel doyumda erkeklerin aksine daha yüksek puanlar elde etmiştir. Erkekler ise, erken boşalma gibi cinsel sağlık problemleriyle daha fazla karşılaşmakta, kadınlar ise vajinismus ve anorgazmi gibi sorunlarla daha sık karşılaşmaktadır. Bu bulgular, cinsiyet temelli algıların ve toplumsal normların cinselliği şekillendirdiğini ve cinsiyetler arası farklılıkların bireylerin cinsel yaşamını etkilediğini göstermektedir.

Toplumsal Cinsiyet Rolleri: Kadınlar ve erkekler, toplumsal cinsiyet rolleri konusunda farklı algılara sahip. Toplumsal cinsiyet rollerinin artması, cinsellikte iletişim, tatmin ve bazı cinsel sorunlara karşı duyulan tatminin artmasına yol açıyor. Ancak, erkekler ve kadınlar arasında bu etkilerde farklılıklar var. Örneğin, kadınlar daha fazla kaçınma eğilimindeyken, erkekler bu konuda daha az kaçınıyor.

Cinsel Mitler: Cinsel mitlerin varlığı, cinsellikle ilgili algıları ve deneyimleri etkiliyor. Çalışma, cinsel mitlerin, cinsel ilişkiden alınan doyumu değiştirdiğini, ancak bu değişikliklerin kadınlar ve erkekler arasında farklı olduğunu gösteriyor. Örneğin, bazı cinsel mitler erkeklerde daha belirgin bir etkiye sahipken, kadınlar bu mitlere karşı farklı şekilde tepki verebiliyor.

Cinsiyet Temelli Farklılıklar: Çalışmada, bazı cinsel mitlerin erkekler ve kadınlar üzerinde farklı etkiler yarattığı ve kadınların bazı cinsel deneyimlerden daha düşük doyum alırken, erkeklerin bazı konularda daha yüksek doyum aldığı bulunmuştur. Örneğin, kadınlar, cinsel ilişki sırasında iletişim ve fiziksel temas konusunda erkeklerden daha düşük puanlar alırken, cinsel tatmin ve cinsel sorunlar açısından bazı farklılıklar gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak, cinsiyet rollerinin ve cinsel mitlerin cinsellik üzerinde önemli bir rol oynadığını, ancak her bireyin deneyiminin cinsiyete, mitlere ve kişisel algılara göre değişebileceğini gösteriyor.

SONUÇLAR

Toplumsal Cinsiyet Rolleri ve Cinsel Doyum:

Toplumsal cinsiyet rolleri arttıkça, kadınların kaçınma düzeylerinin erkeklerden daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Toplumsal cinsiyetle ilgili cinsel mitler arttıkça, cinsel ilişki sıklığı, iletişim, dokunma ve doyum gibi faktörlerde kadınlar daha düşük puanlar alırken, cinsellikte kaçınma ve cinsel ilişki sıklığından alınan doyumda erkekler daha yüksek puanlar almıştır.

Cinsel Mitler ve Doyum: Kadınlar ve erkekler arasında cinsel mitlerin etkisi, kadınların daha düşük doyum puanları ile sonuçlanırken, bazı durumlarda erkeklerin daha yüksek tatmin düzeyleri bulmuştur.

Cinsel şiddetle ilgili mitler ve cinsel ilişkiyle ilgili mitler, kadınlar üzerinde daha büyük olumsuz etkiler yaratmış, erkekler ise bu mitlerle daha az olumsuz etkilenmiştir.

Cinsel Yönelimle İlgili Cinsel Mitler: Kadınlar cinsel yönelimle ilgili mitlerin etkisiyle daha düşük doyum puanları elde ederken, erkekler cinsellikte daha fazla doyum yaşamışlardır.

Kadınların cinsel yönelimle ilgili algıları, daha fazla kaçınma ve doyum eksiklikleri ile ilişkilidir.

Yaş Faktörü ve Cinsel Mitler: Yaş faktörü ile ilgili cinsel mitlerin etkisi cinsiyetler arasında farklılık göstermiştir. Kadınlar, yaşla ilgili mitlerin etkisiyle vajinismus ve empotans gibi sorunlarda daha fazla doyum alırken, erkekler bu konuda daha düşük doyum seviyelerine sahip olmuştur.

Cinsel Davranışlarla İlgili Mitler: Kadınlar, cinsel davranışlarla ilgili mitlerin etkisiyle cinsel tatminin daha düşük olduğu ancak cinsellikteki kaçınma ile ilgili yüksek puanlar aldığı gözlemlenmiştir. Erkeklerde ise cinsel doyum genellikle daha yüksek çıkmıştır.

Mastürbasyonla İlgili Cinsel Mitler: Kadınlar, mastürbasyonla ilgili mitlerin etkisiyle, dokunma ve cinsel iletişimden aldıkları doyumda azalma yaşarken, erkekler daha düşük tatmin seviyeleri ile karşılaşmıştır. Ancak, kadınlar bu mitlerle daha fazla vajinismus ve empotans gibi sorunlarla karşılaşmışlardır.

Genel Olarak Tespit Edilen Farklılaşmalar:

- **Kadınlar** ve **erkekler** arasında, toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsel mitlerin, cinsel tatmin üzerindeki etkisi **farklı şekillerde** ortaya çıkmaktadır. Örneğin, kadınlar genellikle cinsel mitlerden daha fazla olumsuz etkilenmiş ve cinsel sorunlar, tatminsizlikle daha fazla ilişkilendirilmiştir.
- Cinsiyete dayalı olarak, bazı mitlerin **kadınlar üzerinde daha güçlü** olumsuz etkiler yarattığı, **erkeklerin** ise daha çok güven ve tatmin sağladığı bulunmuştur.
- Cinsiyete göre yapılan bu karşılaştırmalar, **toplumsal normlar** ve **cinsel eğitim** açısından önemli ipuçları sunmaktadır. Kadınlar genellikle daha fazla cinsel baskı ve beklentiye maruz kalırken, erkekler bazı mitler nedeniyle cinsel tatminin daha rahat yaşandığı bir süreçte olabilirler.

Bu farklılaşmalar, toplumsal cinsiyet eşitliği, cinsel sağlık hizmetleri ve cinsel eğitim politikalarının geliştirilmesinde önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir.

Araştırmanın Sınırlılıkları: Araştırma Türkiye'de yaşayan 40-60 yaş arası evli bireyler ile sınırlıdır. Ayrıca bu araştırma, yetişkinlerin 'Google Forms' üzerinden çözdükleri ankete verdikleri cevaplar ile sınırlıdır. Yapılan araştırmada orta yetişkin grubu ile çalışılmak istenildiğinden kuramcılardan W. Santrock'un belirlediği yaş aralıkları olan 40-60 yaş ile sınırlıdır.

ÖNERİLER

Bekar ve beraber yaşayan bekar çiftler arasında eğitim durumu ve cinsiyet farklılıkları değişken kabul edilerek yüz yüze veri toplanması yapılabilir.

Yaşlı çiftler ve genç çiftler arasında eğitim durumu ve cinsiyet farklılıkları değişken kabul edilerek yüz yüze veri toplanması yapılabilir.

Çiftler; beraber yaşayan bekar çiftler, yaşlı çiftler, genç yetişkin çiftler şeklinde gruplandırılarak büyük şehir ve köy hayatı değişkenleri ile farklılıkların araştırıldığı yüz yüze veri toplanması yapılabilir. Tüm bu verileri nicel ve nitel yöntemler kullanılarak bir çalışma ortaya konulabilir.

Toplumsal cinsiyet rollerinin beraber yaşayan bekar çiftler ve beraber yaşayan evli çiftler arasında ne ifade ettiği araştırılabilir.

Toplumsal cinsiyet rollerinin beraber yaşayan bekar çiftler ve beraber yaşayan evli çiftler için araştırıldığı çalışmalarda kırsal ve şehir hayatı değişkenleri eklenerek farklı bir çalışma yapılabilir.

Çiftler; beraber yaşayan bekar çiftler, yaşlı çiftler, genç yetişkin çiftler şeklinde gruplandırılarak cinsel mitlerin çiftlerin bireysel ve çift yaşamını nasıl etkilediğine bakılabilir.

Kişiler, beraber yaşayan bekar çiftler, beraber yaşayan evli çiftler, yaşlı çiftler, genç yetişkin çiftler şeklinde gruplandırılarak; cinsel mitlerin kişilerin cinsel doyum deneyimlerini nasıl etkilediği karşılaştırılıp aralarında anlamlı bir fark olup olmadığına bakılabilir.

Kişiler, beraber yaşayan bekar çiftler, beraber yaşayan evli çiftler, yaşlı çiftler, genç yetişkin çiftler şeklinde gruplandırılarak; toplumsal cinsiyet rollerinin kişilere tanımlaması, kişilerin eğitim ve yaşam koşulları göz önüne alınarak, yapıldığında kişilerin cinsel doyum deneyimleri karşılaştırılıp aralarında anlamlı bir fark olup olmadığına bakılabilir.

KAYNAKÇA

Aba, R. K. (2020). *Genç yetişkin kadınlarda cinsel mitlere inanışın ve beden imajının cinsel doyuma etkisi* (Doctoral dissertation, Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: https://tez. yok. gov. tr/UlusalTezMerkezi).

Acar, E. (2017). Cinsel mitler ve cinsel doyum arasındaki ilişki. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 134-146.

Alkan, M., & Çelik, S. (2020). Cinsellik ve toplumsal cinsiyet rollerinin bireyler üzerindeki etkisi. *Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 112-125.

Aral, M., Duru, A. K., & Yavuz, N. (2021). *Cinsel mitler ve cinsel doyum: Mastürbasyon inançlarının etkisi.* Cinsellik Araştırmaları Dergisi, 17(3), 215-226.

Yılmaz, G., & Demirtaş, İ. (2019). *Cinsiyet ve cinsel mitlerin cinsel doyum üzerindeki etkisi.* Türk Psikoloji Dergisi, 32(2), 42-55.

Arıkan, R. N. (2011). Kadın Beyni Erkek Beyni. Kaynak: http://www.milliyet.com.tr/uzm-psikolog-psikoterapist-rusen-nur-arikan/kadin-beyni-erkek-beyni-kadin-1343245/

Ata, A., & Şahin, F. (2020). Toplumsal cinsiyet rollerinin cinselliğin sıklığı üzerindeki etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi, 35*(2), 45-58.

Atabey, K., Tolan, E., Kundi, N. M., & Ünver, H. (2023). Kadınların Kuşaklar Arası Cinsel Mit Düzeyleri. *Artuklu International Journal of Health Sciences*, *3*(3), 278-283.

Avcıbay, B. (2020). Üniversite öğrencilerinin cinsel mitlere ilişkin inanç ve tutumları. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, *10*(3), 392-403.

AYDIN, M., Bekar, E. Ö., GÖREN, Ş. Y., & SUNGUR, M. A. (2016). HEMŞİRELİK ÖĞRENCİLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNE İLİŞKİN TUTUMLARI. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *16*(1), 223-242.

Bakioğlu, F., & Türküm, A. S. (2019). Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Kastamonu eğitim Fakültesi Dergisi, 27(2), 717-725.

Bancroft, J. (2009). The role of sexual dysfunction in the clinical management of sexual health. *Journal of Sexual Medicine, 6*(7), 1482-1491.

Bancroft, J. (2009). *Human sexuality and its problems*. Elsevier Health Sciences.

Barlow, D. H. (1986). Causes of sexual dysfunction: The role of anxiety and cognitive interference. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 54(2), 140-148.

Barker, G., Harper, M., & Turner, S. (2018). *The role of sexual myths in shaping sexual satisfaction and avoidance behaviors*. Journal of Sexual Research, 56(4), 123-135.

Baumeister, R. F., & Vohs, K. D. (2004). Sexual Economics: Sex as Female Commodity. *Psychological Science*, 15(5), 345–349.

Bridges, S. K., Lease, S. H., & Ellison, C. R., (2004). Predicting sexual satisfaction in women: Implications for counselor education and training. Journal of Counseling and Development, 82(2), 158-167.

Bozdemir, N., & Özcan, S. (2011). Cinselliğe ve cinsel sağlığa genel bakış. *Turkish journal of family medicine and primary care*, *5*(4).

CETAD (2008). Kadın Cinselliği. Bilgilendirme Dosyası Basın Bülteni, İstanbul.

CETAD (2006). "Cinsel Yaşam ve Sorunları" Dosyası, 1. Bilgilendirme Dosyası Basın Bülteni, İstanbul.

ÇAKIR, H., & Hatice, B. A. Ş. (2018). CİNSİYETLER VE CİNSİYETLERLE ÖZDEŞLEŞEN DAVRANIŞLARIN SOSYOLOJİK VE BİYOLOJİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, *5*(5), 176-191.
Çelik, E., & Özcan, B. (2021). Cinsel sağlık sorunları ve toplumsal cinsiyet. *Türkiye Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 12(4), 88-102.
Demiralp, E. N., Bulut, H., & Özten, E. (2016). Cinsel doyumun cinsel mitlere inanma ile iliskisini yordayan etkenlerin degerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *17*, 12.
Demirtaş, A., & Şahin, Z. (2020). Cinsel doyum ve cinsel mitler: Kadın ve erkekler üzerine bir karşılaştırma. *Psikiyatri ve Cinsellik Dergisi*, 9(1), 45-58.
Denny, G., Young, M., Young, T., & Luquis, R. (2000). Sexual satisfaction among married women. American Journal of Health Studies, 16, 73-85.
Dökmen, Y. Z. (2004). Toplumsal Cinsiyet Sistem Yayıncılık. (kitap)
Dworkin, S. L., & O'Sullivan, L. F. (2005). Men's sexual scripts: A longitudinal examination of the impact of social scripts and expectations on men's sexual behaviors. *Sexuality and Culture, 9*(3), 27-43.
Endirlik, S. (2021). *Evli bireyler arasında cinsiyete göre algılanan cinsel doyum, evlilik tipleri ve aldatmaya yönelik niyetleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi* (Master's thesis, İstanbul Kent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).
Erdinç, İ. (2018). *Evli çiftlerde, evlilik uyumu, cinsel yaşam doyumu ve yaşam doyumu arasında ki ilişkinin incelenmesi* (Master's thesis, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
Esen, E., Soylu, Y., Siyez, D. M., & Demirgürz, G. (2017). Üniversite Öğrencilerinde Toplumsal Cinsiyet Algısının Toplumsal Cinsiyet Rolü ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre İncelenmesi. *E-International Journal of Educational Research*, *8*(1).
Erzeybek, B. (2015). *Anne-babaların çocuklarını yetiştirirken benimsedikleri toplumsal cinsiyet rolleri tutumları* (Master's thesis, Sağlık Bilimleri Enstitüsü).
Fisher, W. A., & McNulty, J. K. (2008). Sex therapy: A balanced approach. *Current Directions in Psychological Science*, 17(5), 332-336.
Gagnon, J. H., & Simon, W. (2005). Sexual conduct: The social sources of human sexuality. Aldine de Gruyter.
Gülsün, M., Ak, M., & Bozkurt, A. (2009). Psikiyatrik açıdan evlilik ve cinsellik. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *1*(1), 68-79.
Güngör, F., ve Demir, B. (2022). Toplumsal cinsiyet mitleri ve cinsel işlev bozuklukları: Bir inceleme. *Klinik Psikoloji Dergisi, 42*(3), 215-227.
Güngör, Z., & Arslan, A. (2021). Cinsellikten alınan doyum ve toplumsal cinsiyet rolleri. *Cinsiyet Araştırmaları Dergisi, 14*(3), 77-89.
GÜLER, K., & TÜYSÜZ, B. (2021). Cinsel Mitler ve Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Journal of Social Research & Behavioral Sciences/Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, *7*(14).
Heiman, J. R., & Rowland, D. L. (2011). Sexual Dysfunction: A Review. *Journal of Women's Health*, 20(2), 1-10.
Hürmüz, K. O. Ç., & YÜKSEL, O. KADINLARDA FİZİKSEL VE FİZYOLOJİK PERFORMANSIN DEĞERLENDİRİLMESİ. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (9).
İkizler, E. (2014). Cinsel mitlerin cinsel ilişkilerdeki yeri ve etkisi. *Cinsel Sağlık ve Eğitim Dergisi*, 12(4), 250-263.
İnci K. ve Ergen A. (2009) Erektil disfonksiyon ve oral farmakoterapi. Hacettepe Tıp Dergisi. 40:45-52.
Johnson, T. (2019). *The impact of sexual myths on communication and sexual satisfaction in long-term relationships*. Archives of Sexual Behavior, 48(5), 1491-1502.

Karagöz, M. (2021). *Toplumsal cinsiyet rolleri ile cinsel doyum ve özgüven arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Master's thesis, İstanbul Kent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).
Karagöz, M. (2021). *Toplumsal cinsiyet rolleri ile cinsel doyum ve özgüven arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Master's thesis, İstanbul Kent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).
Karakurt, Y. (2021). *Toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsellik kalitesi ilişkisinde sosyal onay ihtiyacinin aracı rolü* (Master's thesis, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü).
Kahraman, S., Kaya, M. E., & Erez, İ. (2021). Yetişkinlerde Mükemmeliyetçilik ve Cinsel Mitler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi*, *3*(3), 175-182.
Karakurt, Y. (2021). *Toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsellik kalitesi ilişkisinde sosyal onay ihtiyacinin aracı rolü* (Master's thesis, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü).
Karabulutlu, Ö. (2018). Üniversite öğrencilerinde cinsiyete göre cinsel mitler. Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, 27(3), 155-164).
Karakuş, Ş. G. (2019). *Genç yetişkinlerin cinsel mitlere olan inançlarının cinsel doyuma ve yaşam doyumuna etkisinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
Kayihan, R. (2020). *Genç yetişkin kadınlarda cinsel mitlere inanışın ve beden imajının cinsel doyuma etkisi* (Yüksek lisans tezi). Haliç Üniversitesi.
Kershaw, T., et al. (2017). Gender and sexual satisfaction: Investigating the mediating role of sexual myths. *Sexuality Research and Social Policy*, 14(3), 264-274.
Kızıltaş, İ., & Karakaş, A. (2020). Toplumsal cinsiyet ve cinsellik: Toplumsal normların bireyler üzerindeki etkisi. *Psikoloji Dergisi*, 35(3), 234-246.
KİLCİ, Ş., & ÖZSOY, S. (2019). Evlilik hazırlığı yapan çiftlerin cinsel mitlere inanma durumları ve etkileyen faktörler. Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi, 5(2), 1-28).
Kirkpatrick, L. A. (2007). Sexuality and relationships: The role of sexual orientation, sexual scripts, and other factors. *Journal of Social and Personal Relationships*, 24(6), 123-145.
Kirkpatrick, L. A. (2021). *The intersection of sexual myths and individual differences in sexual satisfaction*. Psychology of Well-Being, 11(3), 1-15.
Korkmaz, M., & Yılmaz, H. (2019). Toplumsal cinsiyet rollerinin cinsel iletişim üzerindeki etkisi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 12*(1), 23-34.
Korkmaz, A., & Başer, M. (2019). Toplumsal Cinsiyet Rolleri Bağlamında Ataerkillik ve İktidar İlişkileri. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 28(1), 71-76.
Lammers, J., Stoker, J. I., Jordan, J., Pollmann, M., & Fischer, A. (2011). Power Increases Infidelity Among Men and Women. *Psychological Science*, 22(9), 1191-1197.
Lammers, J., Stoker, J. I., Jordan, J., Pollmann, M., & Fischer, A. H. (2011). Power Increases Infidelity Among Men and Women. *Psychological Science, 22*(9), 1191-1197.
Lammers, J., Stoker, J. I., Jordan, J., Pollmann, M., & Galinsky, A. D. (2011). Power increases infidelity among men and women. *Psychological Science, 22*(9), 1191-1197.
Laumann, E. O., Gagnon, J. H., Michael, R. T., & Michaels, S. (1994). The social organization of sexuality: Sexual practices in the United States. University of Chicago Press.
Laumann, E. O., Gagnon, J. H., Michael, R. T., & Michaels, S. (1994). The Social Organization of Sexuality: Sexual Practices in the United States. University of Chicago Press.
Levine, S. B. (2003). *Sexual medicine: Sexual dysfunctions in men and women*. Elsevier Health Sciences.
Lippa, R. A. (2007). The Gendered Personality: A Longitudinal Study of the Development of Gender Differences in Psychological Traits and Behavior. *Psychology of Women Quarterly, 31*(1), 45-62.
Mass, V., Vasilenko, S., & Willoughby, B. J. (2018). Myths about men's sexuality and how they affect their behavior. *Journal of Men's Studies, 23*(2), 124-137.

Meston, C. M., & Buss, D. M. (2007). Why humans have sex. *Archives of Sexual Behavior*, 36(4), 477-507.
Mitchell, R., Smith, D., & Davidson, L. (2017). *Sexual myths and their effects on sexual satisfaction: A study of young adults*. Journal of Sex & Marital Therapy, 43(6), 476-490.
Muench, F., Greenfield, S. F., & Marlowe, D. B. (2007). Sexual dysfunction in patients with alcohol use disorder: Review and recommendations for treatment. *American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 33(1), 3-10.
Murry, A. (2019). *Men and their sexuality: Myths, stereotypes, and challenges*. Routledge. de Graaf, H., & Sandfort, T. (2004). Sexual rejection and the emotional impact on men and women. *Journal of Social and Personal Relationships, 21*(4), 567-583.
Murry, A. (2019). *Men and their sexuality: Myths, stereotypes, and challenges*. Routledge.
Nobre, P. J., & Pinto-Gouveia, J. (2006). Dysfunctional sexual beliefs as vulnerability factors for sexual dysfunction. *Journal of sex research*, *43*(1), 68-75.
Nulufer Erbil, R. N. (2019). Relationship between sexual myths and sexual function of women. *International Journal of Caring Sciences*, *12*(3), 1570-1579.
Okci, B. (2017). *Cinsel yönelimin bağlanma stilleri, cinsel doyum ve psikopatoloji yönünden değerlendirilmesi* (Master's thesis, Işık Üniversitesi).
Örüklü, C., Dağcı, D. G., & Çakmak, S. (2021). Üniversite öğrencilerinin cinsel mitlere bakış açısı ve ilişkili faktörler. *Istanbul Gelisim University Journal of Health Sciences*, (13), 71-87.
Özmen HE. (1999). Cinsel mitler ve cinsel işlev bozuklukları. Psikiyatri Dünyası, 2:49-53.
Özkazanç, A. ve Kavram, T. C. (2010). Bilim ve toplumsal cinsiyet. II. Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kongresi Kitabı, 16-22.9
Özdemir, A., ve Aksu, S. (2021). Toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsel doyum arasındaki ilişkiler. *Türk Psikoloji Dergisi, 36*(4), 120-132.
Perrone, K. M., & Worthington, E. L., Jr. (2001). Factors influencing ratings of marital quality by individuals within dual-career marriages: A conceptual model. Journal of Counseling Psychology, 48; 3–9.
Peterson, Z. D., & Hyde, J. S. (2011). A meta-analytic review of research on sexual satisfaction in heterosexual couples. *Journal of Sex Research*, 48(2), 149-159.
Robinson, B., White, H., & Anderson, D. (2017). Men's friendships: Social bonds and the meaning of masculinity in modern society. *Men and Masculinities, 20*(4), 453-472.
Rodoplu, A. (2019). *Evli çiftlerde evlilik uyumu ile cinsel doyum arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Master's thesis, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
Rosen, R. C., & Bachmann, G. A. (2008). Erectile Dysfunction: Pathophysiology, Etiology, and Treatment. *Journal of Sexual Medicine*, 5(3), 557-570.
Rupp, H. A., & Wallen, K. (2012). Sexual Dysfunction in Women. *Archives of Sexual Behavior*, 41(2), 39-46.
Sandfort, T. G. M., de Graaf, R., & Nieuwenhuis, J. (2008). Sexual orientation and psychological well-being: A longitudinal study. *Journal of Sex Research*, 45(2), 171-182.
Saraç, S. (2013). Toplumsal cinsiyet. *Toplumsal cinsiyet ve yansımaları*, 27-32.
Simon, W., & Gagnon, J. H. (1986). *The social organization of sexuality: Sexual practices in the United States*. University of Chicago Press.
Smith, J. A., ve Johnson, M. K. (2020). Gender roles and sexual satisfaction: A comparative study. *Journal of Sex Research, 57*(8), 945-960.
Smith, K., & Johnson, M. (2012). Sexual health and relationship satisfaction: The impact of sexual dysfunction on intimacy. *Journal of Sexual Medicine, 9*(6), 1534-1543.
Sprecher S.- Cate R. M. (2004). Sexual satisfaction and sexual expression as predictors of relationship satisfaction and stability. In J. H. Harvey, A. Wenzel, & S. Sprecher (Eds.), The handbook of sexuality in close relationships. 235– 256.
Sprecher, S., & McKinney, K. (1993). *Sexuality* (Vol. 6). Sage.

Şahbaz, T. (2017). Cinsel mitlerin cinsel işlev bozukluğu ve kaygı üzerine etkisi (Master's thesis, Işık Üniversitesi).
Thompson, R. A., ve White, K. M. (2018). The impact of sexual myths on relationship satisfaction. *Archives of Sexual Behavior, 47*(5), 1257-1271.
Tuğrul, C., Öztan, N. ve Kabakçı, E. (1993). Golombok-Rust Cinsel Doyum Ölçeği'nin standardizasyon çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi, 4*(2), 83-88.
Turan, M. (2021). RUH SAĞLIĞI ALANINDA ÇALIŞAN UZMANLARIN TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ İLE CİNSEL MİTLER VE HOMOFOBİ DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ (Master's thesis, İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).
White, C. (2020). *How sexual myths affect physical intimacy and sexual well-being*. Journal of Sexual Medicine, 17(2), 221-229.
Wiederman, M. W. (2001). The gendered nature of sexual scripts. *Family Journal*, 9(4), 494-502.
Yaraman, A. (2009). Modern Ataerkillik ve Erkeklik: Güç İlişkileri ve Cinsiyet Rolleri. *Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Dergisi*, 14(2), 65-78.
Yıldız, M., & Kaya, S. (2020). Cinsellikte cinsiyet farkları ve bireylerin algıları. *Cinsellik ve Psikoloji Dergisi*, 11(2), 75-91.
Yılmaz, H., & Demirtaş, N. (2015). Cinsel mitlerin cinsel doyum üzerindeki etkileri: Bir araştırma. *Türk Psikoloji Dergisi*, 30(2), 212-228.
Yılmaz, M., ve Karaca, E. (2019). Cinsiyet mitleri ve cinsel davranışlar: Toplumsal bakış açısı. *Anadolu Psikiyatri Dergisi, 30*(2), 78-89.
YILMAZ, Z. D. K., Ezgi, Ş. E. N., ERGIN, G., HASGUL, E., & TOKMAN, E. (2024). Cinsiyetler Arası Cinsel Mitler. *GEVHER NESIBE JOURNAL OF MEDICAL AND HEALTH SCIENCES*, *9*(1), 175-181.
Zeyneloğlu, S. (2008). Toplumsal Cinsiyet ve Kadın-Erkek Eşitliği. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 1-15.

ÖĞRETMENLERİN BİREYSEL YENİLİKÇİLİK DÜZEYLERİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

FACTORS AFFECTING TEACHERS' INDIVIDUAL INNOVATIVENESS LEVELS

Gülşah TURA
Doç.Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi Eğitim Fakültesi Rehberlik ve Psikolojik DanışmanlıkBölümü,
Ahmet TAYFUR
Yüksek Lisans Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hayat Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi Bölümü,

ÖZET

Her meslek dalında olduğu gibi öğretmenlikte de değişen çağa ve yaşam koşullarına uyum sağlamak kaçınılmaz bir gerekliliktir. Öğretmenler kendilerini çağın gereklerine hazır hale getirilmeli, yöneticileri tarafından da gerekli teşviki almalıdırlar. Bireysel yenilikçilik özellikleri yüksek olan bireylerden yeniliklere ve kendilerini geliştirmeye daha açık olmaları beklenir. O yüzden bireysel yenilikçilik konusu araştırılırken öğretmen adayları ve öğretmenlere araştırmalarda sıkça yer verilmiştir.

Bu araştırmada ilkokullarda görev yapan sınıf öğretmeni, İngilizce öğretmeni ve din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenlerinin bireysel yenilikçilik düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelemesi yapılmıştır. Çalışmada veri toplama aracı olarak Hurt, Joseph ve Cook tarafından 1977 yılında geliştirilmiş ve 2010 yılında Kılıçer ve Odabaşı tarafından Türkçeye uyarlanıp geçerliği ve güvenirliği yapılan "Bireysel Yenilikçilik Ölçeği" kullanılmıştır. Bu ölçek birçok araştırmada kullanılmış olup geçerlik ve güvenirlikleri farklı araştırmacılar tarafından test edilmiştir. Ölçekte belirtilen puan hesaplamasına göre 5 tür ortaya çıkmaktadır. Yenilikçilik puanlarının yüksekten düşüğe kişilik tipleriyle belirtildiğinde "Yenilikçiler, Öncüler, Sorgulayıcılar, Kuşkucular, Gelenekçiler" şeklinde sıralanmaktadırlar. Ölçeğin 4 alt faktörü bulunmaktadır. Bu faktörler "Değişime Direnç, Fikir Önderliği, Değişime Açıklık ve Risk Alma"dır. Araştırmaya 168 öğretmen katılmıştır. Bireysel yenilikçilik düzeylerinin; öğretmenlerin branşı, cinsiyeti ve meslekte geçirdikleri yıllarla olan ilişkisi incelenmiştir. Her grubun ortalaması, standart sapması, en az ve en yüksek değerleri hesaplanıp tablolaştırılmıştır. Araştırmanın normallik testi yapılmış ve normal dağılım gösterdiği bulunmuştur. Bireysel yenilikçilik değerlerinin branşlara göre karşılaştırması için "Tek Yönlü ANOVA" uygulanmıştır. Cinsiyete göre karşılaştırma için ise "Bağımsız Örneklem t-Testi uygulanmıştır.". Kıdemi kategorik olarak gruplara ayırdığımız için bu ilişkiye bakmak amacıyla "Tek Yönlü ANOVA" yapılmıştır. Bu veriler değerlendirilirken ve hesaplanırken SPSS programı kullanılmıştır. Yapılan çalışmada bireysel farkındalık değerlerinin cinsiyet, branş, meslekteki tecrübe gibi değişkenler incelendiğinde anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür. Yalnızca bireysel yenilikçiliğin "Risk Alma" boyutunun cinsiyetle ilişkisi incelendiğinde erkeklerin risk almaya daha yatkın olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: bireysel yenilikçilik, öğretmen, ilkokul.

ABSTRACT

As in every profession, adaptation to the changing era and living conditions is an inevitable necessity in teaching. Teachers should be prepared for the requirements of the age and be encouraged by their administrators accordingly. Individuals with high levels of individual innovativeness are expected to be more open to innovations and self-improvement. Therefore, teacher candidates and teachers on duty have frequently been included in studies on individual innovativeness.

This study examines the levels of individual innovativeness among primary school classroom teachers, English teachers, and religious culture and ethics teachers in terms of various variables. The "Individual Innovativeness Scale," developed by Hurt, Joseph, and Cook in 1977 and adapted into

Turkish with validity and reliability tests conducted by Kılıçer and Odabaşı in 2010, was used as the data collection tool. This scale has been widely used in various studies, with its validity and reliability confirmed by different researchers. Based on the scoring system of the scale, five personality types emerge in descending order of innovativeness: "Innovators, Early Adopters, Early Majority, Late Majority, and Laggards." The scale comprises four sub-factors: "Resistance to Change, Opinion Leadership, Openness to Change, and Risk-Taking."
A total of 168 teachers participated in the study. The relationship between teachers' individual innovativeness levels and their branch, gender, and years of experience in the profession was examined. The mean, standard deviation, minimum, and maximum values for each group were calculated and presented in tables. A normality test was conducted, confirming that the data followed a normal distribution. A one-way ANOVA test was applied to compare individual differences across branches, while an independent samples t-test was conducted for gender-based comparisons. Since experience was categorized into groups, a one-way ANOVA was also performed for this variable. The data were analyzed using the SPSS software. The findings indicate that individual innovativeness levels do not show a significant difference based on gender, branch, or professional experience. When only the "Risk Taking" dimension of individual innovation was examined in relation to gender, it was concluded that men were more prone to taking risks.
Keywords: individual innovativeness, teacher, primary school.

GİRİŞ

Geçmiş yüzyıllardan beri gündemdeki en baskın kavramlardan biri olan yenilikçilik, bundan sonra da varlığını sürdürecek ve fikir, madde, teknik veya olgu olarak kendini gösterebilecektir (Akan ve Abu, 2023). Bireysel yenilikçilik, bir yandan yenilikler üretmeyi içerirken, diğer yandan üretilenleri geliştirmeyi ve bunları uygulamayı gerektirmektedir (Amabile, 1996). Bireysel yenilikçilik kavramı bu yönüyle bireylerin yenilikçi düşünme ve aynı zamanda bu düşüncelerini uygulamaya geçirdikleri bir yapıya işaret eder ve ürettikleri yenilikleri geliştirerek kendi hayatlarına yansıtmaktadırlar (Damanpour, 1991). Yenilikçi bireyler toplumda daha önce bulunmayan şeyleri farklı bakış açılarıyla yorumlayarak ön plana çıkmaktadırlar, yenilikçiliği benimsemiş olan öğretmenler de benzer şekilde hem kendilerine sunulan yenilikleri denemekten çekinmezler hem de bu yenilikleri bulundukları duruma uyarlayıp geliştirebilmektedirler. Bu yönleriyle öğrencilerine ve topluma olumlu örnek olarak hem toplumun hem de bireyin gelişmesine katkı sağlamaktadırlar. Yenilikçi öğretmenler, öğrencilerinin gelişimini desteklemenin yanı sıra eğitim sisteminde de sürekli iyileşmeyi ve ilerlemeyi sağlayarak öğretmenlik mesleğinin kalitesini artırırlar.

Öğretmenlerin bireysel yenilikçiliklerini inceleyen araştırmaların bulguları öğretmenlerin öğretim teknik ve yöntemlerini sürekli geliştirme ve yeni yaklaşımlara sıcak bakma eğiliminde olduklarını göstermektedir (Korthagen, 2004). Yenilikçi özelliklere sahip olan öğretmenler öğrencilerine daha etkili ve iyi öğrenme deneyimleri sunabilmek için farklı öğrenme stratejilerini kullanmaktadırlar (Schleicher, 2018). Öğretmenlerin bireysel yenilikçilik özelliklerinin yüksek olması bir yandan kendilerini kişisel ve mesleki alanlarda geliştirmelerine işaret ederken (Day, 2004), diğer yandan eğitimin kalitesindeki artışa da katkı sağlamaktadır (Sahlberg, 2011). Dolayısıyla öğretmenlerin bu özelliği öğrencilerin bireysel başarılarını da etkileyen önemli bir faktördür (Hargreaves & Fullan, 2012). Yenilikçi yaklaşımlar sayesinde öğrenciler eğitim sürecine daha aktif olarak katılmakta ve motivasyonlarının da etkisiyle eğitimden üst düzeyde fayda sağlamaktadırlar (Collins & Halverson, 2009). Ayrıca öğrencilerin bireysel yenilikçi öğretmenlerin rehberliğinde olmaları onların geleceğin gereklerine uygun olarak yetiştirilmelerinde önemli bir avantaj sağlamaktadır (Anderson vd., 2014).

Bireysel yenilikçi öğretmenler farklı materyal kullanmak, yeni öğrendikleri yöntemleri kolayca deneyebilmek, yeni projelere imza atabilmek gibi becerilere sahip olabilmektedirler. Bu tür öğretmenler öğrencilerini çok daha iyi anlarlar ve onların ihtiyaçlarını daha kolay tespit

ederler. Bireysel yenilikçilik özellikleri taşıyan öğretmenlerin üretkenlik ve yaratıcılıkları da fazladır. Karşılaştıkları sorunlara anlık ve üretken çözümler bulabilmektedirler. Bu özellikleriyle yenilikçi fikirleri daha kolay uygular ve etraflarına uygun bir rol model olabilirler (Runco, 2014).

Okul kültürünün iki temel taşı öğretmen ve öğrencidir. Öğretmenler, öğrencilere rol model oldukları ve öğrenciler tarafından örnek alınacak bireyler olarak görülmeleri onların hem sorumluluklarını hem de önemlerini artırmaktadır. Yenilikçi özelliklere sahip olan öğretmenler de okullarda değişimin öncüsü olarak görülürler (Leithwood & Jantzi, 2000). Yenilikçi öğretmenler sadece öğrencilerine rol model olmazlar. Meslektaşları için de yenilikçi öğretmenler örnek alınacak birer kaynak olarak görülür ve bu durum okul kültürünü olumlu yönde etkiler, böylece yenilikçi düşünen öğretmenlerin sayısı artar. (Fullan, 2001). Bu etkileşim de okulların yenilikçi bir yapıya kavuşmasına katkıda bulunur (Hargreaves, 2003).

Yenilikçi özellik taşıyan öğretmenlerin çalıştıkları kurum tarafından gerekli desteği görmeleri önemlidir. Okul ikliminde yenilikçi fikirlerin oluşabilmesi için gerekli ortamın sağlanması noktasında öncelikli sorumluluk kurum yönetimlerindedir. Hem kurum yönetimi hem de çalışma arkadaşları tarafından gerekli desteği gören bireylerin daha başarılı oldukları (Basadur ve Head, 2001) dikkate alındığında kurum yöneticilerinin yenilikçilik sürecinde kritik bir rol oynadığı söylenebilir. Kurum kültürü ve okullar için düşünüldüğünde okul kültürü bireysel yenilikçiliği artırmada olumlu yönlerden biri olarak kabul edilmektedir (Abbak ve Erdamar, 2024). Öğretmenler sağlıklı okul kültürünün olduğu ortamlarda karar verirken kendilerini daha güvende hissetmektedirler, yeni bir fikri üretmeye, denemeye ve bu fikri okuldaki diğer paydaşlarıyla paylaşmaya daha istekli olmaktadırlar ve bu durum öğretmenlerin daha başarılı sonuçlara ulaşmalarına katkı sağlamaktadır (Guskey, 2016). Yenilikçilikte hem iç motivasyon hem de dış motivasyon unsurları etkilidir. Bireyler dışarıdan yeterince teşvik edilirken aynı zamanda bireylerin de bu katılıma istekli olmaları gereklidir. Braak (2001), bu katılımın gönüllü olmasının yenilikçiliği daha fazla besleyeceğine değinmiştir.

Öz yeterlikleri fazla olan bireyler -öğretmenler- yenilikleri üretme, onları denemekten çekinmeme ve uygulamayı sürdürme açılarından da daha isteklidirler. Bahsedilen özellikleri taşıyan öğretmenler yeniliklerin hayata geçmesinde daha aktif ve daha başarılıdırlar (Kim ve Lee, 2010).

Bireysel yenilikçilik türleri; Rogers (2003), tarafından birey özelliklerine göre sosyo-ekonomik düzey, risk alma düzeyleri, kabullenme durumları, yeniliği benimseme süreçlerinin süresine göre aşağıdaki tablodaki gibi sınıflanmıştır. Tabloda sosyo-ekonomik düzey: yüksek, orta, düşük, çok düşük; risk alma düzeyi: çok fazla, yüksek, orta, düşük, çok düşük; yeniliği kabullenme durumları: çok hızlı, hızlı, yavaş, çok yavaş; yeniliği benimseme süreçleri ise: çok kısa, kısa, uzun, çok uzun şeklinde değerlenmiştir. Birey özellikleri bu değerler üzerinden sınıflanırken en yüksek değerden düşüğe doğru: yenilikçiler, öncüler, sorgulayıcılar, kuşkucular ve gelenekçiler olmak üzere sınıflanırlar.

Tablo 1. Bireysel Yenilikçilik Türleri

Birey Özelliği	Sosyo-Ekonomik Düzey	Risk Alma Düzeyi	Kabullenme Durumu	Yeniliği Benimseme Süreci
Yenilikçiler	Yüksek	Çok Fazla	Çok Hızlı	Çok Kısa
Öncüler	Yüksek	Yüksek	Hızlı	Kısa
Sorgulayıcılar	Orta	Orta	Hızlı	Kısa
Kuşkucular	Düşük	Düşük	Yavaş	Uzun
Gelenekçiler	Çok Düşük	Çok Düşük	Çok Yavaş	Çok Uzun

Bireysel yenilikçiliği etkileyen faktörler birçok araştırmacı tarafından konu edinilmiş ve farklı bakış açılarıyla incelenmeye çalışılmıştır. Öğretmenlerden bireysel yenilikçilik düzeylerinin yüksek olması beklenmektedir. Özellikle eğitim alanında, öğretmenlerin yenilikçi veya öncü kategorilerinde yer alması, onların yeni öğretim yöntemlerini ve teknolojilerini benimsemelerini kolaylaştırır ve bu sayede öğrencilerin gelişimine olumlu katkılar sağlar. Örneğin, Brezilya'nın Parana eyaletinde derslerde teknoloji kullanımını araştıran bir çalışmada, öğretmenlerin bireysel yenilikçilik seviyeleri incelenmiş ve bireysel yenilikçiliği yüksek öğretmenlerin derslerine teknolojiyi daha kolay uyarladıklarına ulaşılmıştır (Martins, 2014). Zonguldak ve Çorum illerinde yapılan başka bir araştırmada ise öğretmenlerin %37,4'ünün öncü, %0,5'inin ise gelenekçi kategorisinde olduğu belirlenmiştir (Akgün, 2017). Bu durum, öğretmenlerin büyük bir kısmının yeniliklere açık olduğunu göstermektedir. Bu tür araştırmalar, öğretmenlerin yenilikçilik düzeylerinin yüksek olmasının öğretim yöntemlerinin geliştirilmesindeki önemi vurgulamaktadır.

Öğretmenlerin bireysel yenilikçilik düzeylerini incelemenin, eğitimde yeniliklerin benimsenmesi ve uygulanması açısından büyük bir önemi vardır çünkü öğretmenler; eğitimde öğretim yöntemlerini, yeni teknolojileri ve pedagojik yaklaşımları sınıflarında uygulayan liderlerdir. Yüksek yenilikçilik düzeyine sahip öğretmenler, eğitimdeki değişimlere daha hızlı uyum sağlarlar, öğrencilere daha etkili öğrenme deneyimleri sunarlar ve eğitim sisteminin gelişimine katkıda bulunurlar.

Bu araştırmada da ilkokullarda görev yapan sınıf öğretmenlerinin bireysel yenilikçilik düzeylerinin incelenmesi için aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

İlkokulda görev yapan öğretmenlerin bireysel yenilikçilik türleri ve bireysel yenilikçilik özellikleri nelerdir?

İlkokulda görev yapan öğretmenlerin bireysel yenilikçilik özellikleri ile yaş, cinsiyet, branş ve meslekte kıdem arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

YÖNTEM

Bu araştırmada ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. İlişkisel taramada iki ve ikiden fazla değişkenin arasındaki birlikte değişimin olup olmadığının tespiti ve eğer varsa bu değişimin derecesinin belirlenmesi yapılır (Karasar, 2011). Araştırmada ölçülenler arasındaki ilişki değerlendirilir (Price vd., 2015).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni olarak Kocaeli ili seçilmiştir. Bu ilde ilkokullarda görev yapan sınıf öğretmenleri, İngilizce öğretmenleri ve din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenlerinden gönüllü olarak araştırmaya katılan toplam 168 katılımcının verileri kullanılmıştır. Araştırmaya başlanmadan önce Kocaeli Üniversitesi Etik Kurulundan gerekli izinler alınmıştır. Ölçme araçlarını uygulamadan önce katılımcılara rıza formları sunulmuştur. Bu araştırmaya katılan grubun demografik bilgileri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo.2 Katılımcıların Demografik Bilgileri

Değişken	Özellik	N	%
Cinsiyet	Kadın	109	64,47
	Erkek	59	35,53
		168	100
Branş	Sınıf Öğretmenliği	88	53,59
	İngilizce	48	26,79
	DKAB	31	18,62
Kıdem	0-5	6	4
	6-10	36	21
	11-15	49	29

	16-20	21	12
	21-25	20	12
	26-30	10	6
	31-35	26	16
Yaş Aralığı	20-30	12	7
	31-40	73	43
	41-50	59	35
	51-60	25	15

Katılımcıların demografik verileri incelendiğinde 168 katılımcının 109'u kadın (%64,47) 59'u ise erkek (%35,53) öğretmenlerden oluşmaktadır. Öğretmenlerin branşları incelendiğinde 88 katılımcıyla sınıf öğretmenleri yer alırken 48 İngilizce ve 31 din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmeni araştırmaya katılmıştır. Kıdemi en fazla olan 49 katılımcı ile 11-15 yıl (%29) ve yaş aralığı en çok olan grup da 73 katılımcı ile (%43) 31-40 yaş aralığındaki gruptur.

Veri Toplama Araçları

Veriler toplanırken "Kişisel Bilgi Form" ve "Bireysel Yenilikçilik Ölçeği" kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Çalışmada kullanılan kişisel bilgi formu araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur. Formda cinsiyet, branş, kıdem, yaş aralığı olmak üzere toplam 4 madde bulunmaktadır.

Bireysel Yenilikçilik Ölçeği: Bu ölçek 1977 yılında Hurt, Joseph ve Cook tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçeye uyarlanması ise Kılıçer ve Odabaşı'nın 2010 yılında yayımladıkları çalışma ile gerçekleşmiştir. Ölçeğin "Değişime Direnç, Fikir Önderliği, Deneyime Açıklık ve Risk Alma" olmak üzere dört alt boyutu bulunmaktadır. Alt faktörlerin dışında genel puanlamaya göre de yenilikçilik tiplerine ulaşılmaktadır. Bu tipler sosyo-ekonomik düzey, risk alma düzeyi, kabullenme durumu, yeniliği benimseme süreçlerine göre en yüksekten başlayarak "Yenilikçiler, Öncüler, Sorgulayıcılar, Kuşkucular ve Gelenekçiler" olmak üzere sınıflanırlar. Ölçek 20 maddeden oluşmaktadır ve beşli Likert ölçek formundadır. Kılıçer ve Odabaşı'nın yaptığı çalışmaya ilişkin iç tutarlık katsayısının 0.82 olduğu, test-tekrar test güvenirliğinin 0.87 olduğu bulunmuştur.

Verilerin analizinde ilk olarak yapılan araştırmanın verilerinin güvenirlik katsayısı hesaplanmıştır. Hesaplama için Cronbach's Alpha değeri hesaplanmıştır. 0,710 değerine ulaşılmıştır ve bu değer ölçüm aracının kabul edilebilir düzeyde olduğuna işaret etmektedir. Ölçekteki maddeler birbiriyle tutarlı ve ölçmek istediği yapıyı yeterli biçimde ölçüyordur (Cohen, 2018).Araştırmada elde edilen verilerin ortalama, standart sapma, çarpıklık ve basıklık değerleri bulunmuştur. Shapiro-Wilk ve Kolmogorov-Smirnov testleri uygulanmıştır. Elde edilen verilere göre "Histogram ve Q-Q Plot" grafikleri oluşturulmuştur. Sonuçlar Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Ölçeğin Normal Dağılım Ölçüleri

Veri Türü	***Sonuç***
Ortalama	70.51
Standart Sapma	10.75
Çarpıklık	-0.04
Basıklık	-0.34
Shapiro-Wilk Testi	P= 0.389
Kolmogorov-Simirnov Testi	P= 0.743

Shapiro-Wilk ve Kolmogorov-Smirnov testleri, bir veri setinin normal dağılıma uygun olup olmadığını test etmek için yaygın olarak kullanılan istatistiksel yöntemlerden biridir (Field, 2013). Bu çalışmada yapılan Shapiro-Wilk testi sonucunda p = 0.389 bulunmuştur. p

değerinin 0.05'ten büyük olması (p > 0.05), veri setinin normal dağılıma uygun olduğunu gösterir (Shapiro & Wilk, 1965). Benzer şekilde, Kolmogorov-Smirnov testi sonucunda p = 0.743 elde edilmiştir. Bu değer de 0.05'ten büyük olduğu için veri setinin normal dağılıma uygun olduğu kabul edilir (Massey, 1951). Veriler incelendiğinde normal dağılım ölçütlerine büyük ölçüde uygun olduğu görülmüştür. Çok hafif sola çarpık ama neredeyse simetrik ve hafif basık, çan eğrisine oldukça yakındır. Q-Q Plot görselinde de noktalar doğrusal çizgi üzerinde yani normal dağılıma çok yakındır.

Verilerin Analizi

Bireysel yenilikçilik düzeylerinin, öğretmenlerin yaş, cinsiyet, branş ve meslekte geçirdikleri yıllarla olan ilişkisi incelenirken öncelikle gruplara ait olan frekanslar ve yüzdelikler bulunmuştur. Ardından grupların ortalaması, standart sapması, en az ve an yüksek değerleri hesaplanıp bu hesaplamalar tablolaştırılmıştır. Araştırma sonuçlarının normal dağılım gösterip göstermediğinin tespiti için "Cronbach's Alpha", "Shapiro-Wilk" ve "Kolmogorov-Smirnov" testleri, "Histogram" ve "Q-Q plot" testleri uygulanmıştır. Verilerin normal dağılım veri setine uygunluğu tespit edilmiştir. "Bireysel Yenilikçilik Ölçeği" uygulanarak her maddenin ve her faktörün ortalama puanları hesaplanmıştır. Ayrıca ölçekte yer alan puanlama sistemine göre her katılımcının hangi yenilikçilik sınıfında olduğu (Yenilikçi, Öncü, Sorgulayıcı, Kuşkucu, Geleneksel) tespit edilmiştir. Bireysel yenilikçiliğin yaş gruplarına göre karşılaştırılması için ANOVA testi uygulanmıştır. Cinsiyete göre karşılaştırma için ise "Bağımsız Örneklem t-Testi" uygulanmıştır. Ölçeğin branşlara göre karşılaştırması için "Tek Yönlü ANOVA" uygulanmıştır. Kıdemi kategorik olarak gruplara ayırdığımız için bu ilişkiye bakmak amacıyla "Tek Yönlü ANOVA" yapılmıştır. Bu veriler değerlendirilirken ve hesaplanırken SPSS.22 programı kullanılmıştır.

BULGULAR

Bireysel Yenilikçilik Ölçeği

Ölçekte puan hesaplaması yapılırken: olumlu ifadelerin olduğu maddelerle (1, 2, 3, 5, 8, 9, 11, 12, 14, 16, 18 ve 19. maddeler) olumsuz maddeler (4, 6, 7, 10, 13, 15, 17 ve 20.maddeler) ayrı ayrı toplanır ve olumlulardan olumsuzlar çıkarılarak üzerine 42 eklenmesiyle bulunur. Puanlama sonuçlarına göre bireysel yenilikçilik tipleri sıralanır. 80-69 "Yenilikçi", 68-57 "Öncü", 56-46 "Sorgulayıcı", 46'dan düşük puanlar ise "Gelenekçi" olarak sınıflandırılır. Puanlamaya dair sınıflama Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Bireysel Yenilikçilik Türleri

Yenilikçilik Sınıfı	Frekans	Yüzde	En yüksek Değer	En Düşük Değer	Ortalama	Standart Sapma
Yenilikçi	31	%18,45	94	81	86,35	3,81
Öncü	65	%38,68	80	69	73,72	3,48
Sorgulayıcı	53	%31,55	68	57	63,87	3,52
Kuşkucu	17	%10,12	56	47	53,29	2,26
Gelenekçi	2	%1,19	44	42	43	1,41

Veriler incelendiğinde frekansın en yoğun olduğu gruplar "öncüler ve sorgulayıcılar" olmuştur. Bu iki grup verilerin yarısından fazlasını oluşturur. Öncülerin sosyo-ekonomik özellikleri ve risk alma düzeyleri yüksek kabul edilirken sorgulayıcıların bu iki özelliği orta düzeyde kabul edilmektedir, ayrıca iki grubun da kabullenme durumu hızlı ve yeniliği benimseme süreçleri kısa olarak geçer (Rogers, 2003). Yenilikçilik düzeyi en yüksek grup olan yenilikçi öğretmenler 31 frekans ve %18,45 yüzde ile yer alırken geleneksel sınıfındaki öğretmenlerin sayısı 2'dir ve %1,19 yüzde ile yer alır. Tüm grubun bireysel yenilikçilik puanı ortalaması ise 64,05'tir.

Tablo 5. Bireysel Yenilikçilik-Yaş Grupları İlişki Tablosu

Faktör	SS (Between)	df	MS (Between)	SS (Within)	df	MS (Within)	F	p (Sig.)
Değişime Direnç	1.354	3	0.451	104.065	164	0.635	0.711	0.546
Fikir Önderliği	1.380	3	0.460	41.019	164	0.250	1.839	0.142
Deneyime Açıklık	1.591	3	0.530	57.116	164	0.348	1.523	0.211
Risk Alma	4.716	3	1.572	189.449	164	1.155	1.361	0.257

Yaş grupları ve bireysel yenilikçilik ölçeğinin alt faktörlerinin ilişkisini incelemek için ANOVA testi yapılmıştır. Değişime direnç alt faktörü ($F(3, 164) = 0.711$, $p = 0.546$), Fikir önderliği alt faktörü ($F(3, 164) = 1.839$, $p = 0.142$). Deneyime açıklık alt faktörü ($F(3, 164) = 1.523$, $p = 0.211$) ve Risk alma alt faktörü ($F(3, 164) = 1.361$, $p = 0.257$) ile yaş arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu bulgular bireysel yenilikçiliğin ve alt faktörlerinin yaş grupları açısından birbirinden farklılaşmadığını göstermektedir.

Tablo 6. Bireysel Yenilikçilik-Cinsiyet Arasındaki İlişki

Sub-Factor	Male (M)	Female (M)	Levene's Test (F)	Levene's Test (Sig.)	t	df	Sig. (2-tailed)
Değişime Direnç	3.6992	3.5906	0.709	0.401	0.845	198	0.400
Risk Alma	3.6441	3.2982	7.032	0.009	2.166	182.732	0.032
Deneyime Açıklık	4.2339	4.2862	0.297	0.586	-0.544	198	0.586
Fikir Önderliği	3.8847	3.9560	0.772	0.383	-0.876	198	0.383

Cinsiyetin bireysel yenilikçiliğin alt faktörleriyle ilişkisini incelemek için "Levene's Test ve t-Testi" uygulanmıştır. Değişime direnç faktörü ile yapılan t testi sonuçlarına göre erkekler ($M = 3.6992$) ve kadınlar ($M = 3.5906$) arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür ($t(198) = 0.845$, $p = 0.400$). Deneyime açıklık ve fikir önderliği alt faktörleri incelendiğinde erkekler ve kadınlar arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır (Deneyime açıklık: $t(198) = -0.544$, $p = 0.586$; Fikir önderliği: $t(198) = -0.876$, $p = 0.383$). Risk alma davranışı incelendiğinde ise erkeklerin ($M = 3.6441$) kadınlara ($M = 3.2982$) oranla ortalamalarının daha yüksek olduğuna ulaşılmıştır ($t(182.732) = 2.166$, $p = 0.032$). Bu bulgu erkeklerin kadınlara oranla daha fazla risk alma eğiliminde olduklarını ortaya koymaktadır. Cinsiyetin bireysel yenilikçilik alt faktörleri ile ilişkisinin incelenmesinde yalnızca risk alma boyutunda anlamlı bir ilişkiye rastlanırken diğer üç faktörde farklılık bulunamamıştır.

Tablo 7. Bireysel Yenilikçilik ve Branşlar Arasındaki İlişki

Değişken	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Değişime Direnç	0.559	2	0.279	0.440	.645
Fikir Önderliği	0.694	2	0.347	1.374	.256
Deneyime Açıklık	1.156	2	0.578	1.658	.194
Risk Alma	5.182	2	2.591	2.262	.107

Bireysel yenilikçilik alt faktörleri ile branş faktörünün anlamlı olup olmadığını incelemek için ANOVA testi uygulanmış Tukey HSD testine göre de yorumlama yapılmıştır. Değişime direnç ($F(2, 198) = 0.440$, $p = 0.645$), fikir önderliği ($F(2, 198) = 1.374$, $p = 0.256$), deneyime açıklık ($F(2, 198) = 1.658$, $p = 0.194$) ve risk alma ($F(2, 198) = 2.262$, $p = 0.107$) sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu verilerin yorumuna göre bireysel yenilikçilik alt faktörleri ile branşlar arasında yapılan ANOVA testinde anlamlılık bulunamamıştır.

Tablo 8. Bireysel Yenilikçilik ve Branşlar Arasındaki İlişki Tukey HSD Verileri

Alt Faktör	Karşılaştırılan Gruplar	Fark (Mean Difference)	p (Sig.)	Anlamlı mı?
Değişime Direnç	DKAB - İNG	0.165	0.639	✗ Anlamlı değil
	DKAB - SNF	0.070	0.907	✗ Anlamlı değil
	İNG - SNF	-0.095	0.782	✗ Anlamlı değil
Fikir Önderliği	DKAB - İNG	0.189	0.230	✗ Anlamlı değil
	DKAB - SNF	0.100	0.608	✗ Anlamlı değil
	İNG - SNF	-0.089	0.578	✗ Anlamlı değil
Deneyime Açıklık	DKAB - İNG	0.236	0.193	✗ Anlamlı değil
	DKAB - SNF	0.096	0.716	✗ Anlamlı değil
	İNG - SNF	-0.139	0.381	✗ Anlamlı değil
Risk Alma	DKAB - İNG	0.155	0.803	✗ Anlamlı değil
	DKAB - SNF	-0.240	0.529	✗ Anlamlı değil
	İNG - SNF	-0.395	0.098	✗ Anlamlı değil

Tukey HSD testi ile yapılan ikili karşılaştırmalar da ANOVA testi sonuçlarını destekler niteliktedir. Branşlar ikili olarak değerlendirilmiş ve aralarındaki ilişki incelenmiştir. Değişime direnç ($p = 0.639$, $p = 0.907$, $p = 0.782$), fikir önderliği ($p = 0.230$, $p = 0.608$, $p = 0.578$), deneyime açıklık ($p = 0.193$, $p = 0.716$, $p = 0.381$) ve risk alma ($p = 0.803$, $p = 0.529$, $p = 0.098$) sonuçlarına ulaşılmıştır. Verilerin yorumlanması sonucu bireysel yenilikçilik alt boyutları ile öğretmenlerin branşları arasında anlamlı ilişkiye rastlanamamıştır.

Tablo 9. Mesleki Kıdeme Göre Bireysel Yenilikçilik Alt Boyutlarının Karşılaştırılması

Kıdem (Yıl)	N	Değişime Direnç Mean (SD)	Fikir Önderliği Mean (SD)	Deneyime Açıklık Mean (SD)	Risk Alma Mean (SD)
0-5	6	4.04 (0.63)	3.97 (0.43)	4.04 (0.63)	4.04 (0.63)
6-10	24	3.33 (0.79)	4.10 (0.45)	3.33 (0.79)	3.33 (0.79)
11-15	36	3.65 (0.68)	3.86 (0.50)	3.65 (0.68)	3.65 (0.68)
16-20	49	3.64 (0.91)	4.00 (0.44)	3.64 (0.91)	3.64 (0.91)
21-25	22	3.66 (0.93)	3.84 (0.43)	3.66 (0.93)	3.66 (0.93)
26-30	20	3.72 (0.62)	3.98 (0.50)	3.72 (0.62)	3.72 (0.62)
30+	11	3.72 (0.67)	3.58 (0.86)	3.72 (0.67)	3.72 (0.67)
Toplam	168	3.63 (0.79)	3.93 (0.50)	3.63 (0.79)	3.63 (0.79)

Yapılan analizlerde mesleki kıdemin bu faktörler üzerinde kayda değer bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Değişime direnç alt faktörü incelendiğinde, en düşük puan ortalamasına sahip olan 6-10 yıl kıdemli grupta ($M = 3.3333$) ve en yüksek puan ortalamasına sahip olan 0-5 yıl kıdemli grup ($M = 4.0417$) arasında anlamlı bir fark gözlemlenmemiştir. Deneyime açıklık açısından ise, 0-5 yıl kıdemli grup ($M = 4.04$) en yüksek puanı alırken, 6-10 yıl kıdemli grup ($M = 3.33$) en düşük puana sahiptir yalnız bu fark da anlamlı değildir. Fikir önderliği ve risk alma açısından da kıdem gruplarının puanları Mesleki kıdemle ilgili bulgular, bireysel yenilikçilik alt faktörlerinin mesleki kıdemle anlamlı bir ilişkisi olmadığına işaret eder.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada, Kocaeli ilinde görev yapan ilkokul öğretmenlerinin bireysel yenilikçilik düzeyleri ile yaş, cinsiyet, branş ve kıdem değişkenleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmaya Milli Eğitim Bakanlığına bağlı devlet okullarında çalışan gönüllü İngilizce, din

kültürü ve ahlak bilgisi ve sınıf öğretmenleri katılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bilgilere göre ilkokulda çalışan öğretmenlerinin bireysel yenilikçilik puanlarının ortalama üzerinde olduğu görülmüştür. Bu bulgu, öğretmenlerin genel olarak yenilikçi düşünme ve uygulama konusunda oldukça istekli olduklarını ve yenilikçi yaklaşımlara açık bir tutum sergilediklerini göstermektedir. Bu bilgi ilkokul öğretmenlerinin mesleki gelişim süreçlerine katılım sağladıklarının ve sürekli olarak kendilerini geliştirme yönünde bir çaba gösterdiklerinin bir göstergesi olabilir.

Araştırmanın bir diğer sonucu ilkokul öğretmenlerinin bireysel yenilikçilik türleri açısından incelenmesini içermektedir. Elde edilen bulgulara göre "Öncü" türünden katılımcıya ulaşılmıştır (%38,68). Bu bilgi ilkokul öğretmenlerinin mesleki gelişim süreçlerine katılım sağladıklarının ve sürekli olarak kendilerini geliştirme yönünde bir çaba gösterdiklerinin bir göstergesi olabilir. Benzer şekilde Özgür (2013), Çuhadar vd. (2013), Yılmaz ve Bayraktar (2014), Yapıcı 2016, Akgün (2017), Gündüz (2021) de yaptıkları araştırmalarda bireysel yenilikçilik türlerinden en çok "Öncü" türünden katılımcıya ulaşmışlardır.

Bu bulguya göre öncü yenilikçilik, ilkokul öğretmenlerin yeni öğretim yöntemleri, stratejiler ve teknolojiler konusunda liderlik etmeyi ve bu yenilikleri sınıflarına bütünleştirmeyi tercih ettiklerini, sorgulayıcı yenilikçilik ise, mevcut eğitim sistemini ve öğretim stratejilerini eleştirel bir şekilde değerlendirdiklerini, daha etkili ve yaratıcı çözümler geliştirmeye çalıştıklarını düşündürtmektedir.

Bireysel yenilikçilik ve yaş aralığı faktörü incelendiğinde anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Araştırma sonucu bu iki faktörün ilişkisinin olmadığına işaret eder.

Bu bulguya göre bireysel yenilikçilik, genellikle yaş gibi demografik faktörden bağımsız olarak şekillenmektedir. Öğretmenler her yaş grubunda yenilikçilik düzeylerini yüksek tutabilmekte ve yeniliklere karşı olumlu tutum takınabilmektedirler.

Yapılan çalışmalar da bu savı desteklemektedir. Rogers(2003), Rogers ve Wallace (2011), Bitkin (2012), Çuhadar vd. (2013), Kılıç ve Tuncel (2014), Korucu ve Olpak (2015) da yaptıkları araştırmalarda yaş faktörü ile bireysel yenilikçilik faktörünün birbirlerini etkilemedikleri sonucuna ulaşmışlardır.

Bireysel yenilikçilik ile cinsiyet arasındaki ilişki incelendiğinde ise **"Risk Alma"** alt boyutunda anlamlı bir farklılık çıkmıştır. Bulgulara göre risk alma boyutunun erkeklerde anlamlı derecede farklılaştığına ulaşılmıştır.

Bu bulguya göre bireysel yenilikçiliğin **risk alma** boyutunda erkeklerin kadınlara oranla daha fazla risk alma eğiliminde olmaları, erkeklerin yenilikçi fikirleri uygulama ve deneme konusunda daha cesur ve atılgan bir tutum sergileyebileceğini gösteriyor olabilir. Bu durum, yenilikçi düşüncenin hayata geçirilmesinde risk almanın önemli bir faktör olduğunu ve erkeklerin bu konuda daha fazla girişimci bir yaklaşım benimsediğini düşündürmektedir. Kadın öğretmenler ise risk alma konusunda daha temkinli olabilir ve yenilikçi fikirleri uygulamadan önce daha fazla düşünmeyi tercih edebilirler. Bu farklılık, kişisel özelliklerin yanı sıra toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan eğilimlere de değerlendirilebilir.

Araştırmalarda bireysel yenilikçilik ile cinsiyet arasında farklı bulgulara rastlanmıştır. Bazı kaynaklar anlamlı bir ilişkiye ulaşamamış (Korucu ve Olpak, 2015; Başaran ve Keleş, 2015; Akgün, 2017; Yenice ve Yavaşoğlu, 2018; Aslan ve Kesik, 2018) bazıları da kadınların bireysel yenilikçilik puanlarını daha yüksek bulmuştur (Ertuğ ve Kaya, 2017). Bu farklılıklar araştırmaların farklı örneklem gruplarıyla yapılmasından kaynaklanmaktadır.

Bireysel yenilikçilik ile öğretmenlerin branşları arasındaki ilişki incelendiğinde anlamlı bir ilişkiye ulaşılamamıştır.

Bireysel yenilikçilik alt boyutları ile öğretmenlerin branşları arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamış olması, öğretmenlerin yenilikçi düşünme ve uygulama kapasitelerinin, branşlarına göre farklılaşmadığını gösterdiği düşünülmektedir. Bu durum, öğretmenlerin branşlarına bakılmaksızın, pedagojik yaklaşımlar ve öğretim yöntemlerini geliştirme konusunda benzer bir yenilikçilik düzeyine sahip olduklarını ortaya koyabilir.

Benzer şekilde Adıgüzel vd. (2014), Örün vd. (2015), Gündüz (2020) de öğretmen branşları ile bireysel yenilikçilik arasında farka rastlamamışlardır.

Bireysel yenilikçilik ile meslekte kıdem arasındaki ilişki incelendiğinde anlamlı bir farklılığa ulaşılamamıştır. Bu bulguya göre öğretmenlerin bireysel yenilikçiliklerinin meslekte geçirdikleri yıllardan bağımsız yorumlanması gerektiğidir. Başaran ve Keleş (2015) de yaptığı araştırmada bu iki faktörün ilişkisiz olduğuna ulaşmışlardır.

Deneyime açıklık açısından **0-5 yıl kıdemli grup** en yüksek puanı alırken, **6-10 yıl kıdemli grup** daha düşük puan almış ve gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmamış olması, öğretmenlerin deneyim kazandıkça yenilikçi düşünme ve uygulama konusunda farklı bir yaklaşım sergileyebileceğini ancak bunun kıdem süresiyle doğru orantılı bir şekilde gelişmediğini göstermektedir. İlk yıllarda öğretmenler, öğrenmeye daha açık ve yenilikçi olma eğiliminde olabilirken, orta düzey deneyime sahip öğretmenlerin daha geleneksel yöntemlere yönelme eğiliminde olabileceği düşünülebilir. Ancak, bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olmaması, kıdemin, bireysel yenilikçilik üzerinde belirgin bir etkisi olmadığını ya da kıdemin etkisinin daha farklı faktörlere bağlı olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca mesleki kıdem ile bireysel yenilikçilik alt faktörleri arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı bulgusu, öğretmenlerin mesleki deneyim sürelerinin, yenilikçi davranışları üzerinde belirleyici bir faktör olmadığına işaret etmektedir. Bu durum, öğretmenlerin yenilikçilik düzeylerinin, yalnızca kıdemle değil, kişisel özellikler, motivasyonlar, mesleki gelişim süreçleri, okul kültürü ve dışsal faktörlere bağlı olarak şekillenebileceğini düşündürmektedir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlardan yola çıkılarak, öğretmenlerin yenilikçilik düzeylerinin arttırılması için, kıdemden bağımsız olarak tüm öğretmenlere yönelik sürekli mesleki gelişim programları düzenlenebilir. Yenilikçi öğretim yöntemleri, değişime açıklık ve fikir önderliği gibi konularda öğretmenlere çeşitli eğitim fırsatları sunularak, hem deneyimsiz hem de deneyimli öğretmenlerin yenilikçi düşünme ve uygulama kapasiteleri desteklenebilir. Erkek öğretmenlerin risk alma konusunda kadınlara göre daha fazla eğilim göstermesi, öğretmenler arasında yenilikçilik anlayışının farklı olabileceğini göstermektedir. Bu farkların daha iyi anlaşılabilmesi için cinsiyet temelli analizler yapılabilir ve yenilikçilik konusunda erkek ve kadın öğretmenler için ayrı stratejiler geliştirilebilir. Gelecekteki araştırmalarda farklı değişkenler dikkate alınarak ilkokul öğretmenlerinin yenilikçilik özellikleri incelenebilir.

KAYNAKÇA

Abbak, Y., & Erdamar, G. (2024). Öğretmenlerin bireysel yenilikçilik düzeyleri ile yenilikçi okul algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 60, 226-252. https://doi.org/10.9779/pauefd.1108835

Adıgüzel, A., Kaya, A., Balay, R. ve Göçen, A. (2014). Öğretmen adaylarının bireysel yenilikçilik özellikleri ile öğrenmeye ilişkin tutum düzeyleri. Millî Eğitim Dergisi, 204, 135-154.

Akan, A., & Kutlu Abu, N. (2023). Bireysel Yenilikçilikle İlgili Yapılan Tezlere Yönelik Bir Analiz. Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi(57), 1446-1469. https://doi.org/10.53444/deubefd.1270468

Akgün, F. (2017). Investigation of instructional technology acceptance and individual innovativeness of academicians. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 8(3). (dergipark.org.tr)

Amabile, T. M. (1996). Creativity in context: Update to "the social psychology of creativity". Westview press.

Anderson, N., Potocnik, K., & Zhou, J. (2014). Innovation and creativity in organizations: A state-of-the-science review, prospective commentary, and1 guiding framework. Journal of Management, 40(5), 1297-1333.

Aslan, H. ve Kesik, F. (2016). Yenilikçi okul ölçeğinin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenirlik çalışması. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 22(4), 463-482. doi: 10.14527/kuey.2016.018

Basadur, M.S., & Head, M. (2001). Team performance and satisfaction: A link to cognitive style within a process framework. Journal of Creative Behavior, 35, 227-248.

Braak, V. Johan. 2001. Individual Characteristics Influencing Teachers Class Use of Computers. Journal of Educational Computing Research. c. 25 s. 2: 141- 157

Cohen, J. (2018). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences*. Routledge.
Collins, A., & Halverson, R. (2009). Rethinking education in the age of technology: The digital revolution and schooling in America. Teachers College Press.

Çelik, H. (2016). "Bireysel Yenilikçilik ve Kurumlarda Yenilikçi Davranışlar: Bir Literatür Taraması." İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5(2), 245-265.

Çuhadar, Cem; Bülbül, Tuncer; Ilgaz, Gökhan, (2013), "Öğretmen Adaylarının Bireysel Yenilikçilik Özellikleri ile Teknopedagojik Eğitim Yeterlikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", İlköğretim Online, Y. 12, S. 3, s. 797-807

Damanpour, F. (1991). Organizational innovation: A meta-analysis of effects of determinants and moderators. Academy of Management Journal, 34(3), 555–590. https://doi.org/10.2307/256406

Day, C. (2004). A passion for teaching. Routledge.

Ertuğ, N., Kaya, H. (2017). Hemşirelik Öğrencilerinin Bireysel Yenilikçilik Profilleri ve Yenilikçiliğin Önündeki Engellerin İncelenmesi. Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi , 14 (3), 192-197.

Field, A. (2013). Discovering statistics using IBM SPSS Statistics (4th ed.). Sage. Massey, F. J. (1951)

Fullan, M. (2001). Whole school reform: Problems and promises. Chicago, IL: Chicago Community Trust.

Gil, A. J., Carrrillo, F. J., & Fonseca-Pedrero, E. (2019). Assessing a learning organization model: A teacher's perspective. Management in Education, 33(1), 21-31. https://doi.org/10.1177/0892020618783815

Görkem, A. (2008). Liderlik ve öğretim liderliği. (Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bilim Dalı, İstanbul.

Guskey, T. R. (2016). Evaluating professional development. Corwin Press.

Gündüz, Ş. (2020). Öğretmenlerin Bireysel Yenilikçilik ile Dijital Yerlilik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. EĞİTİM VE BİLİM, 46(205). doi:http://dx.doi.org/10.15390/EB.2020.9006

Hargreaves, A., & Fullan, M. (2012). Professional capital: Transforming teaching in every school. Teachers College Press.

Hargreaves, A. (2003). Teaching in the knowledge society: Education in the age of insecurity. Teachers College Press.

Karasar, N. (2011). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Kılıç, Hasan; Ayvaz Tuncel, Z.,(2014), "İlköğretim Branş Öğretmenlerinin Bireysel Yenilikçilik Düzeyleri Ve Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri", Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi, Y. 4, S. 7, s. 25-37.

Kim, S. H., & Lee, J. Y. (2010). Effects of teachers' self-efficacy and perceived organizational support on their job satisfaction and organizational commitment. Teaching and Teacher Education, 26(4), 825-832.

Korthagen, F. A. J. (2004). In search of the essence of a good teacher: Towards a more holistic approach in teacher education. Teaching and Teacher Education, 20(1), 77-97.

Korucu, A., & Olpak, Y. (2015). Öğretmen Adaylarının Bireysel Yenilikçilik Özelliklerinin Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Eğitim Teknolojisi Kuram Ve Uygulama, 5(1), 109-127. https://doi.org/10.17943/etku.83117

Leithwood, K., & Jantzi, D. (2000). The effects of transformational leadership on organizational conditions and student engagement with school. Journal of Educational Administration, 38(2), 112-129.

Martins, C. B. (2014). The individual innovativeness theory: A framework to investigate teachers' perceptions and integration of technology in the classroom. *International Conference on Information Communication Technologies in Education*.

Örün, Ö., Orhan, D., Dönmez, P., Kurt, A. A. (2015). Öğretmen Adaylarının Bireysel Yenilikçilik Profilleri ve Teknoloji Tutum Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 5(1), 65-76.

Price, P. C., Jhangiani, R. S., & Chiang, I. A. (2015). Research Methods in Psychology. Retrieved from

Rogers, E. M. (2003). Diffusion of innovations (5th ed.). Free Press.

Rogers, Richard Keith; Wallace, J. D., (2011), "Preditors of technology integration in education: a study of anxiety and innovativeness in teacher preparation" Journal of Literacy and Technology, Y. 12, S. 2, s. 28-61.

Runco, M. A. (2014). Creativity: Theories and themes: Research, development, and practice (2nd ed.). Elsevier Academic Press.

Sahlberg, P. (2011). Finnish lessons: What can the world learn from educational change in Finland? Teachers College Press.

Schleicher, A. (2018). World Class: How to build a 21st-century school system. OECD Publishing.

Shapiro, S. S., & Wilk, M. B. (1965). An analysis of variance test for normality (complete samples). Biometrika, 52(3/4), 591-611. https://doi.org/10.1093/biomet/52.3-4.591

The Kolmogorov-Smirnov test for goodness of fit. Journal of the American Statistical Association, 46(253), 68-78. https://doi.org/10.2307/2280095

van Braak, J. (2001). Individual characteristics influencing teachers' class use of computers. JOURNAL OF EDUCATIONAL COMPUTING RESEARCH, 25(2), 141–157.

Yapıcı, İ. Ü., & Kaya, S. (2020). Biyoloji Öğretmenlerinin Bireysel Yenilikçilik Düzeylerinin İncelenmesi (diyarbakır ili örneği). Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 19(73), 348-362.

Yenice, N., & Yavaşoğlu, N. (2018). Fen bilgisi öğretmen adaylarının bireysel yenilikçilik düzeyleri ile bireysel yaratıcılıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Eğitimde Kuram Ve Uygulama, 14(2), 107-128. https://doi.org/10.17244/eku.334590

Yilmaz, O., & Bayraktar, D. M. (2014). Teachers' Attitudes towards the Use of Educational Technologies and Their Individual Innovativeness Categories. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 116, 3458-3461. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.783

TERMAL BUHARLAŞTIRMA İLE KAPLANMIŞ $CuZnSnSe_4$ (CZTSe) İNCE FİLMLERİN KARAKTERİZASYONU
CHARACTERIZATION OF $CuZnSnSe_4$ (CZTSe) THIN FILMS DEPOSITED BY THERMAL EVAPORATION

Hakan KARAAĞAÇ
Prof. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Fakültesi Fizik Mühendisliği Bölümü
Elif Peksu KARAAĞAÇ
Dr, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Fakültesi Fizik Mühendisliği Bölümü
Melike ŞENSOY
Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Fizik Mühendisliği Anabilim Dalı Fizik Mühendisliği Tezli Yükseklisans Bölümü

ÖZET
Günümüzde elektrik enerjisi, sanayiden günlük yaşama kadar geniş bir yelpazede temel gereksinim haline gelmiştir. Teknolojik gelişmeler, elektrik üretiminde kullanılan kaynakların çeşitlenmesini sağlamış ve özellikle son 20 yıl içerisinde fosil yakıtların yerine alternatif, sürdürülebilir enerji kaynaklarına yönelimi artırmıştır. Yenilenebilir enerji kaynakları arasında güneş enerjisi, yüksek erişilebilirliği ve uygulanabilirliği ile öne çıkmaktadır. İnce film güneş panelleri, geleneksel kristal silikon panellere kıyasla daha ince ve hafif yapılarıyla dikkat çekmektedir. Bu teknolojide kullanılan yarı iletken malzemeler üzerine çeşitli alternatif bileşikler denenmekte ve maksimum verimliliğe ulaşabilmek adına çalışmalar yapılmaktadır. Bu paneller, ışığı soğurup elektrik enerjisine dönüştüren yarı iletken malzemenin mikrometre (μm) veya nanometre (nm) ölçeğinde ince katmanlar halinde bir alt tabaka üzerine kaplanmasıyla üretilir. İnce film güneş panelleri, güneş ışığını soğuran yarı iletken malzeme sayesinde elektronları uyararak iletim bandına geçirir ve elektron-hol çiftleri oluşturur. Elektronlar ve delikler, panelin elektrik alanı tarafından yönlendirilerek elektrik akımı üretir. Kullanılan malzemeler, fotovoltaik verimlilik ve maliyet açısından kritik rol oynar. Günümüzde ince film güneş panellerinde yaygın olarak kullanılan yarı iletken malzemeler arasında amorf silikon (a-Si), bakır indiyum galyum selenid (CIGS) ve kadmiyum tellürit (CdTe) bileşikleri bulunmaktadır. Ancak, silikon, kadmiyum ve galyum gibi elementlerin doğada sınırlı miktarda bulunması, bu malzemelere dayalı güneş panellerinin üretim maliyetlerini artırmaktadır. Bu nedenle, alternatif yarı iletken malzemeler üzerine çalışmalar yoğunlaşmış olup, kesterit yapıya sahip ve doğada bol miktarda bulunan $CuZnSnSe_4$ (CZTSe) bileşiği, umut vadeden bir seçenek olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışmada, cam yüzeyler üzerine termal buharlaştırma yöntemi ile $CuZnSnSe_4$ ince filmleri kaplanmış ve elde edilen filmler çeşitli tekniklerle karakterize edilmiştir. Üretilen filmlerin optik, elektriksel ve yüzey morfolojisi özellikleri detaylı olarak incelenmiştir. Bildiride, ince film üretim teknikleri ele alınacak olup, kullanılan $CuZnSnSe_4$ yarı iletken malzemesinin yapısal özellikleri tartışılacaktır. Ayrıca, kaplanan 400 nm kalınlığındaki ince film numuneleri üzerinde gerçekleştirilen analizlerin sonuçları sunulacak ve elde edilen bulgular doğrultusunda gelecekteki ince film güneş paneli araştırmaları için potansiyel çalışma alanları değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Güneş Paneli, İnce Film, Yarı İletken, $CuZnSnSe_4$ (CZTSe), Termal Buharlaştırma, Kesterit

ABSTRACT

In today's world, electrical energy has become a fundamental necessity across a wide spectrum, from industry to daily life. Technological advancements have diversified the sources used in electricity generation and, particularly in the last 20 years, have increased the shift from fossil fuels to alternative, sustainable energy sources. Among renewable energy sources, solar energy stands out due to its high accessibility and applicability. Thin-film solar panels attract attention with their thinner and lighter structure compared to traditional crystalline silicon panels. Various alternative compounds are being tested on the semiconductor materials used in this technology, and research is being conducted to achieve maximum efficiency. These panels are produced by depositing a semiconductor material that absorbs light and converts it into electrical energy in thin layers, at the micrometer (μm) or nanometer (nm) scale, onto a substrate.

Thin-film solar panels operate by absorbing sunlight through the semiconductor material, exciting electrons to transition into the conduction band and forming electron-hole pairs. Electrons and holes are directed by the panel's internal electric field, generating an electric current. The materials used play a critical role in photovoltaic efficiency and cost-effectiveness. Today, commonly used semiconductor materials in thin-film solar panels include amorphous silicon (a-Si), copper indium gallium selenide (CIGS), and cadmium telluride (CdTe). However, the limited natural availability of elements such as silicon, cadmium, and gallium increases the production costs of solar panels based on these materials. Therefore, research has increasingly focused on alternative semiconductor materials, with $CuZnSnSe_4$ (CZTSe), which has a kesterite structure and is abundantly available in nature, emerging as a promising candidate.

In this study, $CuZnSnSe_4$ thin films were deposited on glass surfaces using the thermal evaporation method, and the obtained films were characterized using various techniques. The optical, electrical, and surface morphology properties of the produced films were examined in detail. The paper will discuss thin-film production techniques and the structural properties of the $CuZnSnSe_4$ semiconductor material used. Additionally, the results of the analyses conducted on 400 nm-thick thin-film samples will be presented, and potential research areas for future thin-film solar panel studies will be evaluated based on the findings.

Keywords: Solar Panel, Thin Film, Semiconductor, $CuZnSnSe_4$ (CZTSe), Thermal Evaporation, Kesterite

GÜNEŞ HÜCRELERINDE SOĞURUCU KATMAN OLARAK KULLANILAN $Cu_2ZnSnSe_4$ (CZTSe) İNCE FILMLERIN KARAKTERIZASYONU
CHARACTERIZATION OF $Cu_2ZnSnSe_4$ (CZTSE) THIN FILMS AS ABSORBER LAYERS IN SOLAR CELLS

Hakan KARAAĞAÇ
Prof. Dr. , İstanbul Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Fizik Mühendisliği Bölümü,
Elif PEKSU
Dr. , İstanbul Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Fizik Mühendisliği Bölümü,
Zeki Alihan BAYRI
Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Fizik Mühendisliği Bölümü,

ÖZET
Artan enerji ihtiyacı ve fosil yakıt tüketimine bağlı olarak gelişen iklim krizi göz önüne alındığında, yenilenebilir enerji kaynaklarının önemi her geçen gün artmaktadır. Güneş enerjisi ise sürdürülebilir enerji kaynakları arasında en önde gelmektedir. Güneş panellerinin verimliliğini belirleyen en önemli faktörlerden biri, panelin üzerine düşen fotonların soğurulma oranıdır. Soğurulan foton oranı artırıldığında, güneş panelinin verimi de artmaktadır.
Bu bağlamda, bu çalışmada üçüncü nesil güneş hücrelerinde soğurucu katman olarak kullanılan CZTSe ince filmi büyütülmüş ve karakteristik özellikleri analiz edilmiştir. Bridgman tekniği ile sentezlenen tek kristalli CZTSe'den elde edilen toz numune, tek adımlı termal buharlaştırma yöntemiyle cam altlıklar üzerine kaplanmıştır. Elde edilen filmler 500°C'ye kadar ısıtılmış ve her 100°C artışta yapısal değişimler gözlemlenmiştir. EDS ölçümleri sonucunda, 400°C'ye ısıtılmış filmin dört farklı bölgesinde yapılan analizlerde ortalama olarak Cu %26.71, Zn %9.44, Sn %18.99 ve Se %44.86 yüzdesel dağılımına sahip bir kompozisyon elde edilmiştir. Stokiyometrik değerlere (2:1:1:4) yakın, Zn bakımından fakir ve Sn bakımından zengin bir kompozisyona sahip olduğu belirlenmiştir.XRD ölçümlerinde, $SnSe_x$ ve Cu_xSe gibi ikincil fazların yanı sıra, istenilen CZTSe çoklu kristal fazının da 2θ: 17.52°, 27.32°, 45.22°, 53.56°, 65.68° ve 72.56° açılarında sırasıyla (101), (112), (204), (312), (400) ve (316) düzlemlerine karşılık gelen ana kırınım pikleri tespit edilmiştir. CZTSe ince filmlerinin optik özelliklerini analiz edebilmek amacıyla, 300-1000 nm dalga boyu aralığında yansıma ve geçirgenlik ölçümleri yapılmıştır. 500°C'ye kadar ısıtılmış filmler için yapılan analizlerde, görünür bölgede ortalama olarak %20'nin altında yansıma ve %10'un altında geçirgenlik değerlerine sahip oldukları belirlenmiştir. Bu sonuçlar, filmlerin yüksek soğurma katsayısına ($>10^4$ cm^{-1}) sahip olduklarını ve fotovoltaik uygulamalar için uygunluklarını göstermektedir. 100-400°C sıcaklık aralığındaki filmlerin AFM görüntüleri incelendiğinde, yüzeyde biriken topakların boyutunun özellikle 300°C'den sonra büyümeye başladığı gözlemlenmiştir. 400°C'ye ısıtılmış filmin yüzey yapısının, daha düşük sıcaklıklarda ısıtılmış filmlere kıyasla daha homojen olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, en büyük topak boyutları da bu filmde elde edilmiştir. Son olarak, filmlerin elektriksel özelliklerini belirlemek amacıyla direnç ölçümleri gerçekleştirilmiştir. Sırasıyla 100°C'den 500°C'ye kadar ısıtılmış filmlerin özdirenç değerleri 0.0041, 0.0045, 0.1689, 0.4864 ve 0.3284 Ω·cm olarak ölçülmüştür.
Anahtar Kelimeler: CZTSe, Güneş hücresi, İnce Film, Sürdürülebilirlik

ABSTRACT

As the demand for energy increases and the climate crisis worsens due to the consumption of fossil fuels, the importance of renewable energy sources is growing every day. Solar energy is one of the most prominent sustainable energy sources. A critical factor influencing the efficiency of solar panels is the photon absorption rate within the solar cell. An increase in the photon absorption rate leads to a corresponding enhancement in the solar cell's efficiency.

This study investigates the growth and characterization of CZTSe thin films deposited onto glass substrates, which can be employed as absorber layers in third-generation solar cells. A specific amount of powder derived from single-crystal CZTSe, synthesized via the Bridgman technique, used as evaporation source to deposite onto glass substrates using a single-step thermal evaporation method. The films were subsequently annealed up to 500°C, with structural changes observed at 100°C intervals. Energy-dispersive X-ray spectroscopy (EDS) analysis of the films annealed at 400°C revealed an elemental composition of Cu 26.71%, Zn 9.44%, Sn 18.99%, and Se 44.86%, which approximates the stoichiometric ratio (2:1:1:4), though with a slight Zn deficiency and Sn excess. X-ray diffraction (XRD) measurements rvealed the presence of secondary phases such as $SnSe_x$ and Cu_xSe, in addition to the CZTSe polycrystalline phase. The primary diffraction peaks corresponding to CZTSe were observed at 2θ values of 17.52°, 27.32°, 45.22°, 53.56°, 65.68°, and 72.56°, corresponding to the (101), (112), (204), (312), (400), and (316) reflecting planes, respectively. Optical characterization via reflection and transmittance measurements in the 300-1000 nm spectral range revealed that CZTSe thin films annealed at 500°C exhibited reflection below 20% and transmittance below 10% in the visible region. These optical properties indicate a high absorption coefficient ($>10^4$ cm^{-1}), highlighting that the films are suitable for the construction of high efficiency solar cells. Atomic force microscopy (AFM) analysis of films annealed between 100°C and 400°C revealed a notable growth in grain size after 300°C, with the film annealed at 400°C exhibiting a more uniform surface morphology and the largest observed grain sizes. Electrical resistivity measurements of the films conducted over the temperature range from 100°C to 500°C resulted in values of 0.0041, 0.0045, 0.1689, 0.4864, and 0.3284 Ω·cm, respectively.

Key Words: CZTSe, Solar Cell, Thin Film, Sustainability

TAŞINMAZLARDA AÇIKLIĞI SAĞLAYAN SİSTEMLERDEN TORRENS SİSTEMİ
TORRENS SYSTEM IS ONE OF THE SYSTEMS THAT PROVIDE CLARITY IN REAL STATES

Haluk SARUHAN
Dr.Öğr.Üyesi-Özel Hukuk

ÖZET:
Taşınmazlar doğal olarak bir yerden bir yere taşınması mümkün olmayan eşyalar olarak tanımlanır.Bu eşyalar tabiatı gereği insanlar tarafından çoğaltılması,üretilmeleri olanak dahilinde değildir. Taşınmaz mallar,yabancı kökene dayanan Gayrımenkul sözcüğünden dilimize geçmiştir.Taşınmazlar,doğal yapıları gereği arazi ve insanların bu arazi parçaları üzerinde yaptıkları binaları da içermektedir.Taşınmazların yer üstü ve yer altı eklentileriyle birlikte,Devletin güvencesine tabi tutulmuştur.Anayasanın 35.maddesinde ‘’herkesin mülkiyet ve miras hakkına sahip olduğunu,bu hakların ancak kamu yararına sınırlanabileceğini belirtmiştir.Arazi denilince imar dışı ham toprak olarak ifade edikmekte,arsa ise imar uygulamaları sonucu yapılaşmaya müsait hale getirilen alanları ifade etmektedir.Taşınmaz mallar,kişilerin ve devletin ekonomik hayatı üzerinde çok etkilidir.Sahibine sonsuz kullanma ve yararlanma imkanı tanıyan çok değerli bir eşya konumundadır.Bütün bu özellikler taşınmaz eşyanın taşınır eşyadan daha çok değerli ve faydalı olduğu hususunu ortaya koymaktadır.Taşınırlarda taşınmaz zilyedi aynı zamanda taşınmaz maliki olarak kabul edilir.Ancak taşınmazlarda böyle bir durum söz konusu olamaz,taşınmaz zilyedi taşınmazı kiralayan,kullanım yani intifa hakkını elinde bulundurmasına rağmen,taşınmaz maliki farklı kişi olabilir Bütün hukuk sistemlerinde taşınmazların açıklığını sağlayan sistemler mevcuttur.Biz bu sistemlerden TORRENS sistemini açıklayacağız.
Torrens sistemi,tapu sicil sistemimize bir çok yönden benzemekle birlikte,taşınmazlar kopya ve senet olarak,tapu sicilinin sayfalarına kaydedilir.Bu sistem Avusturalya’da,Tunus’ta ve Cezayir’de uygulanmıştır.Sistem devletin sorumlu olduğu sicile kaydedilir.Her taşınmazın bir sayfası mevcut olup,bu sayfadan bir kopyasıda taşınmazın malikine bir senet olarak verilir.Taşınmaz üzerinde mevcut ayni ve diğer haklar hem tapu kütüğünün sayfasına hemde taşınmaz malikine verilen senede kaydedilir. Taşınmazın devir ve temliki yapılacaksa,ilk başta malikşin elinde bulunan senet iptal edilerek işleme başlanır.Bu siciller aleniyet ilkesinin gereği olarak,ilgilisi olduğunu kanıtlayan herkes tarafından incelenebilir.Taşınmazın devredilmesi için,Türkiyede olduğu gibi tapu müdürlüğüne gitmeye gerek yoktur.Devir için taşınmazın maliki tarafından bir form doldurularak,tapu memuruna gönerilerek işlem tesis edilir.devir ve diğet ayni hak tesisi yönünden daha fazla kolaylık sağlamaktadır.Bu durum zaman zaman eleştiri konusu olmaktadır.Bu kolaylık ve basitlik ingiltere’de farklı süreçlerle işlemektedir.Burdaki sistem daha karmaşık ve zordur.Burada devletin garantisi yoktur.Bu sistem anlaşmazlıklara daha yatkın bir sistemdir.
Anahtar Kelimeler: Taşınmaz mal,Torrens sistemi,Taşınmaz maliki,Gayrımenkul,Tapu sicili

SUMMARY:
Immovable properties are defined as items that cannot naturally be moved from one place to another. Due to their nature, it is not possible for these items to be reproduced or produced by humans. Immovable properties have come into our language from the word Real Estate, which is of foreign origin. Immovable properties, due to their natural structure, include land and the buildings built by people on these pieces of land. Along with the aboveground and underground annexes of immovable properties, they are subject to the guarantee of the State. Article 35 of

the Constitution states that "everyone has the right to property and inheritance, and these rights can only be limited for the public benefit. Immovable properties in current life are It appears before us with different definitions and meanings. When it comes to land, it is referred to as raw land outside of development, while plot refers to areas made available for construction as a result of zoning practices. Immovable property is very effective on the economic life of individuals and the state. It is a very valuable item that allows its owner endless use and benefit. All these features reveal that immovable property is more valuable and useful than movable property. In movable properties, the possessor of the immovable property is also considered as the owner of the immovable property. However, such a situation cannot be the case in immovable properties. Although the owner of the immovable property, who rents the immovable property, has the right of use, i.e. usufruct, the owner of the immovable property may be a different person. For this reason, there are systems that ensure clarity of immovable property in all legal systems. Today, we will explain the TORRENS system, one of these systems.Although the Torrens system is similar to our land registry system in many aspects, immovable properties are recorded on the pages of the land registry as copies and deeds. This system has been implemented in Australia, Tunisia and Algeria. The system is recorded in the registry for which the state is responsible. Each immovable property has a page, and a copy of this page is given to the owner of the immovable property as a deed. The existing real and other rights on the immovable property are both It is recorded both on the page of the land registry and on the deed given to the owner of the real estate. If the immovable property is to be transferred and assigned, the process is first started by canceling the deed held by the owner. These records can be examined by anyone who proves that they are interested, as required by the principle of publicity. In order to transfer the immovable property, there is no need to go to the land registry office, as in Turkey. For the transfer, the owner of the immovable fills out a form and sends it to the land registry officer, and the transaction is established. Transfer and other real rights are established. This situation is subject to criticism from time to time. This convenience and simplicity works through different processes in England. The system here is more complex and difficult. There is no guarantee from the state here. This system is more prone to disputes.

Key Words: Immovable property, Torrens system, Real estate owner, Real estate, Land registry

MOBİL TEKNOLOJİ İLE KENTSEL SPOR ALANLARINA KOLAY ERİŞİM: BASKETBOL SAHALARI ÖRNEĞİ

FACILITATING URBAN SPORTS ENGAGEMENT THROUGH MOBILE TECHNOLOGY: THE CASE OF BASKETBALL COURTS

Hatice İrem URHAN
Mühendis, Pamukkale Üniversitesi
Furkan DURUM
Lisans Öğrencisi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Bilgisayar Mühendisliği Bölümü
Yavuz SÜMER
Dr, Öğr. Gör., Pamukkale Üniversitesi Çardak OSB MYO Mekatronik Programı

ÖZET

Kentler sadece yapısal özellikleriyle değil, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve sportif alanlarıyla da dinamik ve yaşayan mekânlardır. Spor alanları, bireylerin fiziksel ve sosyal gelişimine katkıda bulunurken, aynı zamanda kentsel yaşamın sürdürülebilirliğini sağlayan önemli mekânsal unsurlar arasında yer almaktadır. Kentleşme süreciyle birlikte açık hava spor alanlarına erişimde yaşanan zorluklar, bireylerin fiziksel aktiviteye katılımını azaltmakta ve sağlıklı yaşam alışkanlıklarının yaygınlaşmasını engellemektedir. Bu doğrultuda, spor alanlarının belirlenmesi, erişilebilirliğinin artırılması ve kullanıcılarla buluşturulması için dijital çözümler büyük bir öneme sahiptir.

Bu çalışma, kentlerdeki basketbol sahalarını haritalandırarak kullanıcıların en yakın sahalara kolayca ulaşmasını sağlayan bir mobil uygulamanın geliştirilme sürecini ele almaktadır. Geliştirilen uygulama, açık ve kapalı basketbol sahalarının konum bilgilerini interaktif bir harita üzerinde sunarak kullanıcıların saha doluluk oranlarını görmelerine ve diğer oyuncularla etkileşim kurmalarına olanak tanımaktadır. Uygulamanın temel amacı, bireylerin fiziksel aktiviteye erişimini kolaylaştırmak, topluluklar arasındaki sosyal bağları güçlendirmek ve basketbol sahalarının kullanım verimliliğini artırmaktır.

Çalışmada, mobil uygulamanın geliştirilme süreci, kullanılan veri toplama yöntemleri ve uygulamanın kullanıcı deneyimine katkısı incelenmiştir. Ayrıca, kentlerdeki spor alanlarının sürdürülebilir planlanmasına yönelik dijital çözümlerin önemi vurgulanarak, bu alanların korunması ve etkin kullanımı için öneriler sunulmuştur. Sonuç olarak, teknolojinin kent yaşamında spor aktivitelerini teşvik edici bir araç olarak değerlendirilmesi gerektiği ve basketbol gibi popüler spor dallarına erişimin artırılmasının kent sakinlerinin sağlıklı yaşam alışkanlıklarını sürdürmelerine katkı sağlayacağı tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Spor Alanları, Basketbol Sahaları, Mobil Haritalandırma, Dijital Kent Planlaması, Spor Erişilebilirliği, Akıllı Şehirler

ABSTRACT

Cities are dynamic and living spaces not only with their structural features but also in terms of their social, cultural, and sports aspects. Sports facilities contribute to individuals' physical and social development while also serving as essential spatial elements that ensure the sustainability of urban life. With the urbanization process, difficulties in accessing outdoor sports areas reduce individuals' participation in physical activities and hinder the widespread adoption of healthy lifestyle habits. In this regard, digital solutions play a crucial role in identifying, improving accessibility to, and connecting users with sports facilities.

This study examines the development process of a mobile application designed to map basketball courts in cities, enabling users to easily locate the nearest courts. The developed application presents the locations of both indoor and outdoor basketball courts on an interactive map, allowing users to see court occupancy rates and interact with other players. The primary goal of the application is to facilitate access to physical activities, strengthen social bonds within communities, and enhance the efficiency of basketball court usage.

The study explores the development process of the mobile application, the data collection methods employed, and the impact of the application on user experience. Additionally, the importance of digital solutions for the sustainable planning of urban sports facilities is emphasized, with recommendations provided for the preservation and effective use of these areas. Ultimately, it is discussed that technology should be considered as a tool to promote sports activities in urban life and that increasing access to popular sports like basketball can contribute to the maintenance of healthy lifestyle habits among urban residents.

Keywords: Urban Sports Facilities, Basketball Courts, Mobile Mapping, Digital Urban Planning, Sports Accessibility, Smart Cities

FACIAL EMOTION-BASED SONG RECOMMENDER SYSTEM

I.Abhiram *, K.Tarak,MR.M.Suresh,Ms.Shreerupa Biswas
[1]Department of Computer Science and Engineering(AI&ML), Bharat Institute of Engineering and Technology,Mangalpally(v),Ibrahimpatanam,Hyderabad,501510

Abstract
The goal of a **Facial Emotion-Based Song Recommender System** is to personalize music recommendations by analyzing the user's facial expressions. By leveraging real-time emotion detection through facial recognition technology, the system aims to understand the user's current emotional state and recommend songs that align with or enhance their mood.
The process begins by capturing live facial data from a camera using a pre-trained emotion detection model. The system analyzes this data to identify key facial expressions, such as happiness, sadness, surprise, anger, fear, or neutral. Based on this emotional input, the system then queries a music database to retrieve songs that are likely to match the detected emotion.
To ensure accuracy, the system combines emotion detection with machine learning algorithms that take into account user preferences, historical listening data, and genre preferences. Over time, the recommender can refine its predictions, offering more personalized and emotionally resonant suggestions.
Keywords: *Song recommeder , Music Recommendation System, Facial Emotion Recognition, Real-time Emotion Detection*

TÜRKİYE'DEKİ KERVANSARAYLARIN YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİNE BİR ÖRNEK: İNEGÖL ORTAKÖY KERVANSARAYI

A CASE OF REFUNCTIONALIZATION OF CARAVANSERAIS IN TURKEY: İNEGÖL ORTAKÖY CARAVANSERAI

Arş. Gör. İbrahim Batuhan DOĞAN
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, Bilecik
Öğr. Gör. Sultan Ece ALTINOK ÇALIŞKAN
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, Bilecik
Çağla AKTAŞ

ÖZET

Kervansaraylar, tarih boyunca ticaretin ve kültürel alışverişin merkezi olarak sayılabilecek yapılar olmuşlardır. Kültürel ve ekonomik önemlerinin yanında bu yapılar mimari olarak da büyük önem taşımaktadır. Yapıldıkları dönemde önemli ticaret yolları üzerinde kervanların barınma ve beslenme gibi temel ihtiyaçlarını giderebilecekleri mekânlar olarak inşa edilen bu yapılar teknolojinin ilerlemesi, farklı ulaşım araçlarının ve yollarının bulunması neticesinde birincil işlevlerini kaybetmeye başlamışlardır. Seyahat sürelerinin kısalması ile birlikte yolculuk esnasında konaklama ihtiyaçlarının ortadan kalkması ile de terk edilmeye yüz tutmuşlardır.

Bir bölgenin ya da toplumun kimliğini teşkil eden yapım sistemleri ve yapısal materyalin kullanıldığı bu yapılar barındırdıkları kendilerine has özellikler ile kültürel miras ögesi olarak yeniden kimlik kazanmaya başlamışlardır. Bu bağlamda çalışmaya konu olan İnegöl Ortaköy Kervansarayı' da bu yapılardan biri olarak görülmektedir. Birincil kullanım işlevini kaybetmesine rağmen yapısal bütünlüğünü koruyarak bugüne ulaşabilen bu yapı yeniden işlevlendirilerek farklı bir kimlik kazanmıştır. Yapılan bu çalışmada kervansaray yapılarının temel özellikleri incelenmenin yanı sıra, İnegöl Ortaköy Kervansaray yapısının tarihsel süreç içindeki değişim ve dönüşümü, yapısal ve mimari özellikleri, mekânsal organizasyonu irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kervansaray, İnegöl, yeniden işlevlendirme, kültürel miras

ABSTRACT

Throughout history, caravanserais have been structures that served as centers of trade and cultural exchange. In addition to their cultural and economic significance, these buildings hold great architectural importance. Constructed along major trade routes of their time, caravanserais were designed to meet the essential needs of travelers, such as accommodation and sustenance. However, with advancements in technology and the emergence of new transportation methods and routes, these structures began to lose their primary function. The reduction in travel times and the diminished need for overnight stays during journeys have further contributed to their abandonment.

These structures, which reflect the construction systems and materials that define the identity of a region or society, have started to gain recognition as elements of cultural heritage due to their unique characteristics. In this context, the İnegöl Ortaköy Caravanserai stands as an example of such a transformation. Despite losing its original function, this structure has survived while maintaining its architectural integrity and has acquired a new identity through

refunctionalization. This study examines the fundamental characteristics of caravanserais, as well as the historical transformation of the İnegöl Ortaköy Caravanserai, its structural and architectural features, and its spatial organization.
Keywords: Caravanserai, İnegöl, refunctionalization, cultural heritage

GİRİŞ

Kervansaray yapıları tarih boyunca farklı devletler tarafından inşa edilmiş ve kullanılmışlardır. Birincil işlevleri farklı coğrafyalar arasındaki ticareti sağlayan kervanların yol güzergahları üzerindeki ihtiyaçlarını gidermek amacıyla konaklama mekânları olan bu yapılar, bulundukları konumlara ve inşa edildikleri kültürlere göre de farklı işlevler kazanmışlardır. Kazandıkları bu işlevler kervansaray yapılarının farklı yapısal ve mekânsal özelliklere sahip olmasını sağladığı gibi, tek başlarına ya da bir külliyenin parçası olarak da inşa edilmişlerdir.

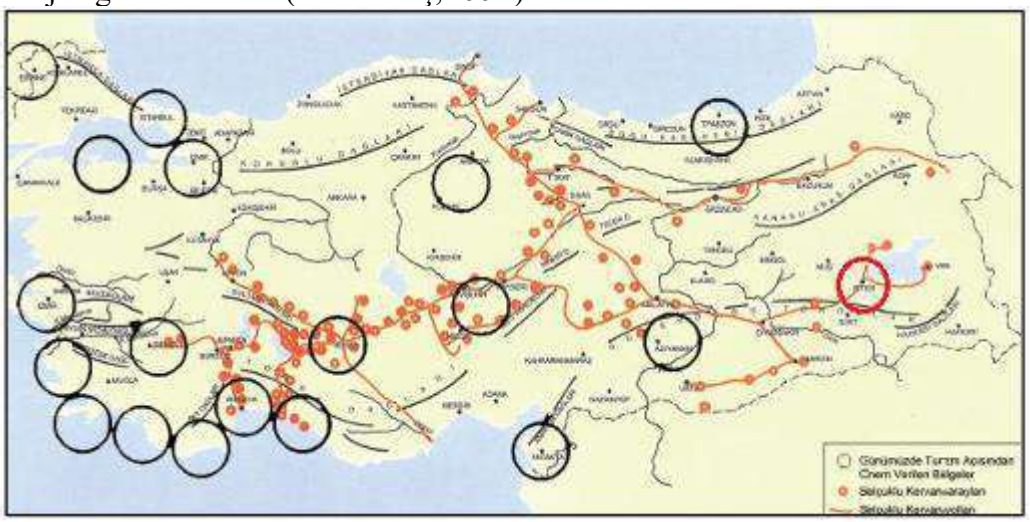
Anadolu'da inşa edilen örnekleri Roma'ya kadar dayanan bu yapılar Selçuklu dönemi, beylikler dönemi ve Osmanlı döneminde gelişerek ve değişerek varlıklarını korumuştur. Ticari hayatın yanı sıra kültürel hayatın da bir parçası olarak varlığını koruyan kervansaray yapıları tarihsel süreç içerisinde varlıklarını koruyarak kültürel miras ögesi olarak da değerlendirilmektedir.

KERVANSARAY KAVRAMI VE TARİHÇESİ

Kervansaray kavramının sözlük anlamı kervanların konaklamaları ve güvenliklerinin sağlanması için yol kenarlarında inşa edilmiş vakıf yapıları olarak tanımlanmaktadır. Bir diğer tanımı ile kervansaray kervanların konaklama ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması için ileri gelen devlet adamları ya da hükümdarları tarafından inşa edilen yapılardır (Ağar, 2009).

Kervansaray yapı tipolojisinin Türklerde ilk örnekleri Karahanlılar döneminde görülmektedir (Kulak Torun, 2024). "Ribat" adı da verilen bu yapılarda savunma, barınma ve korunma ihtiyaçları önceliklidir (Süphanoğlu, 2020). Kervansaraylara "Ribat" adının verilmesinin bir diğer nedeni ise Türklerin Orta Asya'da inşa ettikleri ilk kervansaraylara da "Ribat" ismini vermiş olmalarıdır (Süphanoğlu, 2020'den aktarılarak Cezar, 1977). Yapıların fiziksel özellikleri incelendiğinde kaleye benzer surlara, burçlara ve kulelere sahip oldukları görülmektedir. Ticaret yolları üzerinde inşa edilen bu yapılar aralarında 32-40 kilometre olacak şekilde inşa edilmişlerdir (Turan, 1946).

Anadolu'da yer alan kervansaray yapıları Selçuklular döneminde de çokça inşa edilmiş, ticaret yollarının güvenliği ve kervanların ihtiyaçlarının giderilmesi amaçlanmıştır. Selçuklular döneminde inşa edilen bu yapıların plan tipolojileri ise farklılık göstermektedir. Anadolu Selçuklu kervansaraylarında açık plan, kapalı plan ve karma tip olarak üç farklı kervansaray plan tipolojisi görülmektedir (Usta Keleş, 1994).

Şekil 1. Selçuklu Kervansarayları ve Kervan Yolları (Aycibin, 2018)

Kapalı Plan Tipine Sahip Kervansaraylar

Bu plan tipine sahip kervansaraylarda yapı formu dikdörtgen ya da kare olarak planlanmıştır. Kışlık olarak tasarlanan bu yapılarda anıtsal bir giriş olan taç kapı da bulunmaktadır (Asım ve Burxanova, 2017). Yapı içerisindeki açıklıkları geçebilmek ve üst örtüyü taşıyabilmek amacıyla kolon ve kemerler kullanılmıştır. Bu kervansaraylar tonozla örtülmüştür.

Açık Plan Tipine Sahip Kervansaraylar

Açık plan tipine sahip olan kervansaraylar, yazlık kervansaraylar olarak da tanımlanmaktadır (Asım ve Burxanova, 2017). Revaklar arasında mekânlar bulunduran bu plan tipolojisinde kapıdan hol bölümüne oradan da avluya geçilen bir mekân organizasyonu görülmektedir.

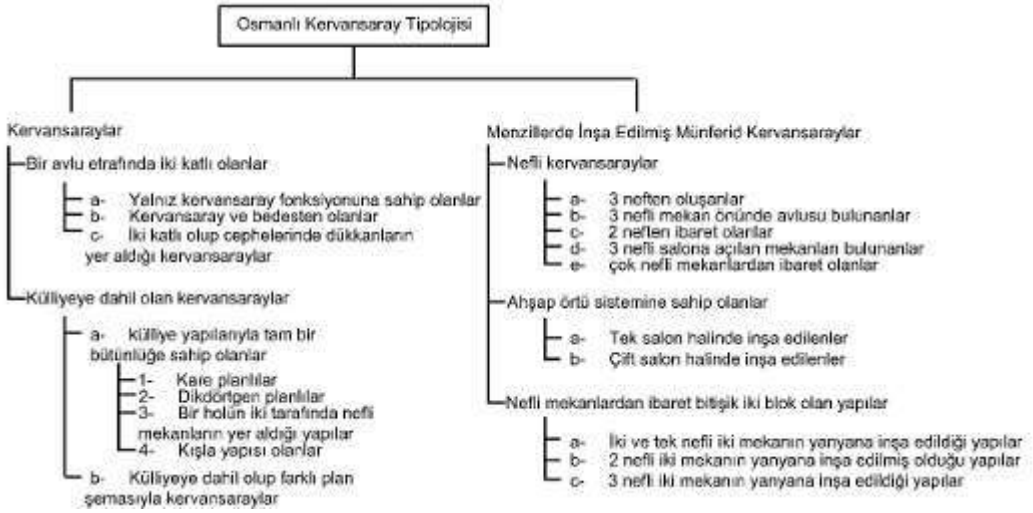
Karma Plan Tipine Sahip Kervansaraylar

Bu plan tipi avlu ve avlunun etrafındaki odalardan oluşan bir hol barındırmaktadır. İki bölüme de ayrı girişler sağlanabilmektedir. İki tarafı da revaklı olan bu yapılarda sağdaki revaklı bölüm araba ve hayvanlar için ayrılmış olup, sol tarafta ise odalar ve hamam yer almaktadır (Asım ve Burxanova, 2017).

OSMANLI DÖNEMİ KERVANSARAYLARI

Osmanlı döneminde inşa edilen kervansaraylar Selçuklu döneminde inşa edilen kervansaraylar ile karşılaştırıldığında farklı özelliklere sahip oldukları görülmektedir. Selçuklu döneminde inşa edilen kervansaray yapıları bir savunma yapısı özelliği gösterirken, Osmanlı döneminde inşa edilen yapılarda bu görünüşten uzaklaşılmıştır.

Anadolu Selçuklularının ardından Anadolu'da hakimiyet süren Osmanlı Devleti'nde de ticaret yolları ve bu yollar üzerinde yer alan kervansaraylara önem verilmiştir. Yerleşim merkezlerinde inşa edilen kervansarayların yanı sıra menzil kervansarayları da inşa edilmiştir. Osmanlı döneminde inşa edilen kervansaraylar da konumlanışlarına göre sınıflandırılmışlardır. Bu sınıflandırmalar; menzil hanları, menzil külliyeleri içerisinde inşa edilen kervansaraylar ve şehir içinde inşa edilmiş kervansaraylar şeklindedir (Kulak Torun, 2024). Bu sınıflandırma içerisinde yer alan kervansaraylar avlulu ve avlusuz olarak iki ayrı tipolojiye sahiptir (Ünalan, 2013). İnşa edilen kervansaraylar diğer yapılar ile birleştirilerek aynı zamanda bir külliye de oluşturulmuştur (Cezar, 1976). Selçuklular kervansaraylara ekledikleri köşk mescitleri bağımsız yapılar olarak inşa ederken, Osmanlılar kervansarayların etrafında cami, hamam, dükkân, kahve gibi yapılar ile birlikte su ögesi olarak havuz ve şadırvan yapıları da inşa etmişlerdir (Ağır, 2023). Cephe özellikleri incelendiğinde Osmanlı kervansarayları ile Selçuklu kervansaraylarını ayıran bir diğer önemli unsur ise taç kapılardır. Sanatsal yönü ağır basan taş portaller Osmanlı dönemi kervansaraylarında görülmemektedir. (Ağır, 2023).

Şekil 2. Osmanlı kervanları tipolojileri (Ağır, 2023'ten aktarılarak Cantay, 1975)

İNEGÖL ORTAKÖY KERVANSARAYI

Ortaköy Kervansarayı Bursa'nın İnegöl ilçesine bağlı bir köy olan Ortaköy'de bulunmaktadır. Bursa'nın kuzeydoğusunda yer alan köyün ilçe merkezine uzaklığı 7 kilometredir. Kervansarayın tarihi olarak önemi incelendiğinde Bursa il sınırları içerisinde yer alan ve Tarihi İpek Yolu güzergahı üzerinde yer alan iki handan biri olduğu bilinmektedir (Avunduk, 2011).

Şekil 3. Ortaköy ve kervansaray konumu (GoogleMaps, Erişim Tarihi: 20.12.2024)

Kervansarayın yapımı 15.yyın ortalarında dayanmaktadır. Kervansaray Rumeli Beylerbeyi Karacabey tarafından inşa ettirilmiştir (Polat, 2017). İpekyolu güzergahı üzerinde yer alan yapının inşa edildiği bölge de göz önünde bulundurulduğunda ticari ve kültürel yaşama önemli katkı sağladığı düşünülmektedir. Tarih boyunca sayısız badire atlatmış olan yapı birincil işlevinin terk edilmesi neticesinde farklı işlevler için kullanılmış, bakımsızlık ve insan etkisi nedeniyle tahrip olmuştur. Yapının restore edilmeden önceki haline dair görseller Salt Araştırma'ya Ülgen ailesi tarafından verilen görsellerdir.

Şekil 4. Ortaköy Kervansarayı Restorasyon öncesi görselleri (Salt Araştırma, Erişim Tarihi: 15.11.2024)

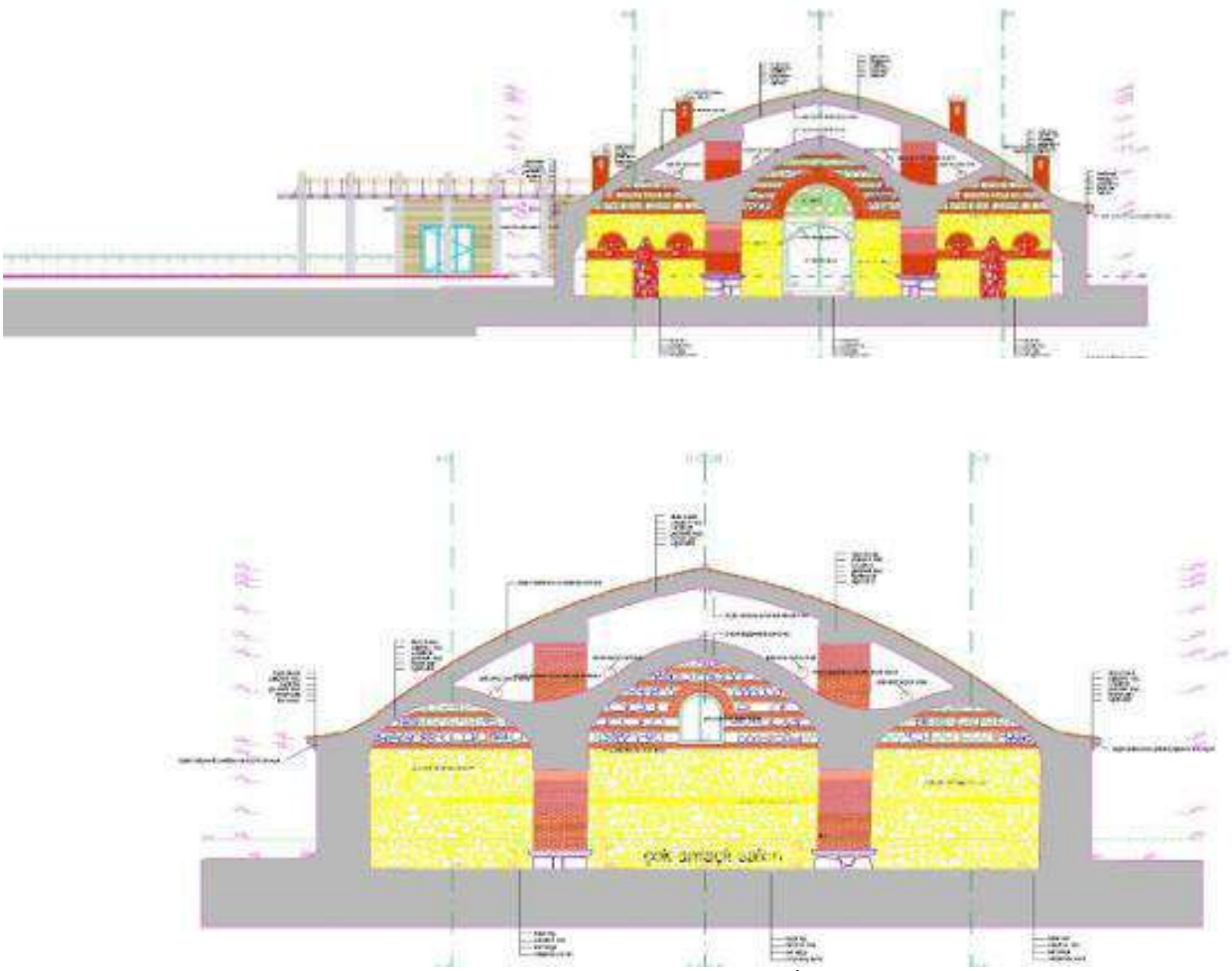
Yapının süreç içerisinde kullanıldığı farklı işlevlere bağlı olarak muhtelif ek ve uygulamalar yapılmış, zeminine beton dökülmüş, orijinal mekân bölücü elemanları yıkılarak yapının iç mekânı orijinal hali değiştirilmiştir. Restorasyon süreci yapının rölövelerinin alınması ile başlamıştır. Yapının rölöve çizimlerine köyün bağlı olduğu İnegöl Belediyesi aracılığıyla ulaşılmıştır (Şekil 5). Rölöve çalışmaları sırasında kervansarayın inşasında kullanılan yapı

malzemeleri ve yapım teknikleri de belirlenerek yapılacak restorasyon çalışmalarının yapının özgün haline uygun olması amaçlanmıştır.

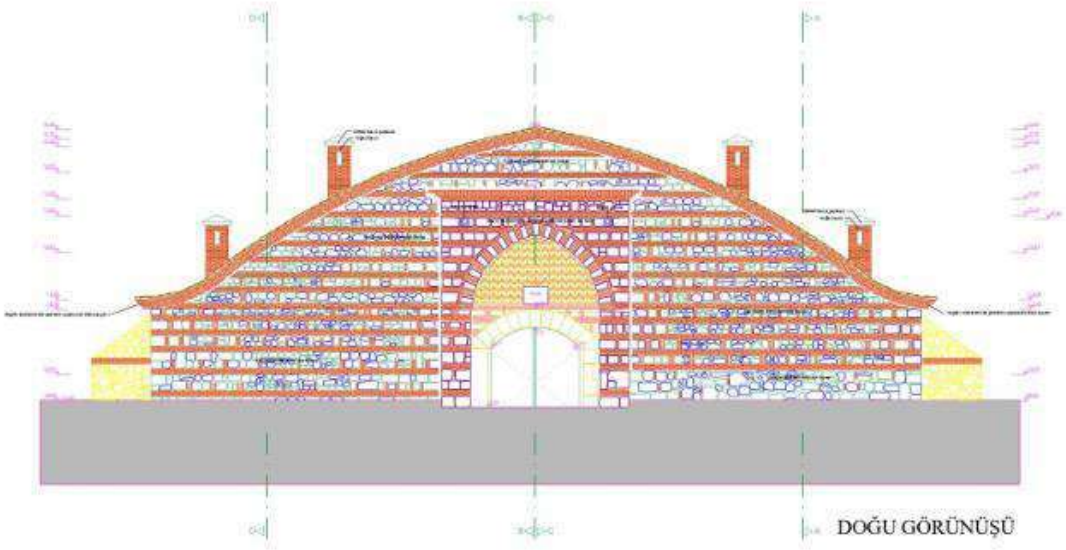
Şekil 5. Ortaköy Kervansarayı rölöve çizimi (İnegöl Belediyesi, 2006)

Kervansaray yapısının restorasyon sürecinin tamamlanmasının ardından yeniden işlevlendirilmesi ve günlük hayatın bir parçası haline getirilmesi amacıyla ek bir yapı da inşa edilerek ziyaretçi ve kullanıcıların ihtiyaçlarının giderilmesi ve keyifli vakit geçirmeleri amaçlanmıştır. İnşa edilen bu yapının biçim ve mekân özelliklerinin de kervansaray yapısı ile uyum içerisinde olmasına ve yapının kimliğini bozmamasına özen gösterilmiştir.

Şekil 6. Ortaköy Kervansarayı kesit çizimleri (İnegöl Belediyesi, 2006)

Restorasyon sürecinde orijinal yapının hasar görmüş elemanları bütünleme tekniği ile uygun malzemeler kullanılarak tamamlanmıştır. Aynı zamanda yapının düşey elemanlarında ihtiyaç duyulan bölgelerde temizleme uygulamalarının ardından güçlendirme yapılmıştır.

Yapı üst örtüsü onarılırken güncel malzeme ve tekniklerden yararlanılmış, üst örtü için kullanılan elemanlar su yalıtımının ardından klasik kiremitle tamamlanmıştır. Yapının yeninden işlevlendirme sürecinde iki adet baca eklenerek yapının kullanımında meydana gelebilecek ihtiyaçları karşılaması amaçlanmıştır.

2015 yılında kervansaray işletmesi özel bir şirket tarafından devralınarak restoran olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kervansaray girişinde yer alan su ögesi ise resmi evraklarda yer almamasına rağmen uygulama aşamasında yapıya eklenmiştir.

Şekil 7. Kervansaray güncel durumu Orijinal, 2023)

İç mekân ögelerinde mümkün olduğunca az değişikliğe gidilerek yapının özgün halinin korunması amaçlanmıştır. Bu durum hem kültür mirası ögesi sayılabilecek yapının korunmasını sağlarken hem de ziyaretçi deneyimlerinde olumlu etkiler bırakmaktadır.
Yapı içerisinde konforun sağlanması amacıyla ısıtma ve ses sistemleri yapının özgün dokusunu koruyacak şekilde planlanmaya çalışılmıştır. Isıtma yapı içerisinde bulunan sobalar ile sağlanmış, bu durum mekânın atmosferinde de olumlu etkiler ortaya çıkarmıştır.

Şekil 8. Kervansaray iç mekân görselleri (Orijinal, 2023)

Tam doluluk durumunda 260 kişilik bir kapasiteye sahip olan mekân içerisinde 47 masa ve 20 koltuk takımı bulunmaktadır. Mekân içerisinde yer alan kapasite haricinde çevresinde de açık alanlar düzenlenmiş iklim şartlarına ve hava durumuna göre kullanıcıların farklı deneyimler yaşamaları amaçlanmıştır.

Şekil 9. Kervansaray görseli (İnegöl Belediyesi, 2020)

SONUÇ

Bursa ilinin İnegöl ilçesinde yer alan Ortaköy Kervansarayı konumu, tarihi ve yapısal özellikleri ile önemli bir kültürel miras ögesidir. Tarihi öneme sahip olan yapıların korunarak gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir etken ise yeniden işlevlendirilmesidir. Yeniden işlevlendirilen binalar günlük yaşamın bir parçası haline geldiklerinde hem bulunduğu çevre için hem de ziyaretçiler için bir kültürü ve mekânı deneyimleme fırsatı sunarak farkındalık sağlar. Yeniden işlevlendirmenin bir diğer kazanımı ise şüphesiz yapının aktif kullanımı ile meydana gelen hasar ve bozulmaların erken tespit edilerek uygun yöntemlerle meydana gelen hasar artmadan onarılmasıdır.

Bu çalışmada incelenen İnegöl Ortaköy Kervansarayı da inşa edildiği günden bugüne farklı işlevler için kullanılmış, süreç içerisinde yanlış uygulamalar ve bakımsızlık nedeniyle hasar görmüştür. Yapının tamamlanan restorasyon süreci sonrasında farklı bir işlev verilerek yeniden kullanılması bölgenin ekonomik hayatına katkı sağlamış aynı zamanda ziyaretçilerin de ilgisini kazanarak yapının tanınırlığını artırmıştır.

Kültürel miras ögelerinin restorasyon süreçlerinin tamamlanmasının ardından yeniden işlevlendirilerek tekrar kullanıma kazandırılması ile kültür mirası ögelerinin tanınırlığının artması, ziyaretçi ve kullanıcı sayısı artırılmakta, aynı zamanda bu yapıları gelecek nesillere de ulaştırabilmektedir.

KAYNAKÇA

Ağar, P. (2009). Gaziantep Lala Mustafa Paşa Hanı ve koruma sorunları (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kadir Has Üniversitesi, İstanbul.

Ağır, Z. (2023). İmgesel Binalarda Fonksiyonel Değişimin Sosyal ve Kültürel Sürdürülebilirlik ve Algı Etkisi- Kapadokya Çevresi Kervansarayları Örneği (Yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı.

Aycibin, S. (2018). Anadolu Kervansaraylarının Tarihsel ve Mimari Gelişimi, Kervansaray Yapılarının İşlevlendirilerek Yeniden Kullanımı (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.

Asip, A., Burxanova, H. (2017). Selçuklu kervansaraylarının mimari özellikleri. Uluslararası Konya'da Vuslat Sempozyumu, 49.

Avunduk, A. M. (2011). Bursa-Orhangazi Yakınlarında Bir Yapı Kalıntısı: Ortaköy Hamamı. Sanat Tarihi Yıllığı, (17), 1-12.
Cezar, M., 1976. Türk Tarihinde Kervansaraylar, XIII. Türk Tarihi Kongresi Bildirileri, Cilt 2, Ankara.
Cezar, M. (1977). Anadolu öncesi şehir ve mimarlık. Türkiye İş Bankası.
Polat, M. (2017). Arşiv Kayıtlarına Göre XIX. Yüzyılda İnegöl'de Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Hayat (Yayımlanmamış doktora tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
Süphanoğlu, Y. B. (2020). Tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi: Bitlis El-Aman Kervansarayı örneği (Yüksek lisans tezi). Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Anabilim Dalı.
TORUN, F. K. (2024). Osmanlı Dönemi Kervansaray Mimarisi: İncesu Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Kervansarayı. The Journal of Academic Social Science, 158(158), 89-102.
Turan, O. (1946). Selçuk kervansarayları. Belleten, 10(39), 471–496.
Usta Keleş, G. (1994). Anadolu Osmanlı Mimarisinde Mekân Analizi: Han ve Kervansaray Yapılarında Uygulama (Doktora tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
Ünalan, H.S. (2013). Ulukışla-Adana Kervan Yolu ve Hanlar. Minval Yayınları.

EFFECT OF ETHYLE-ALCOHOL AND SOIL PROPERTIES ON THE PHYSICOCHEMICAL CONSTITUENTS OF THE POST-HERVEST MANGO (Mangifera indica L.)

Israt Jahan Diti
Department of Crop Science and Technology, Faculty of Agriculture,
University of Rajshahi,
Rajshahi 6005, Bangladesh
Dr. Md. Khairul Islam
Professor, Department of Crop Science and Technology, Faculty of Agriculture,
University of Rajshahi,
Rajshahi 6005, Bangladesh
Bhowmik Shimu
Department of Crop Science and Technology, Faculty of Agriculture,
University of Rajshahi,
Rajshahi 6005, Bangladesh
Md. Saidul Islam
Department of Crop Science and Technology, Faculty of Agriculture,
University of Rajshahi,
Rajshahi 6005, Bangladesh

ABSTRACT

An investigation was carried out at the Laboratory of Horticulture in the Department of Crop Science and Technology of the University of Rajshahi during the period April 2012 to November 2012 to analyze the effects of ethyl-alcohol on post-harvest mango of two verities (Langra, Khirshapat) at four different stages. Soil Samples are collected from different plots to know about the relation between soil properties to the physicochemical properties of the post-harvest mango. The trail was laid out in a Randomized Complete Block Design with three replicates.

The highest (18.45/100gm) nitrogen and 4.6/100gm of potassium are found in the soil sample, which is related to the Total soluble solid of mango pulp of both of the varieties of Langra and Khirshapat. The Highest (6.67) pH of the both Langra and Khirshapat variety is related to the Nitrogen and phosphorus content of the soil. The highest moisture content (86.80%) was found in the khirshapat on the effect of different varieties.

The lowest moisture content (82.55%) was found in the initial stage of the post-harvest mango of the Langra variety.

The highest pH content (7.00) was found in the Khirshapat on the effect of different varieties.

The highest Total sugar content (5.59mg/100 gm) was found in the Khirshapat on the effect of different varieties.

The effect of ethyl-alcohol on the Total soluble solids of mango pulp on different days was highest (21.40%) in the 9 days of post-harvest mango. The effect of ethyl-alcohol on Reducing the sugar content of mango pulp on different days was highest (19.57mg/100gm) in the last stage of post-harvest mango lowest (5.95mg/100gm) that was found in the initial stage.

The highest Vitamin C content (132.03mg/100 gm) was found in the Langra on the effect of different varieties. The effect of ethyl-alcohol on the Vitamin C content of mango pulp on different days was highest (85.47mg/100gm) in the initial stage of post-harvest mango.

PİYASADA SATIŞA SUNULAN GELENEKSEL LOKUM, PEKMEZ, BAKLAVA VE CEZERYE ETİKET BİLGİLERİNİN KODEKSE UYGUNLUĞUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof.Dr. Işıl VAR
Çukurova Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Gıda Mühendisliği Bölümü, Sarıçam, Adana
Doç.Dr. Sibel ÖZÇAKMAK
Atakum İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü, Samsun
Demet TOY
Çukurova Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Gıda Mühendisliği Bölümü, Sarıçam, Adana

ÖZET
Selçuklu ve Osmanlı Türk mutfak kültürü ve geleneğinde önemli bir yere sahip olan geleneksel tatlı çeşitleri, yıllar içinde sosyal ve kültürel etkileşimlerle zenginleşerek gastronomik bir değer haline gelmiştir. Lokum, pekmez, baklava ve cezerye gibi şekerleme ürünleri coğrafi işaret tescili ile koruma altına alınmıştır. Geleneksel gıdalarda tüketicilerin gıda güvenliği algısı, satın alma davranışları üzerine etkili olmaktadır. Geleneksel ürünlerin piyasada satışının gıda satış yerlerinde açıkta dökme halde veya ambalajlı etiketli olarak tüketicilere sunulduğu görülmektedir. Bu çalışmada; Türk mutfağının geleneksel tatlıları arasında yer alan lokum, cezerye, pekmez ve baklava üreticisi ya da tedarikçisi olan işletmelerin orijinal ambalajda veya dökme halde satışa sundukları ürünlerin Türk Gıda Kodeksi (TGK) Gıda Etiketleme ve Tüketicileri Bilgilendirme Yönetmeliği'ne uygunluğunun araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla, orjinal ambalajında veya dökme halde piyasada satışa sunulan lokum ve pekmez örneklerinin ambalaj ve etiket bilgileri, yatay mevzuat (TGK Gıda Etiketleme ve Tüketicileri Bilgilendirme Yönetmeliği) ve dikey mevzuata göre (TGK Lokum Tebliği (Tebliğ No:2013/55), TGK Üzüm Pekmezi Tebliği (Tebliğ No: 2017/8), baklava ve cezerye örnekleri ürüne yönelik dikey kodeksi bulunmadığından yatay mevzuata göre değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, dökme halde satışa sunulan tüm ürünlerde zorunlu etiket beyanında eksiklik olduğu veya hiç etiket bulunmadığı görülmüştür. Orjinal ambalajlı 11 lokum örneğinin 3'ü, 5 cezerye örneğinin 3'ü ve 13 pekmez örneğinin 5'inde beslenme bilgileri, alerjen uyarısı, parti no ve menşei bilgisi, muhafaza koşullarının belirtilmemesi, ambalaj üzerinde "İşletme Kayıt Numarası"nın bulunmaması, "%100 Natural" ve "%100 Doğal" beyanlarının yanlış kullanımı nedeni ile kodekste belirtilen koşulları sağlamadığı belirlenmiştir.
Anahtar kelimeler: Lokum, Pekmez, Cezerye, Baklava, Türk Gıda Kodeksi, Gıda Etiketi, Gıda ambalajı.

Teşekkür
Bu çalışma Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (BAP) tarafından FYL-2023-15723 nolu proje kapsamında desteklenmektedir.

EVALUATION OF THE CODEX COMPLIANCE OF LABEL INFORMATION ON TRADITIONAL TURKISH DELIGHT, MOLASSES, BAKLAVA, AND CEZERYE SOLD IN THE MARKET

ABSTRACT
Traditional dessert varieties, which have an important place in Seljuk and Ottoman Turkish culinary culture and tradition, have become a gastronomic value by being enriched with social and cultural interactions over the years. Confectionery products such as Turkish delight, molasses, baklava and cezerye have been protected by geographical indication registration. Consumers' perception of food safety in traditional foods has an impact on purchasing behaviors. It is observed that traditional products are sold in the market without package or packaged and labeled in food sales points. In this study, it was aimed to investigate the compliance of the products offered for sale in original packaging or in bulk, by the businesses that are producers or suppliers of Turkish delight, cezerye, molasses and baklava, which are among the traditional desserts of Turkish cuisine, with the Turkish Food Codex (TGK) Food Labeling and Consumer Information Regulation. For this purpose, the packaging and label information of the Turkish delight and molasses samples offered for sale in their original packaging or in bulk were evaluated according to the horizontal legislation (TGK Food Labeling and Consumer Information Regulation) and vertical legislation (TGK Turkish Delight Communiqué (Communiqué No: 2013/55), TGK Grape Molasses Communiqué (Communiqué No: 2017/8). Since there is no vertical codex for the product, the baklava and cezerye samples were evaluated according to the horizontal legislation. According to the results obtained, it was observed that there was a lack of mandatory label declaration or no label at all in all products offered for sale in bulk. In 3 of the 11 Turkish delight samples with original packaging, 3 of the 5 cezerye samples and 5 of the 13 molasses samples, the nutritional information, allergen warning, batch number and origin information, storage conditions were not specified, the “Business Registration Number” was not found on the packaging, and the declarations of “%100 Natural” were incorrectly used. It was determined that it did not meet the conditions specified in the codex.
Keywords: Turkish Delight, Molasses, Cezerye, Baklava, Turkish Food Codex, Food Label, Food packaging.

Acknowledgements
This study was supported by the Çukurova University Scientific Research Projects Unit (BAP) under the project number FYL-2023-15723.

GİRİŞ
Türkiye, gıda üretim potansiyeli açısından değerlendirildiğinde oldukça şanslı bir ülke konumundadır. Kültürel zenginliğinin varlığı, ülke genelinde üretilen geleneksel gıda ürünleri üzerinde oldukça etkili olmaktadır. Uluslararası pazarlarda olduğu gibi, yerli tüketicilerin de geleneksel ürünlere olan talepleri düşünüldüğünde bu ürünlerin gıda güvenilirliği ve kodekse uygun olarak piyasaya arzının önemi artmaktadır (Kuşat, 2012). Şekerli ürün grupları arasında en fazla pazar payına sahip olan ve geleneksel Türk Mutfağı şekerli ürünler arasında yer alan lokum, cezerye, pekmez ve baklava geçmişten günümüze geleneksel yöntemlerle genellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerde usta hünerleriyle üretilmektedir (Batu ve Gök, 2006; Pamuk ve Gürler, 2009; Acar, 2012; Perçin ve Keskin, 2019).
Geleneksel ürünlerin üretimi, işlenmesi, pazarlanması, yerel kalkınma için önemli bir ekonomik girdi sağlamaktadır. Yerel kalkınmada yaygınlaşan bir araç olarak kullanılan geleneksel gıdaların tanıtım, reklam ve etiket bilgisi **tüketiciyi yanıltmayacak ve bilinçli bir**

seçim yapılabilmesini sağlayacak şekilde olmalıdır. Gıda etiketi üzerinde **e**ksik ve/veya yanlış ifade kullanımı, tüketicilerin doğru bilgi almasını engelleyebilir. Gıdanın *güvenilir olup olmadığının belirlenmesind*e, üretim, işleme ve dağıtım aşamaları, etiket bilgileri ve sağlıkla ilgili uyarı niteliğindeki bilgiler ile insanlar tarafından günlük normal kullanım koşulları dikkate alınmaktadır (Anonim, 2010; Dikmen ve Pekçan, 2013; Altuntaş ve Gülçubuk, 2014; Özçakmak, 2017; Duman, Duman ve Didin, 2022; Özçakmak, Akbulut ve Var, 202). **Güvenilir gıda;** gıdaların genel ve özel hijyen esaslarına uygun koşullarda üretimi, işlenmesi, etiketlenmesi, depolanması, muhafazası, nakliyesi ve pazarlanması ile tüketicilere sunulan gıda olarak bilinmektedir. Piyasaya arz edilecek gıdaların izlenebilirliğinin sağlanması ancak bu ürünlerin uygun şekilde etiketlenmesi ile mümkün olabilecektir. Etiketlenen ürünün, şekli, görünümü, ambalajı, kullanılan ambalaj malzemesi, tasarlanma ve sergilenme şekli, her tür yazılı veya görsel basın aracılığı ile sunulan bilgi dâhil, tanıtımı, reklâmı ve sunumunun 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve yem Kanunu ve bu kanun kapsamında yayınlanan ikincil mevzuata (yönetmelik, tebliğ, prosedür, talimat vb) aykırı olmamalıdır (RG, 2010).

Tüketicilerin sağlıklı ve kendilerine uygun gıda seçimleri yapabilmeleri bakımından büyük değer taşıyan etiketler, gıda işletmecilerinin kontrolleri altında yürüttükleri faaliyetler hakkında bilgilendirme sağlayan önemli bir araçtır. Etiket gıdanın kimliği gibidir. Gıda etiketi hem üretici hem de tüketici için çok önemli bir yol göstericidir. Gıda etiketi, Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından kaydı olan gıda işletmecilerinin bilgilerini sunmaktadır. Tüketiciler bu sayede, ürünün hangi işletme tarafından piyasaya arz edildiğini, ilgili işletmenin kayıt/onay numarası bilgisini, işletmecinin ticari adı, unvanı, adresi ve menşei gibi unsurlar hakkında bilgi edinebilmektedir. Etiketlemenin genel olarak temel amaçlarından ilki sağlık, güvenlik ve ekonomik kaygılara ilişkin yeterli ve doğru bilgi sağlamak, ikincisi tüketicileri ve üreticilerin hammadde-yardımcı madde-ara bileşen tedarik sürecindeki kalite kontrollerde sahte ve yanıltıcı bilgi ve reklamlardan korumak ve üçüncüsü adil rekabeti ve ürün pazarlanabilirliğini desteklemek olarak sıralanabilir (Einsiedel, 2000). Gıdaların satın alınmasında etiket ve ambalaj niteliğinin etkisi üzerine yapılan pek çok araştırma, tüketicilerin çoğunun satın alma kararlarında ambalajlı gıda ürünlerinin üzerinde yer alan etiket bilgilerini önemsediğini göstermektedir (Karabiber ve Hazer, 2010; Özçakmak, Bostan ve Türkmen, 2021). Tüketicilerin gıdalar hakkında bilgilendirilmesine ilişkin 25 Ekim 2011 tarihli ve 1169/2011 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü dikkate alınarak Avrupa Birliği mevzuatına uyum çerçevesinde Türk Gıda Kodeksi Gıda Etiketleme ve Tüketicileri Bilgilendirme Yönetmeliği ve Uygulama Kılavuzu yayınlanmıştır (TGK, 2017a; TGK, 2024).

"Gıda etiketleri" anahtar kelimesi ile son 5 yılı kapsayan literatür aramasında 2.480 adet çalışma yapıldığı; araştırmaların çoğunlukla tüketicilerin bilgi düzeyi, satın almadaki tutum ve davranışları, gıda etiketi okuma alışkanlığı, katkılar besinler hakkında tüketicilerin etiket üzerindeki bilgilere ilişkin tutum ve davranışlarına yönelik olduğu, yasal mevzuat açısından uygunluğunun belirlenmesi amacıyla sınırlı sayıda araştırmaların olduğu görülmüştür. Bu çalışma, Türk mutfağının geleneksel şekerli ürünlerin arasında piyasada satışa sunulan lokum, cezerye, pekmez ve baklavanın yatay ve dikey kodekste belirtilen mevzuat gerekliliklerine uygunluğunu belirmek ve hazır ambalajlı olan ve olmayan ürünlerin son tüketiciye arzında gerekli olan yasal koşullara dikkat çekmek amacıyla yürütülmüştür.

YÖNTEM

2.1. Evren ve Örneklem

Lokum, pekmez, baklava ve cezerye örneklerinin ambalaj ve etiket beyanlarının kodekse göre uygunluğunu incelemek amacıyla, Adana ve Samsun ilinde çeşitli satış yerlerinden (market, aktar, her türlü pastacılık ürünleri üretim ve satış yeri) temin edilmiştir. Örneklerin tedarik edildiği yerler ve ambalaj durumu Çizelge 1'de gösterilmiştir.

Çizelge 1. Etiket bilgileri incelenen örneklerin bilgileri

Ürün adı ve sayısı	İşyeri faaliyet konusu	Ambalaj durumu (Hazır ambalajlı)
Lokum- 13 adet	11'i market (L-1, L-2, L-3, L-4, L-5, L-7, L-8, L-9, L-10, L-11, L-13), 2'si (L-6, L-12) Aktar/Baharat/ Kuruyemiş satış yeri	11'I hazır ambalajlı (L-1, L-2, L-3, L-4, L-5, L-7, L-8, L-9, L-10, L-11, L-13), 2'si dökme ((L-6, L-12)
Pekmez- 13 adet	Tümü market	Tümü hazır ambalajlı
Cezerye- 12 adet	5'i kuruyemiş satış yeri (C-1, C-8, C-10, C-11, C-12), 6'sı market (C-2, C-3, C-4, C-6, C-7, C-9), 1'i (C-5) her türlü pastacılık ürünleri üretim ve satış yeri	5'i hazır ambalajlı (C-2, C-3, C-4, C-6, C-7), 7'si dökme (C-1, C-5, C-8, C-9, C-10, C-11, C-12)
Baklava- 14 adet	12'si her türlü pastacılık ürünleri üretim ve satış yeri (B-1, B-3,B-5, B-6, B-7, B-8, B-9, B-10, B-11, B-12, B-13, B-14), 2'si market (B-2, B-4)	1'i hazır ambalajlı (B-2), 13'ü dökme
Toplam: 52 adet	32'si market, 13'ü her türlü pastacılık ürünleri üretim ve satış yeri, 7'si Aktar/Baharat/ Kuruyemiş.	28'i Hazır ambalajlı, 24'ü dökme

2.2. Veri Toplama Aracı

Tüketicilere sunulan ürünlerin örneklerin üzerinde/satış reyonunda bulunan etiket bilgilerinin kontrolleri için birincil ve ikincil mevzuat şartları dikkate alınarak (TGK Gıda Etiketleme ve Tüketicileri Bilgilendirme Yönetmeliği (RG, 2017a), TGK Lokum Tebliği (Tebliğ No:2013/55) (RG, 2013) ve TGK Üzüm Pekmezi Tebliği (Tebliğ No: 2017/8) (RG, 2017b) için bir form oluşturulmuş (Çizelge 2) ve yasal gerekliliklere göre zorunlu etiket beyanları belirlenmiştir.

2.3. Veri Analizi

Bu araştırma kapsamında piyasada hazır ambalajlı ve/veya dökme halde satışa sunulan lokum, pekmez, baklava ve cezerye ürünlerindeki etiket blgileri kodekste belirtilen kriterlere göre (Çizelge 2) değerlendirilmiştir.

Çizelge 2. Örneklerin TGK Gıda Etiketleme ve Tüketicileri Bilgilendirme Yönetmeliği ve İlgili Dikey Kodekse Göre Etiket Beyanlarının Kontrol Kriterleri

Ürün adı	Zorunlu etiket bilgileri	Dikey Kodekse Göre Ek Zorunlu beyanlar
Lokum	Gıdanın adı, Gıda işletmecisinin adı veya ticari unvanı ve adresi, İşletme Kayıt Numarası, Son Tüketim Tarihi/Tavsiye Edilen Tüketim Tarihi, İçindekiler, Net miktarı, Menşei ülke adı, Muhafaza ve/veya kullanım koşulları, Ambalaj malzemesinin üzerinde soğuk damga halinde Gıda ile temas eden madde ve malzeme üretim izin numarası var mı?, Gıda bileşeninde alerjen madde varsa gerekli uyarı yazısı, Parti Seri Numarası, Beslenme bilgileri belirtilmiş mi? Dikey Kodekse Uygun mu?, Satış yerindeki muhafaza şartları uygun mu?, Dökme halde satışa sunuluyor ise	Yöresel/Geleneksel ifadesi var mı? Kodekse uygun mu?, Tebliğde belirtilen kimyasal özelliklere uygun mu? (Toplam şeker-sakkaroz cinsinden min. %75, rutubet max. %16, Toplam Şeker (Meyve ve kaymak kısmı ayrılmış, sakaroz cinsinden kuru maddede kütlece en az % 75), Rutubet (kütlece en çok %16), Saponin /Sultan Lokumlarda (kütlece en çok % 0.1), Farklı kuru, kurutulmuş veya sert kabuklu meyveler katılarak üretilen lokumların çeşni oranları: Çeşnili Lokum (kütlece % en az 12, Sucuk Tipi Lokumlarda (kütlece % en az 18), Kaymaklı Lokum: Afyon Kaymağında kütlece en az %10, Kaymak için en az %8)
Pekmez		Tatlı/Ekşi Üzüm pekmezi olarak belirtilmiş mi?, 'Özü, özütü, konsantresi, eksraktı' gibi ifadeler var mı?, Sıvı/Katı Üzüm Pekmezi olarak belirtilmiş mi? (Sıvı üzüm pekmezi 'Üzüm pekmezi' olarak da adlandırılabilir), Suda Çözünür Katı Madde (Brix°):

	satış rafında zorunlu etiket bilgileri tüketicilerin görebileceği şekilde sunulmuş mu?	Sıvı Üzüm Pekmezinde en az %68, Katı Üzüm Pekmezinde en az %80), Katkı maddesi kullanılmış mı?
Cezerye		Dikey Kodeksi bulunmuyor.
Baklava		Dikey Kodeksi bulunmuyor.

3. BULGULAR

3.1. Lokum Örnekleri Etiket Bilgilerinin Kodekse Göre Değerlendirilmesi

Lokum örnekleri TGK Gıdaları Etiketleme ve Tüketicileri Bilgilendirme Yönetmeliği (RG, 2017a) ve TGK Lokum Tebliği (RG, 2013)'ne göre değerlendirilmiştir. Buna göre; orijinal ambalajlı 11 lokum örneğinin 8'inin (%72.72) kodekse uygun olduğu (L-1, L-2, L-4, L-5, L-8, L-10, L-11, L-13) , dökme halde satışa sunulan örneklerde ise ürünün nerede üretildiği, Tarım ve Orman Bakanlığına kayıtlı bir işletmeden tedarik edilip edilmediği, son tüketim tarihi, içindekiler, alerjen madde uyarısı gibi zorunlu etiket bilgilerinin hiç bulunmadığı veya eksik olduğu görülmüştür. Hazır ambalajlı satışa sunulan lokum örneklerinde zorunlu beslenme bildiriminin, alerjen uyarısının, Parti Seri Numarası ve Menşe bilgisinin belirtilmediği görülmüştür. Bunun yanı sıra, tüm lokum örneklerinin yatay ve dikey mevzuat açısından etiket beyanları değerlendirildiğinde 13 örneğin 8'inin (%61.54) mevzuata uygun olduğu tespit edilmiştir.

3.2. Cezerye Örnekleri Etiket Bilgilerinin Kodekse Göre Değerlendirilmesi

Cezerye ürünü için belirlenmiş özel kriterleri içeren kodeks olmadığından çalışmada incelenen cezerye örnekleri yatay yönetmeliğe (TGK Gıdaları etiketleme ve Tüketicileri Bilgilendirme Yönetmeliği) göre değerlendirilmiştir (TGK, 2017a). Buna göre; dökme halde satışa sunulan cezerye örneklerinin hiçbirinde ürünün nerede üretildiği, Tarım ve Orman Bakanlığına kayıtlı bir işletmeden tedarik edilip edilmediği, son tüketim tarihi, içindekiler, alerjen madde uyarısı gibi zorunlu etiket bilgilerinin bulunmadığı görülmüştür. Hazır ambalajında satışa sunulan 5 cezerye örneğinin 3'ünde (%60) ise kodekse uygun (C-3, C-6, C-7) zorunlu etiket beyanlarının belirtildiği tespit edilmiştir. Çalışmada incelenen tüm cezerye örneklerinin yatay mevzuat açısından etiket beyanları değerlendirildiğinde 12 örneğin sadece 3'ünün (%25) mevzuata uygun olduğu tespit edilmiştir.

3.3. Pekmez Örneklerinin Etiket Bilgilerinin Kodekse Göre Değerlendirilmesi

Çalışmada incelenen üzüm pekmez ürünleri yatay yönetmelik (TGK Gıdaları etiketleme ve Tüketicileri Bilgilendirme Yönetmeliği) (TGK, 2017a) ve dikey kodekse (TGK, Üzüm Pekmezi Tebliği) (RG, 2017b) göre değerlendirilmiştir. Hazır ambalajında satışa sunulan 13 pekmez örneğine ait etiket beyanları kodekse göre incelendiğinde; 1 örnekte (P-4) beslenme bilgilerinin yer almadığı, zorunlu etiket bilgilerinin yanı sıra P-3 ve P-4 no'lu örneklerin etiketlerinde sırasıyla "%100 Natural" ve "%100 Doğal" beyanlarının olduğu görülmüştür.

TGK Üzüm Pekmezi Tebliğine göre (Tebliğ No: 2017/8)); "Katı üzüm pekmezi: Üzüm pekmezine teknolojisi gereği çöven ekstraktı ve/veya yumurta akı ilavesiyle üretilen, istenildiğinde çeşni maddeleri de katılabilen katı kıvamdaki ürün, "Sıvı Üzüm pekmezi: Fermente olmamış taze üzüm veya kuru üzüm ekstraktının uygun yöntemlerle asitliğinin azaltılıp durultulmasından sonra tekniğine uygun olarak vakum altında veya açıkta koyulaştırılması ile elde edilen kıvamlı ürün" olarak tanımlanmıştır. Mevzuata göre "%100" ifadesinin kullanımı tüketici tarafından piyasada yer alan benzer gıdalarla karıştırılabilecek ürünler için ya da farklı alternatif bileşenler kullanılarak üretilebilecek ürünlerde sadece kullanılan bileşeni vurgulamak için bu beyan kullanılabilir. Ancak "%100" vb. sıfatlarla birlikte "%100 Doğal", "%100 Katkısız", "Tamamen doğal", "%100 Geleneksel" gibi

ifadelerin kullanılamayacağı belirtilmektedir. Buna göre bu örneklerdeki "%100 Katkısız, %100 Doğal" beyanlarının kodekse uygun olmadığı görülmüştür. Tüm pekmez örneklerinin yatay mevzuat açısından etiket beyanları değerlendirildiğinde 13 örneğin sadece 7'sinin (%53.84) mevzuata uygun olduğu tespit edilmiştir.
Gıda hakkında bilgilendirmeden, gıdayı kendi adı veya ticari unvanı altında piyasaya arz eden gıda işletmecisi, ithal edilen gıda hakkında bilgilendirmeden ise ithalatçı sorumludur. Gıda hakkında bilgilendirmeden sorumlu olan gıda işletmecisi, yürürlükte olan gıda hakkında bilgilendirme mevzuatının gerektirdiği bilgilerin hazır bulunmasını ve doğruluğunu sağlamakla yükümlüdür.

3.4. Baklava Örneklerinin Etiket Bilgilerinin Kodekse Göre Değerlendirilmesi

Baklava ürünleri için belirlenmiş özel kriterleri içeren kodeks olmadığından çalışmada incelenen baklava örnekleri yatay yönetmeliğe (TGK Gıdaları etiketleme ve Tüketicileri Bilgilendirme Yönetmeliği) göre değerlendirilmiştir (TGK, 2017a). Farklı satış yerlerinde dökme halde tüketicilere satışa sunulan 13 baklava örneğinin hiçbirinde ürünün nerede üretildiği, Tarım ve Orman Bakanlığına kayıtlı bir işletmeden tedarik edilip edilmediği, son tüketim tarihi, içindekiler, alerjen madde uyarısı gibi zorunlu etiket bilgilerinin sunulmadığı görülmüştür. Sadece hazır ambalajlı B-2 no'lu örneğin etiket bilgilerinin beyanı yatay kodekse göre uygun bulunmuştur. Tüm baklava örneklerinin yatay mevzuat açısından etiket beyanları değerlendirildiğinde sadece B-2 nolu (%7.14) örneğin kodekse uygun olduğu tespit edilmiştir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada Türk mutfağının geleneksel şekerli ürünlerden lokum, cezerye, pekmez ve baklava ürünlerinin etiket bilgileri incelenerek mevzuat açısından uygunluğu araştırılmıştır. Araştırma kapsamında farklı satış yerlerinden tedarik edilen dökme halde tüketiciye sunulan tüm ürün gruplarında zorunlu etiket bilgilerinin yer almadığı veya eksik bilgilerin mevcut olduğu, bazı çeşitlerde de doğru beyan açısından "Gıdaların etiketinde, tanıtımında, sunumunda ve reklâmında kullanılan terimler ve ifadeler tüketiciyi yanıltıcı şekilde olmaması" hususunda eksikliklerin olduğu görülmüştür. Araştırma sonucuna göre incelenen gıda ürünleri etiketlerinin sadece %38'inin kodekste belirlenen kriterlere uygun olarak satışa sunulduğu görülmüştür. Dökme halde temin edilen tüm örneklerin satışa sunulduğu Aktar/Baharat/ Kuruyemiş satış yeri, her türlü pastane mamulleri üretim ve satış yeri gibi işletmelerde zorunlu etiket beyanlarının satış reyonunda bulunmadığını görülmüştür. Bu durum, özellikle gıda satış yerlerinde orjinal ambalajı bozularak belirli gramajlarda satışa sunulan ürünlerde sıklıkla görülmektedir.

Hazır ambalajlı olan ve olmayan (dökme halde) gıdalar için farklı zorunlu etiket beyanları bulunmaktadır:

1. Hazır ambalajlı olmayan gıdalar ile ilgili kurallar: Son tüketiciye veya toplu tüketim yerlerine (lokanta, restorant, kafeterya vb.) dökme halde satılan gıdaların veya satış yapılan işletmede tüketicinin talebi doğrultusunda paketlenerek satılan gıdalarda yer alması gereken zorunlu bilgiler Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Hazır ambalajlı olmayan gıdalar için zorunlu etiket beyanları

2. Hazır Ambalajlı Gıdalar ile ilgili kurallar: Ambalajlı gıdalar üzerinde zorunlu etiket bilgileri ile tüketiciye o ürün hakkında; gıdanın adı, bileşenler listesi, alerjen bileşenler, gerektirdiği durumda bir gıdanın üretiminde veya hazırlanmasında kullanılan bileşenin veya bileşen grubunun miktarı, gıdanın net miktarı, tavsiye edilen tüketim tarihi veya mikrobiyolojik açıdan kolay bozulabilen gıdalarda son tüketim tarihi, özel muhafaza koşulları ve/veya kullanım koşulları, üreticinin veya ambalajlayan firmanın veya ithalatçı veya dağıtıcının adı veya ticari unvanı ve adresi, kayıt işlemine tabi olan üretici veya ambalajlayan firmanın İşletme Kayıt/Onay Numarası, menşe ülke, kullanım bilgisi olmadığında gıdanın uygun şekilde tüketimi mümkün değilse, gıdanın kullanım talimatı hakkında bilgi verilmektedir. Şekil 2'de hazır ambalajlı gıdalarda yer alması gereken zorunlu bilgiler gösterilmiştir.

3.

Şekil 2. Hazır ambalajlı gıdalar için zorunlu etiket beyanları

5996 sayılı gıda kanununun 5. Bölümünde yer alan "Gıda ve Yem Güvenilirliği, Sorumluluklar, Gıda Kodeksi, Etiketleme ve İzlenebilirlik, Sunum ve Reklâm, Tüketici

Haklarının Korunmasına dair hükümler gereği "*Gıdanın ve yemin şekli, görünümü, ambalajı, kullanılan ambalaj malzemesi, tasarlanma ve sergilenme şekli, her tür yazılı veya görsel basın aracılığı ile sunulan bilgi dâhil, etiketlenmesi, tanıtımı, reklâmı ve sunumu tüketiciyi yanıltıcı şekilde yapılamaz"* denilmektedir. Gıda kodeksine aykırı gıda ve gıda ile temas eden madde ve malzeme üretenlere (5996 s.K. 21. maddenin 5. bendi) 2025 yılı idari yaptırım ceza miktarı 210.622 ₺, aykırılığın sadece etiket bilgilerinden kaynaklanması halinde 105.274 ₺ (5996 s.K., 40. maddenin d bendi) olarak uygulanmaktadır. Ürünlerin insan sağlığı üzerinde risk oluşturması halinde, ürünler masrafları sorumlusuna ait olmak üzere piyasadan toplatılmakta ve mülkiyetin kamuya geçmesine karar verilmektedir.
Gıda satışı yapan işletmeciler 5996 sayılı gıda kanunu kapsamında aşağıda belirtilen hususları yerine getirmekle yükümlüdür:

1. Gıda Hijyen Yönetmeliğinde belirtilen genel ve özel hijyen şartlarını yerine getirmek.
2. Satışa sunulan tüm ürünlerin üretim, işleme ve dağıtımın tüm aşamaları boyunca gıdanın izinin sürülebilmesi ve takip edilebilmesini sağlayan "izlenebilirlik" şartları sağlamalı, gerektiğinde bu bilgileri Bakanlığa sunmak zorundadır.
3. Satışa sunulan gıdalarda TGK Gıdaları Etiketleme ve Tüketicileri Bilgilendirme Yönetmeliğinde belirtilen zorunlu etiket beyanlarının olmasına dikkat etmelidir.
4. Gıda güvenilirliği şartlarına uygun ürünlerin satışını yapmalıdır.
5. Diğer ilgili yatay ve dikey gıda mevzuatı şartlarını yerine getirmek.

Kamu otoritesi tarafından yapılan denetim ve kontroller, özellikle aktar/baharat/her türlü pastacılık ürünleri üretim ve satış yerlerinde bu tür ihlallerin önlenmesinde kritik bir rol oynamaktadır. 5996 sayılı gıda kanununun 5. Bölümünde yer alan "Gıda ve Yem Güvenilirliği, Sorumluluklar, Gıda Kodeksi, Etiketleme ve İzlenebilirlik, Sunum ve Reklâm, Tüketici Haklarının Korunmasına dair hükümler gereği "*Gıdanın ve yemin şekli, görünümü, ambalajı, kullanılan ambalaj malzemesi, tasarlanma ve sergilenme şekli, her tür yazılı veya görsel basın aracılığı ile sunulan bilgi dâhil, etiketlenmesi, tanıtımı, reklâmı ve sunumu tüketiciyi yanıltıcı şekilde yapılamaz"* denilmektedir. Gıda kodeksine aykırı gıda ve gıda ile temas eden madde ve malzeme üretenlere (5996 s.K. 21. maddenin 5. bendi) 2025 yılı idari yaptırım ceza miktarı 210.622 ₺, aykırılığın sadece etiket bilgilerinden kaynaklanması halinde 105.274 ₺ (5996 s.K., 40. maddenin d bendi) olarak uygulanmaktadır. Ürünlerin insan sağlığı üzerinde risk oluşturması halinde, ürünler masrafları sorumlusuna ait olmak üzere piyasadan toplatılmakta ve mülkiyetin kamuya geçmesine karar verilmektedir. Gıda üretimi yapan işletmelerin ürünlerinde veya etiket beyanlarında mevzuata aykırı davranması durumunda verilecek cezaların caydırıcı olması ve uygulanmada farklı yaklaşımların olmaması, ayrıca üzerinde durulması gereken bir husustur.
"En iyi denetçi, tüketici"dir ilkesi ile tüketcilerin etiket bilgilerini okuma alışkanlığı ve bilgi düzeyi, güvenilir gıdanın temin edilmesi üzerine giderek daha fazla etkiye sahiptir. Tüketicilerin güvenilir olmayan gıdalar ile ilgili bilgilere ulaşmasını sağlayabilmek için resmi otorite tarafından kamuoyu duyuruları yapılmaktadır. Tarım ve Orman Bakanlığının yaptığı kontroller sonucunda sahip olduğu bilgileri, 5996 Sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu'nun 31 inci maddesinin 6 ncı fıkrası uyarınca kamuoyunun bilgisine sunmaktadır. Laboratuvar sonucuyla taklit veya tağşiş yapıldığı kesinleşen gıda ve yemi üreten/ithal eden firmanın adı, ürün adı, markası, parti ve/veya seri numarasına ait bilgiler Bakanlık resmi internet sitesinde (https://guvenilirgida.tarimorman.gov.tr/GuvenilirGida/gkd/TaklitVeyaTagsis?siteYayinDurumu=True) ""**taklit veya tağşiş yapıldığı kesinleşmiş ürünler" ve "sağlığı tehlikeye düşürecek gıdalar" olarak iki ayrı grupta sunulmaktadır (Şekil 3).** Resmi otorite tarafından yapılan kamuoyu ifşalarının tüketiciler tarafından sorgulanması bu açıdan büyük önem taşımaktadır.

Şekil 3. Tarım ve Orman Bakanlığı Gıda Kamuoyu Duyuru sayfası.

Ambalajsız, ürün etiketi olmayan, açıkta satışa sunulan ürünlere yönelik geriye dönük işlemlerin yürütülebilmesi ve tüketici hakkının korunmasının sağlanabilmesi mümkün olamamaktadır. Bu noktada, tüketiciler de dahil gıda tedarik sistemindeki bütün sorumluların bilgi ve bilinç düzeylerinin arttırılması için gıda etiketi okuryazarlığın yaygınlaştılması, bu amaçla eğitimlere, atölye çalışmalarına ve yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası olmak üzere tüm seviyelerde iş birliği sağlanmasının gıda kontrol sistemine katkı önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Acar, O. (2012). Baklava Kalite Karakteristiklerinin Ve Bazı Buğday Çeşitlerinden Elde Edilen Unların Baklava Üretimine Uygunluğunun Araştırılması. Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Gıda Mühendisliği Ana Bilim Dalı, Ankara.

Amato, P.R., & Booth, A. (1995). Changes in gender role attitudes and perceived marital quality. American Sociological Review, 60 (1), 58-66.

Altuntaş, A., & Gülçubuk, B. (2014). Yerel Kalkınmada Yaygınlaşan Bir Araç Olarak Geleneksel Gıdalar ve Geleneksel Gıda Mevzuatının Yaygınlaştırılabilirliği. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 31 (3), 72-80.

Batu, A., & Gök, V. (2006). Pekmez Üretiminde HACCP uygulaması. Gıda Teknolojileri Elektronik Dergisi, 3(7), 1-18.

Dikmen, D., & Pekcan, G. (2013). Türkiye'de Besin Etiketlerinin Etiketleme Yönetmeliği'ne Uygunluğunun Değerlendirilmesi. Beslenme ve Diyet Dergisi, 41 (2), 132-139.

Duman, D.S., Duman, A.D., & Didin, M. (2022). Geleneksel Gıdalarda Sorunlar ve Çözüm Önerileri. 5. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu Bildiri Kitabı. (s:36-40). Editörler: Prof. Dr. Mihriban, Korukluoğlu, Doç. Dr. Gülşah Özcan Sinir, Araş. Gör. Özüm Özoğlu. 24-26 Kasım 2022, Bursa.

Einsiedel, E. F. (2000). Consumers and GM Food Labels: providing information or sowing confusion?. AgBioForum, 3(4), 231-235.

Karabiber, C., & Hazer, O. (2010). Tüketicilerin Bilgi Kaynağı Olarak Gıda Ürünlerindeki Etiketi Okuma ve Anlamada Karşılaştıkları Sorunların Incelenmesi. Hacettepe Üniversitesi Tüketici-Pazar-Araştırma Danışma Test ve Eğitim Merkezi Tüketici Yazıları II, 253-270.

Özçakmak, S. (2017). Kanatlı Eti Ambalajlarında Etiket Bilgileri Hakkında Tüketici Alışkanlıkları Anketi ve Bu Bilgilerin Gıda Mevzuatına Göre Değerlendirilmesi. 4.

Uluslararası Beyaz Et Kongresi, 26-30 Nisan 2017. Belek, Antalya. Yayın No: 27. ISBN: 978-975-019-84. (s:242-246).

Özçakmak, S., Bostan, A., & Türkmen, S. (2021). Kamuoyu Duyuruları Konusunda Tüketici Profili ve Yasal Yaptırımlar. Sürdürülebilirlik İçin Akademik Araştırmalar-I. Editör: Dr. Cengiz Kahraman, 17. Bölüm, s. 239-264. Birinci Basım: Ekim – 2021. Ofset Hazırlık: Artikel Akademi.

Özçakmak, S., Akbulut, O., & Var, I. (2022). Organik Gıda Ürünlerinde Etiketleme, Satış Koşulları ve Piyasa Denetim ve Kontrolleri. 9. Anadolu Uluslararası Uygulamalı Bilimler Kongresi. Diyarbakır, 11-12 Haziran. (s.7-12).

Pamuk, Ş., & Gürler, Z. (2009). Afyonkarahisar'da Tüketilen Kaymaklı Lokumların Mikrobiyolojik Kalitesinin Araştırılması. Kocatepe Veterinary Journal, 2(2), 33-38.

Perçin Ş, N., & Keskin, S. N., 2019. Tarsus Mutfağına Özgü Bir Lezzet: Cezerye. IV. Uluslararası Gastronomi Turizmi Araştırmaları Kongresi, Nevşehir, (s.190-195), 19-21 Eylül 2019.

RG (2010). 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu. Resmi Gazete (Sayı:27610). https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5996.pdf [Son erişim tarihi: 09.05.2024]

RG (2013). Türk Gıda Kodeksi Lokum Tebliği. (Tebliğ No: 2013/55). 12 Eylül 2013 tarih ve 28763 sayılı Resmi Gazete. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/09/20130912-8.htm [Son erişim tarihi: 10.05.2024]

RG (2017a). Türk Gıda Kodeksi Gıdaları Etiketleme ve Tüketicileri Bilgilendirme Yönetmeliği. 26 Ocak 2017 tarih ve 29960 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazete. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/01/20170126M1-6.htm [Son erişim tarihi: 10.05.2024]

RG (2017b). Türk Gıda Kodeksi Üzüm Pekmezi Tebliği (Tebliğ No: 2017/8). 30 Haziran 2017 tarih ve 30110 sayılı Resmi Gazete. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/06/20170930-24.htm [Son erişim tarihi: 10.05.2024]

RG (2024). Türk Gıda Kodeksi Gıdaları Etiketleme ve Tüketicileri Bilgilendirme Yönetmeliği Kılavuzu. https://kms.kaysis.gov.tr/Home/Goster/204259?AspxAutoDetectCookieSupport=1 [Son erişim tarihi: 31.12.2024]

GIDA KAYNAKLI *ASPERGİLLUS FLAVUS*'UN AFLATOKSİN BİYOSENTEZ GENLERİNİN BELİRLENMESİ

IDENTIFICATION OF AFLATOXIN BIOSYNTHESIS GENES OF *ASPERGILLUS FLAVUS* FROM FOOD SOURCES

Işıl VAR
Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi Mühendislik Fakültesi,
Gıda Mühendisliği Bölümü, Adana
Berfin Sucu
Doktora Öğrencisi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü,
Biyoteknoloji Anabilim Dalı, Adana
Işılay LAVKOR
Dr., Biyolojik Mücadele Araştırma Enstitüsü, Adana

ÖZET

Aspergillus flavus, çeşitli gıda ürünlerinde yaygın olarak bulunan ve ürettiği mikotoksinlerle gıda güvenliği açısından risk oluşturabilen önemli bir fungal patojendir. Bu tür, özellikle yüksek sıcaklık ve nem gibi uygun çevresel koşullarda hızla çoğalarak gıda ve yemlerde aflatoksin üreterek ciddi sağlık riskleri oluşturmaktadır. Aflatoksinler, özellikle AFB_1 formu ile yüksek toksisiteye sahip olup, hepatokarsinojenik, mutajenik ve teratojenik etkilere neden olabilmektedir. Uzun süreli aflatoksine maruziyet, özellikle karaciğer kanseri olmak üzere çeşitli ciddi sağlık sorunlarıyla ilişkilendirilmektedir. Bu nedenle, aflatoksin oluşumunun önlenmesi ve risk değerlendirmesi için *A. flavus* izolatlarının toksijenik potansiyellerinin belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada, farklı gıda örneklerinden izole edilen *A. flavus* suşlarının aflatoksin biyosentez genlerinin varlığı belirlenerek toksijenik potansiyelleri araştırılmıştır. Aflatoksin biyosentez genleri olarak *norA, norB, pksA, ver-1* ve *aflR* genleri PCR ile analiz edilmiştir. Çoğu izolat *aflR, norA, pksA* ve *ver-1* genlerine sahip bulunurken, *norB* geni en düşük sıklıkta (8 izolat) tespit edilmiştir. Ülkelere göre dağılımda, Suriye ve Tel Abyad örneklerinden elde edilen izolatlarda tüm genler pozitif, Rusya izolatlarında gen çeşitliliği yüksek ancak bazı gen kayıpları mevcutken, Ukrayna izolatlarında ise gen pozitifliği daha yüksek bulunmuştur. Bu genlerin varlığının gösterilmesinin yanı sıra aflatoksin üretiminin doğrulanması ve bu amaçla, Real-Time PCR, ELISA ve HPLC gibi analizlerin de uygulanması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Aspergillus flavus*, aflatoksin, PCR

ABSTRACT

Aspergillus flavus is a significant fungal pathogen commonly found in various food products and capable of posing a risk to food safety due to the mycotoxins it produces. This species rapidly proliferates convenient environmental conditions, particularly high temperature and humidity, leading to aflatoxin production in food and feed, which poses serious health risks. Aflatoxins, especially the AFB_1 form, exhibit high toxicity and can cause hepatocarcinogenic, mutagenic, and teratogenic effects. Long-term aflatoxin intake is associated with various severe health problems, particularly liver cancer. Therefore, determining the toxigenic potential of *A. flavus* isolates is crucial for preventing aflatoxin formation and conducting risk assessments. Aflatoxin biosynthesis genes which as norA, norB, pksA, ver-1 and aflR genes were analyzed by PCR. Most isolates had aflR, norA, pksA and ver-1 genes, while the norB gene was detected at the lowest frequency (8 isolates). Regarding geographical distribution, all genes were found to be positive in the isolates from Syria and Tel Abyad, whereas Russian isolates exhibited high genetic diversity but also some gene losses. In contrast, gene positivity was higher in Ukrainian

isolates. In addition to demonstrating the presence of these genes, it is necessary to verify the potential for aflatoxin production and to this end, analyzes such as Real-Time PCR, ELISA, and HPLC should also be applied.
Keywords: *Aspergillus flavus,* aflatoxin, PCR

GİRİŞ

Aspergillus flavus, doğada yaygın bulunan ve özellikle aflatoksin üreten önemli bir fungal patojendir. *A. flavus,* tahıllar, yer fıstığı, baharatlar ve kuru meyveler gibi gıda ürünlerinde yüksek sıcaklık ve nem koşullarında hızla çoğalarak gıda güvenliği açısından ciddi tehdit oluşturmakta olup (Zhu ve ark., 2025), toksijenik suşları aflatoksin üreterek insan ve hayvan sağlığına zarar verebilmektedir (Alaniz-Zanon ve ark., 2025).

Aflatoksinler, *A. flavus*, *A. parasiticus* ve *A. nomius* gibi türler tarafından üretilen, karsinojen özellikleri olan ve metabolik bir yolda sentezlenen poliketid türevi mikotoksinlerdir. Bu mikotoksinler, özellikle sert kabuklu meyveler, yağlı tohumlar, hububat ürünleri ve bazı kuru meyveler gibi birçok gıdada tespit edilmektedir. Yüksek yağ içeren gıdalarda, özellikle mısır, yer fıstığı, ayçiçeği, antepfıstığı ve badem gibi gıdalarda sıkça aflatoksin oluşumu gözlenmektedir (Bordin vd., 2014). Bugüne kadar 19'dan fazla aflatoksin analoğu tanımlanmıştır, ancak AFB_1, AFB_2, AFG_1 ve AFG_2 toksisite ve oluşum açısından en önemlileridir (Benkerroum, 2019). AFB_1 ve AFB_2 içeren yemlerle beslenen ineklerin sütünde rastlanan, ana moleküle benzer fakat daha az biyolojik ve toksik etki gösteren bileşikler ise AFM_1 ve AFM_2 olarak adlandırılırlar. Süt, süt tozu, peynir, yoğurt, tereyağı ve bebek maması gibi gıdalarda rastlanılabilen AFM_1, DSÖ'nün Uluslararası Kanser Araştırma Ajansı (IARC) tarafından 2B (insan için olası karsinojen) olarak sınıflandırılmıştır (Kabak ve Var, 2008). Benzer yapılara sahip ve gıdalarda bulunan bu aflatoksin grupları, çeşitli besin ve tohumlarda değişen miktarlarda bulunmalarına rağmen; AFB_1 genellikle en toksik olanıdır ve Uluslararası Kanser Araştırmaları Ajansı tarafından Grup-1 karsinojen olarak sınıflandırılmıştır (IARC, 1993). En toksik aflatoksin formu olan AFB_1, DNA hasarına yol açarak hepatoselüler karsinom riskini artırmakta, bağışıklık sisteminin baskılanmasına neden olmakta ve gelişme geriliği ile ilişkilendirilmektedir (Cao vd., 2022; Dai vd., 2022). Aflatoksinlerin insan sağlığı üzerindeki ciddi toksik etkileri nedeniyle, bu bileşiklerin oluşumunu önlemek ve olası riskleri değerlendirmek amacıyla *A. flavus* suşlarının tespit edilmesi ve *Aspergillus flavus* izolatlarının toksijenik potansiyelinin belirlenmesi ve kontrol altına alınması gıda güvenliği açısından büyük önem taşımaktadır.

A. flavus izolatlarının elde edilmesi genellikle morfolojik yöntemlere dayansa da bu suşların toksijenik olup olmadığının kesin olarak belirlenebilmesi için moleküler tekniklere gereksinim duyulmaktadır. Bu bağlamda, *A. flavus*'un tanımlanmasında yaygın olarak kullanılan *Internal Transcribed Spacer* (ITS) ve *beta-tubulin* gen bölgelerine yönelik klasik PCR tabanlı yöntemler, toksijenik ve non-toksijenik suşların ayrımında her zaman yeterli doğruluğu sağlayamamaktadır (Chang vd., 2005).

Örneğin, özellikle fermantasyon endüstrisinde yaygın olarak kullanılan *Aspergillus oryzae*'nin *A. flavus* ile yüksek düzeyde (%99,5) genomik ve koloni morfolojisi açısından büyük ölçüde benzerlik göstermelerine rağmen, *A. flavus*'un bazı suşları aflatoksin üretebilirken, bilinen hiçbir *A. oryzae* suşu aflatoksin üretmemektedir. Bunun temel nedeni, *A. oryzae*'nin aflatoksin biyosentezine katılan homolog gen dizilerine sahip olmasına rağmen, bu genlerin kritik bölgelerinde delesyonlar veya işlev kayıplarının bulunması olarak açıklanmaktadır. (Sharma vd., 2024). Bu doğrultuda, *A. flavus* suşlarının toksijenik potansiyelini belirlemek amacıyla klasik moleküler tanımlama yöntemlerinin ötesine geçilerek, aflatoksin biyosentezi ile ilişkili gen kümelerini hedefleyen spesifik PCR protokolleri ve ileri düzey moleküler yaklaşımlar geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Küfler, primer metabolizmaları sırasında kendileri için gerekli olan temel metabolitleri üretirken, aynı zamanda çeşitli sekonder metabolitler de sentezlemektedirler. Aflatoksinler de sekonder metabolitler arasında yer almakta olup, biyosentezleri asetil-CoA'nın başlangıç birimi olarak kullanıldığı ve sterigmatosistinin (ST) aflatoksin oluşumundan bir önceki ara bileşik olarak görev aldığı, yaklaşık 25 enzimatik adımı içeren karmaşık bir süreçtir (Yabe ve Nakajima, 2004).

A. flavus aflatoksin metabolik yolu genleri, telomerden 80 kb uzakta, 3. kromozom üzerindeki fungus genomunun 75 kb'lik bir bölgesinde kümelenmiştir (Yu, 2012). Aflatoksin biyosentezinde potansiyel olarak yapısal ve düzenleyici genleri içeren toplam 30 kadar gen yer almaktadır. Bu genler ile kodladıkları enzimlerin aflatoksinlerin biyosentezinde rol aldığı gösterilmiştir. Yapısal genler, hücre yapısı veya işlevi için gerekli olan proteinleri kodlayan genlerdir. Düzenleyici genler ise genlerin transkripsiyonunu aktive eden veya baskılayan genlerdir (Trail vd., 1995). Bu genlerin çoğu, aflatoksinlerin biyosentezi sırasında oynadıkları rollerle karakterize edilmiştir. Aflatoksin biyosentez genleri; erken yol genleri *(aflA, aflB, aflC, hypC, aflD, aflR, aflS*), orta yol genleri (*aflG, aflH, aflI, aflK, aflL, aflM, aflN aflV, aflW*) ve geç yol genleri (*aflO, aflP, aflQ, aflX, aflY, aflE, hypB ve hypE*) olmak üzere üç metabolik yolda sınıflandırılmıştır (Yu vd., 2004; Zeng vd., 2020).

Aflatoksin metabolik yolunda tanımlanan başlıca yapısal genler, *aflD* (*nor-1)*, *aflM (ver-1)* ve *aflP (omtA)* genleridir (Yu vd., 2004). Yapısal genlere ek olarak düzenleyici gen olan *aflR* geninin *A. flavus*, *A. parasiticus*, *A. nidulans* ve *A. nomius*'ta aflatoksin biyosentez yolu genlerinin transkripsiyonunu düzenlediği gösterilmiştir (Chang vd., 1992; Payne vd., 1993). Ayrıca, *aflR* genine bitişik başka bir gen olan *aflS* geninin yalnızca erken yol genlerinin transkripsiyonunu düzenlediği ve aflatoksin biyosentezi sırasında *aflR* ile bir ko-aktivatör görevi görebileceği bildirilmiştir (Meyers vd., 1998; Du vd., 2007).

A. flavus popülasyonları, sıcak iklimlerde çeşitli ekolojik nişlerde üreyen, farklı sınıflara ait toksijenik ve toksijenik olmayan suşların bir mozaiğidir (Cotty vd., 1994). *A. flavus*'un tüm suşları aflatoksin üretmeyebilir; aflatoksin sentezi bu funguslarda kararsız hale gelebileceğinden, birkaç suş aflatoksijenik özellik göstermeyebilir (Bennett ve Christensen, 1983). Bu suşların aflatoksijenik veya aflatoksijenik olmayanlarının tanımlanmasında *A. flavus* tarafından üretilen AFB_1, AFB_2 gibi aflatoksinler kullanılmıştır (Pitt, 1992).

Geçmiş yıllarda, aflatoksin genlerinin davranışları (varlığı veya yokluğu) ve aflatoksin üretme kapasitesi veya yetersizliği yolu ile aflatoksijenik ve aflatoksijenik olmayan *A. flavus* izolatlarının ayırt edilmesinde genellikle moleküler DNA yöntemleri kullanılmıştır. Geisen (1996), aflatoksin biyosentezinde rol oynayan *nor-1*, *ver-1* ve *omtA* genlerine özgü primerler kullanarak *A. flavus* ve *A. parasiticus*'un multipleks PCR ile ayırt edilebileceğini göstermiştir. Shapira ve ark. (1996), PCR yöntemiyle aflatoksijenik *A. flavus* ve *A. parasiticus* suşlarının gıdalarda hassas ve özgün bir şekilde tespit edilebileceğini bildirmiştir. Criseo ve ark. (2001), *aflR*, *nor-1*, *omt-1* ve *ver-1* genlerine özgü Quadruplex-PCR tekniğini geliştirerek aflatoksijenik suşları belirlemiştir. Manonmani ve ark. (2005), Hindistan'da *aflR* geni için yerel olarak tasarlanmış primerlerle aflatoksijenik suşların hızlı tespitini sağlamıştır. Ehrlich ve ark. (2007), Tayland'daki toprak örneklerinden izole edilen *Aspergillus* türlerini moleküler ve morfolojik analizlerle karakterize etmiş ve *A. flavus*'un baskın tür olduğunu tespit etmiştir. Gallo ve ark. (2012), Kuzey İtalya'daki mısır kontaminasyonu sırasında izole edilen *A. flavus* suşlarında aflatoksin biyosentez genlerinin varlığına göre dört farklı genotip belirlemiştir. Midorikawa ve ark. (2014), Brezilya'da aflatoksijenik *A. flavus*, *A. nomius* ve *A. tamarii* türlerini PCR-RFLP yöntemiyle tespit etmiştir.

Kesmen ve ark. (2014), *pksL1* genine özgü primerler kullanarak aflatoksijenik *A. flavus* suşlarını başarılı bir şekilde tanımlamıştır. Lavkor (2019), Türkiye'deki yerfıstığı ve buğday örneklerinden izole edilen *A. flavus* suşlarının morfolojik ve moleküler tanımlamalarını yaparak

aflatoksin biyosentez genlerini analiz etmiş ve büyük bir kısmının *aflR* ve *aflJ* genlerine sahip olduğunu belirlemiştir.
Bu nedenle, gıdalarda aflatoksin riski taşıyan suşların belirlenmesi gıda güvenliği açısından büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada, farklı gıda örneklerinden izole edilen *A. flavus* suşlarının toksijenik potansiyelinin belirlenmesinin biyosentez genlerinin spesifik analizi ile yapılması amaçlanmıştır. Bu amaçla aflatoksin biyosentezinde rol alan *norA, norB, pksA, ver-1* ve *aflR* genlerinin varlığı incelenmiştir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Materyal

Aspergillus flavus izolasyonu için çeşitli gıda örnekleri (buğday, mısır, arpa) temin edilmiştir. Çalışılan gıdalar arasından yalnızca Ukrayna, Rusya, Suriye'den gelen buğday örneklerinden sırasıyla 5, 18, 2 adet *A. flavus* izolatı elde edilmiştir. Morfolojik ve moleküler olarak tanımlanan bu *A. flavus* izolatları aflatoksin biyosentez genlerinin çalışılması için materyal olarak kullanılmıştır.

Yöntem

A. flavus'un aflatoksin üretim genleri *norA, norB, pksA, ver-1* ve *aflR*'nin amplifikasyonunda PCR yöntemi kullanılmış ve elde edilen PCR ürünleri DNA jel elektroforezi ile görüntülenmiştir. *A. flavus*'ların aflatoksin üretim genlerinin PCR yöntemiyle gösterilmesi için norB-F/R, pksA-F/R, AfIR-F/R, NorA-F/R, ver-1-F/R (Ehrlich vd., 2004; Chang vd., 2005; Dorner, 2008) primer çifti kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan primer çiftlerinin baz dizilimleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. PCR çalışmalarında kullanılan primerler ve baz dizilimleri

Primer Adı	Baz dizilimleri	Bant büyüklüğü (bp)
norB-F	GTGAGGGATAGCAATAAGTGT	452
NorB-R	TCCTGGATTTCCGCATAC	
pksA-F	GCTGGGATTCTGCATGGGTT	416
pksA-R	CCATCTGAGGCATCGCACA	
AfIR-F	GGAAACAAGTCTTTTCTGG	766
AfIR-R	CAGAGCGTGTGGTGGTTGAT	
NorA-F	GGAGCACCTCAAGGAGAACA	759
NorA-R	GGAACCTTGCGTCGATTCTA	
ver-1-F	AGCCAAAGTCGTGGTGAACT	785
ver-1-R	CCATCCACCCCAATGATCT	

PCR aşamasında, PCR reaksiyon karışımı toplam 25 µl olacak şekilde; 1 µl *A. flavus* izolatından elde edilen genomik DNA, 12.5 µl Master Mix buffer (Thermo Science, 10X Dream Taq Green Buffer), 1 µl primer F (forward, 10 pmol), 1 µl primer R (reverse, 10 pmol), 9.5 µl ddH_2O olarak hazırlanmıştır. Karışımın bulunduğu tüpler thermocycler cihazına koyulmuştur ve primerler için belirlenen döngü programı kullanılmıştır (Tablo 2).

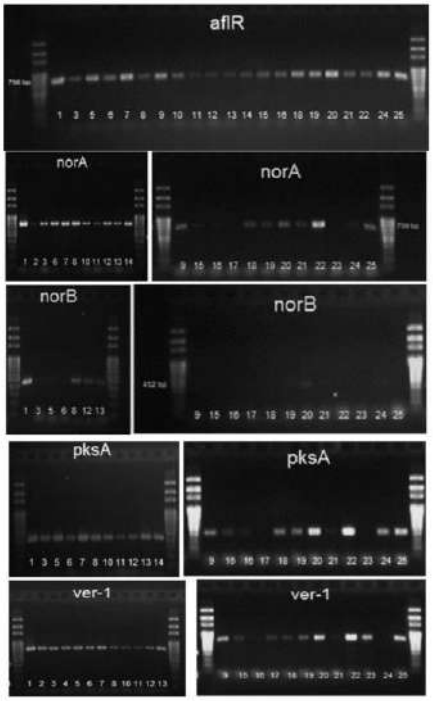
Tablo 2. PCR için kurulum programı ve döngü sayısı (Dorner, 2008).

norB, pksA, afIR, norA, ver-1	
95^0C'de 5 dakika	
95^0C'de 30 saniye	
55^0C'de 20 saniye	38 döngü
72^0C'de 30 saniye	
72^0C'de 10 dakika	

Elde edilen PCR ürünleri %1,5'lik agaroz jel elektroforez yöntemi kullanılarak gözlenmiştir. %1.5'lik jel hazırlanması için 1.5 g Agarose 100 ml TBE (Tris/Borate/EDTA) buffer ile mikrodalgada çözdürülmüştür. Oda sıcaklığında biraz bekletildikten sonra jel solüsyonu içerisine 5 µl DyeAll Staining Solution eklenerek hafifçe karıştırılmıştır. Jelin donması için tanka döküldükten sonra karanlık ortamda bekletilmiştir. Donmuş jele 5 µl DNA Ladder (100 bp, Solis BioDyne) ve 10 µl PCR ürünü yüklenmiştir ve 90 voltta 60 dakika yürütülmüştür.

BULGULAR VE TARTIŞMA

DNA izolasyonları yapılan 25 *A. flavus* izolatının hedeflenen *aflR* (798 bp), *norA* (759 bp), *norB* (452 bp), *pksA* (416 bp), *ver-1* (785 bp) gen bölgeleri PCR yöntemiyle çoğaltılmıştır. Gen bölgelerinin konsantrasyon ve saflığını kontrol etmek için görselleştirme amacıyla tüm PCR ürünlerinde DNA jel elektroforezi (%1,5) gerçekleştirilmiştir. Jel görüntüleri, her bir gen için sadece bir belirgin bant göstermiştir, bu da her amplifikasyon işleminin başarılı bir şekilde tamamlandığını doğrulamaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. DNA izolasyonları yapılan 25 *Aspergillus* izolatının hedeflenen aflatoksin üretim genleri olan *aflR* (798 bp), *norA* (759 bp), *norB* (452 bp), *pksA* (416 bp) ve *ver-1* (785 bp) genlerinin PCR ürünlerinin DNA jel elektroforezi sonuçları.

Toplamda 25 *A. flavus* izolatından, 21 PCR ürününde 798 bp büyüklüğünde bantlar tespit edilmiştir. Bu da PCR ürünlerinin *aflR* gen bölgesine sahip olduğunu ifade etmektedir. 23 PCR ürününde *norA* geni için beklenildiği gibi 759 bp'de, 8 PCR ürününde ise *norB* geni için 452 bp'de bant tespit edilmiştir. *pksA* gen bölgesine sahip 21 PCR ürünü 416 bp büyüklüğünde bant oluşturmuş, *ver-1* gen bölgesine sahip 22 PCR ürününde ise 785 bp büyüklüğünde bant gözlenmiştir.

Çoğu izolat *aflR*, *norA*, *pksA* ve *ver-1* genlerine sahipken, *norB* geni en düşük sıklıkta (9 izolat) tespit edilmiştir. Ülkelere göre dağılım incelendiğinde, Ukrayna'dan gelen buğdaylardan izole edilen izolatların genel olarak yüksek gen pozitifliği gösterdiği, Rusya'dan gelen buğdaylardan izole edilen izolatlarda gen çeşitliliğinin fazla olduğu, ancak bazı gen kayıplarının görüldüğü

belirlenmiştir. Suriye'den gelen buğdaylardan izole edilen izolatlarda ise tüm genler pozitif bulunmuştur (Tablo 3).

Tablo 3. 25 *Aspergillus flavus* izolatında incelenen beş genin (*norA*, *norB*, *aflR*, *pksA*, *ver-1*) varlık durumu ve izolatların ülkelere göre dağılımı.

İzolat/Ülke	*norA*	*norB*	*aflR*	*pksA*	*ver-1*
1-Ukrayna	+	+	+	+	+
2-Ukrayna	+	-	-	-	+
3-Ukrayna	+	+	+	+	+
4-Rusya	-	-	-	-	+
5-Ukrayna	-	+	+	+	+
6-Ukrayna	+	+	+	+	+
7-Rusya	+	-	+	+	+
8-Rusya	+	+	+	+	+
9-Rusya	+	-	+	+	+
10-Rusya	+	-	+	+	+
11-Rusya	+	-	+	+	+
12-Suriye	+	+	+	+	+
13-Suriye	+	+	+	+	+
14-Rusya	+	-	+	+	-
15-Rusya	+	-	+	+	+
16-Rusya	+	-	+	+	-
17-Rusya	-	-	-	-	+
18-Rusya	+	-	+	+	+
19-Rusya	+	-	+	+	+
20-Rusya	+	+	+	+	+
21-Rusya	+	-	+	+	+
22-Rusya	+	-	+	+	+
23-Rusya	-	-	-	-	+
24-Rusya	+	-	+	+	-
25-Rusya	+	-	+	+	+

Bu çalışmada, gıda kaynaklı *Aspergillus flavus* izolatlarının aflatoksin biyosentezinde rol oynayan gen bölgeleri PCR yöntemiyle amplifiye edilmiş ve gen dağılımları incelenmiştir. Sonuçlarımız, farklı coğrafi bölgelerden izole edilen *A. flavus* suşlarının genetik çeşitlilik gösterdiğini ve aflatoksijenik potansiyellerinin genetik profillerine bağlı olarak değişebileceğini ortaya koymaktadır.

Gallo ve ark. (2012) tarafından yapılan çalışmada, Kuzey İtalya'da mısırdan izole edilen 67 *Aspergillus* izolatının *β-tubulin* ve calmodulin gen bölgelerinin yanı sıra *aflR*, *aflS* (*aflJ*), *aflD*, *aflM*, *aflO*, *aflP* ve *aflQ* gibi aflatoksin biyosentez genleri hedef alınarak PCR analizi yapılmıştır. Çalışmada, gen bölgeleri farklılıklarına bağlı olarak *Aspergillus* suşlarının aflatoksin üretme potansiyelinin gruplandırıldığı ve sadece tüm gen bölgelerine sahip olan suşların (Grup I) aflatoksin üretebildiği belirtilmiştir. Bizim çalışmamızda, bazı genlerin (örneğin *norB*) izolatların bazılarında gösterilememesi, izolatlarımız arasında genetik çeşitliliğin bulunduğunu ve bu durumun toksin üretme kapasitesini etkileyebileceğini düşündürmektedir.

Çalışmamızda, izolatların büyük çoğunluğunun *aflR* (%84), *norA* (%92), *pksA* (%84) ve *ver-1* (%88) genlerini taşıdığı, ancak *norB* geninin yalnızca 8 izolatta (%36) bulunduğu belirlenmiştir. Bu durum, *norB* geninin aflatoksin biyosentezinde daha az yaygın olabileceğini ya da bazı suşların bu geni kaybetmiş olabileceğini düşündürmektedir. Benzer şekilde, Criseo ve ark. (2001) çalışmalarında aflatoksin üreten ve üretmeyen *A. flavus* suşlarını moleküler düzeyde karşılaştırmış ve üretmeyen suşlarda bazı biyosentez genlerinin eksik olduğunu belirlemiştir. Çalışmalarında, özellikle *aflR, aflD* ve *aflQ* gibi genlerin varlığıyla aflatoksin üretimi arasında güçlü bir korelasyon olduğu saptanmıştır. Çalışmamızda *norB* geninin düşük

amplifikasyon oranı, aflatoksin üretim potansiyeline sahip olmayan izolatların varlığına işaret edebilmektedir. Ayrıca, Geisen (1996) tarafından yapılan çalışmada, potansiyel aflatoksin ve sterigmatosistin üreten *Aspergillus* türlerinin tespiti için geliştirilen çoklu PCR yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmada, *aflR* ve *pksA* genlerinin aflatoksijenik türlerin ayırt edilmesinde önemli belirteçler olduğu vurgulanmıştır. Çalışmamızda da benzer şekilde *aflR* ve *pksA* genlerinin yaygınlığı yüksek bulunmuş olup, bu genlerin varlığı, suşların aflatoksijenik potansiyelini değerlendirmek için kritik öneme sahip olabileceğini göstermektedir.

Kesmen ve ark. (2014) tarafından yapılan çalışmada, *pksL1* genine özgül PCR yöntemiyle aflatoksijenik *A. flavus* türleri belirlenmiş ve *pksA/pksL1* genlerinin aflatoksin biyosentezi için temel genler olduğu ifade edilmiştir. Bizim çalışmamızda da *pksA* geninin yüksek oranda (21 izolat, %84) amplifiye edilmesi, bu genin aflatoksijenik suşların belirlenmesinde güvenilir bir genetik belirteç olabileceğini desteklemektedir. Lavkor (2019) tarafından yapılan çalışmada da Adana'daki yer fıstığı örneklerinden izole edilen *A. flavus* suşlarının %78'inde *aflR* ve *aflJ* genlerinin tespit edildiği bildirilmiştir. Farklı coğrafi bölgelerden gelen buğdaylardan izole edilen *A. flavus* suşları arasındaki gen dağılım farklılıkları da dikkat çekicidir. Özellikle Ukrayna'dan gelen buğdaylardan izole edilen suşlarda aranan genler açısından gen pozitifliğinin genel olarak yüksek olduğu, Rusya'dan gelen buğdaylardan izole edilen izolatlarda gen çeşitliliğinin fazla ancak bazı gen kayıplarının gözlendiği, Suriye'den gelen buğdaylardan izole edilen izolatlarda ise tüm genlerin pozitif olduğu belirlenmiştir. Bu durum, bölgesel faktörlerin (iklim koşulları, tarımsal uygulamalar, depolama koşulları vb.) *A. flavus*'un genetik yapısını ve dolayısıyla aflatoksijenik potansiyelini etkileyebileceğini göstermektedir.

Bulgularımız ayrıca Manonmani ve ark. (2005) tarafından yürütülen çalışmayla da desteklenmektedir. Manonmani ve ekibi, *aflR* geninin yalnızca aflatoksijenik *A. flavus* ve *A. parasiticus* türlerinde amplifiye olduğunu belirlemişlerdir. Çalışmamızda da *aflR* geni %84 oranında tespit edilmiştir, bu da bu genin aflatoksijenik potansiyel için kritik bir belirteç olabileceğini göstermektedir.

Her ne kadar bu çalışmada da gösterildiği gibi genetik çeşitliliğin aflatoksijenik potansiyeli etkileyebileceğini gösteren çalışmalar mevcutsa da gen amplifikasyonuna dayalı değerlendirmeler, izolatların gerçek aflatoksin üretme kapasitesini tam olarak yansıtmayabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, farklı ülkelerin buğday örneklerinden izole edilen *A. flavus* izolatlarında aflatoksin biyosentezinde rol oynayan gen bölgelerinin varlığı incelenmiş ve elde edilen bulgularda, bazı izolatlarda aranan genlerin tamamının bulunmadığı ve eksikliklerin olduğu görülmüştür. *aflR, norA, norB, pksA* ve *ver-1* genlerinin çoğu izolatta varlığının gösterilmesi, bu izolatların aflatoksin üretme potansiyeline sahip olabileceğini düşündürmektedir. Bunun yanı sıra bu genlerin varlığının gösterilmesi *A. flavus* izolatlarının toksin üretimi hakkında net bir bilgi vermemektedir. Bu nedenle, gelecekte yapılacak çalışmaların sadece gen varlığına odaklanmak yerine, bu genlerin ekspresyon düzeylerini ve izolatların gerçek toksin üretim seviyelerini de incelemesi gerekmektedir. Bunun için bu genlerin Real-Time PCR ile ekspresyon durumlarına bakılarak aktivitelerinin kontrol edilmesi ve toksin varlığını ve miktarını ölçmek için kromatografik (HPLC, TLC, LC-MS) veya serolojik yöntemlerin (ELISA) uygulanması, izolatların toksijenik kapasitelerinin daha kapsamlı değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

Alaniz-Zanon, M. S., Bossa, M., Chiotta, M. L., Chulze, S. N. 2025. "Biological Strategies for Aflatoxin Mitigation in Food and Feed Chains in a Changing World.", IntechOpen. doi: 10.5772/intechopen.1009018.

Benkerroum, N. 2019. "Retrospective and prospective look at aflatoxin research and development from a practical standpoint.", International Journal of Environmental Research and Public Health, *16*(19), 3633.

Bennett, J. W., Christensen, S. B. 1983. "New Perspectives on Aflatoxin Biosynthesis.", Advances in Applied Microbiology, 29, 53–92.

Bordin, K., Sawada, M. M., Rodrigues, C. E. da C., da Fonseca, C. R., Oliveira, C. A. F. 2014. "Incidence of Aflatoxins in Oil Seeds and Possible Transfer to Oil: A Review.", Food Engineering Reviews, *6*(1–2), 20–28.

Cao, W., Yu, P., Yang, K., Cao, D. 2022. "Aflatoxin B1: Metabolism, toxicology, and its involvement in oxidative stress and cancer development.", Toxicology Mechanisms and Methods, 32(6), 395-419.

Chang, P. K., Skory, C. D., Linz, J. E. 1992. "Current Genetics Cloning of a gene associated with aflatoxin B1 biosynthesis in *Aspergillus parasiticus*.", Current Genetics, 21, 231-233.

Chang, P. K., Horn, B. W., Dorner, J. W. (2005). Sequence breakpoints in the aflatoxin biosynthesis gene cluster and flanking regions in nonaflatoxigenic *Aspergillus flavus* isolates. *Fungal Genetics and Biology*, *42*(11), 914-923.

Cotty, P. J., Bayman, P., Egel, D. S., Elias, K. S. 1994. "Agriculture, Aflatoxins and *Aspergillus*.", 1-27, The Genus *Aspergillus*, Editörler: Powell, K. A., Renwick, A., Peberdy, J. F., Basım yeri: Springer, Boston, MA.

Criseo, G., Bagnara, A., Bisignano, G. 2001. "Differentiation of aflatoxin-producing and non-producing strains of *Aspergillus flavus* group.", The Society for Applied Microbiology, *33*, 291–295.

Dai, C., Tian, E., Hao, Z., Tang, S., Wang, Z., Sharma, G., Shen, J. 2022. "Aflatoxin B_1 toxicity and protective effects of curcumin: Molecular mechanisms and clinical implications.", *Antioxidants*, *11*(10), 2031.

Dorner, M., 2008. "Distribution and molecular characterization of aflatoxin-producing and nonproducing isolates of *Aspergillus* section *Flavi* for biological control of aflatoxin contamination in maize in Nigeria.", Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Bonn, Institut für Nutzpflanzenwissenschaften und Ressourcenschutz, Doktor der Agrarwissenschaften der, 99 s.

Du, W., Obrian, G. R., Payne, G. A. 2007. "Function and regulation of *aflJ* in the accumulation of aflatoxin early pathway intermediate in *Aspergillus flavus*.", Food Additives and Contaminants, *24*(10), 1043–1050.

Ehrlich, K.C., Cotty, P.J., 2004. "An isolate of *Aspergillus flavus* used to reduce aflatoxin contamination in cottonseed has a defective polyketide synthase gene.", Applied Microbiology and Biotechnology 65, 473-478.

Gallo, A., Stea, G., Battilani, P., Logrieco, A. F., Perrone, G. 2012. "Molecular characterization of an *Aspergillus flavus* population isolated from maize during the first outbreak of aflatoxin contamination in Italy.", Phytopathologia Mediterranea*,* 51, 198−206.

Geisen, R. 1996. "Multiplex polymerase chain reaction for the detection of potential aflatoxin and sterigmatocystin producing fungi." Systematic and Applied Microbiology, *19*(3), 388–392.

Kabak, B., Var, I. 2008. "Factors affecting the removal of aflatoxin M1 from food model by *Lactobacillus* and *Bifidobacterium* strains.", Journal of Environmental Science and Health-Part B Pesticides, Food Contaminants, and Agricultural Wastes, *43*(7), 617–624.

Kesmen, Z., Yetiman A. E., Güllüce, A., Arslan, H. 2014. "*pksL 1* genine özgül PCR yöntemi ile aflatoksikojenik *Aspergillus flavus* türlerinin tespiti.", 8. Ulusal Moleküler ve Tanısal Mikrobiyoloji Kongresi, 4-7 Haziran 2014, Ankara, 142s.

Lavkor, I. 2019. “Molecular characterization of aflatoxin biosynthesis genes of *Aspergillus flavus* from peanuts production area.“, Legume Res. 42: 609-614.

Manonmani, H. K., Anand, S., Chandrashekar, A., Rati, E. R. 2005. “Detection of aflatoxigenic fungi in selected food commodities by PCR.”, Process Biochemistry, 40(8), 2859-2864.

Meyers, D. M., Obrian, G., Du, W. L., Bhatnagar, D., Payne, G. A. 1998. “Characterization of *aflJ,* a Gene Required for Conversion of Pathway Intermediates to Aflatoxin.”, Applied and Environmental Microbiology, *64*(10), 3713-3717.

Midorikawa, G. E. O., Sousa M. L. M., Silva, O. F., Dias, J. S. A., Kanzaki, L. I. B., Hanada, R. E., Mesquita, R. M. L. C, Gonçalves, R. C., Alvares, V. S., Bittencourt, D. M. C., Miller, R. N. G. 2014. “Characterization of *Aspergillus* species on Brazil nut from the Brazilian Amazonian region and development of a PCR assay for identification at the genus level.“, BMC Microbiology, 14, 1-9.

IARC. 1993. “Some Naturally Occurring Substances: Food Items and Constituents, Heterocyclic Aromatic Amines and Mycotoxins. (Vol. 56), IARC LYON FRANCE.

Payne, G. A., Nystrom, G. J., Bhatnagar, D, Cleveland, T. E., Woloshuk’, C. P. 1993. “Cloning of the afl-2 Gene Involved in Aflatoxin Biosynthesis from *Aspergillus flavus*.”, Applied and Environmental Microbiology, *59*(1): 156–162.

Pitt, J. I. 1992. “Corrections to Species Names in Physiological Studies on *Aspergillus flavus* and *Aspergillus parasiticus*.”, Journal of Food Protection, *56*(3), 265-269.

Shapira, R., Paster, N., Eyal, O., Menasherov, M., Mett, A., Salomon, R. 1996. “Detection of aflatoxigenic molds in grains by PCR.”, Applied and environmental microbiology, 62(9), 3270-3273.

Sharma, A. K., Kumar, A., Rijal, R. 2024. “Phylogenetic studies and distinction of aflatoxin-producing *Aspergillus* species in section *Flavi*, Ochraceorosei and Nidulantes: A review.”, Gene, 149151.

Trail, F., Mahanti, N., Linz, J. 1995. “Molecular biology of aflatoxin biosynthesis.”, MicrObiology, *141*(4), 755-765.

Yu, J., Chang, P. K., Ehrlich, K. C., Cary, J. W., Bhatnagar, D., Cleveland, T. E., Payne, G. A., Linz, J. E., Woloshuk, C. P., Bennett, J. W. 2004. “Clustered Pathway Genes in Aflatoxin Biosynthesis.”, Applied and Environmental Microbiology, *70*(3), 1253–1262.

Yu, J. 2012. “Current understanding on aflatoxin biosynthesis and future perspective in reducing aflatoxin contamination.”, Toxins, *4*(11), 1024–1057.

Yabe, K., Nakajima, H. 2004. “Enzyme reactions and genes in aflatoxin biosynthesis.”, Applied microbiology and biotechnology, 64, 745-755.

Zeng, H., Cai, J., Hatabayashi, H., Nakagawa, H., Nakajima, H., Yabe, K. 2020. “Vera gene is involved in the step to make the xanthone structure of demethylsterigmatocystin in aflatoxin biosynthesis.”, International Journal of Molecular Sciences, *21*(17), 1–23.

Zhu, C. S., Jiang, C. J., Sun, H. J., Yuan, G. D., Yu, J., Wang, M. Q., Wang, C. T. 2025. “Screening for resistance to *Aspergillus flavus* invasion and aflatoxin production in peanut.”, *Genetic Resources and Crop Evolution*, 1-16.

THE NEW GEOGRAPHY OF CAPITAL: ANALYSIS OF EMBLEMATIC CASES OF GEOPOLITICAL FRAGMENTATION IN GLOBAL FINANCIAL FLOWS

Itzel Dallan Vázquez García
UJAT, estudiante de Maestría en Contaduría
ORCID: https://orcid.org/0009-0000-3345-7400
Dra. Candelaria Guzmán Fernández
UJAT, https://orcid.org/0000-0002-6144-7397
Dr. Tomás Francisco Morales Cárdenas
UJAT, http://orcid.org/0000-0002-5934-2748
Dr. Germán Martínez Prats
UJAT, https://orcid.org/0000-0001-6371-448X

Abstract
This article examines how growing geopolitical fragmentation has significantly transformed the established patterns of global financial flows, analyzing five emblematic cases of the period 2020-2024. The research documents how tensions between powers have reconfigured cross-border investments in strategic sectors. In the case of semiconductors, the restructuring of foreign direct investment after Western restrictions to China is analyzed, resulting in a bifurcation of the global ecosystem with new investment centers in India, Vietnam and Mexico. In telecommunications, it is studied how Huawei bans altered capital flows to 5G infrastructure, creating opportunities for competitors such as Nokia and Ericsson. The third case explores the reconfiguration of sovereign debt markets after sanctions against Russia, with the consequent redirection of investments towards markets considered geopolitically secure. In energy, it examines how the war in Ukraine transformed investment patterns in energy infrastructure, accelerating flows to LNG and renewable energy. Finally, the case of digital platforms is analyzed, where cross-restrictions between powers have generated parallel financial ecosystems. The methodology combines quantitative analysis of cross-border investment data with data provided by key players in the financial sector. The results reveal an increasingly fragmented international financial system, where geopolitical considerations often outweigh traditional economic fundamentals. The article concludes that this "capital politicization" represents a structural change in the global financial system, with significant consequences for financial stability, resource allocation and international economic governance.
Keywords: geopolitical fragmentation, financial flow, financial ecosystem, international financial system.

THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF PHILOSOPHICAL LYRICISM IN KYRGYZ POETRY

Koichumanova Gulzhan Kadyrovna
Osh State University. Kyrgyzstan.
Institute of Philology and Intercultural Communication,
candidate of philological sciences, docent

Abstract:
This article examines the historical development of philosophical lyricism in Kyrgyz poetry and its transformation in accordance with social, spiritual, and cultural conditions. The nature of philosophical lyricism is considered as a form of literary creativity. Through exploring the poet's personal worldview and philosophical perspectives, the deep meaning of life and the poet's spiritual world can be revealed. The poet's connection with nature, their inner world, reflections on the meaning of life and death, as well as their works on philosophical themes, are analyzed.
The article identifies the peculiarities of philosophical lyricism in Kyrgyz poetry, its historical development, and its connection with profound questions about both social and individual life. The aim of the study is to reveal how philosophical lyricism is expressed in the works of Kyrgyz poets and its impact on the literary process. Using the works of prominent Kyrgyz poets (such as Suyunbai Eraliev, Zholon Mamytov, Tabildy Mukanov, and others) as examples, the article discusses the place and development of philosophical lyricism in Kyrgyz poetry, employing text analysis and contextual research methods. The article concludes with reflections on the significance of philosophical lyricism and offers suggestions for future research.
Keywords: Kyrgyz poetry, philosophical lyricism, historical development, 1960-1980s, poetic evolution, philosophical themes, cultural influence, literary analysis, Soviet-era poetry, existential reflections.

Introduction

Philosophical lyricism is a form of poetry enriched with deep contemplation and philosophical reflections. It expresses the poet's worldview, meditations on life, and connection with nature and society. Philosophical lyricism plays a significant role in literature, as it reveals the spiritual world of an individual and raises profound existential questions. In Kyrgyz poetry, this genre has greatly influenced the development of the literary process, contributing to the formation of national philosophy and culture. The main objective of this study is to identify the characteristics and stages of development of philosophical lyricism in Kyrgyz poetry. It is essential to analyze how philosophical themes are reflected in the works of Kyrgyz poets and how they shape their worldview and literary significance.
Philosophical lyricism is an essential phenomenon that reflects the spiritual and cultural evolution of society. Studying the development of philosophical ideas in Kyrgyz poetry helps to assess the value of the literary heritage and gain a deeper understanding of the connection between Kyrgyz literature and global poetry.

Scientific Perspectives on the Ancient History of the Kyrgyz People and Philosophical Lyricism

Numerous scientific studies and analyses have been conducted on the development of philosophical lyricism in Kyrgyz poetry and its social, spiritual, and literary significance. These studies aim to deepen the understanding of poets' works and determine how their philosophical thoughts have influenced the development of Kyrgyz literature. The first steps in the scientific

study of the ancient history of the Kyrgyz people and their folk poetry were taken in the mid-19th century. Renowned scholars such as Ch. Valikhanov, V. Radlov, I. Bichurin, and V. Bartold highlighted the antiquity of the Kyrgyz people and their rich historical heritage. These studies firmly established the Kyrgyz as one of the ancient peoples of Central Asia. Philosophical lyricism holds a significant place in ancient Kyrgyz poetry. In the mid-19th century, scholars like Ch. Valikhanov and V. Radlov identified philosophical motifs and genres in folk poetry. The roots of philosophical lyricism in Kyrgyz poetry can be traced back to various minor folklore genres, including rituals, lullabies, laments, mourning songs, and elegies. Each of these forms reflects human emotions, the philosophy of life, and spiritual reflections[1].

Rituals are an essential part of Kyrgyz folk poetry. Forms such as lullabies, mourning songs, wedding songs, and commemorative verses express philosophical views on nature, life, love, and death. Additionally, wedding and celebratory songs also contain philosophical themes. For example, "Wedding Songs," "Bride's Farewell," and "Seeing the Groom" include deep reflections on the meaning of life, the foundation of family, and beliefs about future generations. Philosophical thoughts in various genres of Kyrgyz poetry address social, spiritual, and worldview-related issues. Throughout history, Kyrgyz poetry has also reflected ideas about nature and its laws, portraying the deep interconnection between humans and their environment. Poets have skillfully captured the philosophical aspects of this relationship.

Kyrgyz folk poetry serves as a custodian of ancient philosophical reflections and spiritual heritage. The presence of philosophical lyricism in rituals and other poetic genres highlights the unique worldview and historical consciousness of the Kyrgyz people.

The philosophy within Kyrgyz folk songs, especially in the context of their deep reflections on life, nature, and the human spirit, emphasizes understanding the laws of the universe and the inherent connection between life and death. These songs highlight the fleeting nature of life while focusing on spiritual growth and the deeper meaning of existence. Kyrgyz folk songs reflect the nation's philosophical worldview, shedding light on spiritual and social concepts that are highly valued. The philosophical legacy of Kyrgyz poetry is rooted in the art of epic storytelling, especially in the "Manas" epic, which encapsulates key philosophical themes about life, societal values, and moral integrity. This legacy, with its deep reflection on the human spirit, nature, and social justice, is a significant part of the nation's cultural heritage. The "Manas" epic, one of the most important works of Kyrgyz folklore, reflects ideas about the creation of the world, the order of the universe, and the relationship between humans and nature, all deeply embedded in philosophical thinking. In the "Manas" epic, the philosophical aspect of human nature is explored through the characters' decisions, inner struggles, and moral values. These include ideas of honesty, courage, love, and justice, illustrating the ongoing battle between good and evil. Death, portrayed as a challenge, is also shown as a form of renewal and rebirth. Life, too, becomes a central philosophical theme, with a focus on valuing one's existence, using one's abilities wisely, and striving for righteousness and truth. Manas and other epic works portray the importance of moral and ethical behavior in society. The characters understand their roles in both family and society, striving to achieve justice through their actions. The themes of community cooperation, unity, and respect are crucial aspects of the philosophical worldview, which also emphasizes the role of justice and fairness in maintaining social order[2].

The "Manas" epic and other works represent the philosophical understanding of the human soul, the importance of morality, and the eternal struggle between good and evil. These stories also delve into the connection between humans and nature, presenting the natural world as a crucial aspect of one's spiritual and physical existence. Through these epic works, Kyrgyz philosophy speaks of the essential balance of life, the role of nature in shaping human life, and the quest for truth, justice, and inner purity. The philosophy in ancient Turkic poetry is deeply intertwined

with the rich history, culture, and worldview of Turkic peoples. It serves as a reflection of their spiritual world, social structure, and moral values, playing a significant role in shaping their identity. Philosophical thoughts in ancient Turkic poetry appear in various aspects, illustrating the worldview of that era and the role of individuals in society.

One of the key themes in ancient Turkic poetry is the perception of the universe and its structure. Turkic peoples often understood the world as an interconnection between nature and spiritual forces. They believed that everything in the universe was interconnected and governed by higher spiritual powers. The significance of the four natural elements—fire, water, air, and earth—and their impact on human life is a recurring philosophical idea in ancient Turkic poetry. For instance, works such as *Kitab-i Divan-i Lugat-it-Turk* (Dictionary of Turkic Languages) provide insights into the structure of the world, the laws of nature, and the worldview of the Turkic people through philosophical interpretations. Another central theme in ancient Turkic poetry is the inner world of human beings, focusing on intellect, emotions, and moral values. Turkic poets encouraged individuals to strive for wisdom and righteousness, emphasizing justice, faith, and self-awareness. The meaning of life was seen as closely tied to truth, fairness, and moral integrity[3].

Life and death were also fundamental philosophical concerns in ancient Turkic poetry. For Turkic poets, death was not merely an end but a transition with deep philosophical significance. It was regarded as a natural part of existence, while life was associated with finding purpose and living with wisdom. The nomadic philosophy emphasized the purity of the soul, honor, and the lessons of the past as essential guiding principles.

Self-awareness and personal responsibility were also critical aspects of philosophical reflection in ancient Turkic poetry. Poets encouraged individuals to explore their inner world, maintain the purity of their mind and soul, and act with responsibility. Ethical living, wisdom, and faith were common themes across many poetic works. For example, epic works such as *Kül Tegin* and *Tonyukuk* discuss an individual's place in society, their significance, and their spiritual growth. They stress the importance of understanding life and striving for a prosperous existence through wisdom and integrity. Another essential aspect of ancient Turkic philosophy was the relationship with nature. Turkic poets and thinkers viewed nature as a spiritual and cosmological foundation. Humans were considered part of nature, and understanding and respecting it was regarded as fundamental to a meaningful life[4].

Social and ethical issues were also widely reflected in ancient Turkic poetry. Poets wrote about social justice, fairness, and true freedom. Epic works discuss the order of society, its laws, and human responsibilities, offering deep philosophical insights into maintaining balance and harmony within a community[5]. Overall, the philosophical thoughts in ancient Turkic poetry were aimed at understanding the world, society, and the self. Poets sought to convey the meaning of life, the value of morality, and the pursuit of wisdom through their works. Ancient Turkic poetry remains a significant philosophical heritage, reflecting the worldview of its time, attitudes toward nature and humanity, and aspirations for the enhancement of moral and ethical values[6].

Philosophical Lyricism in Kyrgyz Poetry During the Soviet Era and Beyond

During the Soviet era, Kyrgyz poetry was significantly influenced by socialist realism, shaping philosophical lyricism towards social and communal themes. Poets explored ideas of social justice, labor, and societal progress in their works. Philosophical lyricism was often employed as a tool to reflect and promote state political ideology.

1. **Philosophical Lyricism in the 1960s-1980s**
   Between the 1960s and 1980s, philosophical lyricism flourished in Kyrgyz poetry. Prominent poets such as Suyunbai Eraliev, Jolon Mamytov, and Tabylby Mukanov began to explore existential, metaphysical, and spiritual themes in depth. Their works

predominantly reflected thoughts on the human inner world, the fundamental meaning of existence, and humanity's place in life.

2. **Contemporary Philosophical Lyricism in Kyrgyz Poetry**
   Since the 1990s, Kyrgyz philosophical lyricism has evolved in new directions. Poets started addressing global issues, existential dilemmas of the individual, and spiritual quests. Additionally, there was a renewed focus on national values and Kyrgyz philosophical thought, often approached from modern perspectives.
3. **Textual Analysis of Philosophical Lyricism**
   To deeply study philosophical lyricism in Kyrgyz poetry, textual analysis and contextual research methods are widely applied. These approaches help uncover poets' philosophical reflections through textual structure, stylistic features, and symbolic expressions. For example, an analysis of the works of Suyunbai Eraliev and Jolon Mamytov reveals existential motifs, metaphysical contemplation, and unique worldviews embedded in their poetry.
4. **Connection Between Kyrgyz Philosophical Lyricism and World Literature**
   Kyrgyz philosophical lyricism holds a significant place within the context of world literature. The influence of European philosophical thought can be traced in the works of Kyrgyz poets, while Kyrgyz philosophical lyricism retains a distinct national character. Comparative studies between Kyrgyz poetry and global literary traditions provide valuable insights into the development and uniqueness of Kyrgyz poetic thought.

Scientific research on philosophical lyricism in Kyrgyz poetry enables a deeper understanding of poets' creative contributions, their influence on Kyrgyz literature, and their broader societal and spiritual insights. Additionally, such studies highlight key stages in the evolution of Kyrgyz poetry and its place within world literature[7].

1920-1950s: The Influence of Socialist Realism on Philosophical Motifs in Poetry

The period of 1920-1950 in Kyrgyz poetry was dominated by socialist realism, which had a significant impact on the content and form of philosophical lyrics.

1. **The Ideologization of Philosophical Lyrics.**
   During this period, Kyrgyz poets wrote their works in accordance with the requirements of communist ideology. The main goal of socialist realism was to educate society with a new socialist consciousness. Instead of personal reflections, freedom, and themes of life and death, the dominant ideas in philosophical poetry were revolution, labor, and the construction of a new society.
2. **A New Interpretation of the Relationship Between Man and Society.**
   In Kyrgyz poetry, philosophical reflections shifted from individual spiritual searches to the interests of the collective and society. The main characteristics of this period included:
   - The role of an individual in life was determined by labor.
   - Philosophical concepts such as fate and existence were viewed through the lens of class struggle.
   - The connection between humans and nature was aligned with socialist construction (e.g., transforming nature, building new cities).
3. **Main Themes and Transformations.**
   - **Life and death:** Death was not perceived as an individual tragedy but as a sacrifice for society.
   - **Nature motifs:** Nature was no longer a subject of romantic contemplation but was depicted as an environment to be transformed for socialism.
   - **The meaning of life:** Defined by labor and service to society.

4. **Changes in Philosophical Motifs in Poets' Works.**
   Poets such as **Togolok Moldo, Aaly Tokombaev, Kasym Tynystanov, and Joomart Bokonbaev** contributed significantly to the development of poetry, aligning their works with the demands of socialist realism. However, their poetry occasionally reflected real-life philosophy, human emotions, and the contradictions between public and private life.

During the 1920-1950s, Kyrgyz philosophical poetry underwent significant changes. Under the influence of socialist realism, poetry became primarily ideological, focusing on social responsibilities, socialist values, and collectivism rather than personal philosophical thoughts. However, some poets, despite the harsh conditions of the era, sought to convey philosophical depth and the complexity of human emotions in their works[7].

1960-1980s: The Flourishing of Philosophical Lyrics in Kyrgyz Poetry

The 1960-1980s marked a golden age for philosophical poetry in Kyrgyz literature. During this period, poetry expanded in themes, form, and artistic direction, with poets deeply exploring both societal life and the human inner world, along with spiritual searches.

1. **The Influence of Social and Cultural Factors.**
   The flourishing of philosophical poetry during this period was influenced by:
   - **The "Thaw" and ideological relaxation:** The post-Stalinist changes in the late 1950s allowed for greater intellectual and creative freedom.
   - **Interest in Western and Eastern philosophical ideas:** Existentialism, humanism, and the works of philosophical poets influenced Kyrgyz literature, broadening its philosophical reflections.
   - **Technological and scientific progress:** Events such as space exploration and the development of atomic energy led to philosophical reflections on humanity's role and its connection with the cosmic world.
2. **Main Themes of Philosophical Lyrics.**
   - **Life and death:** The temporality of human life and the philosophical meaning of death (**Jolon Mamytov, Tabylty Mukanov**).
   - **Man and nature:** Poets explored the harmony between humans and nature, as well as ecological issues (**Sagin Akmatbekova**).
   - **Love and the fate of the soul:** Love was increasingly considered from a deep philosophical perspective (**Ramiz Ryskulov**).
   - **Existential search:** Poets reflected on eternal questions such as *"Who am I?"* and *"What is the meaning of life?"*
3. **The Role of Poets in Philosophical Lyrics.**
   Some of the most prominent poets of this period were:
   - **Jolon Mamytov** – Explored the complexity of the human soul and the profound meaning of life.
   - **Tabylty Mukanov** – Focused on philosophical thoughts related to life and death.
   - **Sagin Akmatbekova** – Deeply examined the world of women, love, and the connection between humans and nature.
   - **Ramis Ryskulov** – Studied the philosophical aspects of social life and existential themes.

The 1960-1980s became a defining era in Kyrgyz literature when philosophical poetry established itself as an independent literary direction. Poets of this time engaged in deep reflections on human spirituality, the meaning of life, love, and the relationship with nature, elevating philosophical poetry to a new level. These works have become part of the golden heritage of Kyrgyz literature, leaving a lasting legacy for future generations[8].

From 1990 to the Present: New Directions in Philosophical Lyricism in Contemporary Kyrgyz Poetry

Starting from the 1990s, philosophical lyricism in Kyrgyz poetry has embraced new directions and transformations in form. During this period, Kyrgyzstan gained independence and underwent significant political and social changes. These transformations left a profound mark on poetry as well. The new directions of philosophical lyricism in contemporary Kyrgyz poetry have mainly focused on modern issues, the discovery of the human inner world, nomadic culture, and its adaptation to new conditionsx[9].

1. The Impact of Independence and Societal Changes

Kyrgyzstan's independence, along with political and social transformations, brought significant changes in poets' worldviews and reflections. After the pressures of the Soviet era, poets paid more attention to themes such as freedom, individual rights, and identity. These shifts paved the way for new directions in philosophical lyricism:

- **Questions of the Present Time:** Poets have depicted the new societal conditions and changes in worldviews through deep philosophical perspectives. Literary works in this period explore changing values, aggression and stress, and the responsibilities associated with independence.
- **Diversity of Worldviews:** The new trends in philosophical lyricism often address issues related to global and regional identities, reflecting on relationships between distant and nearby cultures.

2. New Philosophical Reflections and the Inner World of Humans

After the 1990s, Kyrgyz poetry extensively explored the depths of the human inner world and spiritual dilemmas. Poets who followed this new direction achieved significant breakthroughs in responding to existential questions and generating new philosophical reflections:

- **Personal Freedom and Identity:** Self-awareness as the highest and deepest act of human existence, along with themes of moral freedom and social responsibility, were widely explored.
- **Emotional Crisis and Struggles with the World:** Contemporary poets frequently address themes of human struggles against adversities, natural disasters, and internal conflicts within one's soul.

3. New Philosophical Trends and Symbolism

One of the notable new trends in Kyrgyz poetry after the 1990s is the rise of symbolism and abstraction. Philosophical themes that were previously more direct and realistic began to incorporate elements of impressionism and symbolism:

- **Condensed Symbols of Society:** In modern philosophical lyricism, poets often depict societal symbols—its dignity, and the interconnections between humans and nature within the universe. These elements are portrayed in new forms with symbolic meanings.
- **Abstraction of the World:** Abstract metaphors that capture the spiritual depth of human existence and the fundamental philosophical acts of life are used to provide insightful responses to major historical and contemporary issues.

This shift in philosophical lyricism reflects the evolving consciousness of Kyrgyz poetry, demonstrating its ability to respond to new realities while maintaining its deep cultural and philosophical roots.

Features of Kyrgyz Philosophical Lyricism and Its Connection to World Literature

The distinctive features of Kyrgyz philosophical lyricism and its connection to world literature can be explained by its historical development and the diversity of personal viewpoints. This section discusses the features of Kyrgyz philosophical lyricism, its overall literary and philosophical influence, and its connection with world literature. Kyrgyz poetry's philosophical

lyricism is distinguished by its deep symbolism, beauty, and clear artistic reflection on worldview.

1. **Features of Kyrgyz Philosophical Lyricism**

Kyrgyz philosophical lyricism is enriched with diverse themes, focusing on the meaning of human life, the state of the soul, and the related questions. Its main features are summarized as follows:

- **Exploration of the Inner World of Humans:** In Kyrgyz philosophical lyricism, the inner world of a person, their spiritual state, sorrow, love, and labor are vividly portrayed. Poets often attempt to understand the world through the emotions, thoughts, and reflections of the human soul.
- **Deep Influence of Nomadic Culture:** Kyrgyz philosophical lyricism arises from the manifestations of nomadic culture and its strong connection with nature. The nomadic lifestyle of the Kyrgyz people and their worldview have left a deep mark on the poets' creativity.
- **Connection with Nature:** Philosophical perspectives on nature occupy an important place in Kyrgyz poetry. Poets not only depict nature artistically but also treat it as a symbol of fate, life, and the inner state of humans.
- **Diversity of Philosophical Motifs:** In Kyrgyz philosophical lyricism, existentialism, naturalism, spiritual quests, and the efforts of humans to understand the essence of life are widely reflected. Through these motifs, poets convey their deep thoughts and worldviews.

2. **Kyrgyz Philosophical Lyricism and Its Connection to World Literature**

Kyrgyz philosophical lyricism is deeply connected to world literature. The philosophical poetry of Kyrgyzstan has been influenced by many literary movements and schools of thought around the world, while striving to maintain its unique and distinguished characteristics.

- **Influence of Russian Literature:** During the Soviet era, Kyrgyz literature was heavily influenced by Russian literature. The philosophical lyricism of Russian poets, especially in the 19th century, impacted Kyrgyz poetry, and philosophical reflections on human life were adopted and developed by Kyrgyz poets. This influence is visible in the works of poets such as Suyunbay Eraliyev, Jolon Mamytov, and Tabildy Mukanov.
- **Influence of Pushkin and Shakespeare:** Another significant influence from world classical literature, especially from the works of Shakespeare, is found in Kyrgyz philosophical lyricism. Existential, psychological, and moral motifs in the works of Shakespeare have impacted Kyrgyz poetry, especially in exploring the inner world of humans and their spiritual crises.
- **Existentialism and Modernism:** Kyrgyz philosophical lyricism was also influenced by modernist and existential movements. Poets like Jolon Mamytov and Tabildy Mukanov connected their works with world existential literature, reflecting deep philosophical thoughts about the human place in the universe.
- **Global Significance of Philosophical Lyricism:** Kyrgyz poetry, with its unique elements such as the depiction of nomadic culture and deep views of nature, contributes significantly to global literature. Its connection with global literary trends highlights the diversity and depth of its themes.

3. **The Place of Kyrgyz Philosophical Lyricism in World Literature**

While Kyrgyz philosophical lyricism is influenced by many movements in world literature, it strives to preserve its uniqueness. The philosophical ideas, existential crises, and spiritual quests in Kyrgyz poetry have integrated deeply into world literature, gaining significant value. Questions about the inner world of humans and their place in the world remain relevant and contribute to the broader philosophical discourse in global literature.

Kyrgyz philosophical lyricism's connection with world literature, through its powerful values and deep content, presents unique contributions to the world's literary heritage, offering new perspectives through the creative works of Kyrgyz poets.

Conclusion

Kyrgyz philosophical lyricism has deeply influenced world literature through its historical development, contributing significantly to global philosophical thought. Due to its roots in nomadic culture and its deep connection with nature, Kyrgyz poetry uniquely reflects philosophical motifs found in world literature, maintaining its place in the overall literary process. The connection of Kyrgyz philosophical lyricism to world literature opens up diverse and fascinating discussions, broadening the understanding of human existence and spiritual matters.

The study of philosophical ideas in Kyrgyz poetry opens new directions for literary and philosophical research. These studies not only uncover the deep philosophical aspects of Kyrgyz literature but also require a re-examination of national concepts, the spiritual and moral values of the Kyrgyz people. The significance of this research lies in its potential to highlight the place and social and spiritual significance of Kyrgyz poets in world literature by reflecting on the philosophical aspects of Kyrgyz poetry. This, in turn, creates an opportunity for a deeper understanding of the historical significance of Kyrgyz literature and strengthens its connection with other literatures around the world. Additionally, the study of philosophical ideas in Kyrgyz poetry offers a chance to inspire and guide future young poets. The transformation of philosophical ideas into a creative force will help in understanding Kyrgyz literature and poetry more deeply and multidimensionally.

In conclusion, the future of philosophical ideas in Kyrgyz poetry and the importance of this research play a vital role in the development of literature and culture, fostering the growth of creative processes while considering national, philosophical, and global values.

References:

1. ЛЕВИНА, Н. Н. (2021). ВЕСТНИК УГРОВЕДЕНИЯ. *ВЕСТНИК УГРОВЕДЕНИЯ Учредители: Обско-Угорский институт прикладных исследований и разработок*, *11*(3), 461-469.
2. Грязнов, С. А. (2021). О проблеме философского воспитания. In *Социально-педагогические вопросы образования и воспитания* (pp. 193-196).
3. Спесивцева, О. А. (2021). ФИ Тютчев, НС Гумилев: к проблеме взаимодействия творческих индивидуальностей. In *Филология и лингводидактика в современном научном и образовательном пространстве* (pp. 761-771).
4. САРЫКОВ, С. (2021). ФИЛОСОФСКИЕ ВЗГЛЯДЫ ПОЭТА В МИРЕ ПОЭЗИИ. *Наука. Образование. Техника*, (2).
5. ЛЕВИНА, Н. Н. (2021). ВЕСТНИК УГРОВЕДЕНИЯ. *ВЕСТНИК УГРОВЕДЕНИЯ Учредители: Обско-Угорский институт прикладных исследований и разработок*, *11*(3), 461-469.
6. Babayan, L. Явление «нового реализма» в русской прозе на рубеже 20-21 вв.
7. Турдубаева, Н. Ш. (2023). ЛИТЕРАТУРА ТУРЕЦКОГО МИРА В ИССЛЕДОВАНИЯХ КЫРГЫЗСКИХ УЧЕНЫХ. *Наука. Образование. Техника*, (3).
8. Койчуманова, Г. К. (2021). ЭВОЛЮЦИЯ, ФИЛОСОФСКАЯ СУЩНОСТЬ И ОСОБЕННОСТИ ФИЛОСОФСКОГО ЛИРИЗМА. In *НАУКА, ОБРАЗОВАНИЕ, ОБЩЕСТВО: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ, ДОСТИЖЕНИЯ И ИННОВАЦИИ* (pp. 66-69).
9. Спесивцева, О. А. (2021). ФИ Тютчев, НС Гумилев: к проблеме взаимодействия творческих индивидуальностей. In *Филология и лингводидактика в современном научном и образовательном пространстве* (pp. 761-771).

SPORTS DIPLOMACY AND ITS ROLE IN EXCHANGES BETWEEN COUNTRIES WITH AN EMPHASIS ON WORLD PEACE

Kosar Adibankhah

Master's student in Motor Behavior, Physical Education, Payam Noor University of South Tehran, Tehran, Iran.

(Orchid Code 0009-0005-6115-1763)

Abbas Eghbal Mehran

PhD student in History of Islamic Iran, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran

(Orchid Code 0000-0002-5184-3003)

Abstract:

Sports diplomacy is known as an effective tool in establishing and strengthening relations between countries. This type of diplomacy can act as a bridge and pave the way for cultural, economic, and political exchanges. In today's world, sports are known as a universal language that can transcend borders and help promote peace and understanding between nations. By holding international sports events, countries find an opportunity for interaction and dialogue that can lead to reducing tensions and creating new friendships. Also, sports diplomacy can play a significant role in resolving political and social disputes. This research aims to examine sports diplomacy and its role in exchanges between countries with an analytical perspective, emphasizing global peace. Therefore, it seeks to answer these questions. 1. How can sports diplomacy help strengthen relations between countries? 2. What is the impact of sports diplomacy on the global peace process? The research findings indicate that sports diplomacy can act as an effective tool to reduce political tensions and increase international cooperation. Holding international sports events can strengthen understanding and friendship between nations and, as a result, increase the level of world peace.

Keywords: Diplomacy, Sports, Role, Exchanges, World Peace

Introduction:

Sports diplomacy, as an effective tool in international relations, plays a significant role in strengthening ties between countries and promoting world peace. As a universal language, sports can break down cultural, political, and economic boundaries and bring people from

different nationalities together. Given the power of sports to influence public opinion and create a sense of solidarity, sports diplomacy can act as a bridge between nations. In today's world, where political tensions and disagreements abound, the use of sports events to strengthen diplomatic relations and create an atmosphere of cooperation is very important. International competitions such as the Olympics and the World Cup not only provide an opportunity for sports competitions, but also serve as a suitable platform for dialogue and diplomatic interactions. These events can help reduce tensions and build trust between countries. In addition, sports diplomacy can help promote human values such as respect, solidarity, and equality. These values are important not only in the field of sports but also in other social and political areas. Therefore, countries can promote peace and stability at the global level by utilizing the potential of sports diplomacy.

Background:

So far, no independent and comprehensive research has been conducted analytically to examine sports diplomacy and its role in exchanges between countries with an emphasis on world peace. What is mentioned in some sources, along with the main topics, is partially mentioned, including Ali Tahai (1400) in a study titled "Journal of the Culture of Diplomacy", Peymanfar et al. (2019) in an article titled: "Explanation of sports diplomacy using a paradigmatic model: a qualitative study", Jami et al. (2014) in an article titled: "Sports as an efficient tool in public diplomacy and international interactions", Shariati Feizabadi and Goodarzi (2015) in an article titled: "The position of sports diplomacy in the international relations of the Islamic Republic of Iran", Dosti et al. (2019) in an article titled: "Thematic analysis of sports diplomacy in the development of international relations" They have conducted research on the topic of the article.

Sports Diplomacy as a Diplomatic Tool:

The concept of sports diplomacy as one of the main indicators of soft power development and public diplomacy has attracted the attention of many developed countries and emerging economies (BRICS). Analysts believe that just as diplomats sit around the table to realize national interests, athletes also run around the track to strengthen these interests (Faizabadi, 2019: 125-128). In fact, sports diplomacy is a diplomatic tool that can reduce isolation and bring stability and security to the country, and on the other hand, solve non-sports issues and problems and provide social comfort. Since further development leads to increased peace in societies, sports can play an effective role in this direction, as we all know, the best example

of sports diplomacy is the Olympic Games, which is mentioned in the main goals of these games. Since its inception in ancient Greece, the Olympic Games have had a tradition of a truce during the Olympics, during which no war has occurred. The Olympic Truce is to ensure the safe travel of athletes and spectators to the Games in times of war. The Olympic Games allow people to put aside their differences and come together and compete in a spirit of international cooperation. Sport unites people, in the way that the Olympic Games and other international competitions bring people together and create a space for effective international cooperation and show the world that it is possible for people of all nationalities, races and cultures to get along (Tahai, 1400: 108). Countries interact with each other on a daily basis and have ongoing discussions on many issues, including political, social, economic and military problems. How they address these issues and choose foreign policy tools to solve potential problems or challenges depends on the leaders of the states. Realist scholarship has focused more on military and economic capabilities, geography, natural resources, population, and political stability and competence in terms of power resources. According to the realist worldview, conflicts between nations are expected to occur, so implementing new and versatile diplomatic tools such as sports diplomacy is not their first choice. Realist scholars generally argue that power is primarily force and military power (Morgenthau, 1948; Kissinger, 1994.(International sporting events mediate between people and their governments by promoting intercultural understanding and cooperation. Using the Olympics to improve a country's image abroad or to improve relations between countries is useful because through the love of sport, spectators and elite politicians of states can be reached. As a result, international sporting events can also improve relations on both sides and multilaterally (Chalip, 2006: 3-12). Sports diplomacy plays a significant role as an effective tool in creating and promoting world peace. This type of diplomacy, using the appeal of sports, can bring countries closer together and reduce political tensions. International sporting events provide an opportunity for cultural exchange and dialogue between nations. As a universal language, sports strengthen the sense of solidarity and cooperation. These interactions can help to better understand each other and identify common grounds for cooperation. Sports diplomacy also promotes human values such as respect and equality. Ultimately, this approach can help create a more sustainable and peaceful world.

Conclusion:

Sports diplomacy, as an effective tool in establishing and strengthening international relations, plays a significant role in promoting world peace. By taking advantage of the attractiveness

and impact of sports, this type of diplomacy can help reduce tensions and create a positive atmosphere for dialogue between countries. Global sporting events, such as the Olympics and the World Cup, provide opportunities for nations to exchange culture and ideas in a non-political context. As a universal language, sports can transcend borders and strengthen a sense of solidarity between different peoples. This is especially important in situations where political and social differences exist. Sports diplomacy allows countries to solve complex international issues through positive cooperation and interaction. In addition, sports diplomacy can help promote human values such as respect, equality, and solidarity. These values are of great importance not only in the field of sports but also in international relations. Through these interactions, countries can gain a better understanding of each other and identify common grounds for future cooperation. Finally, sports diplomacy is recognized as a key tool in creating global peace and security. Given the increasing global challenges, using the potential of sports to strengthen international relations and promote peace requires more attention and investment. This approach can help create a more sustainable world and peaceful coexistence and play a vital role in shaping a better future.

References:

- Tahaei, Ali, "Journal of the Culture of Diplomacy", Volume 3, Issue 5 (February and March 1401).
- Shariati Feyzabadi, Mehdi (2019), "A Comparative Study of Sports Diplomacy in the Development of Foreign Relations of Iran and Selected Countries", Danesh Siasiyya, Volume 15, Issue 1.
- Peymanfar, Mohammad Hassan; Elahi, Alireza; Sajjadpour, Seyyed Mohammad Kazem; Hamidi, Mehrzad; Explaining Sports Diplomacy Using a Paradigmatic Model: A Qualitative Study Article, Sports Management Spring 2019 - Issue 44, pp. 59-75.
-Dosti, Arash; Reza Sabunchi, Reza; Shariati Feizabadi, Mehdi, Thematic Analysis of Sports Diplomacy in the Development of International Relations, "New Approaches to Sports Management Journal", Winter, 2019, Issue 27, pp. 131-146.
- Chalip, L (2006). Toward a distinctive sport management discipline. Journal of Sport Management, No.20, 1-21.
- Morgenthau, H (1948). Politics among nations: The struggle for power and peace. New York, NY: Alfred A Knopf.
- Kissinger, H (1994). Diplomacy. New York, NY: Simon & Schuster Paperbacks.

MODELLING THERMAL RADIATION EFFECTS ON TEMPERATURE AND CONCENTRATION ON MAGNETOHYDRODYNAMIC FLOW IN THE PRESENCE OF CHEMICAL REACTION IN A POROUS MEDIUM

[1*]LAWAL, A. O., [2]JIMOH, O. R. and [3]YUSUF, S. I.
[1]Department of Mathematics, Federal University of Technology, Minna, Nigeria

Abstract:
This study presents a mathematical model that explores the impact of thermal radiation effects on temperature and concentration on magnetohydrodynamic (MHD) flow in the presence of chemical reaction in a porous medium. The governing partial differential equations were non-dimensionalized, transformed to ordinary differential equations using harmonic solution technique and solved using perturbation method. The results which were presented graphically, highlight several key observations. Specifically, an increase in Grashof number, Dufour number, and porosity parameter leads to higher velocity profiles. Furthermore, Radiative parameters are found to reduce the fluid temperature. The findings of this work will be crucial in optimizing processes in areas like combustion, cooling systems and environmental control technology where such This study presents a mathematical model that explores the impact of thermal radiation effects on temperature and concentration on magnetohydrodynamic (MHD) flow in the presence of chemical reaction in a porous medium. The governing partial differential equations were non-dimensionalized, transformed to ordinary differential equations using harmonic solution technique and solved using perturbation method. The results which were presented graphically, highlight several key observations. Specifically, an increase in Grashof number, Dufour number, and porosity parameter leads to higher velocity profiles. Furthermore, Radiative parameters are found to reduce the fluid temperature. The findings of this work will be crucial in optimizing processes in areas like combustion, cooling systems and environmental control technology where such complex interactions are prevalent.complex interactions are prevalent.

Keywords: Dufour number, Grashof number, harmonic solution technique, Magneto-hydrodynamic, perturbation method

NEARSHORING AND THE INDUSTRIAL REAL ESTATE SECTOR IN MEXICO

Liliana Medina Medina.
Estudiante de Maestría en Universidad Juárez Autónoma de Tabasco
ORCID 0009-0005-4478-346X
Dra. Candelaria Vázquez Ramos.
Universidad Juárez Autónoma de Tabasco.
ORCID 0000-0002-0856-5044
Dra. Elizabeth García Moreno
Universidad Juárez Autónoma de Tabasco.
ORCID 0000-0003-1666-5157
Dra. Aransazú Avalos Díaz.
Universidad Juárez Autónoma de Tabasco.
ORCID 0000-0002-9397-6074

Abstract
Nearshoring is a strategic business practice that involves relocating operations to a nearby country often to reduce costs while maintaining efficiency. It has gained popularity, especially among North American and European companies looking to optimize their supply chains and mitigate the risks associated with offshore outsourcing. By moving their operations to countries that are geographically closer, companies can benefit from shorter shipping times, reduced transportation costs and better communication due to similar time zones and cultural affinities. This approach, which involves moving production processes closer to the consumer market, has seen remarkable growth in Mexico due to its proximity to the United States and its constantly evolving infrastructure. The industrial real estate sector has benefited greatly from this trend, becoming an important driver of the country's economy.
The relationship between Nearshoring and the development of industrial real estate in Mexico is evident. Companies seek to establish factories and distribution centers that allow them to reduce transportation costs and improve logistical efficiency. This phenomenon has resulted in an increase in the demand for industrial space, which has led to a boom in the construction of industrial parks, warehouses and modern manufacturing centers. Cities such as Tijuana, Monterrey and Querétaro have seen significant growth in this type of development.
In addition, Nearshoring has boosted job creation and attracted foreign direct investment. Companies relocating to Mexico are not only seeking skilled labor, but also an industrial environment capable of supporting their operations. This has led to developments in infrastructure, transportation and services that benefit both companies and local communities.
Nearshoring represents a significant opportunity for industrial real estate in Mexico, driving economic growth and modernization. As more companies opt for this approach, the country can establish itself as a leader in manufacturing and distribution in North America.
Keywords: Logistics efficiency, infrastructure, strategic location, economic growth, modernization, industrial parks, foreign direct investment, manufacturing.

ARONİA MELANOCARPA YAPRAKLARINDAN KALLUS ÜRETİMİ VE METANOLİK EKSTRAKTININ BAZI BAKTERİ VE FUNGUSLAR ÜZERİNE ANTİMİKROBİYAL AKTİVİTESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

CALLUS PRODUCTION FROM *ARONIA MELANOCARPA* LEAVES AND EVALUATION OF THE ANTIMICROBIAL ACTIVITY OF ITS METHANOLIC EXTRACT AGAINST CERTAIN BACTERIA AND FUNGI

Dr. Öğr. Üyesi Luay Burhan Mustafa
Tikrit Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Biyoloji Bölümü, Tikrit, Irak
Prof. Dr. İbrahim Özkoç
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Fakültesi, Biyoloji Bölümü, Samsun, Türkiye
Doç. Dr. Melike Çebi Kılıçoğlu
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun Meslek Yüksekokulu, Bitkisel ve Hayvansal Üretim Bölümü, Samsun, Türkiye
Doç. Dr. ARDA ACEMİ
Kocaeli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Biyoloji Bölümü, Kocaeli, Türkiye

ÖZET

Bu çalışma, tıbbi öneme sahip bir bitki olan *Aronia melanocarpa* yapraklarından kallus üretimini ve metanolik ekstraktının antimikrobiyal aktivitesini incelemeyi amaçlamıştır. Kallus dokusu üretimi, bitki biyoteknolojisinde sekonder metabolitlerin zenginleştirilmesinde kritik bir çalışma alanıdır. Bu araştırmada üretilen kalluslardan elde edilen metanolik ekstraktlar, Gram-pozitif *Staphylococcus aureus* ve Gram-negatif *Escherichia coli* bakterisi ile *Aspergillus flavus* ve *Trichophyton rubrum* fungusları üzerinde test edilmiştir.

A. melanocarpa yapraklarından kallus oluşumu, uygun bitki büyüme düzenleyicisi kombinasyonu kullanılarak başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. 2,4-Diklorofenoksiasetik asit ve kinetin içeren kültür ortamında 6 hafta boyunca alt kültürlere alınarak inkübe edilen yaprak dokularında yoğun ve sağlıklı kallus oluşumu gözlenmiştir. Bulgular, *A. melanocarpa* yapraklarının sekonder metabolit üretimi açısından önemli bir potansiyel taşıyan kallus üretimi için uygun bir biyolojik materyal olduğunu göstermiştir.

Kalluslardan elde edilen metanolik ekstraktın antimikrobiyal aktivitelerinin değerlendirilmesinde özellikle *S. aureus* ve *A. flavus* üzerine belirgin bir inhibisyon etkisi olduğu gözlenmiştir. Bu çalışmada elde edilen bulgular, *A. melanocarpa* kallus ekstraktının mikroorganizma kaynaklı hastalıkların tedavisinde antimikrobiyal ajan olarak kullanılabilme potansiyelinin olabileceğini konusunda umut vericidir.

Anahtar kelimeler: *Aronia melanocarpa,* kallus kültürü, metanolik ekstrakt, antimikrobiyal aktivite, Gram-pozitif Gram-negatif bakteri, fungus.

ABSTRACT

This study aimed to investigate the callus production from leaves of *Aronia melanocarpa,* a medicinally important plant, and the antimicrobial activity of its methanolic extract. Callus tissue production is a critical area of study for the enrichment of secondary metabolites in plant biotechnology. In this study, methanolic extracts obtained from the produced calli were tested on Gram-positive *Staphylococcus aureus* and Gram-negative *Escherichia coli* bacteria, and *Aspergillus flavus* and *Trichophyton rubrum* fungi.

Callus formation from *A. melanocarpa* leaves was successfully achieved using a combination of appropriate plant growth regulators. Intense and healthy callus formation was observed in leaf tissues that were subcultured and incubated for 6 weeks in the culture medium containing

2,4-dichlorophenoxyacetic acid and kinetin. The finding showed that *A. melanocarpa* leaves are a suitable biological material for callus production, which has a significant potential for secondary metabolite production.
In the evaluation of the antimicrobial activities of the methanolic extract obtained from calli, it was observed that it had a significant inhibitory effect especially on *S. aureus* and *A. flavus*. The findings obtained in this study are promising that *A. melanocarpa* callus extract may have the potential to be used as an antimicrobial agent in the treatment of microorganism-induced diseases.
Keywords: *Aronia melanocarpa,* callus culture, methanolic extract, antimicrobial activity, Gram-positive Gram-negative bacteria, fungus.

GİRİŞ

Bitkiler, tarih boyunca insan sağlığı için önemli bir kaynak olmuştur. Özellikle tıbbi bitkiler, antimikrobiyal, antioksidan ve antikanser özellikleriyle dikkat çekmektedir (Khan vd, 2023). *Aronia melanocarpa* (Michx.) Elliott (Siyah Aronya), Rosaceae familyasına ait, antioksidanlar, fenolik bileşikler ve flavonoidler gibi birçok biyoaktif bileşik içeren önemli bir tıbbi bitkidir. Anavatanı Kuzey Amerika olan bu bitki, son yıllarda Avrupa ve Asya gibi bölgelerde de yaygın hale gelmiş, gıda ve ilaç endüstrilerinde kullanım alanı bulmuştur (Kulling ve Rawel, 2008; Kim vd, 2013; Mustafa vd, 2024a). Yapısal olarak zengin fenolik içeriği sayesinde antioksidan kapasitesinin yüksek olması, insan sağlığına katkısını öne çıkarmaktadır. Anti-inflamatuar, antikanser ve antimikrobiyal etkileri çeşitli çalışmalarla belgelenmiştir (Landa vd, 2006; Parsaeimehr vd, 2010; Singh, 2011; Kala vd, 2014; Singh vd, 2016; Mahmoud, 2019).
Aronya yaprakları, çok sayıda fenolik madde ve sekonder metabolit üretimi potansiyeline sahiptir (Pavlović vd, 2016; Tian vd, 2017; Nogueira vd, 2024). Sekonder metabolitler, bitkilerin stres faktörlerine yanıt olarak sentezledikleri ve antimikrobiyal, antioksidan gibi önemli biyolojik aktiviteler sergileyen biyoaktif bileşiklerdir. Ancak, bu bileşiklerin doğal olarak bitki dokularında bulunan miktarları genellikle sınırlıdır. Bitki doku kültür teknikleri, bu bileşiklerin sentezini arttırmak için etkili bir yöntem olarak ortaya çıkmıştır. Kallus ve doku kültürleri, bitkilerin genetik bilgisinin tamamını taşıdığı için sekonder metabolitlerin biyosentezi açısından büyük bir potansiyele sahiptir. Bu teknolojiler, ayrıca bitki hücrelerinin biyosentez yollarının manipüle edilerek, ticari açıdan değer taşıyan sekonder metabolit türevlerinin üretimi için yeni imkanlar sunmaktadır (Hussain vd., 2012; Abdulhafiz vd., 2022; Özyigit vd., 2023).
Antimikrobiyal ajanların geliştirilmesi, artan antibiyotik direnci nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Doğal kaynaklardan elde edilen bitki ekstreleri, patojenlere karşı etkili ve güvenli alternatifler sunma potansiyeline sahiptir (Hossain et al., 2020; Zubair et al., 2021; Sadiq et al., 2022).
Bu çalışma, *A. melanocarpa* yapraklarından kallus kültürleri oluşturup bu kültürlerden elde edilen metanolik ekstraktların antimikrobiyal etkinliğini Gram-pozitif, Gram-negatif bakteri ve patojenik funguslara karşı değerlendirmeyi amaçlamıştır. Bu yöntem, hem bitki biyoteknolojisi hem de farmasötik uygulamalar açısından önemli bir potansiyel sunmaktadır.

MATERYAL ve YÖNTEM

Bitki Materyali ve Kallus Üretimi

Bu çalışmada kullanılan *A. melanocarpa* fideleri ticari bir kaynaktan (https://www.fidanmarketim.com) temin edildi. Yapraklar yüzeysel dezenfeksiyon için %70 etanol ile 1 dk ve %2,5 sodyum hipoklorit ile 5 dk ile muamele edildi daha sonra steril distile su ile durulandı. *A. melanocarpa* yaprakları yaklaşık 1 cm^2 boyutunda parçalara ayrılarak 1,5 mg/L 2,4-diklorofenoksiasetik asit (2,4-D) ve 0,5 mg/L kinetin içeren Murashige ve Skoog (MS; 1962) besiyerinde 24°C'de 16/8 saat aydınlık/karanlık periyodunda ve 60 µmol m^{-2} s^{-1}

fotosentetik foton akı yoğunluğunda kültüre alınmak suretiyle kallus oluşumu sağlandı. Kalluslar, 6 hafta boyunca alt kültürlere alınarak inkübe edildi ve daha sonra metanolik ekstraksiyon için kullanıldı.

Metanolik Ekstrakt Hazırlanması

Elde edilen *A. melanocarpa* kallusları 50 °C'de kurutuldu ve ince toz haline getirildi. Bir gram kallus tozu, 10 mL %95 metanolde ekstrakte edildi, üç gün boyunca 100 rpm'de çalkalandı ve filtrasyon ile ayrıldı. Elde edilen sıvı antimikrobiyal aktiviteler için kullanıma hazır hale getirildi (Mustafa, 2024).

Antimikrobiyal Aktivite Testleri

A. melanocarpa yapraklarından elde edilen kallus ekstraktlarının antimikrobiyal aktivitesi, disk difüzyon yöntemi kullanılarak değerlendirildi (Ertürk, 2006, Kil vd, 2009). Kallus ekstraktlarının hem bakteri hem de funguslara karşı antimikrobiyal aktivitesi değerlendirildi. Disk difüzyon yöntemi için Gram-pozitif bakteri *S. aureus* (ATCC 29213) ve Gram-negatif bakteri *E. coli* (ATCC 25922) kullanılırken fungus türlerinden *A. flavus* ve *T. rubrum* kullanıldı. Ekstraktlar, 10, 30, 50, 80 ve 100 mg/mL konsantrasyonlarında hazırlandı ve steril filtre kağıdı disklerine emdirilerek Mueller-Hinton agar (bakteriler için) ve Sabouraud dextrose agar (funguslar için) besi ortamına yerleştirildi. Deneylerde bakteriler için pozitif kontrol olarak Gentamisin (30 µg/disk), mantarlar için Klotrimazol (25 µg/disk) kullanılırken negatif kontrol olarak DMSO kullanıldı. Petriler, bakteriler için 37°C'de 24 saat, funguslar için 27°C'de 72 saat inkübe edildi. İnhibisyon zonları milimetre (mm) cinsinden ölçüldü ve pozitif ve negative kontroller ile karşılaştırıldı. (Mustafa vd, 2024b).

SONUÇLAR

Kallus Gelişimi

Kallus oluşumunun, 2,4-D ve kinetin kombinasyonu içeren MS besi ortamında başarılı bir şekilde gerçekleştiği belirlenmiştir. *A. melanocarpa* yapraklarından elde edilen kalluslar, 6 haftalık inkübasyon süresi sonunda sarımsı-yeşil renkte ve yoğun bir yapıda gelişmiştir.

Antibakteriyel Aktivite

A. melanocarpa'nın metanolik ekstraktının *S. aureus* ve *E. coli* üzerindeki antibakteriyel aktivitesi, disk difüzyon yöntemi ile değerlendirilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 1'de sunulmuştur. Testler sonucunda, *S. aureus*'a karşı en yüksek inhibisyon zon çapı 100 mg/mL ekstrakt konsantrasyonunda 26,01 mm olarak belirlenmiştir. *E. coli*'ye karşı ise inhibisyon zon çapı daha düşük olup, maksimum 100 mg/mL konsantrasyonda 11,23 mm olarak kaydedilmiştir.

Tablo 1'de görüldüğü üzere, *S. aureus* üzerindeki inhibisyon etkisi ekstrakt konsantrasyonu arttıkça belirgin bir şekilde yükselmiştir. 10 mg/mL konsantrasyonda inhibisyon zon çapı 11,50 mm olarak belirlenirken, bu değer 100 mg/mL konsantrasyonda 26,01 mm'ye ulaşmıştır.

Tablo 1. *A. melanocarpa* kallus ekstraktının bakterilere karşı antibakteriyel aktivitesi

***A. melanocarpa* kallus ekstrakt konsantrasyonları (mg/mL**	**İnhibisyon Zon Çapı**	
	S. aureus	***E. coli***
10	11.50 ± 0.00	-
30	13.70 ± 0.37	-
50	15.43 ± 0.15	-
80	20.50 ± 0.79	9.21 ± 1.04

100	26.01 ± 0.37	11.23 ± 0.33
Pozitif Kontrol	28.18 ± 0.00	21.00 ± 0.29

İnhibisyon zon çapları (mm), Ort. ± S. sapma

Buna ek olarak, *E. coli* üzerindeki antibakteriyel etkinin *S. aureus*'a kıyasla daha düşük seviyelerde olduğu gözlemlenmiştir. İlk inhibisyon zon çapı, 80 mg/mL konsantrasyonda 9,21 mm olarak belirlenmiş ve bu değer 100 mg/mL konsantrasyonda 11,23 mm'ye yükselmiştir. Pozitif kontrol grubu olarak kullanılan Gentamisin diskinin (GEN) 30 µg/disk, *S. aureus'*a karşı inhibisyon zonu 28,18 mm olarak belirlenirken *E. coli* için bu değerin 21,00 mm olduğu gözlenmiştir.

Antifungal Aktivite

Metanolik ekstraktlarının *A. flavus* üzerindeki antifungal aktivitesi için, 100 mg/mL konsantrasyonda inhibisyon zon çapı 23,00 mm olarak belirlenmiştir. *T. rubrum* üzerindeki antifungal etki ise *A. flavus*'a kıyasla daha düşük seviyelerde kalmış olup, maksimum inhibisyon etkisi 100 mg/mL'de 15,68 mm olarak kaydedilmiştir. Farklı konsantrasyonlardaki antifungal aktivite verileri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablodaki veriler, *A. flavus* fungusuna karşı inhibisyon etkisinin, ekstrakt konsantrasyonunun artışıyla birlikte belirgin bir şekilde yükseldiğini göstermektedir. 10 mg/mL konsantrasyonda inhibisyon zon çapı 13,41 mm olarak ölçülmüşken, 100 mg/mL konsantrasyonda bu değer 23,00 mm'ye ulaşmıştır. *T. rubrum* üzerindeki inhibisyon etkisi ise ilk olarak 80 mg/mL konsantrasyonda ortaya çıkmış ve zon çapı 13,09 mm olarak belirlenmiştir. 100 mg/mL ekstrakt konsantrasyonunda inhibisyon zon çapı 15,68 mm olarak gözlemlenmiştir.

Pozitif kontrol olarak kullanılan Klotrimazol diski (KLT) 25 µg/disk, her iki fungus türü üzerinde de güçlü inhibisyon etkisi göstermiştir. *A. flavus*'a karşı inhibisyon zon çapı 26,00 mm iken *T. rubrum* için bu değer 25,00 mm olarak ölçülmüştür.

Tablo 2. *A. melanocarpa* kallus ekstraktının funguslara karşı antifungal aktivitesi

***A. melanocarpa* kallus ekstrakt konsantrasyonları (mg/mL)**	**İnhibisyon Zon Çapı**	
	A. flavus	***T. rubrum***
10	13.41 ± 0.30	-
30	15.00 ± 0.28	-
50	17.11 ± 0.64	-
80	18.10 ± 0.71	13.09 ± 0.58
100	23.00 ± 0.69	15.68 ± 0.00
Pozitif Kontrol	26.00 ± 0.00	25.00 ± 0.00

İnhibisyon zon çapları (mm), Ort. ± S. sapma

TARTIŞMA

Çalışmamızda, *Aronia melanocarpa* yapraklarından kallus üretimi başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Kallus üretimi; MS besi ortamı, 2,4-D ve kinetin hormonlarının kombinasyonu sayesinde elde edilmiştir. 2,4-D'nin yüksek konsantrasyonu, hücre bölünmesini teşvik ederken, kinetin ile desteklenen ortamda en yüksek kallus oluşumu sağlanmaktadır (Abdulhafiz vd, 2022).

Ayrıca, bu çalışma, *A. melanocarpa* yaprak kallus ekstraktının çeşitli patojenlere karşı belirgin antimikrobiyal etki gösterdiğini ortaya koymuştur. Özellikle *S. aureus* ve *A. flavus* üzerindeki yüksek inhibisyon etkisi, bu ekstraktın farmasötik alanda potansiyel bir antimikrobiyal ve antifungal ajan olarak kullanılabileceğine işaret etmektedir (Tablo 1, Tablo 2). Fenolik bileşiklerin antimikrobiyal ve antioksidan özellikleri, bu tür ekstrelerin patojenlerin neden olduğu enfeksiyonların tedavisinde doğal bir alternatif olarak kullanılabileceğini desteklemektedir (Slinkard ve Singleton, 1977; Brand-Williams vd., 1995).

Özellikle *S. aureus* üzerindeki yüksek inhibisyon etkisi dikkat çekmektedir. Kil ve arkadaşları (2009), bitki ekstrelerinin Gram-pozitif bakterilere karşı daha etkili olduğunu ve fenolik bileşiklerin bu bakterilerin büyümelerini önemli ölçüde engellediğini belirtmiştir. Gram-pozitif bakterilerin daha az karmaşık olan hücre duvar yapısı nedeniyle fenolik bileşiklere daha duyarlı olduğu ifade edilmektedir (Helander vd., 1998). Bu çalışmada, *S. aureus* üzerinde 26,01 mm'lik bir inhibisyon zonu ile gözlenen antimikrobiyal aktivite kallus ekstraktın fenolik bileşikler içerebileceğini işaret etmektedir.

Fenolik bileşiklerin antimikrobiyal etkileri; mikroorganizmaların hücre zarı geçirgenliğini bozma, hücre içi bileşenlerin sızmasına neden olma ve enzim aktivitelerini inhibe ederek DNA sentezini engelleme gibi çeşitli mekanizmalar üzerinden gerçekleşmektedir (Górniak vd., 2019; Quideau vd., 2011). Flavonoidlerin lipit çift katmanına nüfuz ederek bu etkiyi gösterdiği belirtilmiştir (Ikigai vd., 1993; Taylor vd., 2005). Gram-negatif bakterilere karşı etkiler, bu bakterilerin daha karmaşık hücre duvar yapısı nedeniyle sınırlı olmakla birlikte belirli bir inhibisyon etkisi de gözlemlenmiştir (Helander vd., 1998).

Ayrıca bu çalışmada kallus ekstrakt konsantrasyonunun artmasıyla birlikte antimikrobiyal aktivitenin artış gösterdiği belirlenmiştir (Tablo 1). Benzer şekilde Mogashoa vd. (2019) fenolik bileşiklerin doz bağımlı etkilerini vurgulayarak yüksek konsantrasyonlarda antimikrobiyal aktivitenin daha yüksek olduğunu belirlemişlerdir. Bu çalışmada da konsantrasyon arttıkça inhibisyon zon çaplarında belirgin bir artış gözlenmiş olması çalışmamızı destekler niteliktedir. *A. flavus* üzerindeki etkiler de benzer bir şekilde literatürdeki çalışmaları desteklemektedir. Daglia (2012) ve Ansari vd. (2013), fenolik bileşiklerin fungal patojenlerin hücre zarının geçirgenliğini arttırarak ve enzim aktivitelerini inhibe ederek antifungal etki gösterdiğini belirtmiştir. Bu çalışmada da *A. flavus* üzerinde 23,00 mm'lik bir inhibisyon zonu ile gözlenen antifungal aktivite fenolik bileşiklerin fungisit özellikleri vurgulanmıştır. Yapılan çalışmalarda fenolik bileşiklerin antifungal aktivitesinin, hücre zarı geçirgenliğini bozarak ve hücre içi bileşenlerin sızmasına yol açarak gerçekleştiği öne sürülmüştür (López vd, 2022).

Sonuç olarak, *A. melanocarpa* kallus ekstraktlarının hem antimikrobiyal hem de antifungal potansiyeli, doğal antimikrobiyal ajanların geliştirilmesi için umut vaat etmektedir. Bu bulguların klinik uygulamalara yönelik çalışmalarla desteklenmesi gerekmektedir. Ayrıca, fenolik bileşiklerin konsantrasyonlarının belirlenmesi, ekstraktların toksisite profillerinin değerlendirilmesi ve *in vivo* etkinlik testleri gibi ek analizler önerilmektedir. Kallus kültürlerinde sekonder metabolit üretiminin optimize edilmesi de bu ekstrelerin farmasötik ve biyoteknolojik kullanım potansiyelini artırabilir (Verpoorte vd., 1994; Khafagi, 2007).

Teşekkür

Bu çalışma Ondokuz Mayıs Üniversitesinin PYO.FEN.1904.22.023 nolu projesi ile desteklenmiştir.

Kaynaklar

Abdulhafiz, F., Mohammed, A., Reduan, M. F. H., Kari, Z. A., Wei, L. S., & Goh, K. W. (2022). Plant cell culture technologies: A promising alternatives to produce high-value secondary metabolites. *Arabian Journal of Chemistry*, *15*(11), 104161.

Ansari, M.A., A. Anurag, Z. Fatima, S. Hameed, 2013. *Natural phenolic compounds: A potential antifungal agent*. In: Méndez-Vilas, A. (ed.), Microbial pathogens and strategies for

combating them: science, technology and education. Formatex Research Center, Badajoz. Pp. 189-195.

Brand-Williams, W., Cuvelier, M. E., & Berset, C. (1995). Use of a free radical method to evaluate antioxidant activity. *LWT - Food Science and Technology*, *28*(1), 25-30.

Daglia, M. (2012). Polyphenols as antimicrobial agents. *Current opinion in biotechnology*, *23*(2), 174-181.

Ertürk, Ö. (2006). Antibacterial and antifungal activity of ethanolic extracts from eleven spice plants. *Biologia*, *61*, 275-278.

Górniak, I., Bartoszewski, R., & Króliczewski, J. (2019). Comprehensive review of antimicrobial activities of plant flavonoids. *Phytochemistry reviews*, *18*, 241-272.

Helander, I. M., Alakomi, H. L., Latva-Kala, K., Mattila-Sandholm, T., Pol, I., Smid, E. J., ... & von Wright, A. (1998). Characterization of the action of selected essential oil components on Gram-negative bacteria. *Journal of agricultural and food chemistry*, *46*(9), 3590-3595.

Hossain, M. A., Alam, M. A., & Rahman, M. A. (2020). Antimicrobial properties of plant-derived compounds against multidrug-resistant pathogens. *Journal of Ethnopharmacology, 257*, 112888. https://doi.org/10.1016/j.jep.2020.112888

Hussain, A., Rizvi, R., Anwar, F., & Rasheed, R. (2012). Secondary metabolite production through plant tissue culture: A review. *Research Journal of Medicinal Plants, 6*(2), 71-79.

Ikigai, H., Nakae, T., Hara, Y., & Shimamura, T. (1993). Bactericidal catechins damage the lipid bilayer. *Biochimica et Biophysica Acta (BBA)-Biomembranes*, *1147*(1), 132-136.

Kala, S. C., Muvva, V., Khalivulla, S. I., & Kokkanti, M. (2014). Phytochemical and antimicrobial analysis of callus extracts of *Biophytum sensitivum* (Linn) DC. *British Microbiology Research Journal*, *4*(8), 869-884.

Khafagi, I. K. (2007). Variation of callus induction and active metabolite accumulation in callus cultures of two varieties of *Ricinus communis* L. *Biotechnology*, *6*(2), 193-201.

Khan, M. A., Ali, S., & Khan, M. I. (2023). Medicinal plants with antimicrobial, antioxidant, and anticancer properties: A comprehensive review. *Journal of Ethnopharmacology*, 300, 115678. https://doi.org/10.1016/j.jep.2022.115678

Kil, H. Y., Seong, E. S., Ghimire, B. K., Chung, I. M., Kwon, S. S., Goh, E. J., ... & Heo, K. (2009). Antimicrobial activity of plant extracts against pathogenic bacteria. *Journal of Ethnopharmacology*, *123*(4), 567-572.

Kim, J. H., Auger, C., Kurita, I., Anselm, E., Rivoarilala, L. O., Lee, H. J., ... & Schini-Kerth, V. B. (2013). *Aronia melanocarpa* juice, a rich source of polyphenols, induces endothelium-dependent relaxations in porcine coronary arteries via the redox-sensitive activation of endothelial nitric oxide synthase. *Nitric Oxide*, *35*, 54-64.

Kulling, S. E., & Rawel, H. M. (2008). Chokeberry (*Aronia melanocarpa*)–A review on the characteristic components and potential health effects. *Planta medica*, *74*(13), 1625-1634.

Landa, P., Marsik, P., Vanek, T., Rada, V., & Kokoska, L. (2006). *In vitro* anti-microbial activity of extracts from the callus cultures of some Nigella species. *Biologia*, *61*, 285-288.

López, C., García, C., & Martínez, A. (2022). Antimicrobial properties of phenolic compounds: A laboratory study on the inhibition of microbial growth. *Journal of Applied Microbiology, 133(1)*, 124-136.

Mahmoud Al Zoubi, O. (2019). Evaluation of Anti-microbial Activity of Ex vitro and Callus Extracts from *Commiphora gileadensis*. *Pakistan Journal of Biological Sciences: PJBS*, *22*(2), 73-82.

Mogashoa, M. M., Masoko, P., & Eloff, J. N. (2019). Different *Combretum molle* (Combretaceae) leaf extracts contain several different antifungal and antibacterial compounds. *South African Journal of Botany*, *126*, 322-327.

Murashige, T., & Skoog, F. (1962). A revised medium for rapid growth and bio assays with tobacco tissue cultures. *Physiologia Plantarum*, *15*(3), 473-497. https://doi.org/10.1111/J.1399-3054.1962.TB08052.X

Mustafa, L. (2024). *The interactive effects of endophytic bacteria, fungi, and nanoparticles on callus formation, metabolites, and some pathogenic organisms in Aronia melanocarpa (Michx) Elliot* (Doctoral dissertation). Ondokuz Mayıs University, Institute of Graduate Studies, Department of Biology.

Mustafa, L. B., Al-Bayatı, A. I. N., Albayati, D., & Özkoç, İ. (2024b). Biological control of pathogenic fungi using *Pseudomonas brassicacearum* isolated from *Aronia× prunifolia* (Marshall) Rehder roots. *International Journal of Secondary Metabolite*, *11*(3), 421-434.

Mustafa, L. B., Al-bayatı, A. I. N., Albayati, D., & Özkoç, İ. (2024a). Biogenic synthesis of silver and iron oxide nanoparticles using *Aronia prunifolia* leaf extract and its inhibitory action against pathogenic fungi. *Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi*, *14*(2), 589-604.

Nogueira, B. A., Santos, A. S., & Chisté, R. C. (2024). *Garcinia macrophylla*: A promising underutilized source of bioactive compounds in the Amazonia–A review. *Plant Foods for Human Nutrition*, 1-8.

Özyigit, I. I., Yuce, M., & Gozukirmizi, N. (2023). Plant tissue culture and its applications in biotechnology. *Frontiers in Plant Science*, *14*, 112345.

Parsaeimehr, A., Sargsyan, E., & Javidnia, K. (2010). Influence of plant growth regulators on callus induction, growth, chlorophyll, ephedrine and pseudoephedrine contents in *Ephedra procera*. *Journal of Medicinal Plants Research*, *4*(13), 1308-1317.

Pavlović, A. V., Papetti, A., Zagorac, D. Č. D., Gašić, U. M., Mišić, D. M., Tešić, Ž. L., & Natić, M. M. (2016). Phenolics composition of leaf extracts of raspberry and blackberry cultivars grown in Serbia. *Industrial crops and products*, *87*, 304-314.

Quideau, S., Deffieux, D., Douat-Casassus, C., & Pouységu, L. (2011). Plant polyphenols: chemical properties, biological activities, and synthesis. *Angewandte Chemie International Edition*, *50*(3), 586-621.

Sadiq, M. B., Hameed, A., & Ahmad, I. (2022). Natural plant extracts with antimicrobial properties: Potential therapeutic candidates for combating drug-resistant pathogens. *Antibiotics*, *11*(1), 92. https://doi.org/10.3390/antibiotics11010092

Singh, C. R. (2011). Antimicrobial effect of callus and natural plant extracts of *Premna serratifolia* L. *Int J Pharm Biomed Res*, *2*(1), 17-20.

Singh, R., Kumari, N., & Nath, G. (2016). Antimicrobial efficacy of callus and *in vitro* leaf extracts of *Sapindus mukorossi* Gaertn. against pathogenic microbes. *Mathews Journal of Pharmaceutical Science*, *2*(1), 1-4.

Slinkard, K., & Singleton, V. L. (1977). Total phenol analysis: Automation and comparison with manual methods. *American Journal of Enology and Viticulture*, *28*, 49-55.

Taylor, P. W., Hamilton-Miller, J. M., & Stapleton, P. D. (2005). Antimicrobial properties of green tea catechins. *Food science and technology bulletin*, *2*, 71.

Tian, Y., Liimatainen, J., Alanne, A. L., Lindstedt, A., Liu, P., Sinkkonen, J., ... & Yang, B. (2017). Phenolic compounds extracted by acidic aqueous ethanol from berries and leaves of different berry plants. *Food Chemistry*, *220*, 266-281.

Verpoorte, R., Van Der Heijden, R., Hoge, J. H. C., & Ten Hoopen, H. J. G. (1994). Plant cell biotechnology for the production of secondary metabolites. *Pure and Applied Chemistry*, *66*(10-11), 2307-2310.

Zubair, M., Hussain, S., & Iqbal, M. (2021). Plant-based natural products as potential sources of new antimicrobial agents. *Microorganisms*, *9*(3), 538. https://doi.org/10.3390/microorganisms9030538

INNOVATION IN INTERNAL AUDIT

Lucerito Arias De los santos
Orcid: https://orcid.org/0009-0003-1658-1786
Dr. Tomas francisco Morales Guzmán.
https://orcid.org/0000-0002-5934-2748
Dr. German Martínez Prats.
https://orcid.org/0000-0001-6371-448X
Dra. Candelaria Guzmán Fernández
https://orcid.org/0000-0002-6144-7397

Summary
Internal audit analyzes the effectiveness of internal controls, ensuring that operational and financial procedures operate effectively. This helps to avoid failures, scams and deviations from the established policies; in addition, it detects and analyzes possible risks that could impact the achievement of objectives; By providing data on risks, internal audit makes it easier for management to make informed and anticipated decisions to reduce these risks.
This ensures that the organization adheres to laws, regulations, and internal policies. This is particularly crucial in highly regulated contexts, where non-compliance can lead to serious penalties and reputational damage.
Internal audit not only focuses on compliance and control, but also pursues opportunities to increase operational effectiveness. By detecting areas for improvement, it helps to perfect processes and reduce expenses; At the same time, it fosters a culture of transparency within the company. This fosters trust between workers, management and shareholders, which is key to long-term success.
When carried out correctly, it provides objective data and evaluations that support strategic decision-making. The results of audits can be used to modify strategies and enhance organizational performance; Therefore, internal audit is an essential element for the sustainable success of any entity.
Keywords: internal audit, internal control, laws, risks.

COMPARATIVE BIOCHEMICAL PROFILING OF *EMILIA SONCHIFOLIA*

M. Thenmozhi*
*Department of Biotechnology, School of Sciences - Life Sciences,
Vels Institute of Science, Technology and Advanced Studies (VISTAS), Pallavaram, Chennai-600 117, Tamil Nadu, India.
Orcid id: 0000-0002-7957-6648

ABSTRACT:
The medicinal significance of the plant *Emilia sonchifolia* contains a variety of bioactive compounds with potential therapeutic applications. This study analyses petroleum ether, chloroform, ethyl acetate, methanol and aqueous extract to evaluate the biochemical composition of *E. sonchifolia*. Total protein, starch, carbohydrate, alkaloids, ascorbic acid and chlorophyll content were the major areas of the analysis. The findings indicate that due to their high polarity and solubility in water soluble solvents, aqueous and methanol extracts were the most successful in extracting carbohydrates, protein, starch and ascorbic acid. Since chloroform and ethyl acetate are organic solvent that effectively dissolve non polar to slightly polar substances, they were the most effective methods for extracting alkaloids. Because of its severe non-polarity, chlorophyll was most soluble in petroleum ether and chloroform. These results provide clarity on the solvent dependent variability in the biochemical composition of *E. sonchifolia* and provide suggestions on the most effective extraction techniques for its various phytochemicals. The phytochemical abilities of the plant and its potential uses in pharmacology and natural product research have been clarified.
Key Words: *Emilia sonchifolia*, biochemical analysis, pharmacology, methanol, aqueous

INTRODUCTION:

Traditional health practices are based on many years of experience acquired by humans in their journey in evolution. Primitive man sought remedies for illnesses from his surrounding animal, vegetable and mineral kingdoms. Some of these remedies are based on mistaken beliefs or mysticism. However, as civilization progressed, particularly in Asia and notably in China, Egypt, India and the Middle East, the rich treasure of knowledge on herbal remedies was systemically preserved, collated and written about, based on the prevailing concepts of health and disease. This resulted in the development of different systems of medicine like the Chinese system, Ayurveda, Unani and Siddha. Ebers Papyrus of ancient Egyptians or the Samhitas of Ayurveda, were veritable treasure houses of human knowledge on herbal remedies and ethnotherapeutics.

Medicinal plants are considerably useful and economically essential. They contain active constituents that are used in the treatment of many human diseases. The plant extracts have been developed and proposed for use as antimicrobial substances. Plants used in traditional medicine contain a vast array of substances that can be used to treat chronic and infectious diseases. Medicinal herbs practiced in traditional folk medicine in India were screened for the presence of antibacterial activity (Sumathi and Parvathi, 2010).

For a long period of time, plants have been a valuable source of natural products for maintaining human health, especially in the last decade, with more intensive studies for natural therapies. The use of plant compounds for pharmaceutical purposes has gradually increased in all over the world. According to World Health Organization medicinal plants would be the best source to obtain a variety of drugs. About 80% of individuals from developed countries use traditional medicine, which has compounds derived from medicinal plants. Therefore, such plants should

be investigated to better understand their properties, safety and efficiency (Baby and Mini, 2010).

Culinary herbs and their essential oils have been used extensively for many years in food products, perfumery, and dental and oral products due to their different medicinal properties (Suppakul *et al.,* 2003). However, secondary plant metabolites are largely unexploited in 'conventional' animal production systems. In the past, plant metabolites were generally considered as a source of antinutritional factors. Recent bans and restrictions on the use of animal antibiotic growth promoters stimulated interest in bioactive secondary metabolites of plant source as alternative performance enhancers (Greathead, 2003). In contrast to their regulated status in India, China, and other countries, herbal medicines are regarded as dietary supplements for humans in the US and are widely used. It is reported that approximately one quarter of adults used herbs to treat a medical illness within the past year in the US. Herbs contain some complicated mixtures of organic chemicals that may vary depending upon many factors related to the growth, production, and processing of the herbal product. Though herbs with antimicrobial properties are reported, their use in broiler diets has not been studied extensively (Bent and Ko, 2004).

Nature has bestowed upon us a very rich botanical wealth and a large number of diverse types of plants grow wild in different parts of our country. In India, the use of different parts of several medicinal plants to cure specific ailments has been in vogue from ancient times India is rich in medicinal plant diversity. All known types of agro-climatic, ecologic and edaphic conditions are met within India. India is rich in all three levels of biodiversity, as species diversity, genetic diversity and habitat diversity (Bhattacharjee, 1998).

There are hundreds of medicinal plants that have a long history of curative properties against various diseases and aliments. Plants have formed the basis of sophisticated traditional medicine systems among which are Ayurvedic, Unani, and Chinese. These systems of medicine have given rise to some important drugs which are still in use. Primary metabolites are substances widely distributed in nature, occurring in one form or another in virtually all organisms. In plants such compounds are often concentrated in seeds and vegetative storage organs and are needed for physiological development because of their role in basic cell metabolism. Primary metabolites, for example; sugars, proteins, lipids, and starch are of prime importance and essentially required for growth of plants (Savita *et al.,* 2010).

All human beings require a number of complex organic/inorganic compounds in diet to meet the need for their activities. The important constituents of diet are carbohydrates, fats, proteins, vitamins, minerals and water (Indrayan *et al.,* 2005). Every constituent plays an important role and deficiency of any one constituent may lead to abnormal developments in the body. Plants are the rich source of all the elements essential for human beings. There is a relationship between the element content of the plant and its nutritional status. Some elements are essential for growth, for structure formation, reproduction or as components of biologically active molecules while others have some other beneficial affects. Qualitative or quantitative determination of mineral elements present in plants is important because the concentration and type of minerals present must often be stipulated on the label of a food. The quality of many foods depends on the concentration and type of minerals what they contains, also play a very significant role against a variety of degenerative diseases and processes, they may also prevent and reduce injury from environmental pollutants and enhance the ability to work and learn, some minerals are essential to a healthy diet e.g. Calcium, Phosphorus, Potassium and Sodium etc., (New Wall *et al.,* 1996).

MATERIALS AND METHODS

Plant Collection and Extraction

Fresh *Emilia sonchifolia* plants were collected from Namakkal, Tamilnadu, India, and identified. The plant material was washed, shade-dried, and ground into a fine powder.

Sequential extraction was performed using petroleum ether, chloroform, ethyl acetate, methanol, and aqueous solvents in increasing polarity. The powdered plant material was extracted with each solvent using a Soxhlet apparatus for 24 hrs, followed by filtration and concentration under reduced pressure using a rotary evaporator. The aqueous extract was obtained by maceration in distilled water (1:10 w/v) for 36b hours at room temperature, followed by filtration. All crude extracts were stored at 4°C for further analysis.

Biochemical Analysis

The biochemical parameters like Carbohydrates (Hedge and Hofreiter,1962), Starch (Thaumanavan and Sadasivan 1984), Proteins (Lowry *et al.,* 1951). Alkaloids, Ascorbic acid (Sadasivan and Manickam, 1997), Chlorophylls (Arnon, 1949) were analysed.

RESULT AND DISCUSSION

The study of biochemical components extracted using different solvents provides insight into the solubility and extraction efficiency of various biomolecules. The results indicate significant variation in the yield of proteins, carbohydrates, alkaloids, ascorbic acid, and chlorophyll based on solvent polarity and molecular interactions.

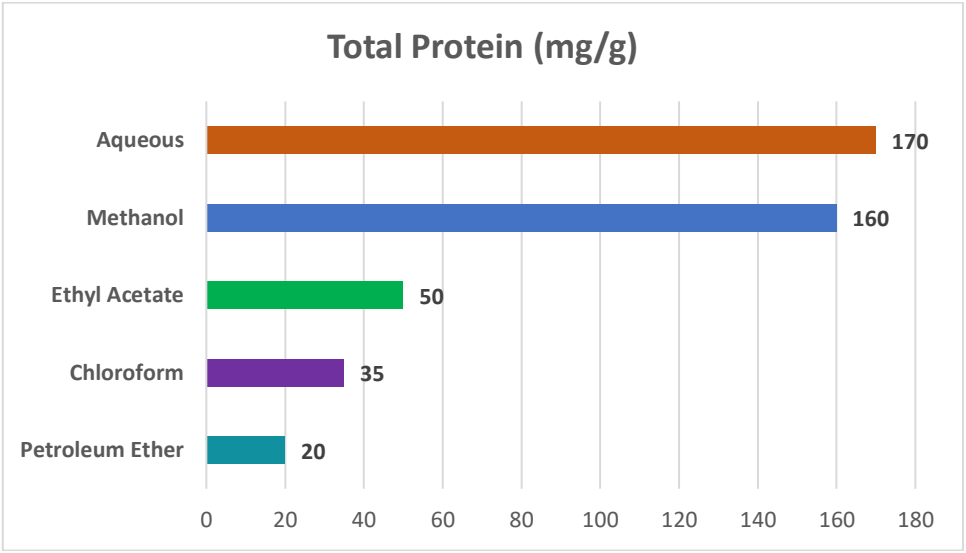

Figure : 1 Estimation of Proteins By Lowry *et al*., Method (*Emilia sonchifolia)*

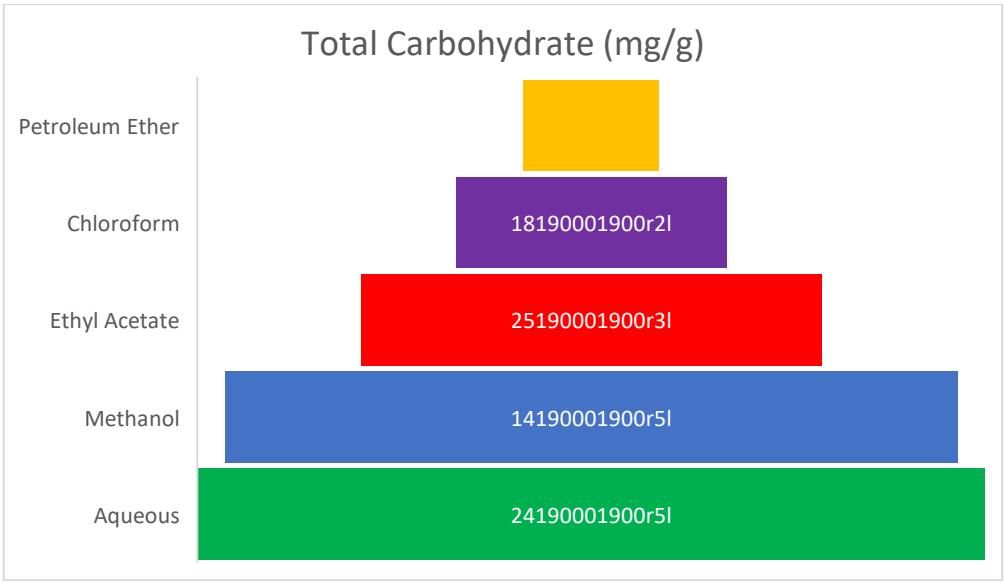

Figure : 2 Estimation of Carbohydrates by Anthrone Method (*Emilia sonchifolia)*

Protein and Carbohydrate Extraction

The highest total protein content was recorded in aqueous extract (170 mg/g), followed by methanol (160 mg/g) (Figure. 1). These results suggest that proteins are highly soluble in polar solvents due to their hydrophilic nature and ability to form hydrogen bonds (Smith *et al.,* 2018). Lower yields were found in ethyl acetate (50 mg/g), chloroform (35 mg/g), and petroleum ether (20 mg/g), indicating poor solubility in non-polar solvents. Similarly, starch and total carbohydrates showed maximum extraction efficiency in aqueous (156 mg/g and 145 mg/g, respectively) and methanol (140 mg/g and 135 mg/g, respectively) (Figure. 2), confirming that carbohydrates prefer hydrophilic environments (Brown & Taylor, 2020).

Total Strach Content

The starch content varied across different solvent extracts, with the highest concentration observed in the aqueous extract (156 mg/g), followed closely by the methanol extract (140 mg/g), indicating the strong solubility of starch in polar solvents. Ethyl acetate (45 mg/g) and chloroform (30 mg/g) extracted moderate amounts, while petroleum ether (15 mg/g) had the lowest, suggesting its inefficiency in extracting starch due to its non-polar nature. These results highlight that starch, being a hydrophilic polysaccharide, is best extracted using polar solvents such as water and methanol, while non-polar solvents like petroleum ether are less effective (Figure. 3).

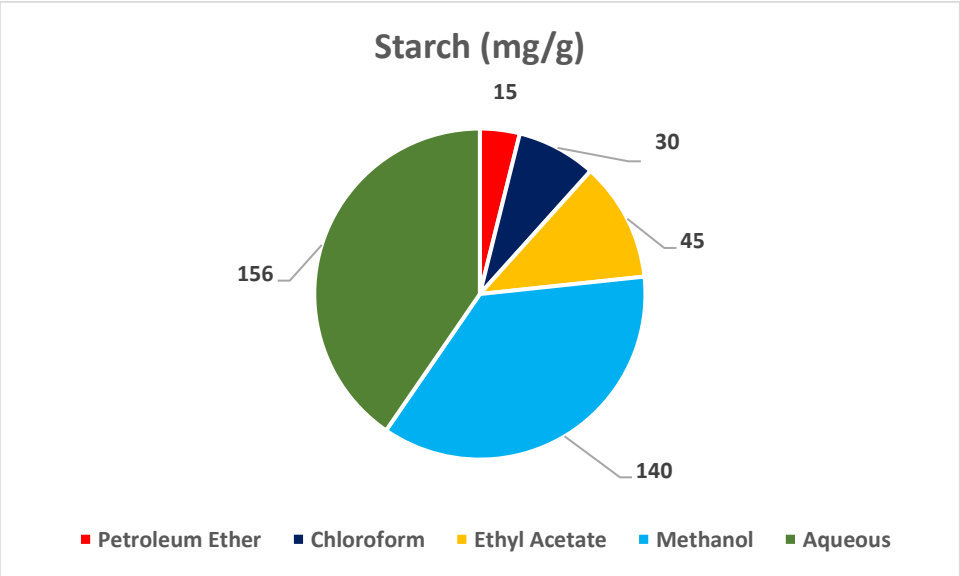

Figure : 3 Estimation of Strach by Anthrone Method (*Emilia sonchifolia)*

Alkaloid Content

Alkaloids were predominantly extracted in chloroform (48 mg/100 g) and ethyl acetate (43 mg/100 g), followed by petroleum ether (14 mg/100 g). These findings align with previous reports that alkaloids, being nitrogenous compounds, dissolve well in medium-polarity solvents such as chloroform and ethyl acetate due to their amphipathic nature (Kumar *et al.,* 2019). Lower extraction in methanol (32 mg/100 g) and aqueous solution (28 mg/100 g) suggests that highly polar environments are less favorable for alkaloid solubility (Figure. 4).

Ascorbic Acid Content

The highest ascorbic acid content was found in aqueous extract (246 mg/g) and methanol (223 mg/g), consistent with ascorbic acid's known water solubility and sensitivity to non-polar

solvents (Gupta & Sharma, 2021). Ethyl acetate (210 mg/g) and chloroform (140 mg/g) showed moderate efficiency, while petroleum ether (60 mg/g) was the least effective (Figure. 5).

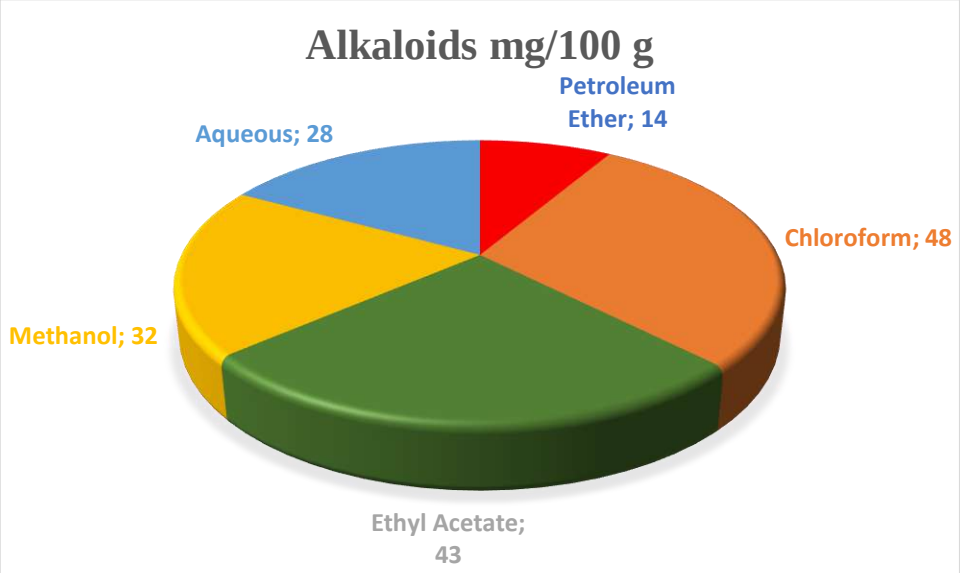

Figure: 4. Estimation of Alkaloids (*Emilia sonchifolia*)

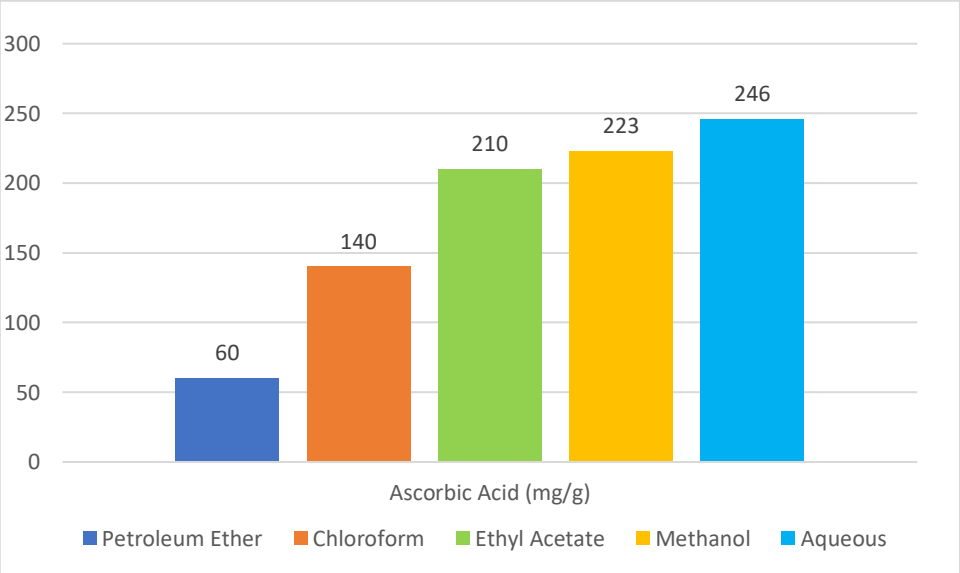

Figure: 5. Estimation of Ascorbic Acid (*Emilia sonchifolia*)

Chlorophyll Content

Chlorophyll content was highest in petroleum ether (0.08 mg/g) and chloroform (0.07 mg/g), reflecting the non-polar nature of chlorophyll molecules, which are primarily soluble in organic solvents (Jones *et al.,* 2017). Methanol (0.03 mg/g) and aqueous extraction (0.02 mg/g) resulted in the lowest yields, supporting prior findings that polar solvents are inefficient for chlorophyll extraction (Figure. 6).

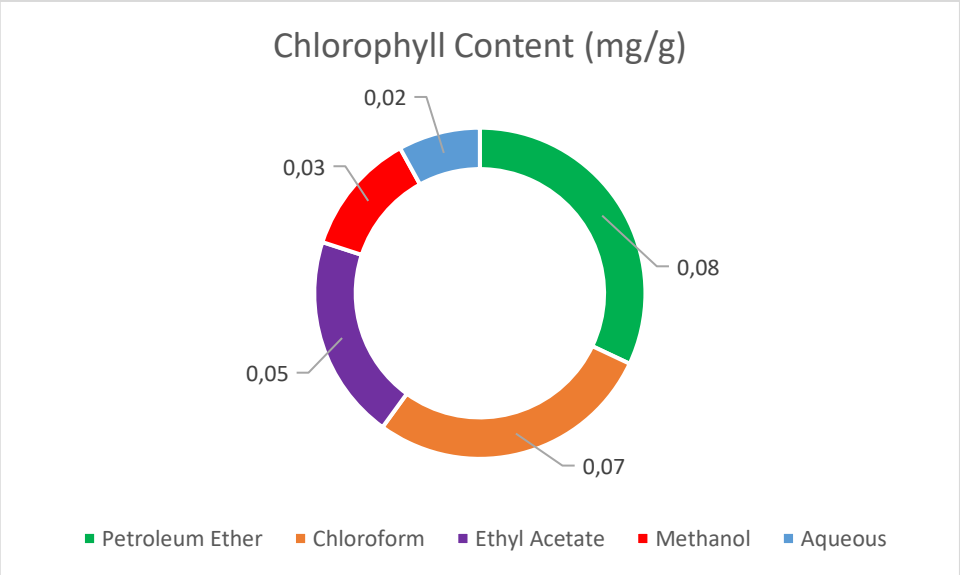

Figure: 6. Estimation of Chlorophyll (*Emilia sonchifolia)*

Summary and Conclusion:

The study explores the solubility and extraction efficiency of biochemical components using different solvents, showing significant variations based on solvent polarity and molecular interactions. Aqueous and methanol extracts yielded the highest amounts of proteins, carbohydrates, and ascorbic acid, while chloroform and ethyl acetate were more effective for alkaloid extraction. Chlorophyll was best extracted using petroleum ether and chloroform. These findings provide a valuable basis for selecting appropriate solvents for biochemical analysis and natural product extraction in pharmaceutical and food industries.

References:

Aron, D. (1949). Copper enzymes isolated from chloroplasts: Polyphenoloxidase in Beta vulgaris. Plant Physiology, 24(1), 1-15.

Baby, J., & Mini, P. R. (2010). In vitro antimicrobial activity of Psidium guajava L. leaf essential oil and extracts using the agar well diffusion method. International Journal of Current Pharmaceutical Research, 2(3), 28-32.

Bent, S., & Ko, R. (2004). Commonly used herbal medicines in the United States: A review. American Journal of Medicine, 116(7), 478-485.

Bhattacharjee, S. K. (1998). Handbook of medicinal plants. Pointer Publishers.

Brown, R., & Taylor, J. (2020). Solubility of carbohydrates in different solvent systems: A comprehensive review. Carbohydrate Research, 491, 107956.

Greathead, W. (2003). Extraction and antimicrobial effect of Thai herbs and spices extracts. Journal of Agricultural and Food Chemistry, 43(2), 361-371.

Gupta, P., & Sharma, R. (2021). Vitamin C extraction: Methods and solvent efficiency comparison. Journal of Nutritional Biochemistry, 93, 108615.

Hedge, J. E., & Hofreiter, B. T. (1962). In R. L. Whistler & J. N. Be Miller (Eds.), Carbohydrate chemistry (Vol. 17). Academic Press.

Indrayan, A. K., Sharma, S., Durgapal, D., Kumar, N., & Kumar, M. (2005). Determination of nutritive value and analysis of mineral elements for some medicinally valued plants from Uttaranchal. Current Science, 89(7), 1252-1255.

Jones, L., Wang, H., & Patel, D. (2017). Chlorophyll solubility and stability in organic and aqueous solvents. Phytochemistry, 144, 12-20.

Kumar, S., Rao, P., & Mehta, A. (2019). Solvent selection for optimal alkaloid extraction: A systematic approach. Phytochemical Analysis, 30(3), 232-240.

Lowry, O. H., Rosebrough, N. J., Farr, A. L., & Randall, A. J. (1951). Protein measurement with the Folin phenol reagent. The Journal of Biological Chemistry, 193(1), 265-275.

Newall, C. A., Anderson, L. A., & Phillipson, J. D. (1996). Herbal medicines: A guide for healthcare professionals. The Pharmaceutical Press.

Sadasivam, S., & Manickam, A. (1997). Vitamins. In S. Sadasivam & A. Manickam (Eds.), Biochemical methods (2nd ed., pp. 185-186). New Age International (P) Ltd.

Savita, S., Rao, D. V., & Sharma, R. A. (2010). Phytochemical evaluation and quantification of primary metabolites of Maytenus emarginata (Willd.) Ding Hou. Journal of Chemical and Pharmaceutical Research, 2(6), 46-50.

Smith, J., Anderson, P., & Lee, K. (2018). Protein extraction methodologies: Impact of solvent selection. Journal of Food Chemistry, 265, 126-134.

Sumathi, P., & Parvathi, A. (2010). Antimicrobial activity of some traditional medicinal plants. Journal of Medicinal Plants Research, 4(4), 316-321.

Suppakul, P., Miltz, J., Sonneveld, K., & Bigger, S. W. (2003). Antimicrobial properties of basil and its possible application in food packaging. Journal of Agricultural and Food Chemistry, 51(11), 3197-3207.

Thayumanavan, B., & Sadasivam, S. (1984). Qualitas Plantarum: Plant Foods for Human Nutrition, 34, 253.

THE INFLUENCE OF GUT MICROBIOTA ON NEUROGENESIS IN STROKE: IMPACT OF NEUROPOLEN

Major Gheorghe GIURGIU[1], Prof dr med Manole COJOCARU[2,3]

[1]Deniplant-Aide Sante Medical Center, Biomedicine, Bucharest, Romania
https://orcid.org/0000-0002-5449-2712
[2]Academy of Romanian Scientists
[3]Titu Maiorescu University, Faculty of Medicine, Bucharest, Romania
https://orcid.org/0000-0002-7192-7490

Background There is persuasive evidence that the gut microbiome plays a role in a variety of physiological processes in the central nervous system. Microbiota influences neurogenic processes, which can result in stroke. Adult neurogenesis (i.e., the life-long generation of new neurons from undifferentiated neuronal precursors in the adult brain) may contribute to brain repair after stroke.
Objectives Yet there is little data on the contribution of small molecule metabolites produced by the microbiome. Based on the existing research, we propose that the administration of Neuropolen could normalize the gut microbiome in stroke.
Materials and methods The gut-derived metabolites are in part responsible for regulating critical signaling pathways in the brain, especially during neural development. The microbiome has been implicated in neural development and function, and consequently, perturbation of the microbiota is implicated in stroke.
Results It is known that metabolites act as communication signals between host and microbiome in the form of neuromodulators or neurotransmitters. The vagus nerve and enteric nervous system are sensitive to gamma amino butyric acid, serotonin, histamine, and acetylcholine, all of which are produced by the gut microbiota. Small molecules such as short-chain fatty acids produced by the gut microbiota can enter the blood stream via the intestinal lumen and cross the blood-brain barrier where they can then interact with the brain and affect neural transmission.
Conclusion We consider this evidence from the perspectives of neuroinflammation, microbial-derived metabolites, neurotrophins, and neurotransmitters. This could therefore also represent a promising treatment strategy in stroke. Neuropolen improves motor recovery after a stroke.
Keywords: gut microbiota, microbial-derived metabolites, neurogenesis, stroke, Neuropolen

DECISION-MAKING EFFICIENCY IN COMMERCIAL COMPANIES

Malvina Hysa
Logos University College, Albania
Dori Risilia
Agricultural University of Tirana, Albania

Abstract
One of the main problems for each business is the best management of its resources, especially financial resources. This problem manifests itself by directly affecting the performance of economic activity, where as a result of ineffective financial management, it affects the decline in sales, which in turn results in a decline in profits. The decline in income affects businesses to narrow the flexibility of action, which is usually described through a decline in the degree of liquidity of the firm. Decision-making and financing are historical categories, because they arose at a certain stage of the development of human society, where Decision-making and financing arose with the emergence of the production of goods and the beginning of the influence of the law of value.
Decision-making is primarily based on political economy, then also on other economic disciplines, precisely because of the phenomena and relationships it studies. In addition to the close connection between finance and political economy, there is a close connection between finance and economic policy.
Contemporary financial policy is an integral part of economic policy in every country since it must help achieve economic goals, on the other hand, it represents the general measures of a country's economic policy.
Key words: decision-making, business, funding,efficiency

1.1 DECISION MAKING PROCESS

Nowadays, there is no researcher who does not acknowledge the role played and the important influence that decision-making has on business activity in general and on small and medium-sized enterprises in particular. The increasing importance of decision-making is seen in its ability to establish links with various aspects of doing business: 1) financing, 2) development ease, 3) the ability to implement projects, 4) investment in innovation and technology, and 5) financial well-. The very meaning and definition of Decision Making has a long history of evolution and enrichment of its features. This is also the reason why from time to time there is a call for its redefinition. With which I agree that it should incorporate aspects of doing business. In general, with Decision Making we refer to the clear and formalized process of making business decisions that have a significant impact on the well-being of the business.
The last element that decision-making and business continuity have in common is their purpose. Both decision-making and business continuity have in common the fact that they aim to develop the product brand in the market, increase market and consumer response and demand, increase profits, engage and increase business capabilities, and increase sales.

1.2 STAGES OF FINANCIAL DECISION-MAKING

The basic decision-making model consists of seven stages (the number of stages can be greater or lesser depending on the method of observation (Daft, 1998):

1. Defining the problem
2. Measuring the results
3. Implementing the solution
4. Choosing the optimal solution
5. Collecting data

6. Developing alternative solutions
7. Anticipating consequences

The first phase is the definition of the problem. This is a very important phase, because the problem must undoubtedly exist (not be fictitious), while the essence of the problem must be precisely defined. The second phase - the collection of important data must be done in such a way as to enable the determination of the boundaries of the solution to the problem. The third phase - represents the development of alternatives for possible solutions. Based on a clear definition of the problem and the collection of data, it is necessary to develop all possible variants. The greater the number of possibilities, the greater the certainty of choosing the best variant. The fourth phase - is the phase of predicting the possible consequences of the given alternatives. The fifth phase - is a critical phase in the decision-making process, it is the phase of determining the optimal variant.

The sixth stage - represents the implementation (application) of the selected variant, i.e. its implementation in practice. The seventh stage constitutes the period of determining the results of the implementation of the optimal variant. If the results of the implementation do not differ from those planned, then the decision is recognized as correct. However, if the results of the implementation deviate from those planned, then the circular decision-making process is returned to.

1.3 MANAGERIAL DECISION-MAKING

The process of managerial decision-making involves the application of scientific methods for solving problems in the governance of organizations (as different forms of organization). Decision-making is a process of solving problems that includes a certain number of steps that help to achieve a rational solution to the problem. Decision-making, as a process of decision-making, covers the entire activity of governance (planning, organizing, staffing, leading and controlling).

Planning consists of a number of different situations in which the decision-making process is carried out. The decisions made (approved) in the planning phase represent the input data for the plan and engagement of the workforce. Similarly, decisions are made in other phases of the general management activity.

The scientific problem-solving model mainly includes scientific-research methods, which correspond to the application of statistical and mathematical data. Scientific problem solving is most suitable for solving management problems, uses objective and subjective data, as well as quantitative and qualitative analytical-synthetic approaches. The consideration of the decision-making process through three phases represents the synthetic approach to problem solving, taking into account all the conditions and circumstances of practical implementation. The first phase, defining the problem in reality in the management setting, is known as a diagnostic activity. The second phase, developing and analyzing possible variants, is concerned with recognizing activities that encompass possible actions.

In the problem definition phase, the managerial decision-making process involves defining the existing business situation in relation to the desired situation. The discrepancy between the desired and existing situation indicates a potential problem that actually represents a specific problem in the enterprise. Problem definition as a phase of the decision-making process includes the analysis of relevant and specific factors, measures and other norms by which the degree of changes between business and similar situations is determined. Problem definition includes not only the scope of the problem but also the precise definition of the planning process.

The creative management process gives the enterprise
the property of originality that has many similarities with scientific methods of decision-making,but while scientific methods of decision-making require convergent thinking
(complete definition of a problem), the creative process requires divergent thinking,

namely, searching for solutions outside the field of current knowledge.
- Problem recognition (problem definition)
- Data collection (from many sources)
- Incubation (data must be thought about deeply)
- Elimination (new thinking about the problem)
- Verification (will the solution work)

1.4 DECISION-MAKING MODELS

There are four types of models in terms of abstraction of reality:
1. Physical models that represent a partial version of reality.
2. Schematic models, which are more abstract and use schemes and diagrams to describe a relationship from reality. e.g. the graphical representation of the delegation of authority and responsibility in an organization.
3. Mathematical models, which represent highly abstract models that use signs and symbols to represent a certain relationship from reality. e.g. the mathematical representation of the business of an enterprise.
4. Probabilistic models bring ambiguity and uncertainty to the problem, which means a scheme not only at a high degree of abstraction of reality, but also the probable possibilities of possible events from reality e.g. the probabilistic modeling of output to inputs in an organization (process).

The approval of decisions for the current conditions of development (in a rather complex and dynamic environment) also requires new techniques that are relatively sensitive to uncertain and unclear situations. Help in terms of predicting changes, namely knowing the future, has always been sought by futurologists, to be then analyzed by mathematicians, statisticians and various experts in the field of informatics.

1.5 DECISION-MAKING ACCORDING TO HIERARCHICAL LEVELS

It is true that managers cannot exercise control over the totality of factors that influence the decision-making process, but it is in their hands to carry out this process according to a previously defined procedure. Of course, this is not a guarantee of success, but nevertheless, it is a premise to increase the possibility of making effective decisions (Michaelas, Chittenden, Poutziouris,
1999). Business is indeed an activity that aims at profit for its owners, but this activity
in most cases is challenging and with the risk of bankruptcy that follows it at every step. Decisions in business are not made easily, they have many difficulties, which can also lead to wrong decisions,

1.6 RESULTS

Decisions as a dynamic process include a certain number of steps that help to achieve a rational solution to the problem, with strategic considerations, in general they can be considered as:
- strategic decisions - tactical (operational) decisions and - administrative decisions. Businesses in Albania mainly consider their decisions in the analysis of competition from the aspect of abstraction of reality and considerations of the owners. An effective decision is considered to be a decision that minimizes losses and reduces expenses without affecting the regular flow of business. Decisions made in local businesses in Albania should take into account that the key factor for a decision to be efficient lies in reducing or minimizing operating expenses and not creating new expenses through decisions without having previously calculated the success and profitability of the decision in the medium or long term.

Seeing that the main problem with decision-making in Albania, businesses lies in the fact that decision-making is held by the owners as an exclusivity, while according to the best international practice and the elaborations in the theoretical overview section of this paper, I recommend that senior management, owners, shareholders should decentralize decision-making powers to middle and lower management levels according to their respective positions.

The distribution of profits as a benefit found from the analysis of secondary income, which, as a practice in European countries, where a part of the profits is transferred to employees in the form of financial or material bonuses, should be done in order to achieve working efficiency and allow the development of decision-making capacities. Staff and employee motivation should be organized through strategies in
181 enterprises and decisions regarding them should be considered as strategic, before decisions of this nature, decision makers should conduct quantitative and qualitative research and use the SWOT analysis method for each respective decision.
To reduce operating expenses, management should consider not to create financial outflows and require costly commitments through its decisions, considering the preliminary research of the situation in sectoral competition.
The first step is to encourage businesses to focus on analyzing the financial situation and customer needs before making strategic decisions, where the top management of commercial companies conducts qualitative and quantitative research before making decisions. This will lead to decisions that will have lower costs for the enterprise, making expenses less.
The second step is to develop core, dynamic competencies so that businesses can respond effectively to any unexpected changes or problems. In addition, firms cannot respond to potential changes in a timely manner without qualified human resources.
The third step is the development of the management of the business strategy, vision and mission (short-term and long-term strategic objectives, alternatives and flexible strategies to environmental changes, etc.), defining through the strategy the decentralization of decision-making so that each department of the business company makes decisions according to the description of the work authorizations.
The fourth step is the promotion of sales and profit rate, the distribution and sharing of profits should have the greatest time and energy in achieving the most efficient decisions and should be done in the function of achieving working efficiency and allowing the development of decision-making capacities.

REFERENCES

Peter, P J. , Donnelly, J H. Jr. (2010). Management, McGraw-Hill/Irëin,Tenth Edition.
Petersen, M. , Rajan, R. G. (1995), "The Effect of Credit Market Competition on Lending Relationships", The Quarterly Joumal of Economics 110, 407–43. Petty W. , Bygrave, W. , (1993), What Does Finance Have to-Say to The Entrepreneur?, The Joumal of Small Business Finance, 2(2); 125-137
Pickton, D , Broderick, A. (2005). Integrated Managment Communications, Financial Times Management, Prentice Hall, Second Edition.
Pidd, M. , Computer Simalation in Management Science, Wiley, Chichester,1992.
Pierson, L. A. , Davis, S. A. , and Van Vickle, R. : Rockfall Hazarë Rating System – Implementation Manual, Federal Highway Administration (FHWA),
Report FHWA-OR-EG-90–01, FHWA, U. S. Dep. of Transp. , 1990.
Pride, W M. , Ferrell, O. C. (2014). Managment, Seventeenth Edition, mUniversity of New Mexico, USA.
Proctor, T. (2000). Strategic Managment : An Introduction, London, Routledge.
Rajagopal. (2007). Managment Dynamics : Theory and Practice. New Age International Ltd Publishers, First Edition.
Reddy, S. , Minoiu, C. , Has world poverty really fallen?, Review of Income and Wealth, Volume 53, Issue 3, pages 484–502, September 2007

DETECTION OF RED IN TRAFFIC SIGNS UNDER VARIOUS LIGHTING AND WEATHER CONDITIONS

Manal El Baz
Smart Grid and Artificial Intelligence Laboratory (SGIA), Polytechnic School of Agadir, Universiapolis - International University of Agadir, Agadir, Morocco.
Innovation in Mathematics and Intelligent Systems (IMIS) Laboratory, Faculty of Applied Sciences of Ait Melloul, Ibn Zohr University, Agadir, Morocco
Taher Zaki
Innovation in Mathematics and Intelligent Systems (IMIS) Laboratory, Faculty of Applied Sciences of Ait Melloul, Ibn Zohr University, Agadir, Morocco
Hassan Douzi
Image and Pattern Recognition - Intelligent and Communicating Systems (IRF-SIC) Laboratory, Faculty of Sciences of Agadir, Ibn Zohr University, Agadir, Morocco

Detecting traffic sign colors is challenging due to a variety of lighting and weather conditions, particularly in the RGB space. The RGB model is highly affected by illumination changes caused by meteorological conditions and time of day, contributing to inconsistencies in color identification. To address this issue, normalized RGB is introduced to decrease the impact of illumination variations. In spite of that, this normalization reduces contrast, which negatively influences object detection performance, making it more challenging to distinguish red traffic signs against the background.. The challenge lies in guaranteeing high detection accuracy despite changing lighting and climate conditions, especially, when detecting red traffic signs. This study focuses on detecting red traffic signs under various conditions, including fog, rain, sunlight, and nighttime. In the RGB space, a variable threshold is proposed, calculated using the minimum and average values of the R channel. Conversely, in the HSV space, a constante threshold is applied. The proposed segmentation methods were evaluated on images captured under different illumination and weather scenarios. The results demonstrated the effectiveness of these approaches compared to existing methods. The two proposed segmentation methods confirmed their capacity to detect the red color of traffic signs precisely, under diverse conditions while keeping a high accuracy rate.
Keywords : Traffic sign detection, Color detection, RGB space, HSV space, Illumination variation, Weather conditions, Image processing, Computer vision.

SINIF ÖĞRETMENLERİNİN YENİ MAARİF MODELİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ CLASSROOM TEACHERS' VIEWS ON THE NEW EDUCATION MODEL

Dr. Mehmet DEMİRHAN
Milli Eğitim Bakanlığı
ORCID: 0000-0003-3053-8875

Özet
Bu çalışmanın amacı, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2024- 2025 eğitim-öğretim yılında uygulamaya konulan Yeni Maarif Modeli'ne ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşlerini ortaya koymaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi desenlerinden fenomenoloji (olgu bilim) kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2024-2025 eğitim öğretim yılında Malatya merkezde görev yapan 22'si kadın, 15'i erkek olmak üzere 37 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmada seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden amaçlı örnekleme kullanılması tercih edilmiştir. Veriler katılımcılarla yapılan yarı yapılandırılmış görüşme soruları ile toplanmış ve içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda sınıf öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun yeni model ile ilgili eğitim aldığı ve yeni modeli olumlu bulduğu belirlenmiştir. Sınıf öğretmenleri yeni programın sade, etkinlik ve öğrenci merkezli olması gibi avantajları olmasına rağmen kalabalık sınıflarda uygulanmasının zor olduğu, evrak ve kırtasiyeciliği artırması gibi dejavantajları olduğunu ifade etmişlerdir. Sınıf öğretmenleri zaman/ süre yetersizliği, teknolojik yetersizlikler, evrak ve kırtasiyeciliğin fazla olması, kalabalık sınıflarda uygulama yapmakta güçlük çektikleri, ders kitapların içerik açısından fazla yeterli olmaması, alt yapı yetersizliği gibi zorluklarla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Yeni modelin akademik başarıda artış getireceği ve daha fazla sosyal etkinlik içerdiği düşünülmektedir. Ayrıca sınıf öğretmenleri yeni modelin başarılı olabilmesi için fiziki alt yapının geliştirilmesi, müfredatta süreklilik, öğretmenlerin model hakkında daha fazla bilgilendirilmesi, etkinliklerin artırılması, kazanımların azaltılması gibi önerilerde bulunmuşlardır.
Anahtar Kelimeler: Maarif Modeli, Sınıf Öğretmenleri, Müfredat, Program.

Abstract
The aim of this study is to reveal the views of classroom teachers on the New Education Model, which was put into practice by the Ministry of National Education in the 2024-2025 academic year. Phenomenology (phenomenology), one of the qualitative research method designs, was used in the study. The study group of the research consists of 37 classroom teachers, 22 female and 15 male, working in the center of Malatya in the 2024-2025 academic year. Purposive sampling, one of the non-random sampling methods, was preferred in the study. The data were collected through semi-structured interview questions and analyzed by content analysis method. As a result of the research, it was determined that the majority of classroom teachers received training on the new model and found the new model positive. Classroom teachers stated that although the new curriculum has advantages such as being simple, activity and student-centered, it also has disadvantages such as being difficult to implement in crowded classrooms and increasing paperwork and stationery. Classroom teachers stated that they encountered difficulties such as lack of time/time, technological inadequacies, excessive paperwork and stationery, difficulty in implementing in crowded classrooms, insufficient content in textbooks, and insufficient infrastructure. It is thought that the new model will increase academic achievement and include more social activities. In

addition, classroom teachers made suggestions such as improving the physical infrastructure, continuity in the curriculum, informing teachers more about the model, increasing the number of activities, and reducing the learning outcomes in order for the new model to be successful.
Keywords: Education Model, Classroom Teachers, Curriculum, Program.

Midyat/MARDİN YÖRESİ BAĞLARINDA KAPNODİS (*Capnodis spp*.) ZARARININ ARAŞTIRILMASI

Mehmet Settar ÜNAL
Doç. Dr., Şırnak Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bahçe Bitkileri Bölümü,
Hasan SEZGİN
Zir. Yük. Müh., Midyat Tarım ve Orman İlçe Müd.

ÖZET
Capnodis türleri, özellikle *Capnodis tenebrionis* (Karaağaç kurdu) gibi türleri meyve ağaçlarına zarar veren böceklerdir. Bunlar, *Buprestidae* (Ateş böcekleri) familyasına aittir ve bilhassa taş çekirdekli meyve ağaçlarında ciddi ekonomik kayıplara yol açarlar. Ağaç zamanla zayıflar ve kurur. Erginler genç sürgünleri yiyerek ek zararlara yol açar; gelişim devreleri boyunca değişik fizyolojik özellikler gösterirler: Yumurta dönemi, dişiler beyazımsı ve oval şekildeki yumurtalarını genelde ağaçların kök boğazına veya nemli toprağa bırakırlar ve bu yumurtalardan ortalama 10-15 gün içinde krem-beyaz renkte, uzun ve silindirik yapıda olan larvalar çıkar. Baş kısmı koyu kahverengi veya siyah renkte olan lavalar, kök ve gövdede galeriler açarak ağacın gıda ve su iletim sistemine zarar verirler. Gelişme süresi 1-2 sene devam edebilir. 3-4 hafta süren pupa safhası ise toprak içerisinde veya ağacın iç kısmında gerçekleşir. Pupadan çıkan erginler genelde ilkbahar ve yazın görülürler. Çok dayanıklı olan ergin böcekler uzun ömürlü olup, yaklaşık 3-4 ay yaşayabilirler. Ağaçların gövde ve dallarında beslenerek ek zarar verebilirler. Yumurtlamadan kısa bir süre sonra ölürler. *Capnodis* türlerinin morfolojisi, onları diğer böceklerden ayırt etmek için önemli bir unsurdur. Ergin böceklerin vücutları oval ve yassı; renkleri genellikle siyah veya koyu metalik gri tonda; boyutları 15-30 mm'dir. Pronotum (başın hemen arkasındaki bölge) hafif kabarık ve pürüzlü; kanatları sert ve koruyucu yapıda (elytra); ağız yapıları çiğneyici tipte, ince ve uzun; kafa kısmı vücuda göre küçük, krem-beyaz renkte olup, esnek ve yumuşak; arka kısmı hafif kıvrıktır. Midyat bağlarında son dönemlerde görülen bu zararlı çiftçiler için büyük sorun teşkil etmeye başlamıştır. Yörede bağcılık yapılan köylerden 30 çiftçi ile anket çalışması yapılmış olup, bu çiftçiler bağlarının gittikçe zayıf sürgün verdiğini ve ürün kalitesinin düştüğünü dile getirmişlerdir. Halk arasında *koşan* diye bir hastalık ismi verilmiş, ama yapılan saha çalışmalarında bunun hastalık değil, *Capnodis* zararlısı olduğu gözlemlenmiş ve son dönemlerde yöre çiftçileri için büyük sorun teşkil etmeye başlamıştır.
Keywords: Mardin, Midyat, Bağ, *Capnodis* spp.

INVESTIGATION OF CAPNODIS (CAPNODIS SPP.) DAMAGE IN THE VINEYARDS OF MIDYAT/MARDIN REGION

ABSTRACT
Capnodis species, especially *Capnodis tenebrionis* (black woodworm), are insects that damage fruit trees. These insects belong to the *Buprestidae* family and cause serious economic losses, especially in stone fruit trees. The tree weakens and dries up over time. The adults cause additional damage by eating shoots. They show different physiological characteristics throughout their developmental stages: Egg stage, females lay whitish and oval-shaped eggs, usually in the root collar of trees or in moist soil, from which cream-white, long and cylindrical larvae hatch in about 10-15 days. Larvae with dark brown or black heads damage the tree's food and water delivery system by opening galleries in the roots and trunk. The development period

can continue for 1-2 years. The pupal stage, which lasts 3-4 weeks, takes place in the soil or inside the tree. Adults emerging from the pupa are usually seen in spring and summer. Adult insects are very durable and long-lived and can live for about 3-4 months. They can cause additional damage by feeding on the trunk and branches of trees. They die shortly after egg laying. The morphology of *Capnodis* species is an important element to distinguish them from other insects. The bodies of adult insects are oval and flattened; their color is usually black or dark metallic gray; their size is 15-30 mm. The pronotum (the area just behind the head) is slightly raised and rough; the wings are hard and protective (elytra); the mouth is chewing, thin and long; the head is smaller than the body, cream-white in color, flexible and soft; the back is slightly curved. This pest, which has recently been seen in Midyat vineyards, has started to pose a big problem for farmers. A survey was conducted with 30 farmers from the villages where viticulture is practiced in the region, and these farmers stated that their vineyards are giving weak shoots and the product quality is decreasing. The disease is popularly referred to as running, but field studies have shown that it is not a disease but a capnodis pest and this pest has recently become a major problem for the farmers in the region.
Keywords: Mardin, Midyat, Vineyard, *Capnodis* spp.

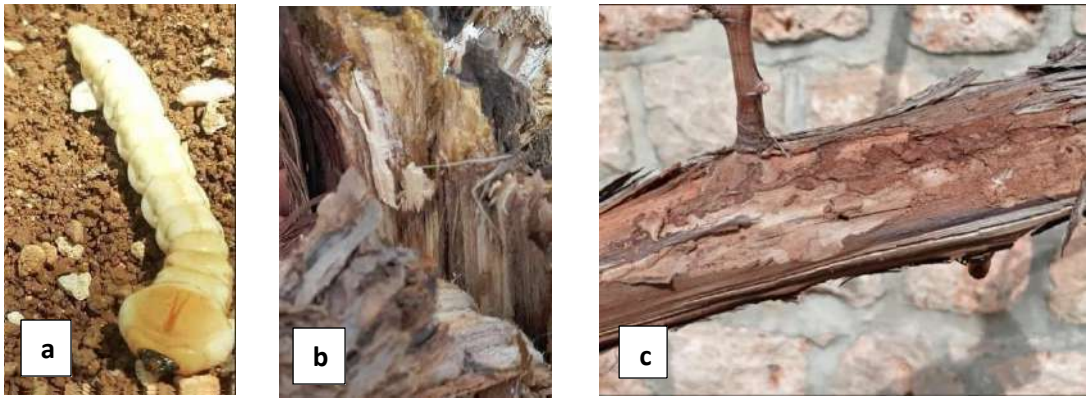
GİRİŞ

Yeryüzünde bağcılık, 30º-40º kuzey ve güney enlem dereceleri arasında en uygun yetiştiricilik alanlarını bulmuş olmakla beraber bugün kuzey yarımkürede 11°-53° enlem dereceleri arasında yayılmıştır. Asma (*Vitis* sp.), Dünya'da oldukça geniş bir sahada üretimi yapılan bitkilerden olup, anavatanı hususunda değişik görüşler olmakla beraber Kafkasya, Hazar Denizi'nin güneyi ve Kuzey doğu Anadolu bölgeleri gösterilmektedir. Coğrafi konum olarak 36º-42º kuzey enlemleri arasında bulunması, asmanın gen merkezlerinin kesiştiği ve ilk defa yetiştirildiği sahanın merkezinde bulunması gibi sebeplerden dolayı ülkemiz, zengin bir gen kaynağına sahiptir. Ülkemizde her bölgede, farklı seviyelerde de olsa, ekonomik olarak bağcılık yapılmaktadır. Bu bölgelerimizden biri de Güney Doğu Anadolu Bölgesidir. Geçmişte büyük medeniyetlerin yaşadığı Mezopotamya bölgesinde yerleşik bulunan Mardin ili, zaman zaman değişik medeniyetlerin tesirinde kalmış ve günümüze kadar bu medeniyetlerin izlerini taşır. Bilhassa Ermeni ve Süryanilerden gelen bağcılık halen varlığını sürdürmektedir.

İlçemiz, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin güneyinde yer alan Mardin İline bağlı coğrafi konumu itibari ile doğusunda Dargeçit İlçesi, batısında Ömerli İlçesi, kuzey batısında Savur İlçesi, kuzeyinde Batman İline bağlı Gercüş, güneyinde Nusaybin İlçesi, doğusunda ise Şırnak İline bağlı İdil İlçesi yer almaktadır. Yüzölçümü 1083 km^2 dir. Midyat İlçesinin arazileri genellikle engebeli olmakla beraber çok yüksek dağı yoktur. İlçe merkezi ise ortalama 800-1100 m arasında değişen bir yaylada kurulmuştur.

Bilhassa *Capnodis tenebrionis* (Karaağaç kurdu) gibi türleriyle meyve ağaçlarına zarar veren önemli böceklerdir. Bu böcekler *Buprestidae* (Ateş böcekleri) familyasına aittir ve bilhassa taş çekirdekli meyve ağaçlarında ciddi zararlara yol açarlar. Bu türler, gelişim devreleri boyunca farklı fizyolojik özellikler gösterir: Yumurta dönemi, dişiler yumurtalarını genellikle ağaçların kök boğazına veya nemli toprağa bırakır. Yumurtalar beyazımsı renkte ve ovaldir. Ortalama 10-15 gün içinde larvalar çıkar. Larvalar krem-beyaz renkte, uzun ve silindiriktir. Baş kısmı koyu kahverengi veya siyahtır. Kök ve gövdede galeriler açarak ağacın gıda ve su iletim sistemine zarar verirler. Gelişme süresi 1-2 sene sürebilir. Pupa devresi toprak içinde veya ağacın iç kısmında gerçekleşir ve yaklaşık 3-4 hafta sürer. Pupadan çıkan erginler genelde ilkbahar ve yazın görülür. Ergin böcekler çok dayanıklı ve uzun ömürlüdürler (yaklaşık 3-4 ay yaşayabilirler). Ağaçların gövde ve dallarında beslenerek zararlı olabilirler. Yumurtlamadan sonra kısa sürede ölürler. *Capnodis* spp.nin morfolojisi, onları diğer böceklerden ayırt etmek için önemli bir unsurdur. Ergin böceklerin vücutları oval ve yassı; renkleri genelde siyah veya koyu metalik gri tonlarda; boyutları ise 15-30 mm arasında değişir. Pronotum (başın hemen

arkasındaki bölge) hafif kabarık ve pürüzlü olup, kanatları sert ve koruyucu yapıdadır (elytra). Ağız yapıları çiğneyici tipte; ince ve uzun vücutlu, kafa kısmı vücuda göre ufak, krem-beyaz renkte, esnek ve yumuşak, arka kısmı hafifçe kıvrıktır. Bu türler, bilhassa meyve ağaçlarına zarar verir ve ağaçların kurumasına sebep olabilirler. Larvalar kök boğazında galeriler açarak ağacın gıda iletimini engellerler. Ağaç zamanla zayıflar ve kurur. Erginler, genç sürgünleri yiyerek zarar verebilirler. Bilhassa kayısı, şeftali, erik, badem ve kiraz ağaçlarında ciddi ekonomik kayıplar oluşabilir. Bölge bağcıları yoğun olarak *Kapnodis* zararlısından muzdariptirler. Bağcıların birçoğu bağlarının gittikçe daha zayıf sürgün verdiğini ve ürün kalitesinin düştüğünü dile getirmişlerdir. Halk arasından *koşan* diye nitelendirdikleri bir hastalık ismi verilmiş, ama yapılan anket ve saha çalışmalarında bunun hastalık değil, *Kapnodis* zararlısı olduğu gözlemlenmiştir (Şekil 1,2). Son dönemlerde bağlarda da görünmeye başlayan bu zararlı, çiftçiler için büyük mesele teşkil etmeye başladığı için bu çalışma ile, mevcut bağ alanlarında bu zararlının bağcılar tarafından tanınma durumu ve mücadele yöntemleri için neler yapıldığını ve bağlarda yayılma durumu hakkında bilgi edinilmek istenmiştir.

Şekil 1. *Kapnodis* zararlısı (a) ve zarar verdiği asma gövdesi (b) ve dalı (c)

Şekil 2. Asma dalı özünde *Kapnodis l*arvası

METOD

Metod: Son dönemlerde bağlarda görünmeye başlayan *Kapnodis* zararlısı çiftçiler için büyük sorun teşkil etmeye başlamıştır. Bu çalışma; 2024 yılında Midyat Ziraat Odası Tarımsal Danışmanlık Birimi mühendisleri, Tarım ve Orman İlçe Müdürlüğü elemanları ve bağcılar ile görüşülerek yöre bağcılığında görülen hastalık ve zararlıların yanında yeni sorun teşkil eden zararlıların varlığı üzerinde araştırmalar yapılarak fotolandırılmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

İlçenin İklim Özellikleri: Susuz olan eteklerde üzüm bağları, sulak yerlerde ise sebze ve meyve yetiştirilmektedir. Ovalar küçük düzlüklerde olup, buralarda genelde tahıl ekimi yapılmaktadır. İlçede karasal iklim görülür. Yani kışlar soğuk, yağmur ve kar yağışlı; yaz ayları ise sıcak ve kurak geçer. Midyat'ta mutlak ekstrem sıcaklıkların yıl içindeki dağılımı, sahanın ekonomik hayatı üzerinde önemli etkilere sahiptir. Dolayısıyla genelde kış aylarında zirai faaliyetler kesintiye uğramadan yürütülürken şiddeti soğukların olabileceği, donların görülebileceği dikkate alınmalıdır. Kışın tamamı ile ilkbahar ve sonbaharda don risk devam ederken mayıs-ekim ayları arası donların görülmediği emin devreyi teşkil eder. Yıllık yağış miktarı ortalama 560 mm kadar olan ilçede, en yağışlı mevsim kışın olurken temmuz ve ağustos aylarında ise yağış tespit edilememiştir.

İlçenin Toprak Özellikleri: İlçe merkezinde, kahverengi verimsiz orman toprakları, ilçe merkezi çevresindeki diğer yerleşim alanlarında ise genelde kırmızımsı kahverengi çok verimli alüvyal topraklar bulunmaktadır. Bu yüzden ormanların tahribiyle tarıma açılan bu topraklarda ancak birkaç yıl tarım yapılabilir. Eğimler, çoğunlukla dik ve dike yakındır. Genellikle otlak olarak kullanılan bu toprakların bazı kesimlerinde küçük alanlı kuru tarım ve bağcılık yapılmaktadır. Bilhassa arpa, buğday, mercimek vs. ile bağcılık en çok uğraşılan ve yetiştirilen ürünlerdendir. Midyat çevresinde ve köylerinde görülen verimli kolüvyal ve çok verimli alüvyal toprakların bulunması ise tarımda değişik ürünlerin yetişmesine ve ilçe ekonomisinin canlanmasına sebep olmaktadır. İlçenin bitki örtüsü önceleri meşe ağaçlarından oluşan orman iken son zamanlarda çeşitli sebeplerden dolayı bu ormanlarda tahrip edilmiştir.

İlçenin Genel Durumu: İlçede ekonomi, büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Ne var ki arazi yapısı tepelik ve taşlık olduğundan tarıma uygun arazi oldukça azdır. Bu yüzden de zirai üretim çok düşüktür. İlçede yaşayan Süryani vatandaşlar ise üzümü şaraba işlemektedirler. Ancak bölgede pazarlama önemli bir sorun teşkil etmektedir.

SONUÇ

Bölgenin iklim yapısı bağcılığa elverişli olsa da, bölgede genç ve önder çiftçiler belirlenerek hastalıklar ve zararlılar hususunda gerekli teknik bilgilerin aktarılası gerekmektedir. Sahada yapılan gözlem ve araştırmada çiftçiler karşılaştıkları bu zararlıyı hastalık olarak nitelendirmektediler. Kosan dedikleri hastalık esasen bitkinin iletim demetlerini tahrip ederek cılız ve zayıp sürgün vermesine vesilen olan kapnodis zararlısı olduğu tespit edilmiş olup, zor bir mücadelesi olan bu zararlıya karşı yöre bağcılarına bir an eğitim çalışması verilmesini gerekli kılmaktadır.

KAYNAKLAR

Aydın,E.G., Sezen , K., 2024. The isolation and characterization of bacteria isolated from Capnodis tenebrionis L. and their biological control potential against some insect pests. Cilt: 14 Sayı: 2, 85 - 104, 15.01.2024.

Daşdemir, D., 2009. MİDYAT İlçe Merkezi'nin Coğrafyası (Yl Tezi). T.C. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, s129, Erzurum.

Özkan, A., 2020.Genel Bağcılık. Harman Yayıncılık. S.222, İstanbul.

Ünal, M.S., 2022. Genel Bağcılık. Akademisyen Kitapevi, s380, Ankara.

Zobar, D., Kıvan, M., 2019. Tekirdağ kiraz bahçelerinde Capnodis tenebrionis (L.) (Coleoptera: Buprestidae)'in mevsimsel yoğunluğu ve biyolojisi. Cilt: 16 Sayı: 3, 339 - 347, 30.09.2019

https://www.bioglobal.com.tr/blog/fidan-dip-kurdu-capnodis-larvasina-karsi-biyolojik-mucadele-ile-en-etkili-yeni-cozum-ekobioset#:~:text=Fidan%20Dip%20Kurdu%20(Capnodis)%2C, vermek te%20 olan%20%C3%B6nemli%20bir%20zararl%C4%B1d%C4%B1r. 3.4.2025

https://www.koppert.com.tr/haberler-ve-bilgiler/haber-oegeleri/capsanem-ile-fidan-dip-kurdu-capnod is-spp-muecadelesi/ 3.4.2025

BERBERİS (*Berberis vulgaris* L.) YETİŞTİRİCİLİĞİ

Mehmet Settar ÜNAL
Doç. Dr., Şırnak Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bahçe Bitkileri Bölümü
Hasan SEZGİN
Zir. Yük. Müh., Midyat Tarım ve Orman İlçe Müd.

ÖZET
Berberis (*Berberis vulgaris* L.); *Berberidaceae* familyası ve *Berberis* cinsine ait olup, çalı formunda ve çok gövdelidir. Avrupa ve Britanya menşeli olup, Kuzey Amerika'da çok yaygındır. Güney Avrupa, kuzey batısı Afrika ve batı Asya ülkeleriyle Britanya ve İskandinavya adalarının tabii alanlarında yaygın olarak rastlanır. Berberis; 19 yüzyılda, buğday pas hastalığı' nın keşfiyle beraber kayıtlara girmiş olup, bu hastalığın konukçusu olarak bilinir. Anadolu'nun rutubetli yerleri ile bozkırlarda rastlanır. Bilhassa orta Anadolu'da *karamuk* ya da *kadın tuzluğu* olarak bilinen bu bitkinin, taze yaprak ve olgun meyveleri sevilerek tüketilir. Herdem yeşil ve süs bitkisi olarak kullanılan türleri de mevcuttur. Anadolu'da doğrudan gıdalara katılarak kullanıldığı gibi pişmiş veya çiğ olarak tüketilebilir. Ayrıca ekşi meyveleri genelde vücut direncini arttırmada kullanılmakla beraber limonata benzeri içecekler de yapılabilir. Kuru yaprakları ile sürgün uçları çay şeklinde tüketilir ve güçlü bir antiseptik özelliğe sahiptir. Bu bitki, tedavi amaçlı olarak uzun senelerdir değerlendirilmektedir. Otsu çalı yapısı, sarı çiçekleri ve kırmızı-mor meyveleriyle beraber kök ve gövde kabukları, yapraklarından çok sayıda alkoloid madde elde edildiği bildirilmektedir. Yine bu bitkinin kanser önleyici tesirleri bilinmekte ve çalışmalar devam etmektedir. Seleksiyonla elde edilen çekirdeksiz tiplerinden İran'da (Horasan), her sene çok miktarda ürün sağlanır ve satılır. Dünya'da en fazla Berberis ve Safran üretimi bu yörede yapılır ve hasat zamanları yaklaşık aynı devredir. Genelde bodur olup, ömrü bulunduğu ekolojiye bağlı olarak 20 yıl kadar olabilir. Bitki; dikim sonrası yıllık sürgünlerde meyve vermeye başlar. Adaptasyon becerisi yüksek bu tür; hem iyi şartların kültür bitkisi, hem de kurak şartların erozyon bitkisi özelliğine sahiptir. Bunun için bitki; asit, nötr ve bazik, hafif kumlu, orta milli ve killi, gıda maddesince fakir topraklarda da yetişebilir, aynı zamanda çok düşük sıcaklıklara da (-35 °C) dayanabilir.
Anahtar Kelimeler: Berberis, Üzümsü meyve, Ilıman iklim meyvesi

BERBERIS (*Berberis vulgaris* L.) GROWING

ABSTRACT
Berberis (*Berberis vulgaris* L.) belongs to the family *Berberidaceae* and the genus *Berberis* and is shrubby and multi-stemmed. It originates from Europe and Britain and is very common in North America. It is widespread in the natural areas of southern Europe, northwestern Africa, western Asia and the British and Scandinavian islands. Berberis was recorded in the 19th century with the discovery of wheat rust disease and is known as the host of this disease. It is found in damp places and steppes of Anatolia. Especially in central Anatolia, the fresh leaves and ripe fruits of this plant, known as black barberry or woman's saltpeter, are consumed with pleasure. There are also species that are evergreen and used as ornamental plants. In Anatolia, it can be consumed cooked or raw as well as directly added to foods. In addition, sour fruits are generally used to increase body resistance, but lemonade-like drinks can also be made. The dry

leaves and shoot tips are consumed as tea and have strong antiseptic properties. This plant has been used for therapeutic purposes for many years. Its herbaceous shrub structure, yellow flowers and red-purple fruits, as well as root and stem bark and leaves are reported to yield a large number of alkaloids. The anti-cancer effects of this plant are also known and studies are on going. In Iran (Khorasan), large quantities of the seedless varieties obtained by selection are produced and sold every year. The highest production of berberis and saffron in the world is in this region, and the harvest times are around the same period. It is generally stunted and its lifespan can be up to 20 years depending on the ecology. The plant begins to bear fruit on annual shoots after planting. This highly adaptable this species has the characteristics of both a culture plant for good conditions and an erosion plant for arid conditions. For this reason, the plant can grow in acid, neutral and basic, light sandy, medium sandy, medium spindle and clay soils poor in nutrients and can also withstand very low temperatures (-35 °C).
Keywords: Berberis, Berry fruit, Temperate climate fruit

GİRİŞ

Berberidaceae familyası, *Berberis* cinsi ve *Berberis vulgaris* L. türüne dahil olan Berberis'in meyveleri, vücut direncini arttırmak için çiğ ya da pişirilerek tüketilir ve vitamincede oldukça iyi olup, aynı zamanda muhtevasındaki boyar madde *Berberine*, güçlü bir antiseptiktir. Bitki (Şekil 1) çalı formunda olup, çok gövdelidir. Genelde bodur olup, bitki boyu 4 m kadar olabilir; kışın yaprağını döken kalın dallı dikenli bir çalıdır. Bitki ömrü, ortam şartlarına bağlı olarak 20 sene kadar olabilir. Dikim sonrası yıllık sürgünler hemen meyve vermeye başlar. Yaprağını döken türler olduğu gibi herdem yeşil olanları da vardır. Bitki; Avrupa ve Britanya menşeli olup, Kuzey Amerika'da oldukça yaygındır. Avrupa'nın güneyi, Afrika'nın kuzey batısı ve Asya'nın batısı ile Britanya ve İskandinavya adalarının tabii alanlarında da yaygın olarak görülür. Anadolu'nun rutubetli alanları yanında, bozkır alanlarında da rastlanır. Bilhassa İç Anadolu'da *Karamuk* ya da *Kadın tuzluğu* olarak bilinen bu bitkinin, taze yaprak ve olgun meyveleri sevilerek tüketilir. Genç yaprakları da meyveleri gibi ekşi olup tadlandırıcı olarak kullanıldığı gibi kurutulan genç yapraklarıyla sürgün uçlarından çay yapılır, yine meyvelerinden limonata vb. içecekler yapılarak da yararlanılır. Yaprağını dökmeyen ve süs bitkisi olarak kullanılan türleri de vardır. Bitkinin tüm aksamından tıbbi değeri olan çok sayıda alkoloid madde üretildiği bildirilmekte ve bu husustaki araştırmalar hala devam etmektedir. Doğuda olduğu kadar Avrupa'da ve Bulgaristan'da da halk hekimliğinde, ateşli romatizmal hastalıklar ile diğer ateşli hastalıklarda günümüzde de kullanılmaktadır. Yine bitkinin kanser önleyici tesirleri bilinmekte ve çalışmalar yoğun bir şekilde devam etmektedir. Bitki, 19 yy.da buğdaylarda büyük tahribata yol açan pas hastalığı' nın keşfiyle beraber zirai kayıtlara girmiştir ve bu hastalığın konukçusu olarak bilinir.

GELİŞME

Botanik yapısı: Bitkinin küçük, oval ve dilimsiz yaprakları (Şekil 1), türlere göre mevsimden mevsime farklı renklere bürünerek değişik bir estetik yapıya sahip olurlar. Sarı renkli çiçeklerin (Şekil 2) yapısı hermafrodit (erselik, erdişi) olup, çiçeklenme çevre şartlarına ve türlere göre mayıs-haziran aylarında gerçekleşir. Çiçekler genelde 1-3 salkımlıdır ve bir salkımda çok sayıda çiçek bulunur ve bunların büyük çoğunluğu meyveye dönüşür. Çiçekler, salkım sapı etrafında sarmal olarak dizilirler. Tek dişi organ (çift stigma), çiçek ortasında yer alır. Bir çiçekte; 6 çanak yaprak ve 6 taç yaprak vardır; tozlanma böceklerle olur ve bitki kendine verimlidir. Oval-uzun ve kırmızı-mor arası renklere sahip olan meyve (Şekil 3); çok küçüktür ve gerçek üzüm olup, meyvedeki pus tabakası barizdir. Çeşit ve tiplere bağlı olarak tane ağırlıkları 0.2-0.7 g.dır ve meyveler yenirken tohumların sertliği pek hissedilmez. Ancak tohumları sert olan tiplere de rastlanmaktadır. Genellikle her meyvede 2 adet tohum vardır. Kökleri sulu alanlarda çok yüzlek ve yayvan olurken, kurak alanlarda daha derine gidebilir, Verimi ile ilgili kayıtlara pek rastlanmamakla beraber susuz şartlarda 80-100 kg/da olduğu

tahmin edilmektedir. Farklı özelliklere sahip ekolojilerde hayatını sürdüren, oldukça zor şartlarda da meyve veren bu tür; hem iyi şartların kültür bitkisi, hem de kurak şartların erozyon bitkisi özelliğindedir.

Şekil 1. Berberis bitkisi ve dalı (dikenli)

Şekil 2. Berberis çiçeği ve dikenleri

Şekil 3. Berberis çiçeği ve dikenleri

Toprak ve iklim istekleri: Bitki az kumlu, orta seviyede milli toprakları tercih eder ve gıda maddesince fakir topraklar yanında asit, nötr ve bazik nitelikteki topraklarda da yetiştirilebilir; yarı gölge ya da gölgelenmeyen alanlarda da görülebilir. Kuru ya da rutubetli her tür toprak şartlarına uyum sağlayabilir, fakat ağaç gölgesinde kaldığında toprağın az da olsa rutubetli olmasını arzu eder. Yetişebildiği sıcaklık aralığı (-40 °C) - (44 °C)' lerdir. Bu bitkinin yetiştiriciliğinin yapıldığı alanlarda, tabii yağışların haricinde sulama yapılmaz.

Bahçe tesisi, bakım işlemleri, çoğaltımı: Genelde yaşlı, kuru ve hastalıkla bulaşık dal veya çalı gövdeler öncelikle dipten kesilir. Bitki boyu 4 m.yi bulan türlerde uzun sürgünler uçtan geriye doğru 1/3 kadar kesilerek uzaklaştırılır. Sulak alanlarda çalı gövde oluşumu artabileceğinden, ana gövdeye yakın sürgün gövdeler 20-25 cm aralık olacak şekilde seyreltilerek kesilir. Yine sulanabilir alanlarda genelde dip ve kök sürgünleri oluşumu da fazla olacağından, çit şeklinde sıra üzeri yetiştiriciliği yapılabilir. Sıra araları 3.5-4.0 m olabilir. Kurak alanlarda ise hastalıklı, kuruyan ve yaşlı dalların uzaklaştırılması dışında herhangi bir budama yapılmaz. Bitkilerin bilinen ciddi bir zararlısı yoktur. Tohumla çoğaltımı yaygındır. Tohumlar, meyveler tam olgunlaştığında çıkarılır. Soğukta 3-4 ay kadar bekletilip ekilirse kolayca çimlenirler ve çimlenme nispeti oldukça yüksektir. Bunların doğrudan araziye ekilmesi halinde, kış sonuna doğru veya erken ilkbaharda çimlenirler. Aşırı olgun meyvelerden alınan tohumlarım çimlenmesi daha da uzun sürer. Tohumdan çıkan bitkicikler sökülerek belirlenen yere şaşırtılırlar. Yaz boyunca gelişmeleri takip edilir, sonbaharda yaprak dökümünden itibaren erken ilkbahara kadar dikimleri yapılabilir. Yeşil ya da yarı odun çelikleri ile de kolayca çoğaltılabilir. Temmuz/Ağustos aylarında alınan çelikler mistleme ünitesinde hiçbir hormon uygulaması yapılmadan köklendirilebilirler. Ekim/Kasım aylarında alınan odun çelikleri, bilhassa ökçeli odun çelikleri de uygun köklenme ortamında köklenebilir. Yine kök ya da dip sürgünleri yaprak döküm sonrası sökülerek doğrudan araziye dikilebildiği gibi söküm sonrası tüplere, ilkbahar sonlarına doğruda araziye dikilebilirler.

Kullanım alanları: Gövde ve kök kabukları antiseptik olarak, burukluk verici, karaciğer hastalıkları, bağırsak faaliyetlerini düzenleyici, mide ağrılarının giderilmesinde ve kasılmalarda kullanılır. Kabuktan yapılan çayı bilhassa sarılık, zafiyet (takatsızlık) ve safra kesesi ağrılarında yaygın olarak kullanılır. Ancak hamilelerin kullanması tavsiye edilmez. Çiçekleri ve gövde kabuklarının romatizma ağrılarını iyileştirici etkisi vardır. Kökler; kanamaların durdurulması, bağırsak mukoza salgılarının azaltılmasında doku ya da mukoza büzücü ve antiseptik etkisi vardır. Yine kök kabukları yıllardır, bağırsak faaliyetini düzenleyici olarak ve ishal'in önlenmesinde kullanılmakta ve diyaforatik etkisi bilinmektedir. Kök kabuklarından elde edilen kremi, siyatik, romatizmal vb. ağrılarda kullanılır. İnsan için bilinen zararlı bir etkisi olmadığından değişik bağırsak hastalıklarında kullanılmaktadır. Meyvelerinden yapılan çayın antiseptik, antipruritik, idrar söktürme, iştah açıcı, büzücü, balgam sökücü ve bağırsakları yumuşatıcı tesirleri vardır. Taze meyvesi veya taze sıkılmış suyunun içilmesi; karaciğer ve safra kesesi rahatsızlıkları, böbrek taşları oluşumunun önlemesi, böbrek ağrıları ve kadınlarda aybaşı kanamalarında ağrıların dindirilmesinde yararlıdır. Yaprakları büzücü ve antiskorpit etkiye sahip olup, çayının içilmesi öksürüğe iyi gelmektedir.

SONUÇ

Üzümsü meyve yetiştiriciliği, düşük maliyetli ancak yüksek getirili bir tarım koludur. Bunlar; dünyada çok sevilen, tüketilen ve çeşitli şekillerde değerlendirilen meyve türleridir. Ülkemiz için oldukça yeni bir alan olmakla beraber bilhassa gıda sanayindeki gelişmeler, üretilen her tür meyve ve sebzenin değerlendirilmesine imkan tanımıştır. Ülkemiz; üzümsü meyve türlerin tabii yayılım sahası içerisinde bulunmakta, hemen bütün bölgelerde bir veya birkaç türün değişik formlarına rastlanmaktadır. Son senelerde, antioksidant bakımından zengin yapıları ve sağlık

üzerindeki olumlu etkilerinden dolayı büyük ilgi görmektedir. Bütün bu hususları göz önünde bulundurduğumuzda, uygun alanlarda Berberis yetiştiriciliğini tavsiye ve teşvik etmek hem üretici, hem de ülke ekonomisi bakımından yararlı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Arslan, M., 2021. Türkiye Doğal Türlerinden *Berberis vulgaris* L. (Adi Kadın Tuzluğu) Odununun Anatomik Yapısı. UAZİMDER Uluslararası Anadolu Ziraat Mühendisliği Bilimleri Dergisi. 2021-3 (3): 73-77.

Aytuğ, B., 1959. Türkiye Göknar (Abies tourn.) türleri üzerine morfolojik esaslar ve anatomik araştırmalar. İ.Ü. Or. Fak. Der. Seri A. Cilt IX, sayı 2, s.165-217, İstanbul.

Gerçekçioğlu, R., 2013. Diğer Üzümsü Meyveler (Üzümsü Meyveler). Tomurcukbağ Lim. Şrt. Eğt. Yayınları, No. 1, Ankara.

Kazaz, S., 2025. Tasarım Bitkileri Yetiştiriciliği Dersi Notları. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bahçe Bitkileri Bölümü.

Tuzlacı, E., 2016. Türkiye'nin geleneksel ilaç bitkileri. İstanbul Medikal Yayıncılık, İstanbul.

Ünal, M.S., 2022. Genel Bağcılık. Akademisyen Kitapevi, s380, Ankara.

Yücel, E., Yaltırık, F. ve Öztürk, M.,1995, Süs bitkileri (Ağaçlar ve Çalılar), Anadolu Üniversitesi, Fen Fakültesi Yayınları No:833/1, Eskişehir.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Berberis_vulgaris 4.3.2025

https://katalog.smsmarmaragroup.com/berberis-thunbergii-maria-berberidaceae/altuni-yaprakli-berber is-sari-hanim-tuzlugu-kadin-tuzlugu 4.3.2025

https://azbitki.com/berberis-kizamik#google_vignette 8.3.2025

KOMPLEKS AĞLARDA DOĞRUSAL EŞİK YAYILIM MODELİ ALTINDA ETKİNİN KAYNAĞININ BELİRLENMESİ

DETERMINATON OF THE SOURCE OF INFLUENCE UNDER THE LINEAR THRESHOLD DIFFUSION MODEL IN COMPLEX NETWORKS

Mehmet ŞİMŞEK
Doç. Dr., Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu Dekanlığı Bilgisayar Mühendisliği Bölümü

ÖZET

Etki, bir ağ üzerinde düğümden düğüme yayılan bir durum olarak tanımlanabilir. Örneğin sosyal ağlarda bir bilginin, görüşün, reklamın ya da dedikodunun bireyler arasında yayılması etki olarak düşünülebilir. Son yıllarda etki maksimizasyonu, yani bir etkinin ağ üzerindeki yayılımının maksimize edilmesi çalışmaları popülerlik kazanmış ve bu alanda geniş bir literatür oluşmuştur. Buna karşın, yayılmış ya da yayılmakta olan bir etkinin kaynağının tespit edilmesine ilişkin çalışmalar çok daha azdır. Bununla birlikte, literatürdeki çalışmalarda daha çok Duyarlı-Enfekte-Kurtarılan (DEK) modeli temel alınarak etki yayılımı modellenmiş ve değerlendirilmiştir. Ancak, DEK modeli salgın gibi bulaşıcı durumları modellemek için uygundur. Kamuoyu şekillendirme, viral pazarlama gibi yayılımlar Eşik Modelleri gibi modellere ihtiyaç duymaktadır. Biz bu çalışmada bir eşik yayılım modeli olan Doğrusal Eşik (DE) modelini kullanarak etki yayılımları gerçekleştirip, oluşan yayılımın kaynak düğüm ya da düğümlerini tespit etmeyi amaçlamaktayız.

DE modelinin doğası gereği her bir düğümün komşu düğümlerinden etkilenmesi için bir eşik değeri ve komşu düğümlerin ilgili düğümü etkilemeleri için bir etki değeri bulunmaktadır. Düğümün zaten etkilenmiş olan komşularının toplam etkisi, düğümün etkilenme eşiğini aştığı anda ilgili düğüm de etkilenmiş olur ve o da kendi komşularını etkileme potansiyeline kavuşur. Model, deterministik bir model olsa da, eğer eşik değerler ve etki değerleri bilinmiyorsa; var olan bir yayılım durumundan başa sarıp yayılımın başındaki etkili düğüm ya da düğümleri bulmak zordur. Biz bu çalışmada; olasılıklı geriye doğru akıl yürütme olarak isimlendirdiğimiz bir yöntemi kullanarak başlangıçtaki etkileyici düğüm ya da düğümleri bulmayı amaçlıyoruz. Başarı ölçütleri olarak, başlangıçtaki etkin düğümlerden tespit edilebilenlerin oranı ve bu düğümlere ne kadar yaklaşıldığı (kenar sayısı cinsinden mesafe) gibi iki niceliği kullanıyoruz.

Anahtar Kelimeler: Kompleks Ağlar, Etki Yayılımı, Doğrusal Eşik Modeli, Kaynak Tespiti

ABSTRACT

Influence can be defined as a phenomenon spreading from node to node within a network. For instance, in social networks, the spread of information, opinions, advertisements, or rumors among individuals can be considered as influence. In recent years, research on influence maximization, which focuses on maximizing the spread of influence across a network, has gained popularity, leading to a large body of literature in this field. In contrast, studies focusing on identifying the source of an already spread or ongoing influence are much fewer. However, in existing literature, influence diffusion has largely been modeled and evaluated based on the Susceptible-Infected-Recovered (SIR) model. While the SIR model is suitable for modeling infectious phenomena such as epidemics, diffusion processes like public opinion shaping and viral marketing require models such as Threshold Models. In this study, we aim to implement influence diffusion using a threshold-based model, the Linear Threshold (LT) model, and identify the source node(s) of the resulting diffusion.

Due to the nature of the LT model, each node has a threshold value to be influenced by its neighboring nodes, and an influence value for its neighbors to affect the node. The total influence of the already affected neighbors surpasses the threshold of the node, causing it to become influenced as well, thereby gaining the potential to influence its own neighbors. Although the model is deterministic, it becomes difficult to trace back and identify the influential node(s) at the start of the diffusion if the threshold and influence values are unknown. In this study, we propose using a method we refer to as Probabilistic Backward Reasoning to identify the original influential node(s). As success criteria, we use two metrics: the proportion of initially influential nodes that can be detected and the proximity to these nodes, measured in terms of edge distance.
Keywords: Complex Networks, Influence Diffusion, Linear Threshold Model, Source Identification.

ETKİLEŞİM BAZLI TOPLULUK TESPİTİ VE ETKİLİ KİŞİ ANALİZİ: REDDIT HYPERLINK AĞI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

INTERACTION-BASED COMMUNITY DETECTION AND INFLUENCER ANALYSIS: A STUDY ON REDDIT HYPERLINK NETWORK

Mehmet ŞİMŞEK
Doç. Dr., Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu Dekanlığı Bilgisayar Mühendisliği Bölümü

ÖZET

Çevrimiçi sosyal medya platformları, birçok topluluk arasındaki dinamik etkileşimlerle şekillenen karmaşık ağ yapıları sergiler. Farklı konulara odaklanan alt topluluklardan (subcommunity) oluşan geniş bir sosyal ağ olan Reddit, kullanıcıların içerik paylaşarak birbirleriyle etkileşime girdiği bir platformdur. Bu çalışmada, topluluklar arasındaki etkileşimler analiz edilerek alt topluluklar tespit edilecek ve Reddit Hyperlink Network veri seti kullanılarak en etkili alt topluluklar (yani, influencer topluluklar) belirlenecektir. Reddit Hyperlink Network Veri Seti, yönlü, işaretli, zamana bağlı ve nitelikli bağlantılardan oluşmaktadır ve 2014-2017 yılları arasındaki alt topluluk etkileşimlerini içermektedir. Bu veri setinde, bir alt topluluktaki bir gönderinin başka bir alt topluluktaki bir gönderiye bağlantı vermesi durumunda iki topluluk arasında bir bağlantı oluşur. Her bağlantı şu üç temel özellikle tanımlanmıştır: Bağlantının zaman damgası, Kaynak topluluğun hedef topluluğa yönelik duygu analizi, Kaynak gönderinin metin öznitelikleri

Bu çalışmada, Louvain, Infomap ve Walktrap gibi topluluk tespit algoritmaları kullanılarak topluluk yapıları ortaya çıkarılacak, ardından PageRank, Aradalık, Yakınlık gibi ağ merkeziyet ölçütleri ile etki analizi gerçekleştirilecektir. Çalışma kapsamında, siyasi tartışmalar, haber yayılımı ve hobi toplulukları gibi farklı alanlardaki alt toplulukların etkileşim desenlerinin incelenmesi ve bilgi yayılımı, topluluk dinamikleri gibi konular hakkında derinlemesine bilgi sahibi olunması hedeflenmektedir. Elde edilen bulgular, dijital pazarlama, içerik öneri sistemleri, bilgi yayılımı analizi gibi alanlara katkı sağlayabilir. Ayrıca, bu çalışma, sosyal ağ analizinde etkili birey tespiti için yeni bir yaklaşım sunmayı, etkili alt toplulukları belirlemeyi ve toplulukların zaman içindeki değişimini anlamaya yönelik yenilikçi yaklaşımlar geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Ağlar, Topluluk Tespiti, Merkezilik Ölçütleri

ABSTRACT

Social media platforms exhibit intricate network structures characterized by intense interactions among diverse communities. Reddit, a vast social network composed of subreddit communities centered around various topics, enables users to engage with one another through content sharing. This study aims to analyze inter-community interactions, identify subreddit communities, and detect the most influential subreddits (i.e., influencer communities) using the Reddit Hyperlink Network dataset. The dataset comprises directional, signed, temporal, and attributed connections established between subreddits from 2014 to 2017. In this hyperlink network, connections are formed when a post in one subreddit links to a post in another, with each connection annotated with three key attributes: Timestamp of the connection, Sentiment of the source community toward the target community, Text attributes of the source post. To uncover community structures, this study will employ community detection algorithms such as Louvain, Infomap, and Walktrap, followed by influence analysis using PageRank, Closeness Centrality, and Betweenness Centrality. The study seeks to examine the interaction patterns of subreddits across domains such as political discussions,

news dissemination, hobby communities, and niche topics to gain insights into information diffusion and community dynamics on Reddit. The findings of this research will contribute to fields including digital marketing, content recommendation systems, information diffusion analysis, and online community management. Furthermore, this study aims to introduce a novel methodology for interaction-based influencer detection in social network analysis, offering an innovative approach to identifying influential subreddits and understanding the evolution of communities over time.
Keywords: Social Networks, Community Detection, Centrality Measures

REVIEW OF NURSING INTERVENTION PROGRAMS IN PROTECTING AND PROMOTING HEALTH IN ELDERLY INDIVIDUALS

PhD Student, Merve ANLAR
https://orcid.org/ 0000-0002-8906-3379
Selcuk University, Institute of Health Sciences, Department of Public Health Nursing
Doç. Dr. Alime SELÇUK TOSUN
https://orcid.org/0000-0002-4851-0910
Selcuk University, Institute of Health Sciences, Department of Public Health Nursing

ABSTRACT
This review study was conducted to examine the intervention programs implemented for physical activity and healthy nutrition within the scope of protecting and improving health in elderly individuals. The literature search was conducted in Google academic, PubMed, Science Direct, Web of Science, Springer Nature databases using the keywords 'elderly, health protection, health promotion, nutrition, physical activity, nursing' and 'older aduts, health protection, health promotion, physical activity, nutrition, nursing'. Articles in English and Turkish, published between 2020-2025 and whose full text was available, were examined. Studies have reported that intervention programs for physical activity and healthy nutrition are effective in reducing fragility, protecting and increasing physical functions, reducing cardiovascular disease risk factors, increasing muscle strength, reducing the risk of falling and supporting active aging. It has been observed that regular phone calls, reminder messages, and inclusion of family members in the intervention programs increase the efficiency of the intervention programs.
Studies show that interventions based on physical activity and healthy nutrition are effective in protecting and improving health in elderly individuals. Nurse-led intervention programs provide more successful results with the addition of regular follow-up and social support mechanisms. Multi-component, individualized intervention programs that include activity, nutrition, cognitive process support and social support can be planned to protect and improve the health of elderly individuals. Additionally, active and independent lives of the elderly can be encouraged through technology-supported monitoring, safe home environment arrangements, and community-based programs.
Keywords: Elderly, Health Protection, Health Promotion, Nutrition, Physical Activity, Nursing

INTRODUCTION
With advancements in global and national healthcare systems, increased welfare levels, and decreasing birth and mortality rates, the number of countries with aging populations has risen (WHO 2024, TÜİK 2024). According to the Turkish Language Association, the term “elderly” refers to individuals who have left many years behind and have reached an advanced age (TDK). The World Health Organization (WHO) defines healthy aging as the process of developing and maintaining functional ability (WHO 2015). Factors that hinder healthy aging, such as impaired mobility, the prevalence of chronic diseases, feelings of loneliness, depression, and poverty, can be mitigated through health-promoting behaviors such as maintaining a balanced diet, engaging in appropriate physical activity, and taking responsibility for one’s health (Davodi et al. 2023). These health-promoting behaviors are among the most critical and effective factors in protecting and enhancing the well-being of elderly individuals (Baqer Maddah Sadat et al. 2019).

Health promotion is defined as empowering individuals to gain control over and improve their health. According to Pender, healthy lifestyle behaviors include self-efficacy, taking responsibility for one's health, exercise, nutrition, interpersonal relationships, and stress management (Pender 1996). To maintain elderly individuals' health, interventions focusing on healthy eating, physical activity, and avoiding tobacco use should be implemented even before the aging process begins (Pilotto & Martin 2017). In this context, new approaches to promoting and maintaining a healthy life have emerged worldwide and in Turkey in recent years (Aydın 2019). Health promotion programs play a crucial role in instilling positive health behaviors among individuals, families, and communities (Lalun 2022).

Globally, addressing the challenges faced by the elderly and improving the quality of their care has become a priority for many countries. This has led to initiatives aimed at increasing the number of healthcare professionals specializing in elderly care. Among these professionals, nurses are undoubtedly recognized as key figures responsible for providing care to elderly individuals (Sarıgöz & Karaca Sivrikaya 2024).

Nursing interventions can range from simple to complex. While simple interventions are designed to achieve a single outcome, complex interventions aim to address multiple outcomes and problem-solving efforts. The primary goal of both types of interventions is to assess their impact on the patient (Akçoban 2023).

This study aims to evaluate nursing intervention programs focused on "physical activity" and "nutrition" as key components of health promotion.

RESEARCH AND FINDINGS

In this study, a literature review was conducted using the keywords "elderly people," "health promotion," "physical activity," "nutrition," and "nursing intervention" in both Turkish and English. The search was performed across various academic databases, including Google Scholar, PubMed, ScienceDirect, Web of Science, and Springer Nature. Articles published between 2020 and 2025, available in full-text format in both Turkish and English, were examined.

A review of 82 studies conducted in Scandinavian countries up to 2019 on health-promoting interventions for the elderly revealed that most interventions focused on physical activity, exercise, and multidisciplinary assessments. The most frequently applied interventions in multidisciplinary assessments included exercise and nutrition, exercise and vitamin D supplementation, medication management, nutrition, and the elimination of household hazards (Bajraktari et al. 2020).

A randomized controlled clinical trial conducted in 2021 at Daneshamooz Health Center in Iran included 60 elderly individuals with no disabling disease or cognitive impairment. The study had an intervention group (n=30) and a control group (n=30). The intervention group participated in a health promotion program consisting of six weekly sessions covering nutrition, physical activity, responsibility, stress management, communication, and spiritual well-being. Throughout the study, researchers maintained contact with participants via phone calls to ensure the continuity of the program and assess participants' satisfaction. Suggestions and requests from elderly individuals were also monitored via phone. The findings indicated that those included in the health promotion program had a significantly higher active aging score compared to those who were not (Davodi et al. 2023). To comply with ethical principles, an educational session was later provided to the control group by a healthcare professional.

A randomized controlled study conducted at an outpatient treatment center in Poland focused on elderly individuals with at least one cardiovascular disease risk factor. The study involved 164 participants who were randomly assigned to either the intervention group (n=86) or the control group (n=78). All participants were sedentary older adults walking less than 3 km per day. The intervention group received a nurse-led lifestyle modification training program, which included the distribution of pedometers and a goal of 7,000 daily steps, along with regular phone

calls to encourage physical activity. The control group received no intervention beyond standard consultation. After three months, physical activity levels in the intervention group had significantly increased compared to the control group. No medication adjustments were made in either group during the study period. While only one planned hospital admission (for a non-cardiac condition) was reported in the intervention group, elderly individuals in the control group were more likely to report infections, headaches, back and joint pain, fatigue, dyspnea, and general weakness. Additionally, significant reductions in body mass index (BMI), hypertension, and blood glucose levels were observed in the intervention group, demonstrating the effectiveness of the nurse-led intervention in reducing cardiovascular risk (Chudowolska-Kiełkowska & Malek 2020).

A single-blind randomized controlled trial conducted in Wuxi, China involved 125 elderly individuals undergoing stroke rehabilitation. The intervention and control groups consisted of frail patients over the age of 60 who had been recently discharged. The intervention group (n=63) participated in a multicomponent exercise nursing intervention, which included humanistic care, health education, and personalized exercise programs. The intervention was based on Watson's Humanistic Caring Model and the Precede-Proceed Model, incorporating on-site training, biweekly outpatient services, phone calls, and WeChat-based follow-ups. Family members were instructed to monitor exercise sessions and document participation through photos. The control group (n=62) received comprehensive pre-discharge education, a routine health education program, and biweekly follow-up phone calls. Over 12 weeks, assessments were conducted at baseline, the fourth week, and the twelfth week using health questionnaires, frailty scores, and daily living activity scales. The frailty score significantly decreased in the intervention group, while no significant changes were observed in the control group. Although daily living activity scores increased in both groups, the improvement was more pronounced in the intervention group (Luo et al. 2024).

A 12-week intervention and follow-up study in Korea targeted frail or pre-frail elderly individuals living alone. The study involved a blinded sample of 62 individuals in the intervention group and 64 in the control group. The intervention group participated in a multicomponent program focusing on exercise, cognitive training, nutrition, and chronic disease management. Sessions were conducted once a week, consisting of two 40-minute segments: the first focused on music-based exercise, and the second on cognitive training. To accommodate the physical limitations of frail individuals, the intensity of exercises was adjusted accordingly. Participants were provided with exercise brochures to encourage home-based exercises, even on days without formal training. Additionally, monthly sessions on nutrition and chronic disease management were held. To ensure ongoing care, connections were established between participants and local healthcare providers for continuous monitoring and counseling. Outcome measures, including frailty status, mobility tests, handgrip strength, depression levels, social activity, and social support scores, were assessed at baseline, post-intervention, and after 12 weeks of follow-up. Significant improvements were observed in all measured outcomes except for handgrip strength (Song & Boo 2022).

Another single-blind, multicenter randomized controlled trial conducted in the Basque Country, Spain, evaluated the effectiveness of nurse-led exercise interventions. The study included elderly nursing home residents aged 70 and older with Mini-Mental Test scores of 20 or above and a minimum daily living activity score of 50. Participants were divided into a multicomponent exercise program (n=32) and a walking program (n=33) to assess their effects on physical and cognitive function. The multicomponent exercise program consisted of hour-long progressive sessions twice a week, incorporating strength, balance, and dynamic exercises. As participants improved, the number of repetitions and movement speed were gradually increased. In contrast, the walking group engaged in daily 20-minute walks, progressively increasing from 5-10 minutes in the first month to 20 minutes in the third month. Participants

were encouraged to record their daily step counts using pedometers. Physical fitness and cognitive function were measured at baseline and after 12 weeks. The study found that the multicomponent exercise program was significantly more effective in improving physical performance than the walking program. Although no significant changes in cognitive function were observed in either group, both interventions led to measurable improvements in quality of life (Rezola-Pardo et al. 2020).

A quasi-experimental study conducted in Turkey examined the impact of reminder phone calls about physical activity on fall risk among elderly individuals. The study included 30 participants in the intervention group, who received regular reminder phone calls, and 30 participants in the control group, who did not. Both groups underwent a 30-minute routine clinical education session and received the Physical Activity Education Booklet published by the Turkish Osteoporosis Patients Association. The intervention group was encouraged to participate in a physical activity program three days a week for eight weeks, with weekly reminder phone calls. Follow-up assessments conducted at weeks 4 and 8 showed that fall risk was significantly lower in the intervention group compared to the control group (Çakır et al. 2022).

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

As a result, it has been reported that health-promoting nursing interventions for elderly individuals, such as physical activity and nutrition programs, increase the active aging score, reduce cardiovascular disease risks, decrease frailty, improve quality of life by preserving physical performance, and reduce the risk of falls. Nurse-led intervention programs, with the addition of regular follow-ups and social support mechanisms, yield more successful outcomes. In the protection and enhancement of elderly individuals' health, multicomponent, individualized intervention programs that include physical activity, nutrition, cognitive process support, and social support can be planned. Additionally, elderly individuals' active and independent lives can be encouraged through technology-assisted monitoring, safe home environment arrangements, and community-based programs.

KAYNAKÇA

Davodi SR, Zendehtalab H, Zare M, Behnam Vashani H. Effect of Health Promotion Interventions in Active Aging in the Elderly: A Randomized Controlled Trial. Int J Community Based Nurs Midwifery. 2023 Jan;11(1):34-43. doi: 10.30476/IJCBNM.2022.96246.2117. PMID: 36650846; PMCID: PMC9839973.

Özdemir T, Karadağ G. (2024). Ülkemizde Son 10 Yılda Yürütülen Sağlığı Geliştirme Programları. Socıal Scıences Studıes Journal (Sssjournal), 6(64), 2549-2560.

Lalun, A. (2022). Community health promotion model for aged society at Muang District in Chaiyaphum Province. Thai Journal of Nursing, 71(4), 39-46.

WHO Ageing and health, 2024. Erişim tarihi 20.01.2025. Erişim adresi, https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health.

TÜİK Nüfus Projeksiyonları, 2023-2100, 2024. Erişim tarihi 20.01.2025. Erişim adresi, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Nufus-Projeksiyonlari-2023-2100-53699.

Sarıgöz M, Karaca Sivrikaya S, 2024. Geronteknoloji ve Hemşirelik. Geriatrik Bilimler Dergisi, 7, 2, 137-48.

Pilotto A, Martin FC, 2017. Comprehensive geriatric assessment, Springer, p.

Aydın, N. (2019). Sağlığın Teşviki ve Geliştirilmesi. Black Sea Journal of Health Science, 2(1), 21–29. doi:e-ISSN: 2619-9041.

Baqer Maddah Sadat, S., Ghasemi, S., & Rahgozar, M. (2019). The effect of educational program on health promotion behaviors on elderly life style. Iranian Journal of Rehabilitation Research, 5(2), 47-54.

Pender, N. J. (1996). Health promotion in nursing practice (3rd ed.). Connecticut: Appleton & Lange Stanford.

World Health Organization. (2015). World report on ageing and health.

Chudowolska-Kiełkowska, M., & Małek, Ł. A. (2020). A nurse-led intervention to promote physical activity in sedentary older adults with cardiovascular risk factors: a randomized clinical trial (STEP-IT-UP study). European journal of cardiovascular nursing, 19(7), 638-645.

Bajraktari, S., Sandlund, M., & Zingmark, M. (2020). Health-promoting and preventive interventions for community-dwelling older people published from inception to 2019: a scoping review to guide decision making in a Swedish municipality context. Archives of public health, 78, 1-27.

Luo Y, Hao J, Zhu L, Huang Y, Liu Z, Chen Y, Qiu Y, Su Z and Sun R (2024) Effects of multicomponent exercise nursing intervention in elderly stroke patients with frailty: a randomized controlled trial. Front. Med. 11:1450494. doi: 10.3389/fmed.2024.1450494.

Song, M. S., & Boo, S. (2022). Effects of a nurse-led multicomponent intervention for frail older adults living alone in a community: a quasi-experimental study. BMC nursing, 21(1), 20. https://doi.org/10.1186/s12912-021-00801-1.

Rezola-Pardo, C., Rodriguez-Larrad, A., Gomez-Diaz, J., Lozano-Real, G., Mugica-Errazquin, I., Patiño, M. J., ... & Gil, S. M. (2020). Comparison between multicomponent exercise and walking interventions in long-term nursing homes: a randomized controlled trial. The Gerontologist, 60(7), 1364-1373.

Çakır, A. D., Çulha, Y., & Büyükyılmaz, F. (2022). Effectiveness of reminder telephone calls for physical activity on the fall risk in older adults: A nonrandomized posttest-only evaluation study. Cukurova Medical Journal, 47(1), 322-331.

Akçoban, S. (2023). Karmaşık hemşirelik müdahalesi geliştirme ve klinik uygulamalarda kullanımı, Sağlık Akademisyenleri Dergisi, 10(4), 683-688

ARTIFICIAL MEMORY ACTIVATED BY NEURAL NETWORK INFRARED TRANSMISSION – AN ELECTRONIC MODEL

Mihai COSTACHE[1]
[1]Alexandru Ioan Cuza University, Iași, Romania, Physics Faculty,
11 Carol I Blvd.

The brain is one of the most important organs in the body, playing an active role in virtually any reaction in the body, controlling memory, thinking, emotions, vision, hearing, motor skills, hunger, sleep, temperature of the body, etc. As part of the brain, the memory – whether long or short term – is very important, since not only reflects our ability to retain information and recall it later, but also can bring together with it the emotions associated with that information recalled from memory (the associative memory).
Unfortunately, around 25million people worldwide are affected by dementia (a syndrome associated with an ongoing decline of brain functioning – the most important decline being the short time memory), most of them suffering of Alzheimer's disease, with around 5 million new cases occurring every year, and the prognosis for the future is not encouraging: the number of people with dementia are expected to double every 20 years. That's why it is important, as a first step, to understand how the memory is working. For this reason I constructed a binary memory by using integrated circuits CDB 493 as a classroom demonstration, providing a better understanding of how the brain memory works.
In this paper I present the construction of this memory, being activated by an artificial neural network by means of infrared electromagnetic transmission which emulates the synaptic transmission of the action potential of the biological neurons.
It is my hope that in the future, by using electronic circuits or certain materials with magnetic "memory" to bypass the damaged areas of brain/memory in order to restore the lost functions.
Keywords: Neuron, Monostable Electronic Circuits, Bistable Electronic Circuits, Synapses, Action Potential.

BEYNƏLXALQ BAZARLARDA BİZNES ETİKASININ TƏHLİLİ
ANALYSIS OF BUSINESS ETHICS IN INTERNATIONAL MARKETS

Mirzəyev Elgün Elşən
Magistrant, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
ORCID NO: 0009-0006-9508-5108

Xülasə
İqtisadiyyat qlobal səviyyədə genişlənməyə davam etdikcə, beynəlxalq bazarlarda biznes etikasının effektiv idarə edilməsi təşkilati müfəvvəqiyət və davamlılıq üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Şirkətlər müxtəlif etika ilə bağlı olan bir sıra problemlərlə qarşılaşa bilirlər, məsələn, mədəni fərqlər, dəyişkən qaydalar və korrupsiya riskləri. Korporativ sosial məsuliyyət və maraqlı tərəflər nəzəriyyəsi kimi etik çərçivələr təşkilatlara qlobal miqyasda rəqabətqabiliyyətli qalaraq bu çətinlikləri həll etməyə kömək edir. Beynəlxalq əməliyyatlarda dürüstlüyü qorumaq üçün əsas strategiyalara aydın etik qaydaların müəyyən edilməsi, şəffaflığın qorunub saxlanlıması və mədəni şüurun gücləndirilməsi daxildir. Güclü etik standartları qəbul etməklə şirkətlər öz brendlərinin reputasiyalarını qoruyur, maraqlı tərəflər və icmalarla daha güclü əlaqələr qurur və uzunmüddətli böyüməyə və müsbət sosial təsirə töhfə verirlər. Nəticədə isə, etik prinsiplərin qlobal biznes təcrübələrinə daxil edilməsi müxtəlif beynəlxalq bazarlarda etimadı və davamlılığı artırır.
Açar sözlər: korporativ sosial məsuliyyət, biznesdə etika, mədəniyyətlərdə fərqlər, qloballaşma**.**

As the global economy continues to expand, effectively managing business ethics in international markets becomes crucial for organizational success and sustainability. Companies encounter various ethical issues, such as cultural differences, shifting regulations, and risks of corruption. Ethical frameworks like corporate social responsibility and stakeholder theory help organizations navigate these challenges while staying competitive globally. Key strategies to maintain integrity in international operations include setting clear ethical guidelines, promoting transparency, and fostering cultural awareness. By adopting strong ethical standards, companies protect their reputation, build stronger relationships with stakeholders and communities, and contribute to long-term growth and positive social impact. Ultimately, incorporating ethical principles into global business practices fosters trust and sustainability across diverse international markets.
Keywords: corporative social responsibility, ethics in business, cultural differences, globalizatoin

Giriş
Getdikcə bir-birinə bağlı olan dünyada bizneslər müxtəlif bazarlarda, mədəniyyətlərdə və tənzimləmə mənzərələrində naviqasiya edərək sərhədləri aşaraq fəaliyyət göstərirlər. Bu qlobal genişlənmə böyümə və innovasiya üçün böyük imkanlar gətirir, həm də əhəmiyyətli etik problemlər yaradır. Biznes etikası anlayışı – əxlaqi prinsiplərin işgüzar davranışa tətbiqi – mədəni dəyərlərin, qanunvericilik çərçivələrinin və ictimai gözləntilərin geniş şəkildə fərqlənə biləcəyi beynəlxalq bazarlarda əlavə mürəkkəblik əldə edir.
Qlobal kontekstlərdə etik prinsipləri başa düşmək və tətbiq etmək təkcə şirkətin reputasiyasını qorumaq üçün deyil, həm də maraqlı tərəflər arasında etimad yaratmaq, davamlı təcrübələri təşviq etmək və beynəlxalq standartlara uyğunluğu təmin etmək üçün çox vacibdir. Etik davranışa üstünlük verən şirkətlər xidmət etdikləri icmalara müsbət töhfə verərkən uzunmüddətli dəyər yaratmaq üçün daha yaxşı mövqe tuturlar.

Müasir qloballaşan iqtisadiyyatda müəssisələr hər birinin öz normaları, dəyərləri və gözləntiləri olan müxtəlif mədəni, hüquqi və tənzimləyici mənzərələrdə fəaliyyət göstərir. Bu mürəkkəblik beynəlxalq bazarlarda biznes etikasının kritik əhəmiyyətini vurğulayır. Biznes etikası, iş dünyasında davranışı istiqamətləndirən prinsiplər və standartlar, sərhədləri aşan əməliyyatların çətinliklərini həll edərkən xüsusilə nüanslı olur (Abbasov, 2009, s.17) .

Beynəlxalq bazarlarda etik qərarların qəbulu mənfəətin artırılması və artım kimi korporativ məqsədlərin bir ölkədən digərinə əhəmiyyətli dərəcədə dəyişə bilən daha geniş ictimai gözləntilərlə tarazlaşdırılmasını nəzərdə tutur. Bir mədəniyyətdə məqbul sayılan şey başqa bir mədəniyyətdə qeyri-etik və hətta qeyri-qanuni hesab edilə bilər. Məsələn, danışıqlarda hədiyyələrin verilməsi və ya asanlaşdırıcı ödənişlərin qəbulu kimi təcrübələr bəzi regionlarda mədəni normalara uyğun gəlsə də, başqa yerlərdə antikorrupsiya qanunları ilə ziddiyyət təşkil edə bilər.

Qloballaşmanın yüksəlişi və iqtisadiyyatların qarşılıqlı əlaqəsi korporativ davranışın tədqiqini gücləndirdi. Hökumətlərdən, istehlakçılardan və investorlardan tutmuş qeyri-hökumət təşkilatlarına (QHT) qədər maraqlı tərəflər biznes əməliyyatlarında hesabatlılıq, şəffaflıq və davamlılıq tələb edirlər. Rüşvətxorluq, əməyin istismarı və ya ətraf mühitə ziyanla bağlı səs-küylü qalmaqallar reputasiyaya xələl gətirə, istehlakçıların inamını sarsıda və əhəmiyyətli hüquqi və maliyyə nəticələrinə səbəb ola bilər (Soliman, 2020, s.187).

Bu çətinliklərin öhdəsindən gəlmək bizneslərdən həm qlobal standartlara, həm də yerli mədəni həssaslıqlara uyğun möhkəm etik çərçivələri qəbul etməyi tələb edir. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Qlobal Sazişi, OECD-nin Çoxmillətli Müəssisələr üçün Təlimatları və ABŞ Xarici Korrupsiya Təcrübələri Aktı (FCPA) və ya Böyük Britaniyanın Rüşvət Aktı kimi antikorrupsiya qanunları dəyərli meyarlar təqdim edir. Bununla belə, bu çərçivələrin praktiki tətbiqi çox vaxt mədəni relativizm, maraqlı tərəflərin cəlb edilməsi və korporativ sosial məsuliyyətin nüanslı anlayışını tələb edir.

Tədqiqatın əsas məqsədi: Beynəlxalq bazarlarda qəbul edilmiş etik standartları və prinsipləri təhlil etməkdir.

Tədqiqatın vəzifəsi: Beynəlxalq bazarlarda biznes etikası ilə bağlı anlayışların, prinsip və standartların müəyyən edilməsidir.

Tədqiqatın metodologiyası: Biznes etikası, beynəlxalq ticarət və mədəniyyətlərarası menecment haqqında mövcud elmi mənbələri araşdırmaqdır.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Tədqiqat üçün kifayət qədər vaxt və resursların (maliyyə, insan və texnoloji) olmaması məlumatların dərin və geniş təhlilinə mane ola bilər.

Tədqiqat ilə bağlı əsas istinad olunan mənbələr: Tədqiqat ilə bağlı günümüzə qədər bir çox elmi tədqiqat işləri aparılmış, mətbuatda, iqtisadi ədəbiyyatda bir çox elmi məqalələr yazılmışdır. Bu mövzu Azərbaycanın iqtisadçılarından Abbasov Q.Ə., Cəfərov E.O, Səbzəliyev S.M., Quliyev V.M., Zeynalova G.M və bir sıra başqa iqtisadçı alimlərin əsərlərində tədqiq edilmişdir.

Beynəlxalq bazarlarda biznes etikasının təhlili

Korporativ davranışa rəhbərlik edən prinsiplər və dəyərlər kimi müəyyən edilən biznes etikası beynəlxalq bazarlarda fəaliyyət göstərən firmaların nüfuzunun və uğurunun formalaşmasında mühüm rol oynayır. Qloballaşma inkişaf etdikcə, bizneslər mədəniyyətlər, hüquq sistemləri və sosial normalar arasında əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənən etik standartları idarə etmək problemi ilə üzləşirlər. Beynəlxalq miqyasda etik biznes təcrübələrinin aparılmasının mürəkkəbliyi ziddiyyətli dəyərlərdən, icra mexanizmlərindəki fərqliliklərdən və etik davranışı nəyin təşkil etdiyinə dair müxtəlif qavrayışlardan irəli gəlir. Bu esse beynəlxalq bazarlarda biznes etikasının əhəmiyyətini araşdırır, əsas problemləri araşdırır və qlobal miqyasda etik təcrübələri inkişaf etdirmək üçün strategiyalar təklif edir.

Beynəlxalq bazarlarda biznes etikasının önəmi

Etik davranış davamlı biznes təcrübələrinin təməl daşıdır. Beynəlxalq bazarlarda etik prinsiplərə riayət etmək şirkətin reputasiyasını yüksəldə, maraqlı tərəflər arasında etimad yarada və uzunmüddətli gəlirliliyi artıra bilər. Məsuliyyətli davranan müəssisələr tez-tez artan müştəri sədaqəti, təkmilləşdirilmiş işçi əhval-ruhiyyəsi və tənzimləyicilər və yerli icmalarla daha güclü əlaqələr yaşayır.

Risklərin azaldılmasında etika da mühüm rol oynayır. Məsələn, korrupsiya və ya ətraf mühitin pisləşməsi kimi etik pozuntular hüquqi cəzalara, maliyyə itkilərinə və reputasiyaya zərər verə bilər. Enron və Volkswagen kimi şirkətlər qeyri-etik təcrübələrin fəlakətli nəticələrə gətirib çıxara biləcəyinə dair diqqətəlayiq nümunələrdir. Bunun əksinə olaraq, Pataqoniya kimi etikaya üstünlük verən təşkilatlar korporativ hərəkətlərin ictimai dəyərlərə uyğunlaşdırılmasının rəqabət üstünlüyünü necə artıra biləcəyini nümayiş etdirir (Əliyeva, 2016, s.49).

Beynəlxalq biznes kontekstində etik davranış korporativ sosial məsuliyyəti (KSM), ekoloji davamlılığı və insan hüquqlarına hörməti əhatə etmək üçün yerli qanunlara uyğunluqdan kənara çıxır. Bu ölçülər xüsusilə vacibdir, çünki bizneslər çox vaxt qeyri-etik davranış potensialının gücləndiyi daha zəif tənzimləyici çərçivələrə malik regionlarda fəaliyyət göstərirlər.

Beynəlxalq bazarlarda biznes etikasının problemləri

1. Mədəni Relyativizm və etik dilemmalar

Beynəlxalq bazarlarda ən mühüm problemlərdən biri etik standartlarda mədəni fərqlilikləri idarə etməkdir. Məsələn, hədiyyə vermək bəzi mədəniyyətlərdə hörmət əlaməti sayıla bilər, digərlərində isə rüşvət kimi qəbul edilir. Bu, yerli adətləri qlobal etik siyasətləri ilə balanslaşdırmalı olan şirkətlər üçün etik dilemmalar yaradır (https://www.researchgate.net/publication/356987628_Ethics_in_International_Marketing).

Hofstede-nin mədəni ölçülər nəzəriyyəsi fərdiyyətçiliklə kollektivizm və ya yüksək və aşağı güc məsafəsi kimi müxtəlif dəyərlərin etik davranış qavrayışlarına necə təsir edə biləcəyini göstərir. Məsələn, yüksək güc məsafəsi olan cəmiyyətlərdə iyerarxik münasibətlər aşağı güc məsafəsi mədəniyyətlərində qeyri-etik sayılan qohumbazlıq kimi təcrübələrə haqq qazandıra bilər.

2. Korrupsiya və rüşvətxorluq

Korrupsiya beynəlxalq biznesdə geniş yayılmış problem olaraq qalır. Transparency İnternational Korrupsiya Qavrama İndeksi ölkələr arasında korrupsiya səviyyələrində əhəmiyyətli fərqləri vurğulayır. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Qlobal Sazişi və OECD-nin Rüşvətlə Mübarizə Konvensiyası kimi beynəlxalq çərçivələr korrupsiyaya qarşı mübarizəni hədəfləsə də, tətbiqetmə geniş şəkildə dəyişir.

Zəif hüquqi sistemləri olan ölkələrdə fəaliyyət göstərən şirkətlər müqavilələri təmin etmək və ya bürokratik əngəlləri aşmaq üçün korrupsiya təcrübələri ilə üzləşə bilər. Dilemma bazara çıxış əldə etmək və ya etik prinsipləri dəstəkləmək və biznes imkanlarını itirmək riski ilə bağlı yerli təcrübələrə uyğunlaşmaqdadır.

3. Əmək və İnsan Hüquqları məsələləri

Qlobal təchizat zəncirləri tez-tez şirkətləri əmək təcrübələri ilə bağlı etik problemlərə məruz qoyur. Bir çox inkişaf etməkdə olan ölkələrdə uşaq əməyi, məcburi əmək və qeyri-adekvat əmək haqqı kimi istismar şərtləri üstünlük təşkil edir. Müəssisələr lazımi araşdırma apara bilmədikdə, autsorsing və subpodratçılıq yolu ilə təsadüfən bu cür təcrübələri dəstəkləyə bilərlər.

Məsələn, tikiş sənayesi Banqladeşdəki fabriklərdə və digər ucuz istehsal mərkəzlərində təhlükəli iş şəraitinə görə tənqidlə üzləşib. Bu hallarda etik pozuntular təkcə işçilərə zərər vermir, həm də əlaqəli brendlərin reputasiyasına xələl gətirir (https://pdfs.semanticscholar.org/27f4/256e6d875f547bd6cf2cf160cd9fae3d5ed2.pdf).

4. Ekoloji davamlılıq

Beynəlxalq bazarlarda fəaliyyət çox vaxt ekoloji mülahizələri əhatə edir. Şirkətlər bəzi ölkələrdə ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı tənzimləmə qaydalarından istifadə edə bilər ki, bu da ətraf mühitin çirklənməsinə, meşələrin qırılmasına və resursların tükənməsinə səbəb ola bilər. Məsələn, 2010-cu ildə Deepwater Horizon neft dağılması ekoloji etikaya etinasız yanaşmağın dağıdıcı nəticələrini nümunə göstərir.

İqlim dəyişikliyi və ətraf mühitin deqradasiyası haqqında ictimaiyyətin məlumatlılığı artdıqca, bizneslər hətta qaydaların minimal olduğu bölgələrdə belə davamlı təcrübələri qəbul etmək üçün artan təzyiqlə üzləşirlər (İsmayılov, Əhmədov, Muxtarova, Allahverdiyeva, 2015, s.21).

Beynəlxalq bazarlarda biznes etikasının təşviqi strategiyaları

1. Qlobal etik standartların yaradılması

Bütün əməliyyatlarda tətbiq olunan aydın etik kodeksin işlənib hazırlanması çoxmillətli korporasiyalar üçün çox vacibdir. Bu cür məcəllələrdə korrupsiyaya qarşı mübarizə, əmək hüquqları, ətraf mühitin mühafizəsi və maraqlı tərəflərin iştirakı ilə bağlı prinsiplər göstərilməlidir.

Məsələn, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Biznes və İnsan Hüquqları üzrə Rəhbər Prinsipləri şirkətlərə qlobal səviyyədə insan hüquqlarına hörmət etmək üçün çərçivə təmin edir. Oxşar təlimatların həyata keçirilməsi etik təcrübələrdə ardıcıllığı təmin etməklə yanaşı, yerli kontekstlərə uyğunlaşmaq üçün çevikliyə imkan verir (https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/34817/ssoar-annoradea-2009-1-soproni-Ethics_in_international_business.pdf?sequence=1&isAllowed=y).

2. Mədəniyyətlərarası təlim

İşçilər və rəhbərlik üçün mədəni həssaslıq təlimi qlobal etik standartlar və yerli adətlər arasında körpü yaratmağa kömək edə bilər. Mədəni fərqləri dərk etməklə, bizneslər yerli maraqlı tərəfləri özgəninkiləşdirmədən öz etik prinsiplərinə uyğun əsaslandırılmış qərarlar qəbul edə bilərlər.

3. Korporativ sosial məsuliyyət təşəbbüsləri

Korporativ sosial məsuliyyət təşəbbüsləri sosial və ekoloji problemləri həll etməklə şirkətin etik davranışa sadiqliyini nümayiş etdirir. Nümunələrə yerli icmalara sərmayə qoymaq, karbon emissiyalarının azaldılması və ədalətli əmək təcrübələrinin təmin edilməsi daxildir. Unilever və Starbucks kimi müəssisələr öz nüfuzlarını və bazar mövqelərini gücləndirərək Korporativ Sosial Məsuliyyəti beynəlxalq strategiyalarına uğurla inteqrasiya ediblər (https://www.researchgate.net/publication/374779405_ETHICS_IN_INTERNATIONAL_BUSINESS).

4. Şəffaflıq və hesabatlılıq

Əməliyyatlarda və qərarların qəbulunda şəffaflığın təşviq edilməsi maraqlı tərəflər arasında etimadı artırır və qeyri-etik təcrübələrin riskini azaldır. KSM fəaliyyətləri, ətraf mühitə təsir və etik standartlara uyğunluq haqqında müntəzəm hesabatların verilməsi hesabatlılığı təmin edir. Qlobal Hesabat Təşəbbüsü, şəffaflığı artırmaq üçün şirkətlərin qəbul edə biləcəyi davamlılıq hesabatı üçün geniş şəkildə tanınan çərçivə təqdim edir.

5. Yerli təşkilatlarla əməkdaşlıq

Yerli QHT-lər, icma qrupları və etik biznes şəbəkələri ilə əməkdaşlıq MMC-lərə etik problemləri həll etməyə kömək edə bilər. Bu tərəfdaşlıqlar yerli problemlərə dair anlayışlar təqdim edir və yerli maraqlı tərəflər arasında etibarlılıq yaradır. Məsələn, Ədalətli Ticarət təşkilatları ilə tərəfdaşlıq qlobal təchizat zəncirlərində etik mənbəni təmin edir.

Cədvəl 1. Beynəlxalq bazarlarda biznes etikası

Mövzu	Açıqlama	Nümunələr
Mədəniyyət fərqləri	Fərqli ölkələrin mədəniyyətlərinin işgüzar münasibətlərə təsiri. Mədəniyyətlərarası uyğunlaşma vacibdir.	Çində vizit kartını iki əllə təqdim etmək; ABŞ-da birbaşa ünsiyyətin üstünlük təşkil etməsi.
Hüquqi tələblər	Hər ölkədə biznes fəaliyyətinin hüquqi qaydaları fərqlənir. Bu qaydalara riayət etmək əhəmiyyətlidir.	AB-də GDPR qaydalarına riayət; Birləşmiş Ərəb Əmirliklərində İslam qanunlarına uyğunluq.
Rüşvət və korrupsiya	Bəzi ölkələrdə qeyri-rəsmi ödənişlər normal qəbul edilir, amma qlobal etik prinsiplər bunu qınayır.	FCPA (ABŞ) rüşvəti qadağan edir; OECD-nin korrupsiya qarşı siyasətləri.
Ətraf mühitə təsir	Beynəlxalq biznesdə ətraf mühitin qorunmasına və davamlılığa diqqət yetirilməsi mühümdür.	Karbon izi azaltma strategiyaları; təkrar emal materiallarından istifadə.
Sosial məsuliyyət	Şirkətlərin fəaliyyət göstərdikləri icmalara qarşı sosial məsuliyyət daşıması.	İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə məktəb və xəstəxana layihələrinə dəstək.
İşgüzar davranış	Professional münasibətlərdə dürüstlük, ədalətlilik və etibarın qorunması.	Sözlərin yerinə yetirilməsi; müqavilələrin ədalətli şərtlərlə hazırlanması.
Dil və ünsiyyət maneələri	Fərqli dillər və kommunikasiya tərzləri iş prosesinə təsir edə bilər.	Yaponiyada dolayı ünsiyyət; Almaniyada birbaşa və konkret danışıq tərzi.
Müxtəliflik və inklüzivlik	İş mühitində gender, irq və digər fərqliliklərin qəbul edilməsi və təşviqi.	Qadınların rəhbər mövqelərə cəlb edilməsi; müxtəlif irqlərdən olan işçilərlə əməkdaşlıq.

Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib olunub

Case Studies

1. Nike-ın Sweatshop iddialarına cavabı

1990-cı illərdə Nike təchizat zəncirində işçi qüvvəsindən sui-istifadə hallarına görə geniş tənqidlərlə üzləşdi. Fəallar şirkəti inkişaf etməkdə olan ölkələrdə işçiləri istismar etməkdə ittiham ediblər. Buna cavab olaraq Nike müstəqil monitorinq, əmək haqqının artırılması və fabrik şəraitinin yaxşılaşdırılması daxil olmaqla geniş islahatlar həyata keçirdi. Bu tədbirlər Nike-ı etik təchizat zəncirinin idarə edilməsində liderə çevirdi (http://repository.ukwms.ac.id/845/6/Lampiran.pdf).

2. IKEA və uşaq əməyi

1990-cı illərin ortalarında IKEA xalça tədarük zəncirində uşaq əməyi ilə bağlı iddialarla üzləşdi. Şirkət problemi həll etmək üçün UNICEF və Save the Children ilə əməkdaşlıq edib. Təşəbbüskar yanaşması sayəsində IKEA nəinki problemi həll etdi, həm də etik mənbəyə sadiqliyi ilə tanındı.

Beynəlxalq bazarlarda işgüzar etika mənəvi imperativdən daha çox şeydir – onlar strateji zərurətdir. Şirkətlər qlobal miqyasda genişləndikcə, mədəni, hüquqi və sosial fərqliliklər tərəfindən formalaşan mürəkkəb etik mənzərələri idarə etməlidirlər. Korrupsiya, əməyin istismarı və ətraf mühitin deqradasiyası kimi problemlər davam etsə də, bizneslər qlobal etik standartları qəbul etməklə, şəffaflığı təşviq etməklə və Korporativ Sosial Məsuliyyət təşəbbüslərində iştirak etməklə bu maneələri dəf edə bilərlər. Nəticə etibarilə, etikaya üstünlük vermək təkcə hüquqi və ictimai gözləntilərə uyğunluğu təmin etmir, həm də şirkətin reputasiyasını, gəlirliliyini və uzunmüddətli davamlılığını artırır. Beynəlxalq bazarlarda etik biznes təcrübələrinə gedən yol çətin, lakin etimadı gücləndirmək və qlobal tərəqqiyə təkan vermək üçün vacibdir.

Nəticə

Beynəlxalq bazarlarda etik davranış müştərilərin, əməkdaşların və tərəfdaşların etibarını qazanmağa kömək edir. Şirkətlərin etik standartlara uyğun fəaliyyət göstərməsi, uzunmüddətli

işgüzar əlaqələrin qurulmasına və bazarda mövqelərinin möhkəmlənməsinə gətirib çıxarır. Fərqli ölkələrdə fərqli mədəni və etik normalar mövcuddur. Şirkətlər, fəaliyyət göstərdikləri ölkələrin mədəniyyət və etik qaydalarını öyrənərək, bu fərqlərə uyğunlaşmalıdır. Bu, uğurlu danışıqların aparılması və mədəni ziddiyyətlərin qarşısının alınmasında mühüm rol oynayır. Beynəlxalq bazarlarda fəaliyyət göstərən şirkətlər həm yerli qanunlara, həm də beynəlxalq standartlara riayət etməlidirlər. Qanun pozuntuları şirkətin nüfuzuna və maliyyə vəziyyətinə ciddi zərbə vurur. Beynəlxalq biznesdə etik anlayış yalnız qanuni və mədəniyyətlə bağlı məsələlərlə məhdudlaşmır. Şirkətlər ekoloji davamlılıq, sosial məsuliyyət və şəffaflıq prinsiplərinə əməl edərək cəmiyyətə müsbət töhfə verməlidirlər. Etik qaydalara riayət etmək korrupsiya, münaqişə və digər hüquqi riskləri azaldır. Bu, beynəlxalq əməliyyatların daha təhlükəsiz və səmərəli şəkildə aparılmasını təmin edir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. “Mühasibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, Bakı şəhəri, 7 fevral 2005-ci il № 192, https://e-qanun.az/framework/7366

2. Auditor xidməti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev, Bakı şəhəri, 16 sentyabr 1994-cü il № 882. https://e-qanun.az/framework/9236

3. Abbasov Q.Ə., Cəfərov E.O və b. “İqtisadiyyatın qloballaşması şəraitində maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartları əsasında maliyyə hesabatlarının hazırlanmasının zəruriliyi və bu standartlar üzrə sistemin yaradılması”, Mühasibat uçotu, audit və iqtisadi təhlil, 2011, №4 (226), səh.7-34.

4. Abbasov Q.Ə. (2009), “Mühasibat uçotunun nəzəriyyəsi”, Bakı, “İqtisad Universiteti”, 382 səh.

5. Cəfərov E.O. “Maliyyə hesabatının konseptual əsasları”, Bakı, Mühasibat və uçot, 2019, səh.39-52.

6. Əliyeva A.H., (2016), “Mühasibat uçotu”, Bakı, “Elm və təhsil”, 256 səh.

7. Səbzəliyev S.M., Quliyev V.M., Zeynalova G.M. "Xərclərin uçotunun ənənəvi və funksional metodlarının müqayisəli xarakteristikası", Maliyyə və uçot jurnalı, 2014, 1 N-li nəşr

8. Səbzəliyev S.M, Quliyev.V.M. “İdarəetmə uçotu”. Dərslik. Bakı. 2014.

9. Q. Bayramov, S. Gülməmmədov, (2015), “Müasir şəraitdə auditin aktual problemləri”, Bakı

10. V.T. Novruzov, R.T. Qənizadə, Ş.H. Yaqubov; Terc. red. N. Murtuzayeva; (2015), “Daxili audit fəaliyyətinin əsas prinsipləri”, Beynəlxalq Auditorlar İnstitutu, Bakı

11. M. M. İsmayılov, Y. B. Əhmədov, P. E. Muxtarova, C. C. Allahverdiyeva, (2015), “Audit təcrübəsi”, Bakı.

12. Crucean, A. C. & Hategan, C. D. (2019), The Determinants Factors on Audit Quality: A Theoretical Approach. Economic Sciences Series, 702-709.

13. Akdogan, Y. E. & Boyacioglu, M. A. (2014). The effect of corporate governance on firm performance: a case of Turkey, International Journal of Critical Accounting.

14. Dashtbayaz, M. L. & Mohammadi, S. (2016.). The relationship between audit quality and Investment efficiency, Journal of Economics, Marketing, and Management, 20-32.

15. Soliman, W. S. M. K., (2020). Investigating the effect of corporate governance on audit quality and its impact on investment efficiency. Investment Management and Financial Innovations, 175-188.

16. Ghale Rudkhani, T. M., & Jabbari, H. (2014). The effect of financial ratios on auditor opinion in the companies listed on TSE. European Online Journal of Natural and Social Sciences: Proceedings, 2(3 (s)), pp-1363.

17. https://www.researchgate.net/publication/374779405_ETHICS_IN_INTERNATIONAL_BUSINESS
18. https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/34817/ssoar-annoradea-2009-1-soproni-Ethics_in_international_business.pdf?sequence=1&isAllowed=y
19. https://www.researchgate.net/publication/356987628_Ethics_in_International_Marketing
20. https://pdfs.semanticscholar.org/27f4/256e6d875f547bd6cf2cf160cd9fae3d5ed2.pdf
21. http://repository.ukwms.ac.id/845/6/Lampiran.pdf

THE ROLE OF HISTORICAL DOCUMENTS IN NEW RESEARCH WITH EMPHASIS ON THE ARCHIVES OF THE IRANIAN MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS

Mohammad Reza Alam
Professor, Department of History, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran
(Orchid Code 0009-0005-8700-6011)
Abbas Eghbal Mehran
PhD student in History of Islamic Iran, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran
(Orchid Code 0000-0002-5184-3003)

Abstract:
Historical documents are of great importance as key sources in modern research, especially in the field of history and international relations. The Iranian Ministry of Foreign Affairs Archive, as one of the richest documentary sources, provides valuable information about the political, social, and economic developments of the country in different periods. These documents allow researchers to form new perspectives on historical events and international relations of Iran through more detailed analysis. The use of modern technologies also helps to facilitate access and analysis of these documents and paves the way for interdisciplinary research. However, there are challenges such as lack of access to some documents and issues related to information validation that require appropriate attention and management. The present article examines the role of historical documents in the Iranian Ministry of Foreign Affairs Archive in modern research and their effects on our understanding of contemporary Iranian history. Finally, it is necessary to emphasize the importance of preserving and preserving these documents for future generations and future researchers in order to fully utilize the existing capacities. This research aims to examine the role of historical documents in new research with an analytical perspective, with an emphasis on the archives of the Iranian Ministry of Foreign Affairs. Therefore, it seeks to answer these questions. 1. How can the archives of the Iranian Ministry of Foreign Affairs help produce new knowledge in the field of contemporary history? 2. What challenges exist in using the archives of the Iranian Ministry of Foreign Affairs for researchers? The research findings indicate that access to historical documents in the archives of the Iranian Ministry of Foreign Affairs can lead to a review and reanalysis of important historical events. Challenges related to access and validation of documents in the archives of the Iranian Ministry of Foreign Affairs prevent researchers from fully utilizing these resources.
Keywords: Historical documents, research, archives, Ministry of Foreign Affairs, Iran.

Introduction:

Historical documents play a significant role as a valuable source in new research, especially in the field of history and politics. The archive of the Ministry of Foreign Affairs of Iran, as one of the rich sources of information, contains documents that can help to better understand the political, social and cultural developments in Iran. These documents include letters, reports and diplomatic documents that represent Iran's relations with other countries and the country's internal developments in different periods. By using these documents, researchers can achieve a more accurate analysis of historical events and shed light on the hidden corners of history. This archive is especially useful in examining Iran's foreign policies and its impact on international relations. Also, these documents can help researchers understand the opinions and views of Iranian officials on various issues. The analysis of these documents requires accuracy and correct interpretation, as they may contain incomplete or biased information. However, the use of modern research methods and digital technologies can help researchers

extract useful information from this archive. In general, historical documents not only help reconstruct past events, but can also provide the basis for new discussions and insights into contemporary historiography.

Background:

So far, no independent and comprehensive research has been conducted analytically to examine the role of historical documents in new research with an emphasis on the archives of the Iranian Ministry of Foreign Affairs. Some of the sources that have been mentioned in the discussion in question, along with the main topics, include Jahangir Ghaem-e-Maghami (1971) in a study titled Introduction to the Recognition of Historical Documents, Habibollah Azimi (2007) in a study titled Principles and Fundamentals of Manuscripts in Manuscripts, Iraj Afshar (2011) in a study titled Paper in Iranian Life and Culture, Reza Faraste (2000) in a study titled Familiarity with Decrees and Figures of the Qajar Period, Leyli Baratzadeh (2005) in a study titled Calligraphy in Iran, Kambiz Haji Ghasemi and Kambiz Navai (2011) in a study titled Brick and Khial, Description of Islamic Architecture of Iran, Asghar Karimi (1986) in a study titled "Siyaq Calculation or Dinar Calculation", Iranian Journal of Anthropology and Popular Culture, Javad Safinejad (1988) in a study titled "An Attempt at Teaching Siyaq Calligraphy" have examined the documents.

Iranian Ministry of Foreign Affairs Archives:

There are between 50 and 60 million sheets of documents in the Ministry of Foreign Affairs archives. Although the documents start from the Safavid period, they are discontinuous. The closer we get to the contemporary era, the volume of documents and their continuity increases. In addition, the documents are placed in different repositories based on the period and subject, which include the documents of the Ministry of Foreign Affairs since its establishment, its agencies and correspondences with other ministries on various subjects. In addition, consular documents, political and historical passports, contracts and treaties, as well as maps are kept in this archive. The policy of publishing documents in Iran, like other archives in the world, is subject to the passage of a period of at least 30 years from the time the document was prepared, and classified documents (regardless of their category) are subject to 40 years. The center's policy follows the same policy, but in the meantime, there is an assessment before publishing documents; Any document that undermines the territorial integrity of the country or endangers national interests, stirs up ethnic issues, and issues of this kind must be evaluated before publication (no matter how old it is). Therefore, according to the existing procedure, documents will be accessible for a period of thirty years and classified documents after 40 years. Currently, between 150 and 250 researchers visit the Ministry of Foreign Affairs archives annually and use the documents. People who apply to receive and study the documents of the Ministry of Foreign Affairs archives range from resident embassies to our embassies abroad, university professors, students, researchers, and people interested in documents

Types of Documents.

Qaem Maghami has divided documents into four main categories, which include: (Financial, Legal, and Judicial, Ikhwaniyat, Sultaniyat, and Divaniyat). 1- Financial, Legal, and Judicial: Papers and documents that are about daily life matters and strengthening relations between and among the community and indicate financial, economic, and legal relations between people. 2- Ikhwaniyat: Includes friendly correspondence and family letters. 3- Sultaniyat: Court correspondence that includes correspondence between kings and princes. 4- Divaniyat: They are writings about government and country issues and affairs that were prepared in administrative and civil institutions (Qaem Maghami, 1971: 41-42-43).

Problems of Document Examination:

Problems in describing documents of the Qajar era: The ambiguity of historical and governmental period statistics; the use of the date of the document and documents without a

date; the difference in title and content; the dominant language of the document in multilingual documents; A little research is done on the scribe and the place of writing; the dominant script type; and the notes. The archival documents and records contain the following information: 1- The method of administrative correspondence 2- Administrative, civil, political, social and financial reforms 3- The economic and financial situation of the country 4- The method of preparing documents, deeds and judicial and financial documents 5- The manner of behavior of government officials and employees with the people 6- Social issues 7- The characteristics and names of the regions and their geography 8- The customs and traditions of the people 9- The development and evolution of Persian script 10- The development and evolution of the art of writing and composition 11- A study of the seals, toghuras, signatures, handwritings, signatures and annotations of kings, princes and officials of government affairs (ibid.: 8-9).(

The characteristics of the document paper:

In studying the structure of the Persian decrees of the Matenadaran, the first step that should be addressed is the external structure of the decrees, because in this study, the document researcher first deals with the external structure of the decrees. The external structure of the Persian decrees of the Matenadaran includes the characteristics that exist in the form and appearance of these decrees. In studying the external structure of the decrees, the first category that is considered is the paper on which the text of the document is written. Due to the dismantling of hand-made papermaking workshops and the end of the Safavid period, society turned to using foreign paper. For this reason, foreign paper was the most widely used paper in the Qajar period. This abundance is probably due to the nature of the machine production of this paper, which naturally led to the abundance and cheapness of this paper. Obviously, this paper was used in writing valuable manuscripts. After that, Isfahan paper (which was produced in Isfahan during the Qajar and Safavid periods) was popular due to its availability for Iranian scientists, writers, and scribes. Kashmiri paper is also the least used type of paper in manuscripts due to the distance from Kashmir to Iran (Azimi, 2007: 50). The types of paper used in the Safavid and Qajar periods include Isfahan paper, Dolatabadi paper, less Kashmiri paper, Termeh paper, and Indian paper (Afshar, 2011: 111). During the Qajar period, most of the paper used in Iran was imported from Russia and European countries, and the production of domestically produced paper was insufficient and of poor quality (Frasti, 2009: 229). Most of the paper used in writing decrees is of the Western type and has a watermark. During the Qajar period, the use of Iranian-made paper reached its lowest level, and in many areas, especially urban areas, the use of Western paper became very popular. One of the characteristics of Western paper is that when it is exposed to light, patterns and lines that have been machine-made inside the paper become visible (ibid.: 257).(

The content structure of the documents, the introduction and introduction, consists of three parts (titles - address - text - conclusion) and includes a description of the person, and the titles were issued in accordance with the position of the holder of the decree. The main text of the decree is the text, and in this section they were called (present) or (description of longing). In the concluding column, the Fatiha section and the last part of the decree, in which the order to describe the state officials, the wish and supplication are written, and the phrase (they are in charge of the decree) came at the end. After a decree or an official letter was prepared with its main elements, namely the introductory element or introduction, which was the initial part of the text, the literary aspect of which was more prominent, in which the scribe and secretary tried to display the art of writing and his pen, and depending on the position of the addressee and the subject of the letter, he used titles, titles, poems, supplications, and various literary devices, which included: address, titles, and prayer, the current element (the current element or the element of speech or the explanation of the subject; the main subject and explanation of the text of the decree, which is the most important part of the decree. The explanation of the

interests is also referred to as the content of the letter is presented in a combination of similes, metaphors, and allusions, which makes it difficult to represent), and the closing element (or the conclusion, which constitutes the last part of the text of the letters, which contains an order, advice, or order to government officials, or sentences of prayer and a wish for a good outcome and hope). Ali Al-Rashi also adds additions to it, and this Additions included tahmidiyah, mehr, taqiyy, toghrah, tashih and date and then it was recorded in the divan books. (Qa'im Maghami, 1350: 50).

Calligraphy:

Calligraphy and language, which are important elements in the composition of the text of the Persian orders of the Matnadaran, can be described in seven parts: 1. scribe, scribe of Sharia, stability, 2. place of writing, 3. type of handwriting, 4. color of ink, 5. number of lines, 6. type of line arrangement, 7. number of seats. "Muhaqq" and "Rayhan" for the Qurans and divans were still used until the tenth century (Barati, 1384: 46). "Tulth" was mostly used for writing on the back of books and for headings and teaching calligraphy, and its use in architectural inscriptions began in the sixth century AH and became very common in the eighth century AH (Haji Ghasemi and Navai, 1390: 308).

Conclusion:

The role of historical documents in new research, especially in the field of history and politics, clearly demonstrates the importance and value of these sources in analyzing and interpreting past events. The archive of the Ministry of Foreign Affairs of Iran, as one of the most reliable and rich sources of information, provides access to information that can illuminate the hidden corners of history. These documents not only help researchers to better understand historical events, but can also clarify Iran's international relations with other countries. A detailed analysis of these documents allows for the examination of Iran's foreign and domestic policies in different periods. Also, this archive can help to better understand the views of Iranian officials on global developments. By using these sources, researchers can achieve a deeper understanding of historical and social contexts. In addition, historical documents can be a source of inspiration for new research and pave the way for new discussions in contemporary historiography. The use of new research methods and digital technologies can also help to better extract and analyze this information. Ultimately, historical documents, as a bridge between the past and the present, play a vital role in shaping our understanding of history and its impact on the future.

References:

-Ghaem-e-Maghami, Jahangir (1971), An Introduction to the Recognition of Historical Documents, Tehran: National Art Association.

-Azimi, Habibollah (2007), Principles and Foundations of Manuscripts, Tehran: National Library and Documents Organization of Iran.

-Afshar, Iraj (2011), Paper in Iranian Life and Culture, Tehran: Written Heritage Research Center.

-Farastei, Reza (2000), Familiarity with Decrees and Figures of the Qajar Period, Contemporary History of Iran, Nos. 13-14.

-Baratzadeh, Leili (2005), Calligraphy in Iran, Tehran: Cultural Research Office.

-Haji-Qasemi, Kambiz, Navai, Kambiz (2011), Brick and Fantasy, Description of Islamic Architecture of Iran, Tehran: Soroush.

-Karimi, Asghar (1986), "Siyaq or Dinar Calculation", Journal of Anthropology and Popular Culture of Iran, No. 3.

-Safinejad, Javad (1988), An Attempt at Teaching Siyaq Calligraphy, Tehran: National Archives and Library of Iran.

TIME HISTORY ANALYSIS OF RC BUILDINGS: INFLUENCE OF PLAN ASPECT RATIO ON SEISMIC PERFORMANCE

Mohammed OUALI
PHD. S., Khemis Miliana University, Faculty of Science and Technology, Department of Civil Engineering, Laboratory of Acoustics and Civil Engineering, ALGERIA
Mahfoud TOUHARI
Dr., Khemis Miliana University, Faculty of Science and Technology, Department of Civil Engineering, Laboratory of Acoustics and Civil Engineering, ALGERIA

ABSTRACT
Seismic analysis represents a major advancement in civil engineering, enabling engineers to predict structural performance under earthquake loads. Among the various methods available, nonlinear time history analysis stands out as the most realistic, as it directly applies seismic forces to the structure, capturing its true dynamic behavior. However, selecting an appropriate ground motion record is crucial to ensure compatibility with national building codes and accurate assessment of seismic performance. Beyond external forces, a building's response to earthquakes is significantly shaped by its geometry. The plan aspect ratio, in particular, plays a key role in determining structural behavior. This study utilizes nonlinear time history analysis to examine the seismic responses of three reinforced concrete buildings, each with the same floor area and height but different plan aspect ratios (length-to-width ratios). The selected ground motion record is modified to align with the design response spectrum of Algeria's national building code,RPA99/2003. The study evaluates the influence of the plan aspect ratio on seismic performance, focusing on floor displacements and inter-story drifts. Findings reveal a clear trend: as the plan aspect ratio increases, so do floor displacements, highlighting the vulnerability of elongated structures to seismic motion. These results emphasize the importance of optimizing building geometry to enhance seismic resilience.
Keywords: RC buildings; Plan aspect ratio; Nonlinear time history analysis; Displacement; Story drift.

STUDY OF TRADE AND ECONOMIC EXCHANGES BETWEEN IRAN AND THE OTTOMAN EMPIRE AND ITS IMPACT ON THE LOCAL AND REGIONAL ECONOMY

Moslem Somali
PhD student in History of Islamic Iran, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran.

Abstract:
Trade and economic exchanges between Iran and the Ottoman Empire have been key factors in shaping relations between the two countries throughout history. These relations have not only affected the local economies of both countries, but have also helped to create wider trade networks in the Middle East. Since the 15th century, with the rise of the Ottoman Empire and the rise of the Safavids in Iran, the exchange of goods such as silk, spices, and agricultural products has flourished. These economic exchanges have strengthened trade infrastructure and created new markets. Also, the cultural and social impacts resulting from this trade have led to the exchange of ideas and arts. However, wars and political tensions have also sometimes had a negative impact on trade flows. This article examines the role of trade and economic exchanges in Iran-Ottoman relations and its effects on the local and regional economies, and attempts to show how these interactions have contributed to the economic and cultural development of both countries. This research aims to examine trade and economic exchanges between Iran and the Ottoman Empire and its impact on the local and regional economy with an analytical perspective. Therefore, it seeks to answer these questions: 1 - How did trade and economic exchanges between Iran and the Ottoman Empire affect the economic growth of both countries? 2 - What factors caused changes in trade patterns between Iran and the Ottoman Empire throughout history? The research findings indicate that trade and economic exchanges between Iran and the Ottoman Empire not only strengthened the local economy but also led to the creation of a regional trade network. Political and military changes between Iran and the Ottoman Empire had a direct impact on their trade patterns and economic exchanges.
Keywords: Trade, Economic Exchanges, Iran, Ottoman, Economy

Introduction:

Trade and economic exchanges between Iran and the Ottoman Empire throughout history, especially during various imperial periods, have had profound effects on local and regional economies. These trade relations have not only led to the exchange of goods and services, but have also paved the way for cultural, social, and political interactions. Iran and the Ottoman Empire, as two major regional powers, had rich resources and vast markets, which led to the prosperity of trade between them. The trade routes through which goods were moved were usually via land and sea routes, which were of great importance. Goods such as silk, spices, carpets, and other agricultural and industrial products were exported from Iran to the Ottoman Empire, and in return, goods such as weapons, food, and artistic artifacts were imported from the Ottoman Empire to Iran. This exchange of goods not only contributed to the diversification of products in local markets, but also increased income and employment in border areas. The economic effects of these relations were especially evident in border and commercial cities. By establishing common markets and trading centers, new job

opportunities were provided to local residents. Also, these exchanges helped to develop infrastructure and improve living conditions in these regions. Due to political and military rivalries between the two countries, these relations were sometimes affected by tensions, but overall, trade between Iran and the Ottomans served as an important factor in strengthening economic and social relations in the region. As a result, trade and economic exchanges between Iran and the Ottomans not only influenced the local economy, but also played an important role in shaping the regional economic structure. These relations are known as a successful model of trade interactions in the history of the region, which can provide lessons for contemporary economic cooperation.

Background:

Until now, no independent and comprehensive research has been conducted analytically to examine trade and economic exchanges between Iran and the Ottomans and its impact on the local and regional economy. Some of the sources that have been mentioned in the discussion in question, along with the main topics, include Mirza Jafar Khan Moshir al-Dawlah (1969) in a study titled "Treatise on Border Research", Rudolf Matti (1989) in a study titled "Iran's Economy and Foreign Policy in the Safavid Era", Adam Olearius (1984) in a study titled "Travelogue", Zabihullah Sabetian (1964) in a study titled "Historical Documents and Letters in the Safavid Period", Vahid Qazvini, Mirza Mohammad Taher (1950) in a study titled "History of the Abbasid World", Mohammad Hassan Etemad al-Saltanah (1985) in a study titled "History of the Abbasid World", Rashid Effendi (1953 AH) in a study titled "History of the Abbasid World", Rashid Effendi, who have presented research on this topic.

Trade and Economic Exchanges between Iran and the Ottomans:

In the history of Iran and the Ottomans, the Treaty of Zahab (1049 AH/1639 CE) is considered an important turning point. At least on the surface, relations between the Safavids and the Ottoman Turks were more peaceful after this treaty. Despite this level of importance, the original of the treaty was not available in either the Iranian or the Ottoman archives for a long time. The text of the treaty is also quoted in historical sources with significant differences; for example, the author of the treatise Sarhadiyeh writes about it: “In fact, the original of the peace treaty, which consists of a certificate of the two kings, is not available in either of the two states. In Iran, it was destroyed due to corruption and in the Ottoman Empire, it was burned, and the document that exists now is a letter of etiquette that, according to the Ottomans, was written by Sultan Murad the Fourth to Shah Safi in exchange for signing the treaty certificate (Moshir al-Dawlah, 1348: 81). In fact, it should be said that one of the important reasons for the implementation of this treaty was the complete one-sidedness of its interests in favor of the Ottoman government; because, as the source reports show, the main reason for the long-term conflicts between the two sides was mostly the excessive demands of the Ottoman government. In fact, with this peace, Shah Safi lost all the possessions that he had gained through strategy and military skill during the reign of Shah Abbas I in a short time. Dominance over Baghdad, due to its importance and location, was the great desire of the Ottomans. For this reason, many conflicts and wars took place over its occupation. In the process of conquering it, the Ottoman government lost thousands of soldiers and several commanders and high-ranking officials, including Prime Minister Muhammad Pasha and several other great pashas of the empire (Etemad al-Saltanah, 1364: 940). However, the Treaty of Zahab ended the long wars between Iran and the Ottomans, and relations between the two countries became somewhat friendly, and the exchange of ambassadors and the sending of gifts and presents flourished. In 1049 AH/1639 CE, Muhammad Khan went to the Ottoman court to congratulate Muhammad IV on his accession (Hedayat, 1380: 8/6898). Then, in 1121 AH/1692 CE, an ambassador named Pir Ali went to the Ottoman Empire to

congratulate Ahmad II on his accession. In 1112 AH/1700 CE, Abd al-Ma'sum, the ruler of Khorasan, and in 1117 AH/1706 CE, Murtaza Qoli Khan, the ruler of Nakhchivan, traveled to the Ottoman Empire (Dari Effendi, 1368: 43). At the very beginning of his accession, in 1052 AH/1642 CE, Shah Abbas II sent Maqsood Khan to Istanbul to announce his accession to the Ottoman Sultan. The Iranian ambassador left for Istanbul with many gifts and a group of one hundred and fifty people (Vahid Qazvini, 1329: 946.(Shah Abbas II sent a letter to the Ottoman Sultan, Ibrahim Khan, with these gifts, and while emphasizing the friendly relations of the past, he expressed his interest in friendship and the policy of good neighborliness. Part of the letter states: "...it is not hidden that, according to the requirements of supreme wisdom, this calamity is inevitable. Therefore, Raja is confident that on the part of the shadow king, the content of the verse "And fulfill the covenant, for the covenant is binding" (Isra, 34) will always be addressed and acted upon, and that through this blessed method, the poor will be relieved of suffering and stubbornness, and that he will benefit from the prayer for the continuation of the unfading monarchy" (Thabetiyan, 1343: 243). After this letter, the Ottoman Sultan also sent a friendly message to Shah Abbas II. In this message, which Hussein Pasha delivered to the Safavid court in 1053 AH/1643 CE, he emphasized the good relations and relations and requested that the Shah of Iran also make the necessary efforts to strengthen these relations (Thabetiyan, 1343: 243). The conquests of the Safavid government in the center, northwest, east and south of Iran led to the domination of this government over the trade routes and centers. These conquests led to the conflict between the Safavid government and its neighbors on the northwest and east borders, and competition over trade routes and centers was one of the important causes of the conflict; however, trade activity and communication with the East and West continued during the long period of these wars. It should be noted that the traditional trade relations between the Iranians and the people of Asia Minor and the geographical location of these two lands were such that it was difficult to sever these extensive and historical relations by resorting to ideological and doctrinal considerations alone. Such issues led to the signing of an agreement between Iran and the Ottoman Empire that, both in times of war and peace, trade and commerce between the two countries could be carried out without hindrance and trade caravans could travel in complete security (Olearius, 1984: 280.(The Hajj issue was an important and ongoing issue in trade between Iran and the Ottomans in the northern Persian Gulf, especially in Basra. The holding of the Hajj and the fact that the Ottomans considered themselves the true custodians of the House of God caused a new tension in Iranian-Ottoman relations. This ceremony was important in religious, political and, of course, commercial dimensions. From the very beginning of the formation of the Safavid state, the Ottomans used the Hajj issue as a lever of pressure. Since many gold coins were taken out of the country during the journey of Iranian pilgrims, at various historical points, Safavid statesmen boycotted this journey. Especially when, after the death of Shah Abbas II and during the reign of Shah Suleiman, the value of the Iranian currency reached its lowest point, the value and importance of the coins that were taken out of Iran via Basra became more felt. For this reason, the Iranian government once again banned trade through Basra and created bottlenecks for pilgrims to cross the border (Mati, 2010: 54). The presence of Portuguese colonialists in the Orient began by bypassing the optimistic mind. By entering the Indian Ocean and the Persian Gulf, they upset the balance of power and created a serious challenge in opposition to regional powers. The Ottoman Empire was not at all satisfied with Westerners gaining access to the Persian Gulf and areas that it considered its sphere of influence. For this reason, it sought to prevent Westerners from dominating economic resources in these areas and preventing them from achieving profits from the transit of goods between the East and the West. Previously, Indian merchants delivered spices to Cairo, Alexandria, Beirut, and Damascus and from there transited to Europe. It is clear that the Ottomans made a lot of profit from this trade; But the Portuguese control of the Persian

Gulf worried the Ottomans for two main reasons: first, the volume of spice imports to Ottoman ports would decrease and the transit of goods would be reduced to a minimum; second, the lives of Ottoman pilgrims traveling from India and the Persian Gulf would be at risk, and these two factors led the Ottomans to consider ways to secure the Red Sea and the Persian Gulf and open trade routes (Tabakoglu, N. 1988:3). Iran was located at the crossroads between the Ottoman and Mongol territories and was precisely in the middle of this flow. However, until the 16th century AD/10th lunar month, there is little clear information about Iran's role in the goods for which bullion was exchanged. Information on bullion exchange became more complete only with the rise to power of the Safavid dynasty, relying on Portuguese sources that reported on the bullion trade between Iran and India by sea (Lombard, 1968:60-148).

Conclusion:

Trade and economic exchanges between Iran and the Ottoman Empire have played a vital role in shaping and strengthening relations between the two countries throughout history. These relations were not limited to the exchange of goods, but also included cultural and social dimensions. The geographical proximity of Iran and the Ottoman Empire provided unique opportunities for trade development and created diverse trade routes that contributed to the economic prosperity of both countries. Goods such as silk, spices, and carpets were exported from Iran to the Ottoman Empire, and in return, food, weapons, and artistic artifacts were imported from the Ottoman Empire to Iran. These exchanges led to the diversification of products in local markets and increased the income of people in border areas. Also, the establishment of common markets and commercial centers helped improve the infrastructure and living conditions in these areas. Trade relations between the two countries also led to the exchange of knowledge and technology, which had positive effects on the industrial and agricultural growth of both countries. Despite occasional political and military tensions, trade between Iran and the Ottoman Empire served as an important factor in strengthening economic relations. Finally, the trade relations between Iran and the Ottomans are known as a successful model of economic interactions in the history of the region. These relations not only influenced the local economy, but also shaped the regional economic structure. Therefore, examining the history of trade between these two countries shows the depth of their relations and the importance of neighborhood in strengthening these ties.

References:

- Moshir-od-Dawlah, Mirza Jafar Khan, (Engineer), (1969), Border Research Treatise, edited by Mohammad Moshiri, Tehran: Iranian Culture Foundation.
- Matti, Rudolf, (1990), Economy and Foreign Policy of Iran in the Safavid Era, translated by Hassan Zandiyeh, Qom: Hawza and University Research Institute.
- Olearius, Adam, (1984), Travelogue, translated by Ahmad Behpour, Tehran: Ebtekar.
- Sabetian, Zabihullah, (1964), Historical Documents and Letters in the Safavid Era, Tehran: Taban.
- Vahid Qazvini, Mirza Mohammad Taher, (1940), History of the Abbasid Worldview, edited by Seyyed Saeed Mir Mohammad Sadeq, Tehran: Institute of Humanities and Cultural Studies.
- Etemad al-Saltaneh, Mohammad Hassan, (1985), History of the Nasseri System, edited by Mohammad Ismail Rezvani, Tehran: Donyayya Kitab.
- Rashed Effendi, (1153 AH), History of Rashed Effendi, Vol. 3, Constantinople: Bija.
- lombard, Maurice, (1974), les bascsmonetairesd'unesupermatieeconomique. L'ormusulman du VIIe au XIe siècle.
- Tabakoglu, Ahmet (1988): The Economic Importance of the [Persian] Gulf in the Ottoman Era, Istanbul, Annual, N.3.

ENERJİ İÇECEKLERİNİN YAN ETKİLERİ

Öğr. Gör. Dr. Muhittin Uslu[1], Prof. Dr. Enver Yazar[2]

[1]Yozgat Bozok Üniversitesi, Şefaatli Meslek Yüksekokulu, Veteriner Bölümü, Laborant ve Veteriner Sağlık Programı
ORCID:0000-0002-9027-4229
[2]Selçuk Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Farmakoloji ve Toksikoloji ABD,
ORCID:0000-0002-6508-7245

Özet
Enerji içecekleri günümüzde özellikle gençler tarafından oldukça fazla tüketilmektedir. Birçok farklı firma tarafından çok farklı içerikli enerji içeceği bulunmakla birlikte, hemen hemen hepsi kafein, taurin, şeker, bitkisel ekstraktlar ve B vitaminleri içermektedir. Gençlerin genelinin ise fiziksel ve mental durumlarını yükseltmek için içtikleri anlaşılmaktadır. Ancak enerji içeceklerinin ani ölüme kadar gidebilen yan etkilere neden olabileceği bildirilmektedir. Özellikle enerji içeceklerinin başka maddeler ile birlikte tüketilmesi yan etki riskini artırdığı anlaşılmaktadır. Bu bildiride enerji içeceklerinin olası yan etkileri hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır.
Anahtar kelimeler: Enerji içecekleri, yan etkileri

SIDE EFFECTS OF ENERGY DRINKS

Abstract
Energy drinks are consumed a lot, especially by young people today. Although there are many different energy drinks from many different companies, almost all of them contain caffeine, taurine, sugar, herbal extracts and B vitamins. It is understood that young people generally drink them to improve their physical and mental state. However, it is reported that energy drinks can cause side effects that can lead to sudden death. It is understood that consuming energy drinks with other substances in particular increases the risk of side effects. This report attempts to provide information about the possible side effects of energy drinks.
Keywords: Energy drinks, side effect

1.Giriş

Zihinsel veya fiziksel uyarım sağlamak için tüketilen enerji içecekleri ilk olarak 1960'larda satışa sunulmuştur. Bileşiminde genellikle kafein, taurin, ginseng, bitkisel özler, şeker ve B vitaminleri gibi enerji artırıcı maddeler bulunur (Nadeem ve ark 2021, Ajibo ve ark 2024). Bu içeceklerde bulunan kafein vazodilatasyonunu engeller, katekolamin seviyelerinde, periferik vasküler dirençte ve renin salgısında artışa neden olur, kalp üzerinde pozitif inotropik etki gösterir ve kalp perfüzyonunda azalmaya neden olur. Taurin, kalp üzerinde pozitif inotropik etki gösterir. Şekerler kalp atış hızında, kalp veriminde ve kan basıncında artış, obezite, insülin direnci ve diyabete neden olur. B vitaminleri homosistein seviyelerini azaltır. Bitkisel içeriklerden guarana (yüksek oranda kafein içeren bitki) ile yerba mate (mate çayı) kafein benzeri etki yaparken, Ginkgo biloba trombosit aktive edici faktör antagonize eder. Bu etkiler birlikte düşünüldüğünde enerji içecekleri, atriyal veya ventriküler aritmiler, miyokard enfarktüsleri, kardiyomiyopatiler ve ani kardiyak ölümlerle ilişkilendirilmiştir. Bu durumun aydınlatılabilmesi için enerji içecekleri ile daha fazla araştırmaya ve yaş ile ilgili düzenlemelere gerek olduğu, içeriklerin tamamının belirtilmesine, yan etkilerin açıkça ifade edilmesine ve en

önemlisi olarak tüketicilerin acilen eğitilmesine ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir (Kaur ve ark 2022). Enerji içeceklerinde ölümlere kadar gidebilen yan etkilerin genç yaştakiler, kafeine duyarlı olanlar, hamile veya emziren kadınlar, bazı ilaçları kullananlar, bir seferde birden fazla enerji içeceği tüketenler ve kardiyovasküler diğer hastalıkları olanlarda gözlenme ihtimalinin yüksek olduğu belirtilmiştir (Higgins ve ark 2018).

Enerji içeceklerinin özellikle gençler ve eksersiz yapanlarca fazlaca tüketildiği bilinmektedir. Lübnan'da fiziksel olarak aktif kişiler arasında yapılan araştırmada, yüksek oranda enerji içeceği tüketimi bulunduğu, sporcular arasında ise en fazla haltercilerin enerji içeceği tükettiği bildirilmiştir (Hatem ve ark 2023). Polonya'da üniversite öğrencileri (Tıp ve diş hekimliği) üzerinde yapılan çalışmada öğrencilerin %61.83'nin günlük tüketim yaptığı, katılımcıların %26,25'nin diğer maddeler (alkol, kahve) ile birlikte tükettiği ve enerji içeceklerinin etkileri ile etki mekanizmaları hakkındaki farkındalığın nispeten yüksek olduğunu bildirilmiştir (Cencek ve ark 2016). Türkiye'de tıp fakültesi öğrencilerinin enerji içeceği tüketimi ile ilgili yapılan çalışmada katılımcıların %68'nin hayatlarında en az bir kez enerji içeceği tükettiği, bir kısmının enerji içeceğini alkol ile birlikte kullandığını bildirilmiştir. Tüketim amaçları olarak yorgunluğu gidermek, merak, sınavlar ve fiziksel aktiviteden önce kullanım olduğu bildirmiştir (Kulak ve ark 2019).

Gençlerde veya yetişkinlerde enerji içeceği tüketimi ile ilgili yapılan çalışmalarda sıklıkla tüketicilerin bu konuda eğitilmesi ve/veya tüketime yasal düzenlemeler gerektiği ifade edilmektedir (Reid ve ark 2015, Subaiea ve ark 2019, Hasan ve ark 2020, Çelakıl ve Taktak 2021). Bildirinin devamında enerji içeceklerinin olası istenmeyen etkileri hakkında bilgi verilecektir.

2.Yan Etkiler

Karayipler'de öğrenciler arasında enerji içeceği kullanım oranı ve olumsuz etkilerini belirlemek için yapılan çalışmada, tüketim oranının çok yüksek olduğu, erkeklerin kadınlarda daha fazla tükettiği, spor esnasında veya alkol ile birlikte tükettikleri belirlenmiştir. Tüketicilerin enerjiyi artırmak, uyanık kalmak ve akademik performansı geliştirmek için kullandıkları bildirilmiştir. Tüketicilerde yan etki olarak en fazla huzursuzluk ve taşikardi gözlendiği, araştırma sonucunda egzersiz sırasında veya alkolle birlikte kullanımda tehlikeli durumların ortaya çıkabileceği ifade edilmiştir (Reid ve ark 2015). Suudi Arabistan'da yapılan araştırmada enerji içeceği tüketim nedenleri olarak yorgunluğun giderilmesi, uyanık kalmak, odaklanma artışı ve uzun süreli yolculuklarda yardım almak şeklinde tanımlanmıştır. Kullanıcılarda yan etki olarak diürez, çarpıntı ve uykusuzluk gözlendiği belirtilmiştir (Subaiea ve ark 2019). Suudi Arabistan'da enerji içeceği tüketen üniversite öğrencilerinde yan etki olarak diürez, uykusuzluk (Alsunni ve Badar 2011), çarpıntı, baş ağrısı, titreme, bulantı ve kusma (Bawazeer ve AlSobahi 2013) gözlendiği bildirilmiştir. Kanada'da 18 yaş altı enerji içeceği tüketen gençlerde taşikardi, uyku güçlüğü, baş ağrısı, gastrointestinal olumsuzluklar (mide bulantısı, kusma, ishal), göğüs ağrısı ile nöbetler gözlendiği ve bazılarının tıbbi yardım aramayı gerektirecek kadar ciddi olumsuzluk ile karşılaştığı ifade edilmiştir (Hammond ve ark 2018). Malezya'da enerji içeceği tüketen üniversite öğrencilerinde mide rahatsızlıkları, uykusuzluk ve diürezis gözlendiği belirtilmiştir (Sharoni ve ark 2021). Lübnan'da günlük enerji içeceği tüketen gençlerde uykusuzluk, kalp çarpıntısı, yüksek tansiyon, kaygı, sinirlilik, susuzluk, yorgunluk ve baş ağrısı gibi yan etkiler gözlendiği bildirilmiştir (Dwaidy ve ark 2018). Amerika Birleşik Devletleri'nde enerji içeceği tüketen geçlerde yapılan çalışmada tüketme nedenleri olarak yüksek akademik başarı, eğlence, sporda performans artışı, gece uyanık kalma ve odaklanma artışı tanımlanmıştır. Tüketicilerde ise sıklıkla baş ağrısı, sinirlilik ile diürez gözlendiği, baş ağrısı ve solunum güçlüğü için tıbbi değerlendirmeye ihtiyaç duydukları bildirilmiştir (Bashir ve ark 2016). Kore'de enerji içeceği tüketen hemşirelik öğrencilerinin yorgunlukla mücadele için tükettikleri ve en çok yan etki olarak çarpıntı gözlendiği ifade edilmiştir (Kim ve Kim 2015). Avustralya'da enerji içeceği

tüketen gençlerin genelinin eğlence amaçlı alkol veya diğer içecekler ile birlikte tükettikleri, tüketicilerde en yaygın semptomlar olarak çarpıntı, titreme ve gastrointestinal rahatsızlıklar gözlendiği belirlenmiştir. Tüketicilerin bazılarında ise halüsinasyonlar, nöbetler, aritmi veya kardiyak iskemi gözlendiği ifade edilmiştir (Gunja ve Brown 2012). Lübnan'da enerji içeceği tüketenlerde genel yan etki olarak çarpıntı gözlendiği bildirilmiştir (Itany ve ark 2014). Irak'ta enerji içeceği tüketen gençlerde yapılan çalışmada, tüketimden sonra serum albümin, total protein ve AST düzeylerinde artışlar gözlenirken, serum elektrolitler, üre, ürik asit, kreatinin, glikoz, lipid profili, ALT, ALP, amilaz, bilirubin ve mineraller üzerinde önemli bir etkisi olmadığı, kafein seviyelerinde sınırlama, on sekiz yaş altı satışlar ve pazarlaması kısıtlanması yapılmadığında halk sağlığı sorunu haline gelebileceği bildirilmiştir (Mohammed 2018).

Gebelik öncesi enerji içeceği tüketen kadınlarda gebelik hipertansiyon riskinin bulunduğu (Ding ve ark 2023) ve çocuklarda akut tubulointerstisyel nefrit ile enerji içeceği arasında ilişki olabileceği, genç hastaların anamnezinde enerji içeceği kullanımının mutlaka sorgulanması gerektiği ifade edilmiştir (Çelakıl ve Taktak 2021). Sunulan vaka raporlarında unstabil anjina pektoris ve intermitant Wolf-Parkinson-White sendromu (Demir ve ark 2018) ve trombositopeni (Özyurt ve ark 2024) tespit edilen gençlerde olgular enerji içeceği ile ilişkilendirilmiştir.

Genç ratlara uzun süreli ve kısa süreli enerji içeceği oral uygulandığında, uzun süreli kullanımda kaygı ile depresyon benzeri davranışları artırabileceği ve bu durumun öğrenme ile hafıza işlevlerinde azalmaya yol açabileceği ifade edilmiştir (Hee ve ark 2020). Enerji içeceği içirilen ratlarda serum glikoz, kreatinin, ALT ve AST düzeylerinin kontrol gruptan yüksek belirlendiği bildirilmiştir (Ismail ve ark 2023).

Enerji içeceklerinin yan etkileri ile ilgili birçok metaanaliz çalışması yapılmıştır. Çocuklar ve gençlerde enerji içeceği tüketimiyle ilişkili oluşabilecek sağlık sorunları üzerine yapılan bir metaanaliz çalışmasında erkeklerin kızlardan daha fazla enerji içeceği tükettiği, enerji içeceği tüketimi ile birlikte sigara, alkol, aşırı içki içme ve diğer madde kullanımı arasında pozitif ilişki olduğu belirlenmiştir. Tüketicilerde kısa uyku süresi, düşük uyku kalitesi, düşük akademik performans, dikkat eksikliği, hiperaktivite, depresif ve panik davranışlar, insülin direnci, diş çürükleri ve intihar riski oluşabileceği, bu sonuçların tam olarak doğrulanabilmesi için uzun süreli çalışmalara ihtiyaç bulunduğu bildirilmiştir (Ajibo ve ak 2024). Bir diğer metaanaliz çalışmasında, enerji içeceği tüketimine bağlı olarak çocuklarda uykusuzluk, stres ve depresif ruh hali gözlendiği, yetişkinlerde ise uykusuzluk, sinirlilik, huzursuzluk, el titremesi ve gastrointestinal yan etkiler gözlendiği ifade edilmiştir. Araştırmada bireylerin sık enerji içeceği tüketiminden veya alkol ile birlikte tüketiminden kaçınması gerektiği ve özellikle çocuklara satışta daha fazla düzenleyici standartlar uygulanması gerektiğini bildirmişlerdir (Nadeem ve ark 2021). Yapılan başka bir metaanaliz çalışmasında sık enerji içeceği tüketen gençlerde kaygı, depresyon, saldırganlık ile intihar riskini artırdığı ve erkek ergenlerin bu durumdan daha fazla etkilendiği ifade edilmiştir. Ancak gerçek anlamda sebep-sonuç ilişkisi kurulabilmesinin uzun süreli çalışmalara ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir (Fuentealba-Garrido ve ark 2024).

3.Sonuç ve Öneriler

Enerji içecekleri ile ilgili ifade edilen olası yan etkiler özellikle kardiyovarküler sistem ve mental durum ile ilişkilendirilmiştir. Kardiyovasküler sistem hastalığı bulunan bireylerin enerji içeceği tüketiminde çok dikkatli olması gerekebilir. Yan etkiler içerikte bulunan tek maddeden daha ziyade kombine etkiden veya alkol ve/veya diğer maddeler ile birlikte tüketildiğinde daha ciddi boyutlara ulaşabilir. Farklı şekillerde içeriklerden oluşan enerji içeceklerinin tam içeriğinin ve miktarlarının kutu üzerinde belirtilmesinin oldukça önemli olduğu anlaşılmaktadır. Genel kanı olarak özellikle yaşa bağlı enerji içeceği satışı kontrolünün etkin bir şekilde yapılması toplum sağlığı açısından faydalı olacaktır. Özellikle gençlerin enerji içeceği ile ilgili olarak bilgilendirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

4.Kaynaklar

1- Ajibo C, Van Griethuysen A, Visram S, Lake AA, 2024. Consumption of energy drinks by children and young people: a systematic review examining evidence of physical effects and consumer attitudes. Public Health, 227:274-281.
2- Alsunni AA, Badar A, 2011. Energy drinks consumption pattern, perceived benefits and associated adverse effects amongst students of university of Dammam, Saudi Arabia. J Ayub Med Coll Abbottabad, 23:3-9.
3- Bashir D, Reed-Schrader E, Olympia RP, Brady J, Rivera R, Serra T, Weber C, 2016. Clinical symptoms and adverse effects associated with energy drink consumption in adolescents. Pediatr Emerg Care, 32(11):751-755.
4- Bawazeer NA, AlSobahi NA, 2013. Prevalence and side effects of energy drink consumption among Medical Students at Umm Al-Qura University, Saudi Arabia. IJMS, 1:104-108.
5- Çelakıl M, Taktak A, 2021. Retrospective analysis and literature review of acute tubulointerstitial nephritis cases linked to energy drinks. MKÜ Tıp Dergisi, 12(43):94-99.
6- Cencek P, Wawryk-Gawda E, Samborski P, Jodlowska-Jedrych B, 2016. Energy drinks – consumption and awareness among students of Medical University of Lublin. Curr Issues Pharm Med Sci, 29:190-194.
7- Demir V, Çelik Y, Hidayet Ş, Ede H, Turan Y, 2018. Coexistence of unstable angina pectoris and Wolff-Parkinson-White syndrome developed after consumption of energy drink. ATFM, 71(2):184-187.
8- Ding M, Markon AO, Jones-Dominic OE, Purdue-Smithe AC, Rich-Edwards JW, Wolpert BJ, Chavarro JE, 2023. Intake of energy drinks before and during pregnancy and adverse pregnancy outcomes. JAMA Netw Open, 6(11):e2344023.
9- Dwaidy J, Dwaidy A, Hasan H, Kadry S, Balusamy B, 2018. Survey of energy drink consumption and adverse health effects in Lebanon. Health Inf Sci Syst, 6(1):15.
10- Fuentealba-Garrido J, Momberg-Villanueva D, Rezende-Brito de Oliveira T, Riquelme-Pedraza M, Valeria-González J, Aguayo-Verdugo N, 2024. Effect of energy drinks on the mental health of adolescents and young people: Systematic review. SANUS, 9:438.
11- Gunja N, Brown JA, 2012. Energy drinks: health risks and toxicity. Med J Aust, 196(1):46-49.
12- Hammond D, Reid JL, Zukowski S, 2018. Adverse effects of caffeinated energy drinks among youth and young adults in Canada: A Web-based survey. CMAJ Open, 6(1):19-25.
13- Hasan T, Sultana M, Hossain MT, Khatun L, Alauddin M, 2020. Energy drinks Pattern of consumption and associated factors among students in a Bangladeshi University. A cross-sectional study. J Health Res, 34:221-231.
14- Hatem G, Eid E, Zaraket I, Mechref S, Awada S, Al-Hajje A, Rachidi S, 2023. Energy drink consumption among physically active persons in Lebanon: a multicenter cross-sectional study. CEJSSM, 2(42):5-15.
15- Hee LJ, Hyeon LJ, Jeong CY, Jung KY, 2020. Effects of long- and short-term consumption of energy drinks on anxiety-like, depression-like, and cognitive behavior in adolescent rats. J Korean Biol Nurs Sci, 22(2):111-118.
16- Higgins JP, Babu K, Deuster PA, Shearer J, 2018. Energy drinks: a contemporary issues paper. Curr Sports Med Rep, 17(2):65-72.
17- Ismail NF, Hamdy G, Hassan AA, Elmetwalli A, Salah M, Hassan J, 2023. The impact of energy drinks on liver health. MJVH, 7(3):1-6.

18- Itany M, Diab B, Rachidi S, Awada S, Hajje AA, Bawab W, Salameh P, 2014. Consumption of energy drinks among lebanese youth: a pilot study on the prevalence and side effects. Int J High Risk Behav Addict, 3(3):e18857.
19- Kaur A, Yousuf H, Ramgobin-Marshall D, Jain R, Jain R, 2022. Energy drink consumption: a rising public health issue. Rev Cardiovasc Med, 23(3):83.
20- Kim IK, Kim KM, 2015. Energy drink consumption patterns and associated factors among nursing students: a descriptive survey study (abstract). J Addict Nurs, 26(1):24-31.
21- Kulak E, Hidiroglu S, Luleci E, Karavus M, 2019. Energy drink consumption among pre-clinical medical students attending a public medical school in Istanbul, Turkey. Marmara Med J, 32:71-75.
22- Mohammed SK, 2018. Short-term effects of energy drink on the body's health among young adults in Erbil city. Zanco J Med Sci, 22:342-348.
23- Nadeem IM, Shanmugaraj A, Sakha S, Horner NS, Ayeni OR, Khan M, 2021. Energy drinks and their adverse health effects: a systematic review and meta-analysis. Sports Health, 13(3):265-277.
24- Özyurt E, Parlak H, İnanoğlu K, Kavrut Öztürk N, Özmen S, 2024. A life-threatening adverse effect of taurine containing energy drink: thrombocytopenia. Turk J Intensive Care, 22:92-94.
25- Reid SD, Ramsarran J, Brathwaite R, Lyman S, Baker A, Cornish DC, Ganga S, Mohammed Z, Sookdeo AT, Thapelo CK, 2015. Energy drink usage among university students in a Caribbean country: Patterns of use and adverse effects. J Epidemiol Glob Health, 5(2):103-116.
26- Sharoni KKA, Surib A, Shahrul NF, Zawani N, 2021. Benefits and side effects of energy drink consumption among university students. ESTEEM Journal of Social Sciences and Humanities, 5:40-47.
27- Subaiea GM, Altebainawi AF, Alshammari TM, 2019. Energy drinks and population health: consumption pattern and adverse effects among Saudi population. BMC Public Health, 21;19(1):1539.

SPORDA PROTEİN TOZU: FAYDALI VEYA ZARARLI MI?

Öğr. Gör. Dr. Muhittin Uslu[1], Zir. Müh. Uğur Süer[2], Prof. Dr. Enver Yazar[3]

[1]Yozgat Bozok Üniversitesi, Şefaatli Meslek Yüksekokulu, Veteriner Bölümü,
Laborant ve Veteriner Sağlık Programı
ORCID: 0009-0002-3573-5421
[2]Selçuk Üniversitesi, Veteriner Fakültesi,
Hayvan Besleme ve Beslenme Hastalıkları ABD
ORCID:0000-0002-9027-4229
[3]Selçuk Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Farmakoloji ve Toksikoloji ABD,
ORCID:0000-0002-6508-7245

Özet
Son yıllarda özellikle gençler arasında spor ile birlikte gıda takviyesi kullanımı artmaktadır. Gıda takviyeleri arasında ise protein tozları, vitaminler ve mineraller gibi maddeler bulunmaktadır. Gıda takviyeleri arasında ise en popüler olanı protein tozlarıdır. Protein tozları ise hayvansal (kazein, peynir altı suyu, yumurta akı tozu) veya bitkisel kaynaklardan (soya, bezelye, pirinç, kabak çekirdeği) elde edilmektedir. Protein tozları medikal amaçlı kullanılabilmesine rağmen, son zamanlarda protein tozu kullanımı ile ilgili ciddi yan etkiler oluşabileceği bildirilmiştir. Bu bildiride öncelikli olarak protein tozlarının olası yan etkileri ile ilgili bilgiler verilmeye çalışılmıştır.
Anahtar kelimeler: Spor, protein tozu, güvenlik

PROTEIN POWDER IN SPORTS: HELPFUL OR HARMFUL?

Abstract
In recent years, the use of food supplements, especially among young people, has increased along with sports. Food supplements include protein powders, vitamins and minerals. The most popular food supplements are protein powders. Protein powders are obtained from animal (casein, whey, egg white powder) or plant sources (soy, pea, rice, pumpkin seed). Although protein powders can be used for medical purposes, it has recently been reported that serious side effects may occur with the use of protein powders. This report primarily attempts to provide information on the possible side effects of protein powders.
Keywords: Spor, protein powder, safety

1.Giriş
Gıda takviyeleri sporcular, atletler veya aktif bireylerce kullanılmaktadır ve gün geçtikçe kullanımı artmaktadır. Erkeklerde kullanım oranı ise kadınlardan daha fazladır. Gıda takviyesi ifadesi proteinler, amino asitler, multivitaminler, glutamin gibi maddeleri veya kombinasyonlarını tanımlar. Ancak yasal olarak gıda takviyeleri ile ilaçlar arasında ciddi fark bulunmaktadır. İlaçların satışından önce ilaçla ilgili etkinlik ve güvenlik testlerinin yapılması gerekirken, gıda takviyelerinde ise buna gerek yoktur ve klinik denemelere ihtiyaç duyulmamaktadır (Klaudia ve ark 2019). Danimarka'da yapılan bir çalışmada en fazla kullanılan gıda takviyesinin protein tozu olduğu, bunu balık yağı ve multivitamin/mineral takviyelerinin takip ettiği bildirilmiştir (Pilegaard ve ark 2022). Artan kullanıma bağlı olarak gıda takviyeleri ile diğer ilaçlar arasındaki etkileşimin artabileceği (Klaudia ve ark 2019),

maliyetin yükselebileceği (Faber ve Benade 1987) ve olası yan etkilerde de artışlar gözlenebileceği bildirilmiştir (Faber ve Benade 1987, Klaudia ve ark 2019). Protein tozu, sütten (kazein, peynir altı suyu), yumurta akı tozu veya bitkisel kaynaklardan (soya, bezelye, pirinç, kabak çekirdeği) elde edilen toz haline getirilmiş bir gıda takviyesidir (Sunilbhai ve Patel 2024). Avustralya'da vücut geliştirici gençlerde yapılan çalışmada, erkeklerin yaklaşık yarısının protein tozu kullandığı ve genç erkeklerin gıda takviyeleri ile ilgili eğitilmesi gerektiği bildirilmiştir (Yager ve McLean 2020). Portekiz'de spor salonuna giden bireyler üzerinde yapılan çalışmada %80'ninin protein tozu kullandığı, ürünleri genelde internet üzerinden temin ettikleri, bu alanda ürünlerin yararları ve riskleri hakkında bilimsel olarak doğru şekilde bilgilendirilmeleri gerektiği ifade edilmiştir (Ruano ve Teixeira 2020). İnsanlarda protein takviyesinin metabolik ve kardiyovasküler risk faktörleri üzerine olumlu etkileri bulunduğu ve diyabetli insanlarda glisemik kontrolü sağlamada yardımcı olduğu bilinmektedir. Ancak böbreklerde hiperfiltrasyon ve artan idrar kalsiyum atılımı gibi riskler açısından dikkatli olunması gerektiği bildirilmiştir. Bu maddelerin sağlık yönleri üzerindeki etkilerini daha iyi anlamak için sürekli araştırmalar yapılmasının önemli olduğu bildirilmiştir (Patel ve ark 2024). Bu derleme giderek kullanımı artan protein tozunun nötr, olumlu ve olumsuz etkileri hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

2.Fayda-Zarar

2.1.Etkisiz-Fayda

Protein tozlarının zayıflatıcı, kolesterol ile tansiyonu düşürücü gibi olumlu etkileri bildirilmiştir (Sunilbhai ve Patel 2024). Protein kaynağı olarak peynir altı suyu tüketiminin genelde gençler ve yetişkinler için güvenli olduğu bildirilmiştir (Dev ve ark 2021).Yetişkin erkelerde yapılan metaanaliz çalışmasında soya proteini veya izoflavonların erkeklerde üreme hormonları üzerinde bir etkisi olmadığı bildirilmiştir (Hamilton-Reeves ve ark 2010). Protein takviyesi alan ve spor yapan erkek bireylerde yapılan çalışmada, protein takviyesi kullanmayanlar ile aralarında efor kapasitesi, EKG sonuçları, kalp atım hızı ve kan basıncı değerleri açısından farkın olmadığı bildirilmiştir (Usalp ve ark 2020). Protein takviyesi alan (90 gün) ve almayan bireylerde yapılan araştırmada protein takviyesi alanlarda yaşam kalitesi, maksimum oksijen kullanımı ve 6 dakikada kat edilen mesafeyi almada önemli ölçüde iyileşme gözlendiği bildirilmiştir. Protein takviyesi alanlarda fiziksel yapıda da iyileşme gözlenmiştir. İki grup arasında hematolojik, biyokimyasal ve vital parametrelerde klinik olarak anlamlı bir değişiklik olmadığı belirtilmiştir (Ambulkar ve ark 2023). Protein takviyesi kullanan askerlerde yapılan incelemede genel olarak sağlıklı yetişkinler için güvenli görünmekle birlikte, ticari ürünler ile ilgili kalite kontrol ve kontaminasyon risklerine dikkat edilmesi gerektiği belirtilmiştir (Pasiakos ve ark 2013). Protein tozu kullanan ve spor salonuna giden sporcularda yapılan çalışmada, protein tozlarının böbrek ve karaciğer fonksiyon parametreleri üzerine olumsuz etkilerinin olmadığı belirlenmiştir (Mousa ve Ali 2022).

2.2.Zarar

Gıda takviyesi kullananlarda genel yan etki olarak uykusuzluk, titreme, baş ağrısı, çarpıntı ve ciltte kaşıntı gözlendiği bildirilmiştir (Pilegaard ve ark 2022). Yüksek oranlarda protein tozu kullananlarda ise sırt bölgesinde sivilceler, mide rahatsızlığı (Pilegaard ve ark 2022), ketozis (Ronis ve ark 2018), bağırsak rahatsızlığı, bulantı, baş ağrısı, yorgunluk (Dev ve ark 2021, Sunilbhai ve Patel 2024), kramplar, iştah kaybı (Dev ve ark 2021), hiperaminoasitemi, hiperamonyakemi, hiperinsülinemi, sıvı kaybı, ishal, karaciğer ve böbrek hasarı, nöbetler, kalp-damar hastalıkları açısından yüksek risk veya ölüm gözlenebileceği ifade edilmiştir (Sunilbhai ve Patel 2024). Protein tozu takviyelerinin kas iyileşmesi ve büyümesi için faydalı olabileceği, ancak kullanmadan önce bir sağlık uzmanından görüş alınması gerektiği belirtilmiştir. Protein tozu kullanmadan önce ilk olarak normal gıdalar ile ihtiyacın giderilmesi gerektiği ve güvenli

kullanım için kişiye özel tavsiyeler alınması gerektiği ifade edilmiştir (Sunilbhai ve Patel 2024). Yapılan metaanaliz çalışmasında yüksek protein diyetinin kardiyovasküler olumsuzluklara neden olmadığı, ancak mide-bağırsak yan etkilerinin sık gözlendiği bildirilmiştir (Santesso ve ark 2012).

Protein tozu içerisinde bulunabilen soya proteini zayıf östrojenik maddeler (genistein, daidzein) maddeler içerir (Klaudia ve ark 2019). Doğum öncesi dönemdeki ratlarda soya ile yapılan çalışmada, testis Leydig hücre farklılaşması ve testiküler steroidogenezis (testosteron üretimi) üzerine etkileri olduğu belirtilmiştir (Akingbemi ve ark 2007).

Spor yapan bireylerde en fazla protein kaynağı olarak kullanılan ticari peynir altı tozunda yapılan ağır metal taramasında, farklı oranlarda arsenik, kadmiyum ve alüminyum bulunduğu, yüksek oranda tüketildiğinde sağlık sorunlarına neden olabileceği ve satılan ticari ürünler üzerinde yazan maddeler ile içeriğin uyumlu olmadığı bildirilmiştir (Agamy ve ark 2023). Bir derlemede ise protein tozlarının bazı ağır metaller açısından riskli olabileceği belirtilmiştir (Sunilbhai ve Patel 2024). İrlanda'da protein tozlarında ağır metal varlığı ile yapılan çalışmada toksik element konsantrasyonlarının kabul edilebilir düzeylerde olduğu, ancak bu ürünlerden bazılarının aşırı ve uzun süreli kullanımının risk oluşturabileceği, bu ürünlerin aşırı kullanımı konusunda bireylerin uyarılması gerektiği ve tüketicilerin üretici firmaların önerilerini takip etmeleri gerektiği belirtilmiştir (Ring ve ark 2021). Ağır metal varlığı ile yapılan tarama şeklindeki bir çalışmada protein tozlarının risk oluşturmadığı da bildirilmiştir (Bandara ve ark 2020).

Tüketilebilir gıda ürünlerinin tamamında olduğu gibi protein takviyelerinin de mikrobiyal kontaminasyon riski taşıyabileceği ifade edilmiştir. Ticari protein tozları veya içecekleri ise peynir altı suyu, kazein, soya gibi bazı bitki kaynaklarından elde edilen maddelerin kombinasyonlarından oluşur. Bu bileşiklerin bakteri (*E. coli*, *Salmonella spp*., *Listeria spp.*), maya-mantar (mikotoksin) ve virüsleri içerebileceği ifade edilmiştir. Mikroorganizmal kontaminasyonlar ise üretildiği doğal kaynaklar, sağlıksız çevre-depolama şartları ve üretimde yetersiz hijyenik şartlar ile ilişkilendirilmiştir (Nguyen 2023).

Hindistan'da ticari protein takviyeleri ile yapılan çalışmada, ürünlerin genelinin kutu üstünde beyan edilen maddeler ile içeriğinin aynı olmadığı, bazılarında ise beyan edilenden daha fazla protein bulunduğu, ürünlerde fungal toksin, pestisit kalıntısı, ağır metal ve hepatatoksik bitki ekstraktları içerdiği belirlenmiştir. Araştırma sonucunda, protein bazlı bitkisel ve diyet takviyesi endüstrisinin, ürünleri pazarlamadan önce ciddi inceleme, düzenleme ve güvenlik çalışmalarının yapılması gerektiği ifade edilmiştir (Philips ve ark 2024).

3.Sonuç ve Öneriler

- Protein tozlarının bazı sağlık sorunlarında medikal amaçlı kullanımı bulunmaktadır.
- Protein tozları ile ilgili birçok yan etki bildirilmekle birlikte, kontrollü çalışmalar ve net bilimsel veriler bulunmamaktadır.
- Protein tozları ile ölüme kadar ilişkilendirilen olumsuz etkiler sadece protein tozlarından değil, birlikte kullanılan veya tüketilen farklı hormon veya maddelerden de kaynaklanabilir.
- Protein tozlarında beyan edilen içerik ile gerçek anlamda içeriğin kontrolünün yapılmaması en önemli durum olarak değerlendirilebilir.
- Gıda takviyesi ve/veya protein tozu kullanımı gerektiğinde, mutlaka profesyonel (diyetisyen, doktor) insanlarca yapılan tavsiye üzerine, bireysel kullanım önerisi düşünülmelidir.
- Yapılan bazı analizlerde ağır metal varlığı, uzun süreli veya yüksek oranda kullanımında riskli olabilir.
- Yüksek oranda protein tozu kullanımının birçok organ ve sistem üzerine olumsuz etkileri olabileceği anlaşılmaktadır.

- Üretim ve saklama şartlarında, hijyen ve çevre şartları oldukça önemli olabilmektedir.
- Ürün kullanılacağında standartı yüksek ve bağımsız kuruluşlara denetimini yaptıran firmalardan temin edinilmesi akılcı olacaktır.

4.Kaynaklar

1- Agamy NFM, Mennatallah KS, Abo-Rhyem SM, 2023. Authentication of whey protein supplements with their labeling. Alex J Fd Sci, Technol, 20:25-32.
2- Akingbemi BT, Braden TD, Kemppainen BW, Hancock KD, Sherrill JD, Cook SJ, He X, Supko JG, 2007. Exposure to phytoestrogens in the perinatal period affects androgen secretion by testicular Leydig cells in the adult rat. Endocrinology, 148(9):4475-4488.
3- Ambulkar P, Hande P, Tambe B, Vaidya VG, Naik N, Agarwal R, Ganu G, 2023. Efficacy and safety assessment of protein supplement - micronutrient fortification in promoting health and wellbeing in healthy adults - a randomized placebo-controlled trial. Transl Clin Pharmacol, 31(1):13-27.
4- Bandara SB, Towle KW, Monnot AD, 2020. A human health risk assessment of heavy metal ingestion among consumers of protein powder supplements. Toxicol Rep, 7:1255-1262.
5- Dev A, Lohagaonkar N, Kajve TS, Kanade AA, Khan SMA, Khan SMA, Sarkar S, 2021. An electronic survey on general awareness of consumption of protein powders amongst the youth in India. J Res Pharm Sci, 7:37-58.
6- Faber M, Benade AJ, 1987. Nutrient intake and dietary supplementation in body-builders. S Afr Med J, 72(12):831-834.
7- Hamilton-Reeves JM, Vazquez G, Duval SJ, Phipps WR, Kurzer MS, Messina MJ, 2010. Clinical studies show no effects of soy protein or isoflavones on reproductive hormones in men: results of a meta-analysis. Fertil Steril, 94(3):997-1007.
8- Klaudia B, Jedrzej T, Aleksandra R, 2019. Dietary supplements in sport – side effects. J Educ Health Sport, 9(8):779-782.
9- Mousa AA, Ali WI, 2022. Impact of nutritional protein supplements on liver and kidney functions among athletes attending gym. Int J Health Sci, 6:6886–6898.
10- Nguyen R, 2023. Characterization of microbes in protein supplements. J Food Microbial Saf Hyg, 8:1000252.
11- Pasiakos SM, Austin KG, Lieberman HR, Askew EW, 2013. Efficacy and safety of protein supplements for U.S. Armed Forces personnel: consensus statement. J Nutr, 143(11):1811-1814.
12- Patel V, Aggarwal K, Dhawan A, Singh B, Shah P, Sawhney A, Jain R, 2024. Protein supplementation: the double-edged sword. Proc (Bayl Univ Med Cent), 37(1):118-126.
13- Philips CA, Theruvath AH, Ravindran R, Chopra P, 2024. Citizens protein project: A self-funded, transparent, and concerning report on analysis of popular protein supplements sold in the Indian market. Medicine, 103:14(e37724).
14- Pilegaard K, Uldall ASM, Ravn-Haren G, 2022. Intake of food supplements, caffeine, green tea and protein products among young Danish men training in commercial gyms for increasing muscle mass. Foods, 11:4003
15- Ring G, Sheehan A, Lehane M, Furey A, 2021. Development, validation and application of an ICP-SFMS method for the determination of metals in protein powder samples, sourced in Ireland, with risk assessment for Irish consumers. Molecules, 26:4347.
16- Ronis MJJ, Pedersen KB, Watt J, 2018. Adverse effects of nutraceuticals and dietary supplements. Annu Rev Pharmacol Toxicol, 58:1-19.
17- Ruano J, Teixeira VH, 2020. Prevalence of dietary supplement use by gym members in Portugal and associated factors. J Int Soc Sports Nutr, 17(1):11.

18- Santesso N, Akl AE, Bianchi M, Mente A, Mustafa R, Heels-Ansdell D, Schünemann HJ, 2012. Effects of higher- versus lower-protein diets on health outcomes: a systematic review and meta-analysis. Eur J Clin Nutr, 66(7):780-788.
19- Sunilbhai PM, Patel A, 2024. A review: benefits and risk assessment of protein powder supplements in human body. IJNRD, 9:638-642.
20- Usalp S, Kemal H, Akpınar O, Cerit L, Duygu H, 2020. Does protein adding to diet affect sportsmen's cardiovascular system? Cukurova Med J, 45(4):1428-1435.
21- Yager Z, McLean S, 2020. Muscle building supplement use in Australian adolescent boys: relationships with body image, weight lifting, and sports engagement. BMC Pediatr, 20(1):89.

İNSAN KAPİTALININ İNKİŞAFI ÜZRƏ STRATEGİYANIN HƏYATA KEÇİRİLMƏSİ MEXANİZMLƏRİ
MECHANISMS OF IMPLEMENTING THE STRATEGY ON HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT

Musayeva Günel Turan
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, "BMDM" fakültəsi
"Menecment" ixtisası, Bakı şəhəri

Xülasə
İnsan kapitalının inkişafı müasir dövrün ən önəmli prioritetlərindən biri kimi qəbul edilir və ölkələrin iqtisadi, sosial və texnoloji potensialının artırılmasında əsas rol oynayır. İnsan kapitalının inkişafı üzrə strategiyanın həyata keçirilməsi, təhsil, peşə təlimi, sağlamlıq və innovasiya sahələrində kompleks tədbirlərin icrasını tələb edən çoxşaxəli bir prosesdir. Bu strategiya, iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin artırılması və dayanıqlı inkişaf məqsədlərinə çatmaq üçün mühüm alət rolunu oynayır.
Strategiyanın uğurlu icrası dövlət siyasəti, özəl sektorun iştirakı və beynəlxalq əməkdaşlıq arasında səmərəli əlaqələrin qurulmasından asılıdır. Dövlət tənzimləyici və dəstəkləyici rol oynayaraq, insan kapitalının inkişafı üçün zəruri infrastruktur və hüquqi çərçivə təmin edir. Özəl sektor isə kadr hazırlığına investisiya yatırmaq və innovativ həllər tətbiq etmək yolu ilə prosesə töhfə verir. Beynəlxalq təcrübənin tətbiqi və tərəfdaşlıq proqramlarının həyata keçirilməsi strategiyanın qlobal səviyyədə effektivliyini artırır. Monitorinq və qiymətləndirmə sistemləri strategiyanın icrasının davamlılığını təmin edən əsas mexanizmlərdən biridir. Bu sistemlər vasitəsilə strategiyanın təsirləri, boşluqları və inkişaf sahələri müəyyən edilir, icra prosesinin təkmilləşdirilməsi üçün addımlar atılır. Həmçinin, regional və sektorlararası yanaşmaların inteqrasiyası, insan kapitalının inkişafını daha geniş miqyasda təmin edir və iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində balanslı inkişafı dəstəkləyir. Beləliklə, insan kapitalının inkişafı üzrə strategiyanın həyata keçirilməsi yalnız bilik iqtisadiyyatının inkişafını dəstəkləməklə kifayətlənmir, həm də cəmiyyətin rifah səviyyəsini artırır və dayanıqlı iqtisadi inkişafı təmin edir. Bu strategiya, gələcək nəsillər üçün güclü insan resurslarının formalaşdırılması və milli inkişaf strategiyalarının reallaşdırılması üçün mühüm əsas yaradır. Strategiyanın effektiv mexanizmlərlə icrası, həm milli, həm də qlobal səviyyədə davamlı inkişaf məqsədlərinə çatmağa şərait yaradır.
Açar sözlər: qlobal səviyyə, dövlət siyasəti, insan kapitalı, mexanizm, beynəlxalq təcrübə

Abstract
Human capital development is considered one of the most important priorities of the modern era and plays a key role in increasing the economic, social and technological potential of countries. The implementation of the strategy on human capital development is a multifaceted process that requires the implementation of complex measures in the fields of education, vocational training, health and innovation. This strategy plays the role of an important tool for increasing the competitiveness of the economy and achieving sustainable development goals.
The successful implementation of the strategy depends on the establishment of effective relations between state policy, private sector participation and international cooperation. The state, playing a regulatory and supporting role, provides the necessary infrastructure and legal framework for the development of human capital. The private sector contributes to the process by investing in personnel training and implementing innovative solutions. The application of international experience and the implementation of partnership programs increase the effectiveness of the strategy at the global level. Monitoring and evaluation

systems are one of the main mechanisms ensuring the sustainability of the strategy's implementation. Through these systems, the impacts, gaps and areas for development of the strategy are identified, and steps are taken to improve the implementation process. Also, the integration of regional and cross-sectoral approaches ensures the development of human capital on a wider scale and supports balanced development in various sectors of the economy. Thus, the implementation of the strategy for the development of human capital is not only sufficient to support the development of the knowledge economy, but also increases the level of well-being of society and ensures sustainable economic development. This strategy creates an important basis for the formation of strong human resources for future generations and the implementation of national development strategies. The implementation of the strategy with effective mechanisms creates conditions for achieving sustainable development goals at both the national and global levels.
Keywords: global level, state policy, human capital, mechanism, international experience

INVESTIGATING THE ASSOCIATION OF INSUFFICIENT SLEEP AND CARDIOVASCULAR INDICES IN YOUNG ADULTS

NADEZHDA ZUBRITSKAYA
Educational institution "Belarusian State University",
Faculty of Biology, Minsk, Republic of Belarus
VICTOR KAZAKEVICH
PhD in Biology, Associate Professor
Educational institution "Belarusian State University",
Faculty of Biology, Human and Animal Physiology Department,
Minsk, Republic of Belarus

ABSTRACT

In recent years, there has been an increase in cardiovascular disease (CVD) among young people, with the role of sleep identified as a significant factor in the prevention of CVD. Individuals who consistently sleep less than the recommended amount are more likely to experience a heart attack, and regular sleep deprivation increases the risk of a myocardial infarction.

Violations of the body's biological rhythms, sleep regime and duration can lead to deterioration of the physical and psycho-emotional state of young people and behavioural disorders. The consequences of inadequate sleep are manifold, including impairment to memory, cognitive function and reaction time.

The present study aims to investigate the association between insufficient sleep and cardiovascular health indicators among young individuals. To achieve this objective, a comprehensive review of the extant literature on the subject was conducted, and the findings were synthesised. This was complemented by the conduction of testing and a survey.

The survey involved 40 participants within the age range of 18 to 28 years. Blood pressure measurements were conducted and the average pulse pressure was calculated in both groups.

The survey revealed that the number of subjects who slept 5-6 hours a day or less was higher than those who slept 7-8 hours a day. The pulse pressure of the group of subjects sleeping 5-6 hours was found to be higher (the average value 50 ± 5 mm Hg) than that sleeping 7-8 hours a day (40 ± 3 mm Hg).

Consequently, it was determined that insufficient sleep has a detrimental effect on the cardiovascular performance of young adults. It is therefore recommended that young people pay special attention to their sleep patterns. It should be considered a conscious and important factor in achieving success and well-being.

Keywords: insufficient sleep, cardiovascular disease, pulse pressure, sleep pattern

MUHÎTÎ DİVANINDA SAYILAR VE ANLAMLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Nalan TETİK
Burdur Mehmet Akif Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebîyatı Bölümü,
Eski Türk Edebîyatı Ana Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi,
0009_0008_3284_209X

ÖZET
Varoluşundan bu yana evreni ve yaratılan düzeni anlamlandıramayan insanoğlu, bilinen en eski yöntemlerden biri olan sayı sembollerini, evrene uyarlayarak sorularına ve kâinatın sırlarına yanıt aramıştır. Bu yönde Kur'an ve insan arasındaki matematiksel uyum dikkat çekmiş, çağrışım ve yoruma imkân vermesi nedeniyle ilim ve sanat insanları, sayı sembolizmini eserlerinde aktarım aracı olarak kullanmışlardır. Kur'an ve evrenin sırları, Ebced hesabı ve keşif yoluyla anlaşılmaya ve çözülmeye çalışılmıştır. Bilim ve sanatta yerini alan sayı sembolizmi, edebiyata ve özellikle nazımda kullanıma yerleşmiş, halka verilmek istenen mesajlar şiirler yoluyla geçmiştir. Osmanlı Divan Edebiyatında bazı şairler tarafından da kullanılan bu yöntemle sayılar, eserlerde sembolik anlatım aracı olarak kullanılmıştır.
XVI. yüzyıl Divan şairlerinden olan Muhîtî de diğer tasavvufi divan şairleri gibi sayı sembollerini divanında kullanmıştır. Hurûfî görüşün temsilcisi olan Muhîtî, şiirlerinde özellikle 6, 7, 14, 17, 28, 32, 72 gibi rakamları vurgulamıştır. Hurufi düşüncede önemli kabul edilen bu rakamlar, matematiksel anlamdan ziyade, tasavvufî ve bâtınî anlamlar taşımıştır. Çeşitli metaforlarla süslenip edebî-estetik anlam taşıyan beyitlerde, bazı isim ve kavramlar şifreli olarak verilmiştir. XVI. yüzyılın kültür birikimini, süslü ve sanatlı dilini eserlerinde yansıtan Muhîtî, Hurufî inanç ve öğretileri sayı ve harf sembolizmini şiirlerinde kullanarak bazen açık bazen gizli şekilde göstermiştir.
Bu çalışmada, Muhiti'nin beyitlerinden örnekler verilerek, divanda geçen sayı sembollerinin tasavvufî anlam ve yorumları incelenmiştir. Hurûfî öğretilerini benimseyen şairin şiirlerinde, sayıları ne anlamda kullandığı, temsil ettiği düşünceye uygun simgeleyerek vermek istediği mesajların ne olduğu ortaya konulmuştur.
Anahtar Kelimeler: Muhîtî, Hurûfîlik, tasavvuf, Ebced, sayı sembolizmi

A STUDY ON NUMBERS AND THEIR MEANINGS IN THE MUHÎTÎ DIVAN

ABSTRACT
Human beings, who have not been able to make sense of the universe and the created order since their existence, have sought answers to their questions and the secrets of the universe by adapting the number symbols, one of the oldest known methods, to the universe. In this direction, the mathematical harmony between the Qur'an and human beings has attracted attention, and since it allows association and interpretation, people of science and art have used number symbolism as a means of transmission in their works. The Qur'an and the secrets of the universe have been tried to be understood and solved through Abjad calculation and discovery. Number symbolism, which has taken its place in science and art, has settled in literature and especially in verse, and the messages to be given to the public have been passed through poems. With this method, which was also used by some poets in Ottoman Divan Literature, numbers were used as a symbolic expression tool in the works. Muhîtî, one of the sixteenth century divan poets, used number symbols in his divan like other Sufi divan poets.

Muhîtî, who is the representative of the Hurufi view, especially emphasized numbers such as 6, 7, 14, 17, 28, 32, 72 in his poems. These figures, which are considered important in Hurufi thought, had Sufi and superstitious meanings rather than mathematical meanings. In couplets that are decorated with various metaphors and have literary-aesthetic meaning, some names and concepts are given in cryptic form. Reflecting the cultural accumulation of the XVIth century, its ornate and artistic language in his works, Muhîtî showed the Hurufi beliefs and teachings sometimes openly and sometimes secretly by using the symbolism of numbers and letters in his poems.

In this study, examples of Muhiti's couplets were given and the Sufi meanings and interpretations of the number symbols in the divan were examined. In the poems of the poet, who adopted the Hurufi teachings, it was revealed in what sense he used the numbers and what the messages he wanted to give by symbolizing them in accordance with the idea he represented.

Keywords: Muhîtî, Hurûfîsm, sufism, Abjad, number symbolism

GİRİŞ

İnsanoğlu var oluşundan bu yana bilinmeyene ulaşmak istemiş, çözülemeyen sırlar için mistik yorumlar yaparak anlamlandırma yöntemleri geliştirmiştir. İnsanlık, keşfetme, geleceği öğrenme ve kâinatı anlamlandırma merakını, çeşitli dinlerde gördüğümüz Kabala, Ebced, Cefr ilmi, Gemiatria gibi, kutsal kitaplara dayalı harf ve sayılar arasında bağlantı kurarak, dini batini yorumlarla oluşan ilimler üretmiştir. Bilinen en eski yöntemlerden birisi sayı sembollerini evrene uyarlamaktır. Tasavvufi yorumlar, metafiziksel ve felsefi anlamlar dini kaidelerle iç içe geçmiş, sayı, harf ve şekillere yüklenen anlamlar, evrenin sırlarına ulaştıran anahtar gibi görülmüştür. Dini öğretiler şiirler üzerinden halka verilirken, Ahmed Yesevi'yle başlayan "Hikmet Geleneği", öğretileri şiirler üzerinden yayarak hem edebî hem estetik bütünlük oluşturmuştur. Tasavvufi öğretiler, şiirlerle kitlelere ulaşmış, halka ve yüksek zümreye hitap ederek yayılmıştır.

Huruf ilminin kurucusu Fazlullah-ı Hurûfi (ö. 1394), sayı ve harfler arasında gizli sırlar, hakikate götüren şifreler olduğunu iddia etmiş, Hurûfiler ve yandaşları zındık ilan edilmiş, Bektaşilik ve Alevilik tarikatlarına etkisi olmasına rağmen, İslâm tasavvufuyla doğrudan ilgisi olmadığı düşünülerek, zındıklık suçlamasıyla idam edilmiştir. Harflerin ve sayıların kutsallığına inanan Hurûfîler, harf ve sayılara yükledikleri sembolik anlamlar üzerinden kozmik ve metafizik anlamlar çıkararak sırrı, hakikati bulmaya çalışır, insan yüzündeki çizgileri ve organları harflerle ilişkilendirerek, insan yüzünü sırrın yansıması olarak görürler. Mezhebin kurucusu Fazlullah, kendisini ilahi rehber olarak görmüş, özellikle *Cavidânname* (Aksu, 1981) adlı eserinde öğretilerini detaylandırmış, tepki ve nefret toplayarak dönem padişahı tarafından idam edilmiştir. Öldürülmesi ve sapkınlık ilan edilmesine rağmen Hurûfî öğretileri Bektaşilik gibi diğer tarikatları etkilemiştir (Gölpınarlı, 1973). Hurûfîler insan bedenini de Allah'ın hakiki sureti kabul edip, Pisagor'un tesiriyle rakamlara belli anlamlar yükleyerek evreni ve hakikati ilişkilendirmişlerdir. Kur'an ve insan arasındaki bağlantı ve matematiksel uyumu ifade etmeye çalışmışlardır. İnsan yüzünde sayısal bir ifade arayan Hurûfîler yüzdeki 7 adet istiva hattını Fatiha Suresi'nin 7 ayetiyle ilişkilendirerek anlamlandırmışlardır (Bashîr, 2013). Dönemin, Hurufileri sapkın görmesi ve yanlış anlaşılma çekincelerinden dolayı, şiirlerde sayısal semboller, şifreli verilmiş, okurla araya perde koyularak yazılmıştır. Muhiti, Ebced hesabı tekniğiyle bazı isim ve kavramları üstü kapalı vermiştir. Bu hem Hallac-ı Mansur hem de Nesîmî akıbetine uğramaktan ve dönemin tepkisinden kaçınmak ve sırrı sadece ehline vermek istemesinden kaynaklanmıştır.

XVI. Yüzyıl Divân şairlerinden olan Muhîtî, Hurufilik inancının edebî temsilcilerindendir. Divan'ında sayı sembollerini çok kullanmıştır. Yaşamı hakkında tezkirelerdeki kısa bilgiler hariç fazla bilgi bulunmayan şair, eser merkezli çıkarımlara dayanarak, harf ve sayılar

üzerinden Kur'an'ı yorumlayan Hurûfîliği, Divanına yansıtmıştır. Edebî anlamda XVI. yüzyılın zengin ve sanatlı dilini, dönemin kültür birikimini yansıtırken Hurûfîlik inancını ve sayı sembollerinin şiirdeki yansımasını da gösterir.

Bu çalışmada Muhîtî'nin Divanını beyitler üzerinden çevirerek şerh edip, tespit edilen sayıların anlamını ve çıkarımları vermeyi amaçlamaktayız. Çalışma sınırlılığı belirlenerek divan metninin tamamı değil, sadece rakamlar ve gizli rakam verdiğine kanaat getirilen (Elif, Kûn, Nûn vb.) beyitler ele alınmıştır. Nitel araştırma yöntemi kullanılmış, konuyla ilgili akademik çalışmalar, el yazmaları, tezler, sözlükler, dergi ve makaleler taranmış, fişleme yapılarak gruplandırılmıştır. Çalışmada tablo ve görsel ek vb. kullanılmayacaktır.

Çalışmanın amacı şu sorulara cevap bulmaktır:

- Divanda hangi sayılar geçmektedir?
- Bu sayıların sembolik anlamları nelerdir?
- Divanda gizli mesajlar var mıdır?
- Muhîtî Hurufî görüşün temsilcisi mi ve bunu net olarak söylüyor mu?
- En'el Hakk görüşünde mi?
- Beyitlerde geçen sayı sembolleri ve anlamları nelerdir?
- Neden kendisi ve eserleriyle ilgili kısa tezkire yazıları dışında fazla bilgi yok?
- Muhîtî Hurufî bir şair mi? 12 imam beyitlerde geçiyor mu?

Bu sorular ana ve alt başlık halinde verilmeyecek, beyitler içindeki sayı sembolleri üzerinden cevaplanacaktır. Çalışma Muhîtî Divanı'yla sınırlı tutulmuştur. Muhîtî'nin kişiliği, hayatı vb. konulara yüzeysel girilmiş, sadece sayı sembolleri ve Hurûfîlik bağlamında verdiği mesaj üzerinde durulmuştur.

Asl-ı 'âlem harfdür ḳılma saḳın inkâr-ı harf
Ḳavl-i Kâf u Nûn sana yetmez mi 'âlemde sened G.79/1

Huruf-ı Mukattaa (kesik harfler) dediğimiz 14 harf, Kur'an'da yer alan manası gizli harflerdir. Hurûfîlikte bu 14 harf, yaratılışın özüne ve ilahi kelamın sırrına işaret eder. Bu harfler aracılığıyla Kur'an'ın kozmik sırrı ve maneviyatının iletildiğini kabul eden Hurûfîler, evrenin mistik sırlarının ancak harfler ve sayılar üzerinden çözülebileceğine inanır, yaratılanda yaratıcının ilahi tecellisini ararlar. 17 harf (muhkemat), 14 harfin tam ve doğru yazımıyla ortaya çıkar. 17 harf kesin anlam taşır ve muhkemat olarak adlandırılır. Namazda kılınan 17 rekât, muhkemat harfler ile ilişkilendirilir ve tasavvufi bakış açısıyla bu harfler yaratılış sırrını açıklar 11 harf (müştebihat), ise geriye kalan harf sayısıdır ve seferi birinin kıldığı rekât sayısı ile ilişkilendirilir. Namaz ve sayıların ilişkisi Aksu'ya göre 14 harf ile 17 harf arasındaki ilişkiyle bağlantılıdır ve farz namazlarda kılınan 17 rekât ile örtüşür. Bu rakam sembolizmi, namazın içsel ve manevi boyutuyla ilişkili olup, anlamca daha derin ve soyut hakikati sembolize eder (Aksu: 1995).

16. Yüzyıl, Klasik Türk edebîyatının hem divan hem de tasavvuf edebîyatında zirveye ulaştığı bir dönemdir. Mutasavvıf şairler içinde, bağlı bulunduğu Hurûfî inancını şiirlerine ustalıkla yansıtan şair Muhîtî, divanında Allah'a olan aşk, hakikate erme çabası, dünyanın faniliğini işlemiştir. Dili süslü ve sanatlı olan şair, Hurûfî tarikatı ve düşüncesinin güçlü bir temsilcisidir. Hayatı hakkında tezkirelerde kısa bilgiler dışında çok fazla bilgi olmayan Muhîtî, Hurufi şairlerden Arşî'nin müridiidir. Doğum tarihinin *Keşf-name'*sinde 960 (1553) olduğu, Arşi'nin müridinin Muhîtî için yazdığı mersiyesinden hareketle 1621 yılından önce öldüğü sonucu ortaya çıkmıştır (Usluer, 2013). Muhîtî'nin yaşamıyla ilgili çok fazla bilgi yoktur ancak, Hurûfî bir Abdal olduğu "Baş açık yalın ayak pâk trâş u abdâlüz" (Tataroğlu 1995: 154) beyitinden anlaşılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğunun edebî anlamda da altın çağı olan XVI. yüzyılda yaşadığını tezkire ve diğer kaynaklardan öğrendiğimiz Muhîtî, eserlerinden hareketle Hurûfîlik öğretilerini harf ve sayılar üzerinden örneklerle vermiş, tevhit inancını, Allah'ın tecellisinin varlıkta göründüğünü, ilahi sırları estetik ve didaktik üslupla yansıtmıştır. (Usluer, 2016) Hurufilik telkinlerini Nesimi kadar özgürce ve perdesiz kullanmayan Muhîtî, daha tedbirli

davranmıştır (Tataroğlu, 1998: 29). Hurûfîlik esaslarını yeni yorumlarla açıklayarak, "Vahdet-i Vücut" kökenine dayanmakla birlikte Hurûfî iman esaslarını, Allah tecellisinin Fazlullah'ta gerçekleştiğini söylemekten çekinmeden iman esaslarını yaymayı amaç edinmiştir. Şiirlerinde Nesîmîden etkilendiği görülen Muhîtî, yine şiirlerindeki üslup ve terminolojiden hareketle kendinden sonra gelen XVI. yüzyıl şairi Arşi'yi etkilemiş, Arşî, Muhîtî'nin ölümünden sonra onun zamanın mehdisi olduğunu belirten mersiye yazmıştır (Kahraman, 1989:419).

Muhîtî'nin Divanı'nda 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 11, 14, 15, 17, 28, 32, 42, 72, 77, 84, 1000, 18000, 3000, 3600, 70000, 12000'dir. Bu sayılar sembolik manada kullanılmış, G.3/2'de 7,14, 99 (Esmâ'ül Hüsna) sayısı gizli verilmiştir.

1 Rakamı

Şair doğrudan 1 rakamı ile ilgili sembolik anlam kullanmamış ancak vahdet anlayışını Elif harfi ile vermiştir.

Elif-Tevhit

Kirpügüñ ma'nası esrâr-ı Elif
Ħal- i la'lün noḳta-i hem ħarf-i Bâ G.2/5

Sevgilinin kirpiğinin anlamı Elif'in sırlarında gizlidir, dudağındaki ben ise Ba harfi hem de noktadır.

Elif, Arap alfabesinin ilk harfi olup 1'i temsil eder. İslam tasavvufunda tevhidi, birliği, aşkı sembolize eden sayıdır (vahdet). Sevgilinin Elif gibi dimdik kirpikleri, bu birliği ve sıraları işaret eder.

Sevgilini dudaklarında ki ''lal'' (yakut metaforu) onun güzelliğinin sembolüdür. Hem nokta hem Ba harfi nitelemesiyle aşkın özünü, ilahi hakikati anlatır. Arap alfabesinde ki "Ba" harfi nokta ile tamamlanır.

Elif Allah'ın bir oluşu aşkın başlangıcını ifade ederken ''Bâ'' nın noktası ise varlık alemi, var oluşun özüdür. Beyitte hem beşerî aşk (sevgilinin güzelliği) hem ilahi aşk işlenmiştir.

7 Sayısının Sembolik Anlamı ve "Seb'al – mesâni"

Beyitlerde geçen 7 sayısı, 7 hat, 7 ayet (Fatiha suresi), 7 gök katı, 7 gün (hafta), 7.imam, 7 gök katı gibi unsurları sembolize etmek için kullanılmıştır.

Ma'ni-i "seb'a semâvâtin ṭıbâk"
Yedi ħaṭṭuñdur śûretidür bî- riyâ G.2/2

Yedi kat gök yaratıldı ayetinin anlamı/ Senin yedi hattındadır, o hattın riyasız suretidir.

Sayı ve harfler üzerinden Allah'ın hikmetlerini anlamaya çalışan Hurûfîler için Fatiha Suresi mistik bir merkez niteliğindendir. Yedi ayetten oluşan Fatiha, Yüzdeki yedi hattı işaret eder (Gölpınarlı, 1997: 149).

Heft hattun istivasından 'ubûr it kim 'ayân
Heşt bâg-ı cennet -i a'lâya togrı rahdur''
G.37/2

7 kat göğün zarafeti ve dengesinden geç ki açıkça görünsün / En yüce yani sekizinci cennet bağına giden yol budur.

Tasavvufta heft hatt (yedi kat gök) Allah'ın yüceliği ve evrenin düzenini istiva dengeyi temsil ederken, cenneti ala sekizinci cenneti, en yüksek makam ve ilahi huzurla mutlak hakikati temsil eder.

Hefte vü rûz u mâh u sal içre
Sâ'at-i kısmet-i hisabam ben G. 162/6
Hefte vü rûz u mâh u sal içre
Sâ'at-i kısmet-i Ĥisabam ben G. 162/6

Ben haftalar (7 gün), günler, aylar, yıllar içinde kısmetimin, kendi kaderimin ve hesabımın saatindeyim.

Zamanı derin bir tefekkürle ele alan şair hem tasavvufi hem felsefi yönleriyle insanın evrendeki yerini anlamaya çalışırken zaman ve kader karşısında sorgulayan bir birey olarak kendisini

anlatmıştır. Hefte 7 günlük zaman dilimi olup, haftanın 7 günü yanında hayatın evrelerini, evrensel düzeni temsil eder.

Hurûfîlerde Fatiha (seb'âl mesân)

Ey yüzüñ ħurşîd ü mâh-ı âsumân
Zülf ü ḳaş u kirpigüñ Seb'al-meśân
Ey ħaṫṫu ħâlüñ kelâm-ı Câvidân
Sûretüñ nakşında oldı Ħaḳḳ 'ayân T.64

Ey yüzü göklerin güneşi ve ayı olan sevgili/ Senin saçların, kaşların ve kirpiklerin yedi tekrarlanan ayet (Fatiha) tir. Ey benim ve işaretlerin ebedi sözü/Suretinde Allah'ın hakikati aşikâr oldu.

Kur'an'da geçen "Seb'al-mesân, Esmâ-yı Hüsna sevgilinin güzellik unsurlarıyla eşleştirilerek, yazmadan sayı sembolizmi kullanılmıştır. Aşığın çabası ilahi hakikat olup, "Allah'a giden yol sevgilinin güzelliğinde hakikati bulmaktır" temasını yine Hurûfî anlayışa göre hem estetik hem metafizik derinlikle işlemiştir.

"Seb'al – mesâni" ile Kur'an'ın özü olan Fatiha ve sevgili yüzü arasında bağ kurulmuştur. Sevgilinin yüzündeki güzellik, Fatiha suresine benzetilerek adeta ayet gibi görünür ve yaratılanın güzelliği ile Allah kelamının (Fatiha suresinin) ilahi uyumu gösterilir.

4-5-6-9-10-11-14-17 Sayıları

Nûn u Dâd u Kâf u Kâf -ile Elif
Oldı beş vaḳt içre on yedi salat G.21/2

Nûn, Dâd, Kâf u Kâf ve Elifle/ Beş vakitte on yedi namaz oldu.

Beş vakitte kılınan namaz farzlarının toplam sayısı 17 dir ve 17 salât ile namazı, Allah'a yönelmeyi hatırlatır. Şair ibadet sayı ve şekilleri üzerinden Allah'ın yarattığı düzeni harfler ve sayı sembolleriyle birleştirerek ilahi düzeni hatırlatmaktadır.

On dört hûruf-ı müfredât
Heft-deh sâlât-ı muĥkemât
Hacc u şehâdet hem zekât
Hem âyet-i Kur'ân- durur Mur.2/ XI

İslâm'ın beş temel şartı ve Kur'an'a atıfta bulunan şair, Hurûfîlik etkisiyle harfler, sayılar, ibadetler ve Kur'an arasında bağlantı kurmaktadır. İslâm'ın şekilsel ritüellerinin özünde (salat, hac, zekât) ilahi hikmetin yattığına işaret eder. 14 Harf, Kur'an'da bazı surelerin başında gelen Huruf-u mukattaa harflerdir. Tasavvufi düşüncede bu harflerin Allah'ın isimlerinin yaratılış sırrını sembolize ettiği görüşü vardır. Tekil (müfredat) harfler ilahi mesajın parçası kabul edilir ve tek başına anlam taşır.

Heft-deh sâlât-ı muĥkemât, 17 rekât farz namazını (sabah 2, öğle 4, ikindi 4, akşam 3, yatsı 4) anlamında olup, muhkem olan namazlar sağlam şekilde Allah'a bağlılığı temsil eder. Hac, şehadet, zekât yine Allah'a bağlılık ile fiziksel ve ruhsal yolculuğun sembolüdür ve Kur'an'da açıkça yer alır (Fatiha,4; Bakara, 128, 133, 200; Âl-i İmrân, 51; Nisâ,36-172; Maide, 72 vd.).

Urûc-ı zülfüñe bulmaġ-içüñ yol
Salât-ı dört yedi ma'dûdumuzdur G. 51/7

Dört- Yedi salat ifadesi günlük, namazların sayısına yapılan sembolik göndermedir. İslam'da 17, 5 vakit namazın farz rekatları toplam sayısıdır. Dizede geçen 4, sabah-akşam-yatsı gibi namazlarda belirli rekatlardaki namazları temsil ederken, 7 ile birleştirerek 17 rekâta göndermede bulunuyor.

Gösterür rûşen sâlât-ı hamse'i
Kaş u kirpik sâç u enf-i has G.49/3

Divan edebîyatının estetik ve sebolik dilini kullanarak sevgilinin fiziki güzelliğiyle dini unsurları bir araya getiren şair, "sâlât-ı hamse" ile beş vakit namazı hatırlatarak hem tasavvufi hem de mecazi bir bağlam oluşturmuş, sevgilinin güzellik unsurları olan kaş, kirpik, burun vb., 5 vakit namazla bağdaştırarak, ilahi düzeni sevgilinin suretinde tasvir etmiş, bu unsurların da

Allah'ın varlık aleminde yansıması olduğunu belirtmiştir. Şair 5 vakit namazı sevgilinin yüzü ve bedenine bağlayarak hem ibadeti hem de aşkı yüceltir.

Lâm-elif şeş ĥarf olupdur ya'ni ḳaş u kirpigüñ
Noḳta-i Fâ sırrı hem ol zülf-i 'anber G.58/2
Yusuf -i vaktem ider bana sücud Kur'an
Afitabu kamer on bir kevkeb G.16/5

Bu zamanın Yusuf'u (Hz. Yusuf) benim; yıldız ay ve güneş bana secde eder.

Hz. Yusuf'un rüyasına gönderme yapan şair kendisini Hz. Yusuf'a benzetmektedir. Güneş ve ay ebeveyni, 11 yıldız ise kardeşleri temsil eder. Kur'an'ı Kerim'in Yusuf suresine (12:4) gönderme yapılmaktadır.

Klasik şiirde "Lâm-elif" güzellik sembolü olarak şiirlerde kullanılır. Sevgilinin yay gibi kaşını Lâmل, düz ve uzun kirpiğini elifا temsil eder. Beyitte "Lâm-Elif"in 6 harf olduğu belirtilmiştir. İlahi düzen ve kemali temsil eden 6 sayısı sevgilinin aynı zamanda güzellik unsurlarıdır. Fe harfiف, şekilsel yapısı itibariyle eğri bir çizgi ve nokta ile tasvir edilir.

Çâr-deh ħarf ile on bir ħarfe buldunsa sebîl
Žâhir ü bâtın saña keşf oldı esrâr-ı nihân G.171/4

Eğer 14 harf ile 11 harfin yolunu bulduysan, gizli sırlar açığa çıktı, zâhiri ve bâtını sana keşfoldu" diyen şair, 14 harf ile "Kelime-i Tevhid ve Besmele", tezat (zahirî-bâtını) istiare (harflerin sayısal değerleri üzerinden manevi kast) sanatları kullanılan bu beyit tasavvufi derinlik içerir ve harflerin sayısal ve sembolik değerleri üzerinden sırra ulaşmanın keşif yoluyla olabileceğini anlatır.

Altı kerre ibtitadür mihri tevülü beyan
Kimki fehm iddiyse buldı genci tevili G.170/1

Altı kez başlangıç, mihir apaçık beyandır. Kim anladıysa bunu açıkçası tevilin hazinesini buldu. İnsanın yaratılıştan itibaren hakikati idrak etme yeteneğine sahip olduğu ancak bunun tefekkür gerektirdiğini söyleyen şair Kur'an a atıfta bulunarak Allah'ın gökleri ve yeri 6 günde yarattığına değinmiştir.

Gaybden yâz-deh harf-i müşâbih
Şehâdet içre on dört muhkemâtam G. 144/2

Gayb (gizli) alemden yazılan 10 harf, benzer harfler/ Görünen (şehadet) alemde 14 muhkem (sağlam) yerim. 10 harf sırrı, tecelliyi işaret eder. Harf-i müsebbih ile benzeyen harfler 14 muhkemât ile 14 yer, 14 sabit nokta bahsedilir. Gizli sırlardan açık ve sağlam hakikatlere geçişi anlatır.

Şeş cihetten *semme vechu'llâh* dur manžûrumuz
Kâf u Nûn içre suâlât û cevâbı neylerüz G.82/6

6 yönde de her yerde Allah'ın cemâli (*vechu'llâh*) bizim maksadımızdır/ Kaf ve Nun içindeki soruları ne yapalım?

Tasavvufta şeş cihet (6 yön: doğu-batı-kuzey-güney-yukarı-aşağı), Allah'ın her yerde olduğunu ifade eden kelimedir. *Semme vechu'llâh*, (Bakara Suresi, 115.ayet) "Her yerde Allah'ın vechullahı (yüzü olduğunu) anlatan ayettir. Hakikate yani Allah'ın sırrına Kâf ve Nûn (Kün fe yekün) ile vakıf olunup ulaşıldığında, dünyevi soru ve cevapların önemsiz olduğunu işaret ederek tam teslimiyet halini dile getiriyor.

İstivâ-yı tis'a 'işrîndür heftde âşikâr
Žat-ı pâk-i vâħid ü bî- ibtidâ-yı gayb-bîn G.158/2

Dokuzuncu mertebeye ulaşmak 7. mertebede belli olur/ Tek ve kutsal olan Zat, başlangıcı olmayan ve gaybı gören bir varlıktır.

Şair, yüksek bir mertebeye ulaşmanın 7. aşamada belli olacağının söylüyor. 9. aşama ise hakikate erme, ilahi bilgiye ulaşma mertebesidir. Mertebelerin gizli ve derin süreç olduğunu, olgunlaşma ve arayış gerektirdiğini anlatıyor.

28 ve 32 Sayısı

Muhîtî, Hurûfîlik anlayışına uygun olarak en sık 32 sayısını beyitlerinde kullanmıştır. Divan'da çok sayıda geçen 32 sayısı (Sî vü Dû), Hurûfî anlayışa göre ilahi kelamı ve Allah'ın insanda tecellisi sayılan 32 dişi temsil eder.

Hurûfîlikte "Sî vü Dû", insan yüzündeki 32 dişle ilişkilendirilir ve insan yüzü Allah'ın tecelli ettiği yer olarak nitelendirilerek Allah'ın ve kâinatın sırrının insan yüzünde olduğuna inanılır (*TDV İslam Ansiklopedisi*, 1998: 408-412). Hurûfîler, Allah'ın 32 harfi Hz. Adem'e, 28 harfi Hz. Muhammed'e verdiğini düşünürler. "Âdem su ile çamur arasındayken ben nebi idim." hadisini buyuran Hz. Muhammed'i örnek verdiği *Keşfnâme* adlı eserinde Muhîtî, 28 harfin 32 harften önce geldiğini, bunun üstünlük değil Hz. Muhammed'in önceliği olduğunu belirtmiştir (Usluer, 2009: 113). Şahin'in çalışmasındaki örnekten hareketle Muhîtî, tuyuğ ve beyitlerinde 32 harfin Hz. Adem'e verildiğine değinmiştir (2019: 44).

Sî vü Dû, Farsça 32 olup, insanın ilahi kelamı dile getirdiği dişleri, Kur'an'daki sure, ayet ve temel kaideleri, farzları ve haramları temsil eder. İlk insan olan Hz. Âdem'e, Allah'ın bütün isimleri öğretilmiş (Bakara Suresi, 2:31), Allah'ın insanda tecelli edişi ve insanın ilahi sıfatlara mazhar eşref-i mahlukat olduğu vurgulanmıştır. Hurûfîlikte zahiri (görünür) ifadeler insan bedenindeki ilahi sırların sembolüdür.

Bununla ilgili beyitlerden örnekler şu şekildedir:

Sî vü Dû esmâ ki insânuñ müsemmâsındadur
Fażl-ı Yezdânuñ müsemmâdur ki esmâsındadur G.64/1
Otuz iki isim insanın adındandır/ Allah'ın lütfu ise o adların anlamındadır.

Muhîtî bu beyitle kaynağını Allah'tan alan harfleri, insan ve eşyayı ilişkilendirmiştir.

Sî vü Dûdür Ka'be vü Kuds-i Halîl
Sî vü Dûdür 'arş u mi 'rac u salât G. 18/10
Otuz ikidir Kâbe ve Halil'in kutsal yeri / Otuz ikidir, arş, miraç ve namaz.

Biz ki eşyâda vücud-ı ekremüz
Mazhar-ı źât u śıfât-ı a'zamuz
Otuz iki nutḳ-ı pâk-ı Âdemüz
Bende-i Fażl-ı Ħudâ-yı 'alemüz T.35

Biz ki varlık aleminin en şerefli varlıklarıyız. Allah'ın en yüce sıfatlarının ve zatının tecellisiyiz. Biz Âdem'in temiz 32 sözüyüz. Biz ki Allah'ın lütfuyuz.

Yine Kur'an'a atıfla (İsrâ Suresi, 17:30) yaratılmışların en şereflisinin insan olduğunu, insanın Allah'ın zat ve sıfatlarının yansıması olduğunu dile getirdiği beyitlerde "Biz Âdem'in temiz 32 sözüyüz" diyerek hem harf sayısına hem de insanın 32 dişiyle ilahi hakikat ve kelamı ifade etme yeteneğine (Bakara, 2:31) değinmiştir. İsimler sadece varlıkların adlarını değil, onların hakikatlerini ve sırlarını da kapsar.

Sî ve Dûdür Âdem ü esmâ-i küll
Sî ve Dûdür ayet-ile beyyinât G.18/4

Bütün isimler ve Âdem(insanoğlu) otuz iki sayısındandır/ Apaçık ayet ve deliller otuz ikiyi gösterir.

Bist ü Heşt ü Sî vü Dû'den her kim oldî bâ-haber
'Âlem-i ġayb u şehadet sırrına âgâhdur G.37/4

28 harf ve 32 harften haberi olan kimse gayb ve şehadet (görünmeyen ve görünen alem) sırrına erer, vakıf olur.

Beyitteki "Bist ü Heşt (28) ü Sî vü Dû (32)" harf sayısı ile insanın maddi (fiziksel) ve manevi boyutları arasında ilişki kurar. 28 harf Arap alfabesinin harf sayısı, 32 ise insanın fiziksel varlığına, diş sayısına işaret eder. Harf ve sayı sembolizmini anlayan kişinin her iki alemin sırrına vakıf olacağının anlatıldığı beyitte, 28 sayısı manevi aleme, 32 harf ise maddi gerçekliğe ve aleme işaret etmektedir. Her iki alemin sırlarını anlamak için insan-ı kâmil olmak gereklidir.

28 Harf ve 32 harf sembolik göndermesiyle telmih, gayb-şehadet kavramlarıyla tezat, harflerin ve sayıların hem maddi hem manevi boyutu temsil etmesiyle de isti'are sanatı kullanılmıştır.

72 sayısı

Yetmiş iki biñ hicâb-ı ref'idüp gördün Ḥaḳḳı
Sırrına eczânuñ irdüñse be-harf-i Kâf u Nuñ G.173/2

(Ey İnsan!) Yetmiş iki bin perdeyi kaldırıp Hakk'ı gördün. / Eğer sırrına ulaştıysan bu Kâf ve Nun harfiyle olmuştur.

Tasavvufta yetmiş iki bin hicap, Allah ile kul arasındaki yetmiş iki bin perdeyi temsil eder. Yetmiş iki bin sayı sembolü sayısal bir kesinlik ve keskinlikten ziyade, engellerin çokluğu bunları aşmanın zorluğunu temsil eder. Allah'ın varlığını ve zatını örten perdeyi temsil eden perde, Allah ile insan arasındaki hicaplar, dünyevi bağlar ve bu bağların kaldırılmasıyla Marifetullah'a (ilahi bilgi ve hakikate) ulaşmayı sağlar. Derin tefekkür ve sırların sembolize edildiği bu beyitte, eczanın sırrı da hakikat ve yaratılış sırrıdır ve bu sır harflerle ilişkilendirilmiştir.

Yetmiş iki milletüñ küfrini îmân bilmişüz
Ehl-i Ḥaḳḳuz yoḳ bizüm hiç kimseden ikrâhımuz G.72/6

Yetmiş iki millet tabiriyle, dini ve mezhebi ayrılıkları aşarak, tasavvufi bir anlayış ve hoşgörüyle insanlığın tümünü kucaklayan İslâm anlayışına değinmiştir. Yetmiş iki millet dünyadaki tüm topluluklar, mezhepler ve dinleri temsil eden sembolik sayıdır. Şair, başkalarının küfrünü bile iman olarak kabul eder, birleştirici bir pencereden bakarak, her insanı Allah'ın yansıması olarak görür. Bu İslâm düşüncesindeki "Vahdet-i vücut" öğretisine dayalıdır.

Kendisini Hak yolunda derviş olarak tanımlayan şair, kimseden nefret etmediğini, hoşgörüye dayalı insaniyet anlayışını vurgular. Bu anlayış Hz. Mevlâna'nın "Ne olursan ol yine gel" anlayışına paralellik göstererek yalnızca dini hoşgörü ifadesi değil, insaniyet manifestosu olarak kullanılmıştır.

Ol bizüz kim yetmiş iki milletüñ iḫracıyuz
Noḳṭa sırrın fehm idüb Kâf ile Nûndan G.79/1

Yetmiş iki millet ifadesi ile, farklı din ve milleti ayrıştırıcı değil birleştirici şekilde kullanmış, tasavvufun misyonu olan insanları birlik ve hakikate yönlendirme çabası gösterilmiştir. *Tasavvuf, İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*'ndeki (Küçük, 2009) bilgiye göre; harflerin başlangıcı olarak görülen nokta, tasavvufi olarak varlığın da özüdür. İbn-ü Arabi'nin Vahdet-i vücud felsefesindeki noktanın metafiziksel anlamıyla paraleldir. Yaratılış "Kûn" emriyle olurken, necât (kurtuluş) da aynı ilahi düzene bağlıdır. Birleştirici misyonu olan şair, nokta ve Kûn kavramlarıyla hakikate derviş edasıyla yaklaşır (2009, 373-411).

77 Sayısı

Eyleyüp 77 ḥarfüñ mu'ammasını feṯḥ
LâmElif'de derc olan esmâyı bildüm neydeğin G.17/2

77 harfin sırrını çözerek LâmElif'te yer alan isimleri çözdüm ve dediğimi anladım

Tasavvuf öğretilerinde 77 harf, ilahi bilgiyi, gizli sır ve manayı temsil eder. Büyüme ve bilgelik sayısı olan bu sayı, cehennem kelimesinin ebced değerine karşılık gelir. Kur'an'daki tekrar sayısı olan 77 (Araf Suresi, 77) 'dir. İslâm öğretisinde, iman 70 küsur veya 77 şubedir. En üstünü Lâ ilahe illallah, en aşağısı ise yoldan eziyet verici şeyi kaldırmaktır (*Buhâri, Müslim*).

84 Sayısı

Oldı seksen dört mefâśil u ḥuṯût
Der-izâ'-i nuṯḳ-ı zât-ı müfredeat

Seksen dört bağlantı(eklem), ayrıntı ortaya çıktı / Zatın özünde gizli sırlar bulundu.

Tasavvufi anlayışta, insanın tekil parçalarının ve özündeki sırrının keşfi, Allah'ın yarattığı bütünlüğü idraki sağlar. Nûtk ilahi tılsım ve hikmet olarak yorumlanabilir. Hurûfî anlayışta ve tasavvufta 84 sayısının doğrudan belli bir anlam ifade ettiğini söyleyemeyiz. Ancak ebced

hesabına göre adalet, tevbe, delâl gibi bazı kavramlara karşılık gelirken, Kur'an'da 84. Sure İnşikak Suresi'dir (İnşikâk:84) ve kıyamet gününü, insanın iki farklı akıbetini işler. İki cihan, günah-sevap, düalite ceza- ödül, hesap günü gibi tasavvufi kavramlarla ilgilidir. Ayet sayısı 25, harf sayısı 436 dır. Ayrıca 8+4= 12 ile 12 imamı temsil eder.

Kozmolojik açıdan bakılırsa, 84 sayısı 7x12 karşılığıdır. 7 Sayısı,7 kat gök, nefis, mertebeler, cehennem gibi kavramları, 12 sayısı İslâm geleneğinde hicri aylar, 12 imam vb. kavramları temsil eder. Bütünsel bir anlam arayışında parçaların birliğini ifade ediyor.

Hurûfî anlayışta insan bedeni, evrenin küçük bir modelidir (mikro kozmos), ilahi gücün temsilcisidir. Beyitte geçen mefâsil (eklemler), bedenin bağlantı noktaları olan 84 eklemdir. Evrendeki kozmik düzenin insan vücuduna yansımasını, metafizik bütünlüğü ifade eden sembolik sistemin parçasıdır (Schimmel: 1994).

400 Sayısı

Sensin ol kân-ı seħâ pür-bâr dört yüz üştüri
Bî- tereddüd eyledün bi sâ'ile anı 'atâ G.1/5
O sensin ki (Hz. Ali), dört yüz ölçek madeni/ tereddüt etmeden bir yoksula ihsan ettin.

Buradaki dört yüz sayısı, bolluğu, Hz. Ali'nin cömertliğinin ne denli büyük olduğunu simgeleyen sembolik rakamdır. 400 sayısı tasavvufta, mecazi bir anlam taşıyıp, cömertlik ve bolluğu temsil eder. İslâm kültürü ve tasavvufta büyük sayılar, genellikle büyüklüğü, kemali, manevi bir dereceyi anlatır. 400, Arap alfabesinde "ت" (Te) harfinin ebced değeridir. Hurûfî geleneğinde Te harfi, tamamlanma, erişme, olgunlaşmayı temsil eder. Matematiksel durumu değil, manevi bir durumu anlatan cömertlik rakamıdır.

Doğrudan Rakamla Verilmeyen Sayı Sembolleri

Esmaü'l-Hüsna

Ebced-i Fî hem Dû harf-i Lâm-u Fî
İnbisât-ı Sî vü Dû esmâ-yı eb G.13/5
Fi'nin ebced değeriyle birlikte Dû ve Lâm harfi, 32 ile genişleyen Esmây-i ebcedin sırrıdır.

32, Farsı harfe tekabül eder. Fi Arapçada içinde anlamına gelen kelimedir. Ebced değeri 80+10=90'dır. Allah'ın ilahi düzenini ve sırrını işaret eder.

Dü, Lam ve Fi harflerinin bir araya gelişiyle Allah'ın ilahi düzen ve tecellisi kast edilir. Lam Tevhit ve birliktir. Sî vü Dû insan bedeninin 32 dişi olup, Esmâ Allah'ın 99 ismidir.

3000, 1000, 6000, 12000, Sayıları

Se hezâre ķısmet eyle nuŧķuñı
Dâħil olan buldı âteşden necât G.21/7
(Üç bin) binlerce sözünü paylaş, ona dahil olanlar ateşten kurtuldu.

Se hezâre" büyük bir miktarı ve sınırsızlığı ifade eder. İlmin yayılması binlerce sırrın hikmetin erişilebilir olması yönünden temenni niteliğindedir. Beyit, bilgiyi ve hikmeti parçaların(müfredatın) birleşiminden oluşan bütün (külliyat) olarak ele alır ve klasik şiirde, tasavvufi düşüncede yaygın olan epistemolojik (bilgiye ulaşma) çabasını yansıtır. Külliyat, rumuz ve keşf gibi kavramlar dönemin dini ve entelektüel anlayışına ışık tutar.

Biri ŧarħ oldığı hezâruânuñ
Âdemüñ cevherindeki cemdir G. 66/4
Binlerce kişini yaratıldığı cevherde /Adem'in özü vardır.

Binlerce insanın her biri bir yönüyle bütünün parçasıdır. İnsanın yaratılışındaki ilahi birlik ve öz tüm varlıklarda tecelli etmiş, binlerce insan farklı yönleriyle bütünün parçası olmuştur.

Se hezâr-ı külliyât ey kâmyâb
Üç yigirmi sekiz oldı ķıl ħisâb

Se (3) hezar (1000), 3000 anlamına gelir. Geniş bir bilgi birikimini ve külliyatı işaret eder. İnsanın öğrenmesi gereken binlerce bilgi ve sır vardır. Bu ilim ve hikmet Allah'ın yaratılmışlardaki tecellisidir. Allah'ın ilmini ve hakikati bilmeye davet eden şair, üç yigirmi

sekiz (328) sayısı ile binlerce bilgi ile yine ilahi hakikate erişileceği, Ebced hesabında 328 karşılığı olan kısmet, rezzâk, şeriat gibi kelimelere işaret ediyor.

Muḥîṭîyem üç altı biñ sıfatı
İḥâṭa eyledüm deryâ-yı zâtam G.144/9
Benim içimde 3 altı bin sıfat var/ Kendi zatının denizini sardım, kuşattım.

Üç altı bin sıfat, sayısal olarak çok fazla sıfatı temsil eden manevi vasıflardır. Her türlü ilahi özellik ve tecelliyi temsil eden sıfat yelpazesidir. Şair, kendi içsel aleminde Allah'ın sıfatlarının çokluğu ve derinliğini ilahi özelliklerin sayılamayacak kadar çok olduğunu anlatmaktadır.

Muhîtî Bist ü Heşt ü Sî vü Dû ism ü müsemmayam
Beyân-ı 'alem-i hej-deh hezr-ı Fâzl-ı a'zâmda G.189/5
28, 32 ve 42 ismiyle sarılmış çevrelenmişim/ Binlerce büyüklüğün farkında evrenin açıklamasındayım.

28 Arap, 32 Fars-Osmanlı harfi, 42 mukatta (açık olmayan, gizli) harf ve bunların öğretileri rehberliğinde ilahi fazlın ve ilahi büyüklüğün, evrenin sırlarına eriştiğini dile getirip, harflere kutsiyet yüklüyor. Alem-i hej-deh hezar (12.000) sayısı tasavvufi genişlik ve sembolik sayısal anlamını ifade ederek yaratıcı gücün büyüklüğünü göstermektedir.

Muḥîṭîyem üç altı biñ sıfatı
İḥâṭa eyledüm deryâ-yı žâtam G.144/9
Benim içimde 3 altı bin sıfat var/ Kendi zatının denizini sardım, kuşattım.

Üç altı bin sıfat, sayısal olarak çok fazla sıfatı temsil eden manevi vasıflardır. Her türlü ilahi özellik ve tecelliyi temsil eden sıfat yelpazesidir. Şair, kendi içsel aleminde Allah'ın sıfatlarının çokluğu ve derinliğini ilahi özelliklerin sayılamayacak kadar çok olduğunu anlatmaktadır.

18 Bin Alem

Mâzhar-ı Fażl-ı Hudâyam on sekiz biñ 'alemi
Gösterür mir'ât-ı İskender gibi her dem dilüm"

Yine klasik şiirde çokça rastlanan tasavvufi derinlik ve sembolizm barındıran bu şiirde şair, "Ben Allah'ın lütfunun tecelligâhıyım, 18 bin alemi içimde barındırıyorum, kapsıyorum. Dilim, İskender'in aynası gibi her an gerçekleri gösterir." demektedir.

18 Bin alem, varlık çeşitliliğini, bu alemlerin hem şehadet (görünen) hem de gayb (görünmeyen) varlıkları kapsayan alemdir. Allah'ın sonsuz yaratma gücünü gösteren mecazi bir sayı sembolüdür. 18 bin alem kavramı ve mir'ât-ı İskender metaforu, Allah'ın lütfunun ve hikmetinin insan üzerindeki etkisi ve evrensel boyutunu sembolize eden, İslâm tasavvufunda tüm varlık alemini kapsayan sayıdır. Allah'ın yaratma kudretini ve büyüklüğünü temsil eden bu sayı ile şair, yaratıcının kudretini ve sonsuz gücünü ifade etmiş, bu lütuf ve hikmetin kendinde tecelli ettiğini belirtmiştir.

On sekiz biñ 'alemüñ dîdârını
Ey Muhîtî gösterür mir'atımuz G. 73/7
Ey Muhîtî! 18 bin alemin güzellini (yüzünü), aynalarımız gösterir.

18 bin alem, tasavvufta çok kullanılan bir tabir olup, evrendeki tüm varlık ve alemleri ifade eden sembolik sayıdır. Mirat ile insanın kalbi ve yansıttığı hakikat temsil edilir.

Ey Muhîtî varlığından on sekiz biñ 'alemün
Mustafâ vü Murteza vü âl-i *Tâ Hâ* dur ġaraź G.97/5
Ey Muhîtî! Varlığından 18 bin alem meydana geldi. Mustafa, Murteza (İmam Ali) ve ailesinin amacı budur. Bu gayeye yönelmişlerdir."

SONUÇ

Muhîtî, Divanı'nda Fazlullah'ın önemini sıklıkla dile getirmiş, Hurûfî inanç sistemini anlatmıştır. Yazma eserlerde Muhîtî Dede olarak karşımıza çıkan Muhîtî kendisini "Baş açık yalın ayak pâk u abdâlüz" şeklinde anlatmıştır. Bu çıkarımdan hareketle Muhîtî için Hurûfî temsilcisidir, diyebiliriz. Hurûfîler, Kur'an'da geçen "fazl" kelimeleri ile Fazlullah'ın kast edildiğini düşünür, Fazlullah'ın kitabı olan *Cavidannâme*'yi kutsal kabul ederler. Harflerin

sayısal karşılıklarını, nokta sayılarını, ecza (telaffuzda çıkan harf sayısı) vb. sayılar üzerinden yorumlarlar.

285 şiirden oluşan (205 gazel, 71 tuyuğ, 2 murabba, 4 kıta, 1 mesnevi, 1 müsebba, 1 beyit) divan incelendiğinde,1 (Elif), 4/1, 10/1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 11, 14, 15, 17, 28, 32, 42, 72, 77, 84, 99, 328, 1000, 3000, 7000, 12000, 18000 rakamları tespit edilmiştir. Bu rakamların beyitler üzerinden incelenerek verdiği mesaj ve sembolik anlamı araştırılmıştır. Bu rakamlardan 1000, 3000, binlerce vb. olanlar, yücelik, Allah'ın yaratma gücünün büyüklüğü, sonsuzluk ve abartı anlamı taşımaktadır. Elif harfinin verdiği 1 sayısı ile vahdet anlayışı, 1 rakamı verilmeden anlatılmıştır. Sayıların sembolik anlamları beyitler üzerinden detaylı olarak anlatılmıştır.

Divanda 12 imamdan övgüyle bahsedilmiş, 175. gazel düvazdeh olarak yazılmıştır. Seb'al mesâni ile Fatiha suresinin 7 ayeti söylenmiş, bu 7 ayet bazı beyitlerde ilmin 7 kapısı olarak geçmiştir. Muhîtî'ye göre Fatiha suresi Fazlullah'ı işaret eder. Fatiha'nın 10 ismi, 7 ayeti, 14 şeddesi, 21 çeşit harfi, 21 harfin 11 noktası, inbisâtında 56 harfi, 56 harfin 40 noktası ve tekrarsız 22 harfi, 29 kelimesi toplam142 harfi vardır. Muhîtî Fazlullah'ın 56 yaşında ölmesini de bu 56 inbisât harfe bağlar (Usluer, 2014:239).

Muhîtî'ye göre Fazl ilmi, harfler, sayılar, Kur'an istiva hatları vb. ancak Hurûfîlerin anlayabileceği sırlardır. Bunların sır olması ve herkesle paylaşılamayacağını sıklıkla dile getiren Muhîtî, Ene'l-Hak görüşündedir ancak okuyucuyla araya perde koyar (G.108/4, G.32/ 7, G.33/7, G.88/1, G.58/2, G. 0/4…).

Öğretilerin insanlar tarafından yanlış anlaşılmasını istemediklerinden, zahir ve batın kavramını bütün olarak ele almışlardır. Hurûfîlere göre Tanrı zahir varlıkta sırdır. Kişi ancak harf ve sayı sırlarını bilirse bu sırları keşfeder.

Öne çıkan sembol ve mesajlar, harfler, 4 mucem harf, harf-i mukattaa, seb'al mesâni, fazl ilmi, 12 imam, 72 millet, istiva hattı, Sî vü Dû (32), 4 unsur, Kâf u Nûn, 18 bin âlem, 6 gün, 6 cihet, 17 salat, 5 vakt, 14 harf müfredat (La ilahe illallah), 17 muhkemat, 28 harf, 42 mukattaa vb.dir. Muhîtî temeli harfçiliğe dayalı Hurufîlîk inanç ve esaslarını divanında işlemiştir. Farklı bir vahdet-i vücut anlayışıyla Fazlullah'ı yüceltmiş, onun izinden gitmiştir. İnsanın doğadaki 4 elementin terkibinden oluştuğunu her bir insanın Allah'ın sureti olduğunu iddia etmiştir. Hurufîlîğin yüze ayrı bir önem vermesinden dolayı Fatiha suresi ile yüzdeki 7 hattı bağdaştırarak şiirlerinde işlemiştir. Annelik yeteneği ile kadının hatlarını 14'e tamamlayan Hurufîler, Kur'an dili olan 28 harf ve Allah'ın Hz. Adem'e öğrettiği 32 harfi 32 dişle bağdaştırarak kutsiyet yüklemiştir. Bu durumla beraber şair, öne çıkan 7, 14, 28, 32 sayılarını estetik bir üslupla şiirlerinde kullanmıştır.

KAYNAKÇA

Aksu. H. (1998). Hurûfilik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C.18.S.408-412.

Aksu, H., "*Fazlullah-ı Hurufî*". DİA. c.XXII,s. 278.

Belleten, Ağustos (2021), C.85., S.303, s. 463-505.

Bashir, S. (2013) *Fazlullah Esterebdî ve Hurûfilik* (Çev. Ahmet Tunç Şen). İstanbul: Kitap Yayınevi

Demirli, E. (2016) *İbnü'l Arabî Metafiziği*. İstanbul: Sufi Kitap.

Develioğlu, F. (1998) *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik* Lûgat (Haz. Aydın Sami Güneyçal). Ankara: Aydın Kitabevi.

Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, (1987), S.4., Buhârî, *"Tefsir"*: 7/5, 98., TDV İslâm Ansiklopedisi, (2022), C. 25, s.425-432.

Gölpınarlı, A. (1997) *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler.* İstanbul: İnkılâp Yayınevi.

Gölpınarlı, A. (1998) *Hurûfilik Metinleri Kataloğu*. Ankara: Türk Tarik Kurum Basımevi

İbnü'l- Arabî*, Fütûhât-ı Mekkiyye,* çev. Ekrem Demirli, (2012), İstanbul: Litera Yayıncılık.

Kahraman, B. (1989) *Arşî Divanı'nın tenkidli metni I-II.* Konya. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler niversitesi. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi.

Muhîtî Dede (2016) *Kısmet-nâme Hurûfî Şiirler II.* (Haz. Fatih Usluer). Türkiye Yazma Eserler Kurumu.

Schimmel, A. (2001) *İslamın Mistik Boyutları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Schimmel, A. (2018'a) *Sayıların Gizemi* (Çev. Mustafa Köpüşoğlu). İstanbul: Alfa Yayınları.

Schimmel, Annemarie, (2001). *Hallac, "Kurtarın Beni Tanrıdan"* (Çev. G. Ahmetcan Asena), İstanbul.

Şahin, G. (2022) *Muhîtî Divanı (İnceleme- Tenkitli Metin).* Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebîyatı Ana Bilim Dalı. Doktora Tezi.

Küçük, O. N. (2009) İbnü'l Arabî Düşüncesinde Varlığın Tasavvufi Yorumunun Sayı Metafiziğine Uzanan Yansımaları, Tasavvuf*, İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l- Arabi Özel Sayısı-2*) S. 23, s.373-411.

TDV *İslam Ansiklopedisi* (1998), Hurufîlîk.C.18, s. 408-412.

Usluer, F. (2013*)* Muhîtî. *Türk Edebîyatı İsimleri Sözlüğü.*teis.yesevi.edu.tr. /madde/detay/Muhîtî. (Erişim tarihi: 09.03.2025.15:46)

Usluer, F. (2014) *Hurûfî Metinleri*. Ankara: Birleşik Yayınları.

Usluer, F. (2009b) Hûrufi Şifreleri. *Journal of Turkish Studies Türklük Bilimi Araştırmaları.* Volume33/II.

https://archive.org/details/fatih-usluer- Hurûfîlik.(Erişim tarihi: 09.03.2025, 16.18)

PROBLEME DAYALI ÖĞRENME YAKLAŞIMININ ORTAOKUL 5. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN EL HİJYENİ KONUSUNDAKİ BİLGİ, BECERİ VE ETİK ANLAYIŞLARINA ETKİSİNİN İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF THE EFFECT OF PROBLEM-BASED LEARNING APPROACH ON THE KNOWLEDGE, SKILLS AND ETHICAL UNDERSTANDINGS OF 5TH GRADE SECONDARY SCHOOL STUDENTS ON HAND HYGIENE

Neslihan SARIYILDIZ
Uzm. Fen Bilimleri Öğretmeni Ümraniye TOKİ Esenkent Ortaokulu
ORCID ID: 0009-0007-3414-2110
Prof. Dr. Fatma ŞAHİN
M.Ü. AEF. Fen Bilgisi Eğitimi Anabilim Dalı
ORCID ID: 0000-0002-6291-0013

ÖZET

Günümüzde sağlık problemlerinin global bir sorun haline dönüşmesiyle birlikte bu alanda yapılan çalışmaların sayısı artmaktadır. Oluşan salgınların yayılımının önüne geçilebilmesi için hijyen uygulamaları büyük bir öneme sahiptir. Özellikle pandemi dönemlerinde salgınlar ile ilgili yapılan çalışmalar, yayılımın engellenmesinde el hijyeni uygulamalarının önemine dikkat çekmektedir. Doğru el hijyeni uygulamaları bilinen kavramların yanında uygulamadaki becerileri aktif kullanmayı gerektirir. El hijyeni ile ilgili bilgi ve becerilerini uygulama noktasında özdenetimin etkili olarak kullanılması toplumsal düşünceyi destekler. El hijyeni uygulamalarında bireylerin kendisi ve toplumu düşünerek hareket etmesi hijyen etiği kavramını oluşturmaktadır. Bu noktada bireyin hijyen ile ilgili vermiş olduğu kararlar bireyi ve toplumu doğrudan ilgilendirmektedir. Toplumda el hijyeni ile ilgili bilgi, beceri ve etik anlayışın dışında yaş grupları da önemli bir faktördür. Salgın hastalıklarda küçük yaş gruplarından olan öğrenciler etkilenme bakımından yüksek risk taşımaktadır. Ortaokul seviyesindeki öğrencilerin mikrobik dünyayı algılamaları, yayılımını yorumlamaları ve el hijyeni uygulamalarının bu alandaki önemini anlamlandırmaları davranışlarını şekillendirmektedir. El hijyeni eğitimlerinin ortaokul seviyesinde uygun yöntem ve etkinlikler ile tasarlanması kalıcı davranış değişikliklerini sağlar. Gerçek yaşam problemlerinden yola çıkarak probleme dayalı öğrenme yaklaşımı ile tasarlanan el hijyeni eğitimi programları, süreçte aktif katılım ile birlikte öğrencilerin öğrenmelerini etkili hale getirebilecek olan bir yaklaşımdır. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı; probleme dayalı öğrenme yaklaşımının ortaokul 5. Sınıf öğrencilerinin el hijyeni konusundaki bilgi, beceri ve etik anlayışlarına etkisini incelemektir. Araştırmanın çalışma grubunu 2023-2024 yılında İstanbul'da bir ortaokulda bulunan ortaokul 5.sınıf 60 öğrenci oluşturmuştur. Bu öğrencilerden rastgele seçimle 30' u deney 30' u kontrol grubu olarak ayrılmıştır. Araştırmada ön test son test eşleştirilmiş kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. Veriler "El hijyeni Bilgi Anketi", "El Hijyeni Beceri Anketi" ve "El Hijyeni Etiği" Anketleri ile toplanmıştır. Deney grubunda problem tabanlı uygulama yapılırken kontrol grubunda mevcut MEB programı uygulanmıştır. Araştırma sonucunda probleme dayalı hijyen eğitiminin öğrencilerin bilgi, beceri ve etik anlayış üzerinde olan olumlu düzeyde etkisi olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Probleme Dayalı Öğrenme, El Hijyeni Eğitimi, Hiijyen Etiği, Yapılandırmacı Yaklaşım

ABSTRACT
Today, with health problems becoming a global problem, the number of studies in this field is increasing. Hygiene practices are of great importance in preventing the spread of epidemics. Studies on epidemics, especially during pandemic periods, draw attention to the importance of hand hygiene practices in preventing the spread. Correct hand hygiene practices require active use of skills in practice in addition to known concepts. Effective use of self-control in applying knowledge and skills related to hand hygiene supports social thought. In hand hygiene practices, individuals act by considering themselves and society constitute the concept of hygiene ethics. At this point, the decisions made by the individual regarding hygiene directly concern the individual and society. In addition to the knowledge, skills and ethical understanding related to hand hygiene in society, age groups are also an important factor. In epidemic diseases, students from younger age groups are at high risk of being affected. The perception of the microbial world, interpretation of its spread and the meaning of the importance of hand hygiene practices in this area shape the behaviors of secondary school students. Designing hand hygiene training with appropriate methods and activities at the secondary school level provides permanent behavioral changes. Hand hygiene training programs designed with a problem-based learning approach based on real-life problems are an approach that can make students' learning effective with active participation in the process. In this context, the aim of this study is to examine the effect of the problem-based learning approach on the knowledge, skills and ethical understanding of 5th grade secondary school students on hand hygiene. The study group consisted of 60 5th grade secondary school students in a secondary school in Istanbul in 2023-2024. 30 of these students were randomly selected as the experimental group and 30 as the control group. A pre-test post-test matched control group quasi-experimental design was used in the study. Data were collected with the "Hand Hygiene Knowledge Survey", "Hand Hygiene Skills Survey" and "Hand Hygiene Ethics" Surveys. While a problem-based application was carried out in the experimental group, the current MEB program was applied in the control group. As a result of the research, it was seen that problem-based hygiene training had a positive effect on the students' knowledge, skills and ethical understanding.
Keywords: Problem-Based Learning, Hand Hygiene Education, Hygiene Ethics, Constructivist Approach

1.GİRİŞ

Dünya üzerinde tüm bireyler eşit sağlık hizmetlerine ulaşma ve bu olanaklardan faydalanma imkanlarına sahip değildir. Sağlık ile ilgili toplumsal kararlar oluşturulurken alınabilecek önlemler ile salgın hastalıkların önüne geçilmesi hedeflenmelidir. Salgın hastalıkların yayılım hızı incelendiğinde toplumlarda hijyen uygulamalarının yeterli seviyede olmadığı görülmektedir. Hastalıklardan korunabilmenin en etkili yolu, hijyen ile ilgili önemli noktalar göz önüne alınarak planlar geliştirmek ve dünya üzerinde uygulanmasını sağlamaktır (Matta ve ark.,2022).

Yakın geçmişte yaşanmış olan COVİD-19 salgını ve pandemi döneminde yapılan çalışmalar hijyen uygulamalarının önemini tekrar hatırlatarak yapılacak olan çalışmalara yön vermiştir. Hastalık etmenlerinin oluşumu ve oluşan etmenlerin yayılım süreci hijyen uygulamalarına bağlıdır. İnsanların hijyen ile ilgili davranışlarının sonuçları ve sahip oldukları bilgiler hastalık yayılımını etkileyen iki önemli faktördür. Salgın hastalıklar daha çok damlacık ve temas yoluyla yayılmaktadır. Risk faktörlerine göre hastalıkların yayılımının doğru el hijyeni uygulamalarının etkisi ile azalması beklenen sonuçlar içerisinde yer alır. Toplumsal sağlık ile ilgili oluşturulacak planlarda el hijyeni uygulamalarına ayrıntılı olarak yer verilmesiyle global sağlık problemlerinin önüne önemli ölçüde geçilmiş olacaktır (WHO, 2022; Veys, K. vd. 2021; Finlay, B. vd 2021; Kofler, W. W., 2022). El hijyeni planlamaları yapılırken temel bilgilerin bireylere

kazandırılması (uygulama zamanı, metodu, kullanılacak materyallerin seçimi) ve kazandırılan bilgilere dayalı davranışların şekillendirilmesi ana hedefler olarak belirlenmelidir. El hijyeni hakkında kalıcı davranışların edinilmesi ile etkili el hijyeni uygulamaları gerçekleştirilmiş olacaktır (Gozdzielewska, L. ve ark., 2022)

Toplumlarda hijyen eğitimi planlarının oluşturulması bireylerde kalıcı davranış değişikliklerini oluşturmanın en etkili yöntemlerinden biridir. Hijyen eğitimleri ile toplumsal yaşam sağlığı seviyesinin yükselmesi beklenen sonuçlar içerisinde yer almaktadır. Toplumsal hijyen bireylerin kişisel hijyen uygulamalarının bir sonucu olarak ortaya çıkar ve sürece yön verir. Kişisel hijyen davranışları ise aileden başlayarak okul çağında gelişiminin desteklendiği bir bütünü içermektedir (Molina, Panos ve Ruiz-Gallardo, 2021).

Yapılan araştırmalar çocukluk döneminde hijyen ile ilgili kazanılmış olan davranışların yaşam boyu sürdürülebilirlik üzerinde olumlu yönde olan etkisinden bahsetmektedir (Cárdenas, M., López, M., Tejada, 2024). Küçük yaş grubunu oluşturan öğrencilerin bulaşıcı hastalıkları zihinlerinde kavramsallaştırma ve yayılımını anlamlandırma bakımından zorlandıkları görülür. Bu alanda yaşanan zorluklar bu yaş grubundaki öğrencilerin hastalık bulaşıcılığı ve yayılımı bakımından daha savunmasız bir hedef kitleye dönüşmesine sebep olmaktadır (Carvalho, Mafra ve Lima, 2017).

El hijyeni, toplumsal sağlığı ve yayılımı en çok etkileyen kişisel hijyen alanıdır. İlkokul ve ortaokul döneminde bulunan öğrencilerin hastalık etmenlerinin yayılımı konusunda yeteri kadar bilgi sahibi olmamaları ve bu alanda yapılmış olan çalışmaların azlığı, hijyen eğitimi konusunda eğitim planı ile ders içeriklerinde daha fazla yer verilmesinin önemini yansıtmaktadır. Öğrencilerin zihinlerinde mikrobik yayılım ve oluşumu somutlaştırarak anlamlandırmaları sorunun temelini değiştirerek uygulama boyutlarına yeni bir yön verir (Carvalho, Mafra, P., & Lima, N., 2018; Cárdenas, M., López, M., ve Tejada, 2024). Geçmişten günümüze el hijyeni uygulamalarının sadece sabun ve su kullanılarak değerlendirilmiş olması teorik bilgi hakkında yeteri kadar ilerleme kaydedilememiş olmasının önemli etkenlerinden biridir.

El hijyeni uygulamaları hakkında uygulama metodları, kullanılacak materyallerin seçimi ve mikrobik yayılım hakkında bilgilendirilmenin eksikliği toplumun yaşam kalitesini etkiler (WHO, 2009). El hijyeni uygulamaları hakkında eksik bilgiye sahip olan bireylerin beceri ve tutumları da olumsuz yönde etkilenir (Liao ve ark. 2011; Souliotis ve ark., 2021). El hijyeni konusunda öğrencilerin bilgi sahibi olmaları ,uygulamaları sırasında daha sağlıklı kararlar almalarını sağlar. El hijyeni uygulamalarında sağlıklı kararlar alabilen bireylerin ise el hijyeni kavramı ile ilgili zihinlerinde anlamlandırma düzeylerine bağlı olarak becerilerini geliştirmeleri beklenir. Tüm bu süreç ise "sağlık okur yazarlığı" kavramını desteklemektedir (Koay, K., Schofield, P., & Jefford, M., 2012). Ortaokul döneminde bulunan öğrencilerin öğrenmeleri aileleri, sosyal çevreleri ve okul tarafından şekillenir. Okullar bireysel düzeyde etkilerin toplum üzerinde etkilerinin gözlemlenebildiği oluşumlardır. Okullarda gerçekleştirilen kişisel hijyen uygulamaları, çevresel faktörlere bağlı olarak öğrenciler ve sosyal çevreyi etkiler (Chakraborty, B., & Ray, S., 2024; Eccles, J. S., 1999).

Sağlık okuryazarlığı kavramı, sağlık ile ilgili alanlarda teorik olarak bilgi sahibi olma, sahip olunan bilgiyi anlamlandırarak uygulayabilme ve içsel farkındalığa bağlı hareket edebilme davranışlarını içerir. Bu bağlamda okullarda el hijyeni kapsamında yapılacak olan eğitimler, öğrencilerin sahip oldukları bilgi alanını genişletirken aynı zamanda sosyal çevresine dikkat ederek hareket etmeyi öğrenebilen bireyler olmalarını destekleyecektir. Öğrencilerin el hijyeni alanında sağlık okuryazarlık sevilerini arttırmaları toplumsal yaşam seviyesinin yükselmesini sağlar. Toplumsal yaşam seviyesi adına öğrencilerin içsel değerlendirmeleri ile karar verme yetisi, etik kavramının gelişimini destekler. Hijyen etiği düşüncesi ile hareket eden bireyler ise bireysel sağlıklarını göz önünde bulundurarak diğer insanların sağlığı için davranışlarına yön

verecektir.(Paakkari, L., & Paakkari, O. 2012; Okan, O., Paakkari, L., & Dadaczynski, K. 2020; Vamos ve ark., 2020; Dodd, R., & Cassels, A., 2006).

Günlük yaşamda bireyler çevreleri ve kendileri adına karşılaşmış oldukları problemlere karşı öz denetimlerini kullanarak çözüm üretirler. "Yaşam Becerileri" kavramı ele alındığında, farklı alanlarda bireylerin karşılaştıkları problemleri çözmede göstermiş oldukları becerileri ifade ettiği görülmektedir. WHO (World Health Organization)' a göre etkili günlük yaşam becerilerine sahip olan bireyler karşılaşmış oldukları problemlere karşı etkili olacak çözüm yolunu tercih ederek hareket edebilirler.

Kişisel hijyen ile ilgili beceriler yaşam becerilerinin bir alanını oluşturmaktadır. Bu bağlamda okullarda el hijyeni eğitimlerinin uygulanması yaşam becerilerini destekleyecektir. Hijyen eğitimlerinin deney ve etkinlik gibi aktif katılımın sağlandığı öğrenme ortamları ile oluşturulmasının, yaşam becerilerininin gelişimine olumlu yönde katkıda bulunacağı söylenilebilir (Singh, H., & Gera, M., 2015). Aktif katılımın desteklenmediği öğrenme ortamlarında öğrencilerin öğrenmiş oldukları teorik bilgileri gerçek yaşama aktarmada ve uygulamada zorlandıkları görülmektedir (Muda ve ark.,2025).

"Pobleme Dayalı Öğrenme" (PDÖ) yönteminin uygulandığı öğrenme ortamlarında gerçek yaşam problemlerinden yola çıkılarak bir eğitim programının oluşturulması sağlanır. PDÖ yöntemi gerçek yaşam problemleri üzerinde senaryoların kullanılması ile öğrencilere aktif olarak çalışma imkanı sağlar (Kwan, 2019; Kilroy, D. A., 2004). Öğrenciler problem üzerinde çalışırken kendi iç denetimleri doğrultusunda süreci küçük grup çalışmaları ve fikir alışverişi yaparak sürdürür. Fikir ve düşüncelerin paylaşılmasıyla yeni bilgilerin öğreticiden bağımsız olarak zihinde yapılanması sağlanır. Bilginin zihinde yapılandırılması ise yaşam boyu öğrenmeyi destekler (Shimomura, Y., & Utsumi, M., 2025; Jaganathan, S. ve ark 2024; Trullàs, J. C. ve ark., 2022). Yaşam boyu öğrenme ile öğrenciler öğrenme hedeflerini belirleyerek, öğrenme metodlarını seçer ve bilgiyi yapılandırır. Öğrenme kavramı çağın gerekliliklerine göre şekil değiştirerek öğreticiden bağımsız öğrenme merkezli bir alana yönelir (Collins, J., 2009). PDÖ bilgiyi yapılandırma sürecinde farklı alanlardaki becerilerin de eş zamanlı olarak geliştirilmesini sağlar.

Toplumsal sağlığın devamlılığının başlangıç noktası olarak bireysel sağlık önlemlerinin alınmasının önemi düşünüldüğünde, toplumda bulunan bireyler hijyen hakkında bilinçlendirilmedir. Küçük yaş gruplarının hastalık ve salgınlar konusunda kritik bir noktada bulunmaları ve yayılımı konusunda yeteri kadar bilgi sahibi olmamaları bu alanda çalışmaların planlanmasını gerektirmektedir. El hijyeni eğitimlerinin PDÖ yönteminin kullanılarak ortaokul seviyesinde bulunan öğrencilere verilmesi davranışların kalıcı olarak şekillenmesini sağlar ve uygulama becerilerini geliştirir. El hijyeni konusunda bilgi ve beceri seviyesinin artması öğrencilerin sosyal ortamlarda içsel olarak karar verme duygusunu destekler. Öğrencilerin içsel öz değerlendirmeleri ile kendilerini ve toplumu düşünerek hareket etmeleri ise etik kavramını oluşturacaktır. Değişkenler göz önüne alındığında yapılan bu araştırmada probleme dayalı öğrenme yaklaşımının ortaokul 5. Sınıf öğrencilerinin bilgi, beceri ve etik anlayışlarına etkisi incelenmiştir. Bu bağlamda araştırmanın problemleri aşağıda verildiği şekilde belirlenmiştir.

- PDÖ yaklaşımına dayalı el hijyeni eğitiminin ortaokul 5. Sınıf öğrencilerin el hijyeni konusunda bilgi üzerine etkisi var mıdır?
- PDÖ yaklaşımına dayalı el hijyeni eğitiminin ortaokul 5. Sınıf öğrencilerinin el hijyeni becerisi üzerine etkisi var mıdır?
- PDÖ yaklaşımına dayalı el hijyeni eğitiminin ortaokul 5. Sınıf öğrencilerinin etik anlayışları üzerine etkisi var mıdır?

2.YÖNTEM

Çalışma nicel araştırma türlerinden biri olan deney-kontrol gruplu yarı deneysel desenine uygun olarak tasarlanmıştır**.**

2.1. Çalışma Grubu

Yapılan araştırmanın çalışma grubunu 2023-2024 yılında İstanbul'da bir ortaokulda bulunan ortaokul 5.sınıf düzeyinde 60 öğrenci oluşturmaktadır. Bu öğrencilerden 30' u deney 30' u kontrol grubunu oluşturur. Yapılan çalışmada gruplar öğrenci yaş ve akademik düzeyleri dikkate alınarak seçilmiştir.

Şekil 2. 1.1. Deney ve Kontrol Grubu Öğrenci Sayısı Yüzdelik Dağılımları

Grup	N	%
Deney	30	50
Kontrol	30	50
Toplam	60	100

Araştırmada belirlenmiş olan değişkenlerin arasındaki neden sonuç ilişkileri araştırmaların deneysel desenini belirler (Pegem Akademi, 2011, s.191) Yapılan araştırmada yarı deneysel araştırma türlerinden olan ön test-son test eşleştirilmiş kontrol gruplu desen kullanılmıştır. Araştırma deseni çalışmada uygulanırken deney ve kontrol grubu atamaları yapılmıştır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Yapılan araştırma kapsamında deney ve kontrol grubundaki öğrencilerden veri toplamak amacıyla 3 ölçme aracı kullanılmıştır. El hijyeni konusunda katılımcıların bilgi seviyelerini ölçme amacıyla araştırmacı tarafından düzenlenen Ergin ve ark. (2011) tarafından sağlık alanında hijyen eğitimlerinde el hijyeni bilgi ve becerilerini ölçmeye yönelik testlerin araştırmacı tarafından Tükçe'ye çevirisi yapılmış, ortaokul öğrencilerinin seviyesine göre düzenlenerek geliştirilmiştir. Düzenlenen testlerin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmıştır. Buna bağlı olarak öğrencilerin el hijyenine dair bilgi seviyelerini ölçebilmek adına "El Hijyeni Bilgi Anketi", el hijyeni uygulamalarında öğrencilerin becerileri hakkında bilgi edinebilmek adına düzenlenen "El Hijyeni Beceri Anketi" deney ve kontrol gruplarına uygulanmıştır. Öğrencilerin hijyen etiği kavramına dair yaklaşımları ile ilgili "El Hijyeni Etiği Anketi" araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Anketlerin geçerlik ile güvenirlik çalışmaları yapıldıktan sonra deney ve kontrol grubuna uygulanmıştır.

a. El Hijyeni Bilgi Anketi (EHBİA)

Anket 9 maddeden oluşmaktadır. Ergin ve arkadaşları (2011)'nın " Evulation of Student's Social Hand Washing Knowledge, Practices and Skills in a Universty Setting" çalışmaları için hazırladıkları " Hand Washing Knowledge" testinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Anket maddelere "(1) Asla", "(2) Bazen", "(3) Daima" cevaplarını verebilecekleri 3' lü likert tipindedir Anketteki her bir madde 1 ile 3 arasında puanlanmıştır. 1. ve 3. Maddeler ters puanlanmıştır. Anketten alınabilecek maksimum puan 27 ve minimum puan 9' dur.

b. El Hijyeni Beceri Anketi (EHBEA)

Anket 13 maddeden oluşmaktadır. Ergin ve arkadaşları (2011)'nın "Hand Washing Skills" testinden yararlanılarak oluşturulmuştur. "(1) Asla", "(2) Bazen", "(3) Daima" cevaplarını verebilecekleri 3' lü likert tipindedir. Bu ankette öğrenciler en az 13, en fazla 39 puan alabileceklerdir.

c. El Hijyeni Etiği Anketi (EHEA)

Öğrencilerin el hijyeni etik anlayışlarını ölçmek amacıyla hazırlanmış ve içerisinde "El Hijyeni Öz Denetim Anketi"(ÖDA)' ni ve "El Hijyeni Sosyal Etki Anketi"(SEA)' ni bulunduran bir ankettir.

ÖDA anketi maddelere "(1) Hiçbir zaman", "(2) Nadiren", "(3) Sıklıkla", "(4) Her zaman" cevaplarını verebilecekleri 4' lü likert tipinde oluşturulmuştur. Anketteki her bir madde 1 ile 4

arası puanlanmıştır. 9. madde ters puanlanmıştır. Ölçekten alınabilecek maksimum puan 56 ve minimum puan 14' tür.

SEA Anketi 2 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm 9 maddeden oluşan 4'lü likert tipinde ve maddelere "(1) Hiçbir zaman", "(2) Nadiren", "(3) Sıklıkla", "(4) Her zaman" cevaplarını verebilecekleri kısımdır. Anketin 2. kısmında bulunan açık uçlu soruların değerlendirilmesinde Cevap anahtarı "Boş ya da Yanlış Cevap":0, "Kısmen Doğru Cevap":1, ve "Tam Doğru Cevap": 2 şeklinde puanlanmıştır. SEA2' den alınabilecek en fazla puan 4 ve en az puan 0' dır.

2.3. Araştırmanın Uygulanması

Araştırmanın uygulanmasından önce deney ve kontrol grubu öğrencilerine dijital ortamda eş zamanlı olarak "El Hijyeni Bilgi Anketi", "El Hijyeni Beceri Anketi" ve "El Hijyeni Etik Anketi" ön testi uygulanmıştır. Ön testlerin uygulanmasının ardından deney grubu ve kontrol grubu uygulama basamağına geçilmiştir. Araştırmada bulunan deney grubuna Azer (2009)'in 6 basamaklı PDÖ yaklaşımı göz önünde bulundurularak hazırlanmış olan el hijyeni eğitimi uygulanmıştır. Deney grubu uygulamaları;

- Öğrencilerin gruplara ayrılarak görev dağılımlarının yapılması ve sorumlulukların belirlenmesi
- Öğrenciler ile problem senaryosu ve probleme dair hazırlanmış animasyon filmin paylaşımı
- Öğrenciler ile senaryolara dair düşünsel analiz sorularının paylaşımı
- Öğrencilerin küçük gruplar halinde problem üzerine tartışarak fikir üretmeleri
- Öğrencilerin florasan jel somutlaştırma yöntemini kullanarak küçük gruplar halinde kendi hipotezlerini test ederek sonuçlarını raporlaştırmaları
- Gruplar tarafından oluşturulan sonuçların birleştirilerek özetlenmesi ve yeni bilgilerin oluşturulması basamakları takip edilerek tamamlanmıştır.

Araştırmada kontrol grubu için el hijyenine yönelik mevcut MEB müfredatı göz önünde bulundurulmuştur. Uygulama 6 ders saati ile sınırlandırılmıştır. Mevcut MEB müfredatı ve kazanımları uygulamaya dahil edilerek uygulama süreci gerçekleştirilmiştir. Deney ve kontrol gruplarına uygulanan hijyen eğitimi sonrasında her iki grupta bulunan öğrencilere son testler uygulanmıştır.

Araştırmada Etik: Araştırma uygulanmadan önce Marmara Üniversitesi etik kurulundan ve uygulamanın yapılacağı MEB eğitim kurumundan gerekli izinler alınmıştır. Etik kurul onayının ardından araştırmanın yapılacağı deney ve kontrol grubunda yer alan öğrencilerin velileri ile toplantılar düzenlenerek çalışma hakkında araştırmacı tarafından bilgi verilmiştir. Araştırma ile ilgili hazırlanmış olan "Katılımcı Onam Formu" tüm katılımcıların velileri tarafından imzalanarak dosyalanmıştır. Tüm izinlerin tamamlanmasının ardından araştırma verileri dijital ortamda hazırlanmış olan anketler ile toplanmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırma sürecinin tamamlanmasının ardından deney ve kontrol grubununa dair elde edilen veriler SPSS.26 programına aktarılmıştır. Bağımlı örneklemler t-testi yöntemi kullanılarak verilerin analizi gerçekleştirilmiştir. "El Hijyeni Bilgi Anketi" , "El Hijyeni Beceri Anketi" ve " El Hijyeni Etiği Anketi" için deney ve kontrol grubunda bulunan öğrencilerin ön test ve son test sonuçlarının ortalama puan değerleri karşılaştırılmıştır. Puan değerleri arasındaki farkların anlamlı olup olmadığı yorumlanmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmada "El Hijyeni Bilgi Anketi", "El Hijyeni Beceri Anketi" ve "El Hijyeni Etiği Anketi"ne dair deney ve kontrol grubundan verilerin analizi ile üç değişkene ait bulgular elde edilmiştir.

3.1. El Hijyeni Bilgi Anketine Dair Bulgular

El hijyeni bilgisine ait verilerin analizi ile deney ve kontrol grubunda bulunan öğrencilerin ön test ve son test puanları tabloda verildiği şekilde elde edilmiştir.

Tablo.3.1. 1. EHBİA deney-kontrol grubu ön test-son test puanlarının karşılaştırılması

Grup	N	Ölçek	$\bar{x}$	ss	t	p
Deney	30	Ön test	21,17	2,97	4,323	<0,001
		Son test	23,90	1,92		
Kontrol	30	Ön test	21,06	3,30	1,941	0,062
		Son test	22,03	2,82		

Deney grubunda EHBİA' nın ön test olarak uygulandığında grubun aldığı puanların aritmetik ortalaması 21,17 ve son test olarak uygulandığında grubun aldığı puanların aritmetik ortalaması 23,90' dır. Son test ve ön testin aritmetik ortalama farkı 2,73 puandır. Deney grubuyla yapılan çalışmanın öğrencilerin el yıkama bilgisinde pozitif yönde anlamlı bir fark ortaya çıkardığı Tablo 3.1.1' de görülmektedir (t=4,32; p<0,001).

Tablo 3.1.1' de görüldüğü üzere kontrol grubunun ön test puanlarının aritmetik ortalaması 21,06 ve MEB kazanımlarına yönelik yapılmış çalışma sonrası yapılan son test puanlarının aritmetik ortalaması 22,03' dür. Yapılan çalışma sonucu öğrencilerin puanlarının ortalamalarında 0,97 puanlık artışın olduğu sonucu çıkarılsa da bu fark anlamlı değildir (t=1,94; p=0,06>0,05).

3.2. El Hijyeni Beceri Anketine Dair Bulgular

El hijyeni beceri anketine ait verilerin analizi ile deney ve kontrol grubunda bulunan öğrencilerin ön test ve son test puanları tabloda verildiği şekilde elde edilmiştir.

Tablo.3.2. 1. EHBEA deney- kontrol grubu ön test- son test puanlarının karşılaştırılması

Grup	N	Ölçek	$\bar{x}$	ss	t	p
Deney	30	Ön test	31,27	4,63	-5,073	<0,001
		Son test	35,13	4,63		
Kontrol	30	Ön test	30,50	4,31	-1,516	0,140
		Son test	31,83	5,70		

Deney grubunda EHBEA ön test olarak uygulandığında grubun aldığı puanların aritmetik ortalaması 31,27 ve son test olarak uygulandığında grubun aldığı puanların aritmetik ortalaması 35,13' dür. Son test ve ön testin aritmetik ortalama farkı 3,86 puandır. Deney grubuyla yapılan çalışmanın öğrencilerin el yıkama becerilerinde pozitif yönde anlamlı bir fark ortaya çıkardığı Tablo 3.2.1' de görülmektedir (t=-5,07; p<0,001).

Tablo 3.2.1' de görüldüğü üzere kontrol grubunun ön test puanlarının aritmetik ortalaması 30,50 ve MEB kazanımlarına yönelik yapılan çalışma sonrası uygulanan son test puanlarının aritmetik ortalaması 31,83' dür. Yapılan çalışma sonucu öğrencilerin puanlarının ortalamalarında 1,23 puanlık artışın olduğu sonucu çıkarılsa da bu fark anlamlı değildir (t=-1,52; p=0,14>0,05).

3.3. El Hijyeni Etiği Anketine Dair Bulgular

El Hijyeni Etiği Anketi ; "Öz Denetim Anketi" ve "Sosyal Etki Anketi" olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır.

Öz Denetim Anketine Dair Bulgular

El hijyeni öz denetim anketine ait verilerin analizi ile deney ve kontrol grubunda bulunan öğrencilerin ön test ve son test puanları tabloda verildiği şekilde elde edilmiştir.

Tablo.3.3. 1. ÖDA deney- kontrol grubu ön test- son test puanlarının karşılaştırılması

Grup	N	Ölçek	$\overline{x}$	ss	t	p
Deney	30	Ön test	40,60	7,81	-2,855	0,008
		Son test	46,37	6,80		
Kontrol	30	Ön test	40,13	7,83	-0,280	0,782
		Son test	40,83	9,10		

Deney grubunda ÖDA' nın ön test olarak uygulandığında grubun aldığı puanların aritmetik ortalaması 40,60 ve son test olarak uygulandığında grubun aldığı puanların aritmetik ortalaması 46,37' dir. Son test ve ön testin aritmetik ortalama farkı 5,77 puandır. Deney grubuyla yapılan çalışmanın öğrencilerin el hijyeni öz denetimine pozitif yönde anlamlı bir fark ortaya çıkardığı Tablo 3.3.1' de görülmektedir (t=-2,86; p=0,01<0,05).

Tablo 3.3.1' de görüldüğü üzere kontrol grubunun ön test puanlarının aritmetik ortalaması 40,13 ve geleneksel çalışma sonrası yapılan son test puanlarının aritmetik ortalaması 40,83' dür. Yapılan çalışma sonucu öğrencilerin puanlarının ortalamalarında 0,70 puanlık artışın olduğu sonucu çıkarılsa da bu fark anlamlı değildir (t=-0,28; p=0,78>0,05).

Sosyal Etki Anketine Dair Bulgular

El hijyeni sosyal etki anketine ait verilerin analizi ile deney ve kontrol grubunda bulunan öğrencilerin ön test ve son test puanları tabloda verildiği şekilde elde edilmiştir.

Tablo.3.3. 2. SEA deney- kontrol grubu ön test- son test puanlarının karşılaştırılması

Grup	N	Ölçek	$\overline{x}$	ss	t	p
Deney	30	Ön test	28,70	6,22	3,530	0,001
		Son test	32,63	6,08		
Kontrol	30	Ön test	28,53	6,89	0,059	0,953
		Son test	28,60	5,87		

Deney grubunda SEA' nın ön test olarak uygulandığında grubun aldığı puanların aritmetik ortalaması 28,70 ve son test olarak uygulandığında grubun aldığı puanların aritmetik ortalaması 32,63' dür. Son test ve ön testin aritmetik ortalama farkı 3,93 puandır. Deney grubuyla yapılan çalışmanın öğrencilerin el hijyeni sosyal etkisinde pozitif yönde anlamlı bir fark ortaya çıkardığı Tablo 3.3.2' de görülmektedir (t=3,53; p=0,00<0,05).

Tablo 3.3.2' de görüldüğü üzere kontrol grubunun ön test puanlarının aritmetik ortalaması 28,53 ve geleneksel çalışma sonrası yapılan son test puanlarının aritmetik ortalaması 28,60' dır. Yapılan çalışma sonucu öğrencilerin puanlarının ortalamalarında 0,07 puanlık artışın olduğu sonucu çıkarılsa da bu fark anlamlı değildir (t=0,06; p=0,95>0,05).

4.SONUÇ VE TARTIŞMA

Yapılan araştırmada PDÖ yaklaşımına dayalı el hijyeni eğitiminin ortaokul 5. Sınıf öğrencilerin el hijyeni hakkındaki bilgi, beceri ve etik anlayışları üzerine etkisine cevap aranmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen veriler analiz edildiğinde PDÖ yaklaşımına dayalı el hijyeni eğitiminin verildiği deney grubu ile MEB kazanımlarına yönelik el hijyeni eğitiminin verildiği kontrol grubuna dair EHBİA anketinin ön test ve son test verileri karşılaştırılmıştır. Yapılan karşılaştırmalar sonucunda PDÖ yaklaşımının kullanıldığı deney grubunun ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık oluşurken, kontrol grubunda elde edilen artışın anlamlı

bir farklılığa yol açmadığı sonucuna varılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen verilere göre PDÖ yaklaşımının kullanıldığı el hijyeni eğitiminin el hijyeni bilgisi üzerine olumlu yönde anlamlı bir etkiye sahip olduğu yorumlanabilmektedir ($p<0,05$).

Araştırmada PDÖ yaklaşımının kullanıldığı deney grubu ile MEB kazanımlarına yönelik eğitimin verildiği kontrol grubuna ait EHBEA ön test ve son test verileri karşılaştırıldığında, deney grubunun puanları arasında anlamlı bir farklılık oluşurken, kontrol grubunun puanları arasında artış olmasına rağmen farkın anlamlı olmadığı görülmüştür. Araştırmada elde edilen verilere göre PDÖ yaklaşımının kullanıldığı el hijyeni eğitimininin el hijyeni becerisi üzerinde olumlu yönde anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna varılmaktadır ($p<0,05$).

Araştırmada PDÖ yaklaşımının kullanıldığı deney grubu ile MEB kazanımlarına yönelik eğitimin verildiği kontrol grubuna EHEA ön test ve son test verileri karşılaştırıldığında deney grubunun puanları arasında anlamlı bir farklılık oluşurken, kontrol grubunun puanları arasında artış olmasına rağmen farkın anlamlı olmadığı görülmüştür. Araştırmada elde edilen verilere göre PDÖ yaklaşımının kullanıldığı el hijyeni eğitiminin el hijyeni etiği üzerinde olumlu yönde anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna varılmaktadır ($p<0,05$).

Yapılan araştırmada PDÖ yöntemi içerisinde deneysel etkinlikler için kullanılan florasan jel somutlaştırma yöntemi, öğrencilerin el hijyeni uygulamalarını analojik olarak gözlemlemelerini sağlamıştır. Öğrenciler yapmış oldukları deneysel çalışmalar ile doğru el hijyeni uygulamalarının nasıl olması gerektiğini deneyerek ve sonuçlarını kendileri ifade ederek somut olarak gözlemlemiştir. Sınıf içerisinde küçük grup tartışmaları ile iletişim becerileri ve kendilerini ifade etme becerilerinin de geliştiği gözlemlenmiştir. Öğrencilerin mikrobik dünyayı zihinlerinde somutlaştırmasıyla, mikrobik yayılım ve temas ile ilgili alanlarda etik anlayışları üzerinde farkındalık etkilerinin artmış olduğu görülmüştür.

Alanyazın taramasında PDÖ yaklaşımının hijyen bilgisi üzerine olumlu yönde etki ettiğine dair çalışmalar bulunmaktadır. Farrell ve ark. (2009) yapmış olduğu çalışmada, PDÖ yöntemini kullanarak hijyen eğitimini 13-15 yaş aralığı için uygulamıştır. Araştırmada öğrencilerin hijyen ve mikrobik yayılım ile ilgili bilgi seviyelerini olumlu düzeyde etkilediği sonucuna varılmıştır. Suwano ve ark. (2023), yapmış oldukları çalışmada PDÖ yaklaşımının ortaokul öğrencilerinin biyolojik bilgilerini olumlu yönde etkilediği sonucuna varmıştır. Benzer şekilde yapılmış olan çalışmalarda öğrenciler için tasarlanan el hijyeni eğitim programlarının kullanılmasının el hijyeni bilgisi üzerine olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Zuthi ve ark., 2022; Wu, S., Wang ve ark.,2022; Segbedzi Sena, E., 2020; Rezkiki, F. ve ark. 2020; Nzengya, D. M., 2015; Mohamed, N. A. ve ark., 2016; Lehotsky, Á. ve ark., 2018; Kothari, A. ve ark. 2023). Literatürden elde edilen sonuçlar araştırmanın bulguları ile örtüşmektedir

PDÖ yaklaşımının kullanımının hijyen eğitiminin beceriler üzerinde olumlu yönde etki ettiğine dair çalışmalar bulunmaktadır. Szögedı, I. (2012)' nın yapmış olduğu çalışmada sağlık bilimleri yüksek öğretiminde PDÖ yöntemine dayalı hijyen eğitiminin verilmesinin, hijyen alanındaki becerilerini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Yapılan araştırmaya benzer olarak el hijyeni eğitimleri ile el hijyeni becerilerinin geliştirilmesine dair çalışmalarda, öğrencilerin beceri seviyelerinin artışı ile ilgili olumlu sonuçlara ulaşılmıştır (Purssell, E., & Gould, D.,2022; Asilo, M. M. ve ark, 2017; Bhatia, K., 2020; Mufida, N., & Rumambo Pandin, M. G., 2022). Literatürden elde edilen sonuçlar araştırmanın bulguları ile örtüşmektedir.

Alanyazın incelemesinde "El Hijyeni Etiği" ile ilgili çalışmaların yapılmış olduğu görülmektedir (Sahiner, P., 2024; Meng, M. ve ark.,2022). Yapılan araştırmaya benzer şekilde Mortell, M. (2012), yapmış olduğu çalışmada el hijyeni bilgi ve uygulamaları açısından el hijyeni etik anlayışının da değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Mortell, M. ve ark.(2013), el hijyeni uygulamalarında bilgi ve uygulama becerisi arasındaki boşluğun oluşmasında etik anlayışın eksikliğinden bahsetmiştir. İlgili literatür incelendiğinde el hijyeni etiği kavramı ile ilgili araştırmaların yapılmasının gerekliliği yapılan çalışmayı olumlu yönde desteklemektedir.

4.KAYNAKÇA

Asilo, M. M., Berberabe, J., & De Ramos, A. (2017). Hand hygiene knowledge, practice and facilities utilization of pupils in Batangas city, Philippines: Basis for proposed hand hygiene activities. LIFE Int. J. Heal. Life-Sciences, 3(3), 88-116.

Azer, S. A. (2009). Interactions between students and tutor in problem-based learning: The significance of deep learning. The Kaohsiung journal of medical sciences, 25(5), 240-249.

Bhatia, K. (2020). A Study to Assess the Hand Hygiene practice among school children. International Journal of Nursing Education and Research, 8(4), 509-511.

Carvalho, G. S. D., Mafra, P., & Lima, N. (2018). Children's conceptions about microorganisms and health

Carvalho, G. S., P. Mafra, and N. Lima (2017). "Children's Conceptions about Microorganisms and Health. European Science Education Research Association 17 Conference, Dublin". http://hdl.handle.net/1822/56941

Castellar Cárdenas, M., Del Carmen Romero López, M., & Jiménez Tejada, Y. M. D. P. (2024). What do clean and dirty hands of primary school pupils look like?. *Journal of Biological Education*, *58*(5), 1168-1185.

Castellar Cárdenas, M., Del Carmen Romero López, M., & Jiménez Tejada, Y. M. D. P. (2024). What do clean and dirty hands of primary school pupils look like?. Journal of Biological Education, 58(5), 1168-1185

Chakraborty, B., & Ray, S. (2024). Students' knowledge and attitude towards school hygiene: A micro study in Murshidabad district. World Journal of Advanced Research and Reviews, 23(1), 1161-1168.

Collins, J. (2009). Lifelong learning in the 21st century and beyond. Radiographics, 29(2), 613-622

Dodd, R., & Cassels, A. (2006). Health, development and the millennium development goals. Annals of Tropical Medicine & Parasitology, 100(5-6), 379-387.)

Eccles, J. S. (1999). The development of children ages 6 to 14. *The future of children*, 30-44.

Ergin, A., Bostancı, M., Önal, Ö., Bozkurt, A. İ., & Ergin, N. (2011). Evaluation of students' social hand washing knowledge, practices, and skills in a university setting. Central European journal of public health.

Farrell, D., Kostkova, P., Lecky, D., & McNulty, C. (2009, September). Teaching children hygiene using problem based learning: the story telling approach to games based learning. In *CEUR Workshop Proceedings* (Vol. 498). CEUR Workshop Proceedings.

Finlay, B. B., Amato, K. R., Azad, M., Blaser, M. J., Bosch, T. C., Chu, H., ... & Giles-Vernick, T. (2021). The hygiene hypothesis, the COVID pandemic, and consequences for the human microbiome. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *118*(6), e2010217118.

Gozdzielewska, L., Kilpatrick, C., Reilly, J., Stewart, S., Butcher, J., Kalule, A., ... & Price, L. (2022). The effectiveness of hand hygiene interventions for preventing community transmission or acquisition of novel coronavirus or influenza infections: a systematic review. BMC Public Health, 22(1), 1283.

Health Sciences Education in Asia." Advances in Health Sciences Education 24 (5), 893–901.doi:10.1007/s10459-019-09920-6.

Jaganathan, S., Bhuminathan, S., & Ramesh, M. (2024). Problem-based learning–an overview. Journal of Pharmacy and Bioallied Sciences, 16(Suppl 2), S1435-S1437.

Kilroy, D. A. (2004). Problem based learning. Emergency medicine journal, 21(4), 411-413.

Koay, K., Schofield, P., & Jefford, M. (2012). Importance of health literacy in oncology. Asia-Pacific Journal of Clinical Oncology, 8(1), 14-23.

Kofler, W. W. (2022). N. MOISEEV AND THE RETURN TO THE PRINCIPLES OF EPIDEMIC HYGIENE IN PANDEMICS. *Вестник Международной академии наук. Русская секция*, (S1-1), 33-40.

Kothari, A., Phutane, V. S., Bajaj, S., Mukherjee, R., & Tawar, S. (2023). Impact of health education on knowledge, attitude and practices regarding hand-hygiene amongst school children aged 10-12 years in Pune: An interventional study. Journal of Marine Medical Society, 25(1), 36-40.

Kwan, C.-Y. (2019). "A Thorny Path: The Developmental Course of Problem-based Learning for

Lehotsky, Á., Falus, A., Lukács, Á., Füzi, A. R., Gradvohl, E., Krekó, B., at al. (2018). Direct effect of contemporary health education programmes on the knowledge about hand hygiene and technique of hand washing in primary school age children. Orvosi Hetilap, 159(12), 485-490.

Liao, Q., B. J. Cowling, W. W. Tak Lam, and R. Fielding. (2011). "The Influence of Social-Cognitive Factors on Personal Hygiene Practices to Protect Against Influenzas: Using Modelling to Compare

Matta, G., Kumar, P., Uniyal, D. P., & Joshi, D. U. (2022). Communicating water, sanitation, and hygiene under sustainable development goals 3, 4, and 6 as the panacea for epidemics and pandemics referencing the succession of COVID-19 surges. *Acs Es&t Water*, *2*(5), 667-689.

Meng, M., Seidlein, A. H., & Kugler, C. (2022). Hand hygiene monitoring technology: A descriptive study of ethics and acceptance in nursing. Nursing ethics, 29(2), 436-447.

Mohamed, N. A., Amin, N. N. Z., Ramli, S., Isahak, I., & Salleh, N. M. (2016). Knowledge, attitudes and practices of hand hygiene among parents of preschool children. Journal of Scientific and Innovative Research, 5(1), 1-6

Molina, J., E. Paños, and J. R. Ruiz-Gallardo. 2021. "Microorganisms and Hygiene Habits. Longitudinal Study in the Early Primary Education Courses." Revista Eureka 18: 2. doi:10.25267/REV_EUREKA_ENSEN_DIVULG_ CIENC.2021.V18.I2.2201

Mortell, M. (2012). Hand hygiene compliance: is there a theory-practice-ethics gap?. British Journal of Nursing, 21(17), 1011-1014.

Mortell, M., Balkhy, H. H., Tannous, E. B., & Jong, M. T. (2013). Physician 'defiance'towards hand hygiene compliance: Is there a theory–practice–ethics gap?. Journal of the Saudi Heart Association, 25(3), 203-208

Muda, M. A. M., Siburian, J., & Musli. (2025). Improving Students' Critical Thinking Skills Using Multimedia in a Problem-Based Learning Model (PBL): a Narrative Review. Jurnal Ilmu Pendidikan (JIP) STKIP Kusuma Negara Jakarta, 16(2), 245–265.

Mufida, N., & Rumambo Pandin, M. G. (2022). The Effect Of Hand Hygiene Intervention On The Knowledge And Skills Level Of School Children. medRxiv, 2022-01.

Nzengya, D. M. (2015). The impact of a school-based hygiene education intervention on student knowledge in Kenya. Journal of Water, Sanitation and Hygiene for Development, 5(2), 271-278.

Okan, O., Paakkari, L., & Dadaczynski, K. (2020). Health literacy in schools. *State of the Art*.

Oyibo, P. G. (2012). Basic personal hygiene: Knowledge and practices among school children aged 6-14 years in Abraka, Delta State, Nigeria. *Continental Journal of Tropical Medicine*, *6*(1), 5.

Paakkari, L., & Paakkari, O. (2012). Health literacy as a learning outcome in schools. *Health Education*, *112*(2), 133-152.

Purssell, E., & Gould, D. (2022). Teaching health care students hand hygiene theory and skills: a systematic review. International Journal of Environmental Health Research, 32(9), 2065-2073.

Rezkiki, F., Rahmiwati, R., & Almarinda, A. (2020). Descriptive Study of Children's Knowledge about Hand Hygiene as a Prevention of the Spread of Covid-19. Padjadjaran Acute Care Nursing Journal, 1(3), 131-137.

Safety, W. P., & World Health Organization. (2009). WHO guidelines on hand hygiene in health care (No. WHO/IER/PSP/2009/01). World Health Organization.

Sahiner, P. (2024). Is there a relationship between nurses' hand hygiene beliefs, practices and ethical sensitivity?. Applied Nursing Research, 78, 151813.

Science Education 22 (6), 619–644. https://doi.org/10.1080/095006900289705 Souliotis ve ark. 2021

Segbedzi Sena, E. (2020). Knowledge and Practices of Hand Hygiene Among Selected Junior High Schools in the Jomoro Municipality (Doctoral dissertation). University of Cape Coast / Faculty of Development Studies, Ghana

Shimomura, Y., & Utsumi, M. (2025). Exploring Instructor-Led Team Formation and Task Assignment to Enhance Group Dynamics in Pharmacy Problem-Based Learning. American Journal of Pharmaceutical Education, 101377.

Singh, H., & Gera, M. (2015). Strategies for development of life skills and global competencies. International journal of scientific research, 4(6).

Suwono, H., Permana, T., Saefi, M., & Fachrunnisa, R. (2023). The problem-based learning (PBL) of biology for promoting health literacy in secondary school students. Journal of Biological Education, 57(1), 230-244.

SZÖGEDI, I. (2012). The problem-based learning as a new practical method of skill development in the health sciences higher education (Doctoral dissertation, University of Pécs).

Trullàs, J. C., Blay, C., Sarri, E., & Pujol, R. (2022). Effectiveness of problem-based learning methodology in undergraduate medical education: a scoping review. BMC medical education, 22(1), 104.

Vamos, S., Okan, O., Sentell, T., & Rootman, I. (2020). Making a case for "Education for health literacy": An international perspective. *International journal of environmental research and public health*, *17*(4), 1436.

Veys, K., Dockx, K., Van Remoortel, H., Vandekerckhove, P., & De Buck, E. (2021). The effect of hand hygiene promotion programs during epidemics and pandemics of respiratory droplet-transmissible infections on health outcomes: a rapid systematic review. *BMC Public Health*, *21*, 1-11.

World Health Organization. (1997). Life skills education in schools: Programme on mental health. World Health Organization.

World Health Organization. (2022). Global health sector strategies on, respectively, HIV, viral hepatitis and sexually transmitted infections for the period 2022-2030. World Health Organization.

Wu, S., Wang, R. S., Huang, Y. N., Wan, T. T., Tung, T. H., & Wang, B. L. (2022). Effect of Hand Hygiene Intervention in Community Kindergartens: A Quasi-Experimental Study. International Journal of Environmental Research and Public Health, 19(22), 1-11.

Zuthi, M. F. R., Hossen, M. A., Pal, S. K., Mazumder, M. H., Hasan, S. F., & Hoque, M. M. (2022). Evaluating knowledge, awareness and associated water usage towards hand hygiene practices influenced by the current COVID-19 pandemic in Bangladesh. Groundwater for Sustainable Development, 19, 1-15.

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİ İÇİN EL HİJYENİ BİLGİ, BECERİ VE ETİK ANLAYIŞ ANKETİNİN GELİŞTİRİLMESİ

DEVELOPMENT OF HAND HYGIENE KNOWLEDGE, SKILLS AND ETHICAL UNDERSTANDING SURVEY FOR SECONDARY SCHOOL STUDENTS

Neslihan SARIYILDIZ
Uzm. Fen Bilimleri Öğretmeni Ümraniye TOKİ Esenkent Ortaokulu
ORCID ID: 0009-0007-3414-2110
Prof. Dr. Fatma ŞAHİN
M.Ü. A.E.F. Fen Bilgisi Eğitimi Anabilim Dalı
ORCID ID: 0000-0002-6291-0013
Mehmet SARIYILDIZ
Uzm. Matematik Öğretmeni Ümraniye TOKİ Esenkent Ortaokulu
ORCID ID: 0009-0001-4410-4309

ÖZET

Günümüzde toplumsal sağlığın iyileştirilebilmesi için, toplumu oluşturan bireylerin bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Genel sağlığın korunmasında ve korunan sağlığın devam ettirilmesinde el hijyeni eğitimi önemli bir yere sahiptir. Etkili el hijyeni eğitiminin bir sonucu olarak bireylerin el hijyeni ile ilgili uygulamalarda yeterli bilgiyi kazanmaları ve sahip oldukları bilgileri doğru bir şekilde uygulamaları beklenir. Bireylerin el hijyeni konusunda belirli davranış ve alışkanlıkları çocukluk döneminde kazanmış olması, yetişkinlik dönemindeki el hijyeni bilgi ve beceri seviyesini olumlu düzeyde etkiler. Davranış kazandırılması sürecinde, ortaokul düzeyinde bulunan öğrencilere yönelik yapılan el hijyeni eğitimi ile ilgili çalışmaların az sayıda olması bu alanda daha fazla çalışma yapılması gerektiğini desteklemektedir. El hijyeni eğitim programları tasarlanırken bilgilerin sadece kavramsal düzey göz önünde bulundurularak hazırlanması yeterli değildir. Öğrencilerin öğrenmiş oldukları bilgileri uygulamasında ve uygulama zamanlarını içsel olarak destekleme noktasında yeterli olmaları el hijyeni eğitimi programlarının beklenen çıktıları arasında yer almaktadır. Sürece yönelik planların hazırlanması eğitimin hedeflerine ulaşmak adına yeterli olmayacaktır. Ortaokul düzeyinde yapılan el hijyeni eğitimi programları incelendiğinde, değerlendirme aşamasında ölçme araçlarının eksikliği fark edilmektedir. Farklı yaş gruplarının eğitiminde ya da sağlık alanında el hijyeni bilgi ve el hijyeni becerilerine yönelik ölçme araçlarının geliştirildiği görülmektedir. Bu bağlamda ortaokul öğrencileri için el hijyeni bilgi ve beceri anketini geliştirmek amaçlanmıştır. Anket yaş aralığı ve konunun kapsamı bağlamında daha önce yapılmış olan ölçme araçları göz önünde bulundurularak geliştirilmiş ve geçerlik güvenirlik çalışmaları yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hijyen Etiği, El Hijyeni Bilgisi, El Hijyeni Becerisi, Anket Geliştirme

ABSTRACT

Today, in order to improve public health, it is necessary to raise awareness among individuals who make up the society. Hand hygiene education has an important place in protecting general health and maintaining protected health. As a result of effective hand hygiene education, individuals are expected to gain sufficient knowledge in hand hygiene practices and to apply the knowledge they have correctly.

The fact that individuals acquire certain behaviors and habits in childhood positively affects their hand hygiene knowledge and skill levels in adulthood. The fact that there are few studies on hand hygiene education for secondary school students in the process of gaining behavior

supports the need for more studies in this area. When hand hygiene education programs are designed, it is not enough to prepare information only by considering the conceptual level. The fact that students are sufficient in applying the information they have learned and supporting their application times internally is among the expected outcomes of hand hygiene education programs. Preparation of plans for the process will not be sufficient to achieve the goals of the education. When the hand hygiene education programs conducted at secondary school level are examined, the lack of measurement tools is noticed during the evaluation phase. It is seen that measurement tools for hand hygiene knowledge and hand hygiene skills have been developed in different age groups or in the health field. Therefore, hand hygiene knowledge and skill surveys at the secondary school level were reorganized and developed by utilizing the studies that have been conducted. It is noteworthy that no evaluation has been made on the ethical understanding that includes personal and social preferences in hand hygiene education programs. For this reason, a hand hygiene ethics survey was prepared at the secondary school level based on ethical concepts in health. Validity and reliability studies of the prepared hand hygiene knowledge and skill survey and the prepared hand hygiene ethics surveys were conducted. Details about the development process of the surveys will be included in the report. The surveys whose validity and reliability have been ensured can be used in evaluations in other studies and will also serve as a guide for the preparation of new evaluation surveys. In addition, suggestions will be made for the development of new measurement tools in studies to be conducted on hygiene education.
Keywords: Hygiene Ethics, Hand Hygiene Knowledge, Hand Hygiene Skills, Survey Development

1.GİRİŞ

Salgın hastalıkların yayılımını etkileyen faktörler toplumdaki bireylerin hijyen uygulamaları ile ilgilidir. Enfeksiyonların yayılması ve salgınların önlenmesinde el hijyeni uygulamaları büyük bir öneme sahiptir (Wang, C. Ve ark. 2023). Günümüzde hijyen eğitimi aileden öğrenilen bilgiler ve okullarda edinilen teorik bilgiler ile sınırlandırılmıştır. Okullar el hijyeni uygulama eğitimlerinin verileceği en etkili ortamlardır (Yılmaz, H., & Kaçan, C. Y, 2024). Okullarda verilen el hijyeni eğitimleri ile öğrencilerin el hijyeni hakkında sahip oldukları bilgi ve becerileri şekillendirilmekle kalmaz, aynı zamanda ailelerin de bilinçlendirilmesini sağlanmış olur. El hijyeni hakkında bilinçlenme zincirinin son halkasında ise toplum bulunmaktadır. Bilinçlenen aileleler el hijyeni bakımından bilinçlenmiş toplumu ifade eder ve toplumsal sağlığa yön verir (Trandafir, A. V., & Lotrean, L. M., 2025; Feith, H. J. ve ark.,2021).

Hijyen eğitimi için en etkili kurumların okullar olması sebebi ile kurumlarda uygulanabilecek kabul görmüş el hijyeni eğitimi ve değerlendirme programlarının bulunmaması, bu alanda oluşan önemli bir eksikliktir. El hijyeni ile ilgili programların tasarlanma sürecinde öğrencilerin farkındalık düzeylerini maksimum seviyede oluşturmak birçok salgın hastalıkların yayılımının önüne geçecektir (Appiah-Brempong, E. ve ark., 2018; Ashraf, H. ve ark., 2021). Doğru el hijyeni ile ilgili uygulamaların öğrenciler açısından yaşam boyu sürdürülebilmesi için yapılacak olan el hijyeni eğitimleri devam ettirilmeli ve sonuçlar değerlendirilmelidir (Trandafir, A. V., & Lotrean, L. M., 2025). El hijyeni eğitimlerinde kullanılacak olan yöntem ve değerlendirmelerin öğrencilere geri bildirim sağlayabilen nitelikte olması, uygulamalardaki bilgi ve beceri seviyesinde olumlu yönde etkiye sahip olacaktır. Uygulamaların etkili şekilde takip edilerek ölçülebilir nitelikte olması verilen eğitimin niteliğini arttıracaktır (Wang, C. ve ark., 2023; Yılmaz, H., & Kaçan, C. Y., 2024).

Ortaokul döneminde bulunan çocuklar için uygun olarak geliştirilmiş el hijyeni eğitimi programlarının ve değerlendirmelerinin eksikliği bu alanda daha çok çalışma yapılmasını göstermektedir. Program ve değerlendirme içermeyen eğitimler öğrenme açısından sınırlılıklara sebep olmaktadır (Öncü, E., & Vayısoğlu, S. K., 2021). El hijyeni ile ilgili eksikliklerin

giderilmesinde bu alanda uygulanacak olan ölçüm araçlarının tasarlanması büyük bir öneme sahip olacaktır. Öğrencilerin el hijyeni ile ilgili sahip oldukları bilgiler, sahip oldukları bilgileri uygulama becerilerinin değerlendirilmesi, uygulama açısından önemli noktalardır. Bunlara ek olarak el hijyeni ile ilgili içsel motivasyonun da önemi düşünüldüğünde bireyin el hijyeni hakkındaki öz denetimini ve yaratacağı sosyal etkiyi düşünerek hareket edecek olması bu alanların da değerlendirilmesini gerektirir. Yapılan araştırma ile etkili el hijyeni ile ilgili ortaokul öğrencilerine geri bildirimlerin sağlanması ve bu sayede uygulanacak eğitim programların etki çerçevesinin genişletilmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda yapılan araştırma ile ortaokul öğrencileri için el hijyeni ile ile ilgili bilgi, beceri ve etik anlayışlarını değerlendiren anketlerin oluşturulması hedeflenmiştir. Araştırma sonucunda geliştirilen anketler ile ortaokul öğrencilerinin el hijyeni hakkında sahip olduğu teorik bilgisinin belirlenmesi, el hijyeni uygulama becerileri hakkında ve el hijyeni etiği kavramı ile ilgili içsel değerlendirme süreçleri ile ilgili bilgi sahibi olunabilmesi amaçlanmıştır.

2.ARAŞTIRMA ve BULGULAR

YÖNTEM

Evren ve Örneklem

Yapılan araştırmanın evreni İstanbul'da bulunan ortaokul öğrencileridir. Araştırmanın çalışma grubunu ise 2023-2024 yılında İstanbul'da bir ortaokulda bulunan öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmada kullanılan "El Hijyeni Bilgi Anketi" (EHBİA) ve "El Hijyeni Beceri Anketi" (EHBEA) Ergin ve arkadaşları (2011)' nın "Evulation of Student's Social Hand Washing Knowledge, Practices and Skills in a Universty Setting" çalışmaları için hazırlanmış olan "Hand Washing Knowledge" ve "Hand Washing Skills" testinden yararlanılarak hazırlanmıştır. Bilimsel çalışmalarda uygulamanın yapılacağı örneklem büyüklüğü madde sayısının en az beş katı olmalı ve örneklem en az 50 kişiden oluşmalıdır (Bryman ve Cramer, 2001; Kalaycı, 2010; Hair ve ark., 2010). Yapılan araştırmada her iki anketin içerdiği madde sayısı ve kat oranı göz önüne alınarak örneklem büyüklüğü seçilmiştir. Araştırmacı tarafından hazırlanmış olan "El Hijyeni Etiği Anketi" (EHEA) maddeleri de uygulanabilirlik açısından yeterli örneklem büyüklüğüne sahiptir. Araştırmanın örneklemini 116 öğrenci oluşturmaktadır. Örneklem büyüklüğü geçerlik ve güvenirlik çalışmasının yapılabilmesi için yeterli düzeyini oluşturması ile araştırmaya başlanmıştır.

Araştırmanın Deseni

Yapılan araştırmada tarama deseni kullanılmıştır. Tarama deseni ile seçilmiş olan bir grup ile ilgili bilgi, yetenek, beceri gibi alanlarda var olan durumlar analiz edilebilmektedir. Bu sayede grubun belirlenen temel dinamikleri ile ilgili elde edilen bilgiler ışığında grubun seçilmiş özelliğinin yansıtılarak yorumlanması sağlanmaktadır. (Karasar, 1995; Fraenkel, J. K. & Wallen, N. E., 2013.)

Veri Toplama Araçları

Yapılan araştırmada ortaokul öğrencilerine yönelik el hijyeni bilgi ve beceri anketi Ergin ve arkadaşları (2011)'nın yapmış oldukları çalışmadan Türkçe'ye çevrilerek geliştirilmiştir. Düzenlenen maddeler geçerlik ve güvenirlik çalışmalarında EHBİA ve EHBEA için soru havuzunu oluşturmuştur. Anketlerin ortaokul düzeyinde uygulanabilir olduğunu test edebilmek adına geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmıştır. EHEA için araştırmacı tarafından hijyen etiği kavramı ile ilgili yapılmış alanyazın taraması sonucunda soru havuzu oluşturulmuştur. Oluşturulan soru havuzunda yer alan soruların niteliklerine bakıldığında anketin iki alt boyuta ayrılmasının uygun olacağı görülmüştür. EHEA, " Öz Denetim Anketi" (ÖDA) ve " Sosyal Etki Anketi" (SEA) olmak üzere iki alt boyuta ayrılmıştır.

Verilerin Toplanması

EHBİA, EHBEA ve EHEA içerdikleri soruların formu araştırmacı tarafından dijital ortama aktarılmıştır. Dijital ortama aktarılan formlar okul ortamında öğrenciler tarafından doldurularak veriler kaydedilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmanın verilerini öğrencilere ait dijital ortamdaki kayıtlar oluşturmaktadır. Öğrencilerin anketlerdeki yanıtlarının yer aldığı kayıtlar SPSS.26 programına aktarılmıştır. Anketlerin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları için SPSS.26 programı kullanılmıştır. Yapılan araştırmada anketler ile ilgili geçerlik ve güvenirlik çalışmalarına başlamadan önce örneklemin uygunluğuna ve anketteki maddelerin tutarlılığı kontrol edilmiştir.

Bu çalışmada yer alan likert tipi anketler için kullanılan ölçüm ve analiz çeşitleri ile bu ölçüm ve analizlerin referans değerleri aşağıda yer almaktadır.

1) *Örneklem büyüklüğü ve Maddeler arası Korelasyonun Analizi*

- **Kaiser Mayer Olkin (KMO) Testi:** Anketin uygulandığı örneklemin uygunluğunu KMO testi sonucu gösterir. Faktör analizi için KMO değeri' nin 0,50' den büyük olması beklenir (Field, 2009).
- **Barlett Testi:** Anketi oluşturan maddelerin tutarlılığının anlamlı olup olmadığını belirtir. Test sonucunda elde edilen p değeri 0,05' den küçükse faktör analizinin ön koşulu sağlanmış olur.

2) *Geçerlik Analizi:*

- **Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA):** Anketi oluşturan maddelerin kendi içerisinde kaç alt boyuttan oluştuğunu yorumlamak için yamaç-birikinti grafiğine bakılmıştır. Grafik hangi aralıktan sonra yatay eksene yaklaşması anketin alt boyut sayısı hakkında fikir vermektedir. Ankette bulunan maddelerin hangi alt boyutta yer aldığı, anketi oluşturan maddelerin faktör yükleri, faktörlerin öz değerleri, faktörlerin açıkladığı varyans ve açıklanan toplam varyans değerleri AFA sonucunda belirlenir. Field (2009)' a göre ankette yer alan maddelerin anketi oluşturan faktörlere katkısının kabul edilebilir seviyede olması için faktör yüklerinin en az 0,40 olması gerekmektedir. Maddeler tarafından açıklanan toplam varyansın en az %40 olması beklenmektedir (Scherer, 1988).
- **Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA):** Ortaya konulan modelin doğruluğu için; anketi oluşturan alt boyutları kendi içerisinde değerlendirerek doğrulama yapmak amacıyla DFA yapılmış ve gerekli görülen çalışmalarda model uyumunun daha iyi olması için modifikasyon indekslerinden yararlanılmıştır. DFA diyagramı oluşturulup, belirlenen modelin AFA sonucunda görülen alt boyutların DFA sonucunda ortaya çıkarılan korelasyonun 0,85' den küçük olması beklenmektedir (Kline, 2011). Model için hesaplanan standart faktör yükleri, standart olmayanan faktör yükleri, standart hatalar ve t değerlerleri ölçülmüştür. Tablo 2.1.' de referans değerleri verilen uyum indeksleri hesaplanmış ve referans değerlerine göre yorumlanmıştır.

Tablo 2. 1. Uyum indeksleri rederans aralıkları

Uyum İndeksi	Kabul Edilebilir Uyum	Mükemmel Uyum
[1]GFI	0,90≤GFI<0,95	0,95≤GFI≤1,00
[1]AGFI	0,85≤AGFI<0,90	0,90≤AGFI≤1,00
[2]CFI	0,90≤CFI<0,95	0,95≤CFI≤1,00
[2]IFI	0,90≤IFI<0,95	0,95≤IFI≤1,00
[2]TLI	0,90≤TLI<0,95	0,95≤TLI≤1,00
[1]RMSEA	0,05<RMSEA≤0,10	0,00≤RMSEA≤0,05
[1]X^2/sd	2,00<X^2/sd≤3,00	0,00≤X^2/sd≤2,00

[1](Erkorkmaz vd., 2011), [2](Baumgartner ve Homburg, 1996; Bentler, 1980; Bentler ve Bonett, 1980; Marsh vd., 2006)

3) Güvenirlik Çalışmaları:

- **Cronbach Alpha Değeri:** Araştırmalarda Cronbach Alpha Değerlerinin 0,70 değerinden büyük olması yapılan testlerin güvenilir olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2011). Cronbach Alpha değeri ile hazırlanan anketin homojenliği ve

iç tutarlılığı yorumlandığında anketin iç tutarlılık katsayısının 0,80' den büyük olması anketin yüksek güvenirliğe sahip olduğunu göstermektedir (Kalaycı, 2010).

- **Alt %27' lik grup ile Üst %27' lik Grubun Karşılaştırılması:** Anket toplam puanlarına göre alt %27 ile üst %27 gruplarının aritmetik ortalama ve t testi değerleri hesaplanmıştır. Aritmetik ortalama değerleri karşılaştırılmıştır. İki grup başarısı arasında anlamlı bir farkın oluştuğunu öğrenmek için t testi sonucu oluşan p değerine bakılmıştır. p değeri 0,05 den küçük ise anlamlı bir farktan söz edilebilmekte ve bu durum hazırlanan anketin güvenilirliğini ortaya koymaktadır.

BULGULAR

El Hijyeni Bilgi Anketi (EHBİA) Geçerliğine Dair Bulgular

EHBİA, Ergin ve arkadaşları (2011)'nın çalışmasından alınarak düzenlenmiştir. Anketteki maddeler "(1) Asla", "(2) Bazen", "(3) Daima" cevaplarını verebilecekleri 3' lü likert tipindedir ve 9 maddeden oluşmaktadır. Anketin uygulanacağı pilot çalışma, Ümraniye' de bulunan bir devlet okulundaki 5. , 6. ve 8. sınıfta öğrenim gören 116 öğrencinin katılımıyla gerçekleşmiştir (116>9•5). Ölçekteki her bir madde 1 ile 3 arasında puanlanmıştır. 1. ve 3. maddeler ters puanlanmıştır. Ölçekten alınabilecek maksimum puan 27 ve minimum puan 9' dur.

EHBİA anketi için hesaplanan KMO değeri 0,813>0,50 olması örneklemin uygunluğunu göstermektedir (Field, 2009). EHBİA' nın yapılan Barlett testi sonucu da anlamlı çıkmış (p=0,000) ve geçerlik çalışmaları kapsamında AFA için anketin uygun olduğu sonucuna varılmıştır ($x^2(36)=722,949$; $p<0,05$).

El Hijyeni Bilgi Anketi AFA Sonuçları

Yamaç-birikinti grafiğine bakıldığında grafiğin 2. aralıktan itibaren yatay eksene yaklaşarak ilerlediği görülmesi sonucunda EHBİA' nın 2 alt boyuttan oluştuğu yorumu yapılmıştır. EHBİA' yı oluşturan maddelerin 2 alt boyuttan oluştuğu ve soruların yapısı incelendiğinde , alt boyutlar "El Hijyeni Teorik Bilgisi" ve "El Hijyeni Uygulama Bilgisi" olarak belirlenmiştir.

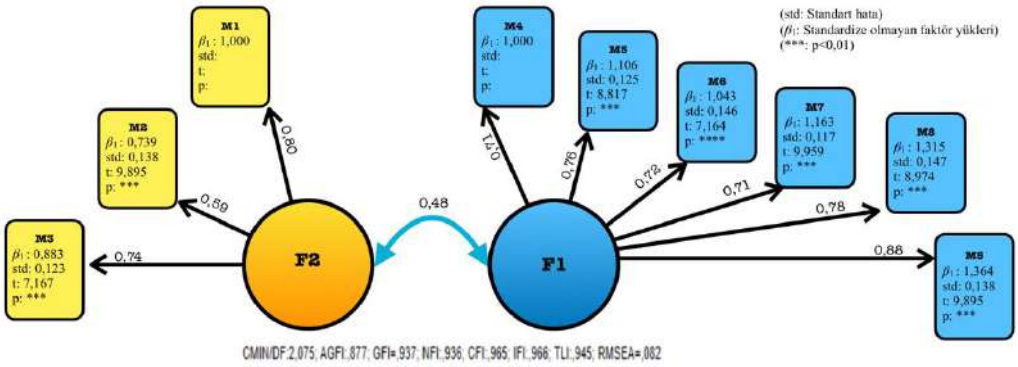
Tablo 2. 2. EHBİA' yı oluşturan maddelerin faktör yükleri

Madde	Faktör Yükleri	Madde	Faktör Yükleri	Madde	Faktör Yükleri
M1 (Faktör2)	0,840	M4 (Faktör1)	0,694	M7 (Faktör1)	0,815
M2 (Faktör2)	0,775	M5 (Faktör1)	0,826	M8 (Faktör1)	0,895
M3 (Faktör2)	0,822	M6 (Faktör1)	0,805	M9 (Faktör1)	0,776

Tablo 2.2.' de görüldüğü üzere alt boyutları oluşturan maddeler sayısal olarak 6 madde (Faktör 1) ve 3 madde (Faktör 2) şeklinde dağılmıştır. EHBİA' da yer alan maddelerin alt boyuttaki faktörlere katkısının 0,40' dan fazla olması anketteki tüm maddelerin faktörleri açıklamada uygun olduğu görülmektedir (Field ,2009). Faktör 1' i oluşturan maddelerin açıkladığı varyans %48,784 ve öz değer 4,391 ve Faktör 2' yi oluşturan maddelerin açıkladığı varyans %17,972 ve öz değer 1,617 olarak hesaplanmıştır. Maddeler tarafından açıklanan toplam varyans %66,756>%40 olması EHBİA'nın geçerli bir anket olduğunu doğrulamaktadır (Scherer, 1988).

El Hijyeni Bilgi Anketi Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) Sonuçları

AFA sonucunda elde edilen veriler ile EHBİA' nın geçerli bir anket olduğu ve iki alt boyuttan oluştuğu sonucuna varılmıştır. Anketi oluşturan alt boyutları kendi içerisinde değerlendirip doğrulamak amacıyla DFA yapılmıştır.

Şekil 2. 1. EHBİA DFA Standardize Edilmiş Korelasyon Diyagramı

Şekil 2.1.' de DFA diyagramı incelendiğinde iki alt boyut arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu ve faktörler arası korelasyon kabul edilir düzeyde olduğu görülmektedir (r:0,48<0,85 (Kline, 2011)). Şekil 2.1.' de yer alan verilerden standardize faktör yükleri 0,30' dan büyük olduğu için anketten madde çıkarılmasına gerek olmadığı sonucuna varılmıştır (Harrington, 2009). Tablo 2.1.' e göre EHBİA' nın DFA için uyum indeks değerleri ve aralıklar incelendiğinde $x^2/sd=2,075\leq3$ ve GFI, AGFI, TLI, RMSEA değerleri için kabul edilebilir düzey aralığında yer aldığı görülmektedir.

Elde edilen tüm veriler değerlendirildiğinde EHBİA için geçerlik çalışmaları kapsamında yapılmış olan AFA sonuçları anketin "El Hijyeni Teorik Bilgisi" ve "El Hijyeni Uygulama Bilgisi" olmak üzere iki alt boyuttan oluştuğunu, alt boyutların el hijyeni bilgisini ölçme amacıyla kullanılabilir olduğunu ve anketi oluşturan maddelerin anketin uygulanabilirliği açısından ilişkisel özellikleri taşıdığı sonucuna varılmıştır. Bu durum EHBİA' nın geçerli bir anket olduğunu ortaya koymaktadır.

El Hijyeni Bilgi Anketi Güvenirlik Çalışmaları

Tablo 2. 3. EHBİA' nın Crombach Alpha Değerleri

Faktör Adı	Cronbach Alpha
El Hijyeni Uygulama Bilgisi (6 madde)	0,895
El Hijyeni Teorik Bilgisi (3 Madde)	0,751
EHBİA (9 Madde)	0,860

Tablo 2.3. incelendiğinde EHBİA' yı oluşturan alt boyutların Cronbach Alpha değerlerinin 0,70 değerinden büyük olduğu görülmekte ve bu durum güvenilir bir anket olduğunu doğrulamaktadır (Büyüköztürk, 2011). Anketin homojenliği ve iç tutarlılığı yorumlandığında anketin iç tutarlılık katsayısının 0,80 değerinden büyük olması anketin yüksek güvenirliğe sahip olduğunu göstermektedir (Kalaycı, 2010).

Tablo 2. 4. EHBİA' nın toplam puanlarına göre alt - üst % 27 gruplarının aritmetik ortalama ve t testi değerleri

Gruplar	N	$\bar{x}$	ss	t-testi		
				t	sd	p
Üst %27	43	23,26	1,50	31,633	84	0,000
Alt %27	43	12,30	1,70			

Tablo 2.4.' e bakıldığında iki grubun puan ortalamaları arasındaki farkın 10,96 olduğu görülmektedir. At grup ve üst grup arasında oluşan farkın anlamlı olduğu görülmektedir (t[84]=31,633; p<0,05). Bu durum ölçme aracının güvenilir olduğunu göstermektedir.

El Hijyeni Beceri Anketi Geçerliğine Dair Bulgular

El hijyeni beceri anketi Ergin ve arkadaşları (2011)'nın çalışmasından alınarak düzenlenmiştir ve 13 maddelik "El Hijyeni Beceri Anketi" (EHBEA) oluşturulmuştur. Anketteki maddeler "(1) Asla", "(2) Bazen", "(3) Daima" cevaplarını verebilecekleri 3' lü likert tipindedir ve anketin uygulanacağı pilot çalışma, Ümraniye' de bulunan bir devlet okulundaki 5. , 6. ve 8. sınıfta

öğrenim gören 160 öğrencinin katılımıyla gerçekleşmiştir (160>13•5). Bu ankette öğrenciler en az 13, en fazla 39 puan alabileceklerdir.

EHBEA' nın KMO değeri 0,864>0,50 olarak hesaplanması örneklemin uygun olduğunu göstermektedir (Field, 2009). EHBEA' nın yapılan Barlett testi sonucu anlamlı çıkmış (p=0,000) ve AFA için anketin uygun olduğu sonucuna varılmıştır ($x^2(78)=811,679$; $p<0,05$).

El Hijyeni Beceri Anketi AFA Sonuçları

EHBEA'nın yamaç-birikinti grafiğine bakıldığında grafiğin 2. aralıktan itibaren yatay eksene yaklaşarak ilerlediği için 2 alt boyuttan oluştuğu görülmektedir. EHBEA' yı oluşturan maddelerin iki alt boyutta toplanmış ve soruların yapısı incelendiğinde , alt boyutlar "El Hijyeni Teorik Becerisi" ve "El Hijyeni Uygulama Becerisi" olarak belirlenmiştir.

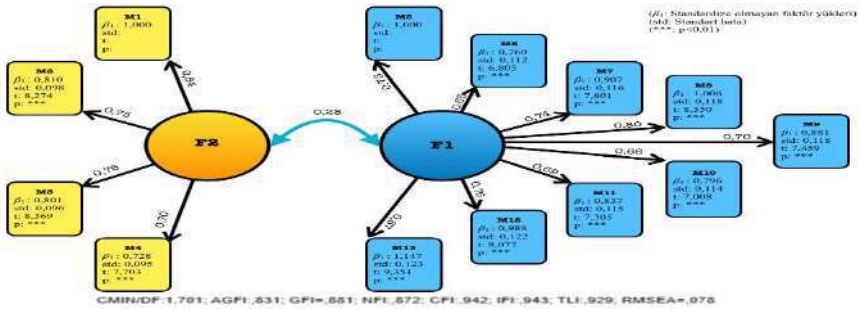
Tablo 2. 5. EHBEA' yı oluşturan maddelerin faktör yükleri,

Madde	Faktör Yükleri	Madde	Faktör Yükleri	Madde	Faktör Yükleri
M1 (Faktör2)	0,854	M5 (Faktör1)	0,802	M9 (Faktör1)	0,791
M2 (Faktör2)	0,812	M6 (Faktör1)	0,742	M10 (Faktör1)	0,639
M3 (Faktör2)	0,812	M7 (Faktör1)	0,718	M11 (Faktör1)	0,702
M4 (Faktör2)	0,806	M8 (Faktör1)	0,815	M12 (Faktör1)	0,769
				M13 (Faktör1)	0,881

Faktör 1' de 9 madde ve Faktör 2' de 4 madde olarak anketin alt boyutlara ayrıldığı Tablo 2.5. te görülmektedir. EHBEA' da yer alan maddelerin alt boyuttaki faktörlere katkısının 0,40' dan fazla olması anketteki tüm maddelerin faktörleri açıklamada uygun olduğu görülmektedir (Field, 2009). Faktör 1' i oluşturan maddelerin açıkladığı varyans %43,419 ve öz değer 5,644 ve Faktör 2' yi oluşturan maddelerin açıkladığı varyans %19,487 ve öz değer 2,533 olarak hesaplanmıştır. Maddeler tarafından açıklanan toplam varyans %62,906>%40 olması EHBEA'nın geçerli bir anket olduğunu doğrulamaktadır (Scherer, 1988).

El Hijyeni Beceri Anketi Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) Sonuçları

AFA sonucunda elde edilen veriler ile EHBEA' nın geçerli bir anket olduğu ve iki alt boyuttan oluştuğu sonucuna varılmıştır. Anketi oluşturan alt boyutları kendi içerisinde değerlendirerek doğrulamak amacıyla DFA yapılmıştır.

Şekil 2. 2. EHBEA DFA Standardize Edilmiş Korelasyon Diyagramı

Şekil 2.2.' ye göre EHBEA' nın alt boyutları arasındaki pozitif yönlü olan ilişkinin 0,28>0,85 olması kabul edilir düzeyde olduğunu göstermektedir (Kline, 2011)). Faktör 1' de 9 maddenin ve Faktör 2' de 4 maddenin yer aldığı Şekil 2.2.' de görülmektedir. EHBEA' da yer alan maddelerin alt boyuttaki faktörlere katkısının 0,30' dan fazla olması anketten madde çıkarılmasına gerek olmadığı sonucuna varılmıştır (Harrington, 2009). Tablo 2.1.' e göre EHBİA' nın DFA için uyum indeks değerleri ve aralıklar incelendiğinde $x^2/sd=1,701\leq3$ ve GFI, AGFI, TLI, RMSEA değerleri için kabul edilebilir düzey aralığında yer aldığı görülmektedir.

Elde edilen tüm veriler değerlendirildiğinde; EHBEA için geçerlik çalışmaları kapsamında yapılmış olan AFA sonuçları anketin "El Hijyeni Teori Becerisi" ve "El Hijyeni Uygulama Becerisi" olmak üzere iki alt boyuttan oluştuğunu, alt boyutların el hijyeni bilgisini ölçme

amacıyla kullanılabilir olduğunu ve anketi oluşturan maddelerin anketin uygulanabilirliği açısından ilişkisel özellikleri taşıdığı sonucuna varılmıştır. AFA analizleri anketin geçerli bir anket olduğunu göstermiştir.

El Hijyeni Beceri Anketi Güvenirlik Çalışmaları

El Hijyeni Bilgi Anketi üçlü likert tipi bir anket olduğu için güvenirlik çalışması kapsamında Cronbach Alpha değerlerine bakılmıştır.

Tablo 2. 6. EHBEA' nın Crombach Alpha Değerleri

Faktör Adı	Cronbach Alpha
El Hijyeni Teori Becerisi(9 madde)	0,913
El Hijyeni Uygulama Becerisi(4 Madde)	0,847
EHBEA (13 Madde)	0,860

Tablo 2.6. incelendiğinde EHBEA' yı oluşturan alt boyutların Cronbach Alpha değerlerinin 0,70 değerinden büyük olduğu görülmekte ve bu sonuç anketin güvenilir olduğunu doğrulamaktadır (Büyüköztürk, 2011). Cronbach Alpha değeri ile hazırlanan anketin homojenliği ve iç tutarlılığı yorumlandığında anketin iç tutarlılık katsayısının 0,80 değerinden büyük olması anketin yüksek güvenirliğe sahip olduğunu göstermektedir (Kalaycı, 2010).

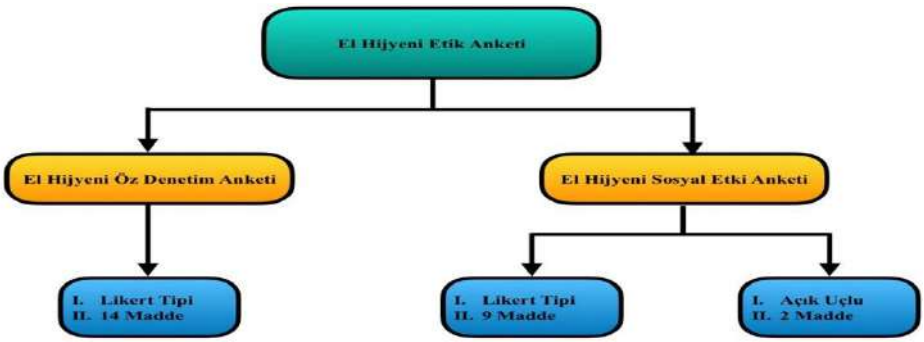
Tablo 2. 7. EHBEA' nın toplam puanlarına göre alt - üst %27 gruplarının aritmetik ortalama ve t testi değerşleri

Gruplar	N	$\bar{x}$	ss	t-testi		
				t	sd	p
Üst %27	31	35,16	1,95	22,086	60	0,000
Alt %27	31	20,61	3,11			

Tablo 2.12.' de alt grup ile üst grubun puan ortalamaları arasındaki farkın 14,55 olduğu ve iki grup arasında oluşan farkın anlamlı olduğu; bu durumun ise ölçme aracının güvenilir olduğunu göstermektedir (t[60]=22,086; p<0,05).

El Hijyeni EtiğiAnketinin Geliştirilmesine Dair Bulgular

Araştırmacı tarafından hazırlanmış olan "El Hijyeni Etiği Anketi" (EHEA), "El Hijyeni Öz Denetim Anketi" (ÖDA) ve "El Hijyeni Sosyal Etki Anketi" (SEA) olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. EHEA' yı oluşturan likert tipi ve açık uçlu soruların dağılımı ile madde sayıları şekil 2.5.' de görülmektedir.

Şekil 2. 3. EHBEA' yı Oluşturan Anketler; Madde Tipi ve Sayısı

El Hijyeni Etiği Anketi Geliştirilme Süreci

Araştırmacı tarafından anket geliştirme sürecine ilgili literatürün taranması ile başlanmış ve ardından elde edilen bilgilerin gruplandırılarak yorumlanması ile hazırlanacak olan anketin genel hatları belirlenmiştir. İlgili literatür taraması sonucunda el hijyeni etiği kavramının kişinin bireysel etik anlayışından yola çıkılarak öz denetim ve kişinin sosyal çevresine etkisine dair etik anlayışı olan sosyal etki ile ilgili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. "Öz Denetim Anketi" ve "

Sosyal Etki Anketi" maddeleri ilgili literatür göz önünde bulundurularak araştırmacı tarafından hazırlanarak çalışmaya başlanmıştır.

El Hijyeni Öz Denetim Anketi Geliştirilme Süreci

Araştırmacı tarafından literatür taraması sonucu oluşturulan öz denetim ile ilgili bulgular araştırmacı tarafından maddeler halinde listelenmiştir. Araştırma ve görüşler doğrultusunda 14 maddelik bir soru havuzu oluşturulmuştur. Anket, maddelere "(1) Hiçbir zaman", "(2) Nadiren", "(3) Sıklıkla", "(4) Her zaman" cevaplarını verebilecekleri 4' lü likert tipinde oluşturulmuştur. Oluşturulan taslak form fen eğitimi, psikolojik danışman, rehberlik ve dil uzmanları tarafından hedeflenen amaç bakımından değerlendirilmiştir. Uzmanlar ankette yer alacak olan maddelerin hedeflenen amacı ölçmede yeterli olduğunu belirtmiştir. Dil uzmanları tarafından giderilen ifade hataları da düzeltildikten sonra pilot çalışmaya geçilmiştir.

El Hijyeni Öz Denetim Anketi Geçerliğine Dair Bulgular

Anketteki her bir madde 1 ile 4 arası puanlanmıştır. 9. madde ters puanlanmıştır. Ölçekten alınabilecek maksimum puan 56 ve minimum puan 14' dür. Bilimsel çalışmalarda uygulamanın yapılacağı örneklem büyüklüğü madde sayısının en az beş katı olmalı ve örneklem en az 50 kişiden oluşmalıdır (Bryman ve Cramer, 2001; Kalaycı, 2006; Hair William, Bary ve Rolp, 2010). Anket 5., 6. ve 8. sınıfta öğrenim gören 185 öğrencinin katılımıyla gerçekleşmiştir. Literatüre göre örneklem büyüklüğü anketin geçerlik çalışmaları için ön koşulları karşılamaktadır.

ÖDA için hesaplanan KMO değerinin 0,913>0,50 olması örneklemin uygun olduğunu göstermektedir (Field, 2009). ÖDA' nın yapılan Barlett testi sonucu da anlamlı çıkmış (p=0,000) ve geçerlik çalışmaları kapsamında AFA için anketin uygun olduğu sonucuna varılmıştır ($x^2(91)=1089,456$; $p<0,05$).

El Hijyeni Öz Denetim Anketi AFA Sonuçları

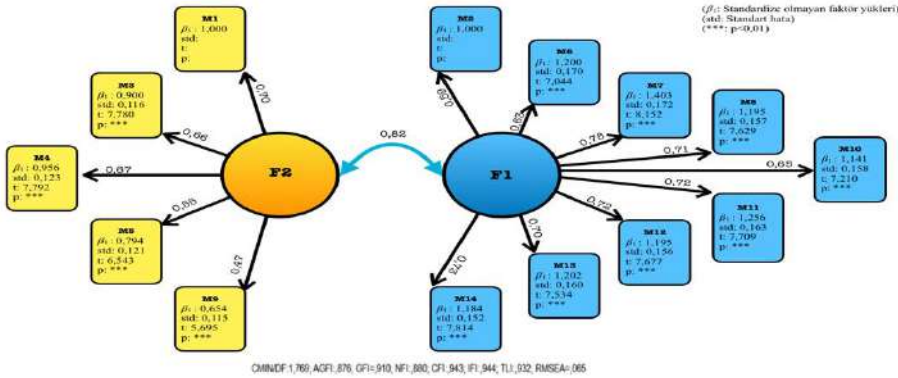
ÖDA' nın yamaç - birikinti grafiği incelendiğinde 2. aralıktan itibaren yatay eksene yaklaşarak ilerlediği görülmüş ve grafikte belirtilen çizgisel betimlemeden yola çıkılarak anketin 2 alt boyuttan oluştuğu yorumlanmıştır.

Tablo 2. 8. ÖDA maddelerin faktör yükleri

Madde	Faktör Yükleri	Madde	Faktör Yükleri	Madde	Faktör Yükleri
M1 (Faktör2)	0,460	M6 (Faktör1)	0,492	M11 (Faktör1)	0,891
M2 (Faktör1)	0,511	M7 (Faktör1)	0,854	M12 (Faktör1)	0,705
M3 (Faktör2)	0,746	M8 (Faktör1)	0,657	M13 (Faktör1)	0,826
M4 (Faktör2)	0,708	M9 (Faktör2)	0,530	M14 (Faktör1)	0,722
M5 (Faktör2)	0,782	M10 (Faktör 1)	0,586		

Tablo 2.8' de görüldüğü üzere alt boyutları oluşturan maddeler sayısal olarak 9 madde ve 5 madde şeklinde dağılmıştır. Faktörleri oluşturan maddelerin 0,30' dan büyük olması anketi oluşturan tüm maddelerin kabul edilebilir seviyede faktörleri açıklamada uygun olduğunu ortaya koymaktadır (Field,2009). Faktör 1' i oluşturan maddelerin açıkladığı varyans %45,142 ve öz değer 6,320 ve Faktör 2' yi oluşturan maddelerin açıkladığı varyans %8,141 ve öz değer 1,139 olarak hesaplanmıştır. Maddeler tarafından açıklanan toplam varyans %53,282>%40 olması ÖDA'nın geçerli bir anket olduğunu doğrulamaktadır (Scherer, 1988).

El Hijyeni Öz Denetim Anketi DFA Sonuçları

Şekil 2. 4. ÖDA DFA Standardize Edilmiş Korelasyon Dİyagramı

DFA diyagramı incelendiğinde alt boyutlar arasındaki ilişkinin pozitif ve kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmektedir (r:0,82<0,85 (Kline, 2011)).

Faktör 1' de 9 maddenin ve Faktör 2' de 5 maddenin yer aldığı Şekil 2.4' te görülmektedir. ÖDA' da yer alan maddelerin alt boyuttaki faktörlere katkısının 0,30' dan fazla olması anketteki tüm maddelerin faktörleri açıklamada uygun olduğunu ve anketten madde çıkarmaya gerek olmadığı ifade eder (Harrington, 2009). Tablo 2.1.' e göre ÖDA' nın DFA için uyum indeks değerleri ve aralıklar incelendiğinde x^2/sd=1,769≤3 ve GFI, AGFI, CFI, IFI, TLI, RMSEA değerleri için kabul edilebilir düzey aralığında yer aldığı görülmektedir.

Elde edilen tüm veriler değerlendirildiğinde; ÖDA için geçerlik çalışmaları kapsamında yapılmış olan AFA sonuçları anketin iki alt boyuttan oluştuğunu, alt boyutların el hijyeni öz denetimini ölçme amacıyla kullanılabilir olduğunu ve anketi oluşturan maddelerin anketin uygulanabilirliği açısından ilişkisel özellikleri taşıdığı sonucuna varılmıştır. AFA analizleri anketin geçerli bir anket olduğunu göstermiştir.

El Hijyeni Öz Denetim Anketi Güvenirlik Sonuçları

El Hijyeni Öz Denetim Anketi dörtlü likert tipi bir anket olduğu için güvenirlik çalışması kapsamında Cronbach Alpha değerlerine bakılmıştır.

Tablo 2. 9. ÖDA Cronbach Alpha Değerleri

Faktör Adı	Cronbach Alpha
Günlük Yaşam Öz Denetim (9 madde)	0,891
Sağlık Alanı Öz Denetim (5 Madde)	0,748
ÖDA (14 Madde)	0,904

Tablo 2.9. incelendiğinde ÖDA' yı oluşturan alt boyutların Cronbach Alpha değerlerinin 0,70 değerinden büyük olması yapılan testlerin güvenilir olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2011). Cronbach Alpha değeri ile hazırlanan anketin homojenliği ve iç tutarlılığı yorumlandığında anketin iç tutarlılık katsayısının 0,80 değerinden büyük olması anketin yüksek güvenirliğe sahip olduğunu göstermektedir (Kalaycı, 2010).

ÖDA'nın maddelerinin ayırt ediciliği ile ilgili verileri yorumlayabilmek adına alt %27 grup ile üst %27 gruplarının başarı düzeyleri karşılaştırılmıştır.

Tablo 2. 10. ÖDA toplam puanlarına göre alt - üst %27 gruplarının aritmetik ortalama ve t testi değerleri

Gruplar	N	$\bar{x}$	ss	t-testi		
				t	sd	p
Üst %27	50	51,96	2,29	25,423	98	0,000
Alt %27	50	29,14	5,92			

Tabloya 2.10.' a bakıldığında iki grubun puan ortalamaları arasındaki farkın 22,82 olduğu görülmektedir. At grup ve üst grup arasında oluşan farkın anlamlı olduğu görülmektedir ($t[98]=25,423$; $p<0,05$). İki grup arasında anlamlı puan farkının oluşması ölçme aracının güvenilir olduğunu göstermektedir.

El Hijyeni Etiği Sosyal Etki Anketi Geliştirilme Süreci

Araştırmacı tarafından literatür taraması sonucu oluşturulan öz denetim ile ilgili bulgular araştırmacı tarafından maddeler halinde listelenmiştir. Araştırma ve görüşler doğrultusunda 9 maddelik bir soru havuzu oluşturulmuştur. Anket, maddelere "(1) Hiçbir zaman", "(2) Nadiren", "(3) Sıklıkla", "(4) Her zaman" cevaplarını verebilecekleri 4' lü likert tipinde oluşturulmuştur. SEA içerisinde 2 açık uçlu soru yer almaktadır. Oluşturulan taslak form fen eğitimi, psikolojik danışman, rehberlik ve dil uzmanları tarafından hedeflenen amaç bakımından değerlendirilmiştir. Uzmanlar ankette yer alacak olan maddelerin hedeflenen amacı ölçmede yeterli olduğunu belirtmiştir. Dil uzmanları tarafından giderilen ifade hataları da düzeltildikten sonra pilot çalışmaya geçilmiştir.

El Hijyeni Sosyal Etki Anketi Geçerliğine Dair Bulgular

Ankette bulunan 9 maddedenin likert tipi ve 2 maddenin ise açık uçlu olması sebebi ile anket analizlerinin verimli bir şekilde yürütülebilmesi adına SEA, "SEA1" ve SEA2" olarak gruplandırılmış ve değerlendirmeye alınmıştır.

Sosyal Etki Anketi-1 Geçerliğine Dair Bulgular

SEA1' de her bir madde 1 ile 4 arası puanlanmıştır. 9. madde ters puanlanmıştır. Ölçekten alınabilecek maksimum puan 56 ve minimum puan 14' dür. Bilimsel çalışmalarda uygulamanın yapılacağı örneklem büyüklüğü madde sayısının en az beş katı olmalı ve örneklem en az 50 kişiden oluşmalıdır (Bryman ve Cramer, 2001; Kalaycı, 2006; Hair William, Bary ve Rolp, 2010). Anket 5., 6. ve 8. sınıfta öğrenim gören 185 öğrencinin katılımıyla gerçekleşmiştir. Literatüre göre örneklem büyüklüğü anketin geçerlik çalışmaları için ön koşulları karşılamaktadır.

SEA1 için hesaplanan KMO değeri $0,869>0,50$ olması örneklemin uygun olduğunu göstermektedir (Field, 2009). SEA1' in Barlett testi sonucu da anlamlı çıkmış ($p=0,000$) ve geçerlik çalışmaları kapsamında AFA için anketin uygun olduğu sonucuna varılmıştır ($x^2(36)=706,870$; $p<0,05$).

El Hijyeni Sosyal Etki Anketi-1 AFA Sonuçları

SEA1'in yamaç-birikinti grafiğine bakıldığında grafiğin 2. aralıktan itibaren yatay eksene yaklaşarak ilerlediği görülmektedir. Grafikte belirtilen çizgisel betimlemeden yola çıkılarak bu durum anketin 2 alt boyuttan oluştuğu göstermektedir. SEA1'i oluşturan alt boyutlar "Genel Sosyal Alan" ve "Yakın Çevre Etkisi" olarak gruplandırılmıştır.

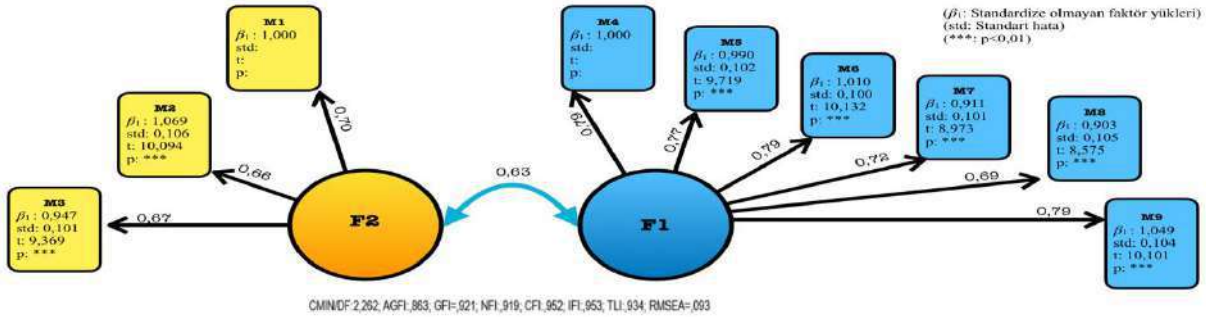
Tablo 2. 11. SEA1 faktör yükleri

Madde	Faktör Yükleri	Madde	Faktör Yükleri	Madde	Faktör Yükleri
M1 (Faktör2)	0,939	M4 (Faktör1)	0,921	M7 (Faktör1)	0,729
M2 (Faktör2)	0,865	M5 (Faktör1)	0,823	M8 (Faktör1)	0,628
M3 (Faktör2)	0,767	M6 (Faktör1)	0,780	M9 (Faktör1)	0,841

Tablo 2.11. ' de görüldüğü üzere alt boyutları oluşturan maddeler sayısal olarak 6 madde (Faktör 1) ve 3 madde (Faktör 1) olarak dağılmıştır. SEA1' de yer alan maddelerin alt boyuttaki faktörlere katkısının 0,40' dan fazla olması anketteki tüm maddelerin faktörleri açıklamada uygun olduğu görülmektedir (Field, 2009). Faktör 1' i oluşturan maddelerin açıkladığı varyans %54,755 ve öz değer 4,928 ve Faktör 2' yi oluşturan maddelerin açıkladığı varyans %14,218 ve öz değer 1,280 olarak hesaplanmıştır. Maddeler tarafından açıklanan toplam varyans $\%68,974>\%40$ olması SEA1'in geçerli bir anket olduğunu doğrulamaktadır (Scherer, 1988).

El Hijyeni Sosyal Etki Anketi-1 DFA Sonuçları

DFA diyagramı incelendiğinde iki alt boyut arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu ve bu ilişkininin 0,63<0,85 olması kabul edilebilir düzeyde olduğunu ortaya koyar (Kline, 2011).

Şekil 2. 5. SEA1 DFA Standardize Edilmiş Korelasyon DİyagramI

Faktör 1' de 6 maddenin ve Faktör 2' de 3 maddenin yer aldığı Şekil 2.5.' te görülmektedir. SEA1' de yer alan maddelerin alt boyuttaki faktörlere katkısının 0,30' dan fazla olması anketteki tüm maddelerin faktörleri açıklamada uygun olduğunu ve anketten madde çıkarmaya gerek olmadığı ifade eder(Harrington, 2009).

Uyum indeksleri hesaplamaları sonucunda DFA için $x^2/sd=2,262\leq3$ olarak hesaplanmıştır. SEA1'in DFA için uyum indeks değerleri ve aralıklar incelendiğinde Tablo 2.1.' e göre GFI, AGFI, CFI, IFI, TLI, RMSEA değerleri için kabul edilebilir düzey aralığında yer aldığı görülmektedir.

Elde edilen tüm veriler değerlendirildiğinde; SEA1 için geçerlik çalışmaları kapsamında yapılmış olan AFA sonuçları anketin iki alt boyuttan oluştuğunu, alt boyutların el hijyeni sosyal etkiyi ölçme amacıyla kullanılabilir olduğunu ve anketi oluşturan maddelerin anketin uygulanabilirliği açısından ilişkisel özellikleri taşıdığı sonucuna varılmıştır. AFA analizleri anketin geçerli bir anket olduğunu göstermiştir.

El Hijyeni Sosyal Etki Anketi-1 Güvenirlik Çalışmaları

El Hijyeni Sosyal Etki Anketi dörtlü likert tipi bir anket olduğu için güvenirlik çalışması kapsamında Cronbach Alpha değerlerine bakılmıştır.

Tablo 2. 12. SEA1 Cronbach Alpha değerleri

Faktör Adı	Cronbach Alpha
Genel Sosyal Alan (6 madde)	0,889
Yakın Çevre Etkisi (3 Madde)	0,848
SEA1 (9 Madde)	0,896

Tablo 2.12 incelendiğinde SEA1'i oluşturan alt boyutların Cronbach Alpha değerlerinin 0,70 değerinden büyük olması yapılan testlerin güvenilir olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2011). Cronbach Alpha değeri ile hazırlanan anketin homojenliği ve iç tutarlılığı yorumlandığında anketin iç tutarlılık katsayısının 0,80 değerinden büyük olması anketin yüksek güvenirliğe sahip olduğunu göstermektedir (Kalaycı, 2010).

Tablo 2. 13. SEA1' in toplam puanlarına göre alt – üst %27 gruplarının aritmetik ortalama ve t testi değerleri

Gruplar	N	$\bar{x}$	ss	t-testi		
				t	sd	p
Üst %27	39	33,62	2,29	24,090	76	0,000
Alt %27	39	16,72	3,73			

SEA1'in maddelerinin ayırt ediciliği ile ilgili verileri yorumlayabilmek adına alt %27 grup ile üst %27 gruplarının başarı düzeyleri karşılaştırıl ve Tablo 2.13.' e göre iki grubun puan ortalamaları arasındaki farkın 16,90 olduğu görülmektedir. At grup ve üst grup arasında oluşan

farkın anlamlı olduğu görülmekte; bu durumun ölçme aracının güvenilir olduğunu göstermektedir ($t[76]=24,090$; $p<0,05$).

El Hijyeni Sosyal Etki Anketi-2 Güvenirlik Çalışmaları

SEA2'nin güvenirlik düzeyini ölçebilmek adına iki puanlayıcının anketten almış oldukları sonuçların karşılaştırılması için Pearson Korelasyon Analizi uygulanmış ve 20 öğrencinin puanları arasında güçlü düzeyde pozitif (r:0,851) ve puanlar arasında anlamlı bir farkın ($p=0,00<0,05$) olduğu görülmüştür. Bu durum hazırlanan cevap anahtarının güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır.

Ölçeği uygulayan 20 öğrencinin maddelere verdikleri puanlar ile Crombach Alpha güvenirlik analizi yapılmıştır. $\alpha=0,816\geq0,70$ olarak hesaplanmış ve bu durum SEA2' nin güvenilir bir ölçme aracı olduğunu ortaya koymuştur (Kalaycı, 2010).

4.SONUÇ VE TARTIŞMA

Yapılan araştırma ile ortaokul öğrencilerinin el hijyeni bilgi, beceri ve etik anlayışları ile ilgili verilerin elde edilebileceği geçerli ve güvenilir ölçme aracı olarak anketlerin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Araştırmada kullanılan "El Hijyeni Bilgi Anketi" için geçerlik çalışmaları kapsamında AFA ve DFA yapılmıştır. Yapılan AFA değerlerinden elde edilen sonuçlar anketin geçerli olduğunu göstermiştir. Elde edilen AFA sonuçlarını doğrulayabilmek adına anketin DFA çalışmaları yapılmıştır. DFA sonucu elde edilen veriler AFA sonuçları ile örtüşerek anketin geçerliliğini doğrulamıştır. Anketin güvenirlik çalışması kapsamında Cronbach Alpha değerlerine bakılmıştır. Aynı zamanda Alt grup- Üst grup puan karşılaştırma yöntemi yapıldığında puanlar arasındaki farklardan elde edilen veriler anketin güvenilir bir anket olduğunu doğrulamıştır.

Araştırmada kullanılan "El Hijyeni Beceri Anketi" için geçerlik çalışmaları kapsamında AFA ve DFA yapılmıştır. Yapılan AFA değerlerinden elde edilen sonuçlar anketin geçerli olduğunu göstermiştir. Elde edilen AFA sonuçlarını doğrulayabilmek adına anketin DFA çalışmaları yapılmıştır. DFA sonucu elde edilen veriler AFA sonuçları ile örtüşerek anketin geçerliliğini doğrulamıştır. Anketin güvenirlik çalışması kapsamında Cronbach Alpha değerlerine bakılmıştır. Aynı zamanda Alt grup- Üst grup puan karşılaştırma yöntemi yapıldığında puanlar arasındaki farklardan elde edilen veriler anketin güvenilir bir anket olduğunu doğrulamıştır.

Araştırmada kullanılan "El Hijyeni Etiği Anketi" iki alt boyuttan oluşmaktadır. Anketi oluşturan alt boyutlar için geçerlik çalışmaları kapsamında AFA ve DFA yapılmıştır. Yapılan AFA değerlerinden elde edilen sonuçlar anketin geçerli olduğunu göstermiştir. Elde edilen AFA sonuçlarını doğrulayabilmek adına anketin DFA çalışmaları yapılmıştır. DFA sonucu elde edilen veriler AFA sonuçları ile örtüşerek anketin geçerliliğini doğrulamıştır. Anketin güvenirlik çalışması kapsamında Cronbach Alpha değerlerine bakılmıştır. Aynı zamanda Alt grup- Üst grup puan karşılaştırma yöntemi yapıldığında puanlar arasındaki farklardan elde edilen veriler anketin güvenilir bir anket olduğunu doğrulamıştır.

Alanyazın taramasından elde edilen bilgilere bakıldığında el hijyeni bilgisi ve becerisini ölçmek adına çeşitli test ve anketlerin geliştirildiği görülmektedir (Van de Mortel, T., 2009; Klar, K. ve ark., 2022; Gartmeier, M. ve ark., 2019; Modi, P. D. ve ark., 2017; Hassan, H. ve ark. 2022; Birgili, F., 2019) Literatüre bakıldığında ortaokul öğrencileri seviyesinde el hijyeni etiği ile ilgili ölçüm aracının eksikliği fark edilmektedir. Literatürde ilgili çalışmalar gözden geçirildiğinde geçerlik ve güvenirlik çalışmları yapılmış olan el hijyeni bilgi, beceri ve etik anlayışları anketi yapılacak olan yeni çalışmalar açısından önem arz edecektir.

5. KAYNAKÇA

Appiah-Brempong, E., Harris, M. J., Newton, S., & Gulis, G. (2018). A framework for designing hand hygiene educational interventions in schools. International Journal of Public Health, 63, 251-259.

Ashraf, H., Iftikhar, S., & Baig-Ansari, N. (2021). Impact of hand hygiene intervention on hand washing ability of school-aged children. Journal of family medicine and primary care, 10(2), 642-647.

Baumgartner, H., & Homburg, C. (1996). Applications of structural equation modeling in marketing and consumer research: A review. International journal of Research in Marketing, 13(2), 139-161.

Bentler, P. M. (1980). Multivariate analysis with latent variables: Causal modeling. Annual review of psychology.

Bentler, P. M., & Bonett, D. G. (1980). Significance tests and goodness of fit in the analysis of covariance structures. Psychological bulletin, 88(3), 588.

Birgili, F., Özkoç, H., Kuru, O., van de Mortel, T., & Tümer, A. (2019). Validation of a Turkish translation of the Hand Hygiene Questionnaire.

Bryman, A., & Cramer, D. (2002). Quantitative data analysis with SPSS release 10 for Windows: A guide for social scientists. Routledge.

Büyüköztürk, Ş. (2011). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı. (15. Baskı). Ankara: Pegem

Büyüköztürk, Ş. (2011). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı. (15. Baskı). Ankara: Pegem

Ergin, A., Bostancı, M., Önal, Ö., Bozkurt, A. İ., & Ergin, N. (2011). Evaluation of students' social hand washing knowledge, practices, and skills in a university setting. Central European journal of public health.

Erkorkmaz, Ü., Etikan, İ.,Demir, O.,Özdamar, K., & Sanisoğlu S.Y. (2013)Doğrulayıcı Faktör Analizleri ve Uyum İndeksleri, Türkite Klinikleri Journal of Medical Sciences, 33(1), 210-223

Feith, H. J., Lehotsky, Á., Gézsi, A., Lukács, J. Á., Gradvohl, E., & Falus, A. (2021). Education of hand hygiene in children during the pandemia. Orvosi Hetilap, 162(46), 1842-1847

Field A. (2009). Discovaring Statistics Using SPSS: Introducing Statistical Method (3rd ed). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Fraenkel, J. K. & Wallen, N. E. ,1996

Gartmeier, M., Baumgartner, M., Burgkart, R., Heiniger, S., & Berberat, P. O. (2019). Why hand hygiene is not sufficient: Modeling hygiene competence of clinical staff as a basis for its development and assessment. GMS Journal for Medical Education, 36(4), Doc39.

Hair, J. F., Anderson, R. E., Tatham, R. L., & Black, W. C. (2010). Multivariate data analysis.

Harrington D. Confirmatory Factor Analysis. Newyork: Oxford University Press; 2009.

Hassan, H., Khalid, S., Rafique, A., Zahid, F., Khurram, M., & Khalid, R. (2022). Hand hygiene awareness, attitude and compliance among house officers in public-sector dental institutes-A questionnaire-based study. Pakistan Journal of Medical & Health Sciences, 16(05), 961-961.

Kalaycı, E. (2010). Üniversite Öğrencilerinin Siber Aylaklık Davranışları ile Öz Düzenleme Stratejileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Anabilim Dalı.

Kalaycı, Ş. (2010). SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri (Vol. 5, p. 359). Ankara, Turkey: Asil Yayın Dağıtım.

Karasar, N. (1995). Bilimsel Araştırma Yöntemi, Kavramlar, İlkeler. Ankara: 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd.

Klar, K., Knaack, D., Kampmeier, S., Hein, A. K., Görlich, D., Steltenkamp, S., ... & Becker, K. (2022). Knowledge about hand hygiene and related infectious disease awareness among primary school children in Germany. Children, 9(2), 190.

Kline, R. B. (2011), Principles and practice of structural equation modeling (3rd ed.), New knowledge construction, Science Education, 88 (5), 707-727

Marsh, H. W., Hau, K. T., Artelt, C., Baumert, J., & Peschar, J. L. (2006). OECD's brief self-report measure of educational psychology's most useful affective constructs: Cross-

cultural, psychometric comparisons across 25 countries. International Journal of Testing, 6(4), 311-360.
Modi, P. D., Kumar, P., Solanki, R., Modi, J., Chandramani, S., & Gill, N. (2017). Hand hygiene practices among Indian medical undergraduates: a questionnaire-based survey. Cureus, 9(7).
Öncü, E., & Vayısoğlu, S. K. (2021). Duration or technique to improve the effectiveness of children'hand hygiene: A randomized controlled trial. American Journal of Infection Control, 49(11), 1395-1401.
Scherer, R. F. (1988). Dimensionality of Coping: Factor Stability Using the Ways of Coping Questionnaire, Psychological Report, Cilt: 62, s.76-770.
Trandafir, A. V., & Lotrean, L. M. (2025). Education for Improving Awareness and Practices Regarding Hand Hygiene Among Romanian School Children. Sustainability, 17(1), 304.
Uddin, M. N. The effectiveness of interactive hygiene education sessions led by community nurses in schools.
Van de Mortel, T. (2009). Development of a questionnaire to assess health care students' hand hygiene knowledge, beliefs and practices. Australian Journal of Advanced Nursing, The, 26(3), 9-16.
Wallen, N. E., & Fraenkel, J. R. (2013). Educational research: A guide to the process. Routledge.
Wang, C., Jiang, W., Yang, K., Sarsenbayeva, Z., Tag, B., Dingler, T., ... & Kostakos, V. (2023). Use of thermal imaging to measure the quality of hand hygiene. Journal of Hospital Infection, 139, 113-120.
Yılmaz, H., & Kaçan, C. Y. The Effect of Using Fluorescent Concretization Intervention on Hand Hygiene Training in Primary School Students. (2024) Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hemşirelik Dergisi, 6(3), 255-264.

El Hijyeni Bilgi Anketi

Elleri yıkamak için soğuk su kullanılmalıdır.			
Orta sıcaklıkta su el yıkama için kullanılmalıdır.			
Sıcak su el yıkamak için kullanılmalıdır.			
Kullanılan takıların çıkarılması el hijyeni açısından gereklidir.			
Bilekleri yıkamak el hijyeni açısından gereklidir.			
Ellerin en az on beş saniye yıkanması gerekmektedir.			
Ellerin yıkanmaması üzerinde mikropların üremesi için uygun bir alan oluşturur.			
El yıkamak için sabun kullanılmalıdır.			
Sabun olmadığı durumlarda el hijyeni için dezenfektan maddeler kullanılmalıdır.			

El Hijyeni Beceri Anketi

El yıkamadan önce uzun kollu kıyafetlerin varlığında kollar katlanır.			
El yıkamadan önce saat ve yüzük gibi takılar çıkarılır.			
Eller yıkanmadan önce musluk açılır.			
El yıkamaya başlamadan önce sabun el yüzeyine alınır.			
El yıkanırken el yüzeyleri biraz su kullanılarak köpürtülür.			
Eller yıkanırken parmak araları sabun ve su ile temizlenir.			
Eller yıkanırken başparmak unutulmadan yıkanır.			
Eller yıkanırken üst yüzeyleri unutulmadan temizlenir.			
İki elin etrafının tümünü ovuşturarak yıkanır.			
Eller yıkandıktan sonra bilekler yıkanarak temizlenir.			
Eller yıkandıktan sonra musluk ile temas etmeden musluk kapatılır.			
Eller yıkandıktan sonra kurulanır.			
Eller yıkandıktan sonra bilekler kurulanır.			

El Hijyeni Etiği Anketi

Adı — Soyadı:

El Hijyeni Öz Denetim Anketi

	Hiçbir zaman	Nadiren	Sıklıkla	Her zaman
Ellerimi lavaboya gittikten sonra yıkamadığım zaman huzursuz hissederim.				
Ellerimi burun temizliği yaptıktan sonra yıkamadığım zaman kendimi tedirgin hissederim.				
Ellerimi hapşırdıktan sonra yıkamadığım zaman kendimi tedirgin hissederim.				
Ellerimi kaputarak öksürdükten sonra yıkamadığım zaman kendimi huzursuz hissederim.				
Ellerimi hayvanlarla temas ettikten sonra yıkamadığım zaman kendimi huzursuz hissederim.				
Ellerimi yıkamak için sabun kullanmadığım zaman kendimi mutsuz hissederim.				
Ellerimi hijyen açısından hangi zaman aralıklarında yıkayacağımı bilirim.				
Ellerimi hijyen açısından yıkamam gereken zamanlamalarda yıkamaya özen gösteririm.				
El hijyeni açısından ellerimi gerektiğinden fazla yıkarım.				
El hijyeni açısından gereğinden fazla uygulama yapılmasının deri üzerinde etkilerinin neler olabileceğini bilirim.				
Cilt sağlığımı göz önünde bulundurarak el hijyeni uygulamalarını gerçekleştiririm.				
El hijyeni uygulamalarına dikkat etmediğim zaman sağlık açısından sonuçlarının neler olabileceğini düşünerek hareket ederim.				
El hijyeni uygulamalarına uygun yöntemi seçmeyi bilirim.				
El hijyeni ile seçtiğim yöntemi doğru uygulamayı bilirim.				

El Hijyeni Sosyal Etki Anketi

	Hiçbir zaman	Nadiren	Sıklıkla	Her zaman
El hijyeni uygulamalarını göz önünde bulundurarak başka bireylerin eşyaları ile temas ederim.				
El hijyeni uygulamalarını göz önünde bulundurarak ortak kullanım araçlarına temas ederim.				
El hijyeni uygulamalarını göz önünde bulundurarak bireyler ile temas ederim.				
Çevremde el hijyeni uygulamalarına dikkat etmeyen bireyleri uyarmaya çalışırım.				
El hijyeni uygulamalarını dikkat ederken başka bireylerin sağlığını da göz önünde bulundurarım.				
Bulaşıcı hastalık sürecinde çevremdeki bireylere karşı sorumluluklarımı göz önünde bulundurarak hareket ederim.				
Bulaşıcı hastalık sürecinde çevremdeki bireyleri gerektiği noktada benle temas noktasında uyarırım.				
El hijyeni ile ilgili arkadaşlarıma bilgilendirmelerde bulunurum.				
El hijyeni ile ilgili kurallara uymanın toplumsal bir sorumluluk olduğunu düşünerek hareket ederim.				

Doğru el hijyeni uygulamalarının çevremizdeki bireyler açısından önemini üç cümle ile ifade ediniz.

Bulaşıcı hastalık sürecinde arkadaşlarımızın el hijyeni uygulamalarında çevrelerindeki bireyleri düşünerek hareket edebilmesi için neler yapılmasını önerirsiniz? Üç cümle ile ifade ediniz

ANALYSIS OF CORPORATE LIQUIDITY AND FINANCIAL STABILITY IN THE PRACTICE OF AZERBAIJAN COMPANIES

Nihad PASHAZADE
PhD student, Azerbaijan University of Tourism and Management, Department of General Economics

SUMMARY
Analysis of liquidity and financial stability is an integral part of assessing the financial condition of an organization. Financial stability determines the long-term solvency of economic entities, and liquidity determines the current solvency. The state of the organization's accounts reflects a stable level of excess of income over expenses. The main purpose of the analysis of financial stability is to determine the level of dependence of the company on borrowed financial resources. If the balance of accounts is high, then the enterprise is independent of changes in the market situation and the risk of bankruptcy is reduced. Financial stability is able to ensure the uninterrupted process of production and sale of products, and also allows for the free use of financial resources.
In the research work, an analysis of financial stability and liquidity indicators was conducted on the example of an Azerbaijani company. As an example, the liquidity ratio of Azercell Telecom LLC for 2022 was determined to be 1.84, which indicates a high level of liquidity. At the same time, the fact that the ratio of total liabilities to assets is 0.18 indicates that the company's financial stability for that year is strongly manifested.
The research also revealed internal and external factors affecting liquidity and financial stability. External factors are identified as factors such as economic crises, weak legal regime, inflation, tax burden, while internal factors are identified as factors such as the qualifications of the company's management, the organization's financial strategy and the success of marketing research. Taking these factors into account in the strategies implemented to ensure financial stability has a leading position.
As a result, it is emphasized that continuous monitoring of the financial stability and liquidity of companies is a leading direction in ensuring the stability of the business, reducing the risk of bankruptcy and increasing investment attractiveness.
Keywords: financial stability, liability, financial analysis, assets, bankruptcy

INTRODUCTION
In unstable market conditions, the issues of efficient use of own and borrowed funds become especially relevant. The formation of an adequate strategy for managing financial resources requires analysts to conduct a comprehensive analysis that allows preventing the risk of bankruptcy of the company in the long term. In such conditions, the role and priorities of the assessment of financial resources increase significantly, which allows to timely determine the conditions for the development of the formative elements of the company's organizational structure in order to determine possible financial risks and the level of profitability of capital.
Long-term stability of operations is one of the most important characteristics of the financial condition of the enterprise, and stability is closely related to the company's current investment strategy and dependence on investors and creditors. Financial stability is the ability of the enterprise to withstand economic impacts while maintaining financial stability, liquidity and solvency. The discussion of financial stability can be about the stability of the corporate sector as a whole or the stability of a specific enterprise. The analysis of financial stability allows assessing the current state of the enterprise, identifying risks and problems, and preparing

recommendations for optimizing financial indicators and managing risks (Nasreen, Anwar, Shahzadi, 2015). One of the main tools for analyzing financial stability is financial analysis. Its main task is to assess the financial resources and needs of the company, as well as to identify factors affecting its financial condition. Financial analysis involves the systematic collection, classification, comparison and interpretation of the company's financial statements, as well as the use of various methods and tools to identify factors affecting its financial stability.

The main component of the analysis of the financial condition is the assessment of the probability of permanent solvency, which allows the company to most accurately determine the risk of non-fulfillment of obligations based on its calculations and develop measures to eliminate them.

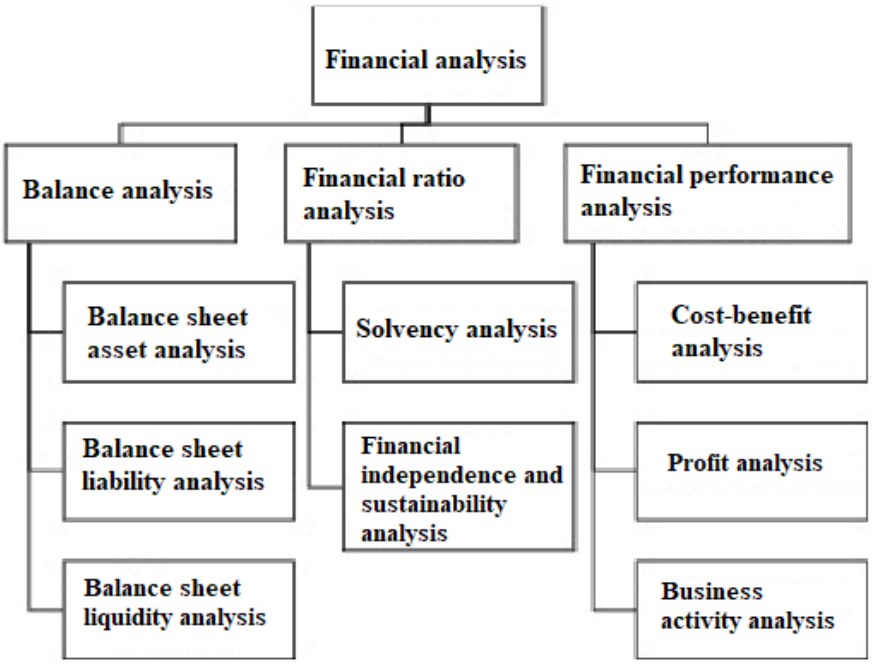
Timely analysis of an organization's liquidity and solvency indicators helps prevent many crisis economic situations and increases the interest of external partners in investing their own funds in the company's assets. The higher the levels of the studied financial parameters, the higher the probability of the company's ability to meet its current obligations. In addition, a high level of fulfillment of daily obligations increases the level of competitiveness of the organization, which leads to its economic growth and expansion of the scale of its activities.

In the literature, there may be various explanations of the term liquidity of the company. The concept of “liquidity” was borrowed from the German language at the beginning of the 20th century (Бороненкова, Мельник, 2016). Many scholars define liquidity as the ability of an organization to promptly fulfill various long-term and short-term obligations to other organizations and, if necessary, to realize its funds in a timely manner. Some define this term as a special feature of the company's assets, manifested in their mobility, flexibility and their transformation into financial resources (Савицкая, 2017).

The main principle can be emphasized, which is based on the fact that the liquidity of an asset will be maximum when the company can convert its property into cash in the shortest possible time without losing its value. Therefore, it can be argued that the concept of "liquidity" should be associated with a certain state of the asset, with the help of which it is possible to achieve a significant level of short-term solvency and creditworthiness of the organization, as well as to repay all borrowed funds in a timely manner (Минина, 2014).

The main indicators used to assess the financial stability of an enterprise include the turnover ratio, liquidity ratio, total current liquidity ratio, financial independence ratio. These indicators are based on the analysis of financial statements and allow assessing the company's liquidity level, financial stability and financial independence. In general, the main directions of analyzing the financial condition of any company are shown in diagram 1.

Diaqram 1. Analysis of the financial condition of the company

Source: (Nasreen et al., 2015)

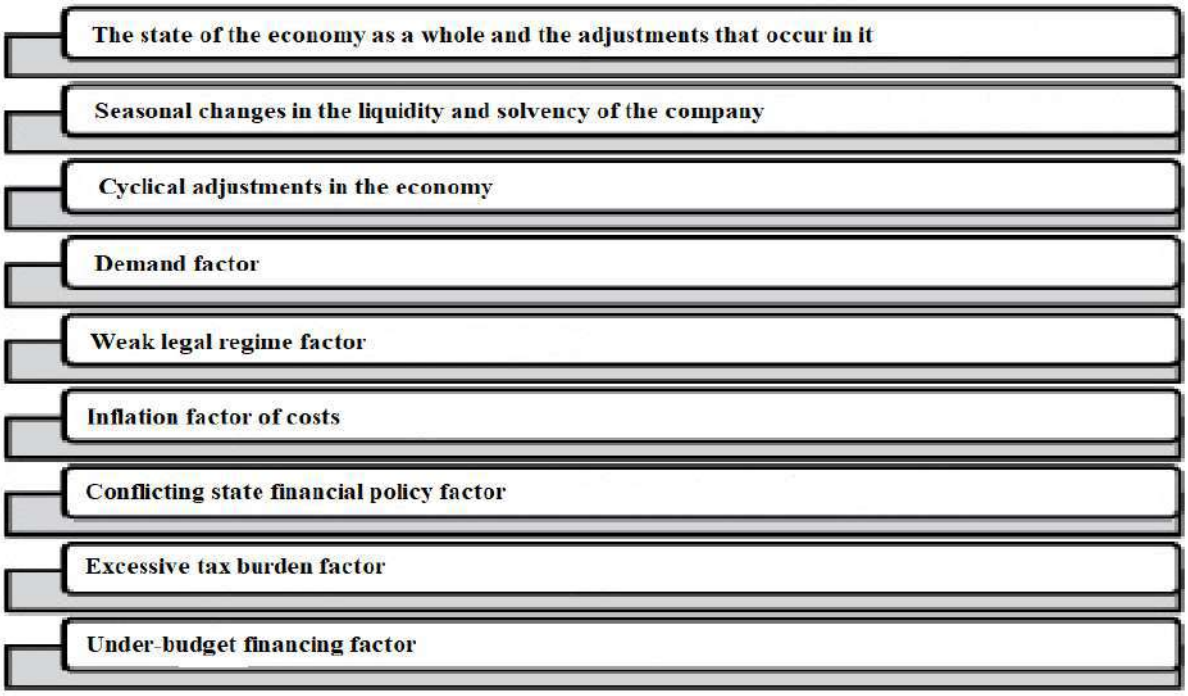
Based on Diagram 1, we can note that financial analysis is a set of procedures aimed at studying the financial performance of an enterprise, as well as assessing its financial stability. One of the main tools of financial analysis is the procedure for assessing the financial stability of an enterprise. This procedure allows us to determine to what extent the company will be stable in continuing its activities and fulfilling its obligations in the future. The procedure for assessing the financial stability of an enterprise includes several stages. At the first stage, an analysis of the current financial performance of the enterprise is carried out. This analysis examines financial indicators such as income, profit, expenses, total debt, cash flow and other indicators affecting financial stability. At the second stage of the procedure, the main problems and risks that may affect the financial stability of the enterprise are identified. These can be external environmental factors such as economic crises, price changes in the raw material market, changes in legislation or management problems, inefficient use of resources, etc., as well as internal environmental factors. At the third stage, the main indicators of the financial stability of the enterprise are calculated. These indicators include the turnover ratio, liquidity ratio, total current liquidity ratio, financial independence ratio, etc. Each of these indicators allows assessing a specific aspect of the company's financial stability and determining its level. At the final stage of the procedure, recommendations are developed to improve the financial stability of the enterprise. These recommendations may include proposals for improving management processes, reducing costs, improving personnel, optimizing business processes, etc. Thus, the procedure for assessing a company's financial stability allows determining its stability level and identifying potential future problems. Additionally, it enables the development of effective measures to improve financial stability and enhance competitiveness in the market. The organization can maintain a stable financial position by maintaining the balance of its assets and liabilities in a constantly changing environment, as well as maintaining solvency and investment attractiveness within an acceptable level of risk.

Liquidity and solvency management is often a task aimed at determining a specific indicator that has only a reference and information function. In this regard, management cannot be limited to balance sheet data alone. It is necessary to assess how much the assets of the enterprise are

really worth, how much their real liquidity is, what volume of receivables can be converted into cash to be used to meet urgent obligations, etc. (Бариленко et al., 2017).

Liquidity management of a company is usually formed by identifying the most vulnerable positions, which allows taking timely preventive measures to prevent negative trends in the company's financial situation. It is necessary to determine the criteria for the financial stability of the company. One of the criteria is, for example, the probability of insolvency of the company, which leads to bankruptcy. In this case, it is necessary to take into account the external factors listed below.

Figure 1. List of key external factors affecting liquidity

Source: (Almeida et al., 2011**)**

Based on Figure 1, it can be noted that one of the main external factors affecting liquidity is the state of the economy as a whole and the adjustments taking place in it (Ендовицкий et al., 2018). The main conditions for meeting the threshold for the indicator are taking into account seasonal changes, timely elimination of financial difficulties, and linking the assessment with the nature of the organization's activities. Cyclical adjustments also play a major role in the economy. During periods of business activity, the demand for borrowed funds, the company's working capital and cash inflows increase. The level of liquidity is also affected by the need for people to purchase certain products of the company in question, as well as to pay for them on time and in full.

Internal factors can be regulated by the company itself. These include the qualifications of the company's management, the success of the organization's financial strategy and marketing research.

Insufficient liquidity can lead to late payments to suppliers and a deterioration in the company's credit history, which can make it difficult to obtain new loans and finance the company. When determining the value of the liquidity ratio, it is necessary to take into account the relevant regulations and legal requirements for a particular industry. In addition, it should be remembered that liquidity ratio values may vary depending on seasonal factors, for example, increasing during periods of high demand and decreasing during periods of unprofitability. The use of the liquidity ratio allows the enterprise to monitor its financial stability and solve

problems with the timely payment of its obligations. It can be used to assess risks when making financial decisions such as granting loans, expanding the business or investing in projects. In general, the liquidity ratio is an important indicator for assessing the financial stability of the enterprise and, together with other financial indicators, can be used to form a complete picture of the company's financial condition and make informed decisions in the field of financial management.

The formula for calculating the liquidity ratio is used to assess the financial stability of an enterprise and its ability to meet current obligations on time. It is the ratio of current assets to short-term liabilities and can be expressed as follows:

Liquidity ratio = Current assets / Current liabilities

Current assets include cash, accounts receivable, inventory, and other current assets that can be quickly converted to cash. Current liabilities reflect short-term loans, trade payables, taxes, and other obligations that must be paid within one year. The higher the value of the liquidity ratio, the better the financial condition of the enterprise, since it has more liquid assets at its disposal to pay off current liabilities. It is generally believed that the liquidity ratio should be at least 1, that is, current assets should be sufficient to pay off current liabilities. However, if the liquidity ratio is too high, this may indicate that the company is not using its resources efficiently enough and is not investing them in business development. On the other hand, if the liquidity ratio is too low, this may indicate problems in the company's current activities and possible risks of bankruptcy. When interpreting the results of calculating the liquidity ratio, it is necessary to take into account the industry and territorial characteristics, as well as the characteristics of a particular enterprise. It is also important to use other indicators of financial stability in conjunction with the liquidity ratio for a comprehensive assessment of the financial condition of an enterprise.

Financial stability and liquidity analysis of Azercell Telecom LLC

In the course of the research, the financial stability and liquidity analysis of Azercell Telecom LLC, a well-known company in Azerbaijan, for 2022 was examined. For this, the company's financial indicators were taken as the main data. The company's financial report for 2022 was as follows:

Current assets (2022)	**AZN**
Inventory	5,669
Costs related to signing the contract	5,957
Prepaid taxes	5,487
Trade and other receivables	57,180
Cash and cash equivalents	245,536
Restricted funds	8,224
Total current assets	328,053

Short-term liabilities (2022)	**AZN**
Trade and other payables	114,131
Lease obligations	2,004
Contractual obligations	34,524
Current tax liabilities	27,579
Total current liabilities	178,238

To conduct a company's liquidity analysis, it is necessary to calculate the ratio of current assets to short-term liabilities. For this, the following formula can be used:

$$Current\ ratio = \frac{\text{Current assets}}{\text{Short} - \text{term liabilities}} = \frac{328053}{178238} = 1.84$$

Here, the liquidity ratio is set at 1.84. This indicates that current assets are sufficient to cover current liabilities. That is, the company has the ability to meet its short-term obligations. This level of liquidity can be useful in the process of developing and expanding the enterprise.

Long-term assets (2022)	AZN
Property, plant and equipment	495,795
Intangible assets	71,821
Advance payments for long-term assets	55,105
Investment property	3,793
Related party credit	24,828
Costs related to signing the contract	5,157
Right-of-use assets	6,743
Deferred income tax asset	28,887
Total long-term assets	692,129
Total assets	1,020,182

Long-term liabilities (2022)	AZN
Asset liquidation obligations	4,111
Lease obligations	5,036
Total long-term liabilities	9,147
Total liabilities	187,385

To analyze the company's financial stability for 2022, the level of financing throughout the year can be measured by determining the ratio of total liabilities to total assets. The following formula should be used for this purpose:

$$Debt\ to\ assets\ ratio = \frac{\text{Total liabilities}}{\text{Total assets}} = \frac{187385}{1020182} = 0.18$$

The value derived from the ratio of liabilities to assets was determined as 0.18. This indicator is much lower than 1. This is explained by the fact that the company's financial stability was in a very strong state and debt financing was at a very low level. Thus, it can be noted that Azercell Telecom LLC had strong liquidity and financial stability for 2022. This indicates that the company is in a strong financial position.

Conclusion

In general, financial stability is an important factor for the successful operation of an enterprise. To determine financial stability, it is necessary to use several indicators that provide a comprehensive assessment of the enterprise. Typically, these are the turnover ratio, the liquidity ratio, the total current liquidity ratio, and the financial independence ratio. After calculating the liquidity ratio, it is necessary to interpret the results obtained and assess the liquidity level of the enterprise based on the value obtained. First, it should be noted that the liquidity ratio characterizes the financial stability of the enterprise and its ability to pay its current obligations in the short term. Moreover, the higher the value of the liquidity ratio, the higher the liquidity of the enterprise and the more opportunities it has for the free movement of financial resources. It is proposed to consider possible interpretations of the results of calculating the liquidity ratio and assess the liquidity level of the enterprise depending on the value of the obtained ratio:

1. If the value of the liquidity ratio is equal to 1, this means that the total value of the enterprise's current assets is sufficient to cover its current liabilities. This liquidity level can be considered satisfactory and indicates that the company has sufficient opportunities to cover its liabilities in the short term.
2. If the value of the liquidity ratio is less than 1, this means that the total value of the enterprise's current assets is insufficient to cover its current liabilities. This liquidity level can be considered

insufficient and indicates that the company has limited opportunities to cover its liabilities in the short term.
3. If the liquidity ratio is higher than 1, this indicates that the company has excess current assets that can be used for additional investments or repayment of debt obligations.
4. If the liquidity ratio is too low (less than 0.5), this indicates serious problems in the financial condition of the enterprise and difficulties in timely payment of current obligations. This liquidity level may be a harbinger of problems with financing current activities and the need to conduct additional financial operations.
However, it should be noted that assessing the liquidity level based on only one ratio may not be sufficiently accurate and complete. Therefore, when assessing financial stability and liquidity, it is important to conduct additional analysis of other financial indicators and take into account the entire financial context of the enterprise.
Continuous monitoring of financial stability and analysis of reports is the key to the successful operation of the enterprise. When problems with financial stability are detected, it is necessary to immediately begin financial management measures to quickly restore the stability of the business. In general, working towards financial sustainability is a never-ending and continuous process that requires attention to detail and a responsible approach to the issue.

REFERENCES

Almeida, H., Campello, M., & Hackbarth, D. (2011). Liquidity mergers. Journal of Financial Economics, 102(3), 526-558. https://doi.org/10.1016/j.jfineco

Nasreen, S. and Anwar, S. and Shahzadi, H. (2015). Financial Stability and Macroeconomic Environment: Evidence from Panel Data Analysis of South Asian Countries. Pakistan Journal of Social Sciences, 35(1):145-160

Бариленко В.И., Ермакова М.Н., Ефимова О.В., Керимова Ч.В. (2017). Экономический анализ: учебник. М.: Кнорус,. 352 с.

Бороненкова С., Мельник М. (2016). Комплексный финансовый анализ в управлении предприятием: учебное пособие. М.: Форум, 336 с.

Ендовицкий Д.А., Любушин Н.П., Бабичева Н.Э.V (2018). Финансовый анализ: учебник. М.: КНОРУС,. 300 с.

Минина Е. (2014). Методика финансового анализа. Заключения и Приложения // Бухгалтерский учет. Налогообложение. Аудит. 22 декабря

Савицкая Г.В. (2017). Анализ хозяйственной деятельности организации. М: ИНФРА-М. 649 с.

INTRASPECIFIC VARIATION IN THE VOLATILE OIL COMPOSITION OF *OCIMUM SANCTUM* L. FROM PUNJAB-A NORTH INDIAN REGION

Nisha Sharma[a], Bikram Singh[b], Raghbir C. Gupta[c]

[a]Department of Botany & Environmental Science, Sri Guru Granth Sahib World University, Fatehgarh Sahib (Punjab), India.
[b]N.P.P. Division, I.H.B.T. (CSIR) Palampur-176061 (Himachal Pradesh) India.
[c]Department of Botany, Punjabi University Patiala-147002 (Punjab) India.

Abstract

The two main varieties (Green and Black) of *Ocimum sanctum* L. are commonly known as- "Safed Tulsi" or "Sri Tulsi" or "Rama Tulsi" bearing green leaves and "Kali Tulsi" or "Krishna Tulsi" bearing black leaves. Black variety has a stronger smell as compared to "Safed Tulsi". "Safed Tulsi" is actually very green while "Kali Tulsi" is deep magenta, with purple border. In present studies, the GC-MS investigation of these two varieties, Safed Tulsi (OSW) and Kali Tulsi (OSB), of *Ocimum sanctum* L. has been done from Punjab region of North India. The essential oil analysis led to the identification of 26 phytocomponents, representing 97.75% of the composition of oil in OSW and 19 constituents, representing 96.27% in OSB. In the essential oil sample OSW, major constituents reported were as follows: Eugenol (49.95%); *β*-Elemene (39.27%); Germacrene-D (2.31%), etc., whereas, in the essential oil sample OSB, the major constituents identified were: Eugenol (47.33%); *β*-Elemene (23.14%); Caryophyllene oxide (20.30%), etc. The results indicated a significant intraspecific distinction in the percentage of major phytoconstituents in *O. sanctum* L. varieties from Punjab (North India).
Keywords: *Ocimum sanctum* L.; Essential oil; GC-MS; Safed Tulsi; Kali Tulsi; Punjab (North India).

SADÎ-Î ŞİRAZİ VE SİYASET FELSEFESİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ
SADI SHIRAZI AND HIS THOUGHTS ON POLITICAL PHILOSOPHY

Osman MUTLUEL
Prof. Dr. Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü İslam Felsefesi Anabilim Dalı.

ÖZET
Şeyh Sadi Şirazi, 13. yüzyılda yaşamış İranlı bir şair, yazar ve düşünürdür. Asıl adı Müşerrefüddin Muslih bin Abdullah'tır. Şiraz şehrinde doğduğu için Şirazi lakabıyla tanınır. Sadi, İslam dünyasının en önemli edebi şahsiyetlerinden biridir. İlk eğitimini babasından almış olmakla birlikte babasının erken ölümü üzerine eğitimini dedesi Mesud b. Muhlis el Farisi üstlenmiştir. 1223 yılında Bağdat'a gelerek Nizamiye medreselerinde İslami İlimler ve Edebiyat alanlarında eğitim almıştır. Sadi Şirazi gençlik yıllarını seyahatlerle geçirmiş ve bu seyahatler onun dünya görüşü ve insan anlayışının oluşmasında etkili olmuştur. Ancak hayatının büyük bir bölümünü Şiraz'da geçirmiştir. Burada dersler vermiş, eserler yazmış ve halkın arasında yaşamıştır. Sadi, 1292 yılında Şiraz'da vefat etmiştir. Yazdığı eserler arasında bugün hala okunan ve ahlaki öğütleri, hikâye, şiir ve kendi gözlemleri yoluyla anlatan, halkın anlayabileceği bir seviyede yazılmış olan Gülistan ve Bostan adlı eserleri dünyaca ünlüdür. Sadi, siyaset felsefesi üzerine yazdığı Nasihatü'l-Mülük adlı eserinde adalet, ahlaki erdemler, siyaset gibi konuları vurgulamıştır. İnsanların birbirine karşı saygılı ve hoşgörülü olması gerektiğini savunmuştur. Sadi, aynı zamanda insanın kendini tanımasının ve nefsini terbiye etmesinin önemine de dikkat çekmiştir.
Sadi, yaşadığı dönemdeki toplumsal sorunlara da değinmiştir. Yöneticilerin adil olması, halkın refahını gözetmesi ve yoksullara yardım etmesi gerektiğini savunmuştur. O, aynı zamanda savaşların ve çatışmaların yıkıcılığına da dikkat çekmiş ve insanların barış içinde yaşamalarının önemini vurgulamıştır.
Sadi Şirazi'nin siyaset felsefesi, adalet, merhamet ve bilgelik üzerine odaklanır. Gülistan ve Bostan adlı eserlerinde, yöneticilere önce kişisel yetkinliklerini tamamlamaları, yönettiği topluma karşı adil ve dürüst olmaları, halka iyi davranmaları ve devleti liyakatle yönetmeleri konusunda öğütler verir. Sadi, aynı zamanda sosyal devlet anlamında toplumun her kesiminin refah içinde olması gerektiğini ve bu açıdan yoksullara, mazlumlara yardım etmeyi savunur. Onun siyasi görüşlerinin oluşmasında İslam ahlak ve hukuk ilkeleri ön plana çıkar.
Sonuç olarak Sadi'nin siyaset felsefesi, günümüz için de önemli dersler içermektedir. Özellikle adalet, liyakat ve merhamet kavramları, modern devlet yönetiminin de temel ilkeleri arasında yer almaktadır. Sadi'nin eserleri, yöneticilere ve devlet adamlarına yol göstermeye devam etmektedir.
Anahtar Kelimeler: Sadi Şirazi, Siyaset Felsefesi, Sosyal Devlet, Adalet, Eşitlik.

ABSTRACT
Sheikh Saadi Shirazi, a 13th-century Persian poet, writer, and thinker, whose given name was Musharrif al-Din Muslih bin Abdullah, is known by the surname Shirazi, as he was born in the city of Shiraz. Saadi is one of the most important literary figures in the Islamic world. Although he received his first education from his father, his education was taken over by his grandfather, Masud b. Muhlis al-Farisi, after his father's early death. In 1223, he came to Baghdad and studied Islamic Sciences and Literature at the Nizamiye madrasas. Saadi Shirazi spent his youth traveling, and these travels influenced his worldview and understanding of people. However,

he spent most of his life in Shiraz. Here he taught, wrote works, and lived among the people. Saadi passed away in Shiraz in 1292. Among the works he wrote, Gulistan and Bostan, which are still read today and tell moral lessons, stories, poems, and his own observations in a language that people can understand, are world-famous. In his work Nasihat al-Muluk, which he wrote on political philosophy, Saadi emphasized issues such as justice, moral virtues, and politics. He argued that people should be respectful and tolerant towards each other. Saadi also emphasized the importance of man's self-awareness and self-discipline.

Sadi also addressed the social problems of his time. He argued that rulers should be just, care for the welfare of the people, and help the poor. He also drew attention to the destructive nature of wars and conflicts and emphasized the importance of people living in peace.

Saadi Shirazi's political philosophy focuses on justice, compassion, and wisdom. In his works, Gulistan and Bostan, he advises rulers to first complete their personal competencies, to be fair and honest towards the society they govern, to treat the people well, and to manage the state with merit. Saadi also advocates for the welfare of all segments of society in the sense of a social state, and in this respect, he advocates helping the poor and the oppressed. The principles of Islamic ethics and law come to the forefront in the formation of his political views.

In conclusion, Saadi's political philosophy contains important lessons for today. In particular, the concepts of justice, merit, and compassion are among the fundamental principles of modern state administration. Saadi's works continue to guide rulers and statesmen.

Keywords: Saadi Shirazi, Political Philosophy, The Welfare State, Justice, Equality.

GİRİŞ

Şeyh Sadî-î Şirazi, 13. yüzyılda yaşamış İranlı bir şair, yazar ve düşünürdür. Asıl adı Müşerrefüddin Muslih bin Abdullah'tır. Şiraz şehrinde doğduğu için Şirazi lakabıyla tanınır. Sadi, İslam dünyasının en önemli edebi şahsiyetlerinden biridir. İlk eğitimini babasından almış olmakla birlikte babasının erken ölümü üzerine eğitimini dedesi Mesud b. Muhlis el Farisi üstlenmiştir. 1223 yılında Bağdat'a gelerek Nizamiye medreselerinde İslami İlimler ve Edebiyat alanlarında eğitim almıştır. Sadi Şirazi gençlik yıllarını seyahatlerle geçirmiş ve dünya görüşü ve insan anlayışının şekillenmesinde etkili olmuştur. Ancak hayatının büyük bir bölümünü Şiraz'da geçirmiştir. Burada dersler vermiş, eserler yazmış ve halkın arasında yaşamıştır. Sadi, 1292 yılında Şiraz'da vefat etmiştir. Yazdığı eserler arasında bu gün hala okunan ve ahlaki öğütleri, hikaye, şiir ve kendi gözlemleri yoluyla anlatan, halkın anlayabileceği bir seviyede yazılmış olan ve Türkiye'de de tercüme edilmiş ve birçok baskısı yapılmış ve sekiz bölümden oluşan içinde ahlaki öğütler, hikayeler ve şiirler içeren kendi seyahatleri sırasında edindiği deneyimlerden ve gözlemlerinden izler taşıyan, genel anlamda adalet, merhamet, doğruluk, cömertlik gibi ahlaki değerleri vurgulayan eseri Gülistan ile daha çok manzum bir eser olan ve tasavvufi bir yaklaşıkla yazdığı ve içinde ahlaki öğütler, hikayeler ve şiirler bulunan ve adil ve insaf, ihsan ve cömertlik, aşk ve sarhoşluk, huzu ve Huşu, teslim ve rıza, kanaat, terbiye, afiyete şükür, tövbe ve inabe, münacaat ve hatime olmak üzre on bölümden oluşan (Şeyh Sadi Şirazi, ty, 20; Tarlan, ty, 9) Bostan adlı eserleri dünyaca ünlüdür. Sadi, eserlerinde adalet, ahlaki erdemler, siyaset gibi ahlaki değerleri vurgulamıştır. İnsanların birbirine karşı saygılı ve hoşgörülü olması gerektiğini savunmuştur. Sadi, aynı zamanda insanın kendini tanımasının ve nefsini terbiye etmesinin önemine de dikkat çekmiştir.

Sadi, yaşadığı dönemdeki toplumsal sorunlara da değinmiştir. Genel bir ifade ile, yöneticilerin adil olması, halkın refahını gözetmesi ve yoksullara yardım etmesi gerektiğini savunmuştur. Diğer taraftan Sadi Şirazi, savaşların ve çatışmaların yıkıcılığına da dikkat çekmiş ve hem bireysel anlamda hem toplumsal anlamda ve hem de devletler arası ilişkilerde barış içinde yaşamanın önemini vurgulamıştır.

Diğer taraftan Siyaset felsefesi, siyaset, devlet, hükümet, hukuk ve toplum gibi konuları felsefi bir bakış açısıyla inceleyen bir disiplindir. Siyaset felsefesi, "iyi bir toplum nasıl olmalı?",

"devletin amacı nedir?", "adalet nedir?" gibi temel sorulara cevap arayan bir değer felsefesinin bir koludur. (Göz, Mutluel. 2011; 144-164).

Siyaset felsefesinin temel konuları açısından ele alındığında devletin ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı, meşruiyeti, amacı ve sınırları gibi konular siyaset felsefesinin temel ilgi alanlarındandır. İktidarın ne olduğu, kimde olduğu, nasıl kullanıldığı ve sınırlandırıldığı gibi konular siyaset felsefesinde önemli bir yer tutar. Adaletin ne olduğu, nasıl sağlanacağı, farklı adalet anlayışları ve toplumsal adalet gibi konular siyaset felsefesinin temel tartışma alanlarındandır. Bireysel özgürlük, toplumsal özgürlük, özgürlüğün sınırları ve özgürlük-güvenlik dengesi gibi konular siyaset felsefesinde önemli bir yer tutar. Eşitliğin ne olduğu, farklı eşitlik anlayışları, fırsat eşitliği, sonuç eşitliği ve toplumsal eşitlik gibi konular siyaset felsefesinin temel tartışma alanlarındandır. İnsan hakları, vatandaşlık hakları, doğal haklar, temel haklar ve hakların korunması gibi konular siyaset felsefesinde önemli bir yer tutar. Ancak siyaset felsefesi, sadece teorik bir alan değildir. Siyasi kararların alınmasında, politikaların oluşturulmasında ve toplumsal sorunlara çözüm aranmasında da önemli bir rol oynar. Bu anlamda Sadi Şirazi'nin siyaset felsefesi, adalet, merhamet ve bilgelik üzerine odaklanır. Gülistan ve Bostan adlı eserlerinde, yöneticilere adil ve dürüst olmaları, halka iyi davranmaları ve devleti liyakatle yönetmeleri konusunda öğütler verir. Sadi, aynı zamanda toplumun her kesiminin refahını önemser ve yoksullara, mazlumlara yardım etmeyi savunur. Siyasi görüşleri, İslam ahlak ve hukuk ilkelerine dayanır. (Göz, Mutluel. 2011; 144-164).

Sadi'nin siyaset felsefesi, günümüz için de önemli dersler içermektedir. Özellikle adalet, liyakat ve merhamet kavramları, modern devlet yönetiminin de temel ilkeleri arasında yer almaktadır. Onun siyaset anlayışını iki ana bölümde incelemek mümkündür. Birincisi yöneticide bulunması gereken kişisel yetkinliklerdir. İkincisi yönetici olarak bulunması gereken yetkinliklerdir. Bu iki yetkinlik bir arada bulunduğunda adil, merhametli bir yönetici ortaya çıkar ve toplum huzuru sağlanmış olur.

A. ARAŞTIRMA VE BULGULAR

A. 1. Sultanın (Hükümdarın) kişisel gelişimi

Sadi Şirazi, yönetici konumuna aday olan veya olacak insanın, önce insani ilişkileri ile erdemli yaşama alanında kişisel gelişimini tamamlaması konusunda öğütler verir. Bu öğütleri şöyle sıralamak mümkündür:

I. Hükümdar olan kişi, sahip olduğu saltanatın gelip geçici bir saltanat olduğunun farkında olmalıdır. Çünkü mülkün gerçek sahibi Allah'tır. Bu açıdan Allah mülkü dilediğine verdiğinden dolayı dünya hayatı içinde kısa bir müddet saltanat sürmenin çok kısa olduğunun farkında olmak gerekir. (Sadi Şirazi, 2021; 42) Bu yüzden Sultan olan kişi, geceleri Allah'ın kulu olduğunu hatırlamalı ve gerekli ibadetini yapmalı, gündüzleri de idaresi altındaki insanlara karşı adil bir yönetim sergilemelidir. (Sadi Şirazi, 2021; 40).

II. İdarecilik konusunda insanların hukukunu iyi bilmelidir.

III. Hükümdar kendi inşa ettiği eserlerin yok olmamasını istiyorsa, geçmişine karşı saygılı olmalıdır. Bu düşünce ile kendinden önce yaşamış hükümdarların eserlerine karşı gereken titizliği göstermelidir. (Sadi Şirazi, 2021, 45).

IV. Hükümdar öfkesini yerinde kullanmalıdır. Çünkü haksız bir konuda öfkelenmek hükümdara yakışan bir davranış değildir. (Sadi Şirazi, 2021, 54). Hükümdarın öfke ve zorlamaları aşırı olduğunda yönettiği halkın içinde kendisine karşı nefret oluşmasına sebep olur. Bunun zıddı olan oyun, eğlence ve latifelerini de yerinde yapmalıdır. Bu konuda aşırı giderse, yönettiği halkın ona karşı aklının eksik olduğu düşüncesinin oluşmasına sebep olur. Bu yüzden hükümdar yönetimi içinde öfke ve eğlencenin dozunu iyi ayarlaması gerekir. (Sadi Şirazi, 2021, 47). Hükümdar aynı dengeyi ibadet ve züht hayatında da göstermelidir. İbadetleri yönetiminde zaafiyet oluşturmamalıdır. Ancak ibadetlerini de aksatmamalı, özellikle namaz vakitlerinde çeşitli oyun ve yasak işlerle meşgul olmamalıdır. (Sadi Şirazi, 2021, 48).

V. Hükümdar öfkelendiği zaman karar vermemelidir. Çünkü öfkeyle verilen karar ile bir insanı öldürürse, yanlıştan dönmesi mümkün olmayacaktır. Bu açıdan hükümdar öfkesini yutabilmelidir. (Sadi Şirazi, 2021, 73).

VI. Geçmişine ait bilgiler üzerinde çalışmalıdır. Bu çalışma, onun kendinden önceki iyi yöneticilerin ahlakını örnek almasında yardımcı olurken aynı zamanda kendinden önce hükümdarlık yapmış ancak şu anda ölmüş olan insanlar gibi kendinin de bir gün öleceğini hatırlatır. (Sadi Şirazi, 2021, 48).

VII. Hükümdar, kendi yakınında bulunan ve istişare edebileceği insanları seçerken hep başkalarını suçlayan ve onların zararı için gayret gösteren insanlardan uzak durmalıdır. Çünkü hükümdar her ne kadar dikkatli olsa da kalp zamanla onlar gibi olur. Hükümdar bu tür kötü yöneticilerden uzak durarak kendini korumalıdır. (Sadi Şirazi, 2021, 50). Çünkü hükümdarın tavsiyeleri, kendini kötülük ve günahlardan uzaklaştırdığı ölçüde etkili olur. (Sadi Şirazi, 2021, 53). Ayrıca başka insanların arkasından konuşan insanlarla sohbet etmemelidir. Çünkü o tür insanlar başkalarının yanında hükümdar aleyhinde konuşmaktan çekinmezler. (Sadi Şirazi, 2021, 67).

VIII. Hükümdar, boğulma ve yangın gibi acele edilmesi gereken konular haricinde teenni ve sabrı tavsiye etmeli, kendi yaşayışında da buna uymalıdır. Hükümdar her konuda günahtan sakınmalı, şayet bir yanlış veya günah işlediğinde hayır yaparak tövbe etmelidir. (Sadi Şirazi, 2021, 64).

IX. Hükümdar tok gözlü olmalıdır. Halkın elindeki mala göz dikmemelidir. (Sadi Şirazi, 2021, 68). Sadi Şirazi, "Hayır sahibi olmayan insanlar hayattayken ölmüş gibidirler. İyilik sahipleri ölürler ama adları iyilikle yaşamaya devam eder. Büyüklüğün şükrü küçükleri bağışlamak, elini fakirlerin malına uzatmamaktır." İfadesi ile açıklar. (Sadi Şirazi, 2021, 75).

X. Her insana hak ettiği kadar değer vermelidir. Sadi Şirazi bu konuda "Küçük düşmanı ihmal edip ciddiye almadığı halde dostuna öyle dayak verir ki bir gün gelir düşmanlık eder" ifadesini kullanır. (Sadi Şirazi, 2021, 68).

XI. İnsanlarla ilişkilerinde yerinde olmalıdır. Öfkeli olunması gereken yerde nezaket göstermek vahşi hayvanı kemetsiz dolaştırmak gibidir. Nezaket göstermesi gereken yerde öfkeli davranmak ise ilaç yerine şeker kullanmaya benzer. Hükümdarın her davranışı yerinde ve hikmetli olmalıdır ki insanlar nasıl davranacağını bilebilsinler. (Sadi Şirazi, 2021, 81).

A.2. Sultan'ın Yönetici Olarak Sahip Olması Gereken Özellikleri

I. Hükümdar adil olmalıdır. Hükümdar ve asker güçlülerin zayıflara ezmesini önlemek için vardır. (Sadi Şirazi, 2021,70). Bu anlamda adaleti sağlayamayan hükümdarın ülkesi yok olmaya mahkumdur. (Sadi Şirazi, 2021, 64). Adil olmak aynı zamanda Padişahlığın şükrüdür. (Sadi Şirazi, 2021, 70).

II. Sultan'ın fakirlere karşı şefkatli davranması ve onların koruyucuları olması saltanatının sigortası gibidir. Çünkü sultanın insaf, adalet ve ihsan sahibi olması, yönettiği ülkede yaşayan insanların istikamet üzere olmasını sağlar. Bu durum her türden faydalı üretimi çoğaltır. Ticaret canlanır. Devletin hazinesi dolar. Eğer Sultan, kaba ve zalim olursa bu faydaların ortaya çıkmasını engellemiş ve kendi saltanatını da kısaltmış olur. (Sadi Şirazi, 2021, 40).

III. Sultan yönetimi altındaki insanlara karşı adil olabilmesi için yönetim sanatını iyi bilmesi gerekir. Haksız makam ve mevki elde etmek isteyenleri fark etmeli, araya aracı koyanları yüz vermemelidir. Özellikle kendisi ile çalışacak insanları belirlerken kendi ölçüleri olmalı ve o ölçüler çerçevesinde görev vermelidir. Çünkü himmet ehli bir şey istemez. Ancak onları arayan kendi bulmalıdır. (Sadi Şirazi, 2021, 44).

IV. Hükümdar yetimlerin babası konumundadır. Bu sebeple hükümdar yetimlere kendi babalarından daha fazla şefkat göstermelidir ki, onlara babasızlığı hissettirmesin. (Sadi Şirazi, 2021, 46). Ancak Hükümdar iyilik yapmak niyetini istismar ettirmemelidir. Bu tür insanlara karşı insafsız olmalıdır. Ayrıca Hükümdar gelir gider dengesini muhafaza ettiği sürece insanlara ikram ve ihsanda bulunmalıdır. Çünkü israf ve cimrilik her ikisi de kötülenmiş olduğu için

hükümdara yakışan ikisi arasında bir yol olan cömertlik yapmaktır. Hazinenin bu şartlarda dolu olmasında bir sakınca yoktur. Çünkü ihsan ve cömertliğe rağmen hazine doludur. (Sadi Şirazi, 2021, 47).

V. Hükümdarın yönetim anlayışında zorlama ve öfkelenme, çevresindeki insanları bıktırma derecesine vardırmadığı sürece iyidir. (Sadi Şirazi, 2021, 47).

VI. Hükümdar adaleti sağlamak için gerekli tedbirleri almalıdır. Birini suçlamak için gerçek anlamda olaya şahitlik etmiş kişilerin şahitliğine güvenmelidir. Herhangi bir olayda, hatırlı insanların araya girerek adaleti yanıltmasına asla izin vermemelidir. Silahla hırsızlık yapan ile tartı ile oynayarak hırsızlık yapanı ayırmadan gerekli önlemleri almalı ve her iki gurubu da ortadan kaldırmalıdır. (Sadi Şirazi, 2021, 50-51).

VII. Sultanın aklına gelen her şeyi uygulaması ülke için uygun değildir. Sultan aklında oluşan düşünceyi uygulama konusunda konunun uzmanları ile istişare ettikten sonra kalbi mutmain olarak kesin kararını verdikten sonra da uygulamalıdır. Sultan ihtiyar insanlardan düşünce ve tedbir konusunda yararlanmalı, gençlerden ise savaş sanatı konusunda yararlanmalıdır. (Sadi Şirazi, 2021, 51-52).

VIII. Hükümdarlar hedeflerine halka musallat olmuş kötü insanlardan temizledikten sonra ulaşabilir. Halkın içinde dolaşan ve kötülük yapan insanlar iktidar sahibi için her zaman engel olarak görülür. Bu engeller ortadan kalkmalı ki, kimin sözünün geçtiği ortaya çıksın ve halk rahat bir nefes alabilsin. Hükümdar ancak bu durumda muktedir olabilir. (Sadi Şirazi, 2021, 52).

IX. Hükümdar yakınında çalışan insanların ismini ve nesebini bilmelidir. Ayrıca bu görevlerde bulunan insanları bizzat yakından tanımalıdır. Gerekiyorsa devlet hizmetinde çalışan insanların kim olduğunu tespit edebilmek için casuslar görevlendirmelidir. Çünkü başka türlü insanlardan emin olamaz ve kimin iyilik kimin kötülük peşinde olduğunu anlayamaz. (Sadi Şirazi, 2021, 55).

X. Hapishaneye düşmüş insanların kim olduğunu anlayabilmek için görevli olan kişiden bilgi almalıdır. Hapishane hakimini takip etmeli ve verdiği kararlarda adaleti koruyup korumadığı, adil yargılama yapıp yapmadığı konusunda araştırmalıdır. (Sadi Şirazi, 2021, 55).

XI. Hükümdar hazineyi her zaman dolu tutmalıdır. Gereksiz harcamalardan kaçınmalıdır. Hazinenin dolu olması ülkenin refahı için gereklidir. Devletin savaş gibi savunma harcamaları için her zaman harcayacak bütçesi olmalıdır. Ancak hükümdar hazineyi doldurmak için insanlara zulmetmemeli, vergi borcu olan insanlara karşı merhametli davranmalıdır. Ülkede fakir ve muhtaçların ihtiyaçları için bütçeden pay ayırmalıdır. Çünkü ülkeyi ayakta tutan görünüşte her ne kadar dolu hazine ve asker olsa da gerçek anlamda ülkeyi ayakta tutan gerçek koruyucu fakir ve muhtaçların duası olduğunu unutmamalıdır. (Sadi Şirazi, 2021, 55).

XII. Hükümdar devlet olarak insanlarla yaptıkları anlaşmalarda zorba olmamalıdır. Örneğin hazine arazilerini kiraya verdiği insanlar kira bedellerini aksattıklarında veya anlaşmanın şartlarını uymadıklarında devletin gücünü kullanarak, ellerindeki her şeyi almamalıdır. (Sadi Şirazi, 2021, 56). Ancak devlet yaptığı anlaşmaların takibini yapmadığı zaman, aciz duruma düşer. Bu takdirde hükümdarın otoritesi tartışılır. Bundan dolayı devlet zaafa uğrayabilir. Bu tehlikeyi de göz önünde bulundurmak gerekir.

XIII. Hükümdar sanatkarlara ve zanaatkarlara karşı olumlu davranış göstermesi, sanatlar üzerinde diğer insanların teveccühüne sebep olur. Böylece sanatkâr ve zanaatkar insanlar çoğalmış olur. Bu da ülkenin refahı ve kalkınması için önemlidir. (Sadi Şirazi, 2021, 56).

XIV. Hükümdar askerlere karşı sevgisini göstermelidir. Çünkü ülkenin savunması onlarla olacaktır. Bu açıdan hükümdar askerlere zaman zaman çeşitli hediyeler vermelidir. Ancak savaş meydanında arkadaşlarını bırakarak kaçan askerlere karşı da gerekli cezaları uygulamaktan da sakınmamalıdır. (Sadi Şirazi, 2021, 57). Aynı zamanda hükümdar, savaşta düşman tarafından şehit edilen askerlerin geride kalan ailesinin bakımını üstlenmelidir. (Sadi Şirazi, 2021, 61).

XV. Hükümdar halkı zulmettiğini bildiği valiyi asla görev vermemelidir. Çünkü halk valiyi görmez. Onu oraya vali olarak görevlendiren hükümdarı görür ve ona beddua eder. Bundan dolayı vali olarak atadığı insanları iyi tanımalıdır. (Sadi Şirazi, 2021, 57).
XVI. Hükümdar vefalı olmalıdır. Bu anlamda babasının meclisinde bulunan insanlara karşı gerekli hürmeti göstermelidir. (Sadi Şirazi, 2021, 57).
XVII. Hükümdar sırrını iyi saklamalıdır. Kimsenin bilmesini istemediği bilgileri dostuna ve hatta en yakınındakilere bile söylememelidir. Çünkü bırakın devlet idaresinde iki insan arasında bile dostluk baki değildir. (Sadi Şirazi, 2021, 58).
XVIII. Hükümdar memurları zaman zaman yer değiştirmelidir. Bu memurun aynı yerde çok kaldığında görevinden dolayı insanlara karşı istismar yapmasını önler. (Sadi Şirazi, 2021, 60).
XIX. Hükümdar kendisine verilen çeşitli hediyelerin karşılığı olarak hediye getirene mukabele etmelidir. (Sadi Şirazi, 2021, 60).
XX. Hükümdar yabancı devlet adamlarına karşı azametli olmalıdır. Ancak kendi tebaası karşısında güler yüzlü, güzel davranışlı ve uyumlu olmalıdır. (Sadi Şirazi, 2021, 60). Çünkü dostların kalbini incitmek bir bakıma düşmanın amacına ulaşmasını sağlamak gibidir. (Sadi Şirazi, 2021, 63).
XXI. Hükümdar aynı işte çalışacak iki insan görevlendireceği zaman, birbirlerini tanımayan iki memuru bir araya getirmelidir. Ülkenin sınırlarında görevli olan muhafızları, diğer devletin insanlarına karşı haddi aşan davranışlarda bulunmamaları gerektiğini öğretmelidir. (Sadi Şirazi, 2021, 61).
XXII. Hükümdar hatası olduğu için huzurundan kovduğu bir memurun daha önce yapmış olduğu iyi ve güzel hizmetleri görmezlikten gelmemelidir. Ancak ölüm cezası gerektiren bir suç ortaya çıktığında o suçu irtikap eden kişiyi cezalandırmalı, eşi, çocukları ve hatta anne-babasını cezalandırma yoluna gitmemelidir. (Sadi Şirazi, 2021, 61).

SONUÇ

Genel bir ifade ile tanımlamak istediğimizde siyaset felsefesi, sadece teorik bir alan olmayıp aynı zamanda siyasi kararların alınmasında, politikaların oluşturulmasında ve toplumsal sorunlara çözüm aranmasında da önemli bir rol oynar.
Sadi Şirazi'nin siyaset felsefesi, adalet, merhamet ve bilgelik üzerine odaklıdır. Gülistan ve Bostan adlı eserlerinde, yöneticilere adil ve dürüst olmaları, halka iyi davranmaları ve devleti liyakatle yönetmeleri konusunda öğütler verir. Sadi, aynı zamanda toplumun her kesiminin refahını önemser ve yoksullara, mazlumlara yardım etmeyi savunur. Siyasi görüşleri, İslam ahlak ve hukuk ilkelerine dayanır.
Ayrıca onun siyaset anlayışı günümüz yöneticileri açısından da önemli dersler içermektedir. Özellikle adaletli yönetim, atamalarda liyakat arama ve yöneticilerin sahip olması gereken kişisel özelliklerin arasında bulunması gereken ve adaleti merhamet erdemi ile uygulanması gerektiği anlayışı, modern ve sosyal devlet yönetiminin de temel ilkeleri arasında yer almaktadır. Bu anlayış çerçevesinde baktığımızda onun bize bıraktığı bu değerli miras hem bireysel erdemlerin hem toplumsal erdemlerin oluşmasında etkili olması yanında siyasi otorite ve devlet adamlarına da yol göstermeye devam etmektedir.

ÖRNEK METİN I:

İşittim ki bir padişah bir masumun öldürülmesini emretmiş. Zavallı canından ümidi kesince kendi diliyle padişaha sövmeğe, hakkında fena sözler söylemeğe başlamış. Çünkü hukema: "Her kim canından el yursa gönlünde olanı söyler" demişler.
[Zaruret vaktinde kaçmaya imkân kalmayınca el keskin kılıcın ucunu tutar. Mağlup kedi köpeğe hücum ettiği gibi insan da ye'se düşünce ağzına geleni söyler]
Padişah esirin söylendiğini görünce sormuş: "Bu ne söylüyor?"
İyi huylu vezirlerden birisi: "Cennet, öfkesini tutanlar, suçlunun suçundan geçenler için hazırlanmıştır" demiş. Bu söz üzerine padişah acımış, onun kanının sevdasından vazgeçmiş (affetmiş).

Birinci vezirin zıddı başka bir vezir, işe karışmış ve: "Bizim gibilere padişah huzurunda yalan söylemek yakışmaz. Padişahım o size sövdü, fena sözler söyledi." Demiş.
Bu ikinci vezirin sözlerinden padişahın canı sıkılmış ve: "Bana onun yalanı senin doğru sözünden daha makbul geldi, demiş, çünkü onun sözü iyiliğe müteveccih idi; seninki ise kötülüğe mebnidir." Hükema: "İş bitiren yalan, fitne koparan doğrudan iyidir." Demişlerdir.
[Her kim ki padişah onun sözünü dinler, dediğini yaparsa o adam iyilikten başka bir şey söylemesin. Söyleyecek olursa ona yazıklar olsun.
Feridun sofasının (salonunun) duvarında şu manzum beyitler yazılmıştı:
"Kardeş, dünya kimseye kalmaz. Gönlünü cihanı yaratan Tanrıya bağla, işte o kadar. Dünya mülküne itimat etme. Çünkü dünya senin gibi çok kimseyi beslemiş; sonunda öldürmüştür, ha taht üzerinde ölmüşsün, ha toprak üzerinde…"] (Sadi Şirazi, ty, 326-327).

ÖRNEK METİN II:

Hikâye ederler ki bir Acem şahı halkın malını gasp ederdi. Ahaliye eza ve cefaya başlamıştı. Bu zulüm o dereceye vardı ki nihayet birçoğu onun zulmünün fenalıklarından öteye beriye dağıldılar, onun cevrinin şiddetinden gurbet yollarını tuttular. Halk azalınca memleketin şevki de azaldı; hazine boş kaldı. Düşmanlar her taraftan zorladılar.
[Her kim musibet gününde feryadına yetişecek bir kimse istiyorsa sen ona: "Arkadaş selamet günlerinde cömertliğe çalış" de. Para ile alınan kulağı halkalı köleyi okşamazsan kaçar gider. Sen lütfet. Lütfet ki yabancılar senin kulağı halkalı kölen olsunlar.]
Bir gün o padişah meclisinde (Şehname) kitabını okuyorlardı. Okudukları bahis Dahhakin saltanatının zevali ve Feridunun saltanata nail olması hakkında idi.
Vezir padişaha sordu. "Feridunun hazinesi, malı mülkü kölesi, kulları, uşakları, başında damları yok iken nasıl oldu da padişah oldu?"
Padişah cevap verdi: "İşitmişsindir bir takım halk ona hararetle taraftar oldular, başına toplandılar, onu kuvvetlendirdiler. Böylece Padişah oldu."
Bunun üzerine vezir: "Mademki halkın toplanması padişahlığa sebep oluyormuş, o halde sen padişah olmak istemiyor musun?" dedi.
[Askeri can ile beslemek lazımdır. Çünkü sultan, asker sayesinde hüküm sürer.]
Padişah: "Dağılan asker ve ahalinin toplanması için ne yapmak lazımdır?" diye sordu.
Vezir cevap verdi: "Padişah kerim olmalıdır, ta ki halk onun etrafında toplansın. Merhametli olmalıdır ki herkes onun sayesinde emin, müsterih olarak yaşasın. Sende ise ikisi de yok."
[Zalim insan padişahlık edemez; nasıl ki kurt çobanlık yapamazsa.] (Sadi Şirazi, ty, 335-336).

KAYNAKÇA

Çiçekler, M. (2008). "Sadî-i Şirâzî," *TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul: TDV Yayınevi, 35/405-407.
Göz, K.- Mutluel O. (2011). *Felsefeye Giriş*, İstanbul: Gümüşev Yayınları.
Sadi-yi Şirazi, (2021). *Nasihatü'l-Mülük Hükümdarlara Öğütler*, çev. T. Şafak, İstanbul: Büyüyen Ay yayınları 2. Baskı.
Şeyh Sadi-i Şirazi. (ty). *Bostan ve Gülistan*, Ter. Kilisli Rifat Bilge, İstanbul: Meral Yayınları, 10. Baskı.
Tarlan, Ali Nihat, (ty). "Sadî", *Bostan ve Gülistan*, Ter. Kilisli Rifat Bilge, İstanbul: Meral Yayınları, 10. Baskı.

RASYONEL FONKİYONLARIN DİNAMİĞİ
DYNAMICS OF RATIONAL FUNCTIONS

Özge ÇINAR
Yüksek Lisans Öğrencisi, Iğdır Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Matematik Bölümü Geometri Ana Bilim Dalı

ÖZET
Bir dinamik sistem, zamanın sürekli veya ayrık olabileceği, fiziksel, ekolojik veya finansal sistemler gibi çeşitli sistemleri tanımlamak için kullanılan matematiksel bir model olarak tanımlanır. Bu, sistemin başlangıç ve sınır koşullarına dayalı olarak zaman içindeki niteliksel ve niceliksel özelliklerinin incelenmesini içerir. Örneğin sarkaçlı saatin salınımının, tavşan sayısının popülasyonun ve nüfus sayısının değişimini anlamamıza yardımcı olur. Hava durumu ve ülke ekonomisinde çok fazla değişken olması tahmin edilemez sonuçlara neden olur, bu matematikçilerde kaos olarak adlandırılır. Hesaplama sürecinde sistemin gelecekteki tüm durumunu bulmak için yineleme yapılması gerekir. Zaman boyunca sistemin durumunu simgeleyen orbitler (yörüngeler) meydana gelir. Basit dinamik sistemler için yörüngeleri bulmak yeterliyken pek çok dinamik sistem sadece yörüngesiyle analiz edilemeyecek kadar komplekstir. Düzlemde kaotik veya öngörülemez davranış gösteren başlangıç noktasının fonksiyon altındaki orbitinin oluşturduğu kümeye Julia kümesi denir. Bu Julia kümeleri ikinci dereceden fonksiyonlar için bile inanılmaz derecede karmaşıktır. Bunlar fraktal örnekleridir. Fraktallar tekrar tekrar büyütüldüklerinde orijinal görüntüye benzeyen fonksiyonların dinamiğini gösteren bilgisayar ile elde edilen grafiklerdir. Bilgisayar ve grafiklerin kullanabilirliğiyle Mandelbrot, Mandelbrot kümesini keşfetti. Mandelbrot kümesi, z^2+c fonksiyonu ile elde edilen ilk fraktal görüntüdür, bir anlamda Julia kümelerinin orkestra şefidir, yani tüm c değerleri değiştikçe farklı bir Julia kümesi elde edilir ki bunların tamamı Mandelbrot kümesidir.Bu çalışma z^2 fonksiyonunun pertürbe edilmesiyle oluşan $f_\varepsilon(z) = z^2 + \frac{\varepsilon}{z}$ fonksiyonunun dinamiğin ele alarak yapılacak yeni çalışmalara rehber olacaktır. ε'un pozitif reel değerleri için $f_\varepsilon(z) = z^2 + \frac{\varepsilon}{z}$ eşlemesinin tam bir tanımını veriyoruz. Daha sonra iki genellemeyi ele alıyoruz: karmaşık ε durumu ve ε'un pozitif ve reel olduğu $f_\varepsilon(z) = z^2 + \frac{\varepsilon}{z^m}$ eşlemesi. İncelediğimiz tüm dönüşümlerin dinamiği ,karmaşık kuadratik dönüşümlerin dinamiğiyle çarpıcı bir benzerlik göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Pertürbasyon, Kaos, Madelbrot kümesi, Julia kümesi, Fraktal, Kuadratik Dönüşüm

ABSTRACT
A dynamical system is a mathematical model used to describe various systems, such as physical, ecological, or financial systems, where time can be continuous or discrete. This involves examining the qualitative and quantitative properties of the system over time based on its initial and boundary conditions. For example, it helps us understand the oscillation of a pendulum clock, the population of rabbits, and the change in population numbers. In weather and national economies, the presence of too many variables leads to unpredictable outcomes, which mathematicians refer to as chaos. In the calculation process, iterations are necessary to determine all future states of the system. Over time, orbits representing the state of the system are formed. For simple dynamical systems, finding the orbits is sufficient, but many dynamical systems are too complex to be analyzed solely by their orbits.In the plane, the set formed by the

orbit of an initial point under a function that exhibits chaotic or unpredictable behavior is called the Julia set. These Julia sets are incredibly complex even for quadratic functions. They are examples of fractals. Fractals are computer-generated graphics that demonstrate the dynamics of functions, appearing similar to the original image when magnified repeatedly. With the availability of computers and graphics, Mandelbrot discovered the Mandelbrot set. The Mandelbrot set is the first fractal image obtained with the function z^2+c. In a sense, it serves as the conductor of Julia sets, meaning that as different values of c are chosen, different Julia sets are obtained, all of which collectively form the Mandelbrot set. This study will serve as a guide for new research by examining the dynamics of the function $f_\varepsilon(z) = z^2 + \frac{\varepsilon}{z}$, which is formed by perturbing the function z^2 . For positive real values of ε, we provide a complete description of the map $f_\varepsilon(z) = z^2 + \frac{\varepsilon}{z}$. Then, we consider two generalizations: the case of complex ε and the map $f_\varepsilon(z) = z^2 + \frac{\varepsilon}{z}$ where ε is positive and real. The dynamics of all the functions we examined show a striking similarity to the dynamics of complex quadratic functions.

Keywords: Perturbation, Chaos, Mandelbrot set, Julia set, Fractal, Quadratic Transformation

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AT WORK: TRANSFORMING BUSINESS & SOFTWARE ENGINEERING

Dr. Padmalosani Dayalan[1]
Faculty, College of Economics and Business Administration,
University of Technology and Applied Sciences, Ibra, Sultanate of Oman
https://orcid.org/0000-0002-1191-3919
Dr. Balaji Sundaramurthy[2]
Associate professor, Department of Information Technology,
Al Zahra College for Women, Muscat, Sultanate of Oman

Artificial Intelligence (AI) is revolutionizing business operations and software engineering by enhancing automation, decision-making, and innovation. AI-driven solutions are being used by businesses more and more to boost customer satisfaction, streamline processes, and obtain a competitive edge. Predictive analytics and robotic process automation (RPA) are two AI applications that improve efficiency, save costs, and streamline operations. Real-time decision-making and individualized user experiences are being made possible by AI-powered chatbots, intelligent supply chain management tools, and customer relationship management (CRM) systems, which are revolutionizing several industries.

AI speeds up software engineering development by automating software testing, debugging, and coding. GitHub Copilot and other AI-assisted coding platforms allow developers to write code more quickly and with fewer errors. Through vulnerability detection and performance optimization, automated software testing technologies like Test.ai enhances quality assurance. Furthermore, by detecting risks stopping collisions, and improving data security, AI strengthens cybersecurity.

As AI technologies advance, ethical concerns and difficulties such as data privacy, algorithm prejudice, and job displacement must be addressed. Organizations must strike a balance between AI adoption and responsible deployment tactics to maximize advantages while limiting threats. This session will look at real-world applications, current trends, and future implications for AI in business and software engineering. Businesses and developers may use AI to promote innovation, increase operational efficiency, and generate long-term competitive advantages in the digital world.

Keywords: Artificial Intelligence, Business Automation, Software Engineering, AI-driven Solutions, Cybersecurity, Predictive Analytics.

HIGHLY INSTRUMENTED INJECTION MOULDING OF PLASTICS

Pedro G. Martinho[1]
[1]Polytechnic of Leiria, Centre for Rapid and Sustainable Product Development, Marinha Grande, Portugal.
[1]ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0629-0497
Anabela.P.Massano[2]
[2] Polytechnic of Leiria, Centre for Rapid and Sustainable Product Development, Marinha Grande, Portugal.
[2]ORCID ID: https://orcid.org/0000-0000-0000-0000
Liliana Gouveia[3]
[3] Polytechnic of Leiria, Centre for Rapid and Sustainable Product Development, Marinha Grande, Portugal.
https://orcid.org/0000-0000-0000-0000
Geoffrey Robert Mitchell[4] *
[4] Polytechnic of Leiria, Centre for Rapid and Sustainable Product Development, Marinha Grande, Portugal.
https://orcid.org/0000-0001-7977-7610

Abstract
Injection moulding is the most common fabrication technology used for shaping plastics. It produces complex shaped parts with repeatable precision and a high quality surface finish. It is particularly suited to the manufacturing of 1000s of parts. It was initially introduced in the late 19th Century and has been the subject of many improvements and modifications ever since. One of its characteristics is that although the injection moulding cycle is subjected to the close control of moulding parameters, the system itself has few sensors and generally has very limited feedback on the complex processes involved in injection moulding. As part of a major project at CDRSP to rectify this issue we have developed an industrial injection moulding system complete with time-resolving temperature and pressure sensors and the availability of real time X-ray scattering data to evaluate the complex transformations processes of the polymer in the mould cavity subjected to significant pressure. This presentation gives a brief description of the equipment, the feedback mechanisms and the results of experiments which focuses on the moulding of a high density polyethylene resin. We show the added value of these sensors and the additional feedback mechanisms. We show the consequences of varying the temperature of injection and its influence on the morphology of the final part. We also varied the temperature of the mould and the pressure value for the 2nd pressure phase. We explore which feedback could be used to dynamically drive the injection moulding cycle during the cycle itself and the feedback which will be suitable to be used through machine learning or digital twin technology to optimise the injection moulding cycle especially for new materials such as biopolymers.
Keywords: injection moulding, smart manufacturing, industry 4.0, polymers

Introduction

The development of plastics has helped shape the 20th Century. Along with the development of thermoplastic polymers, an essential component was the introduction of technologies to shape plastics into useful products. Foremost amongst such technologies is injection moulding, which although it was first introduced in the late 19th century [1], took off as a practical and efficient system for fabricating parts after the introduction of the screw based injection system

of James Watson Hendry with US Patent US270534 as shown in Figure 1 in the 1950s [2].

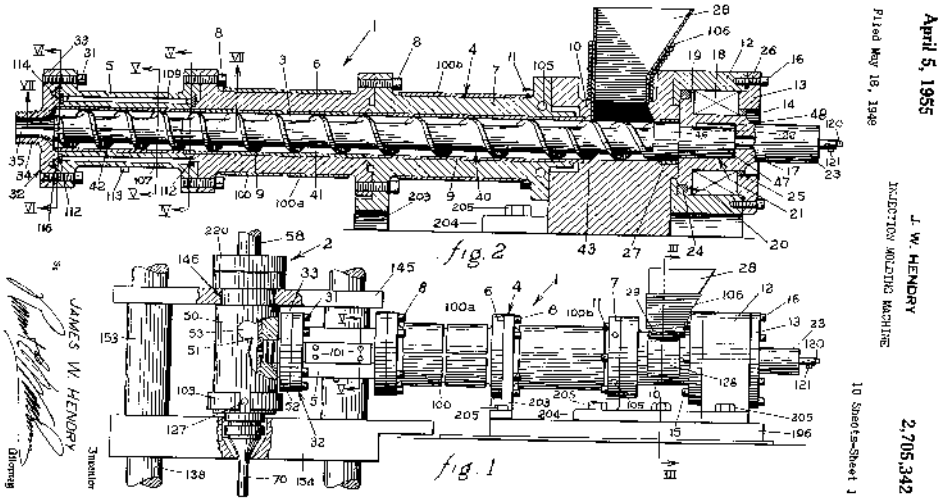

Figure 1 The design of the first screw based injection moulding system. The image is reproduced from [2]

The development of the screw injection process allowed colourants and other additives to be mixed with the polymer resin and it also allows recycled polymers to be mixed with the virgin polymer. It facilitated more precise control of the filling of the mould cavity. The advent of computers in the 1970s introduced computer aided design [3] and which facilitated the development of software to simulate the filling process of the mould and the clamping pressure required [4]. These systems have allowed the design of moulds to become highly effective especially for large area complex moulds, for example the dashboard of current saloon car can be produced in a single mould. The downside of the injection moulding process as a manufacturing technology is the long period from concept to product which is mostly occupied by the fabrication process for the mould and the ancillary equipment. A surprising feature of the injection mould process is the lack of feedback processes to identify any faulty moulding cycles and to facilitate the optimising of the injection moulding parameters. The key stages of the mould cycle are

- Plasticisation of the material using the reciprocating screw;
- Injection of the molten materials in to the closed mould via a system of gates and runners;
- Cooling the mould;
- Refilling the materials in the injection system for the next cycle;
- Opening the mould and ejecting the part;
- Closing the mould for the next cycle.

This sequence of operations is highly automated and currently involves a programmable system with a number of adjustable parameters. The successful injection moulding of a new part or the introduction of a new polymer resin involves the adjustment and optimisation of this set of parameters to produce a high quality part. It would be more effective if it was possible to sense the operation and rapidly optimise their values for a successful part. Moreover, such a feedback

system could also be used to identify the development of faults and defects during the injection moulding cycle so that part could be automatically rejected and the part recycled. In this work, we perform experiments on an industrially relevant injection mould systems equipped with time-resolving pressure and temperature sensors, an absorption channel that evaluates the extent of mould filling and a real time x-ray scattering system which evaluates the structure and morphology of the polymer in the mould cavity, in order to determine the advantages of this set of multiscale feedback mechanisms.

Methods and Materials

The experiments described in this paper were performed using a High Density Polyethylene (HDPE) resin from Lyondell Basell which is intended for general injection moulding applications. The producers claim good flowability and high rigidity. It has a Melt Flow Rate at 190°C with a load of 2.16Kg of 8.0g/10min, a typical room temperature density of the solid polymer is 960kg/cm^3 with a tensile modulus of 1450Mpa and a strain at yield of 7%. The melt temperature is reported as 180-250 ºC.

The injection moulding systems has been described in detail elsewhere [5,6] and consists of a aluminium mold cavity manufactured from an aluminium alloy AW6082 which is mounted in a frame equipped with the motors to open and close the mould. X-ray transparent "windows" are provided by machining blind holes in the mould cavity to leave a thin area of empty which exhibits an X-ray transparency for photons with an energy of 12.4keV of 70%. We used a UA16 injection unit from Ramabaldi which was mounted horizontally and fed in to a hot runner system from Yudo eu. Table 1 lists the parameters available for adjustment.

Parameter	**Initial Value**	**Units**
Shot size	3.002	??=cm^3
Cooling Time	40	s
1st Pressure	100	bar
1st Pressure time	25	s
2nd Pressure time	6.0	s
Decompression	0.099	s
Injection speed	95	%
2nd Injection speed	45	%
2nd Speed point	0.0	???cm^3
Pause end of cycle	0.0	s
Mould shut – off nozzle open delay	0.0	s
Mould shut – off nozzle close delay	0.0	s
Mould Temperature	50	°C
H_1	170	°C
H_2	230	°C
H_3	240	°C

The mould cavity was equipped with pressure and temperature sensors, with the pressure sensor mounted towards the end of the part and the temperature sensor near to the gate. These were connected to a data acquisition system to display and record the values with a time resolution of ????????s. The mould cavity produced a 1mm thickness sample 10 mm in width and 70mm in length.

The experiments were performed at the ALBA Synchrotron Light Source in Barcelona using beamline NCD_SWEET [7]. Figure 2 shows a schematic of the arrangements. The source of the X-rays is Wigler fed with 3GeV electrons and we use the most intense harmonic at 12.4keV. In this work we have only measured the small-angle X-ray Scattering Data using a Pilatus detector, with a pixel size of 172μm set 6.8m from the sample.

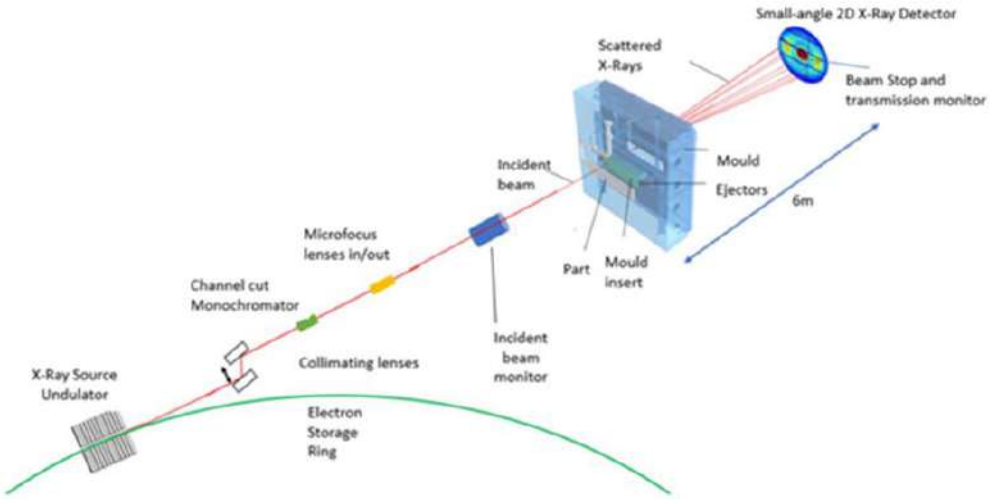

Figure 2 A schematic of the experimental arrangements at the ALBA synchrotron light source and the beamline NCD-SWEET, reproduced from [8] following the conditions of the CC BY 4.0 available at Deed - Attribution 4.0 International - Creative Commons.

Results

Figure 3 shows a sequence of SAXS patterns taken at 1s intervals after the first molten HDPE enters the mould cavity. Figure 3a corresponds to the SAXS pattern for an empty mould. Here the scattering is restricted to around the zero-angle positions and arises from the precipitates in the Aluminium alloy. We know from previous measurements that these precipitates are stable over the temperature range used in these experiments [6]. Thus Figure 3a is the background for all subsequent data. The white bars in these images correspond to inactive areas of the detector which is fabricated from smaller area semi-conductor slices. The angled bar from the left to the centre is the support of the beam-stop which prevents the unscattered beam saturating the detector. Inside the beam stop is a photo-diode which measures the intensity of the unscattered beam and is used to measure the absorption of the X-ray beam by the polymer inside the cavity and thereby a quantitative evaluation of the extent of fill of the mould cavity in the location of the incident x-ray beam. The mould cavity contains six window positions 11mm apart along the centre line of the mould cavity. These measurements were made at the 2nd window after the injection gate.

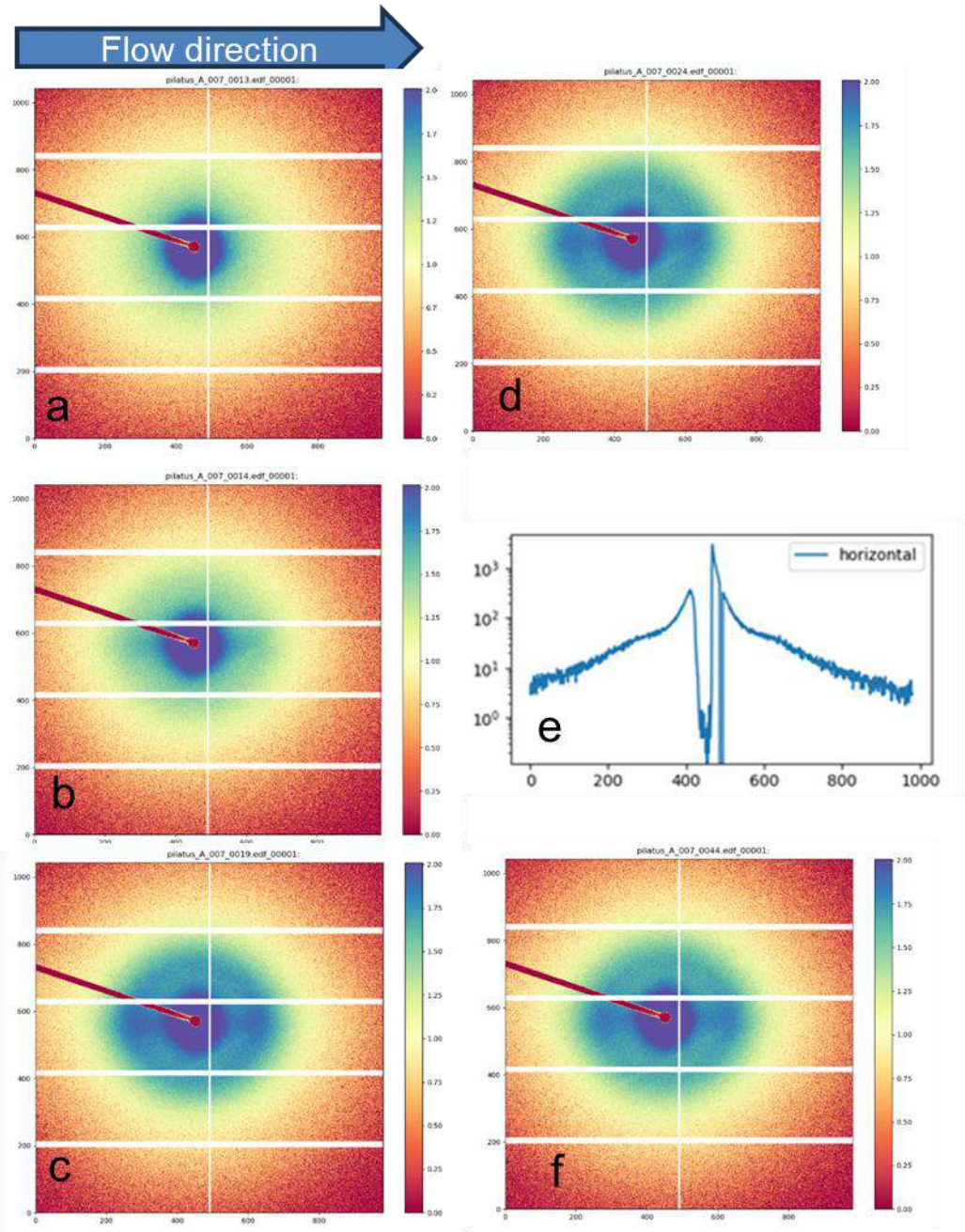

Figure 3(a) A false colour image of the SAXS data recorded with an empty mould cavity. The colour mapping is on the same logarithmic scale for all images in this Figure. (b) SAXS data at t=1s, (c) SAXS data at t=5s, (d) SAXS data at 10s, (f) SAXS data at 30s after injection at a temperature of 240°C and a mould temperature of 50°C with the other parameters as shown in Table 1. Figure 3e is a horizontal section passing through the zero-angle position for the data shown in Figure 3b.

Comparison of the Figure 3a and 3b show that after 1s from the injection we can see a relatively weak horizontal streak of intensity which lies on along the horizontal section. We attribute this to the presence of lamellar chain folded crystals which are preferentially aligned with the lamellar normal parallel to the flow axis present in the mould cavity when the injection stage took place [8]. The crystals form as the temperature is rapidly reduced and the crystals are nucleated by row nuclei formed from long polymer chains which have been extended in the flow field [9]. Figure 3e shows a horizontal section through this image and we can observe a slight maximum at either size of the zero angle position corresponding to the long period. This

is the distance between successive lamellar crystals and is defined by both the crystal thickness and the amorphous layer. These factors will depend on both the temperature of crystallisation and the extent of intra crystallisation diffusion and the thickness f the amorphous layer [10], If we examine the subsequent images for longer time we see similar features suggesting the crystallisation process is not changing with time but simple the crystallinity is increasing. We can observe a more intensity peak in the horizontal position than in the vertical section. This can be seen more clearly in Figure 4.

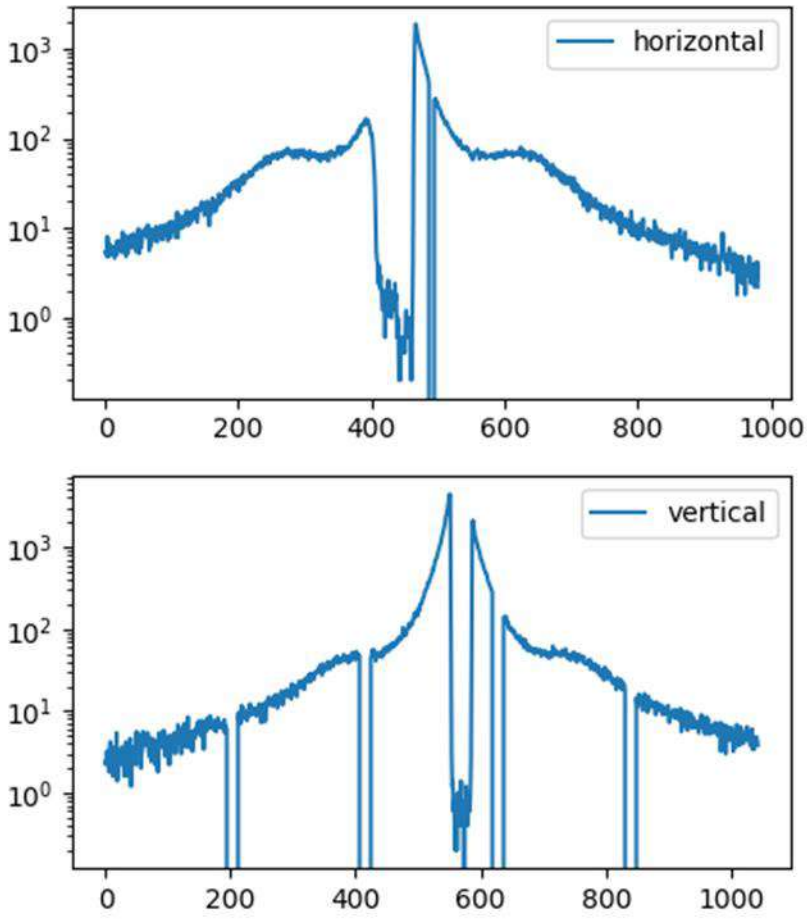

Figure 4 Horizontal and vertical sections through the SAXS pattern shown in Figure 3f.

However if we examine the small maxima either side of the zero angle position, not only are the intensity of the maxima different for the two sections, but also the peaks are at different positions on the horizontal scale. This suggests that there are two different population of crystals present in the polymer in the mould cavity as it cools and crystallises from the melt state. One population is highly aligned and preferentially lie with the lamellar normal parallel to the initial flow axis in the mould cavity. The other has a more or less isotropic distribution of crystals which have probably crystallised at a different temperature.

We can use the zero angle detector in the beam stop to evaluate the fraction of fill in the mould where the incident beam is located. Figure 5 shows a plot of the fraction of the mould thickness occupied as a function of time. From the experiments we performed we have identified that these data are available on a 50 ms time scale. For this plot we obtained data every 1s.

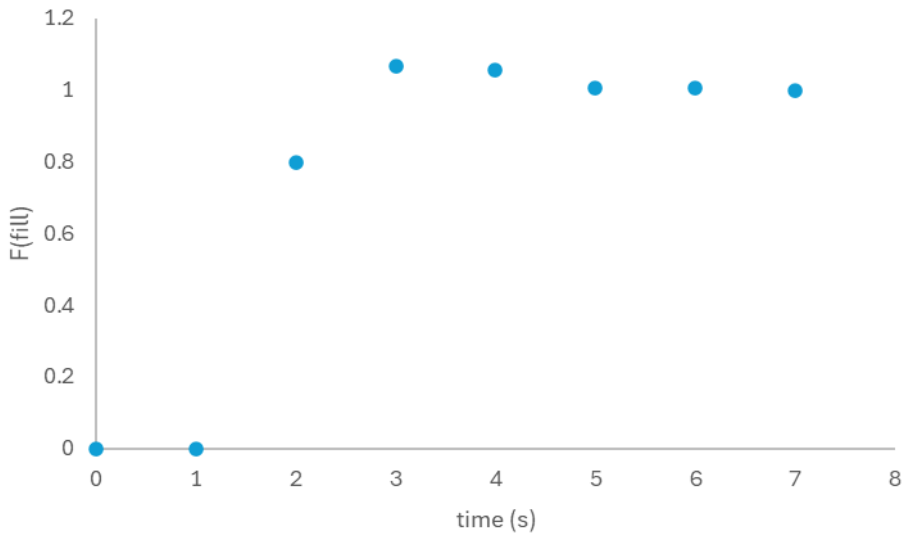

Figure 5 Fraction of the mould filled as a function of time

The sequence of SAXS images shows that the solidification process is essentially complete in the first 10s of the injection mould cycle underlining the value of these in-situ measurements.

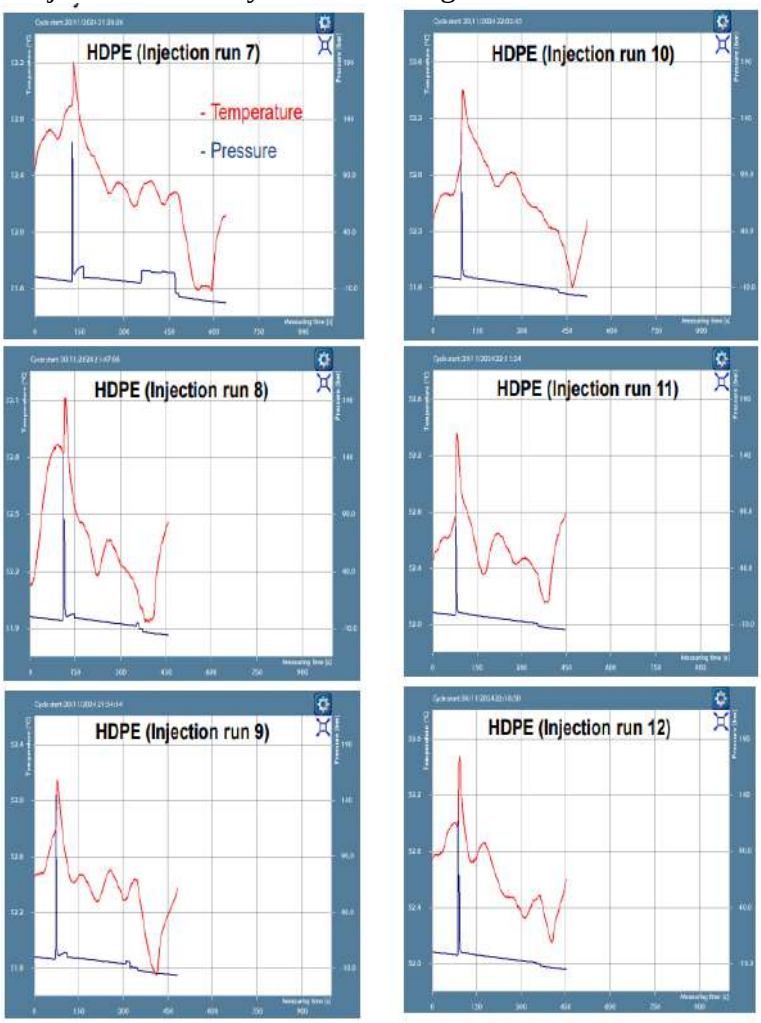

Figure 6 Pressure and temperature curves recorded as a function of temperature during six different injection moulding cycles.

Table 2 Parameters for Injection Moulding Cycle s 7-12 and observation made

Injection Moulding Cycle	Injection temperature °C	2nd Pressure Bar	Peak Mould Temperature °C	Ratio of Intensity $(I_H-I_V)/I_V$	
				At t=1s	At t=30s
6	240	60		0.70	0.35
7	240	80	53.2	0.33	0.44
8	230	100	53.1	0.63	0.25
9	260	40	53.1	0.35	0.25
10	260	60	52.28	0.28	0.26
11	260	80	53.5	0.27	0.16
12	260	100		0.70	0.35

Figure 6 shows the pressure and temperature curves recorded during 6 different injection moulding cycles. The data shown for injection moulding cycle 7 in Figure 6 is for the cycle in which the X-ray scattering data shown in Figure 3.

Table 2 contains a ratio of intensities $(I_h-I_v)/I_v$, where the subscripts H and V refer to the horizontal and vertical positions on the ring in the SAXS pattern. If the intensity on the horizontal section at the maxima is the same as that on the vertical section, then this is a strong indication of an isotropic distribution of crystals and the ratio will be equal to zero. If the Intensity on the horizontal section is higher than on the vertical section as in run 7, Figure 4, the ratio will increase above zero and higher values indicate an anisotropic structure. We have calculated this ratio for the crystals which form first at t=1s and at the end of the cycle t=30s . All values measured are non-zero, indicating that the scattering is anisotropic. The ratio is larger at t=1s after the first few crystals have formed and the value drops with time indicating that crystals which grow at later times are distributed isotropically. Although we only show a few values here we can identify some trends. Lower values of the injection temperature results in higher values of the ratio. Higher injection temperatures produce lower values of the ratio. A higher second injection pressure leads to higher values of the ratio. We attribute these trends to changes in the cooling rate. During the injection cycle, molten polymer flows in to the mould and some of the longest polymer chains in the polydisperse melt are extended due to the forces on the chains. The polymer cools and when the crystallisation temperature range is reached, if the long chains are still extended and have not relaxed back to isotropic random coil configuration, then they may form row nuclei which template the remaining melt to crystallised in chain folded lamellar crystals, in which the direction of crystal growth is defined by the orientation of the row nuclei, leading to a high level of preferred orientation. Material which crystallises later will form random oriented chain folded crystals. In the study made here, this would correspond to the istropically organised chain folded lamellar crystals. . The first ratio indicates the volume fraction of highly oriented crystals, the second ration is the relative volumes fractions of the two types of crystals.

The data presented above is just a small part of the data flow available using this highly instrumented industrially relevant injection moulding system. This enables us to observe for the first time in real-time the major changes in the structure and morphology of the molten polymer as it enters the mould cavity and solidifies. In past studies we have only been able to propose what happens in the mould cavity by post-moulding analysis of the part using microscopy and x-ray scattering from which conclusions can be drawn only hours if not days after the moulding cycle is completed. In this work we have a 1s time step to evaluate the extent of filling of the mould cavity. Test experiments not reported here show that such measurements can be

performed using a 50ms time step. We anticipate that the accompanying scattering measurements can also be performed using a 50ms time step , but this will need developments in the data display and analysis processes. We were able to distinguish between two different populations of lamellar chain folded crystals which crystallise at different times during the injection mould cycle and we are able to determine the end point of the solidification process in the mould cavity. The pressure and temperature provide critical data on the environment of the mould cavity and the similarity of these curves is reflects in the parts produced as shown in Figure 7.

Figure 7 Photographs of the parts produced by injection moulding runs 7,8,9,10, 7 at top 10 at bottom (see Table 2)

Conclusions

This work has shown how a raft of feedback on an cycle within an industrially relevant injection moulding system can be generated in a dynamic manner, shown here on a time step of 1s, but other experiments have shown that a time step of 50ms is possible:

1. **The developed multi-scale feedback system significantly improves the quality and consistency of injection-moulded parts.** This conclusion directly addresses the paper's focus on feedback mechanisms and their impact on the manufacturing process. The results show improvements in identifying defects and optimizing parameters, which leads to a direct improvement in final product quality.
2. **Real-time X-ray scattering provides valuable insights into the complex polymer transformations during the injection molding process, enabling the optimization of material selection and processing parameters for novel materials.** This highlights the unique contribution of the X-ray scattering data to understanding material behaviour and its potential for advancing the use of new materials like biopolymers.

3. **The integration of machine learning or digital twin technology with the multi-scale feedback system has the potential to further automate and optimize the injection molding process, leading to increased efficiency and reduced waste.** This looks to the future and suggests a path for further development and application of the research. This builds upon the findings and suggests a practical implementation strategy for industrial applications.

Acknowledgements
This work was supported by the Fundação para a Ciência e Tecnologia (Portugal) through the Project references: https://doi.org/10.54499/UIDB/04044/2023

References

1 JS Hyatt and JW Hyatt 1872 US PATENT 133,229 online https://patentimages.storage.googleapis.com/dc/f2/16/7de8bafd3cabe7/US133229.pdf accessed 16.03.2025
2 JW Hendry US Patent 2,705,22 5.05.1955 Online https://patentimages.storage.googleapis.com/fa/cd/90/59ca56cdc9b7b9/US2705342.pdf accessed 16.03.2025
3 CAD – a brief history online https://www.digitalschool.ca/cad-a-brief-history/ accessed 16.03.2025
4 Kamal, M.R. and Laflrur, P.G. (1982), Computer simulation of injection molding. Polym Eng Sci, 22: 1066-1074. https://doi.org/10.1002/pen.760221704 5. Costa, A.A.; Gameiro, F.; Potêncio, A.; Silva, D.P.d.; Carreira, P.; Martinez, J.C.; Pascoal-Faria, P.; Mateus, A.; Mitchell, G.R. Evaluating the Injection Moulding of Plastic Parts Using In Situ Time-Resolved Small-Angle X-ray Scattering Techniques. Polymers 2022, 14, 4745. https://doi.org/10.3390/polym142147456. Costa, A.A., Gameiro, F., Massano, A.P. et al. Industrially relevant injection moulding apparatus for in situ time-resolving small-angle X-ray scattering measurements. Int J Adv Manuf Technol 132, 4737–4752 (2024). https://doi.org/10.1007/s00170-024-13651-37 Beamline 11 NCDSWEET online https://www.cells.es/en/instruments/beamlines/bl11-ncd-sweet accessed 16.03.2025
8 Massano AP, Vargas P, Carreira P, Matias J, Malfois M, Novo PJ, Martinho P, Pontes A and Mitchell GR (2024) Towards dynamic multiscale feedback during the injection moulding cycle of plastics. *Front. Mater.* 11:1466753. doi: 10.3389/fmats.2024.14667539 Daniel P. da Silva1, James J Holt2, Supatra Pratumshat3 Paula Pascoal-Faria1, Artur Mateus1, and Geoffrey Robert Mitchell1* “Crystallisation from Anisotropic Polymer Melts” Chapter 10 in “Polymer crystallization: Methods, Characterization, and Applications”, editors Dr. Jyotishkumar Parameswaranpillai, Dr. Jenny Jacob, Dr. Senthilkumar Krishnasamy, Dr. Aswathy Jayakumar, and Dr. Nishar Hameed Wiley-VCH 2023 pp 255-283 ISBN: 978-3-527-35081-0
10. Schulz, M., Schäfer, M., Saalwächter, K. et al. Competition between crystal growth and intracrystalline chain diffusion determines the lamellar thickness in semicrystalline polymers. Nat Commun 13, 119 (2022). https://doi.org/10.1038/s41467-021-27752-0

BEYNƏLXALQ VƏ MİLLİ TƏCRÜBƏDƏ MALİYYƏ NƏZARƏTİNİN ƏSASLARI
FUNDAMENTALS OF FINANCIAL CONTROL IN INTERNATIONAL AND NATIONAL PRACTICE

Qədimova Səbinə Şöhrət
Magistrant, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
Maliyyə nəzarəti və audit, Bakı, Azərbaycan
Gadimova Sabina Shohret
Master's student, Azerbaijan State University of Economics
Financial control and audit, Baku, Azerbaijan

Xülasə
Beynəlxalq və milli təcrübədə maliyyə nəzarəti iqtisadi sabitliyin qorunması, maliyyə əməliyyatlarının qanunauyğunluğu və şəffaflığının təmin edilməsi baxımından mühüm rol oynayır. Beynəlxalq təcrübədə maliyyə nəzarəti Beynəlxalq Maliyyə Hesabatları Standartları, Beynəlxalq Audit Standartları və Maliyyə Təftişinin Beynəlxalq Standartları (ISSAI) kimi prinsiplərə əsaslanır. Bu standartlar vasitəsilə maliyyə əməliyyatlarının qlobal səviyyədə tanınması və müqayisə edilə bilməsi təmin edilir. Rəqəmsallaşma və müasir texnologiyaların tətbiqi beynəlxalq təcrübənin əsas üstünlüklərindəndir ki, bu da maliyyə nəzarətinin daha dəqiq və şəffaf həyata keçirilməsinə imkan verir. Milli təcrübə isə yerli qanunvericiliyin tələbləri və milli iqtisadi reallıqlara uyğun formalaşır. Azərbaycanda maliyyə nəzarəti sistemi Hesablama Palatası, Maliyyə Nazirliyi və digər qurumlar tərəfindən həyata keçirilir. Elektron hökumət sistemləri və rəqəmsallaşma kimi yeniliklər maliyyə nəzarətini inkişaf etdirməkdə mühüm rol oynayır. Lakin şəffaflıq çatışmazlığı, kadr potensialının məhdudluğu və bəzi qanunvericilik boşluqları milli təcrübədə mövcud olan əsas problemlər sırasındadır. Beynəlxalq və milli təcrübənin sintezi maliyyə nəzarətinin təkmilləşdirilməsi üçün vacibdir. Beynəlxalq standartların milli qanunvericiliyə uyğunlaşdırılması, rəqəmsallaşmanın gücləndirilməsi və şəffaflıq mexanizmlərinin tətbiqi maliyyə nəzarətini daha səmərəli edir. Belə bir yanaşma Azərbaycanın qlobal maliyyə sisteminə inteqrasiyasını gücləndirməklə yanaşı, milli iqtisadi sabitliyə və davamlı inkişafa töhfə verir. Maliyyə nəzarətinin həm beynəlxalq, həm də milli səviyyədə təkmilləşdirilməsi şəffaf, dayanıqlı və effektiv maliyyə idarəetməsi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.
Açar sözlər: maliyyə nəzarəti, şəffaflıq, milli təcrübə, beynəlxalq standartlar

Abstract
In international and national practice, financial control plays an important role in maintaining economic stability, ensuring the legality and transparency of financial transactions. In international practice, financial control is based on principles such as International Financial Reporting Standards, International Auditing Standards and International Standards of Financial Auditing (ISSAI). These standards ensure global recognition and comparability of financial transactions. Digitalization and the application of modern technologies are among the main advantages of international practice, which allow for more accurate and transparent implementation of financial control. National practice is formed in accordance with the requirements of local legislation and national economic realities. The financial control system in Azerbaijan is implemented by the Chamber of Accounts, the Ministry of Finance and other institutions. Innovations such as e-government systems and digitalization play an important role in developing financial control. However, lack of transparency, limited human resources

and some legislative gaps are among the main problems existing in national practice. Synthesis of international and national experience is important for improving financial control. Adaptation of international standards to national legislation, strengthening digitalization and implementation of transparency mechanisms make financial control more efficient. Such an approach, in addition to strengthening Azerbaijan's integration into the global financial system, contributes to national economic stability and sustainable development. Improving financial control at both the international and national levels is of great importance for transparent, sustainable and effective financial management.
Keywords: financial control, transparency, national practice, international standards

Giriş

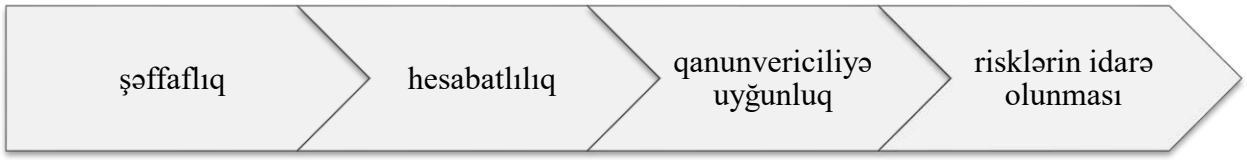
Maliyyə nəzarəti hər bir ölkənin iqtisadi sistemində mühüm rol oynayır və dövlətin, eləcə də özəl sektorun maliyyə əməliyyatlarının qanunauyğun, şəffaf və səmərəli şəkildə həyata keçirilməsini təmin edən əsas mexanizmlərdən biridir. Bu sistem həm milli iqtisadi sabitliyin qorunması, həm də beynəlxalq inteqrasiyanın gücləndirilməsi üçün vacib bir vasitədir. Müasir dövrdə maliyyə nəzarətinin təsiri təkcə dövlət sektorunun büdcə vəsaitlərinin idarə olunması ilə məhdudlaşmır; o, özəl sektorun dayanıqlı inkişafını və qlobal iqtisadi sistemdə rəqabət qabiliyyətini də təmin edir.

Beynəlxalq təcrübə maliyyə nəzarətində şəffaflıq, hesabatlılıq və rəqəmsallaşma kimi əsas prinsiplərin tətbiqi ilə seçilir. Bu təcrübədə Beynəlxalq Maliyyə Hesabatları Standartları (IFRS), Beynəlxalq Audit Standartları (ISA) və Maliyyə Təftişinin Beynəlxalq Standartları (ISSAI) kimi vahid yanaşmalar maliyyə əməliyyatlarının beynəlxalq səviyyədə müqayisə edilə bilməsini təmin edir. Milli təcrübə isə öz növbəsində, ölkələrin hüquqi, iqtisadi və sosial xüsusiyyətlərinə uyğun formalaşaraq milli iqtisadi maraqlara xidmət edir. Azərbaycanın maliyyə nəzarəti sistemi həm beynəlxalq standartların mənimsənilməsi, həm də yerli qanunvericiliyə uyğun mexanizmlərin tətbiqi ilə inkişaf etməkdədir. Bu mövzunun öyrənilməsi beynəlxalq və milli təcrübələrin müqayisəsi vasitəsilə maliyyə nəzarətinin güclü və zəif tərəflərini müəyyənləşdirmək, mövcud problemləri dəyərləndirmək və inkişaf istiqamətləri təklif etmək baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir. Belə bir yanaşma həm milli maliyyə sisteminin təkmilləşdirilməsi, həm də beynəlxalq maliyyə sisteminə inteqrasiyanın gücləndirilməsi üçün vacibdir. Bu araşdırma, maliyyə nəzarətinin əsas prinsiplərini və bu sahədə beynəlxalq və milli təcrübənin sintezinin vacibliyini vurğulayaraq, onun iqtisadi sabitlik və davamlı inkişaf üçün əhəmiyyətini açıq şəkildə göstərir.

Maliyyə nəzarəti anlayışı və onun inkişafı

Maliyyə nəzarətinin əsas anlayışı maliyyə resurslarının düzgün, qanuni və məqsədəuyğun şəkildə idarə olunmasını təmin edən prosesdir. Bu, dövlət və özəl sektorun maliyyə əməliyyatlarının şəffaflığını, hesabatlılığını və risklərin idarə olunmasını təmin etmək üçün mühüm vasitədir. Maliyyə nəzarəti maliyyə fəaliyyətlərinin təhlili, monitorinqi və qiymətləndirilməsindən ibarətdir və bu yolla resursların səmərəli istifadəsini təmin etməyi hədəfləyir.

Maliyyə nəzarətinin əsas məqsədi maliyyə vəsaitlərinin düzgün istifadəsini təmin etmək, qanun pozuntularını aşkar etmək və maliyyə əməliyyatlarında şəffaflığı artırmaqdır. Bu proses həm dövlət büdcəsinin icrası, həm də özəl sektorun maliyyə fəaliyyətləri üzərində tətbiq edilir. Maliyyə nəzarəti daxili və xarici nəzarət formasında həyata keçirilir. Daxili maliyyə nəzarəti təşkilat daxilində fəaliyyət göstərən mexanizmləri əhatə edir, xarici maliyyə nəzarəti isə müstəqil qurumlar və ya dövlət orqanları tərəfindən aparılır. Maliyyə nəzarətinin əsas prinsiplərinə daxildir:

Şəffaflıq maliyyə əməliyyatlarının açıq və aydın şəkildə həyata keçirilməsini təmin edir, hesabatlılıq isə maliyyə idarəçilərinin fəaliyyətlərinə görə cavabdehlik daşımasını tələb edir. Bu yanaşma maliyyə sisteminin etibarlılığını və iqtisadi sabitliyi gücləndirir. Nəticədə, maliyyə nəzarəti effektiv idarəetmə üçün əsas vasitə kimi çıxış edir və həm milli, həm də beynəlxalq səviyyədə iqtisadi inkişafın təməlini təşkil edir [1].

Dövlət və özəl sektorda maliyyə nəzarətinin rolu

Dövlət və özəl sektorda maliyyə nəzarəti, iqtisadi sabitliyin qorunması, resursların düzgün idarə olunması və şəffaflığın təmin edilməsi baxımından mühüm rol oynayır. Hər iki sahədə maliyyə nəzarəti, fəaliyyətlərin qanunlara uyğunluğunu və maliyyə axınlarının effektiv idarə edilməsini təmin etmək üçün istifadə olunan əsas vasitələrdən biridir.

Dövlət sektorunda maliyyə nəzarətinin əsas məqsədi, büdcə vəsaitlərinin səmərəli istifadəsini təmin etmək, qanunsuz əməliyyatların qarşısını almaq və şəffaflıq yaratmaqdır. Dövlət büdcəsi, sosial proqramlar, infrastruktur layihələri və digər ictimai resursların idarə olunmasında maliyyə nəzarəti qanun pozuntularını aşkarlamaq, vəsaitlərin məqsədəuyğun xərclənməsini təmin etmək və ictimai maraqları qorumaq üçün vacibdir. Məsələn, dövlət maliyyə nəzarətini həyata keçirən qurumlar, Hesablama Palatası kimi, büdcə vəsaitlərinin qanuna uyğun şəkildə istifadə olunmasını yoxlayır, korrupsiyaya qarşı mübarizə aparır və dövlət vəsaitlərinin istifadəsinin şəffaflığını artırır. Eyni zamanda, bu nəzarət mexanizmləri iqtisadi sabitliyin qorunması üçün büdcə gəlir və xərclərinin balanslaşdırılmasına dəstək verir.

Özəl sektorda maliyyə nəzarəti isə əsasən biznes fəaliyyətlərinin dayanıqlığını və uzunmüddətli inkişafını təmin etmək məqsədi daşıyır. Burada maliyyə nəzarəti daxili audit və mühasibat uçotu vasitəsilə maliyyə əməliyyatlarının düzgünlüyünü və effektivliyini təmin edir. Şəffaf maliyyə idarəetməsi investorların və maraqlı tərəflərin etibarını qazanmaq üçün əsasdır. Maliyyə nəzarəti, həmçinin, qanun pozuntularının qarşısını alaraq vergilərin düzgün hesablanmasını və vaxtında ödənilməsini təmin edir. Özəl sektorda risklərin idarə olunması və maliyyə resurslarının səmərəli istifadəsi biznesin rəqabət qabiliyyətini artırır. Dövlət və özəl sektorda maliyyə nəzarətinin rolu hər iki sahənin qarşılıqlı əlaqəsində daha da əhəmiyyət qazanır [4]. Dövlət tərəfindən tətbiq olunan tənzimləmələr və vergi siyasəti özəl sektorun fəaliyyətinə təsir göstərir, özəl sektor isə dövlətə vergi ödənişləri və iqtisadi inkişaf vasitəsilə dəstək verir. Maliyyə nəzarəti bu əlaqənin şəffaf və balanslı şəkildə qurulmasını təmin edir.

Nəticə olaraq, dövlət sektorunda maliyyə nəzarəti ictimai resursların səmərəli və şəffaf idarə edilməsini, özəl sektorda isə maliyyə dayanıqlığını və qanunvericiliyə uyğunluğu təmin edir. Hər iki sahədə maliyyə nəzarətinin gücləndirilməsi iqtisadi sabitliyə, inkişafın davamlılığına və ictimai etimadın artırılmasına xidmət edir.

Beynəlxalq təcrübədə maliyyə nəzarəti

Beynəlxalq təcrübədə maliyyə nəzarəti ölkələrin iqtisadi sabitliyini və inkişafını təmin edən əsas vasitələrdən biridir. Bu nəzarət sistemləri maliyyə əməliyyatlarının qanunauyğun, şəffaf və səmərəli şəkildə həyata keçirilməsini təmin edir. Beynəlxalq maliyyə nəzarəti standartları arasında Beynəlxalq Maliyyə Hesabatları Standartları (IFRS), Beynəlxalq Audit Standartları (ISA) və Maliyyə Təftişinin Beynəlxalq Standartları (ISSAI) mühüm yer tutur. Bu standartlar maliyyə əməliyyatlarının vahid qaydalar əsasında tənzimlənməsinə və qlobal şəffaflıq səviyyəsinin artırılmasına xidmət edir.

Maliyyə nəzarətinin tətbiqində ölkələrin iqtisadi, hüquqi və texnoloji şəraiti mühüm rol oynayır. ABŞ və Böyük Britaniya kimi Anglo-Sakson modeli tətbiq edən ölkələrdə maliyyə

nəzarəti əsasən özəl sektorun daxili auditi və müstəqil audit qurumlarının fəaliyyəti ilə həyata keçirilir. Bu model investor və səhmdarların maraqlarına yönəlmişdir və maliyyə hesabatlarının düzgünlüyünü təmin etmək məqsədi daşıyır. Avropa modeli isə Almaniya və Fransa kimi ölkələrdə tətbiq olunur və daha mərkəzləşdirilmiş dövlət nəzarəti mexanizmləri üzərində qurulmuşdur. Bu modeldə dövlət büdcəsinin icrası və resursların səmərəli istifadəsinə xüsusi diqqət yetirilir. Asiya ölkələri, məsələn, Yaponiya və Sinqapur, rəqəmsal texnologiyalardan geniş istifadə edərək maliyyə nəzarətini avtomatlaşdırılmış sistemlər vasitəsilə həyata keçirir və bu da nəzarətin sürətli və dəqiq olmasını təmin edir [5].

Beynəlxalq təcrübədə uğurlu nümunələrdən biri ABŞ-da tətbiq olunan blokçeyn texnologiyasıdır ki, bu da maliyyə əməliyyatlarının izlənməsini və şəffaflığını artırır. Böyük Britaniyada dövlət maliyyə nəzarətində şəffaflığı artırmaq üçün ictimai hesabatlılıq təmin edilir. Almaniya isə Hesablama Palatası vasitəsilə dövlət vəsaitlərinin istifadəsinə nəzarət edir və bu sahədə Avropa İttifaqı standartlarına uyğun fəaliyyət göstərir. Sinqapurun rəqəmsal yanaşması isə maliyyə nəzarətində müasir texnologiyaların səmərəli istifadəsini nümayiş etdirir.

Bununla yanaşı, beynəlxalq təcrübədə maliyyə nəzarətinin inkişafı ilə bağlı bir sıra çətinliklər mövcuddur. Müxtəlif ölkələrdə tətbiq edilən standartların harmonizasiyası, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə rəqəmsal sistemlərin tətbiqindəki çətinliklər və bəzi hallarda qeyri-şəffaf idarəetmə prosesləri maliyyə nəzarətinin effektivliyini azalda bilər. Buna baxmayaraq, beynəlxalq standartlar və uğurlu təcrübələr göstərir ki, şəffaflıq, hesabatlılıq və risklərin idarə olunması maliyyə nəzarətinin əsas prinsipləri olaraq qlobal səviyyədə qəbul edilmişdir. Bu prinsiplər maliyyə sabitliyinin təmin olunması və iqtisadi inkişafın davamlılığını təmin etmək üçün əsas rol oynayır.

Uğurlu beynəlxalq təcrübələrdən nümunələr

Beynəlxalq təcrübədə maliyyə nəzarətinin uğurlu nümunələri bir çox ölkədə iqtisadi sabitlik və şəffaflıq prinsiplərinin gücləndirilməsi üçün tətbiq olunur. ABŞ-da blokçeyn texnologiyasının maliyyə nəzarətində tətbiqi bu sahədə innovativ yanaşmanın ən yaxşı nümunəsidir. Federal Maliyyə İdarəsi vasitəsilə həyata keçirilən bu texnologiya maliyyə əməliyyatlarının izlənməsini, saxtakarlığın qarşısının alınmasını və şəffaflığın artırılmasını təmin edir. Bu yanaşma büdcə vəsaitlərinin düzgün xərclənməsini izləmək üçün yüksək effektivlik nümayiş etdirir.

Böyük Britaniya isə ictimai hesabatlılıq modelinə əsaslanaraq maliyyə nəzarəti sahəsində lider mövqedədir. Burada dövlət büdcəsinin icrasına dair hesabatlar hər il Parlamentə təqdim olunur və ictimaiyyət üçün açıq elan edilir. Bu yanaşma yalnız dövlət xərclərinin şəffaflığını artırmır, həm də ictimai etimadı gücləndirir. Eyni zamanda, müstəqil audit qurumlarının iştirakı nəzarətin dəqiq və obyektiv olmasını təmin edir.

Almaniya Avropa İttifaqı standartlarına uyğunlaşdırılmış maliyyə nəzarəti sisteminə malikdir. Almaniyanın Hesablama Palatası dövlət vəsaitlərinin istifadəsinə ciddi nəzarət edir və rəqəmsal texnologiyalar vasitəsilə bu prosesin dəqiqliyini artırır. Bu yanaşma nəinki dövlət xərclərinin səmərəli istifadəsini təmin edir, həm də dövlət idarəetməsində şəffaflığı gücləndirir [9].

Sinqapur rəqəmsal avtomatlaşdırılmış sistemlərdən istifadə edərək maliyyə nəzarətində müasir texnologiyaların tətbiqini nümunəvi şəkildə həyata keçirir. Bu yanaşma dövlət xərclərinin izlənməsini, vergi yığımlarının optimallaşdırılmasını və maliyyə hesabatlarının şəffaf hazırlanmasını təmin edir. Sinqapurun bu modeli iqtisadi dayanıqlığın və etibarlılığın artırılmasında mühüm rol oynayır.

İsveçrədə isə risklərin idarə edilməsi sistemi maliyyə nəzarəti sahəsində innovativ bir yanaşmadır. Bu sistem potensial maliyyə risklərinin erkən müəyyənləşdirilməsi və idarə edilməsi üçün xüsusi alətlərdən istifadə edir. İsveçrə modeli saxtakarlığın qarşısını almaq və

maliyyə sabitliyini qorumaq məqsədi ilə tətbiq olunur və bu, ölkənin qlobal etibarlılığını artırır.

Yeni Zelandiyanın "Açıq büdcə" təşəbbüsü maliyyə nəzarəti sahəsində şəffaflığın artırılmasında uğurlu bir nümunədir. Dövlət xərcləri və büdcə məlumatlarının ictimaiyyət üçün açıq şəkildə təqdim olunması nəinki maliyyə nəzarətinin effektivliyini artırır, həm də ictimai nəzarəti gücləndirir. Bu yanaşma dövlət resurslarının səmərəli istifadəsinə yönəlmişdir.

Beynəlxalq təcrübədən aydın olur ki, maliyyə nəzarətində texnoloji yeniliklərin tətbiqi, şəffaflıq və hesabatlılıq mexanizmlərinin inkişaf etdirilməsi mühüm rol oynayır. Bu təcrübələrdən faydalanaraq Azərbaycan kimi ölkələr öz maliyyə nəzarəti sistemlərini təkmilləşdirə və iqtisadi sabitliyə nail ola bilərlər. Hər bir modeldən uyğun şəkildə istifadə etmək, milli şəraitə uyğun həllər hazırlamaq üçün effektiv bir yanaşma təmin edir.

Azərbaycanda maliyyə nəzarətinin inkişaf tarixi

Azərbaycanda maliyyə nəzarətinin inkişaf tarixi ölkənin iqtisadi və siyasi dəyişikliklərinə paralel olaraq formalaşıb və bir neçə mühüm mərhələni əhatə edir. Bu inkişaf tarixi həm dövlət, həm də özəl sektorun maliyyə sistemlərinin qurulması və təkmilləşdirilməsi ilə sıx bağlıdır.

Azərbaycanın maliyyə nəzarətinin təməlləri Sovet dövrünə təsadüf edir. Bu dövrdə maliyyə nəzarəti mərkəzləşdirilmiş bir sistem daxilində təşkil olunurdu. Dövlət büdcəsinin idarə edilməsi və dövlət müəssisələrinin maliyyə əməliyyatlarına nəzarət əsasən Sovet qanunvericiliyinə uyğun həyata keçirilirdi. Maliyyə nəzarətinin əsas məqsədi iqtisadiyyatın planlaşdırılmış tələblərinə uyğun şəkildə fəaliyyət göstərməsini təmin etmək idi. Bu dövrdə maliyyə nəzarətini əsasən dövlət tərəfindən təyin olunan auditorlar və müvafiq nəzarət qurumları həyata keçirirdi.

1991-ci ildə müstəqillik əldə edildikdən sonra Azərbaycanın maliyyə sistemi tamamilə yeni mərhələyə keçdi. Planlı iqtisadiyyatdan bazar iqtisadiyyatına keçid maliyyə nəzarəti mexanizmlərinin yenidən qurulmasını və təkmilləşdirilməsini tələb etdi. Bu dövrdə Azərbaycanın maliyyə qanunvericiliyi formalaşdırıldı və maliyyə nəzarətinin təməlini təşkil edən qanunlar qəbul edildi. 1994-cü ildə neft müqavilələrinin imzalanması ilə ölkəyə xarici investisiyaların cəlb edilməsi yeni maliyyə nəzarəti standartlarının tətbiq olunmasına şərait yaratdı.

2000-ci illərdə maliyyə nəzarətində rəqəmsal transformasiya başladı. Elektron hökumət sistemlərinin tətbiqi ilə maliyyə əməliyyatlarının şəffaflığını təmin edən bir sıra yeniliklər həyata keçirildi. Dövlət Maliyyə Nəzarəti Xidməti və Hesablama Palatası bu sahədə mühüm rol oynayan qurumlara çevrildi. Hesablama Palatası dövlət büdcəsinin xərclənməsi üzərində nəzarət funksiyasını gücləndirdi, vergi və gömrük idarələrinin modernləşdirilməsi isə dövlət gəlirlərinin daha səmərəli idarə olunmasını təmin etdi [6].

Son illərdə Azərbaycan rəqəmsal maliyyə nəzarəti texnologiyalarının tətbiqi sahəsində mühüm addımlar atıb. Elektron resurslar vasitəsilə dövlət və özəl sektorda maliyyə əməliyyatlarının izlənməsi, şəffaflığın artırılması və korrupsiyanın qarşısının alınması istiqamətində bir sıra təşəbbüslər həyata keçirilib. Bununla yanaşı, beynəlxalq maliyyə hesabatı standartlarına keçid, Azərbaycanın qlobal maliyyə sisteminə inteqrasiyasını gücləndirib.

Ümumilikdə, Azərbaycanın maliyyə nəzarətinin inkişaf tarixi keçmişdəki mərkəzləşdirilmiş planlı sistemdən müasir bazar iqtisadiyyatına uyğunlaşdırılmış şəffaf və rəqəmsallaşmış sistemə keçidlə xarakterizə olunur. Hazırda bu sahədə təkmilləşmə prosesləri davam edir və beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq maliyyə nəzarəti sisteminin daha da gücləndirilməsi istiqamətində islahatlar aparılır. Bu inkişaf ölkənin iqtisadi sabitliyinə, şəffaflığına və beynəlxalq aləmdə rəqabət qabiliyyətinə müsbət təsir göstərir.

Azərbaycanda maliyyə nəzarəti sahəsində fəaliyyət göstərən əsas qurumlar ölkənin iqtisadi sabitliyini qorumaq, maliyyə əməliyyatlarının qanunlara uyğunluğunu təmin etmək və şəffaflığı artırmaq məqsədini daşıyır. Bu qurumlar arasında Hesablama Palatası xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. O, ölkənin ali maliyyə nəzarəti orqanı olaraq dövlət büdcəsinin icrasına nəzarət edir, dövlət resurslarının qanunauyğun və səmərəli istifadəsini təmin edir və Milli Məclisə hesabat verir. Hesablama Palatası, həmçinin, dövlət müəssisələrinin maliyyə fəaliyyətini yoxlayır və dövlət borclarının idarə olunmasına nəzarət funksiyasını yerinə yetirir [8].

Maliyyə Nazirliyi ölkənin maliyyə siyasətinin əsas idarəedicisidir. O, dövlət büdcəsinin hazırlanması və icrasına nəzarət edir, dövlət xərclərinin planlaşdırılmasını həyata keçirir və maliyyə hesabatlarının təhlilini təmin edir. Maliyyə Nazirliyi dövlət maliyyə nəzarəti siyasətini hazırlamaq və həyata keçirmək kimi mühüm vəzifələr daşıyır. Dövlət Vergi Xidməti isə vergi qanunvericiliyinin icrasına nəzarət edir. Vergi ödəyicilərinin uçotunun aparılması, vergilərin düzgün hesablanması və toplanması, həmçinin, qanun pozuntularının araşdırılması bu qurumun əsas funksiyalarına daxildir.

Dövlət Gömrük Komitəsi beynəlxalq ticarət əməliyyatlarının qanunlara uyğun şəkildə həyata keçirilməsini təmin edir. Bu qurum gömrük rüsumlarının düzgün yığılmasına nəzarət edir, qaçaqmalçılıq və qanunsuz maliyyə əməliyyatlarının qarşısını almaq üçün tədbirlər görür. Mərkəzi Bank isə maliyyə sisteminin sabitliyini qorumaq üçün pul siyasətini həyata keçirir, bank sektorunda tənzimləmə və nəzarət funksiyalarını icra edir və ölkənin valyuta ehtiyatlarını idarə edir [1].

Dövlət Antiinhisar və İstehlak Bazarına Nəzarət Dövlət Xidməti rəqabət mühitini qorumaq, istehlakçı hüquqlarını təmin etmək və maliyyə bazarlarında şəffaflığı artırmaq məqsədilə fəaliyyət göstərir. Auditorlar Palatası isə həm dövlət, həm də özəl sektorda maliyyə hesabatlarının müstəqil yoxlanılmasını təşkil edir. O, audit standartlarının tətbiqini təmin edir, auditorları sertifikatlaşdırır və onların fəaliyyətinə nəzarət edir. Bu qurumların hər biri öz funksiyaları ilə ölkənin maliyyə nəzarəti sisteminin gücləndirilməsinə xidmət edir. Onların koordinasiyalı fəaliyyəti iqtisadiyyatın sabitliyinə və şəffaflığına mühüm töhfə verir.

Qarşılaşılan problemlər

Azərbaycanda maliyyə nəzarəti sahəsində qarşılaşılan problemlər bu sistemin tam səmərəli işləməsinə mane olan əsas amillərdən biridir. Bu problemlər həm dövlət, həm də özəl sektorda maliyyə nəzarətinin effektivliyini azalda bilər. Əsas problemlərdən biri şəffaflıq və hesabatlılıq səviyyəsinin kifayət qədər yüksək olmamasıdır. Bəzi hallarda maliyyə əməliyyatlarının gizli aparılması və məlumatların vaxtında açıqlanmaması nəzarət mexanizmlərinin işini çətinləşdirir. Şəffaflığın çatışmazlığı korrupsiyaya yol açır və resursların səmərəsiz istifadəsinə səbəb olur.

Kadr potensialının məhdudluğu da ciddi problemlərdən biridir. Peşəkar maliyyə nəzarəti mütəxəssislərinin çatışmazlığı, xüsusilə regionlarda, maliyyə nəzarətinin keyfiyyətini aşağı salır. Müasir maliyyə nəzarəti alətlərindən və texnologiyalarından istifadə etmə bacarığına malik ixtisaslı kadrların hazırlanması sahəsində əlavə tədbirlər tələb olunur.

Texnoloji infrastrukturun tam inkişaf etməməsi və rəqəmsallaşma səviyyəsinin kifayət qədər yüksək olmaması maliyyə nəzarətinin effektivliyinə mənfi təsir göstərir. Elektron sistemlərin tam tətbiq edilməməsi və məlumatların avtomatlaşdırılmış şəkildə toplanmaması nəzarət proseslərini ləngidir və insan faktoru ilə bağlı riskləri artırır.

Normativ hüquqi bazanın bəzi hallarda qeyri-kamil olması və ya zəif tətbiq edilməsi maliyyə nəzarətində problemlərə səbəb olur. Mövcud qanunvericiliyin bəzən dəyişən iqtisadi reallıqlara uyğun gəlməməsi və ya qeyri-şəffaf tətbiq olunması nəzarət mexanizmlərinin səmərəliliyini azaldır. Bu, qanun pozuntularına şərait yaradır və resursların itirilməsinə səbəb ola bilər. Maliyyə nəzarəti qurumlarının əməkdaşlıq səviyyəsinin aşağı olması da problemlərdən biridir. Nəzarət orqanları arasında koordinasiyanın zəifliyi, məlumat

mübadiləsinin qeyri-kafi olması resursların səmərəli istifadə olunmasına və nəzarət proseslərinin optimallaşdırılmasına mane olur. Həmçinin, özəl sektorda maliyyə nəzarətinin gücləndirilməsi ilə bağlı mexanizmlərin zəif olması və bəzi müəssisələrin maliyyə hesabatlarının düzgün aparılmaması problemləri daha da dərinləşdirir [9].

Beynəlxalq təcrübənin tam tətbiq edilməməsi də əsas maneələrdən biridir. Beynəlxalq maliyyə nəzarəti standartlarının lokal şəraitə uyğunlaşdırılması prosesində çətinliklər mövcuddur. Bu, xüsusilə mühasibat uçotunda beynəlxalq standartların tətbiqi və rəqəmsallaşma sahəsində özünü göstərir. Belə problemlərin həlli üçün normativ hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi, rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi, kadr hazırlığının artırılması və beynəlxalq təcrübəyə uyğun mexanizmlərin qurulması istiqamətində işlərin görülməsi vacibdir.

Beynəlxalq və milli təcrübənin müqayisəsi

Beynəlxalq və milli təcrübənin müqayisəsi maliyyə nəzarətində tətbiq olunan mexanizmlərin, standartların və yanaşmaların fərqli və ortaq cəhətlərini müəyyən etməyə imkan verir. Hər iki təcrübə maliyyə əməliyyatlarının qanunauyğunluğunu, şəffaflığını və səmərəliliyini təmin etməyə yönəlsə də, bir sıra fərqli xüsusiyyətlərə malikdir.

Beynəlxalq təcrübədə maliyyə nəzarətinin əsasını Beynəlxalq Maliyyə Hesabatları Standartları (IFRS), Beynəlxalq Audit Standartları (ISA) və Maliyyə Təftişinin Beynəlxalq Standartları (ISSAI) təşkil edir. Bu standartlar qlobal səviyyədə maliyyə əməliyyatlarının vahid qaydalara uyğun aparılmasını təmin edir və şəffaflığı artırır. Beynəlxalq təcrübədə rəqəmsallaşma və müasir texnologiyaların tətbiqi maliyyə nəzarətinin əsas tərkib hissəsidir. Məsələn, ABŞ, Böyük Britaniya və Sinqapur kimi ölkələrdə blokçeyn texnologiyaları və avtomatlaşdırılmış maliyyə idarəetmə sistemləri geniş istifadə olunur. Bundan əlavə, beynəlxalq təcrübədə şəffaflıq və hesabatlılıq prinsiplərinə xüsusi əhəmiyyət verilir. İctimaiyyətə açıq hesabatların hazırlanması və müstəqil auditin aparılması beynəlxalq maliyyə nəzarətinin əsas xüsusiyyətlərindəndir [3].

Milli təcrübədə isə maliyyə nəzarəti daha çox milli qanunvericilik aktlarına və ölkə spesifik xüsusiyyətlərinə əsaslanır. Azərbaycanda maliyyə nəzarəti sahəsində əsas rol Hesablama Palatası, Maliyyə Nazirliyi, Dövlət Vergi Xidməti və digər dövlət qurumları tərəfindən oynanır. Milli təcrübədə dövlət büdcəsinin icrasına nəzarət, dövlət xərclərinin səmərəli istifadəsi və qanun pozuntularının aşkarlanması prioritet məsələlərdən biridir. Elektron hökumət sistemlərinin tətbiqi ilə müəyyən irəliləyişlər əldə edilsə də, rəqəmsallaşma səviyyəsi beynəlxalq təcrübə ilə müqayisədə daha az inkişaf etmişdir.

Beynəlxalq təcrübədə maliyyə nəzarətində xüsusi diqqət vergi ödəyicilərinin hüquqlarının qorunmasına və rəqabət mühitinin təmin edilməsinə yönəldilir. Milli təcrübədə isə diqqət əsasən dövlət vəsaitlərinin istifadəsinə nəzarətə cəmlənmişdir. Həmçinin beynəlxalq təcrübədə müstəqil audit şirkətləri daha geniş fəaliyyət göstərir, bu da maliyyə nəzarətində obyektivliyin və dəqiqliyin artırılmasına kömək edir. Azərbaycanda isə müstəqil audit mexanizmləri hələ də tam inkişaf etməmişdir və audit xidmətlərinə olan tələbat beynəlxalq səviyyədəki qədər geniş yayılmamışdır.

Beynəlxalq təcrübədə maliyyə nəzarətinin əsas üstünlükləri rəqəmsal texnologiyaların geniş tətbiqi, yüksək şəffaflıq və beynəlxalq standartlara uyğunluqdur. Milli təcrübədə isə maliyyə nəzarətinin güclü tərəfləri milli qanunvericiliyə uyğun olaraq dövlət nəzarətinin mərkəzləşdirilmiş və daha nəzarətçi funksiyada olmasıdır. Lakin milli təcrübədə bəzi problemlər, o cümlədən kadr çatışmazlığı, texnoloji infrastrukturun inkişaf etməməsi və qanun pozuntularına qarşı mübarizədə zəif mexanizmlər mövcuddur.

Ümumilikdə, beynəlxalq təcrübə Azərbaycanda maliyyə nəzarətinin inkişaf etdirilməsi üçün yaxşı nümunə rolunu oynayır. Beynəlxalq standartların milli qanunvericiliyə uyğunlaşdırılması, rəqəmsal texnologiyaların daha geniş tətbiqi və müstəqil audit mexanizmlərinin inkişaf etdirilməsi milli təcrübənin təkmilləşdirilməsi üçün mühüm addımlar

ola bilər. Həm beynəlxalq, həm də milli təcrübələrin sintezi maliyyə nəzarətinin effektivliyini artıraraq ölkənin iqtisadi sabitliyinə və inkişafına töhfə verə bilər [7].

Beynəlxalq və milli təcrübənin sintezinin əhəmiyyəti

Beynəlxalq və milli təcrübənin sintezinin əhəmiyyəti maliyyə nəzarətinin daha səmərəli, şəffaf və qlobal standartlara uyğun şəkildə həyata keçirilməsində mühüm rol oynayır. Milli maliyyə nəzarəti sistemlərinin təkmilləşdirilməsi üçün beynəlxalq təcrübədən öyrənmək və bu təcrübəni yerli reallıqlara uyğun şəkildə tətbiq etmək həm iqtisadi, həm də institusional baxımdan böyük üstünlüklər təmin edir. Sintez yanaşması, qlobal standartların üstünlüklərini qorumaqla yanaşı, milli xüsusiyyətləri də nəzərə alaraq daha uyğun mexanizmlər yaratmağa imkan verir.

Beynəlxalq təcrübə şəffaflıq, hesabatlılıq və rəqəmsallaşma kimi sahələrdə qabaqcıl nümunələr təqdim edir. Məsələn, Beynəlxalq Maliyyə Hesabatları Standartları (IFRS) və Beynəlxalq Audit Standartları (ISA) kimi mexanizmlər maliyyə əməliyyatlarının qlobal səviyyədə tanınmasını və etibarlılığını artırır. Bu standartların milli təcrübəyə inteqrasiyası, Azərbaycan kimi ölkələrin beynəlxalq maliyyə sistemlərinə daha sıx inteqrasiyasını və xarici investisiyaların cəlbini asanlaşdırır. Rəqəmsal texnologiyaların beynəlxalq təcrübədə geniş istifadəsi, xüsusilə blokçeyn, avtomatlaşdırılmış audit sistemləri və analitik alətlər, maliyyə nəzarətini daha sürətli və dəqiq edir. Bu yanaşmalar milli səviyyədə tətbiq olunduqda korrupsiyanın qarşısını almaq, vəsaitlərin səmərəliliyini artırmaq və idarəetməni gücləndirmək mümkün olur [5].

Milli təcrübə isə yerli qanunvericilik və iqtisadi reallıqlar nəzərə alınaraq hazırlanmış mexanizmlərə əsaslanır. Bu, milli xüsusiyyətlərin və ehtiyacların nəzərə alınmasını təmin edir. Lakin yalnız milli təcrübəyə əsaslanmaq qlobal trendlərdən və müasir texnologiyalardan geri qalma riskini yaradır. Buna görə də, beynəlxalq təcrübənin ən yaxşı tərəflərinin milli sistemlərə uyğunlaşdırılması maliyyə nəzarətini daha çevik və uyğun hala gətirir.

Sintez yanaşmasının əsas əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, bu yanaşma həm qlobal standartlara uyğunluğu təmin edir, həm də yerli qanunvericilik və iqtisadi şərtlərə cavab verir. Bu, dövlət resurslarının daha səmərəli istifadəsini təmin edərək büdcə xərclərinin nəzarətini gücləndirir. Bundan əlavə, beynəlxalq təcrübədən öyrənilən şəffaflıq mexanizmləri, ictimai hesabatlılıq və müstəqil audit vasitələri korrupsiyanın qarşısını almaqda və ictimai etimadı artırmaqda mühüm rol oynayır.

Rəqəmsal transformasiya da beynəlxalq və milli təcrübənin sintezində böyük rol oynayır. Beynəlxalq səviyyədə istifadə olunan rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi Azərbaycan kimi ölkələrdə maliyyə nəzarətini avtomatlaşdıraraq şəffaflığı artırır və insan faktoruna bağlı riskləri azaldır. Məsələn, beynəlxalq təcrübədə geniş istifadə olunan blokçeyn texnologiyası, maliyyə əməliyyatlarının izlənməsini və saxtakarlıq hallarının qarşısının alınmasını təmin edə bilər.

Eyni zamanda, beynəlxalq və milli təcrübənin sintez edilməsi, ölkələrin iqtisadi sabitliyini və rəqabət qabiliyyətini artırır. Bu yanaşma xarici investorlar üçün daha cəlbedici bir mühit yaradır, çünki beynəlxalq standartlara uyğun şəffaf maliyyə nəzarəti sistemləri investisiya risklərini azaldır. Milli səviyyədə isə bu yanaşma dövlət və özəl sektor arasında əməkdaşlığı gücləndirir və iqtisadiyyatın daha səmərəli idarə olunmasına imkan yaradır.

Nəticə

Yekun olaraq aşağıdakı təkliflər irəli sürülə bilər:

Maliyyə nəzarətinin təkmilləşdirilməsi üçün həm beynəlxalq, həm də milli təcrübənin üstünlüklərindən istifadə edilməlidir. İlk növbədə, maliyyə nəzarətində Beynəlxalq Maliyyə Hesabatları Standartları (IFRS), Beynəlxalq Audit Standartları (ISA) və Maliyyə Təftişinin Beynəlxalq Standartları (ISSAI) kimi beynəlxalq standartların tətbiqini genişləndirmək vacibdir. Bu, maliyyə əməliyyatlarının şəffaflığını artıracaq və beynəlxalq investisiyalar üçün

daha cəlbedici bir mühit yaradacaq. Standartların milli qanunvericiliyə uyğunlaşdırılması prosesində yerli xüsusiyyətlər nəzərə alınmalı, tətbiq mexanizmləri sadələşdirilməlidir.
Rəqəmsallaşmanın genişləndirilməsi maliyyə nəzarətində əsas prioritetlərdən biri olmalıdır. Avtomatlaşdırılmış nəzarət sistemləri, blokçeyn texnologiyası və rəqəmsal məlumat bazaları maliyyə əməliyyatlarının izlənilməsini və analitik təhlilini daha sürətli və dəqiq edəcək. Bu texnologiyalar həm dövlət, həm də özəl sektorda maliyyə nəzarətini gücləndirəcək və korrupsiya risklərini minimuma endirəcək. Elektron hökumət sistemləri vasitəsilə maliyyə əməliyyatlarının real vaxt rejimində izlənməsi mümkün olacaq ki, bu da şəffaflığı artıracaq.
Kadr potensialının gücləndirilməsi maliyyə nəzarətinin keyfiyyətini artırmaq üçün mühüm addımlardan biridir. İxtisaslı mütəxəssislərin çatışmazlığı probleminin həlli üçün müasir təlim və sertifikatlaşdırma proqramları təşkil edilməlidir. Xüsusilə beynəlxalq təcrübəni mənimsəmiş mütəxəssislərin yetişdirilməsi və regionlarda maliyyə nəzarəti sahəsində kadr hazırlığının genişləndirilməsi ilə bağlı tədbirlər həyata keçirilməlidir. Eyni zamanda, təlimlərdə rəqəmsal texnologiyalardan istifadə bacarıqlarına xüsusi diqqət yetirilməlidir.
Normativ hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi maliyyə nəzarətinin effektivliyini artırmaq üçün vacibdir. Qanunvericilik beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmalı və dəyişən iqtisadi reallıqlara çevik uyğunlaşa biləcək formada hazırlanmalıdır. Normativ aktların tətbiqi zamanı şəffaflıq təmin edilməli, nəzarət orqanları arasında məlumat mübadiləsi və koordinasiya gücləndirilməlidir. Bu, xüsusilə dövlət və özəl sektorda maliyyə əməliyyatlarına nəzarətin daha effektiv həyata keçirilməsinə kömək edəcək.
Şəffaflıq və ictimai hesabatlılıq mexanizmlərinin gücləndirilməsi də mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Dövlət vəsaitlərinin istifadəsinə nəzarət məqsədilə ictimaiyyət üçün açıq maliyyə hesabatlarının təqdim olunması praktikası genişləndirilməlidir. Həmçinin, müstəqil audit xidmətlərinin inkişafı maliyyə nəzarətinin obyektivliyini artıracaq və saxtakarlıq hallarının qarşısını alacaq.
Nəhayət, beynəlxalq və milli təcrübənin sintezi maliyyə nəzarətinin təkmilləşdirilməsi üçün ən effektiv yanaşmalardan biridir. Beynəlxalq təcrübədən öyrənilən rəqəmsallaşma, şəffaflıq və hesabatlılıq prinsiplərinin milli xüsusiyyətlərə uyğunlaşdırılması maliyyə nəzarətini daha güclü edəcək. Bu yanaşma ilə həm qlobal iqtisadi sistemlərə inteqrasiya güclənəcək, həm də ölkənin daxili maliyyə sistemində səmərəlilik artırılacaq. Bu tədbirlər uzunmüddətli iqtisadi sabitliyi təmin etməklə yanaşı, maliyyə nəzarətində beynəlxalq səviyyədə rəqabət qabiliyyətini də artıracaq.

İstifadə edilən ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatası 2021-2025-ci illər üzrə Strateji Plan. Bakı. 2020. s. 10
2. Akyel R. Kamu mali yönetimi reformunun dünü bugünü ve yarını. Ankara. 2023. s. 16
3. Əliyeva Z. Dövlət maliyyəsinin idarəolunmasında maliyyə nəzarətinin əhəmiyyəti. Azərbaycan İqtisadiyyatı Jurnalı. 2021. s. 48
4. İsmayılova S. (2020). Dövlət maliyyə nəzarətində şəffaflığın təmin olunması və onun iqtisadiyyata təsiri. Azərbaycanda İqtisadi Araşdırmalar Jurnalı, s. 58, 59
5. Nəsirov T. (2022). Müasir dövrdə dövlət maliyyəsinin idarəolunması və fiskal nəzarət mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi. Milli İqtisadiyyat Jurnalı. s. 33
6. Verdiyev Y. Maliyyə nəzarətinin mahiyyəti, təşkili və iqtisadiyyatın idarə edilməsində onun rolu. Elm və İnnovativ Texnologiyalar Jurnalı. 2022. s. 14
7. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/208828
8. https://azerbaijan-news.az/az/posts/detail/dovlet-maliyyesinin-idareedilmesi-islahatlar-ve-yenilikler-1701730595
9. https://www.jstor.org/stable/3380759

FOREIGN DIRECT AND INDIRECT INVESTMENT IN INVESTMENT PROJECTS AND INTERNATIONAL FINANCING: MECHANISMS, IMPACTS, AND CONSIDERATIONS.

Ricardo Arturo Soberano Gutiérrez.
Estudiante de Maestría en Universidad Juárez Autónoma de Tabasco.
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-6002-9541
Dra. Aransazú Avalos Díaz.
Universidad Juárez Autónoma de Tabasco. ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9397-6074
Dr. Andrés Guzmán Sala.
Universidad Juárez Autónoma de Tabasco
https://orcid.org/0000-0002-8095-5514
Dra. Candelaria Vázquez Ramos.
Universidad Juárez Autónoma de Tabasco. ORCID.org/0000-0002-0856-5044

Globalization has intensified the interconnection of economies, promoting the mobility of capital at an international level. Foreign investment, in both its direct and indirect forms, has become a key driver in financing infrastructure projects, technological development, and business expansion. This article aims to explore how these mechanisms work and their relevance in the international context.

FDI and FPI complement each other in international financing. While FDI contributes to the development of productive capacities and job creation, FPI provides liquidity and diversification to financial markets. Both types of investment are essential for infrastructure projects, technological innovation, and sustainable development.

Foreign investment, both direct and indirect, is a fundamental pillar of global economic growth. FDI offers long-term benefits such as technology transfer and job creation, whereas FPI provides liquidity and financial diversification. To maximize their impact, it is crucial for host countries to implement clear and stable policies that foster investor confidence. In an increasingly interconnected world, international collaboration and the effective management of these capital flows will be key to achieving sustainable and inclusive economic development.

Keywords: Foreign Investment, International Financing, Economic Policies, Fiscal Policies.

METAL İYONLARINA SEÇİMLİ İŞLEVSEL İLETKEN POLİMERLERİN TASARIMI VE SENTEZİ

DESIGN AND SYNTHESIS OF SELECTIVELY FUNCTIONALIZED CONDUCTING POLYMERS TO METAL IONS

Doç. Dr. Rukiye Ayrancı
[1]Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Simav MYO,
Kimya ve Kimyasal İşleme Teknolojileri Bölümü, Kütahya.
Prof. Dr. Metin Ak
Pamukkale Üniversitesi, Fen Fakültesi,
Kimya Bölümü, Denizli.

ÖZET

İletken polimerler sahip oldukları üstün elektriksel iletkenlik, biyolojik bileşenlere karşı uyumluluk ve analitlere karşı göstermiş oldukları seçicilik ile metal iyonuna seçimlilik gösterip onları tayin edebilen platformlar için güçlü bir bileşen olarak kabul edilirler [1]. Sentez aşamasında monomer yapısına, hedef molekül grubunu spesifik olarak tanıyabilen gruplar eklenerek, hedefe özel ve işlevsel monomerler tasarlanabilir. Bu monomerlerin başarıyla sentezlenmesinin ardından elde edilecek iletken polimerlerle hedeflenen seçimlilik polimer düzeyine taşınacak ve katı haldeki polimer film sensör platformunu başarıyla üretebilmek oldukça önemli ve yenilikçi olacaktır.

Bu amaçla metal seçimliliği gösterebilecek C=O ya da N-H uçları bulunduran yapılar, elektroaktif grup olan karbazol ya da tiyenil-pirol türevli gruplarla uygun şartlar altında reaksiyona sokularak işlevsel yeni monomerler sentezlenmiştir. Sentezlenen monomerlerin yapısal karakterizasyonları ^{1}H-NMR analizi ile aydınlatılmıştır. Elde edilen monomerler dönüşümlü voltametri tekniğiyle iletken cam üzerinde polimer film haline getirilmiştir. Elde edilen polimer filmlerin elektrokimyasal özellikleri incelenmiştir. Aynı zamanda iletken cam üzerinde pratik ve etkili şekilde oluşturulan polimer filmler işlevsel iletken polimer tabanlı sensör platformlarını oluşturmuştur. Hazırlanan bu sensör platformlarının metal iyonlarına karşı seçimlilikleri incelenmiştir. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde, çoğunlukla çözünmüş haldeki küçük moleküllerin metal iyonu varlığında göstermiş oldukları absorbans ve floresan şiddeti değişimi incelenmiştir. Bu çalışma ile düşük maliyetli, yerinde uygulanabilir, birden fazla kez kullanılabilen, hassas metal iyonu tespit edebilen katı halde iletken polimer sensör platformu tasarımlarının yenilikçi olabileceği düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: iletken polimer, metal iyon tayini, polimer sensör platformu

ABSTRACT

Conductive polymers are considered a strong component for platforms that can select metal ions and determine them with their superior electrical conductivity, compatibility with biological components, and selectivity against analytes[1]. Target-specific and functional monomers can be designed by adding groups specifically recognizing the target molecule group to the monomer structure during the synthesis phase. After the successful synthesis of these monomers, the targeted selectivity will be carried to the polymer level with the conductive polymers to be obtained and it will be very important and innovative to be able to successfully produce a solid-state polymer film sensor platform.

For this purpose, structures containing C=O or N-H ends showing metal selectivity were reacted with electroactive groups such as carbazole or thienyl pyrrole derivatives under appropriate conditions to synthesize functional new monomers. The structural characterizations of the synthesized monomers were elucidated by 1H-NMR analysis. The obtained monomers were

made into polymer films on conductive glass using the cyclic voltammetry technique. The electrochemical properties of the obtained polymer films were examined. At the same time, the polymer films formed practically and effectively on conductive glass constituted functional conductive polymer-based sensor platforms. The selectivity of these prepared sensor platforms against metal ions was examined. When the studies in the literature were examined, the absorbance and fluorescence intensity changes of mostly dissolved small molecules in the presence of metal ions were examined. With this study, it is thought that low-cost, on-site applicable, multiple-use, sensitive metal ion detecting solid-state conductive polymer sensor platform designs can be innovative.
Keywords: conductive polymer, metal ion determination, polymer sensor platform

GİRİŞ

İletken polimerler, geleneksel yalıtkan polimerlerin aksine, elektriksel olarak iletken özellik göstermeleri nedeniyle özellikle sensör teknolojileri, biyomedikal uygulamalar ve elektronik cihazlar gibi birçok alanda dikkat çekmektedir[2,3]. Bu malzemeler hem yüksek elektriksel iletkenlikleri hem de biyolojik uyumlulukları sayesinde çeşitli hedef molekülleri tanıma ve seçme kapasitesine sahiptir. İletken polimerlerin bu eşsiz özellikleri, metal iyonlarının seçici tespiti gibi kritik analizlerde kullanılmalarını mümkün kılar. Ayrıca, elektrokimyasal polimerizasyon yöntemiyle doğrudan bir elektrot yüzeyinde sentezlenmeleri, bu polimerlerin sensör platformlarına entegrasyonunu kolaylaştırır ve uygulama alanlarını genişletir.

Yeni nesil çok fonksiyonlu monomerlerin tasarımı, iletken polimerlerin seçicilik ve duyarlılık özelliklerini artırmada kilit bir rol oynar. Monomer yapısına hedef molekül veya iyonlara spesifik olarak bağlanabilen işlevsel gruplar eklenerek, bu polimerlerin tanıma kapasitesi geliştirilebilir[4]. Elektrokimyasal polimerizasyon sürecinde bu özel monomerlerin kullanımı, polimerin hem hedef analite karşı yüksek seçimlilik göstermesini sağlar hem de yüzeye kontrollü bir şekilde bağlanmasına olanak tanır. Böylece, belirli bir analiti algılamak üzere tasarlanan sensör platformlarının doğruluğu ve güvenilirliği önemli ölçüde artar.

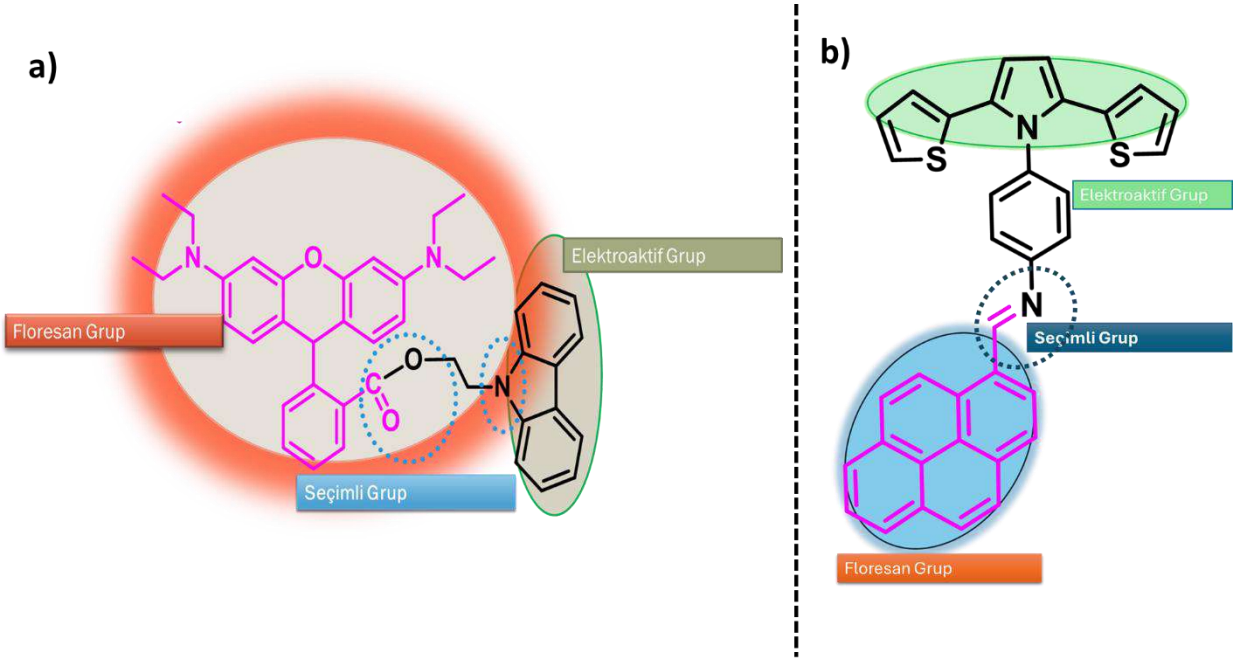
Bu bağlamda, işlevsel monomerlerin ve bu monomerlerden sentezlenen iletken polimerlerin geliştirilmesi, yenilikçi ve yüksek performanslı sensörlerin üretimi için büyük bir potansiyel sunar. Elektrokimyasal polimerizasyon yöntemi, süreç üzerinde hassas kontrol imkânı sağlarken aynı zamanda maliyet etkin ve ölçeklenebilir bir çözüm sunar. Geliştirilen bu polimer tabanlı sensör platformları, çevresel izleme, biyomedikal teşhis ve gıda güvenliği gibi birçok kritik alanda güvenilir ve seçici analizler yapılmasına olanak tanıyarak bilimsel ve teknolojik gelişmelere önemli katkılar sağlar.

Bu amaçla metal seçimliliği gösterebilecek C=O ya da N-H uçları bulunduran yapılar, elektroaktif grup olan karbazol ya da tiyenil-pirol türevli gruplarla uygun şartlar altında reaksiyona sokularak işlevsel yeni monomerler sentezlenmiştir. Sentezlenen monomerlerin yapısal karakterizasyonları 1H-NMR analizi ile aydınlatılmıştır. Elde edilen monomerler dönüşümlü voltametri tekniğiyle iletken cam üzerinde polimer film haline getirilmiştir. Elde edilen polimer filmlerin elektrokimyasal özellikleri incelenmiştir. Aynı zamanda iletken cam üzerinde pratik ve etkili şekilde oluşturulan polimer filmler işlevsel iletken polimer tabanlı sensör platformlarını oluşturmuştur. Hazırlanan bu sensör platformlarının metal iyonlarına karşı seçimlilikleri incelenmiştir. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde, çoğunlukla çözünmüş haldeki küçük moleküllerin metal iyonu varlığında göstermiş oldukları absorbans ve floresan şiddeti değişimi incelenmiştir. Bu çalışma ile düşük maliyetli, yerinde uygulanabilir, birden fazla kez kullanılabilen, hassas metal iyonu tespit edebilen katı halde iletken polimer sensör platformu tasarımlarının yenilikçi olabileceği düşünülmektedir.

ARAŞTIRMA ve BULGULAR

Metal İyonlarına Seçimli İletken Polimer Tasarımı

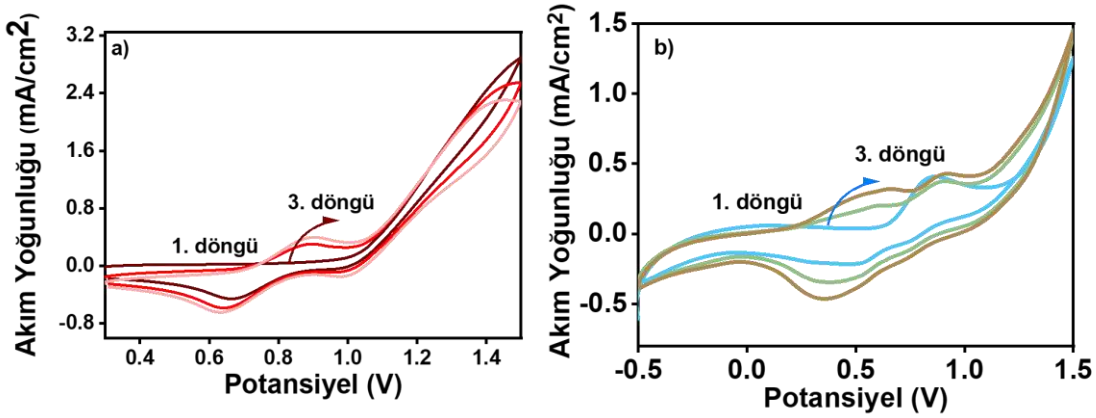
Metal iyonlarına seçimli iletken polimer tasarımında kullanılmak üzere, ilk olarak elektroaktif grup karbazol zincirine floresan özellik gösteren rodamin B molekülü dahil edilerek Şekil 1.a' da gösterilen R-1 kodlu molekül inert şartlarda kimyasal olarak sentezlenmiştir [5]. İkinci olarak ise yine metal iyonlarına seçimli olması hedeflenen tiyenil pirol grubunun piren aldehit yapısıyla kimyasal reaksiyonu sonucu oluşan R-2 kodlu molekül [6] Şekil 1.b'de gösterilmiştir.

Şekil 1: a) R-1 ve b) R-2 kodlu monomerlerin açık yapıları

Metal İyonuna Duyarlı Sensör Platformlarının ITO Cam Yüzeyinde Hazırlanması

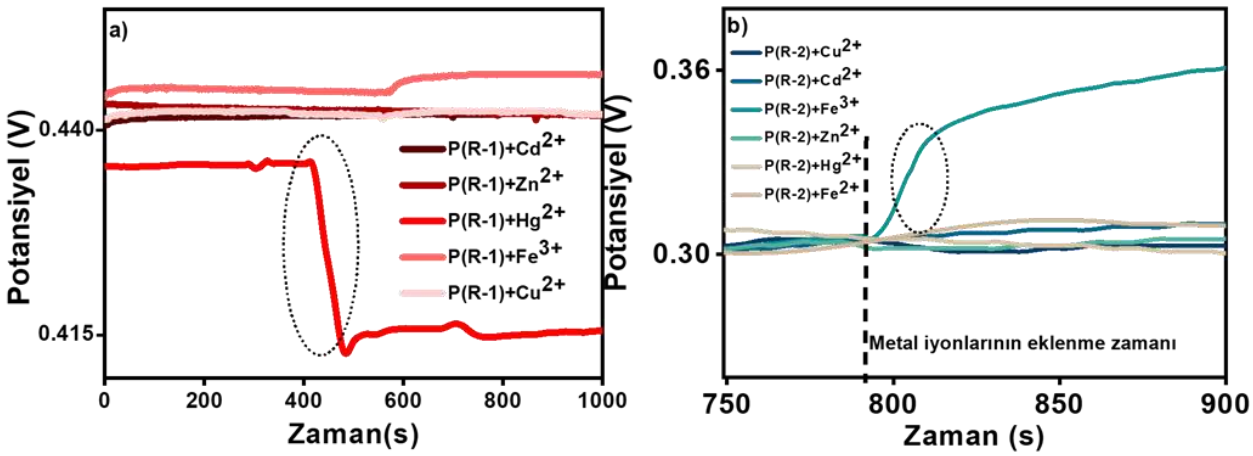
R-1 monomeri üç elektrotlu polimerizasyon hücresinde asetonitril/ $LiClO_4$ çözücü sisteminde -0.3 V 1.6 V aralığında dönüşümlü voltametri ile polimerleştirilirken, R-2 monomeri -0.5 V 1.5 V aralığında diklorometan/ $TBAPF_6$ çözücü sisteminde dönüşümlü voltametri ile 3 döngü olacak şekilde ITO cam yüzeyinde polimerleştirilmiştir. Sırasıyla R-1 ve R-2'nin elektrokimyasal davranışı Şekil 2a ve Şekil 2b'de gösterilmiştir. Bu sayede monomerlerden katı hal ince film polimer yüzeyler oluşturulmuştur. Elde edilen polimer filmlerin CV grafikleri karşılaştırıldıklarında R-2 monomerinin onset potansiyelinin daha düşük olduğu polimerizasyona daha erken başladığı görülmektedir. Bu fark monomer yapılarındaki iki ayrı elektroaktif grubun elektron delokalizasyonlarının farklı olmasına atfedilebilir.

Şekil 2: a) R-1 ve b) R-2 kodlu monomerlerin dönüşümlü voltametri ile ITO cam yüzeyinde polimerleştirilerek sensör platformlarının oluşturulması

Hazırlanan Polimer Filmlerin Metal İyonlarına Karşı Seçimlilik Göstermesi

Hazırlanan P(R-1) ve P(R-2) sensör platformunun seçicilik davranışları potansiyometrik sensör ölçümleri kullanılarak araştırılmıştır. Elektroanalitik yöntemlerden biri olan kronopotansiyometri, sabit bir akımın başlangıcından sonra çalışma elektrodunun potansiyelinin zamana bağlı olarak ölçülmesidir. Üretilen sensör platformları ayrı su/para toluen sülfonik asit sistemine yerleştirilmiştir. Hazırlanan platformlar çözeltilerde $1x10^{-5}$ M'lık derişimde farklı metal iyonlarına maruz bırakıldığında krono-potansiyometrik tepkiler elde edilmiştir. P(R-1) sensör platformu Hg^{2+} metaline (Şekil 3a), P(R-2) sensör platformu Fe^{3+} metal iyonuna (Şekil 3b) karşı seçimli hassasiyet göstermiştir. Burada tiyenil pirol türevli polimer platformunun P(R-2) seçimli olduğu metal iyonuna karşı daha yüksek bir potansiyometrik cevap gösterdiği gözlenmektedir. Bu durum hem polimerizasyon sürecine hem de polimer yapısındaki metale spesifik Schiff bazı grubuna atfedilebilir.

Şekil 3: a) P(R-1) b) P (R-2) polimerlerinin metal iyonlarına karşı göstermiş oldukları potansiyometrik cevaplar

SONUÇLAR

Bu çalışmada hedefe yönelik monomer ve buradan elde edilecek polimerin tasarımına vurgu yapıldı. İstenilen çalışmaya yönelik polimer filmlerin tasarlanabileceği ve bunlarla etkili

uygulamaların yapılabileceği görüldü. Bunun için yapıda bir elektroaktif grubun, moleküle seçimlilik gösterebilecek bir floresan grubun ya da seçimlilik oluşturacak yeni grupların oluşturulması sağlanarak amaca yönelik polimer ince film sensör platformları tasarlanabilir. Monomerlerden ilkinde (R-1) karbazol elektroaktif grubu yer alırken ikincisinde (R-2) tiyenil pirol grubu yer almaktadır. Elde edilen polimer filmlerin CV grafikleri karşılaştırıldıklarında R-2 monomerinin onset potansiyelinin daha düşük olduğu polimerizasyona daha erken başladığı görülmektedir. Bu fark monomer yapılarındaki iki ayrı elektroaktif grubun elektron delokalizasyonlarının farklı olmasına atfedilebilir. Ayrıca P(R-1) sensör platformu Hg^{2+} metaline, P(R-2) sensör platformu Fe^{3+} metal iyonuna karşı seçimli hassasiyet göstermiştir. Burada tiyenil pirol türevli polimer platformunun P(R-2) seçimli olduğu metal iyonuna karşı daha yüksek bir potansiyometrik cevap gösterdiği gözlenmektedir. Bu durum hem polimerizasyon sürecine hem de polimer yapısındaki metale spesifik Schiff bazı grubuna atfedilebilir.

KAYNAKLAR

[1] R. Ayranci, The Rapid and Practical Route to Cu@PCR Sensor: Modification of Copper Nanoparticles Upon Conducting Polymer for a Sensitive Non-Enzymatic Glucose Sensor, Electroanalysis. 33 (2021) 268–275. https://doi.org/10.1002/elan.202060287.

[2] R. Ayranci, F.O. Kirbay, D.O. Demirkol, M. Ak, S. Timur, Copolymer based multifunctional conducting polymer film for fluorescence sensing of glucose, Methods Appl. Fluoresc. 6 (2018). https://doi.org/10.1088/2050-6120/aac519.

[3] R. Ayranci, E. Vargün, M. Ak, Conjugated and Fluorescent Polymer Based on Dansyl-Substituted Carbazole: Investigation of Electrochromic and Ion Sensitivity Performance, ECS J. Solid State Sci. Technol. 6 (2017) P211–P216. https://doi.org/10.1149/2.0061705jss.

[4] R. Ayranci, E. Var, M. Ak, Conjugated and Fluorescent Polymer Based on Dansyl-Substituted Carbazole: Investigation of Electrochromic and Ion Sensitivity Performance, ECS J. Solid State Sci. Technol. 6 (2017) 211–216. https://doi.org/10.1149/2.0061705jss.

[5] R. Ayranci, M. Ak, Synthesis of Rhodamine and Carbazole Based Conductive Polymer for Fluorescence and Electrochromic Applications, J. Electrochem. Soc. 164 (2017) H509–H514. https://doi.org/10.1149/2.0281707jes.

[6] R. Ayranci, M. Ak, Synthesis of a novel, fluorescent, electroactive and metal ion sensitive thienylpyrrole derivate, New J. Chem. 40 (2016) 8053–8059. https://doi.org/10.1039/C6NJ02006B.

GEBELERİN DANIŞMADAN İLAÇ KULLANIMI VE NEDENLERİ

MEDICINE USE BY PREGNANT PEOPLE WITHOUT CONSULTATION AND THE REASONS

Dr. Öğr. Üyesi Sabriye UÇAN YAMAÇ
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak Sağlık Yüksekokulu Ebelik Bölümü, Burdur, Bucak
0000-0002-3932-8017
Dr. Öğr. Üyesi Endam ÇETİNKAYA AK
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak Sağlık Yüksekokulu Ebelik Bölümü, Burdur, Bucak
0000-0003-2667-2633
Aysema SOYDAN
Lisans Öğrencisi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak Sağlık Yüksekokulu, Ebelik Bölümü, Burdur, Bucak
0009-0001-7612-4486
Gülşah UĞURYOL
Lisans Öğrencisi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak Sağlık Yüksekokulu, Ebelik Bölümü, Burdur, Bucak
0009-0009-3771-8546

ÖZET

Amaç: Çalışma gebelerin danışmadan ilaç kullanımını ve nedenlerini belirlemek amacıyla nicel bir araştırma olarak planlanmıştır.

Yöntem: Araştırmanın evrenini bir ilçede yaşayan ve 12 Şubat 2024-2 Haziran 2024 tarihleri arasında ulaşılabilen 8-42. gebelik haftasındaki tüm gebeler oluşturmuştur. Araştırmaya katılmayı kabul eden 312 gebe araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Araştırma verilerinin toplanmasında, literatür taranarak hazırlanan 'Bireysel Tanılama Formu' ile 'Gebelerin Danışmadan İlaç Kullanımının Nedenleri Formu' ve 'Akılcı İlaç Kullanımı Ölçeği' kullanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS (23.0) paket programı kullanılmıştır. Verilerinin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistiksel metotlardan sayı/yüzde/ortalama/standart sapma kullanılmıştır.

Bulgular: Çalışmaya katılan gebelerin yaş ortalamaları 28.15±4.64, gebelik haftası ortalamaları ise 32.88±6.47'dir. Gebelerin %99.4'ünün evli olduğu; %60.9'unun lise mezunu, %35.6'sının ise lisans ve lisans üstü mezunu olduğu; %51.9'unun gelir getiren bir işte çalıştığı; %66.3'ünün gelir durumunun gider durumuna denk olduğu; %99.7'sinin herhangi bir kronik hastalığa sahip olmadığı saptanmıştır. Gebelerin 'Akılcı İlaç Kullanımı Ölçeği' puan ortalaması 20.03±3.43 olarak bulunmuştur. 'Gebelerin Danışmadan İlaç Kullanımının Nedenleri Formu'na verdikleri cevaplara Tablo 1'de yer verilmiştir.

Sonuç: Çalışma verilerinden elde edilen sonuçlara bakıldığında; gebelerin akılcı ilaç kullanımı bilgi düzeylerinin düşük olduğu, danışmadan ilaç kullanmalarının nedenlerinin sorgulandığı sorulara verdikleri cevaplara bakıldığında da genel olarak özellikle de gebelik sürecinde danışmadan ilaç kullanmayla ilgili hatalı ya da eksik bilgilere sahip oldukları görülmüştür. Sonuç olarak sağlık profesyonellerinin, gebelik sürecinde ilaç kullanımı ya da akılcı ilaç kullanımı hakkında topluma daha fazla eğitim vermesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gebe, Gebelik, İlaç, Akılcı İlaç Kullanımı, Danışmadan İlaç Kullanma

ABSTRACT

Objective: The study was planned as a quantitative research to determine the use of medication without counseling by pregnant women and the reasons for this.

Methods: The universe of the study consisted of all pregnant women in the 8th-42nd weeks of pregnancy who lived in a district and could be reached between February 12, 2024 and June 2, 2024. The sample of the study consisted of 312 pregnant women who agreed to participate in the study. The 'Individual Diagnosis Form' prepared by scanning the literature, the 'Reasons for Drug Use Without Consultation by Pregnant Women Form' and the 'Rational Drug Use Scale' were used to collect the research data. SPSS (23.0) package program was used to analyze the data. Descriptive statistical methods such as number/percentage/mean/standard deviation were used to evaluate the data.

Results: The mean age of the pregnant women participating in the study was 28.15±4.64, and the mean gestational week was 32.88±6.47. It was determined that 99.4% of the pregnant women were married; 60.9% were high school graduates, 35.6% had undergraduate and postgraduate degrees; 51.9% were employed in an income-generating job; 66.3% had an income status equal to their expenditure status; and 99.7% did not have any chronic disease. The mean score of the pregnant women on the 'Rational Use of Drugs Scale' was found to be 20.03±3.43. The responses given to the 'Reasons for Drug Use Without Consultation by Pregnant Women Form' are given in Table 1.

Conclusion: When the results obtained from the study data are examined, it is seen that the level of knowledge of pregnant women about rational drug use is low, and when the answers they gave to the questions about the reasons for using drugs without consulting are examined, it is seen that they generally have incorrect or incomplete information about using drugs without consulting, especially during pregnancy. As a result, it is thought that it is important for health professionals to provide more education to the society about drug use or rational drug use during pregnancy.

Keywords: Pregnant, Pregnancy, Medication, Rational Drug Use, Using Medication Without Consultation

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ilacı; "Fizyolojik sistemleri ve patolojik durumları alanın yararı için değiştirmek veya incelemek amacıyla kullanılan veya kullanılması öngörülen bir madde veya ürün" olarak tanımlamaktadır (Türk, 2018).

İlaçlar, hastalıkların tedavisinde veya semptomların hafifletilmesinde etkili bir rol oynar. Ancak, ilaç kullanımıyla birlikte bazı riskler de bulunur ve bu riskler, özellikle gebelik döneminde daha da önem kazanır (Türk, 2018; Altındiş, 2017; Göçer ve ark., 2022).

Gebelerin ilaç kullanımında gösterdikleri duyarlılık, anne ve bebeğin sağlığını koruma amacıyla kritik bir rol oynar. Gebeler, ilaç kullanımında dikkatli olmalı ve herhangi bir ilacı danışmadan kullanmamalıdır. Gebelerin ilaç kullanımı konusunda danışmanın önemi büyüktür. Bir ilacın gebelik kategorisini kontrol etmek, gebelik sırasında kullanılabilirlik derecesini belirlemek için önemlidir (Miral ve Beji, 2017; Demir ve Taşpınar, 2019; Akpınar, 2021). Gebelerin herhangi bir ilaç kullanmadan önce mutlaka sağlık uzmanlarına danışmaları gerekmektedir (Miral ve Beji, 2017; Akpınar, 2021).

Gebeler, ilaç kullanmadan önce alternatif tedavi yöntemlerini veya ilaç yerine kullanılabilecek diğer seçenekleri değerlendirebilirler. Bunlar doğal tedavi yöntemleri, bitkisel takviyeler veya yaşam tarzı değişiklikleri olabilir. Ancak bu alternatif yöntemlerin kullanımından önce yine bir sağlık uzmanına danışmak önemlidir (Demir ve Taşpınar, 2019; Mothupi, 2014; Costa ve ark., 2017).

Gebelerin ilaç kullanımında bebeğe zarar verme korkusu oldukça yaygındır. Bazı ilaçlar, özellikle belirli dönemlerde, bebek üzerinde istenmeyen etkilere veya gelişimine zarar verebilir (Miral ve Beji, 2017; Alptekin ve Koruk, 2020). Özellikle fetal gelişimin erken aşamalarında kullanılan ilaçlar, doğrudan fetüs üzerinde etki yapabilir ve doğuştan anomalilere neden olabilir. Bu nedenle, gebelerin ilaç kullanımında, bebeğe potansiyel etkiler konusunda büyük bir duyarlılık göstermeleri önemlidir (Miral ve Beji, 2017; Çobanoğlu, 2020).

Gebeler, kendi başlarına veya başkalarının önerileriyle ilaç kullanma eğiliminde olabilirler. Bu durum, farklı faktörlerin etkileşimi sonucunda ortaya çıkabilir. Lakin sağlık uzmanlarına danışmadan herhangi bir ilacın etkilerini ve risklerini değerlendirmeden ilaç kullanmak, anne ve bebeğin sağlığını olumsuz etkileyebilir (Demir ve Taşpınar, 2019; Çobanoğlu, 2020).

Gebelerin danışmadan ilaç kullanımı ve nedenlerinin araştırılması, gebelerin ilaç kullanımında duyarlılığının, sağlık uzmanlarıyla iletişim kurmasının ve danışmasının önündeki engellerin, tedavi planının güvenliğinin, ilaç kullanımı yerine alternatif yöntemlerin belirlenmesi ve değerlendirilmesi açısından önemlidir (Miral ve Beji, 2017). Bu araştırma da gebelerin danışmadan ilaç kullanımını ve nedenlerini belirlemek amacıyla planlanmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini bir ilçede yaşayan ve 12 Şubat - 2 Haziran 2024 tarihleri arasında ulaşılabilen 8-42. gebelik haftasındaki tüm gebeler oluşturmuştur. Veri toplama tarihleri arasında ulaşılabilen ve araştırmaya katılmayı kabul eden 312 gebe araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Araştırmaya katılmaya gönüllü olan gebelere araştırmacı tarafından düzenlenen anket formu uygulanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırma verilerinin toplanmasında, yazarlar tarafından literatür taranarak hazırlanan ‘Bireysel Tanılama Formu’ ile ‘Gebelerin Danışmadan İlaç Kullanımının Nedenleri Formu’ ve ‘Akılcı İlaç Kullanımı Ölçeği’ kullanılmıştır.

Bireysel Tanılama Formu: Bu formda bireylerin sosyodemografik özelliklerini belirlemek üzere oluşturulan 11 soru yer almaktadır.

Gebelerin Danışmadan İlaç Kullanımının Nedenleri Formu: Gebelerin danışmadan ilaç kullanımının nedenlerini belirlemek üzere oluşturulan 10 soru yer almaktadır.

Akılcı İlaç Kullanımı Ölçeği: Akılcı ilaç kullanımını değerlendiren 21 sorudan oluşan bu ölçek, Demirtaş ve ark. tarafından (2018) geliştirilmiştir. “Ölçeğe verilen cevaplar Evet: 2 puan, Bilmiyorum: 1 puan, Hayır: 0 puan şeklinde puanlanmaktadır. Ölçek için kestirim değeri 34 puan olup, 35 puan ve üzeri alan bireyler akılcı ilaç kullanımı bilgisine sahip olarak değerlendirilir.” Ölçeğin Crohnbach’s alfa değeri 0,78 olarak saptanmıştır (Demirtaş ve ark., 2018).

Veri Toplama Araçlarının Uygulanması

Çalışmanın amacı ve içeriği hakkında katılımcılara detaylı bilgi sunulmuş ve gönüllülük esasına dayalı olarak araştırmaya katılmayı kabul eden gebelere gerekli araştırma araçları verilmiştir. Verilerin toplanması sürecinde katılımcılar, ilgili anket formlarını ya kendi başlarına doldurmuş ya da araştırmacı tarafından yönlendirilerek yanıtlamıştır. Katılımcıların, birbirlerinden etkilenmeden ve gizlilik haklarına özen göstererek, anketleri bireysel olarak doldurmaları sağlanmıştır.

Gebelik süreci boyunca danışmadan ilaç kullanımı ile ilgili verilerin toplanmasında kullanılan Bireysel Tanılama Formu, Gebelerin Danışmadan İlaç Kullanımının Nedenleri Formu ve Akılcı İlaç Kullanımı Ölçeği, araştırmacılar tarafından katılımcılara açıklanmış ve nasıl doldurulacağı konusunda net bilgiler verilmiştir. Her bir ölçme aracının amacı, kullanımı ve doldurulma şekli hakkında katılımcılara kapsamlı bilgi sunulmuştur.

Etik Açıklamalar

Araştırma için gerekli tüm etik izinler alınmış ve araştırma, üniversitenin girişimsel olmayan klinik araştırmalar etik kurulundan onay alarak yürütülmüştür. Katılımcılara çalışmanın amacı ve önemi hakkında bilgi verildikten sonra yazılı ve sözlü onamları alınmıştır. Çalışma, Helsinki Bildirgesi'ne ve menşe ülkenin etik standartlarına uygun bir şekilde gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde SPSS (23.0) istatistik paket programı kullanılmıştır. Araştırma verileri tanımlayıcı istatistiksel metotlardan sayı, yüzde, ortalama ve standart sapma testleri ile değerlendirilmiştir.

BULGULAR

Çalışmaya katılan gebelerin yaş ortalamaları 28.15±4.64, gebelik haftası ortalamaları ise 32.88±6.47'dir. Gebelerin %99.4'ünün evli olduğu; %60.9'unun lise mezunu, %35.6'sının ise lisans ve lisans üstü mezunu olduğu; %51.9'unun gelir getiren bir işte çalıştığı; %66.3'ünün gelir durumunun gider durumuna denk olduğu; %99.7'sinin herhangi bir kronik hastalığa sahip olmadığı saptanmıştır. Gebelerin tüm sosyodemografik özelliklerine Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. Gebelerin Sosyodemografik Özellikleri

Değişken	**Kategori**	**n**	**%**
Eğitim durumu	Okur yazar	3	1.0
	İlkokul	2	0.6
	Ortaokul	6	1.9
	Lise	190	60.9
	Üniversite ve üstü	111	35.6
Medeni durum	Evli	310	99.4
	Bekar	2	0.6
Çalışma durumu	Evet	162	51.9
	Hayır	150	48.1
Gelir düzeyi	Gelir giderden yüksek	61	19.6
	Gelir gidere denk	207	66.3
	Gelir giderden az	44	14.1
Kronik hastalık	Evet	1	0.3
	Hayır	311	99.7
TOPLAM		**312**	**100.0**
Yaş	Minimum	-	20.00
	Maksimum	-	46.00
	Ortalama	-	28.15
	Standart sapma	-	4.639
Gebelik haftası	Minimum	-	8.00
	Maksimum	-	41.00
	Ortalama	-	32.88
	Standart sapma	-	6.469

Gebelerin 'Akılcı İlaç Kullanımı Ölçeği' puan ortalaması 20.03±3.43 olarak bulunmuştur. Gebelerin %43.9'unun gebelik sırasında yaşadığı fiziksel şikayetlere çözüm bulma ihtiyacıyla danışmadan ilaç kullandığı; %19.6'sının gebelik öncesi ilaçları bırakma konusunda bilgi eksikliği hissettiği; %24.7'sinin stres ve anksiyete gibi ruhsal faktörlerin ilaç bağımlılığını tetiklediğini düşündüğü saptanmıştır. Aile baskısı ve yakınların tavsiyelerinin ilaç kullanımına etkisinin %17.3 oranında olduğu; %23.1'inin gebelik psikolojisinin getirdiği endişe nedeniyle ilaç kullandığı; %19.2'sinin maddi zorluklar nedeniyle danışmadan ilaç kullandığı belirlenmiştir. İnternetten edinilen yanlış bilgilere güvenerek ilaç kullananların oranı %18.9;

genç yaşta gebe kalma ve tecrübesizlik nedeniyle ilaç kullananların oranı %19.6; geleneksel uygulamalar yerine tıbbi tavsiyelere itibar edenlerin oranı ise %21.8 olarak tespit edilmiştir. 'Gebelerin Danışmadan İlaç Kullanımının Nedenleri Formu'na verdikleri cevapların detaylı dağılımına Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2. Gebelerin Danışmadan İlaç Kullanımının Nedenleri Formu'na Verilen Cevapların Dağılımı

Sorular	**Katılıyorum**		**Kararsızım**		**Katılmıyorum**	
	n	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**
Gebelik döneminde meydana gelen fiziksel şikayetlere (bulantı, baş ağrısı vb.) çözüm bulma ihtiyacı beni danışmadan ilaç kullanmaya itiyor.	137	43.9	107	34.3	68	21.8
Gebelik öncesi kullanılan ilaçları bırakma konusunda bilgi eksikliğim olduğunu düşündüğüm için danışmadan ilaç kullanmıyorum.	61	19.6	158	50.6	93	29.8
Stres, anksiyete gibi ruhsal faktörlerin tetiklediği ilaç bağımlılığım var.	77	24.7	143	45.8	92	29.5
İlaç kullanırken aile baskısı ve yakınların tavsiyelerine kulak veririm.	54	17.3	124	39.7	134	42.9
Şikayetlerimin önemsiz olduğu düşüncesiyle sağlık kuruluşuna başvurmam.	72	23.1	118	37.8	122	39.1
Gebelik psikolojisinin getirdiği endişe ve kaygılarım beni danışmadan ilaç kullanmaya itiyor.	72	23.1	123	39.4	117	37.5
Ulaşım zorlukları ve sağlık sigortası olmaması gibi maddi zorluklar beni danışmadan ilaç kullanmaya itiyor.	60	19.2	115	36.9	137	43.9
İnternette rastgele edinilen yanlış bilgilere güvenmek beni danışmadan ilaç kullanmaya itiyor.	59	18.9	134	42.9	119	38.1
Genç yaşta gebe kalma, tecrübesizlik beni danışmadan ilaç kullanmaya itiyor.	61	19.6	126	40.4	125	40.1
Geleneksel uygulamalar yerine tıbbi tavsiyelere itibar etmem beni danışmadan ilaç kullanmaya itiyor.	68	21.8	121	38.8	123	39.4

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmanın bulguları, gebelerin akılcı ilaç kullanımı konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını ve danışmadan ilaç kullanma nedenlerinin çeşitli faktörlere bağlı olduğunu göstermiştir. Literatüre bakıldığında, gebelerin ilaç kullanmadan önce sağlık uzmanlarına danışma gereksinimi duymaları gerektiği belirtilmektedir (Miral & Beji, 2017). Ancak bu çalışma, gebelerin büyük bir kısmının danışmadan ilaç kullandığını ve bunun ardındaki temel nedenlerin bilgi eksikliği, maddi zorluklar ve sosyal baskılar olduğunu ortaya koymuştur.

Gebelik döneminde fiziksel rahatsızlıkları hafifletmek amacıyla danışmadan ilaç kullanımının yaygın olduğu gözlemlenmiştir. Benzer şekilde, Alptekin ve Koruk (2020) tarafından yapılan bir çalışma da gebelerin büyük bir bölümünün baş ağrısı, mide bulantısı gibi semptomlar nedeniyle doktora danışmadan ilaç kullandığını göstermiştir. Bunun yanı sıra, internetteki yanlış bilgilerin etkisiyle ilaç kullanan gebelerin oranının da yüksek olduğu saptanmıştır. Önceki araştırmalar da internet kaynaklı bilgilerin tüketici davranışlarını önemli ölçüde etkilediğini ortaya koymuştur (Demir & Taşpınar, 2019; Çobanoğlu, 2020).

Danışmadan ilaç kullanma sebepleri arasında ekonomik faktörler de bulunmaktadır. Bu çalışmada, sağlık sigortası eksikliği ve maddi sıkıntılar nedeniyle gebelerin doktora başvurmaktan kaçındıkları gözlemlenmiştir. Benzer sonuçlar, Costa ve arkadaşları (2017) tarafından yapılan bir çalışmada da bulunmuş ve maddi zorlukların bireylerin sağlık hizmetlerine erişimlerini sınırlandırdığı belirtilmiştir.

Bu çalışmanın sonuçları, gebelerin akılcı ilaç kullanımı konusunda yetersiz bilgiye sahip olduklarını ve danışmadan ilaç kullanımının çeşitli bireysel ve çevresel faktörlere bağlı olduğunu göstermiştir. Bu faktörler arasında bilgi eksikliği, internetten edinilen yanlış bilgiler, maddi sıkıntılar ve sosyal baskılar öne çıkmaktadır.

Sonuç olarak, sağlık profesyonellerinin, gebelik sürecinde akılcı ilaç kullanımı ve danışmadan ilaç kullanımının olası riskleri konusunda daha fazla eğitim vermesi gerekmektedir. Miral ve Beji'ye (2017) göre, gebelerin sağlık uzmanlarından danışmanlık alması hem annenin hem de bebeğin sağlığını koruma açısından kritik önem taşımaktadır. Ayrıca, sağlık hizmetlerine erişimi artıracak politikalar geliştirilerek maddi sıkıntıların azaltılması da önerilmektedir (Costa et al., 2017).

Gelecekte yapılacak araştırmalar, farklı bölgelerde ve daha geniş örneklemlerle gerçekleştirilerek bu bulguların genellenebilirliğini arttırabilir. Ayrıca, gebelerin bilinçlendirilmesi için uygulanacak eğitim programlarının etkinliğini ölçen uzun vadeli araştırmalar da faydalı olacaktır.

KAYNAKLAR

Türk, S. (2018). Akılcı ilaç kullanımı. The Medical Journal of Mustafa Kemal University, 9(33), 33-41.

Altındiş, S. (2017). Akılcı ilaç kullanımına sistematik bir bakış. Journal of Biotechnology and Strategic Health Research, 1(2), 34-38.

Göçer, Ş., Sırgancı, G., & Günay, O. (2022). Reliability and validity study of rational drug use scale. Turkiye Klinikleri Journal of Health Sciences, 7(3), 856-864. https://doi.org/10.5336/healthsci.2021-86875

Miral, M., & Beji, N. K. (2017). Gebelikte ilaç kullanımı ve danışmanlık. Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi, 4(2), 142-148.

Demir, R., & Taşpınar, A. (2019). Gebelikte akılcı ilaç kullanımı. Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, 28(3), 193-200.

Akpınar, E. (2021). Gebelikte ilaç kullanımına genel bir bakış. Ebelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 4(3), 330-339.

Mothupi, M. C. (2014). Use of herbal medicine during pregnancy among women with access to public healthcare in Nairobi, Kenya: A cross-sectional survey. BMC Complementary and Alternative Medicine, 14, 1-8.

Costa, D. B., Coelho, H. L., & Santos, D. B. (2017). Use of medicines before and during pregnancy: Prevalence and associated factors. Cadernos de Saúde Pública, 33, 1-14.

Alptekin, P. Ç., & Koruk, F. (2020). Şanlıurfa'da gebe kadınların ilaç kullanım alışkanlıkları ve etkileyen faktörler. Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 17(1), 28-32.

Çobanoğlu, A. (2020). Gebelerin ilaç kullanım durumu ve güvenli ilaç kullanımı bilgilerinin incelenmesi. Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 23(4), 463-469.

Göçer, Ş., Sırgancı, G., & Günay, O. (2022). Reliability and validity study of rational drug use scale. Turkiye Klinikleri Journal of Health Sciences, 7(3), 856-864. https://doi.org/10.5336/healthsci.2021-86875

Demirtaş, Z., Dağtekin, G., Sağlan, R., Alaiye, M., Önsüz, M. F., Işıklı, B., ... & Metintaş, S. (2018). Akılcı ilaç kullanımı ölçeği geçerlilik ve güvenilirliği. Estüdam Halk Sağlığı Dergisi, 3(3), 37-46.

MEDICINE USE BY PREGNANT PEOPLE WITHOUT CONSULTATION AND THE REASONS

INTRODUCTION

The World Health Organization (WHO) defines a drug as "a substance or product used or intended to be used to modify or examine physiological systems and pathological conditions for the benefit of the recipient" (Türk, 2018).

Drugs play an effective role in the treatment of diseases or in the alleviation of symptoms. However, there are some risks associated with drug use, and these risks become even more important, especially during pregnancy (Türk, 2018; Altındiş, 2017; Göçer et al., 2022).

The sensitivity of pregnant women to drug use plays a critical role in protecting the health of the mother and baby. Pregnant women should be careful in drug use and should not use any drug without consulting. Counseling pregnant women about drug use is of great importance. Checking the pregnancy category of a drug is important to determine the degree of its usability during pregnancy (Miral and Beji, 2017; Demir and Taşpınar, 2019; Akpınar, 2021). Pregnant women should definitely consult their healthcare professional before using any medication (Miral and Beji, 2017; Akpınar, 2021).

Pregnant women can evaluate alternative treatment methods or other options that can be used instead of medication before using medication. These can be natural treatment methods, herbal supplements or lifestyle changes. However, it is important to consult a healthcare professional before using these alternative methods (Demir and Taşpınar, 2019; Mothupi, 2014; Costa et al., 2017).

The fear of harming the baby is quite common when pregnant women use medication. Some medications, especially during certain periods, can have undesirable effects on the baby or damage its development (Miral and Beji, 2017; Alptekin and Koruk, 2020). Especially medications used in the early stages of fetal development can have a direct effect on the fetus and cause congenital anomalies. Therefore, it is important for pregnant women to be very sensitive about the potential effects on the baby when using medication (Miral and Beji, 2017; Çobanoğlu, 2020).

Pregnant women may tend to use medication on their own or with the advice of others. This situation may occur as a result of the interaction of different factors. However, using medication without consulting a health professional and evaluating the effects and risks of any medication may negatively affect the health of the mother and the baby (Demir and Taşpınar, 2019; Çobanoğlu, 2020).

Investigating the use of medication without consultation and the reasons for it by pregnant women is important in terms of determining and evaluating the sensitivity of pregnant women in drug use, the obstacles to communicating and consulting with health professionals, the safety of the treatment plan, and alternative methods instead of drug use (Miral and Beji, 2017). This study was planned to determine the use of drugs without consultation by pregnant women and the reasons for this.

MATERIAL AND METHODS

Universe and Sample

The universe of the study consisted of all pregnant women in the 8th-42nd weeks of pregnancy who lived in a district and could be reached between February 12 and June 2, 2024. The sample of the study consisted of 312 pregnant women who could be reached between the data collection dates and who agreed to participate in the study. A questionnaire form prepared by the researcher was applied to the pregnant women who volunteered to participate in the study.

Data Collection Tools

In collecting the research data, the 'Individual Diagnosis Form' prepared by the authors by scanning the literature, the 'Reasons for Drug Use Without Consultation by Pregnant Women Form' and the 'Rational Drug Use Scale' were used.

Individual Diagnosis Form: This form contains 11 questions created to determine the sociodemographic characteristics of individuals.

Reasons for Drug Use Without Consultation by Pregnant Women Form: It contains 10 questions created to determine the reasons for drug use without consultation by pregnant women.

Rational Drug Use Scale: This scale, consisting of 21 questions that evaluate rational drug use, was developed by Demirtaş et al. (2018). "The answers given to the scale are scored as Yes: 2 points, I don't know: 1 point, No: 0 points. The cut-off value for the scale is 34 points, and individuals who score 35 points and above are considered to have knowledge of rational drug use." The Crohnbach's alpha value of the scale was determined as 0.78 (Demirtaş et al., 2018).

Application of Data Collection Tools

Detailed information was provided to the participants about the purpose and content of the study, and the necessary research tools were given to pregnant women who agreed to participate in the study on a voluntary basis. During the data collection process, the participants either filled out the relevant questionnaire forms on their own or answered them after being guided by the researcher. The participants were ensured to fill out the questionnaires individually, without being affected by each other and paying attention to their privacy rights.

The Individual Diagnosis Form, the Reasons for Drug Use Without Consultation by Pregnant Women Form, and the Rational Drug Use Scale, which were used to collect data on drug use without consultation during pregnancy, were explained to the participants by the researchers and clear information was provided on how to fill them out. Participants were provided with comprehensive information on the purpose, use, and filling method of each measurement tool.

Ethical Statements

All necessary ethical permissions were obtained for the study and the study was conducted with approval from the university's non-invasive clinical research ethics committee. After the participants were informed about the purpose and importance of the study, their written and verbal consents were obtained. The study was conducted in accordance with the Declaration of Helsinki and the ethical standards of the country of origin.

Data Analysis

SPSS (23.0) statistical package program was used in the analysis of the research data. The research data were evaluated with descriptive statistical methods such as number, percentage, mean, and standard deviation tests.

RESULTS

The mean age of the pregnant women participating in the study was 28.15±4.64, and the mean gestational week was 32.88±6.47. It was determined that 99.4% of the pregnant women were married; 60.9% were high school graduates, 35.6% had undergraduate and postgraduate degrees; 51.9% were employed in an income-generating job; 66.3% had an income level equal to their expenditure level; and 99.7% did not have any chronic diseases. All sociodemographic characteristics of the pregnant women are given in Table 1.

Table 1. Sociodemographic Characteristics of Pregnant Women

Variable	**Category**	**n**	**%**
Education status	Literate	3	1.0
	Primary School	2	0.6
	Middle School	6	1.9
	High School	190	60.9
	University and above	111	35.6
Marital status	Married	310	99.4
	Single	2	0.6
Working status	Yes	162	51.9
	No	150	48.1
Income level	Income is higher than expenses	61	19.6
	Income is equal to expenses	207	66.3
	Income is less than expenses	44	14.1
Chronic disease	Yes	1	0.3
	No	311	99.7
TOTAL		**312**	**100.0**
Age	Minimum	-	20.00
	Maximum	-	46.00
	Average	-	28.15
	Standard deviation	-	4.639
Pregnancy week	Minimum	-	8.00
	Maximum	-	41.00
	Average	-	32.88
	Standard deviation	-	6.469

The mean score of the pregnant women on the 'Rational Drug Use Scale' was found to be 20.03±3.43. It was found that 43.9% of the pregnant women used drugs without consulting because of the need to find a solution to the physical complaints they experienced during pregnancy; 19.6% felt a lack of information about quitting drugs before pregnancy; and 24.7% thought that psychological factors such as stress and anxiety triggered drug addiction. It was determined that family pressure and recommendations of relatives had an effect on drug use at a rate of 17.3%; 23.1% used drugs due to anxiety brought about by the psychology of pregnancy; and 19.2% used drugs without consulting because of financial difficulties. The rate of those who used drugs by trusting false information obtained from the internet was 18.9%; the rate of those who used drugs due to pregnancy at a young age and inexperience was 19.6%; and the rate of those who relied on medical advice instead of traditional practices was 21.8%. The detailed distribution of the answers given to the 'Reasons for Drug Use Without Consulting by Pregnant Women Form' is given in Table 2.

Table 2. Distribution of Responses to the Form on Reasons for Drug Use Without Consultation by Pregnant Women

Questions	**I agree**		**I'm undecided**		**I disagree**	
	n	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**
The need to find a solution to physical complaints (nausea, headache, etc.) that occur during pregnancy pushes me to use medication without consulting.	137	43.9	107	34.3	68	21.8
I don't use medication without consulting because I think I lack the knowledge to stop taking the medications I used before pregnancy.	61	19.6	158	50.6	93	29.8
I have a drug addiction triggered by psychological factors such as stress and anxiety.	77	24.7	143	45.8	92	29.5
When using medication, I listen to family pressure	54	17.3	124	39.7	134	42.9

and advice from loved ones.						
I don't go to a health institution because I think my complaints are unimportant.	72	23.1	118	37.8	122	39.1
My worries and concerns brought on by the psychology of pregnancy push me to use medication without consulting me.	72	23.1	123	39.4	117	37.5
Financial difficulties such as transportation difficulties and lack of health insurance push me to use medication without consulting.	60	19.2	115	36.9	137	43.9
Trusting misinformation found randomly on the internet leads me to take medication without consulting.	59	18.9	134	42.9	119	38.1
Being pregnant at a young age and inexperience push me to use medication without consulting.	61	19.6	126	40.4	125	40.1
Relying on medical advice instead of traditional practices leads me to use medication without consulting.	68	21.8	121	38.8	123	39.4

DISCUSSION AND CONCLUSION

The findings of this study showed that pregnant women do not have sufficient knowledge about rational drug use and that the reasons for using drugs without consulting depend on various factors. When the literature is reviewed, it is stated that pregnant women should consult health professionals before using drugs (Miral & Beji, 2017). However, this study revealed that a large proportion of pregnant women use drugs without consulting and the main reasons behind this are lack of information, financial difficulties and social pressures.

It has been observed that the use of drugs without consulting is common in order to alleviate physical discomfort during pregnancy. Similarly, a study conducted by Alptekin and Koruk (2020) showed that a large proportion of pregnant women use drugs without consulting a doctor due to symptoms such as headache and nausea. In addition, it was determined that the rate of pregnant women using drugs due to the influence of false information on the internet is high. Previous studies have also shown that information from the internet significantly affects consumer behavior (Demir & Taşpınar, 2019; Çobanoğlu, 2020).

Economic factors are also among the reasons for using drugs without consulting. In this study, it was observed that pregnant women avoided going to the doctor due to lack of health insurance and financial difficulties. Similar results were found in a study conducted by Costa et al. (2017), and it was stated that financial difficulties limited individuals' access to health services.

The results of this study showed that pregnant women had insufficient knowledge about rational drug use and that using drugs without consultation depended on various individual and environmental factors. These factors include lack of information, incorrect information obtained from the internet, financial difficulties and social pressures.

As a result, health professionals need to provide more education about rational drug use during pregnancy and the possible risks of using drugs without consultation. According to Miral and Beji (2017), it is critical for pregnant women to receive counseling from health professionals to protect the health of both the mother and the baby. In addition, it is recommended that financial difficulties be reduced by developing policies that will increase access to health services (Costa et al., 2017).

Future studies can increase the generalizability of these findings by conducting them in different regions and with larger samples. Additionally, long-term studies measuring the effectiveness of education programs to raise awareness among pregnant women would also be beneficial.

REFERENCES

Türk, S. (2018). Rational drug use. The Medical Journal of Mustafa Kemal University, 9(33), 33-41.

Altındiş, S. (2017). A systematic view of rational drug use. Journal of Biotechnology and Strategic Health Research, 1(2), 34-38.

Göçer, Ş., Sırgancı, G., & Günay, O. (2022). Reliability and validity study of rational drug use scale. Turkiye Klinikleri Journal of Health Sciences, 7(3), 856-864. https://doi.org/10.5336/healthsci.2021-86875

Miral, M., & Beji, N. K. (2017). Drug use and counseling during pregnancy. Journal of Health Sciences and Professions, 4(2), 142-148.

Demir, R., & Taşpınar, A. (2019). Rational use of drugs during pregnancy. Journal of Archive Source Scanning, 28(3), 193-200.

Akpınar, E. (2021). An overview of drug use during pregnancy. Journal of Midwifery and Health Sciences, 4(3), 330-339.

Mothupi, M. C. (2014). Use of herbal medicine during pregnancy among women with access to public healthcare in Nairobi, Kenya: A cross-sectional survey. BMC Complementary and Alternative Medicine, 14, 1-8.

Costa, D. B., Coelho, H. L., & Santos, D. B. (2017). Use of medicines before and during pregnancy: Prevalence and associated factors. Cadernos de Saúde Pública, 33, 1-14.

Alptekin, P. Ç., & Koruk, F. (2020). Drug use habits of pregnant women in Şanlıurfa and affecting factors. Harran University Faculty of Medicine Journal, 17(1), 28-32.

Çobanoğlu, A. (2020). Examination of drug use status and safe drug use information of pregnant women. Anatolian Nursing and Health Sciences Journal, 23(4), 463-469.

Göçer, Ş., Sırgancı, G., & Günay, O. (2022). Reliability and validity study of rational drug use scale. Turkiye Klinikleri Journal of Health Sciences, 7(3), 856-864. https://doi.org/10.5336/healthsci.2021-86875

Demirtaş, Z., Dağtekin, G., Sağlan, R., Alaiye, M., Önsüz, M. F., Işıklı, B., ... & Metintaş, S. (2018). Validity and reliability of the rational drug use scale. Estudam Public Health Journal, 3(3), 37-46.

MÜXTƏLİF ÖLKƏLƏRİN KƏND TƏSƏRRÜFATI SAHƏSİNDƏ TƏŞKİLATİ-HÜQUQİ MODELLƏR VƏ ONLARIN QARABAĞ İQTİSADİ RAYONUNA TƏTBİQİ İMKANLARI

ORGANIZATIONAL AND LEGAL MODELS IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF DIFFERENT COUNTRIES AND THEIR APPLICABILITY TO THE KARABAKH ECONOMIC REGION

Sadıqova Fidan Afiq
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, "BMDM" fakültəsi
"İqtisadiyyatın hüquqi tənzimlənməsi" ixtisası, Bakı şəhəri, Azərbaycan

XÜLASƏ

Qarabağ iqtisadi rayonunda kənd təsərrüfatının inkişafı regionun iqtisadi potensialının gücləndirilməsi və dayanıqlı inkişafın təmin edilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə kənd təsərrüfatı sektorunun bərpası yalnız ənənəvi təsərrüfat üsulları ilə deyil, müasir təşkilati-hüquqi modellərin tətbiqi ilə mümkündür. Bu baxımdan məqalədə müxtəlif ölkələrin kənd təsərrüfatında istifadə etdiyi hüquqi və təşkilati formalar araşdırılmış, onların Qarabağ iqtisadi rayonunda tətbiq imkanları dəyərləndirilmişdir.

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, aqrar sektorun inkişafı üçün müxtəlif təşkilati-hüquqi modellər mövcuddur. Araşdırma çərçivəsində Qarabağ iqtisadi rayonunda kənd təsərrüfatı müəssisələrinin inkişaf etdirilməsi üçün bu modellərin uyğunluğu qiymətləndirilir və onların tətbiqinin üstünlükləri ilə yanaşı çətinlikləri də müəyyən edilir. Dövlət dəstəyi, investisiyaların cəlb edilməsi, torpaq islahatları və hüquqi çərçivənin təkmilləşdirilməsi bu modellərin uğurlu həyata keçirilməsi üçün əsas amillərdən biridir. Xüsusilə, "Böyük Qayıdış" proqramı çərçivəsində kənd təsərrüfatı sektorunun inkişafına yönəlmiş strategiyalar, yeni təsərrüfat formalarının yaradılması və müasir kənd təsərrüfatı texnologiyalarının tətbiqinin Qarabağın kənd təsərrüfatı potensialını daha da artırması gözlənilməndir.

Qarabağ iqtisadi rayonunda yeni təşkilati-hüquqi formaların tətbiqi kənd təsərrüfatının modernləşdirilməsinə, kənd yerlərində məşğulluğun artırılmasına, regionun ərzaq təhlükəsizliyinin təmin olunmasına və ümumilikdə dayanıqlı iqtisadi inkişafın sürətlənməsinə töhfə verə bilər. Bu baxımdan Qarabağ iqtisadi rayonunda kənd təsərrüfatı sektorunun inkişafı üçün uyğun təşkilati-hüquqi modellərin formalaşdırılması strateji prioritetlərdən biri kimi nəzərdən keçirilməlidir.

Açar sözlər: kənd təsərrüfatı, təşkilati-hüquqi formalar, dayanıqlı inkişaf, yenidənqurma, beynəlxalq təcrübə

SUMMARY

The development of agriculture in the Karabakh economic region plays a crucial role in strengthening the region's economic potential and ensuring sustainable growth. The restoration of the agricultural sector in the liberated territories is not only possible through traditional farming methods but also through the implementation of modern organizational and legal models. In this regard, the article examines the organizational and legal forms used in agriculture in different countries and evaluates their applicability in the Karabakh economic region.

International experience demonstrates that various organizational and legal models exist for the development of the agricultural sector. Within the scope of this study, the suitability of these models for the development of agricultural enterprises in the Karabakh economic region is

assessed, along with an analysis of their advantages and potential challenges. State support, attracting investments, land reforms, and the improvement of the legal framework are identified as key factors for the successful implementation of these models. In particular, within the framework of the "Great Return" program, strategies aimed at the development of the agricultural sector, the establishment of new agricultural structures, and the application of modern agricultural technologies are expected to further enhance Karabakh's agricultural potential.

The application of new organizational and legal forms in the Karabakh economic region can contribute to the modernization of agriculture, increase employment in rural areas, ensure the region's food security, and accelerate overall sustainable economic development. From this perspective, the establishment of suitable organizational and legal models for the development of the agricultural sector in the Karabakh economic region should be considered a strategic priority.

Keywords: agriculture, organizational and legal forms, sustainable development, reconstruction, international experience

COMBINED EFFECT OF GRAIN REFINEMENT AND HEAT TREATMENT ON THE MECHANICAL PROPERTIES OF A HYPOEUTECTIC ALUMINUM ALLOY

Safae Zriki[*1], Badiâ Ait El Haj[1] , Aboubakr Bouayad[1] , Abdelkhalek Kammouni[2] and Khalid Hoummada[3]

[*1]Laboratoire des Sciences et Métiers de l'Ingénieur, ENSAM, Moulay Ismaïl University (UMI),), Morocco
[2]LASMAR, Faculty of Science, Moulay Ismaïl University (UMI), Morocco
[3]Aix Marseille Univ, CNRS, IM2NP, Marseille, France

Abstract
Aluminum-silicon (Al-Si) alloys are extensively utilized in industrial applications, especially in the automotive, aerospace, and marine industries, owing to their superior castability, low density, corrosion resistance, and favorable thermal conductivity. These characteristics render them suitable for producing engine components, structural elements, and other high-performance cast goods. Despite these benefits, Al-Si alloys frequently exhibit low ductility, which might constrain their mechanical performance, particularly in applications necessitating high toughness and resistance to mechanical stresses. To mitigate this constraint, numerous enhancement procedures, including grain refinement, eutectic modification, and heat treatment, have been explored to augment their mechanical capabilities. In the literature, limited researchers have investigated the synergistic impact of these treatments on the mechanical characteristics of aluminum-silicon alloys. This study aims to assess how hardness and tensile characteristics are affected by grain refinement utilizing an Al-5Ti-1B master alloy and T4 heat treatment. It also seeks to determine the best combination for the alloy under study.
Keywords: Aluminium alloy; Cast alloy; Refining treatment; Master alloy; Mechanical properties; Heat treatment.

CYBERSECURITY IN THE AGE OF QUANTUM COMPUTING

Saloni Sharma 1 , Suhani Sharma 2
1 Research Scholar, Dept. of Nutrition and Dietetics, Manav Rachna International Institute of Research Studies, (Deemed to be University), Faridabad, India
2 MSc. Clinical Research Student, Jamia Hamdard University (Deemed to be University), New Delhi, India

Abstract
As quantum computing advances, it presents both unprecedented opportunities and significant threats to cybersecurity. Traditional cryptographic systems, such as RSA and ECC, rely on the computational difficulty of factoring large numbers and solving discrete logarithm problems—challenges that quantum computers could overcome using algorithms like Shor's algorithm. This breakthrough could render current encryption methods obsolete, exposing sensitive data to cyberattacks at an unprecedented scale. To address this challenge, researchers are actively developing post-quantum cryptography (PQC)—encryption algorithms resistant to quantum attacks. Lattice-based cryptography, hash-based signatures, and multivariate polynomial cryptosystems are among the leading candidates for securing data in a quantum-driven world. Additionally, quantum key distribution (QKD) leverages the principles of quantum mechanics to enable secure communication that is theoretically unbreakable.Beyond encryption, quantum technologies also enhance cybersecurity through quantum random number generation (QRNG) and quantum-enhanced machine learning for threat detection. However, the widespread adoption of quantum-safe security measures requires global cooperation, significant infrastructure upgrades, and regulatory frameworks.
This paper will explore the evolving landscape of cybersecurity in the quantum era, discussing potential risks, emerging solutions, and the roadmap for a secure digital future. Experts from academia, industry, and government will collaborate to address the challenges posed by quantum computing and ensure cybersecurity resilience.
Keywords:
Quantum computing, cybersecurity, post-quantum cryptography (PQC), quantum key distribution (QKD), quantum random number generation (QRNG), encryption, cryptographic security, cyber threats, Shor's algorithm, artificial intelligence, blockchain security, digital transformation, secure communication.

1. Introduction

Quantum computing is a groundbreaking technological advancement that promises to redefine various industries by solving complex problems exponentially faster than classical computers. This transformative capability stems from the principles of quantum mechanics, particularly superposition and entanglement, which allow quantum computers to process and analyze vast amounts of data simultaneously. Unlike classical bits, which can be either 0 or 1, quantum bits (qubits) can exist in multiple states at once, dramatically increasing computational efficiency.
While this innovation holds immense potential for fields like drug discovery, artificial intelligence (AI), financial modeling, climate simulations, and materials science, it also presents a major challenge—the threat to modern cybersecurity systems. Encryption methods that secure sensitive data, financial transactions, and digital communications today are primarily built on mathematical problems that are difficult for classical computers to solve. However, with the advent of quantum computers, many of these cryptographic schemes could become obsolete, leading to severe security risks.

1.1 The Vulnerability of Traditional Cryptography

Currently, cybersecurity relies heavily on asymmetric cryptographic systems, such as:

- **RSA (Rivest-Shamir-Adleman):** Relies on the computational difficulty of integer factorization (i.e., breaking down a large number into its prime components).
- **ECC (Elliptic Curve Cryptography):** Based on the difficulty of solving the discrete logarithm problem over elliptic curves.

These encryption methods protect everything from banking transactions, email communications, healthcare records, and government data to the entire internet infrastructure. The security of these cryptographic systems is based on the assumption that solving these mathematical problems would take thousands (or even millions) of years with classical computers.

However, quantum computing, particularly through Shor's Algorithm, poses a severe threat to these encryption methods. Shor's Algorithm, developed in 1994, demonstrated that a sufficiently powerful quantum computer could factor large numbers exponentially faster than classical computers. This means that an encryption key that would take classical computers millions of years to break could be cracked in just minutes or hours with a quantum computer.

1.2 The Cybersecurity Risks Posed by Quantum Computing

The rise of quantum computing presents multiple risks to cybersecurity, including:

1.2.1 The Threat to Public Key Cryptography

Most modern encryption systems use public-key cryptography, where a public key is used to encrypt data, and a private key is used to decrypt it. This system is essential for:

- **Secure online transactions** (e.g., credit card payments, digital banking)
- **Confidential communications** (e.g., encrypted emails, VPNs)
- **Authentication mechanisms** (e.g., digital signatures, certificates)

With quantum computers, these public-key encryption methods will no longer be secure, allowing hackers to:

- **Decrypt sensitive data** that was previously considered secure.
- **Forge digital signatures** to impersonate individuals or organizations.
- **Compromise authentication mechanisms**, leading to identity theft and fraud.

1.2.2 The "Harvest Now, Decrypt Later" Attack

One of the most concerning threats is the "Harvest Now, Decrypt Later" strategy. Cybercriminals and state-sponsored hackers are already collecting vast amounts of encrypted data today with the expectation that they will be able to decrypt it in the future once quantum computers become powerful enough. This poses a critical risk to:

- **Government communications and defense data**
- **Intellectual property and trade secrets**
- **Personal and financial records**
- **Healthcare data, including patient medical records**

Any encrypted information stored today could become accessible in the future if not protected by quantum-resistant encryption.

1.2.3 The Disruption of Blockchain and Cryptocurrencies

Blockchain technology, which underpins cryptocurrencies like Bitcoin, Ethereum, and other decentralized financial systems, relies on cryptographic security. Quantum computing could undermine the integrity of blockchain by:

- **Breaking cryptographic hashes**, allowing attackers to alter blockchain transactions.
- **Compromising digital wallets**, potentially leading to massive financial losses.
- **Undermining smart contracts**, which are programmed agreements that execute automatically.

This has led to growing concerns within the cryptocurrency community about the need to transition to quantum-safe cryptography solutions.

1.3 Post-Quantum Cryptography: The Defense Strategy

To counteract these threats, cybersecurity experts are developing Post-Quantum Cryptography (PQC)—encryption methods designed to withstand quantum attacks. PQC is based on mathematical problems that are computationally difficult for both classical and quantum computers to solve. The leading candidates for PQC include:

1. **Lattice-Based Cryptography:** Relies on complex lattice structures, which remain difficult to break even with quantum computing.
2. **Hash-Based Cryptography:** Uses cryptographic hash functions to generate secure digital signatures.
3. **Code-Based Cryptography:** Based on error-correcting codes, such as the McEliece cryptosystem.
4. **Multivariate Polynomial Cryptosystems:** Uses nonlinear polynomial equations for encryption.

In addition to PQC, Quantum Key Distribution (QKD) is emerging as a revolutionary technique for secure communication. Unlike traditional encryption, which relies on mathematical complexity, QKD is based on the principles of quantum mechanics, making it theoretically impossible for an attacker to intercept the data without being detected.

1.4 The Need for Global Collaboration

The transition to quantum-safe cybersecurity is not just a technological challenge but also a global effort that requires:

- **Governments and policymakers** to establish regulatory frameworks for quantum-resistant encryption.
- **Academia and research institutions** to accelerate the development of PQC solutions.
- **Industries and corporations** to upgrade their IT infrastructure to be quantum-secure.

Organizations such as the National Institute of Standards and Technology (NIST), European Telecommunications Standards Institute (ETSI), and International Organization for Standardization (ISO) are actively working on standardizing post-quantum cryptographic protocols.

1.5 Roadmap to a Quantum-Secure Future

To ensure digital security in the quantum era, organizations must take proactive steps to:

1. **Assess their current cybersecurity risks** and identify vulnerabilities to quantum attacks.
2. **Adopt hybrid encryption strategies**, combining classical and post-quantum cryptographic methods during the transition phase.
3. **Invest in research and development (R&D)** to stay ahead in quantum-safe encryption.
4. **Educate and train cybersecurity professionals** on quantum threats and mitigation strategies.
5. **Monitor advancements in quantum computing** and update security measures accordingly.

The Threat Quantum Computing Poses to Cybersecurity

Quantum computing is on the verge of transforming computational capabilities, offering solutions to problems that were previously considered unsolvable. However, this technological advancement also poses a serious threat to modern cryptographic security. The foundation of digital security relies on encryption methods that are designed around complex mathematical problems, which are practically impossible for classical computers to solve within a reasonable timeframe. Quantum computers, with their ability to leverage superposition, entanglement, and quantum parallelism, have the potential to break these encryption methods, putting data confidentiality, financial security, and national defense systems at significant risk.

Traditional cryptographic algorithms such as RSA (Rivest-Shamir-Adleman) and ECC (Elliptic Curve Cryptography) are widely used to secure online communications, banking transactions,

and government data. RSA encryption depends on the difficulty of integer factorization, while ECC relies on the discrete logarithm problem, both of which are considered computationally infeasible for classical computers to solve efficiently. However, the development of quantum algorithms, particularly Shor's algorithm, has demonstrated that these encryption techniques could be broken in a matter of seconds using a sufficiently powerful quantum computer. Shor's algorithm enables quantum computers to efficiently factor large integers and solve discrete logarithms, rendering traditional encryption methods obsolete.

The potential consequences of quantum decryption are alarming. Sensitive government communications, military intelligence, financial transactions, and personal data stored today under RSA or ECC encryption could be compromised once large-scale, fault-tolerant quantum computers become a reality. The banking sector, which relies on encryption to secure online payments and account details, would be particularly vulnerable to massive financial fraud and cyberattacks. Additionally, encrypted emails, instant messaging, and secure cloud storage could be easily accessed by malicious actors, leading to widespread breaches of privacy and confidentiality. National security agencies and intelligence organizations, which rely heavily on encrypted communications, would also face unprecedented threats, as adversaries could decrypt classified information and disrupt critical infrastructure.

Even before large-scale quantum computers are fully operational, cybercriminals and nation-states are already engaging in a strategy known as "harvest now, decrypt later." This involves collecting encrypted data today with the intention of decrypting it in the future when quantum computing reaches its full potential. Governments, corporations, and individuals are at risk of having their sensitive data stored and later exposed once quantum decryption capabilities emerge. The urgency to develop quantum-resistant encryption methods has never been greater, as the world prepares for a future where classical cryptographic defenses may no longer be sufficient.

4. Quantum Key Distribution (QKD): A Quantum-Safe Communication Solution

Quantum Key Distribution (QKD) is emerging as one of the most promising solutions for secure communication in the quantum era. Unlike classical encryption, which relies on complex mathematical problems, QKD utilizes the fundamental principles of quantum mechanics to establish encryption keys that are theoretically unbreakable. The most widely recognized QKD protocol, BB84, ensures secure communication by encoding cryptographic keys in quantum states of light particles (photons).

One of the key advantages of QKD is its ability to detect any eavesdropping attempts in real time. If an unauthorized entity attempts to intercept the quantum-encoded key during transmission, the quantum state of the particles is altered due to the principle of quantum superposition. This disturbance alerts the communicating parties, allowing them to discard the compromised key and establish a new, secure one.

Despite its potential, widespread adoption of QKD faces several challenges. The implementation of QKD requires dedicated infrastructure, such as specialized fiber-optic networks or satellite-based quantum communication systems. Additionally, QKD is currently limited by transmission distances, as quantum signals degrade over long distances in optical fibers. Overcoming these challenges will require further advancements in quantum networking technologies and significant investments in global infrastructure.

5. Quantum-Enhanced Cybersecurity Solutions

The integration of quantum computing into cybersecurity is not solely a threat; it also offers advanced solutions to strengthen digital security. Innovations such as Quantum Random Number Generators (QRNGs) and quantum-enhanced machine learning are revolutionizing cybersecurity strategies.

5.1 Quantum Random Number Generators (QRNGs)

Cryptographic security heavily depends on the generation of truly random numbers to create encryption keys. Traditional random number generators (RNGs) are often based on deterministic algorithms, making them vulnerable to prediction and attacks. In contrast, Quantum Random Number Generators (QRNGs) harness the inherent randomness of quantum mechanics to generate truly unpredictable sequences.

QRNGs use quantum phenomena, such as photon emission or quantum vacuum fluctuations, to produce randomness at a fundamental level. This ensures stronger encryption keys, reducing vulnerabilities in cryptographic protocols. As quantum threats become more prominent, QRNGs will play a crucial role in reinforcing the security of digital communications.

5.2 Quantum Machine Learning for Threat Detection

Cybersecurity systems are increasingly relying on artificial intelligence (AI) and machine learning (ML) to detect and mitigate cyber threats. However, as cyberattacks become more complex, classical ML models face challenges in processing vast amounts of threat intelligence data efficiently.

Quantum-enhanced machine learning (QML) offers a solution by leveraging quantum algorithms to analyze large datasets at unprecedented speeds. Quantum computers can process high-dimensional data more efficiently than classical machines, improving anomaly detection, malware analysis, and intrusion prevention systems. By integrating QML into cybersecurity frameworks, organizations can significantly enhance their ability to predict and respond to emerging cyber threats.

6. Challenges in Implementing Quantum-Safe Security

While quantum technologies offer promising advancements in cybersecurity, their implementation faces significant challenges. From infrastructure constraints to regulatory uncertainties, transitioning to quantum-safe security requires a coordinated effort from governments, industries, and research institutions.

6.1 Infrastructure and Cost Constraints

The adoption of quantum-resistant encryption requires substantial upgrades to existing IT infrastructure. Organizations must invest in post-quantum cryptographic solutions, hardware security modules, and secure quantum communication networks. These upgrades come with high costs, making it challenging for small and medium-sized enterprises (SMEs) to transition. Furthermore, quantum communication technologies, such as QKD, require specialized hardware, including quantum-enabled routers and optical fiber modifications. Without widespread investment, the deployment of quantum-safe infrastructure may remain limited to governments and large corporations.

6.2 Standardization and Regulation

As quantum computing threatens current encryption methods, global standardization efforts are essential for a seamless transition to post-quantum cryptographic standards. Organizations such as the National Institute of Standards and Technology (NIST), the European Telecommunications Standards Institute (ETSI), and the International Organization for Standardization (ISO) are actively working on defining secure quantum-resistant algorithms.

Governments must also play a role in mandating quantum-safe encryption for critical industries, including finance, healthcare, and national security. However, achieving international consensus on quantum security standards remains a challenge, as different countries may adopt varying approaches to quantum-resistant encryption.

6.3 Awareness and Workforce Readiness

The transition to quantum-safe security will require a skilled workforce trained in quantum cryptography, quantum computing, and post-quantum cryptographic techniques. However, the cybersecurity industry currently faces a shortage of professionals with expertise in quantum security.

To address this gap, universities and technical training programs must integrate quantum computing concepts into their curricula. Governments and industries should also collaborate on upskilling initiatives to prepare cybersecurity professionals for the quantum era. Without adequate awareness and expertise, organizations may struggle to implement effective quantum-resistant security measures.

7. Roadmap for a Secure Digital Future

To mitigate the cybersecurity risks posed by quantum computing and ensure a smooth transition to quantum-safe security, a multi-pronged approach is necessary. Governments, research institutions, and industry leaders must work together to develop a comprehensive cybersecurity strategy for the quantum era.

7.1 Adopt Hybrid Cryptographic Solutions

Organizations should begin implementing hybrid cryptographic systems that combine classical and post-quantum cryptographic (PQC) algorithms. This approach ensures that data remains secure while allowing a gradual transition to fully quantum-resistant encryption once standards are finalized.

7.2 Invest in Research & Development

Governments and private enterprises must accelerate research into quantum-resistant encryption methods and secure communication protocols. Continued investment in PQC, QKD, and quantum-enhanced cybersecurity solutions will be essential for staying ahead of emerging quantum threats.

7.3 Enhance Public-Private Collaboration

Strengthening collaboration between academia, industry, and policymakers is critical to addressing quantum cybersecurity challenges. Joint efforts in research, knowledge-sharing, and policy development will help establish a unified global response to quantum threats.

7.4 Develop Quantum-Secure Infrastructure

Governments must support the global adoption of QKD and other quantum-safe technologies by investing in necessary infrastructure. Expanding fiber-optic networks, launching satellite-based quantum communication systems, and deploying secure data centers are vital steps in achieving quantum resilience.

7.5 Educate and Train Cybersecurity Professionals

Workforce development programs should focus on equipping cybersecurity professionals with expertise in quantum security. Universities, training institutes, and online education platforms must integrate courses on quantum cryptography and quantum-safe security strategies.

Conclusion

The rise of quantum computing presents a paradoxical challenge for cybersecurity—it threatens to break traditional encryption methods while also offering advanced solutions to enhance security. As quantum computers approach practical implementation, organizations and governments must proactively prepare for the transition to a quantum-secure future.

Post-quantum cryptography (PQC), quantum key distribution (QKD), and quantum-enhanced cybersecurity solutions will be essential in safeguarding digital communications. However, widespread adoption requires overcoming significant infrastructure, regulatory, and workforce challenges. Through global collaboration, strategic investments, and workforce development, the digital world can navigate the quantum transition securely.

The coming years will determine how effectively society adapts to this paradigm shift in cybersecurity. A proactive approach, embracing both defensive and offensive quantum technologies, will be the key to ensuring a resilient digital ecosystem.

References

1. Shor, P. W. (1994). Algorithms for quantum computation: Discrete logarithms and factoring. *Proceedings of the 35th Annual Symposium on Foundations of Computer Science (FOCS)*.
2. National Institute of Standards and Technology (NIST). (2023). Post-quantum cryptography standardization project. Retrieved from https://www.nist.gov
3. Bennett, C. H., & Brassard, G. (1984). Quantum cryptography: Public key distribution and coin tossing. *IEEE International Conference on Computers, Systems & Signal Processing*.
4. Mosca, M. (2018). Cybersecurity in an era with quantum computers: Will we be ready? *Nature*, 558, 547-550.
5. European Telecommunications Standards Institute (ETSI). (2022). Quantum-safe cryptography. Retrieved from https://www.etsi.org

PUBLIC HEALTH CHALLENGES IN THE POST-PANDEMIC WORLD

Saloni Sharma 1 , Suhani Sharma 2
1 Research Scholar, Dept. of Nutrition and Dietetics, Manav Rachna International Institute of Research Studies, (Deemed to be University), Faridabad, India
2 MSc. Clinical Research Student, Jamia Hamdard University (Deemed to be University), New Delhi, India

Abstract
The COVID-19 pandemic has reshaped global public health systems, exposing vulnerabilities while accelerating innovations. As the world transitions into the post-pandemic era, several challenges remain, requiring strategic interventions. One major concern is the resurgence of infectious diseases due to disruptions in routine immunization programs and antimicrobial resistance. Additionally, the mental health crisis has intensified, with rising cases of anxiety, depression, and burnout across all age groups.
The pandemic also deepened healthcare disparities, particularly affecting marginalized communities with limited access to quality care. Strengthening universal health coverage (UHC) and promoting equitable healthcare policies are essential in addressing these gaps. Furthermore, the strain on healthcare infrastructure has emphasized the urgent need for health system resilience, including workforce preparedness, supply chain stability, and emergency response mechanisms. The role of digital health technologies such as telemedicine, AI-driven diagnostics, and remote monitoring has expanded, yet concerns over data privacy, cybersecurity, and digital literacy persist. Additionally, the long-term impact of post-COVID conditions, or Long COVID, remains a critical area of research and intervention. To build a more robust public health framework, nations must prioritize pandemic preparedness, cross-sectoral collaborations, and climate-resilient healthcare policies. A proactive approach, integrating global health strategies with community-based interventions, is crucial for sustainable and equitable health systems in the future.

Keywords:
Public health, post-pandemic, healthcare disparities, mental health crisis, infectious diseases, digital health, universal health coverage, pandemic preparedness, Long COVID, health system resilience.

Introduction

The COVID-19 pandemic has fundamentally transformed global public health priorities, highlighting both the strengths and weaknesses of healthcare systems worldwide. It exposed critical vulnerabilities in healthcare infrastructure, workforce preparedness, supply chain management, and disease surveillance mechanisms. Governments and international health organizations were forced to adopt rapid-response strategies, including lockdowns, mass testing, and vaccination campaigns. While these measures helped control the spread of the virus, they also disrupted routine healthcare services, economic stability, and mental well-being on a global scale.
The post-pandemic world presents a unique set of challenges that demand urgent and strategic interventions. One of the most pressing concerns is the increasing burden of non-communicable diseases (NCDs) such as cardiovascular diseases, diabetes, and obesity, which were exacerbated by pandemic-induced lifestyle changes, including sedentary behaviors and unhealthy dietary patterns. Additionally, the pandemic intensified mental health disorders, leading to a significant

rise in cases of anxiety, depression, and post-traumatic stress disorder (PTSD). Healthcare workers, students, and individuals who faced economic hardships were particularly vulnerable to these psychological impacts. Addressing these concerns requires a comprehensive approach that integrates mental health services into primary healthcare and expands access to psychological support systems.

Beyond individual health challenges, the pandemic disrupted global supply chains, particularly in the pharmaceutical sector. Shortages of essential medicines, vaccines, and medical equipment exposed the fragility of international trade networks. Many low- and middle-income countries (LMICs) struggled with inadequate healthcare resources, further exacerbating healthcare disparities. The unequal distribution of vaccines and life-saving treatments underscored the urgent need for equitable healthcare policies and strengthened universal health coverage (UHC) initiatives to ensure that marginalized populations receive adequate medical attention.

Another major transformation witnessed during the pandemic was the accelerated adoption of digital health technologies. Telemedicine, artificial intelligence (AI)-driven diagnostics, wearable health devices, and remote patient monitoring revolutionized healthcare delivery. These advancements improved healthcare accessibility, particularly in rural and underserved regions. However, they also introduced new concerns, such as data privacy risks, cybersecurity threats, and digital illiteracy among patients and healthcare providers. Effective regulatory frameworks are essential to address these challenges and ensure the safe and ethical use of digital health innovations.

In addition to these concerns, infectious disease resurgence and antimicrobial resistance (AMR) remain significant threats in the post-pandemic era. The disruption of routine immunization programs led to declining vaccine coverage, increasing the risk of outbreaks of preventable diseases such as measles and polio. Furthermore, the excessive use of antibiotics during the pandemic contributed to the rise of drug-resistant infections, complicating treatment outcomes. Addressing these issues requires global collaboration to enhance vaccine uptake, promote responsible antibiotic use, and develop innovative antimicrobial therapies.

The emergence of Long COVID, a condition characterized by persistent symptoms such as fatigue, brain fog, and respiratory complications, has further complicated post-pandemic healthcare strategies. Millions of individuals continue to experience long-term health issues, necessitating targeted research and rehabilitation programs. The unpredictability of post-COVID conditions emphasizes the need for continuous monitoring, long-term healthcare policies, and interdisciplinary research collaborations to understand and manage the disease effectively.

In light of these evolving public health challenges, it is imperative for governments, healthcare organizations, and research institutions to work collaboratively in developing resilient healthcare systems. Investments in workforce training, emergency response preparedness, pandemic surveillance, and climate-resilient healthcare policies will be critical in mitigating future global health crises. This article delves into the key public health challenges in the post-pandemic world, examining potential solutions and strategies to create a sustainable and equitable healthcare framework for the future.

1. Infectious Disease Resurgence and Antimicrobial Resistance (AMR)

The post-pandemic era has seen a resurgence of infectious diseases and an alarming increase in antimicrobial resistance (AMR), both of which pose significant threats to global public health. The disruptions caused by the COVID-19 pandemic, including interruptions in routine immunization programs, overuse of antibiotics, and weakened healthcare systems, have created an environment conducive to the spread of infectious diseases and drug-resistant pathogens. Addressing these challenges requires immediate and sustained global efforts, including policy interventions, enhanced surveillance systems, and advancements in medical research.

1.1 Declining Immunization Rates

The COVID-19 pandemic severely disrupted routine immunization services worldwide, leading to a sharp decline in vaccine coverage. Lockdowns, overwhelmed healthcare facilities, and public fear of contracting COVID-19 in medical settings contributed to lower vaccination rates for essential childhood vaccines. According to the World Health Organization (WHO), global immunization rates in 2021 fell to levels last seen in the 1990s, with millions of children missing doses of life-saving vaccines for diseases such as measles, polio, diphtheria, and pertussis.

This decline in immunization coverage has significantly increased the risk of outbreaks of vaccine-preventable diseases. Measles cases, for instance, surged in multiple regions due to immunity gaps. Polio, which was close to eradication, resurfaced in certain countries due to missed vaccinations and disrupted eradication efforts. The re-emergence of such diseases threatens to reverse decades of progress made in global health.

To mitigate this risk, governments and health organizations must prioritize:

- **Strengthening Routine Immunization Programs:** Implementing catch-up vaccination campaigns and ensuring all missed doses are administered, especially in high-risk regions.
- **Addressing Vaccine Hesitancy:** Combating misinformation through education campaigns, community engagement, and partnerships with trusted healthcare professionals.
- **Ensuring Equitable Vaccine Distribution:** Expanding access to vaccines in low-income and marginalized communities, particularly in regions with poor healthcare infrastructure.

Additionally, integrating digital health tools, such as electronic immunization registries and mobile vaccine tracking apps, can enhance vaccination coverage and monitor immunization gaps effectively.

1.2 Antimicrobial Resistance (AMR)

AMR is a growing global health crisis that has been exacerbated by the pandemic. The widespread and often inappropriate use of antibiotics, particularly in COVID-19 patients, has fueled the emergence of drug-resistant bacteria. Studies have shown that while bacterial co-infections were relatively rare in COVID-19 cases, antibiotics were frequently prescribed as a precautionary measure. This overuse accelerated the development of antibiotic-resistant strains, making bacterial infections more difficult to treat.

The consequences of AMR are dire. Drug-resistant infections are already responsible for millions of deaths annually, and this number is expected to rise dramatically if urgent action is not taken. Multidrug-resistant tuberculosis (MDR-TB), methicillin-resistant Staphylococcus aureus (MRSA), and carbapenem-resistant Enterobacteriaceae (CRE) are just a few examples of pathogens that have become increasingly difficult to treat.

To combat AMR, several strategic interventions are necessary:

1.2.1 Strengthening Antibiotic Stewardship Programs

Hospitals and healthcare facilities must implement strict antibiotic stewardship programs (ASPs) to ensure that antibiotics are used only when medically necessary. These programs include:

- Guidelines for appropriate antibiotic prescribing.
- Regular monitoring of antibiotic use in healthcare settings.
- Training healthcare professionals on responsible antibiotic use.

1.2.2 Developing New Antimicrobial Agents

The pharmaceutical industry has been slow to develop new antibiotics due to the high costs and low profitability of such drugs. Governments and international health agencies must invest in incentive-driven research and development (R&D) programs to encourage the creation of novel

antimicrobial agents. Public-private partnerships can play a crucial role in accelerating drug discovery.

1.2.3 Enhancing Surveillance and Global Cooperation

Monitoring the spread of resistant pathogens is crucial in containing AMR. Strengthening global surveillance networks, such as the Global Antimicrobial Resistance and Use Surveillance System (GLASS) by WHO, can help track resistance patterns and provide early warnings about emerging threats. International cooperation is essential to developing standardized guidelines for antibiotic use and resistance control.

1.2.4 Promoting Public Awareness and Behavior Change

Public education on the dangers of antibiotic misuse is essential in curbing AMR. Awareness campaigns should focus on:

- The importance of completing prescribed antibiotic courses.
- The dangers of self-medication and over-the-counter antibiotic purchases.
- The role of hygiene and vaccination in preventing infections and reducing the need for antibiotics.

2. Mental Health Crisis and Psychological Well-being

The COVID-19 pandemic not only posed a physical health threat but also triggered an unprecedented mental health crisis worldwide. The stress, fear, and uncertainty associated with the pandemic, along with prolonged lockdowns, social isolation, economic hardships, and loss of loved ones, led to a sharp rise in mental health disorders. As societies transition into the post-pandemic world, the long-term psychological impact remains a pressing concern. Addressing these challenges requires a comprehensive, multi-sectoral approach that prioritizes mental health services, integrates psychological support into mainstream healthcare, and fosters a more resilient society.

2.1 Rising Mental Health Disorders

The pandemic significantly exacerbated the prevalence of mental health disorders, with increasing cases of anxiety, depression, burnout, and post-traumatic stress disorder (PTSD). Studies conducted during and after the pandemic reported a dramatic surge in individuals experiencing psychological distress, particularly among healthcare workers, students, and individuals who faced job losses, financial strain, or extended social isolation. Frontline healthcare workers, in particular, bore the brunt of the crisis, experiencing chronic stress, emotional exhaustion, and high rates of burnout due to overwhelming patient loads, lack of adequate resources, and fear of infection. Similarly, students and young professionals faced increased anxiety and uncertainty due to disruptions in education and career prospects. Social isolation, compounded by travel restrictions and remote working conditions, further contributed to feelings of loneliness, depression, and helplessness in people across all age groups.

One of the major challenges in addressing this mental health crisis is the pre-existing gap in mental healthcare services. In many countries, mental health services remain underfunded and inaccessible to a large portion of the population, especially in low-income and rural areas. The pandemic underscored the urgent need to expand access to mental healthcare by increasing the number of trained professionals, improving affordability, and integrating psychological support into primary healthcare settings. Governments and healthcare institutions must work toward building robust mental health infrastructure that ensures timely intervention and long-term support for those in need.

The growing role of digital health technologies in mental healthcare presents both opportunities and challenges. Telemedicine and virtual counseling services have gained traction, providing remote access to mental health professionals. AI-driven therapy chatbots and mobile applications designed to offer cognitive behavioral therapy (CBT) have become valuable tools in addressing mental health concerns, especially in populations with limited access to in-person therapy. However, while digital mental health solutions can enhance accessibility, concerns

regarding data privacy, ethical use of AI in therapy, and digital literacy must be addressed to ensure effective and responsible implementation.

2.2 The Long-Term Impact of Pandemic-related Trauma

Beyond the immediate rise in mental health disorders, the pandemic has left a lasting psychological impact on individuals and communities. The experience of prolonged uncertainty, grief over the loss of loved ones, social disconnection, and economic instability has led to long-term mental health consequences that continue to affect global well-being. Many individuals who experienced severe illness, hospitalization, or the death of family members continue to suffer from symptoms of PTSD, including intrusive thoughts, heightened anxiety, and emotional detachment. For some, the pandemic has contributed to the development of social anxiety and agoraphobia, making reintegration into normal social activities challenging.

The economic consequences of the pandemic, including job losses and financial insecurity, have also led to increased stress levels, particularly in vulnerable populations. Individuals who lost their livelihoods or faced significant career setbacks continue to experience financial distress, which directly impacts their mental well-being. The pandemic also fueled a rise in substance abuse and addictive behaviors, as many turned to alcohol, drugs, or excessive screen time as coping mechanisms. The long-term effects of pandemic-related trauma require sustained efforts from governments, healthcare systems, and community organizations to promote recovery and resilience.

To address these challenges, governments must implement community-based mental health initiatives that provide accessible psychological support and counseling services. Expanding mental health programs in schools, universities, and workplaces can help individuals develop coping mechanisms and reduce the stigma associated with seeking help. Workplace wellness programs that promote stress management, work-life balance, and mental health awareness should be prioritized to prevent burnout and improve overall well-being.

In the post-pandemic era, mental health must be recognized as an integral component of public health, requiring continuous investment and policy support. Strengthening mental healthcare systems, integrating psychological support into routine healthcare services, and leveraging technology for accessible mental health solutions will be critical in ensuring that societies can recover and thrive beyond the pandemic. A proactive approach that emphasizes prevention, early intervention, and long-term mental health resilience is essential to addressing the enduring impact of the pandemic on psychological well-being.

3. Widening Healthcare Disparities and the Need for Universal Health Coverage (UHC)

The COVID-19 pandemic exposed and exacerbated existing healthcare disparities worldwide, particularly affecting marginalized communities and low-income countries. The crisis revealed stark inequalities in access to medical care, quality treatment, and preventive services, emphasizing the urgent need for strengthening Universal Health Coverage (UHC). In many regions, healthcare remained inaccessible to vulnerable populations due to economic barriers, inadequate infrastructure, and resource shortages. Addressing these disparities is crucial to ensuring health equity in the post-pandemic era.

3.1 Inequitable Access to Healthcare

The pandemic disproportionately impacted marginalized populations, including low-income families, migrant workers, and rural communities, who faced substantial barriers to healthcare access. The lack of medical facilities, trained healthcare professionals, and essential medicines further deepened these inequalities. Many low-income countries struggled with limited ICU capacity, insufficient oxygen supplies, and inadequate vaccine distribution. Socioeconomic determinants such as unemployment, housing instability, and lack of health insurance further widened the healthcare gap, preventing timely access to treatment.

Women and children in underprivileged regions also suffered due to the disruption of maternal and child healthcare services. Prenatal care, routine immunization programs, and essential

reproductive health services were deprioritized, leading to increased maternal mortality rates and childhood disease outbreaks. The situation was further worsened by the financial burden placed on families due to out-of-pocket medical expenses, pushing many into extreme poverty.

3.2 Strengthening Universal Health Coverage (UHC)

To mitigate healthcare disparities, governments and international health organizations must prioritize UHC, ensuring that essential health services are accessible and affordable for all. Strengthening UHC involves:

- Expanding health insurance schemes to cover vulnerable populations, particularly in developing nations where out-of-pocket healthcare expenses are a major burden.
- Increasing public healthcare spending to improve the quality of services in government hospitals and clinics.
- Investing in rural healthcare infrastructure, ensuring that remote and underserved communities have access to primary and specialized care.
- Enhancing primary healthcare networks to provide preventive and early intervention services, reducing the burden on tertiary healthcare centers.

Countries that have successfully implemented UHC, such as Japan and Germany, demonstrate that strong public healthcare systems lead to better health outcomes and improved resilience during health crises. A global commitment to equitable healthcare policies is necessary to build a more just and sustainable public health system.

4. Digital Health Transformation: Opportunities and Challenges

The pandemic accelerated the integration of digital health technologies, revolutionizing healthcare delivery through telemedicine, artificial intelligence (AI), and wearable health devices. While these innovations offer numerous benefits, they also introduce challenges related to data privacy, cybersecurity, and accessibility.

4.1 Telemedicine and AI in Healthcare

Telemedicine emerged as a crucial tool during the pandemic, enabling remote consultations and reducing the burden on hospitals. Virtual healthcare platforms allowed patients to access medical advice, mental health counseling, and chronic disease management without physical visits. AI-driven diagnostics have further enhanced patient care by enabling early detection of diseases, personalized treatment plans, and predictive analytics for outbreak management.

However, despite its advantages, digital health faces several challenges:

- **Data Privacy and Cybersecurity Risks:** The increased use of telemedicine and digital records has raised concerns about data security. Cyberattacks on healthcare databases have highlighted the need for robust cybersecurity measures.
- **Limited Digital Literacy:** Many patients and healthcare professionals, particularly in low-income regions, struggle to navigate digital health platforms effectively. Training programs are needed to improve digital competency.
- **Regulatory Frameworks:** Standardized regulations must be developed to ensure the ethical use of AI in healthcare, prevent misinformation, and maintain patient confidentiality.

4.2 Digital Health Divide

While digital health has expanded access to medical care, it has also created disparities between technologically advanced and underserved populations. Many rural areas lack internet access, digital devices, and the necessary infrastructure to benefit from telemedicine services. Bridging the digital health divide requires government initiatives to expand broadband connectivity, subsidize digital health tools, and incorporate telemedicine training in medical education.

5. Long COVID and Emerging Health Conditions

The aftermath of COVID-19 includes a growing number of individuals experiencing long-term health complications, commonly referred to as Long COVID. These lingering symptoms pose

new challenges for healthcare systems and require targeted medical and rehabilitation strategies.

5.1 Understanding Long COVID

Long COVID is characterized by persistent symptoms such as chronic fatigue, brain fog, shortness of breath, cardiovascular complications, and neurological disorders. The condition affects individuals regardless of the severity of their initial infection, with some experiencing debilitating effects months after recovery. Research is ongoing to understand the underlying pathophysiology of Long COVID and to develop effective treatment approaches.

5.2 Rehabilitation and Support for Long COVID Patients

Managing Long COVID requires a multidisciplinary approach involving:

- **Holistic Rehabilitation Programs:** Physical therapy, pulmonary rehabilitation, and cognitive therapy to address fatigue and respiratory issues.
- **Mental Health Support:** Psychological counseling and psychiatric care for patients experiencing anxiety, depression, or PTSD-like symptoms.
- **Long-term Follow-up Care:** Regular monitoring and personalized treatment plans to manage symptoms and improve quality of life.

Governments must invest in research to identify biomarkers for Long COVID and develop evidence-based treatment protocols to support affected individuals.

6. Strengthening Healthcare Infrastructure and Pandemic Preparedness

COVID-19 exposed critical weaknesses in global healthcare infrastructure, highlighting the urgent need for improved pandemic preparedness and response mechanisms. Strengthening healthcare systems requires investments in workforce training, supply chain resilience, and emergency response strategies.

6.1 Workforce Readiness and Training

A well-trained healthcare workforce is essential for managing future health crises. Governments must invest in:

- **Medical Education and Training:** Expanding medical school enrollments and offering specialized training in infectious disease management.
- **Mental Health Support for Healthcare Workers:** Addressing burnout, stress, and PTSD among frontline workers to ensure their long-term well-being.

6.2 Supply Chain Resilience

Global supply chain disruptions during the pandemic led to shortages of essential medicines, personal protective equipment (PPE), and ventilators. Strengthening supply chain resilience involves:

- **Local Pharmaceutical Production:** Encouraging domestic manufacturing of critical medical supplies to reduce dependence on global suppliers.
- **Diversifying Supply Sources:** Establishing multiple production and distribution channels to prevent bottlenecks during crises.
- **Stockpiling Essential Medicines:** Creating national reserves of essential drugs and equipment for emergency use.

6.3 Emergency Response Mechanisms

Governments must develop comprehensive pandemic preparedness plans, incorporating:

- **Rapid Testing and Contact Tracing:** Efficient detection and containment of outbreaks to prevent widespread transmission.
- **Efficient Vaccine Distribution Strategies:** Equitable allocation of vaccines, ensuring high-risk populations receive timely protection.
- **Community Engagement:** Building public trust in health policies through transparent communication, combating misinformation, and promoting health literacy.

The pandemic underscored the necessity of global cooperation in addressing public health threats. Strengthening international partnerships, investing in research, and promoting equitable

healthcare policies will be crucial in preparing for future pandemics and ensuring long-term public health resilience.

Conclusion

The COVID-19 pandemic has reshaped global health priorities, exposing systemic vulnerabilities while also driving unprecedented advancements in medical technology, digital healthcare, and public health policies. However, as the world transitions into the post-pandemic era, the challenges that emerged during the crisis must not be overlooked. From the resurgence of infectious diseases and the growing threat of antimicrobial resistance to the widening healthcare disparities and the increasing burden of mental health disorders, public health systems face a multifaceted set of issues that require immediate and sustained action.

One of the most pressing concerns in the aftermath of the pandemic is the decline in immunization rates. Routine vaccination programs for diseases such as measles, polio, and diphtheria suffered significant setbacks due to disruptions in healthcare services and vaccine hesitancy. If left unaddressed, this could lead to the resurgence of vaccine-preventable diseases, putting millions of lives at risk. Strengthening immunization programs, improving vaccine accessibility, and combatting misinformation are crucial steps in ensuring global immunity against infectious diseases. Additionally, antimicrobial resistance (AMR) has become a growing concern, exacerbated by the widespread use of antibiotics during COVID-19. The rise of drug-resistant pathogens poses a serious threat to public health, making it imperative for governments and healthcare institutions to implement stringent antibiotic stewardship programs, invest in the development of new antimicrobial agents, and enhance global surveillance systems to track and mitigate resistance patterns.

Another major challenge that requires immediate attention is the escalating mental health crisis. The psychological impact of the pandemic, including increased rates of anxiety, depression, and post-traumatic stress disorder (PTSD), has highlighted the need for a more integrated approach to mental healthcare. The mental health of frontline healthcare workers, students, and those who experienced social isolation or financial hardship has been significantly affected. Governments must work toward expanding access to mental health services, integrating psychological support into primary healthcare, and leveraging digital solutions such as AI-driven therapy chatbots and virtual counseling platforms. Long-term recovery from pandemic-related trauma will require robust community-based mental health initiatives, workplace wellness programs, and public awareness campaigns to reduce stigma and encourage individuals to seek help.

The pandemic has also shed light on stark healthcare disparities, particularly in low-income countries and marginalized communities. The unequal distribution of medical resources, limited healthcare infrastructure, and economic barriers have deepened health inequities, making the case for Universal Health Coverage (UHC) stronger than ever. Expanding health insurance schemes, increasing public healthcare spending, and investing in rural healthcare facilities are necessary steps toward ensuring that every individual has access to quality medical care, regardless of their socioeconomic status. The lessons learned from countries with strong UHC systems demonstrate that a well-funded and inclusive healthcare system is key to enhancing public health outcomes and resilience in the face of future crises.

In addition to these challenges, the rapid adoption of digital health technologies has introduced new opportunities and risks. Telemedicine, AI-driven diagnostics, and wearable health devices have revolutionized patient care, improving access to medical services and enhancing disease monitoring. However, the digital health transformation has also exposed significant issues, including data privacy concerns, cybersecurity threats, and a widening digital divide. Many low-income populations lack the necessary internet access and digital literacy to benefit from telehealth services, further exacerbating healthcare inequalities. To address these gaps, governments must invest in expanding digital infrastructure, implementing standardized

regulatory frameworks, and promoting digital health education among both patients and healthcare professionals.

The long-term effects of COVID-19, particularly the emergence of Long COVID, further complicate public health strategies. Millions of individuals continue to experience persistent symptoms such as fatigue, cognitive impairment, and cardiovascular complications, necessitating multidisciplinary rehabilitation programs and long-term follow-up care. Research into the pathophysiology of Long COVID is ongoing, and healthcare systems must prepare to manage the long-term burden of post-viral syndromes by integrating specialized treatment plans and mental health support into routine medical care.

Finally, strengthening healthcare infrastructure and pandemic preparedness is essential to preventing future health crises. The weaknesses exposed during COVID-19—including shortages of medical personnel, fragile supply chains, and delayed emergency response mechanisms—must be addressed through strategic investments in workforce training, local pharmaceutical production, and enhanced global coordination. Governments must prioritize the development of comprehensive pandemic response plans, incorporating rapid testing, efficient vaccine distribution, and community engagement strategies to build public trust in health policies.

In conclusion, the post-pandemic world demands a proactive, evidence-based, and collaborative approach to public health. The challenges of infectious disease resurgence, mental health deterioration, digital health inequalities, and healthcare disparities can only be overcome through strong policy frameworks, international cooperation, and continuous investment in medical research and technology. By fostering a global commitment to health equity, resilience, and innovation, nations can create a future where healthcare systems are not only prepared to handle future pandemics but also capable of providing high-quality, accessible, and inclusive care for all.

References

1. World Health Organization. (2022). Immunization coverage: Are we losing ground? Retrieved from https://www.who.int
2. Centers for Disease Control and Prevention (CDC). (2023). Antimicrobial resistance: A growing public health threat. Retrieved from https://www.cdc.gov
3. The Lancet Global Health. (2022). The impact of COVID-19 on mental health: An urgent call for action. The Lancet Global Health, 10(5), e617-e618.
4. United Nations. (2022). The role of Universal Health Coverage in pandemic preparedness and response.Retrieved from https://www.un.org
5. National Institutes of Health (NIH). (2023). Long COVID: Understanding the long-term effects of COVID-19.Retrieved from https://www.nih.gov
6. World Economic Forum. (2022). Digital health transformation in the post-pandemic era. Retrieved from https://www.weforum.org
7. World Bank. (2022). Healthcare disparities and the need for equitable healthcare policies. Retrieved from https://www.worldbank.org
8. European Centre for Disease Prevention and Control (ECDC). (2023). Strengthening pandemic preparedness: Lessons from COVID-19. Retrieved from https://www.ecdc.europa.eu
9. National Health Service (NHS). (2023). Mental health services in the post-pandemic world. Retrieved from https://www.nhs.uk
10. Nature Medicine. (2022). COVID-19 and the digital health revolution: Balancing innovation with accessibility.Nature Medicine, 28(3), 354-356.

FERROPTOZ VE KANSER: MOLEKÜLER MEKANİZMALAR, TERAPÖTİK HEDEFLER VE İMMÜN SİSTEM ETKİLEŞİMLERİ

FERROPTOSIS AND CANCER: MOLECULAR MECHANISMS, THERAPEUTIC TARGETS, AND IMMUNE SYSTEM INTERACTIONS

Samet ERAN
Yüksek Lisans Öğrencisi, Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Tıbbi Biyokimya Ana Bilim Dalı, Battalgazi, Malatya.
Mehmet ERDEM
Arş. Gör. Dr., Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Tıbbi Biyokimya Ana Bilim Dalı, Battalgazi, Malatya.
Tuğba Raika KIRAN
Doç. Dr., Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Tıbbi Biyokimya Ana Bilim Dalı, Battalgazi, Malatya.

ÖZET
Ferroptoz, demir bağımlı programlı hücre ölümü olarak tanımlanan ve diğer hücre ölüm türlerinden morfolojik, biyokimyasal ve genetik olarak farklılık gösteren bir hücre ölüm türüdür. Demir iyonu yüksekliği, sistem Xc^-'nin ve glutatyon peroksidaz 4 (GPX4)'ün inhibisyonu ferroptozun başlıca tetikleyicileri olarak ifade edilmektedir. Ferroptoz, hücrede aşırı demir artışına bağlı olarak fenton reaksiyonları ile artan reaktif oksijen türleri (ROS) ve buna bağlı olarak gerçekleşen lipit peroksidasyonunun kontrolsüz artışıyla karakterize edilen; antioksidan savunma sistemlerinin bozulmasının temel rol oynadığı bir süreçtir. Ferroptozun birçok metabolik yolağın ve immün sistemin biyokimyasal süreçlerine dahil olmasının yanında, son yıllarda yapılan çalışmalar ile, kanser patofizyolojisinde de önemli rol oynadığı ortaya koyulmuştur. Tümör hücreleri, hızlı büyüyüp çoğalmak için bol miktarda demir iyonuna ihtiyaç duyarlar. Bu durumda tümör hücreleri, artan demir iyonu konsantrasyonu sebebiyle ferroptoza daha yatkın hale gelir. Tümör hücrelerinde, lipit peroksidasyonunun artışı ve antioksidan savunma mekanizmalarının zayıflaması ile birlikte ferroptotik süreç indüklenmektedir. Ferroptoz indükleyicilerinin kanser hücrelerini hedef alarak etki ettiği çalışmaların sonuçları, kanser tedavisi için yeni bir perspektifin yanı sıra umut verici veriler sunmaktadır. Ferroptotik hücre ölümü, tümör mikro çevresinde immün sistemin aktivasyonunu modüle edebilmekte ve immünoterapötik yaklaşımlarla sinerji oluşturabilmektedir. Ayrıca, ferroptozun düzenleyici mekanizmalarına yönelik yapılan araştırmalar, GPX4 inhibisyonu, demir metabolizması değişiklikleri ve antioksidan sistemlerin hedeflenmesi gibi stratejilerle kanser tedavisinde yeni nesil yaklaşımların geliştirilmesine olanak sağlamaktadır. Bu derleme, ferroptozun moleküler mekanizmalarını, kanserle ilişkisini ve terapötik potansiyelini değerlendirerek, hedefe yönelik yeni tedavi stratejilerine ışık tutmayı amaçlamaktadır.
Anahtar Kelimeler: Ferroptoz, Kanser Metabolizması, Lipit Peroksidasyonu, GPX4 İnhibisyonu, Demir Homeostazı

ABSTRACT
Ferroptosis is a type of cell death defined as iron-dependent programmed cell death, which differs morphologically, biochemically, and genetically from other types of cell death. Elevated iron ion levels, inhibition of system Xc^-, and glutathione peroxidase 4 (GPX4) are considered the main triggers of ferroptosis. Ferroptosis is characterized by an uncontrolled increase in lipid peroxidation due to elevated reactive oxygen species (ROS) generated via Fenton reactions,

which are linked to excessive iron accumulation in the cell. The impairment of antioxidant defense systems plays a fundamental role in this process. In addition to its involvement in numerous metabolic pathways and biochemical processes of the immune system, recent studies have revealed that ferroptosis also plays a significant role in cancer pathophysiology. Tumor cells require large amounts of iron ions to grow and proliferate rapidly. Consequently, tumor cells become more susceptible to ferroptosis due to increased iron ion concentrations. The ferroptotic process is induced in tumor cells through increased lipid peroxidation and weakened antioxidant defense mechanisms. The findings of studies demonstrating the effects of ferroptosis inducers on targeting cancer cells provide promising data and a new perspective for cancer treatment. Ferroptotic cell death can modulate the activation of the immune system within the tumor microenvironment and create synergy with immunotherapeutic approaches. Furthermore, research on the regulatory mechanisms of ferroptosis enables the development of next-generation strategies for cancer treatment, including GPX4 inhibition, alterations in iron metabolism, and targeting antioxidant systems. This review aims to shed light on new targeted treatment strategies by evaluating the molecular mechanisms of ferroptosis, its relationship with cancer, and its therapeutic potential.
Keywords: Ferroptosis, Cancer Metabolism**,** Lipid Peroxidation**,** GPX4 Inhibition**,** Iron Homeostasis

1. GİRİŞ

Hücre ölümü, tüm canlı organizmaların temel biyolojik süreçlerinden biri olup, yalnızca organizmanın yaşam döngüsünün bir parçası olarak değil, aynı zamanda homeostazın korunması açısından da kritik bir mekanizmadır (Wang et al., 2024). Çok hücreli organizmaların büyümesi, gelişimi ve sürdürülebilirliği, hücre proliferasyonunun yanı sıra programlı hücre ölümü mekanizmalarının etkin işleyişine bağlıdır. Hücresel ölüm, geri dönüşü olmayan yapısal bozulmalar ve temel hücresel fonksiyonların kaybı ile karakterize edilen bir süreç olarak tanımlanır. Hücreler, aşırı hasara maruz kaldıklarında veya patojenlerle enfekte olduklarında ölerek organizmanın genel sağlığını koruyacak şekilde ortadan kaldırılır (Santagostino et al., 2021). Hücre ölümü, fizyolojik ve patolojik süreçlerin bir sonucu olarak meydana gelebilir. Fizyolojik hücre ölümü, doku homeostazını sağlamak ve gereksiz ya da hasarlı hücreleri ortadan kaldırmak için gerçekleşirken, patolojik hücre ölümü iskemi, hipoksi, kimyasal ajanlar, immünolojik reaksiyonlar, enfeksiyöz etkenler ve çevresel stres faktörleri (örneğin, yüksek sıcaklık ve radyasyon) gibi dışsal ve içsel uyaranlar tarafından tetiklenebilir (Wang et al., 2024; Zhou et al., 2024). Hücresel ölüm mekanizmalarındaki düzensizlik, nörodejeneratif hastalıklar, kanser, gelişimsel bozukluklar ve immünolojik patolojiler gibi birçok hastalığın etiyolojisinde rol oynayabilir (Santagostino et al., 2021).

Uluslararası Hücre Ölüm Terminoloji Komitesi (The Nomenclature Committee on Cell Death, (NCCD), 2015), hücre ölümünü "Kazara Hücre Ölümü" (Accidental Cell Death, ACD) ve "Düzenlenmiş Hücre Ölümü" (Regulated Cell Death, RCD) olmak üzere iki kategoriye ayırmaktadır (Şekil 1). ACD, fiziksel, kimyasal veya mekanik uyarılar sonucunda spontan olarak gelişen ve kontrol edilemeyen hücresel ölüm biçimidir. Buna karşılık, RCD belirli moleküler mekanizmalar tarafından yönetilen ve genetik ya da farmakolojik müdahalelerle modüle edilebilen bir süreçtir. RCD, mikroçevresel stresler, embriyonik gelişim, doku homeostazı ve immün yanıt gibi süreçlerde hücresel homeostazın sağlanmasına katkıda bulunur. Özellikle fizyolojik RCD**,** programlanmış hücre ölümü (Programmed Cell Death, PCD) olarak tanımlanır ve organizmanın gelişimsel ve adaptif süreçleri için hayati önem taşır (Galluzzi et al., 2015).

Hücre ölüm mekanizmalarının ayrıntılı bir şekilde anlaşılması, kanser, nörodejeneratif hastalıklar ve otoimmün bozukluklar gibi patolojilerin tedavisi için yeni terapötik stratejilerin geliştirilmesine olanak sağlamaktadır (Wang et al., 2024).

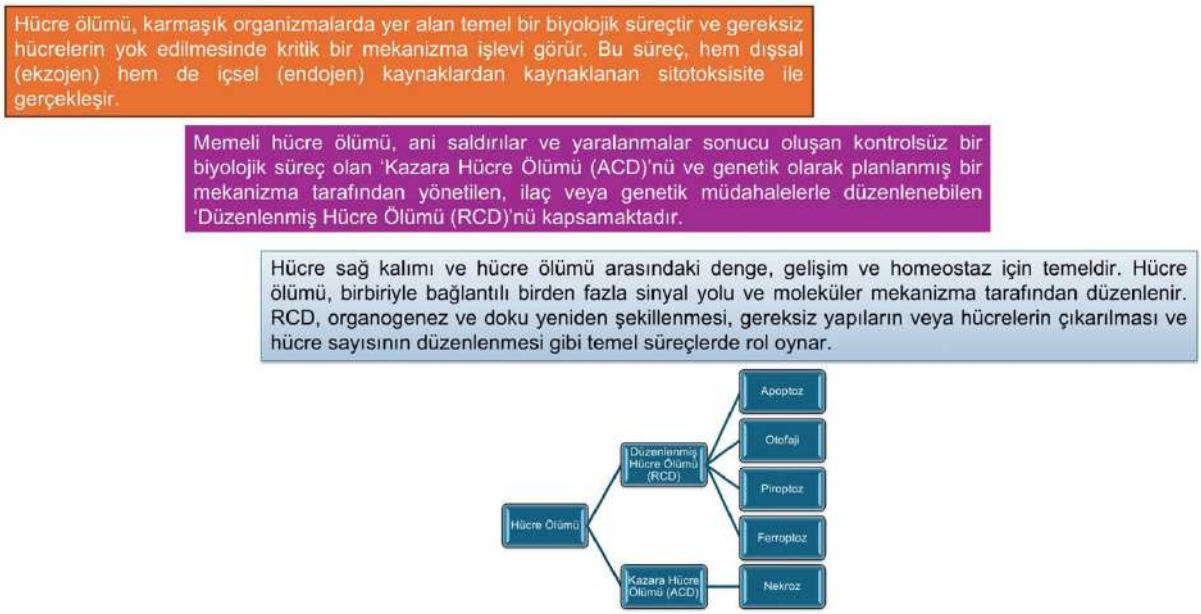

Şekil 1. Hücre ölüm türleri

1.1. Hücre Ölümü ve Biyolojik Önemi

Hücre ölümü, organizmalardaki homeostazın korunmasında ve patolojik süreçlerin düzenlenmesinde kritik bir rol oynar. Düzenlenmiş hücre ölümü, hücrelerin belirli mekanizmalar aracılığıyla kontrollü ve programlı bir şekilde ortadan kaldırıldığı biyolojik süreçleri kapsamaktadır. Bu süreç, apoptoz, otofaji, piroptoz, nekroz ve ferroptoz gibi çeşitli hücresel ölüm mekanizmalarını içermektedir (Galluzzi et al., 2015). Apoptoz, programlanmış hücre ölümü olarak tanımlanan en iyi karakterize edilmiş hücresel ölüm mekanizmalarından biridir. Özellikle tümör oluşumları gibi patolojik durumlarda önemli bir role sahiptir ve pozitif ve negatif sinyaller aracılığıyla aktif olarak düzenlenmektedir. Apoptotik süreçte, hücresel regülasyon kaspaz aktivasyonu, kalsiyum düzeylerinde artış, tümör baskılayıcı p53'ün aktivasyonu, Bcl-2/Bax gen ailesi, seramid ve sitokrom-c gibi proteinler tarafından sağlanmaktadır. Apoptoz mekanizmasında meydana gelen disfonksiyon, mutasyon birikimine yol açarak kanserli hücrelerin hayatta kalmasını desteklemekte, anjiyogenezi artırmakta ve tümör agresifliğini güçlendirmektedir (Galluzzi et al., 2015; Santagostino et al., 2021). Nekroz ise kontrolsüz ve programlanmamış hücre ölümü olarak tanımlanır. Nekrotik hücrelerde hücre membranında bozulma, organellerin şişmesi, DNA kırıkları ve kontrolsüz molekül salınımı gözlenmektedir. Bu süreç genellikle dış faktörlerin etkisiyle gelişmekte olup, pasif olarak gerçekleşen kazara hücre ölümü ile karakterizedir. Nekroz, inflamatuar yanıtı tetikleyen bir süreçtir ve enfeksiyon, toksik maddeler veya oksidatif stres gibi dış etkenler tarafından uyarılabilir (Zong and Thompson, 2006). Otofaji, hücresel stres altında hayatta kalma mekanizması olarak işlev gören ve hücre içi bileşenlerin kontrollü bir şekilde yıkılmasını sağlayan bir süreçtir. Bu mekanizma, hasarlı organellerin ve uzun ömürlü proteinlerin otofagozomlar aracılığıyla lizozomlara taşınarak parçalanması ile gerçekleşmektedir. Otofajinin düzensiz aktivitesi, Alzheimer, kanser ve nörodejeneratif hastalıklar gibi çeşitli patolojik durumlarla ilişkilidir. Kanserin erken evrelerinde otofaji, genetik hasarın birikimini önleyerek tümör oluşumunu baskılayıcı bir rol oynarken, ileri evrelerde kanser hücrelerinin enerji ihtiyacını karşılayarak tümör yayılımını destekleyebilmektedir (Chun and Kim, 2018).

Ferroptoz, redoks-aktif demir (Fe^{2+}) gerektiren ve apoptotik olmayan bir hücre ölüm mekanizmasıdır. Ferroptozun temel etkenleri arasında hücre içi lipit peroksidasyonu ve reaktif oksijen türleri (ROS)'un birikimi yer almaktadır. Bu süreç, hücresel antioksidan mekanizmalardaki dengesizlik, aşırı demir yüklenmesi ve lipit peroksidasyonu sonucunda tetiklenmektedir (Bano et al., 2022; Li et al., 2024). Ferroptozun kanser, nörodejeneratif hastalıklar ve metabolik bozukluklar gibi çeşitli patolojilerde kritik bir rol oynadığı bilinmekte olup, yeni nesil terapötik hedefler arasında yer alması nedeniyle yoğun araştırmalara konu olmaktadır (Gong et al., 2022; Wang et al., 2024). Hücre ölüm türlerinin sınıflandırılması Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2. Çeşitli hücre ölüm türlerinin sınıflandırılması

1.2. Ferroptozun Temel Özellikleri ve Moleküler Mekanizması

Demir (Fe), Dünya'nın kabuğunda en yaygın dördüncü element olup, insan vücudunda kritik biyolojik süreçlerde rol oynayan temel bir elementtir (Dixon et al., 2012). Oksijen taşınması, DNA biyosentezi ve ATP üretimi gibi yaşamsal süreçlerde önemli bir işlev üstlenirken, trikarboksilik asit (TCA) döngüsü ve elektron taşıma zincirindeki proteinlerin kofaktörü olarak hücresel enerji üretiminde temel bir role sahiptir (Zeng et al., 2024; Zhou et al., 2024). Ancak, aşırı demir yükü organizmalarda ROS artışına yol açarak hücresel hasara ve hücre ölümüne neden olabilmektedir (Dixon and Stockwell, 2014). Ferroptoz, yüksek seviyede demir birikimi ile ROS ve lipit peroksidasyonunun artışına bağlı olarak gelişen bir hücresel ölüm mekanizmasıdır (Dixon et al., 2012; Diao et al., 2024). Ferroptoz, membran bütünlüğünün bozulması, mitokondriyal hacmin küçülmesi, mitokondriyal kristaların azalması veya kaybolması ve nükleer yoğunlaşma ile kromatin marjinalleşmesinin olmaması gibi özgün morfolojik özellikleriyle diğer hücre ölüm mekanizmalarından ayrılmaktadır (Li et al., 2021; Li et al., 2024).

Stockwell ve ekibi, 2003 yılında rat sarkoma virüs (RAS) mutasyona uğramış tümör hücrelerinin ferroptoz adı verilen demir-bağımlı bir süreçle öldüğünü gösteren erastin bileşiğini tanımlamışlardır (Dolma et al., 2003). Bu çalışmayı takiben, 2008 yılında RAS-selective lethal-3 (RSL3) ve RAS-selective lethal-5 (RSL5) bileşiklerinin de benzer etkiler gösterdiği belirlenmiştir (Yang and Stockwell, 2008). Ferroptozun, hücre içi demir ve ROS seviyesi ile doğrudan ilişkili olduğu gösterilmiş ve bu sürecin desferrioxamine B-methane sulfonate (DFOM) ve E vitamini gibi antioksidanlar tarafından inhibe edilebileceği saptanmıştır. Ayrıca,

sorafenib, artemisinin ve endoperoxide-containing 1,2-dioxolane ($FINO_2$) gibi bileşiklerin de ferroptozu indükleyebileceği bildirilmiştir (Zhou et al., 2024).

1.2.1. ROS Birikimi

Ferroptoz sürecinin en önemli tetikleyicilerinden biri mitokondriyal ROS birikimidir. Artan ROS seviyeleri pozitif geri bildirim döngüsü aracılığıyla oksidatif stresi şiddetlendirerek ferroptozu hızlandırmaktadır. Çoklu doymamış yağ asidi (polyunsaturated fatty acid, PUFA fosfolipitleri (PUFA phospholipids, PUFA-PL), lipoksijenaz (lipoxygenase, LOX) aracılığıyla yükseltgenerek sitotoksik PUFA-PL hidroperoksitleri (PUFA-PL hydroperoxides, PUFA-PL-OOH) bileşiklerine dönüşür. Bu süreç, endoplazmik retikulum membran sertliğini artırarak hücre membran bütünlüğünün bozulmasına ve sonuç olarak hücre ölümüne yol açmaktadır (Cheng et al., 2023; Zhou et al., 2024).

1.2.2. Lipit Peroksidasyonu

Ferroptozun temel biyokimyasal belirleyicilerinden biri lipit peroksidasyonunun kontrolsüz artışıdır (Wang et al., 2024). Ferroptotik süreç sırasında, PUFA'ların oksidasyonu, hücresel membran bütünlüğünü bozan reaktif lipit türevlerinin birikmesine yol açmaktadır (Chen et al., 2022). Lipit peroksidasyonu, oksidan moleküllerin PUFA yapılarındaki metilen köprülerinden kararsız hidrojen atomlarını çıkarmasıyla başlar ve lipit peroksidasyon serbest radikallerinin yanı sıra hidrojen peroksit üretimiyle sonuçlanır (Chen et al., 2022). Bu süreçte, acyl-CoA synthetase long chain family member 4 (ACSL4) ve lysophosphatidylcholine acyltransferase 3 (LPCAT3) enzimleri kritik rol oynar. ACSL4, PUFA'nın biyolojik membranlarda fosfolipit formuna dönüşümünü kolaylaştırırken, LPCAT3, PUFA'yı fosfolipit bölümüne entegre ederek ferroptoz duyarlılığını artırmaktadır. Bu aşamadan sonra, LOX aktivitesi ile PUFA içeren fosfolipitler PUFA-PL-OOH formuna yükseltgenerek membran sertliğini artırır ve hücresel bütünlüğü bozarak ferroptotik ölümü tetikler. LOX, bu sürecin temel düzenleyicilerinden biri olarak kabul edilmekte ve ferroptoz mekanizmasını doğrudan etkilemektedir (Bebber et al., 2020; Zeng et al., 2024; Zhou et al., 2024).

1.2.3. Sistein/GSH/GPX4 Yolu ve Ferroptozun Düzenlenmesi

Ferroptozun düzenlenmesinde kritik bir diğer yolak Sistein/Glutatyon (Glutathione, GSH)/Glutatyon peroksidaz 4 (glutathione peroxidase 4, GPX4) eksenidir ve hücre içi redoks dengesini sağlama ve ferroptotik hasarın önlenmesinde merkezi bir rol oynamaktadır. Bu süreç, hücre zarında yaygın olarak bulunan Xc^- sistemi tarafından düzenlenir. Xc^-, fosfolipit çift katmanında dağılmış amino asit antiporter sistemi olup, solute carrier family 3 member 2 (SLC3A2) ve solute carrier family 7 member 11 (SLC7A11) proteinlerinden oluşan bir heterodimerdir (Seibt et al., 2019; Xu et al., 2019; Jin et al., 2024; Zhou et al., 2024). Xc^- sistemi, hücre dışından sistin alımını ve hücre içinden glutamatın salınımını 1:1 oranında dengeleyerek ferroptotik süreçleri düzenlemektedir (Dixon et al., 2012). Hücre içine alınan sistin, glutamat-sistein ligaz katalitik alt birimi (glutamate-cysteine ligase catalytic subunit, GCLC) ve glutatyon sentetaz (glutathione synthetase, GSS) enzimleri aracılığıyla sisteine dönüştürülerek GSH sentezinde kullanılır. GSH, glutatyon peroksidazlar (glutathione peroxidases, GPX'ler) tarafından ROS'u ve reaktif nitrojeni nötralize ederek hücre içi redoks homeostazını sağlamaktadır (Lu et al., 2018, Maimaitizunong et al., 2022; Fan et al., 2024). Xc^- sisteminin aktivitesinin inhibe edilmesi, GPX4 aktivitesinde azalmaya ve antioksidan savunma sisteminin zayıflamasına neden olur. Bu durum, lipit peroksidasyonu ile hücresel ROS birikimini artırarak oksidatif hasarı şiddetlendirir ve nihayetinde ferroptoz sürecini başlatır (Dixon et al., 2012).

1.2.4. Demir Metabolizması

Demir (Fe), biyolojik sistemlerde hayati bir eser element olup, hücresel homeostazın sürdürülmesi için kritik öneme sahiptir. Demir dengesinin bozulması veya anormal dağılımı, çeşitli fizyolojik süreçleri olumsuz yönde etkileyerek hücresel disfonksiyona neden olabilir (Dixon and Stockwell, 2014). Eritrositlerin yıkımından ve bağırsaklardan emilerek gelen demir, serbest demir havuzuna eklenir. Fe^{2+} formundaki demir, seruloplazmin aracılığıyla Fe^{3+} formuna yükseltgenir ve plazmada transferrin (TF) ile bağlanarak TF-Fe^{3+} kompleksini oluşturur. Bu kompleks, hücre zarında bulunan transferrin reseptörü 1 (transferrin receptor 1, TFR1) aracılığıyla endositoz yoluyla hücre içine alınır. İç ortamda, six-transmembrane epithelial antigen of prostate 3 (STEAP3) tarafından Fe^{3+}, Fe^{2+} formuna indirgenir ve hücre içi demir metabolizmasına katılır (Nie et al., 2018; Zhou et al., 2024). Sitozole geçen Fe^{2+}, iki değerlikli metal taşıyıcı 1 (divalent metal transporter 1, DMT1) veya Zrt/Irt-like protein 8/14 (ZIP8/14) gibi taşıyıcı proteinler aracılığıyla hücrenin kararsız demir havuzunda (labile iron pool, LIP) ve ferritin kompleksinde depolanmaktadır. Demir homeostazının sürdürülebilmesi için fazla Fe^{2+}, ferroportin (FPN) aracılığıyla hücre dışına taşınarak Fe^{3+} formuna yükseltgenir. Böylece, hücresel demir metabolizması sıkı bir düzenleme mekanizması ile kontrol edilmektedir (Tang et al., 2024; Zhou et al., 2024). Demir metabolizması, ferroptotik süreçte kritik bir bileşendir. Fe^{2+} ve hidrojen peroksit içeren Fenton reaksiyonu, oksidatif stresi artırarak serbest hidroksil radikallerinin oluşumuna neden olmakta ve ferroptozu tetiklemektedir (Dixon and Stockwell, 2014; Chen et al., 2022). Ferroptoz ve demir metabolizması arasındaki bir diğer ilişki, TFR1'i kodlayan FRC geninin ekspresyonunun baskılanması ile erastin kaynaklı ferroptozun inhibe edilebilmesi şeklinde gösterilmiştir. Buna karşılık, hem oksijenaz-1 (heme oxygenase-1, HO-1) enzimi, hücre içi demir seviyelerini artırarak ferroptotik süreci hızlandırmaktadır. Ayrıca, ısı şok proteini B-1 (heat shock protein family B (small) member 1, HSPB1), transferrin reseptörü aracılığıyla demir alımını inhibe ederek ferroptozun baskılanmasına katkıda bulunmaktadır. HSPB1'in aşırı ekspresyonu, ferroptozu önemli ölçüde engelleyen bir faktör olarak değerlendirilmektedir (Zhao et al., 2022; Wang et al., 2024; Li et al., 2020).

1.3. Ferroptozun Aktivasyon ve İnhibisyon Mekanizmaları

1.3.1. Ferroptozun Aktivasyonu

Ferroptozun aktive edilmesi çeşitli mekanizmalar aracılığıyla gerçekleşmekte olup, bu süreç dört temel kategoride incelenebilir:

1.3.1.1. Sistem Xc^- İnhibisyonu ve Sistin Alımının Engellenmesi

Ferroptozu indükleyen ilk mekanizma, Sistem Xc^-'in inhibisyonu yoluyla hücre içi antioksidan kapasitenin düşürülmesidir. Erastin, bu sistemin doğrudan inhibisyonunu sağlayarak hücre içi GSH seviyelerini azaltmakta ve ferroptotik süreci başlatmaktadır. Ayrıca p53, SLC7A11'in ekspresyonunu down-regüle ederek sistinin Sistem Xc^- aracılığıyla hücre içine alınmasını engelleyebilir ve böylelikle ferroptoz aktive edilebilir. (Zhou et al., 2024).

1.3.1.2. GPX4 Aktivitesinin İnhibisyonu

GPX4, lipit peroksidasyonunu baskılayan temel enzimlerden biri olup, ferroptoz sürecinin kritik düzenleyicilerindendir. RSL3 ve difenileniyodonyum klorür 7 (diphenyleneiodonium chloride 7, DPI7), GPX4'e doğrudan bağlanarak aktivitesini inhibe etmekte ve böylece hücre içi lipit peroksitlerin birikmesine neden olarak ferroptozu tetiklemektedir (Xu et al., 2019).

1.3.1.3. Mevalonat Yolu ve Koenzim Q10 Deplesyonu:

Ferroptoz indükleyici 56 (ferroptosis inducer 56, FIN56), ferroptozun başlatılmasında çift yönlü bir etki mekanizmasına sahiptir. Mevalonat yolunu inhibe ederek GPX4 sentezini azaltmakta, Skualen sentaz enzimine bağlanarak hücre içi antioksidanlardan biri olan koenzim Q10'un (CoQ10) tükenmesine neden olmaktadır. Bu mekanizmalar, hücrelerin ferroptoza karşı duyarlılığını artırmaktadır (Luo et al. 2024).

1.3.1.4. Kararsız Demirin Oksidasyonu ve GPX4'ün İnaktivasyonu

$FINO_2$, ferroptozu tetikleyen bir organik peroksit olup, hücre içindeki kararsız demirin doğrudan oksidasyonunu sağlamaktadır. Aynı zamanda, GPX4 enzimini down-regüle ederek lipit peroksidasyonunun kontrolsüz artmasına neden olarak, ferroptotik süreci ileriye doğru götürmektedir (Mou, Wang et al. 2019).

1.3.2. Ferroptozun İnhibisyonu

Ferroptoz mekanizmasının daha ayrıntılı olarak incelenmesiyle birlikte, demir şelatörleri ve çeşitli spesifik ferroptoz inhibitörleri keşfedilmiştir. Bu inhibitörler, hücre içi lipit peroksidasyonunu baskılayarak veya demir homeostazını düzenleyerek ferroptotik hücre ölümünü engelleme potansiyeline sahiptir (Zhao et al., 2022). Öne çıkan ferroptoz inhibitörleri arasında ferrostatin-1 (Fer-1) ve liprokstatin-1 (Lip-1) yer almakta olup, bu bileşikler güçlü antioksidan özellikleri sayesinde lipit hidroperoksit birikimini azaltarak ferroptozu geciktirmektedir. Aynı zamanda, E vitamini gibi lipofilik antioksidanların da ferroptotik süreçlerin inhibisyonunda etkili olduğu gösterilmiştir (Guo et al., 2024). Bunun yanı sıra, koenzim Q10 (CoQ10) ve K vitamininin indirgeyici formunu üreten nikotinamid adenin dinükleotid fosfat hidrojen (nicotinamide adenine dinucleotide phosphate hydrogen, NADPH) ve flavin adenin dinükleotid (flavin adenine dinucleotide, FAD) bağımlı bir oksidoredüktaz olan ferroptoz baskılayıcı protein 1 (ferroptosis suppressor protein 1, FSP1), GPX4 ile paralel bir mekanizma üzerinden hücre zarındaki lipit peroksidasyonunu baskılamaktadır. FSP1 aktivitesinin, ferroptoz direnci geliştiren hücrelerde önemli bir koruyucu mekanizma sunduğu düşünülmektedir (Luo et al., 2024). Yapılan diğer bir çalışmada ferroptoz indükleyicileri olarak deferoksamin mesilat, 2,2'-piridin (Deferoxamine mesylate, 2,2'-pyridine, DFO), deferiprone (DFP), deferasirox (DFX), olanzapine (OLZ), metformin (Met), a-lipoic acid, resveratrol gibi ferroptoz mekanizmasının birçok kısmına etki ederek ferroptozu down-regüle eden inhibitör moleküller bildirilmiştir (Zhang et al., 2024)

1.4. Ferroptozun Kanser Metabolizmasındaki Rolü

Ferroptoz, tümör büyümesinin düzenlenmesinde önemli bir rol oynayarak, kanser hücrelerinin proliferasyonu ve metastatik potansiyeli üzerinde doğrudan etkiler göstermektedir. Günümüze kadar gerçekleştirilen bilimsel çalışmalar, ferroptoz ve tümör biyolojisi arasındaki ilişkiyi kapsamlı bir şekilde ele almış ve bu hücresel ölüm mekanizmasının, belirli farmakolojik ajanlar ve sitokin yanıtları aracılığıyla tümör büyümesini baskıladığını ortaya koymuştur. Özellikle ilaca dirençli kanser hücreleri, konvansiyonel kemoterapötik ajanlara karşı direnç geliştirmiş olmalarına rağmen, ferroptoz indükleyici tedavilere karşı daha duyarlı bir fenotip sergilemektedir. Bu durum, yüksek metastatik kapasiteye sahip tümör hücrelerinin ferroptoz ile elimine edilme olasılığını artırmakta ve hedefe yönelik tedavi stratejileri için yeni bir perspektif sunmaktadır (Diao et al., 2024; Li et al., 2024).

Kanser immünolojisi bağlamında, immün sistem, malign hücrelerin tanınması ve eliminasyonunda kritik bir rol oynayarak, tümör büyümesinin kontrol altına alınmasına katkı sağlamaktadır. Yapılan çalışmalar, ferroptotik yanıtların tümör bağışıklığı ile çok yönlü bir etkileşim içinde olduğunu ve tümör evresi, kanser türü ve terapötik bağlam gibi faktörlere bağlı

olarak farklı biyolojik sonuçlar doğurduğunu göstermektedir. Ferroptozun tümör fizyopatolojisindeki kritik rolü, kanser tedavisinde ferroptoz bazlı terapötik stratejilerin geliştirilmesini giderek daha fazla ilgi odağı haline getirmektedir. Bu doğrultuda, ferroptozun immün sistemle etkileşimi, kanser hücrelerinin bağışıklık yanıtlarıyla nasıl ilişkilendirildiğini anlamada kritik bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Nitekim, güncel araştırmalar ferroptozun, immünoterapilerle sinerjik bir etkileşim içinde olduğunu ve kanser hücrelerinin immün sistem aracılığıyla eliminasyonunda önemli bir mekanizma olarak işlev gördüğünü ortaya koymuştur (Bano et al., 2022; Chen et al., 2022; Gong et al., 2022; Zhou et al., 2024).

1.5. Ferroptoz ve İmmün Sistem Etkileşimi

Ferroptozun immünostimülatör veya immünosupresif etkileri hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Bazı durumlarda, ferroptoz, patojenlere veya tümör hücrelerine karşı immün sistemin savunma mekanizmalarına katkı sağlarken, bazı durumlarda ise kronik inflamasyonu tetikleyerek doku hasarına ve otoimmün yanıtların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Tang et al., 2024). Örneğin, tümör mikro çevresinde bulunan tehlike sinyalleri olarak ifade edilen damage-associated molecular patterns (DAMP'lar), immün sistem hücrelerinin çalışmalarını doğrudan etkileyerek, tümör hücrelerinin immün yanıttan kaçışına imkan sağlayabilmektedir. İnflamasyon, normal şartlarda patojenlere karşı immün yanıtın temel bir mekanizmasıdır ancak tümör mikro çevresinde kronik hale gelmesi tümör progresyonunu destekleyen bir ortam oluşturmaktadır (Shi et al., 2022).

Ferroptotik hücre ölümü ile immünoterapiler arasındaki etkileşim karmaşık bir süreçtir. Güncel araştırmalar, $CD8^+$ T lenfositlerin aracılık ettiği antitümör immün yanıtın ferroptoz ile doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Yapılan çalışmalar, $CD8^+$ T hücrelerinin immün kontrol noktası inhibitörleri ile tedavi sonrasında aktive olabildiğini ve tümör hücrelerinde ferroptozu indükleyebileceğini göstermektedir (Shi et al., 2022). Bu perspektifte yapılan diğer çalışmalar $CD8^+$ T hücrelerinin ürettiği interferon gamma (IFN-γ)'nın sinyal dönüştürücüler ve transkripsiyon aktivatörleri (signal transducers and transcription activators, STAT1)'nin SLC7A11'in transkripsiyon başlangıç bölgesine bağlanmasını artırdığını ve transkripsiyonunu inhibe ettiğini bulmuştur. Bu nedenle, tümör hücrelerinde STAT1 eksikliği, SLC7A11'in IFN-γ aracılı aşağı regülasyonunu ortadan kaldırır ve aynı anda RSL3 kaynaklı lipid peroksidasyonunu ve ferroptozu tersine çevirir (Zhao et al., 2022). Bu mekanizma, tümör immünitesinin güçlendirilmesinde kritik bir rol oynarken, ferroptotik hücre ölümü ile immünoterapinin birleşimi daha etkili bir antitümör yanıt oluşturabilir Bununla birlikte, ferroptotik immün hücrelerinde oluşan düzensizlikler tümör metastazını destekleyerek antitümör immün yanıtlarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Shi et al., 2022). Mevcut çalışmalar, ayrıca p53'ün, SLC7A11 ekspresyonunu down-regüle ederek sistem Xc^- aracılığıyla sistin alımını engellediğini ve bu mekanizma aracılığıyla GPX4 aktivitesinin azalmasına, antioksidan kapasitenin düşmesine ve ROS'un birikerek ferroptotik hücre ölümünü indüklemesine yol açtığını göstermektedir. P53-STAT1-ALOX15 yolu, ferroptozun düzenlenmesinde önemli bir mekanizmadır. p53'ün transkripsiyonel hedeflerinden biri olan STAT1, poliamin katabolizmasını düzenleyerek ROS birikimini artırır ve bu süreç, arachidonate 15-lipoxygenase (ALOX-15) ekspresyon seviyeleri ile doğrudan ilişkilidir (Li et al., 2020). Jiang ve arkadaşları, p53 geni susturulmuş H1299 hücrelerinin ROS ile muamele edilmesi sonrasında hücresel aktivitelerinde belirgin bir değişiklik gözlenmediğini rapor etmişlerdir. Bununla birlikte, p53 aktivasyonunun ardından, ROS ile muamele edilen hücrelerin %90'ının ölmesi, p53'ün hücrelerin antioksidan kapasitesini azalttığını düşündürmektedir. Bu bulgular, p53'ün kanser hücrelerinde ferroptozu indükleyebileceğini göstermektedir (Jiang et al., 2021). Ancak, gerçekleştirilen başka bir çalışmada, p53 ekspresyonunun kolorektal kanser hücrelerinde lipit peroksidasyonunu hedef alarak ferroptozun inhibisyonunda rol oynadığı

tespit edilmiştir. Bu durum, p53'ün hücre tipine ve tümör mikro çevresine bağlı olarak farklı düzenleyici roller üstlenebileceğini düşündürmektedir (Zhao et al., 2022).
Melanom üzerine yapılan bir çalışmada, miRNA-137'nin melanom hücrelerinde glutamin taşıyıcısı SLC1A5 üzerinde doğrudan etkili olduğu ve ferroptozu negatif yönde düzenlediği ortaya koyulmuştur. miRNA-137'nin yıkımının ise ferroptozu teşvik ettiği tespit edilmiştir. Buna ek olarak, diğer çalışmalarda mitokondriyal kompleks I'in inhibisyonunun mitokondriye bağımlı ROS seviyelerinde artışa neden olduğu ve bunun da melanom hücrelerinde ferroptozu tetiklediği gösterilmiştir (Luo et al., 2018). Öte yandan, lenf düğümlerinden geçen metastatik melanom hücrelerinin, erastin ile indüklenen ferroptoza karşı daha fazla direnç gösterdiği tespit edilmiştir. Bu durum, immün sistemin ferroptoz direncinin kazanılmasında önemli bir rol oynadığını düşündürmektedir (Shi et al., 2022).
Bir çalışmada, artesunat (ART)'ın ROS üretimini artırarak pankreatik duktal adenokarsinom hücre hatlarında ferroptozu aktive ettiğini rapor etmişlerdir. Bu bulgular, ferroptozun kanser hücrelerinin eliminasyonunda terapötik bir hedef olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir (Eling et al., 2015).
Ferroptoza dahil olan immün hücrelerinin, diğer immünojenik hücre ölümü mekanizmalarında gözlenen DAMP'lara ek olarak, OTU deubiquitinase 1 (OTUD1) aracılığıyla düzenlenen heat shock protein 70 (HSP70) ve heat shock protein 90 (HSP90)'ı da salgıladığı ve bunun immünojenik hücre ölümünü indüklediği belirlenmiştir. OTUD1 eksikliğinin, T hücrelerinin tümör mikro çevresine toplanmasını kısıtlayarak kolon kanserinin ilerlemesine katkı sağladığı gösterilmiştir (Shi et al., 2022).

1.6. Ferroptozun Kanser Hücrelerinde Terapötik Potansiyeli

Ferroptozun terapötik potansiyeli, spesifik ajanlar ve kombinasyon tedavileriyle artırılabilir. Örneğin, cotylenin A (CN-A) ve phenylethylisothiocyanate (PEITC) kombinasyonunun ROS üretimini artırarak ferroptozu indüklediği ve bu mekanizma yoluyla çeşitli pankreas kanseri hücrelerinin (örneğin, MIAPaCa-2 ve PANC-1) proliferasyonunu baskıladığı gösterilmiştir (Li et al., 2020). Yapılan çalışmalarda, piperlongumine (PL), CN-A ve sulfasalazin kombinasyonunun, MIAPaCa-2 ve PANC-1 pankreas kanseri hücre hatlarında ferroptotik hücre ölümünü önemli ölçüde artırdığı tespit edilmiştir. Bu bulgular, ferroptoz indüksiyonuna yönelik kombine tedavi yaklaşımlarının pankreas kanseri gibi agresif tümörlerde terapötik potansiyel taşıyabileceğini göstermektedir (Yamaguchi et al., 2018).
Bazı beyin kanseri hücreleri, hücre dışı GSH'ın, γ-glutamiltransferaz 1 (GGT1) aracılı yoluyla parçalanması sayesinde sistem Xc^- aracılı sistin transportu gereksinimini ortadan kaldırabilmektedir. Ancak, kromofob renal hücreli karsinom gibi nadir görülen bir böbrek kanseri türünde, GGT1 işlevinin yokluğu nedeniyle bu hücrelerin hayatta kalabilmesi için hücre dışı sistine büyük ölçüde bağımlı olduğu belirlenmiştir (Dixon and Olzmann, 2024). Berrak hücreli renal karsinom hücrelerinin, GSH sentezi için gerekli olan glutamin ve sistinin tükenmesine karşı oldukça hassas olduğu ve bu hücrelerin lipit peroksidasyonunu ve ferroptotik hücre ölümünü önleyebilmesinin büyük ölçüde GSH/GPX yoluna bağlı olduğu ortaya konmuştur. Bu nedenle, berrak hücreli renal karsinom hücrelerinde GSH sentezinin inhibisyonunun ferroptozu tetiklediği ve tümör büyümesini baskılayabildiği gösterilmiştir (Li et al., 2020).
Over kanseri hücreleri, aşırı demir yüklenmesi nedeniyle ferroptoza duyarlıdır. Bu hücrelerde TFR1'i aşırı regüle edilmiş ve FPN seviyesini düşürmüştür. ART, yumurtalık kanserinde ROS'a bağlı bir şekilde ferroptozu indükleyebilir. Ferrostatin-1, ART'nin indüklediği hücre ferroptozunu ciddi derecede tersine çevirebilir. Ancak transferrin tedavisi, hücresel demir seviyesini artırarak ART tarafından indüklenen yumurtalık kanseri hücrelerinin ferroptozunu up-regüle edebilir (Mou et al., 2019). Yapılan başka bir çalışmada erastinin mide kanseri hücrelerinde ferroptozu indükleyebildiğini ve sistein dioksijenaz tip 1'in (CDO1) önemli bir

düzenleyici rol oynadığı ifade edilmiştir (Li et al., 2020). Bu bulgular, ferroptoza dayalı terapötik stratejilerin, özellikle demir metabolizmasının yeniden düzenlenmesi yoluyla, over kanseri gibi agresif tümörlerde önemli bir tedavi potansiyeli sunabileceğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, intrinsik ferroptoz direnci olan tümör hücrelerinin veya ferroptoz inhibitörleri ile önceden tedavi edilmiş hücrelerin, immün kontrol noktası blokajına karşı duyarsız olduğu bildirilmiştir. Bu durum, ferroptoz duyarlılığının, immünoterapinin etkinliği açısından belirleyici bir faktör olabileceğini göstermektedir. Bu bulgular, kanser hücrelerinin metabolizmasındaki değişikliklerin ve immün sistemle etkileşimlerinin daha iyi anlaşılmasının, yeni nesil tedavi stratejilerinin geliştirilmesi açısından büyük önem taşıdığını göstermektedir (Zhou et al., 2024).

2. SONUÇ

Ferroptoz, hücre ölümü mekanizmaları içinde benzersiz bir yere sahiptir ve son yıllarda, özellikle kanser araştırmalarında dikkatleri üzerine çekmiştir. Demir bağımlı bu ölüm mekanizması, hücresel metabolizma ve immün yanıtlarla iç içe geçmiş karmaşık bir süreçtir. Kanser hücrelerinin demire duyduğu yüksek ihtiyaç, onları ferroptotik sürece daha duyarlı hale getirirken, bu hassasiyetin terapötik bir avantaja dönüştürülmesi, onkolojide yeni bir kapı aralamaktadır. Günümüzde ferroptozun indüklenmesi veya inhibisyonu üzerine yapılan çalışmalar, kanser, nörodejeneratif hastalıklar ve metabolik bozukluklar gibi geniş bir yelpazede tedavi edici stratejiler sunmaktadır. Ferroptoz indükleyicileri, kemoterapiye dirençli kanser hücrelerini hedefleyerek onları zayıf noktalarından yakalayabilir ve immünoterapilerle sinerjik etkileşim içinde tümör eliminasyonunu güçlendirebilir. Bu bağlamda, ferroptozun moleküler mekanizmalarının derinlemesine anlaşılması, gelecekte kişiselleştirilmiş tıp yaklaşımlarına yön verebilir. Ferroptozu kontrol altına alacak farmakolojik ajanların geliştirilmesi, kanserden nörolojik hastalıklara kadar birçok sağlık sorununun çözümünde umut verici bir yol haritası çizmektedir. Dolayısıyla, ferroptozun hücresel ölüm mekanizmalarındaki rolünü çözümlemek, yalnızca bilimsel merakın ötesinde, modern tıbbın geleceğini şekillendiren bir gereklilik haline gelmiştir.

KAYNAKLAR

Bano I, Horky P, Abbas SQ, Majid M, Bilal AHM, Ali F, Behl T, Hassan SSU, Bungau S. Ferroptosis: A New Road towards Cancer Management. Molecules. 2022 Mar 25;27(7):2129. doi: 10.3390/molecules27072129.

Bebber CM, Müller F, Prieto Clemente L, Weber J, von Karstedt S. Ferroptosis in Cancer Cell Biology. Cancers (Basel). 2020 Jan 9;12(1):164. doi: 10.3390/cancers12010164.

Chen H, Wang C, Liu Z, He X, Tang W, He L, Feng Y, Liu D, Yin Y, Li T. Ferroptosis and Its Multifaceted Role in Cancer: Mechanisms and Therapeutic Approach. Antioxidants (Basel). 2022 Jul 31;11(8):1504. doi: 10.3390/antiox11081504.

Chen J, Li X, Ge C, Min J, Wang F. The multifaceted role of ferroptosis in liver disease. Cell Death Differ. 2022 Mar;29(3):467-480. doi: 10.1038/s41418-022-00941-0.

Chen X, Kang R, Kroemer G, Tang D. Targeting ferroptosis in pancreatic cancer: a double-edged sword. Trends Cancer. 2021 Oct;7(10):891-901. doi: 10.1016/j.trecan.2021.04.005.

Cheng X, Zhang J, Xiao Y, Wang Z, He J, Ke M, Liu S, Wang Q, Zhang L. Mitochondrial Regulation of Ferroptosis in Cancer Therapy. Int J Mol Sci. 2023 Jun 12;24(12):10037. doi: 10.3390/ijms241210037.

Chun Y, Kim J. Autophagy: An Essential Degradation Program for Cellular Homeostasis and Life. Cells. 2018 Dec 19;7(12):278. doi: 10.3390/cells7120278.

Diao J, Jia Y, Dai E, Liu J, Kang R, Tang D, Han L, Zhong Y, Meng L. Ferroptotic therapy in cancer: benefits, side effects, and risks. Mol Cancer. 2024 May 3;23(1):89. doi: 10.1186/s12943-024-01999-9.

Dixon SJ, Lemberg KM, Lamprecht MR, Skouta R, Zaitsev EM, Gleason CE, Patel DN, Bauer AJ, Cantley AM, Yang WS, Morrison B 3rd, Stockwell BR. Ferroptosis: an iron-dependent form of nonapoptotic cell death. Cell. 2012 May 25;149(5):1060-72. doi: 10.1016/j.cell.2012.03.042.

Dixon SJ, Olzmann JA. The cell biology of ferroptosis. Nat Rev Mol Cell Biol. 2024 Jun;25(6):424-442. doi: 10.1038/s41580-024-00703-5.

Dixon SJ, Stockwell BR. The role of iron and reactive oxygen species in cell death. Nat Chem Biol. 2014 Jan;10(1):9-17. doi: 10.1038/nchembio.1416.

Dolma S, Lessnick SL, Hahn WC, Stockwell BR. Identification of genotype-selective antitumor agents using synthetic lethal chemical screening in engineered human tumor cells. Cancer Cell. 2003 Mar;3(3):285-96. doi: 10.1016/s1535-6108(03)00050-3.

Eling N, Reuter L, Hazin J, Hamacher-Brady A, Brady NR. Identification of artesunate as a specific activator of ferroptosis in pancreatic cancer cells. Oncoscience. 2015 May 2;2(5):517-32. doi: 10.18632/oncoscience.160. PMID: 26097885; PMCID: PMC4468338.

Fan S, Zhou L, Zhang W, Wang D, Tang D. Ferroptosis: the balance between death and survival in colorectal cancer. Int J Biol Sci. 2024 Jul 2;20(10):3773-3783. doi: 10.7150/ijbs.96828.

Galluzzi L, Bravo-San Pedro JM, Vitale I, et al. Essential versus accessory aspects of cell death: recommendations of the NCCD 2015. Cell Death Differ. 2015 Jan;22(1):58-73. doi: 10.1038/cdd.2014.137.

Gong C, Ji Q, Wu M, Tu Z, Lei K, Luo M, Liu J, Lin L, Li K, Li J, Huang K, Zhu X. Ferroptosis in tumor immunity and therapy. J Cell Mol Med. 2022 Nov;26(22):5565-5579. doi: 10.1111/jcmm.17529.

Guo K, Lu M, Bi J, Yao T, Gao J, Ren F, Zhu L. Ferroptosis: mechanism, immunotherapy and role in ovarian cancer. Front Immunol. 2024 Aug 13;15:1410018. doi: 10.3389/fimmu.2024.1410018.

Jiang X, Stockwell BR, Conrad M. Ferroptosis: mechanisms, biology and role in disease. Nat Rev Mol Cell Biol. 2021 Apr;22(4):266-282. doi: 10.1038/s41580-020-00324-8.

Jin X, Tang J, Qiu X, Nie X, Ou S, Wu G, Zhang R, Zhu J. Ferroptosis: Emerging mechanisms, biological function, and therapeutic potential in cancer and inflammation. Cell Death Discov. 2024 Jan 24;10(1):45. doi: 10.1038/s41420-024-01825-7.

Li J, Cao F, Yin HL, Huang ZJ, Lin ZT, Mao N, Sun B, Wang G. Ferroptosis: past, present and future. Cell Death Dis. 2020 Feb 3;11(2):88. doi: 10.1038/s41419-020-2298-2.

Li Y, Bi Y, Li W, Piao Y, Piao J, Wang T, Ren X. Research progress on ferroptosis in colorectal cancer. Front Immunol. 2024 Sep 18;15:1462505. doi: 10.3389/fimmu.2024.1462505.

Li Y, Li X, Li J. Ferroptosis in lung cancer: dual role, multi-level regulation, and new therapeutic strategies. Front Oncol. 2024 Mar 7;14:1360638. doi: 10.3389/fonc.2024.1360638.

Liu Y, Duan C, Dai R, Zeng Y. Ferroptosis-mediated Crosstalk in the Tumor Microenvironment Implicated in Cancer Progression and Therapy. Front Cell Dev Biol. 2021 Nov 2;9:739392. doi: 10.3389/fcell.2021.739392.

Lu B, Chen XB, Ying MD, He QJ, Cao J, Yang B. The Role of Ferroptosis in Cancer Development and Treatment Response. Front Pharmacol. 2018 Jan 12;8:992. doi: 10.3389/fphar.2017.00992.

Luo M, Wu L, Zhang K, Wang H, Zhang T, Gutierrez L, O'Connell D, Zhang P, Li Y, Gao T, Ren W, Yang Y. miR-137 regulates ferroptosis by targeting glutamine transporter SLC1A5 in melanoma. Cell Death Differ. 2018 Aug;25(8):1457-1472. doi: 10.1038/s41418-017-0053-8.

Luo Y, Bai XY, Zhang L, Hu QQ, Zhang N, Cheng JZ, Hou MZ, Liu XL. Ferroptosis in Cancer Therapy: Mechanisms, Small Molecule Inducers, and Novel Approaches. Drug Des Devel Ther. 2024 Jun 21;18:2485-2529. doi: 10.2147/DDDT.S472178.

Maimaitizunong R, Wang K, Li H. Ferroptosis and its emerging role in esophageal cancer. Front Mol Biosci. 2022 Sep 27;9:1027912. doi: 10.3389/fmolb.2022.1027912.

Mou Y, Wang J, Wu J, He D, Zhang C, Duan C, Li B. Ferroptosis, a new form of cell death: opportunities and challenges in cancer. J Hematol Oncol. 2019 Mar 29;12(1):34. doi: 10.1186/s13045-019-0720-y.
Santagostino SF, Assenmacher CA, Tarrant JC, Adedeji AO, Radaelli E. Mechanisms of Regulated Cell Death: Current Perspectives. Vet Pathol. 2021 Jul;58(4):596-623. doi: 10.1177/03009858211005537.
Shi L, Liu Y, Li M, Luo Z. Emerging roles of ferroptosis in the tumor immune landscape: from danger signals to anti-tumor immunity. FEBS J. 2022 Jul;289(13):3655-3665. doi: 10.1111/febs.16034.
Tang D, Kroemer G, Kang R. Ferroptosis in immunostimulation and immunosuppression. Immunol Rev. 2024 Jan;321(1):199-210. doi: 10.1111/imr.13235.
Wang H, Cheng Y, Mao C, Liu S, Xiao D, Huang J, Tao Y. Emerging mechanisms and targeted therapy of ferroptosis in cancer. Mol Ther. 2021 Jul 7;29(7):2185-2208. doi: 10.1016/j.ymthe.2021.03.022.
Wang S, Guo Q, Zhou L, Xia X. Ferroptosis: A double-edged sword. Cell Death Discov. 2024 May 30;10(1):265. doi: 10.1038/s41420-024-02037-9.
Weiland A, Wang Y, Wu W, Lan X, Han X, Li Q, Wang J. Ferroptosis and Its Role in Diverse Brain Diseases. Mol Neurobiol. 2019 Jul;56(7):4880-4893. doi: 10.1007/s12035-018-1403-3.
Xu T, Ding W, Ji X, Ao X, Liu Y, Yu W, Wang J. Molecular mechanisms of ferroptosis and its role in cancer therapy. J Cell Mol Med. 2019 Aug;23(8):4900-4912. doi: 10.1111/jcmm.14511.
Yamaguchi Y, Kasukabe T, Kumakura S. Piperlongumine rapidly induces the death of human pancreatic cancer cells mainly through the induction of ferroptosis. Int J Oncol. 2018 Mar;52(3):1011-1022. doi: 10.3892/ijo.2018.4259. Epub 2018 Jan 31. PMID: 29393418.
Yang WS, Stockwell BR. Synthetic lethal screening identifies compounds activating iron-dependent, nonapoptotic cell death in oncogenic-RAS-harboring cancer cells. Chem Biol. 2008 Mar;15(3):234-45. doi: 10.1016/j.chembiol.2008.02.010.
Zeng L, Liu X, Geng C, Gao X, Liu L. Ferroptosis in cancer (Review). Oncol Lett. 2024 May 8;28(1):304. doi: 10.3892/ol.2024.14437.
Zhao L, Zhou X, Xie F, Zhang L, Yan H, Huang J, Zhang C, Zhou F, Chen J, Zhang L. Ferroptosis in cancer and cancer immunotherapy. Cancer Commun (Lond). 2022 Feb;42(2):88-116. doi: 10.1002/cac2.12250.
Zhou Q, Meng Y, Li D, Yao L, Le J, Liu Y, Sun Y, Zeng F, Chen X, Deng G. Ferroptosis in cancer: From molecular mechanisms to therapeutic strategies. Signal Transduct Target Ther. 2024 Mar 8;9(1):55. doi: 10.1038/s41392-024-01769-5.
Zong WX, Thompson CB. Necrotic death as a cell fate. Genes Dev. 2006 Jan 1;20(1):1-15. doi: 10.1101/gad.1376506.
Zhang C, Liu N. Ferroptosis, necroptosis, and pyroptosis in the occurrence and development of ovarian cancer. Front Immunol. 2022 Jul 25;13:920059. doi: 10.3389/fimmu.2022.920059.
Zhang L, Luo YL, Xiang Y, Bai XY, Qiang RR, Zhang X, Yang YL, Liu XL. Ferroptosis inhibitors: past, present and future. Front Pharmacol. 2024 May 23;15:1407335. doi: 10.3389/fphar.2024.1407335.

VALYUTA MƏZƏNNƏSİNİN İQTİSADİ İNKİŞAF DİNAMİKASINA TƏSİRİ

Samir Ganbarli
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti / Azerbaijan State University of Economics
Prime Light LLC / Junior Business Analyst / Baku, Azerbaijan

XÜLASƏ
Valyuta məzənnəsi bir ölkənin valyutasının digər ölkənin valyutasına nisbətdə qiyməti kimi müəyyən edilir. Valyuta məzənnəsinin dəyişməsi və ya sabitliyi iqtisadi inkişafın kvantını və istiqamətini müəyyən edən əsas vasitədir. Valyuta məzənnəsinin dəyişməsi valyuta məzənnələrindəki gözlənilməz dəyişikliklərlə bağlı risk kimi müəyyən edilir. Odur ki, bu məsələ həm inkişaf etmiş iqtisadiyyatlar, həm də inkişaf etməkdə olan iqtisadiyyatlar üçün çox vacib bir məsələ kimi sayılır. Tədqiqatın məqsədi valyuta məzənnələrinin iqtisadi inkişafa təsirlərini müəyyən etməkdir. Məqalədə valyuta məzənnəsinin iqtisadi inkişaf dinamikasına təsiri təhlil edilir. Valyuta məzənnəsinin dəyişikliklərinin ixrac, idxal, investisiya, inflyasiya kimi iqtisadi göstəricilərə təsiri araşdırılır. Məqsəd, ölkələrin iqtisadi inkişaf strategiyalarının müəyyənləşdirilməsində valyuta məzənnəsinin optimal idarəetmə modellərinin əhəmiyyətini vurğulamaqdır.
Açar sözlər: *valyuta məzənnəsi, makroiqtisadi sabitlik, kapital axını, açıq iqtisadiyyat, iqtisadi inkişaf*

THE IMPACT OF EXCHANGE RATE ON THE DYNAMICS OF ECONOMIC DEVELOPMENT

SUMMARY
The exchange rate is defined as the price of one country's currency in relation to the currency of another country. The change or stability of the exchange rate is a key tool that determines the quantity and direction of economic development. The fluctuation of the exchange rate is identified as a risk associated with unexpected changes in exchange rates. Therefore, this issue is considered highly important for both developed and developing economies. The aim of the research is to determine the impact of exchange rates on economic development. The article analyzes the influence of exchange rates on the dynamics of economic development. It examines the effects of exchange rate fluctuations on economic indicators such as exports, imports, investment, and inflation. The goal is to emphasize the importance of optimal exchange rate management models in determining the economic development strategies of countries.
Keywords: *exchange rate, macroeconomic stability, capital flow, open economy, economic development*

THE IMPACT OF CLIMATE CHANGE ON THE HEALTH AND WELL-BEING OF WOMEN AND CHILDREN IN VULNERABLE COMMUNITIES IN DEVELOPING COUNTRIES: LEGAL PERSPECTIVES AND IMPLICATIONS

Mr. Satish Kumar Singh [LL.M.; Qualified UGC NET & JRF]
Research Scholar, Department of Law, Central University of Punjab, India.
Dr. Madan Mohan Shahi
K.N.I.P.S.S, Sultanpur, Uttar Pradesh, India.
Ms. Pallavi Lakhera [LL.M.; Qualified UGC NET]
Research Scholar, Faculty of Law, University of Allahabad, India

ABSTRACT

Climate change poses a serious threat to the health and well-being of women and children, particularly in disadvantaged communities in developing nations. These groups frequently have exacerbated difficulties as a result of inadequate infrastructure, a lack of resources, and gender-based disparities. Women and children are disproportionately affected by the direct and indirect effects of climate change, which exacerbate pre-existing health vulnerabilities. These implications include extreme weather events, altered disease patterns, and disruptions to food and water security. Due to their socioeconomic duties and obligations, women are frequently the ones who suffer the most from these effects, and children are especially vulnerable to psychological trauma, infectious diseases, and starvation. Legal frameworks addressing climate change frequently ignore or fail to adequately address the unique requirements of these populations. International human rights law, environmental law, and public health legislation offer limited protection, particularly for underprivileged groups. Furthermore, national legal systems in underdeveloped nations usually lack the ability to incorporate gender-sensitive methods into policy design or enforce climate adaptation strategies. Stronger, more inclusive legal safeguards that take age- and gender-specific vulnerabilities into account are required, according to an analysis of the legal viewpoints and ramifications around climate change in developing nations. The health and welfare of women and children must be given top priority in laws and policies that incorporate climate justice concepts and provide access to resources for resilience and adaptation. Furthermore, reducing the long-term effects of climate change requires strengthening legislative structures to safeguard these vulnerable populations. A more sustainable and equitable future for women and children in the most impacted areas depends on addressing the relationship between legal safeguards and climate change.

Keywords: *Climate change, Vulnerable populations, Gender-sensitive policies, Legal frameworks, Health and well-being.*

6 ŞUBAT KAHRAMANMARAŞ MERKEZLİ DEPREMLERDEN ETKİLENEN 14-18 YAŞ ARASI ADÖLESAN BİREYLERDE KRONOTİP, AKDENİZ DİYETİNE UYUM VE AKADEMİK BAŞARI DURUMLARININ İNCELENMESİ: GAZİANTEP ÖRNEĞİ

EXAMINATION OF CHRONOTYPE, MEDITERRANEAN DIET ADAPTISEMENT AND ACADEMIC SUCCESS STATUS OF ADOLESCENT INDIVIDUALS BETWEEN THE AGES OF 14-18 AFFECTED BY THE EARTHQUAKES CENTERED IN KAHRAMANMARAŞ ON 6 FEBRUARY: THE GAZİANTEP EXAMPLE

Sena BEKERECİOĞLU[1]
[1]Arş. Gör., Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü
Sevdenur KABAKÇI[2]
[2]Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü
Elif KURT[3]
[3]Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü
Büşranur KÖK[4]
[4]Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü
Senanur GÜÇ[5]
[5]Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, 6 Şubat Kahramanmaraş merkezli depremlerden etkilenen 14-18 yaş arası adölesan bireylerin kronotip, Akdeniz diyetine uyum ve akademik başarı durumlarının incelenmesidir. Çalışma, tabakalı örnekleme yöntemi ile belirlenen 109 kız ve 91 erkek toplam 200 katılımcıdan oluşmaktadır. Araştırma kapsamında adölesanlara yüz yüze anket uygulanmıştır. Çalışmaya katılmayı kabul eden adölesanlara sosyodemografik özellikleri sorgulanmış, Akdeniz diyetine uyumları KIDMED İndeksi ve kronotipleri Çocukluk Dönemi Kronotip Anketi ile belirlenmiş ve akademik başarı durumları, dönem sonu okul puan ortalamaları kullanılarak belirlenmiştir. Veriler SPSS-22 paket programı ile değerlendirilmiş, anlamlılık sınırı olarak $p<0.05$ değeri kabul edilmiştir. Toplam yaş ortalaması 15.55±0.78 yıldır. Bireylerin KIDMED toplam puanları erkeklerde 5.05±2.19 ve kızlarda 4.21±2.22'dir. KIDMED ortalama puanına göre öğrencilerin diyet kalitesi orta düzeydedir (4-7 puan) ve geliştirilmesi gerekmektedir. KIDMED puanı ≥8 puan (optimal-iyi) olanların yüzdesi %11.5, 4-7 arası (geliştirilmesi gerekli-orta) olanların yüzdesi %55.0 ve ≤3 puan (düşük beslenme kalitesi) olanların yüzdesi ise %33.5'tir. KIDMED puanı cinsiyete göre anlamlı derecede farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Erkeklerin ortalama uyku süresi 8,34±1,28, kızların ise 8,53±1,40'tır. KIDMED puanı kronotip sınıflamasına göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Takdir alan erkeklerin yüzdesi %33,0 iken kızların %31,5'tir. KIDMED puanı başarı durumuna göre anlamlı derecede farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Elde edilen sonuçlara göre depremin adölesanların beslenme alışkanlıkları ve akademik performansları üzerindeki olası etkileri göz önünde bulundurularak, beslenme kalitesini artırmaya yönelik müdahalelerin özellikle afet sonrası süreçlerde destekleyici bir rol oynayabileceği düşünülmektedir.

Teşekkür: Bu çalışma TÜBİTAK 2209/A tarafından desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Deprem, adölesan, Akdeniz diyeti, kronotip, akademik başarı

ABSTRACT

The aim of this study is to examine chronotype, compliance with the Mediterranean diet and academic success of adolescent individuals aged 14-18 who were affected by the February 6 Kahramanmaraş earthquake. The study consisted of a total of 200 participants, 109 females and 91 males, determined by stratified sampling method. A face-to-face survey was applied to adolescents within the scope of the research. Adolescents who agreed to participate in the study were questioned about their sociodemographic characteristics, their compliance with the Mediterranean diet was determined with the KIDMED Index and their chronotypes with the Childhood Chronotype Questionnaire, and their academic success was determined using end-of-term school grade point averages. The data were evaluated with SPSS-22 package program and $p<0.05$ was accepted as the significance limit. The total mean age is 15.55±0.78 years. KIDMED total scores were 5.05±2.19 for males and 4.21±2.22 for females. According to the KIDMED mean score, the diet quality of the students is at a moderate level (4-7 points) and needs to be improved. The percentage of those with a KIDMED score of ≥8 points (optimal-good) was 11.5%, 55.0% with a score of 4-7 points (needs improvement-moderate) and 33.5% with a score of ≤3 points (poor diet quality). KIDMED score differed significantly according to gender ($p<0.05$). The mean sleep duration of boys was 8.34±1.28 and that of girls was 8.53±1.40. KIDMED score does not differ significantly according to chronotype classification ($p>0.05$). The percentage of boys receiving recognition is 33.0%, while that of girls is 31.5%. KIDMED score differed significantly according to achievement status ($p<0.05$). According to the results obtained, considering the possible effects of the earthquake on the nutritional habits and academic performance of adolescents, it is thought that interventions to improve nutritional quality can play a supportive role especially in post-disaster processes.

Acknowledgment: This study was supported by TÜBİTAK 2209/A.

Keywords: Earthquake, adolescents, Mediterranean diet, chronotype, academic achievement

COMPARATIVE ANALYSIS OF TOURISM COMPETITIVENESS IN AZERBAIJAN AND THE EU: STRATEGIC APPROACHES

Shamidzade Aga Karim Abulfaz oglu
Scientific supervisor: Doctor of Economics, Professor Vasyl Myronovych Budzyak
Kyiv State University of Trade and Economics, Faculty of International Trade and Law, Department of International Management, Ukraine.

Introduction

Tourism is a critical driver of economic diversification and sustainable development. For Azerbaijan, a post-oil economy, tourism accounted for 5.2% of GDP in 2022 (State Statistical Committee of Azerbaijan, 2023), while the EU, as the world's leading tourist destination, generated €1.3 trillion in revenue (Eurostat, 2023). This study examines the competitiveness of tourism enterprises in Azerbaijan and the EU, focusing on strategic approaches to enhance Azerbaijan's global positioning.

Research Question: How can Azerbaijan adapt the EU's best practices in tourism competitiveness while leveraging its unique resources?

Theoretical Framework

Tourism competitiveness is measured through the ***Travel & Tourism Development Index (TTCI)**, which evaluates 117 economies across four pillars:

- enabling environment,
- infrastructure,
- natural and cultural resources,
- sustainability (World Economic Forum, 2023).

Additional frameworks include:

- Porter's Diamond Model (competitive advantages via factor conditions, demand, and clusters),
- SWOT Analysis (internal strengths/weaknesses, external opportunities/threats).

Tourism Competitiveness: Azerbaijan

Strengths

- Cultural Heritage: UNESCO sites such as the Walled City of Baku (Icherisheher) and Gobustan Rock Art attract 2.1 million tourists annually (UNESCO, 2023).
- Strategic Initiatives: "ASAN Visa" system (e-visa in 3 hours) increased tourist arrivals by 24% post-implementation (Azərbaycan Respublikası, 2021).
- Event Tourism: Formula 1 Grand Prix and Eurovision boosted international visibility.

Weaknesses

- Infrastructure Disparities: 78% of hotels are concentrated in Baku (State Committee for Tourism, 2023), limiting regional development.
- Sustainability Gaps: Only 12% of tourism businesses hold eco-certifications.

Tourism Competitiveness: EU

Strengths

- Integrated Policy Framework: The "Transition Pathway for Tourism 2030" promotes green and digital transitions (European Commission, 2022).
- Market Diversification: Niche tourism segments (e.g., medical tourism in Hungary, agrotourism in Tuscany) account for 38% of revenue (ETC, 2023).

Weaknesses

- Overtourism: Cities like Barcelona and Venice face congestion, leading to resident protests and ecosystem strain.

- Cost Barriers: Average daily expenditure in Western EU states (€120) limits budget travelers.

Comparative Analysis

Criterion	Azerbaijan	EU
Infrastructure	Concentrated in Baku; rural areas underdeveloped	High-speed rail networks, 24/7 connectivity
Policy Efficiency	Bureaucratic delays in licensing (avg. 45 days)	Schengen visa-free access for 60+ countries
Sustainability	Nascent eco-certification programs	63% of hotels adhere to EU Ecolabel standards
Digitalization	Limited adoption of AI/VR in heritage sites	89% of bookings via digital platforms

Strategic Recommendations for Azerbaijan

Cluster Development

- Cultural Clusters: Replicate the "European Capital of Culture" model in Sheki and Gabala to decentralize tourism.
- Public-Private Partnerships (PPP): Attract FDI for ski resorts (e.g., Shahdag) using Austria's Tyrol region as a benchmark.

Digital Transformation

- Virtual Tourism: Launch AR-guided tours for Icherisheher, inspired by Italy's "Pompeii 3D" project.
- Blockchain Systems: Implement Estonia's "Digital Nomad Visa" framework to attract remote workers.

Regulatory Reforms

- Fast-Track Licensing: Reduce licensing time to 7 days, mirroring Georgia's "One-Stop Shop" system.
- Tax Incentives: Offer 5-year tax holidays for eco-friendly hotels in Nakhchivan.

Conclusion

Azerbaijan's tourism sector holds untapped potential but requires systemic reforms to match EU standards. Strategic priorities include infrastructure diversification, sustainability compliance, and digital innovation. By adapting EU models to local contexts, Azerbaijan can position itself as a Eurasian tourism hub.

Keywords: Tourism Competitiveness, Azerbaijan Tourism, EU Tourism, Comparative Analysis, Strategic Approaches, Tourism Development Index, Sustainable Tourism, Infrastructure in Tourism, Cultural Heritage Tourism, Tourism Policy, Event Tourism, Digital Transformation in Tourism, SWOT Analysis in Tourism, Porter's Diamond Model, Eco-Certification in Tourism, EU Tourism Practices, Market Diversification in Tourism, Overtourism, Sustainable Tourism Practices, Digitalization in Tourism, Virtual Tourism, Blockchain in Tourism, Public-Private Partnerships in Tourism, FDI in Tourism, Tourism Cluster Development, Azerbaijan Tourism Reforms, EU Tourism Models, Azerbaijan's Tourism Sector, Eco-Friendly Tourism, Travel & Tourism Development Index (TTCI)

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT SƏS YAZILARI ARXİVİ

Şadgün Araz qızı Məmmədova
Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti

Xülasə: Azərbaycanda Dövlət Səs Yazıları Arxivinin yaradılması 1968-ci ilə təsadüf edir. Bu arxiv sayəsində Azərbaycanın ictimai-siyasi, elmi, tarixi, mədəni həyatını özündə əks etdirən bədii və ya sənədli fono-video materialları, eyni zamanda səs və video yazılarının toplanılıb mühafizə edilməsinə şərait yaradılmışdır. Səs irsimizin və mədəniyyətimizin qorunub saxlandığı başlıca yer sayılan Azərbaycan Dövlət Səs Yazıları Arxivində Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətlərinin, həmçinin məşhur sənət adamlarının, xanəndələrimizə məxsus olan qiymətli materialları qorunub saxlanılır. Həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, arxiv qədim səs yazılarının bərpasının həyata keçirilməsini də təşkil edir. 1900-1914-cü illərə aid olan Azərbaycanın klassik muğam ustalarının yüzlərlə əsəri dünyanın müxtəlif səsyazma studiyalarında yazılır. Bu gün arxiv idarəsində 70 min fono sənəd, 4 mindən artıq isə video yazının mühafizəsi aparılır. Qeyd etmək lazımdır ki, Böyük Britaniyanın Kral kitabxanasının elmi-tədqiqat mərkəzi ilə Azərbaycan Dövlət Səs Yazıları Arxivinin əməkdaşlığı var. Bu günə qədər 50-yə yaxın Azərbaycan aşıq dastanı rəqəmsal səs yazısı formasında həmin kitabxanaya göndərilməsi təmin olunmuşdur.
Açar sözlər: Arxiv, mədəniyyət, səs yazısı, “Herafon”, Qrammofon, audio, sənətkar.

АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ АРХИВ ЗВУКОЗАПИСЕЙ

Аннотация: Создание Государственного архива аудиозаписей в Азербайджане датируется 1968 годом. Благодаря этому архиву созданы условия для сбора и сохранения художественных или документальных фоно-видеоматериалов, а также аудио- и видеозаписей, отражающих общественно-политическую, научную, историческую и культурную жизнь Азербайджана. В Азербайджанском государственном архиве аудиозаписей, который считается основным местом сохранения нашего звукового наследия и культуры, хранятся ценные материалы, принадлежащие выдающимся азербайджанским деятелям, а также известным артистам и певцам. Следует также отметить, что архив организует и реставрацию старинных аудиозаписей. Сотни произведений азербайджанских мастеров классического мугама, датируемых 1900-1914 годами, записываются в различных студиях звукозаписи по всему миру. Сегодня в архивном отделе хранится 70 000 фонографических документов и более 4 000 видеозаписей. Следует отметить, что между научно-исследовательским центром Королевской библиотеки Великобритании и Азербайджанским государственным архивом аудиозаписей существует сотрудничество. На сегодняшний день в эту библиотеку в цифровом аудиоформате отправлено около 50 азербайджанских ашугских эпосов.
Ключевые слова: Архив, культура, запись, «Герафон», Граммофон, аудио, артист.

AZERBAIJAN STATE AUDIO RECORDINGS ARCHIVE

Summary: The establishment of the State Audio Recordings Archive in Azerbaijan dates back to 1968. Thanks to this archive, conditions have been created for the collection and preservation of artistic or documentary phono-video materials, as well as audio and video recordings, reflecting the socio-political, scientific, historical, and cultural life of Azerbaijan. The Azerbaijan State Audio Recordings Archive, which is considered the main place where our audio heritage and culture are preserved, preserves valuable materials belonging to prominent figures of Azerbaijan, as well as famous artists and singers. It should also be noted that the archive also organizes the restoration of ancient audio recordings. Hundreds of works by classical Azerbaijani mugham masters dating back to 1900-1914 are recorded in various recording studios around the world. Today, the archive department preserves 70 thousand phono documents and more than 4 thousand video recordings. It should be noted that there is cooperation between the Azerbaijan State Audio Recordings Archive and the Scientific Research Center of the Royal Library of Great Britain. To date, nearly 50 Azerbaijani ashug epics have been sent to that library in digital audio format.
Keywords: Archive, culture, recording, "Herafon", Gramophone, audio, artist

Azərbaycan ərazisindəki digər tarixi abidələrlə yanaşı fono (səs yazılar) sənədlərinin də qiymətli arxiv materialları olaraq toplanılması və mühafizə edilməsi məqsədilə Nazirlər Kabineti tərəfindən 5 aprel 1968-ci il tarixli 154 saylı qərarı ilə Azərbaycan Respublikası Dövlət Səs Yazıları Arxivi yaradımışdır. Azərbaycan Respublikası Dövlət Səs Yazıları Arxivi ölkəmizin xalq təsərrüfatı, ictimai-siyasi, elm və mədəni həyatını özündə əks etdirərək sənədli bədii fono sənədləri, eyni zamanda, dövlət ictimai və siyasi xadimlərimizə məxsus olan çıxışların lent və görüntü yazılarının, müharibə və əmək veteranlarına məxsus, əmək qabaqcıllarının, elm və incəsənət xadimlərinin səs yazılarını saxlanılmasında, onların qorunaraq gələcək nəsillərə ötürülməsində bizə kömək edir.

Azərbaycan Dövlət Səs Yazıları Arxivi Azərbaycan Respublikası Milli Arxiv İdarəsinin tərkibində fəaliyyət göstərən 6 dövlət arxivi arasında ən son yaranmış olan arxivdir. MDB ölkələri sırasında isə ikinci arxivdir. İlk belə arxiv 1967-ci ildə Rusiyada yaradılmışdır. Səs Yazıları Arxivinin əsas məqsədi vətənimizin elm və mədəniyyətini, ictimai-siyasi həyatını, tarixini özündə əks etdirən, həmçinin bədii və sənədli audio və video sənədlər, dövlət xadimlərinə, siyasi-ictimai xadimlərinə məxsus müxtəlif səs və video daşıyıcılarında olan arxiv sənədlərinin saxlanılmasını həyata keçirməkdir. İş otaqlarına və mühafizəxanalara nəzər salsaq görəririk ki, köhnə qrammofon valları, videoyazıları, köhnə musiqi qutusu, karton qutuda səliqəli formada saxlanılan foto sənədləri, son dövrlərə məxsus audio və video cihazları, qısacası dünən və bu gün arasında əlaqə yaradacaq ecazkar səslərin qorunmasını Səs Yazıları Arxivində həyata keçirir. Bu Arxiv İdarəsində onlarla tanınmış, məşhur şəxsin canlı səsi və ya musiqisi saxlanılır. Bu foto və video sənədlər elm, incəsənət, siyasət, bir sözlə, nadir şəxsiyyətlər, tarixi hadisələr barəsində yazılmış olan doğlun və nadir kitablardan, danışılmış olan ən gözəl xatirələrdən yaxşı qorunub saxlanılmış fotoşəkillərdən belə təsirli, daha qiymətlidir . Səbəbi odur ki, həmin səslərdə o insanlar, həmin tarixi anlar dirildə bilir, canlıdırlar.

Azərbaycan Dövlət Səs Yazıları Arxivində saxlanılan ən qədim sənəd XIX əsrin ikinci yarısına aid sənəddir. Bərk sıxılmış vəziyyətdə, deşikli kartondan olan bu val «Herafon» adlı cihazda səsləndirilir. Valın kənar hissəsində rus dilində mürəkkəb qələmlə Ştrausun «Qaraçı Baronu» və «Mazurka-polka» sözləri qeyd olunmuşdur. Bu Mirzə Fətəli Axundzadənin dəst-xəttidir. Həmin val Şəki şəhərindən, görkəmli dramaturqun ev-muzeyindən gətirilmişdir.

Azərbaycan arxivində səsyazma tarixinin başlanğıcı, yəni ilk səs yazısı 1901-ci ildə, Bakıda Rus İmperator Musiqi Cəmiyyəti yerli şöbəsinin açılışı ilə əlaqədardır.
Şərq tarixində ilk dəfə məşhur Azərbaycan xanəndəsi olan Cabbar Qaryağdıoğlu tərəfindən səsin qrammafon valına yazdırılması baş tutmuşdur. İlk müşayiətçi isə görkəmli tarzən Qurban Pirimov olmuşdur.
Cabbar Qaryağdıoğlundan başqa, valları buraxılan başqa görkəmli sənətkarlarımız sırasında Mirseyid Mirbabayev, Ələskər Abdullayev, İslam Abdullayev, Məşədi Məhəmməd Fərzəliyev, Məcid Behbudov, Keçəçioğlu Məhəmməd, Seyid Şuşinski və başqaları olmuşdur. Qeyd olunan siyahıya Azərbaycan teatrının məşhur aktyorlarına məxsus səs yazılarını da əlavə edə bilərik.
1913-cü ildə Bakıda qrammofon hazırlayan səhmdar cəmiyyətlərinin say artımı ilə yanaşı, fəaliyyətləri də genişlənməyə başlamışdır. Tezliklə ingilis "Qrammofon" və fransız "Pate" firmalarının ayrıca Bakı şöbələri açılmışdır. [4]
Onu da qeyd etməliyik ki, Azərbaycan musiqi mədəniyyətinə məxsus valların hazırlanması və onların yayımı işində o zaman ilk pilləyə yiyələnmiş "Sport-Record" firmasının emblemində tar, kamança və dəf təsvir olunmuşdu.
1916-cı ildə "Ekstrafon" firmasının Kiyevdəki şöbəsi tərəfindən Azərbaycan operasının dəyərli nümunəsi sayılan, Ü.Hacıbəyovun "Leyli və Məcnun" operası qrammofona yazılmışdır., Lakin təəssüflər olsun ki, vallar bizim dövrə qədər gəlib çata bilməmişdir. .
Dövlət Opera və Balet teatrının solisti olan Bülbül tərəfindən araşdırmalar aparılmışdır və 1932-ci ildə Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında elmi araşdırmalar kabinəsi yaradılması işinə başlanılmışdır. Onu da qeyd etməliyik ki, bu qurum Qafqazda ilk elmi araşdırma qurumu sayılır. Qurumun qarşısında duran əsas məqsədlər sırasında Azərbaycan xalq melodiyalarının toplanması, onların öyrənilməsi və yayımlanması yolunda başlıca xidmətlərin göstərilməsi olmuşdur. Onun işində bir sıra elm adamlarının- Üzeyir Hacıbəyov ,V.Pasxalov, Səid Rüstəmov, A.Belyayev, Cövdət Hacıyev, Niyazi, Qara Qarayev, və s. kimi xadimlərimizin yaxından iştirakı görülmüşdür. Dağlıq Qarabağ ərazisində aparılmış ilk folklor ekspedisiya zamanı fonovaliklərə 150-dən çox xalq mahnısı yazılmışdı. Həmin dövrdə kabinə iki fonoqraf, diktofon və 200 mum valikdən faydalanmışdı.
1932-1939-cu illəri əhatə edən ekspedisiya təşkil olunmuşdur. Həmin ekspedisiya Gəncə-Şəmkir və Şəki-Zaqatala bölgələrinə, həmçinin Ermənistan və Gürcüstanın azərbaycanlılar yaşayan bölgələrində (Borçalı, Dilican, Sandar, Basarkeçər,) Həmin illər ərzində Noginsk zavodu tərəfindən dəyərli aşıqlarımızdan olan Aşıq Mirzənin, Aşıq Əsədin, Aşıq Islamın, Aşıq Qara və Aşıq Teymurun ifaları vallara köçürülmüşdür. 1940-cı illərdə isə M.Maqomayevin "Nərgiz", Ü.Hacıbəyovun "Koroğlu" və R.Qlierin "Şahsənəm" operalarından ariyalar buraxılan vallarda öz əksini tapmışdır.
Azərbaycan Dövlət Səs Yazıları Arxivi Azərbaycanın klassik muğamlarının və aşıq sənətinin qorunub saxlanılması işində əvəzsiz rol oynamışdır. Köhnə səs yazılarının bərpası, rəqəmsallaşdırılması məsələsinə diqqət ayırmaq və bu iş ilə məşğul olaraq, mədəni irsimizin gələcək nəsillərə çatdırılması təmin edilir.
Arxiv əməkdaşları tərəfindən tədqiqatçıların sənədlərdən istifadə etməsi təmin olunmaqla yanaşı, eyni zamanda sərgilərin təşkil edilməsində də fəal iştirak edirlər. Onlar dövri mətbuat üçün məqalələr hazırlanmasında və radio-televiziya verilişləri üçün materialların təqdim edilməsinə də köməklik göstərirlər. Həm Milli Arxiv İdarəsi, həm də dövlət arxivləri tərəfindən müstəqil və ya digər elmi-tədqiqat qurumları ilə birlikdə, arxivlərdə saxlanılmış olan qiymətli tarixi sənədlərimiz əsasında toplular hazırlanır və nəşr etdirilir.
Hal-hazırda Dövlət Səs Yazıları Arxivinin bütünlüklə rəqəmsal sistemə keçirilməsi ilə əlaqədar ardıcıl iş görülür. Bu prosesin aparılması arxivdə saxlanılan fono və video materialların gələcəyi üçün son dərəcə vacib bir məsələdir. Ümumilikdə deyə bilərik ki, arxivin əhəmiyyəti dövlətimiz üçün misilsizdir. Sözügedən arxivdə ölkəmizin mədəni və ictimai həyatının bütün sahələrini əhatə edən, həmçinin görkəmli şəxsiyyətləri əhatə edən qiymətli soraqlar saxlanılır. Qeyd

olunan mənəvi sərvət xalqımızın bir millət və dövlət kimi necə qədim olmağımızı təsdiq edir. Yarandığı dövrdən bu günə qədər arxiv ölkəmizin ictimai, siyasi və mədəni həyatını özündə əks etdirən səs və video yazılarını toplayıb saxlayır. Dövlət Səs Yazıları Arxivi ötən onillərdə xeyli uğurlar əldə etməyə nail olmuşdur. Bu səbəbdən də arxivdə zəngin bir xəzinə yaradılıb.

Arxivin fondlarında saxlanılan sənədlər 70 mindən çoxdur. 50 minə yaxın səs yazıları qrammafon valları, 20 minə yaxın SD disklər maqnitofon lent yazıları, səslərə isə 700-dən artıq video süjetlər daxildir. Eyni zamanda qeyd etməliyik ki, ilk növbədə bu video süjetlərin köçürülməsi lazımdır. Arxiv işçiləri bütün sənədlərin köçürülməsini, etibarlı bir şəkildə gələcək nəsillərə ötürülməsi üçün əllərindən gələni əsirgəmirlər. Biz arxivdə fəaliyyət göstərən işçilər fanatlar adlandıra bilərik. Ümumiyyətlə bu sahədə çalışmaq xüsusi bir diqqət tələb etdiyi üçün hər kəs öhdəsindən gəlməyi bacarmır. Bir səsin köçürülməsi üçün saatlar sərf etmək lazımdır. İşin uğurla başa çatdırılmasına görə çoxlu cəhdlər etmək və istəyə nail olmaq, həmçinin bu qiymətli səsləri sənədləşdirmək əslində bir növ milli-mənəvi tarix yazmaq ənənəsidir. Etiraf etmək lazımdır ki, tarixən biz yaratdıqlarımızı qorumaq xüsusiyyətinə malik olmamışıq. Bu səbəbdən də, zaman-zaman bizə məxsus olan çoxsaylı qiymətli materiallarımızı itirmişik. Bəzən tanınmış bir sənətkarın ölümündən sonra ona məxsus ifaların itib-batması ilə rastlaşırıq. Arxiv əməkdaşları isə uzaq illərdə məxsus bir plastinkanın tapılması üçün uzaq rayonlara belə gedir, onu əldə etmək üçün səy göstərirlər. Bu ənənəni artırmaq, qorumaq gərəkdir.

Son illərdə isə arxiv olduqca maraqlı, gərəkli bir işi həyata keçirib. ABŞ vətəndaşı, əslən türk soydaşımız olan Seyid Onur Şenarslanla birlikdə maraqlı bir layihə üzərində çalışıb, İngiltərənin "Kral" kitabxanasının layihəsində iştirak edib, layihəni qazanıb. "Kral" kitabxanasının ayırdığı qrant hesabına Şenarslan Amerikadan xüsusi qiymətli səs yazı avadanlıqları alıb. Arxivdə illərdən bəri qorunub saxlanılan aşıq yaradıcılığı nümunələri toplanaraq köçürülüb. Qarşıya qoyulan məqsədə yetilib, layihədə nəzərdə tutulan 50 aşıq dastanı yüksək səviyyədə təmizlənib, bərpa edilib və disklərə köçürülüb. İlk növbədə arxivdəki dastanlar bərpa prosesindən keçib. [5]

Audio və video yazıların bərpası ardıcıl olaraq bu qayda ilə aparılmaqda davam edir. Arxivdə quraşdırılmış olan son avadanlıqların köməyi ilə müxtəlif vasitələrlə yazılmış olan audio yazıları oxunması üçün bundan sonrakı mərhələlərdə daha çox kömək olacaq. Eyni zamanda köhnə valların təmizlənməsi üçün xüsusi məhlullar vardır ki, bu məhlulların köməyi ilə 100 il əvvəl yazılmış olan hər hansı bir plastinkanın əvvəlki keyfiyyətini 80 %-ə qədər bərpa etmək imkanımız var. Başqa-başqa sürətlərdə yazılmış plastinkaların hər birinə aid xüsusi səstəmizləyici məhlullar hazırlanıb. Bu məhlulların köməyi ilə təmizlənən plastinkalar xüsusi qurğuların köməyilə qurudulur, sonrakı mərhələdə isə sənədin köçürülməsi həyata keçirilir. Hələ ki, bu zamana qədər dünyada elə bir avadanlıq yaradılmayıb ki, bu avadanlığın köməyi ilə audio vasitənin 100 % bərpa edilməsi mümkün olsun. Lakin yenə də, köhnə səs yazılarının bərpasında bu səviyyəyə gəlib çatması çox böyük irəliləyiş hesab olunur. XX yüzilin əvvəllərində Azərbaycanın tanınmış xanəndələrinin çoxlu sayda qrammofon valları yazılmışdır ki, bu gün o plastinkaların 500-dən artığı Azərbaycan Dövlət Səs Yazıları Arxivində saxlanılmaqdadır.

Onu da qeyd edək ki, layihə üzrə köçürülmüş 50 aşıq dastanının hər birinin nüsxəsi bu gün İngiltərənin "Kral" kitabxanasında fonda daxil edilmişdir. İlk dəfədir ki, Azərbaycanla bağlı "Kral" kitabxanasında belə bir fondun açılmasına şahid oluruq. Həmçinin bildirməliyik ki, İngiltərədə Azərbaycanla bağlı bu cür məlumatlara maraq böyükdür. İngilislər qeyd edirlər ki, İngiltərədə ölkəmizə məxsus olan folklor nümunələrinə, aşıq sənətinə, muğamlara çox böyük həvəslə qulaq asırlar. “Kral” kitabxanası həm də elmi-tədqiqat mərkəzi kimi fəaliyyət göstərir. Qərbdən gəlmiş olan mütəxəssislər kitabxanada Şərq mədəniyyətini və incəsənətini tədqiq edir, buradakı nümunələri diqqətlə araşdırırlar.

Həmçinin Azərbaycan aşıq sənətinin toplanılaraq disklərə köçürülməsində yalnız arxiv materialları kifayət etmir, eyni zamanda bölgələrimizdə saxlanılan, əldə olan və ya sinələrdə

yaşayan mənəvi sərvət nümunələri mümkün olduğu qədər toplanılır və bizdən sonrakı, gələcək nəsillərə çatdırılması üçün saxlanılır. Azərbaycan Dövlət Səs Yazıları Arxivi dünya standartları səviyyəsində fəaliyyət göstərən arxivlər sırasındadır. Sənədlərin qorunması üçün artıq lazımi yaradılmışdır.

Qarşıda duran, əsas məqsədlərimizdən biri olan Azərbaycan aşıq sənətinin dünya səviyyəsində daha geniş tanıdılması yönündə işlər artıq öz bəhrəsini verməkdədir. Səs Yazıları Arxivində hazırda 1200-dən çox qiymətli folklor nümunələri, həmçinin dastanlar toplanıb, saxlanılmaqdadır.

Arxivdə saxlanılan materiallar sırasında aşıq sənətinin ötən əsrin 30-cu illərinə aid səs yazı nümunələri də vardır. Arxivin qarşısında duran əsas məsələlərdən biri də bu qiymətli nümunələrin ilk öncə yeni, çağdaş səs daşıyıcı vasitələrə köçürülməsini təmin etməkdən ibarətdir. Ötən əsrin sonlarında həmin səs yazı nümunələri maqnitofon lentlərinə köçürülmüş, və fono sənədlər bu şəkildə xilas edilmişdir. Artıq əsrin ortalarında elm və texnikanın inkişafı sayəsində kompüter kəşf olunmuş və fono sənədlərin müdafiəsi bu şəkildə aparılmışdır. Bundan sonra nümunələrin ardıcıl şəkildə yeni səs daşıyıcıları olan SD disklərə köçürülməsi prosesinə başlanıldı.

Arxivin xəlqi soraqların qorunmasındakı əvəzsiz rolu getdikcə daha artıq bilinməkdədir. Son illərdə AMEA Folklor İnstitutunun direktoru, professor Hüseyn İsmayılovun onlarla fono-video-diskdən ibarət zəngin irsi arxivə qəbul olunub. Burada habelə Azxərbaycan aşıq sənəti ilə bağlı xeyli tədbirlər, müxtəlif mövzulu çıxışlar var. Eləcə də xalq artisti, professor Tofiq Bakıxanov özünün və atası, tarzən Əhməd Bakıxanovun irsini arxivə təqdim edib. Tanınmış folklorşünas Elxan Məmmədli, Maşalah Xudubəyli, qarmonçalan Zakir Mirzəyev, xalq artistləri-xanəndə Canəli Əkbərov, tarzən Ramiz Quliyevin, bəstəkar Eldar Mansurov və başqaları səs yazılarını arxivə təqdim ediblər. [5]

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Dövlət Səs Yazıları Arxivi
2. İ.Səfərova, Arxivşünaslıq dərslik. Bakı 2015. 163 s

INTERNET RESURSLARI:

3. http://www.milliarxiv.gov.az/az/news/azerbaycan-respublikasi-dovlet-ses-yazilari-arxivi-50-il
4. https://www.azerbaijans.com/content_1798_az.html
5. https://www.anl.az/down/meqale/xalqcebhesi/2010/aprel/114740.htm

İÇ MEKÂN TASARIMINDA BUTİK OTEL YAKLAŞIMI: DENİZLİ ANIM OTEL ÖRNEĞİ
THE BOUTIQUE HOTEL APPROACH IN INTERIOR DESIGN: A CASE STUDY OF DENIZLI ANIM HOTEL

Arş. Gör. Şule KOÇ
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi,
İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, Merkez, Bilecik
Öğr. Gör. Sultan Ece ALTINOK ÇALIŞKAN
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi,
İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, Merkez, Bilecik
Öğrenci Şeyma ŞİMŞEK
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi,
İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, Merkez, Bilecik

ÖZET
Butik oteller, konaklama sektöründe özgün tasarım ve kişiselleştirilmiş hizmet anlayışı sunan tesisler olarak tanımlanabilmektedir ve geleneksel otellerden farklı olarak az sayıda oda ile bireysel bir konaklama deneyimi sunmayı hedeflemektedirler. Butik otellerin iç mekân tasarımlarında estetik, işlevsel ve ergonomik tasarım unsurları dengeli bir şekilde ele alınmaktadır.
Bu çalışma, Denizli Anım Butik Otel örneği ile butik otel odalarının iç mekân tasarımlarını analiz ederek kullanıcı deneyimine olan etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada literatür taraması, saha incelemeleri ve görüşme yöntemleri bir arada kullanılarak karma yöntem tercih edilmiştir. Denizli Anım Butik Otel'in farklı oda tiplerinde gerçekleştirilen analizlerle mekânsal düzenlemelerin tasarım boyutları detaylı olarak incelenmiştir. Çalışma kapsamında renk ve malzeme seçimleri, mobilya yerleşimi, aydınlatma tasarımları ve mekânsal organizasyon gibi temel tasarım bileşenlerine odaklanılmıştır.
Çalışmada otelin iç mekân düzenlemelerinde kullanıcı memnuniyetini artıran ergonomik ve estetik yaklaşımların benimsenmiş olduğu saptanmıştır. Özellikle renk paletleri ve malzeme tercihleri konukların psikolojik rahatlamasına katkı sağlarken, mobilya düzenlemeleri ve aydınlatma tasarımlarının konforlu bir deneyim yarattığı belirlenmiştir. Aynı zamanda mekânsal organizasyonun otelin genel mimari kimliği ile uyumlu olduğu da gözlemlenmiştir.
Elde edilen bulgular, butik otel odalarının iç mekân tasarımlarında estetik ve işlevselliğin dengeli bir şekilde ele alınmasının kullanıcı memnuniyetini artırdığı sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda, butik otel projelerinde kullanıcı odaklı tasarım yaklaşımlarının benimsenmesinin gelecekteki projeler için önemli bir model sunacağı değerlendirilmektedir.
Anahtar Kelimeler; Otel Tasarımı, Butik Oteller, Mekân Tasarımı, Otel İç Mekân Tasarımları, Tasarım Yaklaşımları

ABSTRACT
Boutique hotels can be defined as establishments that offer unique designs and personalized services in the hospitality sector. Unlike traditional hotels, they aim to provide an individualized accommodation experience with a limited number of rooms. The interior designs of boutique hotels balance aesthetic, functional, and ergonomic design elements. In this context, the study aims to analyze the interior designs of boutique hotel rooms using the example of Denizli Anım Boutique Hotel and examine their effects on the user experience. A mixed-methods approach was employed in the study, utilizing a literature review, field surveys, and interviews. The spatial arrangements of different room types in Denizli Anım Boutique Hotel were thoroughly analyzed regarding design dimensions. The study focused on key design components, including color and material choices, furniture arrangements, lighting designs, and spatial organization.

The findings indicate that ergonomic and aesthetic approaches, which enhance user satisfaction, have been adopted in the hotel's interior arrangements. Specifically, color palettes and material preferences contribute to the psychological relaxation of guests, while furniture arrangements and lighting designs create a comfortable experience. It was also observed that the spatial organization harmonized with the hotel's overall architectural identity.
In conclusion, it was determined that a balanced consideration of aesthetics and functionality in the interior designs of boutique hotel rooms increases user satisfaction. Accordingly, adopting user-centered design approaches in boutique hotel projects is considered to provide an important model for future projects.
Keywords; Hotel Design, Boutique Hotels, Space Design, Hotel Interior Design, Design Approaches

1.GİRİŞ

Otelcilik sektörü, bireylerin değişen beklenti ve gereksinimlerine uyum sağlamak amacıyla sürekli bir dönüşüm içerisindedir. Bir otelin kullanıcı üzerinde bıraktığı ilk izlenim, büyük ölçüde mimari kimliğiyle ilişkilidir. İç mekân tasarımında tercih edilen mimari unsurlar, tasarım detayları, yüzey malzemeleri ile renk ve doku seçimleri, otelin kimliğini biçimlendiren temel öğelerdir. Bu unsurlar, otelin sunduğu konfor ve hizmet kalitesiyle bütünleşerek mekânın genel standartlarını belirlemektedir. Otelin türü, mimari yapısı, iç mekân tasarımı, atmosferi, büyüklüğü ve içerdiği alanlar ise kullanıcı algısını şekillendirmektedir. Bu unsurlar, kullanıcı deneyimi üzerinde olumlu ya da olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Bu nedenle, otel tasarımında kullanıcı beklenti ve gereksinimlerine uygun çözümler geliştirmek, sektör açısından önemli bir gereklilik hâline gelmektedir. İç mekân tasarımının yalnızca fiziksel, psikolojik ve sosyal gereksinimlere yanıt vermesi yeterli olmayıp, estetik bir bütünlük sunarak kullanıcının zihinsel ve duygusal rahatlığını desteklemesi de gerekmektedir (Soyer, 2020).
Bu çalışma Denizli Anım Boutique Hotel'in yatak odalarının iç mekân özelliklerini ve bu özelliklerin kullanıcı ihtiyaçlarına göre nasıl şekillendiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında söz konusu otel odalarının geleneksel tasarım anlayışından farklılaşarak dönemsel tasarım yaklaşımlarını benimsemesi elde edilen bulguların daha anlamlı hâle gelmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda Denizli Anım Boutique Hotel'in analiz edilmesi iç mekân tasarımının kullanıcı deneyimi üzerindeki etkilerini ortaya koymak açısından uygun bir örnek teşkil etmektedir.

2. OTEL VE BUTİK OTEL KAVRAMI

Otel kavramı, kökeni Fransızca "ostel" sözcüğüne dayanan ve Latince "hospitium" terimiyle özdeşleşen bir yapıyı ifade etmektedir. Genel anlamda oteller, yolcuların geçici konaklama ihtiyaçlarını karşılayan buna ek olarak yeme-içme ve eğlence gibi hizmetler sunan tesislerdir (Tunalı, 2009). Modern dönemde oteller, yalnızca turizm amaçlı değil iş seyahatleri ve tatil gibi farklı konaklama ihtiyaçlarına yanıt veren modern yapılar hâline gelmiştir. Sunulan hizmet çeşitliliği, konfor ve kalite standartları kadar otelin konumu ve mimari tasarımı da önemli bir rol oynamaktadır (Soyer, 2020).
"Butik" kavramı, Fransızca "boutique" kelimesinden türemiş olup farklı kaynaklarda çeşitli tanımlarla ele alınmaktadır. Türk Dil Kurumu, bu kavramı "seçkin müşterilere ev konforu sunan, oda sayısı sınırlı, şık bir otel türü" olarak açıklamaktadır (TDK, 2025). Butik oteller, konaklama sektöründe özgün tasarım anlayışı ve kişiselleştirilmiş hizmet sunan tesisler olarak değerlendirilmektedir. Geleneksel otellere kıyasla daha az sayıda oda içermesi, misafirlerine bireysel ve özel bir konaklama deneyimi sağlamayı hedeflemektedir. Bu bağlamda butik otellerin iç mekân tasarımında estetik, işlevsellik ve ergonomi unsurlarının dikkatle ele alınması gerekmektedir.

2.1. Butik Otel Gelişimi ve Genel Özellikleri

Turizm sektöründe ürün sunumunun giderek standardize olması butik otelciliğin oluşmasına olanak sağlamıştır. Literatürde ise butik otellerin doğuşuna dair iki ana görüş bulunmaktadır. Bazı kaynaklar, butik otel kavramının 1980'li yılların başında Anouska Hempel'in Londra'da tasarladığı The Blakes oteli ile başladığını savunurken, diğer kaynaklar ise bu anlayışın kökenlerini 1984 yılında New York'ta Ian Schrager tarafından açılan The Morgans Hotel'e dayandırmaktadır (Yiğit, 2024).

Turizm endüstrisinin hızlı gelişimi, otel işletmeciliğini tatil ihtiyaçları ve beklentilerle paralel olarak dönüştürmüştür. Otellerin temel işlevi genellikle sabit kalsa da kullanıcıların yaşam tarzlarındaki değişimler, boş zamanlarını değerlendirme biçimleri ve artan beklentiler, bu sektördeki çeşitliliği önemli ölçüde artırmıştır. Butik oteller, otelcilikteki aynılaşma ve sıradanlıktan çıkmak amacıyla gelişimlerini sürdürmektedir (Doğaner, 2013).

Butik otellerin sahip olması gereken nitelikler şunlardır:

- Modern, röprodüksiyon veya antika gibi farklı mobilya ve malzemelerle tefriş ve dekorasyon.
- Beş yıldızlı otel odaları için belirlenen nitelikleri taşıyan konforlu odalar.
- Kapasiteye uygun kabul holü ve lobinin yeterli alan sunması hâlinde, bir oturma mahalli veya ayrı bir oturma salonu.
- Yönetim odası.
- Yatak kapasitesinin en az %75'ine hizmet veren bir alakart lokanta, kapasitesi elli kişiden az olmamak kaydıyla.
- Genel alanlarda klima sistemi.
- 24 saat oda servisi.
- Çamaşır yıkama ve kuru temizleme hizmeti.
- Otopark hizmeti.
- Odalarda, müşteri tarafından seçilen bir adet günlük gazete servisi ve gece kullanımına hazırlama hizmeti.
- Birden fazla kat içeren tesislerde, müşteri asansörü ve merdiveni.
- Tesisin müşteri yatak kapasitesinin en az %50'si oranında eğitimli personel ile hizmet verilmesi.
- Kadın ve erkek personel için ayrı soyunma yerleri, dolaplar, duş ve tuvaletler.
- Aşağıdaki ünitelerden en az birinin bulunması:
    - Kişi başına 1,2 metrekare alan düşen, en az elli kişilik pasta salonu; elli kişilik kabare, sinema veya tiyatro etkinliklerinin yapılabileceği salon; en az 60 metrekare büyüklüğünde bir kütüphane.
    - Açık veya kapalı yüzme havuzu.
    - Jimnastik salonu, bowling-bilardo salonu, kütüphane, Türk hamamı, buhar banyosu, kar odası, tuz odası, tuzlu buhar odası, sıcak taş odası, alarm sistemi bulunan sauna, masaj üniteleri, aletli masaj üniteleri, cilt bakım üniteleri, spor sahası, tenis kortu, kayak pisti, duvar tenisi salonu veya benzeri imkânlar sağlayan en az üç ünite.

2.2. Butik Otel Odası Nitelikleri, İç Mekan Özellikleri ve Mekansal Bileşenleri

Otel odaları, konaklama ihtiyacının karşılandığı en önemli alanlardan biri olup otelin hizmet sunumunun bir parçasıdır. Butik otellerin kendine özgü tarzı, odalarının mekânsal özellikleri ve nitelikleri, doğrudan müşteri tercihleri üzerinde etkili olmaktadır (Akturan, 2017). Modern dönemde sıradan yaşam standartlarından kaçmak isteyen bireyler, tatil tercihlerini kendilerini özel hissedecekleri ve kişiye özel hizmet sunan butik otellerden yana kullanmaktadır. Bu bağlamda, HVS (Hospitality Valuation Services)'nin butik otellerin olması gereken

nitelikleriyle ilgili hazırladığı karşılaştırmalar Tablo 1'de yer almaktadır (Balekjian ve Sarheim, 2011).

Butik otelde olması gereken	Butik otelde olmaması gereken
✓ Özgün	× Eski moda
✓ Moda	× Geleneksel
✓ Modern	× İş oteli
✓ Samimi	× Standartlaşma
✓ Tasarım odaklı	× Düşük teknoloji
✓ Sıcak	× Basit
✓ Tematik	× Kişisel olmayan
✓ Yüksek teknoloji	× Her şey dâhil
✓ Kişiye özel hizmet	× Sıradan
✓ Seçkin	× Farklı bir kişiliği olmayan
✓ Deneyimsel	× Yaygın
✓ İlham verici	
✓ Heves uyandıran	

Tablo 1. Butik Otel İçin Olması ve Olmaması Gerekenler (Balekjian ve Sarheim, 2011)

Butik otelin mimari özellikleri, genellikle otelin bulunduğu lokasyon ve konsepti ile doğrudan ilişkilidir. Ayrıca, otelin bulunduğu şehir ve coğrafi faktörler de tasarım sürecini etkileyen önemli unsurlar arasında yer alır. Örneğin, Ege Bölgesi'nde yer alan butik oteller ile İç Anadolu Bölgesi'ndeki butik oteller, farklı malzeme kullanımı, iç mekan tasarımı, renk seçimleri, kültürel çevreye uyum ve mimari tarz bakımından farklılıklar göstermektedir (Yiğit, 2024).

Butik otel odaları, misafirlerin uyuma, dinlenme, çalışma, giyinme ve kişisel bakım ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla tasarlanır. Bu ihtiyaçların en rahat şekilde karşılanabilmesi için oda içerisindeki organizasyon doğru bir biçimde planlanmalı ve uygulanmalıdır. Oda büyüklüğü, tipi, konumu ve kat üzerindeki yeri gibi özellikler, odanın ana niteliklerini oluşturur (Akturan, 2017). Oda tasarımında dikkat edilmesi gereken başlıca unsurlar ise şunlardır:

Odanın Konumu: Yatak katlarının tasarımı, odaların formunu, tipini ve büyüklüğünü doğrudan etkileyerek, otelin yatak kapasitesini ve oda sayısını belirler. Bu katların planlanmasında temel amaç, misafirlerin odalarına kolayca ulaşabilmelerini sağlamaktır. Ayrıca, odaların manzaradan faydalanabilmesi, odaların tasarımında dikkate alınması gereken önemli bir unsurdur (Tunalı, 2009).

Odanın Formu: Mekân formu, mekânın algılanan büyüklüğünü etkileyebilir ve bu durum, iç mekân tasarımını doğrudan etkileyen bir faktördür.

Aynı alana sahip farklı formlarda odalar, farklı tasarım çözümleri gerektirir ve her biri farklı bir kullanıcı deneyimi sunar (Tunalı, 2009).

Odanın Büyüklüğü: Otel odalarının boyutları, kullanılan net alanlar genellikle belirli kurallara dayalıdır. Ancak, butik otellerde oda büyüklüğü, otelin kullanıcı profili, talep ve gereksinimler, arazi koşulları ve konaklama amacı gibi faktörlere göre değişkenlik gösterebilir (Rutes, 1985).

Tasarım sürecinde fonksiyonel, teknolojik, ekonomik, biçimsel ve estetik yaklaşımlar bir bütün olarak ele alınır. Bu bütüncül yaklaşım, otelin mekânsal organizasyonunun oluşumunda temel rol oynar ve kullanıcı deneyimini en iyi şekilde destekleyen bir yapı ortaya çıkar (Opak, 2019). Tasarım sürecinde, mekânın şekillenmesinde kültür, kullanıcılar arasındaki sosyal düzen, mahremiyet talebi, konum ve iklim gibi faktörler de etkili olmaktadır (Önder, 1995). Bu etkenlere bağlı olarak, konaklama yapılarında mekânsal kademelenme gözlemlenmektedir. Mekânsal kademelenmenin göz ardı edildiği tasarımlarda, kullanıcılar için yeterli mahremiyet sağlanamamakta, fiziksel ve duygusal güvenlik hissi zayıflamakta ve sosyal ilişkilerin gelişimi olumsuz yönde etkilenmektedir (Gülümoğlu, 2024). Bu kademelenme şu şekilde gruplandırılabilir:

Özel Mekân: Kişilerin mahremiyet ihtiyaçlarını karşılayan özel mekânlar hem uzun hem de kısa süreli kullanıma uygun, somut ve imgesel unsurlarla tanımlanan alanlardır. Bu tür mekânların farkı, diğerlerine göre daha sahiplenilmiş, korunmuş, kişiselleştirilmiş ve gözetilen niteliklere sahip olmalarıdır (Önder, 1995).

Yarı Özel Mekân: Yarı özel mekânlar, fiziksel veya simgesel unsurlarla belirli bir birey veya grupların kullanımına sunulan, kısa veya uzun süreli bir sahiplik ilişkisi barındıran, işlevsel alanlara sahip olup, üyeler veya konuklar için erişime açık alanlardır. Bu tür mekânlar hem bireysel hem de sosyal etkileşimlere olanak tanır (Gülümoğlu, 2024).

Yarı Genel Mekân: Giriş ve geçiş için daha az kural barındıran, belirli bireyler veya gruplar tarafından sahiplenilmeyen ve genellikle yönetimin sorumluluğunda olan alanlardır. Bu mekânlar, bireyler arasında geçici etkileşimlere olanak tanır ve daha genel bir paylaşım yapısına sahiptir (Önder, 1995).

Genel Mekân: Herkes tarafından belirli kurallar çerçevesinde kullanılan, bireyler veya gruplar tarafından sahiplenilmeyen ve tamamen yönetimin sorumluluğunda olan alanlardır. Bu tür alanlar, genellikle ortak kullanım amacı taşır ve kullanıcılar arasında eşit erişim imkânı sağlar (Önder, 1995).

2.3. Kullanıcıların Fiziksel, Psikolojik ve Sosyal Gereksinimleri

Otel tasarımlarında, özellikle iç mekân düzenlemelerinde, misafirlerin beklentileri ve gereksinimleri dikkate alınarak detaylı bir planlama yapılmalıdır. Tasarım sürecinde, misafir memnuniyetini ve konforunu sağlayacak temel unsurları belirlemek büyük önem taşır. Bu gereksinimlerin belirlenmesinde, objektif ve somut bir yaklaşım benimsenmelidir. Misafirlerin genel kullanım ihtiyaçları, nesnel kriterlere dayandırılmadığı takdirde, tasarım amacına ulaşamaz ve mekânın işlevselliği yeterince sağlanamaz. Kullanıcı gereksinimleri, zaman ve mekân gibi değişkenlere bağlı olarak farklılık gösterir. Bu nedenle, otel tasarımlarında esnek ve uyarlanabilir bir yaklaşım benimsenmeli, misafirlerin dinamik beklentileriyle şekillenen bir tasarım anlayışı geliştirilmelidir (Karakaş, 1999).

Konukların temel gereksinimlerinin ötesinde, birer kullanıcı olarak mekâna dair beklentileri; insani boyut, çevresel sistem ve davranış sistemi gibi unsurları kapsayan bir bütün olarak ele alınmalıdır. Otel işletmelerinin temel hedef kitlesi olan kullanıcılar, iki ana boyutta incelenebilir. Bu boyutlardan ilki fiziksel boyut iken, ikincisi psikolojik ve sosyal boyuttur. Konukların mekân kullanımına yönelik gereksinimlerini anlamak ve analiz etmek için bu iki boyut temelinde bir değerlendirme yapmak, konunun daha iyi kavranması açısından faydalı olacaktır. Fiziksel boyut, mekânın tasarımı ve işlevselliğiyle ilgilenirken; psikolojik ve sosyal boyut ise, bireylerin mekânda kendilerini rahat, güvende ve mutlu hissetmelerini sağlayan unsurlara odaklanır. Her iki boyutun bir arada ele alınması, daha kapsamlı ve konuk odaklı bir tasarım anlayışının geliştirilmesine katkı sağlar (Arcan & Evci, 1999). Otel işletmelerinde konaklayan kullanıcı ihtiyaçları ise şu başlıklar altında ele alınabilir:

Mekânsal Gereksinimler: Mekânın, kullanıcıların statik ve dinamik özelliklerini desteklemesi, bu özelliklere uygun eylemlerin gerçekleştirilmesini sağlaması gereklidir. Kullanıcıların hareketlerini ve bu hareketlerin gerçekleşme biçimlerini dikkate alan bir tasarım sunulmalıdır.

İşitsel Gereksinimler: Mekânda bulunan ses seviyesinin, insan konforunu bozmayacak düzeyde olması önemlidir. Ayrıca, sesin yansıması ve dağılması gibi akustik özellikler de uygun şekilde düzenlenmelidir.

Görsel Gereksinimler: Konukların sağlıklı ve konforlu bir ortamda bulunmaları için doğru miktarda ve uygun koşullarda aydınlatma kullanılması gerekmektedir. Işık şiddeti, insan sağlığı ve rahatını destekleyecek şekilde ayarlanmalıdır.

Sağlık Gereksinimleri: Konaklama alanlarında temiz içme ve kullanım suyunun mevcut olması, atıkların ve çöplerin düzenli olarak uzaklaştırılması, sağlık açısından tehdit oluşturabilecek zararlıların ve mikropların ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Güvenlik Gereksinimleri: Konaklama yapılan alanların yapısal olarak sağlam, güvenli ve dış tehditlere karşı korunaklı olması gerekmektedir. Konukların güvenliğini sağlayacak fiziksel ve teknik önlemler alınmalıdır.

Misafirlerin tatmin edici bir konaklama deneyimi yaşayabilmeleri için bu fiziksel koşulların tamamının eksiksiz olarak sağlanması gereklidir (Ünlü, 2021). Otellerde konaklayan misafirlerin fiziksel gereksinimlerini belirlemek ve ölçümlemek genellikle daha kolaydır; ancak psikolojik gereksinim ve beklentileri tanımlamak oldukça karmaşıktır. Psikolojik gereksinimleri tanımlarken tüm insanlarda ortak olan psikolojik ihtiyaçları göz önünde bulundurmak gereklidir. Psikolojik gereksinimler şu şekilde sınıflandırılabilir (Ünlü, 2021):

Mahremiyet Gereksinimi: Mahremiyet, kullanıcının kendisine ulaşılma çabası üzerinde seçici bir kontrol sahibi olması anlamına gelir. Bu kavram, bireysel özerklikle ilişkilidir ve sınırlandırılmış, korunaklı bir iletişim ortamını da içerir. Bazı kültürlerde mahremiyete verilen önem azalabilir ya da belirli durumlarda göz ardı edilebilir fakat tüm kültürlerde sosyal ilişkilerin yönetilmesi adına davranış sistemlerinin var olduğu kabul edilmektedir (Altman, 1975).

Davranışsal Gereksinimler: İnsanların bulundukları çevrede, ortamın olanaklarını algılayarak kullanabilmeleri ve hayatlarını sürdürebilmeleri için çevre düzeninin belirli bir kurguya sahip olması gereklidir.

Psikolojik ve davranışsal gereksinimlerin anlaşılması ve bu gereksinimlere uygun alanların tasarlanması, otel misafirlerinin memnuniyetini ve konforunu artırmada önemli bir role sahiptir (Ünlü, 2021).

2.4. Butik Otel Odası Alt Bileşenleri

Otel odaları, kullanıcıların çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak üzere fonksiyonel ve konforlu bir biçimde düzenlenmelidir. Butik otellerde, odaların tasarımı genellikle ev konforu sunmaya odaklanır (Akturan, 2017). Bu düzenlemeler, müşterilerin ihtiyaçlarını en verimli şekilde karşılamayı hedefler ve aşağıdaki alt bileşenlerden oluşur:

Giriş Alanı; otel odasının önemli bir geçiş alanıdır ve fonksiyonel olmasının yanı sıra estetik olarak da özenle tasarlanmalıdır. Özellikle butik otellerde, oda koridoru genellikle avlu veya açık alan olarak tasarlanabilir; bu durum, yapının genel tasarımına bağlı olarak değişir. Odaya açılan kapı, bu geçiş alanının önemli unsurlarındandır; kapı, güvenlik, ses yalıtımı ve yangın dayanıklılığı gibi yapı özellikleri dikkate alınarak seçilmelidir (Akturan, 2017). Giriş alanı, konukların kişisel mahremiyetine zarar vermeyecek şekilde kurgulanmalı, yatak gibi mahremiyet gerektiren alanlar bu bölümden görünmeyecek şekilde tasarlanmalıdır (Gülümoğlu, 2024). Ayrıca, giriş bölümü, konukların odaya ilk adım attıkları alan olduğundan karşılama deneyimi sağlanmalıdır. Doğru aydınlatma, kokular ve kişisel dokunuşlar gibi unsurlar konaklama deneyimine olumlu etki bırakır (Meng & Tepas, 2016). Estetik ve fonksiyonellik arasında bir denge kurarak yapılan tasarımlar, otelin marka kimliği ile uyumlu olmalıdır (Chen & Lin, 2019). Güvenlik unsurları da göz önünde bulundurulmalı, kullanılan kapılar ve kilitleme sistemleri, konukların güvende hissetmelerini sağlamalıdır (Wang & Yan, 2017).

Depolama Alanı; depolama alanlarının tasarımı, konaklama süresi ve otelin konaklama amacına göre şekillenir. Konaklama süresi uzadıkça, daha geniş depolama alanlarına ihtiyaç duyulur. Depolama bölümü, genellikle giriş alanı veya yatak odası ile bağlantılı olarak tasarlanır. Oda büyüklüğü, depolama alanlarının yerleşiminde önemli bir faktördür. Daha büyük odalarda, özellikle suit odalarda depolama alanları bağımsız olarak düzenlenebilir. Depolama alanları genellikle gardırop ve bavulluklardan oluşur. Ayrıca, konaklama türüne ve müşteri ihtiyaçlarına göre dolap içi düzenlemeler farklılık gösterir (Akturan, 2017).

Yaşam Alanı (Oturma-Çalışma-Dinlenme); Yaşam alanı, konukların dinlenme ve sosyalleşme ihtiyaçlarını karşılamak için düzenlenir. Ergonomik, estetik açıdan uyumlu ve dayanıklı mobilyalar, konforu artıran önemli unsurlardır (Gülümoğlu, 2024). Bu alan, genellikle pencere önüne yerleştirilerek doğal ışıktan yararlanılır (Tunalı, 2009). İş seyahati yapan konuklar için çalışma alanı da önemli bir bileşendir. Bu alan, belge düzenleme, bilgisayar kullanma ve toplantı yapma gibi işlemler için gerekli tüm donatıları sunar (Valls & Gervaix,

2017). Yaşam alanlarında oturma ve çalışma alanları gibi birçok fonksiyon bir arada tasarlanırken, suit odalarda bu alanlar bağımsız olarak da tasarlanabilir (Li et al., 2019). Bu bölümler, odanın genel tasarımı ve otelin marka kimliği ile uyumlu olmalı, konukların estetik ve fonksiyonel ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenlenmelidir (Zhang & Chen, 2018).

Uyku Alanı; otel odasının ana fonksiyonel alanıdır. Genellikle odadaki en geniş alanı kaplar ve yatak, komodin ve bazen makyaj masası gibi mobilyalarla donatılır. Oda tipi ve büyüklüğüne göre yatak sayısı ve düzeni değişebilir; örneğin, tek kişilik veya çift kişilik yataklar, konaklayacak kişilerin ihtiyaçlarına göre seçilir (Akturan, 2017). Yatak başlıkları ve komodin gibi ek unsurlar, uyku alanını fonksiyonel hale getirebilir.

Islak Hacimler; hijyenin ön planda olduğu ve yıkanma eylemlerinin gerçekleştirildiği bir alandır. Oda ve Islak hacim arasındaki ilişkiyi koparmamak için açık sistemler de tasarlanmaktadır. Bu sistemlerde kullanılan cam pencereler, jalûziler veya panjurlar gibi unsurlar, mahremiyet gereksinimlerini karşılayacak şekilde tasarlanırken estetik ve konforu artırmaktadır (Akturan, 2017). Islak hacimler, genellikle giriş alanına yakın konumlandırılarak, kullanım açısından kolaylık sağlanır (Gülümoğlu, 2024).

2.5. Butik Otel Odası Donatı Bileşenleri

Otel odalarında bulunan donatı bileşenleri, odanın kimliğini oluşturan temel unsurlar arasında yer alır. Oda içindeki mobilyalar, tekstil ürünleri, aydınlatma elemanları ve dekoratif aksesuarlar, işlevsellik, estetik değerler ve iç mekân tasarımını belirleyen ana bileşenlerdir. Akturan (2017) çalışmasında otel odasını oluşturan temel donatı bileşenlerini mobilyalar, tekstil ürünleri, aydınlatma, aksesuarlar ve ıslak hacim donatıları olarak ifade etmiştir.

Mobilya; seçiminde mekânın işlevsel ihtiyaçları göz önünde bulundurulmalıdır. Otel odasında, evdeki tüm işlevlerin bir arada bulunması gerektiği için mobilyalar dikkatle tasarlanmalı ve uzun süreli kullanımda dayanıklı olmalıdır. Ayrıca, hijyenik ve kolayca temizlenebilir niteliklere sahip olmalıdır. Mobilya tasarımında işlevsellik, estetik, teknoloji ve dayanıklılık ön planda tutulur. Otel odası mobilyaları, hareketli ve sabit mobilyalar olarak iki ana kategoride incelenebilir. Hareketli mobilyalar, yer değiştirebilir ve birden fazla işlevi yerine getirebilirken, sabit mobilyalar mekâna özel olarak tasarlanır ve yerleştirilir. Renk, doku, boyut ve stil, mobilyaların tasarımını tamamlayan unsurlardır (Akturan, 2017).

Tekstil Ürünleri; otel odası tasarımında, odanın atmosferini belirleyen önemli unsurlardan biri de kullanılan tekstil ürünleridir. Perde, döşemelik kumaşlar, halı, yatak örtüsü ve havlu gibi tekstil ürünleri hem işlevsel hem de estetik açıdan önemli bir rol oynar. Bu ürünlerin dayanıklılığı ve görsel kalitesi de büyük önem taşır. Tekstil ürünlerinde kullanılan kumaşların ışığa, yıkamaya ve sürtünmeye karşı dayanıklı olması gerekir. Halılar, otel odalarında ses ve ısı yalıtımı sağlayarak, enerji tasarrufu ve konfor sunar. Döşemelik kumaşların da uzun ömürlü ve kolay temizlenebilir olması gerekir. Böylece, otel odasında kullanılan mobilya ve tekstil ürünleri hem estetik hem de işlevsellik açısından kullanıcı memnuniyetini artırır (Ertem, 1995).

Islak Hacim Donatıları; otel odalarında ıslak hacim bölümleri, klozet, lavabo ve küvet gibi temel donatı elemanlarından oluşur. Duş, otel banyolarında hijyen ve kullanım kolaylığı açısından önemli bir unsurdur (Tunalı, 2009). Islak hacimlerde, zemin döşemelerinin temizlik açısından kolay ve dayanıklı malzemelerle yapılması gerekmektedir. Ayrıca, bu alanlarda yer alan yardımcı araçlar, banyo telefonları, aynalar ve sabunluklar gibi unsurların kullanımı, otel odasının işlevselliğini artırır. Islak hacimlerde, acil durumlar için panik butonları ve elektrik prizlerinin neme karşı koruyucu kapaklarla donatılması önemlidir (Özbudak, Çetin ve Gümüş, 2003).

Aksesuarlar; oteller, misafirlerine bulundukları yerin kültürünü ve değerlerini yansıtan bir deneyim sunmalıdır. Otel odalarındaki aksesuarlar, bu deneyimi güçlendiren unsurlardır. Bu eserler, tablo ya da dekoratif objeler şeklinde odada yer alabilir (Yüce, 2015).

Aydınlatma; otel odalarında aydınlatma, odanın fonksiyonlarına uygun şekilde planlanmalıdır. Gün ışığından maksimum fayda sağlanarak doğal aydınlatma, odada ilk tercih olmalıdır.

Çalışma, okuma ve dinlenme gibi farklı işlevler için uygun aydınlatma çözümleri sunulmalıdır. Başucu lambaları, makyaj aynası aydınlatması gibi bölgesel aydınlatmalar, işlevsel aydınlatma gereksinimlerini karşılamalıdır (Şahin, 2006).

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu araştırmanın ana materyalini Denizli İlinde yer alan Denizli Anım Butik Otel'in farklı tipte tasarlanan yatak odaları oluşturmaktadır. Araştırma, Denizli Anım Butik Otel'in yatak odalarını örnek olay olarak ele alıp, butik otel odası tasarımlarını incelemektedir. Çalışmada, literatür taraması, saha incelemeleri ve görüşme yöntemleri bir arada kullanılarak karma yöntem tercih edilmiş ve otel odalarının fiziksel mekân özellikleri ve iç mekân analizi, butik otel standartları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Denizli Anım Butik Otel'in farklı oda tiplerinde gerçekleştirilen analizlerle mekânsal düzenlemelerin tasarım boyutları detaylı olarak incelenmiştir.

Çalışma kapsamında Denizli Anım Butik Otel'in farklı oda tiplerinde renk ve malzeme seçimleri, mobilya yerleşimi, aydınlatma tasarımları ve mekânsal organizasyon gibi temel tasarım bileşenlerine odaklanılmıştır. Otel odaları değerlendirilirken sırası ile aşağıda yer alan unsurlar değerlendirmeye alınmıştır.

- Oda Planları: Mekânın genişliği, yüksekliği, alanın bölümlenmesi ve yerleşim düzeni analiz edilmiştir.
- Mobilyalar: Yatak, komodin, oturma grubu, masa ve depolama alanları gibi temel mobilyalar, malzeme özellikleri ve konumları açısından detaylı bir şekilde incelenmiştir. Mobilyaların, mekânın genel atmosferiyle uyumu da değerlendirilmiştir.
- Aydınlatma Elemanları: Doğal ve yapay aydınlatma unsurları ele alınmış, pencerelerden gelen gün ışığı ve yapay ışık kaynaklarının yerleşimi mekân üzerindeki etkileriyle birlikte incelenmiştir.
- Dekoratif Unsurlar: Duvar kaplamaları, tekstil ürünleri (perde, halı, yatak örtüsü vb.), sanat eserleri ve aksesuarlar gibi estetik öğeler, mekânın bütünsel tasarımına katkıda bulunan unsurlar olarak değerlendirilmiştir. Renk, doku ve malzeme özellikleri, bu öğelerin mekânın atmosferi ve tasarım konsepti üzerindeki rolü üzerinde durulmuştur. Bu unsurların, tasarımın bütüncül yapısını nasıl güçlendirdiği de analiz edilmiştir.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1. Denizli Anim Otel 3 Kişilik Oda İç Mekan Analizi

Görsel 1: Denizli Anım Butik Otel 3 Kişilik Oda Görselleri (Kaynak: Şeyma Şimşek Kişisel Arşiv, 2025)

Oda düzeni, estetik ve işlevselliği bir arada sunacak şekilde tasarlanmıştır. Tek ve çift kişilik yatak alternatifleri, farklı konaklama ihtiyaçlarına hitap etmektedir. Ancak, tek kişilik yatak başlıkları tasarım açısından yeterince özenli değildir.

Pencere kenarındaki masa ve iki sandalye, kompakt bir oturma alanı oluştururken, üç kişilik konaklamalar için yetersiz kalmaktadır. Çalışma masası işlevsel olup, genel tasarım diliyle

uyumludur. Dolap tasarımı klasik detaylarla bütünlük sağlarken, aynalar mekânsal ferahlığı artırmaktadır.
Sade ve klasik çizgilere sahip iç mekânda, duvar panelleri ve mobilya detayları dengeli bir kompozisyon oluşturmaktadır. Renk paletinde krem tonları, koyu ve açık renklerle bütünleştirilerek huzurlu bir atmosfer yaratılmıştır. Halı kaplama mekana sıcaklık hissi katmakla birlikte, hijyen açısından düzenli bakım gerektirmektedir.
Geniş pencere ve tüller aracılığıyla mekâna homojen bir doğal ışık girişi sağlanırken, yapay aydınlatma dağılımı yetersizdir. Klasik avize tasarıma uyumlu olsa da ışığın her köşeye eşit yayılmaması bir eksikliktir. Yatak kenarındaki aplikler fonksiyonel bir kullanım sunarken, televizyon alanında ek bir aydınlatmaya ihtiyaç duyulmaktadır.
Banyoda ergonomik bir düzenleme tercih edilmiş, oda ile uyumlu krem tonları kullanılmıştır. Açık raf sistemleri hem estetik hem de işlevsel bir çözüm sunarken, altın detaylı duş kabini lüks algısını pekiştirmektedir. Ortama doğal ışık girişi sağlanmış, ancak aynanın üzerine eklenecek ek spot aydınlatma ile kullanım konforunun arttırılması sağlanacaktır.
Genel olarak, mekânın işlevselliği, estetik bütünlüğü ve doğal ışık kullanımı güçlü yönlerdir. Ancak, yapay aydınlatmanın dengeli olmaması ve çalışma masasının konumlandırılması gibi tasarım unsurlarının iyileştirilmesi gerekmektedir.

4.2. Denizli Anim Otel Corner Suit Oda İç Mekan Analizi

Görsel 2: Denizli Anım Butik Otel Corner Suit Oda Görselleri (Kaynak: Şeyma Şimşek Kişisel Arşiv, 2025)

Yatak ve mobilyaların tasarımı, otelin iç mekân konseptine uygun olarak klasik çizgileri yansıtmaktadır. Yeşil duvar önünde konumlandırılmış, bordo kumaş kaplamalı ve siyah ahşap çerçeveli yatak başlığı, mekânda odak noktası olarak öne çıkmaktadır. Oturma alanındaki kanepe, genel tasarım dili ve renk paleti ile uyum sağlarken, kullanıcılara konforlu bir dinlenme alanı sunmaktadır.
Klasik ve zarif detaylara sahip çalışma masası, işlevselliği ön planda tutan temel bir öğe olarak değerlendirilmiştir. Dolap tasarımında da klasik çizgiler korunmuş, aynaların kullanımı ise mekân algısını genişleterek ferahlık hissini artırmıştır.
Mekânın renk paleti, yeşil duvar tonları ve koyu renk perdeler ile modern-klasik bir estetik oluşturmayı amaçlamaktadır. Ancak, bu tonlar mekânda karamsar bir atmosfer yaratabilir; daha açık tonlar kullanılarak butik otel konseptine daha davetkâr bir atmosfer kazandırılabilir.

Banyoda tercih edilen mermer detaylar, mekâna lüks bir nitelik kazandırırken, otelin genel tasarım dili ile uyum içinde olması, bütünlük açısından önem arz etmektedir.
Doğal aydınlatma, geniş pencere açıklıkları sayesinde etkili bir biçimde sağlanmaktadır. Ancak, koyu tonlardaki perdeler ışık geçirgenliğini sınırlayabilir; daha açık renk tonları ile mekânın aydınlık algısı artırılabilir. Yapay aydınlatma elemanları içerisinde klasik tasarıma sahip avize, lüks algısını desteklemekle birlikte, ışığın dengeli dağılımını tam anlamıyla sağlayamamaktadır. Bu doğrultuda mekânda daha homojen ışık yayılımı sunan ek aydınlatma çözümleri değerlendirilebilir. Duvar aplikleri veya zemin lambaları gibi ek aydınlatma elemanları kullanılarak daha dengeli bir ışık kompozisyonu sağlanabilir.
Klasik tasarım dili, işlevsellikle dengelenmiş olmakla birlikte, dekoratif unsurların sınırlı kullanımı mekânın sıcaklık hissini azaltmaktadır. Daha sakin ve davetkâr bir atmosfer oluşturmak adına, renk paleti ve aydınlatma stratejilerinde revizyonlar yapılması önerilebilir.

4.3. Denizli Anim Otel Aile Odası İç Mekan Analizi

Görsel 3: Denizli Anım Butik Otel Aile Odası Görselleri (Kaynak: Şeyma Şimşek Kişisel Arşiv, 2025)

Mobilya tasarımı, klasik çizgiler ve altın detaylarla mekânsal estetiği desteklemektedir. Yatak başlığı ve dolap kapaklarında özenli işçilik görülürken, ergonomik düzenleme kullanıcı hareketliliğini optimize etmektedir. Geniş pencere açıklıkları doğal ışık girişini desteklerken, perdelerin ışık kontrolü üzerindeki etkisi artırılabilir. Yapay aydınlatmada avize ve apliklerin sıcak ışık yayılımı lüks algısını güçlendirse de homojen dağılım eksikliği tamamlayıcı ışık kaynakları ile giderilebilir.
Beyaz çıta detaylı duvar kaplamaları klasik tasarım anlayışını pekiştirirken, zemin kaplaması olarak tercih edilen halı sıcak bir atmosfer yaratmaktadır. Ancak, hijyen ve bakım açısından taş veya ahşap alternatifleri daha sürdürülebilir bir seçim olabilir. Banyoda siyah çerçeveli duş kabini, mermer yüzeyler ve klasik lavabo formu lüks ve fonksiyonelliği dengelerken, mobilyalarda suya dayanıklı malzeme seçimi bakım maliyetlerini azaltacaktır.
Mekanın oturma alanı işlevselliği artırmak adına genişletilebilir, yatak odası ve banyo arasında malzeme ve renk bütünlüğü sağlanabilir. Aksesuar kullanımının minimal olması, mekânın kimlik kazanmasını sınırlandırmaktadır; sanat eserleri, bitkiler veya yöresel unsurlar ile ortam atmosferi güçlendirilebilir. Aydınlatmada dimmer (ayarlanabilir) fonksiyonu eklenerek konfor artırılabilir, zeminde uzun ömürlü malzemeler tercih edilerek hijyen ve estetik denge korunabilir.

Ergonomi, aydınlatma ve dekoratif unsurlar üzerinde yapılacak iyileştirmeler, mekânın bütüncül algısını güçlendirecektir.

4.5. Denizli Anim Otel Prestige Suit Odası İç Mekan Analizi

Görsel 4: Denizli Anım Butik Otel Prestige Suit Odası Görselleri (Kaynak: Şeyma Şimşek Kişisel Arşiv, 2025)

Odaya klasik tasarım anlayışı hâkim olup, ahşap malzemenin yoğun kullanımı ile geçmiş dönemin zarafeti vurgulanmıştır. Yatak başlığı, oturma alanındaki koltuklar ve masa tasarımında oyma detaylar ve lake yüzeyler dikkat çekmektedir. Oturma grubundaki kırmızı kumaş döşemeler, mekânda dengeli bir renk vurgusu oluşturmuştur.

Banyo tasarımında beyaz tonları ve mermer yüzeyler, modern-klasik bir estetik sunarken, altın detaylar (bataryalar, ayna çerçeveleri, havlu tutacakları) lüks algısını güçlendirmektedir. Çekmeceli klasik lavabo, mekânın genel tasarım diliyle bütünlük sağlamaktadır. Ancak hem zeminde hem duvarda kullanılan seramik desenleri mekânda karmaşıklık yaratmakta olup, daha küçük desenli ve tek bir yüzeyde kullanılan seramiklerle ferah bir atmosfer sağlanabilir.

Odanın renk paletinde sıcak tonlar (terracotta-kırmızı) ve nötr renkler (krem, beyaz) dengeli bir şekilde kullanılmıştır. Zemindeki halı deseni sıcaklık hissi katarken, sade krem tonları ile desteklenmiştir. Banyodaki yeşil duvar boyası, klasik stile modern bir dokunuş eklemektedir.

Aydınlatma açısından, büyük pencereler doğal ışık kullanımını optimize ederek mekân algısını genişletmiştir. Ancak yapay aydınlatmada avizenin ışık yayılımı yetersiz olup, atmosferik bir etki yaratmaktan ziyade işlevsel kalmıştır. Duvara monte aplikler, estetik ve fonksiyonelliği desteklemekte ancak genel ışık dağılımını tam olarak tamamlamamaktadır. Tavanda klasik stile uygun ek aydınlatma elemanları ile ışık kompozisyonu güçlendirilebilir.

Depolama alanı olarak üç kapaklı, aynalı klasik dolap tercih edilmiştir. Aynalar hem mekânsal genişlik algısını artırmakta hem de kolay kullanım imkânı sunmaktadır. Konaklama süresi boyunca yeterli depolama kapasitesi sağlanmıştır. Ancak mekânda çalışma alanının bulunmaması bir eksiklik yaratmaktadır. Mevcut oturma alanının bir kısmı, işlevselliği artırmak adına çalışma alanına dönüştürülebilir.

Mekânın tasarım dili genel olarak başarılı olmakla birlikte, aksesuar kullanımı sınırlı tutulmuştur. Dekoratif unsurlar (tablo, modern bir sehpa, bitki) ile ortamda daha sıcak ve kişiselleştirilmiş bir atmosfer sağlanabilir. Kırmızı renk vurgusunun odanın yalnızca belirli bir duvarında uygulanması, kontrastı dengeleyerek görsel bütünlüğü artırabilir.

Genel olarak, oda klasik ve lüks bir butik otel atmosferi sunmaktadır. Ancak aydınlatma kompozisyonu, aksesuar kullanımı ve mekânsal işlevsellik açısından yapılacak iyileştirmeler, tasarım bütünlüğünü ve kullanıcı konforunu artıracaktır.

4.6. Denizli Anim Otel Standart Oda İç Mekan Analizi

Görsel 5: Denizli Anım Butik Otel Standart Oda Görselleri (Kaynak: Şeyma Şimşek Kişisel Arşiv, 2025)

Yatak başlığı klasik çizgilere sahip olup, koyu renkli ahşap çerçeveleme ile mekânsal bütünlük sağlanmıştır. Bordo döşeme kullanımı zarif bir atmosfer yaratırken, siyah ahşap yan sehpalar ve çalışma masası ile malzeme ve renk uyumu korunmuştur. Sade ve işlevsel tasarım anlayışı, mobilyalar arasında tutarlı bir denge oluşturmuştur.

Pencere önüne konumlandırılan klasik tarzda döşenmiş sandalye ve sehpa hem estetik hem de fonksiyonel bir oturma alanı sunmaktadır. Mekânın renk paleti, duvarlarda ve banyo dolaplarında tercih edilen bej ve krem tonları ile sıcak bir atmosfer sunmaktadır. Kontrast ögeler olarak kullanılan siyah ve bordo detaylar, mekâna klasik bir karakter kazandırmıştır. Zeminde tercih edilen kırmızı tonlardaki halı kaplama, sıcaklık hissini artırırken banyoda kullanılan beyaz mermer görünümlü zemin temiz ve modern bir etki yaratmaktadır.

Büyük camlı balkon kapıları sayesinde doğal ışık verimli bir şekilde iç mekâna dağılmakta, tül perdeler ise ışığın yumuşak yayılımını desteklemektedir. Yapay aydınlatmada, kristal detaylara sahip klasik tarzda avize, mekânın genel atmosferiyle uyum içindedir. Duvar aplikleri hem oda hem de banyoda kullanılarak sıcak ve dengeli bir aydınlatma sağlanmıştır. Özellikle yatak başında konumlandırılan aplikler, okuma ve gece kullanımı için fonksiyonel bir çözüm sunmaktadır.

Banyo tasarımında kullanılan lavabonun altında yer alan açık raf sistemine sahip krem renkli dolap, hafif ve ferah bir görüntü yaratırken, çizgisel detaylar klasik tasarım anlayışını desteklemektedir. Banyoda kullanılan aksesuarların düzenli yerleşimi, kullanıcı deneyimini kişiselleştirerek konfor algısını güçlendirmektedir. Perdelerin klasik otel odası estetiğini desteklemesi, çerçeve detayları ve kumaş seçimlerinin butik otel konseptini vurgulaması, tasarımın bütüncül yaklaşımını güçlendiren unsurlardır.

Mekânın avantajları arasında, klasik ve sofistike konseptin başarılı bir şekilde uygulanması, doğal ve yapay ışık dengesinin sağlanması ve yüksek tavan ile açık renklerin mekânsal genişlik algısını desteklemesi öne çıkmaktadır. Ancak, kırmızı halı tasarımı her misafirin estetik algısına hitap etmeyebilir; bu nedenle, daha nötr tonlar tercih edilerek kullanıcı beğenisi genişletilebilir. Ayrıca, oturma alanının daha işlevsel hale getirilmesi gerekmektedir.

Mekânsal deneyimi iyileştirmek adına, halının nötr tonlarda seçilmesi, duvarlara sanat eserleri veya dekoratif unsurlar eklenmesi ve oturma alanında en az iki kişilik bir alan oluşturulması önerilmektedir. Genel olarak, oda estetik ve işlevsellik açısından başarılı bir tasarım sergilemekte ve butik otel standartlarıyla uyum sağlamaktadır. Ancak, kullanıcı konforunu artırmak ve deneyimi daha bütüncül hale getirmek için bazı iyileştirmeler yapılabilir.

4.6. Denizli Anim Otel Twin Oda İç Mekan Analizi

Görsel 6: Denizli Anım Butik Otel Twin Oda Görselleri (Kaynak: Şeyma Şimşek Kişisel Arşiv, 2025)

Yatak başlıklarında koyu ahşap tonları tercih edilerek klasik tasarım anlayışıyla uyum sağlanmıştır. Bordo döşemeli yatak başlığının siyah ahşap çerçeve ile tamamlanması, banyodaki ve sandalye kenarlarındaki siyah çerçeve detaylarıyla bütünlük oluşturmuştur. Çalışma masası sade ve fonksiyonel bir tasarıma sahip olup, klasik oturma düzenine uyumlu sandalye ile estetik açıdan dengelenmiştir. Odadaki siyah tonlarının çalışma alanında da devam ettirilmesi, renk bütünlüğünü desteklemiştir.

Oturma alanında klasik çizgilere sahip tek bir sandalye ve siyah sehpa kullanılmış olup, tamamlayıcı bir oturma alanı olarak işlev görse de iki kişilik bir odada oturma alanının eksikliği hissedilmektedir. Kullanıcı konforunun artırılması adına, oturma kapasitesinin artırılması önerilmektedir.

Mekânda kullanılan renk paleti, açık tonlarla genişlik ve aydınlık algısını desteklemektedir. Krem tonlarındaki duvarlar ferah bir atmosfer yaratırken, sade süslemeler klasik butik otel konseptini yansıtmaktadır. Zeminde tercih edilen halı, konforlu bir atmosfer sağlasa da modern butik otellerde parke veya taş gibi uzun ömürlü ve hijyenik malzemeler daha işlevsel bir alternatif sunabilir.

Doğal aydınlatma, büyük pencereler ve tül perdeler aracılığıyla etkin bir şekilde sağlanmış olup, mekânın ferah algısını artıran önemli bir unsurdur. Yapay aydınlatmada klasik tarzda tasarlanmış avize mekânın estetik bütünlüğüne katkı sağlasa da ışık gücü açısından yetersiz kalabilir. Yan duvar aplikleri ise daha işlevsel ve atmosferik bir ışık kaynağı sunarak genel aydınlatma kompozisyonunu desteklemektedir. Aydınlatmanın dengeli ve kullanıcı ihtiyacına uygun olması için dimmer özellikli lambalar ve tamamlayıcı aydınlatma elemanları eklenebilir.

Aksesuar kullanımı minimum düzeyde tutulmuş olup, bu durum mekânda sade bir atmosfer yaratmaktadır. Ancak, butik otel karakterini daha güçlü yansıtabilmek adına tablo veya dekoratif objeler gibi tamamlayıcı unsurlar eklenebilir. Küçük bitkiler hem odada hem de banyoda doğal bir denge unsuru olarak işlev görebilir.

Islak hacim tasarımında siyah çerçeveli duş kabini, beyaz banyo tezgâhı ve klasik tarzdaki çekmeceli lavabo tercih edilerek şıklık ve fonksiyonellik dengelenmiştir. Seçilen malzemeler, oda ile uyum sağlayarak tasarım bütünlüğünü korumaktadır.

Mekânın avantajları arasında geniş pencere açıklıkları ve açık renk duvarlarla sağlanan ferah atmosfer, klasik tasarım çizgilerinin otelin genel konseptiyle bütünleşmesi ve mobilyaların temel işlevselliği karşılayacak şekilde düzenlenmiş olması öne çıkmaktadır. Ancak, yapay aydınlatmada ışık gücünün yetersiz kalması ve oturma alanının eksikliği, mekânsal deneyimi sınırlayan unsurlar olarak değerlendirilmektedir.

Tasarımın daha fonksiyonel ve estetik hale getirilmesi için klasik tablolar veya bölgesel dekoratif objelerle mekân zenginleştirilebilir. Dimmer (ayarlanabilir) özellikli lambalar ve ek aplikler ile aydınlatma çeşitliliği artırılabilir. Halı yerine temizliği kolay, dayanıklı ve estetik bir parke veya seramik yüzey tercih edilerek hijyen ve bakım avantajı sağlanabilir. Küçük bitkiler mekâna doğallık katarken, oturma alanı iki kişilik olacak şekilde yeniden düzenlenerek konfor artırılabilir. Bu önerilerin uygulanması durumunda, oda estetik ve işlevsellik açısından daha dengeli ve kullanıcı dostu bir tasarıma ulaşacaktır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Butik oteller, konaklama sektöründe özgün tasarım anlayışı ve kişiselleştirilmiş hizmet sunan tesisler olarak değerlendirilmektedir. Geleneksel otellere kıyasla daha az sayıda oda içermesi, misafirlerine bireysel ve özel bir konaklama deneyimi sağlamayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, butik otellerin iç mekân tasarımında estetik, işlevsellik ve ergonomi unsurlarının dikkatle ele alınması gerekmektedir.

Bu çalışma, butik otel odalarının tasarımında kullanıcı memnuniyetini etkileyen faktörler kapsamlı bir şekilde incelemiştir. Denizli Anım Butik Otel örneği, işlevsellik, estetik ve konfor öğelerinin bir araya gelerek misafir deneyimini nasıl geliştirdiğini göstermiştir. Özellikle mekânsal düzenleme, aydınlatma stratejileri ve malzeme seçimleri, kullanıcı deneyimini doğrudan şekillendiren temel unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Çalışma, butik otel tasarımlarında kullanıcı odaklı bir yaklaşımın benimsenmesinin, konaklama deneyimini hem fiziksel hem de psikolojik olarak olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur.

Öneriler doğrultusunda, butik otellerin iç mekân tasarımlarının işlevsellik ve estetik bütünlük çerçevesinde geliştirilmesi gerekmektedir. Özellikle doğal ve yapay aydınlatmanın dengeli dağılımı, otel iç mekânlarının konfor seviyesini artıracaktır. Kullanıcı deneyimini daha ileri seviyeye taşımak için önerilen başlıca unsurlar şunlardır:

Tasarım Bütünlüğü ve Özgünlük: İç mekân analizleri sonucunda, otelin tüm odalarında ortak bir tasarım dili oluşturulduğu ve bu bütünlüğün sağlandığı görülmüştür. Mobilyalar, aksesuarlar ve aydınlatma elemanları klasik tarzda seçilmiş olup, birbirleriyle uyum içerisinde kullanılmaya çalışılmıştır. Butik otelin bulunduğu bölgeye özgü kültürel ve sanatsal ögelerin tasarıma entegre edilmesi, otelin karakterini güçlendirecektir. Denizli'nin geleneksel tekstil ürünleri, yöresel seramikler veya yerel sanatçıların eserleri, mekânsal kimliği vurgulamak için ideal unsurlar olabilir. Bu tür dekoratif objeler, butik otel konseptinin diğer otellerden ayrışmasını sağlayarak misafirlerin otantik bir deneyim yaşamasına katkıda bulunacaktır. Aydınlatma konusunda, otelin farklı alanlarında fonksiyonel ve atmosferik aydınlatma öğelerinin dengeli bir şekilde kullanılması önerilmektedir. Çalışma alanlarında direkt ışık kaynakları, televizyon arkalarında ise endirekt aydınlatma çözümleri tercih edilmelidir. Ayrıca, dimmer özellikli lambalar kullanılarak ışık seviyesi kullanıcının ihtiyacına göre ayarlanabilir hale getirilmelidir.

Zemin Kaplaması Seçimi: Zeminde kullanılan halının sıcaklık hissi kattığı ancak bakım ve hijyen açısından zorluk yarattığı gözlemlenmiştir. Alternatif olarak doğal ahşap kaplama veya mermer gibi kolay temizlenebilir ve uzun ömürlü malzemeler tercih edilerek, kullanıcı deneyimi ve işletme açısından daha sürdürülebilir bir çözüm sunulabilir.

Oturma Alanlarının Fonksiyonelliği: Oturma alanlarının bazı odalarda eksik veya yetersiz olduğu belirlenmiştir. Özellikle iki kişilik odalarda, konforlu bir oturma alanının sağlanması gerekmektedir. Kullanıcı konforunu artırmak için koltuk, berjer veya entegre oturma üniteleri gibi çözümler değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, butik otellerin iç mekân tasarımlarında kullanıcı odaklı bir yaklaşım benimsenmesi, konfor ve estetik dengesini güçlendirerek misafir deneyimini iyileştirmektedir. Mekânsal organizasyon, aydınlatma stratejileri ve malzeme seçimi, kullanıcı memnuniyetini doğrudan etkileyen unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Özellikle yerel kimliği vurgulayan tasarım detayları ve ergonomik çözümler, butik otellerin rekabet gücünü artıran önemli faktörlerdir. Bu çalışma, Denizli Anım Butik Otel örneği üzerinden yapılan analizlerle, kullanıcı deneyimini

şekillendiren en kritik unsurları ortaya koymuştur. Gelecekteki butik otel tasarımlarında, kültürel bağlamı güçlendiren dekoratif ögeler ve akıllı aydınlatma çözümleriyle daha etkili iç mekân tasarımlarının oluşturulması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Altman, I. The Environment and Social Behavior. New York. Brooks & Cole Publishing Company, 1995.

Akturan, G. Butik Otel Odalarındaki Mekansal Özelliklerin İncelenmesi: Bodrumdaki Butik Otel İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma. Maltepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. İstanbul. 2017.

Arcan, E., & Evci, F. Mimari Tasarıma Yaklaşım. İstanbul. Tasarım Yayın Grubu, 1999

Balekjian, C., Sarheim L. Boutique Hotels Segment the Challenge of Standing Out Form The Crowd. HVS. 2011.

Doğaner, S. Yeni Otel Tasarımı. Turizm ve Rekreasyon Yapıları. İstanbul: Vitra Çağdaş Mimarlık Dizisi. 2013.

Ertem, S. Y., İstanbul'un Turistik Otellerindeki Tekstil Ürünlerinin Tasarım ve Kullanım Özellikleri Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi. İstanbul, 1995.

Gülümoğlu, İ. Butik Otellerdeki Yaşam Alanlarının İç Mekan Analizi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. İstanbul. 2024.

Karakaş, S. Üniversite Kütüphanesi Kullanıcılarının Beklentileri ve Kullanıcı Tatmini. Ankara. Ankara Üniversitesi, 1999.

Li, J., Chen, C., & Zhang, J. Research on Hotel Room Design Based on Emotional Experience. Advances in Social Science, Education and Humanities Research. 2019.

Önder, D.E. Kent Otellerinde Mekansal Kademelenmenin Değerlendirilmesi İçin Bir Yöntem. Doktora Tezi. YTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, 1995.

Özbudak, Y. B., Bilal Gümüş ve F. Demet Çetin. İç Mekan Aydınlatmasında Renk ve Aydınlatma Sistemi İlişkisi. Dicle Üniversitesi Mühendislik, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü. Ankara: TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası, Ulusal Aydınlatma Sempozyumu ve Sergisi, 2003.

Rutes, W. A., Hotel Planning and Design. New York: Whitney Library of Design, 1985.

Soyer, D. Ülkemizde Otel Odalarının İç Mekan Biçimlenmesinin Bir Zincir Otel Örneği Üzerinden İrdelenmesi. Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. 2020.

Şahin, D. Otel Aydınlatmasında Genel İlkeler ve Otel Yatak Odaları İçin Bir Değerlendirme. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. İstanbul. 2006.

Ünlü, H.S. Otellerin Mimari Tasarımlarının Müşteri Tercihindeki Etkileri-Alanya'da Beş Yıldızlı Otellerde Bir Araştırma. Hamdullah Emin Paşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Antalya. 2021.

Türk Dil Kurumu, https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 11.03.2025

Tunalı, S., Zincir Otellerde Konaklama Amaçlarına Göre Yatak Odası Nitelikleri Ve Tasarım Uygulama İçin Endüstrileşme Yaklaşımı. Yüksek Lisans Tezi. 2009.

Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik. 2005. Resmi Gazete. 10 09 2016.

Valls, A., & Gervaix, P. Spatial Design in Hotel Guestrooms: A Methodology for Assessing User Preferences. Journal of Hospitality & Tourism Research. 2017.

Yiğit, B. Butik Otellerde Mimari Analiz: İstanbul'un Butik Otellerinin Planlama ve Tasarım Açısından İncelenmesi. Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. İstanbul. 2024.

Yüce, B. Beş Yıldızlı Otel Yatak Odalarında Akıllı Sistemlerin Kullanımı, Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul. 2015.

Zhang, L., & Chen, Q. Research on Design Method of Hotel Lobby Based on Emotion Experience. Advances in Social Science, Education and Humanities Research. 2018.
Wang, J., & Yan, Y. Hotel Lobby Design Based on Customer Experience. IOP Conference Series: Earth and Environmental Science. 2017.

BANKALARIN YEŞİL FİNANS VE SÜRDÜRÜLEBİLİR GELİŞME HEDEFLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
A STUDY ON BANKS' GREEN FINANCE AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

Şükran GÜNGÖR TANÇ
Prof. Dr, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İşlteme Bölümü,
Somaya DORANY
Yüksek Lisans Öğrencisi, Anadolu Üniversitesi Finansman Bölümü,

Özet
Yeşil finans, finansal sektör içerisinde iklim ve çevreyle bağlantılı risk yönetimi de dahil olmak üzere çeşitli faaliyetleri, ürünleri, hizmetleri, araçları ve mekanizmaları içeren geniş bir kavramdır. Birleşmiş Milletler Çevre Programı'na (UNEP) göre yeşil finansman, kamu, özel ve kâr amacı gütmeyen sektörler tarafından bankacılık, mikro kredi, sigorta ve yatırım gibi finansal araçlar yoluyla sürdürülebilir kalkınma önceliklerine yönelik sermaye akışının artırılmasını ifade etmektedir. Çevresel ve sosyal risklerin etkin bir şekilde yönetilmesi, sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlayan fırsatların değerlendirilmesi ve hesap verebilirliğin artırılması yeşil finansın temel unsurları arasında yer almaktadır. Sürdürülebilir Kalkınma ise; insanlığın ortak bir görevi olarak nesillerin hayatiyetlerini sürdürebilmeleri için gerekli olan kaynakları israf etmeden, akıllıca yöneterek günümüz insanlığının ihtiyaçlarını karşılayabilme ve gelecek nesillere aktarabilme iradesini temsil etmektedir. Bankacılık sistemi, kendi değer ve ilkeleri doğrultusunda finansal kapsayıcılığın, toplumsal faydaya dayalı finansmanın ve çevre dostu faaliyetlerin büyümesini desteklemekle birlikte, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesine katkı sağlama potansiyeline sahip olmaktadır. Bankacılık sektöründe alternatif dağıtım kanallarının devreye girmesiyle şube bankacılığına olan talep azalırken, mobil ve dijital bankacılık hizmetlerine olan talep her geçen gün artmaktadır. Bu durum, şube bankacılığı faaliyetleri için gerekli olan veya bu faaliyetlerden kaynaklanan enerji, su, malzeme, çöp, kirlilik, ulaşım, arazi kullanımı ve bina giderleri ile ilişkili maliyetleri düşürerek sürdürülebilirliğe olumlu katkılar sağlamaktadır. Sürdürülebilirlik geçişini içeren toplumsal zorlukları (örneğin iklim değişikliği, kaynakların tükenmesi vb.) başarılı bir şekilde yönetmek için hem ulusal hem de uluslararası düzeyde yeşil finansı içeren yeşil bir gündemin uygulanması gerekmektedir. Bu araştırmanın temel amacı da Bankaların yeşil finansman uygulamalarıyla çevreye olan katkılarının belirlenmesi, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada ne kadar çaba gösterdiklerinin incelenmesi ve bu hedeflere ulaşmak için izlenmesi gereken politikaların araştırılması amaçlanmaktadır. Araştırmada, bankaların yeşil finansman ve sürdürülebilirlik alanındaki etkinliklerini değerlendirmek amacıyla bir anket uygulanmıştır. Anket verileri çevrimiçi ve yüz yüze toplanarak SPSS ile analiz edilmiştir. Araştırmada, 385 kişilik örneklem hedeflenmiş, 500 anket dağıtılmış ve 205 banka çalışanından yanıt alınmıştır. Araştırma bulgularına göre, yeşil finans uygulamaları bankalarda ekonomik, kurumsal, çevresel ve çalışan bağlılığı açısından olumlu etkiler sağlamaktadır. Çalışmada, bankaların en yaygın olarak benimsediği yeşil finans uygulamaları arasında makbuzsuz ATM işlemleri, nesnelerin interneti, sanal asistanlar, büyük veri, fintech ve yapay zeka gibi yeşil teknolojiler, yenilenebilir enerji kullanımı, kağıt tüketiminin azaltılması ve QR kod ile para çekme bulunmaktadır. Bu çalışma, yeşil finansmanın yalnızca çevresel ve ekonomik sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerini ele almakla kalmayıp, aynı zamanda kurumsal yönetim sürdürülebilirliği ve çalışan bağlantılı sürdürülebilirlik gibi sosyal boyutları da incelemesi açısından önceki çalışmalardan ayrılmaktadır. Ayrıca, kirlilik kontrol önlemlerine olan etkisinin anlamlı olmamasına rağmen

pozitif yönde olduğunu göstererek, bu alandaki politika yapıcılar ve finansal kuruluşlar için yeni araştırma alanları önermektedir.
Anahtar kelimeler: Yeşil Finans, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, Bankacılık Sektörü

Abstarct

Green finance is a broad concept encompassing various activities, products, services, instruments, and mechanisms within the financial sector, including the management of climate- and environment-related risks. According to the United Nations Environment Programme (UNEP), green finance refers to the mobilization of capital by public, private, and non-profit sectors through financial instruments such as banking, microcredit, insurance, and investment to support sustainable development priorities. Effective management of environmental and social risks, the evaluation of opportunities that contribute to sustainable development, and the enhancement of accountability are among the core components of green finance. Sustainable development represents the collective responsibility of humanity to manage resources wisely, without waste, in order to meet the needs of present generations while ensuring their availability for future generations. The banking system, in alignment with its values and principles, not only supports the growth of financial inclusion, socially responsible finance, and environmentally friendly activities but also holds significant potential to contribute to the realization of sustainable development. The adoption of alternative distribution channels in the banking sector has led to a decline in demand for branch banking, while the use of mobile and digital banking services continues to grow. This transition positively contributes to sustainability by lowering costs associated with energy consumption, water usage, material resources, waste generation, pollution, transportation, land use, and building maintenance, all of which are either necessary for or result from branch banking operations. To effectively manage the societal challenges related to the sustainability transition, such as climate change and resource depletion, it is crucial to implement a green agenda that incorporates green finance at both the national and international levels. The main aim of this study is to determine the environmental contributions of banks through their green financing practices, assess their efforts in achieving sustainable development goals, and explore the policies that should be followed to reach these goals. n this study, a survey was conducted to assess the involvement of banks in green finance and sustainability. The survey data were collected through both online and face-to-face methods and analyzed using SPSS. The study aimed for a sample size of 385 participants, distributed 500 surveys, and obtained responses from 205 bank employees. According to the research findings, green finance practices have positive effects on banks in terms of economic, institutional, environmental, and employee engagement outcomes. The study identifies the most commonly adopted green finance practices among banks, including paperless ATM transactions, Internet of Things (IoT), virtual assistants, big data, fintech, and artificial intelligence technologies, the use of renewable energy, reduction in paper consumption, and cash withdrawals via QR codes. This study distinguishes itself from previous research by not only addressing the impact of green finance on environmental and economic sustainability but also examining social dimensions such as corporate governance sustainability and employee engagement sustainability. Additionally, while the effect on pollution control measures is found to be not statistically significant, it is positive, suggesting new areas of research for policymakers and financial institutions in this field.
Keywords: Green Finance, Sustainable Development Goals, Banking Sector

PHYTOCHEMICAL AND PHARMACOLOGICAL PERSPECTIVES ON LAMB'S QUARTERS (*CHENOPODIUM ALBUM*) WEED

Tasawar Iqbal
(ORCID: 0000-0002-5854-9069)
Institute of Physiology and Pharmacology, University of Agriculture, Faisalabad, Pakistan
Sidra Altaf
(ORCID: 0000-0001-7717-1375)
Department of Pharmacy, University of Agriculture Faisalabad, Pakistan
Ali Ahmad
(ORCID: 0009-0009-5596-509X)
Institute of Horticultural Sciences, University of Agriculture, Faisalabad, Pakistan
Nadeem Ahmed
(ORCID: 0009-0004-9085-1630)
Institute of Physiology and Pharmacology, University of Agriculture, Faisalabad, Pakistan

Abstract
Lamb's quarters (*Chenopodium album*) is a widely distributed plant with significant phytochemical and pharmacological potential. Traditionally regarded as a wild edible green, this plant contains a diverse array of bioactive compounds, including flavonoids, saponins, alkaloids, phenolic acids, and essential fatty acids. These phytochemicals contribute to its antioxidant, anti-inflammatory, antimicrobial, and antidiabetic properties. Additionally, *C. album* has demonstrated hepatoprotective, neuroprotective, and immunomodulatory effects in preclinical studies, highlighting its potential in therapeutic applications. The plant's rich nutritional profile, including high levels of vitamins A, C, and K, as well as essential minerals such as calcium, iron, and magnesium, further supports its medicinal value. Recent pharmacological investigations suggest that *C. album* may play a role in chronic disease management, particularly in conditions such as diabetes, cardiovascular disorders, and gastrointestinal ailments. Moreover, its reported anticancer properties, attributed to its high polyphenol and flavonoid content, indicate promising avenues for future research. Despite its extensive traditional use, scientific studies validating its efficacy, safety, and mechanisms of action remain limited. Standardization of bioactive compounds, clinical trials, and in-depth toxicological assessments are essential to establish *C. album* as a reliable herbal medicine. This abstract explores the phytochemical constituents, pharmacological properties, and potential applications of *C. album* in modern medicine, bridging traditional knowledge with contemporary scientific findings. A better understanding of its pharmacokinetics and molecular mechanisms will pave the way for its integration into evidence-based therapeutic strategies.
Keywords: *Chenopodium album*, phytochemicals, pharmacological properties, antioxidant activity, traditional medicine, therapeutic potential

DERİN ÖĞRENME YÖNTEMLERİ İLE HASARLI/HASARSIZ CAM GÖRÜNTÜLERİNİN SINIFLANDIRILMASI

CLASSIFICATION OF DAMAGED/UNDAMAGED GLASS IMAGES USING DEEP LEARNING METHODS

Tayyip ÖZCAN
Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Bilgisayar Mühendisliği Bölümü
Unzile Yıldırım
Yüksek Lisans Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Bilgisayar Mühendisliği Anabilim Dalı

ÖZET

Endüstriyel cam yüzeylerde meydana gelen kusurların tespiti, ürün kalitesinin ve dayanıklılığının korunması açısından kritik bir öneme sahiptir. Cam yüzeylerde oluşan çizikler, çatlaklar ve lekeler hem estetik hem de yapısal bütünlüğü olumsuz etkileyebilir. Geleneksel kusur tespit yöntemleri, genellikle manuel incelemeye dayandığı için zaman alıcı, maliyetli ve insan hatasına açık olabilmektedir. Özellikle geniş üretim hacmine sahip tesislerde, bu yöntemlerin verimliliği ciddi şekilde düşmektedir. Son yıllarda, yapay zekâ ve derin öğrenme tabanlı yöntemler, görüntü işleme alanında önemli başarılar elde etmiş ve kalite kontrol gibi endüstriyel uygulamalarda etkin bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Yapay zekâ algoritmaları, büyük veri kümeleri üzerinde eğitilerek, hataları tespit etme konusunda insan gözünden çok daha hızlı ve hassas çalışabilmektedir. Bu çalışma, cam yüzeylerde meydana gelen kusurların tespiti için derin öğrenme tabanlı modellerin etkinliğini değerlendirmektedir. Bu kapsamda ön eğitimli CNN modeli olan AlexNet kullanılarak transfer öğrenme ve özellik çıkarma üzerine iki ayrı önerilen yöntem oluşturulmuştur. Transfer öğrenme ile AlexNet in son 3 katmanına kadar olan kısmı transfer edilmiş olup bu probleme özgü yeni katmanlar eklenerek uçtan uca bir sınıflandırma yöntemi (Metot 1) önerilmiştir. Diğer bir yöntem (Metot 2) olarak AlexNet in katmanları kullanılarak derin özellikler çıkarılmış, bu özellikler kullanılarak SVM algoritması ile sınıflandırma işlemi gerçekleştirilmiştir. Simülasyonları gerçekleştirmek üzere yeni bir veri seti oluşturulmuştur. Hatalı ve hatasız sınıflarından 390 örnek barındıran ERUGLASS isimli veri seti deneysel çalışmalarda kullanılmıştır. Önerilen yöntemlerle %91,11 e kadar doğruluk oranı elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cam yüzey kusurları, kalite kontrol, derin öğrenme, AlexNet, transfer öğrenme, özellik çıkarma, ERUGLASS veri seti

ABSTRACT

The detection of defects on industrial glass surfaces is crucial for maintaining product quality and durability. Scratches, cracks, and stains on glass surfaces can negatively impact both aesthetics and structural integrity. Traditional defect detection methods, which are typically based on manual inspection, can be time-consuming, costly, and prone to human error. In large-scale production facilities, the efficiency of these methods decreases significantly. In recent years, artificial intelligence and deep learning-based methods have achieved remarkable success in image processing and have been effectively utilized in industrial applications such as quality control. AI algorithms, trained on large datasets, can detect defects much faster and more accurately than the human eye. This study evaluates the effectiveness of deep learning-based models for detecting defects on glass surfaces. In this context, two different approaches based on transfer learning and feature extraction were proposed using AlexNet, a pre-trained CNN model. In the transfer learning approach (Method 1), the first layers of AlexNet up to the

last three were transferred, and new layers specific to this problem were added to develop an end-to-end classification method. The second approach (Method 2) involved extracting deep features using AlexNet layers, followed by classification with the SVM algorithm. To conduct simulations, a new dataset was created. A dataset named ERUGLASS, containing 390 samples from both defective and non-defective classes, was used for experimental studies. Using the proposed methods, an accuracy rate of up to %91,11 was achieved
Keywords: Glass surface defects, quality control, deep learning, AlexNet, transfer learning, feature extraction, ERUGLASS dataset.

GİRİŞ

Cam, insanlık tarihinin en önemli malzemelerinden biri olarak geniş kullanım alanına sahiptir. Günümüzde inşaat, otomotiv, elektronik, optik sistemler ve tıbbi cihazlar gibi pek çok sektörde cam, kritik bir bileşen olarak değerlendirilmektedir. Camın yaygın kullanımı, üretim sürecinde kalite kontrol mekanizmalarının önemini de artırmaktadır. Özellikle cam yüzeylerinde meydana gelebilecek kusurlar, malzemenin dayanıklılığını, optik özelliklerini ve genel performansını doğrudan etkileyerek ürünlerin güvenilirliği açısından büyük bir sorun teşkil etmektedir. Geleneksel yöntemler cam kusurlarını tespit etmekte genellikle insan gözüne dayalı denetim süreçlerine bağımlıyken, bu süreç hataya açık ve zaman alıcıdır. Son yıllarda, yapay zeka ve derin öğrenme tabanlı yöntemler sayesinde bu sürecin daha hızlı, tutarlı ve doğru bir şekilde gerçekleştirilmesine yönelik önemli gelişmeler sağlanmıştır [1] [2].

Cam yüzeylerindeki kusurların tespiti için geliştirilen yeni teknolojiler, konvolüsyonel otomatik kodlayıcılar, renk dönüşüm algoritmaları, Fourier ptychographic görüntüleme ve makine öğrenmesi gibi çeşitli yaklaşımlar içermektedir. Han Xu ve Zheng Huang tarafından yapılan bir çalışmada, manuel anotasyon gerektirmeyen Konvolüsyonel Otomatik Kodlayıcı (SC-CAENet) yöntemi kullanılarak cam yüzeylerindeki kusurların tespitinde %94,75 doğruluk oranına ulaşıldığı ve modelin yalnızca 32 milisaniyede görüntü işleyebildiği gösterilmiştir [1]. Bu tür modeller, insan müdahalesini en aza indirerek üretim süreçlerini daha verimli hale getirmekte ve hataları minimize etmektedir.

Cam kusurlarını tespit etmek için derin öğrenme ve renk dönüşüm teknikleri de büyük ilgi görmektedir. Filiz Sarı ve Ali Burak Ulas tarafından yürütülen bir araştırmada, YOLO-V3 modeli kullanılarak cam kusurlarının belirlenmesine odaklanılmış ve uyarlamalı histogram eşitleme teknikleriyle en yüksek başarı CIE-Lab Luv yöntemiyle %97 F1 skoru olarak elde edilmiştir [2]. Renk dönüşüm ve görüntü işleme tekniklerinin entegrasyonu, hata tespit algoritmalarının performansını önemli ölçüde artırmaktadır.

Cam yüzeylerindeki kusurların belirlenmesi yalnızca üretim sürecinin verimliliğini artırmakla kalmaz, aynı zamanda nihai ürünün güvenilirliğini ve dayanıklılığını da doğrudan etkiler. Bu bağlamda, Kim Robert Tekseth ve ekibi Fourier Ptychographic Kantitatif Faz Görüntüleme (FP-QPI) yöntemini kullanarak cam yüzeyindeki kusurların uzunluk, genişlik, yön ve eksantriklik gibi parametrelerini belirlemeye yönelik daha hassas analizler gerçekleştirmiştir [3]. Bu gelişmiş görüntüleme teknikleri, üreticilere daha kesin ve detaylı veriler sağlayarak üretim süreçlerinde karar alma mekanizmalarını güçlendirmektedir.

Endüstriyel üretim süreçlerinde kusur tespiti yalnızca cam sektöründe değil, diğer üretim alanlarında da büyük bir öneme sahiptir. Özellikle otomotiv ve elektronik sektörlerinde cam kusurlarının erken aşamada tespit edilmesi, maliyetli geri çağırmaları ve güvenlik risklerini en aza indirmektedir. Alireza Saberironaghi ve ekibi tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, endüstriyel ürünlerde kusur tespiti için denetimli, yarı denetimli ve denetimsiz öğrenme yöntemleri incelenmiş ve bu yaklaşımların avantajları ile sınırlamaları detaylı bir şekilde ele alınmıştır [4]. Derin öğrenme tabanlı yaklaşımlar, büyük veri kümeleri üzerinde eğitilerek üretim süreçlerinde doğruluğu artırmaktadır.

Bununla birlikte, cam malzemelerinde içsel kusurların tespit edilmesi, yüzey kusurlarından daha zorlu bir süreçtir. Bu konuda, Simone Ciarella ve ekibi, makine öğrenmesi tekniklerini kullanarak cam içindeki yapısal kusurları tespit etmeye yönelik bir yöntem geliştirmiştir. Potansiyel enerji manzaralarının analizi ile camın iç yapısındaki kusurlar daha verimli ve doğru bir şekilde belirlenebilmiştir [5]. Camın mekanik ve optik özelliklerini iyileştirmek için bu tür analizler kritik öneme sahiptir.

Tüm bu gelişmeler, cam endüstrisinde kalite kontrol süreçlerinin daha hassas ve hızlı gerçekleştirilmesine büyük katkı sağlamaktadır. Geleneksel yöntemlerin yerini giderek daha etkin olan yapay zeka ve derin öğrenme tabanlı çözümler almaktadır. SC-CAENet, YOLO-V3, Fourier Ptychographic ve makine öğrenmesi gibi yaklaşımlar, cam yüzey ve iç kusurlarının belirlenmesinde umut vadeden çözümler sunmaktadır. Bu çalışmalar, gelecekte daha verimli, düşük maliyetli ve güvenilir üretim süreçlerinin geliştirilmesine önemli katkılar sağlayarak endüstride devrim yaratabilecek potansiyele sahiptir.

Bu çalışmada cam kırıklarını sınıflandırmak için derin öğrenme tabanlı yöntemler içeren bir sınıflandırma metodu geliştirilmiştir. Deneysel çalışmalarda, oluşturulan ERUGLASS veri seti kullanılarak iki farklı yöntem test edilmiştir. Önerilen iki yöntemin deneysel değerlendirmesi sonucunda, transfer öğrenme tabanlı Metot 1 ve derin özellik çıkarma ile geleneksel makine öğrenmesi kullanan Metot 2'nin sınıflandırma performansları ayrıntılı olarak karşılaştırılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, en yüksek performansı gösteren Metot 2, doğruluk metriğine göre %91,11 başarı oranı sağlamıştır. Ayrıca, hassasiyet, duyarlılık ve F1 skoru gibi diğer performans metrikleri açısından da yüksek başarı elde edilmiştir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, her iki yöntemin deneysel sonuçları ayrıntılı olarak ele alınarak avantajları ve sınırlamaları tartışılacaktır.

YÖNTEM

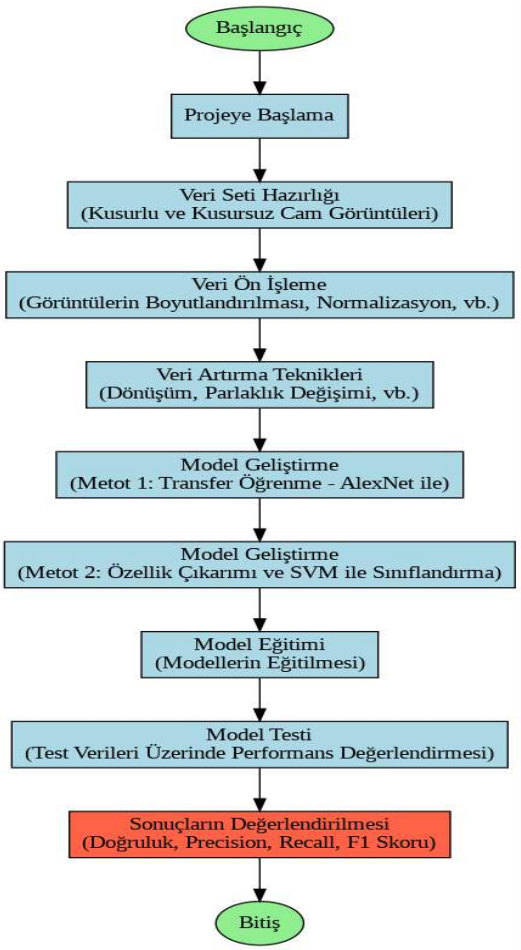
Bu çalışmada, cam yüzeylerindeki kusurların tespit edilmesine yönelik olarak derin öğrenme tabanlı iki farklı yöntem geliştirilmiştir. Çalışmada kullanılan yöntemlerden ilki transfer öğrenme (Metot 1), diğeri ise özellik çıkarma ve geleneksel makine öğrenmesi tabanlı sınıflandırma (Metot 2) olarak belirlenmiştir. Bu amaçla, önceden eğitilmiş AlexNet modeli temel alınmış ve her iki yöntemin performansı ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Metot 1 kapsamında, AlexNet'in son üç katmanına kadar olan kısmı transfer edilerek, bu probleme özgü yeni katmanlar eklenmiş ve model uçtan uca bir sınıflandırma ağı olarak yeniden yapılandırılmıştır. Böylece, modelin alt seviyedeki evrişimsel katmanları, önceden eğitilmiş ağın derin özellik çıkarma yeteneğinden faydalanarak korunmuş, yalnızca son katmanlar güncellenerek cam yüzeyi kusurlarını tespit edecek şekilde optimize edilmiştir. Metot 2 ise derin özellik çıkarma yöntemine dayanmaktadır. Bu yöntemde, AlexNet'in konvolüsyonel katmanları kullanılarak giriş görüntülerinden derin özellikler çıkarılmış ve bu özellikler Destek Vektör Makineleri (SVM) algoritması ile sınıflandırılmıştır. Böylece, AlexNet yalnızca özellik çıkarma amacıyla kullanılmış olup, sınıflandırma işlemi SVM algoritması ile gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmada önerilen yöntemlerin değerlendirilmesi için geniş çaplı deneysel analizler gerçekleştirilmiştir. Simülasyonları gerçekleştirmek ve yöntemlerin doğruluğunu test etmek amacıyla yeni bir veri seti oluşturulmuştur. **ERUGLASS** olarak adlandırılan bu veri seti, hatalı ve hatasız cam yüzeyi görüntülerinden oluşmaktadır.

Her iki yöntemin performans değerlendirmesi için veri seti eğitim ve test kümelerine ayrılmış olup, modeller bu veri seti ile eğitilmiştir. Model performansları doğruluk (accuracy), hassasiyet (precision), duyarlılık (recall) ve F1 skoru gibi metrikler üzerinden değerlendirilmiş ve sınıflandırma başarısını daha ayrıntılı analiz edebilmek için karışıklık matrisi (confusion matrix) hesaplanmıştır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, Metot 1 ve Metot 2 daha ayrıntılı

bir şekilde açıklanarak, her bir yaklaşımın avantajları, dezavantajları ve deneysel sonuçları sunulacaktır. Çalışmanın akış diyagramı Şekil 1 ile şematize edilmiştir.

Şekil 1. Yöntem akış diyagramı

Veri Seti ve Ön İşleme

Cam yüzey kusurlarının tespitine yönelik çalışmalar için uygun bir açık veri seti bulunamadığından, bu çalışmada kullanılan veri seti özel olarak oluşturulmuştur. Veri seti, kusursuz ve kusurlu cam yüzeylerini içeren görüntülerden meydana gelmektedir.

Hasarlı cam tespiti için geniş kapsamlı, çeşitli kusur türlerini içeren ve farklı ışık koşullarında çekilmiş görüntüler içeren açık bir veri seti bulunamadığından, bu çalışmada veri seti özel olarak üretilmiştir. Veri setinin oluşturulmasında, yüksek çözünürlüklü bir hasarlı cam görüntüsü referans alınmış ve bu görüntüden farklı ölçeklerde küçük boyutlu çok sayıda alt görüntü oluşturulmuştur.

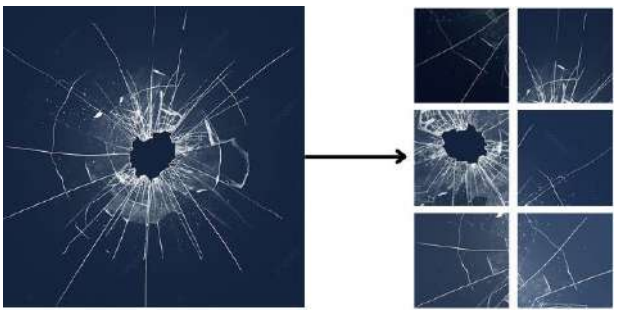
Veri setinin çeşitliliğini ve modelin genelleme kabiliyetini artırmak amacıyla, farklı açılardan çekilmiş ve çeşitli deformasyonları içeren görüntüler kullanılmıştır. Bu doğrultuda, cam yüzeyindeki kusurların çeşitli açılardan görünmesini sağlayarak modelin öğrenme kapasitesini artırmak hedeflenmiştir. Özellikle, cam yüzeylerinde sıkça rastlanan çizikler, çatlaklar, lekeler ve hava kabarcıkları gibi kusurların tespit edilebilirliğini artırmak için geniş çaplı bir veri işleme süreci uygulanmıştır.

Veri artırma (data augmentation) teknikleri kullanılarak, modelin farklı durumlar karşısında daha esnek hale getirilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda uygulanan veri artırma teknikleri şunlardır:

Döndürme (Rotation): Görüntülerin farklı açılarda döndürülmesi, modelin farklı yönelimlerdeki kusurları öğrenmesine yardımcı olmuştur.
Aynalama (Flipping): Görüntülerin yatay ve dikey eksenlerde çevrilmesi, modelin veri çeşitliliğini artırarak daha iyi genelleme yapmasını sağlamıştır.
Parlaklık Değişimleri: Farklı ışık koşullarında modelin doğruluğunu artırmak için parlaklık seviyeleri değiştirilmiştir.
Yeniden Boyutlandırma: Modelin giriş boyutlarına uygun hale getirilmesi için tüm görüntüler 227×227 piksel boyutuna ölçeklendirilmiştir.
Bu işlemler sonucunda, Tablo 1 ile verildiği üzere 390 adet kusurlu cam görüntüsü ve 390 adet kusursuz cam görüntüsü olmak üzere toplam 780 görüntüden oluşan dengeli bir veri seti oluşturulmuştur. Üretilen veri seti %30 test ve %70 eğitim için kullanılacak şekilde bölünmüş olup model performansına olan etkisini değerlendirmek amacıyla eğitim ve test aşamalarında çeşitli analizler gerçekleştirilmiştir. Veri setinin nasıl oluşturulduğuna dair bir örnek Şekil 2 ile gösterilmiştir.

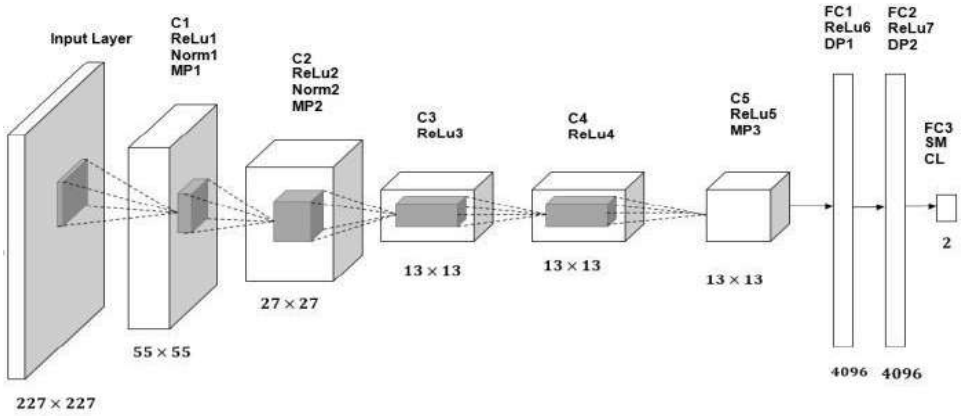
Tablo 1. Veri seti dağılımı

Sınıf	Görüntü Sayısı
Hasarlı	390
Hasarsız	390

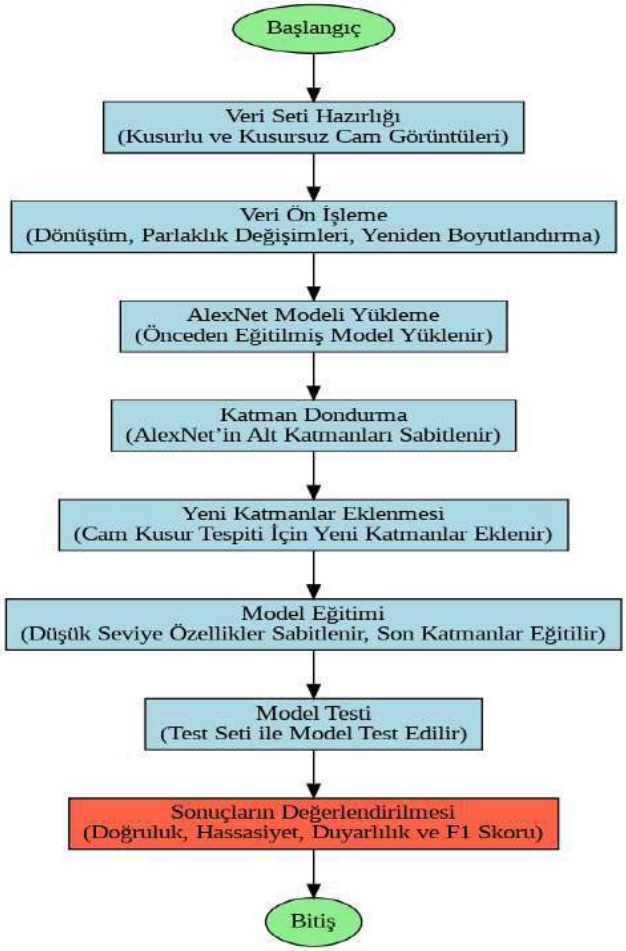
Şekil 2. Veri seti örneği

Metot 1: Transfer Öğrenme ile Sınıflandırma
Transfer öğrenme, Transfer öğrenme, bir alandaki öğreniciyi, ilişkili bir alandan bilgi aktararak geliştirmek için kullanılan güçlü bir yaklaşımdır. [6] Bu yöntemde, AlexNet modelinin alt seviyedeki evrişimsel katmanları değiştirilmeden korunmuş ve yalnızca son üç tam bağlantılı (fully connected) katman değiştirilerek problem özelinde yeniden eğitilmiştir. Bu yaklaşım sayesinde, modelin önceden öğrenilmiş düşük seviyeli kenar, doku ve temel nesne özelliklerini içeren evrişimsel filtreleri korunmuş, yalnızca yüksek seviyeli temsil gücüne sahip katmanlar güncellenerek cam yüzeyindeki kusurların doğru şekilde sınıflandırılması sağlanmıştır.
AlexNet, büyük ölçekli görüntü sınıflandırma için kullanılan derin bir konvolüsyonel sinir ağıdır (CNN) ve 2012 yılında ImageNet yarışmasını kazanarak derin öğrenme alanında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Model, Convolutional Neural Network (CNN) mimarisine dayalıdır ve büyük veri kümeleri üzerinde başarılı bir şekilde eğitim almıştır. AlexNet'in başarısı, derin öğrenme modellerinin GPU kullanımıyla nasıl ölçeklenebileceğini ve büyük miktarda veriden nasıl yararlanılabileceğini göstermiştir. [7]

Şekil 3. AlexNet mimarisi [8]

Şekil 3 ile AlexNet'in katmanları şematize edilmiştir. Modelin çıktıya en yakın olan katmanlarında gerçekleştirilen değişikliklerle, cam yüzeyi kusurlarını daha hassas bir şekilde tanıyabilmesi sağlanmıştır. Eğitim sürecinde modelin son katmanları, yeni sınıflandırma görevine uygun olarak özelleştirilmiş ve optimize edilmiştir. Bununla birlikte, transfer öğrenme, büyük ölçüde kullanılan önceden eğitilmiş modelin kalitesine bağlıdır ve yanlış ön öğrenme durumunda modelin genelleme yeteneği sınırlı kalabilir. Ancak, uygun veri ön işleme ve hiperparametre ayarlamalarıyla bu tür sorunlar minimize edilebilir. Sonuç olarak, transfer öğrenme yaklaşımı sayesinde daha hızlı ve daha verimli bir eğitim süreci gerçekleştirilmiş, modelin genelleme yeteneği artırılmış ve yüksek doğruluk oranları elde edilmiştir. Metot 1 için akış diyagramı Şekil 4 ile şematize edilmiştir.

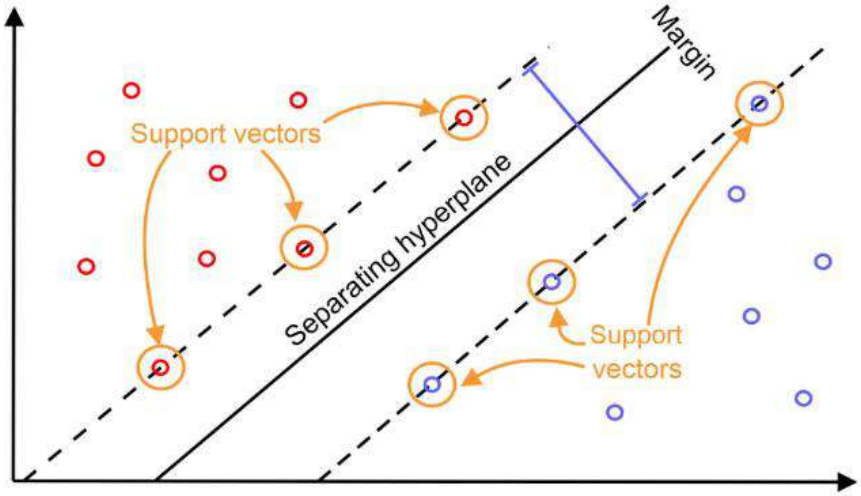

Şekil 4. Metot 1 akış diyagramı

Metot 2: Özellik Çıkarımı ile Sınıflandırma

Bu yöntemde, derin öğrenme modelinin doğrudan sınıflandırma yapması yerine, AlexNet'in evrişimsel katmanları yalnızca özellik çıkarma amacıyla kullanılmıştır. Modelin konvolüsyonel katmanları, giriş görüntülerinden yüksek seviyeli öznitelikler elde etmek için kullanılmış ve elde edilen bu öznitelikler Destek Vektör Makineleri (SVM) algoritmasıyla sınıflandırılmıştır. Bu yaklaşımda, derin öğrenme modelinin sunduğu güçlü temsil kabiliyeti ile geleneksel makine öğrenmesi tekniklerinin avantajları birleştirilmiştir.

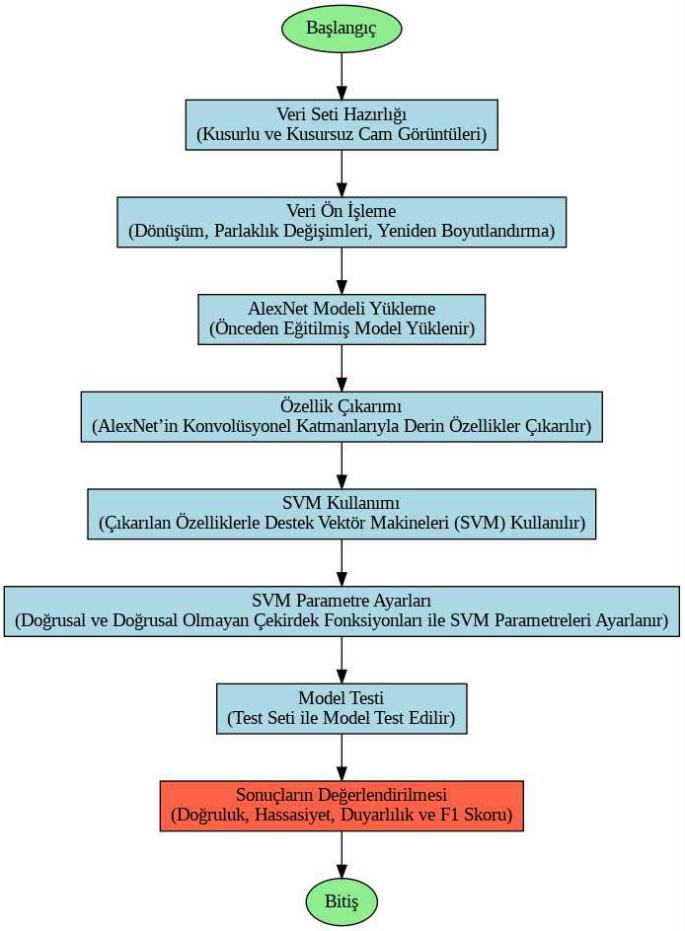
Destek Vektör Makineleri (SVM), iki sınıf arasındaki marjini maksimize eden optimal bir hiper düzlem oluşturarak örüntü tanıma (pattern recognition) için güçlü bir yaklaşım sunar. Çekirdek (kernel) fonksiyonlarının kullanımı, yüksek boyutlu uzaylara açık bir dönüşüm yapmadan verimli hesaplamalar gerçekleştirilmesini sağlar. [9]

Şekil 5. SVM modeli [10]

Bu yöntemde kullanılan derin özellik çıkarma süreci, verinin yüksek boyutlu ancak daha ayrıştırılabilir bir forma dönüştürülmesini sağlamıştır. AlexNet'in son tam bağlantılı katmanları kullanılmadan, yalnızca evrişimsel katmanlar aracılığıyla çıkarılan özellikler kullanılarak bir özellik vektörü oluşturulmuş ve bu vektör SVM'ye giriş olarak verilmiştir. Destek Vektör Makineleri, bu öznitelikleri değerlendirerek cam yüzeyi kusurlarını doğru bir şekilde sınıflandırmak üzere optimize edilmiştir. Bu yöntemin en önemli avantajlarından biri, derin öğrenme modellerinin sağladığı güçlü öznitelik çıkarma kapasitesini, makine öğrenmesi algoritmalarının parametrik esnekliği ile birleştirmesidir. Şekil

Şekil 5'te gösterildiği gibi, SVM modeli veriyi en iyi şekilde ayıran hiper düzlemi belirleyerek, destek vektörleri aracılığıyla karar sınırlarını oluşturmaktadır. Doğrusal ve doğrusal olmayan çekirdek fonksiyonları kullanılarak modelin performansı farklı senaryolar altında test edilmiştir. Doğrusal çekirdekler basit sınıflandırma görevlerinde iyi çalışırken, doğrusal olmayan çekirdek fonksiyonları (örneğin RBF) daha karmaşık ayrımlar yapabilmiştir. SVM'in sunduğu parametrik esneklik sayesinde, farklı çekirdek fonksiyonları ve hiperparametre ayarları kullanılarak modelin performansı optimize edilmiştir. Özellikle düşük miktarda veriyle çalışırken, bu yöntem transfer öğrenmeye kıyasla daha stabil sonuçlar verebilmiş ve modelin yorumlanabilirliğini artırmıştır. Metot 2 için akış diyagramı Şekil 6 ile şematize edilmiştir.

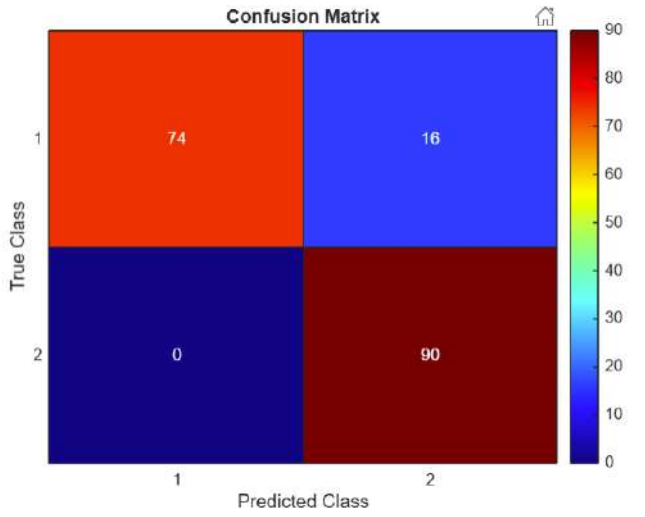
Şekil 6. Metot 2 akış diyagramı

BULGULAR

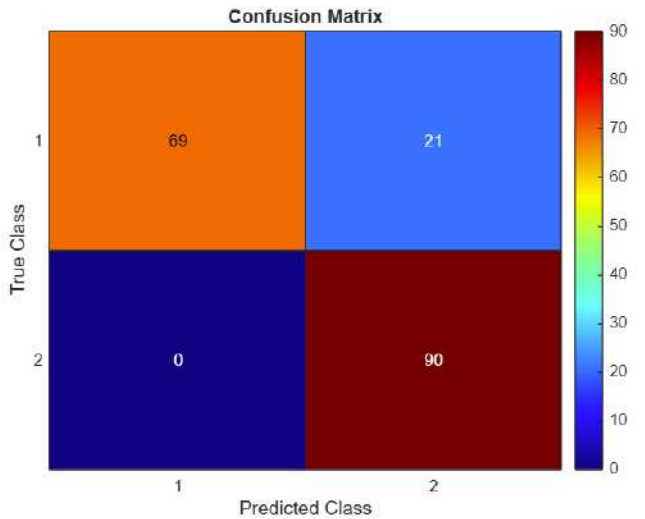
Bu çalışma sonucunda, cam yüzeyindeki kusurların tespitinde kullanılan iki farklı yöntemin de etkili olduğu açıkça gözlemlenmiştir. İlk olarak, transfer öğrenme yöntemi ile modelin uçtan uca bir sınıflandırıcı olarak yeniden eğitilmesi sağlanmış ve bu yöntem, özellikle AlexNet gibi derin öğrenme modellerinin önceden eğitilmiş evrişimsel katmanlarını kullanarak yüksek doğruluk oranları sunmuştur. AlexNet'in evrişimsel katmanlarının korunması, düşük seviyeli özniteliklerin (kenar, doku, renk dağılımı gibi) etkin bir şekilde yeniden kullanılmasına olanak tanımış, bu da modelin daha az veri ile yüksek doğruluk elde etmesini sağlamıştır. Bu, özellikle sınırlı veri setlerinin mevcut olduğu durumlarda, transfer öğrenmenin önemli bir avantajı olarak öne çıkmaktadır.

Diğer taraftan, derin özellik çıkarma ve geleneksel makine öğrenmesi yöntemine dayanan SVM (Destek Vektör Makineleri) yaklaşımı, çıkarılan derin özelliklerin doğrusal olmayan sınıflandırma için oldukça güçlü bir araç olduğunu göstermiştir. AlexNet modelinin evrişimsel katmanları, giriş görüntülerinden yüksek seviyeli özellikler çıkarmak için kullanılırken, modelin tam bağlantılı katmanları sınıflandırma işlemlerine dahil edilmemiştir. Bunun yerine, derin ağdan çıkarılan bu özellikler doğrudan SVM algoritmasına giriş olarak verilmiş ve SVM, özellikleri kullanarak sınıflandırma işlemini gerçekleştirmiştir. SVM'nin doğrusal olmayan karar sınırları için kullanılan RBF (Radial Basis Function) çekirdeği, sınıflandırma sınırlarını daha esnek hale getirmiştir. Bu özellik, modelin doğrusal olmayan ilişkileri daha iyi öğrenmesine olanak tanımıştır. Ancak, çıkarılan özelliklerin yüksek boyutlu olması, SVM'nin büyük veri kümeleri ile başa çıkmasını zorlaştırabilmiştir. Bu durum, özellik seçimi ve boyut indirgeme yöntemleriyle çözülmüş ve böylece modelin verimli bir şekilde çalışması sağlanmıştır.

Yapılan testlerde, her iki yöntem de cam yüzeyindeki kusurların tespitinde başarılı sonuçlar elde etmiştir. Ancak, her yöntemin avantajları ve zorlukları birbirinden farklıdır. Transfer öğrenme yöntemi (Metot 1), düşük seviyeli özelliklerin yeniden kullanılması sayesinde verinin daha verimli bir şekilde işlenmesini sağlamıştır. Tablo 2 ile gösterildiği üzere bu yöntemin doğruluk oranı %88,33, hassasiyeti %90,54 ve duyarlılığı %88,33 olarak belirlenmiştir. Ancak, duyarlılık değeri (%88,33) beklenenden düşük kalmıştır. Bu durum, modelin belirli türdeki kusurları tespit etmede zorlandığını göstermektedir. SVM tabanlı yöntem (Metot 2) ise yüksek hassasiyet (%92,45) ve duyarlılık (%91,11) değerleri elde etmiştir. Bu değerlerin oldukça yüksek olması, modelin yüksek performans sergilediğini göstermektedir.
Aşağıda Metot 1 için karmaşılık matrisi Şekil 7 ve Metot 2 için karmaşıklık matrisi Şekil 8 ile gösterilmiştir.

Şekil 7. Metot 1 karmaşıklık matrisi

Şekil 8. Metot 2 karmaşıklık matrisi

Tablo 2. Çalışma sonucu elde edilen performans metriklerinin değerleri

Çalışma	Doğruluk (%)	Hassasiyet (%)	Duyarlılık (%)	F1 Değeri (%)
Metot 1	88.33	90.54	88.33	88.17
Metot 2	91.11	92.45	91.11	91.04

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmanın bulguları, cam yüzeyindeki kusurların tespitinde her iki yöntemin de etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Transfer öğrenme yöntemi (Metot 1), özellikle önceden eğitilmiş derin öğrenme modellerinin evrişimsel katmanlarının kullanılması sayesinde, verinin daha verimli bir şekilde işlenmesine olanak sağlamıştır. Bu yöntem, %88,33 doğruluk ve %88,17 F1 skoru ile başarılı bir performans göstermiştir. Ancak, duyarlılık değeri (%88,33) bazı kusurların tespitinde yeterince yüksek olmayabilir. Bu durum, modelin belirli hata türlerini tespit etmekte zorlanabileceğini ve genelleme kapasitesinin artırılması için veri çeşitliliğinin artırılması gerektiğini göstermektedir. Ayrıca, farklı transfer öğrenme stratejilerinin ve hiperparametre ayarlarının gözden geçirilmesi, modelin duyarlılık değerini iyileştirebilir.

Diğer taraftan, derin özellik çıkarma ve SVM tabanlı sınıflandırma yöntemi (Metot 2), %91,11 doğruluk, %92,45 hassasiyet ve %91,04 F1 skoru ile daha yüksek performans sergilemiştir. Özellikle, SVM algoritmasının doğrusal olmayan sınıflandırmadaki başarısı, modelin bazı hata türlerini daha iyi tespit etmesine yardımcı olmuştur. Ancak, yüksek hassasiyet (%92,45) ve duyarlılık (%91,11) değerleri, modelin bazı durumlarda aşırı yanlış pozitif tahminlerde bulunmuş olabileceğini düşündürmektedir. Bu durum, modelin sınıf dengesizliğinden etkilenmiş olabileceğini ve veri dengeleme tekniklerine ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, her iki yöntem de cam yüzeyindeki kusurların tespitinde başarılı olmuş, ancak farklı avantajlar sunmuştur. Transfer öğrenme yöntemi, verinin yeniden kullanımı sayesinde güçlü bir doğruluk oranı sağlarken, SVM tabanlı yöntem yüksek hassasiyet ve duyarlılık sunmuştur. Gelecekte, bu iki yöntemin birleştirilmesi veya daha gelişmiş derin öğrenme modellerinin kullanılması, performansın daha da artırılmasına katkı sağlayabilir. Özellikle eğitim verilerinin çeşitlendirilmesi ve modelin yanlış pozitif oranlarının azaltılması için veri dengeleme ve hatalı tahmin analiz yöntemleri üzerinde çalışılması faydalı olacaktır.

KAYNAKLAR

[1] Han Xu ve Zheng Huang, "Annotation-free defect detection for glasses based on convolutional auto-encoder with skip connections," *Materials Letters*, 2021.

[2] Filiz Sarı ve Ali Burak Ulas, "Deep Learning Application in Detecting Glass Defects with Color Space Conversion and Adaptive Histogram Equalization," *Traitement du Signal*, 2022.

[3] Kim Robert Tekseth ve ark., "Mapping surface flaws on float glass through Fourier ptychographic quantitative phase imaging," *Applied Physics Letters*, 2023.

[4] Alireza Saberironaghi ve ark., "Defect Detection Methods for Industrial Products Using Deep Learning Techniques: A Review," *Algorithms*, 2023.

[5] Simone Ciarella ve ark., "Finding defects in glasses through machine learning," *Nature Communications*, 2023.

[6] Karl Weiss, Taghi M. Khoshgoftaar, and DingDing Wang, "A survey of transfer learning," *Journal of Big Data*, vol. 3, no. 9, 2016.

[7] Qingchen Zhang, Laurence T. Yang, Zhikui Chen, Peng Li, "A survey on deep learning for big data," Information Fusion, vol. 42, pp. 146–157, 2018.

[9] Marti A. Hearst, "Support Vector Machines," IEEE Intelligent Systems, vol. 13, no. 4, pp. 18-28, 1998.

[10] https://www.researchgate.net/figure/The-architecture-of-AlexNet-adopted-from-41_fig1_327519300

[11] https://static.packt-cdn.com/products/9781789345070/graphics/6a831600-9a0d-429f-9d34-d957c45b9517.png

FARKLI ÇEVRESEL KOŞULLARDA FARKLI ELEKTRİKSEL PARAMETRELER KULLANILARAK KAYNATILMIŞ DOĞALGAZ BORULARININ MEKANİK ÖZELLİKLERİNİN ARAŞTIRILMASI

INVESTIGATION OF MECHANICAL PROPERTIES OF WELDED NATURAL GAS PIPES USING DIFFERENT ELECTRICAL PARAMETERS IN DIFFERENT ENVIRONMENTAL CONDITIONS

Tuğçe ÜN GÜRHAN
Kırıkkale Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü,
Makine Mühendisliği Bölümü, Yahşihan, KIRIKKALE
Dr. Öğr. Üyesi Oğuz ERDEM
Kırıkkale Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi,
Makine Mühendisliği Bölümü, Yahşihan, KIRIKKALE
Cem Eren ATEŞ
Kırıkkale Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi,
Makine Mühendisliği Bölümü, Yahşihan, KIRIKKALE

ÖZET

Günümüz sanayi sektörlerinin giderek büyümesi, doğalgazın çevreci, güvenli ve ekonomik oluşu sebebiyle, doğalgaz dağıtım hatlarına olan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır. Toprak altında bulunan bu dağıtım hatlarındaki boruların birbirine birleştirilmesinde kullanılan kaynak dikişlerinin istenilen mukavemet değerleri sağlaması ve güvenilir olması kritik önem arz etmektedir. Bu çalışmada, doğalgaz boru kaynaklarında kullanılan elektrotların temiz ve kuru olmadığı durumlarda ve olması gereken akım değerlerinin kullanılmadığı durumlarda yapılan kaynak işlemlerindeki kaynak dikişlerinin mukavemet değerleri araştırılmıştır. Kaynak yaparken olması gereken temiz ve kuru ortam koşullarının yanı sıra kirli ve nemli çevresel koşulları canlandırmak adına elektrotlar gres yağı sürülerek kirletilmiş ve su içerisinde bekletilerek nemlendirilmiştir. Selülozik elektrotlarla kaynak yaparken 40A, 70A ve 85A, bazik elektrotlarla kaynak yaparken ise 65A, 75A ve 85A akım değerleri kullanılmıştır. Doğalgaz borularının yeraltında genellikle basma gerilmesine maruz kalmasından ötürü kaynak dikişlerinin üç nokta eğme testleri gerçekleştirilerek maksimum eğilme kuvveti, maksimum eğilme gerilmesi ve buna karşılık gelen maksimum eğilme momenti değerleri hesaplanmıştır. Hem selülozik hem de bazik elektrotlarla yapılan kaynak dikişleri kıyaslandığında, en iyi mukavemet değerleri: 686,4 MPa maksimum eğilme gerilmesi ve 10,985 kN.m maksimum eğilme momenti değeriyle temiz ve kuru selülozik elektrotla 70A akım değerinde yapılan kaynak işleminde elde edilmiştir. Benzer kıyaslamayla, en düşük mukavemet değerleri: 566,4 MPa maksimum eğilme gerilmesi ve 9,062 kN.m maksimum eğilme momenti değeriyle kirli ve nemli bazik elektrotla 65A akım değerinde yapılan kaynak işleminde tespit edilmiştir. Yapılan deneysel çalışmadan, doğalgaz borularının kaynaklı birleştirilmelerinde çevresel koşulların ve elektriksel kaynak parametrelerinin kaynak dikişi mukavemet değerleri bakımdan oldukça kritik öneme sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Elektrik ark kaynağı, örtülü elektrot, doğalgaz boruları, üç nokta eğme deneyi, mekanik özellikler.

ABSTRACT

Due to the gradual growth of today's industrial sectors and the environmentally friendly, safe and economical nature of natural gas, the need for natural gas distribution lines is increasing day by day. It is of critical importance that the welded seams used to join the pipes in these

distribution lines located underground must provide the desired strength values and must be reliable. In this study, the strength values of the weld seams in welding operations performed in cases where the electrodes used in natural gas pipe welding were not clean and dry and the required current values were not used were investigated. In order to simulate the clean and dry environmental conditions that should be present during welding as well as the dirty and humid environmental conditions, the electrodes were contaminated by applying grease and moistened by soaking them in water. When welding with cellulosic electrodes, 40A, 70A and 85A current values were used, and when welding with basic electrodes, 65A, 75A and 85A current values were used. Since natural gas pipes are generally exposed to compressive stress underground, three-point bending tests of the weld seams were performed to calculate the maximum bending force, maximum bending stress and corresponding maximum bending moment values. When the welded seams made with both cellulosic and basic electrodes were compared, the best strength values were obtained in the welding process performed with a clean and dry cellulosic electrode at a current value of 70A with a maximum bending stress of 686.4 MPa and a maximum bending moment of 10.985 kN.m. With similar comparison, the lowest strength values were determined in the welding process performed with a dirty and damp basic electrode at a current value of 65A with a maximum bending stress of 566.4 MPa and a maximum bending moment of 9.062 kN.m. From the experimental study, it was concluded that environmental conditions and electrical welding parameters are of critical importance in terms of weld seam strength values in the welded joints of natural gas pipes.
Keywords: Electric arc welding, coated electrodes, natural gas pipes, three point bending test, mechanical properties.

1. GİRİŞ

Kaynak; farklı malzemeleri ısı veya basınç uygulayarak ilave bir metal kullanarak veya kullanmadan yapılan sökülemez birleştirme veya dolgu işlemlerine denir [1]. Kaynak işlemi genellikle endüstriyel alanlardaki metal parçaların birleştirmelerinde kullanılmaktadır [2]. Metalleri birleştirmek için kullanılan en yaygın kaynak işlemi elektrik ark kaynağıdır. Elektrik arkından elde edilen ısının uygulanmasıyla, iki metal parça arasındaki temas yüzeyi eritilir ve araya erimiş bir dolgu metali eklenir. Yüksek sıcaklık değerleri kaynak edilecek parçalarla kaynak dikişi boyunca hareket ettirilen elektrot arasında oluşan elektrik arkı vasıtasıyla elde edilir. Kaynak eriyik havuzunun soğuması ve katılaşması sonrası metalürjik bir bağ oluşur [3]. Endüstriyel sektörlerde borular çok farklı amaçlar için kullanılsa da en temel kullanım alanı sıvı ve gazların taşınmasıdır. Et kalınlığı 2 mm'nin üzerinde olan boruların birleştirilmesinde elektrik ark kaynağı tercih edilmektedir [4]. Doğalgaz borularının kaynakla birleştirilmesinde ise durum daha da kritiktir. Birçok fiziki olgunun birlikte ele alınması ve değerlendirilmesi gerekmektedir [5].

Yapılan literatür araştırmasında, doğalgaz borularının çok farklı kaynak yöntemleriyle birleştirildiği görülmüştür. Araştırmacılar genellikle, kaynak dikişlerinin mukavemet özelliklerini incelemenin yanı sıra kaynak dikişlerinin güvenilirliği belirlemek için tahribatlı ve tahribatsız muayenelere içeren çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Yaşar, çalışmasında çelik doğalgaz borularının gaz altı kaynağıyla yapılan birleştirmelerini gama radyografi metoduyla incelemiştir. İncelemeler sonunda, en sık karşılaşılan hataların, gaz boşluğundan kaynaklanan gözenek hataları ile cüruf kalıntılarından oluşan hatalar olduğunu tespit etmiştir [6]. Aninda ve arkadaşları, yumuşak çelik levhalar arasındaki elektrik ark kaynak bağlantısının ısıl işlem öncesi ve sonrası mekanik ve mikro yapı özelliklerini incelemişlerdir. Deneysel çalışma sonuçlarından, PWHT'nin (kaynak sonrası ısıl işlem) çekme mukavemetinde %4,1, akma mukavemetinde %13,84, uzama yüzdesinde ise %4,96 artışa neden olduğunu gözlemlemişlerdir [7]. Ye ve arkadaşları, 3 mm kalınlığındaki Al-çelik metalleri, yeni geliştirilen yüksek frekanslı elektrik ark kaynağı-sert lehimleme (HFAW-B) (yüksek frekanslı

elektrikli ortak ark kaynağı-lehimleme) iş birliğiyle oluk veya şekillendirme tahtası olmadan yapılan alın kaynağını incelemişlerdir. HFAW-B prosesinin, Al-çelik metallerinin birleştirilmesinde kaynak dikişinin arka görünümünün uyumlu düzenlenmesini gerçekleştirmek için faydalı olduğunu bildirmişlerdir [8]. Cindea ve arkadaşları, kaynak esnasında elektrik arkının hareket ettiğini göz önüne alarak, koruyucu gaz (CO_2) ortamında kaynaklama sırasında termal alanın X60 karbon çeliği bileşenleri üzerindeki etkisini hem deneysel hem de sayısal olarak incelemişlerdir. Koruyucu gaz ortamında kaynak işlemlerinin hem deneysel çalışmalardan hem de ANSYS modelinden daha stabil şekil olduğu sonucuna varmışlardır [9]. Hu ve arkadaşları, ince levha alüminyum alaşımları için jeomanyetik alana dayalı tahribatsız test yöntemi üzerine araştırmalar yaparak manyetik yöntemle, ince levha alüminyum alaşımlarının tahribatsız muayenesinin temelini oluşturmayı başarmışlardır [10]. Yine, Zou ve arkadaşları, spiral boruların gerçek zamanlı radyografik (NDT) muayenesinde kaynak hatası tespiti için Kalman filtrelemeye dayalı bir yöntem geliştirmeyi başarmışlardır [11]. Gil ve arkadaşları ise, Çift enerjili X-ışını (DeX) inceleme sistemindeki malzemeleri tanımlamak için bir yöntem geliştirmişlerdir [12]. Arnaldos ve arkadaşları, gaz salınımının potansiyel etkilerinin hızlı, gerçek zamanlı tahminini sağlayan bir bilgisayar kodu geliştirerek birçok kazayı engelleyeceğini göstermişlerdir [13]. Kantyukov ve arkadaşları, hizmet ömrü 45 yıldan fazla olan ana gaz boru hattının borularını araştırmak için yaşam testlerini gerçekleştirmek maksadıyla genişletilmiş iç tabakalaşma bölgelerine sahip boru parçalarını içeren bir araştırma standı inşa etmişlerdir [14]. Wu ve arkadaşları, CO_2'ye doymuş çözeltide ultrason destekli toz altı ark kaynaklı (UASAW) bağlantılarla üretilen X80 çelik boru hattı kaynaklı bağlantılarının elektrokimyasal korozyon davranışlarını araştırmışlardır. UASAW'ın, X80 boru hattı çelik kaynağının çukurlaşma korozyon direncinin iyileştirilmesinde faydalı bir etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir [15]. Mitra ve arkadaşları, AISI2205 çeliğini, ER2209 ve ERNiCr3 gibi iki farklı dolgu metali kullanarak TIG (Tungsten Inert Gas) kaynağıyla EN10025 yapısal çeliğine kaynaklama işlemi yapmışlardır. Her iki dolgu metali kullanılarak üretilen kaynakların füzyon bölgelerindeki mikro sertlik, ana metallerinkinden daha düşük olduğunu belirtmişlerdir [16]. Kajal ve arkadaşları, elektrik ark kaynaklı numunelerin çekme mukavemeti analiz ederek voltajın en önemli faktör olduğunu, akım ve gaz akış hızının çekme mukavemetini etkileyen önemli unsurlar olduğunu keşfetmişlerdir [17]. Chuaiphan ve arkadaşları, TIG ve PAW (Plazma ark kaynağı) yöntemleriyle AISI201 ve AISI202 östenitik paslanmaz çelikleri birleştirmişlerdir. Östenitik paslanmaz çeliklerin birleştirilmesi için PAW yönteminin daha uygun kaynak prosedürü olduğu sonucuna varmışlardır [18].

Jawad ve arkadaşları, TIG kaynağının uygulanmasında ön ısıtmalı ve ön ısıtmasız koşullarının mekanik özellikler üzerine etkilerini araştırmışlardır. Ön ısıtma koşullu deneylerden 625 MPa çekme mukavemeti ve 80,19 HRB sertlik değeri elde etmişlerdir. Deneysel sonuçlardan, ön ısıtma koşulunun uygulanmasıyla maksimum çekme gerilmesi (UTS) değerinde %0,2 ila %6,7'lik bir iyileşmeyi ve sertlikte ise %0,1 ila %21,5'lik bir azalmayı sağladığını keşfetmişlerdir [19]. Joseph ve arkadaşları yaptıkları çalışmadan, TIG kaynağıyla birleştirilmiş SA387 Grade 22 çeliğinin ömrünün, deniz altı suyuna karşı zayıf korozyon direnci ve artık gerilmeler nedeniyle kısaldığını tespit etmişlerdir [20]. Chen ve arkadaşları, Q235 çeliğini darbeli ultrasonik yardımlı gaz tungsten ark kaynağı (PU-GTAW) ve darbesiz ultrasonik yardımlı gaz tungsten ark kaynağı (U-GTAW) ile birleştirerek geleneksel TIG kaynağıyla karşılaştırmalı bir çalışma yapmışlardır. Sertlik değerinin ise geleneksel TIG ile karşılaştırıldığında PU-GTAW yönteminde yaklaşık 30HV değerinde arttığını belirtmişlerdir [21]. Gholizadeh ise, kompozit malzemelerin kaynak dikişlerinin değerlendirilmesine yönelik tahribatsız muayeneler arasında kendi içsel özelliklerine ve uygulamalarına göre sınıflandırma yapmıştır [22]. Bezza ve arkadaşları, Helmholtz denklemlerini kullanarak homojen ve heterojen malzemelerde tahribatsız muayene ile ilgili bir kusurun tespiti için ultrasonik bir yöntem geliştirmişlerdir [23]. Benzer şekilde Chen ve arkadaşları, boşluk tipi kusurları ve kusurun

kimyasal ortamını tespit etmek için güçlü bir araç olan pozitron yok etme spektroskopisini kullanarak yeni bir NDT yöntemi geliştirmişlerdir [24]. Yine, Benitez ve arkadaşları, NDT sinyallerinin zarfını hesaplamak için geliştirdikleri algoritma, kapsamlı veri işlemede hızın artırılmasına ve belleğin azaltılmasına olanak tanımıştır [25]. Yenumula ve arkadaşları, nükleer tesiste kullanılmak üzere TIG ile kaynaklanan silindirik bileşendeki bir kaynağın değerlendirilmesi için çift duvar tekniği tasarlamışlardır [26].

Koga ve arkadaşları, hava karbon arkı oluk açma ve tozaltı ark kaynağının (SAW), taneler arası korozyon riski ve AWS-ER308L tel ve AISI347H paslanmaz çelik ile kaynaklanmış AISI304 paslanmaz çelik levhanın mekanik özellikleri üzerindeki etkisini araştırmışlardır. AISI347H paslanmaz çelik kaynaklarında düşük hassasiyet riski keşfetmişlerdir [27]. Krishnan ve arkadaşları, 4 mm kalınlığında AISI409 ferritik paslanmaz çelik boruları manyetik olarak tahrik edilen elektrik ark kaynağı kullanarak birleştirmişlerdir. Ferritik yapının kaynak esnasında başka yapılara dönüşmediğini gözlemlemişlerdir [28]. Sharma ve arkadaşları, AISI321, AISI316Ti, AISI316L ve AISI304L çeliklere TIG kaynağı yapmışlardır. Deneysel sonuçlardan, AISI304L'nin çalışmadaki diğer tüm çeliklere nazaran aynı kaynak koşulları altında maksimum kaynak özelliklerine ulaştığını tespit etmişlerdir [29]. Pathak ve arkadaşları, düşük karbonlu çelik levhaların korumalı metal ark kaynağı işlemi kullanılarak birleştirilmesiyle elde edilen kaynağın sertliği ve takviye yüksekliği üzerindeki oluk açısının etkisini araştırmışlardır. Deneysel sonuçlardan, oluk açısının artmasıyla sertliğin genel olarak arttığını fakat, donatı yüksekliğinin genel olarak azaldığını tespit etmişlerdir [30]. Singh ve arkadaşları, toz altı ark kaynağı ve gelişmiş toz altı ark kaynağı işleminin güç tüketimini incelemişlerdir. Gelişmiş toz altı ark kaynağı işleminde, güç tüketimini toz altı ark kaynağı işlemine göre %20,59 oranında azaltmış olduğunu tespit etmişlerdir [31].

Lopez ve arkadaşları, Tel Ark Eklemeli İmalat (WAAM) parçaları için muayene ve malzeme karakterizasyonunda NDT tekniklerinin uygulanabilir olduğunu keşfetmişlerdir [32]. Zhang ve arkadaşları, yeraltı petrol boru hattının acil onarım teknolojisini incelemek amacıyla kaynak işlemi ve bağlantının özelliklerini, su altı ıslak kaynak adı verilen bir simülasyon geliştirmişlerdir [33]. Yine, Liao ve arkadaşı, kaynak muayenesi için otomatik bir radyografik NDT sistemi geliştirmişlerdir [34]. Silva ve arkadaşları, kompozit boru hattı muayenesi için uygulanan Dijital Dedektör Dizileri, Eş Düzlemli Translasyonel Laminografi (CTL) ve Bilgisayarlı Tomografi (CT) ile Dijital Radyografi (DR) tekniklerinin karşılaştırmalı bir çalışmasını gerçekleştirmişlerdir. CTL ve CT'nin borudan boruya bağlantıların değerlendirilmesinde ve yapıştırıcı uygulamalarının değerlendirilmesinde avantajlar sağladığını belirtmişlerdir [35]. Afzal ve arkadaşları, ağır vasıtalarda hayati önem taşıyan ASTM A572 Grade 50 çelik bağlantılar için korumalı metal ark kaynağı parametrelerinin Taguchi L16 diziyle optimize edilmesini araştırmışlardır. Optimum parametreleri: 160 A kaynak akımı, 60° oluk açısı, 3,25 elektrot çapı, 3 mm kök aralığı ve 3 mm kök yüksekliği olarak tespit etmişlerdir [36]. Santos ve arkadaşları, ferritik kaynaklardaki çatlaklara odaklanan deneysel bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Yayılabilir hidrojen, kimyasal bileşim, sertlik ve çatlama olayları arasındaki ilişkileri hem kaynak metali hem de ısıl etkilenmiş bölge (HAZ) için değerlendirmişlerdir. Yapısal gemi çeliklerinin kaynağında hidrojen çatlamasını önlemek için koşulların tahmin edilmesine önem verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir [37].

Savinov ve arkadaşları, elektrot çalışma alanına ait geometrik parametrelerin kaynak nüfuziyet derinliği, genişliği ve geometrik faktörler üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Tükenmeyen elektrotların önerilen konfigürasyonları, geniş bir kaynak akımı aralığında dağınık bir katot noktasıyla ark oluşturmaya olanak tanıdığını ve konik elektrotlarla karşılaştırıldığında daha uzun hizmet ömrü sergilediğini belirtmişlerdir [38]. Sripriyan ve arkadaşları, kaynak dikişinin kalitesini artırmak için işlem sırasında düz tel elektrotun elektrik ark kaynağı üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Yassı tel elektrotun çevresi genişlediğinden dolayı, elektromanyetik kuvvetin etkisiyle erimiş damlacık özelliklerinin türbülansını değiştirdiğini gözlemlemişlerdir [39].

Khoshnaw ve arkadaşları, plazma ark kaynağı türlerini, plazma jetinin oluşum özelliklerini, plazma ortamı bileşiminin verimliliği üzerindeki etkisini, erimiş metal ile etkileşimini ve kaynak işlemi modunun ana parametrelerini kapsayan ayrıntılara çalışmalarında yer vermişlerdir [40]. Arunkumar ve arkadaşları çalışmalarında, kaynak akımının, kaynak voltajının, tel besleme hızının (WFR) ve kaynak mesafesinin etkisini incelemişlerdir. Kaynak bölgesinin sertliğinin ana metalden önemli ölçüde daha yüksek olduğunu ve bunun sebebinin kaynak akımı olduğunu belirtmişlerdir [41]. Matias ve arkadaşları, gaz metal ark kaynağı (GMAW) işlemiyle birleştirilen %6 Mo içeren süper östenitik paslanmaz çeliklerin performansını incelemişlerdir. %6 Mo içeren süper östenitik paslanmaz çeliklerin, petrol ve doğalgaz endüstrisindeki kaynak kaplamalarına alternatif olabilecek potansiyele sahip olduğunu belirtmişlerdir [42]. Moinuddin ve arkadaşları, GMAW sürecindeki kusurları tanımlayabilecek ve sınıflandırabilecek bir süreç içi izleme sistemini anlık akım ve gerilim sinyallerini kullanarak geliştirmeyi başarmışlardır [43]. Sahasrabudhe ve arkadaşı ise, kaynak nüfuziyeti açısından ısı kaynaklarının konumlandırılmasının hibrit ark kaynak işlemi üzerindeki etkisini ortaya çıkaran bir model geliştirmişlerdir [44].

Türkiye'nin güneydoğusunda 6 Şubat 2023'te (Mw 7,7 ve Mw 7,6) meydana gelen yıkıcı Kahramanmaraş Depremi sırasında boru hatlarında birçok hasar oluşmuştur. Ünal ve arkadaşları, güzergah tasarımına doğru jeo-tehlike duyarlılık haritalarının dahil edilmesinin ve doğalgaz boru hatları güzergahının sürekli izlenmesinin, gerekli önlemlerin alınmasının ve afet hazırlığının iyileştirilmesinin gerekli olduğu sonucuna varmışlardır [45]. Yine, Shan ve arkadaşları, boru hatlarının risk kabul kriterlerine dayalı olarak doğalgaz boru hattı sisteminin hedef güvenilirliğinin belirlenmesine yönelik bir metodoloji geliştirmişlerdir [46]. Ma ve arkadaşları ise, normal çalışma durumunda yüksek basınçlı ana doğalgaz boru hattının enerji bileşenlerini sayısal olarak modellemişlerdir [47]. Li ve arkadaşları, mekansal yerleşimin kentsel doğalgaz boru hatlarıyla ilişkili güvenlik riskleri üzerindeki etkisini araştırmışlardır [48]. Feng ve arkadaşları, 2021 yılında karaya gömülü 1219 mm çapındaki X80 doğalgaz boru hattında oluşan çatlaklar için bu başarısızlığın nedenini hidrojen kırılganlığı (HE) hassasiyet testi yoluyla araştırmışlardır. Sonuçlardan, başarısızlığın öncelikle hidrojen kaynaklı çatlamaya (HIC) olduğunu keşfetmişlerdir [49]. Qiao ve arkadaşları, doğalgaz boru hattının iç korozyon mekanizmasının, zararlı Cl^- tarafından hızlandırılan CO_2 korozyonu olduğunu tespit etmişlerdir [50]. Yine, Conejo ve arkadaşları, termoelektrik gücün API X60 ve API X65 çelik boru hattı kaynaklı bağlantılarının yaşlanma durumuna duyarlılığını belirlemişlerdir [51].

Ye ve arkadaşları, HSLA çeliğini birleştirmek için Yüksek Frekanslı Elektrik İşbirlikli Ark Kaynağı (HFAW) adı verilen yeni bir yöntem kullanmışlardır. HFAW bağlantılarının mükemmel çekme mukavemeti sergilediğini gözlemlemişlerdir. Ayrıca, sertleştirilmiş bölge ve yumuşama bölgesindeki darbe dayanıklılığının en az 0,87 J/mm^2 ve 1,15 J/mm^2'ye ulaştığını belirtmişlerdir [52]. Montoya ve arkadaşları, modifiye dolaylı elektrik ark (MIEA) kaynağı sırasında düşük yoğunluklu elektromanyetik etkileşimin (EMILI) uygulanmasının Al7075-T651 alüminyum alaşımlı plakaların mikro yapısı ve korozyon direnci üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Taramalı elektron mikroskobu (TEM)'de yaptıkları gözlemlerden, EMILI'nin bir etkisi olarak HAZ'da Cu açısından zengin fazların çökelmesinin ve ötektiklerin ayrışmasının azaldığını tespit etmişlerdir [53]. Mohsin ve arkadaşları, API 5L X42 (X42) kömür katranı kaplı doğalgaz besleme hattında yüksek basınçlı aşındırıcı çamurun dikey olarak püskürtülmesinden kaynaklanan çoklu arızaları deneysel ve hesaplamalı olarak incelemişlerdir. Deneysel sonuçlardan, gaz boru hattındaki arızanın, su boru hattının arızalı kaynaklı ekleminden fışkıran yüksek basınçlı su jetinden kaynaklandığı hipotezini desteklediği sonucuna varmışlardır [54]. Wagar ve arkadaşları, kompozit boru hatlarındaki potansiyel hasar türlerini belirleyerek literatürde halihazırda incelenen kusurların kapsamlı bir listesini derlemişlerdir [55]. Jiang ve arkadaşları, farklı plazma gazı parametrelerinin ark özelliklerini, kaynak gözenekliliği ve kaynak mikro yapısı üzerindeki etkileri araştırmışlardır. Plazma gazının

salınımının, kaynak gözenekliliğini etkili bir şekilde azalttığını ve tane boyutunu incelttiğini gözlemlemişlerdir [56].
Bu çalışmada, doğalgaz boru kaynaklarında kullanılan elektrotların temiz ve kuru olmadığı durumlarda, kaynak dikişinin mukavemet değerlerini ne gibi etkileyeceği araştırılmıştır. Ayrıca, selülozik ve bazik elektrotlarla boru kaynağı yaparken uygulanması gereken akım değerinin altında ve üstünde akım değerleri kullanıldığında, kaynak dikişinin mukavemetinin nasıl etkileneceğini de araştırılmıştır. Kaynak yaparken olması gereken temiz ve kuru ortam koşullarının yanı sıra kirli ve nemli çevresel koşulları canlandırmak adına elektrotlar gres yağı sürülerek kirletilmiş ve su içerisinde bekletilerek nemlendirilmiştir. Selülozik elektrotlarla kaynak yaparken 40A, 70A ve 85A, bazik elektrotlarla kaynak yaparken ise 65A, 75A ve 85A akım değerleri kullanılmıştır. Oluşturulan 12 farklı deney koşulluyla doğalgaz boruları kaynak edilmiştir. Doğalgaz borularının yeraltında genellikle basma gerilmesine maruz kalmasından ötürü kaynak dikişlerinin üç nokta eğme deneyleri 3 tekrarlı olacak gerçekleştirilerek maksimum eğme kuvveti, maksimum eğilme gerilmesi ve buna karşılık gelen maksimum eğilme momenti hesaplanmıştır.

2. MATERYAL VE METOT

2.1. Deneylerde Kullanılan Malzemeler ve Ekipmanlar

Deneysel çalışmalarda işparçası olarak 6 inçlik çapa (168,3 mm dış çap, 150 mm iç çap ve 2,7 mm PE izole kılıf kaplı) ve 4,37 mm et kalınlığına sahip API 5L Gr.B PSL1 ticari sınıfında sıcak haddelenmiş karbon dikişsiz çelik siyah doğalgaz borusu kullanılmıştır. Tablo 1'de kullanılan doğalgaz borusunun kimyasal bileşimi verilmiştir [57, 58].

Tablo 1. API 5L Grade B karbon çelik dikişsiz boru kimyasal bileşimi [59]

C	Si	Mn	P	S	V	Nb	Ti
%0,16	%0,45	%1,65	%0,02	%0,01	%0,07	%0,05	%0,04

Farklı elektriksel parametrelerle boruların kaynaklanmasında Şekil 1'de gösterilen Miller XMT 450CC/CV marka elektrik ark kaynak makinesi kullanılmıştır. Doğalgaz borularının elektrik ark kaynağında, genellikle saha uygulamalarında boruların birbirine kaynaklanması işleminde selülozik elektrotlar kullanılırken, bağlantı elemanlarının (T-bağlantı, 90˚dirsek gibi fittings elemanları) kaynağında ise genellikle bazik elektrotlar kullanılmaktadır. Bu sebeple, örtülü elektrot olarak 2,5 mm ve 3,25 mm çaplara sahip E 42 3 C 25 selülozik (Tablo 2) ve E Fe4 bazik (Tablo 3) elektrotlar kullanılmıştır.

Şekil 1. Miller XMT 450CC/CV kaynak makinesi [57, 58]

Tablo 2. Selülozik tip örtülü kaynak elektrotu kimyasal bileşimi [60]

C	Si	Mn
%0,15	%0,20	%0,55

Tablo 3. Bazik tip örtülü kaynak elektrotu kimyasal bileşimi [60]

C	Si	Mn	Cr	Mo	W	V
%0,90	%1,20	%1,30	%4,5	%7,5	%1,80	%1,50

2.2. Deney Tasarımı ve Kaynak İşlemleri

Yapılan çalışmada, iki farklı tip elektrotla temiz ve kirli koşullarda olmak üzere 3 farklı elektriksel kaynak parametresi kullanılarak toplamda 12 farklı deney koşulu oluşturulmuş ve deney kodlaması yapılmıştır. Deney kodlamasında S: selülozik elektrot, B: bazik elektrot, T: temiz ve kuru elektrot, K: kirli ve nemli elektrotu simgelemektedir. Tablo 4'te yer alan kaynak akım değerleri, İGTAŞ göre pratikte bu sınıf doğalgaz borularının elektrik ark kaynağıyla birleştirilmesinde kullanılan optimum değere göre belirlenmiştir. Yani, selülozik elektrot için olması gereken normal akım değeri 70 A iken, 40 A düşük akım değeri ve 85 A ise yüksek akım değerini kurgulamaktadır. Benzer şekilde, bazik elektrot için olması gereken normal akım değeri 75 A iken, 65 A düşük akım değeri ve 85 A ise yüksek akım değerini temsil etmektedir. Buradaki temel amaç; kullanılan elektrot tipine göre olması gereken akım değerinin üstünde veya altında akım değerleri kullanıldığında kaynak dikişinin mukavemet özelliklerinin nasıl etkileneceğinin tespitidir [57, 58].

Tablo 4. Selülozik ve bazik elektrotlarla farklı ortamlar ve farklı parametrelerle oluşturulan deney koşulları [57, 58]

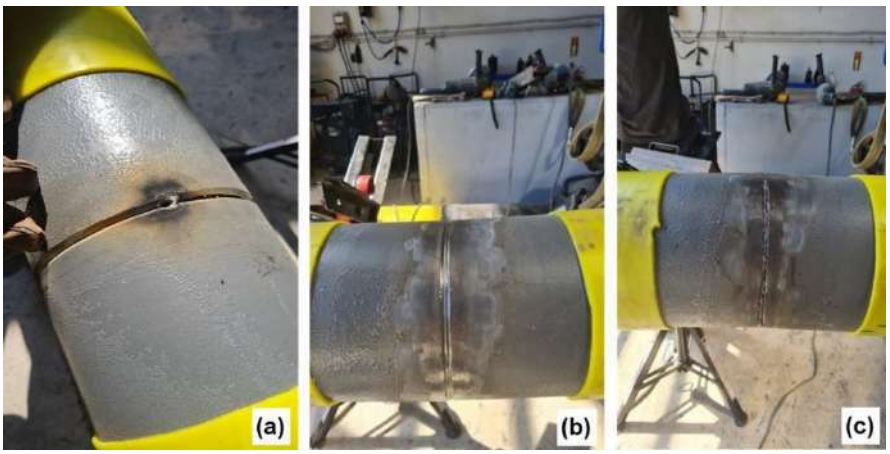
Kaynak akımı ve tipi	Kaynağın yapıldığı ortamdaki elektrot durumu	Deney kodu
40 A – Düşük	Selülozik elektrot temiz ve kuru ortam	S-40A-T
70 A – Normal	Selülozik elektrot temiz ve kuru ortam	S-70A-T
85 A – Yüksek	Selülozik elektrot temiz ve kuru ortam	S-85A-T
40 A – Düşük	Selülozik elektrot kirli ve nemli ortam	S-40A-K
70 A – Normal	Selülozik elektrot kirli ve nemli ortam	S-70A-K
85 A – Yüksek	Selülozik elektrot kirli ve nemli ortam	S-85A-K
65 A – Düşük	Bazik elektrot temiz ve kuru ortam	B-65A-T
75 A – Normal	Bazik elektrot temiz ve kuru ortam	B-75A-T
85 A – Yüksek	Bazik elektrot temiz ve kuru ortam	B-85A-T
65 A – Düşük	Bazik elektrot kirli ve nemli ortam	B-65A-K
75 A – Normal	Bazik elektrot kirli ve nemli ortam	B-75A-K
85 A – Yüksek	Bazik elektrot kirli ve nemli ortam	B-85A-K

Normal koşullarda gerçekleştirilecek bir kaynak işleminde örtülü elektrotun temiz ve kuru olması gerekmektedir. Fakat bazı durumlarda örtülü elektrotlar yeraltında kirlenme (yağlanma vb.) veya yerüstünde ıslanma (yağmur vb.) çevresel koşullardan ötürü kirlenmekte ve nemlenmektir. Bu gibi sebeplerden doğalgaz borularının kaynak işlemlerinde ciddi derece hayati tehlike oluşturabilecek kaynak hataları gerçekleşebilmektedir. Saha ortamında doğalgaz borusu kaynağı yapılırken gerçek ortam koşullarını canlandırmak adına bu çalışmada elektrotlar temiz-kuru ve kirli-nemli olacak şekilde şartlandırılmıştır. Bunun için elektrotlar 1 saat süre kadar su içerisinde bekletilerek nemlendirilip daha sonra gres yağı sürülerek kirletilmiştir (Şekil 2.a). Olması gereken temiz ve kuru ortam için ise elektrotlar kurutma fırınında 150˚C'de kurutulduktan sonra kullanılmıştır (Şekil 2.b) [57, 58].

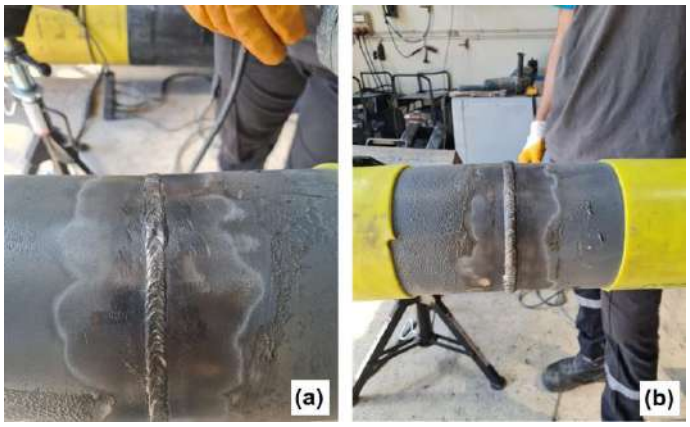
Şekil 2. Elektrot şartlandırması: a) elektrot nemlendirme-kirletme ve b) TİT marka elektrot ısıtma fırınında kurutma [57, 58]

Tablo 4'te belirtilen deney kodlarına sahip kaynak işlemlerine başlamadan önce 6 m uzunluğa sahip doğalgaz borusunun PE izole kılıfı ısıtılarak soyulmuştur. Soyma işleminin ardından birbirine alın kaynağı yapılacak 200 mm uzunluğa sahip boru parçaları kesilerek deney numuneleri hazırlanmıştır. Kesilen 200 mm'lik numune boruların bir kenarına 45˚açı ve 2 mm ağız kalınlığına sahip V kaynak ağzı açılmıştır. İlk aşamada kaynak ağzı açılmış borular uç uca getirildikten sonra üç noktadan puntalanarak birleştirilmiştir (Şekil 3.a). Ardından kaynak makinesinde pense eksi kutba getirilerek kök paso kaynağı yapılmış ve çapaklar fırçalama işlemiyle temizlenmiştir (Şekil 3.b). İkinci aşamada kaynak makinesinde pense artı kutba alınarak sıcak paso kaynak yapılmış ve tekrardan çapaklar fırçayla temizlenmiştir (Şekil 3.c). Kök paso ve sıcak paso aşamalarında 2,5 mm çapa sahip elektrotlar kullanılmıştır [57, 58].

Şekil 3. Kaynak işlemi aşamaları: a) puntalama, b) temizlik sonrası kök paso ve c) temizlik sonra sıcak paso [57, 58]

Üçüncü aşamada pense kutbu artıda bırakılarak dolgu paso yapılmış ve çapaklar fırçayla temizlenmiştir (Şekil 4.a). Dördüncü aşamada kapak paso yapılmış ve daha sonra fırçalama yapılarak kaynak işlemi bitirilmiştir (Şekil 4.b). Dolgu ve kapak paso aşamalarında ise 3,25 mm çapa sahip elektrotlar kullanılmıştır. Şekil 4.a'da dolgu paso, Şekil 4.b'de kapak paso işlemleri gösterilmiştir [57, 58].

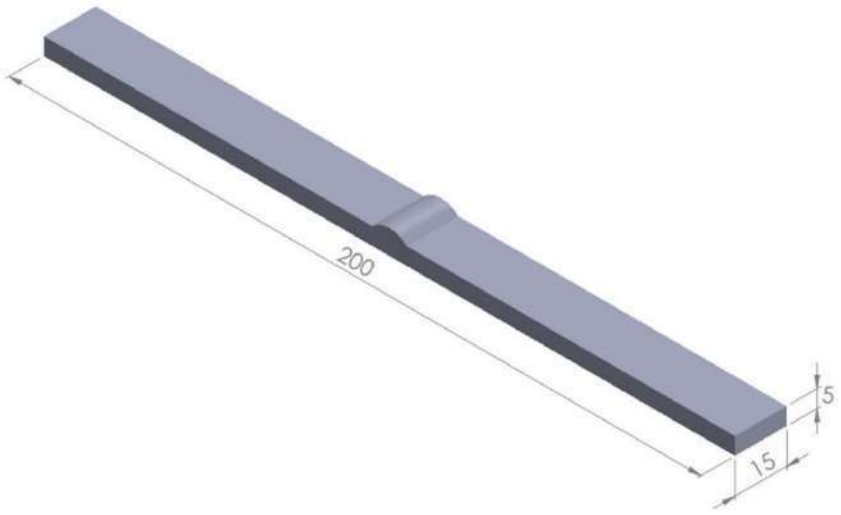

Şekil 4. Kaynak tamamlama süreçleri: a) dolgu paso ve b) kapak paso [57, 58]

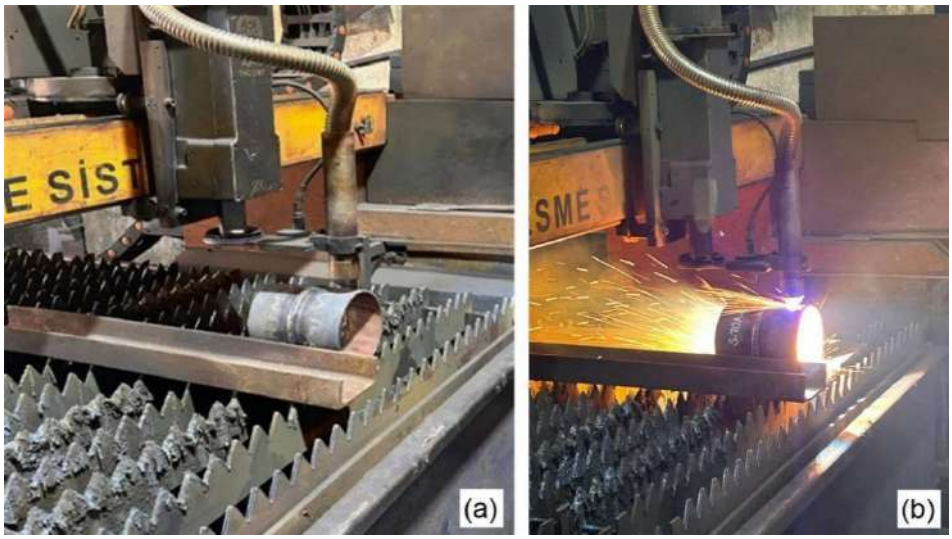
Belirtilen aşamalarla selülozik ve bazik elektrotlar kullanılarak 12 farklı deney koşuluyla doğalgaz borularının kaynak işlemleri tamamlanmıştır. Sağlıklı bir kaynak işlemi için bazik elektrot kullanılarak yapılan kaynaklarda aşağıdan yukarıya, selülozik elektrot kullanılarak yapılan kaynaklarda ise yukarıdan aşağıya kaynak metodu uygulanmıştır.

2.3. Deney Numunelerinin Üretilmesi

Deney numuneleri Türk Standartları Enstitüsünün (TSE) metalik malzemelerde kaynak dikişleri üzerinde tahribatlı muayene-eğme testi (TS EN ISO 5173) standardına göre üretilmiştir. Bu standarda göre deney numuneleri Şekil 5'te gösterilen boyut ölçülerinde Ajan marka CNC plazma ark kesme makinesi kullanılarak kesilmiştir. Plazma kesim esnasında plazma gazı olarak 0,6 MPA basınçta hava ve koruyucu gaz olarak 0,8 MPA basınçta azot tercih edilmiştir. Torç, işparçasına göre dik konumda tutularak ikisi arasındaki mesafe her kesim için 8 mm olarak belirlenmiştir. Her kesimde: plazma akımı 130 A, plazma voltajı 220 V ve kesme hızı 2300 mm/min olarak ayarlanmıştır (Şekil 6). Plazma ark kesimden sonra üretilen standart eğme numunelerinin çapak kalan yüzeyleri taşlanarak temizlenmiştir (Şekil 7).

Şekil 5. TS EN ISO 5173 standardına göre boyutlandırılan eğme numunesi

Şekil 6. Standart deney numunelerin üretilmesi: a) Plazma ark kesim tezgahına kaynaklı doğalgaz borusunun yerleştirilmesi ve b) Plazma ark kesim anı

Şekil 7. Dikdörtgenler prizması geometrik şeklindeki standart üç nokta eğme deneyi numunesi

2.4. Üç Nokta Eğme Deneyleri ve Mukavemet Hesapları

Üç nokta eğme deneyleri Şekil 8'de gösterilen 100 kN kapasiteli Baz Makine marka basma cihazında gerçekleştirilmiştir. Test cihazına üç nokta eğme aparatı takılarak (Şekil 9.a) destekler arası mesafe 120 mm'ye ayarlanıp yükleme hızı 15 mm/min ve ön yükleme kuvveti 0,18 kN olacak şekilde testler gerçekleştirilmiştir (Şekil 9.b). Her test üç kez tekrarlanarak ilgili grafikten alınan değerin aritmetik ortalaması alınarak gerekli mukavemet değerleri hesaplanmıştır.

Şekil 8. Baz Makine marka 100 kN kapasiteli basma cihazı

Şekil 9. Üç nokta eğme testleri: a) Standart eğme numunesi ve eğme aparatı ve b) Üç nokta eğme testi anı

Testler sonucunda her numune için test cihazında yük-sehim (F-δ) grafikleri elde edilmiştir. Test edilen numunedeki maksimum gerilme numunenin orta noktasında gerçekleşmiş ve Denklem 1 [61] yardımıyla hesaplanmıştır. Ayrıca, bu gerilme değerine karşılık gelen maksimum eğilme momenti de Denklem 2 [61] yardımıyla hesaplanmıştır.

$$\sigma = \frac{3PL}{2bh^2} \qquad Denklem\ 1$$

Burada;
σ = Orta noktada kiriş yüzeyindeki gerilme (N/mm^2)
P = Yük sehim eğrisinin herhangi bir noktasındaki kuvvet (N)
L = İki destek arası mesafe (mm)
b = Kiriş genişliği (mm)
h = Kirişin yüksekliği (kalınlığı) (mm)

$$M_{max} = \frac{\sigma_{max} \cdot c}{I} \qquad Denklem\ 2$$

Burada;
σ_{max} = Maksimum eğilme gerilmesi (N/mm^2)
c = En kesitin tarafsız eksene olan mesafesi (mm)
I = Dikdörtgen kesitin atalet momenti (mm^4)

3. BULGULAR VE TARTIŞMALAR

Üç nokta eğilme testlerinde kaynaklı numunelerde kaynak bölgelerinde herhangi bir deformasyon ve kırılma görülmemiştir. Test cihazından elde edilen yük-sehim (F-δ) grafiklerinden maksimum eğilme kuvveti (F_{max}) değerleri elde edilerek ve Tablo 5'te verilmiştir. Denklem 1 kullanılarak kaynaklı numuneleri maksimum eğilme gerilmeleri (σ_{max}) değerleri hesaplanmış ve ayrıca Denklem 2 kullanılarak da kaynaklı numunelerin maksimum eğilme gerilmesi anındaki maksimum eğilme moment (M_{max}) değerleri hesaplanıp Tablo 5'te ilgili sütunda verilmiştir.

Tablo 5. Üç nokta eğme deneylerinde elde edilen mukavemet değerleri

Deney kodu	F_{max} (kN)	σ_{max} (MPa)	M_{max} (kN.m)
S-40A-T	1,23	590,4	9,446
S-70A-T	1,43	686,4	10,985
S-85A-T	1,24	595,2	9,523
S-40A-K	1,20	576	9,216
S-70A-K	1,22	585,6	9,370
S-85A-K	1,30	624	9,984
B-65A-T	1,21	580,8	9,293
B-75A-T	1,35	648	10,368
B-85A-T	1,40	672	10,752
B-65A-K	1,18	566,4	9,062
B-75A-K	1,30	624	9,984
B-85A-K	1,32	633,6	10,138

Doğalgaz borularının kaynaklı birleştirilmelerinde selülozik elektrotlar 70A ve borulara yapılacak fittings bağlantı elemanlarının kaynağında ise bazik elektrotlarla 75A akım kullanılması gerektiği saha uygulamalarından bilinmektedir. Tablo 5'ten de anlaşılacağı üzere en iyi mukavemet özellikleri temiz ve kuru selülozik elektrotla 70A akım değerinde kaynaklanan (S-70A-T) numunede elde edilmiştir. Temiz ve kuru selülozik elektrotla yapılan kaynaklama işleminde olması gereken akım değerinin (70A) altında (40A) ve üstünde (85A) akım kullanmanın kaynak dikişi mukavemet değerlerini azalttığı görülmüştür. Kirli ve nemli selülozik elektrotla kaynaklanmış numunelerde mukavemet özellikleri kötüleşmiştir. Ayrıca, kirli ve nemli selülozik elektrotla yapılan kaynak işlemlerinde akım değerini artırmak nispeten mukavemet özelliklerini iyileştirmiştir.

Yine, Tablo 5'te görüleceği üzere bazik elektrot için en iyi mukavemet özellikleri temiz ve kuru ortamdaki 85A yapılan kaynak işleminde elde edilmiştir. En kötü mukavemet değerlerini sahip kaynak dikişi ise kirli ve nemli bazik elektrotla 65A kullanılarak yapılmış numunede elde edilmiştir. Selülozik elektrotlara benzer şekilde, kirli ve nemli bazik elektrotla yapılan kaynak işlemlerinde akım değerinin artırılması kaynak dikişinin mukavemet özelliklerini nispeten artırmıştır.

4. SONUÇ

Bu çalışmada, doğalgaz boru kaynaklarında kullanılan elektrotların temiz ve kuru olmadığı durumlarda ve olması gereken akım değerlerinin kullanılmadığı durumlarda yapılan kaynak işlemlerindeki kaynak dikişlerinin üç nokta eğilme testleri üzerinden mukavemet değerleri belirlenerek aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

1. Hem selülozik hem de bazik elektrotlarla yapılan kaynak dikişleri kıyaslandığında, en iyi mukavemet değerleri: 686,4 MPa maksimum eğilme gerilmesi ve 10,985 kN.m maksimum eğilme momenti değeriyle temiz ve kuru selülozik elektrotla 70A akım değerinde yapılan kaynak işleminde (S-70A-T) elde edilmiştir.
2. Benzer kıyaslamayla, en düşük mukavemet değerleri: 566,4 MPa maksimum eğilme gerilmesi ve 9,062 kN.m maksimum eğilme momenti değeriyle kirli ve nemli bazik elektrotla 65A akım değerinde yapılan kaynak işleminde (B-65A-K) elde edilmiştir.
3. Her iki tip elektrot içinde temiz ve kuru ortamda yapılan kaynak işlemlerinde olması gereken akım değerinin altında ve üstünde akım değeri kullanmanın kaynak dikişi mukavemet değerlerini düşürdüğü sonucuna varılmıştır.
4. Hem selülozik hem de bazik elektrotlarla yapılan kaynak işlemlerinde, elektrotun kirli ve nemli olması durumunda pratikte olması gereken akım değerinin üzerinde akım değeri kullanmanın kaynak dikişi mukavemet değerlerinde artışa sebep olduğu görülmüştür.
5. Yapılan deneysel çalışmadan, doğalgaz borularının kaynaklı birleştirilmelerinde çevresel koşulların ve elektriksel kaynak parametrelerinin kaynak dikişi mukavemet değerleri bakımdan

oldukça kritik öneme sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Kaynak işleminden önce, kullanılacak olan elektrotun temiz ve kuru olması ayrıca, tercih edilen elektrot için pratikte kullanılması gereken akım değerlerinin ayarlanması kaynak dikişlerinin mukavemet güvenilirliği bakımdan oldukça önemli olduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

[1] Geliş, K., "Kaynak Teknolojisi Ders Notları", Meslek Yüksekokulu Makine ve Metal Teknolojileri Bölümü Makina Programı, 2014

[2] Anık, S., "Çeliklerin Kaynak Kabiliyeti, Kaynak Tekniği" İTÜ Yayınevi, Cilt III, 1975

[3] Pehlivan, A.K., "Düşük Alaşımlı Yüksek Mukavemetli Çelikler İçin Kullanılan Kaynak Sarf Malzemelerinde Eksi Sıcaklıklarda Çentik Darbe Dayanımının Arttırılması ve CTOD Değerine Etkisi", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gedik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2020.

[4] Adsan, K., "Oksi-Gaz Kaynağı", MEB, 1-167, 1991; Özkara, H., "Metal İşleri Meslek Teknolojisi I", MEB, 1-458, 1988.

[5] Adin, H., Doğan, A., Adin, M.Ş., "Şehir İçi Doğalgaz Borularındaki Kaynak Hatalarının Tahribatsız ve Tahribatlı Muayene Yöntemleri ile İncelenmesi", Journal of Science, Technology and Engineering Research, 2(1), 46-57, 2021.

[6] Yaşar, T., "Radyografi Yöntemi ile Kaynak Dikişlerinde Hata Tespiti", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Enerji Enstitüsü, 2010.

[7] Aninda, K.İ., Shazrina, M. K., Shariar, R., Rahman, M., Rabby, M., "Effect of post-weld heat treatment on mechanical properties and microstructure in electric arc welded mild steel joints", Journal of Engineering Research, 10 October 2023

[8] Ye, Z., Huang, J., Cheng, Z., Wang, S., Yang, Z., Chen, S., Zhao, X., "Interfacial characteristics and mechanical properties of aluminum / steel butt joints fabricated by a newly developed high-frequency electric cooperated arc welding-brazing process", Journal of Materials Processing Technology, Volume 298, December 2021, 117317

[9] Cîndea, L., Haţiegan, C., Pop, N., Negrea, R., Răduca, E., Gillich, G-R., Dănuţ, M., Nedeloni, M-D., "The influence of thermal field in the electric arc welding of X60 carbon steel components in the CO2 environment", Applied Thermal Engineering ,Volume 103, 25 June 2016, Pages 1164-1175

[10] Hu, B., Yu, R., Yaroğlu, H.Z., "Magnetic non-destructive testing method for thin-plate aluminum alloys", NDT & E International, Volume 47, April 2012, Pages 66-69

[11] Zou, Y., Du, D., Chang, B., Ji, L., Pan, J., "Automatic weld defect detection method based on Kalman filtering for real-time radiographic inspection of spiral pipe", NDT & E International,Volume 72 June 2015, Pages 1-9

[12] Gil, Y., Oh, Y., Cho, M., Bhowmick, W.N., "Radiography simulation on single-shot dual-spectrum X-ray for cargo inspection system", Applied Radiation and Isotopes, Volume 69, February 2011, Pages 389-393

[13] Arnaldos, J., Casal, J., Montiel, H., Sánchez-Carricondo, M., Vílchez, J.A., "Design of a computer tool for the evaluation of the consequences of accidental natural gas releases in distribution pipes", Journal of Loss Prevention in the Process Industries, Volume 11, March 1998, Pages 135-148

[14] Kantyukov, R., Ryakhovskikh, I., Tsiolikas, R.K., "The impact of internal stratifications on the performance of oil and gas pipes", Engineering Failure Analysis, Volume 120, February 2021, 105091

[15] Wu, B., Yan, T., Chen, L., Wang, H., Fang, Y., Bao, Z., "Electrochemical corrosion behavior of X80 pipeline steel welded joints fabricated by ultrasound-assisted submerged arc welding in CO2-saturated solution", International Journal of Electrochemical Science Volume 19, Issue 3, March 2024, 100475

[16] Mitra, S., Kumar, A., Velu, M., "Characterization of Gas Tungsten Arc welded dissimilar joint of AISI2205 and EN10025 Available online", Materials Today: Proceedings, 10 June 2023
[17] Kajal, G., Lamba, R., Garg, H., Malik, P., "An experimental investigation of gas tungsten arc welding aspects on stainless steel (SS304) using Taguchi method Available online", Materials Today: Proceedings ,16 July 2023
[18] Chuaiphan, W., Kumkoon, P., Kalnaowakul, P., "Dissimilar welding of AISI 201 and 202 low nickel stainless steels by GTA and PA welding processes", Journal of Alloys and Metallurgical Systems, Volume 4, December 2023, 100047
[19] Jawad, M., Jahanzaib, M., Ali, M.A., Farooq, M.U., Mufti, N.A., Pruncu , C.I., Hussain, S., Wasim, A., "Revealing the microstructure and mechanical attributes of pre-heated conditions for gas tungsten arc welded AISI 1045 steel joints", International Journal of Pressure Vessels and Piping, Volume 192, August 2021, 104440
[20] Joseph, G.B., Valarmathi,T.N., Rajan, A.J., Murugesan, G., Prabhakaran, R., "Characteristics study of post weld heat treatment in SA 387 grade 22 steel by cladding using gas tungsten arc welding process", Materials Today: Proceedings, Volume 44, Part 5, 2021, Pages 3798-3802
[21] Chen, C., Fan, C., Cai, X., Lin, S., Yang, C., Zhuo, Y., "Microstructure and mechanical properties of Q235 steel welded joint in pulsed and un-pulsed ultrasonic assisted gas tungsten arc welding", Journal of Materials Processing Technology, Volume 275, January 2020, 116335
[22] Gholizadeh, S., "A review of non-destructive testing methods of composite materials Procedia Structural Integrity". Volume 1, 2016, Pages 50-57
[23] Bezza, A., Destuynder, P., Fabre, C., Wilk, O., "Energy methods for non-destructive testing in a two-dimensional damaged structure Applied Mathematical Modelling", Applied Mathematical Modellng, Volume 60, August 2018, Pages 300-319
[24] Chen, Z.Q., Shi, J.J., Jiang, J., Liu, X.B., Wang, R.S., Wu, Y.C., "A modified positron lifetime spectrometer as method of non-destructive testing in materials Applied Surface Science", Applied Surface Science, Volume 327, 1 February 2015, Pages 418-423
[25] Pérez-Benitez, J.A., Padovese, L.R., "Falling sheet envelope method for non-destructive testing time-dependent signals Expert Systems with Applications", Expert Systems with Applications Volume 38, Issue 4, April 2011, Pages 3192-3198
[26] Yenumula, L., Acharya, R.V., Lingade, B.M., Borgohain, A., Maheshwari, N.K., Kumar, U., Palani ,S.T., Dash, A., "Radiographic evaluation of gas tungsten arc welded joints used in nuclear applications by X- and gamma-rays NDT & E International", NDT & E International, Volume 102, March 2019, Pages 144-152
[27] Koga, G.Y., Ferreira, T., Guerra, A.P.B., Cunha, D., Wiezel , J.G.G., Bolfarini, C., "Air carbon arc gouging of austenitic stainless steels prior to arc welding – opportunities and risks", Journal of Materials Processing Technology, Volume 303, May 2022, 117524
[28] Krishnan, T.M., Balamurugan, C., Dinaharan, I., Palanivel, R., "Influence of arc duration on microstructure and tensile behavior of magnetically impelled arc butt welded AISI 409 ferritic stainless steel tubes", Materials Science and Engineering: A. Volume 831, 13 January 2022, 142257
[29] Sharma, A., Chaturvedi, R., Saraswat, M., Kalra, R., "Weld reliability characteristics of AISI 304L steels welded with MPAW (Micro Plasma Arc Welding)", Materialstoday: PROCEEDINGS, Volume 60, Part 3, 2022, Pages 1966-1972
[30] Pathak, D., Singh, R.P., Gaur, S., Balu, V., "Influence of groove angle on hardness and reinforcement height of shielded metal arc welded joints for low carbon AISI 1016 steel plates", Materialstoday: PROCEEDINGS, Volume 38, Part 1, 2021, Pages 40-43

[31] Singh, A.B., Singh, S., Dangayach, G.S., Meena, M.L., Kumar , M., "Comparative study of SAW and ASAW process on ASTM A709 Grade 36 steel welds", Materialstoday: PROCEEDINGS, 21 January 2023
[32] Lopez, A., Bacelar, R., Pires , I., Santos, T.G., Sousa , J.P., Quintino , L., "Non-destructive testing application of radiography and ultrasound for wire and arc additive manufacturing Additive Manufacturing", Additive Manufacturing, Volume 21, May 2018, Pages 298-306
[33] Zhang, X., Guo , N., Xu , C., Tan , Y., Chen , H., Zhang , D., "Flux cored arc welding of 304L stainless steel within glycerol environment Journal of Materials Processing Technology", Journal of Materials Processing Technology Volume 283, September 2020, 116729
[34] Liao, T.W., Ni, J., "An automated radiographic NDT system for weld inspection: Part I — Weld extraction", NDT & E International, Volume 29, Issue 3, June 1996, Pages 157-162
[35] Silva, W., Lopes, R., Zscherpel , U., Meinel , D., Ewert , U., "X-ray imaging techniques for inspection of composite pipelines", Micron Volume 145, June 2021, 103033.
[36] Afzal, M.S., Wakeel, A., Nasir, M.A., Qazi, M.I., Abas , M., "Optimization of process parameters for shielded metal arc welding for ASTM A 572 grade 50" Journal of Engineering Research Available online, 11 January 2024 In Press,
[37] Santos, V.R., Bracarense , A.Q. Pessoa , E.C.P., Marinho , R.R., Rizzo , F.C., Nóbrega , A.F., Junior , R.C., Monteiro , M.J., Rebello , J.M.A, "Prediction of hydrogen cracking in the wet welding of structural steels with ferritic stick electrodes down to 20 m", Journal of Materials Research and Technology. Volume 15, November–December 2021, Pages 5787-5802
[38] Savinov, A.V., Polesskiy, O.A., Lapin, I.E., Lysak, V.I., Krasikov, P.P., Chudin, A.A., "Influence of non-consumable electrode configuration on arc welding characteristics", Journal of Materials Processing Technology, Volume 262, December 2018, Pages 319-325
[39] Sripriyan, K., Ramu, M., Thyla, P.R., Anantharuban, K., Karthigha, M., "Characteristic of weld bead using flat wire electrode in GMAW inline during the process: An experimental and numerical analysis International" Journal of Pressure Vessels and Piping, Volume 196, April 2022, 104623
[40] Khoshnaw, F., Krivtsun, I., Korzhyk, V., "Arc welding methods – chapter 2 Welding of Metallic Materials Methods, Metallurgy, and Performance". 2023, Pages 37-71
[41] Arunkumar, M., Kumar, P.A., Sampreeth, S., Panicker, S.S., "Study of dual pulse gas metal arc welding process characteristics on IS 2062 steel", Materialstoday: Proceedings, Volume 72, Part 6, 2023, Pages 2957-2964
[42] João, V.S., Matias, M.J.C., Lourenço, J.C.F., Jorge , L.F.G.S., Farneze ,H.M., Mendes ,M.C., "Cilene Labre Alves da Silva , Leonardo S. Behavior of a superaustenitic stainless steel weld cladding deposited by the gas metal arc welding process Araújo", Materialstoday communications, Volume 34, March 2023, 104978
[43] Moinuddin, S.Q., Hameed , S.S., Dewangan ,A.K., Kumar , K.R.,Kumari, A.S., "A study on weld defects classification in gas metal arc welding process using machine learning techniques", Materialstoday: Proceedings, Volume 43, Part 1, 2021, Pages 623-628
[44] Sahasrabudhe , O.S., Raut, D.N., "Effect of Heat Source Positioning on Hybrid TIG-MAG Arc Welding Process", Materialstoday: Proceedings, Volume 5, Issue 9, Part 3, 2018, Pages 18518-18526
[45] Unal, E.O., Kocaman, S., Gokceoglu, C., "Impact assessment of geohazards triggered by 6 February 2023 Kahramanmaras Earthquakes (Mw 7.7 and Mw 7.6) on the natural gas pipelines", Engineering Geology, Volume 334, May 2024, 107508
[46] Shan, X., Yu, W., Gong, J., Wen, K., Wang, H., Ren, S., Wei, S., Wang, B., Gao, G., Zang, G., "A methodology to determine the target reliability of natural gas pipeline systems based on risk acceptance criteria of pipelines", Journal of Pipeline Science and Engineering, Volume 4, Issue 2, June 2024, 100150

[47] Ma, H., Li, X., Xie, X., Lv, Y., Yao, M., Zhong, M., Zhang, J., "Study on physical explosion equivalent of large diameter and high pressure natural gas pipeline", Thin-Walled Structures, Volume 196, March 2024, 111419
[48] Li, J., Zhang, S., Wang, X., Wu, Z., "The impact of spatial layout on safety risks of urban natural gas pipelines Journal of Pipeline", Science and Engineering Available online, 26 May 2024, 100198
[49] Feng, Q., Dai, L., Liu, Q., Jia, H., Wang, X., "Root cause analysis of cracking in buried X80 natural gas pipelines", International Journal of Pressure Vessels and Piping, Volume 208, April 2024
[50] Qiao, Q., Cheng, G., Wu, W., Li, Y., Huang, H.,Wei, Z., "Failure analysis of corrosion at an inhomogeneous welded joint in a natural gas gathering pipeline considering the combined action of multiple factors", Engineering Failure Analysis, Volume 64, June 2016, Pages 126-143
[51] Conejo, V., Hernández, L., Carreón, H., "Non-destructive evaluation of aging in welded pipeline X60 and X65 by thermoelectric power means", International Journal of Pressure Vessels and Piping, Volume 207, February 2024, 105103
[52] Ye, Z., Chen, G., Wang, W., Wang, S., Yang, J., Huang, J., "High-strength and high-toughness weld of S690QL HSLA steel via a high-speed high frequency electric cooperated arc welding without additional heating measures", Materials Science and Engineering: A, Volume 880, 26 July 2023, 145328
[53] Reyna-Montoya, J.S., Garcia-Renteria, M.A., Cruz-Hernandez,V.L., Curiel-Lopez, F.F., Dzib-Perez, L.R., Franco, L.A.F., "Effect of electromagnetic interaction on microstructure and corrosion resistance of 7075 aluminium alloy during modified indirect electric arc welding process", Transactions of Nonferrous Metals Society of China, Volume 29, Issue 3, March 2019, Pages 473-484
[54] Mohsin, R., Majid, Z.A., Yusof, M.Z., "Multiple failures of API 5L X42 natural gas pipe: Experimental and computational analysis", Engineering Failure Analysis, Volume 34, December 2013, Pages 10-23
[55] Waqar, M., Memon, A.M., Sabih, M., Alhems, L.M., "Composite pipelines: Analyzing defects and advancements in non-destructive testing techniques", Engineering Failure Analysis, Volume 157, March 2024, 107914
[56] Jiang, F., Wang, M., Zhang, G., "A novel optimizing Pulsed Plasma Gas Variable Polarity Plasma Arc Welding (PPG-VPPAW) method for improving weld quality", Journal of Materials Processing Technology, Volume 327, June 2024, 118362
[57] Gürhan, Ün, T., "Elektrik Ark Kaynağıyla Birleştirilmiş Doğalgaz Borularının Tahribatsız Muayenesi", Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2024.
[58] Ün, G. T., Erdem, O., "Elektrik Ark Kaynağıyla Birleştirilmiş Doğalgaz Borularının Radyografik Muayenesi" International Congress of New Horizons in Sciences (INCOHIS 2024), Mayıs 11-12, İstanbul, 91-103.
[59] https://tr.baogangsteelpipe.com/seamless-steel-pipe/pipeline-seamless-steel-pipe/api-5l-psl-1-grade-b-seamless-steel-pipe.html ErişimTarihi: 07.08.2024
[60] https://www.lincolnelectric.com/tr-TR Erişim Tarihi: 07.08.2024
[61] Beer, F. P. & Johnston, R.,"Strength of Materials: Cisimleri Mukavemeti, 2. Basımdan çeviri" Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 1. Baskı, 2003

OKUL ÖNCESİ ÇOCUKLARDA AKRAN ZORBALIĞININ OYUN YOLUYLA ARAŞTIRILMASI *

THE INVESTIGATION OF PEER BULLYING IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH PLAY

Tuğçe YAPICI EROL
Yüksek Lisans Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı
Doç. Dr. İbrahim TANRIKULU
Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı

ÖZET

Bu çalışmada, okul öncesi dönemde akran zorbalığının oyun yoluyla incelenmesi amaçlanmaktadır. Okul öncesi dönemde zorbalık davranışı sergileyen ve akran zorbalığına maruz kalan çocukların oyun temaları ve oyuncak tercihlerinin incelenmesi, zorbalığın erken dönemde anlaşılmasına ve önlenmesine yönelik önemli veriler sağlamaktadır. Zorbalığın erken yaşlarda ele alınmasının, bireylerin ilerleyen yaşam dönemlerinde karşılaşabilecekleri psikolojik ve sosyal sorunların önlenmesinde kritik bir rol oynayabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda, okul öncesi dönemde akran zorbalığını anlamaya ve önlemeye yönelik olarak oyun temalarının ve oyuncak tercihlerinin incelenmesi önem arz etmektedir.

Mevcut çalışmada, nitel araştırma desenlerinden olgubilim (fenomenoloji) yöntemi kullanılmıştır. Katılımcıların belirlenmesinde ölçüt temelli örnekleme yöntemi kullanılmış ve devlet anaokuluna devam eden çocuklar arasından uygun katılımcılar seçilmiştir. Öğretmenler tarafından "*Zorba ve Kurban Çocuk Davranışlarını Değerlendirme Formu*" doldurulmuş ve bu formdan elde edilen sonuçlara göre araştırmaya dahil edilecek katılımcılar belirlenmiştir. Araştırmaya, zorbalık davranışı sergileyen 10 çocuk ve zorbalığa maruz kalan 10 çocuk olmak üzere toplam 20 çocuk dahil edilmiştir. Katılımcılara üç hafta boyunca haftada bir seans oyun terapisi uygulanmış ve bu süreç boyunca "*Oyuncak Tercih Süreleri Formu*" ile "*Oyun Terapisi Seans Özeti Formu*" araştırmacı tarafından doldurulmuştur. Verilerin analizinde, oyun temalarının incelenmesi için betimsel analiz yöntemi kullanılmış; oyuncak tercihleri ise "*Oyuncak Tercih Süreleri Formu*" verilerinin frekans analizi yapılarak değerlendirilmiştir. Bu analiz sonucunda, çocukların oynadıkları oyuncaklar ve bu oyuncaklarla geçirdikleri süreler üzerinden bir değerlendirme yapılması amaçlanmıştır.

Sonuçlar, zorbalık ve mağdurluk davranışı gösteren katılımcıların oyuncak tercihleri ve oyun temaları açısından farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. Oyuncak tercih süreleri açısından en büyük fark, silah ve bomba oyuncakları kategorisinde gözlemlenmiştir. Oyun temaları incelendiğinde ise güç/kontrol temasının her iki grupta da en yüksek puanı aldığı belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, araştırma (keşifçi) ve resim temaları için eşit puanlar alınırken, en belirgin farkların ilişki, saldırganlık ve ölüm/kayıp/yas tutma temalarında olduğu raporlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Akran Zorbalığı, Oyun Teması, Oyuncak Seçimi, Okul Öncesinde Akran Zorbalığı

* *Doç. Dr. İbrahim TANRIKULU danışmanlığında yürütülen Zorba ve Mağdur Okul Öncesi Çocuklarının Oyuncak Seçimi ve Oyun Temalarının İncelenmesi isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.*

ABSTRACT

This study aims to examine peer bullying in the preschool period through play. Investigating the play themes and toy preferences of children who exhibit bullying behavior and those who are exposed to peer bullying in early childhood provides valuable insights for understanding and preventing bullying at an early stage. Addressing bullying in early childhood is considered crucial in mitigating the psychological and social challenges individuals may encounter later in life. In this context, analyzing play themes and toy preferences is essential for both comprehending and preventing peer bullying in the preschool period.

In the present study, the phenomenological method, a qualitative research design, was employed. A criterion-based sampling method was used to select participants from children attending a state kindergarten. Teachers completed "*Evaluation Form for Bully and Victim Child Behavior*'', and participants were identified based on the results obtained from this form. A total of 20 children were included in the study, consisting of 10 children who exhibited bullying behavior and 10 children who were victims of bullying. Play therapy was conducted with the participants once a week for three weeks. During this process, the researcher completed ''*Toy Preference Duration Form*'' and '' *Play Therapy Session Summary Form*'' to document the children's play behaviors. In the data analysis, a descriptive analysis method was used to examine play themes, while toy preferences were assessed through frequency analysis based on '' *Toy Preference Duration Form*'' data. The primary objective of this analysis was to evaluate children's interactions with different toys and the duration of time spent playing with them.

The results indicated that participants exhibiting bullying and victimization behaviors differed in their toy preferences and play themes. The most significant difference in toy preferences was observed in the category of toy guns and bombs. Regarding play themes, the power/control theme had the highest frequency in both groups. Additionally, while equal scores were recorded for the research (exploratory) and picture themes, the most notable differences were observed in the relationship, aggression, and death/loss/mourning themes.

Keywords: Peer Bullying, Play Theme, Toy Selection, Peer Bullying in Preschool

AZERBAYCAN VE TÜRKİYE'DE GİYSİ KÜLTÜRÜNÜN ORTAK KÖKENLERİ VE FARKLI GELİŞİM YOLLARI

Dr. Tunzala Adışirin Mamedzade
Azerbaycan Devlet Ekonomi Üniversitesi, "Ekonomik ve teknolojik bilimler" fakültesi
Bölüm: Tasarım, Bakü, Azerbaycan
Kamila Alekper Hüseynova
Azerbaycan Devlet Ekonomi Üniversitesi, "Ekonomik ve teknolojik bilimler" fakültesi
Bölüm: Tasarım, Bakü, Azerbaycan

Özet
Giysi kültürü her halkın tarihi, gelenekleri ve sosyal yapılarıyla yakından ilişkilidir ve kültürel kimliğin önemli bir taşıyıcısıdır. Azerbaycan ve Türkiye, ortak etnik ve kültürel kökenlere sahip iki Türk ülkesidir ve bu nedenle giysi geleneklerinde birçok benzerliğe sahiptir. Her iki halkın ulusal kostümleri, yüzyıllar boyunca İslam kültürünün, sosyal-ekonomik değişimlerin ve coğrafi koşulların etkisiyle şekillenmiştir. Her iki ülkede geleneksel olarak ipek, pamuk ve yün gibi doğal malzemeler kullanılmış ve el yapımı işlemeler ile altın ve gümüş takılar yaygın şekilde kullanılmıştır. Erkek giyimde ortak ögeler arasında çuha, arhalık, pantolon bulunurken, kadın giyimde uzun elbiseler, baş örtüleri ve zarif takılar öne çıkmaktadır.
Zamanla, coğrafi, iklimsel ve sosyal faktörlerin etkisiyle giysi kültürü farklı yönde gelişmiştir. Osmanlı dönemi sırasında Türkiye'deki giysiler daha lüks ve işlemeleri daha karmaşık hale gelirken, Azerbaycan'da giysiler hanlıklar döneminde bölgesel özelliklere uyum sağlamıştır. Modern dönemde ise Türk giysi endüstrisi küresel modaya entegre olurken, Azerbaycan'da ulusal giysiler genellikle kültürel etkinlikler için korunmaktadır. Bununla birlikte, her iki ülkede de ulusal giysi geleneklerini koruma ve bunları gelecek nesillere aktarma yönünde farklı girişimler bulunmaktadır.
Bu bağlamda, bu araştırmanın temel amacı, Azerbaycan ve Türkiye'nin giysi kültürünün ortak tarihsel kökenlerini incelemek, zamanla nasıl farklılaştıklarını belirlemek ve ulusal giysilerin modern dönemde korunmasının önemini vurgulamaktır. Bu konu, ulusal kültürün korunması, geleneksel giysilerin modern modaya etkisi ve bunların gelecek nesillere aktarılması açısından büyük bir öneme sahiptir.
Anahtar kelimeler: giysi, gelenekler, kültür, entegrasyon, doğal malzemeler

COMMON ROOTS AND DIFFERENT DEVELOPMENT PATHS OF AZERBAIJANI AND TURKISH CLOTHING CULTURE

Abstract
Clothing culture is closely linked to the history, traditions, and social structure of each nation, serving as an important carrier of cultural identity. As two Turkic states with common ethnic and cultural roots, Azerbaijan and Turkey share many similarities in their traditional clothing traditions. The national costumes of both nations have been shaped over centuries under the influence of Islamic culture, socio-economic changes, and geographical conditions. Both countries have traditionally used natural materials such as silk, cotton, and wool, with handmade embroidery and gold-silver decorations being widespread. In men's clothing, elements such as chukha, arkhalig, and trousers are common, while women's attire features long dresses, headscarves, and delicate ornaments. Over time, geographic, climatic, and social

factors have led to differences in the development of clothing culture. During the Ottoman period, clothing in Turkey became more elaborate and luxurious, incorporating complex embroidery, while in Azerbaijan, garments were adapted to regional characteristics during the khanate period. In modern times, Turkey's clothing industry has integrated more into global fashion, whereas in Azerbaijan, national attire has been preserved mainly for cultural events. Nevertheless, both countries continue efforts to maintain and pass down their national clothing traditions to future generations. Thus, while Azerbaijani and Turkish clothing cultures share the same historical roots, they have evolved differently over time, adapting to various modern trends.

From this perspective, the main goal of this research is to examine the common historical roots of Azerbaijani and Turkish clothing culture, determine how they have developed differently over time, and emphasize the importance of preserving national attire in the modern era. The relevance of this topic lies in the preservation of national culture, the influence of traditional clothing on contemporary fashion, and its transmission to future generations.

Keywords: clothing, tradition, culture, integration, natural materials

GİRİŞ

Azerbaycan ve Türkiye halkları ortak tarihi köklere ve kültürel bağlara sahip oldukları için giyim kültürleri de birçok açıdan benzerlikler göstermektedir. Her iki halkın giyim tarzı, yüzyıllar boyunca göçebe Türk boylarının gelenekleri, İslam kültürünün etkisi ve bölgeye özgü iklim koşullarıyla şekillenmiştir. Ancak tarihsel gelişim süreci, coğrafi konumları ve farklı devlet gelenekleri nedeniyle Azerbaycan ve Türkiye'nin giyim kültürlerinde belirli farklılıklar ortaya çıkmıştır.

Giyim kültürü, her halkın sosyo-ekonomik yapısının, dini inanışlarının, zanaatkârlık becerilerinin ve günlük yaşam tarzının bir aynasıdır. Azerbaycan'da giyim tarzları bölgelere göre farklılık göstermiş, özellikle ipekçilik ve dokuma sanatının geliştiği Karabağ, Şirvan ve Gence gibi bölgelerde geleneksel kıyafetler özel bir zenginliğe sahip olmuştur. Türkiye'de ise Osmanlı saray kültürünün etkisi altında giyim tarzı daha farklı bir yönelim göstermiş, özellikle kaftanlar, fes ve entari gibi giysi stilleri yaygınlaşmıştır.

Bu nedenle makalede Azerbaycan ve Türk giyim kültürünün benzer ve farklı yönleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Erkek ve kadın kıyafetlerinin temel unsurları, tarihsel gelişimleri, kullanılan malzemeler ve süsleme öğeleri, sosyal ve dini etkiler ile modern dönemde geleneksel kıyafetlerin moda üzerindeki etkisi ele alınmıştır.

Ortak tarihi ve kültürel mirasın giyim tarzlarına etkisi

Azerbaycan ve Türkiye'nin giyim kültüründe ortak tarihi ve kültürel mirasın etkisi çok güçlüdür. Her iki halkın da ortak Türk kökenine sahip olması nedeniyle giyim gelenekleri birçok yönden benzerlik göstermektedir. Geçmişte Türk halklarının göçebe yaşam tarzı giyim tarzlarını önemli ölçüde etkilemiş, rahatlık ve işlevsellik ön planda tutulmuştur. Oğuzlar, Kıpçaklar ve diğer Türk boyları da dahil olmak üzere göçebe ve yarı göçebe Türk boyları, çoğunlukla rahat hareket etmeyi sağlayan, soğuk ve sıcak hava koşullarına uyum sağlayan giysiler kullanıyorlardı. Bu özellik hem Azerbaycan hem de Türk milli kıyafetlerinde açıkça görülmektedir [8].

İslam dininin Azerbaycan ve Türkiye'nin giyim kültüründe de büyük etkisi olmuştur. Her iki halkın geleneksel giyiminde, uzun ve vücudu saran örtüler yaygındır. Kadın ve erkeklerin giyim tarzları İslam kültürüne göre şekillenmiş olup, kadınlar için başörtüsü, erkekler için ise şapka ve diğer başlıklar giyimin başlıca unsurlarındandır. Azerbaycan kadın giyiminde yaygın olarak kullanılan kelaghay, Türk kadınlarının geleneksel baş örtüsü olan eşarpla benzerlik

taşıyor. Her iki başlık da ipek ve diğer yumuşak malzemelerden yapılmış olup kadın giyiminin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.
Erkek giyiminde de önemli benzerlikler var. Azerbaycan ve Türk erkek giyiminde çuha, arkhalig, kuşak ve pantolon yaygın olarak kullanılmaktadır. Çuha, özellikle Kafkas halkları arasında çok sevilen bir dış giyim ürünü olup erkek giyim setinin temel unsurlarından biri olarak kabul edilir. Osmanlı döneminde Türklerin giyiminde de buna benzer "yelek" ve "pantolon" tipi dış giyimler mevcuttu. Erkek giyiminde kullanılan şapkalar da ortak unsurlardan biridir. Azerbaycan erkek giyiminde burka vb. Fes ve börk gibi yaygın olarak kullanılan şapkalar, Türk giyim kültüründeki fes ve börk ile benzerlik göstermektedir [5].
Aynı zamanda her iki ülkenin geleneksel kıyafetlerinde kullanılan malzemeler ve desenler de önemli benzerlikler taşıyor. Azerbaycan ve Türkiye'de geleneksel giyim ürünleri ağırlıklı olarak ipek, yün, pamuk vb. kumaşlardan üretilmektedir. Doğal malzemelerden üretilen kumaşlar gibi. Dokuma sanatı her iki ülkede de antik çağlardan beri gelişmiş olup, ulusal kostümlerin oluşumunda etkili olmuştur. İpek dokuma ve dokuma sanatının geliştiği başlıca merkezler arasında Azerbaycan'ın Şeki, Basgal, Gence ve Karabağ bölgeleri ile Türkiye'nin Bursa ve İstanbul şehirleri yer almaktadır. Azerbaycan ve Türk milli kıyafetlerinde süsleme unsurlarının özel bir yeri vardır. Her iki halkın giyiminde el sanatları, işlemeler ve sanatsal desenler yaygındır. Bu desenler genellikle bitkisel ve hayvansal motiflerin yanı sıra eski Türk süslemelerinden de esinlenmektedir [7].
Bayram ve tören kıyafetlerinde de pek çok benzerlik bulunmaktadır. Hem Azerbaycan hem de Türk kültürlerinde düğünler ve diğer özel günler için özel giyim biçimleri vardır. Azerbaycan milli kıyafetinde, uzun kırmızı veya mor saten elbiseler ön plandaydı. Türklerde gelinlik modelleri de benzer formlara sahipti. Her iki halkın da düğün kıyafetlerinde gelinlerin süslü başörtüsü ve gümüş kemer takma geleneği görülmektedir [1].
Azerbaycan ve Türk giyim kültürlerinde kadın ve erkek giyiminin ortak özelliklerinden biri de işlevsel olmasıdır. Göçebe ve savaşçı kültüründen etkilenen erkek giyim ürünleri, hareket özgürlüğü sağlayacak şekilde tasarlandı. Bu tarzın karakteristik özellikleri pantolonların geniş ve rahat olması, dış giyiminin kolsuz veya kolsuz olabilmesidir. Kadın giyiminde ise uzun ve rahat elbiseler ile geniş kollu, rahat hareket imkânı veren dış giyim ürünleri ön plandaydı.
Günlük giyimin yanı sıra geleneksel askeri üniformalarda da benzerlikler göze çarpıyor. Azerbaycan ve Osmanlı askeri üniformalarında sandalet tipi ayakkabılar, kılıç ve hançer takmaya yarayan özel kemerler ve zırhlara uyacak şekilde yapılmış kalın kumaşlardan yapılmış giysiler yer alır. Her iki kültürde de erkek giyiminin savaş koşullarına uygun bir biçimde şekillenmesi, ortak tarihsel miraslarından kaynaklanmaktadır [3].

Azerbaycan ve türk giyim kültürünün farklı yönleri

Azerbaycan ve Türk giyim kültürünün ortak kökleri olsa da, tarihsel gelişim, coğrafi koşullar, sosyo-ekonomik faktörler ve kültürel etkiler sonucunda her iki ülkenin giyim tarzlarında belirli farklılıklar oluşmuştur. Her iki halkın giyim gelenekleri yüzyıllar boyunca gelişmiş olsa da, Azerbaycan ve Türk milli kıyafetlerinde belirli farklı özellikler göze çarpmaktadır.
Azerbaycan'ın giyim kültürü, esasen yerel halkların geleneklerine, Doğu kültürünün etkilerine ve iklim koşullarına uygun olarak şekillenmiştir. Azerbaycan'ın milli kıyafetleri bölgelere göre farklılık göstermiş, her bölgenin kendine özgü giyim tarzı oluşmuştur. Karabağ, Şirvan, Kuba, Nahçıvan ve diğer bölgelerde kıyafet stillerinde belirgin özellikler görülmektedir. Azerbaycan kıyafetlerinin en farklı yönlerinden biri, onların zengin süsleme unsurlarıyla işlenmiş olmasıdır. Kadın kıyafetleri özel işlemelerle, ipek ve atlas kumaşlarla, altın ve gümüş ipliklerle süslenmiştir. Kelağayı, Azerbaycanlı kadınların giyim kültüründe önemli bir yer tutmuş olup, onu diğer başörtülerinden ayıran temel özelliklerden biri ince desenlerle süslenmiş olmasıdır. Kelağayı aynı zamanda bir sosyal statü göstergesi olarak kabul edilmiştir ve rengi ile desenleri, kadının medeni durumunu ifade edebilirdi.

Türk giyim kültürü ise Osmanlı Devleti'nin etkisi altında şekillenmiş ve daha çok Osmanlı saray kültürüyle bağlantılı olmuştur. Osmanlı döneminde sosyal sınıflar arasındaki giyim farkları açık bir şekilde hissedilmekteydi. Saray kıyafetleri zengin ve gösterişli kumaşlardan hazırlanırken, halkın günlük kıyafetleri daha sade ve işlevseldi. Azerbaycan kıyafetlerinden farklı olarak, geleneksel Türk erkek kıyafetlerinde fes yaygın olarak kullanılmıştır. Bu başlık, Osmanlı döneminde özellikle şehirlerde erkek giyiminin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Azerbaycan erkek kıyafetlerinde ise fes yerine daha çok farklı formlardaki şapkalar ön planda olmuştur [6].

Erkek kıyafetlerinde başka farklılıklar da göze çarpmaktadır. Azerbaycan erkek kıyafetlerinde çuha ve arka-lık temel unsurlardan biri olmuşken, Osmanlı döneminde bu kıyafetler biraz farklı bir tarzda kullanılmıştır. Osmanlı kültüründe erkekler için kaftan ve uzun yelekler daha yaygın bir hale gelmiştir. Osmanlı erkekleri, Anadolu'nun sıcak iklimine uygun olarak geniş ve rahat şalvarlar giymekteydi. Azerbaycan'da ise erkek kıyafetlerinde daha çok vücuda oturan ve özel kemerle bağlanan şalvarlar yaygın olarak kullanılmıştır [4].

Kadın kıyafetlerinde de belirgin farklılıklar göze çarpmaktadır. Azerbaycan kadın kıyafetlerinde, genellikle uzun, geniş etekli, ipek ve atlas kumaşlardan dikilmiş elbiseler tercih edilirdi. Bu elbiseler çeşitli işlemelerle, boncuklarla ve el işçiliğiyle süslenirdi. Kadınlar başörtüsü olarak araqçın, kelağayı ve fərməş kullanmaktaydı. Araqçın genellikle boncuklarla ve taşlarla süslenirdi. Türk kadın kıyafetlerinde ise daha çok kaftan tarzı üst giysiler kullanılmıştır. Osmanlı saray kadınları için tasarlanmış kaftanlar uzun ve oldukça süslüydü. Günlük kıyafetlerde ise tülbent ve eşarp daha yaygın olarak tercih edilirdi. Azerbaycan kadın kıyafetlerinden farklı olarak, Türk kültüründe kadın kıyafetlerinin biraz daha sade ve minimal desenlerle süslendiği görülmektedir [2].

Ayakkabı kültürü de her iki ülkede farklı gelişmiştir. Azerbaycan'da çarıq ve yumuşak deriden yapılan ayakkabılar yaygın olarak kullanılmıştır. Çarıqlar genellikle köylerde kullanılırken, şehirlerde daha zarif ve ipek kumaşlarla işlenmiş ayakkabılar tercih edilmekteydi. Türkiye'de ise terlik ve babuş tarzı ayakkabılar daha yaygın olmuştur. Bu ayakkabılar özellikle Osmanlı döneminde şehir halkı tarafından sıkça kullanılmıştır.

Günümüzde Azerbaycan ve Türkiye giyim kültürü, küresel modaya uygun değişikliklere uğramıştır. Her iki ülkede de geleneksel kıyafetler günlük kullanımdan çıkmış olup, genellikle özel etkinliklerde, milli bayramlarda ve folklor festivallerinde sergilenmektedir. Azerbaycan modasında milli unsurlar sıklıkla modern tasarımlarla birleştirilmekte, kelağayı ve milli motifler modern kıyafetlerde kullanılmaktadır. Türkiye'de ise özellikle Osmanlı döneminin giyim tarzı, birçok tasarımcı tarafından yeniden işlenerek modern modada kendine yer bulmuştur. Kaftanlar, el işlemeli kumaşlar ve geleneksel desenler modern Türk modasında sıkça rastlanan unsurlar arasındadır.

Sonuç

Azerbaycan ve Türkiye giyim kültürü uzun asırlar boyunca aynı Türk köklerinden gelse de, her iki halkın tarihî gelişim yolu, coğrafi şartları, sosyal yapısı ve kültürel etkileri sonucunda bu giyim tarzları zamanla farklılaşmıştır. Bu farklılıklar hem giyim formlarına hem de bu kıyafetlerin taşıdığı anlama ve sosyal fonksiyonlara etki etmiştir. Azerbaycan giyim kültüründe daha çok bölgelere özgü özellikler, el işçiliği ve ince detaylar ön planda olmuş, Türkiye giyim kültürü ise Osmanlı İmparatorluğu'nun saray kültürünün güçlü etkisi altında şekillenerek daha geniş bir imparatorluk ölçeğine uyum sağlamıştır.

Azerbaycan'da milli kıyafetler daha çok farklı bölgelerin iklimi, yaşam tarzı ve sosyal yapısı doğrultusunda şekillenmiştir. Örneğin, dağlık bölgelerde kalın kumaşlar ve kışa uygun yünlü malzemeler kullanılmış, düz arazilerde ve nehir kenarı bölgelerde ise ipek ve pamuktan yapılan kıyafetler tercih edilmiştir. Kıyafetler aynı zamanda insanların statüsünü, yaşını ve aile durumunu yansıtmıştır. Kelağayı gibi başörtüleri kadının aile durumunu gösterirken, erkeklerin giydiği şapka türü onların yaşını ve sosyal konumunu belirtiyordu. Şüphesiz, bu tür

detaylı ve ince anlamlar taşıyan unsurlar, Azerbaycan giyim kültürünü daha özgün ve farklı kılan temel özelliklerden biridir.
Türkiye giyim kültüründe ise Osmanlı döneminin etkisi daha net görülmektedir. Özellikle erkek kıyafetlerinde fesin yaygın olarak kullanılması, kaftan ve şalvarın standart bir form haline gelmesi Osmanlı saray kültürüyle ilişkilidir. Osmanlı İmparatorluğu geniş bir coğrafyayı kapsadığından, burada giyim kültürü belirli bir ölçüde standartlaşmış ve devletin siyasi ve sosyal yapısına uygun olarak şekillenmiştir. Azerbaycan giyim kültüründe ise daha çok yerel özellikler korunmuş, farklı etnografik stiller gelişmiştir. Bu bakımdan, bana göre Azerbaycan kıyafetleri daha fazla çeşitlilik ve bölgesel özgünlük ile öne çıkmaktadır.
Günümüz dünyasında her iki ülkede de milli kıyafetler günlük yaşamda nadiren kullanılmaktadır, ancak bunlar kültürel kimliğin temel unsurlarından biri olarak kalmaya devam etmektedir. Benin düşünceme göre, Azerbaycan milli kıyafetlerinin korunması ve geliştirilmesi için bunları modern moda trendleriyle uyumlu hale getirmek, gençler arasında tanıtmak ve daha pratik kullanım yolları bulmak büyük önem taşımaktadır. Türkiye'de ise bu süreç daha başarılı bir şekilde yürütülmektedir; çünkü türk modası dünya çapında tanınmakta ve tasarımcılar Osmanlı tarzını modern kıyafetlerde ustalıkla yansıtmaktadır. Azerbaycan ise milli giyim kültürünün korunması için daha fazla teşvik edilmeli, tasarımcılar milli unsurları daha aktif şekilde kullanmalıdır.
Tüm bu farklılıklar ve benzerlikler göstermektedir ki, her iki ülkenin giyim kültürü tarih boyunca farklı yollarla gelişmiş olsa da, onları oluşturan temel değerler değişmeden kalmaktadır. Bana göre hem Azerbaycan hem de Türkiye giyim kültürünü sadece tarihî bir unsur olarak değil, onu günümüzde de yaşatmak için yeni yaklaşımlar geliştirmek gerekmektedir. Çünkü kıyafet sadece bir kumaş parçası değildir; aynı zamanda bir milletin kültürel kimliğini ve tarihini yansıtan canlı bir değerdir.

İstifadə edilən ədəbiyyat siyahısı

1. Canbakal Ataoğlu N. Türk giysi kültürü ve Türkiye'de moda müzeciliğine bakış. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 2024. s. 201
2. Cavadzadə G. Azərbaycan milli geyimlərinin kompozisiya xüsusiyyətlərinin tədqiqi. Bakı. 2015. s. 22, 60
3. Ertürk N. Orta Asya'dan Osmanlı imparatorluğu'na türklerde giyim kuşam. İstanbul: Hayalperest Yayınevi. 2018. s. 41
4. Özşen A. Türkiyə Cümhuriyyətində Egey bölgəsi milli geyimlərinin bədii xüsusiyyətləri. Bakı. 2023. s. 16
5. Ramazanoğlu M. Azerbaycan türkçesindeki kadın giysi adları üzerine bir inceleme. Uluslararası sosyal bilimler dergisi. 2020. s. 129
6. Vəliyev F., Abdulova G. Qarabağ geyimləri. Bakı: Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondu, 2016. s. 10
7. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/6807890

LIVESTOCK PRODUCTION SYSTEMS AND THEIR FUTURE DURING CLIMATE CHANGE: THE CASE OF CONTINENTAL AFRICA

Turgay TAŞKIN[1] Çağrı KANDEMİR[2*] Sait ENGİNDENİZ[3]

[1] Prof. Dr. Ege University Faculty of Agriculture, Department of Animal Science, Bornova-Izmir/Türkiye, ORCID ID: 0000-0001-8528-9760

[2] Assoc. Prof. Dr. Ege University Faculty of Agriculture Department of Animal Science, Bornova-Izmir/Türkiye, ORCID ID: 0000-0001-7378-6962

[3] Prof. Dr. Ege University Faculty of Agriculture, Department of Agricultural Economics, Bornova-Izmir/Türkiye, ORCID NO: 0000-0002-7371-3330

ABSTRACT

Thirty-three of the world's forty-seven underdeveloped countries are in Africa. In general, areas or nations with low GDP per capita are more vulnerable to climate change's consequences. Their climates are close to physical thresholds, farms like agriculture and animal husbandry are usually dependent on the climate, and they have less capital, which are the three reasons for this. Arid regions with high temperatures and little or no yearly rainfall make up 60% of the African continent. Evaporation exceeds precipitation in these areas. These lands are utilized for pasture-based animal husbandry regardless of population mobility. In other words, almost 300 million people rely on these lands as their primary source of income. It has long been a fundamental aspect of animal husbandry throughout most of Africa, with the exception of areas where polyculture agriculture and animal husbandry were practiced concurrently and where there was constant access to water or a climate that supported cultivation. Nonetheless, there has been a shift in recent years toward settled life and intensive agriculture. A number of factors, including human mobility through migration, the progressive loss of pastures, the scarcity of agricultural areas, and occasionally coups and conflicts, have made this position more challenging. Despite all of these developments, access to pastures and markets remain the two main factors influencing animal husbandry in the continent's arid regions. To put it another way, a number of limiting factors are crucial, including drought, climate change, regional management, population expansion, and demographic structure. The livestock industry contributes between 30 and 50% of the continent's GDP. Livestock production provides food security and livelihoods for 350 million people, or nearly one-third of the population. Cattle farming has cultural significance and provides food security and revenue in Africa. Given the livestock industry's importance to the continent, it is imperative to assess how climate change is affecting it. Some livestock systems on this continent can adapt to climate change through management practices and the diverse variety of agroecological zones and socio-ecological systems they contain. Finally, as many changes are inevitable on a global level, climate change is a current reality for Africa and may have an effect on cattle husbandry throughout the continent. In this study, current production systems, animal numbers, changes in animal production and market conditions were examined, animal-related gas emissions were evaluated, and measures that could be taken against climate change were discussed in the example of the

African continent. The main material of the study consists of information obtained from previous studies and data provided by relevant institutions.

Keywords: Farm animals, livestock production, climate change, gas emission, Africa.

INTRODUCTION

By 2023, around 20% of the world's population will reside in the African continent. Put another way, with 1.4 billion people, this continent is the second most populated region in the world, making up almost 20% of the total population (FAOSTAT, 2023). There is evidence that land surface temperatures are changing faster than other continents in the continent, indicating that climate variability is occurring. As is known, climate variability is not a problem, and many challenges can be overcome. Making accurate or reliable predictions about the future is becoming more and more difficult, and certain models developed for such objectives differ greatly (Izaguirre et al. 2019).Given the significance of animal husbandry in Africa, it is imperative to evaluate how climate change is affecting the industry. Mobility, the abundance of herds with native breeds, wide agroecological zones, and socioecological systems allow some livestock operations on the continent to adapt to climate change. Ruminant animals in Africa are numerous, and all feeding is based on grazing on natural pastures (Jactel et al. 2019). Many animals feed on plant production residues and grains, leftover plants from the production in the farm or naturally growing plants (Herrero et al. 2016).For cattle production, the effects of climate change on products will therefore become increasingly significant. This could be problematic for companies who grow both plants and animals. In 2020, 450 million poultry, 37 million sheep, 19 million piglets, 60 million goats, and 75 million cattle were grown (FAOSTAT, 2023). Although these species usually increase across the continent, their populations have been slowly declining in low- and lower-middle-income countries. The region's production of meat (4.3 MT), milk (7.6 MT), and eggs (7.0 MT) have increased by 100%, 64%, and 65%, respectively, due to the livestock sector's population growth, primarily in low-income countries.In 2020, the region produced 5.9, 9.6 and 0.9 million tons of meat, milk and eggs, respectively. The increases at the country level were highest in egg production (2800%), followed by meat (618%) and milk production (324%) (AU-IBAR, 2016). Subsequent enteric methane (76,589 Gg CO_2-eq) and manure management emissions (4,644 Gg CO_2-eq) increased by 21% and 58%, respectively, showing a similar temporal and spatial pattern to livestock population trends.Livestock-related GHG emissions have ranged from 71,000 to 91,000 Gg CO_2-eq over the last 20 years, accounting for up to 40% of regional agricultural emissions (IPCC, 2012). Low per capita income nations or areas on the continent are generally more susceptible to the effects of climate change. The main factor contributing to their low income levels is their "climates close to physical thresholds". Another reason is that they are generally more dependent on natural capital, and climatic conditions such as agriculture and animal husbandry, and the last reason is that they generally have low income levels. In other words, sixty per cent of the African continent has low and variable annual rainfall and high temperatures, with evaporation exceeding precipitation. It is classified as drylands, which results in agro-pastoralism, with or without population mobility, the most suitable land use practice and the main livelihood source for 270 million people and most animals in Africa (Koohafkan and Stewart 2008). For thousands of years, mobility has been fundamental to animal husbandry in most of Africa, except in parts with permanent water or climatic conditions. The current production procedures will be covered first in this article. We'll also talk about the technological and financial measures that must be taken to adjust the production system to climate change.

LIVESTOCK PRODUCTION SYSTEMS

Population growth, which also impacts pastures and easy access to markets, and demographic structure are the two primary forces behind changes in animal husbandry in Africa's arid regions. Climate change and the management practices of the continent's nations are two other restricting or facilitating elements that are directly linked to this predicament (Catley et al. 2012). Considering the many changes continuing globally, the future of animal production and animal husbandry in Africa seems bright (Herrero et al. 2017). Animal production systems related to this virgin structure in the continent have

been subjected to a classification by many researchers. The FAO (2009) strategy for this objective, which takes into consideration the current climate change, is the basis for a number of modeling techniques (Figure 1). Additionally, Robinson et al. (2011) updated these models using data on the human population, land structure, plant growth period length, highland and temperate zones, and irrigated areas. Figure 1 illustrates the division of cattle production systems into three categories: industrial, mixed, and grazing systems. In addition to being categorized as extensive and intense, grazing systems are further divided into irrigated, dryland (rainfall only), and farms that integrate crop and animal production. Poultry and pork are produced intensively in industrial systems. Across Africa, three-quarters of agricultural land can be classified as pasture (Otte et al. 2019). Ibeagha-Awemu et al. (2019) estimate that 70% of livestock productivity occurs in small-scale production systems characterized by low-yielding animal numbers and generally low inputs and outputs. Grazing systems dominate much of the Horn of Africa, Southern Africa, and the Sahel, whereas mixed systems are more common in West Africa and some parts of East Africa, with smaller areas in Southern Africa (ASSAR, 2015).

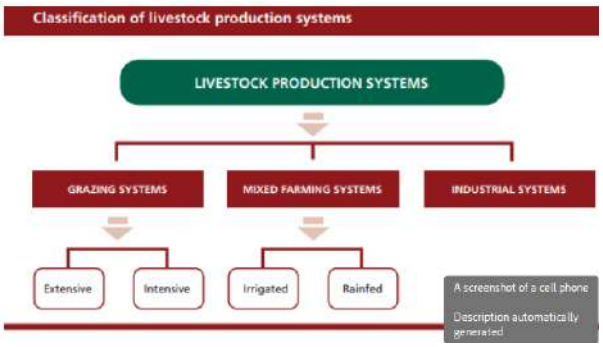

Figure 1. Classification of animal production systems in Africa

ANIMAL NUMBER AND ITS CHANGE

There are sixteen countries in the southern part of the continent. In 2020, there will likely be 450 million poultry, 75 million cattle, 60 million goats, 37 million sheep, 19.4 million pigs, and more in this area (FAOSTAT, 2023). The largest herds are in Tanzania, South Africa, and Madagascar, which together accounted for 38%, 16%, and 12% of the region's total cow population in 2020 with 28,335, 12,298 and 8,949 cattle, respectively. Tanzania and Malawi have the largest goat herds with 18,619 and 10,727 head in 2020, respectively, and constitute 47% of the region's goat population. Most of the pig population belongs to Malawi and Angola, which constitute 59% of the regional population. South Africa has the largest chicken population, accounting for 40% of the regional flock in 2020, followed by Angola (10%), Zambia (9%) and Madagascar (9%). The largest increases in animal numbers occurred in Malawi and Angola, followed by Tanzania and Zambia (Figure 2). Overall, pig and poultry numbers increased by 141% and 45%, respectively, across the region. Pig numbers increased in Malawi (1565%), Angola (367%), Madagascar (241%), Namibia (355%) and Zambia (245%). Ten countries have seen increases in chicken populations during the past 20 years, with increases ranging from 18% in Mozambique to 596% in Angola. There was only modest rise (20%) in the region's cattle population (67.2 million), with low-income nations like Malawi (155%) and Mozambique (234%) experiencing the largest increases, followed by lower-middle-income nations Tanzania and Zambia (Bett et al. 2017). The number of goats (49.9 million) also increased by 53% during this period. However, in the majority of upper-middle-income and four of five high-income countries, there was a considerable reduction in all ruminant species. Because of the severe drops in animal populations in these nations, the number of sheep (37.5 million) exhibited a trend of 5% fall (Chelanga et al. 2017).

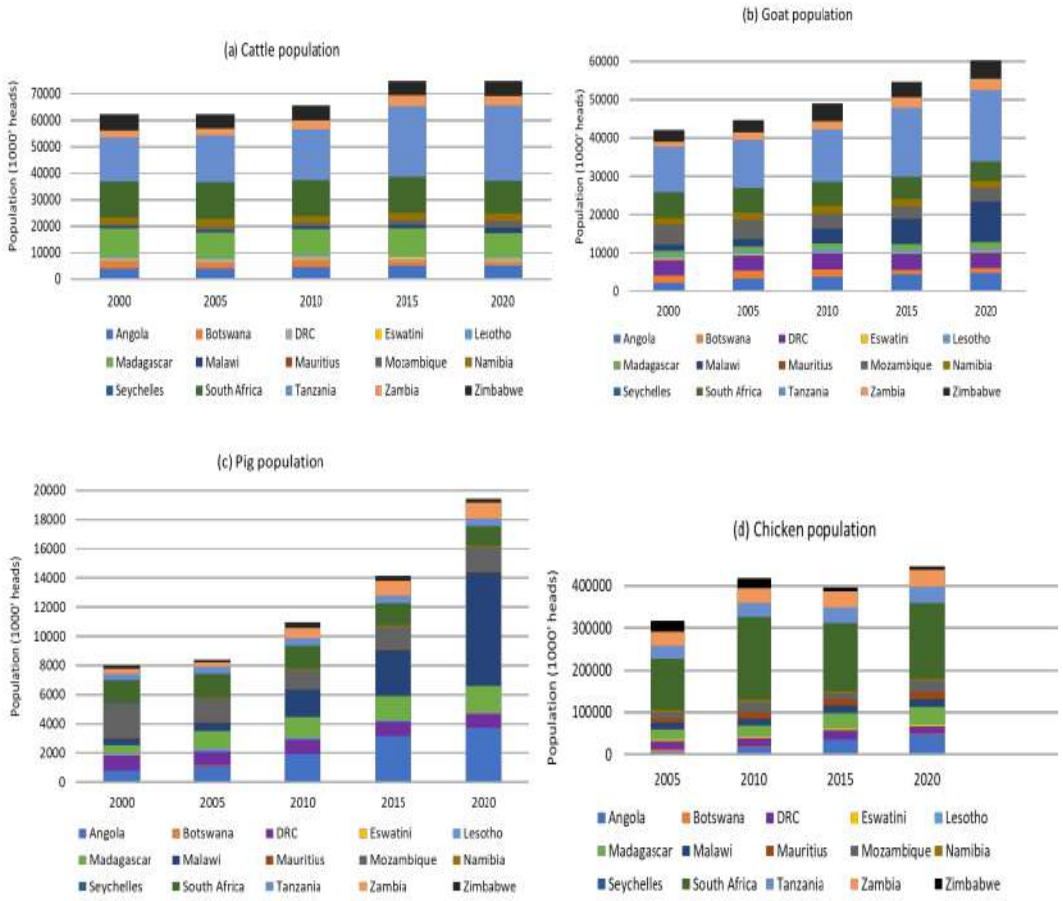

Figure 2. Change of animal number for (a) cattle), b(goat), (c) pigs and (d) chickensin the Southern African continent (2000-2020).

ANIMAL PRODUCTION

There is a patchwork of sparse agriculture and arid and semiarid savannas in various regions of the continent including certain significant core nations. The majority of national herds in many countries are made up of small-bodied, native breeds of cattle raised under smallholder, crop-based livestock systems that are suited to the severe local environment. Vegetation is generally of low quality and there is uncontrolled grazing on communal pastures (Choko et al. 2019). These systems are characterized by low resource input use, productivity and high greenhouse gas emissions per kilogram of milk or meat. Animals are generally low in productivity. For example, age at first calving is 4 years, but long age (4 years), abortion rate (less than 50%) and high mortality (up to 20%), high disease prevalence, low intake rates (less than 6%) (Engelbrecht and Engelbrecht, 2016). The interactions between climatic zones, livestock production systems and socioeconomic development have consequences for the vulnerability of livestock producers to climate risks and their adaptive capacity. The continent's expanding population involved in animal husbandry led to an increase in meat output of 4.3 MT, milk production of 7.6 MT, and egg production of 7.0 MT in the region (FAO 2018a). Furthermore, there were increases of 100%, 64%, and 65% in low-income nations, correspondingly. In 2020, the region produced 5.9, 9.6, and 0.9 million tonnes of meat, milk, and eggs. With 50%, 76%, 34%, 75%, 40%, and 66% of the region's production of beef, sheep, pork, and chicken in 2020, as well as milk and eggs, respectively, South Africa is the world's greatest producer of animal-based foods. The two biggest producers of goat meat, Malawi and Tanzania, produced 57,884 and 43,070 million tons of goat meat, respectively, in 2020, making over half of the region's total production. The biggest increase at the national level was in egg production (2,800%), which was followed by beef (618%) and egg production (324%). With the exception of Lesotho and Zimbabwe, where meat output has declined during the previous 20 years, the

majority of low-income countries have seen increases in meat production. However, three of the five highest-income nations on the continent have seen a decline in meat output, similar to the decline in ruminant populations. Tanzania's milk output has increased significantly (324%), while other low- and lower-middle-income countries have witnessed extremely moderate increases (7–87%). Between 5% and 80% more eggs are produced now, primarily in low-income countries. The lone exception is Mozambique, where there has been a startling 282% increase in egg production.

LIVESTOCK MARKETS: A REGIONAL PERSPECTIVE

The livestock industry's development prospects differ among agroecological zones, nations, and regions within nations.The consumption patterns of animal-based foods in five major geographic centers—Central Africa, North and Southern Africa, and West and East Africa—are depicted in Figure 3. These centers have significant representation in five of the eight Regional Economic Communities officially recognized by the African Union (Mpandeli et al. 2018).

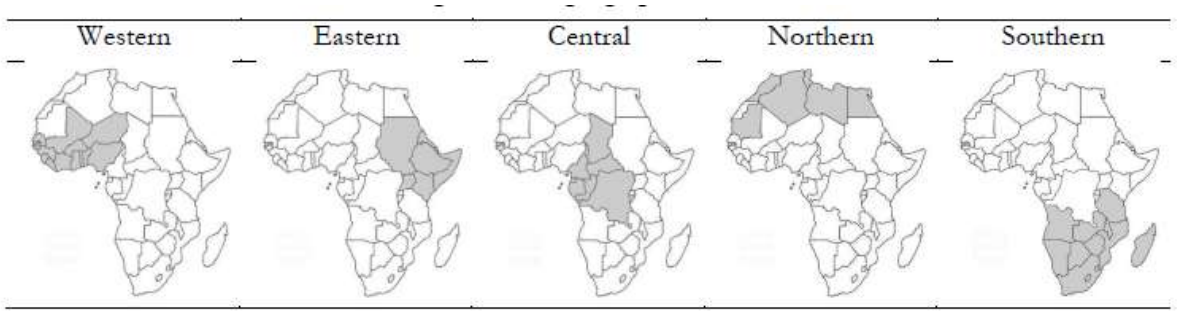

Figure 3. African geographical centres

From 2005/07 to 2050, the market shares, market size, market growth, and market growth contribution for sheep, pigs, poultry, eggs, milk, and beef are shown in different geographic centers (Figures 4a-4f). There should be no notable shifts in the distribution of animal-source food intake in African areas between 2005–07 and 2050 (Simkin and Gaetani, 2016).
For example, Eastern Africa (IGAD) is and will continue to be the continent's major milk market, while Southern Africa (SADC) is Africa's largest poultry market.All groups are predicted to experience comparatively high annual growth rates in their consumption of animal products, with gains of 1.4% for pork in Northern Africa (UMA and Egypt) and 5.8% for poultry in Eastern Africa. Central Africa, which now has the lowest market for animal products, is expected to have the fastest growth in demand for most animal-based commodities. Over 70% of all milk consumed in Africa is consumed in East Africa and, to a lesser extent, North Africa, which dominate the continent's dairy markets. Increases in milk consumption in West Africa will also grow more important, even though these regions will have the largest potential market volume opportunities (Sultan and Gaetani, 2016).

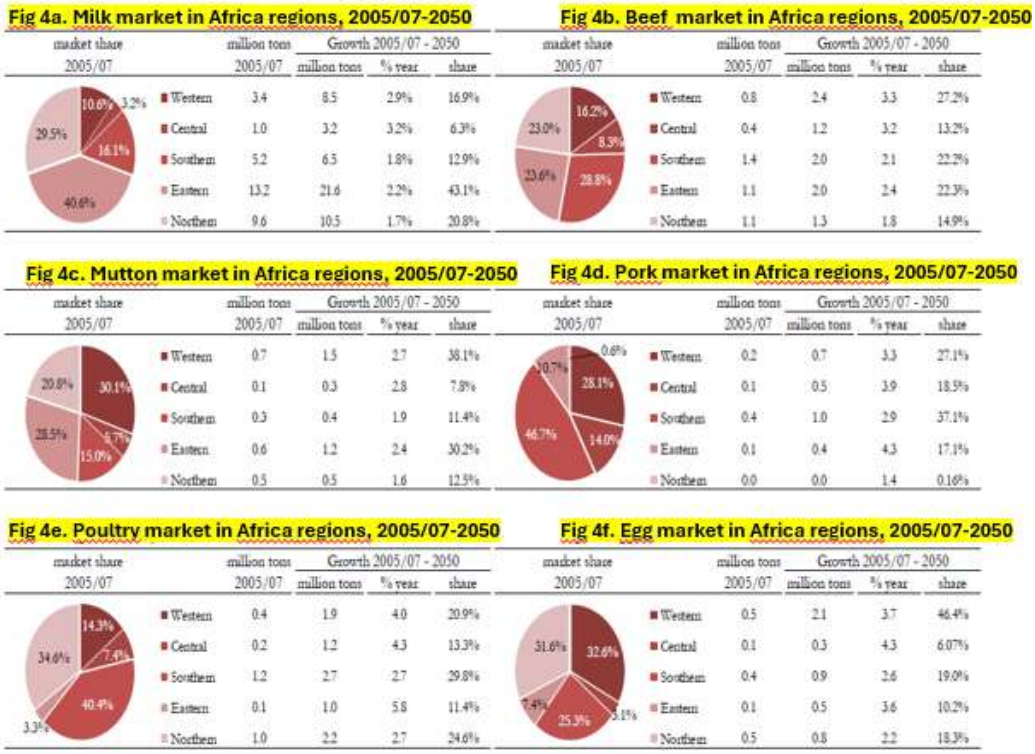

Figure 4. Change in animal production by region in the African continent between 2005 and 2050

ANIMAL PRODUCTION AND GAS EMISSIONS

It is evident that the effects of climate change are not consistent and differ greatly between continents. Rojas-Downing et al. (2017) state that variations in temperature, precipitation, and atmospheric carbon dioxide have independent effects that will interact with other variables. For instance, changes in growth rate and water availability brought on by rising temperatures and CO_2 will affect the supply of cattle feed. Water availability, animal reproduction, illnesses, and production are other important aspects of livestock production systems that may be impacted (Chingala et al. 2017). In the SADC region, the agriculture sector's total greenhouse gas emissions during the last 20 years have averaged 240,000 Gg CO_2-eq, with a range of 206,000 to 265,000 Gg CO_2-eq. Livestock methane emissions from enteric fermentation are the second-highest source of agricultural emissions in all years, with savanna fires contributing between 29 and 34 percent of sectoral emissions. GHGs associated with livestock, such as N_2O and CH_4 emissions from manure management systems, can account for up to 40% of regional agricultural emissions (McNamara and Buggy, 2017). Tanzania and South Africa are the top emitters of enteric methane emissions in the region, producing 31358 and 15092 Gg CO_2-eq in 2020, respectively with a combined contribution of 55 per cent of regional enteric methane emissions. Overall, the regional livestock emissions portray an upward trend since the year 2000 due to rising livestock numbers with enteric fermentation and manure management system emissions having increased by 21 and 58 per cent, respectively. At the country level, enteric CH_4 emission only increased moderately in about half of the countries, with Malawi having the highest growth in enteric CH_4 (265 %) (Figure 5) and manure management (1022 %). By rising by 21% and 58%, respectively, subsequent enteric methane (mean, 76589 Gg CO_2-eq) and manure management emissions (4644 Gg CO_2-eq) demonstrated a temporal and spatial pattern resembling trends in animal populations (Alhassan, 2021).

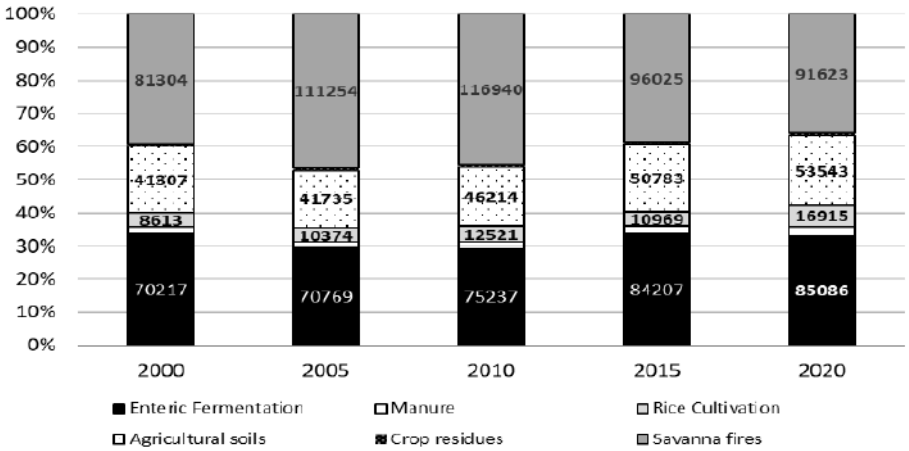

Figure 5. Contribution of livestock to agricultural greenhouse gas emissions (Gg CO2-eq) in South Africa (top) and share of livestock in total agricultural greenhouse gas emissions (%) by country in 2020

Source: FAOSTAT, 2023

With the greatest percentages of livestock-related GHG emissions (66, 66, 62, and 59% of agricultural emissions), Lesotho, Eswatini, Zimbabwe, and Seychelles must immediately support mitigation measures in the livestock sector. Up to 40% of regional agricultural emissions over the last 20 years have come from livestock-related GHG emissions, which have ranged from 71000 to 91000 Gg CO_2-eq (Figure 6).

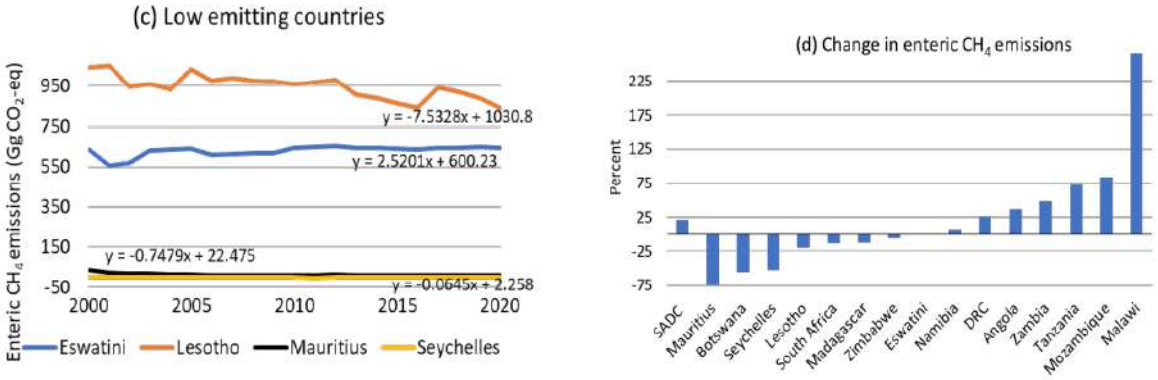

Figure 6. Changes in methane emission values over the years in some countries in the African continent.

MITIGATION OF GAS EMISSIONS ON THE CONTINENT AND IN INDUSTRIES

Enhancing methods for measuring and verifying livestock emissions (Abbas et al. 2022). Despite the region's enormous potential to boost productivity and efficiency while lowering greenhouse gas emissions, the governments of Southern African countries still lack reliable, reasonably priced livestock information management systems that can track, report, and validate greenhouse gas emission profiles and the NDCs' reduction targets. Most countries still rely on Tier 1 greenhouse gas inventories to plan sectoral reduction actions. Except for Namibia and South Africa, regional livestock greenhouse gas emission profiles are currently compiled using a simple approach of multiplying livestock species populations by assumed emission factors. The approach yields estimates of greenhouse gas emissions with a significant degree of uncertainty, and it is still difficult for southern African nations to include livestock reduction measures in their international climate pledges.Only six of the fifteen countries have prioritized livestock adaptation efforts. Additionally, only

one country has implemented both adaptation and reduction measures, and another has only implemented reduction measures. This highlights the need for countries in southern Africa to develop more detailed GHG inventories for livestock as a basis for planning mitigation measures. The IPCC recommends that livestock-related emissions, which are significant in national GHG inventories, be measured using a more detailed, tier 2 approach. It is imperative that nations update their livestock GHG inventories to higher-tier inventories that satisfy the Paris Agreement's enhanced transparency framework's reporting standards (Graham et al., 2020). The tier 2 approach estimates livestock species populations broken down by animal class and animal performance across climate zones using statistical data and additional input from a variety of stakeholders. The approach therefore provides countries with tools to measure the mitigation potential of livestock management interventions, prioritize interventions, define mitigation targets and monitor progress in emission reductions against international climate change commitments (IPCC, 2013). This highlights the need for countries to produce accurate data disaggregated for livestock species populations and animal performance required to undertake livestock mitigation assessments. In general, for the efforts to reduce global warming and carbon emissions on the continent to be successful, studies need to be carried out on some issues. These are respectively;

a.Policy change and enabling environments: It is widely acknowledged that in many African countries data and information on livestock numbers, production and distribution is lacking or incomplete, as most population figures are estimates based on old census data. Such a lack of information undermines the current call for evidence-based policymaking.One solution would be for every country to develop livestock master plans, which include data and information generation. Such exercises carried out in Rwanda and Ethiopia have had a major impact in terms of attracting and returns on, investment. Single solutions won't work, and policies and response frameworks must determine the best possibilities for each ecosystem. Niles and Brown's (2017) research in 12 African counties further emphasizes the significance of incorporating local communities in the design and reaction of policies.

b.Market opportunities and diversification: Exploiting market opportunities and diversification within livestock is closely linked to intensification. Ouédraogo et al. (2017) note that market infrastructure in many LDICs is critical for the successful operation of mixed crop-livestock systems. Encouraging a business sense to keep livestock would improve marketing, but is a long-term commitment. Diversification can be achieved at two levels: (i) within livestock, or (ii) moving out of livestock (and indeed agriculture more broadly). There has already been a move in some East African countries from cattle to smallstock and camels which are more drought tolerant, browsers rather than grazers, and consume less water per kg live weight than cattle. The paradox, however, is that globally the recommendations are to reduce emission intensity through more productive livestock in more intensive systems, however, the trend in Africa has been towards more hardy breeds and species more adapted to climate variability.

c.Gender, age and cultural constraints: It has already been recorded how climate change affects different members of the population or household differently, with women, children, the elderly and people living with disability often the worst affected (Rao et al. 2019). Families led by women are more susceptible to the effects of climate change than households led by men, according to a number of studies that identified age, gender, and head of home as influencing vulnerability (Flatø et al. 2017). Adapting to climate change also has its costs and challenges that also affect these different populations, making it even harder for them to adapt. Different adaptive practices exist within different genders according to gender roles in livestock management, ownership and rights (Omolo and Mafongoya 2019). Women may have more (Wangui, 2014) or less (Aregu et al. 2016) access and role in the management of pastures depending on culture and land tenure system. While adopting livestock into a mixed farming system may reduce the vulnerability of women to climate change, it does not always lead to improved nutrition in women and children (Dumas et al. 2018). Securing women's rights, as compared to the provision or uptake of technology, may itself contribute significantly in impacting on climate resilience and adaptation.

SUGGESTIONS

The possible futures of livestock keeping in Africa are many given the many changes underway on the continent and globally. Climate change is a current reality in Africa. Temperatures are increasing faster than on other continents but with different effects being experienced in different African regions. There is increased drying in southern and western Africa and greening in eastern Africa. Increasing variability in rainfall and weather patterns is just as much a threat as climate change itself. Climate adaptation responses are urgently required. The higher the temperatures rise, the greater the impact and the higher the costs of adaptation. Mitigation analysis and interventions are also required in Africa. Integrated and inter-sectoral planning and responses are required. Cross-border and inter-sectoral coordination that can improve resource flows and tackle issues at landscape and territorial scales are recommended. The nexus approach, incorporating water, energy, and food and nutrition security within a climate change lens, can achieve this and break down the silos that often exist between different ministries and administrative units. Due to the multi-level effects of climate change and its responses, policies and strategies must also be cross-sectoral and holistic, including ecological and environmental issues as well as economic and humanitarian issues. Animal product storage and preparation not only protects households from seasonal food insecurity and changing weather patterns but can reduce losses and GHG emission intensity of production through increasing food availability at the household level and reducing production-related emissions. In addition, storage and processing generate additional value and alternative income from selling in the market. There is a large scope for improving the quality and preparation of hides, skins and leather in Africa, to increase incomes and resilience to climate variability.

REFERENCES

Abbass, K., Qasim, MZ., Song, H., Murshed, M., Mahmood, H., Younis, I. 2022. A review of the global climate change impacts, adaptation, and sustainable mitigation measures. Environmental Science and Pollution Research (2022) 29:42539–42559.

Alhassan H (2021) The effect of agricultural total factor productivity on environmental degradation in sub-Saharan Africa. Sci Afr 12:e00740

Aregu L, Darnhofer I, Tegegne A, Hoekstra D, Wurzinger M. 2016. The impact of gender-blindness on social-ecological resilience: The case of a communal pasture in the highlands of Ethiopia. *Ambio* 45: 287–296.

ASSAR. 2015. *Vulnerability and Adaptation to Climate Change in the Semi-Arid Regions of West Africa*. Collaborative Adaptation Research Initiative in Africa and Asia; International Development Research Centre.

AU-IBAR. 2016. Livestock policy landscape in Africa: A review. African Union Interafrican Bureau for Animal Resources.

Bett B, Kiunga P, Gachohi J, Sindato C, Mbotha D, Robinson T, Lindahl J, Grace D. 2017. Effects of climate change on the occurrence and distribution of livestock diseases. *Preventive Veterinary Medicine*, *137*(Pt B): 119–129.

Catley A, Lind J, Scoones I. (eds) 2012. Pastoralism and development in Africa: dynamic change at the margins. Taylor and Francis.

Chelanga P, Khalai DC, Fava F, Mude A. 2017. *Determining insurable units for index-based livestock insurance in northern Kenya and southern Ethiopia*. International Livestock Research Institute.

Chingala G, Mapiye C, Raffrenato E, Hoffman L, Dzama K. 2017. Determinants of smallholder farmers' perceptions of the impact of climate change on beef production in Malawi. *Climatic Change*, *142*(1): 129–141.

Choko OP, Schmitt Olabisi L, Onyeneke RU, Chiemela SN, Liverpool-Tasie LSO, Rivers L. 2019. A Resilience Approach to Community-Scale Climate Adaptation. *Sustainability: Science Practice and Policy*, *11*(11): 3100.

Dumas SE, Maranga A, Mbullo P, Collins S, Wekesa P, Onono M, Young SL. 2018. "Men Are in Front at Eating Time, but Not When It Comes to Rearing the Chicken": Unpacking the Gendered Benefits and Costs of Livestock Ownership in Kenya. *Food and Nutrition Bulletin*, *39*(1): 3–27

Engelbrecht CJ, Engelbrecht FA. 2016. Shifts in Köppen-Geiger climate zones over southern Africa in relation to key global temperature goals. *Theoretical and Applied Climatology*, *123*(1): 247–261

FAO. 2018a. *Livestock and Agroecology*. Food and Agriculture Organization of the United Nations. http://www.fao.org/3/I8926EN/i8926en.pdf

FAO. 2023. World Food and Agriculture − Statistical Pocketbook 2023. Rome. https://doi.org/10.4060/cc8165en

Flatø M, Muttarak R, Pelser A. 2017. Women, Weather, and Woes: The Triangular Dynamics of Female-Headed Households, Economic Vulnerability, and Climate Variability in South Africa. *World Development*, *90:* 41–62.

Graham, N.T., Hejazi, M.I., Chen, M., Davies, E.G.R., Edmonds, J.A., Kim, S.H., Turner, S. W.D., Li, X., Vernon, C.R., Calvin, K., Miralles-Wilhelm, F., Clarke, L., Kyle, P., Link, R., Patel, P., Snyder, A.C., Wise, M.A., 2020. Humans drive future water scarcity changes across all Shared Socioeconomic Pathways. Environ. Res. Lett. 15

Herrero M, Henderson B, Havlík P, Thornton PK, Conant RT, Smith P, Wirsenius S, Hristov AN, Gerber P, Gill M, Butterbach-Bahl K, Valin H, Garnett T, Stehfest E. 2016. Greenhouse gas mitigation potentials in the livestock sector. *Nature Climate Change*, *6*(5): 452–461.

Herrero M, Thornton PK, Power B, Bogard JR, Remans R, Fritz S, Gerber JS, Nelson G, See L, Waha K, Watson RA, West PC, Samberg LH, van de Steeg J, Stephenson E, van Wijk M, Havlík P. 2017. Farming and the geography of nutrient production for human use: a transdisciplinary analysis. *Lancet Planet Health* 1: e33–e42.

Ibeagha-Awemu EM, Peters SO, Bemji MN, Adeleke MA, Do DN. 2019. Leveraging available resources and stakeholder involvement for improved productivity of African livestock in the era of genomic breeding. *Frontiers in Genetics*, *10*: 357.

IPCC (2012) IPCC 2012: summary for policymakers. In: Field CB, Barros V, Stocker TF et al (eds) Managing the risks of extreme events and disasters to advance climate change adaptation, A Special Report of Working Groups I and II of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge University Press, Cambridge, UK.

IPCC (2013) Summary for policymakers. Clim Chang Phys Sci Basis Contrib Work Gr I Fifth Assess Rep
Koohafkan P, Stewart BA. 2008. Water and cereals in drylands. Food and Agriculture Organization.

Izaguirre C, Losada I, Camus P, Vigh J, Stenek V (2021) Climate change risk to global port operations. Nat Clim Chang 11(1):14–20

Jactel H, Koricheva J, Castagneyrol B (2019) Responses of forest insect pests to climate change: not so simple. Current opinion in insect science.

McNamara KE, Buggy L. 2017. Community-based climate change adaptation: a review of academic literature. *Local Environment* 22: 443–460.

Mpandeli S, Naidoo D, Mabhaudhi T, Nhemachena C, Nhamo L, Liphadzi S, Hlahla S, Modi AT. 2018. Climate Change Adaptation through the Water-Energy-Food Nexus in Southern Africa. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *15*(10).

Niles MT, Brown ME. 2017. A multi-country assessment of factors related to smallholder food security in varying rainfall conditions. *Scientific Reports*, *7*(1): 16277.

Omolo N, Mafongoya PL. 2019. Gender, social capital and adaptive capacity to climate variability. *International Journal of Climate Change Strategies and Management*.

Otte J, Pica-Ciamarra U, Morzaria S. 2019. A Comparative Overview of the Livestock-Environment Interactions in Asia and Sub-saharan Africa. *Frontiers in Veterinary Science*, *6:* 37.

Ouédraogo M, Zougmoré R, Moussa AS, Partey ST, Thornton PK, Kristjanson P, Ndour NYB, Somé L, Naab J, Boureima M, Diakité L, Quiros C. 2017. Markets and climate are driving rapid change in farming practices in Savannah West Africa. *Regional Environmental Change*, *17*(2): 437–449.

Rao N, Lawson ET, Raditloaneng WN, Solomon D, Angula MN. 2019. Gendered vulnerabilities to climate change: insights from the semi-arid regions of Africa and Asia. *Climate and Development* 11: 14–26.

Robinson TP, Thornton PK, Franceschini G, Kruska RL, Chiozza F, Notenbaert A, Cecchi G, Herrero M, Epprecht M, Fritz S, You L, Conchedda G, See L. 2011. Global livestock production systems. Rome, Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) and International Livestock Research Institute (ILRI), 152 pp.

Rojas-Downing MM, Nejadhashemi AP, Harrigan T, Woznicki SA. 2017. Climate change and livestock: Impacts, adaptation, and mitigation. *Climate Risk Management* 16: 145–163.

Simpkin, P., Cramer, L., Ericksen, P., Thornton, P. 2020. Current situation and plausible future scenarios for livestock management systems under climate change in Africa. CGIAR Research Program on Climate Change,

Sultan B, Gaetani M. 2016. Agriculture in West Africa in the Twenty-First Century: Climate Change and Impacts Scenarios, and Potential for Adaptation. *Frontiers in Plant Science*, *7*: 1262.

Wangui EE. 2014. Gender, livelihoods and the construction of climate change among Masai pastoralists, in: Oberhauser, A.M., Johnston-Anumonwo, I. (Eds.), Global Perspectives on Gender and Space. Routledge, pp. 163–180.

ANALYSIS OF THE U.S. POLITICAL STRATEGY IN EFFORTS TO REMOVE THE REGION FROM RUSSIA'S SPHERE OF INFLUENCE IN SOUTH CAUCASUS

GÜNEY KAFKASYA'NIN RUSYA'NIN ETKİ ALANINDAN ÇIKARILMASI YÖNÜNDE ABD'NİN SİYASİ STRATEJİSİNİN ANALİZİ

VAFA ZAKİR ISMAYİLOVA
PhD candidate of the Department of Diplomacy and Modern Integration Processes of Baku State University (Baku, Azerbaijan)
ORCID: https://orcid.org/0009-0002-2591-4012

ABSTRACT

The South Caucasus, comprising Armenia, Azerbaijan, and Georgia, has become a focal point of geopolitical competition between Russia and the West. Historically dominated by Moscow through military, economic, and security ties, the region has experienced increasing U.S. engagement, particularly following Russia's war in Ukraine. This study analyzes the United States' political strategy in reducing Russian influence in the South Caucasus, focusing on military cooperation, diplomatic mediation, economic leverage, and hybrid influence operations. The research evaluates U.S. efforts to enhance defense partnerships in Armenia and Georgia, expand diplomatic initiatives, and support energy and infrastructure projects to reduce dependence on Russian resources. Additionally, it explores the implications of Western-backed military and economic initiatives on regional stability, emphasizing asymmetric U.S. policies, particularly regarding Armenia's militarization and Azerbaijan's security concerns. The findings indicate that while U.S. engagement has weakened Russia's strategic hold, it has also introduced new geopolitical tensions, particularly in Azerbaijan, where security partnerships remain constrained compared to growing U.S.-Armenia defense cooperation. Moreover, Russia's adaptation strategies, including alliances with Iran and Turkey, demonstrate that Moscow is actively seeking alternative avenues to maintain its regional presence. The study concludes that the evolving U.S.-Russia contest in the South Caucasus will determine the region's long-term geopolitical trajectory, with implications for security, economic development, and sovereignty. A balanced, impartial approach from Western actors is essential to prevent escalating tensions and foster a more stable, multipolar regional order.

Keywords: Policy Analysis, South Caucasus, USA, Russia, Azerbaijan, Armenia, Georgia.

ÖZET

Güney Kafkasya, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'ı kapsayan bir bölge olarak, Rusya ile Batı arasındaki jeopolitik rekabetin merkezinde yer almaktadır. Tarihsel olarak Moskova'nın askeri, ekonomik ve güvenlik bağları aracılığıyla hâkimiyet kurduğu bu bölge, özellikle Rusya'nın Ukrayna'daki savaşı sonrası artan ABD müdahalesine sahne olmuştur. Bu çalışma, ABD'nin Güney Kafkasya'da Rusya'nın etkisini azaltmaya yönelik siyasi stratejisini inceleyerek askeri işbirliği, diplomatik arabuluculuk, ekonomik nüfuz ve hibrit etki operasyonları gibi unsurlara odaklanmaktadır. Araştırma, ABD'nin Ermenistan ve Gürcistan ile savunma ortaklıklarını güçlendirme çabalarını, diplomatik girişimlerini genişletmesini ve bölgenin Rus kaynaklarına bağımlılığını azaltmaya yönelik enerji ve altyapı projelerini desteklemesini değerlendirmektedir. Ayrıca, Batı destekli askeri ve ekonomik girişimlerin bölgesel istikrara etkilerini ele alarak ABD'nin Ermenistan'ı silahlandırmasına karşı Azerbaycan'ın güvenlik endişelerine yönelik asimetrik politikalarını vurgulamaktadır. Bulgular, ABD'nin bölgedeki etkisini artırarak Rusya'nın stratejik kontrolünü zayıflattığını ancak bu durumun özellikle Azerbaycan açısından yeni jeopolitik gerilimler yarattığını göstermektedir. Azerbaycan'ın güvenlik ortaklıkları sınırlı kalırken, ABD'nin Ermenistan ile

askeri işbirliğini genişletmesi dikkat çekmektedir. Buna karşılık, Rusya'nın İran ve Türkiye ile ittifaklar kurarak bölgedeki varlığını koruma stratejileri geliştirdiği görülmektedir. Çalışma, Güney Kafkasya'da ABD-Rusya mücadelesinin bölgenin uzun vadeli jeopolitik gidişatını belirleyeceğini, bu durumun güvenlik, ekonomik kalkınma ve egemenlik açısından önemli sonuçlar doğuracağını savunmaktadır. Batılı aktörlerin dengeli ve tarafsız bir yaklaşım benimsemesi, gerilimin tırmanmasını önlemek ve daha istikrarlı, çok kutuplu bir bölgesel düzeni teşvik etmek için hayati önem taşımaktadır.
Anahtar Kelimeler: Politika Analizi, Güney Kafkasya, ABD, Rusya, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan.

INTRODUCTION

The South Caucasus – comprising Armenia, Azerbaijan, and Georgia – has emerged as a geopolitical battleground between Russian and Western interests. Traditionally, Russia wielded dominant influence in this region through military presence and economic ties, especially in Armenia. However, in the wake of Russia's war in Ukraine and shifting regional dynamics, the United States has intensified efforts to curb Moscow's sway in the Caucasus. Washington's strategy combines military cooperation, active diplomacy, and a suite of "hybrid" tools (economic aid, energy projects, media outreach, intelligence and cybersecurity support) to nudge these countries – particularly Armenia – toward the West and greater self-reliance. Below is an analysis of key facets of this U.S. strategy, Russia's response, and recent developments, with an eye on the long-term implications for regional alignment.

In this regard, the geopolitical significance of the South Caucasus has grown considerably in the wake of Russia's ongoing war in Ukraine, prompting the United States to intensify its efforts to diminish Moscow's influence in the region. Historically, Russia has maintained dominance through military presence, economic ties, and security arrangements, particularly in Armenia, which has been one of its closest allies. However, shifting regional dynamics, including Armenia's growing dissatisfaction with Russian security guarantees, have created an opportunity for the U.S. to expand its engagement. Washington's strategy now encompasses military cooperation, diplomatic mediation, economic assistance, and hybrid influence operations aimed at aligning the region more closely with Western institutions. Recent U.S.-Armenia joint military drills, high-level diplomatic engagements, and increasing American aid signify a recalibration in regional alliances, while the U.S. also remains actively involved in facilitating peace talks between Armenia and Azerbaijan to neutralize one of Russia's key leverage points. At the same time, U.S. efforts in Georgia, including military training programs and strategic agreements, reinforce a broader containment policy against Russian encroachment. This shift has sparked strong reactions from Moscow, with Russian officials denouncing U.S. involvement as an attempt to destabilize the region and undermine Russia's traditional sphere of influence. The situation remains fluid, but the United States' growing role in the South Caucasus represents a significant challenge to Russia's long-standing hegemony, marking a potential realignment of power in the region.

The Purpose of the Research and Contribution to Literature

This study aims to analyze the United States' political strategy in reducing Russia's influence in the South Caucasus, focusing on military cooperation, diplomatic engagements, economic leverage, and hybrid influence operations. By examining U.S. initiatives in Armenia, Azerbaijan, and Georgia, this research contributes to the existing literature by offering a comprehensive assessment of Washington's regional engagement beyond traditional security dynamics. While prior studies have focused primarily on Russia's dominance and European Union involvement, this study fills a critical gap by systematically evaluating the U.S. approach as a key driver of geopolitical realignment. Additionally, the research sheds light on the strategic

asymmetries created by Western policies, particularly in the disproportionate militarization of Armenia, and highlights its potential implications for regional security, sovereignty, and power balance. By situating the South Caucasus within the broader framework of U.S.-Russia geopolitical competition, this study provides a nuanced understanding of contemporary shifts in regional alliances and security architecture.

Research Methods

This study employs a qualitative research design, integrating geopolitical analysis, policy evaluation, and discourse analysis to assess U.S. strategy and its impact on the South Caucasus. The research is based on primary sources, including official government statements, policy documents, defense agreements, and diplomatic communiqués, as well as secondary sources, such as academic studies, think tank reports, and news analyses. A comparative approach is applied to examine the varied levels of U.S. engagement across Armenia, Azerbaijan, and Georgia, highlighting strategic consistencies and discrepancies. Additionally, content analysis of Western and Russian narratives provides insights into how information warfare and geopolitical messaging shape regional perceptions. By synthesizing historical context, recent policy developments, and power dynamics, the study offers a holistic evaluation of the evolving U.S.-Russia contest for influence in the South Caucasus.

MILITARY PRESENCE AND SECURITY COOPERATION

Armenia

In a notable shift, Armenia has expanded defense ties with the U.S. even as its historical alliance with Russia frays. In September 2023, Armenian forces hosted "Eagle Partner" joint drills with roughly 85 U.S. soldiers – a first-of-its-kind exercise aimed at bolstering interoperability in peacekeeping operations (Armenpress, 2023). Though small in scale, the symbolism outranked the size: the drills signaled Armenia's "*geopolitical pivot*" away from Moscow after Yerevan's defeat Karabakh. By July 2024, another 11-day Eagle Partner exercise took place near Yerevan (Miller, 2024), prompting furious condemnation from the Kremlin as an "unfriendly" and destabilizing move. U.S. officials have hailed the growing military partnership – even installing a Pentagon adviser in Armenia's Ministry of Defense – underscoring Washington's commitment to Armenia's security sector reform. There are also discussions of U.S.-Armenian cooperation on building a new nuclear power plant to reduce Armenia's energy dependence on Russia, hinting at a long-term strategic presence. Notably, Armenia has effectively frozen its participation in Russia's CSTO military alliance (refusing drills and pulling its representatives) after Moscow's failure to aid against Azerbaijani attacks. This opens the door for deeper U.S. and NATO member engagement in Armenia's defense modernization, which now includes a transition to NATO standards and sourcing arms from new partners like India and Western Europe. Washington has signaled readiness to expand military education and training programs for Armenia, laying the groundwork for a more pro-Western defense orientation.

Georgia

The U.S. maintains a robust security partnership with Georgia, which has long pursued NATO integration. American and Georgian forces regularly hold joint exercises such as Agile Spirit (a U.S.–Georgian co-led multinational drill) to enhance readiness and NATO interoperability. Over the past decade, the U.S. helped launch the Georgia Defense Readiness Program to train and modernize Georgia's forces for territorial defense. Washington has also supplied Georgia with advanced weaponry; a landmark deal in 2017 approved the sale of 410 Javelin anti-tank missiles, fulfilling Tbilisi's long-held request for tools to deter Russian armor (Civil.ge, 2022). This transfer of sensitive defense technology underscored Georgia's status as a trusted U.S. strategic partner. Despite a recent postponement of the annual Noble Partner drill (amid some

political turbulence in Tbilisi), U.S. defense cooperation with Georgia remains a key pillar of its strategy to contain Russian influence on NATO's eastern flank. The continued U.S. training of Georgian troops – including past deployments alongside U.S. forces in Afghanistan – has strengthened Georgia's self-defense capacity and signaled that Moscow cannot count on a free hand in that country.

Azerbaijan

U.S. military engagement with Azerbaijan is more circumscribed, balanced between strategic interests and legal constraints due to the Armenia–Azerbaijan conflict. Since 2002, U.S. presidents have routinely waived Section 907 of the Freedom Support Act – a provision that otherwise bans aid to Azerbaijan – to allow limited security assistance, focused on border security, counterterrorism, and nonproliferation efforts. Through this channel, the U.S. provided roughly $164 million in security aid to Baku from 2002–2020, carefully ensuring it was not used offensively against Armenia (gao.gov, 2022). U.S. and Azerbaijani forces have cooperated on Caspian maritime security and NATO interoperability (Azerbaijan contributed troops to NATO missions), but direct U.S. arms sales to Baku have been off the table due to conflict sensitivities. Still, Azerbaijan's strategic role as an energy exporter and neighbor to Iran has warranted a degree of U.S. security engagement. Washington values its partnership with Baku – as State Department officials note, "*U.S. policy on Azerbaijan has not changed… [we] value [our] strategic partnership*"– but this partnership is increasingly conditional (Yıldırım, 2012). With Russia's regional military power stretched thin, the U.S. aims to ensure no security vacuum emerges in Azerbaijan that Moscow or Tehran could exploit. Hence, even as the U.S. now recalibrates aid to Baku, it remains diplomatically engaged with Azerbaijan's military, for example through NATO's Partnership for Peace exercises and high-level defense dialogues.

Regional Balance

By expanding military ties with Armenia and sustaining long-term support to Georgia, the U.S. is slowly chipping away at Russia's security monopoly in the South Caucasus. No U.S. bases exist in the region (Russia, by contrast, still operates a large base in Armenia), but American boots on the ground in joint drills and training rotations send a powerful signal. Each training program, arms transfer, or defense advisor placement not only improves local capabilities but also builds pro-West constituencies within those militaries. In short, Washington's growing military presence – albeit without permanent troop basing – is a foundational element of its strategy to tilt the region away from Moscow's orbit.

Despite the U.S. maintaining a cautious security relationship with Azerbaijan, its approach increasingly reflects a pattern of double standards, particularly when compared to its growing military assistance to Armenia. While Washington imposes strict limitations on direct arms sales to Baku, it has actively expanded defense cooperation with Yerevan, including joint military drills, security sector reforms, and discussions on military modernization. This imbalance raises concerns about regional stability, as Armenia—historically aligned with Russia—is now being heavily armed under the guise of strategic realignment, while Azerbaijan, a key energy partner and NATO contributor, faces disproportionate restrictions. Such an approach not only undermines the principle of impartiality but also risks fueling regional tensions by emboldening one side with unchecked military support. If the U.S. is genuinely committed to stability in the South Caucasus, its policies should promote balanced security partnerships rather than reinforcing strategic asymmetries that could further escalate conflict dynamics.

DIPLOMATIC ENGAGEMENTS

U.S. diplomacy in the South Caucasus has ramped up markedly, with Washington positioning itself as a key peace broker and partner to regional governments. Some of the notable diplomatic engagements include mediating Armenia–Azerbaijan peace etc.

Mediating Armenia–Azerbaijan Peace

The United States has played an active role in facilitating negotiations aimed at resolving the Armenia-Azerbaijan conflict, recognizing that a lasting peace would reduce Russia's leverage in the region. Since early 2022, Secretary of State Antony Blinken and other U.S. officials have convened several high-level meetings between the two countries. In May 2023, Washington hosted the foreign ministers of Armenia and Azerbaijan for extensive discussions, after which Blinken described the progress made as meaningful. A subsequent round of talks followed in June 2023. U.S. diplomatic efforts have been closely coordinated with the European Union's initiatives, reinforcing Western mediation in the peace process. Analysts suggest that the most effective way to limit Russia's influence in the South Caucasus is to promote a peace agreement that decreases Armenia's reliance on Russian security arrangements. Additionally, U.S. diplomats have encouraged dialogue between Armenia and Turkey to advance the normalization of relations, including the reopening of borders, which could foster economic growth and regional stability. However, despite ongoing diplomatic efforts, the unchecked militarization of Armenia and the persistence of revanchist narratives pose significant risks to long-term stability in the South Caucasus. Washington continues to engage both parties, with Blinken maintaining regular contact with Armenian Prime Minister Nikol Pashinyan and Azerbaijani President Ilham Aliyev, emphasizing that a sustainable peace framework remains a priority.

High-Level Visits and Political Support

The United States has provided notable political support to Armenia as it seeks to shift its foreign policy orientation away from Russia. In September 2022, then-House Speaker Nancy Pelosi led a congressional delegation to Yerevan, marking the highest-level U.S. visit to Armenia to date. Her visit came amid Armenia's growing frustration with the CSTO's passive stance during regional security challenges. This diplomatic engagement signaled Washington's increasing involvement in Armenia's political trajectory and indicated its willingness to play a more active role in the region. In 2023, as geopolitical shifts continued, the U.S. maintained its diplomatic presence through high-level visits, including that of USAID Administrator Samantha Power in September. Her trip emphasized U.S. support for Armenia's sovereignty, independence, and democratic development. While these engagements demonstrate America's broader regional interests, the growing militarization of Armenia and the persistence of revanchist sentiments present serious risks to long-term stability in the South Caucasus. A balanced approach that prioritizes regional security and cooperation remains essential to ensuring lasting peace.

Strategic Agreements and Multilateral Engagement

Beyond crisis management, the United States is actively institutionalizing its partnerships in the South Caucasus. In January 2025, Armenia's Foreign Minister and Secretary of State Antony Blinken were set to sign the U.S.–Armenia Strategic Partnership Agreement in Washington. Although the full details remain undisclosed, this agreement is expected to strengthen cooperation in defense, economics, and governance, highlighting Armenia's deepening ties with the West. Armenian officials have increasingly engaged in high-level discussions in Washington and Brussels, focusing on economic and security matters.

Meanwhile, U.S.-Georgia relations continue under the Charter on Strategic Partnership (established in 2009), with both nations holding regular strategic dialogues. Azerbaijan, a key energy partner, remains engaged with the U.S. through economic and security consultations.
The U.S. has also endorsed greater international monitoring in the region, welcoming the European Union's civilian mission along the Armenia-Azerbaijan border after the 2020 war. American officials view EU, OSCE, and UN efforts in the South Caucasus as complementary to U.S. initiatives aimed at promoting long-term stability. Through trade agreements, investment programs, and strategic dialogues, Washington seeks to strengthen its partnerships in the region and reduce exclusive reliance on external powers.

HYBRID STRATEGIES BEYOND HARD POWER

To shift the South Caucasus away from Russian influence, the U.S. employs a range of "hybrid" strategies – leveraging economic, informational, and technological tools alongside traditional diplomacy and defense.

Economic Aid and Development Assistance

The United States has expanded financial assistance to the South Caucasus, utilizing aid both as a means of fostering stability and encouraging economic development. In Armenia, Washington is supporting efforts to address the consequences of regional conflicts while promoting long-term resilience. For instance, following developments in Karabakh in 2023, the U.S. allocated additional humanitarian aid to assist displaced populations. In November 2023, USAID announced $4.1 million in new funding for those affected, bringing total U.S. humanitarian assistance related to the crisis to nearly $28 million since 2020. This aid has provided essential support, including food, shelter, and medical care, to displaced individuals in Armenia. During her visit, Samantha Power reaffirmed that the U.S. remains committed to assisting those in need (Ganbay, 2023).
Beyond humanitarian efforts, U.S. economic aid to Armenia aims to strengthen democratic institutions and reduce economic dependence on a single partner. Armenia has previously been considered for participation in Millennium Challenge Corporation (MCC) programs, and ongoing U.S. funding supports initiatives related to governance reforms, anti-corruption measures, and civil society development. In April 2024, Prime Minister Pashinyan met with U.S. and EU officials, including Secretary of State Antony Blinken, in Brussels to discuss economic cooperation. The U.S. reaffirmed its commitment to supporting Armenia's economic growth, attracting American investment, and diversifying its energy sector, including potential collaboration on nuclear energy projects (europe.eu, 2024).
Similar aid and development initiatives extend to Georgia, where the U.S. has invested hundreds of millions of dollars in infrastructure, economic development, and legal reforms since the 1990s. Even Azerbaijan, despite its strong energy sector, has received U.S. technical assistance in areas such as customs modernization and civil society initiatives. Through these programs, the U.S. seeks to foster economic resilience in the region, ensuring that South Caucasus nations can strengthen their sovereignty and avoid external economic pressures. However, while economic support plays a role in regional stability, the continued militarization of Armenia and the persistence of revanchist rhetoric remain significant concerns for lasting peace and security in the South Caucasus (Garashova, 2024).

Energy and Infrastructure Partnerships

A key element of U.S. strategy in the South Caucasus has been to develop energy corridors that reduce reliance on Russian infrastructure, thereby diminishing Moscow's economic leverage. Since the late 1990s and early 2000s, Washington has played a pivotal role in establishing the Azerbaijan–Georgia–Turkey energy corridor, which resulted in the Baku–Tbilisi–Ceyhan

(BTC) oil pipeline and the Baku–Tbilisi–Erzurum gas pipeline. These projects have enabled Caspian energy resources to reach global markets while bypassing both Russia and Iran. More recently, the Southern Gas Corridor, launched in 2020 with U.S. and European backing, has further strengthened Europe's energy security by facilitating the export of Azerbaijani natural gas, reducing dependence on Russian supplies. These efforts have successfully diversified regional energy routes, with Azerbaijan now supplying billions of cubic meters of gas to European markets.

The U.S. continues to support large-scale regional infrastructure projects such as the Middle Corridor, which enhances trans-Caspian connectivity between Central Asia, the Caucasus, and Turkey. Additionally, efforts are underway to expand trade and transport networks, including new connectivity options for Armenia. Armenia is currently seeking alternative trade routes through Georgia and Iran, and in response, the U.S. and EU are supporting projects aimed at modernizing roadways, railway links, and border crossings to facilitate these connections.

In the energy sector, another significant development involves Armenia's reliance on Russian nuclear technology. Armenia's Metsamor nuclear power plant, built during the Soviet era, depends on Russian fuel and expertise. In 2024, discussions between U.S. and Armenian officials began on the possibility of constructing a new nuclear facility to eventually replace Metsamor, potentially with Western technology and investment. If realized, this project could reduce Armenia's energy dependence on Russia (Nuclear Engineering International, 2024). Meanwhile, the U.S. is also promoting investment in Georgia's hydropower sector and Azerbaijan's renewable energy industry, particularly in wind and solar power, reinforcing American economic engagement in the region. These energy initiatives are not only economically significant but also strategically impactful, as they contribute to the broader goal of enhancing energy independence for South Caucasus nations, allowing them to operate with greater autonomy from external pressures.

Information and Media Influence

Washington is actively working to counter Russian influence in the South Caucasus by supporting independent media, education, and public diplomacy initiatives. Russia has been engaged in an extensive information campaign across Armenia, Azerbaijan, and Georgia, often portraying Western involvement as a source of regional instability. A 2024 study by the Atlantic Council's Digital Forensic Research Lab highlighted how Kremlin-linked media outlets have pushed alarmist narratives, claiming that closer ties with the West would lead to war and economic decline. In Armenia, Russian state media and various online platforms have sought to undermine Prime Minister Nikol Pashinyan by labeling him a "*traitor*" due to his pro-Western stance, with the aim of stirring public discontent (Armenia News, 2024). Similarly, in Georgia, Russian-backed narratives have promoted unfounded accusations, including claims that USAID was involved in coup attempts—an assertion that the U.S. Embassy has dismissed as baseless. To counter these efforts, the United States and its Western partners have invested in strengthening local journalism, fact-checking initiatives, and alternative media platforms that challenge disinformation. Outlets such as Radio Free Europe/Radio Liberty (which operates in Armenian, Azerbaijani, and Georgian) and Voice of America provide independent news coverage, helping to diversify the media landscape. Additionally, U.S.-backed public diplomacy programs focus on training young journalists, enhancing media literacy, and supporting educational exchanges to promote critical thinking and counter false narratives. While these efforts may not be as visible as military aid, they play a crucial role in shaping public perceptions. By fostering greater skepticism toward Russian propaganda and increasing awareness of the benefits of Western partnerships, these initiatives help strengthen the resilience of South Caucasus nations against external manipulation.

Intelligence and Cybersecurity Cooperation

A less visible aspect of U.S. engagement in the South Caucasus involves strengthening intelligence capabilities and cybersecurity defenses, particularly to counter external espionage and coercion. The United States has likely increased intelligence cooperation with Armenia and Georgia, assisting in monitoring regional security threats such as military movements, terrorism, and illicit trafficking. Georgia, for instance, has previously worked with U.S. and UK intelligence to expose and prevent cyberattacks, including a 2019 large-scale attack on Georgian websites attributed to external actors (BBC, 2019). Similarly, in 2023, Washington formalized cybersecurity cooperation with Armenia, offering assistance in securing digital infrastructure and countering cyber threats, particularly as part of efforts to strengthen Armenia's economic resilience (de Waal, 2024).

At the same time, the United States is also supporting Azerbaijan in protecting its critical energy infrastructure, given that its pipelines and energy facilities are strategic assets and potential targets for regional threats. By enhancing intelligence-sharing and cyber defenses across the region, the U.S. enables South Caucasus nations to better detect and neutralize hostile activities, including espionage, sabotage, and disinformation campaigns. This cooperation, though often discreet, fosters deeper trust and brings regional security institutions more in line with Western standards (Garashova, 2024).

In the broader context, these hybrid strategies contribute to enhancing state resilience and reducing external leverage over the region. Stronger economic integration with Western markets, energy independence, and a more robust media environment counter external propaganda, helping these nations pursue more autonomous policies. However, despite efforts to promote stability, the unchecked militarization of Armenia and the persistence of revanchist ideologies continue to pose a major challenge to long-term security in the South Caucasus. A balanced approach that prioritizes cooperation and security, rather than fueling regional tensions, remains crucial to ensuring sustainable peace.

GEOPOLITICAL IMPLICATIONS AND REGIONAL REACTIONS

The U.S. push into Russia's traditional backyard has naturally provoked responses from Moscow and recalibrations by regional players. Several implications of this growing U.S. role are evident.

Moscow's Backlash

Russia views the United States' increasing involvement in the South Caucasus as a direct challenge to its long-standing influence in the region and has responded with strong rhetoric and warnings. The Kremlin's concerns have intensified as Armenia moves closer to the West. Russian Foreign Ministry spokeswoman Maria Zakharova criticized the presence of U.S. forces in Armenia, arguing that Washington and NATO are disrupting the regional balance and even attempting to escalate tensions. She accused Western powers of deliberately pulling Armenia into their sphere of influence, highlighting Moscow's unease over losing strategic ground (Teslova, 2024). Similarly, Kremlin spokesman Dmitry Peskov suggested that U.S. involvement has historically not contributed to stability in the South Caucasus, implying that its presence could create further uncertainty. Beyond public statements, Moscow has signaled potential consequences for Armenia's shift westward. Russia has reminded Yerevan of the economic benefits of their partnership and hinted at possible repercussions if Armenia fully aligns with the West (Guliyev, 2025). In 2023, Russia temporarily suspended fuel exports and increased prices for Armenia, a move widely interpreted as a response to Yerevan's deepening ties with Western partners, despite official claims that it was due to internal Russian economic policies. Additionally, Russia has intensified propaganda efforts within Armenia, portraying

Western-leaning officials as unreliable and fostering public skepticism toward closer U.S. cooperation. So far, Moscow's concrete actions have been measured, avoiding direct intervention. Notably, Russia did not interfere in the 2023 Karabakh developments, a decision seen by some as a way to undermine Armenian Prime Minister Nikol Pashinyan. At the same time, Russia has not taken steps to withdraw its military presence from Armenia, particularly its 102nd Military Base in Gyumri, which remains a cornerstone of its regional defense posture. However, if U.S.-Armenia military and diplomatic cooperation continues to grow, there is a possibility that Russia may eventually be pressured to reduce or even withdraw its forces from Armenia. This ongoing geopolitical shift highlights Moscow's struggle to maintain its foothold in the region, as each new U.S. initiative in Armenia—whether diplomatic or military—is perceived as further eroding Russia's traditional influence.

Regional Realignments and Alliance Shifts

The United States' increasing involvement in the South Caucasus is reshaping regional alliances and altering long-standing geopolitical dynamics. For nearly three decades following the collapse of the Soviet Union, Russia maintained dominant influence over security and political affairs in the region. However, this period of uncontested Russian sway is coming to an end as countries seek diversified partnerships. Armenia, once considered Moscow's closest regional ally, has actively pursued alternative foreign policy directions. Yerevan has suspended its engagement with the Collective Security Treaty Organization (CSTO) and taken steps toward European integration, including initiating discussions for EU membership in January 2025 (Jochecova, 2025). Additionally, Armenia has demonstrated a shift by strengthening ties with the U.S., EU, India, and other global actors, signaling its intent to reduce its reliance on any single power.

Azerbaijan, meanwhile, has expanded its strategic partnership with Turkey, a NATO member, and has taken an increasingly independent stance regarding regional affairs. Baku has leveraged Russia's focus on Ukraine to advocate for the early withdrawal of Russian peacekeepers from Azerbaijani territories. Although Azerbaijan continues to engage with Russia on energy and defense cooperation, it remains committed to asserting its sovereignty in regional and international affairs (Mankoff, 2024). President Ilham Aliyev has effectively balanced economic and security ties with the West while strengthening partnerships with Turkey and other regional players, reducing space for any external dominance over Azerbaijani affairs.

Georgia remains the most pro-Western nation in the region, actively seeking EU and NATO integration. While its current government has maintained some trade and economic ties with Russia, Georgia continues to participate in NATO-led training programs and remains outside of Moscow-led security alliances. With strong public support for Euro-Atlantic integration and historical experiences, including the 2008 conflict with Russia, a drastic shift toward Moscow remains unlikely (Jahangirli, 2021).

The broader trend in the South Caucasus reflects an increasing ability of regional states to diversify their international engagements. As analysts have observed, the region is moving toward a more multipolar system where Armenia, Azerbaijan, and Georgia adopt a more pragmatic and flexible approach to foreign relations. This shift means that Russia no longer holds exclusive influence, as countries actively explore partnerships with the U.S., EU, Turkey, and even China in some areas. From Washington's perspective, integrating Armenia more closely with Western institutions, maintaining Georgia's path toward Euro-Atlantic structures, and strengthening Azerbaijan's security and economic cooperation with the West are key elements of consolidating a new regional balance. If managed effectively, this pluralization of power could contribute to greater regional stability and sovereignty. However, if miscalculated, it could also lead to new geopolitical rivalries among external actors.

Russia's Adaptation and Partnerships

Feeling its influence wane, Russia is seeking new ways to retain a foothold. One approach has been to work more closely with Turkey and Iran, effectively acknowledging it can no longer dominate the Caucasus alone. Moscow initiated a "3+3" regional platform in late 2021 (3 Caucasus states + Russia, Turkey, Iran) aimed at discussing economic and security cooperation absent Western powers. Georgia refused to formally join this forum (given Russian and Iranian participation), so it has functioned as "3+2" – still, it's a mechanism for Russia to stay relevant by partnering with the other heavyweights bordering the region (Ibrahimov, 2024). Notably, Turkey's role is complex: Turkey is a NATO ally of the U.S., but under President Erdoğan it has also cultivated a pragmatic entente with Putin. In the Caucasus, Turkey largely backs Azerbaijan and has growing influence there (from military support to joint energy projects), which indirectly curtails Russia. Yet Russia has tried to co-opt Turkey by coordinating on ceasefires and trade through Turkey to evade sanctions. This triangular dynamic (U.S.–Russia–Turkey) will shape the competition for influence. Meanwhile, Iran strongly opposes any Western military presence near its northern borders and has signaled it will cooperate with Russia to prevent a pro-U.S. Armenia or an emboldened Israel-allied Azerbaijan. Iran conducted military drills near the Azerbaijan border in 2023 and 2024 as a warning and has intensified diplomatic outreach to Yerevan, positioning itself as an alternative partner if Armenia's Russia ties fray (Mehdi, 2024). The U.S. must factor in these moves: pushing out Russia could inadvertently increase Iranian sway in Armenia, which Washington would view with concern. Lastly, Moscow's economic levers shouldn't be underestimated – hundreds of thousands of Armenian and Azerbaijani citizens work in Russia as migrant labor, sending vital remittances. Russia can also exploit conflicts to make itself needed. In essence, Russia is down but not out; it's resorting to indirect influence, regional partnerships, and remaining economic links to try to compensate for its declining direct grip. For the U.S., this means its strategy will face pushback not just from Russia alone, but from a Russia that is leveraging other actors and hybrid tactics to cling onto influence in the Caucasus.

CURRENT DEVELOPMENTS (2024–2025)

The geopolitical landscape in the South Caucasus is evolving rapidly. Several recent developments highlight the trajectory of U.S. involvement and the shifting regional alignment.

U.S.–Armenia Strategic Upgrade

As of early 2025, the United States and Armenia are further strengthening their bilateral relations through formal agreements. On January 14, 2025, Armenian Foreign Minister Ararat Mirzoyan and U.S. Secretary of State Antony Blinken were set to sign a "strategic partnership agreement" in Washington, marking a significant step in their growing cooperation. This agreement, which has been positively received in Yerevan, is expected to enhance collaboration in defense, trade, and governance reforms (Reuters, 2025). The timing is particularly noteworthy, as Armenia's parliament recently initiated steps toward European Union membership, signaling a deeper commitment to Euro-Atlantic integration. These developments have drawn criticism from Moscow, with Russian officials expressing concerns that the U.S. is increasing its influence in Armenia, which they argue could impact the regional balance. However, despite these objections, Armenia continues to expand its engagement with the West, hosting annual joint military exercises with the U.S., entering various trade and investment agreements, and even extending humanitarian aid to Ukraine, marking a departure from its previous alignment with Russia. For Washington, this represents a strategic opportunity to further strengthen ties with Armenia, ensuring that its realignment toward the West becomes a lasting shift. Looking ahead, the U.S. is likely to increase foreign aid to Armenia, conduct more

high-level diplomatic exchanges, and potentially broaden security cooperation in ways that were previously not considered. While Armenia remains a nominal member of the CSTO, recent actions indicate that it is actively pursuing a more independent foreign policy, deepening its strategic partnerships with the U.S. and European allies.

On the Ground: Shifting Presence and Alignments

Recent developments in the South Caucasus reflect broader strategic shifts in the region. Russian peacekeepers in Karabakh have started withdrawing, as their mission effectively concluded following the depopulation of the region in late 2023. Azerbaijan has fully reasserted its sovereignty over the territory without requiring Moscow's involvement. Meanwhile, Turkish influence in Azerbaijan has reached unprecedented levels, marked by joint military exercises and discussions on strengthening regional transport connectivity. At the same time, Iran has increased its cooperation with Russia militarily while also attempting to expand its influence in Armenia through economic incentives and arms offers. Georgia's 2024 elections got a critical moment, determining whether it continues its pro-Western trajectory or shifts closer to Moscow, and it changed route to the second one. The United States has been actively supporting democratic institutions in Georgia, with U.S. officials and senators making diplomatic visits and issuing statements regarding governance and reforms.

In Armenia, Russian businesses and banks continue to operate, but there is growing speculation in Yerevan about reassessing or even potentially ending the Russian military base agreement—especially if a sustainable peace with Azerbaijan is achieved. While there is no indication that U.S. military forces will replace Russia's presence, the deployment of European Union monitors along Armenia's borders signals a new geopolitical landscape where Western engagement is increasing, albeit with a civilian focus. The expanding footprint of Western institutions in the region is evident in new agreements such as EU-Armenia visa facilitation, ongoing NATO-Georgia defense cooperation, and Azerbaijan's growing diplomatic engagement, including its relations with Israel, further signaling diversification of partnerships (Kuzio, 2024).

Looking ahead, the U.S. strategy in the South Caucasus appears focused on sustaining its diplomatic, economic, and security engagement until a stable and balanced regional order is established—one where South Caucasus nations maintain peaceful relations, deepen economic integration with the West, and reinforce their resilience against external pressures. This approach aims to significantly reduce Russian influence in the region, transforming Moscow from a dominant force into just one of several external players. However, Washington is calibrating its involvement carefully, ensuring that its efforts do not provoke direct confrontation. The events of 2024–2025 highlight this measured approach: assisting Armenia's realignment without stationing troops, supporting Georgia's Euro-Atlantic aspirations without imposing an accelerated timeline, and maintaining dialogue with Azerbaijan while respecting its sovereignty and regional policies. If executed successfully, this strategy could reshape the South Caucasus into a more autonomous, multipolar region, aligned with broader Western interests and regional stability in the long term.

CONCLUSION

The United States' strategy to diminish Russian clout in the South Caucasus is comprehensive and still unfolding. Militarily, the U.S. is incrementally building partnerships to substitute Russia's security role, most visibly in Armenia and steadfastly in Georgia. Diplomatically, Washington has placed itself at the center of peacemaking and regional integration efforts, aiming to resolve the very conflicts that gave Moscow leverage. Through economic and hybrid tactics – from pipeline politics to battling propaganda – the U.S. is chipping away at the dependencies and narratives that long tied these Caucasus nations to Russia. Moscow's reaction

has been sharp but constrained by its own weaknesses, and the regional states are seizing the moment to diversify their alliances.

In the long term, a South Caucasus more oriented towards the West and global markets serves U.S. interests: it creates a corridor of stability and connectivity linking Europe and Asia, reduces the risk of new wars, and limits the space for authoritarian influence. There are still significant risks – Russia could double-down if it regains strength, and new conflicts or power vacuums could emerge. Yet, current trends indicate a historic rebalancing is underway. As one analysis noted, the Ukraine war "*ended [Russia's] unipolar moment*" in the Caucasus, emboldening Armenia, Azerbaijan, and Georgia to engage with multiple powers. The U.S. is positioning itself to be the partner of choice in this new era. Its strategy, while not without challenges, is gradually peeling the South Caucasus away from Russian dominance and towards a future where these nations can assert their sovereignty with a diverse set of friends – very much including the United States.

The evolving geopolitical landscape in the South Caucasus signals a fundamental restructuring of regional power dynamics, where the United States, European Union, Turkey, and Russia are recalibrating their roles. The increasing Western presence, particularly in Armenia and Georgia, suggests a shift away from Moscow's once-dominant influence, yet this transformation remains fragile and highly contingent on both internal and external pressures. While Washington's strategic engagement aims to foster regional stability, the asymmetry in its military and economic support—particularly the disproportionate militarization of Armenia—risks undermining its own stated objectives of long-term peace. The unchecked flow of arms and defense cooperation with Yerevan, framed as a strategic realignment, not only erodes the balance of power but also poses a direct security challenge to Azerbaijan's territorial integrity, especially as revanchist sentiments persist within certain Armenian political circles. Meanwhile, Baku's ability to maintain strategic autonomy, leveraging energy partnerships, regional connectivity, and defense collaborations with Turkey, places it in a unique position to navigate the shifting geopolitical currents without becoming overly reliant on any one power bloc. However, as Russia seeks alternative methods to sustain influence—whether through economic leverage, intelligence operations, or deeper ties with Iran—the competition for influence is unlikely to subside in the near future. If Western actors, particularly the U.S. and EU, fail to account for the broader regional security architecture and instead continue fostering strategic imbalances, they risk exacerbating tensions rather than mitigating them. Ultimately, whether the South Caucasus transitions into a stable, multipolar region or descends into a new cycle of power struggles will depend on the ability of external powers to pursue genuinely balanced engagements that prioritize sustainable security over short-term strategic gains.

REFERENCES

Armenia News (2024). *Zakharova on Pashinyan's statement: We see repeated attempts to manipulate documents, their provisions*. 11.09.2024. https://news.am/eng/news/841992.html

Armenpress. (2023). *EAGLE PARTNER 2023: Armenia-United States joint military exercise commences*. 11 September 2023. https://armenpress.am/en/article/1119255

BBC. (2019). *Georgia hit by massive cyber-attack*. 28 October 2019. https://www.bbc.com/news/technology-50207192

Civil.ge. (2022). *Georgia to Get Additional Javelin Missiles from U.S.* 31/01/2022. https://civil.ge/archives/469820

de Waal, T. (2024). *Armenia Navigates a Path Away From Russia*. https://carnegieendowment.org/research/2024/07/armenia-navigates-a-path-away-from-russia?center=europe&lang=en

europe.eu. (2024). *Joint EU-US-Armenia High Level Meeting in Support of Armenia's resilience*. 5 April 2024. https://enlargement.ec.europa.eu/news/joint-eu-us-armenia-high-level-meeting-support-armenias-resilience-2024-04-05_en

Ganbay, A. (2023). *USAID support in S Caucasus does not serve peace*. 22 November 2023. https://www.azernews.az/analysis/217841.html

gao.gov (2022). *Foreign Assistance: Agencies Should Take Steps to Improve Reporting on Assistance to the Government of Azerbaijan*. January 2022. https://www.gao.gov/assets/720/718806.pdf

Garashova, S. (2024). United States – Azerbaijan Relations (1991-2020). *Eminak: Scientific Quarterly Journal*, (4(44), 301-322. https://doi.org/10.33782/eminak2023.4(44).688

Guliyev, A. (2025). *Peskov: US actions undermine stability in South Caucasus*. 14 January 2025. Caliber.az. https://caliber.az/en/post/peskov-us-actions-undermine-stability-in-south-caucasus

Ibrahimov, S. (2024). *Will the 3+3 format forge lasting peace in the South Caucasus?*. Caliber, 19 October 2024. https://caliber.az/en/post/will-the-3-3-format-forge-lasting-peace-in-the-south-caucasus

Jahangirli, J. (2021). Contradictions of Realism and Liberalism on Interstate Relations: in the Case of Russo-Georgian War. *Scientific and Theoretical Almanac Grani*, 24(11), 55-66. https://doi.org/10.15421/1721109

Jochecova, K. (2025). *Armenia takes step toward EU membership bid*. Politico. February 12, 2025. https://www.politico.eu/article/armenia-european-union-membership-accession-nikol-pashinyan/

Kuzio, T. (2024). *US foreign policy towards the South Caucasus is confusing, biased and inconsistent*. October 29, 2024. https://emerging-europe.com/opinion/us-foreign-policy-towards-the-south-caucasus-is-confusing-biased-and-inconsistent/

Mankoff, J. (2024). *Prisoner of the Caucasus?: Toward a U.S. Strategy for the South Caucasus*. https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/2024-12/241217_Mankoff_Prisoner_Caucasus_1.pdf?VersionId=C22Bp40S6AqAW8aSsIe29k9nU39rHzej

Mehdi, S. Z. (2024). *Iran launches joint military drill in country's northwest with Azerbaijan*. Anadolu Ajansı. 25.11.2024. https://www.aa.com.tr/en/world/iran-launches-joint-military-drill-in-countrys-northwest-with-azerbaijan/3403223

Miller, V. (2024). *Eagle Partner 24 Kicks Off in Yerevan, Strengthening U.S.-Armenia Military Ties*. July 17, 2024. https://www.vcorps.army.mil/Newsroom/Articles/Article-Display/Article/3841512/eagle-partner-24-kicks-off-in-yerevan-strengthening-us-armenia-military-ties/

Nuclear Engineering International (2024). *Armenia advances talks with US on new nuclear power plant construction*. July 9, 2024. https://www.neimagazine.com/news/armenia-advances-talks-with-us-on-new-nuclear-power-plant-construction/?cf-view

Reuters. (2025). *Kremlin, on US-Armenia ties, says Washington plays destabilising role in Caucasus*. January 14, 2025. https://www.reuters.com/world/kremlin-us-armenia-ties-says-washington-plays-destabilising-role-caucasus-2025-01-14/

Teslova, E. (2024). *Russia criticizes EU military assistance to Armenia*. Anadolu Ajansı. 24.07.2024. https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/russia-criticizes-eu-military-assistance-to-armenia/3284228

Yıldırım, Z. (2012). U.S. Foreign Policy towards Azerbaijan: From "Alliance" to "Strategic Partnership". https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/19299

ÇALIŞAN DAVRANIŞLARINI İYİLEŞTİRMEDE GÜVENLİK ODAKLI LİDERLİK BİLEŞENLERİNİN ROLÜNÜN İNCELENMESİNDE ÖRGÜTSEL GÜVENİN ARACILIK ETKİSİ: İRAN GIDA ENDÜSTRİSİ ÖRNEĞİ

Vahid KHAİYATİ
Yüksek Lisans (Tezli) Öğrencisi - İstanbul Nişantaşi Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararasi İşletmecilik Programi
Server Sevil AKYÜREK
Dr. Öğretim Üyesi- İstanbul Nişantaşi Üniversitesi
İİSBF Havacılık Yönetimi (İngilizce)

ÖZET
Bu çalışma, güvenlik odaklı liderlik yaklaşımlarının çalışan davranışları üzerindeki etkilerini ve bu süreçte örgütsel güvenin aracılık rolünü incelemektedir. İran'daki bir gıda fabrikasında gerçekleştirilen bu araştırma, özellikle kriz dönemlerinde güvenlik odaklı liderliğin kritik önemini vurgulamaktadır. Çalışmanın bulguları, güvenlik odaklı liderlik uygulamalarının çalışan motivasyonu ve bağlılığını artırmada belirleyici olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca örgütsel güven, çalışanların liderlerine ve kurumlarına olan güvenlerini artırarak iş performanslarını ve iş tatminlerini olumlu yönde etkilemiştir. Bu durum, sadece kriz dönemlerinde değil, aynı zamanda normal iş süreçlerinde de güvenlik odaklı liderliğin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.
Anahtar Kelimeler: Güvenlik odaklı liderlik, çalışan davranışları, örgütsel güven, kriz yönetimi, İran gıda endüstrisi

ABSTRACT
This study examines the impact of safety-focused leadership approaches on employee behaviors and the mediating role of organizational trust in this process. Conducted in a food factory in Iran, the research highlights the critical importance of safety-focused leadership, especially during periods of crisis. The findings reveal that safety-focused leadership practices are decisive in enhancing employee motivation and commitment. Moreover, organizational trust positively influences employees' trust in their leaders and institutions, thereby improving job performance and satisfaction. This underscores the significance of safety-focused leadership not only during crises but also in regular business operations.
Keywords: Safety-focused leadership, employee behaviors, organizational trust, crisis management, Iranian food industry

GİRİŞ
Küresel iş dünyası, çalışan davranışlarının iyileştirilmesini, organizasyonel verimlilik ve başarı için kritik bir unsur olarak görmektedir. Çalışan motivasyonu, bağlılığı ve performansı; liderlik tarzları, iletişim stratejileri ve örgütsel güven gibi çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Bu faktörlerin önemi, özellikle küresel krizler sırasında daha da belirgin hale gelmiştir. COVID-19 pandemisi, iş yerlerinde güvenlik odaklı liderlik yaklaşımlarının gerekliliğini ortaya koymuş, liderlerin çalışan güvenliğini sağlamak için çeşitli önlemler almasını zorunlu hale getirmiştir. Bu bağlamda liderlerin, çalışanların fiziksel ve psikolojik refahını ön planda tutan stratejiler geliştirmeleri büyük önem taşımaktadır.
Araştırmanın ana hedefi, güvenlik odaklı liderlik ve örgütsel güvenin çalışan davranışları üzerindeki etkilerini anlamaktır. Lider-çalışan ilişkilerinde güvenin önemi, Mayer, Davis ve Schoorman'ın (1995) örgütsel güven teorisi ile detaylandırılmıştır. Bu teori, liderlerin güven oluşturma stratejileri ile çalışanların motivasyon ve bağlılık düzeyleri arasındaki bağlantıyı

açıklamaktadır. Ancak literatürde güvenlik odaklı liderlik ve kriz dönemlerindeki etkilerini ele alan araştırmalar sınırlıdır. Bu çalışma, bu boşluğu doldurmayı ve kriz yönetiminde güvenlik odaklı liderlik yaklaşımlarının önemini vurgulamayı amaçlamaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışmanın amacı, güvenlik odaklı liderlik yaklaşımlarının çalışan davranışları üzerindeki etkilerini incelemek ve örgütsel güvenin bu ilişkideki aracılık rolünü değerlendirmektir. Güvenlik odaklı liderlik, çalışanların güvenliğini ve refahını ön planda tutarak motivasyon ve bağlılığı artırmayı hedefler. Hem kriz dönemlerinde hem de rutin iş süreçlerinde bu liderlik tarzının çalışan davranışları üzerindeki olumlu etkileri gözlemlenmiştir. Literatür, bu liderlik biçiminin, çalışanların stres düzeylerini azaltarak iş tatmini ve bağlılığını güçlendirdiğini göstermektedir.

Araştırma, özellikle pandemi gibi olağanüstü durumlarda güvenlik odaklı liderliğin çalışanlar üzerindeki etkilerini derinlemesine ele almakta ve örgütsel güvenin bu süreçte oynadığı rolü vurgulamaktadır. Bu bulgular, güvenlik odaklı liderliğin iş performansını artırmada ve daha güvenli çalışma ortamlarının sürdürülebilirliğini sağlamada önemli bir araç olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, kriz dönemlerinde liderlik yaklaşımının çalışanların psikolojik güvenliğini desteklemesi ve örgütsel bağlılığı artırması, uzun vadeli başarı açısından kritik görülmektedir.

Bu çalışma, güvenlik odaklı liderliğin etkileriyle ilgili yeni perspektifler sunarken, gelecekte farklı sektörlerde yapılacak araştırmalara da zemin hazırlamaktadır.

TEORİK TEMELLER

Güvenlik Odaklı Liderlik: Bu liderlik tarzı, liderlerin çalışanların fiziksel ve psikolojik güvenliğini önceliklendirmesini ifade eder (Brown & Treviño, 2006). Çalışanların güvenlik kültürünü benimsemelerini destekler ve kriz dönemlerinde kritik bir rol oynar (Zohar, 1980).

Örgütsel Güven: Örgütsel güven, çalışanların liderlerine ve kurumlarına duyduğu güvendir ve bu güven, iş tatmini ve bağlılığı artırarak stresi azaltır (Kelloway et al., 2006). Güven ortamı, iş yerinde daha verimli davranışlar sergilenmesini destekler.

Güvenlik Kültürü: Güvenlik kültürü, iş yerinde güvenliğin önceliklendirilmesi ve çalışanların buna uygun davranışlar sergilemesi anlamına gelir (Neal & Griffin, 2006). Güvenlik odaklı liderler, bu kültürü pekiştirerek çalışanlarla güven ilişkisinin kurulmasını sağlar (Zohar, 2002).

Çalışan Motivasyonu ve Bağlılığı: Güvenli bir çalışma ortamı, çalışan bağlılığını ve motivasyonu artırır, stres düzeylerini azaltır ve iş tatminini yükseltir (Christian vd.., 2009).

Kriz Yönetimi: Güvenlik odaklı liderlik, kriz dönemlerinde çalışanların moralini koruma ve sağlıklarını güvence altına alma açısından hayati bir rol oynar. Kovid-19 gibi krizlerde liderlerin aldığı önlemler, çalışanların motivasyonunu ve bağlılığını desteklemiştir (Carroll, 2020).

ARAŞTIRMANIN SORULARI

Bu çalışma şu temel araştırma sorularına yanıt aramaktadır:

- Güvenlik odaklı liderlik, çalışan davranışlarını nasıl etkiler?
- Örgütsel güven, güvenlik odaklı liderlik ile çalışan davranışları arasındaki ilişkiyi nasıl aracılık eder?
- Kovid-19 pandemisi, bu dinamikleri nasıl şekillendirmiştir?

HİPOTEZLER:

1. Psikolojik etkinlik, pandemi sırasında çalışan davranışlarını iyileştirir.
2. Psikolojik güvenlik, pandemi salgınında sırasında çalışan davranışlarını iyileştirir.
3. Kabul edilebilirlik, pandemi salgınında sırasında çalışan davranışlarını iyileştirir.
4. Potansiyel gözlem, pandemi salgınında sırasında çalışan davranışlarını iyileştirir.

5. Psikolojik etkinlik, pandemi salgınında sırasında örgütsel güveni pekiştirir.
6. Psikolojik güvenlik, pandemi salgınında sırasında örgütsel güveni artırır.
7. Kabul edilebilirlik, pandemi salgınında sırasında örgütsel güveni artırır.
8. Potansiyel gözlem, pandemi salgınında sırasında örgütsel güveni pekiştirir.
9. Örgütsel güven, pandemi salgınında çalışan davranışlarının iyileşmesine katkı sağlar.
10. Güven odaklı liderlik, pandemi salgınında örgütsel güven aracılığıyla çalışan davranışlarını iyileştirir.

METODOLOJİ :

Evren ve Örneklem

Araştırmanın hedef kitlesi, Benis Gıda Sanayi'nde görev yapan 400 çalışandan oluşmaktadır. Örneklem büyüklüğü, Cochran formülü kullanılarak 196 kişi olarak hesaplanmıştır. Katılımcılar, erişilebilir örnekleme yöntemiyle seçilmiş ve kriz dönemlerinde liderlik uygulamaları ile çalışan davranışlarına odaklanmıştır.

Veri Toplama Yöntemleri

Araştırmanın teorik temelleri, Türkçe ve yabancı dildeki kitaplar, makaleler ve tezlerin incelenmesiyle elde edilmiştir. Kullanılan araçlar: Güvenlik Odaklı Liderlik Anketi:Coombes'in (2011) 25 sorudan oluşan standart anketi kullanılmıştır. Anket, psikolojik etkililik, psikolojik güvenlik, çalışanların kabul edilebilirliği ve potansiyelin gözlemlenmesi boyutlarını inceler ve Likert ölçeği ile derecelendirilmiştir.

Veri Analiz Yöntemleri

Veri analizinde hem tanımlayıcı hem de çıkarımsal istatistik yöntemleri kullanılmıştır. Tanımlayıcı analizler, frekans tabloları, yüzdeler ve ortalamaları içerirken; çıkarımsal analizler, değişkenler arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesi amacıyla SmartPLS yazılımı ile gerçekleştirilmiştir. Anketlerin geçerlilikleri ve güvenilirlikleri Cronbach's alpha katsayıları ve faktör analizleri ile desteklenmiştir.

Araştırmada veri analizinde tanımlayıcı ve çıkarımsal istatistik yöntemleri kullanılmıştır. Tanımlayıcı istatistiklerde frekans tabloları, grafikler, frekans yüzdeleri ve veri ortalamaları kullanılmıştır. Çıkarımsal istatistiklerde ise SmartPLS yazılımı kullanılmıştır.

Bu yazılım, özellikle yapısal eşitlik modellemeleri (SEM) ve kısmi en küçük kareler (PLS) yöntemleri için tercih edilmektedir.

BULGULAR

Bu araştırmada, Kovid-19 pandemisinin kriz dönemi örneklemi olarak ele alınmasıyla, güvenlik odaklı liderlik bileşenlerinin çalışan davranışlarını iyileştirme üzerindeki etkisi ve örgütsel güvenin aracılık rolü bağlamında incelenmiştir. Elde edilen bulgular, güvenlik odaklı liderlik bileşenlerinin, hem örgütsel güveni artırdığı hem de bu güven aracılığıyla çalışan davranışlarını iyileştirdiğini göstermektedir.

Hipotezler ve Sonuçları

Araştırma hipotezlerinin test edilmesi sonucunda elde edilen bulgular aşağıda özetlenmiştir:

Hipotez	Sonuç	İlişki Gücü (R)
H1: Güven odaklı liderlik, çalışan davranışlarını olumlu yönde etkiler.	Desteklendi	0.872
H2: Psikolojik etkililik, çalışan davranışlarının iyileştirilmesinde olumlu bir rol oynar.	Desteklendi	0.921
H3: Psikolojik güvenlik, çalışan davranışlarını olumlu yönde etkiler.	Desteklendi	0.956
H4: Kabul edilebilirlik, çalışan davranışlarını olumlu yönde etkiler.	Desteklendi	0.900
H5: Potansiyel gözlem, çalışan davranışlarını olumlu yönde etkiler.	Desteklendi	0.900
H6: Örgütsel güven, çalışan davranışlarını olumlu yönde etkiler.	Desteklendi	0.593

H7: Potansiyel gözlem, çalışan davranışlarını olumlu yönde etkiler.	Desteklendi	0.900
H8: Güven odaklı liderlik, KOVİD-19 pandemisi sırasında çalışan davranışlarını olumlu yönde etkiler.	Desteklendi	0.872
H9: Örgütsel güven, çalışanların liderlerine olan bağlılıklarını artırır.	Desteklendi	0.593
H10: Güven odaklı liderlik, kriz dönemlerinde iş yerindeki etkileşimleri ve çalışan performansını olumlu yönde etkiler.	Desteklendi	0.872

Araştırma bulguları, güvenlik odaklı liderlik ile örgütsel güven arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Ayrıca, bu güven aracılığıyla çalışan davranışlarında olumlu değişiklikler meydana gelmiştir. Kovid-19 salgını süresince, güvenlik odaklı liderlerin çalışan güvenliğine odaklanması, iş yerlerinde daha olumlu davranış değişikliklerine yol açmıştır. Veriler, liderlerin şeffaf iletişim kurarak çalışanlarının güvenini kazandıklarını ve bu güvenin, çalışan motivasyonunu artırdığını doğrulamaktadır.

Geçerlilik ve Güvenilirlik

Araştırmada kullanılan anketlerin geçerliliği ve güvenilirliği, Cronbach's alpha katsayısı ile değerlendirilmiştir. Anketlerin her bir boyutu tatmin edici güvenilirlik seviyelerine sahiptir.

Tablo 1: Güvenlik Odaklı Liderlik Anketi İçin Cronbach's Alpha Katsayıları

Boyut	Cronbach's Alpha Katsayısı
Psikolojik Etkililik	0.78
Psikolojik Güvenlik	0.82
Kabul Edilebilirlik	0.75
Potansiyelin Gözlemlenmesi	0.80
Toplam	0.80

Tablo 2: Çalışan Davranışlarının İyileştirilmesi Anketi İçin Cronbach's Alpha Katsayıları

Boyut	Cronbach's Alpha Katsayısı
Çalışan Davranışlarının İyileştirilmesi Anketi	0.89

Örgütsel güven anketinin geçerliliği, uzman görüşleriyle doğrulanmış ve güvenilirlik analizi sonucunda Cronbach's alpha katsayıları 0.7'nin üzerinde bulunmuştur. Bu sonuç, anketin güvenilirliğinin tatmin edici olduğunu göstermektedir.

Tablo 3: Örgütsel Güven Anketi İçin Cronbach's Alpha Katsayıları

Boyut	Cronbach's Alpha Katsayısı
Örgütsel Güven	Değerler 0.7'nin üzerinde

Gizli Değişkenler	Ortalama Varyans Çıkarımı (AVE > 0.5)	Bileşik Güvenilirlik (CR > 0.7)	Cronbach's Alpha (Alpha > 0.7)
Psikolojik Etkililik	0.762	0.754	0.773
Örgütsel Güven	0.961	0.986	0.997
Psikolojik Güvenlik	0.689	0.946	0.934
Çalışan Davranışlarının İyileştirilmesi	0.987	0.999	0.999
Potansiyel Gözlem	0.919	0.985	0.982
Kabul Edilebilirlik	0.869	0.975	0.970

Anketin Puanlanması

Anket, Likert ölçeği kullanılarak puanlanmıştır. Bu ölçek, katılımcıların sorulara verdikleri yanıtları derecelendirmelerine olanak tanımaktadır. Anketin değerlendirilmesinde elde edilen veriler, araştırmanın geçerliliğini ve güvenilirliğini destekleyen önemli bulgular sunmaktadır.

SONUÇLAR:

Bu araştırma, güven odaklı liderliğin kriz dönemlerinde çalışan davranışları üzerindeki etkilerini ve bu süreçte örgütsel güvenin aracı rolünü incelemiştir. Bulgular, güven odaklı liderlik uygulamalarının, çalışan motivasyonu, bağlılığı ve etik davranışlar üzerinde olumlu etkiler yarattığını ortaya koymaktadır. Özetle, güven odaklı liderlik, çalışanların hem fiziksel hem de psikolojik güvenlik algısını güçlendirerek, kriz ortamında performansı ve iş tatminini artırmıştır.

1. **Güven Odaklı Liderlik ve Örgütsel Güven:** Çalışmada, güven odaklı liderliğin çalışan bağlılığı ve performansı üzerindeki olumlu etkisi belirgin şekilde gözlemlenmiştir. Örgütsel güven ise bu sürece aracılık ederek, çalışanların liderlerine ve kurumlarına olan güvenini pekiştirmiştir.
2. **Çalışan Davranışlarının İyileştirilmesi:** Araştırma, liderlerin güven odaklı yaklaşımlarının çalışanların işlerine olan bağlılığını ve üretkenliklerini artırdığını, aynı zamanda etik davranışları desteklediğini göstermiştir. Çalışanlar, güvenli bir iş ortamında daha yüksek bir motivasyon sergilemektedir.
3. **Kriz Yönetimi ve Psikolojik Güvenlik:** Güven odaklı liderlik, kriz dönemlerinde belirsizlik ve endişe ortamını yatıştırmada etkili bir araç olarak öne çıkmıştır. Kovid-19 pandemisi sırasında, liderlerin proaktif tutumları, çalışanların dayanışmasını ve iş birliğini güçlendirmiştir.
4. **Sınırlamalar ve Katkılar:** Araştırma, yalnızca Benis Gıda Sanayi ile sınırlı olduğu için bulguların diğer sektörlere genellenebilirliği kısıtlıdır. Ancak, örgütsel güvenin liderlik etkilerine aracılık rolü üzerine derinlemesine bir inceleme sunarak literatüre önemli katkılar sağlamıştır.
5. **Gelecek Araştırmalar İçin Öneriler:** Farklı sektörlerde ve kültürel bağlamlarda güven odaklı liderliğin etkilerinin araştırılması, liderlik stratejilerinin daha geniş bir perspektifte değerlendirilmesine olanak tanıyacaktır. Ayrıca, nitel araştırma yöntemleri ile örgüt kültürü ve çalışan bağlılığı değişkenleri derinlemesine analiz edilebilir.

Bu sonuçlar, güven odaklı liderliğin, kriz dönemlerinde çalışan davranışlarını iyileştirme ve örgütsel güveni artırma üzerindeki kritik rolünü vurgulamaktadır. Araştırma, liderlik ve kriz yönetimi literatürüne hem teorik hem de pratik anlamda katkılar sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Brown, M. E., & Treviño, L. K. (2006). Ethical leadership: A review and future directions. *The Leadership Quarterly, 17*(6), 595–616. https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2006.10.004

Carroll, B. C. (2020). Crisis leadership during the COVID-19 pandemic: A review of safety and employee well-being. *Journal of Crisis Management and Safety Practices, 12*(4), 145–162.

Christian, M. S., Bradley, J. C., Wallace, J. C., & Burke, M. J. (2009). Workplace safety: A meta-analysis of the roles of person and situation factors. *Journal of Applied Psychology, 94*(5), 1103–1127. https://doi.org/10.1037/a0016172

Clarke, S. (2013). Safety leadership: A meta-analytic review of transformational and transactional leadership styles as antecedents of safety behaviours. *Journal of Occupational Health Psychology, 18*(1), 4–17. https://doi.org/10.1037/a0030935

Colquitt, J. A., Scott, B. A., & LePine, J. A. (2007). Trust, trustworthiness, and trust propensity: A meta-analytic test of their unique relationships with risk-taking and job performance. *Journal of Applied Psychology, 92*(4), 909–927. https://doi.org/10.1037/0021-9010.92.4.909

Dirks, K. T., & Ferrin, D. L. (2002). Trust in leadership: Meta-analytic findings and implications for research and practice. *Journal of Applied Psychology, 87*(4), 611–628. https://doi.org/10.1037/0021-9010.87.4.611

Kelloway, E. K., Mullen, J., & Francis, L. (2006). Leading to safety: How leadership behaviours and employee safety climate contribute to safe workplaces. *Journal of Occupational Health Psychology, 11*(1), 76–86. https://doi.org/10.1037/1076-8998.11.1.76

Kniffin, K. M., Narayanan, J., Anseel, F., Antonakis, J., Ashford, S. P., Bakker, A. B., et al. (2021). COVID-19 and the workplace: Implications, issues, and insights for future research and action. *American Psychologist, 76*(1), 63–77. https://doi.org/10.1037/amp0000716

Mayer, R. C., Davis, J. H., & Schoorman, F. D. (1995). An integrative model of organizational trust. *Academy of Management Review, 20*(3), 709–734. https://doi.org/10.5465/amr.1995.9508080335

Pillay, H. (2020). COVID-19 and leadership: Implications for workplace safety and employee well-being. *Journal of Workplace Management, 14*(3), 245–260.

Reason, J. (1997). *Managing the risks of organizational accidents.* Ashgate Publishing.

Wu, T., Chen, C. H., & Li, C. C. (2008). A correlation among safety leadership, safety climate, and safety performance. *Journal of Loss Prevention in the Process Industries, 21*(3), 307–318. https://doi.org/10.1016/j.jlp.2007.11.001

Zohar, D. (2002). The effects of leadership dimensions, safety climate, and assigned priorities on minor injuries in work groups. *Journal of Organizational Behavior, 23*(1), 75–92. https://doi.org/10.1002/job.130

Zohar, D., & Polachek, T. (2002). Discourse-based intervention for modifying supervisory communication as leverage for safety climate improvement. *Journal of Applied Psychology, 87*(1), 156–167. https://doi.org/10.1037/0021-9010.87.1.156

MYCODIVERSITY OF SOILS OF PINE FOREST IN KODAIKANAL, TAMIL NADU, INDIA

Vardhana Janakiraman., N. Rithika., N. Pavithra., Pratip Mandal., S. Arut Selvam and N. K. Udaya Prakash*

Department of Biotechnology, School of Sciences – Life Sciences,
Vels Institute of Science, Technology and Advanced Studies (VISTAS), Pallavaram,
Chennai - 600 117, India

ABSTRACT

The diversity of fungi from soil represents the fertility as they play a major role as deteriorators, degrading organic material to compost. Thus, enhancing the mineral content including Nitrogen in soil. However, in special environment like the forest occupied by monoculture plants may serve as a unique ecosystem where they may alter the presence of fungi. One such example is the Pine forest located in Kodaikanal, the hills of Palani range in the state of Tamil Nadu, India. The plants were nearly of 120 years old and the most of the litter found in the soil belongs to the needles of pine. This made an interest to study the soil flora of the environment. Nearly 30 samples were collected from the Pine forest of Kodaikanal. The soil samples were serially diluted for isolating fungi using Potato Dextrose Agar as the medium. A total of 27 different species of fungi were recorded. Among them 4 belongs to Mucoraceous fungi, 2 to Ascomycota, 2 to Coelomycetes and all the remaining species belongs to Deuteromycetes. Among the genera, the genus *Aspergillus* alone is represented by 8 species followed by *Penicillium* with 2 species. All other genera are represented by single species each. Among the species, *Gliocladium roseum* was found dominant followed by *Phoma* sp. The results in detail will be discussed.

Keywords: Mycodiversity, Pine forest, Kodaikanal, *Gliocladium roseum, Phoma* sp.

İNSAN RESURSLARININ İDARƏ EDİLMƏSİNDƏ RƏQƏMSAL TRANSFORMASİYA
DIGITAL TRANSFORMATION IN HUMAN RESOURCES MANAGEMENT

Vəlizadə Nihad İlham
Magistrant, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

XÜLASƏ
Məqalə müasir dövrün vacib tendensiyalarından biri olan rəqəmsal transformasiyanın insan resurslarının idarə edilməsinə təsirini araşdırmaq məqsədini daşıyır. Rəqəmsal transformasiya təşkilatlarda ənənəvi insan resursları idarəetmə proseslərini optimallaşdıraraq daha effektiv, şəffaf və çevik idarəetmə sistemlərinin qurulmasını təmin edir. Tədqiqatın əsas diqqət mərkəzində rəqəmsal həllərin işə qəbul, performansın qiymətləndirilməsi, təlim və inkişaf, əmək haqqı sistemlərinin idarə olunması və işçi məlumatlarının avtomatlaşdırılması kimi əsas insan resurslarının idarə edilməsi funksiyalarına təsiri dayanır. Tədqiqatda Azərbaycanda insan resurslarının idarə edilməsi sahəsində rəqəmsallaşmanın mövcud vəziyyəti və potensial inkişaf istiqamətləri də təhlil edilmişdir. Azərbaycanın dövlət və özəl sektorunda elektron idarəetmə sistemlərinin tətbiqi genişlənməkdədir, lakin rəqəmsal transformasiyanın səmərəliliyinə mane olan bəzi çətinliklər mövcuddur. Bu çətinliklər arasında texnoloji infrastrukturun məhdudluğu, təşkilati müqavimət və rəqəmsal bacarıqların yetərsizliyi kimi amillər yer alır.
Nəticədə rəqəmsal transformasiyanın İRİE sahəsində səmərəliliyi artırmaq üçün müxtəlif strateji həllər təqdim olunmuşdur. Buraya texnoloji həllərin geniş tətbiqi, işçilərin rəqəmsal bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi, müasir İRİE proqramlarının tətbiqi və təşkilatlarda rəqəmsal mədəniyyətin formalaşdırılması daxildir. Beynəlxalq təcrübə əsasında Azərbaycanın iqtisadi mühitinə uyğun tövsiyələr hazırlanmışdır.
Açar sözlər: rəqəmsallaşma, yenilik, səmərəlilik, insan resursları, iş keyfiyyəti

SUMMARY
The article aims to examine the impact of digital transformation, one of the important trends of the modern era, on human resources management. Digital transformation optimizes traditional human resources management processes in organizations and ensures the establishment of more effective, transparent and flexible management systems. The main focus of the study is on the impact of digital solutions on key human resources management functions such as recruitment, performance appraisal, training and development, payroll management and employee data automation. The study also analyzes the current state of digitalization in the field of human resources management in Azerbaijan and potential development directions. The application of electronic management systems in the public and private sectors of Azerbaijan is expanding, but there are some difficulties that hinder the effectiveness of digital transformation. These difficulties include factors such as limited technological infrastructure, organizational resistance and lack of digital skills. As a result, various strategic solutions were presented to increase the effectiveness of digital transformation in the field of HRM. This includes the widespread application of technological solutions, the development of employees' digital skills, the application of modern HRM programs and the formation of a digital culture in organizations. Recommendations tailored to

the economic environment of Azerbaijan have been developed based on international experience.
Keywords: digitalization, innovation, efficiency, human resources, work quality

Giriş

Müasir dövrdə rəqəmsal transformasiya demək olar ki, bütün fəaliyyət sahələrini əhatə edir, xüsusilə də insan resurslarının idarə edilməsi (İRİE) sahəsində əsaslı dəyişikliklərə yol açır. Təşkilatların uğurlu fəaliyyəti və rəqabət qabiliyyətinin artırılması, insan resurslarının daha effektiv idarə olunmasını tələb edir. Rəqəmsal texnologiyalar bu sahədə ənənəvi yanaşmaları dəyişərək prosesləri avtomatlaşdırır, işçi məlumatlarının daha dəqiq idarə edilməsini təmin edir və təşkilatların strateji məqsədlərinə çatmasına kömək edir.

İnsan resurslarının idarə edilməsində rəqəmsal transformasiya yalnız texnologiyaların tətbiqi ilə məhdudlaşmır, həmçinin təşkilatın ümumi idarəetmə strukturlarını yenidən qurmağı, innovativ yanaşmaları mənimsəməyi və işçi resurslarının səmərəliliyini artırmağı nəzərdə tutur. Rəqəmsal həllər işə qəbuldan tutmuş işçilərin performansının izlənilməsi, təlimlərin idarə olunması və əmək haqqı sistemlərinin optimallaşdırılmasına qədər bütün proseslərdə inqilabi dəyişikliklər edir. Bununla yanaşı, rəqəmsal transformasiya insan resurslarının idarə edilməsini şəffaf, çevik və daha sürətli edir, təşkilatlara real vaxt rejimində məlumatlar əsasında qərar qəbul etmək imkanı yaradır.

Azərbaycanda da rəqəmsal transformasiya tendensiyası son illərdə sürətlə genişlənmişdir. Dövlət və özəl sektorda bir çox təşkilatlar insan resurslarının idarə edilməsi proseslərini rəqəmsallaşdıraraq səmərəliliyi artırmaq, xərcləri azaltmaq və qlobal rəqabətə uyğunlaşmaq üçün addımlar atmaqdadırlar. Bununla belə, rəqəmsallaşma prosesi bir çox çağırışları da özü ilə gətirir. Bu çağırışlar arasında texnoloji infrastrukturun təkmilləşdirilməsi, rəqəmsal bacarıqların inkişafı və təşkilati müqavimətin dəf edilməsi xüsusi yer tutur. Bu tədqiqat insan resurslarının idarə edilməsində rəqəmsal transformasiyanın nəzəri və praktiki əsaslarını araşdırmağı, onun təşkilatların səmərəliliyinə təsirini qiymətləndirməyi və bu sahədə tətbiq edilə biləcək innovativ həllər təqdim etməyi hədəfləyir.

İnsan resurslarının idarə edilməsinin əhəmiyyəti

İnsan resurslarının idarə edilməsi müasir təşkilatların fəaliyyətinin ayrılmaz hissəsidir. Şirkətlərin inkişafı və rəqabət üstünlüyü əldə etməsi üçün əsas kapitallarından biri olan insan resurslarını effektiv şəkildə idarə etmək həyati əhəmiyyət daşıyır. İnsan resurslarının idarə edilməsi yalnız işçi heyətinin seçilməsi və işə qəbul prosesi ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda onların bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi, performanslarının qiymətləndirilməsi, motivasiyalarının artırılması və ümumilikdə təşkilati məqsədlərə uyğunlaşdırılmasını təmin edir.

Effektiv insan resursları idarəetməsi təşkilatın məhsuldarlığını artırmaqla yanaşı, işçi məmnuniyyətini və bağlılığını da yüksəldir [1]. İşçilər üçün uyğun iş mühiti yaratmaq, onların inkişafını dəstəkləmək və təşkilatda ədalətli mükafatlandırma sistemi qurmaq işçi heyətinin motivasiyasını və şirkətə bağlılığını gücləndirir. Bu isə yalnız işçilərin fərdi performansını deyil, bütövlükdə şirkətin fəaliyyət effektivliyini artırır.

Müasir dövrdə texnologiyanın inkişafı və rəqabət mühitinin sərtləşməsi ilə insan resurslarının idarə edilməsi daha da strateji funksiyaya çevrilmişdir. Şirkətlər işçi heyətinin bacarıqlarını təşkilati məqsədlərə uyğun inkişaf etdirmək üçün təlim və inkişaf proqramlarına sərmayə qoymalı, həmçinin dəyişən əmək bazarına adaptasiya olmalıdırlar. Bu yanaşma həm də işçilərin davamlı öyrənmə vərdişlərini təşviq edir və onların uzunmüddətli perspektivdə şirkətlə əməkdaşlıq etmələrini təmin edir [4].

İnsan resurslarının idarə edilməsi təşkilatların korporativ mədəniyyətinin formalaşmasında və gücləndirilməsində mühüm rol oynayır. Effektiv idarəetmə strategiyaları ilə işçilər arasında əməkdaşlıq ruhu inkişaf etdirilir, şirkətin dəyərlərinə uyğun mədəniyyət formalaşdırılır və təşkilat daxilində sağlam bir iş mühiti yaradılır. Belə bir mühit yalnız işçilərin rifahını təmin etmir, həm də təşkilatın xarici müştərilərlə olan münasibətlərinə müsbət təsir göstərir.

Elektron idarəetmənin insan resurslarının idarə edilməsinə inteqrasiyasının səmərəliliyə töhfəsi

Elektron idarəetmə insan resurslarının idarə edilməsi sahəsində inqilabi dəyişikliklərə yol açaraq təşkilatların məhsuldarlığını artırmaq, xərcləri optimallaşdırmaq və resurslardan daha səmərəli istifadə etmək üçün geniş imkanlar yaratmışdır. Elektron idarəetmə vasitələri, ənənəvi İRİE proseslərini rəqəmsallaşdıraraq məlumatların daha dəqiq və əlçatan olmasını təmin edir, təşkilat daxilində qərar qəbul etmə prosesini sürətləndirir və işçilərin effektivliyini artırır.

Birinci növbədə, elektron idarəetmə sistemlərinin tətbiqi işə qəbul və seçim proseslərinin optimallaşdırılmasına imkan verir. Elektron platformalar vasitəsilə vakansiyaların elan edilməsi, müraciətlərin idarə olunması və uyğun namizədlərin seçilməsi daha sürətli və daha dəqiq həyata keçirilir. Bu yanaşma həm zaman itkilərini azaldır, həm də ən uyğun namizədlərin tapılmasını təmin edir. Bundan əlavə, elektron idarəetmə performansın qiymətləndirilməsi sistemlərini təkmilləşdirərək işçilərin fəaliyyətini obyektiv və şəffaf şəkildə izləməyə imkan yaradır [5].

Elektron idarəetmə həmçinin təlim və inkişaf sahəsində də mühüm rol oynayır. Rəqəmsal platformalar vasitəsilə təşkilatlar işçilərin peşəkar bacarıqlarını artırmaq üçün onlayn təlimlər və sertifikatlaşdırma proqramları təşkil edə bilirlər. Bu yanaşma işçilərin öz bilik və bacarıqlarını inkişaf etdirməsini asanlaşdırır, eyni zamanda təşkilatın ümumi səmərəliliyinə töhfə verir.

Əmək haqqı və motivasiya sistemlərində də elektron idarəetmənin inteqrasiyası mühüm təsirə malikdir. Avtomatlaşdırılmış əmək haqqı sistemləri vasitəsilə maaşların hesablanması və ödənişi daha sürətli və dəqiq həyata keçirilir, mühasibatlıq və inzibati proseslərdəki xətalar minimuma endirilir [7]. Bununla yanaşı, işçilərin fərdi töhfələrinə uyğun motivasiya paketlərinin formalaşdırılması üçün analitik alətlərdən istifadə olunur. Elektron idarəetmə həmçinin işçi məlumatlarının idarə edilməsini də asanlaşdırır. Mərkəzləşdirilmiş rəqəmsal bazalar vasitəsilə işçilərin şəxsi məlumatları, performans göstəriciləri, təlim keçmiş sahələri və digər statistik göstəricilər saxlanılır və lazım gəldikdə asanlıqla əldə edilir. Bu yanaşma təşkilat daxilində məlumat idarəçiliyinin səmərəliliyini artırır və strateji qərarların qəbulunda real vaxt rejimində dəstək verir [3].

Elektron idarəetmənin inteqrasiyasının səmərəliliyə verdiyi əsas töhfələrdən biri də işçi və işəgötürən arasındakı əlaqələrin təkmilləşdirilməsidir. Şəffaflıq və kommunikasiya üçün rəqəmsal platformalar vasitəsilə işçilərin öz müraciətlərini, suallarını və təkliflərini rahat şəkildə çatdırması təmin edilir. Bu yanaşma işçi məmnuniyyətini artırır və əmək münasibətlərinin daha sağlam şəkildə qurulmasına imkan yaradır.

Azərbaycanda elektron idarəetmənin insan resurslarının idarə edilməsinə inteqrasiyası son illərdə sürətlə inkişaf etməkdədir. Dövlət sektorunda “Elektron hökumət” platforması və özəl sektorda ERP sistemlərinin tətbiqi bu sahədəki müsbət təcrübəni gücləndirir. Bununla belə prosesin tam səmərəliliyini təmin etmək üçün texnoloji infrastrukturun təkmilləşdirilməsi, rəqəmsal biliklərin artırılması və rəqəmsallaşmaya qarşı təşkilati müqavimətin aradan qaldırılması tələb olunur.

Elektron idarəetmənin tətbiqi üçün müasir İKT həlləri

Elektron idarəetmənin tətbiqi müasir təşkilatlar və dövlət qurumları üçün idarəetmə proseslərini daha çevik, səmərəli və şəffaf hala gətirmək baxımından vacibdir. Bu sahədə ERP sistemləri, bulud texnologiyaları və HRM proqramları kimi İKT həlləri mühüm rol oynayır. ERP sistemləri təşkilat daxilində müxtəlif prosesləri birləşdirərək məlumatların mərkəzləşdirilməsini təmin edir. Bu sistemlər vasitəsilə maliyyə, təchizat zənciri, istehsalat və insan resurslarının idarə olunması kimi bir çox funksiyalar vahid bir platformada həyata keçirilir. ERP sistemləri real vaxt rejimində məlumat əldə etmək, resursların optimallaşdırılması və iş yükünün avtomatlaşdırılması ilə təşkilatın ümumi səmərəliliyini artırır. Bu həllər həmçinin hüquqi tələblərə uyğunluq və hesabatlılıq baxımından da böyük üstünlüklər təqdim edir. SAP, Oracle ERP Cloud və Microsoft Dynamics kimi ERP sistemləri bu sahədə geniş yayılmış həllərdir və təşkilatların rəqabət qabiliyyətini artırmağa kömək edir.

Elektron idarəetmənin əsas sütunlarından biri olan bulud texnologiyaları məlumatların saxlanması və işlənməsi üçün ənənəvi üsulları aradan qaldıraraq daha çevik və qənaətcil həllər təklif edir. Bulud texnologiyaları istənilən yerdən və cihazdan məlumatlara çıxış imkanı yaradır ki, bu da xüsusilə uzaqdan iş rejimində böyük üstünlükdür. Eyni zamanda, bu texnologiyalar elastikliyi və miqyaslanmanı təmin edərək təşkilatlara resurslarını ehtiyaclarına uyğun şəkildə tənzimləməyə imkan verir. İnfrastruktur xərclərini azaldan bulud həlləri, məlumatların təhlükəsizliyini təmin edir və avtomatik ehtiyat nüsxələrin yaradılmasını mümkün edir. Amazon Web Services, Microsoft Azure və Google Cloud Platform kimi xidmətlər bu sahədə liderdir və təşkilatlara daha rəqabətli və çevik olmalarına kömək edir [4].

İnsan resurslarının idarə edilməsində istifadə olunan HRM proqramları da elektron idarəetmənin vacib komponentlərindən biridir. Bu proqramlar əməkdaşların işə qəbulundan başlayaraq onların inkişafı, performansının qiymətləndirilməsi və işçi məmnuniyyətinin artırılmasına qədər bütün mərhələlərdə səmərəli idarəetməni təmin edir. HRM proqramları vasitəsilə əməkdaşların məlumatları vahid sistemdə saxlanılır və təhlil edilir ki, bu da daha yaxşı qərarların qəbul edilməsinə imkan yaradır. Eyni zamanda təlim və inkişaf proqramlarının idarə olunması, işçi motivasiyasının artırılması və əməkdaşlar arasında ədalətli yanaşmanın təşviq edilməsi HRM sistemlərinin əsas funksiyaları arasındadır. Workday, BambooHR və SAP SuccessFactors kimi HRM həlləri təşkilatların insan resurslarının idarə edilməsi prosesini avtomatlaşdırır və optimallaşdırır [9].

Elektron idarəetmənin uğurlu tətbiqi üçün bu texnologiyaların bir-biri ilə inteqrasiyası və təşkilatın strateji məqsədlərinə uyğun şəkildə istifadə olunması vacibdir. ERP sistemləri, bulud texnologiyaları və HRM proqramları birlikdə təşkilatların daha çevik, effektiv və şəffaf bir idarəetmə modelinə keçməsini təmin edir. Bu həllər yalnız təşkilatın daxili proseslərini optimallaşdırmır, həm də müştərilərə və digər tərəfdaşlara göstərilən xidmətlərin keyfiyyətini artırır.

Təşkilatlarda rəqəmsal transformasiyanın sürətləndirilməsi üçün təkliflər

Təşkilatlarda rəqəmsal transformasiyanın sürətləndirilməsi müasir dövrdə rəqabət qabiliyyətini qorumaq və daha effektiv fəaliyyət göstərmək üçün zəruri prosesdir. Bu transformasiya yalnız texnologiyanın tətbiqi deyil, həm də təşkilatın mədəniyyətinin, iş proseslərinin və idarəetmə modellərinin yenidən qurulması deməkdir. Rəqəmsal transformasiyanı sürətləndirmək üçün bir neçə əsas təklif ön plana çıxır.

İlk növbədə rəhbərlik səviyyəsində rəqəmsal transformasiyanın vacibliyini dərk etmək lazımdır. Təşkilatın idarəediciləri bu transformasiyanı yalnız texnoloji bir addım kimi deyil, strateji bir prioritet kimi görməli və onu təşkilatın əsas məqsədlərinə uyğunlaşdırmalıdırlar. Rəhbərlik rəqəmsal dəyişiklikləri dəstəkləməli, bu dəyişikliklərin təşkilata uzunmüddətli dəyər qatacağını işçi heyətinə aydın şəkildə çatdırmalıdır. Bu yanaşma işçilərin

transformasiya prosesinə daha asan uyğunlaşmasına və texnoloji yeniliklərin təşkilat daxilində uğurla qəbul edilməsinə şərait yaradır.

Təşkilatlarda rəqəmsal transformasiyanı sürətləndirmək üçün ikinci vacib addım əməkdaşların bilik və bacarıqlarının artırılmasıdır. Yeni texnologiyaların tətbiqi yalnız müasir alətlərin alınması ilə məhdudlaşmır, həm də bu alətləri səmərəli şəkildə istifadə edə bilən kadrların yetişdirilməsi də vacibdir. Təşkilatlar əməkdaşları üçün mütəmadi təlim proqramları təşkil etməli, onların rəqəmsal bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün sərmayə qoymalıdır [2]. Bu təlimlər əməkdaşların texnoloji yeniliklərə inteqrasiyasını asanlaşdırır və onların transformasiya prosesində fəal iştirakını təmin edir.

Təşkilatın texnoloji infrastrukturunun modernləşdirilməsi də əsas prioritetlərdən biridir. Ənənəvi iş prosesləri çox vaxt köhnəlmiş sistemlərə əsaslanır ki, bu da rəqəmsal dəyişikliklərin həyata keçirilməsində maneə yaradır. İnfrastrukturun modernləşdirilməsi təşkilatın rəqəmsal alətləri və platformaları effektiv şəkildə tətbiq etməsinə imkan verir. Bulud texnologiyaları, avtomatlaşdırılmış sistemlər, böyük məlumatların analitikası və süni intellekt kimi həllər təşkilatlara daha çevik və səmərəli fəaliyyət göstərməyə şərait yaradır [7].

Rəqəmsal transformasiyanın sürətləndirilməsi üçün iş mədəniyyətinin dəyişdirilməsi də vacibdir. Təşkilatlar, əməkdaşlarını innovasiyalara açıq, çevik və rəqəmsal dünyaya uyğunlaşa bilən bir yanaşmaya yönəltməlidirlər. Əməkdaşlar arasında texnoloji yeniliklərin müsbət təsirinə dair inam yaratmaq və bu dəyişikliklərin təşkilatın gələcəyi üçün vacibliyini vurğulamaq əsasdır. Rəqəmsal transformasiya yalnız texnologiyaya deyil, həm də əməkdaşların düşüncə tərzinə təsir etməli və onları yeniliklərə həvəsləndirməlidir.

Transformasiyanın sürətləndirilməsi üçün təşkilat daxilində məlumat axını və əməkdaşlıq modellərinin təkmilləşdirilməsi də böyük əhəmiyyət kəsb edir. Rəqəmsal alətlər vasitəsilə əməkdaşlar arasında daha səmərəli kommunikasiya təmin edilməli, komanda üzvlərinin birgə çalışması asanlaşdırılmalıdır. Bu yanaşma, həm işlərin daha məhsuldar şəkildə həyata keçirilməsini, həm də transformasiya prosesinə ümumi bir inamın formalaşmasını təmin edir.

Nəhayət, təşkilatlar rəqəmsal transformasiya prosesində xarici tərəfdaşlardan və ekspertlərdən də dəstək almalıdırlar. Bu, təşkilatın müasir texnologiyalardan istifadə etməsində əlavə üstünlüklər yarada bilər. Eyni zamanda, rəqəmsal strategiyaların hazırlanmasında bazar araşdırmaları, rəqiblərin analizi və müştəri ehtiyaclarının təhlili böyük rol oynayır. Təşkilatlar müştəri mərkəzli yanaşmanı ön planda saxlamalı, rəqəmsal transformasiyanı onların ehtiyaclarına uyğun şəkildə həyata keçirməlidirlər [8].

Ümumilikdə, rəqəmsal transformasiyanın sürətləndirilməsi üçün rəhbərlik səviyyəsində qərarlılıq, əməkdaşların texnoloji biliklərinin artırılması, müasir infrastrukturun yaradılması və iş mədəniyyətinin dəyişdirilməsi kimi bir sıra addımların birgə tətbiqi vacibdir.

Azərbaycanda elektron insan resurslarının idarə edilməsinin inkişaf perspektivləri

Azərbaycanda elektron İRİE-nin inkişaf perspektivləri ölkədəki rəqəmsal transformasiya prosesləri və iqtisadi inkişaf strategiyaları ilə sıx bağlıdır. Bu sistemlər müəssisələrə resursların effektiv idarə olunması, iş proseslərinin avtomatlaşdırılması və məlumat axınlarının optimallaşdırılması üçün güclü bir platforma təmin edir. Ölkədə İRİE-nin inkişafını təşviq edən əsas faktorlar arasında dövlətin rəqəmsal texnologiyaların tətbiqinə verdiyi dəstək mühüm yer tutur. "Rəqəmsal Azərbaycan" strategiyası çərçivəsində elektron hökumət sistemlərinin inkişafı və rəqəmsal həllərin tətbiqi üçün müxtəlif təşəbbüslər irəli sürülüb. Bu, həm dövlət, həm də özəl sektorda rəqəmsal transformasiyanı sürətləndirir və İRİE sistemlərinin tətbiqi üçün münbit şərait yaradır [5].

Azərbaycanda İRİE sistemlərindən istifadə edən şirkətlər arasında əsasən iri müəssisələr və dövlət təşkilatları yer alır. Neft-qaz sənayesində SOCAR ERP həllərindən istifadə edərək hasilat, logistika, insan resurslarının idarə olunması və maliyyə proseslərini avtomatlaşdırır. Telekommunikasiya sektorunda Azercell və Bakcell kimi şirkətlər ERP vasitəsilə müştəri xidmətləri və daxili idarəetmə proseslərini təkmilləşdirir. Bundan başqa, Azərbaycan Hava

Yolları və Silk Way Airlines kimi aviasiya sektorunda fəaliyyət göstərən şirkətlər uçuş planlaşdırılması, logistika və texniki xidmət sahələrində ERP sistemlərinin üstünlüklərindən faydalanırlar. Pərakəndə satış və istehsalat sahələrində Azərsun Holding və Norm Sement ERP həllərini tətbiq edərək istehsal, tədarük zənciri və satış əməliyyatlarını optimallaşdırırlar. Gilan Holdinqə daxil olan müxtəlif müəssisələr də bu sistemlərdən istifadə edərək resurs idarəçiliyini və proseslərin şəffaflığını təmin edir [6].

Maliyyə sektorunda Kapital Bank, PASHA Bank, AzərTürk Bank və Unibank ERP həllərindən istifadə edərək müştəri məlumatlarının idarə olunması, əməliyyat sürəti və hesabatlılıq səviyyəsini artırırlar. DəmirBank fəaliyyət göstərdiyi dövrdə ERP texnologiyalarından istifadə edən ilk banklardan biri idi. Onun təcrübəsi Azərbaycanda maliyyə sektorunda ERP tətbiqləri üçün önəmli bir nümunə olmuşdur.

Dövlətə məxsus Azərişıq və Azərsu kimi qurumlar da ERP sistemlərini resursların effektiv idarə edilməsi və xidmət keyfiyyətinin yüksəldilməsi məqsədilə tətbiq edirlər. Norm Sement tikinti və sənaye sektorunda fəaliyyət göstərən bir şirkət olaraq ERP sistemlərindən istehsal proseslərinin idarə olunması, logistika və resursların optimallaşdırılması üçün istifadə edir. Azersun Holding Azərbaycanın ən iri istehsalat və pərakəndə ticarət şirkətlərindən biri olaraq ERP sistemlərini əsas resurs idarəetmə vasitəsi kimi istifadə edir. Şirkət xüsusilə istehsal planlaşdırılması, logistika və satış əməliyyatlarında ERP sistemlərindən geniş istifadə edir. Bu, istehsal xərclərini azaltmaqla yanaşı, məhsuldarlığı da artırır. Bu şirkətlərdən əlavə, müxtəlif sektorlarda fəaliyyət göstərən daha kiçik müəssisələr də, xüsusən bulud əsaslı ERP həlləri sayəsində bu sistemləri tətbiq etməyə başlayırlar [3].

Nəticə

İnsan resurslarının idarə edilməsində rəqəmsal transformasiya müasir təşkilatların effektivliyini artırmaq, resurslardan daha səmərəli istifadə etmək və rəqabət qabiliyyətini gücləndirmək baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Rəqəmsallaşma prosesləri ənənəvi İRİE funksiyalarını köklü şəkildə dəyişərək avtomatlaşdırılmış, çevik və şəffaf bir sistem yaradır. Rəqəmsal həllərin tətbiqi işçilərin idarə edilməsi proseslərini sürətləndirir, məlumatların daha dəqiq təhlil edilməsini təmin edir və strateji qərarların qəbulunu asanlaşdırır. Tədqiqatın nəticələri sübut edir ki, rəqəmsal transformasiya yalnız texnoloji yenilikləri əhatə etmir, həm də təşkilatlarda idarəetmə mədəniyyətinin dəyişməsini, işçi bacarıqlarının inkişaf etdirilməsini və innovativ yanaşmaların tətbiqini tələb edir. Elektron idarəetmə sistemləri, süni intellekt, analitika alətləri və bulud texnologiyaları kimi həllər İRİE-nin əsas funksiyalarını optimallaşdıraraq, işə qəbul, təlim, əmək haqqı idarəetməsi və performansın qiymətləndirilməsi proseslərində məhsuldarlığı artırır.

Azərbaycanda bu sahədə həyata keçirilən layihələr və rəqəmsallaşma təşəbbüsləri inkişaf etməkdədir. Dövlət və özəl sektorda rəqəmsal transformasiya istiqamətində atılan addımlar müasir texnologiyaların tətbiqi üçün münbit şərait yaradır. Bununla belə bəzi təşkilatlarda texnoloji infrastrukturun məhdudluğu, rəqəmsal bilik və bacarıqların kifayət qədər olmaması kimi çətinliklər qalmaqdadır. Bu problemlərin aradan qaldırılması üçün texnoloji həllərin genişləndirilməsi, işçilərin rəqəmsal bacarıqlarının artırılması və təşkilati müqavimətin idarə olunması üçün strategiyaların işlənməsi zəruridir.

Yekun olaraq, insan resurslarının idarə edilməsində rəqəmsal transformasiya yalnız təşkilatların daxili idarəetmə mexanizmlərini təkmilləşdirmək üçün deyil, həm də onların dayanıqlı inkişafını təmin etmək, qlobal rəqabət qabiliyyətini artırmaq və iqtisadi potensialını gücləndirmək üçün strateji alətdir. Azərbaycanda İRİE-nin rəqəmsallaşmasını sürətləndirmək üçün beynəlxalq təcrübədən faydalanmaq və müasir texnologiyaların tətbiqinə xüsusi diqqət yetirmək vacibdir. Bu transformasiya təşkilatlara çevikliyi, şəffaflığı və uzunmüddətli uğuru təmin etmək üçün geniş imkanlar yaradır.

İstifadə edilən ədəbiyyat siyahısı

1. Cəfərova N. Rəqəmsal iqtisadiyyatda insan resurslarının idarə olunmasının müasir vəziyyəti və xüsusiyyətləri. ISCEMR. 2023. s. 169
2. İsgəndər X. Azərbaycan İşletmelerinde İnsan Kaynakları Süreçlerinde Dijital Dönüşüm Araştırması. ISCEMR. 2023. s. 159
3. Kambur E., Yildirim T. (2023), From traditional to smart human resources management, International Journal of Manpower, Vol. 44 No. 3, p. 422
4. Muradlı S. İnsan Resursları İdarə Edilməsi Mexanizmləri və Bu Resursların İdarə Edilməsində İnformasiya Texnologiyalarının Rolu. Xülasələr kitabı. 2023. s. 175
5. Nematollahi , H.; Mohammadi , H.; Gholipour, A. & Mohammad Esmaeili, N. (2024). Impact of Digital Human Resource Management Practices and Digital Transformation on Human Resource Management System Strength: Evidence from Insurance Industry. Interdisciplinary Journal of Management Studies (IJMS), 17 (4), p. 1077
6. Zhang J., Chen Z. (2023). Exploring human resource management digital transformation in the digital age. Journal of the Knowledge Economy. p. 12
7. /https://www.jisem-journal.com/download/the-role-of-digitalization-of-human-resources-management-hrm-practices-in-promoting-employees-green-14010.pdf
8. https://hrexecutive.com/technology-in-human-resource-management/
9. https://eresurs327081666.wordpress.com/wp-content/uploads/2018/11/kitabyurdu-org_biznesde-insan-resurslarinin-idare-edilmesi.pdf

GENCE HANLIĞI VE TÜRK İSLAM TARİHİNDEKİ YERİ

Doç. Dr. Vesile ŞEMŞEK
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları, ABD

ÖZET
Gence Hanlığı Azerbaycan'ın Gence yöresinde hüküm sürmüş olan hanlıktır. Afşar hükümdarı Nadir Şah, 1735'te, Gence'yi ele geçirdi. Nâdir Şah'ın öldürülmesinden sonra, Gence de diğer Azerbaycan hanlıkları gibi Afşar devletinin egemenliğinden çıkarak 1747'de bağımsızlığını ilan etti. Ziyadoğulları Hanedanı'nı kuran Kaçar Türkleri'nden II. Şahverdi Han, Gence'nin ilk hanı (1747-60) oldu. Şia'nın Caferî koluna mensup olan Ziyâdoğulları Hanedanı, Türkçe konuşuyordu. 1781-83 yılları arasında Gence, Karabağ Hanlığı'nın eline geçtiyse de geri alındı.
19. yüzyılın başlarında Gürcistan'ı işgal eden Rus İmparatorluğu, Gence ile birlikte bütün bağımsız Azerbaycan hanlıkları için tehdit unsuru oldu. Bu hanlıklar, büyük tehlikeye karşı aralarında birleşmeyi başaramadılar. Rusya İmparatorluğu, bu sırada Dağıstan ve Kuzey Kafkasya'da bulunan hanlıklarla savaş hâlindeydi. Azerbaycan'daki coğrafî durum, Rusya İmparatorluğu'nun, Dağıstan'ı ve Kuzey Kafkasya'daki hanlıkları ele geçirmesini güçleştiriyordu. Kafkasya'daki Rus orduları kumandanı General Sisyanov, 1803'te, Tiflis'ten hareket ederek Gence'yi kuşattı. Gence Hanı Cevad Han, Ruslarla yaptığı, yenildiği ve devletini kaybettiği muharebede öldürüldü. Oğlu ve veliahtı Hüseyin Han da, babası ile aynı günde Ruslar'ın top ateşi ile öldürüldü. Cevad Han'ın ve Hüseyin Han'ın öldürülmesi üzerine, iki koldan şehre giren Ruslar, yağma yaparak, halkı öldürdüler. Gence Hanlığı'nı ortadan kaldırdılar. Buranın adını da 1804'te çariçelerinin onuruna Elizabethpol olarak değiştirdiler. Hüseyin Han'ın kardeşi Uğurlu Han, bu tarihten 22 yıl sonra, Gence'yi Ruslardan geri alıp, 2 yıl boyunca "Gence Hanlığı" adıyla yeniden egemenliğini ilan etse de Ruslar, ülkeyi tekrar istila ederek Gence Hanlığını tamamen ortadan kaldırdılar. Gence de Türkmençay Antlaşması'yla Rusya İmparatorluğu'na ilhak edildi. Komünist idare, Gence' ye, Kirovabad adını verdi. Gence Hanlığının en büyük kenti adını aldığı Gence'ydi. 1804 yılındaki komşuları ise Kartli-Kaheti Krallığı, Revan Hanlığı, Şeki Hanlığı ve Karabağ Hanlığı (o dönemde düşman)'dır.Bu çalışmanın başlıca amacı Gence Hanlığı hakkında bilgi vermekle beraber Türk İslam tarihindeki önemini vurgulamaktır.
Anahtar kelimeler: Türk İslam Tarihi, Gence Hanlığı, kültür,

GANJA KHANATE AND ITS PLACE IN TURKISH ISLAMIC HISTORY

Abstract
Ganja Khanate is the khanate that ruled in the Ganja region of Azerbaijan. Afsharid ruler Nadir Shah captured Ganja in 1735. After Nadir Shah was killed, Ganja, like other Azerbaijani khanates, was freed from the rule of the Afsharid state and declared its independence in 1747. Shahverdi Khan II, one of the Qajar Turks who founded the Ziyadoğulları Dynasty, became the first khan of Ganja (1747-60). The Ziyadoğulları Dynasty, which belonged to the Ja'fari branch of the Shia, spoke Turkish. Between 1781-83, Ganja fell into the hands of the Karabakh Khanate, but was taken back.

The Russian Empire, which occupied Georgia in the early 19th century, became a threat to all independent Azerbaijani khanates, including Ganja. These khanates were unable to unite against the great danger. At that time, the Russian Empire was at war with the khanates in Dagestan and the North Caucasus. The geographical situation in Azerbaijan made it difficult for the Russian Empire to seize Dagestan and the khanates in the North Caucasus. General Sisyanov, the commander of the Russian armies in the Caucasus, set out from Tiflis in 1803 and laid siege to Ganja. The Khan of Ganja, Javad Khan, was killed in a battle with the Russians, in which he was defeated and lost his state. His son and heir, Hussein Khan, was also killed by Russian cannon fire on the same day as his father. After the killing of Javad Khan and Hussein Khan, the Russians entered the city from two directions, plundered and killed the people. They abolished the Ganja Khanate. They changed the name of this place to Elizabethpol in 1804 in honor of their tsarina. Although Uğurlu Khan, the brother of Hüseyin Khan, took Ganja back from the Russians 22 years after this date and declared his sovereignty again under the name of "Ganja Khanate" for 2 years, the Russians invaded the country again and completely eliminated the Ganja Khanate. Ganja was also annexed to the Russian Empire with the Turkmenchay Treaty. The communist administration named Ganja Kirovabad. The largest city of the Ganja Khanate was Ganja, from which it took its name. Its neighbors in 1804 were the Kartli-Kakheti Kingdom, the Revan Khanate, the Shaki Khanate and the Karabakh Khanate (enemy at the time). The main purpose of this study is to provide information about the Ganja Khanate and to emphasize its importance in Turkish Islamic history.

Keywords: Turkish Islamic History, Ganja Khanate, culture,

TARİH SÜRECİNDE DAĞLIK KARABAĞ BÖLGESİ

Doç. Dr. Vesile ŞEMŞEK
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları, ABD

Özet
7. yüzyılın ortalarında, bölge İran'ı fethetmiş Müslüman Araplar tarafından işgal altına alındı ve ilerleyen zamanlarda halifenin onayıyla atanan yerel valiler tarafından yönetildi. Bazı kaynaklara göre, 821'de Ermeni prens Sahl Smbatyan, Artsah'ta isyan etti ve Artsah'ı 19. yüzyılın başlarına kadar prenslik olarak yöneten Haçın Hanedanlığını kurdu. Diğer kaynaklara göre ise, Sahl Smbatian "Zamirhakan krallar ailesindendir" ve 837-838 yılında Ermenistan, Gürcistan ve Albanya üzerinde egemenlik kurmuştur. "Haçın" adı, Ermenice kökenli "haç" kelimesinden gelmektedir. 1000 yılına gelindiğinde Haçın Meclisi Artsah Krallığını, John Senecherib ilk hükümdarı olacak şekilde, ilan etti. Aynı zamanda Güney Artsah'ta bulunan Dizak'ta, Albanya'nın en eski krallarının soyundan gelen Aranşahik Hanedanlığı tarafından yönetilen bir krallık da kurdu. 1261'de, Dizak'ın son kralı kızının Artsah kralı Ermeni Prens Hasan Celal Dola ile evlenmesinden sonra, iki devlet Ermeni olan Haçın Melikliği altında birleşti. Daha sonra, Artsah fiili olarak bağımsız bir prenslik olarak var olmaya devam etti.
1501'den 1736'ya kadar, Safevi İmparatorluğu'nun varlığı sırasında, Karabağ eyaleti Ziyadoğlu Kacar hanedanı tarafından yönetiliyordu. Ziyadoğlu Kacar hanedanı, Nadir Şah yönetimi Karabağ'ı ele geçirene kadar Karabağ eyaletini yönetmeye devam etmiştir. 18. yüzyılda İranlı Nadir Şah Gence hanlarının kontrolden çıkarak Safevileri desteklemeye başladığından dolayı Karabağ'ı kendi kontrolüne aldı. 18. yüzyıl ortalarında melikler arasındaki iç çatışmalar devletin zayıflamasına yol açtığından, Karabağ Hanlığı kurulmuştur. İran hükümdarlığı altındaki en büyük hanlıklardan bir olan Karabağ Hanlığı, Penah Ali Han Cavanşir tarafından yönetildi. Karabağ Hanlığı'nın güçlendirilmesi için, Karabağ Hanı Penah Ali Han Cavanşir, 1751'de "Penaabat Kalesini" (bugün Şuşa) inşa etti. Bu süre içinde, Otuziki, Cavanşir, Kebirli ve diğer Türk boyları genel nüfus çoğunluğuna sahip oldular.
Anahtar kelimeler: İslam Tarih, Dağlık Karabağ, Haçin Krallığı, fetih.

NAGORNO-KARABAKH REGION IN THE PROCESS OF HISTORY

Abstract
In the mid-7th century, the region was occupied by Muslim Arabs who had conquered Iran and was later governed by local governors appointed with the approval of the caliph. According to some sources, in 821, the Armenian prince Sahl Smbatian rebelled in Artsakh and founded the Khachin Dynasty, which ruled Artsakh as a principality until the early 19th century. According to other sources, Sahl Smbatian was "from the Zamirhakan family of kings" and established sovereignty over Armenia, Georgia and Albania in 837-838. The name "Hachin" comes from the Armenian word "cross". By 1000, the Council of Khach declared the Kingdom of Artsakh, with John Senecherib as its first ruler. It also established a kingdom in Dizak in southern Artsakh, ruled by the Aranshahik Dynasty, descendants of the oldest kings of Albania. In 1261, after the marriage of the daughter of the last king of Dizak to the Armenian Prince Hassan Jalal Dola, the king of Artsakh, the two states were united under the Armenian Khachin Malik.

Afterwards, Artsakh continued to exist as a de facto independent principality. From 1501 to 1736, during the existence of the Safavid Empire, the Karabakh province was ruled by the Ziyadoğlu Qajar dynasty. The Ziyadoğlu Qajar dynasty continued to rule the Karabakh province until Nadir Shah's rule took Karabakh. In the 18th century, Nadir Shah of Iran took Karabakh under his own control, as the Ganja khans lost control and began to support the Safavids. In the mid-18th century, the Karabakh Khanate was established as the internal conflicts between the kings led to the weakening of the state. The Karabakh Khanate, one of the largest khanates under the Iranian rule, was ruled by Panah Ali Khan Javanshir. In order to strengthen the Karabakh Khanate, the Karabakh Khan Panah Ali Khan Javanshir built the "Penaabat Fortress" (today Shusha) in 1751. During this period, the Otuziki, Javanshir, Kabirli and other Turkish tribes had the majority of the general population.

Keywords: Islamic History, Nagorno-Karabakh, Khachin Kingdom, conquest.

LEARNING CULTURE IN TABASCO HOTELS: A PILLAR FOR INNOVATION AND BUSINESS DEVELOPMENT

Dr. William Baldemar López Rodríguez
Universidad Juárez Autónoma De Tabasco
Orcid: 0000-0003-4095-0193
Dra. Deisy María Jerónimo Jiménez
Universidad Juárez Autónoma De Tabasco
Orcid: 0000-0003-2922-3251
Dra. María del Carmen Ancona Alcocer
Universidad Juárez Autónoma De Tabasco
Orcid: 0000-0003-0818-3254

ABSTRACT

In an increasingly competitive global environment, SMEs in the hotel sector face significant challenges that require adaptability and continuous improvement. Due to their limited resources, these companies turn to organizational learning as a key tool to drive innovation and improve their competitiveness.

The objective of this study was to analyze the degree of learning orientation in hotel SMEs in Tabasco, Mexico, and the factors that influence its adoption. To this end, a field study was conducted with 212 hotel owners and managers, using a 19-item survey that assessed the dimensions of commitment to learning, open-mindedness, and shared vision.

The results showed that the hotel sector in Tabasco has an average learning orientation of 4.083 and an efficiency index of 82%, reflecting a positive attitude toward continuous learning. The dimensions of commitment to learning, open-mindedness, and shared vision obtained averages of 4.235, 4.018, and 3.996, respectively. The first dimension, commitment to learning, reflects companies' willingness to actively engage in continuous learning and development processes, indicating a high level of commitment on the part of organizations.

The second dimension, open-mindedness, measures a company's willingness to accept new ideas and change when necessary. It suggests a positive attitude toward innovation and change, although less intensely than commitment to learning.

Finally, shared vision refers to the extent to which organizational members share a common vision regarding learning objectives and strategies. It indicates that although companies value learning, there is room for improving internal alignment regarding a collective vision.

In conclusion, hotels in Tabasco display a strong organizational learning orientation. However, it would be advisable to strengthen the shared vision dimension to better align all members with organizational objectives and thus maximize their growth capacity.

Keywords: learning orientation, commitment to learning, shared vision, open-mindedness, SMEs

INNOVATION AND MARKETING IN TABASCO'S MANUFACTURING SMES: KEYS TO REGIONAL COMPETITIVENESS

Dr. William Baldemar López Rodríguez
Universidad Juárez Autónoma De Tabasco
Orcid: 0000-0003-4095-0193
Dr. Cesar Enrique Barrera Ovando
Universidad Juárez Autónoma De Tabasco
Orcid: 0000-0003-1591-801X
Dr. Otniel Vázquez Peralta
Universidad Juárez Autónoma De Tabasco
Orcid: 0000-0002-5310-0908

ABSTRACT

Small and medium-sized enterprises (SMEs) in Tabasco are crucial to the regional economy, constituting a large portion of economic units and formal employment. However, they face significant marketing challenges that limit their growth and competitiveness. One of the main problems is their low innovation capacity, evidenced by a limited adoption of new technologies and processes. This research seeks to determine the level of innovation capacity in SMEs in the manufacturing sector in Tabasco and analyze marketing strategies that could improve their positioning, visibility, and competitiveness.

A mixed approach was used, combining qualitative and quantitative methods, with an exploratory-descriptive design focused on the manufacturing sector. The sample consisted of 49 of the 400 target SMEs, which were subjected to semi-structured interviews and Likert-scale surveys to assess investment in advertising, use of digital tools, and communication management. The results show that SMEs in Tabasco invest less in digital marketing compared to other regions of the country. Traditional and digital advertising strategies are less effective, and the integration of new technologies is low. External communication has a moderate impact on customer acquisition and loyalty. To improve their competitiveness, SMEs must increase their advertising investment and adopt more effective digital marketing strategies, as well as strengthen their innovation capacity.

KEY WORDS: Innovation capabilities, Competitiveness, Communication.

WEB 2.0 ARAÇLARI İLE BİYOLOJİ ÖĞRETİMİ
TEACHING BIOLOGY WITH WEB 2.0 TOOLS

Yağmur Suzan SÖNMEZ
Dr. Öğr. Üyesi, Girne Amerikan Üniversitesi Eğitm Fakültesi Okul Öncesi Öğretmenliği Bölümü

ÖZET
Ders içeriklerinin tasarlanması, öğrencilere sunulması, öğrenci çalışmalarının değerlendirilmesi amacıyla sanal ortamda internet vasıtasıyla geliştirilen araçlara WEB 2.0 araçları denmektedir. WEB 2.0 araçları, soyut kavram veya bilgileri somut hale getirilerek öğrencinin öğrenmesine katkıda bulunur. Bilginin yapılandırılmasını sağlar. WEB 2.0 araçlarının derste kullanılması sadece öğrencilerin derste başarılı olmasını sağlamaz aynı zamanda onların problem çözme, öz değerlendirme, motivasyon artırma gibi olumlu özellikleri kazanmalarını sağlar. Bu çalışmada biyoloji eğitiminde kullanılabilecek WEB 2.0 araçları üzerine bir derleme çalışması yapmak amaçlanmıştır. Derleme çalışmalarında literatür ve alanyazınında yayınlanan çalışmalar incelenir. Derleme çalışmasında öncelikli olarak WEB 2.O araçlarının bilgisi verilmiştir. Ayrıca YÖK TEZ veri tabanında kayıtlı olan WEB 2.0 araçları ile ilgili yapılmış tezler incelenmiş ve sonuçlar paylaşılmıştır. Literatür taraması ve yapılan alan çalışmaları değerlendirildiğinde WEB 2.0 araçlarının derslerde kullanılmasının yararlı olacağı görüşü ortaya çıkmaktadır. İncelenen tezlerin sonuçlarıda bu görüşle benzerlik göstermektedir. Öneri olarakta: Biyoloji eğitiminde daha fazla WEB 2.0 araçlarının kullanılması, mevcut ders sayısının (saatinin) artırılması ve öğretmenlere hizmet içi eğitimlerle WEB 2.0 araçlarını kullanma eğitimleri verilmesi sunulabilinir.
Anahtar Kelimeler: Biyoloji Eğitimi, Ortaöğretim Biyoloji, WEB 2.0 Araçları, Biyoloji, Ortaöğretim Fen ve Matematik Eğitimi.

ABSTRACT
The tools developed through the internet in the virtual environment for designing course content, presenting it to students and evaluating student work are called WEB 2.0 tools. WEB 2.0 tools contribute to student learning by making abstract concepts or information concrete. It provides structuring of knowledge. The use of WEB 2.0 tools in the course not only helps students to be successful in the course but also enables them to gain positive characteristics such as problem solving, self-evaluation, and motivation enhancement. In this study, it is aimed to make a review study on WEB 2.0 tools that can be used in biology education. In review studies, literature and studies published in the literature are examined. In the review study, firstly, information about WEB 2.0 tools was given. In addition, the theses on WEB 2.0 tools registered in the YÖK TEZ database were examined and the results were shared. When the literature review and field studies are evaluated, it is seen that the use of WEB 2.0 tools in the lessons will be useful. The results of the analyzed theses are similar to this view. As a suggestion: Using more WEB 2.0 tools in biology education, increasing the number of available courses (hours) and providing in-service training to teachers on using WEB 2.0 tools.
Keywords: Biology Education, Secondary Biology, WEB 2.0 Tools, Biology, Secondary Science and Mathematics Education.

ACADEMIC BURNOUT AMONG MOROCCAN ADOLESCENTS

Younes Yassine[1]*, Miloud Chakit[2], Mohamed Belkhaoud[3], Yahya Doufi[4], El Mahjoub Aouane[1]

[1]Natural Resources and Sustainable Development Laboratory, Faculty of Sciences, Ibn Tofail University, PB 133-14050, Kenitra, Morocco.

[2]Biology and Health Laboratory, Faculty of Sciences, Ibn Tofail University, PB 133-14050, Kenitra, Morocco.

[3]Scientific Research and Educational Innovation Laboratory, 10000, Rabat, Morocco.

[4]Comparative law, applied economics and sustainable development research laboratory, Faculty of Legal, Economic and Social Sciences of Sale, Mohamed V University, PB 5295, Rabat, Morocco.

Abstract

Purpose The current study aims to identify the level of burnout among secondary school adolescents using the Maslach Burnout Inventory-Student Survey (MBI-SS) scale and to examine the effect of its associated factors, such as gender, school level, family income, school area, disease, and study path, on burnout components in Morocco.

Method 1116 participants from public secondary school students from Rabat Sale Kenitra Region (Morocco) with a mean age of 17.15 years (SD=1.328), including 59.1% of girls, responded to an Arabic-translated version of MBI-SS and standardized sociodemographic questions. The IBM SPSS statistics 26.0 and IBM SPSS Amos 24 were used to analyze the data.

Results The finding is twofold: first, about 47% of Moroccan students exhibit academic emotion. Second, Male students may develop more cynical attitudes and a greater sense of inadequacy in their academic abilities. The third-year students experience higher levels of emotional exhaustion than first-year students, while second-year students show a lower rate. Moreover, students from low-income backgrounds and urban areas are more susceptible to academic burnout. Furthermore, students who pursue scientific studies had higher scores on Emotional Exhaustion and Cynicism, 13% and 20%, than those who seek the literary path, with 5% and 13%, respectively.

Conclusion Regarding the relationship between sociodemographic factors and school burnout, Moroccan education decision-makers could exploit this finding in their future approaches to reduce burnout among students, leading to better academic achievement.

Keywords Burnout, Secondary school, MBI-SS; Burnout, Sociodemographic, Morocco.

DESTEKLEYİCİ EĞİTİM VE OYUN ETKİNLİKLERİ PROGRAMLARININ MÜLTECİ ÇOCUKLARIN DİL GELİŞİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

THE IMPACT OF EDUCATIONAL AND PLAY PROGRAMMES ON THE LANGUAGE DEVELOPMENT OF REFUGEE CHILDREN

Zeynep EKMEKCİOĞLU
Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Okan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çocuk Gelişimi Bölümü
Alev ÜSTÜNDAĞ
Doç. Dr. Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Gülhane Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk gelişimi Bölümü

ÖZET

İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli özellik konuşma yeteneğidir. Yazılı tarihin başlangıcından bu yana birbirleriyle iletişim yoluyla yaşamışlardır. Dil; fikir ve düşüncelerin gelişmesi, duyguların paylaşılması, değer yargılarının ve eylemlerin ifade edilmesi, aktif öğrenme süreci, bilgi ve kültür birikiminin sağlanmasında en önemli araçtır. Türkiye'de yaşayan mülteci çocukların karşılaştığı en büyük zorluklardan biri de konuşma dilini bilmemelerinden kaynaklanmaktadır. Kendi konuşma dili dışında farklı bir konuşma diliyle karşılaşmak çocuklar için travmatik bir durum olabilmektedir. Bu nedenle bu çalışmada mülteci çocuklar için oluşturulan eğitim programlarının ve oyun etkinliklerinin dil gelişimleri ve günlük becerileri üzerindeki etkisi hakkında yapılan çalışmaların incelenmesi amacıyla yapılmış bir literatür taramasıdır. Bu nedenle çalışma kapsamında bu konu hakkında yapılmış araştırmaların sonuçları incelenmiştir. Dergipark ve Google Scholar kaynaklarından yararlanılarak mülteci çocukların dil gelişimleri ve günlük becerilerini geliştirmek için hazırlanmış eğitim programları ve oyun etkinliklerini kapsayan beş araştırma incelenmiştir. Yapılan literatür incelenesi sonuçları uygulanan eğitim programlarının mülteci çocukların alıcı dil gelişimine katkısı olduğunu, çocukların kelime bilgilerinin arttığını ve bununla birlikte çocukların ikinci dillerini anlama ve konuşma yetenekleri geliştikçe özgüvenlerinin de geliştiğini ortaya koymuştur. Ayrıca, uygulanan eğitim programlarının mülteci çocukların ifade edici dil gelişimine de katkısı olduğunu, çocukların kullanılan kelimelerin anlamlarını öğrendikçe kendi cümlelerini kurmaya istekli olduklarını ve böylece çocukların dilsel anlatım ve dil becerilerinin de geliştiğini ortaya koymuştur. Uygulanan eğitim programlarının mülteci çocukların dil gelişimleri ve günlük becerileri üzerindeki etkisini artırmak için konu odaklı ve detaylı hazırlanmış olmasının da sonuç üzerindeki etkileri olduğu söylenebilir. Elde edilen bu olumlu sonuçların yanı sıra çalışmaların artırılması gerektiği ve uygulanan eğitim programlarının mülteci çocukların sosyal uyumları üzerine de etkileri konusunda deneysel çalışmaların yapılmasının önemli olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Dil, Mülteci Çocuklar, Eğitim Programı, Oyun

ABSTRACT

The most important characteristic that distinguishes humans from other creatures is the ability to speak. Since the beginning of written history, humans have lived by communicating with each other. Language is the most important tool for the development of ideas and thoughts, the sharing of emotions, the expression of values and actions, the active learning process and the accumulation of knowledge and culture. One of the biggest difficulties for refugee children living in Turkey is that they do not know the spoken language. Encountering a spoken language other than their own can be a traumatic situation for children. For this reason, this study is a literature review to examine the studies on the effects of educational

programmes and play activities created for refugee children on their language development and everyday skills. For this reason, the study analysed the results of the studies conducted on this topic. Using Dergipark and Google Scholar resources, five studies on educational programmes and play activities designed to improve the language development and everyday skills of refugee children were reviewed. The results of the literature review showed that the educational programmes contributed to the receptive language development of refugee children, increased their vocabulary knowledge and improved their self-confidence as their ability to understand and speak their second language improved. In addition, it was found that the educational programmes implemented contributed to the expressive language development of the refugee children, and as the children learned the meanings of the words used, they were willing to construct their own sentences, thus improving their language expression and skills. It can be said that the thematic and detailed preparation of the training programmes implemented in order to increase their impact on the language development and everyday skills of the refugee children also had an impact on the results. In addition to these positive results, it can be said that studies should be increased and it is important to conduct experimental studies on the effects of the implemented educational programmes on the social adaptation of refugee children.

Keywords: Language, refugee children, educational programme, play

NANOMATERYALLERİN ANTİFUNGAL ETKİ MEKANİZMALARI
MECHANISMS OF ANTIFUNGAL ACTION OF NANOMATERIALS

Deniz KURTULUŞ
Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Veterinerlik Farmakoloji ve Toksikolojisi Anabilim Dalı
Özgür KUZUKIRAN
Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Şabanözü Meslek Yüksekokulu
Ayhan FİLAZİ
Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Farmakoloji ve Toksikoloji Anabilim Dalı

ÖZET
Nanomateryaller, mantar enfeksiyonlarının tedavisinde umut vadeden yenilikçi yaklaşımlar sunmaktadır. Antifungal etkilerini, hücresel süreçleri hedef alarak çeşitli mekanizmalarla oluşturmaktadır. Bu mekanizmalar arasında reaktif oksijen türlerinin (ROS) üretimi, membran hasarı, DNA etkileşimi, biyofilm oluşumunun engellenmesi, iyon salınımı ve hif ve sporlarda hasar oluşturma bulunmaktadır. Reaktif oksijen türlerinin üretimi, nanopartiküllerin oksidatif stres oluşturarak mantar hücrelerini yok etmesiyle gerçekleşmektedir. Özellikle gümüş, çinko oksit ve titanyum dioksit nanopartiküllerinin ROS üretimini artırarak antifungal aktivite gösterdiği bilinmektedir. Membran hasarı, nanopartiküllerin mantar hücre zarına bağlanarak yapısını bozması sonucu ortaya çıkar. Bu süreç, hücre bütünlüğünü bozmakta ve mantarın ölmesine yol açmaktadır. DNA etkileşimi, nanopartiküllerin hücre içine girerek genetik materyali bozması ve DNA replikasyonunu engellemesiyle gerçekleşmektedir. Bu mekanizma, mantar hücrelerinin bölünmesini durdurarak yayılmasını önlemektedir. Biyofilm oluşumunun önlenmesi, antifungal tedavilerin etkinliğini artırmada kritik rol oynamaktadır. Nanopartiküller, mantarların biyofilm üretimi yeteneğini engelleyerek ilaçlara karşı direnç geliştirmesini önlemektedir. Hif ve spor hasarı, mantarların çoğalma ve yayılma mekanizmalarını etkileyerek enfeksiyonun ilerlemesini durdurmaktadır. Çeşitli nanopartiküllerin mantar hücrelerinin hif ve spor gelişimini baskıladığı bilinmektedir. İyon salınımı, metal oksit nanopartiküllerinin ortama iyon salarak mantar hücreleriyle etkileşime girmesi ve bu etkileşim sonucunda hücre ölümüne neden olmasıyla gerçekleşmektedir. Sonuç olarak nanomateryaller farklı etki mekanizmalarıyla geleneksel ilaçlara alternatif olmakta ve antifungal direncin önüne geçilebilmesi açısından önem taşımaktadır. Ancak nanomateryallerin güvenilirliği ve çevresel etkileri konusunda daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Nanomateryal, Antifungal aktivite, DNA, Reaktif oksijen türleri

ABSTRACT
Nanomaterials offer promising innovative approaches for the treatment of fungal infections. They produce their antifungal effects through various mechanisms by targeting cellular processes. These mechanisms include reactive oxygen species (ROS) production, membrane damage, DNA interaction, inhibition of biofilm formation, ion release and damage to hyphae and spores. The production of reactive oxygen species occurs when nanoparticles cause oxidative stress and destroy fungal cells. Especially silver, zinc oxide and titanium dioxide nanoparticles are known to show antifungal activity by increasing ROS production. Membrane damage occurs when nanoparticles bind to the fungal cell membrane and disrupt its structure. This process disrupts cell integrity and leads to the death of the fungus. DNA interference occurs when nanoparticles enter the cell, disrupting the genetic material and preventing DNA replication. This mechanism prevents the fungal cells from dividing and spreading. Prevention of biofilm formation plays a critical role in increasing the efficacy of antifungal treatments.

Nanoparticles prevent fungi from developing resistance to drugs by inhibiting their ability to produce biofilms. Hyphae and spore damage halts the progression of infection by affecting the mechanisms of fungal proliferation and spread. Various nanoparticles are known to suppress hyphae and spore development of fungal cells. Ion release occurs when metal oxide nanoparticles release ions into the environment, interact with fungal cells and cause cell death as a result of this interaction. As a result, nanomaterials are an alternative to traditional drugs with different mechanisms of action and are important in terms of preventing antifungal resistance. However, more research is needed on the safety and environmental effects of nanomaterials.
Keywords: Nanomaterial, Antifungal activity, DNA, Reactive oxygen species

GİRİŞ

''Nano'' kelimesinin kökeni Yunancaya dayanmaktadır ve ''cüce'' anlamına gelmektedir (Bayda vd., 2019). Nanometre bir metrenin milyarda biridir (Emeje vd., 2012). Nanobilim ve nanoteknoloji arasında bir ayrım yapılması gereklidir (Bayda vd., 2019). Nanobilim, çapı 1 ila 100 nm arasında değişen malzemelerin özelliklerinin incelenmesidir. Nanoteknoloji ise yeni nesneler oluşturmak veya değiştirmek için bu tür araştırmaların uygulanmasıdır (Sim ve Wong, 2021). Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Ulusal Nanoteknoloji İnisiyatifi (NNI), nanoteknolojiyi şu şekilde tanımlamaktadır: "Nanoteknoloji, kimya, fizik, biyoloji, tıp, mühendislik ve elektronik gibi çeşitli alanlarda yeni uygulamalara olanak sağlayan, 1 ila 100 nm arasında benzersiz fenomenlerin ortaya çıktığı bir ölçekle ilgili yapılan bilim, mühendislik ve teknolojidir." (Bayda vd., 2019).

Biyoyararlanımın zayıf olması, *in vivo* stabilite, çözünürlük, bağırsak emilimi, etki bölgesine sürekli ve hedefli dağıtım, terapötik etkinlik, genel yan etkiler ve ilaçların plazma dalgalanmaları gibi ilaç dağıtımında büyük boyutlu malzemelerin kullanımıyla ilgili zorluklar bu yönelmenin sebeplerini oluşturmaktadır (Emeje vd., 2012).

Ayrıca, klasik ilaç şekillerinin sık ve tekrarlanan dozda kullanımları söz konusudur ve etkin maddenin etki yerinde istenen yoğunluğa ulaşamaması veya toksik düzeyin üstüne çıkması gibi istenmeyen durumlarla sıklıkla karşılaşılmaktadır. Bu istenmeyen durumlara karşı etkin maddenin dozunu azaltan, uygulama aralığını uzatan, yan ve toksik etkilerden arındıran ve etkin maddeyi hedef bölgeye ulaştıran ilaç taşıma sistemleri üzerinde çalışmalar yürütülmektedir. Nanoparçaçıklar, antikorlara ve DNA plazmidlerine benzer organik veya inorganik yapılar olduğundan hücreler tarafından daha büyük makro moleküllerden daha verimli bir şekilde alınmakta ve bu sayede etkili taşıma ve dağıtım sistemleri olarak kullanılabilmektedir (Marangoz ve Yavuz., 2022).

Nanoyapıların ilaçları gastrointestinal sistemdeki bozulmadan koruma kabiliyetine sahip olduğu, teknolojinin ilaçların vücudun çeşitli bölgelerine hedefli olarak iletilmesine izin verebileceği, suda az çözünen ilaçların verilmesini kolaylaştıracağı ve karaciğerdeki ilk geçiş metabolizmasını önleyebileceği yapılan çalışmalarda bildirilmiştir (Emeje vd., 2012).

Nanoteknoloji, emici endositoz gibi özel alım mekanizmaları sayesinde ilaçların oral biyoyararlanımını artırmakta ve kan dolaşımında uzun süre kalarak içerdiği ilacı kontrollü bir şekilde salarak plazma dalgalanmalarının azalmasına ve yan etkilerin en aza indirilmesini sağlamaktadır (Emeje vd., 2012). İlaç nanopartikülleri, küçük partikül boyutları ve geniş yüzey alanlarının bir sonucu olarak artan çözünürlük ve üstün biyoyararlanım sergilemektedir. Yapılarının uygun olması sebebiyle kan beyin bariyerini geçme, pulmoner sisteme ve tümörlerin endoteline girme ve cilt endotel hücrelerinin sıkı bağlantılarından emilme yetenekleri sayesinde birçok yerde kullanılabilmektedir. Nanopartiküller ayrıca geleneksel mikropartiküllere kıyasla intravenöz uygulama için daha uygun olma avantajı da bulunmaktadır (Mazayen vd.,2022).

Antifungal tedavilerde nanopartiküllerin kullanımı, özellikle ilaca dirençli suşlara karşı antifungal dirençle mücadele etmek için umut verici bir yol sunmaktadır. Son çalışmalar, gümüş ve çinko oksit gibi çeşitli nanopartiküllerin antifungal aktiviteyi artırma ve direnç mekanizmalarının üstesinden gelme konusundaki etkinliğini vurgulamaktadır. Nanopartiküller mantar hücre membranlarını bozmakta ve metabolik süreçlere müdahale ederek dirençli suşların duyarlılığının artmasına neden olmaktadır (Izadi vd., 2024). Nanopartiküllerin geleneksel antifungallerle kombinasyonu, farklı etki mekanizmalarından faydalanarak direnç gelişimi olasılığını potansiyel olarak azaltabilmektedir (Rozhin vd., 2024).

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Kaynak taramasında Google Scholar ve Pubmed'den yararlanıldı. Araştırma yapılırken 'Nanomateryallerin Antifungal Etki Mekanizmaları'', ''Nanopartikül İçeren Antifungallerin Reaktif Oksijen Türleri Üretimine Etkisi'', ''Etozomlar'', ''Transferosomlar'', ''Transetozomlar'', ''Metalik Nanopartiküller'', ''Nanopartiküllerin Mantarlarda Membran Hasarı Oluşturması'', ''Nanopartiküllerin DNA Etkileşimi Üzerine Etkisi'', ''Nanopartiküller ve Antifungallerin Biyofilm Oluşumunu Engellemesi'', ''Nanopartiküllerin Mantar Hif ve Sporlarında Hasar Oluşturması'' ve ''Nanopartiküllerin Mantar Hücrelerinin İyon Salınımına Etkisi'' anahtar kelimelerinden yararlanılmıştır.

SONUÇ

1. Reaktif Oksijen Türlerinin (ROS) Üretimi

Reaktif oksijen türleri (ROS) vücutta bazı fizikokimyasal ve biyokimyasal reaksiyonlar süresince üretilen maddeler olarak bilinmektedir. Bu reaksiyonlar sürerken süperoksit ve hidrojen peroksit gibi ara kompleksler oluşmaktadır (Acar vd., 2023). Metal Oksit NP'ler, ışığa veya biyolojik ortamlara maruz kaldıklarında hidrojen peroksit (H_2O_2), hidroksil radikalleri (-OH) ve süperoksit anyonları (O2-) dahil olmak üzere reaktif oksijen türleri (ROS) üretebilmektedir. ROS oldukça reaktiftir ve proteinler, lipidler ve DNA dahil olmak üzere birçok hücresel bileşene zarar verebilmektedir (Wagh, 2024). Aşırı ROS üretimi, mantar hücresinin antioksidan savunmasını engelleyerek oksidatif hasara ve bunun sonucunda hücre ölümüne sebep olmaktadır (Gautam vd., 2018). Birçok çalışmada, AgNP'ler, ZnONP'ler ve TiO2NP'ler gibi çeşitli nanopartiküllerin, esas olarak antimikrobiyal aktiviteden ve mitokondriyal fonksiyonu bozan oksidatif stresin indüklenmesinden sorumlu olan ROS oluşumunu indüklediği öne sürülmüştür (Rai vd., 2018).

Han vd. (2024) yaptığı bir çalışmada gümüş nanopartiküllerinin ROS üretimine sebep olarak lipitler, proteinler ve DNA gibi hücresel bileşenlere zarar verdiği ve mantar hücresinin ölümüne yol açtığı belirtilmiştir (Han vd., 2024).

Mukherjee vd. (2020) yaptığı çalışmada reaktif oksijen türlerinin hücre duvarı hasarına neden olabilen lipid peroksidasyonuna katıldığı bildirilmiştir. Çalışmada kullanılan TiO2 NP'lerinin başta hidroksil radikalleri olmak üzere ROS ürettiği ve bu radikallerin hücre duvarının monomerlerine saldırarak glikozidik bağlantıları koparıp gözenekler oluşturarak mantar ölümüne yol açtığı belirtilmiştir (Mukherjee vd., 2020). Başka bir çalışmada ise fotokatalitik aktiviteleriyle bilinen TiO2 nanopartiküllerinin ultraviyole (UV) ışığa maruz kaldıklarında mantar büyümesini engelleyebilecek seviyede ROS ürettiği belirtilmiştir (Wagh, 2024).

2. Membran Hasarı

Nanopartiküller, mantar hücre duvarında yüzey büzülmesi, hücre toplanması, gözenek oluşumu ve genel deformasyon gibi değişikliklere neden olabilmektedir. Mikroskobik olarak bakıldığında, NP'lerin adsorpsiyon sırasında mantar hücre duvarlarına doğrudan temas edebildiği ve gömülebildiği, bunun da morfolojik değişime neden olduğu tespit edilmiştir. Hücre duvarı haricinde nanopartiküller iç membranlarda da bozulmaya neden olabilmekte, organel dağılımını değiştirebilmekte ve sitoplazmik içerikte azalmaya sebep olabilmektedir (Slavin ve Bach, 2022). Metal Oksit Nanopartiküllerin yüksek yüzey reaktivitesi, mantar hücre

duvarlarına yapışmalarını ve hücre zarına nüfuz etmelerini sağlayarak yapısal ve işlevsel bozulmalara yol açmaktadır. Örneğin, ZnO nanopartikülleri mantar membranlarının kritik bir bileşeni olan ergosterole bağlanarak membran stabilitesini tehlikeye atabilmekte ve aynı zamanda nanopartiküllerin mantar hücresine girişini kolaylaştırarak antifungal etkilerini artırabilmektedir (Wagh, 2024).

Yapılan bir çalışmada AgNP'lerin *Candida albicans*'a karşı etkinliği incelenmiş ve AgNP'lerin membran lipid çift tabakasını bozan membran geçirgenlik bariyerlerini parçaladığı gözlemlenmiştir. Ayrıca membranın elektrik potansiyelini dağıtarak gözeneklerin oluşması nedeniyle iyonların ve diğer hücresel bileşenlerin sızmasına neden olabileceği bildirilmiştir (Rai vd., 2018).

3. DNA Etkileşimi

Nano malzemelerin potansiyel olarak DNA hasarına neden olabileceği çeşitli doğrudan ve dolaylı mekanizmalar literatürde rapor edilmiştir (Pan vd., 2024). Birçok nanomateryal tarafından indüklenen yüksek ROS seviyeleri, lipid peroksidasyonu, mitokondriyal hasar, DNA bozulması, gen transkripsiyon modülasyonu ve protein oksidasyonu üreterek hücrelere zarar verebilmekte ve bu da sonunda hücre apoptosisi ile sonuçlanabilmektedir (Pan vd., 2024).

AgNP'lerin *C. albicans* çekirdeklerinde DNA yoğunlaşmasına ve parçalanmasına neden olabileceği; AuNP'lerin ise *C. albicans*'ta nükleer yoğunlaşma ve DNA parçalanması yoluyla doğrudan DNA hasarına neden olduğu ve bunun da hücresel işlev bozukluğu ve apoptozu açıklayabileceği bildirilmiştir (Slavin ve Bach, 2022).

4. Biyofilm Oluşumu

Biyofilmler, esas olarak polisakkaritler, lipidler, proteinler, harici DNA (eDNA) ve diğer moleküllerden oluşan hücre dışında polimerik bir matriks içinde yer alan mikroorganizmaların ortak yapıları olarak bilinmektedir. Hücre dışı polimerik maddenin bileşimi türlere ve hatta büyüme koşullarına göre değişmekte ve birçok biyofilmin bileşimi bilinmemektedir (Huang vd., 2023). Mikroorganizmalara sıcaklık ve pH değişimleri gibi dış faktörlere ve bağışıklık hücrelerine karşı koruma sağlamakta ve bunun sonucunda antimikrobiyal direnç kazandırabilmektedir (Cepas vd., 2019).

Hem maya hem de filamentli mantarlar biyofilm oluşturabilmektedir (Huang vd., 2023). Mantar biyofilmleri, bir yüzeye gömülü sapsız hücre kolonileri olarak görünmektedir. Biyofilm oluşturma yeteneğine sahip mantar hücreleri, biyofilm morfolojisindeyken artan bir direnç sergilemekte ve hücre dışı polimerik maddelerin (EPS) eksudasyonu, direnç genlerinin artan ekspresyonu ve değişen büyüme hızı virülansa ve ilaç toleransına katkıda bulunmaktadır (Slavin ve Bach, 2022). Mantar patojenleri arasında *C. albicans* en yaygın olarak biyofilm enfeksiyonlarıyla ilişkilendirilmekte ve yüksek mortaliteye neden olmaktadır (Huang vd., 2023).

NP'ler filamentasyonu inhibe ederek hif yokluğuna ve biyofilm gelişiminin önlenmesine yol açmakta ve hücre duvarının bozulması bu inhibisyonun arkasındaki itici güç olarak görülmektedir. Ayrıca NP'ler önceden oluşturulmuş biyofilmleri etkileyebilmekte ve yapısal bütünlük için gerekli olan EPS üzerinde birikebilmektedir (Slavin ve Bach, 2022). Metal oksit nanopartiküllerin mantar büyümesini engellemede ve birçok patojenik mantar için önemli bir savunma stratejisi olan biyofilm oluşumunu önlemede de etkili olduğu bilinmektedir.

Metal Oksit Nanopartiküller, biyofilm gelişimini düzenleyen bir hücreden hücreye iletişim sistemi olan quorum sensing'e müdahale ederek veya biyofilm matrisindeki hücre dışı polimerik maddeleri (EPS) doğrudan bozarak biyofilm oluşumunu bozabilmektedir (Wagh, 2024).

5. Hif ve Sporlarda Hasar

Nanopartiküller büyüme modellerini değiştirerek hif liflerini kümeleştirmekte ve inceltmektedir. Hifal hasarın bir sonucu olarak, NP'lerin doza bağlı bir şekilde misel büyümesini engelleyebileceği bildirilmiştir (Slavin ve Bach, 2022).

Gümüş nanopartiküller mantar sporlarına nüfuz ederek morfolojik hasara neden olmakta ve hücresel bütünlüğü bozmaktadır. Bazı nanopartiküller öldürmeden büyümeyi engelleyen fungistatik özellikler sergilerken diğerleri sporların tamamen inaktivasyonuna yol açabilmektedir (Nishino vd., 2024). AgNP, ZnO NP veya CuNP ile muamele edilen mantarların hif deformasyonu gösterdiği, çarpık ve büzülmüş göründüğü bildirilmiştir (Slavin ve Bach, 2022).

Sporlar ve çimlenmeleri üzerindeki etki, hifal deformasyonun yanı sıra NP'lerin antifungal etkinliğine katkıda bulunduğu bilinmektedir (Slavin ve Bach, 2022). ZnO NP'lerle muamele edilen *Penicillium expansum* ve dış misel kolonileri hasarlı konidya ve bozulmuş yapı göstererek konidya çimlenmesini ve gelişimini ve bunun sonucunda mantar büyümesini engellediği bildirilmiştir (Wani ve Shah, 2012). F. graminearum sporları, NP'lere maruz kaldığında çökmüş, buruşmuş ve yapıları bozulmuş ve pürüzlü bir yüzey veren hasara uğramıştır. AgNP'ler gibi diğer NP'ler, mikro ve makrokonidilerin boyutunu ve septasyon sayısını azaltmıştır (Slavin ve Bach, 2022).

6. İyon Salınımı

Nanopartiküllerden iyonların kontrollü salınımı sadece antifungal aktivitelerini arttırmakla kalmadığı, aynı zamanda toksik maddelerin genel salınımını azaltarak çevresel etkiyi de en aza indirdiği ve bu yaklaşımın, daha düşük dozda antifungal ajanlarla daha etkili tedavilerin uygulanabileceği bilinmektedir (Parada vd., 2024).

Shakibaie vd. (2015) yaptığı bir çalışmada selenyum nanopartiküllerinin antifungal mekanizması, mantarların plazma membranındaki hassas hedeflere taşınan ve Aspergillus fumigatus ve Candida albicans gibi patojenlere karşı antifungal aktivitelerini artıran sürekli bir nano-iyon akışı oluşturmayı içerdiği bildirilmiştir (Shakibaie vd., 2015).

Dheeb vd. (2019) yaptığı bir çalışmada ZnS:Mn nanopartiküllerinin antifungal mekanizmasının, reaktif oksijen türlerinin (ROS) üretilmesini ve hücre zarlarının bozulmasını içerdiği, bunun da mantar büyümesinin ve hücre ölümünün engellenmesine katkıda bulunan bileşen iyonlarının salınmasına yol açtığı bildirilmiştir (Dheeb vd., 2019).

Haq ve Ijaz (2019) yaptığı bir çalışmada nanopartiküllerin, özellikle de gümüş nanopartiküllerin antifungal mekanizması, mantar hücre duvarlarındaki tiyol gruplarını inaktive eden gümüş iyonlarının salınmasını içerdiği, bunun da hücre lizisine ve membran süreçlerinin bozulmasına yol açtığı ve sonuçta mantarlardaki solunum zincirini bloke ettiği bildirilmiştir (Haq ve Ijaz, 2019).

Matras vd. (2022) yaptığı bir çalışmanın sonucunda pozitif yüzey yükünün ve gümüş iyonlarının gelişmiş iyon salım profilinin AgNP'lerin fungisidal özelliklerini arttırdığı belirtilmiştir (Matras vd., 2022).

KAYNAKÇA

Acar, B. Ç., Yuksekdag, Z., Şahin, T., Açar, E., & Kara, F. (2023). Yeşil Sentez Yoluyla Selenyum Nanopartikül (SeNP) Sentezİ. *Gazi Üniversitesi Fen Fakültesi Dergisi*, *4*(1), 32-50.

Bayda, S., Adeel, M., Tuccinardi, T., Cordani, M., & Rizzolio, F. (2019). The history of nanoscience and nanotechnology: from chemical–physical applications to nanomedicine. Molecules, 25(1), 112.

Cepas, V., López, Y., Gabasa, Y., Martins, C. B., Ferreira, J. D., Correia, M. J., ... & Soto, S. M. (2019). Inhibition of bacterial and fungal biofilm formation by 675 extracts from microalgae and cyanobacteria. *Antibiotics*, *8*(2), 77.

Dheeb, B. I., Al-Dujayli, S. M., Ibrahim, I. M., Abbas, Q. A., Ali, A. H., Ramizy, A., ... & Hussain, A. F. (2019, February). Study the antifungal activity of ZnS: Mn nanoparticles against some isolated pathogenic fungi. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 1178, p. 012008). IOP Publishing.

Emeje, M. O., Obidike, I. C., Akpabio, E. I., & Ofoefule, S. I. (2012). Nanotechnology in drug delivery. Recent advances in novel drug carrier systems, 1(4), 69-106.

Gautam R., Singh A., Bansal S. (2018). Antimicrobial and antioxidant potential of metal oxide nanoparticles. Journal of Nanobiotechnology.16 (1), Pages 87.

Han, M., Xia, Z., Zou, Y., Hu, P., Zhang, M., Yang, X., ... & Yang, R. (2024). Comparative Study and Transcriptomic Analysis on the Antifungal Mechanism of Ag Nanoparticles and Nanowires Against Trichosporon asahii. *International Journal of Nanomedicine*, 11789-11804.

Izadi, A., Paknia, F., Roostaee, M., Mousavi, S. A. A., & Barani, M. (2024). Advancements in nanoparticle-based therapies for multidrug-resistant candidiasis infections: a comprehensive review. Nanotechnology, 35(33), 332001.

MARANGOZ, Ö., & YAVUZ, O. (2022). Nano-İlaç Taşıyıcı Sistemler. Turkiye Klinikleri Veterinary Sciences-Pharmacology and Toxicology-Special Topics, 8(1), 11-20.

Matras, E., Gorczyca, A., Przemieniecki, S. W., & Oćwieja, M. (2022). Surface properties-dependent antifungal activity of silver nanoparticles. *Scientific Reports*, *12*(1), 18046.

Mazayen, Z. M., Ghoneim, A. M., Elbatanony, R. S., Basalious, E. B., & Bendas, E. R. (2022). Pharmaceutical nanotechnology: from the bench to the market. Future journal of pharmaceutical sciences, 8(1), 12.

Mukherjee, K., Acharya, K., Biswas, A., & Jana, N. R. (2020). TiO2 nanoparticles co-doped with nitrogen and fluorine as visible-light-activated antifungal agents. *ACS Applied Nano Materials*, *3*(2), 2016-2025.

Nishino, S., Oiki, S., Yamana, Y., & Hagiwara, D. (2024). Evaluation of antifungal activity of cerium oxide nanoparticles and associated cellular responses. *Bioscience, Biotechnology, and Biochemistry*, *88*(10), 1225-1232.

Parada, J., Tortella, G., Seabra, A. B., Fincheira, P., & Rubilar, O. (2024). Potential Antifungal Effect of Copper Oxide Nanoparticles Combined with Fungicides against Botrytis cinerea and Fusarium oxysporum. *Antibiotics*, *13*(3), 215.

Rai, M., Ingle, A. P., Paralikar, P., Anasane, N., Gade, R., & Ingle, P. (2018). Effective management of soft rot of ginger caused by Pythium spp. and Fusarium spp.: emerging role of nanotechnology. *Applied microbiology and biotechnology*, *102*, 6827-6839.

Ramos-Pan, L., Touzani, A., Fernández-Bertólez, N., Fraga, S., Laffon, B., & Valdiglesias, V. (2024). Impact of gold nanoparticle exposure on genetic material. *Mutation Research-Genetic Toxicology and Environmental Mutagenesis*, 503827.

Rozhin, A., Batasheva, S., Iskuzhina, L., Gomzikova, M., & Kryuchkova, M. (2024). Antimicrobial and Antifungal Action of Biogenic Silver Nanoparticles in Combination with Antibiotics and Fungicides Against Opportunistic Bacteria and Yeast. International Journal of Molecular Sciences, 25(23), 12494.

Shakibaie, M., Mohazab, N. S., & Mousavi, S. A. A. (2015). Antifungal activity of selenium nanoparticles synthesized by Bacillus species Msh-1 against Aspergillus fumigatus and Candida albicans. *Jundishapur journal of microbiology*, *8*(9).

Sim, S., & Wong, N. K. (2021). Nanotechnology and its use in imaging and drug delivery. Biomedical reports, 14(5), 42.

Slavin, Y. N., & Bach, H. (2022). Mechanisms of antifungal properties of metal nanoparticles. *Nanomaterials*, *12*(24), 4470.

Ul Haq, I., & Ijaz, S. (2019). Use of metallic nanoparticles and nanoformulations as nanofungicides for sustainable disease management in plants. *Nanobiotechnology in bioformulations*, 289-316.

Wagh, H. (2024). Metal Oxide Nanoparticles in Antifungal Application. International Journal of Therapeutic Innovation, 2(5), 231-239.

Wani, A. H., & Shah, M. A. (2012). A unique and profound effect of MgO and ZnO nanoparticles on some plant pathogenic fungi. *Journal of Applied Pharmaceutical Science*, (Issue), 40-44.

İŞ VE AİLE YAŞAMI ÇATIŞMASI VE İŞTEN AYRILMA NİYETİ İLİŞKİSİ: MENTAL İYİ OLUŞUN ROLÜNE YÖNELİK BİR MODEL ÖNERİSİ

THE RELATIONSHIP BETWEEN WORK AND FAMILY LIFE CONFLICT AND INTENTION TO QUIT: A MODEL PROPOSAL FOR THE ROLE OF MENTAL WELL-BEING

Ebru YETKİN
Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü
İşletme Anabilim Dalı, İstanbul
Prof. Dr. Serdar BOZKURT
Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İşletme Bölümü, İstanbul

ÖZET

Organizasyonel amaçlar doğrultusunda çalışanların daha fazla çaba sarf etmeleri onların işleri ile aileleri arasındaki dengenin bozulmasına neden olabilmektedir. İş ile aile arasındaki bu dengenin bozulması ise çatışmaları beraberinde getirmektedir. İş ve aile yaşamı çatışması (İAÇ), bireyin iş yükünün özel yaşamına yansıması veya özel yaşam sorumluluklarının iş performansını olumsuz etkilemesi sonucu ortaya çıkmaktadır (Yüksel, 2005). Çalışanların mental tükenmişliğini artırarak işten ayrılma niyetlerini (İAN) güçlendirdiği literatürde vurgulanan bu çatışma, bireylerin hem profesyonel hem de kişisel yaşamlarında önemli sorunlara yol açmaktadır. İş-aile dengesini sağlamada etkili olan en önemli faktörlerden biri mental iyi oluş olarak düşünülmektedir.

Mental iyi oluş, bireyin stresle başa çıkma kapasitesi, psikolojik dayanıklılığı ve genel yaşam memnuniyeti ile doğrudan ilişkilidir. Yüksek düzeyde mental iyi oluş seviyesine sahip çalışanların İAÇ'nin olumsuz etkilerini daha az hissettikleri, iş tatminlerinin arttığı ve dolayısıyla işten ayrılma niyetlerinin azaldığı görülmektedir. Çalışanların bağlılığını ve verimliliğini artırmak amacıyla işverenlerin iş ve aile arasındaki çatışmaları azaltan politikalar ve uygulamalar geliştirmesi, iş gücü kayıplarını önleyebilecek stratejik yaklaşımlar sunmaktadır.

Bu çalışmada, İAÇ ile çalışanların İAN arasındaki ilişkide mental iyi oluşun rolüne yönelik bir model önerilmektedir. Bu çerçevede model için önermeler şu şekildedir:

Önerme 1: İAÇ ile İAN arasında pozitif yönde bir ilişki beklenmektedir.
Önerme 2: Mental iyi oluş hali ile İAN arasında negatif yönde bir ilişki beklenmektedir.
Önerme 3: İAÇ ve İAN ilişkisinde mental iyi oluşun aracı rolü üstlenmesi beklenmektedir.

Önermelerin, insan kaynakları yönetimi ve yöneticiler için iş-aile dengesini sağlamak adına politika önerileri sunabilmeleri için öncül olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İş-Aile Yaşam Çatışması, İşten Ayrılma Niyeti, Mental İyi Oluş

ABSTRACT

Employees putting in more effort in line with organizational goals can disrupt the balance between their work and family. This disruption of the balance between work and family brings about conflicts. Work-family conflict (WFC) occurs when an individual's workload reflects on their private life or when their private life responsibilities negatively affect their work performance (Source). This conflict, which is emphasized in the literature that it increases employees' mental burnout and strengthens their intention to quit (WFC), causes

significant problems in their professional and personal lives. Mental well-being is considered one of the most critical factors that are effective in achieving work-family balance.
Mental well-being is directly related to an individual's capacity to cope with stress, psychological resilience, and general life satisfaction. It is observed that employees with a high level of mental well-being feel the negative effects of WFC less, their job satisfaction increases, and therefore, their intention to quit their jobs decreases. Employers developing policies and practices that reduce conflicts between work and family to increase employees' commitment and productivity offer strategic approaches that can prevent workforce losses.
In this study, a model is proposed for the role of mental well-being in the relationship between WFC and employees' WFC. In this context, the propositions for the model are as follows:
Proposition 1: A positive relationship is expected between WFC and ITQ.
Proposition 2: A negative relationship is expected between mental well-being and ITQ.
Proposition 3: Mental well-being is expected to play a mediating role in the relationship between WFC and ITQ.
The propositions are thought to be a precursor to human resources management and managers' offering policy suggestions to ensure work-family balance.
Keywords: Work-Family Conflict, Intention to quit, Mental Well-Being

GİRİŞ

Günümüzde çalışanların yaşadığı en temel sorunlardan biri iş-aile dengesinin sağlanamaması ve bunun sonucunda ortaya çıkan olumsuz etkilerdir. Yoğun iş temposu, uzayan mesai saatleri, teknolojinin iş ve özel yaşam arasındaki sınırları belirsiz hale getirmesi gibi faktörler, bireylerin iş ve aile hayatı arasında farklı şekillerde anlaşmazlıklar ve çatışma yaşamasına neden olabilmektedir. Bu çatışma sadece aşırı yorgunluk, depresyon, stres düzeyi artışı, aile hayatından memnuniyetsizlik, mesleki yaralanmalarda artış, fiziksel sağlıkta azalma, üretkenlikte düşüş, organizasyona daha düşük organizasyonel bağlılık ve devamsızlıktaki artışa (Noroozi, vd., 2023) neden olmakla kalmamakta, aynı zamanda mental iyi oluş düzeylerini de olumsuz yönde etkileyebileceği düşünülmektedir.
Dünya Sağlık Örgütü–WHO (2022) tarafından mental iyi oluş kavramı *"her bireyin kendi potansiyelini gerçekleştirdiği, hayatın normal stres oluşturan öğeleri ile başa çıkabildiği, verimli bir şekilde çalışabildiği ve kendi toplumuna katkıda bulunabildiği refah durumu"* olarak tanımlanmış olup (WHO, 2022), kişinin yaşam kalitesi için kritik bir rol oynamaktadır. İş ve aile çatışması (İAÇ) yaşayan bireylerin mental iyi oluş düzeyleri bundan olumsuz etkilenebilme ve bu durum işten ayrılma niyeti üzerinde belirleyici bir unsur olarak karşımıza çıkabilmektedir. İşten ayrılma niyetinin (İAN) değerlendirilmesi, bir bireyin yakın gelecekte işini bırakma olasılığına ilişkin öznel değerlendirmesi olarak tanımlanabilir. İşten ayrılma niyeti, fiili çalışan devir hızının ve organizasyonel bağlılığın doğrudan bir öncülü olarak kavramsallaştırılmıştır. Organizasyonuna ve işine bağlı çalışanlar olumlu mental durumda olup işlerine kendilerini yoğunlaşırlar, bu da işten ayrılmayı düşünmek gibi olumsuz düşüncelere pek yer bırakmamaktadır (Parent-Lamarche, 2022).
Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, İAÇ'ye yönelik unsurların İAN'ye etkisi olup olmadığı ve bu etkide mental iyi oluşun rolüne yönelik model önerisi geliştirmektir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İş-Aile Çatışması

Greenhaus ve Beutell (1985) tarafından İAÇ, iş ve aileden gelen taleplerin farklı şekillerde çatıştığı roller arası bir çatışma biçimi olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir tanımda ise İAÇ, iş ve aile rollerinin taleplerinin yalnızca uyumsuz olmakla kalmayıp, aynı zamanda birbirlerini karşılıklı olarak engellediği durumlarda ortaya çıkan çok boyutlu bir olgudur. Bu çatışma, iki

temel boyutta kendini gösterebilmektedir. Bu boyutlar; işten aileye olan çatışmalar ve aileden işe olan çatışmalar şeklindedir. İş aile çatışması, iş sorumluluklarının bireyin ailevi görevlerini yerine getirme yetisini engellediği durumları ifade ederken, aile iş çatışması ise ailevi yükümlülüklerin bireyin iş gerekliliklerini yerine getirme kapasitesini kısıtladığı durumları belirtmektedir. Dolayısıyla iş aile çatışması daha geniş anlamda bir rol çatışması durumunu yansıtır ve bir rolden kaynaklanan baskıların diğer rolün gereklerini yerine getirmede bozucu etkisi ile karakterize edilir (Hao vd., 2015; Wang vd., 2012).

İAÇ, rol çatışması teorisine (Kahn vd., 1964) dayanmaktadır. Bu teori, bireylerin zaman ve enerji açısından farklı roller arasında dağıtabilecekleri sınırlı miktarda kaynağa sahip olduklarını varsaymaktadır (Buonocore & Russo, 2013). Diğer taraftan rol teorisi, bireylerin yaşadığı roller arası çatışmanın istenmeyen bir duruma yol açacağını ve zaman, davranış ve enerji konusundaki çelişkili talepler nedeniyle rollerin başarılı bir şekilde yerine getirilmesinin zorlaştığını savunur (Gao vd, 2012).

İşten Ayrılma Niyeti

İşten ayrılma niyeti, bireyin mevcut işinden veya organizasyonundan ayrılma isteğini veya planını ifade ettiği bir kavramdır. Bireyin bu niyeti, gerçek ayrılma davranışının önemli bir psikolojik göstergesi olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda bu durum işten ayrılma davranışının arkasındaki bilişsel düşünceyi yansıtmaktadır (Mousavi vd., 2019). İşten ayrılma niyeti iş tatmini, İAÇ ve organizasyonel destek gibi çeşitli faktörlerden etkilenmektedir (Sundari vd., 2023; Billing vd., 2012).

Literatürde genellikle işten ayrılma niyetini etkileyen faktörler üç temel kategoride incelemektedir. Bu faktörler ise; yapısal, bireysel ve çevresel faktörler şeklinde ifade edilmektedir. Yapısal faktörler; iş ortamıyla ilgili olup hem organizasyonel hem de iş ile ilgili faktörleri kapsar. Bu değişkenler arasında iş arkadaşları ve yöneticilerden alınan destek, işin rutinleşmesi ve dağıtım adaleti, rol belirsizliği, rol çatışması, iş yükü ve kaynak yetersizliği faktörlerini içerir. Ayrıca iş güvencesi, terfi fırsatları ve kariyer gelişimi fırsatları da diğer unsurlar arasında sayılabilir. Bireysel faktörler ise, kişilik özelliklerini içerir. Pozitif duygusallık (örneğin, genel olarak mutlu olma eğiliminde olmak) ve negatif duygusallık (örneğin, rahatsızlık hissetmeye yatkın olmak) bu çerçevede değerlendirilebilir. Son olarak çevresel faktörler ise iş dışı faktörlerle ilgilidir. İş fırsatları, ailevi sorumlulukların artması ve sendikal ilişkiler işten ayrılma niyetini etkileyebilir (Iverson, & Deery, 1997).

Mental İyi Oluş

İyi oluş, bireylerin hayat deneyimlerine verdikleri tepki ve bu deneyimlerle ilgili yorumlarıdır. Genel olarak iyi oluş, hissedilen olumlu ve olumsuz duyguların değerlendirilmesi ve yaşam memnuniyeti düzeyidir. Bu, hayatla ilgili öznel bir bilişsel değerlendirme ve duygusal bir his olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilişsel yön, genel yaşam hakkında yapılan memnuniyet yorumlarıdır. Duygusal yön ise, olumlu ve olumsuz duygulara verilen tepkidir (Pi, Chang & Lin, 2022). Mental iyi oluş ise çalışmalarda zihinsel, duygusal ve psikolojik yönler ile ön plana çıkmaktadır. Aynı zamanda iyi oluş kavramı pozitif mental sağlık olarak da ifade edilebilmektedir (Stewart-Brown, 2013). Mental iyi oluşu teşvik etmek, yalnızca bireysel sağlık sonuçları için değil, aynı zamanda organizasyonlarda verimliliği artırmak için de çok önemlidir. Çalışmalar, daha yüksek mental iyi oluş seviyelerinin, performans, motivasyon ve iş gücü memnuniyetinde iyileşmelere katkı sağlayabileceğini ifade etmektedir (Chang, 2024).

DEĞİŞKENLER ARASI İLİŞKİLER

Literatürde, İAÇ ile İAN arasındaki ilişkiler genellikle ortaya konulmuşken, mental iyi oluşun rolüne yönelik bir çalışma bilindiği kadarıyla henüz ortaya konulmamıştır. Bu doğrultuda çalışma, İAÇ ile İAN arasındaki ilişkinin belirlenmesi ve bu ilişki de mental iyi oluşun rolüne yönelik model önerisi ortaya koymayı hedeflemektedir. Böylelikle de çalışma, mental iyi oluşun rolünün gösterilmesi bakımından literatüre bir katkı sunmayı amaçlamaktadır

İAÇ ve İAN İlişkisi

İAÇ, çalışanların İAN'yi etkileyen kritik bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. İAÇ, bireyin iş sorumlulukları ile aile yükümlülükleri arasındaki dengeyi kurma çabalarındaki zorlukları yansıtmaktadır (Netemeyer, Boles & McMurrian, 1996). Araştırmalar, İAÇ yaşanması durumu ile İAN arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Lu vd.'nin (2017) araştırması İAÇ nedeniyle yüksek düzeyde iş stresi yaşayan doktorların, işten ayrılma niyetinde bir artış olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde Yücel, Şirin ve Baş (2021) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, İAÇ'nin, İAN'yi önemli ölçüde ilişkili olduğunu ve bu ilişkide işe adanmışlığın aracılık rolü oynadığını ifade etmektedir. Bu sonuç, iş ve aile yaşamlarını dengelemekte zorluk çeken çalışanların, işlerine daha az bağlı hissetme eğiliminde olduklarını ve bunun da İAN'nin artmasına yol açtığını göstermektedir. Diğer bir çalışma ise bir sağlık kuruluşundaki 243 kişiden oluşan bir örneklemde test edilmiş ve iş-aile etkileşiminin İAN ile pozitif yönde ilişkili olduğunu tespit etmiştir (Porter & Ayman, 2010). Farklı bir araştırmada ise Hindistan'daki beş farklı sektörden (bankacılık, yazılım geliştirme, bilişim teknolojileri destekli hizmetler, sigorta ve telekomünikasyon) 150 kişiyle bir çalışma gerçekleştirilmiş ve hem işten aileye doğru gerçekleşen çatışmanın hem de aileden işe olan çatışmanın İAN'yi etkilediğini göstermiştir (Aboobaker, Edward & Pramatha, 2017). Literatürdeki çalışmalardan hareketle aşağıdaki önerme geliştirilmiştir:

Önerme 1: İAÇ ile İAN arasında pozitif yönde bir ilişki beklenmektedir.

Mental İyi Oluş Hali ile İAN İlişkisi

Araştırmalar, mental iyi oluş ile İAN arasında güçlü bir negatif korelasyon olduğunu göstermektedir. Örneğin, Simard ve Parent-Lamarche'ın (2022) sağlık sistemi çalışanlarına yönelik araştırması, sömürücü otoriter bir liderlik tarzı ile karşılaşan çalışanların daha düşük psikolojik iyi oluşa ve daha yüksek işten ayrılma niyetine sahip olduğunu belirtmektedir. Bu sonuç, kötüleşen mental iyi oluşun genellikle artan İAN'ye yol açtığını, bireylerin stres ve memnuniyetsizlikten kurtulmak için işten ayrılmayı düşündüklerini göstermektedir. Ayrıca, Hsieh, Wang ve Ma (2019) tarafından gerçekleştirilen Tayvan'daki 385 hemşireye yönelik araştırmada ise, işyerindeki zorbalığın mental iyi oluş ile ilişkili olduğunu ve bunun da çalışanların İAN üzerinde etkili olduğu ifade edilmiştir. Araştırma bulguları, olumsuz iş yeri dinamikleri doğrultusunda mental sağlığın kötüleşmesiyle birlikte İAN'nin arttığını ortaya koymuştur. Benzer bir sonuç, Lee ve Sim (2021) tarafından klinik hemşirelere yönelik gerçekleştirilen çalışma ile desteklenmiştir. Bu çalışmada psikolojik iyi oluş durumunun, iş verimliliğini artırmak ve işten ayrılma niyetini azaltmak için gerekli olduğu vurgulamaktadır. Literatürden görüleceği üzere psikolojik iyi oluş vasıtasıyla çalışanların mental iyi oluşu desteklenebilmekte ve işten ayrılma niyeti azaltılabilmektedir. Bu doğrultuda aşağıdaki önerme geliştirilmiştir:

Önerme 2: Mental iyi oluş hali ile İAN arasında negatif yönde bir ilişki beklenmektedir.

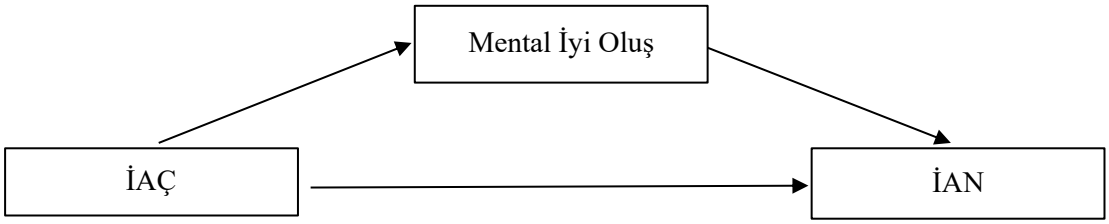
İAÇ ve İAN İlişkisinde Mental İyi Oluşun Aracı Rolü

Literatürde İAÇ ile İAN arasındaki ilişkide daha sıklıkla incelenmiş olup, mental iyi oluş halinin rolüne yönelik bir desteğin yeterince açıklık kazanmadığı görülmektedir. Bu doğrultuda İAÇ'nin İAN üzerindeki etkisi incelemiştir. Asghar vd.'nin (2018) çalışması, İAÇ'nin İAN'yi artırabileceğini ifade etmektedir. Çalışanların yüksek düzeyde İAÇ yaşaması durumunda, genel yaşam memnuniyetlerinin düştüğünü ve bu durumun, zor koşullardan kaçış aracı olarak İAN düşüncelerini tetikleyebileceğini belirtmektedir. Burke ve Greenglass'ın (1999) hemşirelere yönelik çalışması hem işten aileye yönelik gerçekleşen hem de aileden işe yönelik çatışmaların daha düşük iş tatmini ve daha fazla psikolojik sıkıntı ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Literatürdeki çalışmalardan hareketle İAÇ yaşamasının, işten ayrılma niyeti üzerindeki etkili olduğu görülmekte ancak mental iyi oluşun rolü yeterince belirtilmemektedir. Bu doğrultuda aşağıdaki önerme geliştirilmiştir:

Önerme 3: İAÇ ve İAN ilişkisinde mental iyi oluşun aracı rolü üstlenmesi beklenmektedir.

Araştırma Modeli

Değişkenler arası ilişkileri açıklayıcı tarzda önerilen araştırma modeli Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1. Önerilen Araştırma Modeli

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bu araştırma, İAÇ ve İAN arasındaki ilişkide, mental iyi oluşun rolünü ortaya koyan bir model önermekte, bu modelin de rol çatışması teorisi bağlamında incelenmesini amaçlamaktadır. Literatürdeki araştırmalar genellikle İAÇ ile İAN arasındaki ilişkilere odaklanmaktadır. Diğer taraftan mental iyi oluş ile ilgili yapılan araştırmaların İAÇ ve İAN ile doğrudan ilişkilendirilerek çalışıldığı gözlenmektedir. Bu noktada mental iyi oluşun değişkenler arası ilişkiye aracılık ettiğine dair bilindiği kadarıyla bir çalışmaya rastlanmamış ve literatürde bu konuda boşluk olduğu görülmüştür. Çalışma kapsamında geliştirilen model önerisi literatüre bu doğrultuda katkı sunmaya amaçlamaktadır.

Çalışma kapsamında önerilen modelin çalışanlara yönelik olarak test edilmesi önerilmektedir. Böylelikle iş ve aile rolleri arasındaki çatışma ile çalışanların işten ayrılma niyetine yönelik düşünceleri arasında mental iyi oluş halinin bu süreci nasıl etkilediğini belirleyen kritik bir rol üstleneceği düşünülmektedir. Yine İAÇ'yi azaltan destekleyici işyeri politika ve uygulamalarının, çalışanların zihinsel iyi oluş halini artırmasını ve bu durumun da çalışanların elde tutulmasını sağlayabilecek bir öncül olabileceği beklenmektedir.

KAYNAKLAR

Aboobaker, N., Edward, M., & Pramatha, K. P. (2017). Work–family conflict, family–work conflict and intention to leave the organization: Evidences across five industry sectors in India. Global Business Review, 18(2), 524-536.

Asghar, M., Gull, N., Bashir, M., & Akbar, M. (2018). The impact of work-family conflict on turnover intentions: the moderating role of perceived family supportive supervisor behavior. Journal of Hotel & Business Management, 7(1), 1-11.

Billing, T. K., Bhagat, R. S., Babakus, E., Krishnan, B., Ford, D. L., Srivastava, B. N., Rajadhyaksha, U., Shin, M., Kuo, B., Kwantes, C., Setiadi, B.& Nasurdin, A. M. (2012). Work-Family Conflict and Organisationally Valued Outcomes: The Moderating Role of Decision Latitude in Five National Contexts. Applied Psychology, 63(1), 62–95

Buonocore, F., & Russo, M. (2013). Reducing the effects of work–family conflict on job satisfaction: the kind of commitment matters. Human resource management journal, 23(1), 91-108.

Chang, R. (2024). The impact of employees' health and well-being on job performance. Journal of Education, Humanities and Social Sciences, 29(1), 372-378.

Dünya Sağlık Örgütü-WHO (2022). https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-strengthening-our-response , Erişim Tarihi: 02.03.2025

Gao, Y., Shi, J., Niu, Q., & Wang, L. (2012). Work–family conflict and job satisfaction: Emotional intelligence as a moderator. Stress and Health, 29(3), 222-228.

Greenhaus, J. H., & Beutell, N. J. (1985). Sources of conflict between work and family roles. Academy of management review, 10(1), 76-88.

Hao, J., Wu, D., Liu, L., Li, X., & Wu, H. (2015). Association between work-family conflict and depressive symptoms among Chinese female nurses: The mediating and moderating role of psychological capital. International journal of environmental research and public health, 12(6), 6682-6699.

Hsieh, Y. H., Wang, H. H., & Ma, S. C. (2019). The mediating role of self-efficacy in the relationship between workplace bullying, mental health and an intention to leave among nurses in Taiwan. International journal of occupational medicine and environmental health, 32(2), 245-254.

Iverson, R. D., & Deery, M. (1997). Turnover culture in the hospitality industry. Human Resource Management Journal, 7(4), 71-82.

Kahn, R.L., Wolfe, D.M., Quinn, R., Snoek, J.D. and Rosenthal, R.A. (1964). Organizational Stress, New York: Wiley

Lee, J. H., & Sim, I. O. (2021). Analysis of the relationship between the psychological well-being, emotional intelligence, willpower, and job-efficacy of clinical nurses: A structural model application. International Journal of Environmental Research and Public Health, 18(11), 5582.

Lu, Y., Hu, X. M., Huang, X. L., Zhuang, X. D., Guo, P., Feng, L. F., Hu, W., Chen,L., Zou,H., & Hao, Y. T. (2017). The relationship between job satisfaction, work stress, work–family conflict, and turnover intention among physicians in Guangdong, China: a cross-sectional study. BMJ open, 7(5), e014894.

Mousavi, S. M., Asayesh, H., Sharififard, F., & Qorbani, M. (2019). Job satisfaction and turnover intention among anesthesiologists: an Iranian study. Anesthesiology and pain medicine, 9(3), e83846.

Netemeyer, R. G., Boles, J. S., & McMurrian, R. (1996). Development and validation of work–family conflict and family–work conflict scales. Journal of Applied Psychology, 81(4), 400–410

Noroozi, F., Bagherzadeh, R., Cousins, R., Nazari, M., & Ghahremani, L. (2023). Alleviating work-family conflict for female employees in Iran: the effect of a multimedia educational intervention. Current Psychology, 42(22), 18832-18845.

Parent-Lamarche, A. (2022). Teleworking, work engagement, and intention to quit during the COVID-19 pandemic: same storm, different boats?. International Journal of Environmental Research and Public Health, 19(3), 1267.

Pi, L. L., Chang, C. M., & Lin, H. H. (2022). Development and validation of recreational sport well-being scale. International journal of Environmental Research and Public Health, 19(14), 8764.

Porter, S., & Ayman, R. (2010). Work flexibility as a mediator of the relationship between work–family conflict and intention to quit. Journal of Management & Organization, 16(3), 411-424.

Simard, K., & Parent-Lamarche, A. (2022). Abusive leadership, psychological well-being, and intention to quit during the COVID-19 pandemic: a moderated mediation analysis among Quebec's healthcare system workers. International Archives of Occupational And Environmental Health, 1-14.

Stewart-Brown, S. (2013). Defining and measuring mental health and wellbeing. Public mental health: global perspectives, 33-42.

Sundari, S., Tjahjono, H. K., Hartono, A., & Prajogo, W. (2023). Inter-role conflict and intention to quit with psychological strain as a mediator. International Review of Management and Marketing, 13(2), 10-18.

Yüksel, İ. (2005). İletişimin İş Tatmini Üzerindeki Etkileri: Bir İşletmede Yapılan Görgül Çalışma. Doğuş Üniversitesi Dergisi, 6(2), 291-306.

Wang, Y., Chang, Y., Fu, J., & Wang, L. (2012). Work-family conflict and burnout among Chinese female nurses: the mediating effect of psychological capital. BMC public health, 12, 1-8.

THE ROLE OF COINAGE IN THE SASANIAN ECONOMY

FARIBA SHARIFIAN
(Associate Professor of Research Centre of Cultural Heritage and Tourism of Iran)

Abstract
The Sasanian Empire (224-651 CE) represents a pivotal period in the economic history of the ancient Near East, characterized by significant advancements in trade, agriculture, and urbanization. This paper explores the multifaceted role of coinage as a crucial instrument of economic exchange and statecraft within the Sasanian realm. Through a comprehensive analysis of numismatic evidence, historical texts, and archaeological findings, we argue that Sasanian coinage functioned not only as a medium of exchange but also as a reflection of political power and cultural identity.
We examine the evolution of Sasanian coinage from its inception, highlighting the introduction of standardized currency that facilitated long-distance trade and stimulated local economies. The intricate designs and inscriptions on coins served to convey messages of legitimacy, divine authority, and imperial unity, reinforcing the central authority of the Sasanian state. Additionally, we discuss the impact of coinage on regional trade networks, particularly in relation to the Silk Road and interactions with neighboring empires.
This study emphasizes the dynamic interplay between coinage and economic practices, illustrating how the Sasanian monetary system adapted to changing political and economic landscapes. By situating Sasanian coinage within broader economic theories, our findings contribute to a deeper understanding of its role in promoting economic stability, fostering commercial activities, and shaping societal structures in one of antiquity's most influential empires. This paper aims to provide insights into the significance of currency in the Sasanian economy and its lasting legacy in the history of economic systems.
Keywords: Sasanian, Coinage, Coin, Economy, History.

THE DEVASTATING IMPACT OF BANDITRY AND INSECURITY ON WOMEN'S LIVELIHOODS IN EDO STATE, NIGERIA

Dr. (Mrs.) Juliet Ohenokobosare Esieboma
Western Delta University, Oghara, Delta State, Nigeria
College of Social & Management Sciences
Department of Sociology and Criminology & Security Studies

ABSTRACT
Since the Boko Haram insurgency began in northern Nigeria in 2006, banditry and insecurity have become widespread threats to human security in Nigeria. And as it has far-reaching consequences for all, especially women's livelihoods. This paper examines the devastating impact of banditry and insecurity on women's economic empowerment, food security, and overall well-being in Edo State, Nigeria. This paper, through content review, examined the impact of banditry and insecurity on women's livelihoods in Edo State, Nigeria.
The intersectionality theory, developed in the late 1980s, was used to analyze how banditry and insecurity have affected women's livelihoods differently based on their intersecting identities as women. It was created that banditry and insecurity aggravate existing gender inequalities, perpetuating women's vulnerability and marginalization.
This theoretical paper contributes to the existing literature on gender, security, and livelihoods, highlighting the need for policymakers and practitioners to prioritize women's security and economic empowerment in the face of banditry and insecurity in Nigeria.
Key words: Banditry, insecurity, livelihoods, occupation, and women.

INTRODUCTION
Nigeria, Africa's most populous country, has been grappling with the menace of banditry and insecurity since the onset of the Boko Haram insurgency in 2006 (Hansen, 2017). According to Ebonine (2022), Nigeria is plagued by a number of security crises that seem to be endangering the nation's ability to remain a single, cohesive entity. He went on to say that terrorists rule the North East, terrorism, banditry, and farmer-herder conflicts are common in the North West, banditry and farmer-herder conflicts are common in the North Central, banditry is rampant in the South-West, secessionist struggles are apparent in the South-East, cult conflicts are common in the South-South, and hostage-taking and kidnapping are common throughout the nation.
This complex violent crisis called banditry has kindled multifaceted violence that connotes acts of terrorism and intractable herder-farmer crises, which are fast turning into sophisticated and organized lawlessness, forming alliances with known terrorist groups such as Boko Haram (BH) and Islamic State of West African Province (ISWAP) (Ebonine, 2022).
Banditry, which frequently occurs between Fulani farmers and herders, has long been a phenomenon that defines West Africans' economic survival and has a negative impact on property, order, peaceful coexistence, and the lives of both humans and animals (Nwozor, Olanrewaju, Oshewolo, Oladoyin, Adedire, and Okidu, 2021).
Nevertheless, the consequences of insecurity and banditry are not just felt in the north; they have spread throughout the nation, including states in the south, such as Edo State, thereby also impacting women's livelihoods and other facets of life (United Nations Development Programme, 2020). . This paper aims to examine the devastating impact of banditry and

insecurity on women's economic empowerment, food security, and overall well-being in Edo State, Nigeria.

CONCEPTUAL FRAMEWORK

Insecurity and Insurgency

According to Adedire, Ake, and Olowojolu (2016), insurgency is defined as a well-planned uprising and the violent use of force to take over, overthrow, or contest political authority in a territory. Again, Okoro, (2019) opines that insecurity not only puts residents' lives and property at risk, but it also deters local companies, deters foreign investment, and presents a negative image of the nation.

The Boko Haram insurgency group began around 2006 in Nigeria, and it has gained significant impetus over the years. Millions of people have been displaced, infrastructure has been destroyed, and livelihoods have been lost as a result of this conflict, among other serious humanitarian effects. The economy of the impacted areas has also suffered greatly as a result of the insurgency, with trade and commerce being severely interrupted.

Over the years, Nigeria had extremely high levels of insecurity. In several Nigerian towns and communities, Fulani armed men, Boko Haram terrorists, bandits, and herdsmen carried out unrelenting attacks. As of April 2019, the aforementioned situation has caused the premature deaths of around 456,831 innocent people in Nigeria (Manu, 2023; Afolabi, 2022).

Boko Haram attacks has continue to increase which is resulting to high death toll and kidnapping of women and school girls. For example on Monday April 14 there was a bomb blast in Nyanya District of Abuja killing about 75 people and leaving not less than 215 others injured. On the same day, on the night of 14-15 April, 2015, over 250 school girls were abducted by the Boko Haram group from Chibok town, at the Government Girls Secondary School, in Bornu State (Gilbert, 2014). This killings and kidnapping has continue in Nigeria till date.

The severity and frequency of these insurgencies have unpredictably resulted in widespread insecurity in the country. That has made most Nigerians lived in constant worry and anxiety about being attacked by criminal elements. A lot of individuals in the urban areas are now scared to travel, while most in the rural areas can no long go to their farms freely. These conflicts, uprisings, and violence affect women and children more, as they are more vulnerable and bear a greater burden.

Banditry

The verb "banditry" comes from the noun "bandit," which refers to an illegal armed group that terrorizes people and seizes their belongings. It is synonymous with the formation of gang organizations that assault people with small and light weapons. In this context, banditry may refer to organized crime that is purposefully planned and executed for one's own benefit. In Africa, banditry is defined as invasive acts that use sophisticated weapons and result in various crimes like kidnapping, wanton killings, and more. Years again, they were called by the Nigerian government ‘bandits’ and ‘unknown gunmen’ but declared terrorists by the Federal Government in January 2021 as terrorists (Usman, & Singh, 2021).

Banditry crimes including cattle rustling, kidnapping, armed robbery, drug abuse, arson, rape, and the horrific and violent murder of inhabitants of rural communities by suspected herders using sophisticated weaponry, as well as reprisals by survivors, are all considered forms of banditry, according to Uche & Iwuamadi (2018). The country's ongoing insecurity has led to an increase in banditry in Nigeria, where gangs of criminals, frequently young people from farming and herding communities and/or local bandits, take advantage of the fear and cyclical attacks to rob highways, rustle cattle for personal gain, and loot villages (Okoli & Ugwu, 2019). Both farming and herding communities are frequently affected by this criminality.

In accordance with Okoli and Ugwu (2019), there are four levels of armed banditry in Nigeria: village raids, in which homes, businesses, and market places are targeted for looting;

invasion and marauding of rural communities with significant casualties among the populace; highway robbery, in which drivers are intercepted by criminals on various highways; kidnapping; and cattle rustling, which is a type of organized cattle theft motivated by profiteering or accumulative tendencies.

The level of banditry has increased recently and remains a significant threat to the Nigerian government. Rural towns have been terrorized by armed bandits who have been robbing cattle, raping and kidnapping women and girls, killing people, destroying homes, bombing railroad tracks, kidnapping passengers, and committing highway robbery (Usman & Singh, 2021). Furthermore, bandits frequently invade villages, damage homes, property, and crops, and abduct the locals as part of their atrocities. Relocating people and taking over their agricultural lands seems to be the goal. Also, Abba (2018) asserts that the majority of agricultural fields in Nigeria have been abandoned due to the operations of herdsmen bandits, instilling terror among farmers. Bandit groups' escalating attacks have resulted in the loss of life and property, the uprooting of people from their communities, and an increasing number of widows, widowers, and orphans who now live in Internally Displaced Persons (IDP) camps as a result of the armed bandits' ongoing attacks on farming and pastoral communities in various states (Okoli & Ochim, 2016).

Effect of Insurgency and Banditry on Edo People and Their Livelihood

In recent years**,** with the rise of insurgency, it has posed a severe threat to human security due to its detrimental effect, as it has posed a severe threat to human security. Human rights violations, housing and displacement problems, diseases, starvation, unemployment, political repression, violence, and environmental degradation. More than 12,000 people have perished and 8,000 have been injured since the rebellion began, according to Gilbert (2014). Food insecurity has increasingly gotten worse as a result of farmers' fear of attack, especially in the northern region, which prompted many to flee their homes and communities. According, to UNHCR (2014), Nigeria has 1.3 million internally displaced people (IDPs) as of July 2015, distributed throughout the country, of which 56% were children They went on to report that the insurgency has impacted the income and livelihood of the rural population and has been slowly spreading to the southern states of Nigeria.

According to Esieboma & Edigin (2021, pp. 28-41), people's occupations are severely and extensively impacted by the herdsmen's insurrection in the various areas. Farming and fishing are the primary sources of income for the majority of respondents in Delta State, who are being impacted as many people can no longer go about their professional pursuits freely. This has caused sadness for most individuals in Ughelli North in Delta State, Nigeria, which is one example of how Boko Haram is progressively migrating from northern Nigeria to the southern region of the country. They added that due to the low level of agricultural produce in the impacted area, it will soon cause economic activity to almost cease, cripple it, and degrade the state's economic status.

According to reports, banditry has been on the rise, as they are seen flaunting automatic guns, which they used to terrorize herders' communities, farms, villages, and highways with the intention of murdering people, robbing cows, and stealing (Olaniyan, 2018). According to reports, it was reported that 7,000 cattle were stolen from traditional herders and commercial livestock farms in Northern Nigeria between October 2013 and March 2014 (Abubakar,, 2019; Tauna, 2016). Between January and July 2019, there were approximately 330 bandit attacks and 1,460 recorded deaths (Abdullahi, 2019). Before taking away their cows, the bandits typically killed, wounded, and sexually assaulted the ladies (Akowe & Kayode, 2014). In certain cases, they also abducted women or girls (Adeniyi, 2015; Yusuf, 2015). Again. Okoli & Ochim, 2016, also state that bandit groups' tenacious attacks on farming and pastoral communities in various parts of the states have resulted in the destruction of lives and

property, the uprooting of people from their communities, and an increasing number of widows, widowers, and orphans who now live in Internally Displaced Persons (IDP) camps.

Impact of banditry and insecurity on women in Edo State, Nigeria

Women in Nigeria are disproportionately affected by banditry and insecurity. The violence and instability have disrupted their economic activities, compromised their food security, and undermined their overall well-being by ActionAid International, 2018. Women's livelihoods are intricately tied to their roles as caregivers, farmers, traders, and entrepreneurs. According to Akov (2017), about 40% of Nigeria's GDP comes from pastoralism, whereas 50% comes from agriculture. Since the insurgency began in northern Nigeria in 2006, many people have been affected. As more than 70% of Nigerians are employed in the agriculture industry. However, the inescapable insecurity has limited their access to markets, resources, and opportunities, exacerbating existing gender inequalities.

The detrimental impact of security concerns on economic activities, particularly those led by women, is highlighted by the notable negative impact of armed banditry on women's entrepreneurial performance (PF) in Nigeria, which reflects the severe limitations placed on entrepreneurial endeavors by security threats, particularly those led by women.

Edo State

Edo State is a state in the Federal Republic of Nigeria's South-South geopolitical zone. It was formed from the previous Bendel (formally Edo and Delta) State in 1991. With 5,250,000 residents, the state was Nigeria's 20th most populous state as of 2024. According to Nigeria's census in 2021, the population was projected to be approximately 4,777,000. Benin City is the capital of the state, the hub of Nigeria's rubber industry, and the fourth-largest city in the nation. Edo State shares boundaries with the following states: Ondo State to the west, Delta State to the southeast and south for 350 km (218 miles), Anambra State to the east for around four km over the Niger River, and the north for 133 km and 81 km to the northeast. It is made up of four major ethnic groups, namely Edo (Binis), Owan, Esan, and Afemai (Etsako & Akoko Edo). Benin City has a history of being one of the foremost destinations of Europeans during their exploration of the African continent many centuries ago. The state has 18 Local Government Areas (LGAs). The main occupation of Edo State is agriculture, which is the mainstay of the economy. Yams, cassava (manioc), oil palm produce, rice, and corn (maize) are the major subsistence crops, while rubber, timber, and palm oil and kernels are cash crops. Limestone and lignite are examples of mineral resources. Industries make rubber, plywood, beer, sawn wood, pharmaceuticals, and furniture.

The service sector employs a large number of women in urban areas like Benin City. Since many of them have to take care of their children and the house, they typically choose jobs that require less time commitment, such as selling vegetables and other goods in open marketplaces to earn money. Traditionally, many women in the rural areas are involved in agriculture; women work with men in the family field, planting, weeding, and harvesting. They play a crucial role in farming, particularly in cultivating crops and managing household gardens. Additionally, women cultivate their own plots to supplement the household food supply and to generate income. In areas where male migration occurs, women heads of household are solely responsible for the family plot's cultivation, post-harvest food product processing and storage for both domestic and market consumption, and agricultural product marketing.Some are also involved in traditional crafts making, like weaving, pottery, and beadwork. All these contribute to the local economy and cultural heritage.

The Plight of Women in Edo State

This paper focuses on the impact of banditry and insecurity on women's livelihoods in Edo State, Nigeria. Edo State, located in the southern region of Nigeria, has not been immune to the security challenges plaguing the country. The state has experienced instances of banditry, kidnapping, and communal clashes, which have affected women's livelihoods. (Nigeria

Watch, 2020).About 70% of the female population live in rural areas, where they carry out 60-80% of the agricultural work and provide up to 44% of the work necessary to feed their families.

In Nigeria, women make up the majority of the agricultural labor force, particularly those living in rural areas. Women are responsible for a significant portion of the food produced. In Edo State, women are a powerful force in generating wealth, particularly in the rural areas, as women make up more than 60% of farmers and dealers. Insecurity makes it unsafe for women to engage in daily economic livelihoods like farming. In Edo State, women are a powerful force in generating wealth, particularly at the local level. In rural areas, women make up more than 60% of farmers and dealers. Due this insecurity in Edo State, farmers are no longer free to go to farms due to the killings and kidnappings on farms, farmland, and property.

several incidents of herdsmen attach in Edo state has resulted in loss of life, destruction of property, and widespread fear among residents. For example in 2014, suspected herdsmen killed several farmers in Ovia North East LGA, specifically in the Okada area, causing widespread tension and fear. Again, in 2017, herdsmen attacked and killed farmers in Ovia North East LGA, destroying farms and properties in the Iguoriakhi area. And in 2020again herdsmen attacked and killed farmers in Ovia North East LGA, destroying farms and properties in the Udo area. Herdsmen attack has continued till date where farmers were attacked and killed while working on their farms. In all this, women are the most affected, as they can no longer go about their farming and business freely.

THEORETICAL FRAMEWORK

This paper utilizes the intersectionality theory, which was created by Kimberlé Crenshaw in the late 1980s, (Crenshaw, 1989). The idea accepts that a variety of factors, such as gender, class, ethnicity, and geography, influence women's experiences. This paper uses this theory to show how instability and banditry exacerbate gender inequality, making women more vulnerable and marginalized, as stated by Brah, and Phoenix (2004).

The term "intersectionality" refers to the inseparably linked outcomes that arise from the interface of social, economic, political, cultural, and symbolic elements that operate in every environment and vary over time and place (Anthias 2002 and 2009, Brah and Phoenix 2004). La The intersectionality approach calls for contemplation of the structural and dynamic effects of the interactions between the various forms of identification/discrimination, particularly how racism, classism, and sexism, along with other discriminatory systems, collectively contribute to the establishment, upkeep, and reinforcement of formal and informal social inequality among women (Berger and Guiroz 2010).

CONCLUSION

Women's livelihoods, economic empowerment, and general well-being have been significantly impacted by Nigeria's ongoing banditry and insecurity problems, especially in Edo State, where the pervasive violence has disrupted agricultural activities, impeded trade, and exacerbated gender inequality, making women more susceptible to social instability and economic hardship.

To tackle these obstacles, a thorough and multi-sectoral strategy is needed. Lawmakers need to bolster law enforcement, put in place sustainable security measures, and make sure those communities, especially where women are disproportionately impacted—are protected. Programs for economic empowerment, and focused assistance for women in entrepreneurship and agriculture can also lessen the long-term impacts of insecurity on women.

Nigeria can create a more resilient and inclusive society by putting women's security and economic stability first, ensuring that communities prosper in spite of persistent security threats. For Edo State and the country as a whole to experience lasting peace and development, the underlying causes of banditry and insurgency must be addressed.

REFERENCES

Abba, M. A. (2018). The Re-occurring Farmer/Herder Conflict in Adamawa State: The Absence of Good Governance, Asian Journal of Multidisciplinary Studies, Vol. 6 (8).

Abdullahi, A. (2019). Rural banditry, regional security, and integration in West Africa.Journal of Social and Political Sciences, 2(3), 644-654.

Abdullahi, S. S., Victor, S., & Binta, M. (2017). The Menace of Cattle Rustling and Banditry in North-western.

ABUBAKAR, M. B. (2019). NATURE AND EFFECTS OF CATTLE RUSTLING ON RURAL COMMUNITY WELL-BEING IN KADUNA STATE, NIGERIA.

Abumbe, G. T., & Ekpe, D. E. (2024). Ungoverned Spaces and Rural Armed Banditry in the North West Nigeria: A Study of Selected Local Government Areas (2015-2022). *Journal of Public Administration, Policy and Governance Research*, *2*(2), 1-11.

Adedire, S. A., Ake, M., & Olowojolu, O. (2016). Combating terrorism and insurgency in Nigeria: An international collaborations against Boko Haram. *Fountain University Journal of Management and Social Sciences:*.

Adeleke, M. O., Raimi, L. A., & Adegbite, O. B. (2019). Insurgency, Islamic fundamentalism and the Boko Haram conundrum: engaging the contest between the right to religion and supremacy of the constitution in Nigeria. *Africa Nazarene University Law Journal*, *7*(1), 24-45.

ADENIYI, O. P (2023). AN APPRAISAL OF UNGOVERNED SPACE, ARMED BANDITRY AND HUMAN SECURITY IN SOUTH-WEST, NIGERIA.

Adeniyi, T. (2015). Why Incoming FCT Minister Must Act Fast on Cattle Rustling, in: Daily Trust, 1 July. Retrieved August, 29 2016, from http://www.dailytrust.com.ng /daily/index.php/city-news/58662-why-incoming-fct-administrationmust-act-fast-on-cattle-rustling

Afolabi, C. Y. (2022). Women and insecurity in Nigeria: the way forward. *Frontiers in Sociology*, *7*, 734190.

Akov, E. T. (2017). The resource-conflict debate revisited: Untangling the case of farmer–herdsman clashes in the North Central region of Nigeria. *African Security Review*, *26*(3), 288-307.

Akowe, T., & Kayode, B. (2014). Cattle Rustling: A Northern Nightmare. The Nation, 30 March. Retieved August 30, 2016, from http://thenation onlineng.net/cattle-rustling-northern-nightmare

Anthias, F. (2002), Beyond Feminism and Multiculturalism: Locating Difference and the Politics of Location. Women's Studies International Forum, 25(3): 275–286.

Ayinoko, S. T., Leke, J. O., Akor, O., Okpanachi, A. U., Alhassan, I. D., & Shirama, L. (2024). Impacts of Banditry on Farming Activities, Agri-Business and Food Security. *International Journal of Global Affairs, Research and Development*, *2*(2), 30-45.

Benin Women in Culture, Business & Travel: A Profile of Beninese Women in the Fabric of Society. World Trade Press. ISBN 1-60780-286-4.

Berger, M. T., & Guidroz, K. (Eds.). (2010). *The intersectional approach: Transforming the academy through race, class, and gender*. Univ of North Carolina Press.

Brah A., and Phoenix A. (2004), Ain't I A Woman? Revisiting Intersectionality, Journal of International Women's Studies, 5: 75-86.

Crenshaw, K. (2019). 'Difference'through intersectionality 1. In *Dalit feminist theory* (pp. 139-149). Routledge India.

Ebonine, V. C. (2022). "Darkening the Dark": Assessing the Impact of Banditry on Educational and Socio-Economic Development in Northern Nigeria. *Journal of Black Studies*, *53*(6), 554-585.

ESIEBOMA, J., & EDIGIN, O. (2021). BOKO HARAM INSURGENCY ON UGHELLI NORTH LOCAL GOVERNMENT AREA OF DELTA STATE, NIGERIA. *Innovative Journal of Arts and Social Sciences (ISSN: 2714-3317)*, *3*(3), 28-41.
Gilbert, L.D. (2014). Prolongation of Boko Haram Insurgency in Nigeria: The International Dimensions. Research on Humanities and Social Science, 4(11) 150- 156.
Hansen, W. (2017). Boko Haram: Religious radicalism and insurrection in northern Nigeria. *Journal of Asian and African Studies*, *52*(4), 551-569.
Manu, Y. A. (2023). Youth Bulge, Rural Banditry and Ungoverned Spaces in Nigeria. *University of Nigeria Journal of Political Economy*, *13*(2).
Nigeria Watch. (2020). Tenth report on violence in Nigeria. Retrieved from (https://www.nigeriawatch.org/media/html/NGA-Watch-Report2020_Final.pdf)
Nnoruga, N. J. (2020). Igwebuike: A holistic response to the problem of insecurity in Nigeria. *Interdisciplinary Journal of African & Asian Studies (IJAAS)*, *5*(3).
Nwozor, A., Olanrewaju, J. S., Oshewolo, S., Oladoyin, A. M., Adedire, S., & Okidu, O. (2021). Herder-farmer conflicts: The politicization of violence and evolving security measures in Nigeria. *African Security*, *14*(1), 55-79.
Okoli, A. C., & Ochim, F. (2016). Forestlands and national security in Nigeria: A threat-import analysis. *IIARD International Journal of Political and Administrative Studies*, *2*(2), 43-53.
Okoli, A. C., & Ugwu, A. C. (2019). Of marauders and brigands: Scoping the threat of rural banditry in Nigeria's North West. *Revista Brasileira de Estudos Africanos*, *4*(8).
Okoro, C. B. (2019). Effect of insecurity management on the Nigerian economy and development.
Oladeji, J. O. NIGERIAN ECONOMY AND RURAL LIVELIHOODS: OPPORTUNITIES AND RESILIENCE.
Olaniyan, A. (2018). Foliage and violence: Interrogating forests as a security threat in Nigeria. *African Security Review*, *27*(1), 88-107.
Omorodion, F. I., Onokerhoraye, A. G., Eronmhonsele, J. I., Aitokhuehi, O. J., Abriku, J. O., Hanson, K. C., ... & Imongan, E. O. (2024). COVID-19 Pandemic, Economic Livelihoods, and the Division of Labor in Rural Communities of Delta and Edo States in Nigeria. *Social Sciences*, *13*(6), 320.
Omorodion, F. I., Onokerhoraye, A. G., Eronmhonsele, J. I., Aitokhuehi, O. J., Abriku, J. O., Hanson, K. C., ... & Imongan, E. O. (2024). COVID-19 Pandemic, Economic Livelihoods, and the Division of Labor in Rural Communities of Delta and Edo States in Nigeria. *Social Sciences*, *13*(6), 320.
Tauna, A. (2016). We Have Tamed Cattle Rustling, We Will Tame Kidnapping—Northern Governors. Daily Post. Retrieved March 20, 2016, from http://dailypost.ng/2016/01/30/we-have-tamed-cattle-rustling-wewill-tackle-kidnapping-northerngovernors
Tijdens, K.; Besamusca, J.; van Klaveren, M.; Zerain, A.; Osse, P.; Ceccon, D.; Pralitasari, N.; Flores, A.; Sèna Alinsato, A.; Popescu, A.; Ahmad, A. (2015). "Violence Against Women at the Workplace in Honduraa, Benin, Moldova, Indonesia: a survey by CNV Internationaal, University of Amsterdam/AIAS, WageIndicator Foundation" (PDF). *University of Amsterdam*
Uche, J. C., & Iwuamadi, C. K. (2018). Nigeria: Rural Banditry and Community Resilience in the Nimbo Community. *Conflict Studies Quarterly*, (24).
Uche, J. C., & Iwuamadi, C. K. (2018). Nigeria: Rural Banditry and Community Resilience in the Nimbo Community. *Conflict Studies Quarterly*, (24).
UN Women (2022). Handbook on Gender Mainstreaming for Gender Equality Results. Retrieved from: https://www.unwomen.org/sites/default/ files/2022-02/Handbook-on-gender-mainstreaming-for-gender-equality-results-en.pd

Usman, M. G., & Singh, D. (2021). The persistence of insecurity in Northern Nigeria: A critical analysis on banditry. *NIU International Journal of Human Rights, 8*(XVIII), 11-27.
World Bank and UNHCR. 2016. “Forced Displacement by The Boko Haram Conflict in The Lake Chad Region”. Geneva and Washington, DC: The UNHCR and The World Bank Group.

STRATEJİK TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİ: YAP VEYA SATIN AL KARARI İÇİN BİR MATEMATİKSEL MODEL

STRATEGIC SUPPLY CHAIN MANAGEMENT: A MATHEMATICAL MODEL FOR MAKE OR BUY DECISION

Nadiye Nur ZORAL
Yüksek Lisans Öğrencisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Endüstri Mühendisliği Ana Bilim Dalı
ORCID: https://orcid.org/0009-0008-6246-6814
Tuğba SARAÇ
Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Endüstri Mühendisliği Ana Bilim Dalı
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8115-3206

ÖZET

Günümüz rekabet ortamında, işletmeler için stratejik tedarik zinciri yönetimi eskisinden çok daha önemlidir. Pek çok işletme için hammadde ve yarı mamul temini ile ilgili kararların yanı sıra, üretim süreçlerinde yer alan ikincil işlemlerin gerçekleştirilmesi için iç ya da dış kaynak kullanımı ile ilgili karar alma süreçleri de kritiktir. Kalite kontrol sürecinde hata tespit edilen ürünlerin ayıklanması, paketleme, etiketleme gibi ikincil işlemlerin işletme içinde mi yapılacağı yoksa dış kaynakların mı kullanılacağı ve dış kaynak kullanılacaksa en uygun tedarikçinin seçimi en stratejik kararlardır. Bu kararlar verilirken, maliyet, kalite, teslimat süreleri ve esneklik gibi kriterler dikkate alınarak tedarik zincirinin verimliliği artırılmalı, sürdürülebilir rekabet avantajı elde edilmelidir. Bu çalışmada, 'yap veya satın al' kararı için bir matematiksel model geliştirilmiştir. Geliştirilen matematiksel model, ikincil işlemlerin işletme içinde mi yapılacağı yoksa dış kaynakların mı kullanılacağını değerlendirilecek ve dışarıda yapılacak işlemler için en uygun tedarikçileri belirleyecektir. Dış kaynak kullanımında, birden fazla tedarikçi arasından seçim yaparken toplam maliyet, operasyonel sürdürülebilirlik, esneklik ve riskler analiz edilmektedir. Geliştirilen model, maliyet, kapasite, stok ve verimlilik kriterlerine göre en iyi seçeneği belirlemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada elde edilen bulgular, işletmelerin stratejik karar süreçlerine pratik katkılar sağlama potansiyeline sahiptir. Çalışma sonuçları, tedarik zinciri yönetiminde kaynakların etkin kullanımını destekleyerek, işletmelerin maliyetlerini azaltma ve verimliliklerini artırma yolunda önemli bir rol oynayacaktır.
Anahtar Kelimeler: yap veya satın al, tedarikçi seçimi, tam sayılı doğrusal programlama

ABSTRACT

In today's competitive environment, strategic supply chain management is more important than ever. For many companies, in addition to decisions regarding the supply of raw materials and semi-finished products, decisions regarding the use of internal or external resources to perform secondary operations involved in the production process are also critical. The most strategic decisions are whether to in-house or outsource secondary operations such as sorting, packaging, and labeling of products found to be defective in the quality control process, and if outsourcing is used, the selection of the most appropriate supplier. While making these decisions, the efficiency of the supply chain should be increased by considering criteria such as cost, quality, delivery time, and flexibility, and a sustainable competitive advantage should be achieved. In this study, a mathematical model for the make or buy decisions is developed. The developed mathematical model will evaluate whether the secondary operations will be performed in-house or outsourced and determine the most suitable suppliers for outsourcing. In the case of outsourcing, total cost, operational sustainability, flexibility and risks are analyzed when

choosing among multiple suppliers. The developed model aims to determine the best option based on cost, capacity, inventory and efficiency criteria. The results of the study have the potential to provide practical contributions to the strategic decision-making processes of companies. The results of the study will play an important role in reducing costs and increasing efficiency of companies by supporting the effective use of resources in supply chain management.
Keywords: make or buy, supplier selection, integer linear programming

GİRİŞ

İşletmeler için, stratejik tedarik zinciri yönetiminin önemi gün geçtikçe artmaktadır. Tedarik zinciri yönetimi kapsamında hangi operasyonların iç bünyeden hangilerinin dış kaynaklardan temin edileceği kararı yap ya da satın al (make-or-buy) olarak adlandırılmaktadır. Bu aşamada, satın al kararı beraberinde tedarikçi seçimini de (supplier selection) zorunlu kılmaktadır. İşletmeler tedarikçi seçiminde maliyet, kalite, kabiliyet gibi birden fazla kriteri göz önünde bulundurmaktadır. Ćorić (2021) çalışmasında, imalat sektöründe ürün tedariği ile hizmet tedariği kararlarını etkileyen faktörler arasındaki farkları detaylıca incelemiştir. Ürün satın alımı kararında kalite, dayanıklılık ve maliyet en önemli kriterlerdir. Ürün satın alınırken tedarikçi karşılaştırmasında fiyat, teslimat süresi ve üretim kapasitesine göre değerlendirme yapılır. Hizmet satın alımında ise hizmetin doğası gereği ölçülmesi ve karşılaştırılması daha zordur. Bu yüzden kalite değerlendirmesi genellikle müşteri memnuniyeti ve performans kriterleri üzerinden yapılır.

Bernard ve Mitraille (2023), işletmenin iç maliyetlerinin değişken olduğu bir ortamda, kabiliyeti yüksek ve düşük tedarikçileri kıyaslayarak, maliyet avantajının nasıl değiştiğini incelemiştir. Ribas, vd. (2021), işin kaç tedarikçi ile yapılacağını, bu seçim yapılırken de üretimin yurtdışında mı yurtiçinde mi yapılacağı gibi birçok kriteri inceleyerek stratejik tedarikçi seçimi hakkında çalışma yapmıştır. Rezaei, vd. (2020) ise, iş birlikçi tedarik (co-procurement) kavramını inceleyerek, organizasyonların ortak tedarik süreçlerinden nasıl en iyi şekilde yararlanabileceğini analiz etmektedir. Geleneksel bireysel tedarik süreçlerine kıyasla, iş birlikçi tedarik yaklaşımı, maliyet tasarrufu sağlamak, kaliteyi arttırmak ve tedarik zinciri risklerini azaltmak için birden fazla kuruluşun birlikte çalışmasının faydalarını belirtmişlerdir. Rekabetçi şartlar ve değişken koşullarda belirsizlikler ile başa çıkarak; sürdürülebilir tedarikçi seçimi yapmak için Puška, vd. (2021), bir tarımsal üretim problemi üzerinden, sürdürülebilir tedarikçi seçimi karar verme sürecinin iyileştirilmesi konusunda çalışma yapmışlardır. Chen, vd. (2023), tedarik çeşitlendirme (sourcing diversification) kavramını ele alarak, işletmelerin tedarik stratejilerini nasıl seçtiğini, kaynak tahsisini nasıl yaptığını ve marka gücünün bu süreçlere nasıl etki ettiğini incelemektedir. Firmaların; maliyet avantajı, risk yönetimi ve rekabet üstünlüğü sağlamak amacıyla tedarik süreçlerini çeşitlendirmek durumunda kaldığından bahsetmektedir. Tedarikçi çeşitlendirmenin; riskleri azaltmak, maliyet avantajı sağlamak, esnekliği arttırmak ve sürdürülebilirliği güçlendirmek için yapılabileceğini belirtmişlerdir.

Rosyidi, vd. (2020), tedarikçi seçimi konusuna dolaylı olarak değinmiştir. Özellikle, teşvik mekanizması kapsamında kalite düzeyi yüksek olan tedarikçilere ek teşvikler sağlanarak, kaliteli tedarikçilerin uzun vadeli iş ortakları haline gelmesi teşvik edilmektedir. Kalite seviyesi düşük olan tedarikçiler ise sipariş kaybı veya fiyat indirimi ile karşılaşmaktadır. Doğrudan tedarikçi seçimi sürecine odaklanmasa da, tedarikçilerin kalitesini artırmak için teşvik mekanizmasının nasıl etkili bir araç olarak kullanılabileceğini incelemektedir. Literatürde; tedarikçi seçimini ve yap ya da satın al kararını, bir arada ele alan az çalışma vardır. Bu çalışmada, cam sektöründe üretim yapan bir firmanın; imalat sonrası ikincil operasyonu olan, ürün paketlenmesi, etiketlenmesi, kalite kontrolde tespit edilen ürünlerin ayrılması gibi işlemlerin işletme bünyesinde mi dış kaynak kullanılarak mı yapılacağının kararı ve tedarikçi

seçimi kararları bir arada ele alınmıştır. Ele alınan problem için bir matematiksel model önerilmiştir. Önerilen matematiksel model, erişilen literatür dikkate alındığında; tedarikçi seçimi ve yap ya da satın al kararlarını, bir arada ele alan ilk çalışmadır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde; problemin tanımı, matematiksel modelin oluşturulması, çözülen problemin detaylandırılması, sonuç ve tartışma bölümleri bulunmaktadır.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Ele Alınan Problem

Cam sektöründe imalat yapan bir işletmede *n* farklı ürün üretilmektedir. Üretilen ürünlerin paketlenme işlemleri işletme içerisinde yapılabilmekle beraber *m* farklı dış paketleme firmasına işler bölünmeksizin her ürün için ayrı ayrı olmak üzere yaptırılabilmektedir. Dış paketleme firmalarına atanan işlerin terminleri 5 haftalık periyotlar ile atanmaktadır.

Her ürün, ambalajının değişkenliğine göre birden fazla şekilde paketlenebilip farklı nihai ürüne dönüşebilmektedir. Ürünlerin paketleme zorluğu ambalajın tipine göre değişkenlik göstermektedir. Her dış paketleme firmasında her ürün için paketleme süreleri ve maliyetleri farklılaşmaktadır.

Problemde ürünlerin işletme içerisinde mi veya dış paketleme firmasında mı paketleneceği, dış paketleme firmasında paketlenecek ise işlerin hangi firmaya atanacağı sorularına belirtilen kısıtlar ve amaç fonksiyonu doğrultusunda yanıt aranmaktadır. Amaç toplam maliyeti en küçüklemektir. Ele alınan kısıtlar aşağıda listelenmiştir:

- Her iş mutlaka bir firmaya ya da işletmeye atanır.
- Dış paketleme firmalarının ve işletmenin kapasiteleri aşılamaz.
- Firma sayısı, atanan ürün ve haftalar tamsayı olmalı ve negatif olmamalıdır.
- Her dış paketleme firmasının minimum kapasite doluluk oranı sağlanmalıdır.
- Dış paketleme firmalarının toplam çalışma süreleri dengeli olmalıdır.
- Atanacak ürünün paketleme maliyeti en düşük olan dış paketleme firmasına iş ataması önceliklidir.
- G depo yerindeki ürünler sadece dış paketleme firması “2” ye atanabilir.
- Haftalık atanan işler içerisinde ambalajı stokta olmayan işler var ise termini en yakın haftadaki ambalajı stokta olan iş atanmalıdır.
- Haftalık atanan işler içerisinde ürünü stokta olmayan işler var ise termini en yakın haftadaki ürünü stokta olan iş atanmalıdır.
- Haftalık iş ataması yapılırken ambalaj ilgili haftada stoklara girecek ise işlerin ataması yapılmalıdır.
- Haftalık iş ataması yapılırken ürün ilgili haftada stoklara girecek ise işlerin ataması yapılmalıdır.

Önerilen Matematiksel Model

İndis kümeleri:

I: Ürünler, I={1,2,…,n}, $i \in I$

J: Dış paketleme firmaları, J={1,2,..,m}, $j \in J$

K: Haftalar K={1,2,3,4,5} $k \in K$

Parametreler:

c_{ij} : Ürün *i* ' nin dış paketleme firması *j* için birim maliyeti (tl)

n_j : Dış paketleme firması *j*'nin günlük çalışma kapasitesi (dk)

d_j : Dış paketleme firması *j*'nin minimum çalışma doluluğu (dk)

s_{ij} : Ürün *i*'nin dış paketleme firması *j* için birim paketleme süresi (dk)

p_i : Ürün *i*’nin sipariş adedi (adet)

b_i : *i*. ürün depo "G" de ise 1 diğer durumda 0
r_i : Ürün *i* için en düşük maliyeti sağlayan firma *j*'nin maliyeti (₺)
$r_i = enk\{c_{ij}\}, \quad \forall i \in I, j \in J$

w_{ik} : k. haftaya yetecek kadar ürün var ya da k. hafta içerisinde tamamlanacak ise 1 diğer durumda 0
u_{ik} : k. haftaya yetecek kadar ambalaj malzemesi var ya da k. hafta içerisinde tamamlanacak ise 1 diğer durumda 0

q_{ik} : u_{ik} ve w_{ik} 1 ise 1, u_{ik} veya w_{ik} 0 olduğu durumda 0
$q_{ik} = \begin{cases} 1, & eğer\ w_{ik} + u_{ik} > 1 \\ 0, & eğer\ w_{ik} + u_{ik} \leq 1 \end{cases}, \quad w_{ik}, u_{ik}, q_{ik} \in \{0,1\}$

Karar Değişkenleri:
x_{ijk} : Ürün *i* dış paketleme firması *j*'de *k*. haftada paketlenecekse 1 diğer durumda 0
y_{ij} : Ürün *i*'nin dış paketleme firması *j*'ye atanan toplam miktarı (adet)
t_j : Dış paketleme firması *j*'nin çalışma süresi (dk)
h_{ij} : Ürün *i* firma *j*'ye atanmışsa 1 değil ise 0

Kısıtlar:

- Her ürünün bir firmaya atanma kısıtı

$$\sum_j \sum_k x_{ijk} \geq 1, \quad \forall i \tag{1}$$

- Ürün Depo "G" de ise 2. paketleme firmasına atanması kısıtı

$$x_{ijk} = 0, \quad \forall i, j, k : b_i = 1,\ j \neq 2 \tag{2}$$

- Dış paketleme firmasına atanan işlerin, firmanın kapasitesini aşmama kısıtı

$$\sum_i x_{ijk} \cdot s_{ij} \cdot p_i \leq n_j, \quad \forall j, k \tag{3}$$

- Dış paketleme firmalarının minimum doluluk kısıtı

$$\sum_i x_{ijk} \cdot s_{ij} \cdot p_i \geq d_j, \quad \forall j, k \tag{4}$$

- Firmaların toplam çalışma sürelerinin dengelenmesi kısıtı

$$\sum_i \sum_k x_{ijk} \cdot s_{ij} \cdot p_i + e1_j^- - e1_j^+ = n_j, \quad \forall j \in J \tag{5}$$

- En düşük maliyetli firmanın seçilerek işin öncelikli olarak o firmaya atanması kısıtı

$$x_{ijk} \cdot c_{ij} \leq r_i + e2_i, \quad \forall i \in I, j \in J, k \in K \tag{6}$$

- Her ürünün yalnızca bir firmaya atanması ve herhangi bir ürüne birden fazla firma atanmaması kısıtı

$$\sum_j h_{ij} = 1, \quad \forall i \tag{7}$$

- Haftalara atanan işlerin toplamının, toplam sipariş adedine eşit olma kısıtı

$$\sum_j \sum_k x_{ijk} \cdot p_i = p_i, \quad \forall i \tag{8}$$

- Ürünün ve ambalajın stokta olup olmama kısıtı, stok yok ise en yakın terminli işi atama kısıtı

$$x_{ijk} \leq q_{ik}, \qquad \forall i \in I, j \in J, k \in K \tag{9}$$

- Pozitif ve tamsayı olma kısıtı

$$x_{ijk} \in Z, \forall i, j, k \tag{10}$$
$$Z \geq 0 \tag{11}$$

Amaç Fonksiyonu:
İşletme ya da dış paketleme firmasına atanan işlerin maliyetinin en küçüklenmesi kısıtı

$$enkZ = \sum_i \sum_j \sum_k p_i \,.\, c_{ij} \,.\, x_{ijk} + 10^{-4} \,.\, \left(\sum_i e2_i + \sum_j e1_j^- + e1_j^+ \right) \tag{12}$$

CAM SEKTÖRÜNDE ÜRETİM YAPAN BİR FİRMADA UYGULAMA

Cam sektöründe imalat yapan bir işletmenin ürünleri; üretildikten sonra paketleme, etiketleme, kalite kontrolde tespit edilen hatalı ürünleri ayırma gibi ikincil işlemlere gereksinim duymaktadır. Bu işletme ikincil işlemlerini hem kendi bünyesinde hem de dış kaynaklara yaptırabilmektedir. İşletmenin hizmet satın alımı yaptığı 3 farklı tedarikçi bulunmaktadır. İşletme için hangi ürünlerin kendi bünyesinde, hangilerinin dış kaynak kullanılarak yapılması gerektiğini; buna bağlı olarak dışarıda yaptıracağı işlerde hangi tedarikçiyi seçeceği konusunda karar verilmektedir. Bu tedarikçilerin sayısı, fiyatları, verimlilikleri ve kapasiteleri dönemsel olarak değişmektedir. İşler 5 haftalık periyotlar ile atanmaktadır. Bu problemde ambalaj malzemesi ve nihai ürün stok durumları göz önünde bulundurulmalıdır. 3 tedarikçiden 1 tanesi olan firma 2'nin ek depolama alanı bulunmakta olup, bu depo yerinde bulunan ürünler mutlaka firma 2'ye atanmalıdır. Dolayısıyla elimizdeki veri grubu için ilk 60 kalem ürünün 2. Tedarikçide yapılması zorunludur. Matematiksel model çözülürken 5 haftalık firma tarafından gerçekleştirilen hizmet satın alımı ve tedarikçi seçimi kararları incelenmiştir. Gerçekleşen sonuçlar ile matematiksel model ile elde edilen sonuçlar karşılaştırılarak; modelin ne kadar iyileşme sağladığı incelenmiştir. Ele alınan ayda ikincil işlem gerektiren; farklı sipariş adetlerine ait toplam 263 kalem ürün bulunmaktadır. Önerilen matematiksel model ile cam imalatı yapan işletmenin ilgili ayın verileri dikkate alınarak yeniden iş ataması yapılmıştır. Şirket gizlilik politikaları sebebi ile kullanılan veriler, niteliği değiştirilmeden; belirli

katsayılarla çarpılarak kullanılmıştır. Mevcut durumda işlerin hangi firmalara atandığı Tablo 1'de, matematiksel model ile elde edilen atamalar ise Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 1. Mevcut durumda işlerin atama durumu

Ü	T1	T2	T3	İ	Ü	T1	T2	T3	İ	Ü	T1	T2	T3	İ	Ü	T1	T2	T3	İ
1		✓			67			✓		133	✓				199				✓
2		✓			68			✓		134	✓				200				✓
3		✓			69			✓		135	✓				201				✓
4		✓			70			✓		136	✓				202				✓
5		✓			71			✓		137	✓				203				✓
6		✓			72			✓		138	✓				204				✓
7		✓			73			✓		139	✓				205				✓
8		✓			74			✓		140	✓				206				✓
9		✓			75			✓		141	✓				207				✓
10		✓			76			✓		142	✓				208				✓
11		✓			77			✓		143	✓				209				✓
12		✓			78			✓		144	✓				210				✓
13		✓			79			✓		145	✓				211				✓
14		✓			80			✓		146	✓				212				✓
15		✓			81			✓		147	✓				213				✓
16		✓			82			✓		148	✓				214				✓
17		✓			83			✓		149	✓				215				✓
18		✓			84			✓		150	✓				216				✓
19		✓			85			✓		151	✓				217				✓
20		✓			86			✓		152	✓				218				✓
21		✓			87			✓		153	✓				219				✓
22		✓			88			✓		154	✓				220				✓
23		✓			89			✓		155	✓				221				✓
24		✓			90			✓		156	✓				222				✓
25		✓			91			✓		157				✓	223				✓
26		✓			92			✓		158				✓	224				✓
27		✓			93			✓		159				✓	225				✓
28		✓			94			✓		160				✓	226				✓
29		✓			95			✓		161				✓	227				✓
30		✓			96			✓		162				✓	228				✓
31		✓			97			✓		163				✓	229				✓
32		✓			98			✓		164				✓	230				✓
33		✓			99			✓		165				✓	231				✓
34		✓			100			✓		166				✓	232				✓
35		✓			101			✓		167				✓	233				✓
36		✓			102			✓		168				✓	234				✓
37		✓			103			✓		169				✓	235				✓
38		✓			104	✓				170				✓	236				✓
39		✓			105	✓				171				✓	237				✓
40		✓			106	✓				172				✓	238				✓
41		✓			107	✓				173				✓	239				✓
42		✓			108	✓				174				✓	240				✓
43		✓			109	✓				175				✓	241				✓
44		✓			110	✓				176				✓	242				✓
45		✓			111	✓				177				✓	243				✓
46		✓			112	✓				178				✓	244				✓
47		✓			113	✓				179				✓	245				✓
48		✓			114	✓				180				✓	246				✓
49		✓			115	✓				181				✓	247				✓
50		✓			116	✓				182				✓	248				✓
51		✓			117	✓				183				✓	249				✓
52		✓			118	✓				184				✓	250				✓
53		✓			119	✓				185				✓	251				✓
54		✓			120	✓				186				✓	252				✓
55		✓			121	✓				187				✓	253				✓
56		✓			122	✓				188				✓	254				✓
57		✓			123	✓				189				✓	255				✓
58		✓			124	✓				190				✓	256				✓
59		✓			125	✓				191				✓	257				✓
60		✓			126	✓				192				✓	258				✓
61			✓		127	✓				193				✓	259				✓
62			✓		128	✓				194				✓	260				✓

63			✓	129	✓			195				✓	261				✓
64			✓	130	✓			196				✓	262				✓
65			✓	131	✓			197				✓	263				✓
66			✓	132	✓			198				✓					

Ü: Ürün, T1: 1. Tedarikçi, T2: 2. Tedarikçi, T3: 3. Tedarikçi, İ: İşletme

Tablo 2. Matematiksel model ile işlerin atama durumu

Ü	T1	T2	T3	İ	Ü	T1	T2	T3	İ	Ü	T1	T2	T3	İ	Ü	T1	T2	T3	İ
1		✓			67			✓		133		✓			199		✓		
2		✓			68		✓			134		✓			200		✓		
3		✓			69			✓		135		✓			201	✓			
4		✓			70		✓			136			✓		202	✓			
5		✓			71			✓		137			✓		203	✓			
6		✓			72			✓		138			✓		204		✓		
7		✓			73			✓		139		✓			205		✓		
8		✓			74			✓		140			✓		206			✓	
9		✓			75			✓		141			✓		207	✓			
10		✓			76			✓		142			✓		208		✓		
11		✓			77			✓		143			✓		209		✓		
12		✓			78		✓			144			✓		210	✓			
13		✓			79			✓		145			✓		211	✓			
14		✓			80			✓		146	✓				212	✓			
15		✓			81			✓		147			✓		213				✓
16		✓			82			✓		148			✓		214	✓			
17		✓			83				✓	149		✓			215				✓
18		✓			84				✓	150		✓			216				✓
19		✓			85				✓	151			✓		217				✓
20		✓			86				✓	152			✓		218				✓
21		✓			87				✓	153		✓			219				✓
22		✓			88				✓	154		✓			220				✓
23		✓			89				✓	155		✓			221		✓		
24		✓			90				✓	156			✓		222			✓	
25		✓			91				✓	157				✓	223				✓
26		✓			92				✓	158				✓	224	✓			
27		✓			93				✓	159		✓			225				✓
28		✓			94				✓	160		✓			226	✓			
29		✓			95				✓	161				✓	227			✓	
30		✓			96				✓	162		✓			228				✓
31		✓			97				✓	163			✓		229	✓			
32		✓			98				✓	164			✓		230	✓			
33		✓			99				✓	165			✓		231		✓		
34		✓			100				✓	166		✓			232		✓		
35		✓			101				✓	167	✓				233				✓
36		✓			102				✓	168				✓	234	✓			
37		✓			103				✓	169		✓			235	✓			
38		✓			104				✓	170	✓				236			✓	
39		✓			105			✓		171			✓		237	✓			
40		✓			106				✓	172			✓		238	✓			
41		✓			107				✓	173			✓		239				✓
42		✓			108				✓	174				✓	240				✓
43		✓			109				✓	175			✓		241	✓			
44		✓			110				✓	176		✓			242	✓			
45		✓			111				✓	177		✓			243	✓			
46		✓			112				✓	178		✓			244				✓
47		✓			113				✓	179		✓			245	✓			
48		✓			114				✓	180			✓		246				✓
49		✓			115				✓	181		✓			247				✓
50		✓			116				✓	182		✓			248	✓			
51		✓			117				✓	183		✓			249				✓
52		✓			118				✓	184				✓	250		✓		
53		✓			119				✓	185			✓		251	✓			
54		✓			120				✓	186	✓				252			✓	
55		✓			121				✓	187			✓		253				✓
56		✓			122				✓	188		✓			254			✓	
57		✓			123				✓	189	✓				255				✓
58		✓			124				✓	190		✓			256		✓		
59		✓			125				✓	191		✓			257	✓			

60	✓		126		✓	192	✓		258		✓
61	✓		127		✓	193		✓	259		✓
62	✓		128		✓	194	✓		260		✓
63		✓	129		✓	195	✓		261		✓
64		✓	130	✓		196	✓		262	✓	
65	✓		131	✓		197	✓		263	✓	
66	✓		132	✓		198	✓				

Ü: Ürün, T1: 1. Tedarikçi, T2: 2. Tedarikçi, T3: 3. Tedarikçi, İ: İşletme

Tablo 1-2 de verilen, matematiksel modelin sunduğu çözüm ile mevcut durumda işlerin ataması incelendiğinde işletmeye atanan işlerin azalıp dış tedarikçilere atanan işlerin arttığı görülmüştür.

İşletme tarafından yapılan iş atamasında toplam maliyet 179.517.200,14 ₺ olurken, önerilen model ile toplam ödenen miktar 162.069.500,11 ₺ olmuştur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada yap veya satın al kararlarının eş zamanlı verilebilmesi ve en uygun tedarikçinin seçilebilmesi için bir matematiksel model önerilmiştir. Önerilen matematiksel model cam sektöründe imalat yapan bir işletmenin problemini çözmek için kullanılmıştır ve %9,72 oranında iyileşme elde edilmiştir. Önerilen çözüm yaklaşımı, sadece bu işletmeye özel değildir, yap veya satın al kararlarını bir arada veren pek çok firma için de çözüm oluşturabilecektir.

Gelecekte daha büyük boyutlu problemlerin çözümü için sezgisel ya da meta sezgisel yöntemler geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

Ćorić, D.S. (2021). *Factors Influencing Organisational Buying Decisions in the Manufacturing Industry: Are Products and Services Procurement Different.* Zagreb International Review of Economics and Business, 24(1), 99 – 111. https://doi.org/10.2478/zireb-2021-0005

Bernard, C., Mitraille, S. (2023). *Outsourcing horizontally differentiated tasks under asymmetric information.* International Journal of Industrial Organization, 89(102971), 0167-7187. https://doi.org/10.1016/j.ijindorg.2023.102971

Ribas I., Lusa A., Corominas A. (2021). *Multi-Step Process for Selecting Strategic Sourcing Options when Designing Supply Chains.* Journal of Industrial Engineering and Management, 14(3), 477-495. https://doi.org/10.3926/jiem.3391

Rezaei, J., Pourmohammadzia, N., Dimitropoulos, C., Tavasszy, L., Duinkerken, M. (2020). *Co-procurement: making the most of collaborative procurement.* International Journal of Production Research, 58(15), 4529–4540. https://doi.org/10.1080/00207543.2020.1770355

Puška, A., Nedeljković, M., Hashemkhani Zolfani, S., Pamučar, D. (2021). *Application of Interval Fuzzy Logic in Selecting a Sustainable Supplier on the Example of Agricultural Production.* Symmetry, 13(5), 774. https://doi.org/10.3390/sym13050774

Chen, Y., Chen G., Xu, J., Duan, H. (2023). *Sourcing diversification: Strategy selection, sourcing allocation and brand power.* Computers & Industrial Engineering, 181, 109307. https://doi.org/10.1016/j.cie.2023.109307

Rosyidi, C. N., Imamah, N. U. F., Jauhari, W. A. (2020). *An optimization model of make or buy decision and quality improvement of components using rebate.* Cogent Engineering, 7(1), 1767266. https://doi.org/10.1080/23311916.2020.1767266

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİN GIDA ENFLASYONU HAKINDA ALGILARI *

Doç. Dr. Özge Can NİYAZ ALTINOK[1], Emir Han UĞUZ[2], Mahmut KIRGIL[3], Dilara AKKUŞ[4], Beyza TOPAL[5], Ezgi BEKTAŞ[6], Ahmet Eren ÇELİK[7]

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi,
ORCID ID: 0000-0002- 4958-9931
[2,3,4,5,6,7] Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi,
Lisans Mezunları

ÖZET

Gıda enflasyonu, dünyada her geçen yıl daha fazla hissedilen önemli bir sorundur. Bu etki özellikle Türkiye'de güçlü bir şekilde hissedilmektedir. Araştırmanın amacı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi öğrencilerinin gıda enflasyonu hakkındaki algılarını araştırmaktır. Bu araştırma birincil verilere dayanmaktadır. Veriler, 593 öğrenci tarafından yüz yüze yapılan anketler sonucunda elde edilmiştir. Veri analizinde basit istatistiksel yöntemler kullanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde sayı ve yüzde gibi yöntemlerden faydalanılmıştır.

Araştırma bulgularına göre, öğrencilerin %56,3'ü kız, %43,7'si erkektir. Öğrencilerin %18,0'i eğitim fakültesinde, %18,0'i mühendislik fakültesinde, %16,5'i siyasal bilgiler fakültesinde, %16,0'ı ziraat fakültesinde, %14,8'i fen edebiyat fakültesinde, %13,5'i ilahiyat fakültesinde, %2,6'sı sosyal bilimler fakültesinde, %0,6'sı iletişim fakültesinde okumaktadır.

Öğrencilerin masraf aralığına baktığımızda; 2.000TL ve altında olanlar %6,7, 2001- 3000TL aralığında olanlar %16,2, 3001-4000TL aralığında olanlar %10,6, 4001-5000TL aralığında olanlar %8,8, 20001-6000TL aralığında olanlar %5,6, 6001-7000TL aralığında olanlar %9,4, 7001-8000TL aralığında olanlar %9,6, 8001-9000TL aralığında olanlar %5,9, 9001- 10000TL aralığında olanlar %5,7, 10001-11000TL aralığında olanlar %2,5, 11001-12000TL aralığında olanlar %1,9, 12001-13000TL aralığında olanlar %2,9, 13001-14000TL aralığında olanlar %4,0, 15001-16000TL aralığında olanlar %3,4, 16001-17000TL aralığında olanlar %1,3, 17001-18000TL aralığında olanlar %0,2, 18001-19000TL aralığında olanlar %0,7, 19001-20000TL aralığında olanlar %1,9, 20001TL ve üzeri alanlar ise %2,7 oranındadır.

Devlet yurdunda kalan öğrencilerin oranı %53,1, öğrenci evinde kalanların oranı %23,4, özel yurtta kalanların oranı %16,0, aile evinde kalanların oranı %5,4, akraba ve tanıdıkların evinde kalanların oranı ise %2,0 olarak belirlenmiştir.

Araştırma kapsamında öğrencilerin enflasyonu ilk kez duydukları kaynakların dağılımı; televizyon %48,9, internet %38,2, arkadaş ortamı %4,2, derste %4,0, radyo %0,3 ve diğer kaynaklar %2,1 olarak bulunmuştur.

Araştırma kapsamındaki öğrencilerin Türkiye'deki enflasyonu değerlendirme durumuna göre dağılımı ise şu şekildedir: Çok yüksek diyenler %67,3, yüksek diyenler %25,3, normal diyenler %2,7, düşüktür diyenler %2,7, çok düşüktür diyenler %2,0 olarak bulunmuştur.

Araştırma kapsamındaki öğrencilerin gıda grupları fiyatlarını değerledirme durumları ölçek ortalaması dikkate alındığında kırmızı et (4,8) fiyatının çok yüksek, süt ürünleri (4,7) fiyatlarının çok yüksek, kırmızı et ürünleri, meyve, sebze, fast food menüler, ev yemekleri (4,6) fiyatlarının çok yüksek, beyaz et, deniz ürünleri, yumurta, şarküteri ürünleri, süt (4,5) fiyatlarının çok yüksek, zeytin çeşitleri ve baklagiller (4,4) fiyatlarının yüksek, atıştırmalık (4,3) fiyatlarının yüksek, ekmek ve unlu mamul, balık (4,2) fiyatlarının yüksek, kuruyemiş ve makarna (4,0) fiyatlarının ise yüksek olduğunu belirtmişlerdir.

Yapılan tüm araştırma bulgularından yola çıkarak üniversite öğrencilerinin gıda enflasyonunu nedeniyle beslenme ve öğrenim güçlüğü çektiği sonucuna varılmıştır. Bu kapsamda

öğrencilerin gıda enflasyonunda etkilenme durumlarını azaltacak genel ve yerel beslenme politikalarına ihtiyaç duyulmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Gıda, Enlasyon, Öğrenci.

UNIVERSITY STUDENTS' PERCEPTIONS ON FOOD INFLATION

ABSTRACT
Food inflation is an important problem that is felt more and more in the world every year. This impact is felt especially strongly in Turkey. The aim of the research is to investigate the perceptions of Çanakkale Onsekiz Mart University students about food inflation. This research is based on primary data. The data was obtained as a result of face-to-face surveys conducted by 593 students. Simple statistical methods were used in data analysis. Methods such as numbers and percentages were used to evaluate the data.
According to the research findings, 56.3% of the students are girls and 43.7% are boys. students 18.0% in the faculty of education, 18.0% in the faculty of engineering, 16.5% in the faculty of political sciences, 16.0% in the faculty of agriculture, 14.8% in the faculty of science and letters, 13%, 5 of them are studying at the faculty of theology, 2.6% at the faculty of social sciences, and 0.6% at the faculty of communication.
When we look at the expense range of students; Those worth 2,000 TL and below are 6.7%, those between 2001-3000 TL are 16.2%, those between 3001-4000 TL are 10.6%, those between 4001-5000 TL are 8.8%, those between 20001-6000 TL are 5.6%, Those between 6001-7000TL 9.4%, those between 7001-8000TL 9.6%, those between 8001-9000TL 5.9%, those between 9001-10000TL 5.7%, those between 10001-11000TL 2.5%, those between 11001-12000TL 1.9%, those between 12001-13000TL 2.9%, those between 13001-14000TL 4.0%, those between 15001-16000TL 3.4%, those between 16001-17000TL 1.3%, those between 17001-18000TL 0.2%, those in the range of 18001-19000 TL are 0.7%, those in the range of 19001-20000 TL are 1.9%, and those in the range of 20001 TL and above are 2.7%.
The rate of students staying in public dormitories was 53.1%, the rate of students staying in student houses was 23.4%, the rate of students staying in private dormitories was 16.0%, the rate of students staying in family houses was 5.4%, and the rate of students staying in the houses of relatives and acquaintances was 2.0%. .
Within the scope of the research, the distribution of sources where students first heard about inflation; Television was found to be 48.9%, internet 38.2%, circle of friends 4.2%, lessons 4.0%, radio 0.3% and other sources 2.1%.
The distribution of the students within the scope of the research according to their evaluation of inflation in Turkey is as follows: 67.3% say it is very high, 25.3% say it is high, 2.7% say it is normal, 2.7% say it is low, 2% say it is very low, It was found to be 0.
Considering the scale average of the students' evaluation of the prices of food groups within the scope of the research, the price of red meat (4.8) is very high, the prices of dairy products (4.7) are very high, red meat products, fruits, vegetables, fast food menus, home cooking (4.6) prices are very high, white meat, seafood, eggs, delicatessen products, milk (4.5) prices are very high, olive varieties and legumes (4.4) prices are high, snacks (4.3) prices are high, They stated that the prices of bread, bakery products, fish (4.2) were high, and the prices of nuts and pasta (4.0) were high.
Based on all research findings, it has been concluded that university students have difficulties in nutrition and education due to food inflation. In this context, general and local nutrition policies are needed to reduce students' exposure to food inflation.
Key Words: Food, Inflation, Student.

GİRİŞ

Konunun Önemi

Enflasyon, ekonomi de genel fiyat seviyelerinin sürekli olarak artması ve para biriminin satın alma gücünün azalması durumudur. Ülkemizde son dönemlerde gıda hareketleri tartışılan konulardan biridir. Çünkü gıda ürünleri insan ihtiyaç hiyerarşisinde ilk sırada olması ve TÜFE içinde en fazla ağırlığa sahip alt gruptur. Bundan dolayı artan gıda fiyatları hane halklarının gelir ve refah düzeyini etkilemektedir. Ek olarak gıda fiyatları enflasyonun nedeni olarak görülmesi sonucunda enflasyonla mücadelede önem arz etmektedir.

Türkiye, Eylül(2022) ayı itibarıyla uzun yıllar ekonomik kriz, silahlı çatışma gibi farklı kriz unsurlarını yaşamış pek çok ülkeyi geçerek sırasıyla Zimbabve, Lübnan ve Venezüella'nın ardından dünyanın en yüksek dördüncü gıda enflasyonuna sahip (İBB ve İPA,2022),Eylül 2022 itibariyle en yüksek gıda enflasyonuna sahip ilk 10 ülke içindedir.

TÜİK verilerine göre sadece son bir yıl içerisinde (Eylül2021-Eylül 2022)Türkiye gıda enflasyonu %29'dan %90'a,İTO verilerine göre ile İstanbul gıda enflasyonu %20'den %113'e çıkmıştır (İBA,2021).

Enflasyon, ülke ekonomilerinin makroekonomik istikrarı için önemli bir sorun teşkil etmektedir. Türkiye ekonomisi uzun yıllar enflasyonla mücadele etmekte ve bundan dolayı enflasyon oranlarında yaşanan artışların nedenlerini ortaya çıkarmak önem arz etmektedir. Son yıllarda Türkiye'de gıda fiyatlarında yaşanan artış enflasyonun sebebi olduğuna ilişkin tartışmalar bulunmaktadır. Türkiye ekonomisine ilişkin veriler incelendiğinde, gıda fiyat enflasyonun seyrinin tüketici fiyat enflasyonunun üzerinde artış gösterdiği görülmektedir (Oral, 2020). Tarımsal ürünler genel ÜFE'ye veya genel TÜFE'ye göre daha hızlı artması durumuna "gıda enflasyonu" denilmektedir (Yavuz, 2022). FAO 2003-2016 gıda fiyat endeksi (2009'daki düşme hariç) 2011'e kadar artmaya devam etmiştir, 2011-2016 arasındaki düşüşten sonra 2020'de dünya genelinde başlayan artış endeksi 91'den 113'e çıkmıştır (Yavuz,2022). Türkiye, Eylül 2022 itibarıyla gıda enflasyonu en yüksek ülkeler arasında dördüncü sırada yer almaktadır (The World Bank, 2022). Artan gıda fiyatları toplumun tüm kesimini etkileyen bir konudur. Çünkü tüm bireyler için beslenme ihtiyacı temel gereksinimdir ve gıda ürünleri insan ihtiyaçları hiyerarşisinde ilk sırada yer almaktadır. Gıda ürünleri özellikle düşük gelirli hanelerin tüketim harcamaları içinde önemli bir paya sahiptir (Oral, 2020).

Gıda enflasyonu, ekonomik istikrarı tehdit eden önemli bir sorundur ve birçok ülkenin karşı karşıya olduğu bir zorluktur. Bu çalışma, gıda enflasyonunun Türkiye'deki etkilerini incelemektedir. Enflasyonun genel tanımından başlayarak, gıda enflasyonunun özelliklerini ve nedenlerini ele almak, Türkiye'deki gıda enflasyonu üzerinde derinlemesine bir anlayış sağlamayı amaçlamaktadır. Son yıllarda yaşanan doğal afetler ve küresel pandemi gibi olaylar, Türkiye'de gıda enflasyonunun artmasına ve ekonomik dengelerin sarsılmasına neden olmuştur. Bu çalışma, gıda enflasyonunun Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yapısı üzerindeki etkilerini anlamak için bir adım olarak değerlendirilebilir. Bu girişim, gıda enflasyonunun ülke ekonomisine ve toplumuna olan etkilerini anlamak ve bu sorunla başa çıkmak için stratejiler geliştirmeye yönelik daha kapsamlı bir araştırmanın önünü açabilir.

Son yıllarda giderek artmaya devam eden gıda enflasyonu günlük yaşamı olumsuz etkilemesi ve Türkiye gündeminde önemli bir konu olması bu nedenle konuyla ilgili alanda yapılan çalışmalar önemlidir.

Araştırmanın Önemi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi öğrencilerinin gıda enflasyonu konusundaki bilincinin araştırılması önemli görülmüştür. Bu konudaki bilincin araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi öğrencilerinin arasında yapılan geniş kapsamlı bir anket çalışmasıyla gıda enflasyonu konusundaki bilinç artırılmıştır.

Öğrencilerin gıda enflasyonu hakkında farkındalık,tutum ve davranışlarının belirlenmesi amacıyla yapılan çalışmadır.Farkındalık düzeyini değerlendirmek,maddi durum bütçelerinin

incelenmesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesinde okuyan öğrencilerin yaş,demografik,sosyo- ekomik özelliklerine göre anket uygulamasıyla bilgiler toplanmıştır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışma ünivertsiye öğrencilerinin gıda enflasyonu hakkında farkındalık tutum ve davranışlarının belirlenmesi öğrencilerin enflasyonun gıda fiyatları üzerindeki etkisini,bilgi düzeylerini,ekonomik durumlarını,Çanakkale Onsekiz Mart Ünivertesi öğrencilerinin üzerinde etkisini anlamaya yöneliktir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmanın ana materyali Çanakkale Onsekiz Mart Ünivertsitesi Terzioğlu ve Anafartalar Kampüsünde bulunan lisans öğrencileri ile yüzyüze gerçekleştirilen ankatlerden elde edilen veriler oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında, Çanakkale Onsekiz Mart Ünivertesi Terzioğlu Kampüsü ve Anafartalar Kampüsünde bulunan 8 fakültedeki öğrenciler ile görüşülmüştür. Eğitim Fakültesi, Mühendislik Fakültesi, Siyasal Bilimler Fakültesi,Ziraat Fakültesi,Fen Edebiyat Fakültesi, İlahiyat Fakültesi,Spor Bilimleri Fakültesi ve İletişim Fakültesi.

Araştırma sürecinde, devam zorunluluğu olmayan öğrencilerle, devamsızlık hakkını kullanan öğrencilerle anket yapmaya istekli olmayan öğrencilerle ve anketi tamamlamış olsa da sonuçları tutarlı olmayan öğrencilerle toplamda 593 öğrenciyle başarılı bir şekilde görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu sayı, genel öğrenci kitlesini oldukça iyi temsil etmektedir ve araştırma için gayet yeterli kabul edilmiştir.

Bu çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi 2023-2024 Güz Eğitim Öğretim Dönemi'nde aktif olarak kayıtlı lisans öğrencilerinden elde edilen birinci el verilere dayanmaktadır. Bu öğrenciler, araştırmanın ana kitlelerini oluşturmaktadır.

Çalışmanın ana materyalini Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Terzioğlu Kampüsünde eğitim gören toplam 593 lisans öğrencisi ile yüz yüze yapılan anketlerin sonuçları oluşturmaktadır. Anketler toplam 8 farklı fakültede yapılmıştır. Ziraat Fakültesi (95 öğrenci), Fen-Edebiyat Fakültesi (88 öğrenci), Mühendislik Fakültesi (107 öğrenci), Eğitim Fakültesi (98 öğrenci), İlahiyat Fakültesi (80 öğrenci), İletişim Fakültesi (3 öğrenci), Spor Bilimleri Fakültesi (15 öğrenci) anket yapılmıştır. Öğrencilerden elde edilen veriler temel istatistiki yöntemlerle değerlendirilip, SPSS programında frekans analizi yöntemi ile sayı,yüzde yöntemleri kullanılmıştır.

Araştırma kapsamında hazırlanan anket formu, öğrencilerin demografik özelliklerini ve ailelerine ilişkin bilgileri, enflasyon ve gıda enflasyonu konularındaki farkındalıklarını,gıda gruplarınıa göre fiyatlar konusundaki tutumlarını ve bir yılda gıda gruplarında yaşanan enflasyon artışına ilişkin tutumlarını içeren 32 sorudan oluşmaktadır. Anket formu kolay cevaplanabilir şekilde hazırlanmıştır. Ortalama 10-15 dakika süren bir ankettir. Elde edilen verilerin değerlendirilmesinde, temel istatiksel göstergeler kullanılmıştır .Nominal ve ordinal değişkenlerin değerlendirilmesinde sayı ve frekans dağılımı (yüzde)hesaplanmıştır.5'li Likert ölçeğine dayalı değişkenliklerin değerlendirilmesinde ise ağırlıklı ortalama formülü kullanılmıştır.

Lisans öğrencilerinden elde edilen birincil veriler temel istatistiki yöntemler ile değerlendirilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde, sayı, yüzde gibi yöntemlerden yararlanılmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI

1) Araştırma kapsamındaki lisans öğrencilerinin demografik özellikleri

Tablo 1'de, ankete katılanların cinsiyet dağılımı sunulmuştur. Tabloya göre, erkek katılımcı sayısı kız katılımcı sayısından daha fazladır. Bu dağılıma göre, erkek öğrenciler %56,3 oranında temsil edilmekte, kalan %43,7 ise kız öğrencilerden oluşmaktadır.

Tablo 1. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin cinsiyetlerine göre dağılımı (%)

N=593	Sayı	Yüzde (%)
Kız öğrenci	334	56,3
Erkek öğrenci	259	43,7
Toplam	593	100,0

Araştırma kapsamında, öğrencilerin yaş gruplarına ilişkin dağılım Tablo 2'de sunulmuştur. Yaş grupları incelendiğinde, en az araştırmanın yapıldığı yaş grubunun 24 ve üzeri yaşlar olduğu belirlenmiştir. En fazla araştırma ise 20-21 yaş grubundaki öğrencilere yapılmıştır. Diğer yaş grupları ise şu şekilde dağılmıştır: 18-19 yaş arası %23,1 ve 22-23 yaş arası %25,1.

Tablo 2. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin yaşlarına göre dağılımı (%)

N=593	Sayı	Yüzde (%)
18-19 yaş arası	137	23,1
20-21 yaş arası	266	44,9
22-23 yaş arası	149	25,1
24 ve üzeri yaş	41	6,9
Toplam	593	100,0

Tanımlayıcı istatistikler: Ortalama=20,8, Std. Sapma=1,7, Min.=18, Maks.=26

Araştırma sonuçlarına göre, öğrencilerin fakülte dağılımı Tablo 3'te sunulmuştur. Bu verilere göre, öğrencilerin en yüksek oranda (%18,0) Eğitim Fakültesi'nde olduğu görülmektedir. Mühendislik Fakültesi de aynı oranda (%18,0) kişi katılmıştır. Siyasal Bilgiler Fakültesi %16,5 ile üçüncü sırada gelirken, Ziraat Fakültesi %16,0 ile onu takip etmektedir. Fen Edebiyat Fakültesi %14,8 ile önemli bir tercih seçeneği olurken, İlahiyat Fakültesi %13,5 ile daha az kişi katılmıştır. Spor Bilimleri Fakültesi %2,6 ve İletişim Fakültesi ise %0,6 ile en az kişi katılmıştır.

Tablo 3. Araştırma kapsamındaki lisans öğrencilerinin fakültelerine göre dağılımı (%)

N=593	Sayı	Yüzde (%)
Eğitim Fakültesi	107	18,0
Mühendislik Fakültesi	107	18,0
Siyasal Bilgiler Fakültesi	98	16,5
Ziraat Fakültesi	95	16,0
Fen Edebiyat Fakültesi	88	14,8
İlahiyat Fakültesi	80	13,5
Spor Bilimleri Fakültesi	15	2,6
İletişim Fakültesi	3	0,6
TOPLAM	593	100,0

Araştırma kapsamında lisans öğrencilerin bölümlere göre dağılımı Tablo 4'te verilmiştir. Eğitim Fakültesi'nde en yüksek katılım oranı %6,8 ile Sınıf Öğretmenliği bölümünde, en düşük katılım ise %2,2 ile Japonca Öğretmenliği bölümündedir.
Mühendislik Fakültesi'nde en yüksek katılım oranı %7,5 ile Gıda Mühendisliği bölümünde, en düşük katılım ise %0,8 ile Harita Mühendisliği bölümündedir.
Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde en yüksek katılım oranı %9,4 ile Siyasi Bilimler Kamu Yönetimi bölümünde, en düşük katılım ise %1,6 ile Siyasi İşletme ve Kamu Yönetimi Uluslararası İlişkiler bölümlerindedir. Ziraat Fakültesi'nde en yüksek katılım oranı %4,4 ile Tarım Ekonomisi bölümünde, en düşük katılım ise %0,3 ile Tarımsal Sulama bölümündedir.
Fen Edebiyat Fakültesi'nde en yüksek katılım oranı %3,0 ile Tarih bölümünde, en düşük katılım ise %0,2 ile Uzay Bilimler bölümündedir.
İlahiyat Fakültesi'nde %13,5, Spor Bilimleri Fakültesi'nde %1,6 ve İletişim Fakültesi'nde %0,5 katılım oranlarına sahiptir.

Tablo 4. Araştırma kapsamındaki lisans öğrencilerinin bölümlerine göre dağılımı (%)

N=593	Sayı	Yüzde (%)
Eğitim Fakültesi/ Sınıf Öğretmenliği	40	6,8
Eğitim Fakültesi/ Türkçe Öğretmenliği	33	5,6
Eğitim Fakültesi/ Okul Öncesi Öğretmenliği	21	3,5
Eğitim Fakültesi/ Japonca Öğretmenliği	13	2,2
Mühendislik Fakültesi/ Gıda Mühendisliği	44	7,5
Mühendislik Fakültesi/ İnşaat Mühendisliği	33	5,5
Mühendislik Fakültesi/ Bilgisayar Mühendisliği	12	2,1
Mühendislik Fakültesi/ Biyomühendislik	12	2,1
Mühendislik Fakültesi/ Harita Mühendisliği	5	0,8
Mühendislik Fakültesi/ Çevre Mühendisliği	1	0,2
Siyasal Bilgiler Fakültesi/ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	56	9,4
Siyasal Bilgiler Fakültesi/ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/ İktisat	22	3,7
Siyasal Bilgiler Fakültesi/ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/ İşletme	10	1,6
Siyasal Bilgiler Fakültesi/ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/ Uluslararası İlişkiler	10	1,6
Ziraat Fakültesi / Tarım Ekonomisi	26	4,4
Ziraat Fakültesi / Bahçe Bitkileri	21	3,5
Ziraat Fakültesi / Bitki Koruma	18	3,0
Ziraat Fakültesi / Zootekni	14	2,4
Ziraat Fakültesi / Toprak Bilimi ve Bitki Besleme	6	1,0
Ziraat Fakültesi / Tarımsal Biyoteknoloji	5	0,9
Ziraat Fakültesi / Tarımsal Yapılar ve Sulama	3	0,5
Ziraat Fakültesi / Tarım Makinaları	2	0,3
Fen Edebiyat Fakültesi / Tarih	18	3,0
Fen Edebiyat Fakültesi / Türk Dili ve Edebiyatı	17	2,9
Fen Edebiyat Fakültesi / Matematik	15	2,5
Fen Edebiyat Fakültesi / Sosyoloji	8	1,3
Fen Edebiyat Fakültesi / Fizik	7	1,2
Fen Edebiyat Fakültesi /Moleküler Biyoloji	7	1,2
Fen Edebiyat Fakültesi / Coğrafya	5	0,9
Fen Edebiyat Fakültesi / Kimya	5	0,9
Fen Edebiyat Fakültesi / Sanat Tarihi	3	0,5
Fen Edebiyat Fakültesi / Biyoloji	2	0,3

Fen Edebiyat Fakültesi /Uzay Bilimleri	1	0,2
İlahiyat Fakülyesi/ İlahiyat	80	13,5
Spor Bilimleri Fakültesi / Antrenörlük	10	1,6
Spor Bilimleri Fakültesi / Spor Yönetimi	5	0,9
İletişim Fakültesi / Radyo Televizyon ve Sinema	3	0,5
TOPLAM	593	100,0

Araştırmaya göre öğrenci sınıf dağılımını gösteren Tablo 5'te, %27,8'i 1. sınıf, %24,6'sı 2. sınıf, %24,8'i 3. sınıf ve %22,8'i 4. sınıf olarak belirlenmiştir. En yüksek katılım oranı %27,8 ile 1. sınıfta gerçekleşmiştir.

Tablo 5. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin sınıflara göre dağılımı (%)

N=593	Sayı	Yüzde (%)
1. sınıf	165	27,8
2. sınıf	146	24,6
3. sınıf	147	24,8
4. sınıf	135	22,8
TOPLAM	593	100,0

Araştırma kapsamındaki öğrencilerin mezun oldukları lise türlerine göre dağılımını gösteren Tablo 6'da, %64,8'i Anadolu lisesi, %11,3'ü imam hatip lisesi, %6,6'sı meslek lisesi, %4,0'ı fen lisesi ve %3,7'si Anadolu meslek lisesinden mezun olduğu belirtilmektedir. En büyük pay %64,8 ile Anadolu lisesine aittir.

Tablo 6. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin mezun oldukları lise türlerine göre dağılımı (%)

N=593	Sayı	Yüzde (%)
Anadolu Lisesi	384	64,8
İmam Hatip Lisesi	67	11,3
Meslek Lisesi	39	6,6
Fen Lisesi	24	4,0
Anadolu Meslek Lisesi	22	3,7
Süper Lise	21	3,5
Anadolu Öğretmen Lisesi	6	1,0
Düz Lise	12	2,0
Teknik Lise	2	0,3
Öğretmen Lisesi	2	0,3
Diğer (Açık Öğretim, Yurt Dışı vb.)	14	2,4
TOPLAM	593	100,0

Tablo 7'de yer alan verilere göre, araştırmaya katılan 593 öğrencinin performansının dağılımı incelendiğinde, çoğunluğun orta düzeyde olduğu gözlemleniyor. Katılımcıların %50,4'ü orta seviyede performans sergilerken, %31,5'i iyi, %7,6'sı çok iyi, %8,8'i kötü ve %1,7'si çok kötü olarak değerlendirilmiştir. Bu tabloya göre, genel olarak öğrencilerin çoğunluğunun orta düzeyde performans gösterdiği, ancak iyi ve kötü performansa sahip olanların da önemli bir oranda olduğu görülmektedir.

Tablo 7. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin başarı değerlendirme durumlarına göre dağılımı (%)

N=593	Sayı	Yüzde (%)
Çok iyi	45	7,6
İyi	187	31,5
Orta	299	50,4
Kötü	52	8,8
Çok kötü	10	1,7
TOPLAM	593	100,0

Araştırma kapsamındaki öğrencilere not ortalamaları da sorulmuştur. Bu soruyu 411 kişi yanıtsız bırakmıştır. Yanıt veren 182 öğrencinin not ortalamalarına dair tanımlayıcı istatistikler ise şöyledir; Min.= 0.95 Maks.= 3.75, Ortalama=2,5, Standart sapma=0,5

Tablo 8'de öğrencilerin maddi durumlarına göre dağılımı şu şekildedir: "Ailem" kategorisinde 320 öğrenci bulunmakta olup, bu oran yüzde olarak 54,0'a denk gelmektedir. "Ailem, kredi ve/veya burs ve kendim çalışıyorum" kategorisinde 90 öğrenci yer almaktadır ve bu da yüzde olarak 15,2'ye tekabül etmektedir. "Öğrenim kredisi" kategorisinde 53 öğrenci, yüzde olarak ise 8,9 bulunmaktadır. "Burs" kategorisindeki öğrenci sayısı 50'dir ve bu oran yüzde olarak 8,4'tür. "Çalışıyorum" kategorisinde 41 öğrenci vardır, bu da yüzde olarak 6,9'a denk gelmektedir. "Hem ailem hem çalışıyorum" kategorisinde ise 28 öğrenci bulunmaktadır ve bu oran yüzde olarak 4,7'yi oluşturur. Son olarak, "Diğer" kategorisinde 11 öğrenci bulunmaktadır, bu da yüzde olarak 1,9'dur.

Tablo 8. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin gelir/harçlık kaynaklarına göre dağılımı (%)

N=593	Sayı	Yüzde (%)
Ailem	320	54,0
Ailem, kredi ve/veya burs ve kendim çalışıyorum	90	15,2
Öğrenim kredisi	53	8,9
Burs	50	8,4
Çalışıyorum	41	6,9
Hem ailem hem çalışıyorum	28	4,7
Diğer	11	1,9
TOPLAM	593	100,0

Tablo 9'da öğrencilerin aylık gelirlerine göre dağılımı verilmiştir. En düşük gelir aralığı olan "500 TL'den az" kategorisinde 74 öğrenci bulunmakta ve bu oran yüzde olarak 12,5'e karşılık gelmektedir. "501-750 TL arası" gelir aralığında 122 öğrenci yer almaktadır ve bu oran yüzde olarak 20,6'dır. "751-1.000 TL arası" gelir aralığında da 122 öğrenci bulunmakta ve bu da yüzde olarak 20,6'ya denk gelmektedir. "1.001-1.500 TL arası" gelir aralığında 114 öğrenci vardır, yüzde olarak ise 19,2'yi oluşturur. "1.501-2.000 TL arası" gelir aralığında 61 öğrenci bulunmakta ve bu oran yüzde olarak 10,3'tür. "2.001-2.500 TL arası" gelir aralığında 23 öğrenci yer almaktadır ve yüzde olarak 3,9'u oluşturur. "2.501-3.000 TL arası" gelir aralığındaki öğrenci sayısı 25'tir ve bu da yüzde olarak 4,2'ye karşılık gelir. En yüksek gelir aralığı olan "3.001 TL'den çok" kategorisinde ise 52 öğrenci bulunmaktadır ve bu oran yüzde olarak 8,8'dir.

Tablo 9. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin haftalık gelir/harçlık aralıklarına göre dağılımı (%)

N=593	Sayı	Yüzde (%)
500 TL'den az	74	12,5
501-750 TL arası	122	20,6
751-1.000 TL arası	122	20,6
1.001-1.500 TL arası	114	19,2
1.501-2.000 TL arası	61	10,3
2.001-2.500 TL arası	23	3,9
2.501-3.000 TL arası	25	4,2
3.001 TL'den çok	52	8,8
TOPLAM	593	100,0

Tablo 10'a göre, öğrencilerin aylık gelir dağılımı şu şekildedir: En büyük yüzdeye sahip grup, 2.001-3.000 TL arasındaki öğrencilerdir (%16,2). Bu grubu, %10,6 ile 3.001-4.000 TL arasındaki ve %9,6 ile 7.001-8.000 TL arasındaki öğrenciler izlemektedir. En küçük yüzdeye sahip grup, %0,2 ile 17.001-18.000 TL arasındaki öğrencilerdir.

Tablo 10. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin aylık konaklama masrafı dahil toplam eğitim ve yaşam giderlerine göre dağılımı (%)

N=593	Sayı	Yüzde (%)
2.000 TL den az	40	6,7
2.001-3.000 TL	96	16,2
3.001-4.000 TL	63	10,6
4.001-5.000 TL	52	8,8
5.001-6.000 TL	33	5,6
6.001-7.000 TL	56	9,4
7.001-8.000 TL	57	9,6
8.001-9.000 TL	35	5,9
9.001-10.000 TL	34	5,7
10.001-11.000 TL	15	2,5
11.001-12.000 TL	11	1,9
12.001-13.000 TL	17	2,9
13.001-14.000 TL	24	4,0
15.001-16.000 TL	20	3,4
16.001-17.000 TL	8	1,3
17.001-18.000 TL	1	0,2
18.001-19.000 TL	4	0,7
19.001-20.000 TL	11	1,9
20.001 TL'den fazla	16	2,7
TOPLAM	593	100,0

Tablo 11'e göre, öğrencilerin konaklama tercihlerine ilişkin dağılım şu şekildedir: En büyük yüzdeye sahip grup, %53,1 ile devlet yurdunu tercih eden öğrencilerdir. Onları, %23,4 ile öğrenci evi tercih edenler izlemektedir. Üçüncü sırada ise %16,0 ile özel yurdu tercih eden öğrenciler yer almaktadır. Aile evini tercih edenler %5,4 oranındadır, en az tercih edilen konaklama türü ise %2,0 ile akraba ve/veya tanıdık evleridir.

Tablo 11. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin konakladıkları yerlere göre dağılımı (%)

N=593	Sayı	Yüzde (%)
Devlet yurdu	315	53,1
Öğrenci evi	139	23,4
Özel yurt	95	16,0
Aile evi	32	5,4
Akraba ve/veya tanıdık evi	12	2,0
TOPLAM	593	100,0

Tablo 12'ye göre, öğrencilerin yaşadıkları yurtlardaki kişi sayısına ilişkin dağılım şu şekildedir: En az tercih edilen konut tipi %3,2 ile tek kişilik konutlardır. İki kişilik konutlar %10,0 ile bir sonraki tercih seviyesindedir. Üç kişilik konutlar %10,7, dört kişilik konutlar %14,6, beş kişilik konutlar %25,4 ve altı kişilik konutlar ise %36,1 oranındadır.

Tablo 12. Araştırma kapsamındaki yurtta kalan öğrencilerin kaç kişilik odalarda konakladığına göre dağılımı (%)

N=410*	Sayı	Yüzde (%)
Tek kişilik	13	3,2
İki kişilik	41	10,0
Üç kişilik	44	10,7
Dört kişilil	60	14,6
Beş kişilik	104	25,4
Altı kişilik	148	36,1
TOPLAM	410	100,0

*410 yurtta kalan öğrenci sayısıdır

Tablo 13'te, öğrencilerin yaşadıkları konutlardaki kişi sayısına göre dağılımı şu şekildedir. Bir kişilik konutlarda %0,5, iki kişilik konutlarda %3,0, üç kişilik konutlarda %10,5, dört kişilik konutlarda %43,3, beş kişilik konutlarda %26,0, altı kişilik konutlarda %10,5, yedi kişilik konutlarda %3,2 ve sekiz ve üzeri kişilik konutlarda %3,0 oranında öğrenci bulunmaktadır.

Tablo 13. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin ailelerindeki kişi sayısına göre dağılımı (%)

N=593	Sayı	Yüzde (%)
Bir kişi	3	0,5
İki kişi	18	3,0
Üç kişi	62	10,5
Dört kişi	257	43,3
Beş kişi	154	26,0
Altı kişi	62	10,5
Yedi kişi	19	3,2
Sekiz ve üzeri kişi	18	3,0
TOPLAM	593	100,0

Tablo 14'te, öğrencilerin yaşadıkları konutlardaki kişi sayısına göre dağılımı şu şekildedir: Bir kişilik konutlarda %42,2, iki kişilik konutlarda %41,8, üç kişilik konutlarda %11,8, dört kişilik konutlarda %2,4, beş kişilik konutlarda %1,2, altı kişilik konutlarda %0,2 ve yedi kişilik konutlarda %0,5 oranında öğrenci bulunmaktadır.

Tablo 14. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin ailelerindeki çalışan kişi sayısına göre dağılımı (%)

N=593	Sayı	Yüzde (%)
Bir kişi	250	42,2
İki kişi	248	41,8
Üç kişi	70	11,8
Dört kişi	14	2,4
Beş kişi	7	1,2

Altı kişi	1	0,2
Yedi kişi	3	0,5
TOPLAM	593	100,0

Tablo 15'te, öğrencilerin kardeş sayılarına göre dağılımı şu şekildedir: Kardeşi olmayan öğrenciler %8,6, bir kardeşi olan öğrenciler %39,6, iki kardeşi olan öğrenciler %30,0, üç kardeşi olan öğrenciler %9,4, dört kardeşi olan öğrenciler %6,9, beş kardeşi olan öğrenciler %1,7 ve altı veya daha fazla (6-10) kardeşi olan öğrenciler %3,7 oranındadır.

Tablo 15. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin kardeş sayılarına göre dağılımı (%)

N=593	Sayı	Yüzde (%)
Kardeşi yok	51	8,6
Bir kardeşi var	235	39,6
İki kardeşi var	178	30,0
Üç kardeşi var	56	9,4
Dört kardeşi var	41	6,9
Beş kardeşi var	10	1,7
Altı ve üzeri (6-10) kardeşi var	22	3,7
TOPLAM	592	100,0

Tablo 16'da, öğrencilerin ailelerinin yaşadıkları yerlere göre dağılımı şu şekildedir: Köyde yaşayan ailelerin oranı %11,6, kasabada yaşayan ailelerin oranı %3,4, ilçede yaşayan ailelerin oranı %30,4, ilde yaşayan ailelerin oranı %17,9, büyük şehirde yaşayan ailelerin oranı %35,9 ve diğer yerlerde yaşayan ailelerin oranı %0,8 olarak belirlenmiştir.

Tablo 16. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin ailelerinin yaşadıkları yerlere göre dağılımı (%)

N=593	Sayı	Yüzde (%)
Köy	69	11,6
Kasaba	20	3,4
İlçe	180	30,4
İl	106	17,9
Büyük şehir	213	35,9
Diğer	5	0,8
TOPLAM	593	100,0

Tablo 17'de, öğrencilerin babalarının eğitim durumlarına göre dağılımı şu şekildedir: Okuma yazması olmayanların oranı %1,0, sadece okur-yazar olanların oranı %3,0, ilkokul mezunlarının oranı %21,4, ortaokul mezunlarının oranı %22,1, lise mezunlarının oranı %31,7, üniversite mezunlarının oranı %18,5, yüksek lisans mezunlarının oranı %1,4 ve doktora mezunlarının oranı %0,9 olarak belirlenmiştir.

Tablo 17. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin babaların eğitim durumlarına göre dağılımı (%)

N=584*	Sayı	Yüzde (%)
Okuma yazması yok	6	1,0
Sadece okur-yazar	18	3,0
İlk okul mezunu	125	21,4
Orta okul mezunu	129	22,1
Lise mezunu	185	31,7

Üniversite mezunu	108	18,5
Yüksek lisans mezunu	8	1,4
Doktora mezunu	5	0,9
TOPLAM	584*	100,0

*9 öğrenci bu soruyu yanıtsız bırakmıştır.

Tablo 18'de, öğrencilerin babalarının çalışma durumlarına göre dağılımı şu şekildedir: Çalışan babaların oranı %81,9, çalışmayan babaların oranı ise %18,1 olarak belirlenmiştir.

Tablo 18. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin babalarının çalışma durumlarına göre dağılımı (%)

N=578*	Sayı	Yüzde (%)
Çalışıyor	473	81,9
Çalışmıyor	105	18,1
TOPLAM	578*	100,0

*15 öğrenci bu soruyu yanıtsız bırakmıştır.

Tablo 19'da, öğrencilerin annelerinin eğitim durumlarına göre dağılımı şu şekildedir: Okuma yazması olmayanların oranı %3,7, sadece okur-yazar olanların oranı %4,9, ilkokul mezunlarının oranı %27,6, ortaokul mezunlarının oranı %20,4, lise mezunlarının oranı %28,6, üniversite mezunlarının oranı %13,0, yüksek lisans mezunlarının oranı %1,5 ve doktora mezunlarının oranı

Tablo 19. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin annelerinin eğitim durumlarına göre dağılımı (%)

N=587*	Sayı	Yüzde (%)
Okuma yazması yok	22	3,7
Sadece okur-yazar	27	4,9
İlk okul mezunu	162	27,6
Orta okul mezunu	120	20,4
Lise mezunu	168	28,6
Üniversite mezunu	77	13,0
Yüksek lisans mezunu	9	1,5
Doktora mezunu	2	0,3
TOPLAM	587*	100,0

*6 öğrenci bu soruyu yanıtsız bırakmıştır.

Tablo 20'de, öğrencilerin annelerinin çalışma durumlarına göre dağılımı şu şekildedir: Çalışan annelerin oranı %28,4 iken çalışmayan annelerin oranı %71,6 olarak belirlenmiştir.

Tablo 20. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin annelerinin çalışma durumlarına göre dağılımı (%)

N=577*	Sayı	Yüzde (%)
Çalışıyor	164	28,4
Çalışmıyor	413	71,6
TOPLAM	577*	100,0

*16 öğrenci bu soruyu yanıtsız bırakmıştır.

Tablo 21'de sunulan verilere göre, öğrencilerin aile gelirlerinin dağılımı incelenmiştir. Buna göre, araştırmaya katılan öğrencilerin %8,8'i aile gelirinin asgari ücretten az olduğunu belirtmiştir. Asgari ücret kadar gelire sahip olan öğrencilerin oranı ise %20,6 olarak gözlemlenmiştir. Aile geliri asgari ücretin iki katı olan öğrencilerin oranı %30,6 iken, üç katı olanların oranı %13,8'dir. Geliri asgari ücretin dört katı olan ailelerin öğrencilerinin oranı
%13,1'dir. Aile geliri asgari ücretin beş katı olan öğrencilerin oranı %5,9 iken, asgari ücretin altı katı ve üzerinde gelire sahip olan öğrencilerin oranı %7,2 olarak belirlenmiştir.

Tablo 21. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin ailelerinin gelir durumlarına göre dağılımı (%)

N=578*	Sayı	Yüzde (%)
Asgari ücretten (11.400 TL) az	51	8,8
Asgari ücret kadar	119	20,6
Asgari ücretin iki katı	177	30,6
Asgari ücretin üç katı	80	13,8
Asgari ücretin dört katı	76	13,1
Asgari ücretin beş katı	34	5,9
Asgari ücretin altı katı ve üzeri	41	7,2
TOPLAM	578*	100,0

*15 öğrenci bu soruyu yanıtsız bırakmıştır

Tablo 22'de sunulan verilere göre, öğrencilerin çalışma durumlarına ilişkin dağılım incelenmiştir. Buna göre, araştırmaya katılan öğrencilerin %11,1'i düzenli olarak bir işte çalıştığını belirtmiştir. Bazı zamanlarda çalışan öğrencilerin oranı %22,1 olarak kaydedilirken, çalışmayanların oranı ise %66,8 olarak belirlenmiştir.

Tablo 22. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin herhangi bir işte çalışma durumlarına göre dağılımı (%)

N=593	Sayı	Yüzde (%)
Çalışıyor	66	11,1
Bazen çalışıyor	131	22,1
Çalışmıyor	396	66,8
TOPLAM	593	100,0

Tablo 23'te sunulan verilere göre, öğrencilerin çalışma şekilleri incelenmiştir. Katılımcı sayısının 173 olduğu bu analize göre, öğrencilerin %78,1'i kısmi zamanlı olarak çalıştıklarını belirtmiştir. Tam zamanlı olarak çalışanların oranı ise %21,9 olarak kaydedilmiştir.

Tablo 23. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin çalışma şekillerine göre dağılımı (%)

N=173*	Sayı	Yüzde (%)
Kısmi zamanlı	135	78,1
Tam zamanlı	38	21,9
TOPLAM	173*	100,0

*24 öğrenci bu soruyu yanıtsız bırakmıştır.

Tablo 24'te sunulan verilere göre, çalışan öğrencilerin haftalık kazançları incelenmiştir. Katılımcı sayısının 185 olduğu bu analize göre, öğrencilerin %20,5'i haftalık 500 TL'den az kazanç elde ettiğini belirtmiştir. 501-750 TL arası kazanç elde edenlerin oranı %16,8, 751-1.000 TL arası kazanç elde edenlerin oranı %14,6, ve 1.001-1.500 TL arası kazanç elde edenlerin oranı %16,2 olarak kaydedilmiştir. Ayrıca, 2.001 TL'den fazla kazanç elde edenlerin oranı %11,9'dur.

Tablo 24. Araştırma kapsamındaki çalışan öğrencilerin haftalık kazançlarına göre dağılımı (%)

N=185*	Sayı	Yüzde (%)
500 TL'den az	38	20,5
501-750 TL arası	31	16,8
751-1.000 TL arası	27	14,6
1.001-1.500 TL arası	30	16,2
1.501-2.000 TL arası	11	5,9
2.001-2.500 TL arası	15	8,2
2.501-3.000 TL arası	11	5,9
3.001 TL'den çok	22	11,9
TOPLAM	185*	100,0

*12 öğrenci bu soruyu yanıtsız bırakmıştır

2) Araştırma kapsamındaki öğrencilerin gıda enflasyonu hakkındaki algıları

Araştırma kapsamındaki öğrencilerin enflasyon kavramını duyma durumlarına ilişkin dağılım Tablo 25'te sunulmuştur. Toplam 593 öğrenci incelenmiştir. Sonuçlara göre, öğrencilerin %97,6'sı enflasyon kavramını duyduklarını belirtmiştir. Duymadıklarını belirtenlerin oranı %1,0 iken, emin olmadıklarını belirtenlerin oranı ise %1,4 olarak görülmüştür. Bu verilere dayanarak, genel olarak öğrencilerin büyük çoğunluğunun enflasyon kavramını duyduğu söylenebilir.

Tablo 25. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin enflasyon kavramını duyma durumlarına göre dağılımı (%)

N=593	Sayı	Yüzde (%)
Duydum	579	97,6
Duymadım	6	1,0
Emin değilim	8	1,4
TOPLAM	593	100,0

Araştırma kapsamındaki öğrencilerin enflasyon kavramını ilk kez duydukları kaynaklara göre dağılımı Tablo 26'da sunulmuştur. Toplam 568 öğrenci incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, öğrencilerin en çok enflasyon kavramını televizyondan (%48,9) ve internetten (%38,2) duydukları görülmüştür. Diğer kaynaklar arasında arkadaş ortamı (%4,2), dersteki ders materyalleri (%4,0), gazete (%2,3), diğer kaynaklar (%2,1) ve radyo (%0,3) şeklinde sıralanmıştır. Bu sonuçlar, öğrencilerin enflasyon kavramını duydukları kaynakların çeşitliliğini göstermektedir.

Tablo 26. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin enflasyon kavramını ilk kez duydukarı kaynaklara göre dağılımı (%)

N=568	Sayı	Yüzde (%)
Televizyon	278	48,9
İnternet	217	38,2
Arkadaş ortamı	24	4,2

Derste	23	4,0
Gazete	13	2,3
Diğer	12	2,1
Radyo	1	0,3
TOPLAM	568*	100,0

*25 öğrenci bu soruyu yanıtsız bırakmıştır.

Tablo 27'deki verilere göre, öğrencilerin enflasyon kavramını tanımlama durumlarına yönelik bir analiz yapılmıştır. Beşli Likert ölçeğinde ifade edilen tanımlamalara katılım oranları incelendiğinde, farklı düzeylerde anlayış ve bilgi gözlemlenmektedir.

Öğrencilerin enflasyonu "fiyatlar düzeyindeki sürekli artış" olarak tanımlama durumuna baktığımızda, katılım oranlarının çoğunlukla yüksek olduğunu görmekteyiz. Özellikle kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum seçenekleri büyük bir çoğunlukla tercih edilmiştir.
Benzer şekilde, enflasyonu "paranın değer kaybetmesi" olarak algılama durumunda da kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum seçenekleri ön plandadır. Ancak bu tanımlama için katılım oranları, fiyatlar düzeyindeki sürekli artışa kıyasla biraz daha yüksektir.
"Paranın alım gücünün düşmesi" tanımında da benzer bir eğilim gözlemlenmektedir.
Öğrencilerin çoğunluğu bu tanıma katılmaktadır.
Ancak, enflasyonun "piyasadaki malların, para karşısında daha değerli hale gelmesi" veya "piyasada dolaşımda bulunan para miktarının, piyasada üretilen mal ve hizmetten fazla olması" şeklindeki tanımlamalarında katılım oranları daha düşüktür. Bu tanımlamalarda katılım oranları diğer tanımlamalara göre daha dengesizdir ve daha fazla "bilmiyorum" seçeneği tercih edilmiştir.
Bu sonuçlar, öğrencilerin enflasyon kavramını farklı şekillerde algıladıklarını ve anladıklarını göstermektedir.

Tablo 27. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin enflasyon kavramını tanımlama durumlarına göre dağılımı (%)

	Kesinlikle katılıyorum (5)		**Katılıyorum (4)**		**Ne katılıyorum ne de katılmıyorum (3)**		**Katılmıyorum (2)**		**Kesinlikle katılmıyorum (1)**		**Bilmiyorum (0)**		**5'li Likert Ölç. Ort.**
	Sayı	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	
Fiyatlar düzeyindeki sürekli artıştır.	272	45,9	225	37,9	51	8,6	35	5,9	3	0,5	7	1,2	**4,2**
Paranın değer kaybetmesidir.	332	56,0	200	33,7	40	6,7	12	2,0	2	0,3	7	1,2	**4,4**
Paranın alım gücünün düşmesidir .	371	62,6	166	28,0	29	4,9	10	1,7	3	0,5	14	2,4	**4,4**
Piyasadaki malların, para karşısında daha değerli hale gelmesidir.	259	43,7	188	31,7	70	11,8	43	7,3	19	3,2	14	2,4	**4,0**
Piyasada dolaşımda bulunan para miktarının, piyasada üretilen mal ve hizmetten fazla olmasıdır.	244	41,1	168	28,3	79	13,3	56	9,4	15	2,5	31	5,2	**3,8**

Tablo 28'de, araştırma kapsamındaki öğrencilerin Türkiye'deki enflasyonu değerlendirme durumlarına göre dağılımı sunulmaktadır. Buna göre, çoğunluk (%71,7) enflasyonun "çok yüksek" olduğunu düşünmektedir. Ardından, öğrencilerin %21,4'ü enflasyonun "yüksek" olduğunu ifade etmektedir. Az bir kısmı ise enflasyonun "normal", "düşük" veya "çok düşük" olduğunu düşünmektedir. Bu tablo, öğrencilerin enflasyonla ilgili algılarının çoğunlukla olumsuz olduğunu göstermektedir.

Tablo 28. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin Türkiye'deki enflasyonu değerlendirme durumlarına göre dağılımı (%)

N=593	Sayı	Yüzde (%)
Çok yüksek	425	71,7
Yüksek	127	21,4
Normal	13	2,2
Düşük	14	2,4
Çok düşük	14	2,4
TOPLAM	593	100,0

Tablo 29'da, araştırma kapsamındaki öğrencilerin Türkiye'deki gıda enflasyonunu değerlendirme durumlarına göre dağılımı verilmektedir. Buna göre, öğrencilerin büyük çoğunluğu (%67,3) Türkiye'deki gıda enflasyonunu "çok yüksek" olarak değerlendirmektedir. Onlardan sonra, %25,3'lük bir kesim enflasyonun "yüksek" olduğunu düşünmektedir. "Normal", "düşük" veya "çok düşük" olarak değerlendirenler ise daha az bir orana sahiptir. Bu tablo, öğrencilerin genel olarak gıda enflasyonu konusunda endişeli olduklarını göstermektedir.

Tablo 29. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin Türkiye'deki gıda enflasyonunu değerlendirme durumlarına göre dağılımı (%)

N=593	Sayı	Yüzde (%)
Çok yüksek	399	67,3
Yüksek	150	25,3
Normal	16	2,7
Düşük	16	2,7
Çok düşük	12	2,0
TOPLAM	593	100,0

Tablo 30'da, araştırma kapsamındaki öğrencilerin farklı gıda gruplarının fiyatlarını değerlendirme durumlarına göre dağılımı verilmektedir. Değerlendirme, 5'li Likert ölçeğine dayanmaktadır, 5 en yüksek fiyatı temsil ederken, 1 en düşük fiyatı ifade etmektedir.

En yüksek değerlendirme oranları kırmızı et, süt ürünleri, kırmızı et ürünleri ve fast food menüler (restoranlarda) gibi ürün gruplarına verilmiştir. Bu ürünlerin fiyatları, öğrenciler tarafından genellikle yüksek olarak algılanmaktadır.

Diğer yandan, makarna ve çeşitleri, kuruyemişler, balık, ekmek ve unlu mamüller gibi ürün grupları daha düşük fiyatlandırma ile değerlendirilmiştir. Bu ürünlerin fiyatları, öğrenciler tarafından genellikle daha düşük olarak algılanmaktadır.

Bununla birlikte, yumurta gibi bazı ürünlerin fiyatlarının değerlendirilmesi farklılık göstermektedir. Bu durum, bu ürünlerin fiyatlarının hem yüksek hem de düşük olarak algılandığını gösterebilir.

Tablo 30. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin gıda grupları fiyatlarını değerlendirme durumlarına göre dağılımı (%)

	Çok yüksek (5)		Yüksek (4)		Normal (3)		Düşük (2)		Çok düşük (1)		5'li Likert Ölç. Ort.
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Kırmızı et	517	87,2	53	8,9	18	3,0	3	0,5	2	0,3	**4,8**
Süt ürünleri (peynir, yoğurt vs.)	422	71,2	140	23,6	26	4,4	5	0,8	0	0,0	**4,7**
Kırmızı et ürünleri (sosis, salam vs.)	405	68,3	122	20,6	64	10,8	2	0,3	0	0,0	**4,6**
Meyve	283	47,7	207	34,9	93	15,7	7	1,2	3	0,5	**4,6**
Sebze	285	48,1	199	33,6	107	18,0	2	0,5	0	0,0	**4,6**
Fast food menüler (restorantlarda)	431	72,7	124	20,9	35	5,9	3	0,5	0	0,0	**4,6**
Ev yemekleri (restorantlarda)	373	62,9	155	26,1	58	9,8	5	0,8	2	0,3	**4,6**
Ev yemekleri (okul yemekhanesinde)	280	47,2	137	23,1	138	23,3	31	5,2	7	1,2	**4,5**
Beyaz et (tavuk, hindi vs.)	348	58,7	180	30,4	62	10,5	2	0,3	0	0,0	**4,5**
Deniz ürünleri	418	70,5	120	20,2	51	8,6	4	0,7	0	0,0	**4,5**
Yumurta	352	59,4	0	0,0	42	31,5	0	0,0	2	0,3	**4,5**
Şarküteri ürünleri (kahvaltılık vs.)	365	61,6	182	30,7	43	7,3	2	0,3	0	0,0	**4,5**
Sütler	338	57,0	189	31,9	59	9,9	6	1,0	1	0,2	**4,5**
Beyaz et ürünleri (sosis, salam vs.)	335	56,5	180	30,4	73	12,3	5	0,8	0	0,0	**4,4**
Zeytin çeşitleri	297	51,1	212	35,8	81	13,7	2	0,3	1	0,2	**4,4**
Baklagiller (kuru fasulye, mercimek vs.)	242	40,8	174	29,3	157	26,5	18	3,0	2	0,3	**4,4**
Atıştırmalıklar (cips, çikolata vs.)	353	59,5	177	29,8	57	9,6	5	0,8	1	0,2	**4,3**
Fast food menüler (kantinlerede)	409	69,0	138	23,3	43	7,3	3	0,5	0	0,0	**4,3**
Ekmek ve unlu mamüller	262	44,2	186	31,4	126	21,2	16	2,7	2	0,3	**4,2**

Balık	415	70,0	126	21,2	49	8,3	2	0,5	0	0,0	**4,2**
Kuruyemişler	425	71,7	125	21,1	38	6,4	5	0,8	0	0,0	**4,0**
Makarna ve çeşitleri	218	36,8	171	28,8	184	31,0	19	3,2	1	0,2	**4,0**

Tablo 31'de, araştırma kapsamındaki öğrencilerin çeşitli gıda gruplarının bir yılda yüzde kaç enflasyona maruz kaldıklarını düşünme durumlarına göre dağılımı verilmektedir.
En yüksek enflasyona maruz kalma durumu, genellikle kırmızı et, süt ürünleri ve balık gibi ürün gruplarına ilişkilendirilmiştir. Bu ürünler, öğrenciler tarafından en yüksek enflasyona maruz kalan ürünler olarak algılanmaktadır.
Diğer yandan, makarna çeşitleri, zeytin çeşitleri ve baklagiller öğrenciler tarafından genellikle daha düşük enflasyona maruz kalan ürünler olarak değerlendirilmiştir.

Bununla birlikte, farklı gıda gruplarının enflasyona maruz kalma dereceleri arasında bazı farklılıklar gözlemlenmektedir. Bu durum, farklı gıda gruplarının enflasyona farklı düzeylerde tepki gösterdiğini ve tüketici algısının bu farklılıkları yansıttığını gösterebilir.

Tablo 31. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin gıda gruplarının bir yılda yüzde kaç enflasyona mazur kaldıklarını düşünme durumlarına göre dağılımı (%)

	% 200'den fazla (1)		**% 100 ile % 200 arası (2)**		**% 51 ile 100 arası (3)**		**% 25 ile 50 arası (4)**		**%25'den az (5)**		**5'li Likert Ölç. Ort.**
	Sayı	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	
Makarna ve çeşitleri	67	11,3	136	22,9	190	32,0	139	23,4	61	10,3	3,0
Zeytin çeşitleri	85	14,3	153	25,8	192	32,4	134	22,6	29	4,9	2,8
Baklagiller (kuru fasulye, mercimek vs.)	78	13,2	150	25,3	210	35,4	118	19,9	37	6,3	2,8
Meyve	83	14,0	165	27,8	206	34,7	110	18,5	29	4,9	2,7
Sebze	84	14,2	161	27,2	213	35,9	109	18,4	26	4,4	2,7
Yumurta	88	14,8	163	27,5	194	32,7	115	19,4	33	5,6	2,7
Ekmek ve unlu mamüller	102	17,2	149	25,1	199	33,6	109	18,4	34	5,7	2,7
Ev yemekleri (okul yemekhanesinde)	106	17,9	168	28,3	215	36,3	80	13,5	24,0	4,0	2,6
Şarküteri ürünleri (kahvaltılık vs.)	100	16,9	191	32,2	193	32,5	83	14,0	25	4,2	2,6
Sütler	107	18,0	179	30,2	192	32,4	92	15,5	23	3,9	2,6
Beyaz et (tavuk, hindi vs.)	124	20,9	181	30,5	188	31,7	80	13,5	20	3,4	2,5
Beyaz et ürünleri (sosis, salam vs.)	117	19,7	182	30,7	190	32,0	84	14,2	20	3,4	2,5
Atıştırmalıklar (cips, çikolata vs.)	111	18,7	183	30,9	203	34,2	76	12,8	20	3,4	2,5
Süt ürünleri (peynir, yoğurt vs.)	138	23,3	196	33,1	162	27,3	78	13,2	19	3,2	2,4
Balık	155	26,1	170	28,7	171	28,8	78	13,2	19	3,2	2,4
Deniz ürünleri	155	26,1	163	27,5	175	29,5	78	13,2	22	3,7	2,4
Kuruyemişler	130	21,9	193	32,5	187	31,5	65	11,0	18	3,1	2,4
Fast food menüler (kantinlerede)	136	22,9	182	30,7	193	32,5	66	11,1	16	2,7	2,4

Fast food menüler (restorantlarda)	157	26,5	190	32,0	176	29,7	52	8,8	18	3,0	2,3
Ev yemekleri (restorantlarda)	158	26,6	170	28,7	189	31,9	57	9,6	19	3,2	2,3
Kırmızı et ürünleri (sosis, salam vs.)	185	31,2	181	30,5	159	26,8	53	8,9	15	2,5	2,2
Kırmızı et	223	37,6	176	29,7	137	23,1	39	6,6	18	3,0	2,0

SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırma kapsamındaki öğrencilerin enflasyon kavramını daha önce duyduklarını ve bunda en etkili kaynak televizyon olduğunu ifade etmişlerdir. Öğrenciler Türkiye'deki enflasyon ve gıda enflasyonu çok yüksek olarak ifade etmişlerdir. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Terzioğlu ve Anafartalar Kampüsünde halen öğrenim gören öğrencilerin büyük çoğunluğunun gelir/harçlıklarını ailelerinden aldıklarını, haftalık gelir/harçlıklarının 501-750TL arası ile 751-1000TL arası olduğunu ve devlet yurdunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Öğrencilerin ailelerini baz alan soruları incelediğimizde büyük çoğunluğunun ailede dört kişi yaşadıklarını, ailede bir kişinin çalıştı ve gelir düzeylerinin asgari ücretin iki katı olduğunu ifade etmişlerdir. Öğrencilerin az bir kısmı çalışıyor veya bazen çalışıyor, çalışan öğrencilerin büyük bir kısmı haftalık kazançları 500TL'den az olduğunu ifade etmişlerdir. Bu bilgilerden yola çıkarak Çanakkale Üniversitesinde öğrenim göre öğrencilerin ve ailelerinin gelir düzeyinin düşük olduğu görülmektedir. Daha öncede belirtiğimiz gibi gıda ürünleri düşük gelirli kesim için önemli bir paya sahiptir. Gelir düzeyi düşük öğrencilerin yüksek gıda ürünleri fiyatlarından dolayı yeterli beslenememe, beslenme kaynaklı sağlık sorunları ve öğrenimine sağlıklı bir şekilde devam edememe gibi sorunlarla karşılaşmaması neredeyse olanaksızdır.

Enflasyon ve gıda enflasyonu konusunda daha önce yapılan araştırmalarda üniversite öğrencilerinin enflasyon ve gıda enflasyonu bilincinin bir arada yapılmadığı görülmektedir. Yapılan bu çalışmada ise öğrencilerin gıda enflasyonu hakkında algılarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesinde öğrenim gören öğrenciler üzerinde yapılan bu çalışmada öğrencilerin %71,7'sinin genel enflasyonu çok yüksek, gıda enflasyonunu ise %67,3'ünün çok yükek bulduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin temel gıda maddelerinin fiyatlarını ise yine çok yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Enflasyon üzerinde baskı oluşturan gıda fiyatları üniversite öğrencilerini de olumsuz etkilemektedir. Fiyat istikrarının sağlanabilmesi öncelikle sektörün tüm süreçlerinde istikrarlı bir yapının kurulmasıyla mümkün olabilecektir. Fiyatlardaki dalgalanmalar, tüm ekonomiyi etkilemekte; bu nedenle devlet tarım ve gıda ürünleri piyasalarına yönelik etkin politikalar izlemelidir. Belediyeler ve üniversie yönetimi üniversite öğrencilerine yönelik ücretsiz gıda yardımı veya günlük beslenme yardımlarının fayda sağlayacağı öngörülmektedir.Yüksek gıda ürünleri fiyatlarını azaltmak için gıda ürünleri arasında en fazla yere sahip olan tarım ürünleri üreticilerine yapılabilecek çeşitli desteklemeler, uzun ve kısa vadeli girdi fiyatlarında desteklemeler ve pazarlama kısmında çeşitli desteklemeler tarım ürünlerinin satış fiyatında olumlu yönde etkili olacaktır. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi beslenme yardımı uygulama bünyesinde 40 öğrenciye beslenme yardımı yapılmaktadır. Beslenme yardım uygulaması öğrenci kapasitesi arttırılabilir.

KAYNAKLAR

Barbaros, M., Kalaycı S., & Bakır, D. (2019). Türkiye'de gıda ihracatı, gıda fiyatları ve enflasyon arasındaki nedenselliğin analizi. Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 7(18), 537-548**.**

Güdükçam, M. (2023). *The effect of fuel price on food inflation in Türkiye* (Master's thesis, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Erol, E. (2017). *The determinants of food inflation in Turkey* (Master's thesis, Middle East Technical University).

Eştürk, Ö., & Albayrak, N. (2018). Tarim Ürünlerİ-Gida Fİyat Artişlari Ve Enflasyon Arasindakİ İlİşkİnİn İncelenmesİ. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 147-158.

Oral, E. (2021). *Türkiye'de gıda enflasyonunu etkileyen faktörler* (Master's thesis, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi).

Özçelik, O. (2023). Rusya-Ukrayna Savaşı Gölgesinde Dünyadaki Gıda Fiyatlarının Belirleyicileri: Fourier Bootstrap Ardl ve Fourier Bootstrap Toda-Yamamoto Yaklaşımlarından Kanıtlar. Tarım Ekonomisi Dergisi, 29(1), 29-47.

Özçelik, Ö., & Nuri, U. S. L. U. (2024). Gıda Enflasyonunun Belirleyicileri Üzerine Bir Analiz: Türkiye Örneği. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (79), 289-309.
ISO 690

TUİK,2023., https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tuketici-Fiyat-Endeksi-Aralik-2023. 20 Nisan 2024.

Ulusoy, A., & Şahingöz, B. (2020). Türkiye'de gıda ürünleri fiyatlarının enflasyon üzerindeki etkisi. Maliye Araştırmaları Dergisi, 6(2), 45-56.

World Bank, 2022, Food Security Update September 29,2022.

Yavuz, F. (2021). Türkiye'de Gıda Enflasyonu: Tarladan Çatala Sorunların Bir Göstergesi. SETA.
ISO 690

YAPAY ZEKÂ İLE SOHBETİ BİÇİMLENDİRMEK: İSTEK MÜHENDİSLİĞİNE DAİR PRATİK BİLGİLER

SHAPING CONVERSATIONS WITH AI: PRACTICAL INSIGHTS INTO PROMPT ENGINEERING

Pınar ERSOY
Senior Lead Data Scientist, Dataroid;
Mustafa ERSAHIN
VP of R&D, Commencis

ÖZET

Büyük Dil Modelleri (LLM), doğal dil işleme (NLP) ve yapay zeka (AI) alanlarının dinamiklerini değiştirerek, araştırmacıların ve sektör profesyonellerinin metin üretimi, özetleme ve sohbet botları konularına yaklaşımını yeniden şekillendirmiştir. Bu modeller, akıcı ve bağlamsal olarak uyumlu metinler üretme konusundaki etkileyici yetenekleriyle birçok alanda değerli araçlar haline gelmiştir. Ancak, performansları büyük ölçüde kullanıcıların verdiği talimatlara, yani "komutlara" bağlıdır. Küçük kelime değişiklikleri bile çıktılarda büyük farklılıklara neden olabileceğinden, komut tasarımının inceliklerini anlamak kritik bir öneme sahiptir. Bu makale, etkili komutlar oluşturmak için yapılandırılmış bir yaklaşım sunarak komut mühendisliği (prompt engineering) uygulamalarını derinlemesine ele almaktadır. Önde gelen LLM'lerin temel mimarilerini ve çalışma mekanizmalarını incelenerek, kullanım verimliliğini artırmaya yönelik hem mevcut hem de yeni gelişen stratejilere dair içgörüler sunulmaktadır. Ayrıca, üretilen içerikte ortaya çıkabilecek önyargılar ve yanlış kullanım riskleri de değerlendirilmektedir.

Teknik konuların ötesinde, LLM'lerin gerçek dünyada kullanıma sunulmasının daha geniş, etik ve pratik sonuçları da ele alınmaktadır. Akademik, ticari ve kamu sektörü uygulamalarında bu modellere artan bağımlılık, hesap verebilirlik, şeffaflık ve sorumlu yapay zeka kullanımı gibi konularda önemli soruları gündeme getirmektedir. Bu çalışma, en iyi uygulamalar ve gerçek dünya kullanım senaryoları sunarak, LLM'lerin potansiyelini en üst düzeye çıkarırken olası zorlukları en aza indirmeye yönelik kapsamlı bir rehber görevi görmektedir. Ayrıca, yapay zeka destekli metin üretimindeki gelişmelerin etik standartlarla ve toplumsal ihtiyaçlarla uyumlu olmasını sağlamak için gelecekteki araştırmalar ve geliştirmeler için bir yol haritası sunulmaktadır. LLM'ler gelişmeye devam ettikçe, komut mühendisliğinin prensiplerini anlamak ve iyileştirmek, yapay zekanın giderek daha fazla entegre olduğu bu dünyada tam potansiyelinden faydalanmak için hayati önem taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: Büyük Dil Modelleri, Komut Mühendisliği, Doğal Dil İşleme, Dönüştürücü Mimarisi, İnsan-Yapay Zekâ Etkileşimi.

ABSTRACT

Large Language Models (LLMs) have changed the landscape of NLP and AI, reshaping how researchers and industry professionals approach text generation, summarization, and conversational agents. These models have demonstrated an impressive ability to produce fluent and contextually relevant text, making them valuable tools across various fields. However, their performance is highly dependent on how users formulate their instructions, commonly referred to as "prompts." Since even minor variations in wording can lead to significantly different outputs, understanding the intricacies of prompt design is crucial. This article delves into prompt engineering, offering a structured approach to crafting effective prompts. We explore the core architectures and mechanisms behind leading LLMs, providing insights into

established and emerging strategies for improving their usability. Additionally, we examine potential pitfalls, such as biases that may arise in generated content and the risks associated with misuse.
Beyond technical considerations, we also address the broader ethical and practical implications of deploying LLMs in real-world scenarios. The growing reliance on these models in academia, business, and public-sector applications raises questions about accountability, transparency, and responsible AI usage. By presenting best practices and real-world use cases, this work serves as a comprehensive guide to maximizing the potential of LLMs while mitigating challenges. Furthermore, we provide a roadmap for future research and development, ensuring that advancements in AI-driven text generation align with ethical standards and societal needs. As LLMs continue to evolve, understanding and refining the principles of prompt engineering will be essential for leveraging their full potential in an increasingly AI-integrated world.
Keywords: Large Language Models, Prompt Engineering, Natural Language Processing, Transformer Architecture, Human-AI Interaction

I. INTRODUCTION

The last decade has seen tremendous progress in Natural Language Processing (NLP) thanks to deep neural networks specifically tailored for processing massive amounts of text. In this domain, large language models (LLMs) have emerged as game-changers, demonstrating capabilities like coherent text generation, question-answering, and context-aware language comprehension. Example architectures include Bidirectional Encoder Representations from Transformers (BERT) [1] with their novel bidirectional attention mechanism and Generative Pre-trained Transformer (GPT) family [2] which demonstrated power of large model parameter scaling for few-shot/zero-shot learning.
And based on these breakthroughs, there is more required to harness LLMs than compute power alone. How a user structures the input makes a big difference in what cranks out, at times yielding dramatically different responses. This paper seeks to connect the dots between LLM tech and its utility in the real world by zeroing in on prompt engineering — the art and science of formulating inputs that coax models into producing outputs we want. We start with a survey of LLM architectures both online and offline and then we discuss prompt engineering methods. We empirically show how we can mitigate hallucinations, biases and factual inaccuracies through structured prompts while also maximizing models' utility.

LITERATURE REVIEW

With the recent literature highlighting the game-changing nature of LLMs on a number of NLP tasks. Earlier transformer-based models such as BERT have shown that attention mechanisms provide significant benefits over previous recurrent neural network-based approaches [1]. At that point, researchers scaled this architecture in the GPT series, culminating in the groundbreaking capabilities in few-shot but also zero-shot learning of GPT-3 [2]. The subsequent iteration, GPT-4, enhances these methods, leveraging more extensive training data and superior model architectures [4].
Although these developments harness innovation, they come with complications. Studies have suggested that LLMs can unwittingly replicate biases present in their training dataset [8], point to possible ethical concerns in the form of misinformation and raise questions of responsible usage [9]. There are thus growing proposals for methods such as interpretability analyses, attention visualization systems, and system-level safeguards that might help mitigate such dangers [10]. On one hand, LLMs are becoming ever more complex and resource heavy, so research is devoted to enhancing model architecture while on the other, researchers tend to explore prompt engineering strategies that enable to make better use of already pre-trained models without the need to retrain from scratch [11].

Large Language Models

LLMs (large language models) are large-scale deep learning models trained on a large corpus of text to predict the next word given a sequence of previous words and can generate coherent and contextually relevant text [3]. These models are essentially divided into two types, namely online models and offline models.

A. Online Models

Cloud environments host online models in which users interact with these models via an Application Programming Interface (API) or web interface. This method alleviates users from managing high-scale computational resources on their premises. Continuous updates and other improvements are also made possible thanks to the cloud infrastructure. Notable examples of such online models include OpenAI's GPT-4 [4] and Anthropic's Claude [5], which are both leading models that perform well across many different queries with little to no setup.

B. Offline Models

In contrast, offline models reside locally, giving organizations and researchers precise control of both the model and the data that is run through it. Such systems become particularly useful in the case of sensitive data privacy or sovereignty rules. Leading offline models include Meta's LLaMA [6] and Mistral AI's models [7]. They may incur higher computation, but are crucial for use cases that put great importance on 100% control over everything in the data pipeline.

C. Model Size

There are different types of LLMs that vary in size, where size means the number of parameters that it has to be trained on, indicating the performance and resource consumption of the model. Smaller models (e.g., LLaMA 7B) are generally faster and less memory-consuming, but they can't handle complex queries. Large models (e.g., LLaMA 65B) provide enhanced language understanding and detailed responses, but this depth comes with the trade-off of needing substantial hardware [6].

D. Context Size

The context window (itself an often tokenized measure) defines how much text the model can understand or write in one go. Larger context windows allow models to better manage large passages of text. For example, GPT-4 supports 8192 tokens, enabling document summarization and longer conversational threads within a single context [4].

Prompt Engineering Types

Prompt engineering is the act of designing input prompts to extract a user's intent to an LLM in as clear a manner as possible [12]. A prompt that is well constructed can dramatically improve the quality, relevance, and truthfulness of the model's output. Key objectives include:

- **Improving the Quality of Responses:** Specificity in vocabulary minimizes confusion.
- **Reducing Ambiguity:** Specific prompts result in less digression from the model.
- **Enabling Advanced Functionality:** Prompting reasoning capabilities.
- **Token Optimization:** When to be detailed and when not.

The more specific prompt "Summarize the key findings of this research article in bullet points" gives a much more structured response than the more generic "Summarize this article." Instruction makes it possible for users to guide the model to the desired style and level of analysis [12].

A. Zero-Shot Prompting

A zero-shot prompt is a prompt in which the model is asked a question or given an instruction without any examples [2], [7]. This approach uses the model's existing knowledge learned during pre-training and works best for general questions.

Example:

"Describe transfer learning in the context of machine learning."

B. Few-Shot Prompting

Few-shot prompting provides a small number of examples to specify answer format or style for the expected answers [2]. This is especially helpful with high-level topics or when the user requires a specific format.

Example:

"Translate the following English sentences into French:
Good morning — Bonjour
How are you? — Comment ça va?
See ya later — [model fills in the blanks]."

C. Chain-of-Thought Prompting

Chain-of-thought prompting is useful to get the model to enumerate its reasoning process step-by-step to make it more accurate and interpretable in more complex or multi-step tasks [8].

Example:

"What is the total distance covered by a car that first moves at a speed of 60 km/h for 2 hours, and then at a speed of 80 km/h for 1 hour? Show your calculations."

D. Meta Prompting

Meta prompting instructs the model on the format of the response but not its content [9].

Example:

"Analyze critically the following statement using the structure: Introduction, Arguments for, Arguments Against, Conclusion."

E. Role-Playing

By setting a specific persona or role, the user guides the model to answer from a certain viewpoint [13].

Example:

"You're an expert software architect. Explain microservices architecture to a group of junior developers."

F. Generated Knowledge Prompting

Users first ask for relevant background information and only then the question to which they want an answer, thus generating responses that are more informed and coherent [14].

Example:

"Identify the main characteristics of renewable energy sources. Then, describe how solar energy can fit into the existing power grid."

G. Self-Critique Prompting

The model is trained to review and improve its own output, adding nuance and precision [15].

Example:

"List and summarize causes of the French Revolution. Then critique your summary and revise for missing key points."

H. Contextual Prompting

Context given by users helps guide the model output to certain domains or levels of expertise [13].

Example:

"As an archaeologist of ancient civilizations, how important is the Rosetta Stone for reading Egyptian hieroglyphs?"

I. Instruction Prompting
Explicit, structured instructions lead the model to perform a rigid task [14].
Example:
"Compose a 200-word essay about the effects of climate change on polar bears, referring to at least three scientific studies."

J. Socratic Questioning
Enabling ideas to grow more in-depth and in ways that encourage critical thinking [16].
Example:
"Explain the ethical considerations of artificial intelligence:
What are the possible advantages?
What are the risks?
How do we avoid negative outcomes?"

METHODS

A. Prompt Framing Principles
Our method is based on the three-layer division of prompts as per the prompting techniques discussed above (Context, Instruction, Constraint). These layers allow us to methodically assess how minor differences can affect LLM outputs.

B. Experimental Setup
We evaluated both online (GPT-4, Claude) and offline (LLaMA, Mistral AI) models with a range of tasks, e.g., summarization, creative generation, and domain-specific Q&A. These metrics included response fluency, factual accuracy, token efficiency, bias detection rates, among others. We also introduced automated tools to highlight language that might be harmful or biased, in accordance with discussed ethical guidelines.

C. Prompt Optimization
We continuously adjusted the prompts based on the models' outputs, varying the specificity and formats until obtaining performance metrics we were satisfied with. This mirrors agile software development, in which cycles of testing and feedback drive improvement on a small scale [12].

RESULTS

A. Variations in Prompts and Output Quality
Our experiments validated that small lexical or structural changes in prompts can result in an order of magnitude discrepancy in output quality. When we provided explicit layered prompts, models were consistently able to produce increasingly coherent and context-relevant text. Approaches such as chain-of-thought prompting achieved over a 20% ($p < 0.05$) boost in multi-step arithmetic accuracy vs. zero-shot prompting.

B. Applications in Specific Domains
For legal or scientific documents, when little domain context is provided, hallucinations were reduced and factual alignment was improved. Also, few-shot examples that were domain-specific increased the correctness of technical terms by ~15%.

C. Bias and Ethical Concerns
Even after refining prompt design, all the models we tested still sometimes reflected biases learned during training, corroborating earlier findings [8], [16]. However, techniques of self-critique and meta prompting reduced excessively biased language by an average of 30%, underscoring the importance of prompt engineering in mitigating unintended harm.

CONCLUSION AND DISCUSSION

This study highlights the importance of prompt optimization for maximizing LLM performance. By designing prompts systematically—zero-shot, few-shot, or chain-of-thought—users can greatly improve the quality and relevance of outputs. However, reliance on vast training datasets means that bias and misinformation risks persist. Responsible deployment requires strong prompt engineering practices, interpretability techniques, and policy-level oversight.

FUTURE WORK

Standardized Frameworks: Working towards community-oriented frameworks for common prompt engineering practices.
Bias Mitigation: Implementing ever-evolving filters and response mechanisms to catch biases in real-time.
Advanced Prompting Techniques: Investigating semi-automated prompt optimization using reinforcement learning or meta-learning techniques.
Interpretability and Explainability: Providing insight into how LLMs generate specific outputs, which is essential for trust and accountability.
As LLMs become more integrated into socio-technical and organizational frameworks, understanding and refining prompt engineering techniques will be crucial to ensuring beneficial and responsible applications.

REFERENCES

[1] J. Devlin, M. W. Chang, K. Lee, and K. Toutanova, "BERT: Pre-training of Deep Bidirectional Transformers for Language Understanding," Proc. North American Chapter of the Association for Computational Linguistics (NAACL), Minneapolis, MN, USA, 2019, pp. 4171–4186.
[2] T. Brown et al., "Language Models are Few-Shot Learners," Advances in Neural Information Processing Systems (NeurIPS), vol. 33, 2020, pp. 1877–1901.
[3] A. Radford et al., "Language Models are Unsupervised Multitask Learners," OpenAI Blog, vol. 1, no. 8, pp. 1–9, 2019.
[4] OpenAI, "GPT-4 Technical Report," arXiv preprint arXiv:2303.08774, 2023.
[5] Y. Bai et al., "Training a Helpful and Harmless Assistant with Reinforcement Learning from Human Feedback," arXiv preprint arXiv:2204.05862, 2022.
[6] H. Touvron et al., "LLaMA: Open and Efficient Foundation Language Models," arXiv preprint arXiv:2302.13971, 2023.
[7] Mistral AI, "Mistral AI Models," 2023. [Online]. Available: https://mistral.ai/.
[8] E. M. Bender, T. Gebru, A. McMillan-Major, and S. Shmitchell, "On the Dangers of Stochastic Parrots: Can Language Models Be Too Big?," Proc. 2021 ACM Conf. Fairness, Accountability, and Transparency, 2021, pp. 610–623.
[9] A. Bolukbasi, T. Chang, K. Zou, V. Saligrama, and A. Kalai, "Man is to Computer Programmer as Woman is to Homemaker? Debiasing Word Embeddings," Advances in Neural Information Processing Systems (NeurIPS), Barcelona, Spain, 2016, pp. 4349–4357.
[10] J. Wu and M. Chen, "Transformers: State-of-the-Art Natural Language Understanding and Beyond," IEEE Trans. Knowl. Data Eng., vol. 34, no. 5, pp. 2298–2312, May 2022.
[11] P. Liu et al., "Pre-train, Prompt, and Predict: A Systematic Survey of Prompting Methods in Natural Language Processing," arXiv preprint arXiv:2107.13586, 2021.
[12] L. Reynolds and K. McDonell, "Prompt Programming for Large Language Models: Beyond the Few-Shot Paradigm," arXiv preprint arXiv:2102.07350, 2021.
[13] M. Shanahan, and K. McDonell, "https://arxiv.org/pdf/2305.16367," arXiv https://arxiv.org/pdf/2305.16367, 2023.

[14] D. Dua et al., “Successive Prompting for Decomposing Complex Questions,” arXiv preprint arXiv:2201.00000, 2022.
[15] A. Madaan et al., “Self-Reflection with Large Language Models,” arXiv preprint arXiv:2205.00000, 2022.
[16] E. Y. Chang, “Prompting Large Language Models With the Socratic Method,” arXiv preprint arXiv:2303.08769, 2023.
[17] L. Ouyang et al., “Training Language Models to Follow Instructions with Human Feedback,” Advances in Neural Information Processing Systems (NeurIPS), vol. 35, 2022, pp. 27730–27744.

BÜYÜK BEDEN ALT GİYİM ÜRÜNLERİNDE OLUŞAN AĞ AŞINMASINI GECİKTİRECEK ÜRÜN TASARIMI

Seda KARAARSLAN
ÇGS-Çetinkaya Giyim Sanayi Tasarım Departmanı, İstanbul/Türkiye
Seda KIZIL
ÇGS-Çetinkaya Giyim Sanayi Tasarım Departmanı, İstanbul/Türkiye
Banu NERGİS
İTÜ Tekstil Mühendisliği Bölümü, Gümüşsuyu/İstanbul

ÖZET
Günümüz toplumunda, erkeklerin yanı sıra kadınların pantolon giyme oranının da artışına bağlı olarak pantolon tasarımlarına yönelik artan talepler sadece işlevsel değil, aynı zamanda estetik, fiziksel uygunluk ve hareket kabiliyeti gibi nedenlerle de şekillenmektedir.
Tekstil ürünlerinde, özellikle dikiş bölgelerinde, oturma, yürüme, çömelme gibi günlük işlerde tekrarlanan dinamik yükler altında deformasyon (uzama ve geri dönme) meydana gelir. Bu durum, dikiş ipliklerinde ve kumaş yapısında zamanla yıpranmaya ve hasara yol açarak, dikişlerin mukavemetini azaltır ve dikiş hatalarına (örneğin, dikişlerin sökülmesi) neden olabilir. Hiç giyilmemiş bir pantolonun ağ kısmı ve buradaki dikişlerinin direnci ile 100, 1000, 10000 kere oturup kalkma hareketi yapılarak giyilmiş pantolonun aynı bölgesindeki kumaş ve dikişlerin direncinden farklı olmaktadır. (Gürarda, A. (2005). *Konfeksiyon sanayiinde lcyra'lı® kumaşların dikiş problemlerinin incelenmesi -doktora tezi).* Özellikle büyük bedenli kişilerin kilolarından dolayı vücut ölçülerinde belirgin farklılıklar bulunmakta ve pantolonların ağ bölgelerinde söz konusu aşınmalar daha hızlı gerçekleşmektedir. Bu aşınmalar ürün ömrünü kısalttığı gibi, müşteri memnuniyetsizliğini de beraberinde getirmektedir.
Bu husus dikkatinde şekillendirilen çalışmada, büyük beden (48-58) kadın/erkeklerin giydiği pantolon başta olmak üzere muhtelif alt giyim ürünleri için yaygın olarak kullanılan kumaş tipleri belirlenmiştir. Buna göre, çalışılan kumaş tipleri kadınlar için %70 Pamuk/%25 Pet/%5 Elastan, %100 Pamuk ve %100 viskon içerikli iki iplik, denim ve bezayağı kumaşlar ile, erkekler için %100 Pamuk, %97 Pamuk-%3 Elastan ve %100 Polyester içerikli şardonlu üç-iplik, gabardin ve fitilli kadife kumaşlar olmuştur. Alt giysileri oluşturan kumaş numunelerinin ve konvansiyonel ağ bölgesi dikişine sahip numunelerin aşınma dayanımları tayin edilmiştir. Elde edilen veriler ışığında farklı kumaş ve alt giyim ürünleri için ağ bölgelerindeki aşınmaları geciktirecek tasarımlar geliştirilmiştir.
Anahtar Kelimeler: Ağ aşınması, dikiş aşınması, pantolon, büyük beden.

PRODUCT DESIGN TO DELAY CROTCH WEAR IN PLUS-SIZE BOTTOM GARMENTS

ABSTRACT
In today's society, with the increasing rate of women wearing pants alongside men, the growing demand for pant designs is shaped not only by functionality but also by factors such as aesthetics, physical fit, and mobility.
In textile products, particularly in seam areas, deformation (stretching and recovery) occurs under repeated dynamic loads during daily activities such as sitting, walking, and squatting. This leads to wear and damage over time in both the sewing threads and fabric structure, reducing seam strength and causing seam failures (e.g., seam unraveling). The resistance of the crotch area and its seams in a brand-new pair of pants differs from the resistance of the same area in pants worn through 100, 1,000, or 10,000 sit-and-stand movements (Gürarda, A. (2005). *Konfeksiyon sanayiinde lcyra'lı® kumaşların dikiş problemlerinin incelenmesi -doktora tezi*). Due to their weight, plus-size individuals often have significant differences in their body measurements, causing wear in the crotch area of pants to occur more rapidly. These wear issues not only shorten the product's lifespan but also lead to customer dissatisfaction.

Taking this situation into consideration, in the study the fabric types commonly used for various bottomwear products, particularly pants worn by plus-size (sizes 48-58) women and men, were identified. Accordingly, the studied fabric types for women included two-thread fleece, denim, and plain weave fabrics containing 70% cotton/25% PET/5% elastane, 100% cotton, and 100% viscose. For men, the fabrics comprised three-thread fleece, gabardine, and corduroy containing 100% cotton, 97% cotton/3% elastane, and 100% polyester. The wear resistance of fabric samples forming bottomwear and samples with conventional crotch seams has been determined. Based on the obtained data, designs have been developed to delay wear in the crotch areas for different fabrics and bottomwear products.
Keywords: Crotch wear, seam wear, pants, plus size

GİRİŞ

Aşırı kilolu olma durumu ve obezite, günümüzdeki önemli sağlık problemlerinden birisidir. TÜİK'in 2022 yılı Türkiye Sağlık Araştırması verilerine göre, boy ve kilo değerleriyle hesaplanan vücut kitle indeksi incelendiğinde, 15 yaş ve üzeri obez bireylerin oranı 2022'de %20,2 olarak belirlenmiştir. Cinsiyet bazında yapılan değerlendirme ise, 2022'de kadınların %23,6'sının obez, %30,9'unun ise obez öncesi; erkeklerin ise %16,8'inin obez ve %40,4'ünün obez öncesi durumda olduğunu göstermiştir (https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Saglik-Arastirmasi-2022-49747). Şişman insan sayısının gün geçtikçe artmasına bağlı olarak giyim ihtiyacı da aynı oranda artış göstermektedir. Büyük beden tüketiciler gerek giyim seçiminde gerekse de giysi kullanımları esnasında birtakım sorunlar yaşayabilmektedir. Büyük beden bireyler kendilerine uygun, vücut hatlarını dengeleyen ve iyi oturan kıyafetler bulmada zorluk yaşamaktadırlar. Özellikle kadın tüketicilerin giyim tercihlerinde kalıp, uyum, çeşitlilik, model ve renk gibi çeşitli parametrelerle ilgili sıkıntılar yaşanmaktadır. Ayrıca, pek çok hazır giyim markası, 36-44 beden aralığındaki tüketicilere daha fazla odaklandığı için büyük beden kıyafet üretimindense bu daha yaygın beden aralıklarında üretimi tercih etmekte, bu da büyük beden kıyafetlere ulaşmayı zorlaştırmaktadır. (Tektaş ve Ceviz, 2023; Lamport, I. 2022). Bununla beraber, büyük beden tasarımının önem ve gerekliliğine yönelik farkındalık giderek artmaktadır. Giyim şirketleri, son yıllarda büyük beden tüketici kitlesine daha fazla hitap etmeye başlamıştır **(**Czerniawski, 2015; Kim, Jolly & Kim, 2007). Büyük beden kadın giyiminde karşılaşılan sorunların bir anket aracılığıyla belirlenmesi üzere yürütülen bir çalışmada, kullanım esnasında karşılaşılan en önemli sorunun %54 oranında pantolonların kasık bölgesinde meydana gelen tüylenme veya deformasyon olduğunu ortaya koymuştur. Dikiş yerlerinde patlama ve üst giyim ürünlerinin koltuk altlarında tüylenme de karşılaşılan sorunlardan diğerleridir. Kullanım kaynaklı problemler çoğunlukla katılımcıların vücut şekilleriyle ilişkili olup, armut ve kum saati vücut tiplerinde, kilo birikimi genellikle kalça ve basen bölgesinde yoğunlaşmakta, bu da pantolonun kasık kısmında deformasyonlara yol açmaktadır. (Yıldıran, 2006; Zor & Vuruşkan, 2017). Tekstil ürünlerinde, özellikle dikiş bölgelerinde, oturma, yürüme, çömelme gibi günlük işlerde tekrarlanan dinamik yükler altında deformasyon (uzama ve geri dönme) meydana gelir. Bu durum, dikiş ipliklerinde ve kumaş yapısında zamanla yıpranmaya ve hasara yol açarak, dikişlerin mukavemetini azaltır ve dikiş hatalarına (örneğin, dikişlerin sökülmesi) neden olabilir. Hiç giyilmemiş bir pantolonun ağ kısmı ve buradaki dikişlerinin direnci ile 100, 1000, 10000 kere oturup kalkma hareketi yapılarak giyilmiş pantolonun aynı bölgesindeki kumaş ve dikişlerin direncinden farklı olmaktadır. (Gürarda, 2005). Konfeksiyon sanayiinde lcyra'lı® kumaşların dikiş problemlerinin incelenmesi -doktora tezi). Özellikle büyük bedenli kişilerin kilolarından dolayı vücut ölçülerinde belirgin farklılıklar bulunmakta ve pantolonların ağ bölgelerinde söz konusu aşınmalar daha hızlı gerçekleşmektedir. Bu aşınmalar ürün ömrünü kısalttığı gibi, müşteri memnuniyetsizliğini de beraberinde getirmektedir.

Bu çalışmada, büyük beden (48-58) kadın/erkeklerin giydiği pantolon başta olmak üzere muhtelif alt giyim ürünleri için yaygın olarak kullanılan kumaş tipleri, bunların pantolon ağ bölgesindeki aşınma davranışları belirlenmiş, elde edilen veriler ışığında farklı kumaş ve alt giyim ürünleri için ağ bölgelerindeki aşınmaları geciktirecek tasarımlar geliştirilmiştir.

YÖNTEM

Yapılan literatür değerlendirmesi ve firmanın iade edilen ürünlerine dair iade sebepleri dikkatinde, büyük beden (48-58) kadın/erkek alt giyim ürünleri için yaygın olarak kullanılan kumaş tipleri Tablo 1'de verildiği şekilde belirlenmiştir. Numuneler, gramajları 130 ila 390 g/m^2 aralıkta değişen, dokuma ve örme yapısında kumaşlardır.

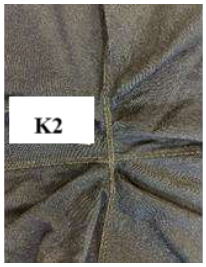
Tablo 1. Kadın/erkek alt giyim ürünleri tasarımı için belirlenen kumaş tipleri

Kod*	Kumaş içeriği	Tasarımı yapılması planlanan ürün	Kumaş Gramajı (g/m2)
K1:	%70 Pamuk/%25 Pet/%5 Elastan içerikli iki iplik kumaş	Kadın eşofman altı	278
K2:	%100 Pamuk içerikli denim kumaş	Kadın denim pantolon	390
K3:	%100 Viskon içerikli dokuma kumaş	Kadın pantolon	130
E1:	%100 Pamuk içerikli üç iplik-şardonlu kumaş	Erkek eşofman altı	390
E2:	%97 Pamuk-%3 Elastan içerikli-gabardin kumaş	Erkek pantolon	285
E3:	%100 Polyester içerikli- Fitilli kadife kumaş	Erkek pantolon	391

*K: Kadın, E: Erkek tasarımları

Belirlenen kumaş kaliteleri kullanılarak, ağ kısmında dikiş bulunduran alt giyim eşyaları için konvansiyonel ağ dikişine sahip olacak şekilde numuneler üretilmiştir. Bunlara ait ağ görselleri tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Konvansiyonel ağ dikişine sahip numunelerin ağ görselleri

K1	K2	K3
		
E1	**E2**	**E3**
		

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

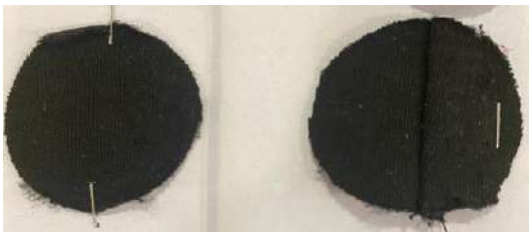
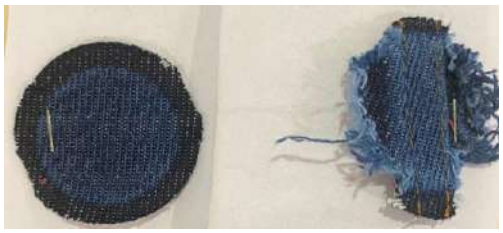
Numunelerin ağ dikişlerinin olduğu bölgeler ile kumaşlara uygulanan aşınma testleri öncesi numune ağırlıkları, 30 000 aşınma devri sonrası numune ağırlıkları ile aşındırma sonrası numune ağırlıklarının değimi Tablo 3'te yer almaktadır. Buna göre, aşındırma devri sonunda genel olarak dikişsiz kumaş numunelerinin ağırlık kayıplarının daha fazla olduğu görülmektedir. Dikiş ipliklerinin kumaşlar gibi hızlı aşınmamasının, dikişli numunelerde gramaj kaybının daha düşük yüzdelerde kalmasına sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır.

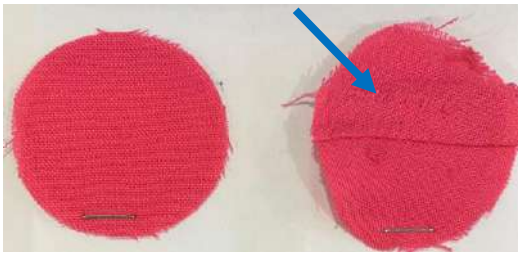
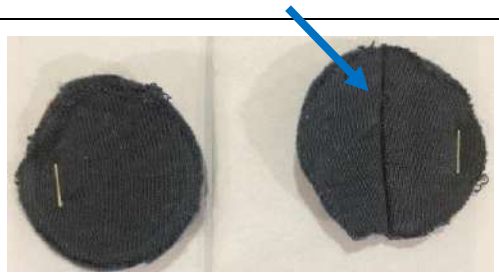
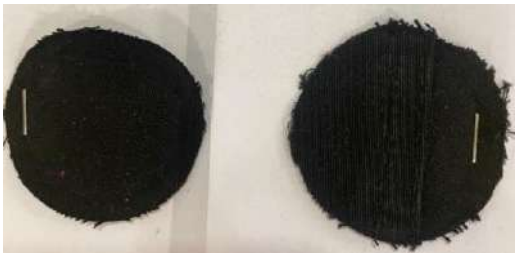
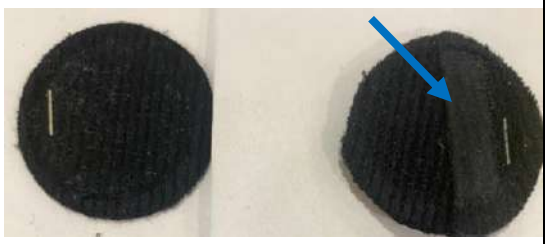
Tablo 3. Aşınma testi sonrası numunelerde gramaj kayıpları

	Aşınma öncesi numune ağırlığı g	**Aşınma sonrası numune ağırlığı g**	**FARK**	**%**
K1-Dikişli	0,3753	0,3696	0,0057	1,52
K1-Dikişsiz	0,2676	0,2612	0,0064	2,39
K2-Dikişli	0,6952	0,5858	0,1094	15,74
K2-Dikişsiz	0,3751	0,3648	0,0103	2,75
K3-Dikişli	0,2444	0,2331	0,0113	4,62
K3-Dikişsiz	0,1247	0,114	0,0107	8,58
E1-Dikişli	0,5286	0,5202	0,0084	1,59
E1-Dikişsiz	0,3753	0,3696	0,0057	1,52
E2-Dikişli	0,4868	0,4856	0,0012	0,25
E2-Dikişsiz	0,2738	0,2682	0,0056	2,05
E3-Dikişli	0,6679	0,6645	0,0034	0,51
E3-Dikişsiz	0,3761	0,3726	0,0035	0,93

Bununla birlikte, Tablo 4'te görüleceği üzere, ağ kısmındaki dikişli bölgelerin tüylenme, kopuş, renk ve yapı değişimleri açısından daha fazla yıpranmıştır. Ağ dikişinin bulunduğu bölgenin daha kalın olması ve dikiş ipliklerinin de ilave aşındırıcı etkisi nedeniyle daha hızlı yıpranma ve incelme gözlenmiş olabilir. Bu durum, yürürken veya oturup kalkarken, pantolonun iç bacak bölgesindeki sürtünme kuvvetinin artışına neden olacaktır. Büyük bedenli kişiler için bu sürtünme kuvvetinin artması ve terleme problemi ile birlikte aşınma üzerinde hızlandırıcı bir etki oluşturması beklenebilir.

Tablo 4. Aşınma testi sonrası numunelerdeki görsel değişimler

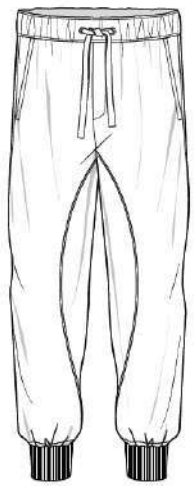
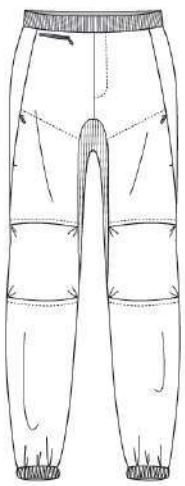
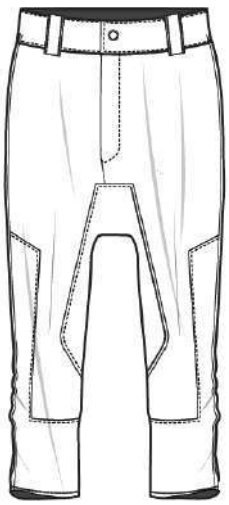
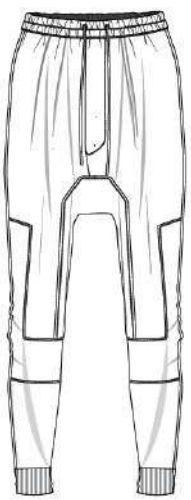
K1	**K2**
	
K3	**E1**

	
E2	**E3**
	

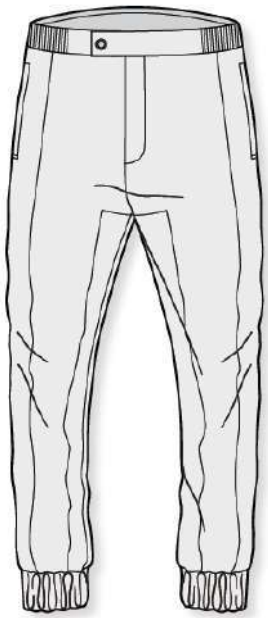
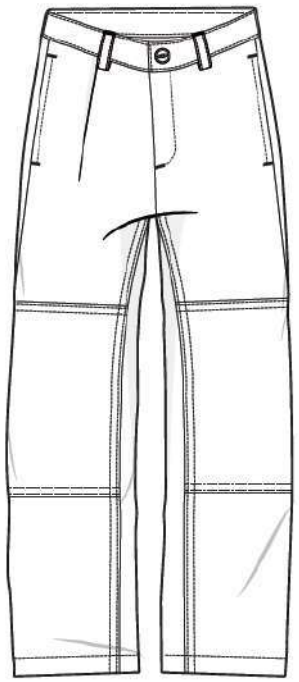
Büyük bedenli bireyler için pantolon ağ aşınmasını geciktirmek ve ürünün ömrünü uzatmak üzere uygulanabilecek bazı tasarım çözümleri değerlendirilmiş, bunların arasında,

- Daha geniş bacak kesimi veya özel ağ paneli tasarımları gibi hareket kolaylığı sağlayan tasımların yapılması,
- Sürtünmeyi azaltan iç katman kullanımı (düşük sürtünmeye sahip iç katman/astar),
- Kumaşların aşınma direncini artıracak fonksiyonel kaplama ve apre uygulamaları,
- Esnek paneller ilavesiyle hareket kabiliyetinin artırılması şeklindeki yaklaşımların yer alabileceği görülmüştür.

Aşındırma testleri neticesinde dikişin bulunduğu ağ bölgelerinin daha hızlı aşınacağı bulgusu dikkatinde Şekil 1 - 2'de verilen ve ağ arasında dikiş bulundurmayan 6 adet tasarım ortaya konmuştur.

 		
1 a-K1	1 b-K2	1 c-K3

Şekil 1 a) K1- Kadın eşofman altı, 1 b) K2- Kadın denim pantolon, 1 c) Kadın pantolon

		
2 a-E1	2 b-E2	2 c-E3

Şekil 2 a) E1- Erkek eşofman altı, 2 b) Erkek pantolon (gabardin) 2 c) Erkek pantolon (fitilli kadife)

Bu tasarımlara göre, rahat kullanıma yönelik tasarlanan kadın eşofman altı (K1) için bacak arası dikişleri tasarımsal olarak öne doğru alınmıştır.
Denim kullanılarak tasarlanmış kadın pantolonunda (K2) daha köşeli kesimler kullanılarak bacak arası dikişleri ve yan alt dikişler öne alınmıştır.
Viskon kumaş kullanılarak tasarlanmış kadın pantolonu (K3) geometrik kesimler kullanılarak rahat kullanım hedeflenmiştir.
3 iplik örme kumaş kullanılarak tasarlanmış erkek eşofman altının(E1) yan ve ağ dikişleri yuvarlak hatlı tasarımla günlük kullanım için düşünülmüştür.
Gabardin kullanılarak tasarlanmış olan erkek pantolonu (E2) keskin ağ kesiği ve yan dikişlerin öne alınmasıyla birlikte uzun süreli kullanım düşünülerek tasarlanmıştır.
Kadife kumaştan erkek pantolonunda (E3) ise kumaş yapısına bağlı ağ arasında oluşan kalınlıktan kaynaklı aşınmayı önlemek amacıyla ağ dikişleri öne alınmıştır.

SONUÇ

Büyük beden (48-58) kadın/erkeklerin kullanımına yönelik pantolon başta olmak üzere muhtelif alt giyim ürünlerinde yaygın olarak kullanılan kumaş tiplerinin pantolon ağ bölgesindeki aşınma davranışları belirlenmiş, elde edilen veriler ışığında farklı kumaş ve alt giyim ürünleri için ağ bölgelerindeki aşınmaları geciktirecek tasarımlar ortaya konulmuştur. Bu tasarım çözümlerinin, pantolon ağ bölgesindeki aşınmayı geciktirmek ve kullanım ömrünü uzatmak için etkili yöntemler sunacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Czerniawski, A. M. (2015). Fashioning fat: Inside plus-size modeling. New York, NY: NYU Press.

Gürarda, A. (2005). Konfeksiyon sanayiinde lcyra'lı® kumaşların dikiş problemlerinin incelenmesi -doktora tezi

Kim, H. Y., Jolly, L., & Kim, Y. K. (2007). Future forces transforming apparel retailing in the United States: An environmental scanning approach. Clothing and Textiles Research Journal, 25(4), 307–322. doi: 10.1177/0887302X07306851)

Lamport, I. (2022, Mayıs). Why Oversized Clothes Don't Make You Look Slimmer or Your Bust Smaller. https://insideoutstyleblog.com/2022/03/oversized-clothing-large-bust.html ((Erişim tarihi: Şubat 2025).

Tektaş, Necla ve Ceviz, Nuray Öz (2015). "Büyük Beden Tüketicinin Gri İlişki Analiz Yöntemi ile Kıyafet Seçiminde Karşılaştığı Zorlukların Çözümlenmesi". Ulakbilge, 82 (2023 Mart): s. 215–225. doi: 10.7816/ulakbilge-11-82-01

Turkiye-Saglik-Arastirmasi-2022 Raporu, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Saglik-Arastirmasi-2022-49747 (Erişim tarihi: Şubat 2025).

Yıldıran, F. (2006). *Obezite hastalarının giyim problemleri* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Zor, B. S., & Vuruşkan, A. (2017). Türkiye'deki büyük beden kadın giyimindeki problemleri belirlemeye yönelik anket çalışması. *Tekstil ve Mühendis*, *24*(107), 203-212.)

BAZI SONLU HALKALAR ÜZERİNDEKİ EĞİK DEVİRLİ KODLAR

SKEW CYCLIC CODES OVER SOME FINITE RINGS

Hasan YILDIZ
Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Matematik Anabilim Dalı

Tülay YILDIRIM TURAN
Doç. Dr. Karabük Üniversitesi, EMYO

ÖZET

Bu çalışmada bazı sonlu alanlar üzerindeki çarpık döngüsel kodları inceliyoruz. Bu halkalar sırasıyla $u^2 = 0$ ile $\mathbb{F}_2 + u\mathbb{F}_2$, $v^2 = v$ ile $\mathbb{Z}_4 + v\mathbb{Z}_4$ ve $F_4 + vF_4$ 'tür. Öncelikle halka teorisi ve alan teorisi ile ilgili olan ve çalışmamızda ihtiyaç duyulan temel tanım ve teorilere değindik. Daha sonra doğrusal ve döngüsel kodların temel fikir ve teorilerini ele aldık. Ayrıca doğrusal ve döngüsel kodların ana tanımlarını ve bazı teorilerini Gray haritalarını içeren cebirsel yapıları üzerinde analiz ettik. Literatürden örneklere yer verdik ve araştırma fikirlerini desteklemek için birçok referanstan yararlandık. Bu şekilde araştırmanın bölümlerindeki fikirler ilişkilendirildi ve toplandı.

Anahtar Kelimeler: Lineer kodlar, Eğik devirli kodlar, Sonlu halkalar.

ABSTRACT

In this study, we examined skew cyclic codes over some finite fields. These rings are $\mathbb{F}_2 + u\mathbb{F}_2$ with $u^2 = 0$, $\mathbb{Z}_4 + v\mathbb{Z}_4$ and $F_4 + vF_4$ with $v^2 = v$, respectively. We first introduced the fundamental definitions and theories that are related to the ring theory and field theory and needed in our study. Then we covered the basic ideas and theories of linear and cyclic codes. Also, we analyzed the main definitions and some theories of linear and cyclic codes on their algebraic structure containing the Gray maps. We included examples from the literature and many references were used to support the research ideas. In this way, the ideas of chapters of the research were linked and collected.

Keywords: Linear codes, Skew cyclic codes, Finite rings.

YERBİLİMLERİ ÇALIŞMALARINDA YAPAY ZEKÂ KULLANIMI VE MÜHENDİSLİK PROJELERİNDEKİ UYGULAMA ÖRNEKLERİ

THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN GEOSCIENCE STUDIES AND APPLICATION EXAMPLES IN ENGINEERING PROJECTS

Türkay Ercan ŞENGÖZ
Yüksek Lisans Öğrencisi, Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü
İş Güvenliği Anabilim Dalı İş Güvenliği Bölümü, İstanbul, Türkiye.
ORCID No: 0000-0002-5577-8990
Yahya BOZKURT
Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Teknoloji Fakültesi
Metalurji ve Malzeme Mühendisliği Bölümü, İstanbul, Türkiye
ORCID No: 0000-0003-1816-5922

ÖZET

Teknolojinin değişmesi ve yapay zekâ teknolojilerinin kullanım alanlarının artması, birçok sektörde yapay zekâ uygulamalarının yaygınlaşmasını sağlamıştır. Bu tür teknolojik gelişmelerin yaygınlaşması yerbilimleri çalışmalarını da olumlu yönde etkilemektedir. Yerbilimleri çalışmaları, bir ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel anlamında güçlü olmasında önemli bir yere sahiptir. Teknolojinin takip edilebilmesi, yapay zekâ uygulamaları gibi teknolojik uygulamaların, ihtiyaca uygun bir şekilde kullanabilmesi o ülkenin potansiyel gücünü göstermektedir. Ülkemizde yaşanan ve yaşanabilecek olan afetlerin özellikle de depremlerin olumsuz etkilerinin azaltılması, kentsel dönüşümlerde ve şehir planlamalarında yapılar için doğru yer seçimleri ile zemin sınıflamalarının belirlenmesi, köprüler, barajlar, santraller vb. yapıların inşasında gerekli olan mühendislik hesaplamalarının değerlendirilmesi, her türlü yeraltı zenginliklerinin aranması, bulunması ve değerlendirilmesi vb. yüksek ekonomik değere sahip olan, toplumun her kesimini ilgilendiren, kamu yararını amaçlayan bu tür çalışmaların tamamı yerbilimleri çalışmaları kapsamında değerlendirilmektedir. Yerbilimleri ile ilgili mühendislik çalışmalarında yapay zekâ uygulamalarının kullanımı arttıkça hem mesleki açıdan daha az hata yapılması sağlanabilecek hem de teknolojinin ülke ekonomisine olan katkısı artacaktır. Bu durumda gerek planlama ve proje aşamalarında gerekse sahada uygulama geliştirme süreçlerinde mühendislik çalışmalarının başarı oranın artmasına neden olabilecektir. Günümüzde mühendislik projelerinin başarılı olabilmesi için yapay zekâ uygulamaları gibi teknolojik gelişmelerden ve bu gelişmelere bağlı olarak oluşabilecek teknik değişikliklerden faydalanılmalıdır.

Bu çalışmada, yapay zekâ uygulamalarının ne tür araştırmalarda kullanıldığından ve yerbilimleri çalışmalarına olan etkilerinden bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yerbilimleri, Mühendislik, Teknoloji, Yapay Zekâ.

ABSTRACT

The change in technology and the increase in the usage areas of artificial intelligence technologies have led to the widespread use of artificial intelligence applications in many sectors. The widespread use of such technological developments also positively affects geoscience studies. Geoscience studies have an important place in the economic, social and cultural strength of a country. The ability to follow technology and use technological applications such as artificial intelligence applications in accordance with the needs shows the potential power of that country. Reducing the negative effects of disasters, especially earthquakes, which have occurred and may occur in our country, determining the correct site selection and soil classifications for buildings in urban transformations and urban planning,

evaluation of engineering calculations required in the construction of structures such as bridges, dams, power plants, etc., exploration, discovery and utilisation of all kinds of underground riches, etc. all such studies that have high economic value, concern all segments of the society and aim for public benefit are considered within the scope of geoscience studies. As the use of artificial intelligence applications increases in engineering studies related to geosciences, both professional errors will be made less and the contribution of technology to the national economy will increase. In this case, the success rate of engineering studies will increase both in the planning and project stages of engineering services and in the application development processes in the field. Today, in order for engineering projects to be successful, technological developments such as artificial intelligence applications and technical changes that may occur due to these developments should be utilised.
In this study, it is mentioned what kind of researches artificial intelligence applications are used in geoscience studies and their effects on geoscience studies.
Keywords: Geoscience, Engineering, Technology, Artificial Intelligence.

GİRİŞ

Teknolojinin değişmesi ve gelişmesi, güncel ihtiyaçlarımızın karşılanmasında ve gelecekteki ihtiyaçlarımızın daha kolay ve güvenli bir şekilde karşılanabilmesinde önemli bir yere sahiptir ve teknolojide yaşanan bu hızlı değişime bakılarak teknolojinin ve öneminin güncelliğini korumaya da devam edeceği görülebilmektedir. Teknolojinin değişmesine ve gelişmesine en güzel örneklerden biri yapay zekâ uygulamalarıdır. Çağımızın ihtiyaçlarının hızlı ve güvenilir bir şekilde karşılanabilmesi için yapay zekâ uygulamaları gibi teknolojik uygulamalardan faydalanmamız gerekmektedir. Yapay zekâ uygulamaları, günümüzde birçok bilim dalında aktif olarak kullanılmaktadır. Özellikle teknoloji ilerledikçe mühendislik projelerinde yapay zekâ teknolojilerinin gün geçtikçe daha çok kullanılacağı beklentisi oluşmaktadır. Bu çalışmada, yerbilimleri ile ilgili çalışmalarda yapay zekânın kullanıldığı alanlarla ilgili bilgiler paylaşılmıştır. Bu bilgiler ışığında, yerbilimleri ile ilgili farklı mühendislik dallarında uygulanmış olan mühendislik projelerindeki uygulama örneklerinden bahsedilmiştir.

YERBİLİMLERİNE GENEL BAKIŞ

Günümüzde yerbilimleri denildiğinde akla ilk gelen bilim dalı jeoloji bilimidir. Jeoloji kelime anlamı olarak yer bilimi demektir. Yunanca Geo “Yer” ve Logos “bilim” sözcüklerinin birleşmesinden oluşmaktadır. Yerbilimleri, günümüzde askeri alanlarda (depo-sığınak yerlerinin belirlenmesinde, nükleer silahların test edilmesinde), inşaat sektöründe (kentsel dönüşüm planlamalarında, şehir planlamasına yönelik zemin sınıflaması ve sismik tehlike değerlendirmesinde, depreme karşı dayanıklı şehirlerin oluşturulmasında, yeraltı suyu ile ilgili çalışmalarda), enerji sektöründe (yeraltı kaynaklarının analiz edilmesinde, madencilik çalışmalarında, petrol ve doğalgaz aramalarında), acil durumlarda ve afet yönetiminde (deprem ile ilgili sismik çalışmalarda), sondaj sektöründe (jeolojik, jeoteknik, jeofiziksel çalışmalarda), sürdürülebilir kalkınmada, çevre korunmasında, doğal kaynakların yönetiminde ve çevresel etik konularında, uzay madenciliğinde ve daha birçok alanda vazgeçilmez bir yere sahiptir. Bir ülkenin veya bir toplumun temel ihtiyaçlarının karşılanmasında, o ülkenin veya o toplumun yerbilimleri ile ilgili yapılan çalışmalardaki teknik donanımı, bilimsel gelişmişliği, mühendislik tecrübesi, teknolojiyi üretebilmesi ve teknolojiyi iyi kullanabilmesi en önemli basamaklardır. Tablo 1’de yerbilimleri denildiğinde akla ilk gelen bilim dalı olan jeoloji biliminin uzmanlık alanları, çalışma alanları ve diğer bilim dalları ile olan ilişkilerini gösterilmektedir. Bu tablodan da görüldüğü üzere, yerbilimleri birçok bilim dalı ile birlikte ortak çalışılan, ortak paydada buluşulan bir bilim dalıdır ve bilimsel açıdan önemli bir yere sahiptir.

Tablo 1. Jeoloji biliminin uzmanlık alanları, çalışma alanları ve diğer bilim dalları ile olan ilişkileri (Atabey, 2007'den değiştirilerek güncellenmiştir), (Atabey, 2007-Şengöz, 2025).

Uzmanlık Alanları	Çalışma Alanları	Bilim Dalları
Adli Jeoloji	Adli Konular ve Jeoloji	Jeoloji ve Adli Bilimler
Askeri Jeoloji	Depo, Sığınak ve Nükleer Silahlar	Jeoloji ve Askeri Bilimler
Astrojeoloji	Gezegen Jeolojisi	Jeoloji ve Astronomi
Jeokronoloji	Jeolojik Zaman Dizimi ve Dünya Tarihi	Jeoloji ve Astronomi
Paleontoloji	Fosil ve Dünya Tarihi	Jeoloji ve Biyoloji
Ekonomik Jeoloji	Mineraller, Maden Yatakları ve Enerji Kaynakları	Jeoloji ve Kimya
Çevre Jeolojisi	Jeolojik Çevre ve İnsan Etkileşimi	Jeoloji ve Kimya
Jeokimya	Dünya ve Yerin Kimyası	Jeoloji ve Kimya
Hidrojeoloji	Su Kaynakları ve Yerbilimi	Jeoloji ve Kimya
Mineraloji	Mineraller ve Yerkabuğu	Jeoloji ve Kimya
Petrografi	Kayaçlar ve Dünya	Jeoloji ve Kimya
Jeofizik	Dünyanın İç Yapısı ve Yer Fiziği	Jeoloji ve Fizik
Yapısal Jeoloji	Kayaç Deformasyonları ve Dünya	Jeoloji ve Fizik
Sismoloji	Depremler ve Dünya Tarihi	Jeoloji ve Fizik
Jeomorfoloji	Yüzey Şekilleri ve Dünya	Jeoloji ve Coğrafya
Oşinografi	Okyanuslar ve Dünya	Jeoloji ve Coğrafya
Stratigrafi-Sedimantoloji	Tabakalı Kayaçlar ve Sedimanlar	Jeoloji ve Coğrafya
Jeolojik Miras	Jeolojik Özelliği ve Güzelliği Olan Yapılar	Jeoloji ve Coğrafya
Jeoistatistik	Jeoloji ve İstatistik Bilimi	Jeoloji ve İstatistik
Jeoinformatik	Jeoloji ve Coğrafya Bilimi	Jeoloji ve Coğrafya
Paleografi	Antik Jeografik Yapılar ve Lokasyonlar	Jeoloji ve Tarih
Pedo Jeoloji	Jeoloji ve Toprak Bilimi	Jeoloji ve Toprak
Jeoturizm	Jeolojik Yapıların Turizmde Değerlendirilmesi	Jeoloji ve Turizm
Jeoarkeoloji	Arkeolojik Materyaller ve Jeoloji Bilimi	Jeoloji ve Arkeoloji
Maden Jeolojisi	Madenlerdeki Ekonomik Değerdeki Minerallerin Jeolojik Olarak İncelenmesi	Jeoloji ve Maden
Jeoetik	Jeoloji Bilimi ile Etik Değerler	Jeoloji ve Etik
Tıbbi Jeoloji	Volkan, Deprem, Mineral, Kayaç, Su Unsurları ve İnsan Sağlığı	Jeoloji ve Tıp
Jeoteknik	Mühendislik Projelerinde Jeoteknik Verilerin Kullanılması	Jeoloji ve Jeoteknik
Mühendislik Jeolojisi	Mühendislik Projelerinde Jeolojik Verilerin Kullanılması	Jeoloji ve Mühendislik

YAPAY ZEKÂ

Yapay zekâ, bir bilgisayar sisteminin veya sistemlerinin insanlara ait olan veya insanlara özgü bilişsel işlevleri ve özellikleri taklit edebilme becerisi olarak tanımlanmaktadır (Microsoft, 2025). Başka bir tanıma göre yapay zekâ, insan zekasının karakteristik özelliklerine sahip olan, deneyimlerden faydalanabilen, öğrenmiş olduğu bilgilerin muhakemelerini yapabilen, şekil ve örüntü tanıyabilen, karmaşık problemlerle ilgili çözüm üretme yeteneğine sahip olan, gerekli olan lisanı anlayıp kelimeleri kullanarak işlemler yapabilen sistem olarak tanımlanabilmektedir (Öztemel, 2025).

YERBİLİMLERİ ÇALIŞMALARINDA YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARI

Yerbilimlerinde çalışmalarında yapay zekâ uygulamalarının kullanımını, yerbilimlerinin 4 temel bilim dalı olan jeolojik çalışmalarda, jeoteknik çalışmalarda, jeofizik çalışmalarında ve madencilik çalışmalarında yapay zekâ uygulamaları olarak incelenebilmektedir. Şekil 1'de yerbilimleri çalışmalarında yapay zekâ uygulamalarının kullanımına bir örnek gösterilmiştir.

Şekil 1. Yerbilimleri çalışmalarında yapay zekâ uygulamalarının kullanımı (Oygür, 2020).

Yerbilimleri, yerküreyi meydana getiren bileşenlerin detaylı olarak incelenmesi ile ilgili çalışmaların bütünü olarak tanımlanabilir. Yerbilimciler, yerküre üzerinde farklı şekillerde görülen jeolojik yapıların bazı türlerinin tanınmasında çok başarılı olmaktadırlar. Bazı jeolojik yapılarında tanınmasında ise, jeolojik yapıların tanınmalarını engelleyen etkenler olabilmektedir. Günümüzdeki teknolojinin hızla ilerlemesi göz önüne alındığında ve geçmiş tecrübelerden de faydalanılacağı düşünüldüğünde yerbilimi uzmanları, uzmanlaşmış olmaları, yetkinlikleri, iyi eğitimli olmaları ve deneyimli olmalarına rağmen beklenen başarıya ulaşamamışlardır (MacLEOD, 2019). Yerbilimleri çalışanlarının başarısını etkileyen veya sınırlayan etkenler; zamana karşı yapılan çalışmalar, çalışanların birbirlerine olan güven problemleri, karşılıklı mobbing, çalışma süresinin uzunluğuna bağlı olarak oluşabilecek yorgunluk, dikkat dağıtabilecek-konsantrasyon bozabilecek durumlar veya ortamlar, olumsuz hava şartları vb. etkenler şeklinde sıralanabilir. Yapay Zekâ ve uygulamalarının Makine Öğrenmesi ile bu tür problemleri çözebileceği düşünülmektedir.

Son zamanlarda, Yapay Zekâ' nın geniş yayılımlı altlığını oluşturan Makine Öğrenmesi' nin jeoloji bilimlerinde çok sayıda uygulaması görülmüştür. IUGS (Jeoloji Bilimleri Uluslararası Birliği) tarafından 2019 yılında başlatılan Deep-Time Digital Earth (Derin Zamanlı Sayısal Yerküre) projesinde öngörüldüğü gibi, Yapay Zekâ ve Makine Öğrenmesi büyük ölçekli sayısal ve görüntü veri tabanlarının bütünleştirilmesiyle sağlanmaktadır (MacLEOD, 2019).

Yapay zekâ ve özel olarak Makine Öğrenmesi yerbilimleri çalışmalarında grup düzeyinde meydana gelen saptamaların niteliklerini ve verimliliklerini iyileştirmede kullanılmaktadır. Ayrıca, yerküremizin geçmiş dönemlerdeki, günümüzdeki ve gelecekteki durumu ile ilgili olarak çok geniş kapsamda deneysel tabanlı analizlerinin sağlanmasında, verilerle ilgili analizlerde ve problemli durumlarda bile yerküremizin analiz edilmesinde, kapsamlı ve disiplinli olan görüşlerin değerlendirilmesini kolaylaştırmaktadır. Bu tür durumlarda, verilerin analizleri ile ilgili çalışmalarda bu tür araçların kullanılması, insan zekasının uzmanlığını, sezgisel yeteneğini ve üretkenlik seviyesini azaltabileceği düşünülebilmektedir. İşin özünde böyle bir durum söz konusu değildir. Bu tür teknolojik sistemler, yerbilimleri ile uğraşan kişilerin çalışmalarını geliştirmekte ve kolaylaştırmaktadır. Tablo 2'de alt yapı, madencilik ve petrol-gaz sektörlerinde 2018-2022 döneminde beklenen yeni teknolojinin kullanım oranlarının (%) değerleri paylaşılmıştır.

Tablo 2. Alt yapı, madencilik ve petrol-gaz sektörlerinde 2018-2022 döneminde beklenen yeni teknolojinin kullanım oranlarının (%) değerleri (WEF, 2018).

Yeni Teknolojik Alanlar	Alt Yapı	Madencilik	Petrol-Gaz
Büyük Veri Analizleri	65	62	87
Web Etkin Piyasalar	53	50	61
Nesnelerin İnterneti	76	50	83

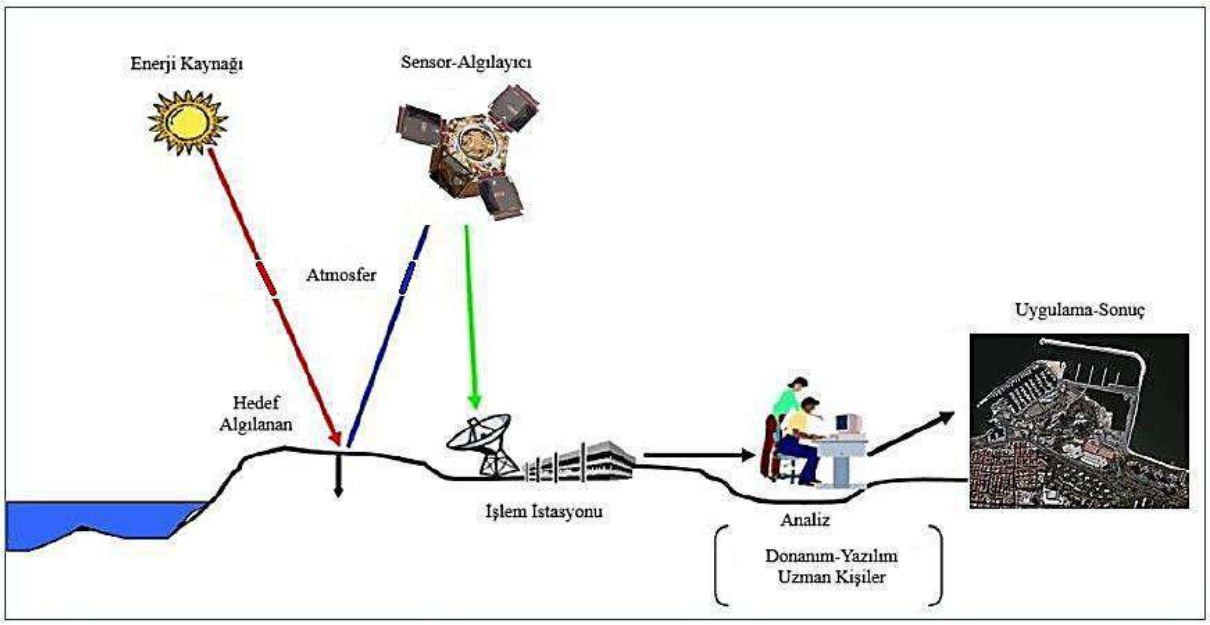
Makine Öğrenmesi	53	69	70
Bulut Yükleme	71	62	78
Kuantum Matematiği	24	19	43
Sayısal Ticaret	47	50	57
Artırılmış ve Sanal Gerçeklik	59	62	65
Kodlama	41	25	57
Yeni Malzemeler	82	62	83
Giyilebilir Elektronik	24	25	70
Blok Zinciri	18	38	48
3D Yazıcı	41	50	57
Otonom (Özerk) Taşıma	41	50	30
Sabit Robotlar	35	38	52
İnsanımsı Olmayan Kara Robotları	29	25	30
İnsanımsı Robotlar	12	25	13
Hava ve Sualtı Robotları	29	25	52
Biyoteknoloji	12	44	39
Değer Zinciri	78	44	87
Otomasyon Nedeniyle İşgücü Kaybı	33	72	62
Göreve Uzmanlaşmış Yüklenici Genişlemesi	56	56	52
Yerleri Değişmiş Faaliyetler	28	44	57
İşgücü Genişlemesi	28	22	35
Otomasyon Nedeniyle İşgücü Genişlemesi	22	33	26
Geçiş Finansmanı	56	22	30

Günümüzde bilişim teknolojilerinin kullanımı mantıksal açıdan ve doğal olarak gerekli olan çalışmaları içermektedir. Bu tür teknolojik çalışmalar insanların yeteneklerine destek olmak amacıyla hazırlanmaktadır. Yerbilimleri, çok uzun süren çağları ve dönemleri incelediği için toplanabilen veya biriktirilebilen veri setlerinin sayısına rağmen çok büyük boyutlu veri setlerine sahip olması sebebiyle diğer fiziksel içerikli bilim dallarından ayrılmaktadır (Stephenson, 2019). Geçmişten geleceğe aktarılabilen veriler ile günümüz teknolojisinden elde edilen verilerin birleşimi ile tahmin edilenden çok daha büyük boyutlu veri setlerinin olması beklenmektedir. Ancak bu geçmiş verilere ulaşmak kimi zaman mümkün olamamaktadır. Yerbilimleri ile ilgili araştırmalarda geçmişten gelen veri setlerine ihtiyaç duyulmakta ve bu veri setlerine ulaşımın mümkün olup olmadığına göre durum değerlendirilmektedir. Ulaşılamayan veriler hakkında genel bir bilgi edinilebilmesi için gerekli bilimsel çalışmalar yapılmaya devam etmektedir. Buradaki temel sorun geçmişten dönemlerde kaydedilemeyen verilerin günümüze aktarılamamasıdır. Bu tür geçmiş verilerin bulunamaması da veri kaybına yol açmakta ve çok önemli bilimsel çalışmaların ilerleyememesine neden olmaktadır. Elde edilmeyen bu tür veriler yapay zekâ teknolojisinin beklenilen seviyede kullanılamaması sorununa yol açmaktadır.

JEOLOJİK ÇALIŞMALARDA YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARI

Günümüzde modern jeoloji mühendisliği çalışmalarında yapay zekâ teknolojileri aktif olarak kullanılmaktadır. Özellikle yeraltındaki kaynakların daha profesyonel ve etkili bir şekilde keşfedilebilmesinde, zeminlerin karakteristik özellikleri ile ilgili bilgilere daha hızlı ulaşılıp analizlerinin yapılabilmesinde, zeminlerde oluşabilecek risklerin belirlenmesinde ve değerlendirilebilmesinde yapay zekâ uygulamaları önemli bir yere sahiptir (Zhang, Feng, Long, Karagiannidis ve Nallanathan, 2019). Uygulama aşamasındaki mühendislik projelerinde, yapay zekâ uygulamaları kullanılarak hazırlanan analizlerle Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ve Uzaktan Algılama (UA) ile ilgili yazılımlar kullanılarak jeolojik ortamlarla ilgili gerekli bilgilere ulaşılmakta ve birbirinden farklı olan jeolojik problemlere çözümler bulunmaya çalışılmaktadır (Sümer, 2020). Çalışmanın bu kısmında, konunun daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS), Uzaktan Algılama (UA) ve uydular hakkında kısaca bilgi vermek gerekmektedir. Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS), Dünya üzerinde görülebilen

birçok problemin çözümünde, mekâna veya konuma bağlı olarak karar verilme süreçlerinde kullanıcılarına yardımcı olan, her türlü mekânsal bilgilerin toplanmasında, depolanmasında, işlenmesinde vb. işlemlerini yerine getirmeye çalışan donanımların, yazılımların, personellerin ve yöntemlerin meydana getirdiği sistem olarak tanımlanmaktadır. Kentsel ve bölgesel planlamalarda, yerel yönetimlerde, nüfus, eğitim, çevre, jeoloji, tıp, savunma, emniyet, vb. alanlarda uygulama alanlarına sahiptir (ÇŞİDB, 2025). Uzaktan Algılama (UA) ise, yeryüzünden belirli uzaklıkta, atmosferde veya uzayda bulunan platformlardaki ölçüm aletleriyle yeryüzündeki nesneler ile ilgili bilgilerin alınması ve bu bilgilerin analiz edilmesi teknikleri veya nesnelerle temassız bir şekilde belirli uzaklıktan yapılan ölçümler sonucunda nesneler ile ilgili bilgi edinebilme bilim ve sanatıdır (Düzgün, 2010). Şekil 2'de uzaktan algılama bileşenleri gösterilmektedir.

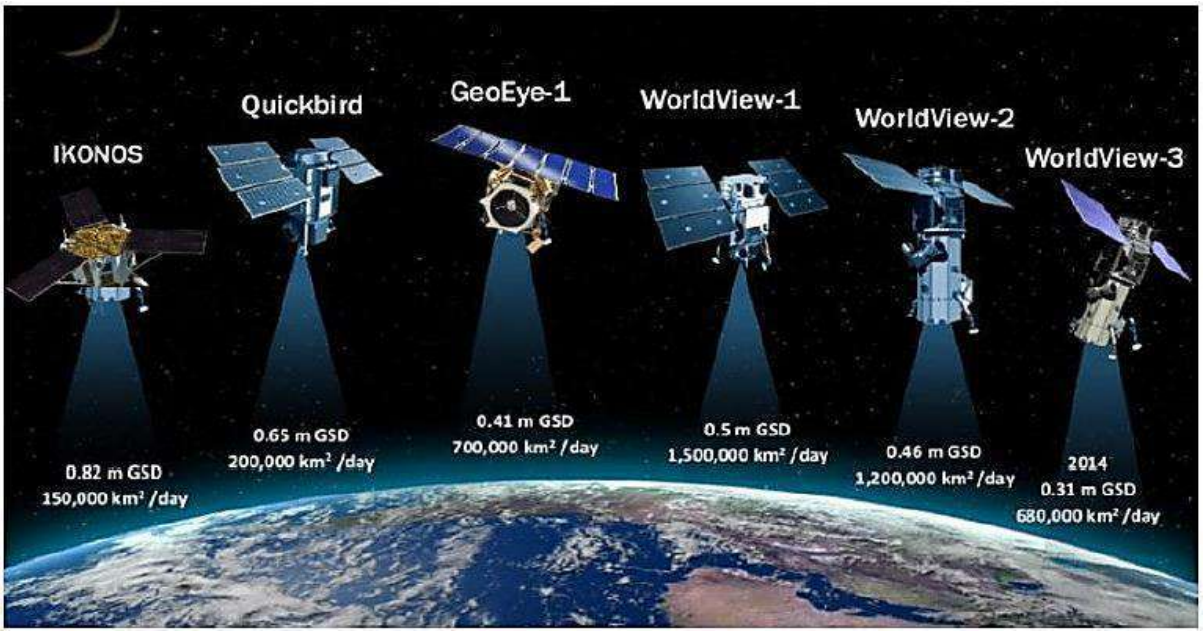

Şekil 2. Uzaktan algılama bileşenleri (Küpçü, İnan ve Çabuk, 2022).

Uzaktan Algılama Uygulamaları, jeolojik yapı araştırmalarında, fayların çizgiselliklerinin tespit edilmesinde, depremlerle ilgili araştırmalarda, petrol arama çalışmalarında, jeotermal enerji ile ilgili araştırmalarda, kayaç türlerinin belirlenebilmesinde, petrol sızıntılarının tespit edilmesinde, volkanik kökenli araştırmalarda, maden kaynaklarının araştırılmasında, açık madenlerin izlenmesinde ve stok hesaplama işlemlerinde kullanılmaktadır. Gelişen teknoloji ile birlikte uzaktan algılama teknolojileri yerbilimleri çalışmalarında kullanılabilmektedir. Özellikle uydu sayısının artmasına bağlı olarak uyduların kapsama alanlarının genişlemesi sonucunda global ölçekte çalışan mühendislere jeolojik veri analizlerinde büyük avantajlar sunmaktadır. Yerbilimleri çalışmalarında bilgi toplamak amaçlı Uzaktan Algılama (yeryüzü gözlem) amaçlı uydu sistemleri kullanılmaktadır. Dünya çapında birçok ülke uzaya çeşitli amaçlarla uydular göndermek suretiyle devamlı veriler ve görüntüler elde etmektedirler. Bu tür verilerin ve görüntülerin alınmış olduğu uyduların farklı özellikleri ve uygulama alanları bulunmaktadır. Yerbilimleri çalışmalarında Landsat, İkonos, Quickbird, RADARSAT, SRTM, ASTER, IRS, SPOT vb. uydulardan elde edilen veriler ve görüntüler farklı amaçlarda kullanılabilmektedir (Alkevli, 2007). Şekil 3'te Digital Globe Uyduları gösterilmiştir. Mühendislik projelerinde ve yerbilimleri çalışmalarında Digital Globe Uydularının görüntülerinin yapay zekâ uygulamaları ile birlikte kullanılması birçok mühendisin teknik çalışmalarına yardımcı olmaktadır.

Landsat MSS uydusunun görüntüleri, jeolojinin ve hidrolojinin mühendislik çalışmalarında

kullanılmaktadır. Özellikle hidrolojik olarak göllerin yüzeylerindeki yükselme miktarları, su hacimleri, tuzluluk miktarları, iklimsel değişiklikler ile ilgili bilgiler bu uydunun görüntüleri kullanılarak hazırlanmaktadır. Diğer bir uydu olan ASTER uydusu ise, yeryüzündeki farklı kayaç türlerinin belirlenmesinde ve bu kayaçların özelliklerini baz alarak yeni haritalar hazırlanmasında kullanılmaktadır. Bu haritaları, jeologlar madenlerin veya minerallerin aranmasında kullanırken hidrojeologlar yeraltı suları için, yapısal jeoloji uzmanları ise, aktif olan veya olmayan fayların ve kırık sistemlerinin bulunmasında kullanılmaktadırlar.

Şekil 3. Digital Globe Uyduları (Küpçü, İnan ve Çabuk, 2022).

Yerbilimleri çalışmalarında kullanılan diğer bir uydu da SPOT uydusudur. Bu uydunun görüntüleri taşkın alanlarının belirlenmesinde, fosil yakıtların yerlerinin tespit edilebilmesinde, yeni fosil yakıt alanlarının geliştirilmesinde vb. çalışmalarda kullanılmaktadır. Jeolojik uygulamalarda kullanılan bir diğer uydu olan RADARSAT uydusundan da veriler ve görüntüler elde edilmektedir. Bu veriler ve görüntüler petrol alanlarındaki yapılması planlanan sondaj çalışmalarında risklerin azaltılmasında kullanılabilmektedir. Bununla birlikte jeofiziksel çalışmalarda yeraltında bulunan sıkışmamış malzemelerin fark edilebilmesinde ve temel kayaların belirlenebilmesi amacıyla da kullanılabilmektedir. Bu uydunun çözünürlüğünün yüksek olması sebebiyle jeolojik formasyonların ve tabakaların belirlenebilmesinde rahat bir şekilde kullanılmaktadır. Konuyla ilgili olan bir diğer uydu olan IRS 1-C uydusu, jeolojik ve jeomorfolojik çalışmalardaki relief (rölyef) analizlerinde ve fotogrametrik çalışmalarda çoğunlukla kullanılmaktadır. Yerbilimlerinde kullanılan uydulardan bir diğeri İkonos uydularıdır. Bu uyduların görüntüleri GeoEye isimli bir Amerikan uydu görüntüleme firması tarafından Dünya'daki birçok ülke ile paylaşılmıştır. Ikonos uydusunun görüntüleri çok yüksek çözünürlükte olduğu için özellikle heyelanlar ve farklı sedimanların belirlenmesinde kullanılmaktadır. Bu uydunun görüntüleri, yer yüzeyindeki heyelanlarla ilgisi olan tehlikeli ve riskli bölgelerin bulunmasında ve bu bölgelerin akarsularla olan bağlantılarının bulunabilmesinde önemli bir yere sahiptir. Quickbird isimli bir diğer uydu ise, birçok jeolojik uygulamada, özellikle mühendislik jeolojisi uygulamalarında aktif bir şekilde kullanılmaktadır. Bu tür çalışmalarda oluşabilecek riskler azaltılmakta ve yapıların stabilizasyonu ile ilgili çalışmalar yapılabilmektedir. Bu uydunun yüksek çözünürlükteki görüntüleri jeolojik haritalarda kullanılmakta ve bu haritaların değerlendirilebilmesinde büyük rol oynamaktadır (Alkevli, 2007). Tüm bu uydulardan alınan veriler ve görüntüler yapay zekâ uygulamalarında

rahatlıkla kullanılabilmektedir.

Jeolojik çalışmalarda uzaktan algılama spektral görüntüleme, jeofiziksel (manyetik ve gravite) ile jeodetik (yükseklik) verileri kullanılarak gerekli bölgelerde jeoloji haritaları hazırlanabilmektedir. Bu haritalar kullanılarak jeolojik haritalama ve yorumlama amacıyla Makine Öğrenmesi algoritmaları oluşturulabilmektedir (Harvey ve Fotopoulos, 2016). Makine Öğrenmesi algoritmaları kullanılarak jeolojik ve jeofizik verilerden faydalanarak arazideki litolojilerin gösterildiği doğru bir şekilde hazırlanmış jeoloji haritalarının yapılabildiği, bir doktora çalışmasıyla akademik açıdan belirtilmiştir (Cracknell, 2014). Makine Öğrenmesi algoritmaları ile hazırlanan jeolojik haritaların, yerbilimleri çalışanlarının geleneksel arazide haritalama teknikleri kullanılarak hazırladıkları jeolojik haritalara kıyasla daha hızlı hazırlanabildiği ve nesnel yollara da sahip olabildiği belirtilmektedir (Harvey ve Fotopoulos, 2016). Burada önemli olan nokta şu ki algoritmalarla hazırlanan haritaların, bitki örtüsü olan yerlerde veya su birikmesi olan alanlarda ve kapalı bölgelerde doğru sonuçları vermesi çok zordur. Kayaç türlerinin doğru adlandırılması için ise, doğru yerden doğru şekilde numune alınması gerekmektedir. Kısaca, şu an için bu tür algoritmalarla hazırlanan jeoloji haritalarının tam anlamıyla doğru sonuçlar vermesi beklenilmemelidir. Ancak geleneksel hazırlanan jeoloji haritalarının kalitesinin yükseltilmesinde ve doğru olarak yorumlanmasında yardımcı olarak kullanılabilmektedir. Mühendislik projelerinin büro çalışmalarında etkin olan gözlem kesit yollarının planlaması ile ilgili çalışmalarda bu tür çalışmalardan faydalanılabilir. Arazi çalışmalarında yüzeylemelerin görüntüleri kullanılarak jeolojik panorama oluşturabilmek amacıyla araştırmalar devam etmektedir (Yiying, Dongyang, Junxuan, Yukun, Xudong, Jiao ve Wenxiang, 2019). Ayrıca, deniz tabanındaki litolojilerin sayısal olarak haritalanmasında Makine Öğrenmesi teknolojileri kullanılabilmektedir. Bu çalışmalarda doğruluk payı %80'in üzerindedir (Spina, 2018). Bu tür çalışmalarla, global ölçekteki jeolojik olayların çözümlenebilmesinin ve model oluşturulabilmesinin imkân dahilinde olduğu görülebilmektedir. Bu tür çalışmalar sayesinde yaşanan veya yaşanabilecek jeolojik olayların, gezegenimizdeki ekosistemler üzerindeki etkileri araştırılabilecek ve anlaşılabilecektir (Oygür, 2020).

JEOTEKNİK ÇALIŞMALARDA YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARI

Mühendislik projelerinde jeoteknik çalışmalarda risk yönetimi, en önemli problem olarak görülmektedir. Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) tekniklerinin kullanılması ile bu riskler azaltılabilmektedir. Makine Öğrenmesi farklı uygulamalarla bu tür jeoteknik sorunların çözümlerinde uygulanmış ve başarılı sonuçlar elde edilmiştir (Shahin, Jaksa ve Maier, 2001). Yapay zekâ teknolojilerinin sinir ağı modellemesinde gerçek saha verileri kullanılarak eğitildiği bilinmektedir. Özellikle zeminlerin taşıyabileceği yük kapasitesinin hesaplanmasında, farklı zeminlerin özelliklerinin ve davranışlarının modellenmesinde, doğru yer seçimi çalışmalarında, istinat duvarlarının yapımında, yapıların oturması ile ilgili çalışmalarda, şev duraylılığı çalışmalarında bu tür sinir ağı modelleri kullanılmaktadır. Ayrıca, tünellerin ve yeraltı açma işlemlerinin tasarımında, sıvılaşma çalışmalarında, zeminlerin gözeneklilik ve hidrolik iletkenlik çalışmalarında, zemin şişmesi ve zemin sınıflaması gibi çalışmalarda da bu tür sinir ağı modellerinden faydalanılmaktadır (Oygür, 2020).

Jeoteknik çalışmalar; kayalar, topraklar ve bunların mühendislik yapılarındaki kullanımıyla ilgilenmektedir. Şekil 4'te mühendislik projelerindeki jeoteknik çalışmalar gösterilmiştir. Mühendislik projelerinde jeoteknik çalışmalarda yapay zekâ yöntemleri kullanılarak uygulamalar aracılığıyla dokuz farklı alan belirlenmiştir. Bu alanlar, donmuş topraklar ve toprak termal özellikleri, kaya mekaniği, alt zemin toprağı ve kaldırımlar, heyelan ve toprak sıvılaşması, yamaç stabilitesi, sığ ve kazıklı temeller, tünel açma ve tünel delme makinesi, barajlar ve doymamış topraklardır.

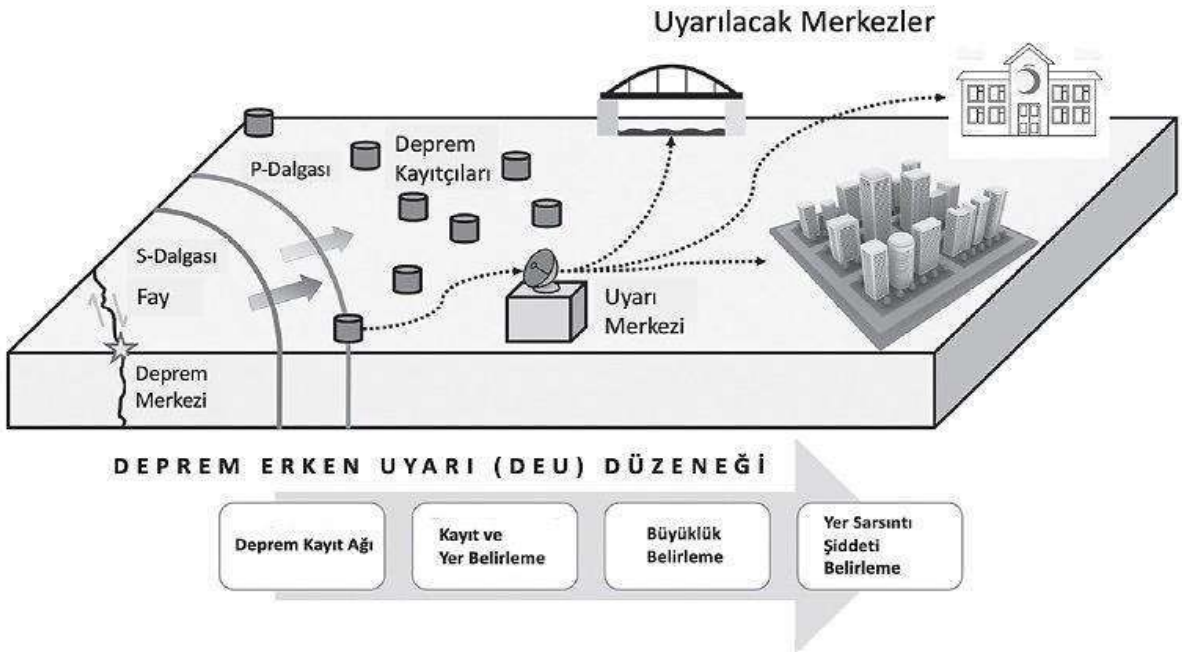
Şekil 4. Mühendislik projelerindeki jeoteknik çalışmaların gösterimi (Peşin, 2024).

Jeoteknik çalışmalarda, yapılan çalışmaların %52'sinde en çok kullanılan yapay zekâ yönteminin Yapay Sinir Ağı (YSA) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Daha az kullanılan yöntemler ise, FIS, ANFIS, SVM, LSTM, CNN, ResNet ve GAN yöntemleridir. Bu tür yöntemlerde, veri kümelerinin sayısı ve türü ile giriş parametrelerinin seçimi önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür çalışmalar sonucunda jeoteknik mühendisliği ile ilgili gelecekte yapılması planlanan araştırmalarda ve uygulamalarda fırsatlar ve zorluklar tartışılabilecektir (Baghbani, Choudhury, Costa ve Reiner, 2022). Bu bilgilere ek olarak Makine Öğrenimi algoritmaları olan M5-TREE, MARS, LSSVR vb. algoritmalar, Standart Penetrasyon Deneyleri (SPT) verileri ile zemin parametrelerinin tahmin edilebilmesinde kullanılmaktadır. Jeoteknik çalışmalarda yapay zekâ uygulamalarına Japonya'daki Tokyo SkyTree Kulesi (Yapay zekâ ile tasarlanan sismik sönümleme sistemleri) ile Shibuya Gökdelenleri (Zemin analizine dayalı dayanıklı temel tasarımı) örnek olarak gösterilebilir (Peşin, 2024).

JEOFİZİK ÇALIŞMALARINDA YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARI

Ülkemizin enerji kaynaklarının keşfinde ve madencilik sektöründe jeofizikten ve yapay zekâ ilişkisinden faydalanılmaktadır. Jeofiziksel çalışmalarda yapay zekâ uygulamalarının kullanılması, mühendislik projelerinden daha kesin sonuçlar elde edebilmek, veri analizlerini hızlandırabilmek ve oluşabilecek riskleri önceden tahmin edebilmek gibi birtakım avantajlar sağlamaktadır. Yerbilimleri çalışmalarında jeofiziksel uygulamalarda yapay zekâ uygulamaları özellikle kuyu logları ile ilgili çalışmalarda görülmektedir. Örnek olarak Manisa Soma Kömür Havzası'nda jeofizik kuyu logları ile ilgili kapsamlı mühendislik çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar neticesinde, kuyu logu verilerinden kömür tabakalarının nerede olduğunun tahmin edilebilmesi ile ilgili çalışmalarla sinirsel ağlarla yapılan çalışmaların birbiriyle tam anlamıyla uyduğu görülmüştür. Bu bilgilerden Yapay Sinir Ağı (YSA) ve ANFIS yaklaşımları kullanılarak dijital kuyu logu verilerinden kömür damarlarının varlığı tahmin edilebilmiştir. Bu iki metot, rezervlerin modellenmesi ve özelliklerinin belirlenebilmesinde ve tahmin edilebilmesinde hızlı ve güvenilir metotlar olarak test edilmiştir (Karaman, 2017). Jeofiziksel çalışmalarda yapay zekâ uygulamalarının bir diğer örneği ise, deprem erken uyarı sistemleri ve yapay zekâ uygulamalarıdır. Depremlerden korunabilmek amacıyla Deprem Erken Uyarı (DEU) düzeneklerinin veya sistemlerinin kullanılması yapay zekâ uygulamaları desteğiyle daha da anlam kazanmaktadır. Şekil 5'te Deprem Erken Uyarı (DEU) düzeneğinin şematik gösterimi

paylaşılmıştır (Eyidoğan, 2022).

Şekil 5. Deprem Erken Uyarı (DEU) düzeneğinin şematik gösterimi (Eyidoğan, 2022).

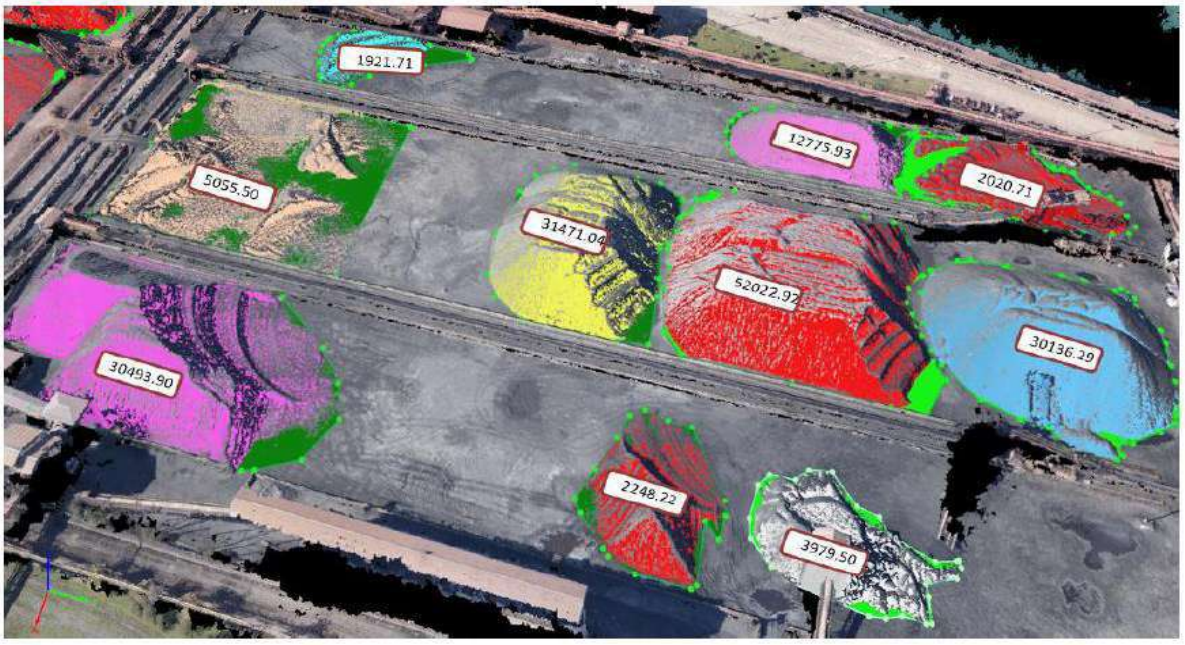
Depremlerin yeryüzündeki olumsuz etkilerini azaltabilmek ve can kaybını en aza indirmek için hazırlanmış olan bu tür yapay zekâ uygulamaları sayesinde depremleri en az hasarla atlatabilmek mümkün olabilecektir. Günümüzde Deprem Erken Uyarı (DEU) düzeneklerinde, Makine Ögrenmesinde ve Derin Öğrenmede yeni yöntem araştırmaları devam etmektedir (Eyidoğan, 2022).

MADENCİLİK ÇALIŞMALARINDA YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARI

Günümüzde madencilik çalışmalarında yapay zekâ uygulamaları teknolojik altyapıların destekleyebildiği seviyede uygulanmaktadır. Ülkemizde madencilik sektöründe enerji kaynaklarının aranmasında ve rezerv miktarının tespit edilmesinde yapay zekâ uygulamaları kullanılmaktadır. Bu arama işlemlerinde madencilik sektörünün ilerlemesini sağlayacak olan Makine Öğrenmesi ve Yapay Zekâ uygulamaları kullanılmıştır (Pistilli, 2019). Ülkemizde madencilik sektöründe yapılmış olan bir çalışmada mermer sahasında bej renkli kireçtaşı yüzeylemelerinin özellikleri ile ilgili bilgilere ulaşılmıştır. Bu bilgiler bilgisayar ortamında kontrol edilip araştırma sonuçları saha çalışmalarından elde edilen verilerle desteklenmiştir (Uysal ve Yılmaz 2019). Bir diğer örnek ise, Manisa Soma'da linyit kömürü çıkarılan bir maden sahasında yapay sinir ağlarının kullanıldığı bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada, Landsat uydu görüntüleri kullanılmış ve bölgedeki maden sahasındaki arazi örtüleri kıyaslanarak yüzey sıcaklığı fazla olan bölgeler belirlenmiştir (Narin, Yalçın ve Akyol, 2019). Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ve Uzaktan Algılama (UA) madencilik sektöründe de yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Bu alanda yapılan çalışmalar arasında; maden rezerv miktarının tespitine yönelik maliyet analizleri, maden içi ya da dışı için maden bilgi sisteminin oluşturulması, bölge güvenilirliğini ön plana çıkaran risk analizlerinin yapılması örnek verilebilir (Karadoğan ve Kavak, 2022).

Uzaktan Algılama Uygulamaları, maden kaynaklarının araştırılması, açık madenlerin izlenmesi ve stok hesaplama işlemlerinde kullanılmaktadır. Şekil 6'da görüldüğü üzere, drone kullanılarak belirli bir bölgedeki maden stok hesabı yapılabilmektedir. Madencilik sektöründe maden arama çalışmaları uzun süreli, zorlu ve dikkat isteyen çalışmalardan oluşmaktadır. Madencilik sektöründe yaşanan problemler; madenlerin konumlarına, madendeki işçi sayısına,

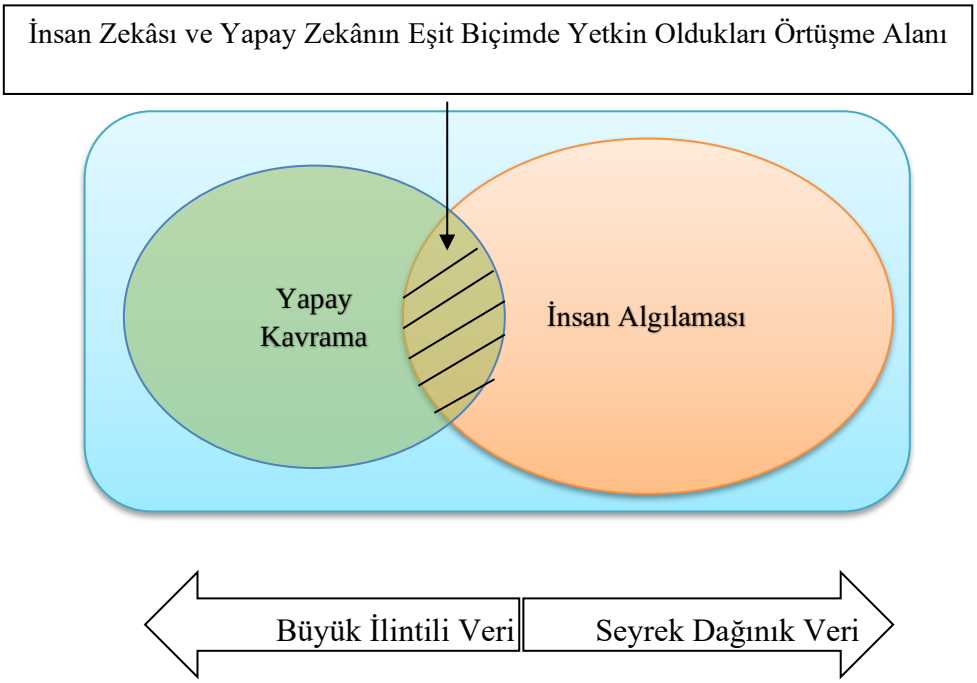
madenin kapasitesine ve büyüklüğüne, işin süresine, hava şartlarına, iş sağlığı ve iş güvenliği ile ilgili konulara verilen öneme vb. etkenlere bağlı olarak değişmektedir (Şengöz ve Bozkurt, 2025). Gelecek dönemlerde madencilikte bu tür problemlerin çözümünde de yapay zekâ uygulamalarının kullanılması beklenmektedir.

Şekil 6. Drone ile hesaplanmış maden stok hesabı (Küpçü, İnan ve Çabuk, 2022).

YERBİLİMLERİ ÇALIŞMALARINDAKİ UYGULAMALARIN YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARI İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Yapay Zekâ, robotbilim teknolojiler ve otomasyon çalışmalarındaki gelişmeler dikkate alındığında yerbilimlerinin ve Jeoloji, Jeoteknik, Jeofizik ve Maden mühendisliği mesleklerinin gelecekte neler ile karşılaşabileceğini tahmin edebilmek gerekmektedir. Yerbilimlerinin alt dallarından olan Mineraloji, Petrografi, Paleontoloji gibi, eldeki numunelerin benzeyen yanlarını birbiriyle kıyaslayarak sonuca varmayan çalışan bilimler ile ilgili Yapay Zekâ uygulamalarının, bu konuda bir insan yerbilimciden daha başarılı olması beklenmektedir. Yerbilimlerinin diğer alt dallarından olan Jeokimyasal ve Jeofiziksel çalışmaların programlanması, yorumlanması, planlanması ve modelleme ile ilgili çalışmalar Yapay Zekâ' ya başlangıç olarak kabul edilebilecek özel bilgisayar programları kullanılarak yapılmaktadır. Bu aşamalardan sonra asıl beklenen soru jeoloji haritalarının hazırlanması ile ilgili çalışmaların sahada insan yerbilimci tarafından yapılıp yapılamayacağının belirlenmesi olacaktır. Jeolojik harita alımı çalışmalarında jeolojik gözlemlerin yapılabilmesinde ve Mineraloji, Paleontoloji vb. dallar ile ilgili örneklerin alınabilmesi çalışmalarında günümüzde insan yerbilimci görevlendirilmeye devam etmektedir. Gelecekte bu çalışmaların ne kadarının insan yerbilimci tarafından yapılacağı şu an için merak konusudur. Günümüzde yapay zekâ uygulamalarının ilk örneklerinden olan dron (insansız hava araçları) adı verilen robot bilgi toplayıcılar, saha çalışmalarında ulaşılması zor olan bölgelerde havadan gözlem yaparak ve fotoğraf çekerek bilim dünyasına katkıda bulunmaktadır. Bu çalışmalar gelecekte yapay zekâ ile ilgili çalışmaların ne tür uygulamalarla desteklenebileceğini işaret etmektedir. Şekil 7'de Yapay Zekânın kavrama ve İnsan Zekâsının algılama yeteneğinin veri yoğunluğuyla bağlantısını gösteren bir şekil paylaşılmıştır.

Şekil 7. Yapay Zekânın kavrama ve İnsan Zekâsının algılama yeteneğinin veri yoğunluğuyla bağlantısı (Cowan, 2018).

Yukarıdaki şekilden de görüldüğü üzere, İnsan Zekâsı ile Yapay Zekâ hem kavrama ve algılama açısından hem de verilerin özellikleri açısından farklı niteliklere sahiptirler. İnsan zekâsı, ender ve seyrek verilerin yorumlanmasında uzmandır. Yapay Zekâ ise, bir ağla birleşmiş büyük verilerle ilgili konularda uzmandır. Örneğin Yapay Zekâ, bir menderesli ırmağın terk edilmiş eski kollarının izlerini kolaylıkla ayırt etmekte zorlanır ancak saha tecrübesi olan bir yerbilimci bu eski kolların yerlerini rahatlıkla belirleyebilir. Yapay Zekâ, bir problem karşısında, problemin anlamını kavrayamayabilir ama belleğindeki büyük veriler arasında problemlerle eşleşenleri arayarak bulur. İnsan ise, problemlerin kavramlarını ve anlamlarını kavrayabildiğinden uygun olan yanıtı düşünebilmektedir. (Cowan, 2018).

SONUÇ

Eski çağlarda yaşayan insanların çevresine olan merakı ile başlangıç yaptığı kabul edilen yerbilimleri, geçmişten geleceğe bir köprü olmuş, bilimsel açıdan yerini ve önemini zamanla artırarak beş temel bilim arasına girmeyi başarmıştır. Yerbilimleri, teknoloji ve mühendislik alanındaki gelişmeler ve değişimler sonucunda mühendis ve mühendislik kavramları ile birleşerek jeoloji, jeoteknik, jeofizik ve maden mühendisleri ve bu dallarla ilgili mühendislik kavramlarını bilim dünyasına kazandırmıştır. Yerbilimleri ile ilgili mühendislik dalları, teknolojik gelişmelere bağlı olarak değişen ve gelişen mühendislik dallarıdır ve gün geçtikçe tüm Dünya'da önemleri artmaktadır. Ülkemizin gelişmiş ülkeler seviyesinde bir teknolojiye ve mühendislik hizmetlerine sahip olabilmesi için Yerbilimleri ile ilgili mühendislik dallarının ve diğer mühendislik dallarının stratejik anlamda önemlerinin fark edilip günümüz teknolojisiyle buluşturulması gerekmektedir. Yerbilimleri, mühendislik, teknoloji, yapay zekâ ve deprem ilişkisi, ülkemizin bir deprem ülkesi olduğu gerçeğini bizlere hatırlatmaktadır. Dolayısıyla ülkemizin bir deprem politikasının olması ve buna bağlı olarak Türkiye Deprem Kurumu ile Türkiye Cumhuriyeti Afet Bakanlığı'nın kurulmasının da uygun olacağı düşünülmektedir. Mühendislik projelerinde hazırlanacak olan sürdürülebilir şehirleşme planlamalarının, yerbilimleri mühendislerine danışılarak yapılması ülkemizin geleceği açısından çok önemlidir. Yerbilimlerinin kurumsal anlamda profesyonel bir şekilde yönetilebilmesi için gerekli olan altyapı çalışmalarının yapılması ve yapay zekâ teknolojileri ile uyumlu olması beklenmektedir.

Günümüz teknolojisinde yapay zekâ ve uygulamalarının yükseliş trendi, Dünya çapında internetin yaygınlaşması, bilgisayar teknolojilerinin gelişmesi ve dijital ortamlarda kullanılması ile başlamıştır. Bu nedenle, teknolojik ihtiyaçların arttığı bu çağda, teknolojik dönüşüm ve yapay zekâ çalışmaları dikkatli bir şekilde takip edilmeli ve mesleklere olan olumlu ve olumsuz etkileri belirlenmelidir. Hukuki anlamda, İnsan-Yapay Zekâ ilişkisi içerisinde etik ilkelerin ve sınırların belirlenmesi, bireysel gizlilik ve hakların korunması ve gerekli yasal altyapının hazırlanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Alkevli T. (2007). Jeolojik Uygulamalarda Kullanılan Uzaktan Algılama Uyduları, MTA Genel Müdürlüğü Enerji Hammadde Etüt ve Arama Dairesi, https://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/b96c631d50e81c5_ek.pdf Erişim Tarihi: 23.02.2025.

Atabey E. (2007) "Jeolojinin Yeni Alt Bilim Dalları Yeni Meslek Alanları", Bir Konu Bir Görüş, TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası, Haber Bülteni, URL: https://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/fb7adf7a9943880_ek.pdf?dergi=HABER%20B%DCLTEN%DD Erişim Tarihi: 04.10.2024.

Baghbani A., Choudhury T., Costa S., Reiner J. (2022). Application of artificial intelligence in geotechnical engineering: A state-of-the-art review, Earth-Science Reviews, Volume 228, May 2022, 103991, ISSN 0012-8252. https://doi.org/10.1016/j.earscirev.2022.103991 https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0012825222000757

Cowan J. (2018). How Geologists Can Outwit Artificial Intelligence. Linkedin, URL: https://www.linkedin.com/pulse/how-geologists-can-outwit-artificial-intelligence-jun-cowan/ Erişim Tarihi: 06.10.2024.

Cracknell M. J. (2014). Machine Learning For Geological Mapping: Algorithms and Applications, University of Tasmania, Australia, ARC Centre of Excellence in Ore Deposits (CODES), School of Physical Sciences (Earth Sciences), PhD Thesis, 275 sf.

ÇŞİDB (2025). https://cbsgunu.csb.gov.tr/cbs-nedir-i-99013 Erişim Tarihi: 24.02.2025.

Düzgün H. Ş. (2010). Ulusal Açık Ders Malzemeleri Konsorsiyumu (UADMK), Uzaktan Algılamaya Giriş, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Açık Lisans, https://www.ktu.edu.tr/dosyalar/ormanamenajmani_3fc8b.pdf

Eyidoğan, H. (2022). Deprem İçin Erken Uyarı ve Yapay Zekâ Uygulamaları, Bilim ve Gelecek Dergisi, 215. Sayı, s.74-78, ISSN: 1304-6756. https://www.researchgate.net/publication/358923601_Deprem_icin_erken_uyari_ve_yapay_zeka_uygulamalari Erişim Tarihi: 26.02.2025.

Harvey A. S., Fotopoulos G. (2016). Geological Mapping Using Machine Learning Algorithms, The International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences, Volume XLI-B8, XXIII ISPRS Congress, 2016, Prague, Czech Republic, sf. 422-430. https://isprs-archives.copernicus.org/articles/XLI-B8/423/2016/isprs-archives-XLI-B8-423-2016.pdf

Karadoğan S., Kavak M.T. (2022). Yer bilimleri çalışmalarında coğrafi bilgi sistemleri ve uzaktan algılama, O.Kavak ve Y. K. Haspolat (Ed.), Farklı Yaklaşımlarla Madenler ve Değerli Taşlar içinde (156-177. ss.). Orient Yayınları, Ankara. https://www.researchgate.net/publication/362956669_YER_BILIMLERI_CALISMALARINDA_COGRAFI_BILGI_SISTEMLERI_VE_UZAKTAN_ALGILAMA Erişim Tarihi: 24.02.2024.

Karaman, H. (2017). Yapay Zekâ Yaklaşımıyla Jeofizik Kuyu Loglarından Kömür Varlığının Belirlenmesi; Manisa, Soma Havzası, Sakarya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Jeofizik Mühendisliği Anabilim Dalı, Jeofizik Mühendisliği Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya. https://acikerisim.sakarya.edu.tr/bitstream/handle/20.500.12619/79064/T07000.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Küpçü R., İnan B., Çabuk A. (2022). Uzaktan Algılama Uyduları, Eskişehir Teknik Üniversitesi, Başarsoft Akademi, (Editörler Büşra İnan, Prof. Dr. Alper Çabuk), ESTÜ Yayınları No:11, ISBN: 978-605-73552-1-8. https://kdm.eskisehir.edu.tr/Uploads/kdm/files/20220505_ERDAS%20IMAGINE%202020%20Uzaktan%20Alg%C4%B1lama%20Uygulamalar%C4%B1%20Eg%CC%86itim%20Kitab%C4%B1_v03%20(1).pdf

MacLEOD N. (2019). Artificial Intelligence & Machine Learning in the Earth Sciences, Acta Geologica Sinica (English Edition), c. 93(supp. 1): 48-51. Özel Sayı: Abstracts of Deep-time Digital Earth (DDE) Forum. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdfdirect/10.1111/1755-6724.14241

Microsoft (2025). Microsoft Azure, Yapay zeka (AI) ile makine öğrenmesinin (ML) karşılaştırılması, https://azure.microsoft.com/tr-tr/resources/cloud-computing-dictionary/artificial-intelligence-vs-machine-learning#:~:text=Yapay%20zeka%20(AI)%20nedir%3F,yapay%20zeka%20arac%C4%B1l%C4%B1%C4%9F%C4%B1yla%20sim%C3%BCle%20eder. Erişim Tarihi: 18.02.2025.

Narin, Ö. G., Yalçın, M., Akyol, M. (2019). Landsat 8 Uydu Verilerinin Kömür Maden Sahası Araştırmalarında Kullanımı, Soma Örneği, 10. Türkiye Ulusal Fotogrametri ve Uzaktan Algılama Birliği Teknik Sempozyumu, Aksaray, 25 Nisan, 150-153. https://www.tufuab.org.tr/uploads/files/articles/landsat-8-uydu-verilerinin-komur-maden-sahasi-arastirmalarinda-kullanimi-soma-ornegi-2155.pdf

Oygür A. V. (2020). Yapay Zekânın Meslekleri Tehdidi Karşısında Jeolojinin Durumu, Madencilik ve Yer Bilimleri Dergisi (MAYED), Yıl 11, Sayı 88, s. 78-86. ISSN 1309-1670. www.madencilikturkiye.com Erişim Tarihi: 25.02.2025.

Öztemel E. (2025). Yapay Zekâ ve Makine Öğrenmesi, TÜBİTAK Bilim ve Toplum Başkanlığı, Popüler Bilim Yayınları, TÜBİTAK Ansiklopedisi, https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/yapay_zeka_ve_makine_ogrenmesi

Peşin, S. (2024). Yapay Zekâ ile Geoteknik Mühendisliği Gelişimi. Sakarya Üniversitesi, Konferans. https://www.researchgate.net/publication/387170274_Yapay_Zeka_ile_Geoteknik_Muhendisligi_Gelisimi Erişim Tarihi: 27.02.2025.

Pistilli, M. (2019). How Artificial Intelligence and Machine Learning are Revolutionizing Mineral Exploration, Artificial Intelligence Investing News, Nov. 5th 2019, 656. https://investingnews.com/innspired/machine-learning-revolutionizing-mineral-exploration/

Shahin, M. A., Jaksa, M. B. ve Maier, H. R., 2001, Artificial Neural Network Applications in Geotechnical Engineering, Australian Geomechanics, March, sf. 49-62.

Spina R. (2018). Big Data and Artificial Intelligence Analytics in Geosciences: Promises and Potential, GSA Today, c. 29, no 1, sf. 42-43, The Geological Society of America, https://www.doi.org/10.1130/GSATG372GW.1.

Stephenson M. H. (2019). The Uses and Benefits of Big Data for Geological Surveys, Acta Geologica Sinica (English Edition), c. 93, Özel Sayı: Abstracts of Deep-time Digital Earth (DDE) Forum, sf. 64–65. https://www.researchgate.net/publication/333509591_The_Uses_and_Benefits_of_Big_Data_for_Geological_Surveys Erişim Tarihi: 26.02.2025.

Sümer E. (2020). Jeoloji Uygulamalarında Büyük Veri, Yapay Zekâ, Makine Öğrenimi ve Derin Öğrenme Uluslararası Katılımlı 73. Türkiye Jeoloji Kurultayı, Ankara. https://www.researchgate.net/publication/344230626_Jeoloji_Uygulamalarinda_Buyuk_Veri_Yapay_Zeka_Makine_Ogrenimi_ve_Derin_Ogrenme_Big_Data_Artificial_Intelligence_Machine_Learning_and_Deep_Learning_in_Geological_Applications Erişim Tarihi: 20.02.2025.

Şengöz, T. E., & Bozkurt, Y. (2025). Günümüz Teknolojisinde Madencilik, Metal Endüstrisi ve Malzeme Tasarımında Yapay Zekâ Kullanımı. Bilgi Teknolojileri ve İletişim Dergisi, 2(2), 33-62.

Uysal, K., Yılmaz, Y. E., (2019). Sayısal Jeoloji ile Benzer Bej Kireçtaşı Mostralarının Tespiti: Eğirdir Örneği, Süleyan Demirel Üniv., Fen Bilimleri Enst. Derg., c. 23, no 3, sf. 717-726. https://doi.org/10.19113/sdufenbed.517906 https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/860809

WEF (2018). *The Future of Jobs Report*, The World Economic Forum, Insight Report, 133 sf. ISBN 978-1-944835-18-7. https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2018.pdf Erişim Tarihi: 25.02.2025.

Yiying D., Dongyang C., Junxuan F., Yukun S., Xudong H., Jiao Y., Wenxiang X. (2019). Geological Panorama Database: Digitizing and Visualizing the Gological Outcrops, Acta Geologica Sinica (English Edition), c. 93, Özel Sayı: Abstracts of Deep-time Digital Earth (DDE) Forum, sf.11-13. https://www.doi.org/10.1111/1755-6724.14229

Zhang H., Feng M., Long K., Karagiannidis G. K., Nallanathan A. (2019). Artificial Intelligence-Based Resource Allocation In Ultradense Networks: Applying Event-Triggered Q-Learning Algorithms. IEEE Vehicular Technology Magazine, 14(4), 56-63. https://www.doi.org/10.1109/MVT.2019.2938328

İLGİLİ MAKAMA

5. Uluslararası Topkapı Bilimsel Araştırmalarda Güncel Gelişmeler Kongresi 19-21 Mart 2025 tarihleri arasında İstanbul, Türkiye'de (çevrimiçi olarak) 18 farklı ülkenin akademisyen/araştırmacılarının katılımıyla gerçekleşmiştir. Kongre 16 Ocak 2020 Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliğine getirilen "*Tebliğlerin sunulduğu yurt içinde veya yurt dışındaki etkinliğin uluslararası olarak nitelendirilebilmesi için Türkiye dışında en az beş farklı ülkeden sözlü tebliğ sunan konuşmacının katılım sağlaması ve tebliğlerin yarıdan fazlasının Türkiye dışından katılımcılar tarafından sunulması esastır.*" değişikliğine uygun düzenlenmiştir.
Bilgilerinize arz edilir,

Saygılarımla

Dr. Violla MAKHZOUM
Head of Organizing Congress

T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sivil Havacılık Yüksekokulu

Sayı : E-53110734-903.07-854067 17/01/2025
Konu : Görevlendirmeler

Sayın Doç. Dr. Mehmet Kadri AKYÜZ

Yüksekokulumuz Havacılık Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Mehmet Kadri AKYÜZ'ün, 19-21 Mart 2025 tarihleri arasında İstanbul'da 5. Uluslararası Topkapı Bilimsel Araştırmalarda Güncel Gelişmeler Kongresi'nde Düzenleme Kurulunda görevlendirilmesi Müdürlüğümüzce uygun görülmüştür.

Bilgilerini ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Vedat Veli ÇAY
Yüksekokul Müdürü V.

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Belge Doğrulama Kodu :BSUFNM4H6Z Pin Kodu :72182
Belge Takip Adresi : https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=5539&eD=BSUFNM4H6Z&eS=854067

Adres:Dicle Üniversitesi Rektörlüğü, 21280-Diyarbakır
Telefon:+90 412 241 10 00 Faks:+90 412 248 82 16
e-Posta:gensek@dicle.edu.tr Elektronik Ağ:http://www.dicle.edu.tr/sivil-havacilik-yuksekokulu
Kep Adresi: dicleuniversitesi@hs01.kep.tr
Bilgi için: Betül Onat
Unvanı: Bilgisayar İşletmeni
Tel No: 8421

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.